

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

1928

LII. ÉVFOLYAM

73. KÖTET

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Tartalomjegyzék

1928.

Tanulmányok.

	Oldal
<i>Balkányi Béla:</i> Magyarország mezőgazdasági exportja	134
<i>Balogh Tamás:</i> A német hivatalos gazdaság-statisztika újjászervezése és tevékenysége	486
<i>Domanovszky Ákos:</i> Német vita a külföldi kölcsönök körül	599
<i>guóthfalvi Dorner Zoltán:</i> Racionalizálás és gazdaságpolitika	669
<i>Fülei Szántó Endre:</i> A valorizáció törvényhozásunkban, különös tekintettel az 1928. évi XII. t.-c.-re	334
<i>György Ernő:</i> A külföldi áruhitelek problémája	841
<i>Hajnal Henrik:</i> Az államháztartás parlamenti ellenőrzésének módszerei	860
<i>Harmaja Leó (Helsinki):</i> A finn gazdasági élet fejlődése és jelenlegi állása	765
<i>Heller Farkas:</i> Új felfogások a hitelelmélet terén	573
<i>Imrédy Béla:</i> Produktivitás és fizetési mérleg	20
<i>Jacobi Olivér:</i> Európa racionalizálása	200
<i>Káldor György:</i> Az angol liberalizmus gazdasági programja	699
<i>Karg Norbert:</i> A neoromantikus irányzat és Spann univerzalizmusa a köz- gazdaságtanban	123
<i>Kunz Ödön:</i> A kartell mint jogi probléma	1
<i>Neubauer Ferenc:</i> Földbirtokmegosztás és többtermelés	426
<i>Neubauer Gyula:</i> Tőke, vagyon, gazdagság	313
<i>Surányi-Unger Tivadar:</i> A statisztikai módszer szerepe a közgazdaság- tanban	97, 241
<i>Serbán Iván:</i> A konjunkturakutatás gyakorlati jelentősége a mezőgazdaság szempontjából	225
<i>Tabakovits Dusan:</i> A valutapolitika aktuális kérdései	778
<i>Varga István:</i> Gazdasági internacionalizmus és racionalizmus	42
<i>Varga István:</i> A jelentősebb budapesti pénzintézetek az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében	444
<i>Zelovich László:</i> Kereskedelmi mérlegünk kérdéséhez	354

• Közlemények.

<i>Balogh Tamás:</i> A német birodalmi gazdasági tanács szervezete és működése	511
<i>Bruchsteiner Imre:</i> Adatok az európai városok lakásproblémájához	621
<i>Buday Gyula:</i> A newyorki értéktőzsde és pénzpiac	363
<i>Buday Gyula:</i> Külföldi értékpapir-emissiók a newyorki tőzsdén	504
<i>Domány Gyula:</i> A tőkeáramlás irányváltozásai	627
<i>Éber Ernő:</i> Magyarország tejgazdaságáról	713
<i>Hajdrik Sándor:</i> A korreláció szerepe a konjunkturakutatásban	794
<i>Judik József:</i> Aranyvaluta és dollárvaluta	53
<i>Künsztler Zoltán:</i> A londoni „The Banker's Clearing House” az 1927. évben	59
<i>Künsztler Zoltán:</i> Kötvények tényleges kamatozása	798

	Oldal
<i>Levatic László</i> : A magyarországi lakáskérdéshez	719
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : Aranyvaluta Olaszországban	162
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A német nagybankok az 1927. évben	271
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : Amerikai bankárok a newyorki tőzsdéről	876
<i>Schäfer László</i> : A vasuti fuvarozás új rendje Közép-Európában	264
<i>Tunyogi Szűcs Kálmán</i> : A hosszulejáratu ipari hitelről	158
<i>S. A.</i> Az új román banktervezet	367
<i>Zelovich László</i> : A kettős adóztatás kérdésében Genfben tartott konferencia	875

Könyvismertetések.

<i>Alföldi A.</i> : A budapesti pénzüintézetek története napjainkig. (Varga J.)	737
<i>Aperçu de la démographie des divers pays du monde</i> (Viener A.)	535
<i>Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1928. évi jelentése</i> (Vigdorovits E.)	735
<i>Beckel A.</i> : Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre (Neményi E.)	730
<i>Birnbaum B.</i> : Organisation der Rationalisierung (Balogh T.)	69
<i>Bonn M. J.</i> : Geld und Geist (Román Á.)	378
<i>Bosch W.</i> : Die Kreditrestriktionspolitik der Deutschen Reichsbank 1924—26. (Balogh T.)	174
<i>Bozóky F.</i> : A statisztika módszertana (Varga J.)	371
<i>W. Randolph Burgess</i> : The Reserve Banks and the Money Market (Buday Gyula)	529
<i>Conrad E.</i> : Die gegenwärtige Verschuldung der deutschen Landwirtschaft (Varga I.)	181
<i>Francis Deák</i> : The Hungarian-Rumanian Land Dispute (Varga I.)	643
<i>Dékány István</i> : A marxista osztályelmélet (Surányi Unger T.)	516
<i>Deutsch P.</i> : Konjunktur und Unternehmung (Varga I.)	738
<i>Dobretsberger J.</i> : Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft (Korek V.)	61
<i>Domány Gy.</i> : A valutarendszerek elmélete (Óvári Papp Z.)	641
<i>Sir Robert Donald</i> : The Tragedy of Trianon (Varga I.)	643
<i>Emlékirat a kereskedelmi mérleg passzivitásáról</i> (Zelovits L.)	732
<i>Eynern G.</i> : Die Reichsbank (Hammersberg M.)	891
<i>Földes B.</i> : Finanzwissenschaft (Domány Gy.)	370
<i>Fricke R.</i> : Konjunktur und Einkommen (Balogh T.)	288
<i>Gargas S.</i> : Die grüne Internationale (H. F.)	172
<i>Gebhard H.</i> : The present state of the cooperative rural-bank movement in Finland (Viener A.)	180
<i>Grünwald B.</i> : Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon (Schäfer L.)	289
<i>Grunzel J.</i> : Die wirtschaftliche Konzentrationen (Román Á.)	286
<i>György E.</i> : A követelések engedményezése és leszámítolása (Varga J.)	818
<i>Haber F.</i> : Österreichs Wirtschaftsbilanz (Hammersberg M.)	382
<i>Ray Hall</i> : The Balance of International Payments of the United States in 1926. (Buday Gy.)	66
<i>Hantos E.</i> : Europäischer Zollverein und Mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft (Papp Gy.)	809
<i>Hantos E.</i> : Die Weltwirtschafts-Konferenz (Hammersberg M.)	885
<i>Havas M.</i> : A Magyar Nemzeti Bank és a pénzpiac (Varga I.)	72
<i>Ed. Herzfelder</i> : Die Goldwährung als eine Fiktion der Nationalökonomie (Judik József)	520
<i>Horn E.</i> : Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft (H. F.)	803
<i>Illyefalvi I. Lajos</i> : Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve XV. évfolyam (Szadeszky Kardos Tibor)	517
<i>Samsøe Jens</i> : Die Industrialisierung Dänemarks (Viener A.)	383
<i>Jordán Károly</i> : Matematikai statisztika (Sós E.)	641
<i>Kepes E.</i> : Az aranyvaluta összeomlása és a szanálás illúziója (Viener A.)	819

	Oldal
<i>C. H. Kisch: C. B. and W. A. Elkin: Central Banks (Óvári Papp Z.)</i>	525
<i>Ritter Kurt: Staatshilfe oder Selbsthilfe zur Linderung der Agrarnot? (Lesenyi F.)</i>	811
<i>Laky D.: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig (Sipos S.)</i>	283
<i>Lortsch Ch.: La Hongrie économique et les intérêts Français en Hongrie (Hammersberg M.)</i>	821
<i>Leener G.: Les chemins de fer en Belgique (Makay J.)</i>	291
<i>Mattyasovszky M.: A földművelés közgazdaságtana (Heller F.)</i>	881
<i>Mayer H.—Fetter F.—Reisch R. (szerk.): Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III. k. Einkommensbildung (Varga I.)</i>	278
<i>Maxwell F.: Economie aspect of cane sugar production (Balogh T.)</i>	883
<i>Memorandum on Public Finances (Havas J.)</i>	63
<i>Meyerheim H.: Psychotechnik der Buchführung (Neményi E.)</i>	73
<i>Mises L.: Liberalismus (Heller F.)</i>	275
<i>Migration Laws and Treaties (Schütz G.)</i>	814
<i>Sir A. Mond: Industry and Politics (Vermees A.)</i>	886
<i>Neményi Ernő, H. Cziner Alice, Nádas Pál: A reklám (Nagy D.)</i>	70
<i>Nicklisch H.: Handwörterbuch der Betriebswirtschaft (H. F.)</i>	884
<i>Palotay D.: Általános társadalmi gazdaságtan alapvonalai (Varga J.)</i>	136
<i>Philip A.: Le problème ouvrier aux États-Unis (Schütz G.)</i>	738
<i>Carl Rosch: Kreditinflation und Wirtschaftskrisen (Hammersberg M.)</i>	523
<i>Sartorius v. Walterhausen: Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte (H. F.)</i>	285
<i>Schultz B.: Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in Deutschland (Heller F.)</i>	632
<i>Seligman E. R. A.: The economies of installment selling (Roskovits J.)</i>	726
<i>Sinz J.: Die Sanierung Ungarns (Balogh T.)</i>	641
<i>Spann O.: Die Haustheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrsgeschichtlicher Grundlage. 16. Aufl. (Heller F.)</i>	59
<i>Streller R.: Statik und Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie. (Balogh T.)</i>	173
<i>Surányi-Unger Tivadar: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. (Balázs K.)</i>	722
<i>Gróf Teleki István: A szövetkezeti mozgalom sorsa Szovjet-Oroszországban (Óvári Papp Zoltán)</i>	816
<i>Teleszky J.: A magyar állam pénzügyei a háború alatt (Éber A.)</i>	169
<i>Dr. Fritz Tänzler: Aus dem Arbeitsleben Amerikas (Neményi Endre)</i>	532
<i>Rexford Guy Tugwell: Industry's Coming of age (Buday K.)</i>	376
<i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch-IV. (Viener A.)</i>	822
<i>Wagemann E.: Konjunkturlehre (Varga I.)</i>	805
<i>Warbesse J. P.: What is cooperation? (Neményi E.)</i>	891
<i>Weber W.: Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben (Neményi E.)</i>	177
<i>Wilbrandt R.: Der Volkswirt als Berater der Volkswirtschaft (Korek V.)</i>	635
<i>Winkler F.: Ungarn als Nahrungsmittelquelle des deutschen Volkes. (Viener A.)</i>	381
<i>Wolff H.: Lehrbuch der Konjunkturforschung (Balogh T.)</i>	380
Folyóiratok szemléje	74, 183, 295, 386, 536, 645, 740, 824, 894
Könyvszemle	190, 745
Bibliográfia a kettős adóztatás kérdéséről (Zelovich L.)	651
Világ gazdasági visszapillantás 1927-re (Zelovich L.)	393, 544
Magyar Közgazdasági Társaság	79, 194, 299, 408, 554, 828
Közgazdasági Krónika (Ifj. Rácz L.)	85, 197, 301, 413, 557, 653, 750, 829, 897

LII. ÉVFOLYAM

1928

71. KÖTET 1. SZÁM

JANUÁR

HAVA

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Kunz Ödön</i> : A kartell mint jogi probléma ...	1
<i>Imrédy Béla</i> : Produktivitás és fizetési mérleg ...	20
<i>Varga István</i> : Gazdasági internacionalizmus és nacionalizmus ...	42

Közlemények

<i>Judik József</i> : Aranyvaluta és dollárvaluta ...	53
<i>Künsztler Zoltán</i> : A londoni «The Bankers Clearing House» az 1927. évben ...	59

Könyvismertetések

<i>Spann, O.</i> : Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrsgeschichtlicher Grundlage. 16. Aufl. (Heller F.) — <i>Dobretsberger, J.</i> : Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft (Korek V.) — <i>Memorandum on Public Finances</i> (Havas J.) — <i>Ray Hall</i> : The Balance of International Payments of the United States in 1926 (Buday Gy.) — <i>Birnbaum, E.</i> : Organisation der Rationalisierung (Balogh T.) — <i>Neményi Ernő, H. Cziner Alice, Nádai Pál</i> : A reklám (Nagy D.) — <i>Havas, M.</i> : A Magyar Nemzeti Bank és a pénzpiac (Varga I.) — <i>Meyerheim, H.</i> : Psychotechnik der Buchführung (Neményi E.)	59
---	----

Folyóiratok szemléje ...	74
Magyar Közgazdasági Krónika ...	79
Közgazdasági Krónika ...	85

1928.

GERGELY R.

BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület

igazgatósága a jan. hó 23-án tartott ülésében megállapította az 1927-ik üzletév mérleget, amely 2,500.120.64 P (tavaly 1,827.215 P) tiszta nyereséggel, zaru és ematározta, hogy a február hó 11-én tartandó 88-ik rendes közgyűlésnek javasolni fogja, hogy ezen nyereségből 200.000 P (tavaly 160.000 P) a rendes tartalékalapra, 100.000 P (tavaly —) ingatlanértékesítési tartalékalap létesítésére, 200.000 P (tavaly 160.000 P) az egyesületi nyugdíjalapra, 100.000 P egy tisztviselői segélyalap létesítésére és a tisztviselők külön jutalmazására 100.000 P (tavaly 80.000 P) használtassék fel, osztalékul pedig a tavalyi 10 P-vel szemben 12 P kerüljön kiűzésre, míg 49.000 P (tavaly 40.000 P) új számlára vitessék elő.

Az eredmény, úgyisintén a mérleg egyes tételei az intézet újabb nagyarányú fejlődéséről tesznek tanúbizonyságot. A betétképződés a lefolyt évben állandóan emelkedő, de nem egyenletes irányt követett. A könyvecskékre elhelyezett betétek 44.3 millió pengőről 67.7 millió pengőre, a folyószámlán elhelyezett tőkék 55.9 millió pengőről 74.3 millió pengőre, az intézetnél elhelyezett összes tőkék pedig 100.4 millió pengőről 142.2 millió pengőre emelkedtek. A váltóleszámtolási üzlet egész éven át rendkívül életénységet mutat és ebben az üzletágban az intézet, tradicionális szokásainak megfelelően a közgazdaság minden ágára kiterjedő nagyarányú tevékenységet fejtett ki. Ennek megfelelően a váltótárca a tavalyi 58.6 millió pengővel szemben 97.9 millió pengőt tesz, ami 39.9 millió pengő emelkedést jelent. Megfelelő fejlődés képét tárják fel az értékpapírokra adott előlegek és folyószámlaadások is, amelyek a tavalyi 42.9 millió pengővel szemben 49.7 millió pengőre rúgnak. Igen erőteljes emelkedés állapítható meg a jelzálogkölcsön üzletben, amennyiben a folyósított dollár-záloglevélkölcsönök összege a tavalyi 13.3 millió pengőről majdnem annak kétszeresére, vagyis 27.1 millió pengőre emelkedett, míg a községi-kölcsönüzlet, az e téren még tennivaló nehézségek folytán, szárattevő fellendülést nem tüntet fel. A jelzálogkölcsönüzlet fejlődésével lépést tartott ezen jelzálogkölcsönöknek az e célra létesített szövetkezetekre való engedményezése, de egyszersmind a saját 7½%-os dollár-záloglevelek elhelyezése is, úgy hogy az engedményezett záloglevélkölcsönök összege 7.5 millió pengőről 13.8 millió pengőre, a kibocsátott záloglevelek álladéka pedig 1.7 millió pengőről 5.9 millió pengőre emelkedett.

Tekintettel arra, hogy az egyesület saját tulajdonát képező értékpapirjai, úgyisolván változatlan áron vannak a mérlegben felvéve, viszont azoknak árfolyama a lefolyt évben erőteljesebben emelkedett, az intézet e címen szárattevő latens tartalékkal rendelkezik. Azonfelül az egyesületi házak is a tavalyihoz képest változatlanul alacsony értékekben szerepelnek, mert az ez évben végzett nagyarányú tatarozások költségei az üzleteredmény terhére kerültek elszámolásra.

A pénztárforgalom a tavalyi 914.7 millió pengővel szemben 1,233.6 millió pengőt, az összes forgalom 4 914 millió pengővel szemben 7,263.5 millió pengőt, az egyesület által kezelt tőkék összege pedig a tavalyi 133.4 millió pengővel szemben 191 millió pengőt tesz.

Az egyesület, nyugdíjasai helyzetének javítása érdekében a rendes közgyűlésnek a nyugdíjarányszám felemelését kívánja javasolni és ezenfelül a nyugdíjalapnak megfelelő dotációján kívül, az ezen alap teherviselőképeségének kimélese érdekében, a lefolyt évben nyugdíjpótlások címen folyósított tetemes összegeket is az elmúlt év nyereség- és veszteségszámlájának terhére számolta el.

Az intézet vidéki szorosabb összeköttetései kielégítő fejlődést mutatnak és a beljűk helyezett várakozásnak megfelelnek. Ezek a vidéki exponensek összesen mintegy 12 millió pengő alap- és tartaléktőkével rendelkeznek, betét- és folyószámlahitelező álladéuk mintegy 60 millió pengőt, váltótárcaálladéuk mintegy 93 millió pengőt, a folyószámlaadásaik álladéka mintegy 18 millió pengőt tesz, amely adatokból is látható, hogy ezek is jelentős tényezők a magyar közgazdaságnak.

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

III. kötet: SURÁNYI-UNGER TIVADAR:

A tudományos gazdaságpolitika alapkérdései

Ára 10 P

IV. kötet: SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR:

Adalékok pénzüntézetek fejlődéséhez

Ára 8 P

V. kötet: BALOGH TAMÁS:

A német pénzüromlás oknyomozó története

Ára 6 P

A kartell mint jogi probléma.*

A kartellt jogi szempontból vizsgálhatjuk: I. mint sajátos gazdasági organizációt (és egyben társas viszonyt) és II. mint olyan szerződéses megállapodást, amelynek érvényes vagy érvénytelen volta felett — elsősorban közgazdasági és szociálpolitikai megfontolások latbavetésével — vitatkozhatunk.

I. A kartell önálló, egymáshoz hasonló vagy egymással összefüggő üzletet folytató vállalkozóknak (östermelőknek, iparosoknak, kereskedőknek, bányatulajdonosoknak stb.) egyesülése avégből hogy áruiknak a piacon monopoliumszerű előnyét élvezzék („Unter Kartellen verstehen wir freie Vereinbarungen oder . . . Verbände zwischen selbstständig bleibenden Unternehmern derselben Art zum Zwecke monopolistischer Beherrschung des Marktes“, *Liefmann*).

1. Ahhoz tehát, hogy kartellről beszélhessünk, mindenekelőtt arra van szükség, hogy a kartellbe tömörülő válla-

* Bibliogr. *Flechtheim*: Die rechtliche Organisation der Kartelle, Mannheim 1923; *Geiler*: Gesellschaftliche Organisationsformen des neuen Wirtschaftsrechts, Mannheim 1922; *Isay*: Studien in privaten und öffentlichen Kartellrecht, Mannheim 1922; *Liefmann*: Kartelle, Konzerne und Trusts, Stuttgart, 7. kiadás, 1927; *Silberberg*: Handbuch des deut. Kartellrechts, Berlin 1910; *Tschierschky*: Kartell u. Trust, Leipzig 1911; u. ő: Zur Reform des Industriekartells, Berlin 1922; u. ő: Das Problem der staatlichen Kartellaufsicht, Mannheim 1923; *Waldeck*: Deutsches u. internationales Kartellrecht, Berlin 1922; *A. Blum*: Die Grundzüge des neuen deutschen Kartellrechts, Mannheim 1925; *Fr. E. Koch*: Grundzüge des englischen Kartellrechts, Berlin 1927; *L. Mazeaud*: Die rechtl. Behandlung der Unternehmungszusammenfassungen in Frankreich, Berlin 1927; *Dr. de Sanktis*: Das Kartellrecht im Italien, Berlin 1927; *Ernst Rotschild*: Kartelle, Gewerkschaften u. Genossenschaften, Berlin 1912; *M. Ettinger*: Die Kartelle in Oesterreich, Wien 1905; *Vossen*: Kartelle—Trusts—Ringe, Hannover 1904; *Brodmann*: Ehrenberg H. B. IV. 2. 26. §.; *Mallheevs—Adler*: The Law relating to Covenants is Restraint of trade, 1907; *Moller*: Voluntary Covenants in Restraint of Trade, 1920; *Sanderson*: Restraint of Trade in English Law, 1926; *Harrison*: Conspiracy as a Crime and as a Tort in English Law, 1924; *Pierre Garraud*: L'Etat actuel de la législation et de la jurisprudence françaises relatives à l'accapement, à la spéculation illicite et aux coalitions. (Bulletin mensuel de la société de législation comparée, 1924. N. 7, 8, 9.); *Ráth Zoltán*: Emlékirat a kartellekről, Budapest, 1900; *Baumgarten—Meszlényi*: Kartellek, trustök, Budapest, 1906; *Mandel Pál*: Törvényjavaslat a kartellszerződésekről, Budapest, 1904; *Liebmann Ernő*: Kartelljogi kérdések, Budapest, 1913; *Egry Aurél*: Jogi dolgozatok a J. K. 50 éves fennállásának emlékére, Budapest, 1915. 203. és köv. ll.; *Kornfeld M.*: Törvény a kartellekről (Magyar Szemle 1927., 2. sz.).

latok megtartsák önállóságukat (itt a főkülönbség a tröszttel szemben). Lényeges továbbá a *monopoliumszerű áralakításra törekvés* (ez a lényege a kartellnek; ebből fakadnak a kartell előnyei és hátrányai), amely vonatkozhatik a termelt áruk *elcédására* (Verkaufskartell) vagy azok *beszerzésére* (Einkaufskartell). Nem kartell tehát az olyan gazdasági egyesülés (gazdaszövetség, gyáriparosok szövetsége, stb.), amely tagjai általános gazdasági érdekeinek előmozdítására alakul. Szükséges végre az *állandóbb*, hosszabb időre szóló egyesülés. Nem kartell — hanem inkább „alkalmi egyesülés” — tehát a ring (a corner), habár monopoliumszerű áralakításra is törekszik (pl. árfelhajtás céljából összevásárolja a piacon található egész árpakészletet).

2. A *kartell szervezete* igen változatos. Maga a szerződés csakis általánosságban szokott intézkedni a tagok jogairól és kötelezettségeiről. A kartell formája rendszerint *magánjogi társaság* (Németországban leginkább korlátolt felelősségű társaság); szervezhető azonban a kartell bárminő kereskedelmi társaság formájában is.¹ A kartellt azonban nem annyira a külső szervezet, mint inkább a kartell-szerződés tartalma osztja fel határozott típusokra, amely a tagok jogait és kötelezettségeit

¹ A mai kartell a XIX. század hatalmas fellendülésnek indult termeléséből sarjadt ki. Külsőleg a magánjogi vagy valamely ker. társaság köntösében jelenik meg, mert még nem volt ideje arra, hogy lényegének megfelelő jogi formát küzdjön ki a maga számára. Nem megfelelő formája a kartellnek a *magánjogi társaság*, mert nincsen egységes képvisellete, perképesége; a tagok felmondási joga zavarólag hat és általában nem egyeztethető össze a societas demokratikus, a tagok egyenjogúságára épített szervezete a kartell kényszer és engedelmisség szellemétől átítatott monarchikus formájával. De nem alkalmas formája a kartellnek a *közkereseti és betéti társaság* sem (nincs „ker. üzlet folytatása”, a tagok felelőssége sem konvenió). A *szövetkezeti* formánál pedig a *tagok változása* ellenkezik a kartell lényegével. A kartell — faute de mieux — leginkább a részvénytársaság és a korlátolt felelősségű társaság formáját választja. Itt a legfőbb vonzó a tagok *mellékkötelezettségének* lehetősége (áruk beszolgáltatása az értékesítő helyre, tartózkodás valamitől). Egyébként a részvénytársaság és korlátolt felelősségű társaság jogviszonyai is sok tekintetben kényelmetlenek lehetnek a kartellnek. Helyesen mutat rá *Fr. Klein* (Wirtschaftliche und sociale Grundlagen des Rechtes der Erwerbsgesellschaften. 60. l.), hogy a *társaságon* alapuló organizációs formák azért nem felelnek meg a kartellnek, mert utóbbinak teljesen ellentétes gazdasági célja van. A társaság alapja a szabad forgalom szellemétől átítatott közvetlen gazdasági haszonra alakult közösség. A kartell viszont egy minden tekintetben ellentétes gazdasági tömörülés. Nem „vállalat”, hanem több vállalat szolgálatában álló „Massregel”. Nem akarja a vállalatot gazdasági erők tömörítésével *fellendíteni*, hanem ellenkezőleg a gazdasági erőket megkötni (inkább a szükségesnél *kisebb* kínálatot létesít, mint nagyobbat). Verseny helyett monopoliumot akar. Nem nagy nyereségre, hanem a meglevőnek konzerválására törekszik. Nem akar a nyereség reményében rizikót vállalni, hanem ellenkezőleg a rizikót akarja kikapcsolni vagy legalább is enyhíteni. Éppen ezért kell a kartell részére új organizációs formát teremteni.

közelebből megszabja. Ebből a szempontból helyesen járunk el, ha a kartellnek általánosságban három faját és pedig *a) a kontingentálás nélküli, b) a kontingentáló, de nem központosított és c) a kontingentáló és központosított* kartellt különböztetjük meg és e fajok jogi szervezetét külön-külön vizsgáljuk.

Ad *a)* A tagok között leglazább köteleket a *kontingentálás nélküli* kartell létesít. Ide tartoznak az ú. n. *kondíciós kartell* (amely csakis a *fizetési és szállítási feltételek* egységes megállapítását teszi kötelezővé), az *árkartell* (amely határozott vagy minimális ár megtartására kötelezi tagjait; ez rendszerint kombinálva jelentkezik a kondíciós kartellel, mert a fix árat a fizetési és szállítási feltételek eltérő megállapításával könnyen ki lehet játszani), a *rayon* (területi) kartell és a *vevőközöniséget garantáló* kartell. Ezek a kartellek némelykor közvetítve a *termelést is szabályozzák* (ha nem is a kontingens, de a maximális munkaidő, munkabér, munkásszám, gépszám, stb. megállapításával). Ezek a kartellek rendszerint a magánjogi társaság formáját választják. A kartellszerződés nem más, mint *társasági szerződés* [a *hozzájárulás* a tagok negatív magatartásában (*aliquid non facere*) áll. *Társasági vagyon* ugyan rendszerint nincs, de ez nem lényeges alkotóeleme a társaságnak], amely rendszerint kimerítően szabályozza az üzletvezetést, a felmondást, a kilépést, a kizárást, a kötelezettségszegés következményeit (elsősorban a *kötbért!*) stb., úgy hogy a magánjog diszpozitív szabályainak itt alig akad érvényesülő tere.

Ad *b)* A *kontingentáló kartell* megállapítja azt a mennyiséget (kontingenst), amit a tagok a szóbanforgó áruból időszakonként termelhetnek és így azt a kulcsot is, amelyhez az egyes tagoktól forgalomba hozható áruk mennyisége igazodik. Ezt a megállapítást a gyakorlatban rendszerint kiegészíti az árnak és az eladás feltételeinek is a megszabása.² Csak a termelésnél áll elő korlátozás; az értékesítést azonban minden egyes tag szabadon végzi. [Ha állítanak is fel ezek a kartellek közös szervezetet (*Geschäftsstelle*), ennek feladata nem az értékesítés, hanem a kontingens megtartásának ellenőrzése és az elszámolás foganatosítása.] A kontingentáló kartell is rendszerint magánjogi társaság formájában alakul és kifelé nem is lép fel társaságként.

Ad *c)* A kartellnek legtökéletesebben megszervezett formája a *kontingentálással és az értékesítés központosításával kapcsolatos kartell*, amelynél nemcsak az eladás feltételei, az ár és a kontingens vannak megszabva, hanem a termelt áruk

² E kartell célja a túlermelés és így a gazdasági válság elhárítása, aminek egyszerű módja az, hogy az egy bizonyos áru termelésével foglalkozó vállalatok tömörülése, megállapítván hozzávetőlegesen a *fogyasztás nagyságát*, ehhez igazítja a termelés terjedelmét is.

értékesítését is központi szervezet végzi. (Ezt a kartellt is szokták, helyesen magát az értékesítő helyet, *szindikátusnak* nevezni.) A kartellnek ezt a fajtát az értékesítés központosításának módja három csoportra osztályozza: α) az értékesítő hely önálló ker. társaság formájában van megszervezve; β) az értékesítő hely nincsen önálló kereskedelmi társaság formájában megszervezve; γ) maga a kartell veszi fel valamely ker. társaság alakját. Ad α) Az első esetben ugyan jogilag mereven szét lehet választani a *kartellt mint magánjogi társaságot* és az *értékesítő helyet, mint pl. részvénytársaságot* (és közel állunk ahhoz a kísértéshez, hogy a részvénytársaságot mint szervezettebb egységet állítsuk előtérbe); ha azonban az itt elsősorban figyelembe veendő gazdasági szempontokra helyezük a fősúlyt, a jogi megítélés alapjául is helyesnek azt a szemléletet kell elfogadnunk, amely az *egész kartellviszonyt egységesen* (mint magánjogi asszociációt) *fogja fel*. Az értékesítő részvénytársaság ebből a szempontból nem önálló vállalat, nem tagja magának a kartellnek, hanem nem más, mint a kartellnek (a magánjogi társaságnak) *üzletvezetője*. Nem egyszerű megbízott, hanem a kartellszerződésnek lényeges, kiegészítő része. Egyébként természetesen a pl. részvénytársasági formában szervezett értékesítő hely jogviszonyait a részvényjog szabályai szerint kell megítélni. Külön szervezeti értékesítő hely esetében a kartellszerződés a tagokat rendszerint arra is kötelezi, hogy áruikat kizárólag az értékesítő helynek „adják el”. Az e kötelezettség alapján az értékesítő helyre irányított *szállításokat* azonban jogi szempontból nem szabad egyszerű vételszerződésnek minősíteni (tehát az értékesítő helyet, az „üzletvezetőt” önálló „vevőnek” venni), hanem vissza kell vezetni magára a társas viszonyra (mint abból fakadó kötelezettséget. Ennek helyességét mi sem bizonyítja inkább, mint az a körülmény, hogy ha a kartell (a társas viszony) megszűnik, a szállító-kötelezettség is ipso-facto hatályát veszti. Ad β) Az értékesítés központosítását meg lehet valósítani oly módon is, hogy az értékesítéssel a kartell nem egy önálló kereseti társaságot bíz meg, hanem pl. szerződte-tett üzletvezető bonyolítja azt le és pedig vagy úgy, *aa*) hogy a kartell *saját alkalmazottját* bízza meg az értékesítéssel (aki meghatalmazottként is eljár), vagy *bb*) az értékesítés lebonyolítását *egyik tag* vállalja magára (ilyenkor nem kell külön értékesítő helyet szervezni; a megbízott tag provízió ellenében a saját telepén végzi az értékesítést), vagy végre *cc*) a kartell az értékesítés lebonyolítását *harmadik személyre* (valamely önálló kereskedőre, rendszerint bankra) bízza, aki mint *bizományos* jár el. Ad γ) Különösen Németországban szokásos magát a kartellt ker. társaság (és pedig korlátolt felelősségű társaság) formájában megszervezni, amely esetben nem-

csak az értékesítés, hanem a kartell irányítása, a tagok ellenőrzése stb., egyszóval az egész jogviszony lebonyolítása is a kerekedelmi társaság feladata lesz.³

3. A kartellel, mint sajátos organizációval, kapcsolatban felmerülő jogi kérdések közül a következőket említjük meg: a) Kontingentáló kartellnél legfontosabb az egyes tagok *részesedő hányadának* megállapítása, amely nemcsak a termelés mennyiségét, hanem a tagságjogok (szavazójog, osztalékjog stb.) mértékét is megszabja. A részesedő hányad nem lehet a dologi forgalom tárgya, minthogy átruházása egyjelentőségű a tagságjog átruházásával, amely ellentétben áll a kartell gazdasági alaptermészetével. Az átruházáshoz tehát szükség van a szerződés ezirányú intézkedésére, de mindenesetre a többi tag beleegyezésére. b) Ha valamely tag *részesedő hányadát átruházza*, ehhez rendszerint arra is szükség van, hogy magát a *vállalatát* is átruházza. (E kettő szorosan összefügg egymással. A szerződés rendszerint így is intézkedik, kivéve azt az esetet, ha valamely kartelltag lesz a jogutód.) Ha az értékesítő hely önálló ker. társaság, a szerződés rendszerint gondoskodik arról, hogy ne lehessen részvények átruházásával idegen személyt a kartellbe becsempészni (korlátozza a részvények átruházását, zálogba adását stb.). c) *Új tag felvétele* a szerződés módosítását jelenti és ezért valamennyi tag beleegyezésére szorul. d) A *részesedő hányadot* — habár rendszerint előre van meghatározva és állandó — a tagok közös megegyezésével *fel lehet emelni és le lehet szállítani*. A leszállításhoz mindenesetre szükség van az érdekelt tag hozzájárulására is. e) A kartell *megszűnésére és meghosszabbítására* a szerződés rendelkezései és a magánjogi társaság szabályai alkalmazandók. Határozott időre kötött kartellt csakis valamennyi tag beleegyezésével lehet *meghosszabbítani*; a határozatlan időre kötöttet bármelyik tag bármikor *felmondhatja*.

II. Ami a kartellel szemben érvényesítendő *gazdaság- és jogpolitikai szempontokat* illeti, e tekintetben a következőkre utalunk. A kartell a kapitalisztikus termelésnek és gazdálkodásnak *a gazdasági törvények által megteremtett jelensége*. A kartellt kialakította *a nagyüzem fejlődése*, amely — szemben

³ Az angol jog szerint maga a kartell nem választhatja sem a részvénytársasági, sem a szövetkezeti, sem pedig a jogi személyiséggel bíró egyesület (Friendly Society) formáját, hanem csupán mint *Trade Union* vehet magára szorosabb jogi formát. A kartell *szerve* azonban lehet partnership vagy részvénytársaság is. A francia jogban a *társaság* (magán- és ker. társaság) formáját csak az olyan kartell választhatja, amely nyereséget oszt fel tagjai között, vagy amelynél az értékesítő hely mint független kereskedő van megszervezve. Minden egyéb kartell csak mint *syndicat professionnel* (1884:III. 21. és 1920:III. 12. t.) szerveződhet, kivéve azt az értékesítő kartellt, amelynél az értékesítő hely mint bizományos szerepel. Az ilyen kartellt a francia irodalom a társasághoz hasonló nevezetlen (innominat) szerződésnek minősíti.

a régebbi állapottal — megteremtette a *tömegtermelést* és a *tömegárusítást*, a végletekig fokozta a vállalatok közötti *versenyt* és ezzel együtt a vállalkozással járó *kockázatot*. A „szabad verseny“ a XIX. század vége felé igen erős korrekciókon megy keresztül, minthogy a verseny korlátlan érvényesülése egy igen nagy közgazdasági veszedelmet: a „termelés anarchiáját“ idézi elő, amely túltermelésre és így válságra (munkanélküliségre stb.) vezet, alapjaiban rendítve meg az egész közgazdasági életet. Marx ez ellen a veszedelem ellen csak egy medicinát látott: a szocialista gazdasági rendet, a magántulajdon és a szerződési szabadság eltörlését. A termelés és fogyasztás összhangjának megteremtésére azonban a mai gazdasági rend egyik legfőbb pillére: a *szerződési szabadság* is alkalmasnak bizonyult a *kontingentáló és összpontosított kartell* formájában. De a féktelen szabadverseny — amely annak a termelőnek juttatja a pálmát, aki a legjobb és legolcsóbb árut kínálja — az egyes versenyvállalatokat egymásra uszítja és az egyetemes közgazdasági érdeket mélyen sértő, azzal a következménnyel is járhat, hogy a népesség széles rétegeinek munkaalkalmat biztosító számos vállalat az *egészségtelen árleszorítás* folytán tönkremegy és a harcban győztes vállalatok az árak korlátlan diktátorai lesznek. A kartellt tehát normális körülmények között nem a vállalatok egészségtelen gazdagodási vágya (az „auri sacra fames“), hanem a gazdasági kényszerhelyzet (a „dura necessitas“), a vállalatok egészséges életösztöne hívja létre. [Történelmileg kimutatható tény, hogy a kartellképződés, tehát a verseny kiküszöbölése, nyomon követte a maximumig fokozott versenyküzdelmet és az azzal támasztott gazdasági pusztításokat; tehát beteljesedett *Proudhon* jóslata, hogy „a versenyt a verseny öli meg.“ Nem volna azonban helyes az a megállapítás, hogy a kartell keletkezésének *mindig* a szabad verseny káros következményeinek eliminálása az oka. Igen sok kartell *praeventív eszközként* is jelentkezik; tehát — be nem várva a szabad verseny káros hatását — megelőzi annak bekövetkezését. De a legutóbbi gazdasági viszonyok tanúsága szerint előmozdíthatja a kartellképződést az erős áringadozás is. „Jedenfalls sind die Kartelle Bildungen, die zum dauernden Bestand der heutigen Wirtschaftsordnung gehören und deren Bedeutung für das Wirtschaftsleben noch keineswegs vermindert, vielleicht noch nicht einmal auf dem Höhepunkt angelangt ist“ (*Liefmann*: 31 l.)). A gazdaságilag indokolt kartellnek célja nem az árak indokolatlan emelése, a maximális haszon kiereszkölése, a fogyasztók kizsákmányolása (hiszen minden ilyen törekvés jórészt megghiúsul az új, kartellen kívüli versenyvállalatok, valamint a világpiaci ár ellenhatásán), hanem az árak *stabilizálása*, az áringadozás, a válságok elkerülése, tehát a *káros verseny meg-*

szüntetése. Alapja a szolidaritás, az árképződés egységesítése.⁵ Mint minden hasznos és nélkülözhetetlen gazdasági intézmény, úgy a kartell is eszközül szolgált sok visszaélésnek és jogtalanságnak az elkövetésére. „Szilárdul a kartell, vagyis az áru minősége hanyatlik és az ára nő. A kartell *erőszakoskodik*: 1. az alkalmazottal, 2. a nyersanyagtermelőkkel és kereskedőkkel, 3. a fogyasztókkal, 4. az új versenytársakkal és 5. az államhatalommal. A kartell, mint monopólium, gyöngíti a termelést, mert lehetetlenné teszi a versenyt, mások érvényesülését“ (Méhely Kálmán megállapításai). Ezekhez a kinövészekhez hozzá jön az erőszakoskodás a kartellben benn levő, gyengébb vállalatokkal szemben. A kartellnek ez az expanzivitása, amely jórészen a kartell gyermekkori betegségének tudható be, kihívta az egész világon a *jog reakcióját*.

A legradikálisabb álláspont a kartell megtiltása, érvénytelen (erkölcstelen) ügyletté minősítése volt. Tiltják és büntetik a kartellt a francia 1791 június 14–17. decret 4. cikke és a Code pénal 419. cikke,⁶ az osztrák 1870 április 7-iki törvény

⁵ „Das Prinzip der Solidarität der gegenseitigen Interessen durch Beschränkung oder Ausschluss der Konkurrenz wird . . . an die Stelle des Prinzips der möglichsten Schädigung der gegenseitigen Interessen durch schrankenlosen freien Wettbewerbgesetzt.“ (Vossen.)

⁶ „Si, contre les principes de la liberté et de la Constitution, des citoyens attachés aux mêmes professions, arts et métiers prenaient des délibérations ou faisaient entre eux des conventions tendant à refuser de concert ou à n'accorder qu'à un prix déterminé le secours de leur industrie ou de leurs travaux, lesdites délibérations ou conventions sont déclarées inconstitutionnelles“ . . . A Code pénal 419. cikke bünteti azokat, „qui par réunion ou coalition entre les principaux détenteurs de la même marchandise ou denrée tendant à ne pas la vendre, ou à ne la vendre qu'à un certain prix . . . auront opéré la hausse ou la baisse des prix des denrées ou marchandises . . . au dessus ou au dessous des prix qu'aurait déterminés la concurrence naturelle et libre du commerce“. A bírói gyakorlat ezt a rendelkezést annyira megszorítóan magyarázta, hogy gyakorlati alkalmazására csak akkor került a sor, ha a közérdeket sértő megállapodás forgott fenn. A bírói gyakorlat u. i. — dacára annak, hogy a Code pénal 419. c-e a kartellt *önmagában* is büntetendő cselekménynek minősíti — helyes gazdasági érzékkel vette észre kezdetől fogva, hogy a modern gazdasági életben a *reális és indokolt kartellek* (unions d'entreprises) úgyszólván nélkülözhetetlenek. Tehát csakis az olyan megállapodást büntette és tekintette semmisnek, ami a közre nézve ártalmas. Ezt a bírói gyakorlatot honorálja az 1926 dec. 3. törvény, amidőn akként módosítja a Code pénal 419. cikkét, hogy csakis az olyan egyesülést vagy tömörülést lehet büntetni, amely azért befolyásolja az áralakulást, hogy tagjainak a kereslet és kínálat természetes törvényétől függetlenül biztosítson *indokolatlan* nyereséget. Tehát csak akkor lehet büntetést alkalmazni, ha a nyereség a *normális nyereséget* meghaladja. A Code pénal módosított 419. cikkének 2. pontja így szól: Tous ceux . . . 2. qui, en exerçant ou tentant d'exercer, soit individuellement soit par réunion ou coalition, une action sur le marché dans le but de se procurer un gain qui ne serait pas le résultat du jeu naturel de l'offre et de la demande, auront, directement ou par personne interposée, opéré ou tenté d'opérer la hausse ou la baisse artificielle du prix des denrées ou marchandises ou des effets publics ou privés, seront punis . . . etc.

4. §-a⁷ és az *északamerikai* 1887., 1890., 1898. és 1914. évi „antitrust” törvények.⁸ Ipso jure erkölcstelennek és így semmisnek minősítette a kartellszerződést a *régebbi magyar bírói gyakorlat* is azon az alapon, hogy a kartell a szabad verseny kizárására és a fogyasztók kizsákmányolására vezet.⁹ A jogalkotásnak és jogalkalmazásnak ez az a limine ellenséges magatartása *Észak-Amerikában* a trustre (a versenyvállalatok egységbe olvadására) vezetett, amely hatványozottan koncentrált a kartell árnyoldalait, — nálunk pedig azzal a következménnyel járt, hogy kartelljeink kivonták magukat a bírói ellenőrzés alól (választott bíróságok illetékességét kötötték ki). A kontinens bírói gyakorlatában jelentős fordulatot idézett elő a német *Reichsgericht* egyik döntése (Entscheidungen 38 k. 155 l.), amely szakított azzal a dogmával, hogy *minden* kartellmegállapodás már *önmagában* erkölcstelen és így semmis.¹⁰ Ez a döntés hatással volt a mi bírói gyakorlatunkra is, amely újabban elismeri a kartellszerződésnek, *mint olyannak*, érvényességét és ezt a szerződést is csak akkor minősíti semmisnek, ha olyan tények és körülmények nyernek igazolást, amelyeknek alapján bármely szerződést semmisnek lehet nyilvánítani.¹¹

⁷ Semmis az üzletembereknek az olyan megállapodása, amelynek célja valamely áru árát a nagyközönség hátrányára felemelni.

⁸ Ezek „conspiracy”-nek (Stephen szerint: „The offence of conspiracy may be correctly described, as a combination or agreement to carry into effect a purpose hurtful to some individual, or to particular classes of the community or to the public at large”) minősítik azokat a megállapodásokat, amelyek monopóliumra törekcsenek vagy korlátozzák a verseny szabadságát. Ezen az alapon az amerikai bíróságok az olyan megállapodást, amelynek célja a verseny csökkentése, a termelés limitálása, az árak szabályozása, az ország területének rayonírozása, stb. — törvénytelennek minősítik, minthogy *káros a közjóra nézve*.

⁹ Leghatározottabban foglalta el ezt az álláspontot a C. 666/904. sz. határozata, amely szerint a kartellmegállapodás (többek egyesülése oly céllal, hogy bizonyos áruk rendes forgalmi árát lenyomja vagy felhajtja) a *jóerkölcsbe ütközik* és a bírói oltalomból kizáratik. Lényeges a „nagyközönséget megrövidítő szándék”, mert „maga az árcsökkenés vagy ár-emelkedés *puszta lehetősége* is elég arra, hogy a kartellmegállapodást semmisnek kelljen tekinteni.”

¹⁰ A kartellszerződést, amely a *káros verseny megakadályozását és a megfelelő árak elérését célozza*, csak akkor lehet megtámadni, ha olyan tények merülnek fel, amelyek tényleges monopóliumra és a fogyasztók uzsorás kizsákmányolására engednek következtetést. *Angliában* is, — ahol a bírói gyakorlat a monopólium-tilalmakban látja a szabad verseny legfőbb védelmezőit — általános a nézet, hogy a kartellszerű megállapodások önmagukban érvényesek, ha nincsenek kapcsolatban erkölcstelen vagy megtorló (oppressive) cselekményekkel. (Koch: i. m. 31, 32. ll.)

¹¹ L. az *Egry Aurél* és *Liebmann Ernő* dolgozataiban közölt döntéseket, továbbá a bpesti kereskedelmi és iparkamara választott bíróságának és Jury-jének gyakorlatát, amely a kartellt *önmagában véve* nem minősíti tisztességtelen versenynak. (Bányász: A tisztességtelen verseny. A Jury-k és választott bíróságok gyakorlata, Budapest, 1927. 17. és köv. ll.). V. ö. még az 1920:XV. t.-c. 1. §. 2. és 5. pontjaival, amelyek csak az *indokolatlan árdrágítást* és az *áruelevonást* minősítik büntetendő cselekménynek.

A kartell ezek szerint polgárjogot nyert. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy kikerült a jog ellenőrzése és irányítása alól. Különösen nem ma, amidőn a háború és békeszerződések erőszakos beavatkozásával alapjaiban megrendített európai gazdasági életet éppen a nagy vállalatok tömörülésével, a termelés racionalizálásával akarják talpra állítani.

Hogy a kartell, mint *organizációs forma* is, előbb-utóbb ki fogja magának küzdeni a lényegének megfelelő jogi ruhát. arra fentebb már rámutattunk.¹² A kartell azonban olyan *jogi és közgazdasági kérdéseket* vet felszínre, amelyeknek megnyugtató megoldása nélkül nem helyezkedhetik be a jogrendbe és nem érvényesülhet a maga jogos és hasznos hivatásának megfelelő módon. Azt a nyomást, amelyet a kartell: 1. *saját tagjaival*, 2. *a kívül álló versenytársakkal és más vállalatokkal*, valamint 3. *a fogyasztó közönséggel és munkássággal szemben* kétségtelenül kifejt, a jognak kell a szükséges határok közé szorítani.

ad 1. A kartell lényegéből következik a tagok gazdálkodásának megkötése, a tagokra bizonyos kötelezettségek kirovása és e kötelezettségek pontos teljesítésének minden lehetséges magánjogi és gazdasági fegyverrel a kikényszerítése („Das Kartell seinerseits ist auf unbedingte Disziplin der Kartellgenossen angewiesen.“ *Blum: i. m. 83.*) A tag megkötöttsége egyenes arányban növekszik a tömörülés intenzitásával. Legerősebb a kontingentáló és központosított kartellnél. Kérdés, hogy szabadulhat-e a tag a megkötöttség alól (tehát kiválhat-e a kartellből), ha nem találja meg a kartellben azt a gazdasági előnyt, amely őt a belépésre készítette. Különösen aktuálissá szokott válni ez a kérdés a kisebb vállalatoknál, amelyek a tőkeerős és hatalmas kartell-társak majorizálásának vannak kiszolgáltatva. E kérdés eldöntésénél *de lege lata* mindenekelőtt a kartell *organizációs formájára* kell figyelemmel lenni. Ha a kartell magánjogi társaság, közkereseti, betéti társaság vagy szövetkezet formájában van szervezve, — a társasági jog módot ad a tagnak („nyomós okból“; a szövetkezetnél bármikor) a kilépésre, ami megkötöttségét is megszünteti. Részvénytársasági forma esetében más a helyzet. Itt a kilépésnek az a szurrogátuma, hogy a tag részvényeit eladja, a dolog természeténél fogva ki van zárva (a részvényzárolás a kartell tartamára nélkülözhetetlen kikötése a kartell-szerződésnek). A tag itt *formailag* bennmaradni kényszerül akkor is, ha a bennmaradás reá nézve a tönkremenetellel egy jelentőségű. Nézetem sze-

¹² Szellemesen írja *Fr. Klein*, hogy a kartell kakukmadár-módjára kénytelen idegen fészkekbe rakni tojásait, olyan fészkekbe (részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság, magánjogi társaság), amelyek nem alkalmasak arra, hogy kis kartell-madarakat neveljenek fel.

rint a kartellból-kiválás kérdésének elbírálásánál egyaránt figyelembe kell venni mind a tömörülésnek, mind pedig az egyes tagoknak jogos érdekét. Mindaddig, amíg a tag benntartása nem minősíthető erkölcstelennek, maga a kartell-viszony indokolatlannak vagy célját vesztettnek, vagy nem forog fenn valamely valóban nyomós ok, mely a kilépést indokolja, a tagot szorítani kell elvállalt kötelezettségének teljesítésére. A bennmaradásra kényszerítés pl. akkor erkölcstelen, ha a tagra nézve az existencia tönkretételét vagy súlyos veszélyeztetését jelenti. Ilyen esetekben a részvénytársasági forma sem lehet akadálya a tag kiválásának. Konkrét esetekben érvényteleneknek minősíthetők azok a *kényszerítő eszközök is* (becsületszó, biztosítéki jelzalog, bianco váltó, kötbér stb.), amelyekkel a kartell tagjait a vállalt kötelezettségek pontos teljesítésére igyekszik szorítani. Az ilyen eszközöket csakis a kartell-szerződés — tehát *valamennyi tag beleegyezése* — állapíthatja meg. Ha a szerződés csak általánosságban említi pl. a kötbért, annak összegét többségi határozattal nem állapíthatják meg a tagok. *Új büntetés* megállapításához is valamennyi tag hozzájárulására van szükség. Ha maga a kartell-szerződés vagy annak a büntetéssel biztosított rendelkezése semmis, akkor természet-szerűleg a kötbér fizetésének sem lehet helye, mert a kötbér csak akcesszóriuma valamely *érvényes* kötelezettségnek. *A kötbér mérséklésének* nincsen helye, ha a kartell-szerződést kereskedők kötik (Kt. 273. §.). Általában érvénytelennek kell minősítenünk a kartell-szerződés minden olyan kikötését, amely az egyes tagokat vagy a kisebbséget a *többség jogosulatlan önkényének szolgáltatja ki* (pl. érvénytelen az a kikötés, amely a vitás kérdések eldöntését olyan választott bíróságra bízza, amelyben a többség majorizál). Amint el kell ismernünk általában annak a lehetőségét, hogy a kartelltag *nyomós okból* felmondhassa a kartell-szerződést, épp úgy el kell ismerni a szerződéshez hű tagoknak azt a jogát is, hogy ugyancsak nyomós okból a *szerződésszegő* kartelltagot kizárhassák.

Mandel Pál javaslata a *kartelltagok érdekeinek védelmével* nem foglalkozik. *Kornfeld Mór*ic javaslatának 9. §-a pedig csak általánosságban jelenti ki, hogy a hatalommal visszaélés ellen valamelyik minisztérium panaszára van helye a kartellbíróság beavatkozásának, amit védelemnek minősíteni szintén igen nehezen lehet. De felhatalmazza a kartellhivatalt arra, hogy meg nem egyezés esetében a tagok jogainak és kötelességeinek arányát megállapítsa (4. §.). A *német kartellrendelet* (az 1923 október 13-iki törvény felhatalmazása alapján kibocsátott 1923 november 2-iki rendelet) több irányban igyekszik megvédelmezni a kartelltagokat a kartell jogosulatlan erőszakoskodásával szemben. Mindenekelőtt a kartell *intenzív állami ellenőrzés alá veti*. Ezt az ellenőrzést 1. a *birodalmi gazdasági miniszter* (Reichswirtschaftsminister), 2. a *kartellbíróság* (Kartellgericht), 3. a *kartellbíróság elnöke* és 4. a *gazdasági kötelékek* (Verbände) mellett működő *egyeztetőhelyek* (Einigungsstellen) valósítják meg. Általános sza-

bály, hogy nemcsak magát a kartell-szerződést, hanem az annak alapján létesülő minden megállapodást *írásba kell foglalni*. Ez a posztulátum a kartelltagok érdekét is szolgálja. A tag *kilépése* tekintetében az a helyzet, hogy 1. a tagot feloldhatja kötelezettsége alól a Reichswirtschaftsminister, 2. e miniszter javaslatára a Kartellgericht, végre 3. a tag minden határidő nélkül felmondhatja a szerződést, „wenn ein wichtiger Grund vorliegt“ (R. 8. §-a). Ez a legutóbbi kényszerítő jogszabály (melyről a tag szerződéssel sem mondhat le és amely ellen a szerződés sem védekezhetik oly módon, hogy a felmondást kötbérhez, lépési díjhoz vagy egyéb hátrányhoz köti) nem disztigvál a kartell szervezeti formája tekintetében, hanem a magánjogi társaságnak ezt a jogszabályát kiterjeszti az olyan kartellre is, amely részvénytársaság, szövetkezet vagy korlátolt felelősségű társaság formájában, avagy magánjogi és részvénytársaság (kettőstársaság) formájában van megszervezve. Mindenesetre „fontos ok” a rendelet szerint, ha „a tag gazdasági szabadsága, különösen a termelés, az elhelyezés vagy az árkialakítás tekintetében, *méltánytalanul* van korlátozva”. A rendeletnek ez az általános intézkedése a bírói gyakorlatra hagyja a legfontosabb kérdések eldöntését (valóban „fontos” ok forog-e fenn; vita esetében a felmondás jogos voltát megállapító bírói döntés konstitutív avagy deklaratív hatályú-e, tehát a kartell-viszony a felmondás pillanatában vagy a jogerős bírói döntés meghozatalával szűnik-e meg; mi lesz a felmondás hatása: feloszlás, kilépés, részvényeladás stb.; mi lesz az alaptalan felmondás következménye? stb.). A tag azonban nemcsak a kartellból kilépésre, hanem arra is fel van jogosítva, hogy a kartell bizonyos megállapításai alól vonja ki magát, anélkül hogy megszűnne kartelltag lenni. Ez a gyakorlatilag nagyon veszedelmes és problematikus jog (a többi tag nem lesz hajlandó benntartani azt a tagot, aki egyes megállapodások alól kivonja magát) ugyanolyan esetben illeti a tagot, mint a kilépés joga. A rendelet végre csak nyomós ok fennforgása esetében megengedi a tag *kizárását* is. A *norvég* 1926 márciusi kartelltörvény a kartellek ellenőrzését az *ellenőrző-irodára* és az *ellenőrzőtanácsra* bízta. E törvény 16. §-a szerint a kartellbe-lépés a tanács jóváhagyása nélkül legalább egy év tartamára szólhat vagy legalább három havi felmondás kikötése mellett történhetik. A kellő időben be nem jelentett megállapodások a bejelentés megtörténtéig nem kötelezők (17. §). A szerződésszegő tagokkal szemben nem lehet méltánytalan büntetést kikötni, vagy olyan megállapodásokat büntetéssel biztosítani, amelyeknek érvénybentartása a közérdekkel ellenkezik.

ad 2. A kartell csak akkor érheti el célját, ha nemcsak valamennyi *versenyvállalatot* egyesít, hanem ha ki képes terjeszteni gazdasági hatalmát azokra a gazdasági tényezőkre is, amelyek a termelés és elhelyezés processzusában szerepet játszanak.¹³ Mindaddig, amíg a kartellen kívül jelentős versenyvállalatok vagy a kartell szempontjából releváns gazdasági szervezetek működnek a saját külön üzletpolitikájuk irányelvei szerint, — a kartell minden lehetséges eszközzel küzdeni

¹³ Tehát nem elég a *horizontális* kartell (valamennyi *gépgyár* egyesülése), hanem szükség van a *vertikális kartellre* is; tehát arra, hogy a szénbányák, vaskohók, gépkereskedők, gépügynökök is a gépgyár-kartell érdekeinek előmozdítói legyenek.

fog ezek ellen a zavaró, ellenséges vállalatok ellen. A versenyvállalatokat és az egyéb vállalatokat vaay igyekszik *bekényszeríteni* kötelékébe, vagy összeomlásukat előidézni. Azok a fegyverek, amelyekkel a kartell az őt érdeklő vállalatokat „bekényszeríteni” vagy tönkretenni igyekszik, igen változatosak. Hatékony fegyver az *árleszorítás* mindaddig, amíg a kívülálló vállalat vagy tönkremegy, vagy belép a kartellbe. A kartell — tekintettel arra, hogy az árleszorítás veszteségét a benne egyesült vállalatok aránylagosan viselik, — rendszerint sokkal könnyebben bírja ezt a nagyközönségre nézve pillanatnyilag igen előnyös és épp ezért a közvélemény szemében szimpatikus küzdelmet, mint a magára hagyott versenytárs. További harci eszközök a *bojkott*¹⁴ és a versenytárs beszerzési és értékesítő lehetőségének elzárása vagy megnehezítése (*Sperre*). Ezeknek módja az, hogy a kartell a nyersanyagszállítókkal és az áruvevőivel olyan szerződést köt (ú. n. Exklusivvertrag-ot), amely szerint ők a kartellen kívül álló versenytársnak anyagot szállítani vagy azoktól árut beszerezni nem jogosítottak, vagy a kartellre megállapítottaknál csak sokkal súlyosabb feltételek mellett jogosítottak. Ezeknek és az ezekhez hasonló egyéb harci eszközöknek elbírálásánál a mi jogunkban is irányadónak vehetjük azokat az alapelveket, amelyek alapján a *Reichsgericht* vizsgálja felül érvényességüket. Érvényesek ezek az eszközök; ha 1. önmagukban megengedettek, 2. az általuk elérni kívánt cél nem erkölcstelen és végre 3. ha az eszköz és a cél egymással megfelelő arányban van. (Körülbelül hasonló

¹⁴ Az 1926. évi *norvég* kartelltörvény 21. §-a a *bojkott* fogalmát a következőképpen írja körül: A bojkott vonakodás valamely vállalattal vagy fogyasztóval a szokásos feltételek mellett üzleti összeköttetésbe lépni, ha ez a következő okokból ered: 1. a cél a versenyvállalatok számának korlátozása; 2. a bojkottált szövetkezet vagy azzal üzleti összeköttetésben áll, vagy pedig kívül áll a kartellen; 3. a bojkottált árai és üzleti feltételei mások, mint a bojkottálóiéi, végre 4. a bojkottált nem hajlandó kizárólag vagy elsősorban egy meghatározott vállalattal vagy a vállalatok zárt körével üzleti összeköttetést létesíteni. *Mundel Pál* törvényjavaslatának 12. §-a értelmében a bíróság előtt *megtámadható* a kartellszerződés, ha oly kikötés foglaltatik benne, amellyel a kartellfelek más, a kartellszerződésben részt nem vett feleknek a versenyből való kirekesztésére alkalmas módon, kivételes. a forgalmi áraktól feltűnően különböző árak alkalmazását, vagy áruk szállításának megtagadását állapítják meg. A 13. §. szerint a kartelltagok egyetemleges kártérítő kötelezettsége áll be, ha a) a kartellfelek egyes esetekben valamely forgalmi cikk árát az árak képződésére kiható egyéb rendkívüli körülmények hiányában, egyes versenyzők kirekesztésére alkalmas módon *annyira leszállítják*, hogy a verseny a közönségesen szokásos haszon mellett lehetetlenné válik; b) a kartellfelek az általuk termelt és további feldolgozásra vagy elárúsításra szánt áru szállítását, egyes féllel szemben, ennek vagyoni megrontására alkalmas módon, csak tetemesen felemelt árak mellett teljesítik, vagy éppen megtagadják; c) a kartellfelek a feldolgozásra szánt áruk bevásárlását, egyes féllel szemben, ennek vagyoni megrontására alkalmas módon csak tetemesen leszállított árban teljesítik, vagy éppen megtagadják.

elveket tart szem előtt az *angol* bírói gyakorlat is: Megállapodások, amelyekkel a kartelltagok átvevőikre a továbbeladás tekintetében a kartellszerződésnek megfelelő feltételek megtartását róják, elvileg érvényesek. Azok az eszközök, amelyeket a kartell a saját céljainak védelme és előmozdítása érdekében 3. személyekkel szemben alkalmaz, csak akkor alapítanak meg kártérítő követelést, ha törvényellenesek). Tehát *tisztességtelen verseny* (1923:V. t.-c. 1. §.) címén vagy az általános magánjogi elvek alapján a használat abbahagyására és esetleg kártérítésre lehet kötelezni a kartellt vagy annak egyes tagjait (ha a kartell nincs jogi személyként megszervezve, csakis utóbbiakat), ha a harci eszköz a kívülálló versenytársat existenciájának tönkretételére alkalmas. [Az *angol* bírói gyakorlat értelmében feltétlenül jogellenes a kartellnek minden olyan eljárása, amelynek célja valamely 3. személy megkárosítása. A Tisztességtelen versenyről szóló és 1900-ban publikált első törvénytervezet indokolása szerint: az alacsony áron árusítás tisztességtelen verseny, ha célja az árcsökkenés vagy a versenytárs tönkretétele. *Baumgarten—Meszlényi* (i. m. 392. l.) szükségesnek tartják annak a jogszabálynak felállítását, hogy tilos a jóerkölcsbe vagy a kereskedelmi tisztességbe ütköző minden olyan cselekedet, amely a versenytárs jogos üzleti érdekeit sértheti. *Ráth Zoltán* szerint a bojkottot és minden erőszakot meg kellene tiltani; a kartell nem tartalmazhat olyan megállapodást, amely a versenytársak ellen irányul, azok helyzetét rosszabbítani alkalmas]. Feltétlenül sikerre vezet az existenciájában megtámadott vállalat keresete, ha a kartell a szóbanforgó fegyvereket tisztán és kizárólag azért használja, hogy a kívülálló vállalatot tönkretegye (tehát nincs szándékában őt a kartellbe felvenni). Az *árleszorítás, a bojkott, stb. ezek szerint önmagukban épp annyira nem erkölcstelenek és törvényellenesek, mint maga a kartellszerződés, feltéve hogy a kartell biztonságát és megerősítését célozzák*. Az a körülmény u. i. egy-
magában, hogy a kartell ilyen eszközökkel akarja „késztetni” a tagot a bennmaradásra vagy a kívülálló versenytársat a belépésre, — még nem indokolja ezeknek az eszközöknek érvénytelenítését.

A *német kartell-rendelet* több irányban is védelmébe veszi a kartellen kívül álló vállalatokat a kartell erőszakoskodásaival szemben. A 10. §. felhatalmazza a Kartellgerichtet, hogy a kartellel szerződéses viszonyban álló vállalatokat bizonyos feltételek mellett az őket nyomasztóan terhelő szerződéses kötelezettségek alól feloldja (ide nemcsak a kívülálló vállalatok elleni fegyverek, hanem azok a szerződések is tartoznak, amelyeket a kartell, monopolisztikus hatalmát felhasználva, egyes vállalatokra kényszeríthet). A tulajdonképpeni harci eszközökkel szemben a védekezést a német rendelet is a rendes bírói írtalomban adja meg. De avégből, hogy a jogosulatlan eszközök használata praeventíve is megakadályoztassék, a 9. §. előírja, hogy *Sperrét* és egyéb ehhez

hasonló hátrányokat a kartell csakis a Karte'lgericht elnökének előzetes jóváhagyásával alkalmazhat! E rendelkezés rámutat arra is, hogy milyen esetben köteles az elnök a jóváhagyást megtagadni (*Gefährdung der Gesamtwirtschaft oder des Gemeinwohls oder unbillige Einschränkung der wirtschaftlichen Bewegungsfreiheit des Betroffenen durch die geplanten Massnahmen.*). A *norvég* törvény részletesen szabályozza a boykottot, az exkluzív szerződéseket és az indokolatlan árpolitikát. Tilos az olyan boykott, amely a közérdeket sérti, méltánytalan vagy a boykottált érdekeit túlságosan megtámadja. Hasonlóképpen tilosak az olyan megállapodások, amelyek exkluzív jellegűek vagy különösen kedvező feltételeket biztosítanak egyes vállalatoknak vagy fogyasztóknak, ha a közérdeket sértik vagy a kívülálló vállalatokkal szemben méltánytalanok. Az „ellenőrző tanács” megtilthatja, hogy valamely vállalat vásárlói között az ár vagy egyéb feltételek tekintetében különbséget tegyen, vagy árut feltűnően olcsón adjon vagy túl drágán vásároljon, ha az a veszély forog fenn, hogy ezáltal a verseny túlságos korlátozást szenved és ennek az eljárásnak a célja a versenytársak károsítása (21—23. §§.). A *budapesti kereskedelmi és iparkamara választott bírósága és Jury-je* a kartell erőszakoskodásai tekintetében a következő elvi kijelentéseket tette: a kartell egymagában véve — *fenyegető magatartás, a szabadverseny megakadályozására irányuló szándék nélkül* — nem tisztességtelen verseny (Jury 1738/1925.). A versenynek *erőszakos eszközökkel elfojtása* a nagyközönség érdekeit sérti (Jury 10.949/1927.). Az üzleti verseny nyílt és a gazdasági harcban a versenytársat megsemmisíteni is szabad (Választott bíróság 4235/1927.). *Önköltségi áron alóli eladás* a Törvénytervezet szempontjából nem kifogásolható (Jury 32.435/1927.) és csak akkor tisztességtelen verseny, ha a versenytárs nem ad el áron alól, vagy silányabb árut ad vagy *oly magatartást tanusít, amely az üzleti tisztességbe ütközik* (Jury 14.486/1926.).

Arra a kérdésre, vajjon a kartellen kívül álló versenytárs követelheti-e a kartellbe való felvételét? — *a mai jogrendben* határozott nem-mel kell felelni. Kétségtelen azonban, hogy ha a fejlődés iránya a hasonló és rokonvállalatok tömörítésének útján tovább fog haladni, nincs kizárva annak a lehetősége, hogy az individuális liberalizmus irányeszméje alatt naggyá nőtt vállalatok *kényszer-társulatba* tömörítése is el fog következni. Tehát a fejlődés szembefordul a mai gazdasági renddel és visszahajlik a középkori céh-rendszer felé. Igen érdekes döntést hozott ebben az irányban a német Kartellgericht (1926. ápr. 21-i határozat; ismertette *Liefmann: 376. és 377. II.*). A „Verband pomerscher Kohlenhändler” egy „Sperre” jóváhagyását kérte a Kartellgericht elnökétől, amely egy olyan versenytárs ellen irányult, *aki hajlandó volt a kartellbe be'épni*. Az elnök a jóváhagyást megtagadta, amit jogosnak ismert el a Kartellgericht is azon az alapon, hogy ha a kényszereszköz önmagában megengedett is, ez még nem jelenti, hogy azt olyan kívülálló vállalattal szemben is szabad használni, amely hajlandó a kartellbe belépni.

Kornfeld Móric javaslata a „kartell-kényszer” alapgondolatából indul ki. A valamely árucikket termelőknek, fogyasztóknak

(1?), közvetítőknek és a pénzügyintézeteknek többsége kényszerítheti a kisebbséget a kartellbe belépésre (2. §.); de a kormány is elrendelheti közérdekből bizonyos gazdasági területen a kényszer-kartellt (3. §.) és megszoríthatja vagy megtilthatja az új versenyvállalatok keletkezését (6. §.). Az új érdekeltet fel kell venni a kartellbe, de ő is köteles a kartellbe belépni. Az ő érdekeit, valamint a bekényszerített kisebbség érdekeit a kartell-hivatal hivatott védelemben részesíteni. Kornfeld javaslatának 12. §-a szerint a kartellel egyenlő megítélésben kell részesíteni a *tényleges egyed-áruságokat* is (kivéve az államiakat), valamint azokat a „jelen-segeket”, amelyek megegyezés nélkül létesítik a kartell gazdasági hatásait. Ez a javaslat éppen ellentéte a német kartell-rendeletnek, amely egyenesen kizárja azt, hogy rendelkezései olyan tömörülésekre terjedjenek ki, amelyeknek megalakítását törvény vagy rendelet írja elő és olyan ármegállapításokra, amelyek a hatóság ellenőrzése alatt állanak (19. §.). A „kényszer-kartell” *teljes monopóliumot* jelent, magába olvasztva minden meglévő és jövőben keletkező érdekelt vállalatot. Egészen természetes kollorárium az azonban az állam legmesszebbmenő ellenőrzése és beavatkozása az ármegállapításba. Az állam kényszer-kartellt csak rendkívüli idő-kben iniciálhat. Normális gazdasági viszonyok között azonban nem. Az állam beavatkozása az ármegállapításba u. i. csak ultima ráció-ként ismerhető el mert — amint azt a bőséges tapasztalatok igazolják — a mai gazdasági rendben a szabadverseny ezt a funkciót sokkal egyszerűbben és jobban végzi el, mint az állami nehézkes apparátus (V. ö. Liefmann: i. m. 393—401. ll.).

ad 3. A jog- és gazdaságpolitika legtöbbet vitatott és leg-szélesebb érdeklődést keltett kérdése az, hogy az államnak minő beavatkozására van szükség avégből, hogy a *kartellek árdiktatúrájával szemben a fogyasztó közönséget, valamint a munkavállalókat oltalomban részesítsük?* Jelenlegi jogunkban a bíróság igyekszik oltalmat adni azzal a primitív módszerrel, hogy az eléje kerülő (és pedig: *a kartelltagok által eléje hozott!*) kartell-szerződést, ha erkölcstelennek látja, megsemmisíti. Ez a bírói oltalom tökéletlen. Mindenekelőtt azért, mert a bíróság csak a legritkább esetekben jut abba a helyzetbe, hogy egy kartell-szerződést a fogyasztók és munkások érdekeinek szem-előtt tartásával felülbíráljon, (a fogyasztó nem hozhatja eléje a titokban tartott és sokszor egyszerűen letagadott szerződést; a kartelltagok pedig választott bíróság előtt intézik el saját vitás kérdéseiket). De tökéletlen ez az oltalom azért is, mert a bíróság csak egyes eseteket bírálhat felül; *holott a kartell előnyei és hátrányai csak a nagy összefüggésekben jelentkeznek*, amelyeket áttekinteni a „jogot alkalmazó” bíróság se nem hivatott, se nem képes. Ami pedig a fogyasztó szempontjából a legkiábrándítóbb, — még ha módjában is állana a bíróságnak az erkölcstelen kartell-szerződés megsemmisítése, ez a tapasztalatok szerint még sohasem járt azzal a következménnyel, hogy — az árak olcsóbbak lettek volna.

Ha egyáltalában várhatnak a fogyasztók és munkavállalók a kartell ellen állami oltalmat, ezt az oltalmat sokkal inkább alkalmas megadni a gazdaságpolitikai és célszerűségi megfon-

tolásokat is latbavető *közigazgatási hatóság*, mint a tisztán jogot alkalmazó bíróság. A fogyasztók és munkavállalók azonban maguk is fegyvert kövacsolhatnak a kartellek túlmohóságával szemben. *A fogyasztási szövetkezet és munkásszakszervezet* a kartell bevált ellensúlyozói, amelyek — ha kellően vannak megszervezve — igen sokszor le tudják törni az indokolatlan árfelhajtást és munkabérleszorítást: a fogyasztók és munkavállalók kiuzsorázását. De nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a kartellnek a fogyasztókat az árak indokolatlan felhajtásával fenyegető veszedelme ellen igen hatékony oltalmat képes adni *maga a gazdasági élet is*. Le nem tagadható tapasztalati tény u. i. az, hogy mihelyt a kartell nyeresége az átlagos nyereség mértéke felé emelkedik, ellenállhatatlan erővel indul meg a *konkurrens vállalatok alapítása*, ami az „árdiktatúrának” hamarosan véget vet. Emellett az *áruuzsorával* és az *áruelvonással* szemben igen hatékony védelmet ad jelenlegi jogunkban az árdrágító visszaélésekről szóló 1920:XV. tc. is. (V. ö. különösen 1. §-a 2., 5. és 7. pontjaival). Végre figyelembe kell venni azt is, hogy az államnak a mai jogi helyzetben is számtalan módja van arra (adó- és vámpolitika, a közérdeket sértő kartellek bojkottja, állami vállalatokkal ellensúlyozása, bizonyos kedvezmények elvonása, stb.), hogy a monopol-helyzettel visszaélő vállalatokat észre térítse és bízunk kell abban is, hogy a *nagy vállalatok vezetőinek helyes szlektiója* végezetül is olyan egyének kezébe fogja juttatni a nagy vállalatok és ezzel a legjelentősebb kartellek irányítását, *akik a reájuk bízott vállalatok érdekét összhangzásba tudják hozni a közérdekkel*. E tekintetben sokat tehet a *részvényjogi és szövetkezetjogi reform*.

Ezekre a körülményekre kell figyelemmel lennünk, ami dőn azt a kérdést vizsgáljuk és akarjuk megoldani, hogy minő törvényhozási intézkedések volnának szükségesek a *közérdeket sértő* kartellek keletkezésének és működésének lehetetlenné tétele érdekében és véleményt akarunk alkotni az eddig napvilágot látott kartelljogszabályok és javaslatok értékéről.

A kartellek „megrendsabályozása” nálunk is régóta napirenden lévő reformtörekvés. A *német* és az annak hatása alatt álló újabb kartelltörvények (különösen a *norvég* törvény) és javaslatok útmutatást is adnak e mozgalomnak. Hogy a kartell *állami ellenőrzésétől* túlsokat várni nem lehet, azt eléggé bizonyítja a gazdasági életnek a karteellenes Amerikában észlelhető reakciója, amely a kartelltörvény „papirosával” szembe a trust vaskos realitását szegezte. És a gazdasági életnek ez az idegenkedése az állami beavatkozással szemben, a kartellrendelet életbelépése óta Németországban is szemmel láthatólag megerősítette a koncern- és trustmozgalmat, amit nem lehet sem gazdasági, sem szociálpolitikai szempontból örvendetes

jelenségként elkönyvelni (és ami, ha tovább folytatódik, hova-tovább feleslegessé fogja tenni a kartellek ellenőrzésére szervezeti költséges apparátust is). Mert nem érdeke sem az államnak, sem pedig a társadalomnak az önálló-, kisebb- és középvállalatok megszűnése és a mammut-vállalatok mindent elnyomó gazdasági és politikai hatalmának kialakulása.

Különben a módszerek, amelyeknek a segítségével a közhatóság a kartellek hathatós ellenőrzését megvalósíthatja, egyrésztől a *kartell-szerződések nyilvánosságának biztosításában*, másrésztől a közhatóság beavatkozó jogának kiépítésében állanak. Habár úgyszólván valamennyi reformjavaslat a kartell-szerződések *belajstromozásának* kényszerét tartja az első teendőnek (Norvégiában a belajstromozás kötelezettségét már 1921-ben kimondották). Az 1926. törvény ennek a lajstromnak nem ad nyilvános jelleget), a német R. megelégszik e szerződések *írásbeli formájának* előírásával, ami már eleve kizárja az állandó állami ellenőrzés érvényesülését. A beavatkozás akkor válik aktuálissá, ha a *kartell a közgazdaságot vagy a közjót veszélyezteti* (német R. 16. §.; norvég t. 20. §.). Ilyen esetben Németországban a Reichswirtschaftsminister: 1. elrendelheti a kifogásolható szerződéseknek és velük kapcsolatos megállapodásoknak *bemutatását*, ami a keresztülvitel felfüggesztésével jár; 2. elrendelheti, hogy a megállapodást bármelyik szerződő fél rögtöni hatállyal felbonthatja; 3. indítványozhatja a Kartellgericht-nél a *szerződés megsemmisítését* és 4. kötelezheti a kartellt, hogy a jövőben minden szerződését és határozatát mutassa be neki. Norvégiában a kártékony kartell-megállapodások érvénytelenítése az *ellenőrző tanács* joga, amely határozatát az ellenőrző iroda javaslatára hozza meg. E határozat ellen panasznak van helye.

Mandel Pál tervezetjavaslatának 12. §-a értelmében a kereskedelmi miniszter a bíróság előtt a kir. ügyész útján megtámadhatja a kartell-szerződést, ha a kartell-felek a forgalmi árakat, a *közönség kizsákmányolására alkalmas módon*, az árak kényszerére kiható egyéb rendkívüli körülmények hiányában, maguk szabályozzák vagy befolyásolják oly mérvben, hogy a termelési önköltség és a forgalmi ár közötti különbség *feltűnően aránytalan mértékben haladja túl a közönségesen szokásos hasznot*. Mandel javaslata megköveteli a kartell-szerződés *írásbafoglalását* (a 2. §. részletesen megállapítja a szerződés tartalmát is), *törzskönyvezését* és a *bejegyzés közzétételét* (a törvényszerű formában kiállított szerződés bejegyzését a kereskedelmi miniszter fogatosítja); elrendeli, hogy írásbeli kérvényre a kereskedelmi miniszter a kartell-szerződésről *bárminek* másolatot adjon ki; kimondja, hogy a kartell-szerződés a bejegyzéssel és közzététellel válik joghatályossá, viszont a bejegyzés még nem akadályozza meg a kartell-szerződés megtámadását (a kereskedelmi miniszter által) és azt, hogy az érdekeikben sértett felek a 13. §. eseteiben (l. a 14. jegyzetben) kártérítést követeljenek. Az írásbafoglalás, bejegyzés és közzététel előfeltételei a már hatályba lért kartell-szerződés minden későbbi változtatásának vagy kiegészítésének is; sőt ezeknek a feltételeknek elmulasztása magát az alapszerződést is hatálytalanítja (11. §.). Mandel javaslata a kartell-ügyekben három fórumot ismer: a *kereskedelmi minisztert* (aki a bejegyzést és közzétételt intézi, valamint a kartell-szerződést a 12. §. eseteiben megtámadni jogosult), az *illetékes törvényszéket* (amely dönt a megtámadó per és a közvetlenül károsítottaknak a 13. §. alapján indított kártérítési perei felett) és az *állandó szakértő-bizottságot*.

amely a bíróság által eléje terjesztett kérdésekben véleményt adni köteles. *Kornfeld Móric* javaslata a kartell indokolatlan árdrágításával szemben akként kíván oltalmat adni, hogy az egész kartell-kérdés centrális problémájaként a „helyes ár elérését” állítja be. Csakis az a kartell „megengedett”, amelynek egyetlen célja a *helyes árnak* (feltételeknek) elérése (1. §.). Minden ilyen megegyezést be kell jelenteni a *kartell-hivatalnak*, amely azt belajstromozza és a belajstromozás tényét a hivatalos lapban közzéteszi (8. §.). A helyes árat az „árbírság” ellenőrzi, ha a kartell által megállapított ár ellen a *kormány* panaszt emel. Ha a kartell az árbírság által megállapított árat nem fogadja el, vagy feloszlik vagy a kartellbírság elé kerül, amely őt az évi forgalom 10%-a erejéig bírságozhatja és ezenfelül feloszlathatja.

Igen sok reformjavaslatot találhatunk *Ráth Zoltán* és *Baumgarten—Meszlényi* idézett műveiben, a 26. és 27. német jogászszerű vitaanyagában, valamint az angol „Trust Committee” 1919-ben készült és *Sir John Macdonell* javaslataival kiegészített elaborátumában.

Ráth Zoltán, még mindig alapvetőnek minősíthető művében, hat csoportra osztja a kartell tekintetében szükséges teendőket: I. Az állam mint nagyfogyasztó és nagyvállalkozó igen hatékonyan befolyásolhatja a kartellek üzletpolitikáját, különösen ha felhasználja az állami kedvezmények megadásának vagy megtagadásának eszközeit is. II. A kartellt és a magánmonopóliumokat *nyilván kell tartani*. Önálló *kartellhivatalt* kell létesíteni, amely a kartell-jegyzéket vezeti. Amíg a nyilvánossággal a kartellnek csak a leglényegesebb adatait kell közölni, addig a kartellhivatalt fel kell jogosítani a legmesszebbmenő informálódásra és ellenőrzésre. III. A bejelentett kartellt *magánjogilag* prima facie érvényesnek kell elismerni. Egyedül a rendes bíróság ítélkezhetik kartellügyekben (*választott bíróság kikötését meg kell tiltani!*). Oltalomban részesítendő a kívülálló vállalatok a kartell erőszakoskodásaival szemben (megállapítandó a kartelltagok egyetemleges kártérítő felelőssége). IV. Erősíteni kell a *szövetkezeti* és a *szakszervezeti mozgalmat* és a megfelelő *adó- és vámpolitikával* is ösztökélni kell a kartellek helyes irányú működését. V. A közérdeket sértő, káros kartell ellen a kellő eréllyel kell fellépni. A kereskedelmi miniszter, a kartellhivatal és a kereskedelmi és iparkamarák jogosítandók fel arra, hogy a rendes bíróságnál a *közérdekbe ütköző kartell*¹⁵ megsemmisítését kérjék. A semmisnek nyilvánított kartellt a jegyzékből törölni kell. VI. Az állam — mint ultima ratiót — tartsa fenn magának a jogot arra, hogy a közveszélyes kartellhez tartozó vállalatokat *kisajátítsa* vagy azokra nézve *nuereség-maximumot* szabjon meg. *Baumgarten* és *Meszlényi* javaslatai: I. A kartell nyilvánossága biztosítandó. Csakis a bejelentett kartell jogképesességét szabad elismerni. Választott bíróság kikötése megtiltandó. II. A bejelentett kartellt elvileg érvényesnek kell elismerni. III. A fogyasztók védelme érdekében: 1. meg kell akadályozni az indokolatlan ár-emelést; 2. *fokozni kell a fogyasztók vételerejét* (adóterhet csökkenteni).

¹⁵ „Ha a kartell tényleg irányadó befolyást gyakorol a belföldi árak alakulására s e helyzetét arra használja fel, hogy az árakat akár a fogyasztók, akár az érdekelt termelők hátrányára úgy szabályozza, vagy a munkaviszonyokat úgy alakítsa, hogy magának, illetőleg a részes vállalkozóknak a rendes polgári hasznot jelentékenyen meghaladó uzsoraszerű nyereséget szerezzen vagy szolgáltatásai és ellenszolgáltatásai közt szembe-
 őltő aránytalanságot létesítsen: a kartell a közérdekbe ütközik.” 276. l.

kenteni, a kartellt progresszív adókkal sújtani és kötelezni arra, hogy kulturális intézményeket támogasson); 3. az állam vegye fel a versenyt bizonyos kartell-vállalatokkal; 4. megvalósítandó a mechanikus versenypártolás (szubvenció, adókedvezmény, állami megrendelések, vámtételek leszállítása stb. útján); 5. *oltalom adandó a tisztességtelen verseny és áruuzsora ellen, megvalósítandó a részvény- és egyesületi jog reformja* és 6. fokozott védelmet kell adni az elsőrendű szükségleti cikkekkal elkövetett árdrágítással szemben.

Az 1912-ben tartott 26. német Jogászggyűléssel kapcsolatban *Landesberger* terjesztett elő javaslatot a kartell *lajstromozása* és a külön *kartellbíróság* felállítása érdekében. *Menzel* szükségesnek tartotta: a) a kartell-jegyzéket, b) a felvilágosítási kötelezettség megállapítását a közigazgatási hatóságokkal szemben és c) a gazdasági egyesületek, de *különösen a részvénytársaság jogszabályainak olyan reformját, amely kellően biztosítja azt, hogy az állam a közérdek érvényesülését kikényszerítse*. A jogászggyűlés plénuma elhalasztotta a határozathozatalt a következő ülésre. A 27. *insbrucki Jogászggyűlés* a következő határozatot hozta: „A Jogászggyűlés esetleg túlzott, gazdaságilag indokolatlan áremelkedésekkel szemben az állami beavatkozást indokoltnak látja“. Ezen a Jogászggyűlésen különösen *Klein Ferenc* állásfoglalása dominált, aki szükségtelennek tartotta a kartell nyilvánosságát és a törvényhozás teendőjét abban foglalta össze, hogy a BGB. 286. §-ának szellemében oltalmat adjon a kartelltagokkal és a kívül álló vállalatokkal szemben alkalmazott kényszer, fenyegetés, zaklatás és tisztességtelen verseny ellen.

Az *angol Trust Committee* 1919-ben előterjesztett javaslata akként szólt, hogy a Board of Trade feladata volna a kartell ellenőrzése és visszaéléseinek megvizsgálása. Szükséges volna külön *kartellbíróság* felállítása, amely a Board of Trade megkeresésére megállapítja, vajjon az eléje vitt kartell a közérdeket (public policy) sérti-e? Ha a kartellbíróság ezt megállapítja, a Board of Trade megteszi a szükséges intézkedéseket. Ezt a javaslatot *Macdonell* a következő javaslatokkal egészítette ki: 1. a kartell-szerződést be kell lajstromozni és nyilvánossá kell tenni. Külön szakértő bizottság feladatává teendő annak megállapítása, hogy a kartell visszaél-e hatalmával; 2. különös súlyt kell helyezni a monopol-helyzetet élvező közérdekű vállalatoknál (public utility service; vasút stb.) annak megállapítására, vajjon áraik, díjszabásaik helyesek és észszerűek-e (fair and reasonable); 3. a nemzetközi kartellek nyomásával szemben nemzetközi megállapodásokkal kell védekezni; 4. a közérdek (public policy) fogalmát akként kell körülírni, hogy ne annvira jogi, mint inkább gazdasági megfontolások legyenek irányadók; 5. a visszaéléseket büntetni kell és 6. a kartell-ügyek eldöntését ki kell venni a rendes bíróságok hatásköréből is külön kartellbíróságra bízni.

Kuncz Ödön.

Produktivitas és fizetési mérleg.

Produktivitas a gazdaságnak az a készsége, amelynél fogva célját megvalósítani képes. Ez a meghatározás így újabb problémát vet elénk és pedig a legsúlyosabbat: mi a gazdaság célja? Ezen a kérdésen a legnagyobb közgazdászok és gazdaságfilozófusok századok óta hevesen vitáznak. Azt a meghatározást, amelyet gondolatmenetem háttérébe állítok, Frieda Wunderlich-nak „Die Produktivität“ című műve idevágó fejtegetéseiből szűrtem le.* Wunderlich a produktivitas és a gazdaság célja együttes fejtegetésénél olyan meghatározásra törekszik, amely a gazdálkodást nem törí ki az emberi tevékenységek egyeteméből és olyan körre igyekszik szorítani a gazdálkodás célját, hogy az emberi tevékenység egyetemes céljával — bármiként fogjuk is fel az utóbbit — ne jusson ellentmondásba. A gazdálkodás céljának közkézen forgó az a meghatározása, hogy ez a cél minél több szükségletnek minél kisebb eszközökkel, azaz minél kevesebb áldozattal való eléérése, ugyanis nyilvánvalóan háttérében rejti azt a felfogást, hogy a törekvés végeredményben *minél több* szükséglet kielégítésére irányul. Ezzel szemben Wunderlich a gazdaság célját a szükségletek és a kielégítésük céljából rendelkezésre álló fedezet között mutatkozó különbségnek, a szükségletek és kielégítésük közötti feszültségnek csökkentésében jelöli meg. A fogalomnak ez a finom eltolása a gazdaság céljának meghatározását megfosztja hedonisztikus háttérétől, feloldja a diszharmoniót, amely a gazdálkodás köznapi értelmezése és éppen a legnemesebb világfelfogások között mutatkozik és mindezt azáltal éri el, hogy a gazdálkodás célját egy különbözet csökkentésében látván, e cél megvalósítását a szükségletek oldaláról is lehetővé teszi.

A produktivitas ezek szerint tehát a gazdaságnak (Wirtschaft) az a készsége, amelynél fogva képes a szükségletek és

* A produktivitas alapkérdéseinek és különböző fogalmainak tárgyalásánál sok tekintetben az említett munka nyomán haladtam. Egy lényeges — és a továbbiak tekintetében döntő jelentőségű — kérdésben azonban kénytelen voltam, a gyakorlati szempontokra való tekintettel, mindjárt eltérni. W. ugyanis a nemzetgazdasági produktivitas fogalmát, — bár a közbeeső célok szempontjából való jelentőségét elismeri, — mint külön rendező elvet elejti.

fedezetük között mutatkozó különbséget áthidalni. Mindazt, ami ezt a készséget fokozni alkalmas, *produktív*-nak nevezzük.

A további fejtegetések során ebből a fogalommeghatározásból indulok ki. A praktikum szempontjából azonban meg kell jegyeznem, hogy abban az esetben is, ha a produktivitásnak más, a közfelfogáshoz közelebb álló meghatározásából indulnánk ki, ugyanazokra a végkonklúziókra juthatnánk, de talán nem oly egyenes és harmonikus úton.

A produktivitásnak eme fogalma természetesen csak abban a körben foglalhat helyet, amelyben gazdálkodásról egyáltalában beszélhetünk. Gazdálkodás a szükségletek fedezésére alkalmas eszközök előállításában és az előállított eszközöknek a szükségletekre való felhasználásában nyilvánul meg, tehát a termelésben és a fogyasztásban. A termelés maga viszont nemcsak az előállítás technikai folyamatát jelenti, hanem felöleli a tervezést, a különböző eszközök és munkafolyamatok kombinálását, vagyis a szervezést is. Hasonló momentumokat fedezhetünk fel a fogyasztás oldalán is. A fogyasztás sem pusztán jószágmegsemmisítés, vagy legalább is jószágátalakítás, hanem egyúttal rendezés, beosztás, egyszóval ismét szervezés. A gazdálkodás egyben a jövőről való gondoskodás is, jelen áldozatok és jövő eredmények kombinálása, ami azonban mint konkrét tevékenység rendesen egybeolvad a szervezési tevékenységgel. Hogy ezt az időbeli momentumot külön felemlítettem, ennek oka az, hogy a gyakorlati következtetések levonásánál ennek az időbeli momentumnak a számbavétele ismételten is szükségesnek fog mutatkozni.

Technikai értelemben vett termelés, szervezés, fogyasztás: ez az a hármass felosztás, amelyet a gazdasági tevékenységekre alkalmazhatunk. Az a munka, amely a produktivitás fejlesztésére irányul, szintén ebben a hármass síkban mozoghat.

A produktivitásnak a gazdálkodás lényegével való összefüggése a produktivitásnak valamely gazdasági alannal való összefüggését is szükségsszerűvé teszi. Gazdálkodásról, tehát produktivitásról is csak valamely alannal való vonatkozásban beszélhetünk, amely alany magában egyesíti a szükségletek kielégítését és e kielégítéshez szükséges javak előállítását, vagyis amelyen belül a termelés és a fogyasztás folyamata lezajlik és lezárul. A munkamegosztás és a közlekedés mai állása mellett nyilvánvaló, hogy theoretice csak egy ilyen önmagában teljes gazdasági alanyt, gazdasági kört ismerhetünk el: a *világgazdaságot*. Elméleti szempontból tehát a produktivitásnak fogalmát olyképen formulázhatjuk, hogy produktív mindaz, ami a világgazdaság szükségletei és e szükségletek fedezésére rendelkezésre álló eszközök között a feszültséget enyhíti.

Ez a világot átfogó egyetemes felfogás azonban — bár hitem szerint a fejlődés vonala, nagy kerülőkkel ugyan,

errefelé vezet — előttünk, két lábunkkal a keserű valóság talaján álló emberek előtt utópiának látszik. Utópiának? A szó talán sok, mert ez az utópia valahogyan előreveti árnyékát. Igaz, a világgazdaság ma még imbolygó fogalom. Alanya az embereknek és a különböző emberi szervezeteknek kiforratlan, szinte kaotikus kapcsolata. Ennek az alanynak nincs akarata, de az öntudata mintha derengne és ennek a derengő öntudatnak szinte misztikus erejével, mely ki tudja, mikor és hová fejlődik, lassan-lassan már számolni kell.

Egyelőre tény azonban, hogy a világgazdaság produktivitása, ha talán az elméleti kutatások számára alkalmas rendező elvnek látszik is, a gazdasági politika irányítására kellő alapot nem ad. Más alanyt kell tehát keresnünk és pedig olyan alanyt, amely a lehető legjobban megközelíti az önmagában lezáruló gazdasági kör fogalmát, de amelynek amellett megvan az akarata, a szervező hatalma és ezt az akaratot végrehajtó képessége. A válasz kézenfekvő. Ily gazdasági alany ma csak egy van: a nemzet. De nemcsak elméleti gazdasági megfontolások szólnak a nemzetnek, mint a produktivitás fogalmát hordozó alanynak a megválasztása mellett, hanem egyéb okok is. A gazdálkodás az emberi tevékenységeknek mégis csak egyik oldala, célja az emberi céloknak csak egy részlete, ténykedései az emberi tehetségeknek egyetemet nem kötik le. Az ember a maga sokoldalúságával a nemzetek ölén éli életét, amely nemzetek, mint megannyi nagy sorsközösség jelentkeznek. A gyakorlati életet szem előtt tartó gazdasági politika ezt fel kell, hogy ismerje és ehhez képest kell, hogy cselekedjék. A közgazdasági produktivitásnak eszerint egy második fogalmához jutunk: a *nemzetgazdasági* produktivitáshoz, ami alatt értjük a nemzet gazdaságának azt a készségét, amelynél fogva a nemzet szükségletei és a szükségletek fedezete között mutatkozó különbséget áthidalni képes.

A közgazdasági produktitásnak eme kettős fogalmán (világgazdasági és nemzetgazdasági produktivitas) kívül a „produktivitas“ szót még két értelemben szokás használni: az egyik a *technikai* produktivitas, a másik a *magángazdasági* produktivitas, vagy közismertebb nevén, a *rentabilitás*.

Technikai produktivitas alatt értjük valamely technikai folyamatnak olyan berendezését, amelynél fogva lehető kevés nyersen energiából lehető sok haszonenergiát kapunk; magángazdasági rentabilitás alatt pedig a költségek és az elért haszon, azaz az előállításra fordított csereértékek és az előállítás útján nyert csereértékek arányának lehető kedvező alakulását.

A produktitásnak ez a négy fogalma, bár különböző kategóriákra vonatkozik, nem áll egymással ama kapcsolat-

ban, mintha a magasabb kategóriának a produktivitása magában foglalná az alacsonyabb kategóriának a produktivitását. Ami a világgazdaság szempontjából produktív, az a nemzetgazdaság szempontjából nem szükségképpen az, de nem is szükségképpen rentabilis és a technikai produktivitással sem kell, hogy megegyezzek. Ép így van fordítva is. Hogy a produktivitás négyféle megnyilvánulása között szükségszerű kongruencia semmiféle vonatkozásban nem áll fenn, sőt, hogy a produktivitás különböző fogalmai között a gyakorlatban is mélyreható ellentétek mutatkoznak, néhány példával leszek bátor megvilágítani. Előre bocsátom azonban, hogy azért a gyakorlati életben a komoly ellentétek az esetek egy kisebb részében állnak csak fenn s a legtöbb esetben a kongruencia, ha sokszor nehezebben felismerhetően is, de tényleg megvan.

A technikai produktitásnak a fokozása, vagy hogy egy mai szóval éljünk, a technikai racionalizálás, főleg abban az esetben ütközhetik össze a rentabilitással, ha az újítás bevezetése a régebbi rendszerrel dolgozó álló tőkének nagy tömegeit értéktelenítene el. Természetes, hogy ily esetekben az újítás folytán várható hozamnövekvésnek az értékét vesztő tőkéhez való aránya fogja a rentabilitás kérdését végleg eldönteni. Összeütközhetik továbbá a technikai racionalizálásra irányuló törekvés az illető üzem szervezeti felépítésével is, vagy ellensúlyozását találhatja a munkapiac helyzetében, amikor a munkaadóra nézve előnyösebb emberi munkaerőt foglalkoztatni, semmint drága gépeket beszerezni. A technikai racionalizálásnak a szervezési kérdésekkel való ez az összefüggése azonban még sokkal élesebben nyilvánul meg, ha a technikai racionalizálásnak a közgazdasági produktivitással való szembeállítását kíséreljük meg. Egy magángazdasági üzem szervezete sokkal kevésbé bonyolult, úgy hogy a szervezetnek a technikai újítások szerint való átalakítása kisebb nehézségekkel vihető keresztül. Sokkal nagyobbak a nehézségek, ha a közgazdasági szervezet követelményei jutnak ellentétbe a technikai racionalizálásra irányuló törekvésekkel. Ha már a magángazdasági üzemekre is áll az, hogy azoknak a funkcionálása nem csupán különböző technikai folyamatok összegezése, még inkább áll ez a közgazdaságra, erre a rendkívül finom, a viszonyok és rendező elvek milliónyi szálával összefűzött szervezetre, amelynek egyensúlyhelyzete, a részek harmoniája, sokszor fontosabb, mint az egyes technikai funkciók tökéletesebb, vagy kevésbé tökéletes keresztülvitele. De ugyanez az elvi ellentét mutatkozik sok esetben akkor is, ha nem a technikai vívmányoknak, hanem a szervezési szférában való üzemrationalizálásnak a közgazdasági produktivitásra gyakorolt hatását vizsgáljuk. Minthogy technika és üzemszervezés, mint a rentabilitás fokozásának

tényezői, a gyakorlati életben többnyire egybeolvadnak, a technikai és a közgazdasági produktivitás szembeállítását belefoglalhatjuk a rentabilitás és a közgazdasági produktivitás (ezentúl röviden: produktivitás) viszonyának a vizsgálatába. Ha egy közgazdaság munkaerők bőségében van, mondhatnám szenved, mint például Magyarország, az az előny, amelyet az üzemi racionalizálás az emberi energia megtakarítása terén jelent, összeütközésbe jut azzal a hátránnyal, amelyet a felszabaduló munkaerőknek az amúgy is egyensúlyát veszített munkapiacra való megjelenése von maga után. Az industrializálódás gyermekkorában előfordult, e körbe vágó eseményekről minden közgazdasági tankönyv beszámol. Ez az ellentét azonban ma is gyakorlati jelentőségű. Az ipari racionalizálás, főleg pedig a koncentráció már folyamatban van és hogy itt — legalább is átmenetileg — a munkanélküliséget fokozó hatásra számíthatunk, kétségtelen. Különösen pedig ismét az intelligencia munkanélkülieinek a száma fog gyarapodni, mert a koncentráció köztudomásúan a vezetési és irányítási munkák szétforgácsoltságát szünteti meg. De ha az iparnak a körében is súlyos lesz ez a kérdés, még sokkal komolyabban ítéelhető meg a mezőgazdaság racionalizálásának a kilátásai. A mezőgazdaság gépiüzemre való berendezése a költségkoefficienszt kétségtelenül csökkenteni fogja, de hogy a termelés maga jelentősen növekszik-e ezáltal, még kérdéses. A produktivitás szempontjából tehát még az az előny sem fog szükségképen jelentkezni, hogy a termelés számottevően emelkedik és a szervezeti eltolódások helyrehozása után a nagyobb szociálproduktum eredménye kecs eget. Egyfelől a technika rohanása és az önérdeknek a rentabilitás fokozásában érvényre jutó ösztökélése, másfelől a közgazdasági produktivitás helyes értelmezése között, tehát súlyos konfliktusok lehetőségeit pillanthatjuk meg. A következtetés pedig mindezekből az, hogy a technikai racionalizálás, vagy a magángazdasági üzemi racionalizálás nem abszolút érvényű jelszó. Mást kell, hogy jelentsen a nyersanyagokban bővelkedő és kevés munkáskézrel rendelkező Amerikában és mást a terméshet kevesebb kincsével megáldott, de sűrű lakosságú Európában. Hiszen még az emberi elme legzseniálisabb megnyilvánulásain is felfedezhetjük a helyzet kényszerének hatását. Nem véletlen, hogy Amerika a mechanikai, Európa a kémiai felfedezések hazája!

Hogy a rentabilitás nem mindig vág egybe a produktivitással, annak példáját láthattuk egyes iparágak túldimenzió nálódásában. A háború alatt és azóta keletkezett és kibővített, többnyire kisebb vidéki malmok, amelyek a vidék szükségleteinek ellátásához ügyesebben alkalmazkodnak, önmagukban véve rentabilisak, a malomipar egésze szempontjából

azonban jórészüket szinte feleslegesnek mondhatjuk és hogy a produktivitást nem emelték abban a mértékben, mint a beléjük fektetett tőke máshol való felhasználása esetén, több, mint valószínű.

De ugyanúgy áll a tétel fordítva is. Nem minden, ami produktív, szükségképen rentabilis is, vagy a gyakorlati alkalmazás szempontjából helyesebben fogalmazva: valamely létesítménynek nem kell rentabilisnak lennie ahhoz, hogy produktív legyen. E ponton nyílik meg az a terület, ahol az államnak vagy egyéb köztestületeknek ú. n. beruházási tevékenysége a leggyümölcsözőbb működési lehetőségeket találja. Ide tartoznak a folyamszabályozás, erdősítés, útépités, vasutak, szóval általában véve olyan munkálatok, amelyeknek az egyes gazdálkodó alanyra való kihatását kiszámítani nem igen lehet. Sőt, az ily létesítmények produktivitása még abban az értelemben sem áll összeköttetésben rentabilitásukkal, mint hogyha rentabilitásuk növekedése produktivitásukat is emelné. Ha például egy vasutnak a tarifapolitikáját kizárólag rentabilitási szempontok irányítják, lehetséges, hogy a befektett tőke kamatait kihozza, de a forgalom csökkentése, az értékesítési lehetőségek hátrányos befolyásolása által, közvetve több kárt okozhat. Ez a vasutak kommercializálásának az árnyoldala.

A produktivitásnak előbb körvonalazott kétféle értelmezése, a nemzetgazdasági és világgazdasági produktivitás között felmerülhető ellentétekre bővebben kitérnem felesleges. Korunk legnagyobb gazdasági küzdelmei mind ebbe a szférába tartoznak. Egyfelől új nemzeti iparok létesítése, behozatali és kiviteli tilalmak, védvámok — másfelől nemzetközi munkamegosztás, szabad kereskedelem — e felfogások harca soha nem látott hevességgel folyik. Mindkét álláspont igen komoly érvekkel támasztható alá, amelyeket azonban, mint unos-untig ismerteket, bátran említés nélkül hagyhatunk. Csak egy-két szempontra vagyok bátor utalni, amelyeket nézetem szerint a szabad kereskedelem hívei az ő átfogóbbnak és logikusabbnak látszó álláspontjuk képviselőitében figyelmen kívül hagynak. Az egyik az ember szellemi természetének és a nemzet univerzális jelentőségének a félreismerése, a másik pedig az, hogy addig, amíg a költözködés és a letelepedés teljes szabadsága (policiális és egészségügyi rendszabályok természetyszerű fenntartása mellett) nincs helyreállítva, amíg az ú. n. munkapiac védelme címén a gazdagabb államok jogosítva érzik magukat arra, hogy az állampolgáraik magasabb életstandardját idegen munkaerők elől való elzárkózással megvédjék, amíg az amerikai Egyesült-Államok az ő óriási természeti kincseik és területük kiaknázását 120 millió ember privilégiumának tekintik, addig semmiféle európai konföderáció

vagy egyéb hasonló szabadkereskedelmi konvenció közvetlenül nem fog gyökeres javulást hozhatni.

Még egy körülményre óhajtanám a szabadkereskedelem híveinek figyelmét felhívni, amely minket, magyarokat, közvetlenül érdekel, t. i. arra, hogy a nemzeti iparok felállítása terén is vannak a világgazdaság szempontjából különbségek. A magyar textiliparnak a kiépítése nemzetgazdasági szempontból hasznos, sőt nemcsak hasznos, de szükséges is. Igaz, hogy világgazdasági szempontból nézve ennek az iparunknak a kifejlesztése más nemzeti textiliparok hátrányával, tehát ottani tőkebefektetések elértéktelenedésével jár. Azonban van egy ellensúlyozó tényezője: a textiliák fogyasztásának elasztikus volta. A növekedő fogyasztás ezt a világgazdasági szempontból túldimenzionáltnak mondható iparágat ismét arányba hozhatja a szükséglettel. Nem így áll azonban a helyzet az utódállamok malomiparát illetőleg. A lisztfogyasztás nem rugalmas. Itt csak a népesség természetes szaporodása hozhat valami kiegyenlítődést, de ez is lényegtelen, úgy, hogy a malomiparnál bátran azt mondhatjuk, hogy az osztrák, cseh stb. malmokba befektetett tőke világgazdaságilag nemcsak a jelen, hanem a jövő szempontjából is a semmibe vészett.

Bármily érdekes volna is a nemzetgazdasági és a világgazdasági produktivitás viszonyának fejtegetése, bizonyos ökonomiát kell gyakorolnom és arra a megállapításra szorítkoznom, hogy ugyanúgy, mint a rentabilitás és a közgazdasági produktivitás között, itt is, a produktivitás kétféle értelemben vallott felfogása között, komoly ellentétekkel állunk szemben, amelyeknek a feloldása, vagy amelyek közt közbeeső útnak a találása a gyakorlati gazdasági politikának legnehezebb feladatai közé tartozik.

A gyakorlat szempontjait vizsgálva, legelsősorban azt kell eldöntenünk, hogy cselekvésünkben a produktivitásnak mely értelmezése lebegjen előttünk vezető elvként. Azt hiszem, a mondottakból nem kétséges, hogy vezetőprincípiumként a nemzetgazdasági produktivitást fogadhatjuk csak el. Emellett azonban félésszemmel figyelemmel kell kísérnünk a világgazdasági produktivitás követelményeit is. A látszólagos ellentétet a már egyszer említett időbeli momentumnak a figyelembevétele hidalja át. A produktivitás ugyanis nemcsak a jelent öleli fel, hanem a jövő biztosítását is. Igaz, ma a szélső nacionalista irányú gazdasági politika fénykorát éli, különösen Középeurópában, azonban a már egyszer érintett világgazdasági öntudatnak mind erősebb kialakulása, az egymásra utaltságnak az érzete, ennek a politikának teljes kiméletlenségében való fenntartását lehetetlenné fogják tenni. Ennek a változásnak az előre való leszámítolása bizonyos fokig kötelesség és ezért, ha választhatunk két lehetőség között, amelyek

mindegyike alkalmas a nemzetgazdasági produktivitás emelésére, azonban az egyik gyökeres ellentétben áll a világgazdasági produktivitással, míg a másik annak követelményeivel összeegyeztethető, világos, hogy választásunk az utóbbira kell hogy essék. Röviden kifejezve, másodrendű szempontként a világgazdasági produktivitás igenis figyelembe veendő.

Ennél a pontnál most meg kell állnunk, hogy összefoglaljuk az eddig elmondottakat. Láttuk, hogy a produktivitas a szükségletek és azok fedezete közötti távolság áthidalása; láttuk, hogy ez a produktivitas nemzetgazdasági és világgazdasági szempontból fogható fel, és hogy a szorosabb értelemben vett produktivitasnak e kettős fogalmán kívül még két rokon esetben használjuk a „produktivitas” szót, még pedig a technikai és a magángazdasági haszonkoefficiens megjelölésére. Jeleztem, hogy a produktivitasnak ezt a négy megjelenési formáját: technikai, üzemi, nemzetgazdasági és világgazdasági produktivitást közös nevezőre nem hozhatjuk, hogy ezeket élesen el kell egymástól választanunk, mert a fogalmak összezavarása nemcsak elméletileg hibás, hanem a gyakorlat szempontjából is súlyos következményekkel járhat. Végül kiválasztottuk ezek közül a nemzetgazdasági produktivitas fogalmát, mint cselekvéseink irányítóját. Igen ám, de mivel mérjük a nemzetgazdasági produktivitást? Ha valamely gazdasági cselekvésnek a produktivitasra gyakorolt befolyását vizsgáljuk, szinte elveszünk a hatások és ellenhatások bonyolult tömegében, ami azonban még mindig nem volna baj, ha kommenzurábilis hatásokkal állnánk szemben. A hatások ugyanis kiágaznak a gazdasági élet szférájából és áttérjednek a nemzeti élet egyéb területeire. Összehasonlításukba tehát világnézeti szubjektív elemek keverednek bele. Az értékelés és latolgatás szubjektív nehézségeit fokozza az időbeli momentum belejátszása, a mai hatások egybevetése azokkal, amelyeket várhatunk, amely utóbbiaknak megítélése ismét tág teret nyit az egyéni vélekedésnek. A nemzetgazdasági produktivitasnak tehát egészen határozott, konkrét és fogható értelmét kell keresnünk ahhoz, hogy irányítóul szerepeltethessük. Előadásomnak következő része ennek a konkrét értelemlennek a keresésével és az abból levonható következtetésekkel foglalkozik.

Szíves elnézést kell kérnem, hogy e helyen röviden összefoglalom mindazt, amit a Magyar Szemle legutóbbi számában megjelent cikkemben kifejtettem. Ott nevezetesen rámutattam arra, hogy fizetési mérlegünk alakulásának nagy vonásokban való szemléléséből arra az eredményre juthatunk, hogy nemzetgazdaságunk mai állapota mellett termelésünk nem képes egy mindenképpen jogosnak nevezhető fogyasztás igényeit és termelési apparátusunk jelen szinten való fentartásának szükség-

leteit fedezni, tehát egy ú. n. normális passzivitásunk mutatkozik. A fizetési mérlegnek ez az ú. n. normális passzivitása kisebb részben külkereskedelmi mérlegünk ú. n. normális passzivitásából, nagyobb részben pedig adóssági terheinkből adódik, amelyek más nyelvre átfordítva azt jelentik, hogy termelésünket nem tudjuk egészében a belföldi igények fedezésére, vagy -külföldi áruk cseréjére felhasználni, hanem egy részét ingyen kell a külföldnek átengednünk. Fizetési mérlegünk alakulásának az igazi komoly tanulsága itt van, mert az a többletbehozatal, amely a beruházások céljaira felvett és *igazán produktív* külföldi hitelekkel áll kölcsönhatásban, önmagában véve nem veszélyes, sőt szükséges és végeredményben hasznos is. Azonban a fizetési mérlegnek ú. n. normális passzivitása, mely a fedezésére szükséges kölcsönökkel járó terhek folytán lavinaszerűen dagad, oly veszélyt jelent, melyet nem lehet elég komolyan venniünk.

És miért komoly ez a veszély? Kettős okból. Az egyik *gazdasági*. A fizetési mérleg állandó passzivitása nemcsak a fokozódó kamatterhek, hanem az újabb és újabb külföldi kölcsönzés esetleges megszűnhetése folytán egyre nagyobb részt vehet el a nemzeti termelésből, tehát egyre jobban csökkenti a belföldi fogyasztás rendelkezésére álló szociálproduktumot, — terminológiánk szerint: a nemzetgazdasági produktivitást — ami általános elnyomorodásra és végül elnéptelenedésre vezet. Közvetlen valutáris veszedelme — bár a német irodalomban szereplő „Deflationsdruck“ automatikus hatása nagyon is kétségszoros — nem látszik nagynak, mert elvégre, ha az életstandard már tovább nem fokozható is le, tőkeállag, melyet a külföld megvesz, még mindig található; de hogy ez gyarmattá süllyedést jelent, kétségtelen. A másik ok *politikai* és talán még komolyabb. Adós nemzetek politikai szuverénitása korlátozva van, elsősorban céljaik megvalósításában, mert az erre szükséges anyagi erőt máshonnan kell kapniok, ami a hitelezőnek a célok megválasztásába is beleszólást biztosít. Elég, ha e vonatkozásban röviden utalunk a legutóbbi lengyel kölcsön, a német Dawes-terhek, a francia valutáris helyzet rendezetlensége és a legújabb osztrák kölcsönért folyamatban levő instancijárás példáira. És nálunk is mennyi megkötöttséggel jár a Népszövetségi kölcsön felvétele: lekötött jövedelmek, az adóztatási politika korlátok közé szorítása, csak egy-egy megnyilvánulása ennek a politikai gúzsba kötöttségnek. Van azután még egy szempont. Egy adós ország igen féltékenyen kénytelen őrizni a maga külföldi hitelét, ép azért, mert a hitelforrások bedugulása a legkomolyabb belső gazdasági zavarokra vezethet. Azon a kötelezvényen, amelyet egy bank vagy egy iparvállalat Londonban aláír, mindnyájunk láthatatlan girója rajta van. Hogy egy kevésbé kellemes

emléket idézzek fel, csak a Viktória-koncern ügyét említem meg. Kellett volna hitelező államnak valaha is fizetnie azért, mert egy egyébként zseniális üzletembere elszámította magát?

De nem folytatom a példát. A nemzeti célkitűzést más-ként látja a politikus, másként a tudós, más a fogalma róla a gazdának, az iparosnak, a kereskedőnek, más a rentiernek és más a munkásnak. És nemcsak pályák és foglalkozások, hanem egyének szerint is más és ezeknek a felfogásoknak a kavargó ködfelhőjéből kristályosítja ki az alkotmány a nemzet akarátát. Ezt az akaratot a helyes irányban befolyásolni a kritikának a célja. Egyik vagy másik irányzat mellett lándzsát törni ma felesleges. Valamennyi felfogás érvényesítésének van ugyanis egy alapfeltétele és ez a nemzeti szuverenitásnak, tehát az akarat-kialakítás és megvalósítás szabadságának az elképzelhető legnagyobb mértéke. Minthogy ennek a szabadságnak egyik legkomolyabb kerékkötője a külföldtől való pénzügyi függésünk, eladósodásunk és adósságesinálási kényszerünk, amelynek a pregnáns kifejezése a fizetési mérleg passzivitása, ennek a kiküszöbölését tekinthetjük ma a legközvetlenebb nemzeti gazdasági célnak, amelynek addig, míg az egyensúly helyreállítva nincs, az egyéb nemzeti célok meghatározásában is döntő szerepet kell játszania. Ezt fel nem ismerni, arra a gazdára emlékeztet, kit sorsa árterületre vet gazdálkodni s ki ahelyett, hogy gátakat emelne, virágágyakat kezd előbb ültetni.

Nemzetgazdaságunk célkitűzése ma tehát — nemcsak a produktivitas fogalmából kifolyólag, hanem politikai okokból is — nem lehet más, mint a *fizetési mérleg passzivitásának a kiküszöbölése*. Ismételten kiemelem, hogy ez a konkrétizált értelmezés logikusan folyik a produktivitas fentebb kifejtett elméleti meghatározásából. Produktivitas: a nemzeti termelés és a nemzeti szükségletek közötti úr áthidalása. Minthogy ezt az úrt a passzív fizetési mérleg folytán a külföldnek teljesítendő kamatfizetések folytonos szaporodása egyre mélyíti, a produktivitas fejlesztésének elsődleges teendője a produktivitást csökkentő eme jelenségnek a kiküszöbölése kell, hogy legyen. Minthogy pedig e passzivitas megszűnését csak a kereskedelmi mérleg passzivitásának gyökeres kiküszöbölésétől, sőt e mérleg aktívva tételétől várhatjuk, produktívnak ma azt mondhatjuk, ami a kereskedelmi mérleg deficitjének a kiküszöbölésére alkalmas.

Már fentebb jeleztem, hogy fizetési mérlegünk analízisének legkomolyabban gondolkozásra intő eredménye az, hogy van egy bizonyos — a mai helyzetben normálisnak nevezhető — passzivitásunk, amelynek kiküszöbölésére gyökeres gazdasági intézkedések nélkül nem vagyunk képesek. Ezek a gazdasági intézkedések azonban nem igényelik feltétlenül

jelentős új tőkének a termelésbe való bekapcsolását. A produktivitásnak fokozása három téren vehető foganatba: a technikai értelemben vett termelés, a szervezés és a fogyasztás terén. Már a magángazdasági üzem keretén belül is van a *szervezésnek* számos oly feladata, amelyek megoldása újabb tőkék igénybevétele nélkül történhetik, még nagyobbak azonban az ilyen szervezési munkák kilátásai közgazdasági téren. Hogy csak néhány példát említsek, a mezőgazdasági termelés terén a terményfajták minőségi egységesítése és e minőség kontinuitásának a biztosítása. Az ipar területén az üzemek specializálódása, ami csak megfelelő tömörülési processzus útján érhető el (a kérdést, vajjon ez a tömörülés minő formában történjék és minő kautélák mellett, figyelmen kívül kell hagynunk). E specializálódásnak igaz, megvan az a hátránya, hogy bizonyos merevséget eredményez, aminek folytán az ipar a termelési viszonyok, vagy a fogyasztási igények nagyobb arányú változásához csak nehezen, lassan és esetleg nagy tőkevesztések árán képes alkalmazkodni. (Így pl. Ford több hónapra kénytelen volt üzemét teljesen bezárni.) A specializálódásnak tehát egy messzemenő szabványosítással, vagyis a különböző célokra felhasználható alkatrészek egységesítésével kell együttjárnia, ami lehetővé teszi, hogy a célok változásai esetén se kelljen az egész termelésen végigfutó gyökeres változtatásokat eszközölni. Ebbe a szervezési körbe tartozik a közlekedésnek az értékesítési folytonosság szolgálatába állítása, pl. a waggon-diszpozíciók és menetrendek célszerű beosztása, de ide tartozik általában véve egy lehetőleg kevés instanciával bíró, gyors és határozott közigazgatás és igazságszolgáltatás, ami azonban már nemcsak szervezés, hanem közszellem kérdése is. Azt hiszem, hogy ezen a téren még rengeteg tennivaló van hátra és ha a közigazgatás és közgazdaság egész területén tervszerű programot állítanánk fel arra nézve, hogy mi mindent lehetséges ezen a téren teljesítenünk és ezt mind véghez is vinnők, ez a természetes, illetőleg normális passzivitásunk mihamar kiküszöbölődnék.

A másik terület, amelyen a produktivitás fokozása érvényesülhet: a *fogyasztás*. Schober ömértósága mult heti előadásában már rámutatott arra, hogy a fogyasztás mérséklésének prédikálása, bármily unalmas is, kötelessége azoknak, akik az ország jólétét szívükön viselik. E témát röviden érintve, csak arra óhajtanék rámutatni, hogy fogyasztásunk alacsony színvonalon állásának a hirdetése — eltekintve attól, hogy igazsága nagyon is vitatható — pszichológiailag elhibázott dolog, mert az ilyent mindenki lelkiismereti mentslevélnek tekinti a fogyasztás fokozására. A legkülönösebb pedig az, hogy akik a fogyasztás jogosultságát hirdetik, rendszeren keservesen panaszkodnak a hitel drágasága miatt,

ami nem nagyon mondható logikusnak, mert hiszen olcsó hitelt a tőkeképződés, ezt pedig a takarékoság szüli.

De ne beszéljünk tovább a fogyasztásnak a mennyiségi oldalról való „produktivabbá” tételéről. És azt is csak röviden említjük meg, hogy a produktivitást a fogyasztás minőségének a szabályozása felől is előmozdíthatjuk. Lehetséges ez a világgazdasági produktivitás szempontjából is azzal, hogy az individuális ízlés hoz bizonyos áldozatokat. Bármily fájdalmas is az európai kultúrának az egyéniséget kifejlesztő felépítéséből egyes köveket kitörni, ezen a téren sokat lehetne segíteni anélkül, hogy az amerikanizálódásnak az egyéb kultúrértékeket veszélyeztető túlzásaiba beleesnénk. Nemzetgazdasági szempontból pedig különösen lehetséges volna a fogyasztási oldalon jelentős eredményeket produkálnunk azzal, amit már Ferenczy őméltósága előadásában annyira hangsúlyozott, t. i. hogy a magyar áruknak a fogyasztását népszerűsíteni és terjeszteni.

A szervezésnek és a fogyasztásnak, mint a produktivitást emelő tényezőknek az átalakításáról csak a teljesség kedvéért tettem említést és a végére hagytam a tulajdonképeni témakörbe eső tényezőt, a szoros értelemben vett *termelést*. (Megjegyzendő, hogy a gyakorlatban a választóvonalat e három terület közt nem lehet élesen megvonni. Így az egyes jóságok előállításához szorosan tartozó szervezési munkálatok inkább a termelés szférájába kíváncsoznak.) A termelési kérdéssel is csak abban a vonatkozásban foglalkozom, hogy a termelés kifejlesztéséhez szükséges *tőke beszerzése és befektetése* tekintetében minő követelmények adódnak. A szervezés és a fogyasztás racionalizálása mellett ugyanis szükségünk lesz új tőkének a befektetésére, hogy a belső fogyasztást és a külföld részére teljesítendő fizetéseket meghaladó szociálproduktumot állíthassunk elő. A produktivitás emelésének az új tőkebefektetés az a tényezője, mely a legnagyobb óvatosságot igényli, ahol az irányadó elveket, mondhatni törvényeket, a legnagyobb gonddal kell kimunkálnunk, mert ez az a terület, ahol a tévedések a legdrágábbak.

A befektetések céljaira szolgáló tőkét ma többnyire a külföldről vesszük és ezért van, hogy a produktivitás kérdését legtöbbször a külföldi kölcsönök kapcsán vetik fel. De vajjon kimerítjük-e a problémát, ha tekintetünket csak a külföldi kölcsönökre szögezzük? Lássunk csak egy elméleti példát. Egy kontinentális ország két befektetést óhajt megvalósítani. Az egyik egy nagy baromfitenyészet felállítása, amely kitűnő, egységes és hízlalt termelvénnel van hivatva a külföldi piacot ellátni. A másik befektetés egy tengerészeti akadémia. Mindegyiknek a felállítása 1—1 millió pengőbe kerül. Az elsőnek a céljaira az ország külföldi kölcsönt vesz fel és meg-

elégedéssel állapítja meg kormány és közvélemény egyaránt, hogy ez a befektetés és így a külföldi kölcsön felvétele a legteljesebb mértékben produktív volt. A másodikat belföldi tőkéből, például az államháztartás bevételi feleslegeiből létesítik. A communis opinio az, hogy a szükségelt 1 millió pengő államháztartási felesleg és a cél is hasznos lévén, — már amennyire — az ügy a legteljesebb rendben van. De jön a kritikus és felveti a kérdést, vajjon mi lenne, ha az illető ország a tengerészeti akadémiát állítaná fel a külföldi kölcsönből és az államháztartási felesleget használná fel a baromfitenyészet létesítésére? Azt hiszem, hogy az eredmény terén hajszálnyi különbséget sem lehet felfedezni. Ez a kis példa megvilágítja azt a tényt, hogy a belföldön képződött és a külföldről kölcsönvett tőkét nem lehet két különböző tömegnek tekinteni, amelyeknek a felhasználására más és más törvények irányadók. Külföldi és belföldi tőke egybeolvad és az a törvény, amely áll a külföldi tőkére, áll a belföldre is. Tőke csak egy van és azt jól kell felhasználni: ez a törvény. Hiszen, ha a belföldi tőkét nem veszem igénybe valamely felesleges létesítményre, hanem konzerválom jobb célra, a konzervált tőkével egyenlő nagyságú külföldi tőke igénybe vételét teszem feleslegessé. És viszont külföldi tőke igénybe vétele belföldi tőkét szabadít fel egyéb — esetleg felesleges — célokra. Nem elég tehát azt nézniünk, hogy ez vagy az a község, vagy köztestület külföldi kölcsönét mire fordította, hanem egész kiadási politikáját kell vizsgálnunk. Egy német kritikus mondotta a legutóbbi kölcsönpolitikai kontroverziák alkalmával, hogy szeretné látni azt a városi pénzügyi tanácsost, aki nem tudna a felvett külföldi kölcsönnel egyenlő összegű ú. n. produktív kiadást kimutatni. (Meg kell azonban jegyezni, hogy a gyakorlatban a külföldi kölcsönök produktív célokra való felhasználásának vizsgálata, nemesak, mint a tőkefelhasználás ellenőrzésének bevált kisegítő eszköze, hanem mint hitelpolitikai követelmény is, fenntartandó. Az elméleti megvilágítás csak azt mutatja, hogy teljes biztosítékot nem nyújt.)

Ha a fenti példát tovább fűzzük és feltételezzük, hogy az országban 1 millió pengővel több tőke képződik, nyilvánvaló, hogy ez a több tőkeképzés lehetővé teszi, hogy mindkét tervezett beruházás belföldi tőkéből létesíttessék, azaz egyáltalán feleslegessé teszi külföldi tőkének az igénybe vételét. (Természetes, — mint arra utóbb kitérek, — hogy tengerészeti akadémiára ez esetben is csak akkor szabad költenünk, ha semmi produktívabb befektetés nem kínálkozik.) A tőkebefektetéseknek bizonyos szándékolt nivója mellett minden többlet, melyet a belföldi tőkeképződés terén elérünk, külföldi tőke igénybe vételétől mentesít. A tőkebefektetések céljára rendelkezésre álló tőketömeg helyes felfogása tehát arra is megtanít, hogy

a belföldi tőkeképzés fejlesztésére a legnagyobb gondot kell fordítanunk.

Produktivitásunk tőkebefektetések útján való kiépítése tehát két kérdéskörbe vágó problémákat vet fel: a tőkebeszerzés és a tőkebefektetés körébe vágókat. Miután az elsőnek alaptételét, hogy amennyire lehet, belföldi tőkére támaszkodjunk és annak fejlődését előmozdítsuk, felemlítettük, a kérdés világosabb kifejtése céljából, legyen szabad előbb a tőkebefektetésre nézve megállapítható alapelvekkel foglalkoznom. Minthogy a belföldi és a külföldi tőke a felhasználás módja és célja tekintetében szét nem választható, természetesen csak egybefoglalva általában tőkebefektetési politikáról lehet szó. Az első kérdés, hogy a fentebb konkretizált produktivitás fejlesztésére, azaz az export-import viszonylat javítására a rendelkezésünkre álló tőkét melyik irányban használjuk fel: az export fejlesztésére, vagy inkább az importnak a nélkülözhetővé tételére. Mindkettőnek megvan a jogosultsága, de két szempontra vagyok bátor felhívni a figyelmet, amelyek nézetem szerint az exportfejlesztésnek bizonyos elsőbbséget adnak.

Az első megfontolás az, hogy az exportképes, azaz a jelenleg is már exportált árukról éppen az a körülmény, hogy exportra kerülnek, azt látszik igazolni, hogy a belföldi fogyasztás ezekben a cikkekben bizonyos telítési fokot ért el. Ha tehát az eddig is versenyképesnek bizonyult áruknak a termelését fokozzuk, ezzel valószínűleg nem fog szemben állni a fogyasztásnak ugyanazon cikkben való fokozódása. A többtermelésnek többfogyasztással való kompenzálása csak közvetett úton állhat be, ha a többtermelés folytán keletkezett vásárlóerőtöbblettel egyéb importcikkeink behozatalát fokozzuk, aminek bekövetkezése korántsem bizonyos. Az importált cikkekben ellenben a fogyasztásnak ezt a relatív telítettségét kevésbbé látom fenforogni. Összefügg ezzel, hogy a külföldi árunak a belföldi áru által való kiszorítása pszichológiai nehézségekbe is ütközik.

Egy másik szempont, amely a kivitel fejlesztése mellett szól, egy korábbi utaláshoz kapcsolódik, amikor ugyanis a világgazdasági produktivitás szempontjainak másodrendű tényezőként való figyelembevételéről történt említés. Bár-mennyire céltudatos nemzeti gazdasági politikát kövessünk is, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a nagyon erős tendenciákat, amelyek a vámtarifák leszállítása és a világgazdasági produktivitás szempontjainak érvényesítése felé irányulnak. Ezek a tendenciák ma még gyöngék, sőt átmenetileg talán gyengültek is, azonban számolni velük a politikai okosság követelménye.

Nem akarom ezzel azt mondani, mintha a belföldi piacot ellátó iparunknak kiépítését el kellene hanyagolnunk, inkább

csak arra akartam rámutatni, hogy a nagy fejlődési vonalak mellett kevesebb kockázatot látok az exportfejlesztésben. Egész határozottsággal persze erre a programra sem lehet magunkat rávetnünk. Európára ma talál a görög bölcse mondása: „Panta rhei“. Itt minden cseppfolyós, kocsonyás állapotban van s ha valami következtetést levonhatunk, ez csak az lehet, hogy a tőkebefektetésekkel, akármilyen irányban is történjenek, bizonyos rizikót vállalunk. A józan belátás követelménye tehát, egyrészt, hogy a kockázatot lehetőleg elosszuk, másrészt, hogy sok kockázatot lehetőleg ne vállaljunk, amiben újabb érvet látok azok álláspontjával szemben, akik a külföldi tőkével létesítendő minél több befektetés mellett foglalnak állást.

A tőkefelhasználásnak azonban van még egy törvénye, amely a produktivitásnak konkrét fogalmából következik. Tegyük fel, hogy 5 éven át minden évben rendelkezésünkre áll 100 millió pengő és tegyük fel az egyszerűség kedvéért, hogy ezekkel öt különböző létesítményt állíthatunk elő, amelyek közül az egyik évi 10, a másik évi 8, a harmadik évi 6, a negyedik évi 4 és az ötödik évi 2 millió pengővel javítja fizetési mérlegünket. Ha már most ezt az öt létesítményt abban a sorrendben valósítom meg, hogy az első évben az ötödiket létesítem és csak azután veszem sorba őket az előbb jelzett rendben, könnyen ki lehet számítani, hogy a befektetések megkezdését követő első évben 8, a második évben 6, a harmadik évben 4, a negyedik évben pedig 2 millió pengővel maradtam alatta az elérhető legjobb eredménynek, ami passzív fizetési mérleg mellett azt jelenti, hogy minden évben ugyanannyi pengővel több improduktív adósságot kellett a külföldön felvennem. Az eredmény tehát, hogy ebben az öt éves periódusban, időközi kamatok nélkül számítva, 20 millióval növelem teljesen hiábavaló módon az adósságomat. Ez a példa megvilágítja a tőkének korlátolt mérvben rendelkezésre állásából folyó azt a tételt, hogy egy passzív fizetési mérleggel bíró országban a befektetések sorrendjének a véghezvitele nagyon is lényeges körülmény és hogy nem árnyalati különbségek, hanem komoly összegekben kifejezhető eltérések állnak fenn a sorrendek különböző megválasztásai között. Tőkefeleslegekkel rendelkező ország a sorrendi kérdésben szabadabban mozog, hiszen céljai és problémái a gazdasági szférából a szociális és erkölcsi szférák felé tolódnak el, kissé több vagy kevesebb hozam nála nem számít. Adós országnál azonban, mely gazdasági létalapjáért küzd, minden sorrendi tévedés bűn.

Ez a sorrendi kérdés egyben egy más útbaigazítást is ad. A közgazdasági produktivitást még ebben a konkrét formában is, amelyet adtunk neki, szerfelett nehéz a kölcsön-

hatások folytán mérni. Segítőeszköztől tehát nagyon is kívánatos gondoskodni. Ez a segítőeszköz a legtöbb esetben a rentabilitás lesz, mert ama nagy ellentétek dacára, amelyek rentabilitás és produktivitás között fenforoghatnak, a gyakorlatban a kettő az esetek túlnyomó részében egybevágh. Különösen áll ez a produktivitás szóbanforgó fogalmáról. A külkereskedelmi mérleg alakulását csereértékekkel mérjük, tehát ugyanazzal, mint a rentabilitást. Ami rentabilis, tehát az előállott csereérték-különbséget fokozza, az — amennyiben nem áll vele szemben többfogyasztás — a külkereskedelem számára rendelkezésünkre álló csereértékmennyiséget is emeli. A tőkének a rentabilitás optima felé való elhelyezését a kamatláb szabályozza. Ez rekeszti ki a tőkék megszerzése felé irányuló versenyből a nem életképes vállalkozásokat és ez teszi lehetővé, hogy a legjobbnak ígérkező vállalkozások vonhassák magukhoz a tőkét. Éppen ezért a sorrendi kérdés helyes megoldásánál a rentabilitás szempontja tolul előtérbe és ez egyben maga után vonja azt a megállapítást is, hogy a sorrendi kérdésnek vitálisan fontos helyes megoldását attól a tényezőtől várhatjuk, amelynek vezető elve a rentabilitás: a magángazdaságtól.

Alátámasztja e felfogást az is, hogy épp a mai gyorsan változó helyzetben, lehetőleg a közvetlen eredményt ígérő befektetéseket kell, még az esetleg több hasznot hajtó, de közvetett úton és távoli időben eredményt produkáló befektetésekkal szemben előnyben részesítenünk. Ez az a követelmény, melyet a „közgazdasági liquiditás“ kifejezéssel szoktak újabban röviden megjelölni. A gyakorlati életben tapasztalható az a jelenség, hogy a közületi befektetések természete többnyire olyan, hogy produktív hatásuk csak hosszú körutakon jelentkezik, míg a magángazdaság nem ér rá „auf lange Sicht“ dolgozni — újabb ok arra, hogy a magángazdaságnak adjunk elsőbbséget.

Államnak és közhatóságoknak az alkotás terén csak másodlagos kiegészítő szerepük lehet: a rentabilitás hiánya, vagy a gazdasági élet struktúrája (pl. vasutak államosított volta) folytán a magángazdaság által meg nem valósítható, legnélkülözhetetlenebb és legsürgősebb közvetlenül produktív beruházások végrehajtása terén. Fontos szerepük nyílhatik azonban az állami gazdasági és pénzügyi politika egyéb eszközeinek, amelyek azt célozzák, hogy a rentabilis, de nem produktív vállalkozások felől a tőkét a rentabilis és produktív befektetések felé tereljék. S itt említem meg, hogy ahhoz, hogy a magángazdaság elsőbbségének elméletileg igazolt követelményét a gyakorlatba teljes meggyőződéssel vihessük át, a magángazdasági tevékenységről vallott közfelfogásnak is meg kellene változnia. Az elkeseredett kenyérharc torz gondolatát

a köz szolgálatának különösen Amerikában egyre erősebben hangoztatott eszméjével kellene helyettesítenünk.

Az állam szerepéről szólva, a tőkebeszerzési politika egy kérdését is mindjárt itt érintjük. Köztudomású, hogy a magángazdaság kölcsönei általában véve drágábbak, mint a par excellence közgazdasági faktorok, az állam és egyéb közületek kölcsönei. A következtetés, amelyet ebből levonhatunk, az, hogy amennyiben egy ország belső tőkeképződése nem elegendő a tőkekereslet kielégítésére, az állam és köztestületek lehetőleg kíméljék a belföldi piacot, hagyják meg a belföldi tőkét a magángazdaságnak és a külföldről beszerzendő tőkét a közületek vegyék fel. (A belföldön képződött tőkét illetőleg a kamatkülönbözet csak jövedelemeloszlási kérdés gyanánt jelentkezik, mely témánk szempontjából figyelmen kívül hagyható.) Fel lehetne ugyan vetni egy további kombinációt is, t. i. a közületek olcsóbb külföldi hitelének a magángazdaság szolgálatába való állítását olyképpen, hogy a közületek vegyék fel a hiteleket és azután továbbítják a magánvállalkozások számára. A nagy veszély itt azonban a politika és a végrehajtás egyéb mezőin — azaz a sorrendi kérdés szempontjából is — mutatkozik. Ebben sejthetjük okát annak, hogy ez elméletileg tetszetős megfontolással szemben a német Beratungsstelle legújabb irányelvei éppen ellenkezőleg azt mondják ki, hogy a köztestületek a felvett külföldi kölcsönöket magánvállalatoknak nem adhatják tovább. A németek bő tapasztalatai e téren, úgylátszik, nem voltak valami nagyon biztatóak.

A gyakorlati következtetések tehát, amelyeket a produktivitás fogalmából idáig levontunk, a következők: A viszonyokhoz alkalmazkodó gyakorlati politika ma a produktivitást a fizetési mérlegre gyakorolt hatás szempontjából kell, hogy vizsgálja. Produktív az, ami a fizetési mérleg determináns tényezőjét, a kereskedelmi mérleget javítja. Ebből a célból elsősorban meg kell tennünk mindazt, amit tőkebefektetés nélkül megtehetünk, azaz amit a szervezésnek és a fogyasztásnak a hazai viszonyokhoz alkalmazott racionalizálása és a fogyasztásnak a hazai árukra való áttérrelése terén végrehajthatunk. A tőkebefektetések terén a bizonytalan viszonyok és a jövőbeli momentum megítélésének nehézségei folytán nagyon óvatosan, meggondoltan és a kockázatot elosztva kell eljárunk; az általános alapirányzaton belül a lehetőségig azokra a befektetésekre helyeznünk a súlyt, amelyek a világgazdasági és világkereskedelmi tendenciák változása esetén is megtartják értéküket és ezért különösen a piacképes exportáruk termelését fejlesztenünk. A befektetések terén a sorrendi kérdésre különös súly helyezendő s ezért a befektetések végrehajtásában a magángazdaságnak adandó az elsőbbség. Amennyiben azonban az államra és egyéb közületekre hárulna a legszorosabban vett gazdasági szférában

maradó és közvetlenül produktív befektetések végrehajtása, a közületi és magángazdasági hiteligények közül a külföldet inkább az olcsóbb kamatozást elérő közületi igények keressék fel, az amúgy sem elégséges belföldi tőkepiacot ellenben a közületek a magángazdaságnak engedjék át.

Ez a legutóbb említett szempont már átvezet a belföldi tőkebeszerzés, illetőleg tőkegyűjtés területeire, amelyeken a témakifejtés teljessége kedvéért szintén át kell haladnom.

A tőkeképződés gyakorlati megállapítása a legnehezebb feladatok közé tartozik. Mérvére általában bizonyos statisztikailag megfogható jelenségekből következtetünk, így a betétek képződéséből, fix kamatozású értékpapírok és részvények kibocsátásából stb. Az abszolút számokat azonban nagy óvatossággal szabad csak használnunk. Figyelembe kell venni ugyanis azt, hogy a tőkeképződés e megjelenési formái sokszor csak magángazdasági szempontból, azaz — például betétek esetén — az illető betéttulajdonosra nézve jelentenek tőkeképzést, közgazdasági szempontból azonban nem. Vegyük pl. a következő esetet. A. gazdánál vész üt ki. Elhullott sertéseinek pótlására 10.000 pengőért sertéseket vesz B. gazdától. B. a fizetést a banknál lévő folyószámlájára való átutalással kéri. A.-nak nincs megtakarított készpénztőkéje, kénytelen ugyanannál a banknál hitelt felvenni s az így folyósított összeget rögtön átutalja B. számlájára. Lehet, hogy B. ezt takarékbetétté alakítja át, amikor tehát az az eset áll elő, hogy még a takarékbetét sem jelent tulajdonképpen tőkeképződést, hanem a hitelkreálásnak egy formáját. E példa megvilágítja, mily óvatosságot kell tanúsítani a betétképződés abszolút mérvének a statisztikai adatokból való megítélésénél.

A tőkeképződés mérvének az elbírálásánál abba a hibába sem szabad továbbá esnünk, hogy az egyes jelenségeket izoláltan tegyük vizsgálat és korábbi belföldi vagy külföldi adatokkal összehasonlítás tárgyává. Így például szokás a betétek szaporodására, mint tőkeképződésünk izmosodásának jelére rámutatni. Tény, hogy betéteink szaporodása, különösen a folyó évben, igen biztató ütemben folyt. Eltekintve azonban attól, hogy főleg a külföldi értékre szóló betétekben igen sok külföldi tőke rejlik és hogy a folyószámlabetétek jelentős része az előbbi példához hasonlóan keletkezett hitelkreálásnak az eredménye, tőkeképződésünk hiányosságai nem a betétszaporodás terén, hanem a tőkeképződés egyéb mérési területein nyilvánulnak meg. Köztudomású, hogy fixkamatozású és részvénykibocsátások ma alig nyernek belföldön elhelyezést. A magángazdaságban az egyes üzemek keretén belül történő tőkeképződés szintén igen csekély. Ez utóbbira a társulati adó alacsony hozamából lehet következtetni, amelyből kitűnőleg az összes nyilvános számadásra kötelezett vállala-

latok keretén belül lefolyó ú. n. önfinanszírozás mértéke az adó alól mentesített és az adó alól kibujó jövedelmek becslésszerű figyelembevételével és természetesen az osztalékok levonása után, alig becsülhető többre évi 50—60 millió pengőnél.

Nem bocsátkozom itt statisztikai adatok felsorolásába, amelyek nagy vonásokban úgyis ismeretesek. Csak arra kívánnék rámutatni, hogy a tőkeképződésnek emez állása mellett kétszeresen komoly figyelmet érdemel a tőkeképződésnek az az alakja, mely az állami bevételeknek az állami kiadásokat meghaladó mérve folytán államháztartási feleslegekben jut kifejezésre s amely a folyó év júliusáról szóló pénzügyminiszteri jelentésből kitűnőleg az 1926/27. évben 108 millió pengőre rúgott. Azzal a közfelfogással szemben, hogy az e feleslegekben megnyilvánuló túladóztatás a magángazdaság nehézségeit kizárólag fokozza és így feltétlenül elvetendő, a legkomolyabb oldalokról rámutattak arra, hogy ezek az összegek ismét visszabocsáttatnak a gazdasági életbe, sőt gyűjtésük annyiban előnyös is, hogy tőkeképződést kényszerít ki azáltal, hogy az adófizető nem képes elfogyasztani jövedelmének egy részét, hanem kénytelen az államnak átengedni, ahol e jövedelemrészekből tőke képződik. — A kérdés helyes megítélésénél, azt hiszem, legelőször is figyelembe kell venni azt, hogy az állami feleslegek egy része nem beruházásokra, hanem folyó dologi kiadásokra fordíttatik, azaz folyó dologi kiadásokra megszavazott póthittel egyértelmű, tulajdonképpen tehát nem is alakul át szoros értelemben vett tőkévé. A fennmaradó részre nézve lehetne csak azt állítani, hogy itt a tőkeképződésnek olyan formájával állunk szemben, amely e túladóztatás nélkül egyáltalán nem jönne létre, hanem fogyasztásban porladna el. Ebben a felfogásban azonban, szerény nézetem szerint, kettős tévedés rejlik. Nagy kérdés ugyanis, vajjon az állam által elvont vásárlóerő a fogyasztótól végleg elvonatott-e, vagyis, hogy a fogyasztó ebbe a kikényszerített fogyasztáskorlátozásba belenyugszik-e? Az önkéntes takarékosagnál és tőkeképződésnél ez a kérdés fel sem merül, mert hiszen éppen a fogyasztástól való visszavonulás a prius. A fogyasztás kikényszerítési szándékolt korlátozásával szemben ott áll a fogyasztó fogyasztási törekvése és másik nagy stimulusként a kereskedő értékesítési törekvése, eszköz gyanánt pedig kínálkozik a hitel, akár belföldi hitelkreálás, akár pedig külföldi, konzumtív hitel igénybevétele útján, amely az elvont vásárlóerőt pótolhatja. Nem látszik kizártnak, hogy a vásárlóerőnek az állam által való túlzott elvonása és a külföldi rövidlejáratu hitelek között, ezen a kerülő úton fennáll bizonyos kapcsolat. De még ha a fogyasztás korlátozása tényleg be is áll, ezekben az esetekben sem mutatkozik a produktivitás szempontjából mindig eredmény. Az állam által, ú. n. túladóztatással elvont

vásárlóerő ugyanis az esetek egy részében belföldön előállított és nem exportképes árukkal szemben jelentkezett volna. Ily esetekben a fogvasztásnak a túladóztatással sikeresen kierősza-kolt csökkentése relatív túltermelést fog előidézni, tehát közvetve ki fogja erőszakolni a termelés lecsökkentését, ami a produktivitás szempontjából azt jelenti, hogy a szükségletek és azok fedezete közötti különbség egy alacsonyabb szintre fog ugyan áttevődni, de mértéke megmarad.

Lehetséges, hogy az állam kezében felhalmozódó tőkék helyett, ha az állam gyűjtésükről lemondana, nem képződnek a magángazdaságban ugyanoly összegű tőke. Azonban ez igazi tőkeképződés volna és nem kísérné a vásárlóerőknek külföldi hitelek-ből, vagy hitelkreálásból származó szaporításá-nak reflexjelensége. Meg kell azonban jegyezni, hogy az állam mindaddig, míg átmeneti költségvetési hiányok eset-leges fedezéséről sem a nyílt piacon, sem pedig más úton nem képes gondoskodni, — aminek lehetőségét mielőbb meg kellene nyitni — egyenesen kényszerülve van bizonyos pénz-tári feleslegek gyűjtésére. Persze erre is áll: est modus in rebus.

De még abban az esetben is, ha koncedálnók az állami feleslegek gyűjtésének egyedül tőkeképző hatását, komoly ellenvetések merülhetnek fel a tőkefelhasználás szem-pontjából, mert — amint bátor voltam fentebb kifejtteni — a belföldi tőke felhasználása helyesen a magángazdaságot illeti. E téren nem jelent javulást az sem, ha a beruházásokat a budget keretébe viszik át, mert végeredményben ez is csak — igaz, hogy valamivel szigorúbb parlamenti ellenőrzés mel-lett — a helyzet fenntartását jelenti. A nem beruházási jellegű és szükséges dologi kiadásoknak a budget keretébe való beillesz-tése természetesen helyes, de mint előbb is jeleztem, e dologi kiadások erejéig az állami feleslegeket képződött tőkének nem is lehet tekinteni. Természetesen megint más kérdés az, hogy a budget keretében is lehetőleg takarékoskodni kell, mert minden megtakarított pengő az adófizetőknek ugyanoly összegű virtuális tőkeképzési lehetőségét növeli.

Ha végignézzük az állami beruházásoknak a sorát, — akár nálunk, akár a külföldön — csak rosszakarat állít-hatja, hogy ezek általában nem szolgálnak hasznos célokra. De van egy további szempont. Ha igaz, hogy egységes tőke-befektetési politikát kell követnünk és hogy a produktivitás emelése, mint primär nemzetgazdasági célunk, a sorrend pontos betartását követeli, akkor a sorrendi követelményre különös figyelmet kell fordítanunk. Ennek a sorrendi köve-telménynek a betartása pedig az államháztartási feles-legekből való beruházások esetén két politikai és pszichológiai természetű akadályba ütközik.

Az egyik az, hogy a feleslegeket valamikép el kell he-

lyezni és ebben a kényszerhelyzetben nem is lehet mindig a legjobbat eltalálni. A felesleg szónak van valami pszichológiai-lag érthető hatása, amely arra késztet, hogy ne a legszükségesebbre használjuk fel, mert hiszen a legszükségesebbet egyéb eszközökből úgyis meg kell csinálni. A másik ok a politikai aspirációk rohama, amelyet a feleslegek látása vált ki. Az a pénzügytani követelmény, hogy beruházásokat lehetőleg kölcsönökből eszközöljenek, nem is annyira abból a szempontból jelentős, hogy a beruházások előnyeivel együtt a jövő nemzedék azok hátrányait is viselje, hanem azért, mert a kölcsönkamatterhe intő és figyelmeztető jel s ösztönző a produktivitás és a rentabilitás szempontjainak fokozott figyelembe vételére.

A fent elmondottakból a helyes tőkebeszerzési politika körvonalai önként következnek. Alapkövetelmény természetesen a takarékoság, mert csak el nem fogyasztott jövedelmekből alakulhat tőke. Ez államra és magánosra egyaránt áll. A belföldi tőkeképződés a magángazdaságra hagyandó; az állam tőkegyűjtési politikája abban a hibában szenved, hogy nem képez mindig igazi tőkét, sőt esetleg hitel-inflációra és külföldi hitelek fokozott igénybevételére vezethet s amellet a tőkebefektetési politika sorrendi követelményének teljesítését is nagyon megnehezítik.

A belföldi tőkeképzés előmozdítására természetesen még egyéb rendszabályok is kínálkoznak. Hogy csak egy visszasságra mutassak rá, a belföldi tőkeképződés fejlesztése és a külföldi rövidlejáratú hiteleknek lehető kiszorítása általánosan követendőnek elismert politika. A valóság pedig az, hogy a külföldi betéteknek biztosítunk a kamatilleték alól mentességet, ugyanakkor, mikor a belföldi tőkét ezzel az illetékkel megterheljük. Ebből nem következik, hogy most fordítsuk meg a helyzetet, a paritást azonban legalább is helyre kellene állítanunk.

Előadásom folyamán már említés tétetett egy egységes szervezési programnak a felállításáról. Ezt a megjegyzést igyekszem most az eddig levont következtetéseknek a figyelembevételével szerves egésszé kialakítani. A produktivitásnak abból a konkrét meghatározásából kiindulva, hogy ez ma a fizetési mérleg passzivitásának a kiküszöbölését jelenti, ezen az alapgondolaton felépülő, három részre tagozódó, de egységes programot kellene felállítanunk. A program első része a közigazgatási és a gazdasági szervezetben végrehajtható és új tőkebefektetést nem, vagy csak kis mértékben igénylő szervezési munkálatokat ölelné fel és pedig úgy az állam, mint a magángazdaság teendőit. E körbe tartoznának az értékesítés szervezésének és könnyítésének a kérdése (pl. kiviteli cikkeink állami minőségi garanciája, exporthitelgaranciák stb. útján.). A program második része a fogyaszt-

tás kérdésével foglalkoznák és ebben lehetne szó a fogyasztás racionalizálásáról és nacionalizálásáról, utóbbi alatt a bel-földi termékek használatának előmozdítását értve. Ide tartoznák — bár részben a tőkebeszerzési politikába is átjátszik — a takarékoság kérdése. Mint nagyon fontos részletkövetelményt, kiemelhetném a köztestületek pénzügyi gazdálkodásának az állam által való komoly irányítását és ellenőrzését. A program harmadik része a tőkeképzéssel és befektetéssel kapcsolatos területeket ölelné fel s utóbbi tekintetben főleg azzal a kérdéssel foglalkoznák, hogy józan tőkebeszerzési politika mellett mely termelési ágakban lehetne a legnagyobb eredményeket elérnünk. Ami az állam szerepét illeti, ez a szervezés terén aktív és irányító, a fogyasztás racionalizálása és a tőkebeszerzési és befektetési politika terén pedig inkább csak irányító volna, azaz odaesúcsosodnék ki, hogy a legjobb kilátásokat nyújtó termelési ágakban adókedvezmények, exporthitelek stb. által a rentabilitási feltételeket megjavítsa és így a termelés, tőkebeszerzés és értékesítés terén ezeket az ágakat versenyképesebbé tegye, — aktív tevékenységét pedig arra szorítaná, hogy a nélkülözhetetlen és legsürgősebb produktív, de nem rentabilis befektetéseket eszközölje, amely utóbbi tevékenységben egyéb köztestületek támogathatnák.

Hogy egy ilyen tervnek a megvalósítása minő úton-módon, milyen — már létező, vagy újonnan alakítandó — szervek munkájával jöjjön létre, ennek eldöntése a gyakorlati politika hatáskörébe tartozik. E terv körvonalozásával csak arra óhajtottam rámutatni, hogy amiként a közgazdasági jelenségeket sem szabad izoláltan szemlélni, úgy helyes közgazdasági politikát is csak úgy lehet követni, ha az egyes térein kifejtendő tevékenységet egységes és egyetemes szempontok szerint irányítjuk. Nem lehet külön adópolitikát, külön vasúti politikát, külön külkereskedelmi politikát folytatni, hanem mindezeknek egy *közös, központi cél* szerint irányított gazdasági politika elágazásaiként kell jelentkezniök. Egyrészt abból, hogy a produktivitás és az emberi gazdálkodás célkitűzése egybefonódnak, másrészt abból, hogy a produktivitást a fizetési mérleg ú. n. normális passzivitása állandóan sorvasztja, gazdasági politikánk központi célját, irányító gondolatát a fizetési mérleg e passzivitásának kiküszöbölésében adva látom. E gazdasági cél egyben alapfeltétele a nemzeti akaratomegvalósítás függetlenségének, a nemzeti szuverénitás korlátozatlanságának, jelentőségével tehát kiemelkedik a gazdasági kategóriákból és egyetemes *politikai* céllá válik. Igyekeztem odairányult, hogy az elméletnek a produktivitás kérdése körül gomolygó kódéből gyakorlati cselekvésünk irányító gondolatának kibontakozását elősegítsem.

Imrédy Béla.

Gazdasági internacionalizmus és nacionalizmus.¹

A „szabadkereskedelem vagy védvám“ problémája alighanem a legtöbbet tárgyalt közgazdasági kérdés és kétségtelenül a legrégebbieknek egyike. Hagyománya van immár ennek a vitának, nem csupán azért, mert valóban a legkiválóbb elmék vettek részt benne és mert a közgazdaságtannak úgyszólván valamennyi neves képviselője állást foglalt vele szemben, hanem főként azért, mert a szemben álló két nézet mellett hangoztatott elméleti érvek hosszú idő óta lényegileg merő ismétlésekből állanak. Ez a tény nem veti a legjobb fényt a közgazdaságtanra. Hogyan, egy a realitások terén mozgó tudomány száz évnél hosszabb idő alatt se tudna tisztázni egy kontroverziát, noha új érvek nem lepik meg a vitatkozókat? Igaz, a kérdés tárgyalása nem mindig történik azzal a nyugalommal, amelynek a tudományos viták elintézését jellemezni kellene. Politikusok és választók osztályainak, gazdasági termelő ágaknak és a fogyasztók csoportjainak érdekellentéte és annak gyakran hangos kirobbanása színezi, fűszerezi időnként a vitát. A szabadkereskedelem vagy védvám kérdésének rendezéséhez fűződő érdekek és érdekellentétek a kérdésnek a gyakorlatban való örökös felszínenmaradását kielégítően megindokolják. Ez azonban nem menti még azt, hogy a közgazdaságtan képviselői sem tudnak megegyezni. Hisz utóbbiak arra büszkék, hogy nem állanak partikuláris érdekek szolgálatában.

A védvám kérdésének a szabályozása történhetik tisztára állampénzügyi meggondolások, bevételeknek a közület számára való biztosítása szempontjának alapján. A vámvédelem megvalósítása bizonyos hadászati eszmék kedvéért is megtörténhetik, amikor azok a közület bizonyos vonatkozású gazdasági autarkiaját kívánatosnak jelölik meg. Az előbbi esetben nagy pénzügyi eredményt várnak a vámtól, az utóbbi-

¹ Egy Pittsburghban, az International Clubban 1926. év november havában tartott előadás szövege. — A cikkben kifejtett nézet részletes filozófiai alátámasztása tekintetében l. Surányi-Unger Tivadar: „A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései“ (Budapest, 1927.) című, nemrég megjelent könyvét, melyben nagy erővel képvisel hasonló álláspontot: a védvám kérdését illetőleg v. ö. i. m. 216. l.

ban azt, hogy a behozatalt teljesen megakadályozza és így a népesség szóbanforgó szükségletének belföldi termelés útján való kielégítését kikényszerítse. Ezekben az esetekben a gazdaságtudós nyilván úgyszólván csak mint technikus jut szóhoz: a megvalósítandó cél adva van és ő a vámvédelem bizonyos irányú és módozatú kidolgozását mint annak legmegfelelőbb eszközét hozza javaslatba. A vámvédelem létesítésének más különös indoka is lehet. Ilyen például luxus-cikkek behozatalának valutavédelmi okokból való megakadályozása vagy károsnak ítélt, csak a külföldön termelhető élvezeti cikkek fogyasztásának a meggátlása, stb. A valutavédelemnél a cél a közgazdaságtan területéről való, a legutolsó példánál inkább szociálpolitikainak tekinthető. Akár a gazdaságtudomány is hivatott azonban a vámvédelem célja felől ítéletet mondani, akár nem, az az eddig említett esetekben a közgazda számára mindig határozottan adva van. Ezekben az esetekben a közgazdaságtan válasza sem ingadozó. Az csak akkor válik ezzé, amikor a szorosan vett *védelmi vám* kérdése van szónyegen. Pedig a látszat szerint a megvalósítandó cél ilyenkor sem metafizikai és nem is plurális: mert ha ezek akármelyike is volna, az megmagyarázná a nehézségeket. De a vámvédelem feladatjaként megjelölt cél: a termelő erőknél fejlesztése, a termelés legnagyobb eredményességének a biztosítása, a realitások terén látszik feküdni és amellet egyértelmű adottságnak is tűnik. Hogyan lehetséges mégis, hogy a vita áll, áll abban az értelemben is, hogy új érvek nem bolygatják meg az elvekből kialakult hadállások rendjét?

A vámvédelmet a gazdasági életnek területenkénti elkülönítésben való szabályozása teszi lehetővé, bár igaz, hogy ezeket a területeket a világgazdaság szálai mind szövevényesebben fűzik össze. Bizonyos mértékben tény, hogy ezt a területenkénti elkülönítést épp a vámvédelem hozza létre. Ez mégsem áll azonban teljesen. Elhanyagolt megismerés, amelynek azonban a lehető legnagyobb jelentősége van, azt tisztán meglátni, hogy a vámvédelem szabályozása nem önálló kérdés, hanem csupán részlete az egész társadalomgazdasági rend szervezésének. Az elméleti közgazdaságtan sűrűn követi el azt a hibát, hogy eszmemenetében eltekint attól, hogy megismerési területe a jogrend által szabályozva van. A jogrendet és a gazdasági rendet ilyenkor egymástól független, bár egymásra hatást gyakorló megismerési területeknek minősíti. A híres német jogbölcse, Stammler, hangoztatja, — ami ebben a vonatkozásban igen fontos — hogy a jogrend és a gazdasági élet nem független egymástól és hogy viszonyukat a kölcsönhatás megjelölés sem jellemzi elég erősen, mivel mindkettőnek megismerési tárgya azonos. A jogrend a társadalom formája, a gazdasági élet pedig anyaga (tartalma)

vagy annak legalább is egyik fontos része. A társadalom gazdálkodása tehát mindig valamely meghatározott jogrend működésének, kibontakozásának tekintendő. Sajnos, még Stammler iskolájának a hívei is megfélekedeznek ezen mély és fontos megállapításnak folytonos figyelembevételéről olyankor, amidőn közgazdaságtani részletkérdéseket, így például a termelő erők fejlesztésének problémáját tárgyalják.

A jogrend — miként a gazdaságtani rend is — csupán teleologikus alapon ítéltető meg és értékelhető. A jogrend céloknak a szolgálatában áll. A céloknak megválasztása, a célok helyességének a megítélése nem jogász feladat. Adottságokként fogadhatja el a világnézet, az etika, a politika, stb. célkitűzéseit. A jogrend célja ezen célok megvalósítása. A jog ezért társadalmi technika, melynek helyessége azon múlik, vajjon célszerű-e. A célok fajilag különböznek egymástól, pszichológiailag azonban, cselekvésre való indítóokok szempontjából, egységes értékrendszerbe tartoznak, miként azt Cooley² és Anderson,³ de tulajdonképpen már a határhaszoniskola is, bebizonyították.⁴ A „szabadkereskedelem vagy védvám“ vitában résztvevők és ezek közül is különösen nagy elvakultsággal a szabadkereskedelem hívei, kiragadnak a sok cél közül egyet, a termelő erők fejlesztésének az érdekét, és minden egyébtől elvonatkoztatva, csupán arra vannak tekintettel. Ismeretelméletileg ez mindenesetre helytelen eljárás. A termelő erők fejlesztésének célja mellett és azzal egyidejűleg az egyéb társadalmi célokra is tekintettel kell lenni, minden egyes intézkedést, jogi szabályt valamennyi és nem csupán az egyik társadalmi célra való hatása szempontjából kell megítélni, természetszerűen megfelelő tekintettel a társadalmi céloknak értékrangsorára is. Egy értékesebb cél előmozdítása felér tehát egy kevésbé értékes cél hátramosztásával — különösen, ha az előbbit az utóbbi hátramosztása nélkül nem lehet szolgálni.

Mindebben nem arról van szó, helyes vagy helytelen-e a céloknak valamely társadalomban, illetőleg annak hatalmaságainak szemében adott rangsora és arról sincs szó, hogy e célok nézőszögéből a szabadkereskedelemnek vagy a védvámnak az eszköze a megfelelőbb-e. Mindössze az utóbbi kérdés feltevésének túlzott egyszerűségét akartuk kimutatni.

² C. H. Cooley: „The Institutional Character of Pecuniary Valuation“, American Journal of Sociology, V. kötet. „The Sphere of Pecuniary Valuation“, u. ott, XIX. kötet, Social Organization, Newyork, Scribner kiadása, 1914., Social Process, u. ott, 1918.

³ B. M. Anderson: „Social Value“, Boston, Houghton, Mifflin & Co. kiadása, 1911.

⁴ Az amerikaiaktól függetlenül jut erre az eredményre, Othmar Spann nyomán, Richard Strigl: „Die ökonomischen Kategorien und die Organisation der Wirtschaft“, Gustav Fischer, Jena, 1923., 72. l.

Úgy a védvám, de különösen a szabadkereskedelem hívei érveléseik során a termelő erők fejlesztésének célját a javak forgalmának egy pontján, a nemzetközi határokon való átlépésüknek pillanatában kívánják megvalósítani. A forgalom magára hagyása, illetőleg az e ponton való beavatkozás mindenesetre befolyásolja a cél megvalósításának a mikéntjét. De nincs-e vajjon az egyes államok belföldjét érintő jogi rendszabályoknak ugyanilyen hatása?

A szabadkereskedelemnek a hívei különösen következetlenek. Magával ragadó dialektikával vitatják, hogy a termelő erőknek legnagyobbbszabású, legeredményesebb kifejtését csak a szabadkereskedelem biztosíthatja. Hogy volna azonban lehetséges, hogy a rangsorba állított társadalmi céloknak a nekik tulajdonított értékeknek megfelelően arányos megvalósítását a javaknak a nemzetközi határokon való átlépésekor a „nem-beavatkozás“ kényelmes álláspontja szolgálná legjobban, mikor az egyes országokon belül a jogrend beavatkozásának bizonyos módszereit és formáit tartják a legmegfelelőbbnek. Tudománytalan, ha a szabadkereskedelem hívei arra hivatkoznak, hogy ők a gazdasági életnek az egyes országokon belül való szabályozása tekintetében is a „nem-beavatkozás“ álláspontjára helyezkednek. Az ú. n. „nem-beavatkozás“ a valóságban ugyancsak beavatkozás. És ez az állítás nem akar paradoxon lenni, hanem csupán a tényeknek a leírása. Talán egy tökéletes anárkiáról — mely azonban a valóságban nem állhat fenn, hanem csupán eszmeileg képzelhető el — volna állítható, hogy abban sem az állami, sem a gazdasági rend nincs szabályozva. De alapjában véve az u. n. „nem-szabályozás“ tényét is szabályozásnak kell tekinteni. Ismét Stammler az, aki mondja, hogy legalább is a tulajdonjognak minden elképzelhető társadalmi rendben valamiféleképpen szabályozva kell lennie. A szabadkereskedelem hívei a természetjogból veszik kölcsön terminológiájukat, azonban ellaposítják azt, mikor azt a látszatot keltik, hogy a természetjognak a megvalósítása az állami és gazdasági életnek szabályok béklyóitól való mentesítését, illetőleg mentességét jelenti.

A természetjogban való hit mostanában kezd ismét divatba jönni. De szűkkeblűség és balga egyoldalúság volna a XVII. és XVIII. század jogbölcseleinek mintájára természetjog alatt az individualizmus túltengését érteni — már azért is, mert az gyakorlatban amúgy sem valósítható meg. A természetjog mai koncepciójának célja csupán az, hogy az emberi cselekvésre buzdítólag, lelkesítőleg hasson, hogy az egyszer megválasztott céloknak rajongókat neveljen, kik nincsenek tekintettel arra, hogy a társadalmi célok csak viszonylagosak, hogy a különböző emberek, osztályok, állampolgárok egymással összhangba nem hozható célrendszerei

metafizikailag egyforma jogosultsággal bírnak, illetőleg, hogy azok között tudományos alapon igazságosan nem lehet választani.

A szabadkereskedelem hívei azt vitatják, hogy a szabadkereskedelem rendszere valamennyi résztvevő állam gazdasági érdekét egyformán, — ha talán nem is szükségképpen egyforma arányban, de mindenesetre a védvám-rendszerénél előnyösebben — szolgálja. Ha ez igaz volna, az emberiség igen szerencsésnek vallhatná magát: egy fontos kérdésben nem létezhetne érdekellentét és — ha helyes ismeretekre tesz szert — mindenki megegyezne a közös megoldásban. Miért van, hogy a tények tanúsága szerint, ez a megegyezés mégsem jött létre? Tudatlanság volna az oka? Aligha. A szabadkereskedelem pártolói teljesen jogosulatlanul azt teszik fel, hogy az egyes országok célkitűzései megegyezők és hogy az egyes nemzeteken belül nincsenek osztály- és gazdasági érdekellentétek. Minden országnak különböző a jogrendszere. Ezek a különbségek valóban sokkal nagyobbak, mint azt egyes jogászoknak csak az alapelveket figyelembe vevő tárgyalása valószínűvé teszi. A nemzetek társadalmi berendezése, a politikában érvényrejutó célok és az azokat irányító érdekek is különbözőek. Ezen megállapítások valóságának az elismerésére a tények kényszerítenek. A külkereskedelmi politikus valóban nem lehetett hivatott ítélkezni affelől, hogy ezen, a nemzetek által politikailag érvényesítettetni akart célok közül melyik a legérdemesebb. (A közgazda sem ítélkezik a gazdálkodó egyének haszonbecslései felől.) Elfogadja őket, úgy, amiként a valóságban találkozunk velük. Ezért nem vitázhat azon tény felől, hogy a különböző országokon belül kialakult hatalmi viszonyok, amelyeket néha politikai erőegyensúlyhelyzetnek is szoktak nevezni, amelyek azonban elsősorban egy többnyire hallgatólagos, de néha, legalább is bizonyos vonatkozásaiban igen kifejezetten létesített kompromisszumnak az eredményei, sajátlagos célok megvalósításának a szolgálatába kerülnek.

„Szabadkereskedelem vagy védvám“ országos kérdés, de tisztán kell látni, hogy itt nem valamely elméleti államcélról, hanem egy konkrét ország hatalmasai által célokként ténylegesen elismert érdekeknek a megvalósításáról van szó. S akkor el kell ismerni, anélkül, hogy közgazdasági érvekkel vitázni lehetne felőlük, hogy a különböző időkben és elsősorban a különböző államokban különböző érdekeknek az érvényesítése a cél. Ezeknek a megvalósítása természetesen különböző eszközöket tesz indokoltakká. A legélesebben szembe kell szállni azzal a dogmával, amely szerint a közgazdaságtan gazdaságpolitikai feladata szükségyszerűen a lehető legnagyobb, legeredményesebb termelési eredmény biztosítása volna. A szabadkereskedelem hívei vallják ezt elsősorban, de

a védvám szószólóinak sorában is találkozunk ennek felületes hangoztatásával. A fő érv ezen nézet helytelenségének a kimutatására az, hogy a termelés nem öncélú valami, hanem jelentőségét onnét nyeri, hogy a fogyasztásnak az előfeltétele. A gazdasági rendnek a szervezete pedig már a legrégibb idők-től fogva és ma is még olyan, hogy a fogyasztók gazdasági helyzete (legyen az bárminek is az eredménye), határozza meg a termelés mikéntjét. A kérdés tehát az, hogy a gazdálkodó egyének közül kiknek vagy mely csoportjaiknak akar az államhatalom kedvezni. Ez ismét ténykérdés a közgazdaságtan számára, melyhez hozzászólni nem hivatása.

Az államban fennálló hatalom-kompromisszum erőit alkotó, mögötte álló egyéneknek és embercsoportoknak nem feladata a filozófálás, céljaikat, érdekeiket többé-kevésbé impulzív módon választják meg. De hiszen még a filozófia terén is találkozunk két egymással élesen ellentétes vélemény-nyel az emberiség megelégedettségének, boldogságának előfel-tételeiről, de különösen az emberiség feladatáról. Valóban át-hidalhatatlan a két ellentétes szempont távolsága, miután alapja általános világnézeti különbségekben rejlik és ezért racionális érvekkel megközelíthetetlen. Vitatkozhatnak affelől, de el nem dönthetjük, mi helyesebb: elfogadni az emberek egyéni értékítéleteit cselekvésüknek legmegfelelőbb irányító-jául, avagy pedig azt kívánni, hogy cselekvésüket az általunk számukra alkotott értéknormáknak megfelelően osszák be és — még az előbbi kérdés világnézeti, tehát irracionális el-döntését megelőzően — affelől is határoznunk kell, külön-b-séget tegyünk-e az emberek értéke, boldogsághoz való joga között vagy sem. Ez az ellentét világosan kidomborodik a közgazdaságtan ú. n. jóléti iskolája két igen kiváló angol képviselőjének a példáján. Pigou⁵ az emberek értéke között nem tesz különbséget s mindenkire reábizza, hogy maga válassza meg szükségleteinek rangsorát, míg Hobson⁶ külön-b-séget tesz az emberek társadalmi értéke és társadalmi jutal-mazáshoz való jogának mértéke között és ezzel egyidejűleg a kielégítendő szükségleteik rangsorának a megállapítását sem bízza az egyes egyénekre, hanem ezt a feladatot is maga látja el. Melyiknek van igaza? Nem a közgazda a megmond-hatója!

A gazdasági életet érintő minden rendszabálynál, és így a vámkérdés szabályozásánál is nincs egyszerűen arról szó, mi-ként lehet az ország termelő erőit in abstracto a legjobban fejleszteni. Nem az ország termelő erőiről van ugyanis első-

⁵ A. C. Pigou: *Wealth and Welfare*, London, Macmillan, 1912. és *Economics of Welfare*, London, Macmillan, 1920.

⁶ Különösen határozottan pl. J. A. Hobson: *Free-Thought in the Social Sciences*, New-York, Macmillan, 1926. című könyvében.

sorban szó, hanem egyének tulajdonában levő, rendelkezésük alatt álló, nekik elsősorban egyénileg hasznot hajtó termelő erőkről. És itt döntení kell, mely érdeket, helyesebben, kiknek az érdekét helyezzük elsősorba. De ennek az eldöntése — unos-untalan kell hangoztatni — egyáltalában nem a közgazdaságtannak a feladata.

Az országok közötti kereskedelem szabályozásánál még egy szempontra kell figyelemmel lenni. A nemzetközi kereskedelem érdekviszonylataiban az országok egységekként lépnek fel s ez többé-kevésbbé jogosult is, bár természetesen megtörténik, hogy valamely ország polgárának más, gazdaságilag szembenálló országban is van érdeke. Amellett természetesen figyelmeztetni kell az előbbi fejtegetések eredményére is, amelyek megmutatják, hogy az egyes országok által célul választott érdek nem csak egyfajta lehet, nem egészen magától értődő s különösen nem szükségszerűen az egész lakosság közös érdeke (sőt az úgyszólván soha sem lehet). A szabadkereskedelemnek minden körülmény között való üdvözítő voltát már ez a tény is megdönti, de ezen megállapítás mellett még egy, úgy gondoljuk, döntő érv kovácsolható meg. S emellett egészen eltekintünk az úgynevezett nevelővámtól, miután annak átmeneti jogosultságát elméletileg még a szabadkereskedelem legtöbb híve is elismeri.

A szabadkereskedelem vagy védvám kérdése csupán részlete a nácionálizmus vagy nemzetköziség tágabb problémájának. A mai olasz közhangulat és politika nemzeti aspirációk kedvéért hajlandó a legnagyobb mérvű gazdasági lemondásra is. Lehet ezt merő gazdasági érvek alapján általánosságban elítélni? Nyilvánvaló, hogy nem. De tegyük mégis fel, ha nem is engedjük meg, hogy a külforgalom szabályozásánál csupán a termelő erők legnagyobb mérvű fejlesztéséről, azok leghatékonyabb kihasználásának lehetővé tételéről és biztosításáról volna szó. Tekintsünk el tehát attól, hogy a nemzet-életek másfajta érdekeket előtérbe helyezhetnek s hogy a termelő erőforrások nem a nemzetek, hanem az egyes országok politikai erőkonstellációiban különböző súllyal bíró, azok által különbözően értékelt egyének rendelkezésére állanak, elsősorban azoknak hoznak hasznot. A szabadkereskedelem legékesebb szószólóinak sem sikerült bebizonyítani mindaddig, hogy a szabadkereskedelem egyidejűleg valamennyi állam számára a legkedvezőbb szabályozási módja volna a külkereskedelemnek. Sok ok akadályozza meg e bizonyítási eljárás sikerességét. Nemcsak arról van szó, hogy a különböző államokban más-más csoportok más-más érdekei melengethetnek az államhatalomnál — ezzel egyenlő jelentőségű az, hogy teljes szabadság esetén a munkaerőknek és a tőkéknek a vándormozgalma is megélénkülne, egyes területeknek

népességét és tőkeerejét megfogyatkoztatva, másokét növelve. A szabadkereskedelem logikai korrelátuma a szabad vándorlás. De közismert jelenség, hogy számos ország elzárkózik népességének bevándorlás útján való erősebb gyarapodása elől, bár az az egész ország gazdasági erejét növelné, elzárkózik még pedig azért, mert fél attól, hogy népességének faji jellege megváltozhatna, hogy a bevándorló rajokat kibocsájtó állam politikai befolyása alá kerülhetne, hogy a bevándorlók nem asszimilálódnak elég gyorsan és így egyöntetű szokásainak kényelmét megzavarnák és legfőként, hogy — bár az egész ország termelési eredményét növelnék — a termelés fejenkénti eredményét alábbra szállítanák, aminek következményeként az őslakosság egyéneinek a helyzete megrosszabbodna, (a bevándorlóké természetesen megjavulna, hiszen ezért vesznek vándorbotot a kezükbe). A kérdés az, indokolható-e a szerencsés helyzetben lévő államoknak ez az eljárása?

Egy feltevés elfogadása élesen rávilágít az egész problémára. Ismerjük el, amit a szabadkereskedelem előharcosainak bizonyos feltételek helyénvalóságának (elsősorban az „in the long run“ vizsgálat) eseteire sikerült is bebizonyítani, hogy t. i. a szabadkereskedelem az egész világ termelésének eredményességét előmozdítja ugyan, azonban úgy, hogy egyes országokban azt mégis megrontja. Mi a helyesebb ebben az esetben: a szabadkereskedelem-e, avagy pedig a védvámrendszernek valamely formája? A válasz látszólag önként adódik a szabadkereskedelem folytán kárt, veszteséget szenvedő ország számára is, aszerint, hogy nacionalisták vagyunk-e, avagy pedig nemzetközi érzelműek. A válasz megadása mégis nehéz, mert hol van az a bátor internacionalista, aki az emberiesség érdekében hajlandó a saját országa és a saját maga gazdasági károsodását eltűrni. A probléma tehát semmi esetre sem gazdasági — a közgazdaságtan csupán az egyik vagy másik rendszernek következményeiről, avagy arról tájékoztathat, hogy valamely cél elérését mely intézkedésekkel lehet legjobban szolgálni. A probléma már azért sem gazdasági, mert a gazdasági helyzet befolyást gyakorol a többi kulturérték érvényességének területére, érvényesülési lehetőségeire is. Megtörténhetik ugyanis, hogy valakinek az ízlése a különböző kérdéseknél a megvalósítás tekintetében egymást kizáró álláspontok elfoglalásához vezet. Így előfordul, hogy valaki gazdasági kérdések tekintetében azt vallja, hogy elsősorban a termelés lehető legnagyobb eredményességét kell biztosítani, minden egyéb gazdasági mellétekintetre való tekintet nélkül: az ilyen ember gazdasági tekintetben a nemzetköziségnek lesz a híve. Ugyanez az ember kulturális téren erősen nacionalista érzelmű lehet és azt hangoztathatja, hogy minden nemzetnek joga van a létezéshez s hogy a nem-

zetek nagy száma kulturális értéket jelent, miután a nemzetek nagy száma és azoknak sajátosságai az emberiség kulturális értékeinek a mennyiségét növelik. Igen ám, de meglehet, hogy a gazdasági nemzetköziség, a szabadkereskedelem megvalósítása a termelés eredményességét egész általánosságban hatalmasan megnöveli ugyan, ezzel egyidejűleg azonban egyes nemzeteket gazdaságilag aláássa és így kulturális létalapot is elsorvasztja. Mi itt a teendő? A döntés azon múlik, hogy a két különböző érdek közül melyiket minősítjük a fontosabbnak. A különböző jellegű érdekek ellentétbe jutásának a lehetősége tehát nyilvánvaló és az sem kétséges, hogy az ilyenfajta példák felsorolását vége-hossza nélkül lehetne sokszorozni.

A nacionalizmus vagy nemzetköziség közötti választás csak világnézeti alapon történhetik meg, mert sem a tudomány, sem az erkölcstan nem nyújt hozzá támpontot. A tudománynak nem is feladata a célok birodalmában segítséget nyújtani, az erkölcstan viszont ügylátszik nem képes a feladat megoldására. Vitatkoznak affelől, vajjon a hazafiasság erkölcsös vagy erkölcstelen érzés-e. Úgy az egyik, mint a másik, egymás kizáró nézetet sok kiváló elme vallja. Melyik csoportnak van igaza? Hol van az ember, ki állásfoglalását találó érvekkel tudja alátámasztani, annak helyességét bebizonyítani?⁷

Az erkölcs egyaránt elismeri a létért való küzdelem jogosultságát, a saját és a fajunk fennmaradására irányuló megfeszítésnek, mint a másokért való feláldozásnak erkölcsösségét. Igaz, hogy az áldozathozás erkölcsi megítélésénél a cél tekintetbe vétetik. De ha vannak jó és rossz célok: melyek a jó célok? És ha a küzdelemben való résztvétel és a másokért való feláldozás egyaránt erkölcsös álláspont: hol vezet kiút ebből az ellentmondásból? Mert összeegyeztethetetlen a két tétel: Küzdjünk a hozzánk közelállókért, még pedig annál nagyobb erővel, mennél közelebb állanak hozzánk és hozzunk áldozatot a tőlünk távolállókért, akkor, amikor az áldozat nemességének foka az áldozat nagyságától függ, a nagysága pedig egyenes arányban áll azzal, hogy az áldozattal kedvezni akart hozzánk mily távol áll.

A nacionalizmus is csak történeti jelenség. A középkor nem ismerte. Kifejlődését a Macchiavelli-féle államelmélet és a merkantilista politika mozdította elő. A mai államszervezetek a nacionalista világnézetek általános elterjedésének úgy következményei, mint okai is. A kormányok az egyes nemzetek érdekeinek védelmét és előmozdítását tartják hiva-

⁷ A filozófusok idevágó nézeteinek összeállítását l. Herbert L. Stewart: „Is Patriotism immoral?” c. cikkében, *American Journal of Sociology*, XXIII. kötet.

tásuknak, akárcsak a részvénytársaságok igazgatóságai vállalataik érdeke felett tartoznak őrködni. A különbség mégis az, hogy míg a részvénytársaságok igazgatóságai úgyszólván kizárólagosan gazdasági érdekekkel, előnyökkel és hátrányokkal foglalkoznak, addig a kormányoknak a legkülönbözőbb nemzeti érdekeket kell politikai célkitűzéseikben egymással összhangba hozniok. Ezek az érdekek olyanok lehetnek, hogy egyidejű figyelembevételük lehetetlen. Így pl. a magyar nemzeti politika követelménye, hogy a megszállott területekkel való forgalmat minél kevesebb rendszabály korlátozza, ami gazdasági téren a szabadkereskedelmet teszi kívánatosszá. A magyar gazdasági élet érdeke viszont a védvámot teheti indokolttá. Megfordítva, Csehszlovákiának gazdasági érdeke a Magyarországgal való szabadkereskedelem, a cseh nemzeti politika azonban a velünk szemben való minél szigorúbb elzárkózásban lelheti csak mentsvárát. Ilyenkor vagy a sok ellentétbe jutó érdek között kell választani, vagy mindegyikből valamit engedve, kompromisszumban kell megalkudni.

A kormányoknak a feladata a mai uralkodó felfogás szerint államuk partikuláris érdekeinek az előmozdítása. Ennek nem kell szükségszerűen így megmaradnia. Ha lehetséges, hogy választókerületek országgyűlési képviselői az egyetemes nemzet érdekeinek szószólójai legyenek, akár saját kerületük érdekeivel szemben is, úgy a hasonló fejlődés az országokat képviselő kormányok tekintetében is elképzelhető, még pedig anélkül, hogy ehhez holmi világparlament kialakulására szükség volna. Igaz, hogy az országgyűlési képviselők tekintetében, ha a tényleges viszonyokkal és nem a tétéles törvények írott kijelentéseivel számolunk, még csak részben, úgyszólván kivételesen áll, hogy az egész ország érdekeit feltétlenül kerületeik partikuláris érdeke elé helyezik. Mégis, a különböző választókerületeknek érdekeit nem helyezik szembe egymással olyan élesen, mint az ma a különböző országok érdekeivel történik. Innét van az, hogy a szabadkereskedelem híveinek azon érvelése, hogy a nagy nemzeti területeknek a kialakulása a gazdasági fejlődést általában előmozdította, nem meggyőző. Még pedig nemcsak azért nem az, mert a nagy nemzeti területek egybeforrásának az idején más nagy gazdasági és technikai változások is végbementek, hanem elsősorban azért sem az, mert a nagy gazdasági területeknek a forgalmi akadályok eltávolítása által való kialakítása idején valósággá vált az ezen területek népességét egybeforrasztó nemzeti érzés is, mely a különböző területek értékét fajilag egyenlőnek minősítvén, még egyes területek megkárosításába is belényugodott, ha annak ellenében más területeknek a kárnál nagyobb haszon jutott azáltal. Amíg az összetartozásnak ez az érzése hiányzik nemzetközi

viszonylatban, a gazdasági nacionalizmus jólfelfogott érdekei ellen hiábavaló hadakozni.

Erkölcsei érvekkel sem sikerülhet ez a küzdelem. Áldozatnak a hozzászában van ugyan mindig bizonyos erkölcsi tartalom, de miután áldozatot lehet jó és rossz célok érdekében egyaránt hozni, nyilvánvaló, hogy a szabadkereskedelem mellett ezen az alapon nem lehet érvelni. Különösen azért sem, mert a létért való küzdelem erkölcsi jellegét is szokás elismerni. A kérdés tehát az, hogy az összetartás érzése mely és mily tág embercsoportokat és milyen erővel fűz egybe, tekintet nélkül arra, hogy az összetartozás ezen érzése gazdasági vagy egyéb közös érdekek felismerésén alapszik-e.

A szabadkereskedelem vagy védvám problémája, miután az a gazdasági nacionalizmus vagy nemzetköziség kérdésének részlete csupán, mindezek következtében *nem* közgazdaságtani kérdés, miután ezen szaktudomány nem rendelkezik az eldöntéséhez szükséges eszközökkel. A gazdálkodás mindig csak eszköz; mindentől elvonatkoztatott gazdasági cél el sem képzelhető. A gazdasági célok beilleszkednek az egyéb érdekek által meghatározott célok rangsorába. Ebből egyúttal az is következik, hogy a célok mindig *emberek* céljai s nincs jogosultsága a szabadkereskedelem híveinek szokása szerint az emberektől elvonatkoztatni s *területek* érdekét hangsúlyozni. A szabadkereskedelem és védvám kontroverziája mögött a valóságban világnézeti ellentét rejlik, azt kell kidolgozni, az önző egyéni érdekek sallangjától megtisztítani, hogy a tárgy valóságos mibenlétének az ismeretében választ-hassunk a két ellentétes álláspont és gazdaságpolitikái irány között. Kétségtelen, hogy ma a szabadkereskedelem híveinek világnézete erősebben van megalapozva, a védvám híveinél. A szabadkereskedelem hívei individualisták és hedonisták, a védvám elvei bölcséletileg csak a romantikus filozófiával és az univerzalista állambölcsélettel támaszthatók alá olyként, hogy hívei az egyéni önzés vádjával ne legyenek illethetők. Kérdés azonban, egyáltalában szükség van-e az ilyenfajta igazolásra? Az általános állami politikában érvényesülő érdekek is sokszor, — ha nem is mindig —, önzőek. Ha ez ellen nem tiltakozik senki sem komolyan, a gazdasági politika terén még jogosultabban lehet Stirnerrel hangoztatni: „Es geht nichts über mir!“ Hisz a közfelfogás rég elfogadta azt a tételt, mely ma uralkodó, bár kétségtelenül nem szükség-szerű és ezért nem is biztosan örökéletű, hogy az emberi gazdálkodás az emberi önzés különleges területe. Amíg ez a tétel érvényesül, a védvámrendszer fog a nemzetközi kereskedelem terén indokoltan diadalmas maradni.

Varga István.

Közlemények.

Aranyvaluta és dollárvaluta.

Az a tény, hogy a federal reserve bankok 1920 óta az Egyesült-Államok aranykészletének változásaira való tekintet nélkül az árszínvonal stabilizálására törekedtek, sokat foglalkoztatja a pénzteorétikusokat, akik közül egyesek arra a következtetésre jutottak, hogy a reserve bankok politikájában bekövetkezett változás folytán az Egyesült-Államok jelenlegi valutája a háború előtt ismert aranyvalutákkal szemben egészen más valutatípust képvisel. Keynes már „A Tract on Monetary Reform” című, 1923-ban megjelent munkájában azt írja, hogy az Egyesült-Államoknak már nem aranyvalutája, hanem dollárvalutája van. A Keynes által ily módon megformulázott gondolattal gyakran találkozunk valutaelméleti és valutapolitikai fejtegetésekben. A legutóbbi hetekben Mc Kenna, az öt angol nagybank, a „big five” egyikének, a Midland Banknek nagy tekintélynek örvendő és valutáris kérdésekkel gyakran foglalkozó elnöke, bankjának évváró közgyűlésén tartott beszédében ismét erősen előtérbe állította ezt a gondolatot.

Mc Kenna beszédének idevonomatókozó része a következő gondolatmenetet követte:

A háború előtt a jegybankok a hitel szabályozása tekintetében teljesen passzív magatartást tanúsítottak, amennyiben az aranymozgalomra bízták az országban levő fizetőeszköz-mennyiség szabályozását. Aranybeáramlás esetén hitelvolumen és pénzforgalom megnövekedett és az árak emelkedtek, aranykiáramlás esetén pedig a hitel terjedelme és a pénzforgalom csökkent, aminek következtében az árak is lefelé menő tendenciát mutattak. Következésképpen a világ árszínvonalát a monetáris aranykészlet határozta meg. A jegybankoknak ez a passzív magatartása valószínűleg az angol jegybankrendszer sajátosságos szervezetének következménye volt. London ebben az időben a világ pénzügyi központja, szabad aranypiaca, legfontosabb tőkeforrása és egyúttal a nemzetközi kereskedelem legfőbb finanszírozója volt. Ezek a körülmények azt eredményezték, hogy az aranybőség, vagy arany-szűke Londonon keresztül éreztette hatását: az aranymozgalom által meghatározott angol árszínvonal a többi ország árszínvonalára is döntő befolyást gyakorolt. Az angol jegybankrendszer mellett azonban az ország aranykészletének csak egy kis része állott a szükséglet rendelkezésére. Ez a tartalék az esetleges szükséglethez képest oly csekély volt, hogy a jegybankpolitika főcélja a tartalék megvédése kellett, hogy legyen. Ennek következtében az ország egész aranykészletéhez viszonyítva csekély aranyelvomások is védekezésre késztették a bankot.

Azzal a javaslattal, hogy a hitel és a pénzforgalom szabályozásánál ne az aranymozgalmak legyenek a döntő

tényezők, mint hivatalos helyről jövő javaslattal az 1922. évi genoui nemzetközi gazdasági konferencia ajánlásai között találkoztunk először. A konferencia attól tartva, hogy az aranykészlet nem lesz elégséges arra, hogy a kereskedelem növekedése folytán szükségessé váló hitelexpanziót lehetővé tegye, azt javasolta, hogy az államok nagyobb része ne a háború előtti aranyvalutára térjen vissza, hanem az aranydevizavalutát fogadja el és a világ aranykészlete csak néhány ország birtokában legyen. Sajnos azonban, hogy az aranydevizavalutát utóbb csak egy lépésnek tekintették a teljes aranyvaluta felé vezető úton és ezidészerint számos oly ország, amelynek már aranydevizavalutája van, devizakészletet hasznat nem hozó módon aranyvásárlásra fordítja. Ez a törekvés figyelmen kívül hagyja azt a legújabb tapasztalatot, amely szerint aranyvalutájú országban sem kell, hogy az aranykészlet legyen a hitel- és pénzforgalom szabályozója.

Általában valamely jegybanknak minden vásárlása és minden kölcsönnyújtása növeli a többi bankok rendelkezésére álló pénzmennyiséget s ez által alapot nyújt a hitelvolumen kiterjesztésére, viszont a jegybankok eladásai, valamint a jegybankoknál történő kölcsönvisszafizetések az ellenkező hatást váltják ki. Ezek a hatások egyaránt bekövetkeznek tekintet nélkül arra, hogy a vétel, vagy eladás tárgyát arany, váltók, értékpapírok, avagy más egyéb képezi-e. Ennek következtében a jegybanknak módjában áll az aranyvásárlás hatását más aktívák eladásával közömbösíteni. Ez a jegybankoknak mindig módjukban állott, tényleg a Bank of England a háború előtt néha vásárolt és adott el az aranyon kívül egyéb aktívákat is. Azonban ezek a tranzakciók mindig csak a kamatlábpolitika segédeszközei voltak, magát a kamatlábpolitikát a tényleges és potenciális aranymozgalom határozta meg. Az Egyesült-Államok jegybankpolitikája a legutóbbi években szakított ezzel az eljárással. 1920. óta a reserve bankok az aranymozgalmaktól függetlenül irányították hitelpolitikájukat és arra törekedtek, hogy a pénzforgalom, illetve a tagbankoknak a reserve bankoknál tartott követelései, az ú. n. „bank cash“, amelyek a tagbankok által nyújtható kölcsönök alapját képezik, a gazdasági élet szükségletének megfelelően alakuljanak. 1920 óta végeredményben 1700 millió dollár értékű arany került az Egyesült-Államokba. Ennek az aranymennyiségnek mindössze egyharmad részéből keletkezett banktartalék (bank cash), a többinek hitelalappá válását a reserve bankok az által akadályozták meg, hogy váltó- és értékpapírtárcájukat az aranykészlet növekedésének megfelelően csökkentették. Emellett a reserve bankok a hozzájuk került arany egy részét átadták a kincstárnak aranyigazolványok ellenében, amelyeket aztán federal reservejegyek helyett forgalomba hoztak. Ezzel a politikával sikerült elérniök, hogy csaknem megszakítás nélkül tartó proszperitás mellett az árszínvonal nagy mértékben stabil volt.

Az Egyesült-Államokban az aranytakarék ma, éppen úgy, mint a háború előtt, fix ára van és ezen az alapon azt gondolhatnók, hogy a dollár értékét továbbra is az arany értéke szabja meg. Azonban ez a feltevés ma már nem fedi a valóságot. Igaz ugyan, hogy egy uncia aranyat mindig át lehet cserélni meghatározott számú dollárra, azonban az uncia arany értéke attól fog függni, mennyit lehet vásárolni ezekkel a dollárokkal. Ezt pedig az amerikai árszínvonal szabja meg. Ha az amerikai árszínvonal az aranymozgalomnak meg-

felelően hullámoznék, úgy a dollár vásárlóképessege, vagy értéke az arany értékétől függne úgy, amint régebben tényleg függött. Miután azonban az amerikai árszínvonalat az aranymozgalmak ma már nem befolyásolják, hanem azt a reserve bankok politikája szabályozza, ma már nem az arany értéke szabja meg a dollár értékét, hanem a dollár az aranyét. A dollár az arany külföldi vásárlóképessegét is megszabja, mert, ha a külföldi árszínvonal az aranykészlet növekedése folytán emelkednék, Amerika az aranytöbbletet felszívna, viszont a külföldi árszínvonal hanyatlása esetén az Egyesült-Államok pótolná az aranyhiányt. Az aranymozgalom addig folytatódna, amíg az Egyesült-Államok árszínvonala és a külföldi árszínvonal egyensúlyhelyzetbe kerülne. Bár tehát az arany még mindig a legtöbb valuta névleges alapja, a világ árszínvonalának tulajdonképeni meghatározója a dollár vásárlóképessege. Ennélfogva kénytelenek vagyunk azt a következtetést levonni, hogy valójában a világnak dollárvalutája van.

Ezek szerint Mc Kenna a múlttal szemben abban látja a változást, hogy a dollár vásárlóképessege (értéke) ma nem az aranymozgalom után igazodik. Ez a változás szerinte azt eredményezi, hogy nem az arany értéke szabja meg a dollár vásárlóképessegét, hanem fordítva a dollár vásárlóképessege az arany értékét, aminek következtében ma már valójában dollárvalutával és nem aranyvalutával állunk szemben.

Ha a Mc Kenna-féle konklúzió helyességét elméleti szempontból vizsgálat tárgyává akarjuk tenni, két kérdés merül fel: 1. vajjon a federal reserve bankok által 1920 óta követett politika olyan fundamentálisan érinti-e az arany és a valuta közötti viszonyt, hogy ennek következtében új valutatípus áll előttünk; 2. a federal reserve bankok említett magatartása olyan új jelenség-e, amelyhez hasonló a háború előtt nem láthattunk?

Nézetünk szerint Mc Kennának az a megállapítása, hogy míg a háború előtti aranyvalutáknál az arany szabta meg a valutáris értékegység vásárlóképessegét (értékét), addig ma az értékegység vásárlóképessege mérvadó az arany értékére, nincs teljesen összhangzásban a valósággal. Az aranyvaluta keletkezése ugyanis az arany és a valutáris értékegység értéke között kölcsönös függési viszonyt létesít. Az aranyvaluta, fogalmánál fogva az értékegységnek egy meghatározott súlyú arany értékével való összekapcsolását jelenti, azonban ebből a kapcsolatból nem következik az, hogy az arany értéke az elsődleges jelenség, amelyet az értékegység csak átvesz az aranytól. Helyszűke miatt nem térhetünk ki annak a kérdésnek részletes taglalására, hogy az arany és a valuta értéke közötti kapcsolatból az arany értékére és a valuta vásárlóképessegére milyen következmények származnak (részletesen foglalkoztunk ezzel a kérdéssel a Közgazdasági Szemle 1927. évi 3—4. számában „Az aranykérdés” cím alatt), csupán arra kívánunk rámutatni, hogy az arany értékére nagy befolyással van az a körülmény, hogy az aranyat nemcsak ipari, hanem valutáris célokra is használják. Az a tény, hogy a XIX. század második felében a legtöbb állam áttért az aranyvalutára, semmi esetre sem lehetett közömbös az arany értékére, valamint nem volt közömbös az a körülmény sem, hogy a modern fizetési szervezet az aranyérme mellett a fizetőeszközöknek egész sorozatát alkotta meg, amelyek lassanként az aranyérmét a forgalomból csaknem teljesen kiszorították. Kétségtelen, hogy már a háború előtti időben befolyással volt az arany értékére az egyes

államok valutáris berendezkedése, nevezetesen az a körülmény, hogy az államoknak mekkora csoportja fektette valutáját aranyalapra és hogy az egyes aranyvalutájú államok az arany és a valuta közötti viszonyt hogyan szabályozták. A valutára vonatkozó jogszabályok döntő befolyással voltak egyrészt az aranymozgalmak irányára, másrészt az aranymozgalmak jelentőségére. Új államoknak az aranyvalutára való áttérése új aranymozgalmakat idézett elő, másrészt az a körülmény, hogy a jegybankok fedezeti előírásai az egyes államokban különbözők voltak, azt eredményezte, hogy ugyanolyan nagyságú aranybeáramlás vagy kiáramlás egészen más jelentőségű volt pl. Angliában, mint Németországban.

De nemcsak a valutajogi szabályok voltak kihatással az arany értékére, hanem befolyással volt arra a valutáris szabályok által megállapított kereteken belül tényleg követett jegybankpolitika (a szűkebb értelemben vett jegybankpolitika) is. Mc. Kenna is rámutat arra, hogy a jegybankoknak a háború előtt is módjukban volt az aranyvásárlások hatását egyéb aktívák eladásával közömbösíteni. Természetesen minél szigorubbak voltak valamely jegybank fedezeti előírásai, és minél jobban megkötötték a jegybank vezetőségének kezét, annál kevésbé lehetett szó arról, hogy a jegybank vezetősége a fedezeti előírásokon túlmenő egyéb célkitűzéseket kövessen és teljesen igaza van Mc Kennának abban, hogy éppen a vezető szerepet játszó Bank of England keze volt betekintetben leginkább megkötve. Azonban az események azt mutatják, hogy a jegybankrendszer merevsége dacára a hitelfelépítmény és az árszínvonal még Angliában sem igazodott az aranykészlet után, hanem az élet megteremtette magának azt az utat, amelyen a közgazdaság lerázhatta magáról a Peel Act által rákényszerített bilincseket. Ez az út a készpénz nélküli fizetési forgalom kifejlődése volt, amely ugyan nem volt a jegybankpolitika megnyilvánulása, mindazonáltal az aranymozgalmaktól független fejlődésmenetet jelentett. A kontinentális államokban a fedezeti előírások kevésbé merevek voltak, minek következtében itt a jegybankpolitika az angolénál nagyobb szabadságot élvezett. Igaz, hogy a kontinentális jegybankpolitika nem törekedett az árszínvonal stabilizálására és általában az aranykészletek változásai után igazodott, azonban voltak más célkitűzései is. Elég gyakori jelenség volt például az aranykészlet növelésére, a fedezeti arányszám emelésére való törekvés. A fedezeti arányszám javítására irányuló politika pedig lényegében ugyanazt eredményezte, mint a beáramló arany közömbösítése az Egyesült-Államokban: megakadályozta, hogy az új aranyon olyan arányú hitelfelépítmény létesüljön, mint aminő a korábbi aranyon felépült. Még Angliában is láthatjuk ezt a jelenséget, ahol a Bank of England főleg a Bagehot által kezdett agitáció hatása alatt a depozitok fedezetéül szolgáló úgynevezett „reserve“-et. — amelynek nagysága tekintetében nincsenek előírások — a XIX. század utolsó évtizedeiben nemcsak abszolúte, hanem relative is lényegesen növelte.

Tehát még a szorosabb értelemben vett jegybankpolitika terén is találhatunk olyan jelenségeket, amelyek arra mutatnak, hogy a jegybankok politikája nem mindig volt egyszerűen az aranymozgalmak reflexe és amelyek az arany értékének alakulása szempontjából nem voltak közömbösek. Ezek szerint abban, hogy egyes jegybankok az aranymozgalmaktól független célkitűzést követnek, nem láthatunk valami elvileg új dolgot és így a fentebb felvetett második kérdésre is tagadólag kell felelünk. A különbség inkább csak abban van, hogy a háború előtt

az árszínvonal stabilizálása nem szerepelt a jegybankpolitika célkitűzései között és általában az egész jegybankpolitika kevésbé volt öntudatos, mint manapság.

Bármekkora jelentőséget tulajdonítsunk is a jegybankpolitika célkitűzésében és a jegybankpolitika öntudatosságában végbenemű fejlődésnek, kétségtelen, hogy ez a múlttal szemben nem jelent lényegbevágó különbséget és nem eredményezett az arany és a valuta közötti viszonyban olyan alapvető változást, amilyenről Mc Kemna beszél, mert hiszen monetáris tényezők a háború előtt is kihatottak az arany értékére. Ezért nem tartjuk indokoltnak a dollárvalutáról, mint az aranyvalutától különböző valutatípusról beszélni. Az aranyvaluta sohasem kötheti meg teljes mértékben azoknak a tényezőknek a kezét, amelyekről a vásárlóerő gyanánt felléphető fizetőeszközmennyiség nagysága függ és ezért ezeknek a tényezőknek — és közöttük elsősorban a jegybankoknak — az aranyvalutára vonatkozó jogszabályok által megvont körön belül lehetnek önálló célkitűzései. Ezek a célkitűzések — akár az árszínvonal stabilizálására, akár egyébre irányuljanak — amennyiben az említett körön belül kívánnak érvényesülni, nincsenek ellentétben az aranyvaluta lényegével.

Judik József

A londoni „The Bankers Clearing House” az 1927. évben.

Január hó első napjaiban tette közzé a londoni Clearing House múlt évi működésére vonatkozó rövid, jóformán csak számadatokat magába foglaló jelentését, mint már annyiszor másfélszázados fennállása óta, ismét rekordforgalmú évről számolva be.

A Clearing House igénybevételeivel teljesített összes fizetések az 1927. évben 41.550,541.000 fontot tettek ki. E szédületes összeget három egymástól teljesen függetlenül és különböző napszakban lebonyolított leszámolás együttesen adja: A „Town Clearing”, a „Metropolitan Clearing” és a „Country Cheque Clearing”.

A Town Clearingben olyan váltókat, csekkeket stb. nyújtanak be, melyek a Clearingben résztvevő bankok főintézeteinél, vagy ezek olyan fiókjainál fizetendőek, melyek a Clearing Housétól igen kis körzetben vannak. A Metropolitan Clearing benyújtásainál a fizetési hely a clearing-bankok bármely fiókja Nagy-London egész területén, végül a Country Cheque Clearingnél az intévényezették a vidéki fiókok, vagy olyan vidéki önálló bankok, melyek a londoni clearingben egy helyi bank által képviselve vannak. Ez utóbbi leszámolásnál a megfelelő értékek postán kiküldetnek és csak harmadnapra történik meg a jóváírás.

Ezek előrebocsátása teszi érthetővé a jelentés következő számadatait.

	1927	1926	Növekedés
Town Clearing összege . . . font	36.819,682.000	font 35.346,429.000	4.1%
Metropolitan Clearing összege „	1.758.032.000	„ 1.660,757.000	5.8%
Country Cheque Clearing „	2.972,827.000	„ 2.817,868.000	5.4%
Főösszeg . . font	41.550,541.000	font 39.825,054.000	4.3%

A forgalom emelkedését a jelentés az ipari helyzet javulásával, különböző állampénzügyi műveletek lebonyolításával, a rövid lejáratú hitelek élénk forgalmával, továbbá az angol piacon 1927-ben elhelyezett új kibocsátások magas összegével magyarázza. (Az új kibocsátások összege 1927-ben 315 millió font, 1926-ban 231 millió font.)

Az általános napi forgalom 1927-ben 135,343.700 font. A Clearing Housenak fennállása óta rekordnapja 1925 április 30-ika, amikor 263,255.000 font volt a leszámolás összege.

1926-ban a szémsztrájk következtében beállott gazdasági krízis a Clearing House forgalmában is visszatükröződik: A főösszeg 1925-ről 1926-ra 40.437,119.000 fontról 39.825,054.000 fontra esett vissza. Az 1927. év forgalma azonban az előbbi 2.7%-kal múlja felül. Ha pedig a békeévekbe visszatekintünk, még ha az arany elértéktelenedését és az árindex evvel járó emelkedését is figyelembe vesszük, ami pénzbeli adatokat önmagában véve is megduzzasztott, a Clearing House jelentőségének növekedését látjuk. Az 1913. év forgalma, mely annak idején szintén rekordot teremtett, mindössze 16.436,404.000 font volt, az utolsó 25 év alatt pedig a forgalom több mint négyszeresére emelkedett.

A clearingben résztvevő bankoknak Angliában és Walesben 8539 telepe vett részt a leszámolásban. Anglia nagyobb gazdasági gócpontjain szintén működnek helyi clearing houseok, melyek jelentősége a londonihoz képest természetesen eltörpül. Közülük a múlt évben a manchesterinek volt legnagyobb forgalma: 707,839.000 font.

A készpénznélküli fizetési forgalomnak kétségtelenül legnagyobb szerűbb intézménye a clearing house és a londoni „The Bankers Clearing House”-é a dicsőség, hogy berendezésével az összes hasonló intézmények mintájául szolgált.

Künsztler Zoltán

Könyvismertetések.

Spann Othmar: Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrgeschichtlicher Grundlage. 16. Auflage. Leipzig, Quelle und Meyer 1926. XVI + 211 old.

1911-ben egy akkor még alig ismert nevű írótól, *Othmar Spann*-tól egy szerény igényű kis könyvecske jelent meg „Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre” címen. E könyvecske feladatát szerzője úgy jelölte meg, hogy kezdőket van hivatva bevezetni a közgazdaságtan főkérdéseibe. E bevezetésre azonban Spann nem a szokásos rendszeres feldolgozást, hanem a történeti módszert választotta. De nem úgy, hogy egyszerűen a közgazdaságtan fejlődéstörténetét tálalná fel az olvasónak, hanem oly módon, hogy az egyes közgazdasági iskolák mindegyikénél az iskola egész háttérének megrajzolása mellett egy-egy főkérdést ragad ki, melynek azután beható elemzését és bírálatát nyújtja. Így p. o. a merkantilizmussal kapcsolatban a pénz lényegét és a külkereskedelem főkérdéseit, a physiokratizmussal kapcsolatban a termékenység problémáját, a klasszikusoknál a módszer kérdését tárgyalja Spann. Ezzel a történeti és az analitikus módszert sajátos módon sikerült egyesítenie, mert akkor amikor p. o. kimutatja, hogy a merkantilisták felfogása a pénzről hol volt elhibázva, avagy kifejti a physiokraták termelékenységi fogalmának hibás voltát, az illető jelenségkör elemzésével a tárgyalt kérdés mai állását tárja fel az olvasó előtt.

Elsősorban a szerencsésen megválasztott módszernek köszöni az eleinte igen szerény igényekkel fellépett könyvecske azt, hogy tizenöt év alatt immár a tizenhatodik kiadásban jelent meg és nemcsak a német egyetemeken, hanem még Amerikában is az általánosan használt bevezető könyvek közé számít. Valóban *Spann* módszere nagyon megkönnyíti a közgazdaság alapkérdéseibe való behatolást és a kezdőt folytonosan új és új kérdések elé állítva önkéntelenül magával ragadja. Természetesen e könyv rendszeres munkát nem pótol, de ez nem is szándéka. Éppen a történeti távlat szolgál arra, hogy érdekes és vonzó modorban vezesse be az olvasót anélkül, hogy a rendszerezés fáradságos munkáján keresztül kellene mennie.

Németországban e munka elterjedésének bizonyára nem utolsó tényezője volt az is, hogy Spann a klasszikus angol közgazdaságtannal szemben a német szellem közgazdasági alkotásait erősen kiemeli. Ebben oly sikere is volt, hogy míg régen a németek maguk is azt gondolták, hogy egészen a történeti iskola fellépéséig talán Thünen-től és Hermann-tól eltekintve eredeti közgazdájuk nem volt, Spann óta általános a felfogás, hogy Adam Müller, Franz Baader és List Frigyes mint önálló szellemű kutatók, midőn a Smith-féle és még inkább a Ricardo-féle iránnyal szembehelyezkedtek, egyúttal a közgazdaságtan fejlődése szempontjából is nagyjelentőségű gondolatokat termeltek ki. A német öntudatot *Spann*-nak ez a mély meggyőződésből fakadó

felfogása természetszerűleg erősen táplálta és a munka számára kedvezően hangolta olvasóközönségét annál is inkább, mert tulajdonképpen már első kiadásában is a „Haupttheorien“ nemcsak bevezetés, hanem támadó irat is a klasszikus felfogás individualizmusa ellen és egyúttal védőirata a német idealizmusnak és organikus felfogásnak. Ez ellentmondásnak látszik, mert oly munka, amely történeti alapon akarja bevezetni az olvasót a közgazdaságtan fejlődésébe, kevésbé alkalmas arra, hogy egyúttal vád- és védőirat is legyen bizonyos irány ellen és egy másik mellett. Spann-nak mégis sikerült az ellentmondást meglehetősen kiegyeztetni avval a céllal, hogy bevezetőt adjon az olvasó kezébe. Határozott álláspontja ugyanis oly élénkséget visz a munkába, hogy ezzel átsegíti az olvasót azokon a nehézségeken, melyeket egy új tárgykör a vele foglalkozni kívánóval szemben mindig támaszt.

Minden hátrány nélkül természetesen Spann sem tudta ezt a nehéz feladatot megoldani. Teljes mértékben igyekszik ugyan tárgyilagosan feltárni azoknak az irányoknak a felfogását is, amelyek szerinte alaposan el vannak hibázva. Az olvasó mégis lépten-nyomon — és ez nem is ellenkezik Spann szándékával — érzi azt, hogy e szerző a physiokraták és a klasszikusok felfogását elhibázottnak tartja, mert szerinte e felfogás materialisztikus, atomisztikus, mechanisztikus. A könyvnek úgy szólna minden lapján kiérezhető, hogy a közgazdaságot organikusán és teleologikusán kell felfogni és mindenhol a szerves kapcsolatokat kell keresni. E harci hangulat kétségtelenül elejétől végig ébrentartja az olvasó érdeklődését és arra is megtanítja az olvasót, hogy minden felfogást bírálóan, önállón gondolkodva kell megítélni. Viszont azonban alig kerülhető el, hogy az olvasó ily beállítással mellett a közgazdaságtan nagy megalapozóinak felfogását bizonyos egyoldalúsággal ne lássa, midőn a könyv egyenesen azzal a szándékkal tárja eléje e tanokat, hogy egyoldalúságukra figyelmeztesse őket. Félő, hogy aki e könyvből tájékozódik először a physiokraták és a klasszikus iskola rendszeréről — és ugyanígy áll a dolog a határhaszonelmélettel is — e rendszerek pozitív alkotásait nem fogja azzal a tisztelettel tekinteni, mely ezeket méltán megilleti. Éppen ez az ára annak az eleven tárgyalási módszernek melyet Spann alkalmaz.

Amióta Spann a maga rendszerét jobban kidolgozta és elmélyítette, a „Haupttheorien“ harcos hangja még fokozódott. Keményen támad mindent, ami szerinte individualisztikus és atomisztikus és még élesebben kiemeli az egész munkában a közgazdaság szerves mivoltára vonatkozó gondolatát. E felfogás szerint tudvalevőleg a régi tanok egész érték-, ár- és jövedelemeloszlás elmélete elhibázott és a közgazdaságot nem e jelenségeken keresztül ismerhetjük meg, hanem a teljesítmények és ezek összefüggésének elemzésében. A legújabb kiadásban azokat a gondolatokat, melyeket eredeti és nehezen olvasható munkájában a „Fundament der volkswirtschaftslehre“-ben kidolgozott, rövid és világos összefoglalásban nyújtja e kis munka. Behatóan elemzi e gondolatok szellemi elődjét, különösen a német romantikus iskolát; hasonlóképpen behatóbban tárgyalja a német történeti iskolát, mellyel annyiban rokonszenvez, amennyiben nem pusztán tényleírást, hanem a közgazdaság szerves háttérét kívánja nyújtani. Érdemét a történeti iránynak abban látja, hogy az atomisztikus és az individualisztikus iránnyal szembehelyezkedett és a gazdasági élet szervi rugóit méltányolva nem egy a többi tényezőktől elvont elméletet, hanem az élet hű mását kívánta nyújtani. Viszont éppen úgy, amint elhibázottnak tartja a physiokraták

és a klasszikusok rendszerét, hibáztatja azokat az újabb irányokat is, melyek, mint p. o. Cassel, túlságosan mechanikusan akarják a gazdasági életet magyarázni.

Természetesen egy megduzzadt keretei mellett is kisebb terjedelmű munkától nem lehet várni azt, hogy a közgazdaságtan minden kérdésébe bevezessen. Nem is ezt, hanem a főelméletek ismertetését és bírálatát akarja Spann nyújtani. Ezért egyes általa fontosnak tartott kérdések aránylag részletesen vannak tárgyalva, míg mások egész röviden lesznek csak érintve. Spann egész szellemének megfelelően a módszer és a bölcséleti háttér kérdésein van a súly, melyhez azután a termelékenység és egyéb oly kérdések részletesebb elemzése csatlakozik, melyeket Spann alapvetőknek tart. A kevésbbé elvi, mint inkább pusztán gazdasági kérdések bővebb tárgyalására csak akkor tér ki, ha azok, mint pl. a földjáradék, a népesedés stb. kérdései egyes általa tárgyalt rendszerekben erősen előtérbe lépnek és így a rendszerrel kapcsolatban nagyobb bírálatot kívánnak.

A régebbi kiadásokban Spann lassanként elmaradt az elmélet legújabb kutatásaitól. Ezt a hiányt a legújabb kiadásban le'kiismeretesen pótolni igyekszik és külön fejezetben „Einige lehrstücke der neueren Wissenschaft“ címen az újabban tárgyalt elméleti kérdések és megoldások egy részére kitér. E fejezet nem illeszkedik be egészen a munka alapkereteibe és kissé szervetlenül kerül bele abba. Egyébként is Spann egész írói hajlamánál fogva inkább a bölcsélet, a társadalomtan és a közgazdaságtan határterületei felé vonzódik. Ennek viszont megvan az előnye, hogy az e nagy összefüggésekbe belenyúló kérdéseket mélyen szántóan tárja az olvasó elé, mivel szemben persze a különlegesebben közgazdasági kérdések egy részét, így p. o. a konjunkturaelméletet is röviden tárgyalja.

A „Haupttheorien“ kétségtelenül nemcsak a kezdők érdeklődését alkalmas felkelteni a közgazdaságtan alapkérdései iránt, hanem mindenkinek az érdeklődésére is számíthat, aki elméletileg e kérdésekkel foglalkozik, mert világosan tárja fel azokat a gondolatokat, amelyek Spann-t közgazdasági nézeteiben irányítják. És felfogása nem áll elszigeteltlen, mert Spann lelkes egyénisége egy új bécsi iskolát teremtetett, melynek hívei ezúttal nemcsak Ausztriában, hanem messze a német birodalomban is lelkesednek mesterükért.

Heller Farkas.

Dobretsberger Josef: Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft.
Wien, Julius Springer kiadása, 1927, VIII+159 l.

1). a modern ismeretelmélet legégetőbb problémáját veti fel: lehetséges-e törvényszerűség a közgazdaságtanban, mint szellem-tudományban. E kérdést, úgy látszik, a múlt század kilencvenes éveiben Dilthey és a neokantianizmus végleg tagadólag döntötték el. Azóta azonban számos kísérlet bizonyítja, hogy az egyes tudományágak még sem akartak végleg lemondani erről a látszólag könnyen járható útról. Rendszerint a múlt század naturalizmusában gyökerező, Rickert eredményeit nem vagy csak felületesen ismerő munkák az egységalkotás és konstrukció nevében tartották fenn a törvény szerepét a szellem-tudományokban. De azokat az eredményeket, melyeket az elméleti ismerettan nem tudott mépszerűsíteni, szentesítették maguk az egyes tudományágak, melyek pontos, lehetőleg előfeltételmentes módszerükkel egybehangzó véleményre látszanak ma jutni: törvényről a szellem-tudományokban csak igen megszorított értelemben szólhatunk.

D. e módszernek és eredményeinek szép példáját adja, mikor azokat a közgazdaságtanra alkalmazza. Legelőször a neokantianizmus eredményeire hivatkozik. A törvény fogalmát logikailag elemzi s elválasztja a kauzalitásától, mely a multban nem egy felcserélésre adott alkalmat. A következő rész nem épen kimerítő, de szemléletes dogmatörténetét adja a törvény szerepének a közgazdaságtanban. A törvénygondolat felmerülése, letompítása a hisztorizmus által, új változatai és a közvetítő álláspontok mind megfelelően vannak ismertetve. D. mindezt a szellemtörténet többi tényezőivel világítja meg, de kiemeli azt is, hogy a közgazdaságtan sajátos fejlődése miben járult hozzá a kérdés mai megoldásához, mindenütt csak a legkézenfekvőbb okfejtésre szorítkozva. Genetikus módszerének gyümölcseit láthatjuk abban, hogy eredményeit már itt le tudja vonni, úgy, hogy az utolsó rész, mely az egyes törvénylehetőségekkel magában a közgazdaságtanban — most már in concreto — foglalkozik, csak az eredmények igazolását szolgálja.

Ezen, történeti uton nyert eredmények a mai álláspontot igazolják (Spann, Max Weber, a behaviorizmus), a hypothetikus törvényektől, az ideáltipikus schémáktól és a természettudományi konstrukcióktól való tartózkodást. Az empirikus módszerrel kell eljárni, szemben a kanti hagyománnyal, mely az általánosból, a törvényből kiindulva, analizál. S valóban, D. érvei (a „törvény” fogalmának logikai elemzése mellett) a közgazdaságtan tapasztalataiból nőttek ki: a közgazdaság világa a jelenségeknek és azok kapcsolatainak oly kiszámíthatatlanságát és bonyolultságát mutatja, hogy esetleges, történeti vagy szociológiai helyzetekhez kötött szabályszerűségeken kívül mást nem találhatunk — ez pedig, mint a logikai analízis is mutatja, nem fedi a törvény fogalmát. Törvényről csupán a közgazdaság anyagi részében, tehát a természettel való vonatkozásaiban lehet szó, míg maga a közgazdaság az emberi cselekvés szerepe által konstituált szellemvilág. Ezt a szellemi tényezőt D. kissé tautologikusan „vitaler Lebenswert”-nek nevezi s e fogalommal el is tér eddigi módszerétől. Az u. m. ismeretszociológia (Scheler, Mannheim) hatása alatt áll, mely a rickerti „irreale Sinngebilde”-n keresztül Hegel „objektív szellem”-ének hagyományát őrzi és „szellem”, „értelme”, stb. néven szintetikus úton nyert fogalmakkal akarja azt a levezethetetlen szubsztanciaszerű tényezőt megnevezni, mely a történelemben kétségtelenül működik s mely nem engedi alkalmazni a természettudományok „more geometrico” eljárását. Azonban a szubsztancialitást jobban megközelíti Dilthey, Simmel, Spranger és Troeltsch individuum-fogalma, melyet tényleg analízis útján nyertek s mely ezért több valószínűséggel bír, mint amaz ideologikus kifejezések.

D. a „vitaler Lebenswert”-en kívül irracionális tényezőnek mondja a szociális adottságokat is s ezzel teljesen az ideológiátan karjaiba veti magát. Ezt különben Spann-ról is el lehet mondani, míg Max Weber-nél ezek a fogalmak, melyeket méltán nevez absztraháltaknak, hypothetikusak és eszközjellegűek.

D. a szociológia és a közgazdaságtan módszerét és strukturáját azonosnak mondja. Könyvének utolsó fejezete függelék, melyben a közgazdaságnak a joghoz és társadalomhoz való viszonyát tárgyalja. Itt is megtaláljuk a kapcsolatot fő problémájával, amikor rámutat a törvény-gondolat káros gyakorlati következményeire is, amelyek azt eredményezték, hogy a közgazdaságtant, mint törvénytudományt, osztályharcok és politika akarták céljaikra kisajátítani.

D. eredményeit logikai, genetikus-kritikai és empirikus uton érte el. Az utolsó két évtizedben a történettudomány (E. Meyer, Below, Dittrich), a történetelmélet (Spranger, Troeltsch) és a szellemtörténet (Kluckholm, Rothacker), egyaránt ehhez a tételhez jutott el, sőt a természettudományok felől kiinduló ismeretkritikusok (Lewin, Dingler) is ezt az elvet vallják, mellyel a szellemtudomány saját létét alapozta meg. S hogy e sok oldalról kiinduló szálak egy pontban futnak össze, azt látszik igazolni, hogy a szellemtudományok is megközelíthetik a tőlük sokáig megtagadott ideált: az objektíven tudományos eredményeket.

Korek Valéria.

Memorandum on Public Finance. — League of Nations. Geneva, 1927., 482 oldal.

A Népszövetség ez év májusi világ gazdasági konferenciájára számos memorandum készült és ezen tanulmányok között egyike a legértékesebbnek ez a vaskos kötet. Mint tudjuk, a Népszövetség gazdasági és pénzügyi osztálya budgetdolgokban nemcsak teoretikus, hanem praktikus ismeretekkel is rendelkezik, hiszen az osztrák, magyar, görög, bulgár szanálásban tevékeny részt vett. Jelen kötet folytatása az 1922-ben megjelent hasonló tárgyú munkának, azonban sokkal részletesebb és pontosabb adatokat tartalmaz. Huszonhat állam költségvetése és pénzügyi politikája van feldolgozva benne olyanformán, hogy azok a csekély közgazdasági ismerettel bírók részére is érthetők, a szakemberek részére pedig egyenesen nélkülözhetetlenek. Általában összehasonlításokat találunk a háború előtti és a jelenlegi költségvetés között és — tekintve, hogy az eltérés az adott helyzet folytán kivétel nélkül minden államban óriási — pontos adatok vannak arra nézve, hogy az adórendszer hogyan fejlődött azzá, ami most, hogy a kiadások mire fordíttatnak, hogy a háborús adósságok kérdését hogyan oldották meg a különféle államokban. A háború utáni időknek egyik jellegzetes következménye a modern államokban az ortodox laissez faire iskola tanainak fokozatos feladása és az állami intervenció fokozatos kiszélesítése, a gyöngék segítése speciális reformok keresztülvitelével. Természetes, hogy ez mindeütt újabb terheket ró az adózókra, azonban a modern adópolitika nem a szükséges rossz többé, hanem a szükséges jó, mert hiszen ez van egyedül hivatva arra, hogy szakavatott kezelés mellett a kapitalista államban a vagyon- és tehermegoszlást legigazságosabban biztosítsa.

Miután a jelen kötetben megtaláljuk Nagybritannia, Amerika, Franciaország, Németország költségvetését, alapos áttanulmányozás után fogalmát alkothatunk arról, hogy a modern budgetnek milyen szociális és politikai következményei vannak, avagy megfordítva, milyen szociális és politikai konsziderációk tették szükségessé a háború előtti megszokott budgetek gyökeres átalakítását. Természetesen ezen ismertetés keretében nem lehet kitérni egyes államok legérdekesebb budgetreformjának illusztrálására sem, de ha csak rideg számokat idézünk és látjuk, hogy az angol budget a háború előtti cca 200 millió fontról 800 millió fölé emelkedett és ugyanakkor az államadósság megtízszereződött, 1913. évi 700 millió fontról 7600 millió fontra emelkedve és ha ezek mellett az óriási differenciák mellett figyelembe vesszük, hogy az angol font ma aranyparitáson áll, az állam kötelezettségeinek az utolsó pennyig eleget tesz és még kibővíti szociális intézményeit s mindezt adózás útján fedezi: úgy meggondolhatjuk, hogy micsoda munka és organizáció kellett ezen költségvetés kidolgozásához. Másik éklatáns példa a francia budget, amely a háború

előtti négy milliárd aranyfrankról ma már 42 milliárd papír frankra, azaz több mint 8 milliárd aranyfrankra emelkedett. Dacára, hogy a kiadások és az adóteher itt is több, mint a duplájára mentek föl, a frank mégis $\frac{1}{2}$ -ére devalválódott, aminek főrészben a rossz adópolitika volt az oka. Ha összehasonlítjuk a francia adózást az angolal a háború alatt, de még inkább a háború utáni években, úgy világosan látjuk, hogy a merész és áldozatokat követelő adózás elodázása végeredményben csak kárt okozhat. Ezt a példát mutatják kisebb-nagyobb mértékben az összes országok, ahol inflációs politikát folytattak, lévén ez az indirekt adózásnak legkönnyebb, de egyszersmind legvégzetesebb formája.

Visszatérve a kötet analízisére, meg kell állapítanunk, hogy amennyiben különböző államok költségvetéseinek s teherviselésének az adatait egyáltalán össze lehet hasonlítani, úgy ez a könyv föltétlenül úttörő ezen a téren (legalább is terjedelem és részletesség tekintetében), mert az adóteher mértékét mindig a nemzeti jövedelemmel állítja szembe, ami pedig a kiadásokat illeti, ott mindig emlékeztet arra, hogy a teher nagyságát nem a kiadási összeg látszólagos magassága szabja meg, hanem hogy a kiadások mire fordíttatnak, azaz milyen ellenszolgáltatást ad értük az állam. Tekintve az adórendszerek sajátosságait a különböző államokban, a könyv két főrésze oszlik. Az első, a kisebbik rész, egy bevezetés és egy sikerült, áttekinthető, tabelláris szembeállítás. Négy ilyen tabella van. Az első egy bevételi analízis: mennyi az összes adózás, mi ebből az egyenes és mi a közvetett adó, mik az egyéb jövedelmek stb. Ezután következik az állami bevételek kiegészítése a municipális adóbevételek szembeállításával. Sajnos, a municipális bevételek statisztikája legtöbb helyütt nagyon hiányos. A következő táblázat az adózás összegét a nemzeti jövedelemmel hasonlítja össze, kiszámítva a fejenkénti adóterhet. Mint főntebb megemlítettük, az adóteher súlya nem csupán az adó számszerű nagyságától, hanem az állam és a községek által adott ellenszolgáltatás mértékétől is függ. Éppen ezért nagyon érdekesek a kiadási analízis-táblázatok, ahol sorban látjuk felvonultatni, hogy mit mire adnak ki különböző pénzügyminiszterek. Az első részt a nemzeti adósságok részletes felsorolása zárja be. Sajnos, ezen szemléltető táblázatokból Magyarország vagy teljesen hiányzik, vagy ahol szerepel, mint példának okáért az adóteher-kimutatásban, ott téves összegek vannak beállítva. Ugyanis az 1925—26. évi állami adóteher 576 millió pengőben, az 1926—27. évi pedig 571.1 millió pengőben van megállapítva. Tekintve, hogy a könyv második részében, ahol a 28 állam adó- és pénzügyi rendszere részletesen van ismertetve, Magyarország egyáltalán nem szerepel, látjuk, hogy a Népszövetség nem szerezte be idejekorán részletes adatainkat, ami annál inkább meglepő, hiszen a szanálás folytán őket állandóan elláttuk pontos értesítésekkel és erről ugyancsak mostanában adtak egy kiadványt is (*The Reconstruction of Hungary*). Ez a szépséghiba bármennyire is bosszantó a mi szempontunkból, mit sem von le a könyv második részének az értékeségéből. Ugyanis itt egymásután következik 18 európai és 8 más ország költségvetése és pénzügyi politikájának részletes taglalása. Míg az első részben állandóan zavar bennünket, hogy sokhelyütt csak becsléseket találunk, a második részben már mindenütt pontos adatok vannak. A fent említett angol és francia iskolapéldákon kívül, az amerikai és a német fejezetek érdemeinek különös említést több szempontból. Eltekintve az említett államok sajátos helyzetétől (Amerika mint európai hitelező, Németország mint reparációt részben budgetjé-

ből fizető ország), már csak azért is érdekesek, mert ezek federális államok s mint ilyenek, nemcsak egy központi, hanem több különféle állami budgettel dolgoznak (Amerikában a State, Németországban a Land), szemben a francia vagy az angol rendszerrel. Míg Németországban az adózás nagyrésze a birodalmi budgetben jelentkezik, addig egy másik federális államban, Svájcban, azt látjuk, hogy az adózás nagyobb mértékben a kantonok belügye és a federális budget nem játszik annyira domináló szerepet.

A nagy államok közül Ausztrália és az egyéb angol domini-
niumok tarthatnak számot különös érdeklődésre, már azért is, mert ott van aránylag a legmodernebb állami szociálpolitika, ami úgy az adózásban, mint annak hovaforrásában nagyon meg-
látszik.

Az utódállamok közül Ausztria, Csehszlovákia és Románia pénzügyei vannak részletesen ismertetve és e fejezetek már ez országokkal való szomszédságunk és volt közjogi és jelenlegi gazdasági közösségünknel fogva különös érdeklődésünkre tarthatnak nálunk számot. Ha megvizsgáljuk a fejenkénti adóterhet, úgy látjuk, hogy azok az általános panaszok, hogy mi túl vagyunk adóztatva, korántsem annyira helytállóak, mert csak a nálunk alacsonyabb rendű és szegényebb államokban (pl. Románia, Jugoszlávia) kevesebb az adóteher, míg a nyugati államokban mindenütt jóval több. Ami az adóteher felosztását illeti, az természetesen a legfontosabb kérdés mindennél; ez abból is kiviláglik, hogy az angol, holland és skandináv budgetek kivételével minden jelentős államban, de főleg a hadviselt európai országokban állandóan változtatják az adórendszert, ami már azért is szükséges, mert a stabilizált viszonyok folytán lehetővé válik az inflációs adók fokozatos leépítése és megfelelő helyettesítése.

Havas Jenő.

Ray Hall: The Balance of International Payments of the United States in 1926. United States Department of Commerce. VI—53. pp., Washington, 1927.

Az amerikai Department of Commerce, a Kereskedelmi Minisztérium, Mr. Hall szerkesztésében adta közre az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi kereskedelmi és fizetési mérlegének hivatalos ismertetését. A kereskedelmi miniszter, Herbert Hoover, az előszóban hangsúlyozza az 1922. óta minden évben megjelenő kiadvány fontos célját: a területelmes és pontos összefoglalás a gazdasági helyzet alakulása irányának megismerését igyekszik szolgálni. A kereskedelmi mérleg nagy, látható, „visible” adatai mellett több mint 20. láthatatlan „invisible” tételt mutat ki és pontos áttekinést nyújt a fizetési mérleg alakulásáról. A Federal Reserve Board és a legfontosabb magánbankházak is hozzájárultak a minisztérium adatgyűjtéséhez, amely igen elővigyázatos volt, úgy hogy a lehetőség határain belül a becslések a valódi helyzet képét adják és a „tévedés” tétele nagyon csekély lehet.

Az Egyesült Államok áruforgalma 1914 óta erősen kilengő hullámvonalat mutat. A kivitel 1914-ben 2365 millióról, 1920-ban 8228 millióra emelkedett, 1922-ben 3832 millióra csökkent, majd 1925-ben 4910 millió dollárt tett ki, ez a tétel majdnem megegyezik 1926. adatával, amely 4.808.465.505 dollárra rúg. A behozatal ehhez hasonlóan mutatja a világháború hatását: 1914-ben 1674, 1920-ban 5278, 1922-ben 2509 és 1925-ben 4431 millió dollárt mutatott fel. Az 1926. évi pontos adat 4.430.890.381 dollár, tehát a kiviteli felesleg kerekén 377 millió.

Egyesült Államok 1926. évi Nemzetközi Fizetési Mérlege.

<i>Különféle tételek:</i>	Követel, pénzfor- galom befelé, kivétel	Tartozik, pénzfor- galom kifelé, behozatal	Egyenleg
	(Millió dollár.)		
Árúforgalom, ki- és bevétel	4808	4431	+377
Más árútételek (ezüst, szénelés, alkohol- csempészet stb.)	230	159	+ 81
Összesen:	5038	4590	+448
Fuvar kiadás és bevétel:			
Tengeri és nagy tavi forgalom	113	175	— 62
Amerikai vasútak tranzitó forgalma	16	2	+ 14
Külföldi behozatal fuvar díja	—	20	— 20
Turista kiadások	115	761	—646
Tengeri személy-forgalom	63	—	+ 63
Hosszúlejáratú tőkebefektetések hozadéakai:			
Külföldi befektetéseinkért (amerikai) élvezett	678	—	+678
Amerikában befektetett külföldi tőkék- ért fizetett	—	150	—150
Rövidlejáratú hitel kamatai és jutalékai:			
Külföldiek által fizetve	57	—	+ 57
Külföldnek fizetve	—	78	— 78
Bevándoroltak pénzküldeményei	35	322	—287
Amerikai kormány háborús adósság bevételei:			
Kamat	160	—	+160
Tőketörlesztés	35	—	+ 35
Kormány másminő bevételei és kiadásai	17	38	— 51
Jótekonysági és missziós adományok	—	46	— 46
Filmjutalékok	75	4	+ 71
Biztosítási tranzakciók	80	70	+ 10
Más kisebb tételek	11	21	— 10
Folyó tételek összesége:	6493	6307	+186
<i>Fundált magántőkék mozgalma:</i>			
Uj amerikai befektetés külföldön netto	—	1332	—1332
Változások eddigi amerikai külföldi be- fektetésekben:			
Kötvény visszafizetések amerikaiaknak	250	—	+250
Törlesztések amerikaiaknak	20	—	+ 20
Direkt külföldi kihelyezések visszeladása	200	—	+200
Idegen részvények, kötvények eladása külföldön	286	—	+286
Idegen értékpapírok vétele kis tételben	—	115	—115
Uj külföldi befektetések Amerikában	32	—	+ 32
Változások az eddigi külföldi Amerikában lévő befektetésekben:			
Tőkefizetések és törlesztések külföldieknek	—	25	— 25
Amerikai értékpapíroknak külföldön való eladása	636	—	+636
Amerikai értékpapírok külföldön való vásárlása	—	509	—509
Fundált magántőkék összesen:	1424	1981	—507

	Követel, pénztör- ga om befelé, kivitel	Tartozik. pénztör- galom kifelé, behozatal	Egyenleg
(Millió dollár.)			
Arany	116	214	— 96
Amerikai papírpénz	—	40	— 40
Összesen:	116	254	—138
Teljes összeg:	8033	8542	—509
<i>Függő tételek:</i>			
Változások a nemzetközi bankszámlákon kérdőívek szerint	359	—	+359
Eltérés, tévedések és kihagyások követ- keztében	—	—	—150
	8392	8392	—

A mérleg egyik legfontosabb „invisible“ tétele a turista forgalom, melynek összege nagy feltűnést keltett. 1926-ban 365.000 amerikai állampolgár utazott tengertúlra szórakozás, üdülés céljából, avagy üzleti ügyten.

Az egyenleg 646.000.000 dollárt mutat fel, melyből 63.000.000 dollár levonandó, mint az amerikai hajók bevétele a turista forgalomból. Ezen kiadás viszonyítva 1925-höz, 15% emelkedést mutat. A kiadások legnagyobb része Európára esett és így előnyösen befolyásolta annak fizetési mérlegét.

A kiadvány részletekig menő, figyelmes becsléssel közli az összeállításokat a kamatszolgáltatásokról, jutalékokról és a kívándoroltak pénzküldeményeiről. Amerika 11.215 milliót kitevő külföldi befektetései után 678.000.000 dollár kamatot élvez. Annak ellenére, hogy ezen összeg egyes kibocsátások alapján lett kiszámítva, 100 milliós tévedés is lehetséges. Egyes amerikai bankárok 750.000.000 dollárra becsülik ezen összeget. Itt összehasonlítás céljából megemlíthető, hogy az utolsó 5 évben az amerikai pénzpiaccon nyilvánosan eladott kötvények átlagos hozadéka jelenleg 6.60% körül mozog (a magyar kötvények átlagos hozadéka 7.40%). Évvel szemben a kiadvány 5.604%-ot vesz alapul az összes kölcsönök után.

Az Egyesült Államokban levő külföldi befektetésekről eddig nem csináltak összeállítást, a Division a következő számokat közli: a háború előtt Amerikában 4.500.000.000—5.000.000.000 dollárnyi tőke volt, melyből „a francia investor 1.200.000.000-et tartott“; a háború alatt 525.000.000 értékű és a Központi Hatalmak tulajdonát képező amerikai értékpapírt foglaltak le, melyből eddig már 334.000.000 dollárt térítettek vissza. Továbbá 1919-ig körülbelül 2.000.000.000 dollár összegű értékpapírt kapott vissza Amerika és L. F. Loree szerint 1915 első felében 480.892.000 dollárnyi vasúti értékpapír jött vissza az országha, úgy, hogy Professor Williams 1920 végén Amerikában levő külföldi tőkék összegét nem kevesebb, mint 1.500.000.000 dollárra becsülte, ehhez hozzá kell számítani az 1921—1925-ig külföldiek által vásárolt értékpapírok 1.000.000.000 dollárnyi összegét, valamint Canada, Anglia és Holland tárcában levő papirokat. A Division becslése 1925 dec. 31-én 3.000.000.000 dollárra teszi az Amerikában levő külföldi tőkék összegét. Ehhez nincsenek beleszámítva az országban lakó idegenek értékpapírtételei, —holdings— és az amerikai bankokban levő számlák —accounts— tételei. 5% kamattal 150.000.000 dollárra becsüli az 1926. évi kamatszolgáltatást ilyen tőkék után.

Rövid lejáratú hitel kamat és jutalék követel oldala 57,275,000 és tartozik oldala 77,520,000 dollárt mutat fel, mely messze elmarad az angolok 290,000.000 dollárnyi tiszta bevétele mögött.

Másik fontos passzív fizetési tétel „invisible import”, a bevándoroltak pénzküldeményei, mely tételt netto 287,000.000 dollárra becsüli.

Az amerikai kormány nemzetközi bevételei és kiadásai közül legfontosabbak a háborús adósságok kamat és tőketörlesztési tételei, melyek 1926-ban csak 195 millió dollárt tettek ki, ugyanis a háborús adósságokra vonatkozólag kötött egyezmények értelmében az entente államok egész minimális kamatot fizetnek, a fizetések a jövőben emelkednek és 60 év múlva 415 millió dollárra fognak rugni.

Legnagyobb meglepetést keltett a nemzetközi tőkemozgalmakat összevágó táblázat, mert látszólag az amerikai tőke kifolyással szemben kiegyenlítő tételek nem állottak. Két osztályt különböztet meg az amerikai: 1. piacon nyilvánosan kibocsátott — publicly offered — és 2. nem nyilvánosan eladott — privately taken — tőke kibocsátást. A második osztályba a magán úton történt külföldi kihelyezéseket — direct investment — is beleszámítja. Az első osztály (külföldi kormányok, társaságok stb. hosszú és rövid lejáratú kötvényei, jegyei) 1,305.000.000 névértéket mutat, melyből diszkontra, jutaléokra (81 millió) és refundált célokra fordított összegeket levonva, tisztán 1,002.000.000 dollárt kapunk. Ehhez hozzáadva 330.000.000 dollárt, a nem nyilvánosan eladott és direkt külföldi kihelyezések összegét 1926-ra 1,332.000.000 dollár tőke kivitelt kapunk. De ez még nem a teljes összeg, amerikaiak által kis tételben vásárolt külföldi értékpapirokért fizetett 115 milliót és külföldiektől vásárolt amerikai értékpapirokért kiadott 509 milliót (valamint 25 milliót tőketörlesztésért) hozzászámítva 1,981.000.000 dollárnyi tőke ment ki külföldre.

Külföldi tőke Amerikába pedig a következő formákban jött be. Kötvény visszafizetések 250.000.000, törlesztések 20.000.000, eddig birtokban lévő idegen értékpapirok vissz-eladása külföldön 200.000.000, idegen részvények és kötvények külföldön való eladása 286.000.000, amerikai kötvények, részvények külföldi eladása 636.000.000, idegenek direkt befektetései Amerikában 32.000.000, tehát összesen 1.424.000.000 dollár, úgy hogy Amerika mint hitelező nemzet 1926-ban 557.000.000 dollár tiszta tőke kivitelt mutat fel.

1925-ben a nemzetközi pénzügyveleket jól ismerő bankárok arany kiömlését jövendőlték, „miután nagy készletek halmozódtak fel, tehát a feleslegnek külföldre kell mennie.” Azonban ennek ellenkezője történt, 97.792.205 dollár volt a „net import”. A kiadvány szerint ezen behozatal oka külföldi államok részére történő letét üzletben található „nyilvánvaló az, hogy a nemzetközi arany küldemények nem képviselik csak a nemzetközi elszámolások kiegyenlítését és az ilyen kiegyenlítéseknél nem olyan fontosak, mint régebben.”

A Division kérdő leveleket küldött az összes fontos amerikai bankházakhoz, hogy azon nemzetközi tranzakciók pontos nagyságát és mozgását megállapíthassa, melyeket ideiglenesen rövidlejáratú hitelekkel rendeznek. Az eredmény 359.000.000 dollárt mutat fel, ezen összeggel emelkedtek a külföldi követelések az amerikai bankokkal szemben. 1926 végén külföldiek letéte 1.500.000.000 dollár volt és a „gross debts of American banks to foreigners” (részvény és kötvény letétek beleszámításával) 2.500.000.000 dollár körül van.

Amint a fenti kimutatásokból látható, az Egyesült-Államok

hosszúlejáratú kölcsönökben mint hitelező és a rövidlejáratú kölcsönökben mint adós szerepel.

A kiadvány közli az angol és német fizetési mérlegek adatait is és pedig Anglia mérlegében a tartozik 477 és a követel oldal 465 millió sterlinget tesz ki. Németország mérlege 1924 januártól 1926 júniusig 5.583 millió márka passzívát mutat, ezt a hiányt főleg hosszúlejáratú kölcsönökkel fedezték.

A kiadvány végül Amerika fizetési mérlegének jövőbeni kialakulását magyarázza. Sokan azt vélték, hogy a növekvő külföldi tőke befektetésekkel a kereskedelmi mérleg kedvezőtlen lesz, miután minden hitelező ország, főleg Anglia ilyen jelenségeket mutattak fel. Amerika nagyon eltér a többi országoktól, a kereskedelmi forgalom — visible — erősen aktív, pedig a tőkeexport továbbra is nagy mértékben folytatódik. Evvel szemben az amerikai fizetési mérleg passzív oldala — invisible import — (turista, jótékonysági kiadások, bevándoroltak pénzküldeményei, tőkeexport) sokkal nagyobb, mint bármely más hitelező nemzeté. Mr. Hall szerint, „ha az invisible importunk (amerikai) oly gyorsan növekedik, mint a külföldi tőkebefektetések kamatjövedelme, a kedvező kereskedelmi mérlegünk végtelenségig folytatódhatik.“ A fizetési mérlegek invisible tételei sokkal fontosabb szerepet játszanak jelen időben, mint régebben és azoknak jövőbeli formálódása nagy befolyással lesz a nemzetközi fizetési mérlegekre.

Buday Gyula.

Dr. Birnbaum Bruno: Organisation der Rationalisierung. Amerika-Deutschland. Berlin, 1927., 106 oldal.

Az amerikai racionalizálás, a Hoover-féle „waste in industry“ ellen indított harcnak szinte hihetetlen sikerei különösen élénk visszhangot keltettek Németországban, mely a háború és béke, az infláció és defláció pusztításai után hozzáfogott gazdasági újjászervezéséhez. Az amerikai példa utánzása ill. európai, német viszonyokra való alkalmazása volt a főcél, melyet a németek maguk elé tűztek. Jelen könyv is, mely a *Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit* segélyével jelent meg és mely a szerző amerikai tanulmányútjának tapasztalatai alapján készült, ezen célt szolgálja, az amerikai racionalizálás szervezetének ismertetésével.

A pazarlás elleni küzdelem kezdete Amerikában már a háború elejére nyúlik vissza. A háborús ipari minisztérium és különösen annak „conservation division“ (megőrzési osztály)-ja már a termelés gazdaságosságának emelésére iparkodott. A tulajképeni céltudatos szervezést azonban Hoover kereskedelmi miniszter 1921-ben, a nagy válság idején indította meg, amikor az amerikai termelés feltételeinek megvizsgálására külön bizottságot küldött ki. Ezen bizottság jelentése szerint a legnagyobb iparágakban (építési-, férfikonfekció-, cipő-, nyomda-, nehéz- és textilipar) megfelelő intézkedések segélyével évenként kb. 10 milliárd dollár megtakarítható volna. Hoover ezen jelentés alapján állítja fel a pazarlás ellen tizenegy híres pontját. A racionalizálás eleinte Amerikában is nagy akadályokba ütközött. Az állami beavatkozás elleni ellemszenv, a bürokratizálódástól és nem utolsósorban az amerikai trustellenes törvényektől való félelem voltak okai az ellenállásnak. A legutóbbit próbaperral küszöbölték ki, az első kettőt pedig a fényes eredmények cáfolták meg.

A racionalizálás megszervezése egyrészt központilag történik, másrészt azonban az egyeseket, a helyi szervezeteket és érdekképviselőket is bevonták a munkába és kezdeményezésének tág teret biztosítottak. A központi szervezet a kereskedelmi minisztériumnak az egyszerűsítések gyakorlati keresztülvitele

céljából szervezett osztályából, az amerikai mérnökök szabványosító bizottságából és az Amerikai Egyesült Államok kereskedelmi kamarájából áll. Az első szerv, legtöbbször önkéntes hozzájárulás alapján, a tipizálás, egyszerűsítést végzi. Csak néha vesznek kényszerhatalmat igénybe (pl. az edénynormalizálást törvénnyel hajtották végre). Az elért eredmények bámulatosak. 1927. közepéig 62 olyan egyszerűsítést vittek végbe, amelyekkel a fennálló típusok számát átlag 732-vel apasztották! A szabványosító bizottság több albizottságban dolgozik. Tagjai a különböző hatóságok, a technikai és gazdasági szervezetek képviselői. Az albizottságok munkájában részt vesznek az érdekeltek és a szakkörök (esetleg a hatóságok). A kereskedelmi kamara elsősorban a propagandát intézi, ami mellett feladata még az áruforgalom ellenőrzése és gazdaságstatisztikai megfigyelések. Ezenkívül az árueelosztás racionalizálását tervek és tanácsok közzétételével is elősegíti.

Ezen központi szerveken kívül a magánkezdeményezésből kiinduló racionalizálás, egyszerűsítés, szabványosítás stb. is nagy szerepet játszik. Főleg az elektromos világító testeknél és az élelmiszeriparban értek el nagy sikereket, de más nagy vállalatok (pl. a Waldorf-Astoria hotelkoncern) is eredményesen dolgoztak. Nagy fontossággal bír a birodalmi elosztási konferencia munkássága is. Ilyen konferenciát a kereskedelmi minisztérium közreműködésével 1925-ben kétszer is tartottak. A konferencia két albizottságot küldött ki, melyeknek legfontosabb feladata a gazdasági- és üzemstatisztikai adatok összefoglalása. Főleg a költségek és a terhek alakulását, továbbá a piacokat figyelték meg és vették vizsgálat alá. Az amerikai érdekeltek józanságát bizonyítja, hogy való adatok szolgáltatásával a tényleges helyzet megismerését megkönnyítették és evvel új fejlődés alapját vetették meg.

Birnbaum ezután a racionalizálásnak a kereskedelemre való hatását ismerteti, amely szerinte a nagykereskedelemben érvényesült legkevesebbé, ami a nagykereskedelemnek a nagy eladási szervezetek által (áruházak stb.) történt visszaszorítására is vezethető vissza. Az áruházaknál erős változások tapasztalhatók, melyek főleg a költségek és a készletek csökkentésében, továbbá a forgalom gyorsaságának emelésére való törekvésben mutatkoznak. A legjobban jellemzi az amerikai waste-ellenes küzdelem eredményeit szerző szerint az a körülmény, hogy az amerikai bérindex (1913 = 100) 1920. óta 199-ről, a nagy válság ellenére, 1926-ban 250-re emelkedett. A nagykereskedelmi árak indexe pedig 1920. óta 226-ról 147-re esett és azóta csak 1926-ban emelkedett 151-re.

A könyv második részében a szerző a német racionalizálással foglalkozik. Röviden ismerteti annak előzményeit és a végrehajtás nagy nehézségeit. Az eddig felállított német szerveknek és azok feladatkörének elemzésével végződik a munka, melyet világos és kellemes stílusa nemcsak hasznos, de kellemes olvasmány is tesz.

Balogh Tamás.

A reklám. Három részben. I. A reklám gazdaságtana. Irta: *Dr. Naményi Ernő*. Függelékül: A reklám joga. Irta: *Dr. Beck Sa'amcn*. II. A reklám lélektana. Irta: *Dr. Hermanné Cziner Alice*. III. A reklám művészete. Irta: *Dr. Náday Pál*. Budapest, Pantheon. 112 + 107 + 88 oldal. A három rész egybekötve. Számos szöveggel és műmelléklettel.

A három szerző közgazdasági irodalmunkban valóban hézagpótló munkát végzett, midőn e hatalmas és úgy tartalmilag, mint

a kiállítás szempontjából csak dicséretet érdemlő kötetben összefoglalva feldolgozta a reklám szövevényes s ma már legkomolyabb kutatások tárgyát nyújtó kérdéseit. A reklám a mai tőkés gazdasági renddel elválaszthatatlanul összeforrott jelenség. Következője annak a ténynek, hogy a termelést irányító vállalkozás az ismeretlen fogyasztó részére készíti áruait. Az ismeretlen fogyasztók sokféle, ezer szempontból befolyásolt, végtelenül változó mérlegeléseiből alakul ki és hullámszik a piacon az egyes áruk iránti kereslet, viszont ennek intenzitásától, állandóságától, növekedésétől függ a vállalkozó sikere. Igyekszik tehát árukeresletének szervezésére, biztosítására, fokozására, igyekszik az ismeretlen fogyasztót megteremteni. Végeredményben a mai gazdasági rendben a vállalkozó sorsa első sorban a fogyasztók lelkében dől el, a fogyasztók szükségleteinek rangsorától függ. E rangsorban az ő áruinak mind előbb álló helyet szerezni, az ő áruival kielégíthető szükségleteket más szükségletek rovására intenzívebbekké tenni: a vállalkozó döntő fontosságú érdeke és feladata. E cél szolgálatában áll a reklám.

Nyilvánvaló, hogy a reklám problémájával foglalkozva a kutatónak mindenekelőtt a szükségletek elemzését, lélek- és gazdaságtanát kell nyújtania. E feladatot kitűnően végzi el *Naményi Ernő* „A reklám gazdaságtanáról“ szóló első részben. Tanulmányának könnyed, mindvégig élvezetes és igen jó magyarságú irányát is ki kell emelnünk. Miután a reklám meghatározását és közgazdasági beállítást adta, külön fejezetekben elemzi a gyár- és nagykereskedelemet, azután a kisipar és kiskereskedelem reklámtevékenységét, a kollektív reklám, a reklámköltségvetés, a reklámterv, a hatás ellenőrzésének, a reklámvezető feladatának és az eladó személyzet oktatásának kérdéseit. Függelékül *Beck Salamon* a reklámmal összefüggő jogi kérdésekről ad tömör és világos összefoglalást. A második rész azokról az eszközökről szól, amelyekkel a reklám dolgozik, az emberi lélek befolyásolására igyekezve. *Cziner Alice*, „A reklám lélektanának“ írója, alaposan feldolgozta a különösen a németeknél elméletileg és módszertanilag is elmélyített reklámpsichológiát s könnyen érthető, tiszta áttekintését nyújtja az itt fellépő problémáknak. És pedig előbb a reklámhatás általános lélektani kérdéseit elemzi — a figyelemkeltés, a percepció-irányítás, az érzelmi hatás, meggyőzés, emlékeztetés való megrögzítés, akaratbefolyásolás, a vásárlásra való készítés tényezőit — azután a különböző reklámfajokról szól, az amerikai gyakorlat szerint megkülönböztetve hármat, úgymint 1. a nyomtatott reklámot, 2. a tárgyreklámot és 3. védjegyet. Az első alfajai ismét a „direkt reklám“, vagyis a címzetthez egyenesen forduló reklám, például nevére írott levél, azután a sajtó, végül az utca reklámja, míg a tárgyreklám alfajaiként a kirakat és a csomagolás különböztethetők meg. A harmadik részben, szükségképpen kevésbé organikus felépítettségben *Nádai Pál* a reklámművészet széles területű kérdéseit tárgyalja, plakátok, nyomtatványok izléses kiállítását, a „reklám-hadjárat“ stb. problémáit.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az ábrák és színes melléklek bőséges és ötletes kiválasztását, ezek is kétségtelenül nagy mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy egy gazdasági, lélektani és művészeti szempontból egvaránt érdemes munka üzletembereinket a reklámirozás terén modern szellemben tovább képezze.

Nagy Dénes.

Havas Miksa: A Magyar Nemzeti Bank és a pénzpiac. TEBE-könyvtár, 38. szám. Budapest, 1928. 154 l.

Havas Miksa a magyar közgazdasági irodalomnak régi, elismert munkása. Különösen pénzpiaci kérdésekkel foglalkozott több munkájában. „Az Osztrák-Magyar Bank és a pénzpiac” című régebbi könyve annakidején szép elterjedésre tett szert — a Magyar Nemzeti Bank felállítása jó indokul szolgált a régebbi munkát a változott viszonyoknak megfelelően átdolgozni. Havas munkája elsősorban a szélesebb olvasóközönségnek van szánva. A bankvezetők és banktisztviselők az anekdotálásszerű ügyességgel megírt könyvből inkább csak egyes pénztörténeti adatokkal bővíthetik ismereteiket, mert a pénzpiac szervezetére vonatkozó, nem nagyon részletes közlések ezen olvasóközönség számára nem nyújtanak újat. Viszont hasznos szolgálatot tehet a munka a gazdasági élettel összeköttetésbe kerülő vagy iránta érdeklődő egyéb köröknek, miután elég világosan és precízen, amellet mindig érthetően és sohasem unalmassá válva, megismerteti a közgazdasági élet egyik fontos részletével. H. könyve sokkal több kérdéssel foglalkozik, semmint azt címe sejtetné. Az 1811. évi devalváción kezdve, elvezet az Osztrák Nemzeti Bank és az Osztrák-Magyar Bank történetén keresztül a Magyar Királyi Állami Jegyintézet és azután a Magyar Nemzeti Bank felállításáig. Az utóbbi mérlegelési rendszerének ismertetése után a pénzrendszereket ismerteti. Fejezetet szentel az ércpénz kialakulásának, a bankjegyeknek, a bimetallista küzdelemnek. Ismerteti a váltóárfolyamok kialakulásának törvényszerűségeit. A kamatra vonatkozó fejezet elsősorban a különböző kamatszámítási módok rendszerébe vezet be. A jelzálogos kölcsönök, az értékpapírok, a zsiró- és a csekk-forgalom, a valuta- és devizapiac is ismertetve van.

Az anyagnak ezen bő gazdagsága kétségtelenül értéket ad H. könyvecskéjének, melynek egyetlen fontosabb fogyatéka, hogy néhány mélyebb problémát, mint a jegybank irányító befolyását a konjunktura-alakulásra, az árszínvonalra, a hitelellátásra, stb., csak igen futólagosan érint. *Varga István.*

Meyerheim Hugo: Psychotechnik der Buchführung. Verlag von Julius Springer, Berlin. 1927. X és 99 l.

E munkát úttörőnek tekinthetjük ezen a téren, amely a könyvvitelt gazdasági és jogi feltételeitől különválasztva elsősorban a pszichotechnika szempontjából tanulmányozza és az embert tekinti, mint a könyvviteli munka centrális tényezőjét. Az üzembgazdaságtan a racionális könyvelési szervezetre irányuló kutatásainál az emberi tényező kiemelésével eddig követett irányát megváltoztatva, most már a pszichotechnika szempontjából kiindulva igyekszik a könyvvitel gazdasági és jogi feltételeit kielégíteni. A könyvviteli munka pszichotechnikai szempontból való kutatásának célja a legalkalmasabb berendezések és módszerek áttekintésével való kapcsolatban a mérés és a kísérlet felhasználása, amely mint a munka tudományos szervezésének egyéb terén, itt is a teljesítménymelés alapjául szolgálhat. Mindennek megvalósítása azonban még a jövő feladata.

Mint a legtöbb munka, a könyvviteli is hat elemre bontható: anyag, erő, berendezés, módszer, idő és térre. Így a munka egy erő hatásaként tekinthető, amely azt egy anyagon berendezések segítségével, egy módszer szerint, egy bizonyos időben és a térben hozza létre. A könyvvitel anyaga az üzletesemények számlaszerű feldolgozása, az erőt az ember képviseli, míg a berendezés egyrészt az emberi szervezetből, másrészt mesterséges eszközökből.

gépekből áll. Végül a módszert, az üzletesemények megítélésének mikéntjét, a kialakult könyvviteli rendszerek képviselik. Ezek tekinthetők a könyvviteli munka különleges elemeinek, míg az általános elemek: az idő és a tér. A pszihotechnika kutatásának a tárgyát a különleges munkaelemek közül elsősorban a könyvviteli berendezések és módszerek képezik, valamint annak tanulmányozása, hogy ezek milyen igényeket támasztanak az ember figyelmére, emlékezőtehetsége, kombinatív- és ítélőképességével szemben.

A könyvviteli munka mechanizálásának lényege elsősorban nem a kézi átírókönyvelés, könyvelőgépek, vagy lyukasztólappos könyvelőgépek, egyszóval modern eszközök alkalmazásában merül ki. Ezekkel a berendezésekkel elért megtakarítás sok tekintetben csak látszólagos, amennyiben a kézírás vagy gépek útján eszközölt átírás, amelyen mindeme berendezések alapulnak, sok olyan mellék munkával jár, amelyet a régi kötött könyvekhez való könyvelésnél nem ismerünk. A könyvvitel racionalizálásának jellemzője elsősorban a munkamegosztás és pedig a gondolkodó munka legmesszebbmenő elválasztása a mechanikus munkától. Az üzletesemények és értékelések (Wertvorgänge) számlaszerű feldolgozásának helyes megítélése alkotja a könyvelő szellemi munkáját. A racionális könyvelési szervezet ezt a szellemi munkát egyrészt a főkönyvi számláknak, másrészt a gyakorlatban előforduló összes üzleteseményeknek a könyvvitel szempontjából, leginkább mnemotechnikai úton való megjelölésével és rendszerbe foglalásával igyekszik egyszer és mindenkorra elvégezni. A teljesítmény, mint-hogy a könyvelő feladata így már csak a könyvvitel mechanikus munkájának elvégzéséből áll, lényegesen emelhető. Bizonyos, hogy a könyvelés racionális szervezése, mint a munkaszervezet egyéb terén is, jóval nagyobb igényeket támaszt a szervező képességeivel szemben, viszont a kizárólag mechanikus munkát kivívó személyzetnél alacsonyabb értelmi színvonal is elegendő.

Kétségtelen, hogy e munka célját, a könyvvitelnek a pszihotechnika szempontjából való kutatását, nem éri el teljes sikerrel. A berendezések és a módszerek különválasztott módon való tárgyalása, minthogy ezek a valóságban az emberre, mint a munka centrális tényezőjére kifejtett hatásukban a legszorosabb összefüggésben állanak, nem ad módot a könyvviteli munka pszichológiai hatásának alaposabb megismerésére. Ezért a racionális könyvelési organizációt célzó gyakorlati irányelvek sem alakulhattak ki s ezek megismerése még a jövő feladata. A szerző, kialakult irányelvek hiányában, a pszihotechnika feladatát ezen a téren inkább abban látja, hogy fokozottan rá kell mutatni a könyvvitel fontosságára, mint egyedüli eszközre, amely végső eredményeivel az üzem gazdaságosságát van hivatva eldönteni. A munka e fontosságának tudatában és az üzem alapvető feltételeinek megismerésével, az ember munkakedve fokozódik, ami viszont a teljesítmény emelkedésében nyilvánul. Kétségtelenül fontos ez is, de nem tekinthető a teljesítménymelés egyedüli eszközéül, sőt sok esetben meg sem valósítható. Ismeretes ugyanis, hogy a gyakorlatban éppen a racionális organizáció okozta messzeemenő munkamegosztás esetén az egyes alkalmazottak csak a maguk által végzett funkciókat, tehát az egésznek csak parányi részét ismerik jól, míg a többi csak nehezen hozzáférhető számukra. A könyvvitel végső eredményeit pedig, amelyek az üzem gazdaságosságára derítenek fényt, a vezetőség rendszerint szigorúan titokban tartja. Mindez azonban nem róható fel e munka hiányául, hiszen a könyvviteli munkára alkalmazott pszihotechnika igen fiatal tudományág, amely még csak a kezdetek kezdetén tart. *Neményi Endre.*

Folyóiratok szemléje.

The American Economic Review.

XVII. kötet, 1927.

1. szám. *E. W. Kemmerer: Economic Advisory Work for Governments.* Szerző elmondja tapasztalatait, amelyekre különböző országok közgazdasági szakértő-tanácsadójaként tett szert, azok pénzügyi reformjával kapcsolatosan. Ezen országok a következők voltak: Filippinek, Mexikó, Guatemala, Colombia, Németország, Dél-Afrikai Szövetség, Csile, Lengyelország, Ecuador és Bolivia. — *Charles A. Tuttle: The Function of the Entrepreneur.* A vállalkozói nyereség elméletének logikai előfeltétele a vállalkozó funkciójának a tisztázása miután a nyereség csak ezen funkció ellenszolgáltatásaként fogható fel. Ez a funkció a gazdasági termelő-egységek megszervezésében és tulajdonban tartásában áll. Ez a megszervezés a földdel, munkával és tőkével egyenrangú termelő-tényező. — *M. C. Waltersdorf: Going-Value in Utility-Valuation.* Amerikában, ismeretesen, a magántőke által üzemben tartott közüzemek állami ellenőrzés alatt állanak és az elérhető nyereségük maximálva van. Másrészt viszont a tarifájuk olyként való megállapításához van joguk, mely tőkéjük méltányos kamatozását biztosítja. Innét van, hogy Amerikában a vállalatok értékmegállapítása különleges, fontos, irodalmilag sokat tárgyalt problémává vált. Különösen két haszonforrás tőkcértékelésének megengedhetősége és módja áll az érdeklődés középpontjában: az egyik az ú. n. good-will-érték, a fogyasztókör közönség a vállalat iránt tanúsított jóindulatának, mint haszonforrásnak az értéke, melyet azonban a közüzemeknél az amerikai hatóságok és bíróságok többnyire nem hajlandók a vállalatok értékének (akár megváltás, akár a megengedhető haszon, tehát a tarifa megállapítása céljából történő) kiszámításánál figyelembe venni, — a másik az ú. n. going-value, vagyis a vállalat üzembenlétének értéke. E dolgot ezen utóbbi kérdéssel foglalkozik. A going-value egy jól-vezetett üzemben-lévő vállalat több-értéke egy üzem kivül levő vállalat — merő csontjaival (bare bones) szemben. Ez a különbség részben onnét is származik, hogy új üzemek kezdetben, kifejlesztésük ideje alatt, veszteséggel dolgoznak (development-cost). Másrészt az üzletkör megszerzése is költséggel jár. A dolgozat ismerteti, hogy a különböző amerikai államok illetékes közüzemi bizottságai és a bíróságok miként vették ezen tényezőket figyelembe. — *Glenn E. Hoover: The Economic Effects of Inheritance Taxes.* Az örökösödési adó közvetlen hatása természetesen az, hogy csökkenti az örökösök örökrészét. De tévedés azt hinni, hogy a társadalmi tőke mennyiségére hatással volna. És az sem bizonyos, hogy a magántulajdonban levő tőkét átjátsza az állam kezére, sőt, amíg az állam az örökösödési adóból származó bevételét rendes bevételként kezeli és kiadásainak fedezésére használja fel, ez be sem következhet. Ezzel szemben az örökösödési adó erősen befolyásolja a tőke-javak eloszlását. Az örökösödési adónak az a jó hatása lehet, hogy az örökség tárgyát képező üzemet olyanok kezébe juttatja, akik annak gazdaságos üzemvezetésére képesek. Az örökösödési adónak a takarékosagra való hatása csak nehezen ítélhető meg, némely embernél csökkenteni, másoknál növelni tudja a takarékosági hajlamosságát. Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a

jövedelmi adó közgazdasági szempontból előnyösebb ugyan az örökösödési adónál, az utóbbi azonban jóval előnyösebb a fogyasztási adóknál.

2. szám. *H. H. Preston: The McFadden Banking Act.* Ez az 1927. február 25-én kihirdetett törvény rendkívül jelentős változtatásokat intézményesít az amerikai bankszervezetben. Különösen fontos az amerikai bankok fióknyitási jogának további szigorú korlátozása. Egyidejűleg a Federal Reserve System fennmaradásának határidejét, mely 1934-ben lejárt volna, bizonytalan időre meghosszabbította. — *H. Gordon Hayes: Land Rent and the Prices of Commodities.* Ricardo földjáradékelméletével szemben Jevons-ét tartja helyesnek, aki szerint a föld különböző felhasználási lehetőségei a földjáradékot a javak árképződésének fontos tényezőjévé teszik. Ha valamely adott földdarabot több különböző célra lehet felhasználni, az elérhető legnagyobb haszon irányadó költségelem a földbirtok egyéb fajta felhasználásánál is. — *Montgomery D. Anderson: Economics of Business Fluctuation in the United States, 1919—1925.* A mezőgazdaság helyzetének nagy befolyása van az általános gazdasági helyzetre, még pedig úgy, hogy az előbbi változásai az utóbbiét körülbelül 8 hónappal megelőzik. Az összefüggés főleg a pénzpiacon keresztül valósul meg.

3. szám. *Frederick Barnard Hawley: The Orientation of Economics on Enterprise.* Szerző 1907-ben írt egy könyvet, *Enterprise and the Production Process* címen, mely akkor nem keltett feltűnést és melyre, annak tartalmi kivonatolása révén, újból fel akarja hívni a figyelmet. A könyv fő tétele az, hogy a közgazdaságtan azokkal a jelenségekkel foglalkozik, amelyeknek középpontjában a vállalkozó áll, aki megszervezi a termékek előállítását, értékesíti azokat és az ellenértéket szétosztja a termelő tényezők között. A vállalkozó fő funkciója a kockázatok vállalása, ezért élvez vállalkozói nyereséget a vállalkozói munkabér mellett. A termelési tényezők nem csupán gazdasági jelenségek, hanem egyidejűleg a természettudományok tárgyai is és minden emberi cselekvéssel vonatkozásban állanak. — *H. La Rue Frain: Some Factors Affecting the Bargaining Power of the Workers in the Glass Bottle Industry.* Az amerikai üvegfújó-iparban a munkásság helyzete az utolsó évtizedek alatt erősen megromlott. Ennek oka az ipar technikai átalakulása, amely lehetővé teszi a tanult munkásoknak félig tanultakkal való helyettesítését. Ezzel kapcsolatosan az erősen szervezett, zárt szakszervezet is átalakult egy lazább és a bérkérdésekben csak kisebb súllyal fellépni tudó szervezetté. — *W. L. Crum: The Role of Mathematics in Economic and Business Statistics.* Azt fejtegeti, hogy elemi statisztikai tanfolyamok egyetemi hallgatóinak mely mértékű matematikai ismerettel kell rendelkezniük. — *A. P. Winston: Does Trade Follow the Dollar?* Általánosan elterjedett felfogás az, hogy külföldi államoknak nyújtott hitelek nyomán az illető országok felé irányuló kivitel is megélénkül. Ezt a tételt azonban statisztikailag nem lehet igazolni, így tehát el kell vetni. Igaz azonban, hogy a tőkekivitel tulajdonképpen mindig javak kiviteléből áll s ebből és általános közgazdasági szempontból ítélve, nincs különösebb jelentősége annak, hogy a kivitel mely javakból áll és mely országok felé irányul. — *F. W. Fetter: A Salt Famine in Ecuador.* Ecuadorban a só állami monopólium. 1926 őszén nagy sóraktárak elpusztulása következtében sóhiány állott be, amelyet a fennálló szállítási nehézségek következtében csak három hónap után lehetett megszüntetni. A só ára közben hallatlan magasra, korábbi árának több mint tízszeresére emelkedett és sokszor még ilyen magas árért sem volt megszerezhető, ami zavarásokhoz és szállítmányok kifosztásához vezetett.

4. szám. *William Orton: Rubber, a Case Study.* A nyersgumi termeléssel és annak korlátozására irányuló törekvésekkel foglalkozik e cikk. — *H. J. Davenport: Interest Theory and Theories.* Az ú. n. time-preference kamatelmélet új érvekkel való alátámasztása és korlátozása a produktívítási kamatelmélettel való kombináció útján. A kamat nem eshet zéróra, mivel akkor a járadékot nyújtó tőkejavak értéke a kapitalizáció során végtelenre emelkedne, ami nyilvánvalóan lehetetlen. A szerző néhány régebbi

elméletet is kritika tárgyává teszi. — *Ben W. Lewis: Going Value; Comments on its Nature and Legal Status.* M. C. Waltersdorfnak ugyanezen évfolyam első számában megjelent cikkével polemizál. — *Oscar Morgenstern: Friedrich von Wieser, 1851—1926.* Az elhunyt nagy osztrák közgazda életpályájának és működésének rövid ismertetése és méltatása.

V. I.

• **Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.**

127 Band. III. Folge. 72 Band. Sechstes Heft. Dezember 1927.

Rudolf Stolzmann: Die Ganzheitslehre O. Spanns. Hozzászólás Spann „Grundlegung der Preis und Verteilungslehre“ című ugyanezen folyóiratban korábban megjelent cikkéhez Spann és szerző elméletének összehasonlítása alapján. Megállapítja, hogy a határhaszon tekintetében álláspontjuk lényegileg egyező, mindketten organikus álláspontot foglalnak el. Ellenben az egyenrangúság (Gleichwichtigkeit) tekintetében álláspontjaik nem fedik egymást teljesen. Spann álláspontja és az övé között a leglényesebb különbség azáltal fejezhető ki legrövidebben, hogy Spann rendszerének alapjává az organikust teszi, míg az ő rendszerének alapja a socialorganikus. Spann organizmusa esupán az egyes tagok organikus összefüggését jelenti az összesség teljesítménytagozatának felépítésében, Spannál a nemzetgazdaságtan természeti képlet, míg az ő megalapozása szerint a socialorganikus összefüggés alapja az, hogy a gazdaságtan ethikai célképlet. Spann célja a történeti kategóriák kiegyeztetésére, az ő célja a jövedelemelosztás megfejtésére irányul. Spann az összességet mint megadottat fogja fel és abból, mint absztrakt kiindulópontból logikai levezetés útján deriválja eredményeit. Ebből áll rendszere, melynek logikai csúcspontja végül az organikus és igazságos árról való megállapítás (az igazságos ár az egész gazdaság helyes tagozódásának eredménye), ami által Spann új gazdasági ethikát alapoz meg, amelynek alapja többé nem a „kell“ (sein sollen), hanem a „van“ (sein), ellentétben az ethika eddig szokásos fogalmával. — *Paul Flasekämpfer: Die logische Natur der quantitativen statistischen Merkmale mit besonderer Berücksichtigung des Problems der Gruppenbildung.* Szerző Žižek ismert felosztásával szemben a statisztikai ismertetőjelek általános logikájának követelményeképen új felosztást tart szükségesnek. Egyik főcsoport a kvantitativ, másik a kvalitatív ismertetőjelek csoportja. A régi felosztás egyes csoportjaira nézve megállapítja, hogy a tárgyi-mennyiségi és időbeli ismertetőjelek mindig kvantitatív természetűek, a tárgyi-minőségi ismertetőjelek nem lehetnek mennyiségi jellegűek, végül a térbeli ismertetőjelek részben az egyik, részben a másik csoportba tartoznak. *Nationalökonomische Gesetzgebung: A munkaközvetítésről és munkanélküliség elleni biztosításról szóló törvény* ismertetése.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

51 Jahrgang. Sechstes Heft. Dezember 1927.

Hans Ritschl: Reine und historische Dynamik des Standortes der Erzeugungsweige. A cimszerinti tétel alapos és kimerítő tárgyalása. — *Otto v. Zwiedineck-Südenhorst: Die Kausalität der Volkswirtschaft:* Dr. Arno Lamprecht: Die Kausalität der Volkswirtschaft című könyvének ismertetésével kapcsolatban sikraszállás amellet, hogy a nemzetgazdaságtan középpontját a kauzális kutatás képezi, ennek folytán az individualisztikus gazdaságelmélet mint célra nem vezető, mellőzendő. Ez azután, bár más kiinduláspontból, mint a Spann, de ugyanazon eredményhez vezet, nevezetesen, hogy a szociális történés univerzalistikusan szemlélendő és magyarázandó meg. — *Hans Honegger: Volkswirtschaftslehre als Organon: Eine Auseinandersetzung mit Alfred Ammon und dem Problem der Volkswirtschaftlichen Objektbestimmung.* Ammon nemzetgazdaságtan elméleti tárgymeghatározása nem kielégítő, mivel ő csupán a tágabb értelemben vett

nemzetgazdaságtan általános, formális kutatási tárgyát állapítja meg. Ezért ez három vonatkozásban kiegészítendő. 1. Tudományunk különös tárgya a kapitalista gazdálkodás, 2. tartalmi tárgya a társadalmi jóléti gazdálkodás, 3. a szűkebb értelemben vett nemzetgazdaságtan, a termelés-tan. Tehát a tágabb értelemben vett nemzetgazdaságtan a kapitalista csere-gazdálkodásról szóló tan, tekintettel a népjólétre, és a szűkebb értelemben vett nemzetgazdaságtan a kapitalista termelésről szóló tan, tekintettel a termelékenységre. — *K. Wyszymirski: Schiffahrtsabgaben und Schleppmonopol als rechtliche und wirtschaftliche Voraussetzungen der Kanäle — Artur Dissingen: Demokratie und Arbeitsrecht. — Joachim Kirchner: Adolf Wagners Nachlass in der preussischen Staatsbibliothek.* R. L.

Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

XX. Band, 1—2. Heft. Stuttgart, 1927.

Ostrogorsky, Georg: Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert. Egy bizánci adóokmány (adókievetési egyezmény) napfényrekerülése kapcsán igen mélyreható forrástanulmány keretében ismerteti a X. századbéli keleti *faluközösségek* sajátos szervezetét. A bizánci parasztság ugyanis az adószedés céljaira kényszerkötélékekbe tömörített és e kötelékek — faluközösségek — tagjai egyetemleges felelősséggel tartoztak egymás adókötelezettségeiért. A tárgyalt okirat a bizánci közgazdaságnak két olyan pontjára vet fényt, melyek eddig ugyan számos diskusszió tárgyát képezték, mégis felderítetlenek maradtak: t. i. Bizánc agrárviszonyaira és a parasztbirtokok adózására. A Kr. u. VIII. században alakult ki a kelet-római birodalomban a nagybirtok mellett a szabad faluközösség, egyrészt katonai és adózási szempontok, másrészt gazdasági kényszerűség folytán, mert a latifundiungazdaság, Róma súlyos öröksége csődöt mondott. (Nem tévesztendő össze az egészen más jellegű *földközösséggel*, melytől élesen elválasztja az a körülmény, hogy míg utóbbinál a közösség termelési forma, addig a faluközösségnél fogyasztási és közteherviselési, tehát közvetve jövedelemmegosztási kategória.) E tények eredménye volt Konstantin paraszttörvénye, mely a szabad kiskisgazdaságok alapját rakta le. Ez okmány alapján megdöntve látszik a gazdaságtörténészek által felállított azon elmélet, mely szerint a kelet-római birodalomban a szabadabb formák mellett való kolonizáció a nagy szláv bevándorlások nyomán indult meg. Egyébként abban, hogy a császárok a nagybirtokos mágnások, a „hatalmasok“ ellenében az adófizető kiskisgazdákat védték, a korai merkantilizmus motívumai ismerhetők fel. A települések alakjában a tanya mellett a községszerű település kezd előtérbe jutni, ami szintén a területi csomópontok szerint való társadalomkoncentrációs folyamat jele. A falubeliek birtokviszonyai érdekes sajátosságokat mutatnak. Ha valaki elköltözött, adóját a többiek viselték, de gazdaságának hozama a községet illette meg; a szomszédoknak azonban elővételi joguk volt és amennyiben ezt érvényesítették, természetesen az adó is áthárított az új birtokosra. Az egész község egy adókerület, arra egy összadót vetnek ki, melyért a falubeliek egyetemleges és kölcsönös felelősséggel tartoznak. A bizánci község *adózási egység*, anélkül, hogy egyben közigazgatási egységet alkotna. Az adó elsősorban *földadó*, telekegység szerint; emellett van: *legelőadó*, *ajtó- és ablakadó* — primitív házádo —, *tűzhelyadó*, végül a természetes szolgáltatások mellett a *fejadó* úgy az emberekre, mint a jószágokra kivetve. *Ostrogorsky* rendkívül alapos tanulmánya a bizánci császárság gazdasági életét új megvilágításba állítja. — *Prof. G. von Below: Eine Erneuerung der hofrechtlichen Theorie.* *F. Beyerle* baseli professzorral szemben vitatja a vásáralapítások jogi természetét és lényegében a vásárok ú. n. focus-elmélete alapján állva, — mely szerint a vásár jelentős forgalmi irányok gyűpontjában létesül — a vásáralapítás gazdasági karakterét bizonyítja. — *Bethge, Oscar: Über „Bifänge“.* — *Krogmann, W.: Die Eigentumsverhältnisse des Lübecker Marktes um 1300 und ihre Erklärung.* —

Noack, Friedrich: *Ein Monumentalwerk über die Römische Campagna*. A Campagna kérdésével először Werner Sombart foglalkozott, igazi kifejtője Giuseppe Tomassetti, akinek nemrégén megjelent forrásmunkájáról van itt szó. Ismerteti a Campagna természeti adottságait, talajviszonyait, növénytakaróját, birtokviszonyának kialakulását, falusi és városi településeit, stb. Az *agro romano* gazdasági művelésbe vonásának egyetlen megbízható kútfője. — Panhorst, Karl H.: *Das Verhältnis der Ehinger zu den Welsern in den ersten deutschen Unternehmungen in Amerika*. — Loserth, J.: *Seidenverfälschungen und deren Abwehr durch Beschluss des Regensburger Reichstags von 1594*. — Pesl, L. D.: *W. Staffords Gespräche über die in der Bevölkerung verbreiteten Klagen*. Ismertetése egy 1581-ből való angol közgazdasági munkának. Megismerjük belőle nemcsak a kor közgazdasági eszméit, de az egykorú gazdasági viszonyokat is. A pénz értékét szerző annak ritkaságának tulajdonítja és annak tudja be, hogy ezidőtájt a pénzkészlet rendkívül csekély, — egész Európában becslése szerint 800 millió aranymárka. (189. l.) A mértéket nem ismerő pénzrontásból, kiviteli tilalmak felsorakoztatásából, az elkerítések megindulásából és mindezek hatásainak a felvázolásából plasztikusan domborodik ki a pubertás korában élő angol merkantilizmus gazdasági strukturájának reliefje. Igen érdekes az a megállapítása, — ahhoz képest, hogy ez a XVI. században hangzott el — hogy a parasztlakosság elszegényedésének tényleges oka a naturálgazdaságot felbomlasztó pénzgazdaság kialakulása. — Kaerst, J.: *Die Geschichtsauffassung Rankes und Droysens in ihrer nationalen Bedeutung*. — Koehne, Karl: *Selbstbiographien moderner Nationalökonomien*. A Dr. Felix Meiner kiadta közgazda-biográfiákat ismerteti és értékeli, és pedig: Eduard Bernstein, Karl Diehl, Heinrich Herkner, Karl Kautsky, Robert Liefmann, Heinrich Pesch és Julius Wolf önéletrajzát. — Könyvismertetések. Schäfer L.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Január 19-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Varga István* tartott előadást „*Vállalkozói nyereség és vagyonmegoszlás*” címen. Tanulmányához, mely a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában meg fog jelenni, *Kelcmen Mór* és *Neubauer Gyula* tettek észrevételeket.

Január 31-én *Balkányi Béla* olvasta fel értekezését „Magyar ország mezőgazdasági kiviteléről”. Ezt a dolgozatot is a Közgazdasági Szemle következő számában egész terjedelemben közöljük.

Tanácskozmány kereskedelmi mérlegünkről.

Január 26-án *Eber Antal* elnöklete alatt tartott ülésünkön a kereskedelmi mérlegről rendezett ankétunkhoz megjegyzéseket tenni kívánók szólaltak fel:

Balogh Elemér szerint valamely ország kereskedelmi mérlegének krónikus passzivitása csak akkor válik veszedelmessé, ha kihatásában előbb vagy utóbb a valuta stabilitását érinti. Nem jelent tehát a tárgytól való eltérést, ha fejtegetései során a valuta védelmének kérdésével foglalkozik. Nem tudjuk nélkülözni a külföldi támogatást, de kétségtelen, hogy ezek a kölcsönök fokozzák kereskedelmi mérlegünk passzivitását és egyben növelik a fogyasztást is, főleg luxuscikkekben, ami ellen roppant nehéz a védekezés. A Pester Lloyd közgazdasági rovatának vezetője karácsonyi cikkében megdöbbenő adatokat sorol fel a luxus- és consumcikk behozatalának gyors emelkedéséről, amit nem szabad ölbetett kezekkel tudomásul vennünk, hanem a legnagyobb eréllyel kell ellene küzdenünk. A kereskedelmi mérlegről tartott előadásokból, röviden összefoglalva, a következő főbb tanulságokat szűrtük le: 1. a készárúbehozatal csökkentése és ezzel egyidejűleg a hazai ipar fejlesztése és propagálása; 2. az export fokozása úgy mezőgazdasági, mint ipari cikkekben; 3. kellő óvatosság a külföldi kölcsönök igénybevételénél. Produktív célok. Takarékos felhasználás; 4. propaganda a takarékoság, belső tőkegyűjtés és a hazai ipar pártolása érdekében.

Ami az elsőt illeti: a készárúbehozatal csökkentésénél és a hazai ipar pártolásánál elsősorban a kereskedelemre hárul igen fontos feladat. A sokat szidott fogyasztási szövetkezetek például céltudatosan támogatják a hazai ipart, amiről nagy inarvállalataink is tanuságot tehetnek. Az export fokozása terén, hála Istennek, még igen nagy lehetőségek előtt állunk. A mezőgazdasági cikkeknel azonban az export-fejlesztésnek az az előfeltétele, hogy a termelést jobban megszervezzük, qualitativ megbízható, egyöntetű, piacképes árút produkáljunk, lehetőleg nagy tömegekben

A külföldi piacok feltárása, külföldi összeköttetések létesítése terén sem történik meg minden lehető. A mostani előadás-sorozatnak logikus és méltó folytatása lenne ama probléma megvitatása, hogy milyen gyakorlati eszközökkel lehetne termelésünket exportképesebbé tenni s milyen szervek útján lehetne az exportnak úgy mezőgazdasági, mint ipari téren az eddiginél sokkal nagyobb lendületet adni.

Áttérve már most a valuta védelmének kérdésére, tudvalevő, hogy a valutáris egyensúlyt két tényező zavarhatja meg, ú. m.: az államháztartás egyensúlyának felborulása és a fizetési mérleg növekedő passzivitása.

A fizetési mérleg passzivumát eladósodott országok külföldi kölcsönökkel, továbbá saját valutájuk és értékpapirjaik exportjával egyenlítik ki. Ámde olyan források-e ezek, amelyekre minden körülmények között és feltétlenül számítani lehet? Ha valamely váratlan politikai esemény a külföldet tartózkodásra inti, akkor a rövid lejáratú külföldi kölcsönöket felmondják, új kölcsönök felvétele huzamosabb ideig lehetetlenné válik, az értékpapirokat pedig — ha nincsenek zárolva — visszazúdítyák, ami rendszerint a legalkalmatlanabb időpontban szokott megtörténni. Igaz ugyan, hogy jegybankközi megállapodásokkal és preventív intézkedésekkel átmeneti nehézségeket el lehet hárítani. Hiszen volt rá példa nálunk is a közelmúltban, amikor a szerencsétlen frank-ügy, összeesvén a Victoria-conszern bukásával, kritikussá tették a helyzetet. De azért mégis kétségtelen, hogy egy eladósodott ország valutája igen labilis alapon áll. Mert ha nem sikerül fizetési mérlege deficitjét értékpapirexporttal és külföldi kölcsönökkel teljes mértékben kiegyenlítenie, vagy a gazdasági élet húsába vágó intézkedésekkel megszüntetnie: akkor apadásnak indul jegybankjának aranykészlete, illetve devizaállománya és romlásnak a bankjegyek fedezeti aránya. Ez, ha nagyobb mérvet ölt, már is elég ok arra, hogy nyugtalanságot váltson ki a közönség körében. Kezdetben csak a befentesek és előrelátóbbak kezdi meg a vagyonelexportot, aminek valutaromboló hatását fejtegetni fölösleges. Azután sorra kerülnek a megriadt betevők, egyidejűleg belekapcsolódnak a valutaromboló sorába a valorizálatlan hitelekkel spekulálók. És ekkor már hatványozottan mélyíti ki a válságot a fokozódó infláció és a közönség körében lassan felburjánzó, de később annál rohamosabban terjedő pánik. S ha egyszer a helyzeten úrrá lesz a *spekuláció* és a *pánik*: akkor a további eseményekkel igen nehezen tud megbirkózni a jegybank és a kormány.

Bizonyos, hogy a jegykibocsátó intézetek veszély esetén minden célravezető intézkedést megtesznek. Azonban, ha a válságoknak mélyebben fekvő okai vannak, vagy oly hosszú ideig tart, hogy a valuta megingását megakadályozni nem lehet, akkor életbevágóan fontos, hogy a baj legalább lokalizálható legyen. Erre csak egy mód van: ha a négy legfőbb valutarontó tényező (*államháztartás egyensúlyának megingása, a fizetési mérleg passzivitása, a spekuláció és pánik*) közül néhányat hatálytalanítunk. És szóló szilárd meggyőződése, hogy közülök hármát, vagyis: az államháztartás egyensúlyának a valutaromás következtében várható megingását, továbbá a spekulációt és a pánikot alkalmas intézkedésekkel ki lehet kapcsolni a valutarontó tényezők sorából. Nem kell hozzá egyéb egy rövid törvényt, amely felhatalmazza, illetve utasítja a kormányt, hogy abban az esetben, ha a valuta stabilitása meginog és lefelé való kilengése néhány százalékot meghalad, a következő három intézkedést léptesse életbe: 1. egy rövid rendelettel máról holnapra az államháztartás bevételeit és kiadásait aranyalapra

helyezze; 2. a köz- és magántartozásokat és követeléseket aranyértékben valorizálja; végül 3. a fix-kamatozású értékpapírok szelvénytisztogatását valamely formában a status quo alapján aranyértékben megrögzítse.

Oly országot vesz példának, amely szolid, kiegyensúlyozott költségvetéssel dolgozik. Ilyen országban az államháztartás egyensúlya s ennek állandósága már csakis a valuta stabilitásától függ. Ezt pedig egy ilyen törvényes felhatalmazással erről az oldalról feltétlenül biztosítani lehet. Mert ha egy állam bevételeit már a valuta megingásának kezdő stádiumában aranyalapon szedheti be, akkor nem kell tartani az államháztartás egyensúlyának a valuta megingása következtében való felborulásától. És ezzel automatice kikapcsolódik az első hatalmas valutarontó tényező.

Ami a második kérdést: *a hitelek valorizálását* illeti, az még egyszerűbben megoldható és ennek törvényes biztosítása egyenesen jótékony hatást váltana ki az illető ország közönsége körében. Senki sem féltene többé a betétjét, mert tudná, hogy az — még baj esetén is — automatikusan valorizálódik. Abnormis drágaságtól sem kellene tartani, mert nem öltene nagyobb mérveket az infláció s nem kapna lábra az áruhalmozás. A fix-kamatozású papírok árfolyama sem csökkenne, hiszen az aranyban való kamatszolgáltatás a status quo alapján biztosítva lenne. És még ha meg is inogna a valuta stabilitása, még akkor sem vásárolna senki idegen valutákat, mikor azok nem hajtanak jövedelmet és spekulatív nyereséget sem biztosítanak. Céltalanná válna a saját valuta spekulatív kivitele és a vagyonexport is csak sporadikus esetekre szorítkoznék, tekintve, hogy vagyonát mindenki a belföldön is konzerválni és valorizálni képes. Végeredményben tehát nem lévén alap a spekulációra és ok a pánikra, egyiktől sem kellene tartani. A kormányzás bölcsesége éppen abban áll, hogy megelőzze az eseményeket s elejét vegye a nagyobb bajoknak. Éppen a nyugodt légkört és stabil viszonyokat kell egy ilyen intézkedés megvitatására és foganatosítására felhasználni, először: mert nem váltana ki különösebb izgalmat, másodszor: mert annak technikai előkészítéséhez idő kell.

A mértékadó külföldi tényezők egy ilyen intézkedésben azt az elhatározott és komoly törekvést látnák, hogy a valuta stabilitását az illető ország nem csak fenn akarja, de fenn is tudja tartani. Ami pedig a belföldet illeti, elég utalni az infláció szomorú korszakára, amikor az ezzel az átokkal sújtott országokban nagy — és talán a legértékesebb — társadalmi rétegek teljesen elveszítették vagyonukat, mert nem tudták időben mérlegelni a valutaromlás következményeit. A valuta értékváltozásának nem volna szabad többé a társadalom egyedeinek vagyonában nagyobb eltolódást előidéznie. Ha igaz is, hogy a kérdés megoldása nem így egyszerű és azzal kapcsolatban több fontos részletkérdés is felmerül, az eszmét azonban főbb vonalaiban mindenképpen megfontolásra ajánlja.

Magyar Bertalan emlékeztet **Szabóky Alajos** megállapítására, hogy a behozatalnak az elmúlt évben történt nagyarányú emelkedése a gazdasági élet fellendülésének következménye. Jóllehet, az ankét előadói között a protekcionista vámpolitika kimagasló teoretikusai és képviselői is felszólaltak, ezek is arra a meggyőződésre jutottak, hogy a passzivitás eltüntetése elsősorban a *termelés fokozása és megjavítása*, nem pedig a *behozatal csökkentése* révén érhető el. Németországban az 1927. évben 3.9 milliárddal emelkedett a passzivum, amely az 1926. évben mindössze 100 millió márkát tett ki. Köztudomású azonban, hogy az 1926-os év a német gazdasági élet fekete esztendeje volt. A külkereskedelmi mérleg alakulását így nem lehet irányadónak tekinteni a gazdasági helyzet elbírálása szempontjából. A fokozottabb belföldi fogyasztás és

emelkedő konjunktura ugyanis az ipari exportot is kedvezőtlenül befolyásolja. Amíg ugyanis a belföldi fogyasztás irányzata szilárd, az ipar arra törekszik, hogy a belföldi piacon élvezze azt a magasabb árat, amelyet a vámvédelem számára biztosít. A múlt esztendő kedvező konjunkturája után az első kilenc hónapban a gazdasági helyzet leromlott és ebből az következtethető, hogy a következő hónapokban ipari behozatalunk csökkenni, ipari kivitelünk emelkedni fog és ezáltal kereskedelmi mérlegünk előreláthatólag javul. Ezzel egyenlő arányban romlik azonban a belső gazdasági élet mérlege. Rá kell mutatni azonban, hogy a belföldi termeléstől független tényezője a behozatal alakulásának a tőke vándorlása. Quast rámutat arra, hogy a mérleg passzivitásának oka általában az, hogy az illető országban olyan tőkeszükséglet áll fenn, amely felülmúlja a tőkeképződést. Ha tekintetbe vesszük, hogy a múlt év első 11 hónapjában behozott készárúk értéke 254.3 millió volt, úgy fogalmat alkothatunk annak az összegnek a nagyságáról, amely a kereskedelmi forgalom lebonyolításához volt szükséges.

A *luxuscikkek* behozatalát illetőleg megállapítja, hogy az 1927. év első kilenc hónapjának 62 millió pengőre rugó luxusbehozatala mintegy egyharmadát tette ki az utolsó békeév (1913) első kilenc hónapja luxusárú-behozatalának az indexszámok tekintetbevételével. Leszögezte ezekután, hogy a kereskedelmi mérleg növekedéséért a kereskedelmet semmimemű felelősség nem terheli, jóllehet éppen a külkereskedelmi mérlegre való hivatkozással igyekeztek esztendőkön át a kereskedelem produktivitását korlátok közé szorítani. A *kivitel* fokozásának kérdésében nem új kivitelt elősegítő intézménynek létesítésére van szükség, hanem az ipart és kereskedelmet kell versenyképesebbé és exportképesebbé tenni a közterheknek oly arányú csökkentésével, amelyek a mai belföldi drága termelési árakat kiegyenlítve, ezt a versenyképességet a külföldi piacon biztosítják. A közterhek csökkentése lehetővé teszi a láthatatlan exportot is, amelynek növelése — az előfeltételek biztosítása mellett — a kereskedelem feladata. Az új gazdasági politikának célkitűzései között szerepelnie kell a tranzitforgalom előmozdításának is. Végül hangsúlyozza, hogy a magyar kereskedelem szívesen vesz részt a *magyar gyáripár* termelését népszerűsítő Magyar Hét rendezésében, amint hogy általában a gyáripár és kereskedelem kooperációja. céltudatos gazdasági és kereskedelmi politikával támogatva, juttat közelebb a konszolidált és gazdaságilag megerősödött Magyarországhoz.

Vitéz Gouthalvy Dorner Zoltán jóllehet nem nézi a merkantilista felfogás ridegségével a kereskedelmi mérleg problémáit és elismeri, hogy a mérleg passzivitás takarója lehet egy eljövendő gazdasági fejlődésnek, mégis utal annak szükségességére, hogy minden eszközzel törekedjünk a mérleg passzivumának megszüntetésére. Az organikus elmélet alapján állva foglalkozik az egész gazdasági organizmus fejlesztésével. Rámutat a tőke-felhasználások sorrendje kérdésének fontosságára, azután áttér a racionalizálás főbb problémáinak taglalására.

Kóródi Sándor: Csonkamagyarország gazdasági életében az export sokkal nagyobb jelentőségű, mint aminő szerepet Nagymagyarországon betöltött. A háború előtti magyar őstermelő, gyáros és kereskedő az osztrák-magyar vámterületen belül is kiterjedt működési teret talált, mert 50 millió ember szükségletének fedezéséről gondoskodhatott. Ezzel szemben hazánkban mai őstermelői, kereskedői és gyárosai csak 8 millió, fellevevőképességében gyengült magyar szükségletével számolhatnak, a szerződéses vámok nyújtotta, sokszor elégtelen védelem határain belül. Ennek dacára a kettős monarchia és Nagymagyarország idejében fel-

ismerték exportra való utaltságunkat. *Baross Gábor* meglátta, merre vezet a fejlődés útja, megteremtette a Kereskedelmi Múzeumot és életre hívta a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságot. E két intézménnyel úgy a magyar külkereskedelemnek, mint különösen a magyar exportfejlesztésnek alapját vetette meg. Hogy *Baross Gábornak* és követőinek útja mennyire helyes volt és megvalósításukkal és intézményeikkel mennyire megelőzték korukat, misem bizonyítja jobban, minthogy több mint három évtizeddel *Baross* halála után, az egész világ elfogadta *Baross* eszméit és megvalósítja koncepcióit. Minden ország exportfejlesztő intézményt létesít és igyekszik exportja útjából elhárítani azokat az akadályokat, melyeket a háború utáni zavaros viszonyok eléje gördítettek.

A hatalmas brit birodalom, amely századokon át ragaszkodott a manchesteri iskola beavatkozás-elleni elméletéhez, elsőnek teremtette meg a háború után állami külkereskedelmi intézetét, a kereskedelemügyi minisztérium híressé vált *Oversea Departement*-jét, elsőnek sietett hitelt nyújtani a kivitel elősegítésére és elsőnek alkalmazta az exporthitelbiztosítást akkor, amikor az angol kereskedelem és az angol pénzpiac anyagi ereje, a kontinentális viszonyokhoz hasonlítva, a lehető legkedvezőbb volt. A francia *Office National du Commerce Extérieur* háború előtti alapítás ugyan, de a mai jelentőségére csak a háború után emelkedett, mert csak akkor látott intenzív módon a francia export megszervezéséhez és irányításához. Ugyancsak a háború után alakult a *Banque Nationale Française du Commerce Extérieur* két millió frank évi szubvenciával és 25 millió frank állami kamatmentes kölcsönrel, amely az alaptőke 6 százalékos kamatozásán felül elért haszon 30 százalékaival törlesztetik. A belga *Comité National du Commerce Extérieur* az *Office de l'Etat*-val karöltve működik az export fejlesztésén. Széles megalapozású az olasz *Istituto Nazionale per l'Esportazione*; rövid fennállása alatt — óriási állami garanciával — megszervezte az exporthitelbiztosítást és az exportra kerülő déligyümölcsök már kázását azok megbízhatóságának és ennek megfelelően kelendőségének emelésére. A nagyszerű exportörökkel rendelkező sváiciak is szükségét érezték a „*Schweizerische Zentrale für Handelsförderung*” megteremtésének. Belátták, hogy az export elé, a megváltozott viszonyok folytán tornyosuló nehézségek elhárítása az egyesek erejét felülmúlja és csak az államilag támogatott szervezés alkalmas az export útjainak az egyengetésére. Spanyolország évi 15 millió pezetát fordít exportprémiaikra. Röviddel ezelőtt Cseh-Szlovákiában is alakult egy exporthitelbiztosító társaság és a Lengyelországban múlt évben létesített kivitelfejlesztő intézet, a legújabb hírek szerint, 10 millió zloty tőkével exporthitelbiztosító társaságot alapított és az állam az első évre 50 millió zlotyban állapította meg a biztosítandó összeg felső határát. Jugoszláviának is van egy, bár kezdetleges külkereskedelmi organizációja, sőt a törökök is hoztak már törvényt egy exportfejlesztő intézet létesítésére. Ezzel szemben mi megszüntettük egyetlen kiviteli intézményünket: a Kereskedelmi Múzeumot is és most, amikor az export legtöbb tudást, tapasztalatot, irányítást és pénzügyi megalapozást követel, egyetlen olyan szervünk sincs, amely az export sokféle kérdésével gyakorlati alapon is foglalkoznék. Nemcsak régi piacaink és régi összeköttetéseink szűntek meg, nemcsak az ezek helyébe szükségessé vált új piacok és új összeköttetések megteremtéséről van szó, hanem arról is, hogy a szükségletek megváltoztak, új államok, iparágak, vevőkörök keletkeztek, minek folytán exportunknak is új irányt kell vennie, új szokásokhoz kell alkalmazkodnia és új feltételekhez kell símulnia. A legtöbb exportüzletnek tőkeszegénységünk a

legfőbb akadálya. Ezeken a hiányokon csak egy céltudatos programmal működő *exportfejlesztő intézmény* tudna segíteni. Nem érnenk azonban célul valamely külföldi exporttámogató intézmény egyszerű lemásolásával, hanem — a mi különleges viszonyainknak megfelelően — valami újat kell alkotnunk. Nálunk az exporttámogatás sokoldalú üzleti feladatait csak egy államilag támogatott magánvállalkozás oldhatná meg. A létesítendő intézménynek feladatává kellene tenni, hogy a legintenzívebben foglalkozzék exportüzletek közvetítésével; szervezzen egy mindenki számára egyaránt hozzáférhető, megbízható és gyors hírszolgálatot; ügynököket állítson fell a fontosabb külföldi piacokon; saját közgeivel és szakutazóival tanulmányoztassa a külföldi piacoknak magyar cikkekben való felvevőképességét; ismertesse a külföldi piacok igényeit a magyar termelőkkel; legyen segítségére hazai cégeknek külföldi árúminták beszerzésében, külföldi kiállításokon és közszállításokon való részvételében, valamint külföldi követeléseik behajtásában és a magyar termelés propagálásában. Egy, a vázolt feladatok teljesítésére alkalmas szervezettel rendelkező intézet alkalmas volna az exporthitelbiztosítás igénybevételének megszervezésére és ezzel az export finanszírozásának megkönnyítésére is. Mindezen feladatok különös fontosságot nyernek, ha arra a — fájdalom le nem tagadható és semmiképpen sem szépíthető — tényre gondolunk, hogy a tőlünk elszakított területek kereskedelmileg egyre jobban elidegenednek tőlünk. Nemcsak az utódállamok fővárosai, hanem egyes határmenti városai, mint új gócpontok szerepelnek, melyek lassanként átveszik Budapest korábbi szerepét és forgalmukból Magyarország egyre jobban kikapcsolódik.

Természetes, hogy az állami támogatás csak arra szorítkozhatnék, hogy egy ily exportintézménynek létrejöttét lehetővé tegye és működését megalapozza, de a tulajdonképeni üzleti jellegét pénzügyintézeteink és mezőgazdasági jellegű érdekesoportjaink részvétele adhatná meg, amely egyszersmind biztosítaná az egész intézmény gyakorlati irányát és realitását. E két tényezőnek, az állami támogatásnak és az üzleti vállalkozásnak egymással való szövetkezése, az állam ellenőrzése és az érdekképviselők közreműködése biztosíthatná, hogy ez a kiviteli intézmény sem bürokratikus szerv, sem egyoldalú érdekeket szolgáló vállalat ne legyen, hanem a magyar külkereskedelem egyetemes érdekeinek szolgálatában álló olyan intézmény, mely új életre serkentené kiviteliünket és ezzel hathatósan hozzájárulna külkereskedelmi mérlegünk passzivitásának csökkentéséhez.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi november hónapban.

Az előző hónapokban mutatkozó feszültség a pénzpiacon némileg enyhült, ez azonban az általános gazdasági életben nem nagyon éreztette hatását. A fizetéseképtelenségek újból növekvő száma és a munkaméltuliek számának újabb emelkedése arra mutatnak, hogy a magángazdaság még mindig nem jutott el a kiegyensúlyozottság azon állapotába, ahová az államháztartás már régen elérkezett. Az állami és községi beruházások alkalmat nyújtottak ugyan eddig arra, hogy a magángazdaság foglalkozáshoz és keresethez jusson, azonban a nehéz kamatviszonyok kevésbé bizonyultak alkalmasnak arra, hogy a magánvállalkozó kedv felélénküljön. Kereskedelmi mérlegünk október havában is újabb passzivumot mutat fel, s hosszú idők óta most történt először, hogy az év első tíz hónapjában egyetlen hónapban sem mutatkozott aktív egyenleg. Ez azonban már azért sem tekinthető aggasztónak, mert mezőgazdasági kivitelünk még nagyobb lehetőség előtt áll, s most történt először, hogy mezőgazdasági terményeinkből rendelkezésre álló exportfeleslegünknek október végéig még csak legfeljebb negyedrésze került kivitelre.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat novemberre 1.7 millió pengő felesleget vesz kimutatásba az előző évi 9.8 millió pengő felesleggel szemben. A különbözet oka abban rejlik, hogy bár abszolút számok tekintetében úgy a bevételi mint a kiadási tételek emelkedtek, mégis a kiadási tételek előirányzata ez évben jóval nagyobb arányban növekedett. A kiadások növekedését a novemberben esedékes negyedévi lakbérek és a személyi járandóságok növekedésén kívül a dohányvételre előirányzott összegek, valamint a háborúelőtti államadósságok visszafizetésére előirányzatba vett 3,220.000 pengő és a lisztvásárlási és segélyhitelkölcsön törlesztésére fizetendő 1,202.000 pengő okozták.

A bevételek előirányzatánál az előző évek tapasztalatai érvényesültek, azonkívül figyelembe vétetett az egyemes adók és az azokkal kapcsolatos tárcabevételek negyedévi esedékessége is.

Az államháztartás november havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
november	82.4	84.1	97.9	+ 15.5	+ 13.8

Ezek szerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a nem állami bevételi számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot novemberben 13.8 millió pengővel haladta felül, és így az 1.7 millió pengőre előirányzott bevételi felesleget 15.5 millió pengőre növelte. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban a bevétel és kiadás közötti különbözet előirányzat és tényleges eredmény alapján a következő képet mutatja:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
július	+ 7.4	— 1.7
augusztus ...	+ 2.9	+ 3.0
szeptember ...	+ 17.2	+ 15.8
október	+ 7.1	+ 18.5
november	+ 13.8	+ 15.5
Összesen:	+ 48.4	+ 51.1

vagyis az előirányzott 2.7 millió felesleg helyett a bevételek előirányzaton felüli növekedése a költségvetési év első 5 hónapjában összesen 51.1 millió pengőt eredményezett, ami többet tesz ki, mint az összes előirányzott bevételek 10%-a. A bevételi felesleg főrésze a vámjővedék emelkedésének tulajdonítható, aminek ellentételét a kereskedelmi mérleg behozatali oldalának növekedésénél láthatjuk.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását november hónapban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	millió pengő
Vámjővedék	13.7
Dohányjővedék (brutto)	12.6
Cukoradó	3.2
Sójővedék (netto)	1.9
Összesen	31.4
Különbség az előirányzattal szemben	+ 4.4

Novemberben a sójővedék bevétele cca 34.000 pengővel az előirányzaton alul maradt, a többi bevételi források ellenben mind bevételi többletet eredményeztek. Az összes bevételi többletnek több mint 50%-át a vámjővedék mutatta fel. A lekötött bevételek többlete novemberben az összes bevételi többletnek 23%-át tette ki.

A népszövetségi kölcsön számlák álladéka november végén 67.5 millió pengőt tett ki az előző havi 66.9 millió pengővel szemben. A különbség oka abban található, hogy a pénzveréshez szükséges ezüst vásárlására fordított összeg törlesztése fejében 1 millió pengő visszafizettetett, viszont az 1927/8 évi beruházásokra felszabadított 58 millió pengőből 0.4 millió pengő igénybevételre fordított kölcsönből fennálló 2.7 millió pengő tartozás, amelynek visszautalása a pengőpénz forgalombahozásával kapcsolatban történik. A népszövetségi kölcsön ekként 70.2 millió pengőt kitevő álladékból még 39.7 millió pengő nincsen felszabadítva, míg 30.5 millió pengő erre a költségvetési évre rendelkezésre áll.

Albániával november hóban íratott alá a megkötött kereskedelmi politikai egyezmény, amely a legnagyobb kedvezményes elbánás elvén alapul.

Az Olaszországgal 1925 július havában kötött kereskedelmi egyezmény revíziójára vonatkozó tárgyalások Rómában megindultak.

Varsóban november végén fejeződtek be a lengyel kormánnyal az idei év végén lejáráó kontingens-egyezmény megújítása ügyében folytatott tárgyalások, amelyek néhány új cikk kivételével az eddigi kontingensek keretében való megállapodások vezettek.

Itt említjük meg, hogy a népszövetség novemberi gazdasági konferenciáján a 18 résztvevő ország (köztük Magyarország is) aláírta a tárgyalások eredményét magában foglaló megállapodást, melynek legfontosabb része az, ahol a szerződő felek kötelezettséget vállaltak, hogy az egyezmény életbeléptetésétől számított hat hónapon belül megszüntetik a még náluk fennálló beviteli és kiviteli tilalmakat. Kivételt csupán kétféle irányban tesznek. Egyik csoportba tartoznak ezek közül a háború előtt is fenntállott tilalmak, másik csoportba pedig, amelyet külön be kell jelenteni, azok a tilalmak, melyeknek fenntartása azért indokolt, mert az illető államokban de facto vagy de jure oly termelési viszonyok állanak fenn, amelyek ezen tiltó rendelkezések fenntartását átmenetileg szükségessé teszik. (Pl. Magyarország kiviteli tilalmat jelentett be korpára és ócska fémekre.)

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségeknek augusztusig csökkenő irányzata megváltozott, s azóta minden egyes hónap emelkedést tüntet fel úgy a fizetéseképtelenségek száma, mint a passzívák összege tekintetében is. Az augusztusi mélypont óta november végéig az emelkedés a fizetéseképtelenségek számánál 80%-ot, a passzívák összegénél 122%-ot tesz ki, azonban még így is kedvezőbb képet mutat, mint az előző év megfelelő hónapjában. A fizetéseképtelenségek hullámzását a következő összeállítás mutatja:

1926 augusztus hóban	139	fizetéseképtelenség	7,245.600 P	passzívával
1926 december	« 96	«	3,996.480	« «
1927 január	« 124	«	4,720.044	« «
1927 április	« 86	«	3,328.075	« «
1927 augusztus	« 49	«	1,720.871	« «
1927 október	« 83	«	3,224.329	« «
1927 november	« 88	«	4,816.582	« «

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatásán alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről a következően tájékoztat.

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket nem előzött meg kényszer-egyezség	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
november ---	26	49	12	1	88

A bányászat és kohászat, valamint a mezőgazdaság köréből novemberben új fizetéseképtelenségi esetet nem jelentettek be. A vidék részesedési aránya 64%, a passzívákból azonban csupán 45%.

A felvett váltóóvásokról a központi statisztikai hivatal a következő adatokat közli november hónapra vonatkozólag:

1927. évi	Óvatolt váltók								Összesen	
	100 P alul		100 és 1000 P között		1000 és 2000 P között		2000 P felül			
	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P
július ---	1172	80	5155	1822	661	1007	396	2155	7344	5624
november ---	1268	96	5669	2076	849	1295	571	3231	8357	6700

Az összes óvatolt váltóknak 35%-a budapesti, míg az óvatolt váltók összegének 51%-a esik Budapestre. Az előző hónappal szemben úgy darabszám, mint érték tekintetében némi csökkenés mutatkozik, azonban a nyilvántartást kezdő július hónappal szemben még mindig emelkedés látható.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten november hónapban:

üzletnyitás ...	857
üzletbeszüntetés ...	640
cégbejegyzés ...	40
cégtörlés ...	39

ami az előző hónapokkal szemben jelentékeny visszafejlődést mutat ugyan, de inkább egészséges tünetnek tekinthető.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő képet mutatja november hónapban:

zálogfelvétel ...	127.957	tétel	2,700.720	pengő értékben
zálogkiváltás ...	125.449	«	2,437.500	«
árverés ...	4.142	«	32.400	«
zálogálladék ...	547.635	«	12,144.414	«

Mint a téli hónapokban szokásos, a zálogfelvételek száma növekedést, a zálogkiváltások száma csökkenést mutat, ami természetesen a zálogálladék újabb növekedését eredményezte.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giró- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalványforgalom igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darabszám	pengő	tételezszám	
november ...	159,810.000	6775	6,390.000	271	23.588

A Budapesti Leszámoló Egylet giróforgalma volt:

85,730.000 pengő

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege az előző havi 229,970.000 pengővel szemben 245,540.000 pengőt tett ki, ami lényeges emelkedést mutat.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége novemberben 51.6 millió pengővel visszaesett, a girókövetelések és azonnal lejáró tartozások összege pedig 46.1 millió pengővel emelkedett, úgy hogy a tényleges és virtuális jegyforgalom csökkenése novemberben 5.5 millió pengőt tett ki, amihez hozzájárult még a váltópénz 0.9 millió pengős apadása is. A váltótárca állománya november hó folyamán 13.2 millió pengővel kisebbedett, míg az áru- és devizakészlet emelkedése 4.4 millió pengőt tett ki. A fedezeti arány 47.2% volt, a leszámítolási kamatláb pedig változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőkben:

november	7.	---	---	---	---	---	41.398
"	15.	---	---	---	---	---	41.116
"	23.	---	---	---	---	---	40.568
"	30.	---	---	---	---	---	40.466

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, november 30-án összesen 46,013.375 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége november folyamán 262.000 pengővel emelkedett.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképpen alakult november hónapban:

Takarékbetétek :

- a) pengőben --- --- --- --- 329,936.336 pengő
- b) idegen valutában --- --- 21,080.016 "

Folyószámlabetétek :

- a) pengőben --- --- --- --- 447,048.169 pengő
- b) idegen valutában --- --- 229,558.208 "

A takarékbetétek összege november folyamán 10.3 millió pengővel emelkedett, a folyószámlabetétek összege pedig 1.9 millió pengővel csökkent. A takarékbetétek 1913. évi állományuknak 35%-át, a folyószámlabetétek pedig 79%-át érték el. A takarékbetétek ezévi emelkedése 119.1 millió pengő, ami előnyösnek nevezhető, mert a múlt évvégi állománynak több mint 50%-al való növekedését mutatja. A folyószámlabetétek átmeneti csökkenése a nehéz novemberi lakbérnegyeddel magyarázható.

A Magyar Nemzeti Bank a forgalomban levő 500.000 koronás és 1,000.000 koronás címletű államjegyeket 1927 dec. 27-től kezdődőleg a forgalomból bevonja. A bevonásra kitűzött időtartam 1928. évi június 30-ig terjed, amely időpontig ezen bankjegyek fizetesképpen elfogadandók. Ettől kezdve 1931 június 30-ig fennáll még a Nemzeti Bank beváltási kötelezettsége. 1927 dec. 23-tól kezdődőleg forgalomba kerülnek az új 1000 P címletű bankjegyek.

A pénzpiac helyzete november folyamán enyhült és a novemberi ultimo simán bonyolódott le. A kamatláb úgyszólván változatlan maradt;

a magánkamatláb $7-8\frac{1}{2}\%$, a vidékre szóló visszleszámitolási kamatláb $7\frac{1}{2}-8\frac{3}{4}\%$ volt, míg vidéken a kihelyezési kamatláb $9-14\%$ között mozgott.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó két hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100 az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével)			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 X. 31.	1927 XI. 30.	1926 XII. 31.	1927 X. 31.	1927 XI. 30.
I. Bankok	9.1	10.3	10.3	13.5	16.6	18.0
II. Takarékpénztárak	5.3	7.2	7.1	10.6	15.8	15.6
III. Biztosító társaságok	6.3	9.2	8.4	7.6	10.5	8.9
IV. Gözmalmok	14.3	12.2	11.6	18.2	15.9	15.3
V. Bányakésteéglagyarak	44.1	68.4	72.3	55.3	87.2	91.8
VI. Könyvnyomdák	16.5	29.9	29.1	37.4	66.2	64.4
VII. Vasművek és gép- gyárak	28.8	39.6	38.2	33.5	47.2	44.9
VIII. Közlekedési vállalatok	8.1	8.2	7.6	11.8	12.4	11.7
IX. Cukorgyárak	73.2	86.3	81.5	83.4	98.1	92.6
X. Gyár- és villamossági vállalatok	81.9	95.2	94.1	127.8	147.4	145.3
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58.3	87.3	87.5	106.9	167.5	167.9
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32.4	46.3	45.9	56.5	80.4	79.6
XIII. Textilipari vállalatok	29.3	30.4	30.4	40.4	49.6	50.2
XIV. Vegyészeti vállalatok	21.8	33.3	32.6	24.0	35.5	34.7
XV. Különféle vállalatok	36.3	50.9	49.7	64.0	84.1	81.8
Az összes részvények indexe	15.6	20.2	20.3	22.4	30.1	30.5

A részvényindex november folyamán az összes részvényekre vonatkozólag némi emelkedést mutat, ez azonban nem az összes kategóriákra kiterjedő emelkedés, mint inkább a bányák és téglagyárak csoportjában levő részvények emelkedésének eredménye. A többi kategóriáknál a változás minimális és inkább lefelé tendáló volt. A tőzsde kissé fáradt irányzatának magyarázata nem annyira a pénzpiac helyzetében, mint inkább a nehéz gazdasági viszonyokban található.

Ezen a helyen közöljük a m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 32. számú polgári döntvényét, amely szerint: „Ha a kereskedelmi ügyletből eredő követelés fedezetére adott kézizálogot a hitelező, akinek egyébként joga nyílt arra, hogy magát a zálogból kielégítse, birói közbenjárás nélkül adja el annak dacára, hogy felek ebben írásban meg nem állapodtak, (K. T. 306. §.) az ilyen eladás a záloghitelezőt a zálogosadással szemben nem az előbbi állapot helyreállítására, hanem kártérítésre kötelezi, amely kártérítési kötelezettség rendszerint annak a különbözethez a megtérítésében merül ki, amely a szabálytalan értékesítés útján elért és a között a vételár között mutatkozik, amely a szabályszerű út megtartásával elérhető

lett volna, a zálogot adó azonban nincs elzárva attól, hogy a hitelezőtől a szabálytalan értékesítés következményeképpen szenvedett másnemű kárának a megtérítését igényelhesse.

A mezőgazdaság helyzete.

Az őszi vetések a kedvező időjárás következtében szépen megerősödtek, sőt a koraiak több vidéken túl buják is. A vetések, eltekintve az egerek és csikos hátú búzalegy által okozott helyenkénti károsodástól, általában szép reményekre jogosítanak. A fagy az egereket nagy részben elpusztította. A hótakaró vastagsága a vetésekre mindenütt kielégítő. Takarmány elegendő mennyiségben van és minőségileg is megfelelő. A készlet a kiteleléshez zavartalanul elegendő lesz, sőt helyenként eladásra szánt felesleg is mutatkozik. A jószág egészségi és erőbeli állapota általában jónak mondható.

A római nemzetközi mezőgazdasági intiut becslése szerint ez évben a világ búzatermő államainak exportfeleslege 260 millió métermázsára tehető, amivel szemben a beviteli államok szükséglete körülbelül 210 millió métermázsra, vagyis a búzából rendelkezésre álló mennyiség a fogyasztást a déli félteke jövő évi terméséig fedezi, sőt mintegy 50 millió métermázsányi tartalékot is biztosít. Magyarország 20.6 millió métermázsányi terméséből mintegy 3 millió métermázsát vetési célokra, 9 millió métermázsát a belső fogyasztásra számítva, 8.6—9 millió métermázsányi exportfelesleg mutatkozik, amelyből november végéig kb. 2.5 millió q búza exportáltatott, úgy hogy több, mint 9 millió métermázsra áll még az export rendelkezésére.

A földművelési minisztérium illetékes osztálya a szőlősgazdákkal együttesen elhatározta az ország területén található eladó borkészletek állandó nyilvántartását. A december 3-án megjelent első borkimutatás szerint, cca 50.000 hektoliter bort kínálnak a gazdák eladásra. Itt említjük meg, hogy az év első kilenc hónapjában borkivitelünk 24.132 q hordóbor, és 275 q palackbor volt, összesen 2,089,000 pengő értékben, amivel szemben borbehozatalunk 995 q hordóbor és 80 q palackbor volt.

A cukorrépa árának méltányos megállapítása érdekében a termelők és a cukorgyárak között tárgyalások indultak meg. Tervbe van véve egy újabb nagy cukorgyár alapítása is.

A földművelésügyi minisztériumnak régi törekvése, hogy az ország termésátlagát megközelítőleg arra a színvonalra emelje, amelyet Németország vagy Dánia képesek felmutatni. A minisztérium illetékes osztályai a termelés fokozását célzó javaslataikat előkészítették s azokat a tavasz folyamán a népszövetségi kölesön felhasználásával igyekeznek majd megvalósítani. A javaslatok két irányban mozognak. Egyfelől a meglevő területek produkcióját akarják feljavítani és e célból a földnemesítéshez szükséges anyagok olcsó beszerzéséről kívánnak gondoskodni, másfelől arra igyekeznek, hogy a mai 9.7 millió kat. hold szántóterületet 11 millió katasztrális holdon fokozzák fel.

A földreform finanszírozására szolgáló 100 millió pengős kölcsön ügyében az első megállapodás a londoni Rotschild-házzal létrejött. A szervezés előkészítése legalább egy félét igénybe vesz, úgy hogy annál hamarabb az akció nem kezdődhetik meg. A lebonyolítás mikéntje ügyében meg megállapodás nem történt.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak november végén:

77 kgs. tiszavidéki búza	30.30 pengő
rozs	29.— „
takarmányárpa	26.50 „
tengeri	26.— „

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1927. év november havában országok szerint csoportosítva, a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnakőszén	kőszén	barnakőszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
1. Ausztria	6.766	5.620	704	111.370
2. Cseh Szlovákia ...	264.639	5.232	150	22.042
3. Románia	—	—	25.000	300
4. S. H. S. állam ...	—	24.333	29.700	49.762
5. Németország ...	5.050	—	—	—
6. Franciaország ...	—	—	—	—
7. Lengyelország ...	881.072	—	—	—
8. Bulgária	—	—	4.000	—
Összesen	1,157.527	35.185	59.554	183.475

vagyis szénbehozatalunk összesen ... .. 1,192.712 q
míg szé.kiv.telünk ös.zesen ... .. 243.029 q volt;

Széntermelésünk eredménye *október* hónapban:

671.756 q kőszén és
6,117.326 q barnaszén

mutat, ami főleg barnaszénrel illetőleg jelentékeny emelkedés az előző hónapokkal szemben és a téli hónapok fokozottabb termelésének megfelelő eredmény.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram mennyisége* novemberben 5,872.113 kilowattóra volt. Itt említjük meg, hogy a fő város az elektromos áram árát körülbelül 10%-al leszállította, és megszüntetni készül a nagyobb fogyasztókat sújtó árdifferenciát is.

A munkanélküliek számának csökkenése, amely egész éven keresztül tartott, novemberben megszűnt, és a munkapiacra beállott rosszabbodás folytán a munkanélküliek száma 11.2%-al emelkedett, vagyis az augusztusi színvonalra esett vissza, azonban még így is ez év novemberében 38.3%-al kevesebb munkanélküli volt, mint az előző év november havában. Területi megoszlás tekintetében a vidék hátrányára, nemek szerint megoszlás tekintetében pedig a férfiak hátrányára történt változás.

A munkanélküli *keresztény szociálista szakszervezeti tagok* létszáma volt novemberben: 1375;

míg a szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt: 11.063, ebből budapesti 6937.

Az Országos Munkásbiztosító Pénztár taglétszáma volt Budapesten:

férfi 237.744
nő 148.679

Összesen 386.353

ami az előző hónappal szemben nem tüntet fel változást.

Itt említjük meg, hogy a megvalósulás stádiumába lépett a Talbot-féle elektromos centrále ügye, mely a Dunántúlt és esetleg Pestet is villamos árammal el fogja látni. A vonatkozó megegyezések aláíratnak, és rövidesen megkezdődik a terv kivitele. Ugyancsak előkészítés alatt van papírgyár alakítása is, amely hivatva lesz a hazai papírszükséglet jelentékeny részének fedezésére is.

Kereskedelem.

A *nagykereskedelmi árak* általános árszínvonala november folyamán nem változott, azonban az általános árszínvonalat kiadó egyes tényezők áraiban lényeges eltolódás történt, amennyiben az élelmezési cikkek, a mezőgazdasági termények és nyersanyagok ára csökkent, az ipari gyártmányok, s a bel- és külföldi árúk ára emelkedett. Ennek folytán az ipari és mezőgazdasági cikkek átlagos árszínvonala közötti különbség ismét növekedett és a januári 6 pontnyi különbség 17 pontra emelkedett. A mezőgazdasági index január óta egy ponttal, az ipari index 12 ponttal lett magasabb.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1926 XII 31.	1927 X 31.	1927 XI. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	125	124
Ipari anyagok és termékek	130	139	141
Nyersanyagok	125	138	137
Gyártmányok	128	128	129
Belföldi árúk	120	130	131
Külföldi árúk	139	138	139
Az összes árúk átlaga	126	133	133

A létfontartási index lényegesebb változást nem tüntet fel, amit élenken illusztrál az, hogy a közölni szokott két összeállítás közül egyik minimális emelkedést, a másik minimális esökkenést mutat:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint labbér nélkül
	labbérrel	labbér nélkül	
1926 dec. 31.	105	119	115.9
1927 okt. 31.	113.1	126.7	119.73
1927 nov. 30.	112.4	124.2	119.83

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
november	a) összes forgalom métermázsákban			
	262.913	149.907	124.846	287.974
november	b) biztosítási érték pengőben			
	9,068.600	5,610.900	3,928.900	10,750.600

A közraktári forgalom nemcsak mennyiségben, hanem biztosítási érték tekintetében is lényeges emelkedést tüntet fel, míg a forgalom nagyjában az előző két hónap fejlett színvonalán mozog.

Magyarország külkereskedelmi forgalmáról a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújtjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
január --- --- ---	74.2	58.3	— 15.9
február --- --- ---	79.1	54.7	— 24.4
március --- --- ---	97.9	63.4	— 34.5
április --- --- ---	92.3	53.7	— 38.6
május --- --- ---	93.2	61.1	— 32.1
június --- --- ---	84.5	51.4	— 33.1
július --- --- ---	89.2	58.0	— 31.2
augusztus --- --- ---	108.2	75.3	— 32.9
szeptember --- --- ---	115.8	82.1	— 33.7
október --- --- ---	112.6	80.6	— 32.0
Összesen ...	947.0	638.6	— 308.4
1926 január—október hónapokban	751.4	687.3	— 64.1

A közölt kimutatás szerint az előző évvel szemben a passzívum 244.3 millió pengővel növekedett, amiből 49.7 millió pengő a kivitel csökkenésének, 194.6 millió pengő pedig a behozatal növekedésének rovására írható. A kivitel csökkenésének oka a mezőgazdasági import visszamaradása, ami azonban a későbbi hónapokban ki fog egyenlítődni.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak áruforgalma szeptember és október hónapokban a következő volt:

1927. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
szept. ---	29.145	3,093.521	49.888	6,382.950	2,147.304	236,314.470
okt. --- ---	21.673	2,481.550	46.605	5,929.350	2,355.593	253,849.500

A Magyar Királyi Államvasutak vonalain átfutó forgalom szeptemberben 45.367 tonna, 9,476.666 tonnakilométer, októberben 59.153 tonna, 13,386.396 tonnakilométer volt, ami arra mutat, hogy úgy szeptemberben, mint főleg októberben a transitó forgalom az államvasutakat a szokottnál nagyobb mértékben igénybe vette.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	Szeptember		Október	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	23.648	3,026.944	16.165	2,069.120
búza és kétszeres	88.605	10,012.365	58.395	6 598.635
rozs	10.166	1,036.932	10.301	1 050 702
tengeri	8.953	1,441 775	20.042	3 226.762
zab	6.961	856.203	5 615	690.645
egyéb gabonanemű	1.319	185.979	1.509	212.769
gabonaneműek összesen	139.652	11,560.148	110.027	13,848.633
ásványszén, koks, brikk és lignit	134.291	42,994.809	464 735	43,685.090
bányafa	8.959	1,361.768	6.664	1,012 928
gömb- és rönkfa	18.039	2,471.343	13 045	1,787.165
tűzifa	188.571	22,439.949	172.446	20,523.454
talpfa	1.716	180 180	1.307	137.235
szőlőkaró	353	37.418	251	26.606
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	68.939	9,582.521	59 355	8,250.345
faneműek összesen	236.577	36,073.179	252.668	31,737.733

A Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt november végén:

automobil	12.867
motorkerékpár	4.864
összesen :	17.731
ebből vidéken	39.2%

Fenti gépjárművekből volt 8077 személykocsi, 2828 teherkocsi, 367 autóbusz, 1104 bérautó, 491 egyéb gépkocsi, 635 melléküléssel motorkerékpár, 4229 mellékülés nélküli motorkerékpár.

A géperejű járművek száma november folyamán esupán 1.5% volt, amiből az autók szaporodása 1.7%, a motorkerékpároké 0.9%.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal novemberben a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
november	5,206.784	1,697.121	1,383.114	166.544

A Budapestre érkezett hajók száma: 1230.

A Budapestre érkezett idegenek száma: 21.119 (ebből 4503 külföldi és 1645 megszállt területi volt).

Budapestre érkezett 43 repülőgép, amellyel érkezett 61 személy és 2593 kg teher
 Budapestről indult 46 " " indult 44 " " 946 " "

Baleset nem fordult elő, úgy hogy az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 szeptember	1927 október	1927 november
bádogos --- --- ---	0·87 P	0·88 P	0·90 P
asztalos --- --- ---	0·74 "	0·77 "	0·70 "
szabó --- --- ---	0·71 "	0·73 "	0·61 "
kőműves --- --- ---	0·91 "	0·95 "	0·89 "
napszámos --- --- ---	0·48 "	0·50 "	0·50 "
gyárimunkásnő --- ---	0·32 "	0·32 "	0·27 "
napszámosnő --- ---	0·49 "	0·41 "	0·36 "

Amint fenti kimutatásból látható, a munkanélküliek számának növekedése éreztette hatását a munkabérek kialakulására nézve is.

Sztrájk vagy munkabeszüntetés, amely jelentősebb lett volna, november hónapban nem fordult elő.

A 4510/927. N. M. M. rendelet az Országos Munkásbiztosító Pénztár kerületi munkásbiztosító pénztárainak számát 22-ben állapította meg, Baja, Balassagyarmat, Budapest, Debrecen, Eger, Esztergom, Győr, Gyula, Kaposvár, Makó, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Sátoraljaújhely, Sopron, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Veszprém és Zalaegerszeg székhellyel; a többi munkásbiztosító pénztárak november végére megszűnnek és felszámolnak. Az egyes pénztárak ezenfelül még 14 kirendeltséget állítanak fel.

A n.p.jóléti minisztérium elkészítette parlamenti tárgyalásra az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló javaslatát, amely körülbelül harmadfél millió személyre fog kiterjedni. A javaslat nem foglalkozik a mezőgazdasági munkásság biztosításának a kérdésével, mert erről a földművelésügyi minisztérium külön javaslatot készít elő. A javaslat azon az alapon épül fel, hogy a nyugdíjjárulékot a munkaadók és az alkalmazottak közösen viselik és a nyugdíj nagyságát a befizetett járulékok és az eltöltött szolgálati évek alapján állapítják meg. A javaslat a magánalkalmazottak özvegyei és árvái számára is életjáradékot, illetve nevelési pótlékot tervez.

ifj. Rácz Lajos

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : A statisztikai módszer szerepe a közgazdaság- tanban	97
<i>Karg Norbert</i> : A neoromantikus irányzat és Spann univerzalizmusa a közgazdaságtanban	123
<i>Balkányi Béla</i> : Magyarország mezőgazdasági exportja	134

Közlemények

<i>Tunyogi Szücs Kálmán</i> : A hosszú lejáratú ipari hitelről	158
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : Aranyvaluta Olaszországban	162

Könyvismertetések 169

Teleszky J.: A magyar állam pénzügyei a háború alatt (Éber A.) —
Gargas, S.: Die grüne Internationale (H. F.) — *Streller, R.*: Statik und
Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie (Balogh T.) — *Bosch,*
W.: Die Kreditrestriktionspolitik der Deutschen Reichsbank 1924/26
(Balogh T.) — *Weber, W.*: Die praktische Psychologie im Wirtschafts-
leben (Neményi E.) — *Gebhard, H.*: The present state of the cooperativ
rural-bank movement in Finland (Viener A.) — *Conrad, E.*: Die gegen-
wärtige Verschuldung der deutschen Landwirtschaft (Varga I.) — *Palotay*
D.: Általános társadalmi gazdaságtan alapvonalai (Varga I.)

Folyóiratok szemléje	183
Könyvszemle	190
Magyar Közgazdasági Társaság	194
Közgazdasági Krónika	197

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület

február 11-én Biró Zsigmond udvari tanácsos, alelnök elnökelete alatt lefolyt 88-ik évi rendes közgyűlése az igazgatóság valamennyi javaslatát elfogadta és ennek megfelelően elhatározta, hogy a 2.850,127.64 P tiszta nyereségből febr. 13-tól kezdődő fizettség osztlékul minden részvény után 12 P (tavaly 10 P), fordítassék a rendes tartalékalapra 200.000 P (150.000), ingatlanértékesítési tartalékalapra 100.000 P (—), a nyugdíjalapra 200.000 P (160.000), egyesületi segélyalapra 100.000 P (—), a tisztviselők külön jutalékára 100.000 (80.000 P) és 49.849.78 P pedig vitessék át az 1928. évi nyereség- és veszteség-számlára. Már a rendes évi nyereségnek tetemes emelkedése és ennek megfelelően a tartalékalapoknak gazdagabb dotálása is tanubizonyyságot tesz az intézet további örvendetes fejlődéséről, ami az osztléknek 20%-kal, 10 P-ről 12 P-re való emelésében is kifejezésre jut. Ez az osztlék a részvény jelenlegi árfolyama alapján közel 6%-os jövedelmet, az elmúlt évben keresztyűlt tőkefelemelés során 170 P-s áron kibocsátott új részvények alapján pedig 7%-ot, tehát a békeidők hozamát lényegesen meghaladó jövedelmezőséget jelent. Az intézet nagyarányú fejlődését egyébként visszatükrözteti az igazgatóságnak a közgyűlés elé terjesztett és helyesléssel fogadott évi jelentése is, amelyben az egyes üzletágakról megemlékezvén, különösen a betét- és hitelezőálladék több, mint 40%-os emelkedésére történik utalás, továbbá a váltóleszámitolási üzletágban már az intézet feltveörzött mobilitására való tekintettel is kifejtett igen nagyarányú tevékenységre, mely váltótárca átladékanak mintegy 70%-os emelkedésére vezetett, amellyel az intézet a Magyar Nemzeti Bank után a legnagyobb váltótárcával rendelkezik. Kiemeli a jelentés ezenfelül a jelzálogüzletben történt nagyarányú fejlődést és a dollár-jelzálogkölesönök átladékanak tekintélyes emelkedését is, mely üzletágnak fejlődését különösen az tette lehetővé, hogy az engedmény útján az e célra alakult két szövetkezetre átruházott jelzálogkölesönök alapján kibocsátott záloglevelek az átvevő amerikai csoport által elmúlt évben is folytatódólagosan megvételre kerültek, és eltekintve ettől, ez utóbbiak, bár egyelőre még csak lassabb ütemben, a mi közönségünk körében is kezdenek ismét elhelyezést találni. Az intézet belső megerősödését eredményezte az értékpapiroknak az évközben bekövetkezett árfolyamemelkedése dacára változatlan árfolyamban történt mérlegelése. Beszámol ezenfelül az igazgatóság jelentése az intézetnek a Budapest székesfőváros kislakásépítési akcióban, illetve annak finanszírozásában való részvételéről és sikeres befejezéséről, ugyancsak szintén arról az egészséges fejlődésről, amely az intézet érdekköréhez tartozó Hazai Bank Rt. és vidéki pénzüzeteknél megállapítható.

Az évi eredmény annál kielégítőbb, mert sikerült azt, az üzleti forgalom emelkedéséből folyó tárgyi kiadások megnövekedésén felül, tisztí fizetésekre és a nyugdíjasok helyzetének javítása érdekében fogantatott nyugdíjpótlások és a megnövekedett adóterhek dacára elérni. Az intézet ilyképen megnövekedett teherviselőképessege megengedte a régi nyugdíjasok nyugdíjátértékelési arányszámának 45%-ról immáron 50%-ra és a szolgálatban lévő tisztviselők nyugdíjhányadának 70%-ról 75%-ra való emelését is, amelyre vonatkozó igazgatósági előterjesztést a közgyűlés meglegedéssel emelt határozattá.

Az igazgatóságban megüresedett egyik állásra a közgyűlés közfelkiáltással gróf Károlyi Gyulát, a felügyelőbizottságba Hajós Gergelyt és a választmányba Vermes Béla és dr. Zachár Gyula urakat választotta meg.

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. kötet: SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR:

A magyarországi pénzüzetek fejlődése

Ára 10 P

V. kötet: BALOGH TAMÁS:

A német pénzüromlás oknyomozó története

Ára 6 P

VII. kötet. DOMÁNY GYULA:

A valutarendszerek elmélete

Ára 10 P

A statisztikai módszer szerepe a közgazdaságtanban.

„... ahol nincs biztosabb kalauz,
ott — nehogy a sok összefüggéstelennek
látszó részlet buckái között eltévedjünk,
— a még ki nem próbált iránytű is
hasznos lehet addig, amíg mást nem
szerkesztenek.“ B u d a y L á s z l ó, A
statisztika munkaköre, 36 l.

Tartalom: 1. A statisztikai módszer és a mai közgazdaságtan. —
2. Elvontság, dedukció, indukcio és statisztikai módszer. — 3. Az alkal-
mazott közgazdaságtan gondolatmenete. — 4. Ténykérdés, célkérdés és
statisztikai módszer. — 5. A statisztikai módszer jelentősége a közgazdasági
problémák megoldásában. — 6. A gazdasági statisztika felépítése. Tantörté-
neti áttekintés. — 7. A gazdasági statisztika rendszerének körvonalai. —
8. Összefoglalás.

1. A statisztikai módszer és a mai közgazdaságtan.

A közgazdaságtan fejlődésének mai állapota szerint nem vitás, hogy kutató módszereinek sorában a statisztikai módszert előkelő hely illeti. A hosszú évtizedekig húzódó nagy módszer-vitából, melynek folyamán időnként tudományunknak még leg-
alapvetőbb kiindulópontjai is megrendülni látszottak, talán csak a statisztikai módszer állása emelkedett ki biztos talajú szirt-
ként; kemény falait többé-kevésbé óvatosan kerülték el a harc hullámai. Ennek a módszernek a közgazdaságtan szempontjából való nagy fontosságát ugyanis még az elvont irányú elméleti kutatás leglelkesebb előharcosai sem támadták. Ily vonatkozás-
ban tisztelettel viseltettek tehát ők is tudományunk régi hagyo-
mányai iránt, melyek a statisztikai módszerben már kezdettől fogva a közgazdaságtan hűséges fegyvertársát látták. Ha pedig végigtekintünk a jelenleg uralkodó különböző közgazdaságtani irányok tarka változatosságán,¹ azt tapasztaljuk, hogy még az egyéb kérdésekben egymással szemben álló tanítások túlnyo-
móan nagy része is manapság ugyancsak többé-kevésbé erősen veszi igénybe a statisztikai módszer segítségét. Tudományunk fejlődésének során legfeljebb csak némi *hullámszerű váltakozást* észlelhetünk, amelynek folyamán hol elvontabb irányokba kalandozik el a közgazdasági kutatás, hol pedig ismét szorosabban ragaszkodik a gazdasági élet tapasztalati jelenségeinek vizsgálata-
tához. Ehhez a váltakozáshoz képest a statisztikai módszer támo-

¹ Ezt kíséreltem meg „Statisztika és közgazdaságtan“ című tanulmányomban, mely a „Közgazdasági Szemle“ tavalyi évfolyamában (70. köt. 1927. 3—4. szám) jelent meg.

gatására is hol aránylag csak lazább összefüggésben, hol pedig ismét nagyobb mértékben szorul rá a közgazdaságtan. A mi napjainkban mindenesetre *a szorosabb kapcsolat felé* halad a fejlődésnek hullámszerű mozgása.

Ez az eredmény azonban csupán a tantörténeti vizsgálódás nézőszögéből elégíthet ki bennünket. A statisztikai módszernek a közgazdaságtani problémák megoldásában elfoglalt *tényleges* szerepére vonatkozólag tartalmi útmutatást ebből az eredményből még korántsem meríthetünk. Ha mármost nem igyekeznénk gondolatmenetünket a *tartalmi* megoldás irányában is folytatni, könnyen az a vád érhetne bennünket, hogy vizsgálódásaink a relativizmus zátonyán akadtak meg. Ezt a vádat pedig a lehetőséghez képest el kell kerülnünk; mert éppen módszerkérdéseinknek a viszonylagosság felé való ellaposodása egyik legnagyobb akadály a manapság is még annak, hogy a közgazdaságtan a tudományoknak egyéb, szerencsésebb helyzetben levő ágaihoz hasonló biztonsággal haladjon fejlődésének útján.

Az egész mai közgazdaságtan vállait súlyosan nyomja még annak a *tehetetlenségnek* tudata, melyet a nagy módszervita kérdéseivel szemben nyíltan is be kellett vallanunk. Legszánalmasabb alakjában ez a tehetetlenség talán a nagy *Schmoller*-nél, tehát éppen annál a férfiúnál mutatkozott, akinek ítéletében végül is a módszervitának mindkét pártja megnyugodni volt kénytelen. Mert vajjon mit jelent alapjában véve az a megalkuvás, az az egyesség, mely a nagy módszervitát lezárta? Azt, hogy manapság csupán kényetelenségből ismerjük el oly általánosan mind az elvont elméleti, mind pedig a tapasztalati szempontnak jogosultságát a közgazdasági kutatás terén; korántsem tudjuk azonban megmondani, hogy vajjon hol van a *tényleges* határ ezen két módszer alkalmazása között, mily egységes elvek alapján oszlik meg jelentőségük a közgazdaságtan területén. Enélkül pedig azon úton-útfélen hangoztatott felfogás, hogy tudományunkban mindkét módszernek egyformán fontos szerepe van, csupán üres szóbeszéd, mely mögött szánalomraméltó fogalmi tehetetlenség lappang. A nagy módszervitában kötött egyesség a közgazdaságtan további fejlődésének szilárd alapjává akkor válhat majd csak, ha többé nem csupán külső formát fog jelenteni, hanem egyúttal pozitív benső tartalma is lesz: ha majd egyszer pontosan rá tudunk mutatni azokra a problémákra és az egyes problémáknak azon határaitra, amelyekben és amelyekig ennek vagy amannak a módszernek alkalmazása a közgazdaságtan területén egyáltalában szóba jöhet.

A statisztikai módszerre vonatkozólag mind a statisztikusok, mind pedig a közgazdák általában szintén csak azt szokták hangoztatni, hogy a közgazdaságtan területén a kutatásnak egyéb vezérlő szempontjai mellett ez a módszer is jogosultsággal, sőt

többé-kevésbé jelentős fontossággal bír. A közgazdaságtan számos problémájának megoldásánál gyakorlatilag is sokan mutatták már meg a statisztikai módszer pompás teljesítőképességét. Annál inkább cserbenhagy bennünket azonban irodalmunk, amint ezen teljesítőképesség *általános határainak* kérdését vetjük fel. Pedig a statisztikai módszer közgazdaságtudományi szerepének épen itt van az ugrópontja; módszerünk előnyeit a közgazdaságtan területén úgy tudjuk csak megfelelően kihasználni, ha egységes szempontokból látjuk, hogy segítségével a közgazdasági problémáknak mely csoportjai és ezek is vajjon mily mértékben, mely határokig oldhatók meg.

Ha jelen tanulmányunk során akár csak megközelítő biztossággal is választ tudunk adni erre a kérdésre, eredményünk nem csupán elméleti jelentőségű lesz. Mert nemcsak a közgazdaságtan általános módszerproblémájának egyik részét világítjuk meg vele, hanem egyúttal megmutathatjuk a gyakorlati statisztikusnak is, hogy kutatásaival a közgazdaságtannak vajjon mely úton, mely módon válik leginkább hasznára. A statisztika és a közgazdaságtan között fennálló benső kapcsolat lényegének kifejtésével végül talán még egy oly probléma megoldásában is előbbre juthatunk még, amelyre vonatkozólag mindmáig bizonytalanság uralkodik az alkalmazott statisztika egyik legfontosabb területének, a gazdasági statisztikának kiindulópontjaiban. A gazdasági statisztika egységes és legalkalmasabb rendszerének problémája ez, mely nyilvánvalóan úgy lesz csak helyesen megoldható, ha előbb a statisztikai módszer közgazdaságtani szerepének tisztázása alapján tartalmilag és részleteiben is világosan ismerjük meg a statisztika és a közgazdaságtan közötti kapcsolatot. Mindezen eredményeinkhez a közgazdaságtan egynémely alapvető *módszerkérdésének* fejtegetésén át juthatunk csak el; gondolatmenetünknek ez az elkerülhetetlen vargabetűje azonban, reméljük, megérdemli reáfordított figyelmünket.

2. Elvontság, dedukció, indukción és statisztikai módszer.

A *gazdaságelméletnek*, mint általában minden elméletnek, éltető eleme az *elvontság*. Hiszen minden elméleti kutatásnak célja épen az, hogy bizonyos összefüggéseket leegyszerűsített alakban bár, de annál világosabban pillantson meg. A leegyszerűsítés pedig nem egyéb, mint a valóság világában hatékony sok-sok tényezőnek kikapcsolása, hogy ezáltal egyes kiválasztott tényezőknek működését és a köztük fennálló összefüggéseket zavartalanul vizsgálhassuk meg. Ez a kikapcsolás azonban már a valóság egyes tényeinek elvonását, tehát elméletünk elvontságát jelenti. Leegyszerűsítés nélküli elmélet nincsen; mert a valóság életében hatékony összes tényezőnek egységes és egyszerre

való áttekintése oly feladat volna, mely gyarló emberi értelmünk képességeit messze felülmúlja. Megoldása az egész nagy természet, a társadalmi élet és az emberi lélek örök titkainak felfedését jelentené. Ezért vagyunk kénytelenek leegyszerűsített elméletekhez fordulni és ezért kell minden elméletnek szükségszerűen elvontnak lennie. Ha a piaci áralakulás összes tényezőit, melyek a valóságban hatékonyak, összefüggéseiknek valamennyi következményében egyszerre át tudnók tekinteni, legott megszűnne minden árspekuláció; mert hajszálnyi pontossággal és tökéletes bizonyossággal lennénk képesek előre kiszámítani az összes áraknak minden változását. Erre a feladatra pedig józan ésszel bizonyára senki sem vállalkozna. Legkevésbé a tudomány maga. A tudományban nagyon is örülünk, ha a keresletnek, a kínálatnak és esetleg még az árkialakulás körül fontosabb szerepet játszó egy-két hatalmi tényezőnek pontos és igazolt összefüggéseit fel tudjuk ismerni. Amint azonban erre az útra térünk és a fontosabb tényezők összefüggéseinek áttekintése kedvéért a való árkialakulásban hatékony számos egyéb tényező közül akár csak a legparányibbat is kikapcsoljuk, máris a fogalmi leegyszerűsítés, az elvont kutatás területére léptünk. Ily irányú kutatásainknak közvetlen eredménye azonban éppen ezen elvontság alapján válik árelméletté. Vizsgálódásaink, minél kevesebb tényezőre szorítjuk őket, annál inkább elméletiek; minél jobban korlátozzuk azonban szárnyalásukat azzal, hogy a valóságban hatékony egyre több tényezőnek működését vesszük tekintetbe, gondolatmenetünk annál jobban veszti el elméleti jellegét. Amidőn végre a való áralakulásnak utolsó tényezőjét is bekapcsoljuk, gondolatmenetünk a valóság tapasztalati megfigyelésévé, annak tapasztalati képévé válik: csak némileg is áttekinthető árelméletről azonban és hasonló értelemben gazdasági elméletről általában itt szó sem lehet többé. Gazdaságtudományi elméleti kutatás tehát az elvontság kisebb-nagyobb fokának alkalmazása nélkül még csak el sem képzelhető.

A statisztika ezzel szemben a maga területéről már eleve is a leghatározottabb módon száműzi az elvontságnak minden elemét. Bármiként is határozzuk meg általában a statisztika kutató módszerének lényegét, annyi bizonyos, hogy benne tisztán *tapasztalati megfigyelésről* van szó. A statisztikai megismerés eredményének legfőbb jellemvonása éppen az, hogy lehetőleg híven tükrözi vissza az észlelt jelenségeket a maguk teljes és eleven valóságában. Ha futólagos szemlélet alapján a statisztikai megfigyelés különböző feldolgozási módozataiban helyenként elméleti, azaz az elvontság felé hajló törekvéseket vélünk is felfedezhetni, behatóbb megfontolás útján itt is egészen más képet kapunk. Mert a statisztikai sorok és görbék felállítása, átlagok kiszámítása, de még az interpoláció, az extrapoláció és a sorok kiegyenlítése alkalmával is csupán a valóságot magát

igyekszünk minél plasztikusabb, minél kifejezőbb alakjában megragadni és esetleg kombinatív módon nyert új számoknak közbeiktatásával, hozzátételével vagy behelyettesítésével is csak tapasztalati megfigyelésünknek tökéletlenségeit akarjuk a lehetőséghez képest kiküszöbölni. Egészen hasonló törekvés lebeg szemünk előtt a valószínűségi következtetésnél és a statisztikai megfigyelés alapján álló okozati összefüggések megállapításánál is: a statisztikai feldolgozás mindezen módozatainál gondosan óvakodunk, hogy gondolatmenetünkbe irreális elemek, melyek nem a maguk teljes tapasztalati valóságában tüntetik fel a megfigyelt jelenségeket, valamiképen be ne csússzanak. Ha a feldolgozás bármely módozatának folyamán azt észlelnők, hogy valamely a valóságban hatékony tényezőt elhanyagoltunk, sietve igyekszünk annak hatásait statisztikai eredményeink képébe bekapcsolni, mert tudjuk, hogy különben csak tökéletlen, sőt hibás munkát végzünk. Arról azonban, hogy a tapasztalati valóságnak az észlelt jelenségek szempontjából lényegesen közrejátszó tényezőit a statisztikai megfigyelés és ezen megfigyelés eredményeinek feldolgozása folyamán tudatosan kapcsolnánk ki, tudományosan komoly statisztikai munkában szó sem lehet. *A statisztika kutató módszere tehát mindenképen a tapasztalati megfigyelés alapján áll és így már lényegénél fogva is merőben ellentétes irányú a megismerés minden oly útjával, mely az elvontság felé hajlik.*

Mindebből az következik, hogy a gazdaságelmélet, minél elvontabb utakra tér, minél inkább távolodik el a tapasztalati valóság összefüggéseitől, annál merevebb ellentétbe jut a statisztikai kutatás szellemével, mely a maga részéről szorosan ragaszkodik a tapasztalati tények megfigyeléséhez és ridegen utasít vissza minden elvont gondolatmenetet. Bizonyos vonatkozásban azonban mégis azt látjuk, hogy a gazdaságelméleti kutatásnak még legelvontabb irányai is szívesen veszik igénybe a statisztikai módszer segítségét. Ezek az irányok is átérzik ugyanis, hogy kutatásaik eredményének biztonságát semmi más nem világítja meg oly kézzelfoghatóan, mint ha statisztikai adatok segítségével is alá tudják őket támasztani. A termelés kiterjeszkedésének bizonyos határán túl általánosan csökkenő hozadék törvényét tehát, melyet az újabb gazdaságelmélet egészen elvont okoskodás útján ismert meg, érvényében sokkal szilárdabbnak fogjuk látni, ha tartalmát a mezőgazdasági és az ipari termelés statisztikájának segítségével is be tudjuk bizonyítani. A gazdaságelméleti kutatásnak a statisztikai módszerrel való ez a kapcsolata azonban úgyszólván csak a posteriori jellegű és mint ilyen merőben csak külső összeköttetést jelent, mely a tudományos kutatás szempontjából belső, tartalmi egységet egyáltalában nem hoz létre. Az ily elvont irányú gazdaságelmélet ugyanis logikai érvényéből veszíteni nem fog, ha utólagos statisztikai igazolását el is hagyjuk. Más szóval: a statisztikai módszer itt nem tulaj-

donképeni kutató, hanem csak *ábrázoló módszerként* jön tekintetbe. Ez a kapcsolat a gazdaságelmélet és a statisztikai módszer között tehát alárendelt fontosságú, miért is bővebb fejtegetésre e helyen sem szorul.

Figyelmünket sokkal inkább érdemli meg a kapcsolatnak azon második és irodalmunkban is széles területen érvényesülő iránya, melynek alapján a gazdaságelméleti kutatás *már kiindulópontjaiban* is a statisztikai módszer segítségét veszi igénybe. Ha azonban tekintettel vagyunk a gazdaságelméleti és a statisztikai kutatásnak az elvontság szempontjából felismert ellentétes törekvéseire, méltó meglepődéssel kérdezhettük, hogy a kapcsolatnak ez a benső, apriori alakja vajjon nem csupán a gazdaságelméleti kutatás vagy pedig a statisztikai módszer lényegét érintő fogalmi zavar következtében jöhetett-e létre. Erre a kérdésre ismét csak a gazdaságelméleti nézőpont természetének további vizsgálata fogja a választ megadni.

Minél elvontabb mederbe tereljük gazdaságelméleti vizsgálódásainkat, a gyakorlati közgazdasági életnek minél több hatékony tényezőjét kapcsoljuk ki tehát belőlük, hogy figyelmünket minél kevesebb fontos tényező összefüggéseire összpontosíthassuk, elméletünk annál magasabban szárnyal, eredményeink elméleti érvénye annál általánosabbnak fog feltűnni. Egyúttal azonban annál távolabbra fogunk jutni a való gazdasági élet jelenségeitől és annál kevésbé marad valószínű, hogy magasan szárnyaló elméleti fejtegetéseink eredményeit a valóság tényezőinek utólagos visszakapcsolása által a gyakorlati közgazdasági élet jelenségeinek helyes megismerése szempontjából hasznosítani tudjuk. Ezt sokkal valószínűbben fogjuk elérni akkor, ha gazdaságelméleti vizsgálódásainkat már eleve a valóságban hatékony tényezőknek lehetőleg széles rétegére terjesztjük ki, miáltal viszont elméletünk szárnyalását korlátozzuk és egyúttal eredményeink érvényét a gazdasági jelenségeknek szűkebb területére szorítjuk össze. Ha pld. a gazdasági érték elméleti vizsgálatánál csak az értékelés szubjektív tényezőire vagy objektív, tehát költségi elemeire vagyunk tekintettel, értékelmélénk a legmesszebbmenően általános érvényűnek tűnhetik fel; ha azonban bekapcsoljuk vizsgálódásainkba az értékképződés társadalmi tényezőit is, eredményeink esetleg már csak egyes országok gazdasági életére vonatkoznak, mert más országokban talán más társadalmi feltételek érvényesülnek, más társadalmi rend uralkodik. Ezzel szemben amaz elvontabb értékelmélét határozottan távolabb áll a gyakorlati közgazdasági életben szereplő érték fogalmától mint a gazdasági értéknek a társadalmi tényezőkre is figyelő, ú. n. társadalmi elmélete (*Seligman!*). Minél kevesebb tényező vizsgálatára szorítkozik viszont valamely elmélet,

annál egyszerűbbé, annál világosabbá és annál áttekinthetőbbé válik; minél több tényező szerepel benne, annál bonyolultabb szerkezetűvé lesz. A nagyon bonyolult elméletek pedig már a közgazdaságtan területén is feltétlenül kerülendők, mert hiányzik belőlük minden elmélet létjogosultságának alapja: az egyszerűsítés és áttekinthetőség. Amint látjuk tehát, az elvontság különböző mértékei alkalmazásának a gazdaságelméletben is különböző előnyei és hátrányai vannak: az elvontság mértékével egyenes arányban nő az elmélet általánossága és egyszerűsége, áttekinthetősége, fordított arányban áll viszont hozzá a gyakorlati gazdasági élet jelenségeivel való kapcsolatának szorossága.

Ebben a megvilágításban tisztán kell látnunk azon főbb eltérések lényegét, melyek a különböző gazdaságelméleti irányok között fennállanak. Az ú. n. tiszta elmélet a gazdasági összefüggések legelemibb tényezőinek logikai vagy matematikai vizsgálatára szorítkozik, a pszichológiai irány tekintetbe veszi a gazdálkodás lélektani tényezőit is, míg a gazdaságelméletnek különböző árnyalatú egyéb tanításai a gazdasági élet társadalmi és jogi tényezőinek is kisebb vagy nagyobb részét már eleve kutatásaiknak körébe kapcsolják. Az „elvont” jelzővel általában csak amazokat az elméleteket szoktuk illetni, míg emezekről „reális” jellegüket szoktuk hangoztatni. Valójában itt persze csupán fokozatos átmenetekről van szó: a „reális” elmélet is szükségszerűen elvont, csak hogy az elvontságnak aránylag alacsonyabb fokán áll. Ehhez a tulajdonságához nemcsak bizonyos előnyei, hanem — amint azt fentebb kifejtettük — egyúttal bizonyos hátrányai is fűződnek. A szóbanforgó előnyökre és hátrányokra való tekintettel a gazdaságelméletnek nyilvánvalóan arra kell törekednie, hogy a helyesnek látszó középutat itt is megtalálja. Semmiesetre sem szólhatunk azonban a „reális” tanokról, mint a gazdaságelméletnek az „elvont” tanításoktól tartalmilag különböző irányáról. A fogalmi szabadság úgy követeli, hogy ezt a megkülönböztetést, legalább is ily éles alakjában, elejtsük.

Hasonló megfontolások alapján ebben az irányban egy jelentős lépéssel tovább is elmehetünk még. Aminthogy nem jogosult a „reális elméleteknek” az elvont tanításoktól való határozott megkülönböztetése, éppannyira helytelenül cselekszünk, ha éles válaszfalat vonunk a közgazdaságtan elméleti és „alkalmazott” része között. Mert az utóbbinak az előbbihez mért különbsége ily szembeállítás alapján fogalmilag abban rejlene csupán, hogy a gyakorlati közgazdasági élet oly további tényezőit is tekintetbe veszi már, behelyettesíti, „alkalmazza” kutatásainak keretében, melyeket elméleti vizsgálódásaink folyamán még elhanyagoltunk. A valóság összes hatékony tényezőjének megragadása terén legmesszebbre ebben az érte-

telemben kétségtelenül a helyesen felfogott közgazdasági publicisztika jut el, mely a közgazdasági élet helyben és időben adott legparányibb és legjelentéktelenebb változásainak tényezőit is szabadon beleszőheti a maga gondolatmenetébe. A publicisztika megismeréseiből persze hiányzik az igazoltság és a rendszeresség vonása, miért is azokat a közgazdaság tudományának területéről ki kell zárunk. Ha azonban emennek a valósághoz legközelebb álló részét, az ú. n. alkalmazott közgazdaságtant, szembeállítjuk a közgazdasági publicisztikával, éppen ebből a szembeállításból kell kitűnnie, hogy a mégannyira „alkalmazott” közgazdaságtan vizsgálódásainak folyamán is kikapcsoljuk még a való közgazdasági élet hatékony tényezőinek egy tekintélyes csoportját: azokat a tényezőket, amelyek a „napi” gazdaságpolitika problémáinak sokféle gyakorlati változásait idézik elő. Ebben az értelemben tehát még az alkalmazott közgazdaságtan is bizonyos mértékig elvont, minek következtében benne is elméleti vonásokat fedezhetünk fel. Fogalmilag ebben a vonatkozásban tehát époly kevésbé indokolt az „alkalmazott” közgazdaságtant az elméleti közgazdaságtantól élesen elválasztanunk, mint amilyen indokolatlannak bizonyult a „reális” elméleteknek az „elvont” elméletektől való határozott megkülönböztetése. A mai német rendszerű közgazdaságtannak éppen itt rejlik talán legsúlyosabb gyengéje; azáltal, hogy teljesen különállóan tárgyalja az „elméleti” közgazdaságtant, az „alkalmazott” közgazdaságtan területén azután oly gondolatokat fejt ki és oly elveket vall, melyek legtöbbször nem „elméleti” eredményeiből sarjadzanak, sőt azokkal gyakran a legparányibb összefüggésben sincsenek. Mennyivel szerencsésebb helyzetben van az angolszász és a francia rendszerű tudomány, mely sohasem ismerte a közgazdasági kutatásnak ily értelemben való önkényes szétDarabolását!

A közgazdaságtan „elvont”, „reális” és „alkalmazott” tanításai között az eddigiek alapján tehát csupán az elvontság igénybevett mértékének szempontjából találhatók fogalmi különbségek. Ezek a különbségek is azonban csak *fokozatos átmeneti alakzatokat* mutatnak: az erősen elvont elméletből, mely a valóságban hatékony tényezők közül csak egynéhányat vesz tekintetbe, ezen tényezők számának szaporításával lassanként reális szellemű elmélet válik; ha pedig még kiterjedtebb mértékben vesszük tekintetbe a szóbanforgó tényezőket, az alkalmazottnak mondott közgazdaságtan ösvényeire érkezünk, hol az elvontságnak aránylag már csak parányi elemei maradnak meg. — A statisztikai módszernek a közgazdaságtanban való alkalmazhatósága szempontjából azért fontos ennek az összefüggésnek áttekintése, mert nyilvánvaló, hogy a közgazdaságtannak csak azon irányai ill. csak azon részei folyamodhatnak mindjárt kiindulópontjaikban a statisztikai módszerhez, melyek gondo-

lati összetételükben leginkább felelnek meg ezen módszer tisztán tapasztalati jellegének. Minél inkább tapasztalati, azaz minél kevésbé elvont összetételű tehát valamely közgazdasági tanítás, annál nagyobb szerepet játszhat és játszik tényleg is benne tudományunk korábbi fejlődésének és mai állapotának tanúsága szerint a statisztikai módszer alkalmazása. A reális irányú elméleti kutatásban ilyképen nagyobb a jelentősége, mint az erősen elvont vizsgálódásban; legnagyobb jelentőségéhez azonban természetesen a közgazdaságtan alkalmazottnak nevezett területén jut el. Ehhez kapcsolódik tehát elsősorban a statisztikai módszernek a közgazdaságtanban való szereplése: *minél jobban épültek ki valamely közgazdasági tanrendszernek „alkalmazott” részei, annál nagyobb mértékben veheti igénybe már kiindulópontjaiban is a statisztika támogatását.* Így magyarázható meg az a jelenség, hogy a kevésbé elvont gazdaságelméleti kutatásban a tisztán tapasztalati összetételű statisztikai módszernek aránylag mégis oly széles érvényesülési tere van.

Elvben minden egyes közgazdasági probléma megoldását az elméleti elvontság egész hosszú skálájának valamennyi lépcsőfokáról megkísérelhetjük. A legjobb gazdaságelmélet valószínűleg az lesz, mely ennek a skálának *lehetőleg nagy részét* öleli fel magába és ily alapon szűri le eredményeit a helyesnek látszó középút irányában. Ha a jövedelemeloszlás alakulását pld. a határtermelékenységi szemponton át vizsgáljuk és csak a természeti erőknek, a tőkének, a munkának és a vállalkozói tevékenységnek, mint termelési tényezőknek, szabad verseny és társadalmi egyenlőség mellett fennálló összefüggéseire vagyunk tekintettel, elméletünket az elvontság skálájának aránylag igen magas fokán építjük fel. Ha lejjebb szállunk egynéhány lépcsőfokkal és bekapcsoljuk a mai jogrend és a kapitalisztikus társadalom hatalmi viszonyainak tényezőit, már sokkal reálisabb elméletet nyerünk. Ha figyelmünket végül kiterjesztjük hazánk különleges gazdasági, népességi, szociális, kulturális és politikai viszonyaira, valamint esetleg még a világháború utáni helyzetben felmerült egyéb aktuális problémákra is, tanításunk az elvontság skálájának legalsó fokaihoz közeledik és már az alkalmazott közgazdaságtan jellegét ölti magára. Látjuk tehát, hogy a jövedelemeloszlás elméletét szabadon alakíthatjuk „elvont”, „reális” vagy „alkalmazott” tanítássá. A jó közgazdasági tanrendszertől mindenesetre elvárhatjuk, hogy az elvontságnak lehetőleg erősen különböző fokozatait vonultassa el szemünk előtt, mert csak így nyerhetünk a közgazdasági élet jelenségeiről oly kifejező képet, melyben az elméleti kutatás előnyei jobban domborodnak ki annak hátrányainál.

Ha mármost a közgazdasági elmélet az elvontság skálájának felső fokairól halad az alsóbb lépcsőfokok felé, azaz általánosabb szempontok, magasabban álló fogalmak határozmányait

alkalmazza fokozatosan szűkebb, alsóbb fogalmak megismerésére, akkor *deduktív* elmületről fogunk szólni, míg *induktív*nak tanításunk akkor fog bizonyulni, ha ellenkező irányban haladunk, azaz a szűkebb, kevésbé elvont fogalmaktól, a tágabbak, az inkább elvontak felé és ilyképen az általánosabb, a magasabban álló, tehát az elvontabb fogalmakat mindig az alájuk tartozó konkrét jelenségek közös határozmányainak segítségével igyekezünk megismerni. A jövedelemeloszlási elmélet kifejtésének fenti példája jellegzetesen deduktív irányú, míg induktív jövedelemeloszlási elméletet akkor nyerünk, ha az ottani sorrendet megfordítjuk, ha tehát a gyakorlati élethez közelebb álló jövedelemeloszlási jelenségek közös vonásaiból igyekszünk a felettük álló, kevesebb tényezővel bíró, tehát egyszerűbb, általánosabb és elvontabb összefüggéseket megismerni, azaz nekik megfelelő elméleti áttekintéshez jutni. Hasonlóképen elvben a közgazdaságtan egyéb problémáit is egyformán tehetjük vizsgálataink tárgyává mind az induktív, mind pedig a deduktív módszer nézőszögéből. Ennyiben van igaza *Schmoller*nek és mindazoknak, akik a nagy módszervita tanulságait hozzá hasonló értelemben szűrték le: a közgazdaságtannak valóban egyformán van szüksége *mindkét* módszerre, ha a maga problémáit minél tökéletesebben és minél több oldalukról akarja megismerni.

Ugyanezen szembeállításból következik azonban egyúttal az is, hogy a dedukció és az indukció közötti ellentét gondolkörén belül sohasem juthatunk el a statisztikai módszer közgazdaságtani szerepének helyes és világos meghatározásához. Ha ezen a helyen nem is foglalunk állást azon kérdéssel szemben, hogy vajjon *Sigwart*nak, *Eulenburg*nak, *Pauler Ákos*nak és egyéb hozzájuk közel álló íróknak van-e igazuk, kik a statisztikai módszert az indukció egyik alfajának vagy segédmódszerének tekintik, vagy pedig *Rümelin*, *Csuprov*, *Kaufmann*, *Hellmuth Wolff*, *Reichesberg*, *Žižek*, *Balás Károly* és sokan mások látnak-e tisztábban, amidőn a statisztikai módszert az indukciótól különböző, különálló kutatási módszernek tartják, az az egy bizonyos, hogy a statisztikai módszer, mint tisztán tapasztalati alapon álló megfigyelés, *legalább is szoros rokonságban áll az indukcióval*. Akár ennek kebelében, akár pedig vele karonfogva, de mindenképen szembehelyezkedik a dedukcióval és az elvontság kérdésében is *az indukcióéhoz párhuzamos vonalon halad*. Aminthogy azonban elvben még azok a közgazdasági problémák is, amelyek leginkább kínálkoznak a deduktív megoldás tárgyául, megközelíthetők induktív úton, úgy a statisztikai módszer alkalmazásának is csupán legalkalmasabb területe a közgazdaságtan alkalmazottnak mondott része; bizonyos mértékben tekintetbe jöhet azonban az elvontabb problémák megoldása körül is. Azt ellenben, hogy a statisztikai módszer a közgazdaságtan mely tartalmilag meghatározott problémái-

nak megoldásánál és bennük is a megoldásnak vajjon mily határáig jön leginkább tekintetbe, ezen a síkon még csak megközelítő vonalakban sem állapíthatjuk meg. Hasonlóképen, mint ahogyan ezt a indukcióról sem tudnánk általánosságban megállapítani. A dedukció és az indukció további szembeállításának gondolkörét tehát el kell hagynunk, mert jelen fejtegetéseink főproblémájának kulcsát benne hiába keresnénk.

Annál fontosabbnak bizonyul azonban maga a dedukció és indukció problémakörének itteni kiindulópontja, azon előbbi megállapításunk, hogy a statisztikai módszer elsősorban a közgazdaságtannak azon a területén vehető sikerrel igénybe, melyet alkalmazottnak szoktunk nevezni. Azért van ez így, mert ez a terület tükrözi vissza leghívebben a gyakorlati közgazdasági élet tapasztalati jelenségeit. Ha most feljebb szállunk az elvontság skáláján, a statisztikai módszer alkalmazása még mindig tekintetbe jöhet ugyan, de természetesen csupán a gyakorlati közgazdasági összefüggéseknek még megtartott, egyre csökkenő arányában. Nyilvánvaló tehát, hogy a statisztikai módszer az elvontabb közgazdasági tanításoknak csak oly mértékben áll rendelkezésére, amennyiben ők is kapcsolatban állanak még a gyakorlati élettel, amennyiben bennük is megvan még a tapasztalatiság eleme, amennyiben ők is még „alkalmazottak”-nak tekinthetők. Más szóval: *a közgazdaságtan alkalmazott része nemcsak legfontosabb területe a statisztikai módszer igénybevételének, hanem még elvontabb közgazdasági tanítások is csak azon vonatkozásaikban támaszkodhatnak a statisztikai módszerre, amelyekben ők is még alkalmazottnak tekinthetők.* Ha pl. a gazdasági válságok túltermelési elmélete segítségül veszi a termelési és a fogyasztási statisztika egyes adatait, ezt csak azért teheti, mert a termelés fokozásának és a fogyasztás aránylagos csökkenésének tapasztalati tényezőit változatlan alakjukban veszi át a gyakorlati életből: ezeknek a tényezőknek vonatkozásában az egyébként eléggé elvont túltermelési válságelmélet is még alkalmazottnak tekinthető. Minthogy tehát ilyképen a statisztikai módszer felhasználhatósága a közgazdaságtanban szorosan hozzátapad annak alkalmazott elemeihez, az alkalmazott közgazdaságtan területén kell keresnünk azokat a szempontokat, amelyek a statisztikai módszernek a közgazdaságtan egyéb, elvontabb részeiben betöltött szerepét is megvilágítják.

3. Az alkalmazott közgazdaságtan gondolatmenete.

Szóbanforgó szempontjainkat a fentebbiek tanulsága szerint nem az elvontság kérdésén át, tehát nem az alkalmazott közgazdaságtannak tudományunk egyéb területeihez való viszonyából fogjuk megtalálni, hanem ettől eltérő útként az

alkalmazott közgazdaságtan belső *struktúrájának* vizsgálatát kell kiindulópontként választanunk. A közgazdaságtan alkalmazott részét *gazdaságpolitikának* is szokás nevezni; nyilvánvalóan azért, mert tudományunknak erre a területére támaszkodhatunk elsősorban a közgazdasági élet fejlődésének politikai eszközökkel, tehát állami beavatkozás útján való irányítása folyamán. Az alkalmazott közgazdaságtannak, tehát a gazdaságpolitikának, noha semmiképen sem tekinthető önálló tudományágnak, hanem csupán a közgazdaságtan élesen még csak el sem különíthető részének, mégis megvan a maga sajátos problematikája. Ez abból a tényből sarjadzik, hogy az egész közgazdaságtanban csupán a gazdaságpolitikának van főleg *normatív* jellege, míg a közgazdaságtan egyéb területein a kauzális összefüggéseknek csupán *explikativ*, tehát csupán magyarázó megállapítása az uralkodó szempont. Az ok és okozat közötti viszony kutatása természetesen a gazdaságpolitika területére is erősen átnyúlik még; ezért tekinthető a gazdaságpolitika csak részben normatív kutatási területnek, egyúttal pedig már csak ezért sem választható el élesen a közgazdaságtan egyéb, explikativ természetű részeitől. A gazdaságpolitika részbeni normatív jellegéből azonban mégis fontos következmények származnak egész problematikájának kialakulására nézve.

Amíg ugyanis a közgazdaságtan egyéb területeire vonatkozólag csak elvértve találkozunk oly törekvésekkel, melyek az itt általánosan elismert és alkalmazott *kauzális* megismerési elvvel szemben a tudományos kutatás teleológikus iránya mellett kardoskodnak, addig a gazdaságpolitikában, éppen annak részbeni normatív jellegénél fogva, a *teleológikus* szempont mindenképen előkelő helyen tud megállani. Ez azt jelenti, hogy gazdaságpolitikai szemmel nem elégedünk meg többé az elénk kerülő közgazdasági problémák benső okozati összefüggéseinek vizsgálatával, hanem ennek a vizsgálatnak alapján egyúttal a problémák teleológikus megoldását is megkíséreljük. Kutatásainkat az okság viszonylataiból most már az eszköz és cél síkja felé irányozzuk és teleológikus vizsgálódásaink eredményeként azokat a *célokat* igyekezünk megjelölni, amelyeknek elérése az adott közgazdasági problémának is leghelyesebb megoldását jelenti. Gazdaságpolitikai cselekvésünkre vonatkozólag ezekből a teleológikus úton megismert célokból *normákat* kapunk, amelyek meg fogják mutatni, hogy a megoldandó közgazdasági problémákkal szemben a gazdaságpolitikának mily magatartást kell tanúsítania. Mindent egybevetve, a kauzális és a teleológikus vizsgálódási szempontnak a gazdaságpolitika területén való egybefonódottságából körülbelül a következő kép bontakozik ki előttünk:

Minden közgazdasági probléma gazdaságpolitikai vonat-

kozásában két részre oszlik. Mindenekelőtt az adott *ténykörülményeket* kell felderítenünk, meg kell tehát ismernünk a megoldandó probléma keletkezésének és kifejlődésének *okait*. Gazdaságpolitikai probléma csak ott állhat elő, ahol társadalmi életünk folyamán valaminek, mint céljaink elérésére felhasználandó eszköznek, *hiányát* érezzük. Mert ha társadalmi életünk minden céljának tökéletes elérésére elegendő eszköz állana rendelkezésünkre, feleslegessé válna az egész gazdaságpolitika és nem keletkezhetnének ennek folytán megoldandó gazdaságpolitikai problémák sem. A szóbanforgó hiány elsősorban abból fakadhat, hogy meglévő céljaink valamelyikét megfelelő eszközöknek hiányában, esetleg eszközeink mennyiségének csökkenése folytán, nem tudjuk az óhajtott mértékben elérni. Ilyenkor a közgazdasági élet zavarairól, válságos helyzetekről szólnak: elemi vagy háborús csapások következtében, rossz termések, ipari sztrájk idején a népesség mind anyagi, mind kultúrális, mind pedig szorosabb értelemben vett társadalmi szükségleteinek kielégítésében érzékeny hiányokat szenvedhet, amely hiányokból azután gombamódra keletkeznek súlyosnál súlyosabb gazdaságpolitikai problémák. A másik eshetőség az, hogy a rendelkezésünkre álló eszközök mind mennyiségi, mind pedig minőségi színvonalukban változatlanok maradnak ill. változatlan ütemben gyarapodnak ugyan, társadalmi életünknek azonban oly új céljai állanak elő, oly új feladatok tornyosulnak előtte, amelyeknek elérésére, megoldására az eszközi oldalon, legalább is egyelőre, nincsen meg a fedezetünk. Ilyenkor az anyagi, a szellemi vagy a szorosabb értelemben vett társadalmi kultúra fejlődési ütemének követése állítja a gazdaságpolitikát fogas problémák elé. A gazdaságpolitikai problémák lényegének szempontjából mármost közömbös, hogy a változás vajjon az eszközöknek vagy pedig a céloknak oldalán következett-e be: mindkét esetben egyformán arról van szó, hogy társadalmi életünk céljainak elérésére nem áll elegendő eszköz rendelkezésünkre. A tekintetbe jövő ténykörülményeknek gondos vizsgálata útján mindenesetre megállapítható, hogy a változás vajjon melyik oldalon következett be, hogy vajjon hol van a társadalmi életben mutatkozó adott hiánynak oka. Ha ezt megállapítjuk, megismerjük egyúttal magának a gazdaságpolitikai problémának keletkezési okát. Az ok felismeréséből pedig önként adódik már azon *eszközöknek* megpillantása is, amelyeknek alkalmazása a szóbanforgó hiány kiküszöbölésére, megszüntetésére vezethet.

Nyilvánvaló azonban, hogy a gazdaságpolitikai problémák keletkezési okainak, valamint az ezen okokat tartalmazó hiányok megszüntetésére alkalmas eszközöknek megismerése által még csak parányi töredékét derítettük fel azoknak a ténykörülményeknek, amelyek az adott probléma helyes megoldásának szem-

pontjából fontosaknak látszanak. Ezekután kutatnunk kell ugyanis elsősorban még azon különböző társadalmi, kulturális és politikai *következményeket*, amelyeket a tapasztalt hiány előidézett vagy előidézni alkalmas, majd pedig hasonló szempontokból kell vizsgálgatnunk azon *hatásokat* is, amelyeket a hiány megszüntetésére vezető eszközöknek alkalmazása előreláthatólag elő fog idézni. Ezt a vizsgálódást minden egyes tekintetbejövő eszközre vonatkozólag külön kell megejtenünk; csak ily módon fogunk ugyanis teljes képet kapni az alkalmazandó eszközök jelentőségéről. Ezzel kapcsolatosan mindjárt azt is meg fogjuk látni, hogy vajjon mennyiben vezet a tekintetbejövő eszközök alkalmazása egyrészt az eredeti hiány tényleges kiküszöbölésére és mennyiben hoz létre vajjon másrészt esetleg újabb hiányokat, melyek újabb gazdaságpolitikai problémák kiindulópontjaivá válhatnak. Végezetül pedig még azokat az *okozati összefüggéseket* is fel kell derítenünk, amelyek a tekintetbejövő különböző eszközök alkalmazásának hatásai között fennállanak. — Mind-ezen irányokban a gazdaságpolitikai probléma körül felmerülő ténykörülmények megismerése nyújt felvilágosítást, miért is a körük csoportosuló szempontokat a gazdaságpolitikai probléma *ténykérdésének* nevezhetjük.

A ténykérdés mégannyira tökéletes kimerítése is a gazdaságpolitikai problémák tulajdonképeni megoldásának még csak előkészítését jelentheti. Mert hiszen csak az összes tekintetbejövő ténykörülmények felderítése után kezdhethetjük az igénybevehető eszközök alkalmazásához és a társadalmi életben tapasztalt hiányhoz, ill. annak megszüntetéséhez fűződő következményeket, hatásokat és ellenhatásokat *értékelve latolgatni*, előnyös vagy hátrányos mivoltukat megállapítani és az így adódó előnyöket és hátrányokat *egymáshoz mérgetni*. Egy rövid példa talán jobban világítja meg ennek a lépésnek lényegét. A társadalomnak mindenesetre egyik célja a kiskereskedői osztály fenntartása. Ennek a céljának elérésében hiányt szenved, ha a kiskereskedőket egyszerre csak elnyomással fenyegeti a nagyáruházak és a fogyasztási szövetkezetek versenye. Ezeknek fejlesztését viszont, mint új célokat, a gazdasági élet fejlődése hozta létre. Példánk esetében tehát a célok oldalán következett be az új helyzet, míg az elérésükre szolgáló közös eszközöknek, a rendelkezésre álló vevőkörnek, oldalán csak a rendes ütemű gyarapodást látjuk, feltünőbb változást azonban nem észlelhetünk. A vevőkörért, mint elégtelennek bizonyuló közös eszközért, ádáz küzdelem indul meg, mely a kiskereskedelem tönkretételével fenyeget, — megvan a hiány — és egyúttal megszületett az új gazdaságpolitikai probléma is: a kiskereskedelem megmentésének problémája. A ténykérdésen belül mármost megállapítjuk mindenekelőtt a kiskereskedelem veszélyeztetett helyzetének okát: szabad verseny mellett a nagyáruházak és a fogyasztási

szövetkezetek erősebbeknek bizonyulnak a kisüzemű kiskereskedelemnél. Ebből az okból egyben az orvoslás lehető eszközei is kiviláglanak: vagy a kiskereskedelem versenyképességét kell társadalmi, állami támogatással fokoznunk, vagy pedig ellenfeleinek versenyképességét kell megfelelő módon, esetleg a nagyáruházakra kiróvandó különadóval, a fogyasztási szövetkezetek vevőkörének tagjaira való korlátozásával stb. megfelelően csökkentenünk, ha a kiskereskedelmet meg akarjuk menteni. Megvizsgáljuk most még, hogy milyen különböző társadalmi, kulturális és politikai következményei vannak magának a hiánynak, tehát a kiskereskedelem szorult helyzetének, és hasonlóképen kutatjuk az orvoslás szempontjából tekintetbejövő eszközök alkalmazásának előrelátható különböző irányú hatásait, valamint azon okozati összefüggéseket is, amelyek ezen hatások között fennállanak. Ezzel a ténykérdés kimerült. Csak ezután kezdhetjük az itt adódó különböző következményeket és hatásokat értékelve egymáshoz mérgetni; csak ezután kezdhetjük latolgatni, hogy vajjon a kiskereskedelem elnyomatásának hátrányai nagyobbak-e mint a nagyáruházak és fogyasztási szövetkezetek szabad terjeszkedésének előnyei.

Mint minden egyéb értékelő latolgatást, úgy ezt is csak bizonyos értékmérő szempontok alapján ejthetjük meg, amelyek viszont a maguk részéről már eleve is érvényeseknek elismert *értékektől* függenek. Csak akkor mondhatjuk pl., hogy a kiskereskedői osztály megmentése fontosabb érdek a nagyüzemű kiskereskedelem szabad terjeszkedésénél, ha a fennálló társadalmi osztályok megóvását már eleve is érvényes és fontosabb értéknek ismerjük el, mint a szabad verseny, az individualizmus és a liberalizmus korlátlan kifejtését. Ezek az érvényükben eleve elismert értékek magatartásunkra vetítve *célok* alakjában jelennek meg, amelyeknek elérésére nemcsak gyakorlati cselekvésünkben, hanem tudományos jellegű gazdaságpolitikai latolgatásunk folyamán is törekedni fogunk. Vizsgálódásunk tehát most már nem az ok és okozat síkján fog mozogni, hanem iránya az eszköztől a cél felé fog mutatni. Ha érvényesen fennálló értéknek, azaz elérendő célnak ismerjük el a kiskereskedők megmentését, akkor a ténykérdés kellő megfontolása után problémánkat esetleg úgy fogjuk megoldani, hogy a nagyáruházaknak különadóval való megterhelését szükséges és a gyakorlatban alkalmazandó gazdaságpolitikai rendszabálynak nyilvánítjuk. Ha azonban az egyéni erők, a szabad verseny korlátlan kifejtését fontosabb célnak tartjuk, akkor problémánk megoldásaként esetleg inkább el fogjuk tűrni a kiskereskedők elnyomatását és ehhez képest a gyakorlati gazdaságpolitikának is azt a normát fogjuk adni, hogy a kiskereskedők és a nagyüzemű kiskereskedelem közötti harcra ne avatkozzon bele. A gazdaságpolitikai problémák megoldásának ezt a második, latolgató és gyakorlati nor-

mát nyújtó részét, minthogy az nyilvánvalóan többé nem tény-körülményektől, hanem eleve elismert céloktól függ, *célkérdés-nek* nevezhetjük.

A ténykérdés és a célkérdés két *egyenrangú*, egyenlően fontos alkotórésze minden gazdaságpolitikai problémának. A ténykérdés elhanyagolásával döntésünk felületes és ennek következtében majdnem bizonyosan hibás lesz, mert figyelmen kívül hagyja a gyakorlati valóság adott tényezőit. Amint hogy azonban a ténykérdés előzetes megoldása nélkül a levegőben lógna egész gazdaságpolitikai problémánk, úgy a ténykérdés egymagában véve is tökéletlen eszünk marad, ha tanulságait a rajta felépítendő célkérdés megoldásában nem hasznosítjuk. Az általános tudományelmélet mai állása szerint ugyanis a normatív tudományok lehetősége és szükségessége bebizonyítottnak tekinthető; ennél fogva a gazdaságpolitikára, mint a gazdaságtudomány egyik részére, is nyugodtan rábízhatjuk, sőt méltán el is várhatjuk tőle, hogy általános normák alakjában útmutatásokat nyújtson a közgazdasági élet gyakorlati irányítóinak. Ily feladat megoldására pedig a tudományos értelemben vett gazdaságpolitika csak akkor képes, ha minden problémájának nemcsak ténykérdésére, hanem ennek alapján egyúttal célkérdésére is megfelel. Enélkül a gyakorlati gazdaságpolitika legtöbbször hiába is keresne támogatást a tudomány részéről: annak tanácsa nélkül, teljesen a maga felelősségére lenne utalva még a legsúlyosabb problémák megoldásánál is. A tudományos értelemben vett gazdaságpolitikának tehát nem szabad elhanyagolnia problémái célkérdését sem, mert csak így töltheti be azon feladatait, melyek részbeni normatív jellegéből sarjadzanak.

A gazdaságpolitika azonban, amint azt fentebb bővebben is kifejtettük már, semmiképen sem tekinthető különálló tudományágnak, hanem csupán a közgazdaságtan egyik élesen még csak el sem határolható részének. Ennél fogva a ténykérdés és a célkérdés szerint kialakuló sajátos problematikája is szükségszerűen átnyúl *a közgazdaságtan egész egyéb területére*, amennyiben bizonyos mértékig itt is „alkalmazottnak” tekinthető gondolatmenetekkel találkozunk. Minél elvontabb elméletek felé közeledünk, annál csekélyebb természetesen a ténykérdés és a célkérdés szerinti megkülönböztetés jelentősége. Hogy azonban a célképzetek fogalma a közgazdasági elméleteknek aránylag még igen elvont rétegeiből sem hiányzik teljesen, azt mi sem bizonyítja élelnebben az „utilitarisztikus”, „hedonisztikus”, vagy „individualisztikus” értékelméletek, a „szocialista” árelméletek vagy jövedelemeloszlási tanok stb. illetően elnevezésének közkeletűségénél. Mindezen jelzőkben ugyanis világosan bennfoglaltatik, hogy a szóbanforgó elméleti irányok a társadalmi és egyéni lét célját valamilyen tartalmilag meghatározott és már eleve érvényesnek elfogadott alakban képzelik

el. A ténykérdés és a célkérdés közötti különbség fontossága leginkább természetesen magának az alkalmazott közgazdaságtannak területén lép előtérbe; ezért is mutatkozott célszerűnek ezt a különbséget a gazdaságpolitika problematikáján bemutatnunk. Fogalmilag azonban — és ezt ismételten is nyomatékkal kell hangsúlyoznunk — *a ténykérdésnek és a célkérdésnek dualizmusa végigvonul a közgazdaságtan egész testén*. Jelen fejtegetéseink során ez a tény éppen a statisztikai módszernek a közgazdaságtanban elfoglalt szerepe szempontjából válik fontossá.

4. Ténykérdés, célkérdés és statisztikai módszer.

A *statisztikai módszer* alkalmazása a közgazdasági kutatásban közvetlenül ugyanis csak a *ténykérdések* megoldásának folyamán jöhet tekintetbe. Ezt már az eddig mondottak alapján is bátran előrebocsáthatjuk. Mert a ténykérdések megoldásánál csupán a közgazdasági életre vonatkozó tapasztalati ténykörülmények felderítéséről van szó, ami természetesen a közgazdasági jelenségek tömegszerű megfigyelésének útján érhető el legkönnyebben és legbiztosabban. Bővebb bizonyításra ez az állításunk már csak azért sem szorul, mert hiszen a ténykérdésekben felderítendő körülmények, mint a társadalmi gazdaságnak tömegszerű tapasztalati jelenségei, önként is példászerűen kínálkoznak a statisztikai megfigyelés tárgyául. A statisztikai vizsgálódás jelentőségével ezen a területen legfeljebb még csak édestestvérének, *a történeti módszernek* kiváló alkalmazhatósága említhető egy sorban. Amint alább mindjárt tüze-tesebben is látni fogjuk, különösen ott érvényesül jól ez a módszer a ténykérdés kimerítésének folyamán, ahol elmúlt idők tapasztalatainak nem annyira tömegszerű, mint inkább egyénies vonatkozásban való értékesítéséről van szó. Azok az egyéb kutató módszerek viszont, amelyek a ténykérdések megoldásánál helyenként szintén használatosak még, általában csupán a történeti vagy pedig a statisztikai módszernek különleges válfajai-ként foghatók fel.

Amerikában újabban az a felfogás hódít erősen tért, hogy a közgazdasági élet tényleges összefüggéseit megismerni csak úgy tudjuk, ha elmélyedünk a közgazdasági intézményeknek, azok természetének, eredetének, növekedésének, valamint azon elváltozásainak vizsgálatába, melyek bennük részben fejlődésüknek, részben pedig az emberek gazdasági magatartásának párhuzamos változásaival való kölcsönös behatásaiknak folyamán előállanak. Ennek a kutatási szempontnak alkalmazását odaát ma *intézményi módszernek* nevezik és tőle várják egész tudományunknak gyökeres reformját. Nem nehéz azonban megállapítanunk, hogy itt tulajdonképpen csak a *történeti módszernek* egyik különlegesen kifinomodott válfajáról van szó, melynek kidolgozásához különben a régi német történeti iskola

és annak kebelében is főleg *Bruno Hildebrand* közel jutott már. Hasonlóképen nem tekinthető különálló eljárásnak *Richard Ehrenberg* sokat vitatott *számszerűen összehasonlító módszere* sem. Mert amidőn a magángazdaságok könyvelési adataiból igyekezik oly mérhető és összehasonlítható egységekhez jutni, melyeknek önkényes csoportosítása által a természettudományok bevált kísérleti módszerét véli helyettesíthetni és amidőn ilymódon igyekszik azután a közgazdaság jellegzetes okozati összefüggéseit megismerni, lényegében véve oly eljárást alkalmaz csak, amelynek alapelvei a megfigyeléseinek eredményeit elemző és csoportosító *statisztikus* előtt is régóta ismeretesek már. Ugyanezt mondhatjuk a „*konkomitáns variációk*“, tehát az egyidejűleg fennálló, egymásnak megfelelő változatok összehasonlításának módszeréről, melynek vezérlő szempontjait *Durkheim* dolgozta ki és amelyet a közgazdaságtanban különösen tanítványa, *Simiand*, alkalmazott figyelemreméltó sikerrel. Mert ezen módszer lényege, a közgazdasági fejlemények és különböző kísérő jelenségeik közötti viszonylatok összehasonlító vizsgálata, különösen azon számszerű alakjában, amelyben *Simiand* a francia szénbányák munkásai bérének alakulásáról szóló szép munkájában alkalmazza, tulajdonképen szintén a statisztikai módszer körébe tartozik. Mindezen módszerek tehát kiválóan alkalmasak ugyan a közgazdasági ténykérdések felderítésére — nagyjában azonban *mind a történeti vagy pedig a statisztikai módszer fogalma alatt foglalhatók egybe.*

Ami mármost ezen két módszernek a közgazdasági problémák ténykérdésének kimerítésében való alkalmazhatóságát illeti, úgy itt is bizonyos területi *megoszlásnak* van helye. A közgazdasági életben tapasztalható konkrét hiányoknak, tehát az adott közgazdasági problémák keletkezésének *okát* elsősorban a *történeti módszer* segítségével fogjuk megtalálni. Kutatásaink ebben a vonatkozásban ugyanis nem általános összefüggések felderítésére, hanem *egyénies okfejtésre* irányulnak: a problémáinkban adott hiányok természetét és egyúttal okait is legjobban a tekintetbejövő közgazdasági összefüggések multbeli és jelen állapotának összehasonlításából ismerhetjük meg. Ha pl. felmerül az idegenforgalom növelésének problémája, ennek lényegét, azaz az idegenforgalom jelenlegi visszaesésének vagy fejletlenségének, mint a közgazdasági életben mutatkozó hiánynak, okait nem az idegenforgalom törvényszerűségeinek általános vizsgálatából, hanem mindenekelőtt hazai idegenforgalmunk individuális körülményeinek, előfeltételeinek felderítéséből vezethetjük le. Elsősorban a korábbi állapotokra való történeti visszatekintés fogja megmondani, hogy vajjon a hazánkat felkereső idegenek számának megcsappanásáról vagy pedig valamely oly körülmény fennforgásáról van-e szó, mely idegenforgalmunk kifejlődését már a multban

is tartósan gátolta. Mindkét esetben főleg az elmúlt és a jelen idők idegenforgalmának és a vele szorosabban összefüggő tény-körülményeknek egybevetéséből kell kitűnnie azon okoknak, melyek az idegenforgalom növelésének problémáját érdeklődésünknek előterébe állították. Hasonlóképen ezen egyénies okoknak történeti vizsgálata fogja legjobban megmutatni azokat az eszközöket is, melyeknek alkalmazása idegenforgalmunk növeléséhez, tehát adott gazdaságpolitikai problémánk megoldásához vezetne. Ha pl. történeti irányú vizsgálódásainkból kiderül, hogy közlekedési viszonyaink rosszabbodása idézte elő az idegenforgalom visszaesését vagy pedig idegenforgalmunk kifejlődni a múltban is már azért nem tudott, mert közlekedésünk már előbb is rossz volt, világos, hogy közlekedési viszonyaink megfelelő javítása lesz az az eszköz, melynek alkalmazásával a közgazdasági életünkben tapasztalható idegenforgalmi hiány kiküszöbölhetőnek fog látszani. A történeti vizsgálódás segédeszközeként a *statisztikai módszer* természetesen itt is tekintetbe jön már, mert hiszen a legtöbb esetben épen a múltnak és a jelennek a lényeges körülményekre vonatkozó tömegszerű összehasonlításából fogjuk a közgazdasági életünkben tapasztalt hiány okait és a kiküszöbölésére alkalmazható eszközöket is megpillantani.

Ezzel a másodrangú fontosságával szemben a statisztikai módszer közgazdasági problémáink ténykérdésének felderítésénél leghasznosabb segítségünkkel lesz, amint a különböző irányokban megnyilvánuló *következményeket* és *hatásokat kezdjük* kutatni, melyek egyrészt a közgazdasági életünkben tapasztalt hiányokból fakadnak, másrészt pedig az ezen hiányok kiküszöbölésére vezető eszközök alkalmazásától várhatók. Amidőn a tapasztalt hiánynak máris bekövetkezett társadalmi, kulturális és politikai hatásait keressük, a tömegszerű megfigyelés elsőbbségéhez szó sem fér. Ilyenkor a statisztikai felvételeknek minél több irányban való kiterjesztése és eredményeiknek minél szemléltetőbb alakban való feldolgozása emelkedik fontosságra. Az így nyert viszony- és középszámoknak, valamint statisztikai soroknak kellő boncolgatása útján példánkban is a tapasztalt hiánynak, a nem eléggé élénk idegenforgalomnak, helyes megítéléséhez biztos kiindulópontokat kapunk. Ha azután azon következményeket és hatásokat keressük, melyeket a tapasztalt hiány előreláthatólag még csak a jövőben fog majd előidézni, a valószínűségi számításnak és általában törvényszerű összefüggések statisztikai kimutatásának, nevezetesen az ú. n. korrelációs számításnak, melynek előnyeit a mi területünkön nagyobb nyomatékkal először *Eugen Dühring* domborította ki s melyet újabban különös sikerrel *Henry Ludwell Moore* alkalmazott,² valamint a statisztikai megfigyelés kisegítő

² L. „Laws of Wages. An Essay on Statistical Economics“, New-York, 1911.

módozatainak, az ú. n. konjekturális statisztikának jelentősége nyomul leginkább előtérbe. Ugyanez áll fenn azoknak a hatásoknak vizsgálatára vonatkozólag is, amelyek a tapasztalt hiány kiküszöbölésére vezető eszközök alkalmazásától várhatók. A ténykérdésnek ebben a részében ugyanis már nem annyira egyéni vonatkozások felderítéséről, mint inkább tömegszerű jelenségekben megnyilvánuló általános összefüggések megállapításáról és adott problémánkra való vetítéséről van szó; ez pedig legjobban a statisztikai kutatás itt említett eszközeivel érhető el. Példánkban is részben hazánk egyéb gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai viszonyait fogjuk az idegenforgalomban tapasztalt hiánnyal, valamint az idegenforgalomnak tekintetbe jövő élénkítő eszközeivel tömegszerűen egybevetni, hogy ezúton következtessünk a várható hatásokra, részben pedig más országok idegenforgalmi viszonyait fogjuk hasonló alapon megvizsgálni és az így nyert statisztikai összefüggéseket igyekezünk majd a hazai idegenforgalomról alkotott ismereteinkbe behelyettesíteni. Mindkét vonatkozásban a statisztikai következtetés lesz vizsgálódásainknak legfontosabb eszköze; ennek segítségével építhetjük tehát csak helyes és megbízható úton tovább adott ténykérdésünk megoldását, melynek első lépéseiben főleg a történeti módszerre kellett még támaszkodnunk.

Aminthogy azonban amaz első lépések folyamán részben már a statisztikai megfigyelés is segítségünkre lehetett, úgy a ténykérdés második szakaszának megoldásában a *történeti szempont* igénybevétele is gyakorta szükségesnek bizonyul. Azokat a tömegszerű megfigyeléseinket ugyanis, amelyekből statisztikai törvényszerűségekre következtetünk, nemcsak a jelenből, hanem a múltból is meríthetjük és sokszor ezeknek alapján is helyesen számíthatjuk ki a közgazdasági életben tapasztalt hiányoknak és a tekintetbe jövő eszközök alkalmazásától várható megszüntetésüknek különböző hatásait. Ebben a vonatkozásban a *történeti statisztika* bizonyul kutatásaink hathatós segítségének. De különben is előfordulhat, hogy megvizsgálandó tömegszerű összefüggéseink tanulságai szilárd alakban leszűrődtek már adott közgazdasági problémánk történeti fejlődésének folyamán. Ilyenkor a történelemből vett egyéni példát néha közvetlenül is jól felhasználhatjuk a ténykérdések megoldásának második szakaszában is. Ha akár maga hazánk, akár pedig valamely más ország állott a múlt folyamán egyszer az idegenforgalom fejlesztésének egészen hasonló előfeltételekkel bíró problémája előtt, mint amelyet a jelenben megoldani szándékozunk, az azóta bekövetkezett fejlemények történeti vizsgálatából is néha hasznos közvetlen tanulságokat meríthetünk. *A statisztikai és a történeti szempont között tehát a ténykérdés egész megoldásának folyamán szorosnak tekinthető kölcsönösség áll fenn.*

Mind a statisztikai, mind pedig a történeti módszer alkal-

mazásán belül közgazdasági problémáink ténykérdésének felderítése folyamán állandóan tekintettel kell lennünk természetesen a *logikai boncolgatás* szempontjaira is. Ezeknek segítségével állapíthatjuk meg pl., hogy több tekintetbejövő gazdaságpolitikai eszköznek esetleg párhuzamosan tervbevett alkalmazása bensőleg következetes-e, nem kapcsolatos-e az alkalmazandó eszközök valamelyike oly hatásokkal is, melyek a többi eszközök hatásaival ellentétes irányúak. Általában az összes várható következmények és hatások közötti összefüggések helyes megismerése csak gondos dialektikai elemzés útján érhető el. A logikai boncolgatásnak különben nemcsak a közgazdasági problémák ténykérdésének, hanem azok célkérdésének megoldásában is egészen hasonló értelmű fontossága van. Minthogy azonban itt minden tudományos kutatást egyformán jellemző szempont alkalmazásáról van szó, ennek bővebb fejtegetésétől a továbbiak folyamán is bízvást eltekinthetünk.

Sokkal fontosabbnak látszik e helyen annak megemlítése, hogy a közgazdasági problémák ténykérdésének megoldásában közvetve *célképzeteink* is bizonyos szerephez jutnak már. Meg kell állapítanunk ezzel kapcsolatosan mindjárt, hogy egészen határozott válaszfal a közgazdasági problémákon belül ténykérdéseink és célkérdéseink között különben is legfeljebb csak gondolatban vonható. Mert gyakorlatilag a közgazdasági életnek még legelemibb okozati kapcsolatait sem tudnók áttekinteni anélkül, hogy az általánosabb, sőt a legáltalánosabb közgazdasági összefüggésekről is valamelyes elképzeléseink már eleve ne lennének. Ha fenti példánk ténykérdésének első szakaszában úgy látjuk, hogy idegenforgalmunk lanyhasága esetleg rossz közlekedési viszonyainkban rejlik, akkor már eleve is körülbelül a következőket kellett elgondolnunk: az idegen ugyanannyi pénzért, mint amennyit nálunk elkölt, máshol sokkal kényelmesebben utazgathat. Márpedig utazásai alkalmával is mindenki arra törekszik, hogy megfelelő áron lehető kényelmet, lehetőleg nagy ellenszolgáltatásokat biztosítson magának; az árkialakulás általános törvényei, azokon belül a kereslet és kínálat mechanizmusa és az egyéni értékelés elméleti szabályai tehát itt is érvényesülnek. Hasonló *elméleti elképzelések* nélkül azonban alkalmazandó gazdaságpolitikai eszközeinket is csak ingadozva találánánk meg, aminthogy nehezen tudnánk felderíteni nélkülük a ténykérdéseink második szakaszának előterében álló különböző irányú következményeket és hatásokat is. Éppen ebben a kapcsolatban rejlik ugyanis a közgazdaságtan elvontabb elméleteinek alkalmazott ismereteinkkel való benső összefüggése. Minél elvontabbak pedig az ilyképen tekintetbejövő elméletek, annál inkább tisztán logikai gondolatmenetűek és annál csekélyebb szerepet játszik felépítésükben nemcsak a történeti, hanem a statisztikai mód-

szer is. Másrészt azonban előbbi fejtegetéseink során megállapítottuk már, hogy a közgazdasági elméleteknek nagyrésze szükségszerűen célképzeteket is tartalmaz, melyek természetesen előbbi közgazdasági problémák *célkérdésének* megoldásából sarjadzanak. Ilyképen a megelőzőleg felmerült közgazdasági problémák célkérdésének megoldása gyakorta belejátszik az utóbb elénk kerülő problémák ténykérdésének felderítésébe. Ténykérdések és célkérdések között gyakorlatilag határozott válaszfalat vonnunk tehát márcsak ezért is helytelennek bizonyulna. Tekintettel azonban arra, hogy ténykérdéseink felderítésébe ily módon célképzetek is belejátszanak, jelen gondolatmenetünkben meg kell vizsgálnunk még, hogy a közgazdasági problémák célkérdésének megoldása folyamán, ha nem is közvetlen, úgy legalább közvetett úton általában vajjon segítségünkre lehet-e a statisztikai módszer. Ezirányú vizsgálódásaink eredménye meg fogja mutatni egyúttal azt is, hogy a ténykérdések felderítése a célkérdésekkel való kapcsolatán át vajjon mennyiben támaszkodhatik közvetve is megint csak a statisztikai módszerre.

A közgazdasági problémák célkérdésének megoldása folyamán, amint azt fentebb bővebben is kifejtettük már, eleve érvényesnek elismert célokból indulunk ki és ezeknek alapján állapítjuk meg a tekintetbejövő következményekről és hatásokról előnyös vagy pedig hátrányos mivoltukat. Eleve érvényesnek elismert céljaink fognak tehát gazdasági, gazdaságpolitikai latolgatásaink folyamán vezetni bennünket és ők lesznek mérvadók ilyképen nemcsak a célkérdés, hanem az egész adott közgazdasági probléma megoldásának szempontjából is. A célkérdésen belül ennél fogva mindenekelőtt magukkal érvényesnek elismert céljainkkal kell tisztában lennünk, azaz magukat az elérendő *célokat* kell megállapítanunk, megismernünk. Ami ezután közvetkezik még, tehát a ténykérdésen belül megismert különböző irányú következményeknek és hatásoknak céljaink alapján való értékelése, latolgatása és ennek folyamányaként gyakorlati értelmű gazdaságpolitikai normák felállítása, már csak tisztán logikai munka, mellyel külön foglalkoznunk e helyen nem kell. Annál fontosabb kérdés azonban, hogy magukat a közgazdasági élet irányításának terén követendő célokat vajjon mily módon ismerhetjük meg. — Mint minden egyéb célt, úgy ezeket is a *teleológikus megismerés útján*, tehát olyképen ragadhatjuk csupán meg, hogy az adott közgazdasági fogalmaknak egyes lényeges határozmányait gondolatban mintegy kivonjuk összefüggéseik egészéből és azután értékmérőkként alkalmazva visszavetítjük őket a fogalom alá tartozó konkrét jelenségekre. A határozmányok mint értékmérők azután oly gazdaságpolitikai célok alakjában fognak megjelenni, melyeket az adott közgazda-

sági jelenségek irányítása szempontjából követendőnek fogunk elismerni.

Első tekintetre úgy hinnénk mármost, hogy a megismerésnek ezen tisztán fogalmi és mindenképen elvont jellegű módzatában a statisztikai szempont, melynek éppen leglényegesebb vonása a tapasztalati megfigyelés, még csak közvetett szerephez is semmiképpen sem juthat. A probléma közelebbi megfontolásának azonban némileg más eredményhez kell bennünket vezetnie. Ha ebben az összefüggésben nem is bocsátkozhatunk fogalmaink keletkezésének általános ismeretelméleti fejtegetésébe, annyi kétségtelennek látszik, hogy fogalmainknak apriori elemeiken kívül *tapasztalati alkotó tényezői is* vannak. Ezek a tapasztalati tényezők pedig csakis a gyakorlati élet jelenségeinek megfigyeléséből származhatnak. A közgazdasági fogalmakra vonatkozólag tapasztalati megfigyeléseink első sorban tömegszerű jellegűek lehetnek, miáltal ezen fogalmaink keletkezésében és módosulásában a *statisztikai* módszer alkalmazása is segítségünkre lehet. Amidőn mármost ilyen módon keletkezett vagy pedig módosult fogalmainkat bontjuk szét lényeges határozmányaira, hogy ezekből azután teleológikus úton elérendő célokat faragjunk, merőben fogalminak látszó megismerésünk alapkövei között, bár közvetett módon, de a statisztikai módszer is szerephez fog jutni.

Legjobban *fokozatosan átalakuló* fogalmainkkal kapcsolatban figyelhető meg a statisztikai módszernek a teleológikus megismerésen belül elfoglalt közvetett szerepe. Az idegenforgalomról alkotott közgazdasági fogalmunkban régenté általában csak arra voltunk tekintettel, hogy az idegenforgalom az ú. n. idegenforgalmi üzemeknek, tehát első sorban a szállodáknak, vendéglőknek és a közlekedési vállalatoknak fellendülésére vezet. A közgazdasági összefüggések behatóbb tapasztalati megfigyelése és ennek keretén belül is főleg az idegenforgalmi statisztika eredményei azonban lassanként arról győzték meg bennünket, hogy a nagyobbarányú idegenforgalom egyéb iparágaknak, a kereskedelemnek és rajtuk keresztül esetleg a mezőgazdaságnak is fellendülését jelentheti, aminthogy lényegesen befolyásolhatja a hazai fizetési mérlegnek és általa az egész pénz- és hiteléletnek alakulását, a közgazdaság egész szervezetének lüktetését. Ha mindezen felül — részben megint a statisztikai módszer segítségével — megfigyeljük még, hogy az idegenforgalomnak messzemenő hatásai lehetnek az ország kulturális életére, társadalmi viszonyaira, erkölcsi állapotára, sőt nemzetközi politikai helyzetére is, az idegenforgalom közgazdasági jelentőségéről alkotott fogalmunk lényeges változáson fog átmenni. Amidőn mármost ezt a fogalmat teleológikus irányú kutatásaink folyamán boncolgatni kezdjük és belőle igyekezünk oly értékmérőket, oly

célokat kovácsolni, amelyeknek alapján megoldhatjuk az idegenforgalom élénkítésére vonatkozó adott gazdaságpolitikai problémánk célkérdését, világos, hogy ezen megoldásunkban közvetett módon a *statisztikai módszer* is némi szerepet fog játszani.

Ugyancsak világos azonban másfelől, hogy a statisztikai módszernek a célkérdés megoldásában elfoglalt ezen szerepe tulajdonképpen csak azon benső *kapcsolatból* sarjadzik, mely minden közgazdasági probléma *célkérdése és ténykérdése között* szükségszerűen fennáll. Mert az idegenforgalom különböző közgazdasági és egyébirányú összefüggéseit, hatásait statisztikai szempontból sem magának a pusztá megismerésnek kedvéért szoktuk rendszerint megfigyelni, hanem nagyobbrészt inkább azért, hogy a többé-kevésbé előtérben álló idegenforgalmi problémáknak ténykérdéseit megoldjuk. Ha ezen megoldásokkal kapcsolatosan azután lassanként átalakul az idegenforgalom közgazdasági jelentőségéről alkotott gondolati képünk és az ekképen módosult fogalmunk teleológikus boncolgatásának segítségével oldjuk meg később felmerülő idegenforgalmi problémáink célkérdéseit, tulajdonképpen csak a már előbb megoldott hasonló tárgyú problémák ténykérdéseinek közvetítésével használjuk fel bennök a statisztikai módszert. A célkérdés és a ténykérdés közötti benső összefüggés itt tehát ugyanoly természetű, mint ahogyan azt a célképzeteknek a ténykérdésen belül elfoglalt szerepével kapcsolatosan fentebb már megállapítottuk: minden közgazdasági probléma célkérdésének megoldása belejátszhat a később felmerülő hasonló tárgyú problémák ténykérdésének felderítésébe; ezzel szemben viszont minden közgazdasági probléma ténykérdésének kifürkészése ugyancsak befolyással lehet a később felmerülő hasonló tárgyú problémák célkérdésének eldöntésére is. A statisztikai módszer azonban közvetlen alkalmazásához mindenképpen csak a ténykérdések megoldásában juthat: a célkérdésekben elfoglalt szerepe mindig csak közvetett, még pedig ténykérdéseken át közvetett jellegű lesz. A hatásoknak és az ellenhatásoknak szakadatlan körfogásáról van itt ugyan szó, melynek folyamán azonban *a statisztikai módszer csak a ténykérdések megoldásának van közvetlen segítségére, míg a célkérdések eldöntésében közvetett szerephez is csak annyiban juthat, amennyiben a célkérdések a ténykérdésekkel általában szoros benső összefüggésben állanak.*

Mielőtt fejtegetéseinket ezen a nyomon továbbfűznénk, nem mulaszthatjuk el, hogy közbevetőleg rá ne mutassunk a célkérdés és a ténykérdés közötti szoros kapcsolatnak még egy további irányára is, mely a statisztikai módszer szempontjából mindenképpen fontosnak látszik. Aminthogy ugyanis a statisztikai módszer a ténykérdés közvetítésével belekapcsolódik a cél-

kérdés megoldásába, úgy a célkérdés is egészen hasonló módon játszik bele a statisztikai módszer közvetítésével a ténykérdés felderítésébe. Azaz más szóval: a statisztikai módszernek a ténykérdés felderítésében való alkalmazása már magábanvéve is szükségszerűen tartalmaz az adott probléma megoldására vonatkozó célképzeteket. A statisztika módszertanában ezzel a jelenséggel kapcsolatosan a statisztikus „önkéntességének” lehetőségéről (Žižek) szólnak. Azt a szélső esetet itt természetesen figyelmen kívül hagyhatjuk, amidőn a statisztikus akár már tapasztalati megfigyeléseinek folyamán, akár pedig a számszerű feldolgozás alkalmával különmemű számok összehasonlítása, különböző összehasonlítási alapok alkalmazása és az általánosan ismert számos hasonló fogás útján tudva és szándékosan törekszik valamilyen tartalmilag már eleve meghatározott eredménynek kimutatására. Ilyenkor ugyanis többé-kevésbé mindig már rosszhiszeműség forog fenn, mely könnyen kiküszöbölhető, ha a statisztikai kutatást, mint tudományos munkát, a maga teljes komolyságában fogjuk fel.

A statisztikai vizsgálódásnak köztudomásúlag vannak azonban oly pontjai is, amelyeken még a legnagyobb mértékben jóhiszemű kutató is gyakorta csupán saját célképzetei alapján járhat el, amelyeken tehát saját egyéniségének szavát kénytelen követni. Sokat firtatott problémái ennek az eshetőségnek a számszerű feldolgozás eredményeinek grafikai, különösen pedig görbék segítségével való ábrázolása, amidőn a koordináták különböző mértékű beosztásától függ görbék kilengéseinek látszólagos nagysága, vagy a statisztikai megfigyelés különböző útjainak lehetősége, amidőn a statisztikus, mint pl. a nemzeti vagyon kiszámításának ismert egymástól eltérő módozatainál, egészen nyilvánvalóan saját elméleti belátása szerint irányítja kutatásainak vonalát. Ezen kirívó esetektől eltekintve azonban számos oly szakasza van még a statisztikai munkának, amelyekben a célkérdéssel szemben való állásfoglalásunk többé-kevésbé már eleve szükségessé válik. Már a megfigyelés körének, egységének, belső tartalmának és külső módjának meghatározása is gyakorta csak ilyértelmű előzetes állásfoglalás alapján történhetik meg. Mert már magábanvéve azt is, hogy a nálunk megfordult idegenek számát vajjon csak nagyobb városainkban vagy pedig az ország egész területén figyeljük-e meg, hogy a megszállt területek magyarságát is idegeneknek tekintjük-e, hogy az idegenek rendes lakóhelyét, illetőségét vagy pedig állampolgárságát kérjük-e, hogy a határátlépésnél avagy pedig hazai tartózkodási helyükön tartjuk-e számon őket, csak az idegenforgalomról már előzetesen alkotott elméleti elképzeléseink alapján dönthetjük el. Egészen hasonló helyzetben leszünk akkor is, amidőn megfigyeléseink anyagának feldolgozása folyamán el kell határoznunk, hogy anya-

gunkon belül vajjon milyen csoportokat és milyen szempontok, milyen mérték alapján megkülönböztetett osztályokat állítsunk fel, térbeli és időbeli vonatkozásban vajjon miképen tagozzunk és foglaljunk egybe, az észlelés különböző adatait vajjon milyen különböző viszonylatokba hozzuk egymáshoz, számszerű eredményeinket vajjon az észlelt jelenségek mily oldalaira, összefüggéseire vonatkozólag állapítsuk meg, vagy pedig végül vajjon mily értelemben alkalmazzunk viszonyszámokat, vajjon mily módon számítsunk ki középértékeket. Mindezen kérdéseket csak úgy dönthetjük el, ha a statisztikailag megvizsgálandó összefüggésekről már eleve bizonyos gondolati képet alkottunk magunknak. Az ily gondolati képben benne lesznek a megelőzően felmerült hasonnemű közgazdasági problémáink ténykérdésének felderítése folyamán nyert tanulságaink, tehát részben az ugyanarra vagy hasonló tárgykörre vonatkozó előbbi statisztikai vizsgálódásaink eredményei, benne lesznek azonban természetesen az ezen problémák *célkérdésének* megoldásából merített *célképzeteink* is. Mert hiszen közgazdasági elméleteknek célképzetekkel való ezt az általános benső összefüggését fentebb bővebben is bizonyítottuk már.

Az a kapcsolat azonban, mely a statisztikai módszer és megelőzően felmerült közgazdasági problémáink célkérdése között ebben a vonatkozásban fennáll, közvetlenül époly kevésbé érinti ennek a módszernek a közgazdaságtan területén betöltött szerepét, mint az az összefüggés, melyet a közgazdasági problémák célkérdésének megoldása és megelőzően folytatott hasonló tárgyú statisztikai kutatásaink eredményei között az imént kimutattunk. Mert itt nyilvánvalóan a statisztikai kutatásnak oly benső tulajdonságáról van csupán szó, mely tanulságosan világítja ugyan meg a statisztikus tudományos munkásságának természetét, amely azonban közvetlenül nem gyakorolhat befolyást a statisztikai szempontnak, mint a tudományos kutatás magábazárt, különálló módszerének, kifelé és így a közgazdaságtan területén elfoglalt helyzetére sem. Érdemes volt azonban ezt az összefüggést is röviden áttekintenünk. Mert ily alapon tisztán látjuk most már, hogy a statisztikai kutatás és a közgazdasági problémák célkérdése között semminemű oly kapcsolat nem található, mely szilárd támpontot nyújthatna a statisztikai módszer közgazdaságtani szerepének meghatározására vonatkozólag. Ezeket a támpontokat tehát csakis a közgazdasági problémák másik része, a *ténykérdés és a statisztikai szempont közötti szoros és benső összefüggés* területén kereshetjük.

Surányi-Unger Tivadar.

(Folytatása a következő számban.)

A neoromantikus irányzat és Spann univerzalizmusa a közgazdaságtanban.

Ha tudományunk története során azokat a tényezőket kutatjuk, amelyek az elméletek épületeinek fundamentumát alkotják, úgy arra a megállapításra jutunk, hogy e tényezőket nem csupán a társadalmi gazdálkodás jelenségeiben, hanem az elméletek szerzőinek, illetve egy általuk képviselt szociális csoportnak, esetleg egy kornak vagy egy egész történeti periódusnak általános világnézetében, az emberi társadalom nagy élet-problémáiról alkotott felfogásában, végső elemzésben valamely filozófiai gondolkörben kell keresnünk.¹ A gazdasági élet a maga jelenségeivel, érdekeivel és törekvéseivel magától értetődő, természetes alapja a gazdaságtani kutatásnak, mindemellett azonban az elméleteknek csupán kerete, amelyet azok alkotói világnézetüknek és a korszellemnek megfelelően töltenek ki tartalommal. A közgazdaságtan első tudományos rendszere a fizikokratizmus pl. kétségtelenül Franciaország akkori gazdasági élete csődjének, egy más gazdaságpolitikai rendszer utáni vágyakozásnak köszöni létét. Hatalmas, egységes, tudományos rendszerré azonban csak a természetbölcselet hatása alatt forrott ki. Ugyanúgy szülte az angol ipari és kereskedelmi élet fejlődése mellett *Smith* morálfilozófiája és korának individualis-liberális világnézete a klasszikus iskolát, az angol ipari munkásság sötét szociális nyomorának szemlélete a bölcseleti és etikai materializmussal karöltve *Marx* gazdasági materializmusát, a német társadalomtudományi romantika, a *Kant* utáni német filozófia a gazdasági érdekek harmóniájának csődjével kapcsolatban a közgazdaságtan etikai és történeti iskoláit és így tovább napjainkig, amikor a háború által gazdaságilag tönkretett, a liberalizmustól és individualizmustól megcsömörlött társadalmakban mindinkább kifejlődő univerzalisztikus társadalometikai világnézet a szemünk előtt veti meg a közgazdaságtan újabb, szociális irányú elméleteinek alapjait.

¹ A közgazdasági elméletek filozófiai alapjait tárgyalja Surányi-Unger Tivadar munkája: „Philosophie in der Volkswirtschaftslehre“. Jena, Gustav Fischer, 1924—26. 2. kötet. V. ö. Nagy Dénes: „Filozófia a közgazdaságtanban“. Közgazdasági Szemle, 1926. 7—8. szám.

I.

Azon eszmeáramlatok közül, amelyek az elméleti közgazdaságtani kutatás terén az utóbbi években észlelhetők, s amelyekben a fent jelzett filozófiai, általános világnézeti hatás különösen szembeötlő, kétségtelenül egyike a legjelentősebbeknek, az úgynevezett neoromantikus vagy univerzálisztikus irányzat. Neoromantikus, mert szoros kapcsolatban áll a száz év előtti német klasszikus romanticizmussal, s annak közgazdaságtani képviselőjével *Müller Adámmal*, univerzálisztikus, mert nem az egyénből, hanem egy egyén feletti léttel bíró organikus összességből indul ki a közgazdasági jelenségek magyarázatánál. A romantikus, illetve a neoromantikus gondolkodásmód lényegének kidomborítása nem könnyű feladat. Mindkettő érthető reakciója annak a szellemi realizmusnak és naturalizmusnak, amely a napoleoni háborúkat, illetve a világháborút megelőző időkben az általános világnézetet mindinkább hatalmába kerítette, s amelynek inkább romboló, mint építő hatásával szemben joggal bizalmatlan e háborúk utáni összeomlás erkölcsi és gazdasági nyomorában sinylődő ember. A fennálló társadalmi rend hibáit fokozottan kiemelő rideg jelen úgy a romantikus, mint a neoromantikus művészeket, költőket, tudósokat egy álmvilágba csábítja, melyben hangulatoktól, érzésektől, sejtésektől vezettetik magukat, elmerülnek az emberi lét nagy problémáinak kutatásában a végső igazságok keresésében és mindenütt az összesség összhangját, az élet rejtett ritmusát vélik feltalálni.² *Spann Othmar*, a neoromantikus irányzat szellemi vezére, a bécsi egyetemen mondott székfoglaló beszédében³ a romanticizmust a következőképen jellemzi: A romantikusok nem álmodozók és fantaszták, mint ahogyan őket ma gyakran jellemzik. A romantika — mely végső elemzésében egyetlen érzésen, az emberi lét titokzatosságának érzésén alapul — nem is pusztán művészeti iskola, hanem világnézet, életfelfogás, kulturmozgalom, mely az egész embert, annak teljes gondolatvilágát megragadja. A romantikus lélek mély borzadással áll szemben az élet rejtélyével, a sorsunkat fedő homállyal és át van hatva a természetfölötti felé való vágyódástól, a végső igazságok megismerésére való törekvéstől. Az élet értelme — az örök miért — fölötti töprengéstől zaklatott *Hegel* szerint „boldogtalan öntudat“ magva és kiinduló pontja a romantikus érzésnek, amelynek legfelsőbb foka a természetfölöttinek boldog bírása, a metafizikai bizonyosság. Aki a romantikát így fogja fel, az *Spann* szerint megérti a kalandos, a csodálatos, a fantasztikus felé való vonzódását, subjektivitását, a reflexióra

² Hans Honegger: *Volkswirtschaftliche Systeme der Gegenwart*. G. Braun, Karlsruhe, 103. oldal.

³ *Vom Geist der Volkswirtschaftslehre*. Jena, 1919. Gustav Fischer.

és filozófálásra irányuló hajlamosságát, önönmagában való kételkedését, amelyek mind egy forrásból, a romantikus öntudatnak filozófiai alapérzéséből és megismeréséből erednek. A romantikának ez a filozófiai alapja határozza meg nemcsak sajátos irányát a művészetben, hanem egyben gyökere a romantikusok társadalomtudományi, állambölcseleti és közgazdasági állásfoglalásának és működésének is. Állam, társadalom, közgazdaság, művészet, tudomány, a romantikusok szemében az emberi létnek egységes szellemtől, a romanticizmus szellemétől áthatott különböző megnyilvánulásai. Ezért gyakorolnak a romantikus költők (Novalis, Schlegel, Tieck, Eichendorf, ma pl. Stefan George) mély hatást a társadalomtudományokra, viszont *Müller Ádám* és *Spann Othmar* a romantikus, illetve neoromantikus közgazdaságtan megalapítói valóban romantikus alapérzésről tesznek bizonyosságot, amidőn az előbbi a halál gondolata feletti győzelmet tekinti minden magasztos és szép dolog, minden magán és állami élet alapfeltételének, az utóbbi pedig a szociális kollektívumok univerzálisztikus szemléletében véli a közgazdaságtan szellemét (den Geist d. Volkswirtschaftslehre) feltalálni.

Azt hiszem, nem kell bővebben elemeznem *Spannak* a romanticizmusra vonatkozó fejtegetéseit ahhoz, hogy érthetőnek találjuk, miért nem emlékeznek meg régebbi teoretikusaink és tantörténetíróink a közgazdaságtan romantikusairól bővebben, miért jellemzik *Müller Ádámot* általában igen nehezen érthető gondolkodónak, s miért idegenkednek ma is igen sohan ettől az újjáéledt eszmeáramlattól. *Navratil Ákos* pl. azt mondja, hogy a közgazdaságtan a neoromanticizmusban, *Spann Othmar* fellegekben járó tanításában „igen kétes értékű” újítást kapott, amely a gazdasági és politikai viszonyok javulásával éppen úgy meg fog szűnni, mint száz évvel ezelőtt megszűnt *Müller Ádám* hatása.⁴ *Heller Farkas* is, aki igen behatóan foglalkozott *Spann* közgazdaságtani rendszerével,⁵ bár maga erősen hajlik a közgazdaságtan filozófiai és szociális elmélyítése felé, nagy fenntartással fogadja az univerzalizmuson alapuló elméletet. *Hans Honegger* kritikájában⁶ olvasom, hogy a romantikus közgazdaságtant tudományunkra nézve veszedelmesnek tartja, mert megelégszik az igazság sejtésével, a határozatlan-nal, s könnyen szemelől tévesztheti a tudomány valódi és végső célját, melynél fogva az életet van hivatva szolgálni. Hasonlók *P. Mombert* megállapításai is.⁷ Szerinte a neoromanticizmus ugyanabba a hibába esik, mint a régebbi romantika. Misztikus

⁴ Navratil Ákos: Közgazdaságtan és filozófia. Közgazdasági Szemle, 1927. 5–6. szám. 308–309. oldal.

⁵ Wolfgang Heller: Das Fundament der Volkswirtschaftslehre. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1924. 5. füzet.

⁶ Hans Honegger idézett munkája 110. és a köv. oldalakon.

⁷ P. Mombert: Soziologische Literatur. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1925. évf. 5. füzet.

sötétségbe vész, mert a szubjektív benyomások és érzések, az élmények és intuíciók mellett az objektív tényeket és összefüggéseket elhanyagolja. Különösen kemény bírálatban részesíti a romantikus közgazdaságtant *Fritz Sander*,⁸ aki erős túlzással *Spann* munkásságát tudománytalannak és a pártpolitika céljait szolgálónak minősíti. Mindeme bírálatok nyilvánvaló alapja az, hogy a romantikus eszmeáramlat érzelmi momentumaival, szubjektivitásával, sejtéseivel és vágyódásaival teljesen ellentétbe helyezkedik a hagyományos közgazdaságtannal, s ennek szempontjából csak kevésbé látszik alkalmasnak arra, hogy tudományunkat szolgálja. Aki azonban keresztül küzdi magát a romantikus érzelmi világon, s a neoromanticizmus magvához — a közgazdasági jelenségek univerzálisztikus szemléletéhez — eljut, az nem végzett hiábavaló munkát, mert igen fontos megismerések forrását találja e felfogásban, melynek *Spann Othmar* munkássága nyomán való ismertetése és bírálata képezi jelen dolgozatom feladatát.

II.

A neoromantikus közgazdaságtan a romantika szellemének megfelelően filozófiai alapokon nyugszik. A közgazdaságtan maga ugyan *Spann* szerint nem filozófia,⁹ de végső elemzésben szükségszerűen a filozófiához vezet azáltal, hogy nem elégzik meg a közgazdasági összefüggések pusztán empirikus kutatásával, hanem ez összefüggéseknek a mélyére hatol és a dolgok végső eredetének megismerésére törekszik. E törekvés egyébként ma úgyszólván minden tudományban észlelhető, s a nagy összefüggések keresése, a szintézis, szemben a felaprózással és atomizálással, jellemzik korunk kutatását. *Spann* vizsgálódásainak kiinduló pontja két világnézetnek — az individualizmusnak és az univerzalizmusnak — évezredes küzdelme. Az individualisztikus társadalomszemlélet szerinte a szociális kollektívumokat, a társadalmat, az államot, a közgazdaságot — mint minden kollektív összességet — a részeit alkotó egyedek puszta összegezésének, halmazának tekinti, s nem tulajdonít az összességnek a részek fölött álló, azoktól független jelentőséget. E felfogás szerint a gazdálkodó egyének és cselekvéseik primär, önálló atomjai, alkotórészei, erői a társadalomnak. Az egyéni gazdálkodás elemei, a cselekvések, javak, — maguk a gazdálkodás céljai is önállóak, más egyén cselekvéseitől, javaitól, céljaitól függetlenek. A kollektív összesség csupán absztrakció, nem az egyénektől független, azok felett álló léttel bíró egész. Az állam az egyének szerződésén alapuló közösség, a törvény e

⁸ Fritz Sander: Othmar Spanns Überwindung der individualistischen Gesellschaftsauffassung. Archiv 1924 dec.

⁹ O. Spann: Gesellschaftslehre. 2. kiadás. Leipzig 1923. 210. oldal.

szerződésben foglalt egyéni önállóság biztosításának eszköze, a közgazdaság az egyén önállóságát visszatükröző cselekedeteinek, csereviszonyainak sorozata. Az individualizmus tehát a társadalom szemléleténél a szellemileg, erkölcsileg és gazdaságilag független, önálló, abszolút egyénből indul ki és nincsen tekintettel arra, hogy az összesség minden tagjának az összességben elfoglalt helyzeténél és az individuális érdekek összefüggésénél fogva tényleg módjában áll-e gazdasági cselekvéseit másoktól függetlenül foganatosítania.

Az univerzalizisztikus társadalomszemlélet szerint ezzel szemben a kollektív összesség egy magasabb egység, mely nem csupán összegezése, halmaza a részeknek, hanem amely a részek felett állva, organikus kapcsolatot létesít közöttük. Az egyének és cselekvéseik, a javak, eszközök és célok e felfogás szerint is elemei a társadalomnak, de nem egymástól független elemei, hanem egy felettük álló magasabb egységnek egymással szervesen összefüggő tagjai. Nem az egyén primär, hanem az összesség, amely az egyéneket szerves egységbe foglalja össze, s amelytől az egyén a társadalomban realitását nyeri. Az összességen kívül álló, a cselekvéseiben és céljaiban az összességtől független egyén absztrakció, csakúgy, mint az egyének szerződésén alapuló állam, az egyéni önállóságot biztosító törvény, az egyén önálló cselekedeteiből álló közgazdaság. Az állam a részeit alkotó összes egyének minden ügyét magában foglaló, mindenek felett álló szerves szellemi közösség, melyen belül az egyén csak másokkal való állandó kölcsönhatásban, mások létébe bekapcsolódva bír maga is léttel. A törvény az államot alkotó összes egyének mind tökéletesebb betagozódását célzó és biztosító eszköz. A közgazdaság az egyéneknek az összesség érdekében való gazdasági együttműködése. Az univerzalizisztikus felfogás tehát nem ismer autarch egyéneket, célokat, csak olyanokat, amelyek szerves kapcsolatban, állandó kölcsönösségben tagozódnak be a közösségbe. A társadalom szemléletének fent vázolt két alapnézőpontja körül csoportosulnak tudatosan vagy tudattalanul az összes társadalomtudományi, tehát a közgazdasági elméletek is.

Bármennyire túlzottnak tartjuk is egyébként *Spannak* az individualizmusra és univerzalizmusra vonatkozó fent ismertetett nézeteit, mindenesetre el kell ismernünk, hogy utóbbi megállapítását tudományunk története teljes mértékben igazolja. Úgy a közgazdaságtan tudományos művelését megelőző időkben, mint *Quesnay* és a fiziokraták munkásságától kezdve, nyomon követhetjük az individualizmusnak és az univerzalizmusnak a közgazdasági eszmék keletkezésére és fejlődésére gyakorolt hatását.

Az ókori keleti népeknek kezdetben harmonikus, univerzalizisztikus világnézete, a szofisták individualizisztikus morálfilozó-

fiájának és társadalom etikai materializmusának harca az idealisztikus szociálfilozófiával, az individualizmusnak és az univerzalizmusnak egységes erős nemzeti szellemmé való egyesülése a *salus rei publicae suprema lex esto* elvében, a középkor kezdetben feudális, aristokratikus, individualisztikus szelleme, majd a keresztes háborúktól kezdve életre kelő hatalmas társulási, egyesülési ösztön mind-mind híven visszatükröződnek az illető korok közgazdasági eszméiben, melyek habár más tudományokkal keverve és rendszertelenül az ókor és a középkor íróinak munkáiban felfedezhetők. *Quesnay*tól és a fiziokratáktól kezdve azután már közvetlenül megfigyelhetjük, miként csoportosulnak az elméletek e két ellentétes világnézet körül. Az individualizmus oldalán a fiziokratizmus, a klasszikus iskola, a *Ricardo* individualizmusából kiinduló marxizmus, a határhaszoniskola, újabban a neoliberalizmus és neomerkantilizmus állanak, az univerzalizmusén az etikai és történeti iskola, a közgazdasági romantika, újabban a kollektivizmus, a mutualizmus, az institucionalizmus és a neoromanticizmus. A vita akörül forog, vajjon a közgazdaságtan vizsgálódás kiinduló pontja az egyén, avagy a közösség legyen-e? Az első esetben az elmélet az egyénből kiindulva jut az összességhez, a másodikban az összességből a társadalomhoz és az egyénhez. Az individualista az első, az univerzalista a második kutatási módszer választja. Nézetem szerint mindkét tábor kiinduló pontja jogosult.¹⁰ mert e két felfogás nem áll szemben oly engesztelhetetlenül, mint azt legkiválóbb képviselőik hadakozásából gondolnók. Miként ugyanis a történelemben nem találunk olyan kort, melyben az egyik vagy a másik világnézet kizárólagos uralomra jutott volna, — mert hiszen ez esetben az individualizmus szükségszerűen az anarchiához, az univerzalizmus pedig valamilyen ideális nemzetközi egyesüléshez vezetett volna — úgy a közgazdaságtan elmélete sem alapulhat kizárólag az egyik vagy másik felfogáson, különösen pedig nem vezethet le dogmákat e felfogások egyikéből sem. Ellenben mindkét felfogás jogosult, mint kutatási módszer és együttesen alkalmazva igen jól kiegészítik egymást, amennyiben mindegyik a maga módján kísérli meg a gazdasági jelenségek magyarázatát. Az individualisztikus szemlélet tárja fel előttünk az élet realitását, a kapitalista gazdálkodás sajátosságait és kinövéseit, az individualisztikus szemlélet tárja fel előttünk az élet realitátosságát. Amaz egymagában szem elől téveszti a nagy összefüggéseket, — a fától nem látja az erdőt — emez elveszti közvetlen kapcsolatát az élettel, s távol az individualisztikus nyüzsgéstől, az emberi lét nagy problémái fölött töpreng.

¹⁰ V. ö. „A határhaszon és a teljesítmények egyenlő fontossága“ című dolgozatomban mondottakkal. *Közgazdasági Szemle*, 1927. évf. I. füzet. 76—77. oldal.

III.

Spann alapvető munkájának¹¹ mottójául Aristoteles mondatát választotta „az egész szükségszerűen a részek előtt van“, s e mondat tényleg legjobban jellemzi közgazdasági elméletének épületét. Az épület hasonlata különben nem is igen illik *Spann* elméletére. Ő nem a részekből, az elemi közgazdasági jelenségekből építi fel a közgazdaságot, hanem mottójának megfelelően az egészből, a társadalomból száll alá dedukció útján a tagokhoz, az egész részeihez, az elemi közgazdasági jelenségekhez s azok végső kiinduló pontjához, az egyénhez. E fel fogásból kifolyólag szerinte a közgazdaság nem zárt egész, hanem csak része egy magasabb egésznek, a társadalomnak,¹² „egy csillag a csillagos égen, amelyen állam, jog, vallás és még sok más és fényesebb csillag ragyog“. A közgazdasággal foglalkozó tudomány, ennél fogva szintén nem zárt egész, nem önálló tudomány, hanem alapvetését a föléje rendelt egészből, a társadalomból, illetve annak individuálisztikus vagy univerzálisztikus szemléletéből nyeri. Az individuálisztikus társadalom szemléletén alapuló közgazdaságtan kauzális tudomány, mely okok és okozatok összefüggéséből magyarázza a közgazdasági jelenségeket és az egyéni önzésben, a szabad versenyben, a cserében és az árban látja az egész gazdasági élet lényegét. Az univerzálisztikus közgazdaságtan ezzel szemben teológikus tudomány, mely egy szellemi világba, a célok és eszközök világába vezet bennünket. Miként ugyanis az egyes ember gazdálkodása nem öncél, hanem csak magasabb céljai elérését van hivatva szolgálni, úgy a közgazdaság sem önönmagáért való, hanem a társadalom céljainak, az államnak, a jognak, a vallásnak, a tudománynak, a művészetnek, szóval az emberi lét szellemi értékeinek szolgálatában áll. E szolgálat lényege a célelérés szempontjából alkalmas eszközöknek, illetve ezen eszközök teljesítményének (szolgálatának) mérlegelése. Ezek a gondolatok vonulnak végig *Spann* egész közgazdaságtanán, mely saját hasonlata szerint az eszközök teljesítményeinek tana ugyanúgy, mint a fiziológia a szervek teljesítményének tana. Rendkívül vonzó feladat volna, *Spann* elméletének tudományunk eddigi megállapításaival való részletes összehasonlítása. Ez a munka azonban messze túlnőne dolgozatom keretein s ezért az alábbiakban csak a fenti gondolatokból származó közgazdaságtani alapfogalmakat kívánom ismertetni, melyeket *Spann* három főcsoportban tárgyal.

¹¹ O. Spann: Fundament der Volkswirtschaftslehre. Jena, 1923. III. kiadás.

¹² Amely ismét része egy magasabb egésznek és így tovább a világ-egyetemig és a legfőbb egészig, az Istenségig. (Spann, Kategorienlehre, 364. oldal.

Az elsőben foglalkozik az elemi teljesítménykategóriákkal, a másodikban a teljesítményekből felépülő gazdasági alakulatokkal, képletekkel és a harmadikban fejti ki, miként tagozódnak be a teljesítmények és a képletek a közgazdaság egészébe. Az elemi teljesítménykategóriák: a teljesítő eszközök vagy teljesítő elemek, a teljesítmények nagysága, a teljesítmények fajtái, a teljesítményeknek a célelérés szempontjából való sorrendje, a teljesítményekre ható befolyások, vagyis a teljesítmények modifikációja, s végül a teljesítmények eredményessége. Mindezek az alapfogalmak — bármennyire idegenül hangozzék is elnevezésük különösen magyar fordításukban — nem újak. A teljesítő elemek vagy eszközök fogalma megfelel munka- és jószágfogalmunknak. A munkát *Spann* aktív eszköznek, a javakat passzív eszközöknek nevezi. A kettő együtt alkotja a termelés tényezőit. Az eddigi felfogást — mely szerint a termelés tényezői a természet, a munka és a tőke — elveszti. Szerinte a tőke egybeesik a jószág fogalmával, a természet pedig nem önálló termelési tényező, hanem a munkában és a javakban nyilvánul meg. A munkában — munkaképesség, tehetség formájában — mint fizikai és pszichofizikai hatás, a javakban mint fizikai, kémiai és fiziológiai hatás. A teljesítmények nagyságának fogalma mint pozitív teljesítménykategória fedi az értékfogalmat, mint negatív kategória megegyező a költségfogalommal. A teljesítményeknek a célelérés szempontjából való nagyságát, jelentőségét (vagyis a szokásos szóhasználat szerint a javak értékét) a határhaszonnal mérjük.¹³ A teljesítmények fajainál *Spann* — aszerint, amint azok a célelérést közvetlenül vagy közvetve szolgálják — megkülönböztet közvetlen vagy használati teljesítményeket, magasabb rendű tőketeljesítményeket (kormányzat, jog, törvény, szerződések stb.) negatív tőketeljesítményeket, (biztosítás, védelem) és előkészítő teljesítményeket, (találmányok, nevelés, tanítás stb.). Bár e fogalmak sem újak, s nyilvánvalóan a használati termelési, szellemi stb. javak fogalmából származnak, mégis különösen a szellemi javak, illetve teljesítmények rendszerezése igen figyelemre méltó. A teljesítményeknek a célelérés szempontjából való sorrendje alatt *Spann* azt érti, hogy vannak olyan teljesítmények, melyek csak közbenső célokat szolgálnak és a végcél eléréséhez szükséges újabb teljesítményeket hoznak létre és vannak olyanok, melyek a célhoz egészen közel állanak és a célelérést közvetlenül megvalósítják. Az előbbieket a termelés, az utóbbiak a fogyasztás szolgálatában állnak. A termelés első és a fogyasztás végső fokát kivéve minden teljesítmény egyaránt szolgálja

¹³ *Spann* egy újabb munkájában megváltoztatja e helyes felfogását s a teljesítményeknek egyenlő fontosságát vitatja. L. Gleichwichtigkeit gegen Grenznutzen. Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik. 1925. III. füzet.

úgy a termelést, mint a fogyasztást. A teljesítményekre ható befolyások a parancs, a büntetés és az erőszak végső elemzésben mind a szabadversenyre vezethetők vissza, mert a parancsot, büntetést, erőszakot alkalmazó hatalom, más hatalommal szemben mindenkor versenynek lehet kitéve. A teljesítmények eredményességének fogalma végül azonos a termelékenység fogalmával, mely alatt *Spann* az összes teljesítményeknek az összes célokhoz való helyes viszonyát érti.

Mint a fentiekből látjuk *Spann* elemi kategóriái nagyjából fedik a hagyományos közgazdaságtani alapfogalmakat s újat csak e fogalmaknak igen sikerült rendszerezésében, sokkott megnevezésüknek sokszor erőszakos és mesterkélt megváltoztatásában és az univerzalizisztikus nézőpontnak megfelelően a közgazdaság egészéhez való állandó vonatkoztatásukban találunk. Ez az utóbbi törekvés készteti *Spannt* arra, hogy a haszon fogalmát a teljesítmény fogalommal helyettesítse, mely kapcsolatot létesít a részek és az egész, az eszközök és a célok között. Míg azonban a haszon a javak rendelkezésre álló mennyiségével összevetve a gazdasági tevékenységnek mérhető reális alapját képezi, addig a teljesítmény és a belőle származtatott fogalmak nagy általánosságukkal alkalmasak ugyan arra, hogy *Spann* elméleti felépítményének alapját alkossák, de a gyakorlati közgazdaság szempontjából — melyet pedig végeredményben minden elméletnek szolgálnia kell — nem tekinthetők alapvető kategóriáknak. *Spannak* teljesen igaza van amikor pl. azt mondja, hogy valamely cél eléréséhez szükséges teljesítmények mind egyformán fontosak a cél elérés szempontjából, mert akármelyik teljesítmény elmaradása esetén a cél már nem érhető el, de a közgazda ilyen általános megállapításokkal nem elégedhetik meg. A nagy összefüggések szemelőttartása kétségtelenül fontos a közgazdaságtanban, de nem elég azokat felismernünk és megcsodálnunk, hanem a legapróbb részletekbe menő analízis útján kell azok megnyilvánulását a részekben a gyakorlatnak hozzáférhetővé tennünk. Ehhez a teleológikus teljesítményfogalom egymagában nem elegendő. A közgazdaságban ugyanis nemcsak teleológikus, hanem kauzális összefüggések is vannak, bármennyire tagadja ezt *Spann*. Ez a kauzálítás természetesen nem az az exakt mérésnek hozzáférhető összefüggés, amelyet a természettudományok ismernek. Lehetetlen azonban fel nem ismernünk az okozati összefüggést, pl. a kereslet növekedése és az árak emelkedése, avagy a munkakinálat növekedése és a bérek csökkenése között, bár e jelenségek egyúttal a közgazdaság egészének és részeinek viszonyából erednek és az okozat mindkét példában társadalmi behatásra (az árak maximálása, a munkások szervezkedése) megváltoztatható. Találóan mondja *Heller Farkas*, hogy a teleológikus és a kauzális összefüggések nem

zárják ki egymást, hanem egymás mellett haladnak. A teljesítményeknek a célelérés szempontjából, tehát teleológikus szempontból való egyenlő fontossága mellett azoknak az általuk előidézett okozatra való tekintettel különböző jelentőséget tulajdonítunk, s ez az értékelő tevékenység szerintem alapja az egész gazdasági életnek. *Spann* elemi kategóriái csak a teleológikus összefüggésekre vannak tekintettel, s ezért egymagukban a közgazdasági összefüggések csak egy részének magyarázatához szolgálhatnak alapfogalmakul.

Ugyanezt kell megállapítanunk az elemi teljesítmény kategóriákból származtatott morfológiai alapfogalmakról is. A vonatkozó fejtegetések kiinduló pontja az a tény, hogy a teljesítmények sohasem állanak egymagukban, hanem mindenkor kapcsolatosak egymással. A teljesítményeknek ez a kapcsolata képletekbe egyesíti őket, amely képletek az egésznek (a közgazdaságnak) orgánikus, zárt részei. A képletek aszerint hogy azok egy individuális gazdaság cselekvési körében alakulnak, vagy több individuális gazdaság együttműködése folytán keletkeznek monogenetikus, egygyökerű, illetve poligenetikus, sokgyökerű képletek. A teljesítményeknek és képleteknek ismétlődése eredményezi a halmazatot és a versenyt.

A monogenetikus képlet oly teljesítmények (cselekvések, illetve jószágfelhasználások) kapcsolata, amelyek egy viszonylagosan önálló és egyéni cél körül csoportosulnak, mely cél az univerzálisztikus felfogásnak megfelelően egy magasabb célba tagozódik be. E kapcsolat lényege a képletet alkotó teljesítmények komplementaritása, viszonylagossága, összhangja (entsprechung), mely azáltal jön létre, hogy a képletbe tömörült teljesítmények mind egy célt szolgálnak, s a célelérés szempontjából egymást kiegészítik. Miként az egyes teljesítmények a képletben, úgy egészítik ki egymást az egyes képletek a monogenetikus gazdaságban, és ez utóbbiak a poligenetikus formái gazdaságban. Ebben az összhangban rejlik a közgazdaság egységessége, a részek viszonylagossága, amelynél fogva egyetlen teljesítmény-elem változása az összes többi elemekre és a gazdálkodás minden ágazatára kihatással van. A teljesítmények összhangjának eme formális kategóriája mellett *Spann* egy tartalmi viszonylagosságot is megkülönböztet, mely abban nyilvánul, hogy egyes — a célelérés szempontjából különösen jelentős — teljesítmények a többieknek példaképpül szolgálnak s ezzel rájuk hatást gyakorolnak. A teljesítmények ismétlődésének, körforgalmának és a célok esetleges változásából folyó alkalmazkodásának, áttagozódásának fejtegetésével zárul a monogenetikus képletek tana.

A sokgyökerű, poligenetikus vagy magasabbrendű képletek több egygyökerű gazdaság kapcsolatából erednek. E kap

csolat lényege ugyancsak a viszonylagosság, még pedig egy magasabbrendű viszonylagosság, melynél fogva a poligenetikus képletek egymást kiegészítve betagozódnak a legmagasabbrendű képletbe, a közgazdaság egészébe. Az egygyökerű gazdaságok kapcsolata a cserében nyilvánul meg, mely alatt *Spann* a teljesítő elemeknek (javak, munka) egyik gazdaságból a másikba való átvitelét érti. A cseréből származik a többi morfológiai alapfogalom és pedig: a munkamegosztás, mely abból ered, hogy a monogenetikus képletek belső élete a csereére való tekintettel alakul; a piac, mely a csere-aktusok összességének megnyilvánulása; az ár, mely az eszközök teljesítményének meghatározott nagysága az eszközök poligenetikus összefüggésében; a halmazat, amely ismétlődő, de egymást ki nem egészítő jelenségek atomisztikus tömege (s mint ilyen a statisztika kutatási körébe tartozik); és végül a verseny, mely egyenlő fajtájú teljesítmények küzdelméből ered. (Pl. az eladók egymás között küzdenek, versengenek a vevőért, a hitelt keresők a hitelezőért stb.).

Miként az elemi kategóriák, úgy a fent vázolt morfológiai alapfogalmak között is számos ismerőst találunk. A monogenetikus, egygyökerű gazdaság azonos a zárt magángazdasággal a poligenetikus, sokgyökerű gazdaság a forgalmi gazdasággal. A csere, munkamegosztás, piac, ár, verseny ugyancsak fedik eddigi alapfogalmainkat. Új a formális és tartalmi viszonylagosság, a teljesítmények körforgalmának, áttagozódásának és halmazatának fogalma, de különösen új és idegenszerű az, hogy *Spann* közgazdaságtani alapfogalmak helyett voltakép szociológiai alapfogalmakat ad. Bármennyire helyes az a törekvése, hogy a közgazdaságtant és a szociológiát az eddiginél szorosabb kapcsolatba hozza, az alapfogalmak gazdasági jellegét mégis erősebben ki kellett volna domborítania.

A legsikerültebbnek mondható a fogalmak közgazdaságtani beállítása azokban a fejtegetésekben, amelyek a teljesítményeknek és képleteknek a közgazdaság egészébe való betagozódását tárgyalják. E betagozódás tervszerűen, a teljesítmények magasabb fokú viszonylagossága alapján történik. A magasabb fokú viszonylagosság a teljesítményeket organikus rendszerekbe csoportosítja, mely rendszerek a gazdasági élet különböző fokán állva, együttesen a közgazdaság épületének ideális tervét alkotják. Az egyes fokok: a termelés, a közösségbe való betagozódás és a gazdálkodás előkészítésének foka. E fokokon által érlelődnek meg a javak a fogyasztás céljaira s ezért *Spann* őket érettségi fokoknak nevezi (Reifestufen). A termelés foka (Werkreife) tágabb értelemben magában foglalja mindazokat a teljesítményeket, amelyek a termeléstől a fogyasztásig terjednek, tehát a javak előállítását, vagyis a szűkebb értelemben vett termelést (Werkreife i. e. Sinn, gyárak,

ipari és mezőgazdasági üzemek, bányák, személyes szolgálatok, raktározás, biztosítás, forgalom stb.), a javaknak a megfelelő piacra való juttatását (Marktreife; kis- és nagykereskedelem, eladók és vevők szövetkezetei, tőzsde, bankok stb.) és a javaknak a közvetlen fogyasztásra való előkészítését. (Genussreife; háztartás, vendéglői, szállodai üzem stb.). A közösségbe való betagozódás foka (Gemeinsamkeitsreife) azoknak a képleteknek teljesítményeit öleli fel, amelyek a közösség érdekében keletkeztek, s a gazdasági élet bármely fokán álló teljesítmények realitásának feltételei. Ilyenek az állam, közösség, céh, kartell stb. és ezek teljesítményei a jog, biztonság, kormányzat, vám, gazdasági politika, kereskedelmi szerződések stb. A gazdálkodás előkészítésének fokán (Vorreife) álló teljesítmények végül a tanítás és a találmányok, a közgazdaság fejlődésének, haladásának tényezői. A termelés fokát kivéve, ezek a fogalmak alig nyertek eddigelő helyet a közgazdaság elméletében, s beillesztésük az elmélet jelentős nyereségének tekinthető. Igen nagy hiányossága volt elméletünknek eddig, hogy az csak a forgalmi gazdaság fogalmait ölelte fel, s az érték, ár, pénz és jövedelemelosztás tanában merült ki.

Spann a fenti vázlatosan ismertetett alapvető kategóriáival olyan fundamentumot akar adni az elméletnek, amelyen az egész gazdasági életnek és minden elevenen lüktető változatosságának magyarázata felépülhessen. Ha ez a törekvése nem is sikerült teljesen, mert egységességre és az alapfogalmak orgánikus kapcsolatára irányuló nézőpontja sokszor a szociológia mezejére csábítja, univerzalizmusa pedig sok helyütt ideális tervszerűségeket mutat, ahol a valóságban ilyenek fel nem találhatók, elmélete mégis egyike a legérdekesebb kísérleteknek a közgazdasági kutatás terén. Részletes tanulmányok és bírálatok útján *Spann* ma még idegenszerű közgazdaságtannak valódi értékei meg fogják termékenyíteni hagyományos elméletünket, melynek filozófiai kimélyítésén és a közgazdaság orgánikus jelenségeinek befogadására való alkalmassá tételén legkiválóbb teoretikusaink fáradoznak.

Karg Norbert.

Magyarország mezőgazdasági kivitele.

Ha nem lett volna éppen most a Közgazdasági Társaság vitája a kereskedelmi mérleg paszivitásáról, akkor is rá kellett volna irányulni a közfigyelemnek mezőgazdasági termelésünk elmaradottságára, az „efficiency“ követelményeitől nagyon is messzire maradt termelési módra, a gazda válságos helyzetére, az egész mezőgazdasági lakosságnak, munkaadónak és munkásnak ki nem elégítő életszínvonalára. A teljesítőképesség fokozása és a racionalizálás a mi mezőgazdasági üzemeinkben még alig indult meg. Mezőgazdaságunk nem termel eleget, nem mintha a természeti feltételek hiányoznának, hanem azért, mert a nagyobb arányú termelésnek sok egyéb feltétele nincs meg, — hiányzik a tőke, az olcsó hitel, a vállalkozási kedv, a biztos piac és a nagyobb vonalú termésnek a rentabilitása.

A kereskedelmi mérlegről szóló vita most már a legnagyobb mértékben aktuálissá tette a kérdést, *miért nem tudjuk mezőgazdasági termelésünk fokozásával és mezőgazdasági kivitelünk előmozdításával* hozni egyensúlyba külkereskedelmi mérlegünket? Hiszen erre a megoldásra okvetlenül rá kell jönnünk, miután a többi javaslatba hozott megoldási mód nem fog teljesen kielégítő eredménnyel járni.

Takarékosság útján apasztani a mérleg behozatali oldalát, — igen helyes és üdvös óhajítás, de ha azok, akiktől elvárnánk, hogy fényűzési cikkekre ne pazarolják pénzüket, ezt saját érdekükben nem teszik meg, akkor félek tőle, hogy a pusztá figyelemztetés, hogy ezt az ország érdeke és a mérleg egyensúlya is kívánja tőlük, aligha lesz nagyobb hatással. Viszont kényszerrendszabályokból, amikben nem régen bőven volt részünk, most már igazán nem kérünk. Ezek a kényszerű intézkedések sem vittek eredményre. Csak az egyesek életét tették nyomasztóvá és sivárrá. Már több hatása lehetne a propagandának a hatósági szükségletek beszerzésénél. Hogy ott igenis volna mód takarékosságra és így közvetve az árubehozatal apasztására, az bizonyos. De ott se mehetünk túlzásba, mert a luxuskiadások mellett van igen sok szociális, kulturális, közegészségügyi kívánság: kórházak építése, vízvezeték, csatornázás, útépités stb., csupa olyan programmpont, ami már régen vár megvalósulásra. Mindezeknek válogatás nélkül való megszorítása, vagy

csak kitolása, abban a reménységben, hogy ezzel majd kereskedelmi mérlegünket fogjuk javítani, lehet a szükség által ránk kényszerített utolsó menedék, de semmiesetre sem az a kívánatos cél, amire törekednünk kell. Az ú. n. fényüzési kiadások különben az alaposabb megvizsgálásnál esekélyességgé zsugorodnak össze. *Biró Pál* szerint Csonka-Magyarország ipari fogyasztása, fejkvóta szerint, az 1913-as értékek alapján nem több ma, mint amennyi Nagy-Magyarország 1913. évi ipari fogyasztásából fejkvóta arányában esnék a mai területre.* Mint-hogy ebben a fejenként való fogyasztásban már a közintézményeknek a fogyasztása is benne van, látjuk, hogy ipari fogyasztásunk még meglehetősen alacsony színvonalú.

Az a reménység, hogy iparunk fejlődésével a készgyártmányok behozatala mind alárendeltebb lesz és így a gyáripár megerősödése fogja megszüntetni a mérleg passzivitását, sem fog beteljesedni. Ismét *Biró Pálnak* a megállapítása szerint a gyáripár ma békebeli értékben 150 millió aranykoronával állít elő többet, mint amennyi fejkvóta arányában számítve, Nagy-magyarország békebeli ipari termeléséből a trianoni területre esett. Ez a 150 milliós többtermelési eredmény fényes tanúsága a magyar gyáripár életerejének, mutatja, hogy kitűnő vezetők rövid idő alatt pótolni tudták évtizedek mulasztását. Mégis, amikor azt látjuk, hogy egy év alatt 350 millióra emelkedett a mérleg deficitje, akkor ez a tízéves eredmény még nem nagyon biztató. Várhatjuk-e ilyen körülmények közt az ipari fejlődés oldaláról, hogy a mérleg egyensúlya ismét helyre fog állani? Hiszen, ha egész ipari gyártmány-behozatalunk megszűnne és minden iparcikk-szükségletünket magunk állítanánk elő, még akkor is a nyersanyagoknak, félgyártmányoknak nagy tömegét kellene külföldről behozni, éppen ezen iparcikkeknek az előállításához, nem is szólva arról, hogy az új gyáralapításokhoz szükséges tőkéket is nagyrészt külföldről kellene megszerezni, amelyeknek törlesztését az ipar nem vállalhatja.

Knob Sándor a Magyar Szemle 1928 jan. számában írt cikkében azt mutatja ki, hogy 1926-ban 196.000 munkást tartott el a magyar gyáripár, de ha minden gyártmány és félgyártmány-szükségletünket 100%-ig saját iparunk állítaná elő, vagyis, ha minden ipari behozatalunk megszűnne, akkor további 100.000 munkásnak és további 10.000 tisztviselőnek tudna a gyáripár foglalkozást adni. Knob szerint ennyi külföldi munkást tart el ma a magyar közgazdaság. Hogy ezt a 766 millió pengő — 1913-as értékű aranykoronára átszámítva kb. 500 millió aranykorona ipari többtermelést hosszú idő alatt nem fogjuk elérni, az bizonyos, még a cikkíró sem számít többre, minthogy ennek a behozatalnak fele belföldi termelés útján volna fedezhető,

* V. ö. Közgazdasági Szemle 1927 nov.—dec. 741. o.

ezenkívül ő maga is elismeri, hogy az ipari termelés kiterjesztése nem jelenti aránylagosan több munkaerőnek az alkalmazását. Így valószínűleg az 50.000-nek is felére apadna le a gyár-iparban még elhelyezhető munkások száma. Az egyoldalú ipari fejlődés tehát még nem nyújthat alapot a nagyszámú produktív pályára lépő új generáció elhelyezésére.

Ipari expanziónak, exportra való ipari termelésnek a lehetőségét nem akarom kétségbe vonni, sőt jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy vasárunkban, gépekben, a villamossági ipar termékeiben és újabban még textilárunkban is szép és általánosan elismert jóminőségű árukat tudunk exportálni. Arra azonban, hogy a szénben, ércben, bányatermékekben szegény szárazföldi ország, melynek nincsenek a kikötőkhöz vezető nagy víziútjai, nincs régi ipari múltja, nincs nagy betanult munkásgárdája, nincs fejlett export organizációja, nincs hatalmas belső piaca sem, mely a nagy tömegben olcsón való előállításnak a lehetőségét adja, hogy ez az ország rövid idő alatt fel tudja venni a versenyt tömegcikkben a legnagyobb iparosországokkal, ez lehet óhajtandó cél és törekvés, de hogy ebből az ipari kivitelből hozzuk rendbe kereskedelmi mérlegünket, — arra előrelátó gazdaságpolitikusnak építeni nem szabad.

Marad tehát megoldásnak az, — amiből kiindultunk, — a mezőgazdasági kivitel fejlesztése. Ennek a kilátását, módját, eszközeit kívánom most megvizsgálni a termeléssel való szoros összefüggésében. Ott, ahol a termelés el van ugyan maradva, de a termelésnek a rentabilitása nem kétséges, ott megfelelő gazdasági és exportpolitikával, minden részletében jól átgondolt akció-program keresztülvitelével lehet az exportra való termelést és magát az exportot előmozdítani. — Ahol azonban a rentabilitás, ami alapfeltétele, a termelés szélesebb alapra való helyezésének, nincs meg, de megfelelő árpolitikával létrehozható, — ott ez az előfeltétel, a *prius*, — ezt követheti csak a termelési és exportpolitika. Azokkal szemben, akik a gazdasági liberális elvi szempontjából az áralakulás befolyásolását, az árpolitikát elítélik, már itt hangsúlyozni kívánom, hogy ha a vámvédelmet éppen az áralakulás befolyásolása szempontjából kívánatosnak és szükségesnek tartjuk és élünk vele, — akkor épp annyira jogosnak és megengedhetőnek kell tartani az áralakulásnak más módon való befolyásolását, amennyiben ez a rentabilitás eléréséhez szükséges és pusztán vámvédelem útján nem érhető el.

Vizsgálódásunk e szerint három irányban fog haladni.

1. Volna-e a mainál nagyobb magyar mezőgazdasági termelésnek piaca, illetve exportlehetősége?

2. Ott, ahol a többtermelés rentabilis módon eszközölhető, van-e és milyen organizatorikus intézkedésekre szükség a fejlődés előmozdítására?

3. Ott, ahol a nagyobb arányú termelésnek és kivitelnek a rentabilitás hiánya képezi akadályát, van-e és milyen árpolitikára szükség, hogy a nagyobb arányú termelés rentabilitása biztosíttassék?

*

A piacok kérdésében adatok beszerzése helyett igen sokan érzés alapján járnak el. Az export-akadályok között legelső helyen egy pszichológiai akadályra akarok rámutatni. Ez az a nyomasztó érzés, amin túl kellene tennünk magunkat, nevezzük kishitűségnek, vagy neuraszténiának, ami urrá lett rajtunk, mióta Trianon szűk határai közé kerültünk. „Nem lehet exportálni, — halljuk szüntelen, — mert elvesztettük piacainkat“. Ebben a megállapításban van igazság; a keretek, amelyek között exportálhatunk, — szűkek, ezeken a kereteken tágítani kell. De tévedés volna azt hinni, hogy ezeket a korlátolt lehetőségeket már teljesen be is töltöttük.

Ez a kishitűség, a félelem a nagy, szabad piactól, — lényegében véve az az érzés, ahogy Trianon óta minden idegszálunkkal Maradék-Magyarországon, a csonka ország kicsi, biztos piacán csüngünk. Ennek az első „békeévtizednek“ a történet írója bizonyára izgatóan érdekes képet fog adni az egyének, osztályok, foglalkozási ágak guerilla harcáról a belső piacokért. A háború, forradalmak, kommunizmus után a megcsönkített ország területén éveken át tartott a pozíciók harca, régi foglalkozásukból kizavart embereknek küzdelme mások pozíciójának az elfoglalásáért, a bentlevőknek göresös ragaszkodása a meglevő birtokállományhoz. A bürokrácia, amelynek számára kicsi lett az ország, — nyomult előre a kereskedelem és a szabad foglalkozások felé. A nagykereskedők, exportőrök, a belkereskedelemre koncentrálták tevékenységüket. Az ipar, mely ebben a küzdelmes tíz esztendőben nőtt naggyá, természetesen szintén a belső piacra vetette magát. A mezőgazdasági munkások, akik előtt Amerika lezárta kikötőjét, nyúlnak a földreform során nekik juttatott földparcellákhoz, míg a régi birtokososztály szívósan ragaszkodik birtokához és ügyvédek, szakértők százait mozgatja meg jogainak védelmére.

Csak a közeli piac, a kiváltságos helyzet, a kisebb vagy nagyobb hatalmi pozíció az, amire törekszik mindenki, míg senkinek se kellenek a távoli nagy horizontok. Ez a testvérharc az egyedül biztosnak tartott belső piacért, visszatérő emléke az osztrák-magyar monarchia régi nagy gazdasági egységének. Ahogy ideg orvosok a gyermekszobában keresik a felnőttek idegbetegségének gyökereit, úgy ez a mi egyedülvalóságunknak, elzárkózottságunknak még a valóságnál is fokozottabb érzése — onnan ered, hogy a mai nemzedék olyan gyermekszobában nőtt fel, olyan köz-

gazdasági miliőhöz szokott, ahol „piac“ egy, a mi országunkkal vámközösségben levő nagy gazdasági területnek a belső fogyasztása volt. A „*mi piacunk*“ a mi emlékezésünk szerint olyan terület, ahová versenyzárságok termelői egyenlő feltételek között nem jutnak el. A magyar gabona, liszt, szarvasmarha, sertés, zsir, szalonna, gyümölcs, bor piaca volt a mi emlékezésünk szerint: *Ausztria*. Nem úgy, hogy oda szabad volt nekünk árut kivinni. Hanem úgy, hogy oda másnak nem lehetett kivinni. A piac ebben a kizárólagos értelemben elveszett számunkra. Mégis megfigyelhetjük, hogy mikor gazdák és kereskedők azt mondják, hogy valamit nem érdemes termelni, „amíg piacainkat vissza nem kapjuk“, akkor a „*mi piacunkat*“, a „*mi vevőnket*“ várják, aki mihozzánk van kötve, aki csak nálunk vásárolhat, aki nem tesz összehasonlítást a magyar és a tengerentúli áruk között. Amíg Nagy-Magyarország voltunk és Ausztriával vámközösségben éltünk, — addig nem kellett törődni tengerentúli országok versenyével. A mi árunkat ismerték Ausztriában, termelésünk ehez a piachoz igazodott. A távoli piacok felkeresésére nem volt szükségünk. Ha pedig a mi saját piacainkat valami veszély fenyegette, pl. az olasz vagy a spanyol borok versenye, az argentinai fagyasztott hús, — akkor vámemeléssel, vagy behozatali tilalommal mindig lehetett segíteni. — Hogy azonban az a terület, ahová versenytársunk is eljut, ahol árainkkal szigorúan alkalmazkodnunk kell a versenytársak árköveteléséhez, ahol minőségben igyekeznünk kell azt adni, amit a fogyasztó kíván, vagy ha jobbat adunk, mint versenytársunk, *akkor a mi árunk jószágáról, fölényéről a legnagyobb arányú propagandával kell a vevőt meggyőzni*, — hogy egy ilyen terület is lehet a mi piacunk, — ennek az érzésnek bele kell idegződnie a mai generációba. Itt a felvilágosításnak, a bátorításnak, a szuggesztiónak is van szerepe. Abban, amit a külföldi termelő meg tud tenni, abban őt többnyire mi is követhetjük. A tömegcikket, — nem specialitásokról van szó, — abban a minőségben és árban, ahogy a külföldi versenytárs termeli, nekünk is elő kell tudni állítani. Ha a szervezésben van a hiba, akkor az üzemet kell a versenyhez alkalmazni. Ha drágábbak vagyunk, — keresni kell a módot, hogy milyen intézkedéssel válhatunk versenyképessé. Ha a minőség nem éri utól a versenytársét, többnyire ezen is segíthetünk. Minden exportlehetőség kihasználása külön tanulmány, de azt az érzést, hogy azért nem exportálhatunk, mert nincs piacunk, így látatlanba nem fogadhatjuk el. A kishitűség érzését le kell gyűrni a termelőnél, a kereskedőnél és a hatóságnál, amelynek intézkedéseitől függ, hogy az export lehetővé váljon.

Azokkal szemben, akik kétségbe vonják, hogy a magyar mezőgazdaságnak van exportlehetősége, hivatkozunk a következő tömegcikkeinkre:

1. *Gabonafélék, hüvelyesek, olajosmagvak.* Ezek elhelyezhetők az osztrák, cseh, olasz piacokon, egyes esetekben még Lengyelországban, Németországban, Svájcban is. Az elhelyezésnél rendesen a fuvar költség határoz, amennyiben rendszerint előnyösebben járunk, hogyha a hozzánk közelebb eső piacokon tudjuk termésfölöslegünket eladni, ahova áruink kevesebb költséggel jutnak ki, míg a tőlünk távolabb eső piacok a mienkkel konkurráló északamerikai, kanadai, argentinai, ausztráliai vagy orosz árut rendesen a tengeri kikötőből kapják és rendesen annál kisebb fuvar költséggel, amennyivel távolabb esik a felhasználási hely a mi határunktól. Elméletileg úgy lehet elképzelni, hogy északi és nyugati határunkon túl, valahol Innsbruck, Salzburg, Prága városok távolságában vonul el a demarkációs vonal, persze az, hogy pontosan hol, az évről-évre, sőt hónapról-hónapra, napról-napra változik, eddig a vonalig a mi gabonánk jut el előnyösebben, mint a tengerentúli országok gabonája, ezen a vonalon túl a kikötőn át érkező konkurrens gabona. Arról, hogy a mi gabonánk eladhatatlan volna, hogy annak egyáltalában nem volna piaca, nem lehet szó, azonban van jobb és van rosszabb időpont az eladásra. Amikor az a piac, ami számunkra elsősorban jön tekintetbe, már hosszabb időre fedezte magát, akkor a vásárlási kedv csökken, viszont az eladó mégsem akar és nem is tud lefelé menni az árral, mert tudja, hogy bizonyos idő múlva a piacnak ismét szüksége lesz az ő árujára, mielőtt a látható készletek eltűnnek, felőrlődnek. A keresletnek és a kínálatnak ezek a kilengései természetesen oly cikknél, amelyet — legalább a mi égövünkön — évente csak egyszer aratnak, viszont egész esztendőn át folyatódólagosan fogyasztanak el. A fogyasztó országoknak a gabonavámjai csak annyiban befolyásolják a mi árainkat, hogy az illető ország saját termelését előmozdítják és így csökkentik az illető ország importszükségletét. Ez aztán egyformán éri az összes export-államokat. Minthogy azonban a mi fogyasztó piacaink: Ausztria, Csehország, Olaszország, Németország igen jelentékeny mennyiségben vannak rászorulva külföldi gabona behozatalára és ez a szükséglet egyelőre még emelkedik, azért a külföldi gabona-vámtétel bennünket kisebb mértékben érint. Irányadó ránk nézve az, hogy nemcsak vám, hanem fuvar díj szempontjából se kerüljünk rosszabb helyzetbe, mint a külföldi konkurrens. Úgy az olasz, mint a német kereskedelmi szerződésnél egyik legfontosabb kívánságunk az, amit gabonaexportunk érdekében érvényesíteni kell, hogy a fuvar díj az olasz, illetve a német belső relációban ne legyen magasabb a magyar búza stb. olaszországi és németországi betörési állomásától kilométeres arányban, mint amennyi a fuvar díj az olasz, vagy a német tengeri kikötőből. Ma pl. — erre igen érdekes tanulmányában nemrég Strasser Alfréd mutatott rá, — a búza fuvarja

Hamburgtól alig kisebb Münchenig, mint Regensburgból Münchenig. Hamburgból Salzburgig a fuvardíj 2.18 pengő, Budapest—Salzburg 4.12 pengő, Hamburg—Innsbruck 2.70 pengő, Velence—Innsbruck 1.29 pengő, ellenben Budapest—Innsbruck 4.58 pengő, Hamburg—Prága 2.20 pengő, Budapest—Prága 4 P 100 kg.-kint. Ezek az adatok világossá teszik, hogy a mi búzáunknak Budapesten teljesen egyenlő minőséget feltételezve is legalább 2 pengővel olcsóbbnak kell lenni, mint az ugyanolyan búzának az ára Hamburgban, hogy Innsbruckban, Salzburgban vagy Prágában versenyezni tudjon az amerikaival. Ellenben a fuvardíjaknak már kisebb eltolódása is előnyösen vagy hátrányosan hat a búza idehaza való áralakulására. A fogyasztó országok vámtételeinek a nagysága — ha csak nem prohibítív vámokról van szó — nem döntő jelentőségű. Ellenben követelni kell az egyenlő elbánást nemcsak a vámnál, hanem a fuvardíjak megállapításánál is. Ezenkívül látnivaló, — amire még visszatérünk — hogy óriási jelentősége van saját tarifapolitikánknek a gabona-áralakulásra.

2. *Lisztre* fennáll ugyan még az exportlehetőség a szomszédos országokba: Ausztriába és Csehországba, de mindkét államban a lisztnek külön a gabona vámján kívül megállapított differenciális vámjával is számolni kell. Minthogy az osztrák, illetve cseh malmok még külföldi gabona felhasználásánál is élvezik a külön lisztvám előnyét, lisztkivitelünk, amely még 1925-ben 2.1 millió, 1926-ban már csak 1.6 millió q-t tett ki, fokozatosan visszafejlődik. Hogy ma még Ausztriába és Csehországba is nagy mennyiségeket tudunk szállítani, annak egyik oka az, hogy az osztrák és a cseh malmok még nem terjesztették ki kapacitásukat az egész lisztszükségletük előállítására. Általában azonban — ha nem történik részünkről nagyon erélyes ellenakció — még a jelenlegi lisztkivitelünknek is nagy visszaesésére lehet és kell számítanunk, különösen ha még az osztrákoknak az a kívánsága is teljesül, hogy hozzájáruljunk a mai 1½ aranykoronás lisztvámjuk emeléséhez. Hogy tényleg van lehetőség lisztkivitelünk számára, még pedig távoli országokba, mint Anglia, Görögország, Egyiptom, olyan áldozatok árán, amelyek végeredményükben kifizetődnének, arra később a gabona- és lisztárpolitika tárgyalásánál kívánok visszatérni.

3. *Vágó- és igásállatkivitelünk* Ausztriába és Csehországba irányul főképen. A kivitel értéke volt 1926-ban a mi statisztikánk szerint 81 millió pengő. Ezzel szemben az osztrák statisztika szerint Ausztria bevitele volt ez évben 272 millió sh., amiből 74 millió sh. bevétel esett Magyarországra. A többi csaknem egyenlő arányban oszlott meg Lengyelország, Románia és Jugoszlávia közt. Csehország hízóökörbevitele 156 millió cK, ebből 12 millió cK esik Magyarországra, 98 millió Romániára, 33 millió Lengyelországra, 10 millió Jugoszláviára. A 90 millió

čK értékű hizótehénbevitelből csak 4 millió került Magyarországból. A 60—120 kg. közötti 334.000 drb. 253 millió čK értékű könnyűsertésbevitelből csak 2000 drb 16 millió čK értékben volt magyarországi eredetű, 300.000 drb. lengyel és 30.000 drb. román volt. A 120 kilónál nehezebb sertésekből 68.000 drb. ment Csehszlovákia 106 millió čK értékben, de ezekből is csak 19.000 drb. volt magyar, 23.000 drb. román és 20.000 drb. jugoszláv sertés. Látnivaló tehát, hogy élőállatkivitelünk a közeli osztrák és cseh piacok szükségletének csak igen csekély részét fedezi. Elsősorban egy minőség szerint való differenciálódás van az egyes szállító országok között. Magyarország szarvasmarhából inkább a beállítani való könnyebb állatokat, viszont sertésből hizott sertést, zsírsertést szállít. De még a kövér sertések között is, — ami pedig magyar specialitásnak látszik — csak egy töredékét látja el Magyarország Ausztria és Csehszlovákia importszükségletének. Hogy minőségben versenyezni tudunk, azt igazolja, hogy a magyar kövér sertés árjegyzése mindig a legmagasabb. Ezeken a piacokon tehát elsősorban árkérdés, az előállítási költségnek a kérdése, hogy milyen részt tudunk venni az illető országok szükségletének kielégítésénél. A rentabilitás vizsgálatánál majd látni fogjuk, hogy mi gazdaságpolitikai intézkedésekkel nemcsak hogy nem mozdítottuk elő, hanem legnagyobb mértékben hátráltatjuk sertés- és sertéstermék-kivitelünket. Fontos körülmény, hogy az osztrák és cseh piacokon kívül, amelyeket — ismétlem — nem használunk ki, még Németország is rendkívül fontos piac lehetne számunkra, hogyha állategészségügyi ürüggyel nem zárná el határait a mi élőállat- és húskivitelünk elől. Dacára annak, hogy az osztrák és a cseh piac és részben még az olasz piac is nagy lehetőségeket tart nyitva számunkra, küzdenünk kell a német sérelmes állategészségügyi rendszabályoknak az alkalmazása ellen, annyival inkább, mert lehet olyan idő, amikor ismét ez lesz a fontosabb és itt gazdaságpolitikuskainknak az a kétségtelenül helyes álláspontja, hogy nincs érdekünkben se Németországgal másképpen tarifaszereződést kötni, mintha Németország a kereskedelmi szerződéssel junktimban állategészségügyi egyezményt is köt velünk. A most folyó német-lengyel tárgyalások ismét igazolják, hogy Németország az állategészségügyi ürügyet tisztára taktikai fegyvernek használja szerződéses tárgyalásainál. Lengyelországnak az általános állatbeviteli tilalom fenntartása mellett beviteli kontingenst ajánlanak. Különben a német sertésstenyésztés rohamos megerősödése folytán a német sertéspiac egyelőre nem látszik nagyon kecsegtetőnek.

4. *Gyapjú és toll*, — mindegyik cikk 15—16 millió pengő értékkel szerepel kivitelünkben — olyan áruk ezek, amelyeket a legtöbb ország vámmentesen beenged. Különösebb kereskedelempolitikai intézkedésekre a piac tágitásához itt szükség nincs.

5. *A disznózsír, szalonna* olyan exportcikkeink, amelyeknek speciális jó minőségét a külföld is ismeri. Azt lehet mondani, hogy Ausztriában és Csehországban, vagyis a régi monarchia területén a magyar zsírnak és szalonnának előszereteti értéke van, valamivel jobban megfizetik, mint a konkurrens amerikai zsírt, vagy szalonnát. De még ezekben az országokban is az ottani szükségletnek csak kis részét látjuk el. Disznózsírból bevitt Ausztria 219.000 q-t, 1926-ban 107 millió sh. értékben, ebben a behozatalban Magyarország csak 33.000 q-val szerepel, nem egészen 10 millió sh. értékben. A bevétel túlnyomó része Amerikából és Hollandiából származik. Csehország 320.000 q disznózsír bevételéből Magyarország csak 36.000 q-t szállított. Amerika, Németország, Hamburg és Hollandia szerepelnek a cseh statisztikában, mint legnagyobb disznózsír szállítók. Már ezen a két területen is óriási exportlehetőségek volnának a magyar zsír és szalonna számára. Németország 1 és negyed millió q zsír-szükségletétől Amerika 1.1 millió q-t, Dánia 80.000 q-t, Hollandia 42.000 q-t, míg Magyarország csak 2000 q-t szállított. Hogy ezeket az óriási fogyasztópiacokat miért nem aknázzuk ki, — annak okára a rentabilitás vizsgálatánál fogunk rámutatni.

6. *Vajkivitelünk* ezidőszereint majdnem semmi sem. Alapos reményünk van azonban, hogy tehenészeteink intenzív fejlesztésével, amire még a gazdaságpolitikai intézkedések tárgyalásánál kívánok rátérni, igen lényegesen tudnánk vajtermelésünket és vajkivitelünket fejleszteni. Ausztria vajbevétele 1925-ben 13.000, 1926-ban már 21.000 q-t tett ki. Ebben Hollandia, Lengyelország, Dánia és Svédország a főszállítók, Magyarország csak 240 q-val szerepel, Csehország mindössze 5000 q vajat importál. Ellenben a német vajbevétel közel 1 millió q, amelynek szállítói Dánia és Hollandia 300—300 ezer q-val, azután Lettország, Észtország, Svédország. Lengyelország és Finnország egyenként 30—80.000 q-ig terjedő mennyiségekkel. Anglia évi vajszükséglete 600 millió font, — kb. 2 és fél millió q. Minthogy a vaj a szállítást Angliáig is kibírja, — ezért a vajkivétel tökéletes minőségű árunál kizárólag rentabilitás és ár kérdése. A kivethető mennyiség csaknem korlátlanul tekinthető.

7. *A tojás* a világpiacon mindenütt keresett cikk, amelyet lényegesen számbajövő vámok nem terhelnek. Ausztria tojásbevétele 152.000 q, amiből Magyarország 1926-ban 61.000 q-t szállított. A többi bevétel Jugoszlávia, Olaszország, Bulgária stb. országok között oszlott meg. Csehország 13.000 q tojásszükségletéből 12 ezer q-t Lengyelország és 1 ezer q-t Magyarország szállított. Németország 1.400.000 q tojásimportjából 75.000 q került ki Magyarországból, míg Hollandia 328, Lengyelország 181, Oroszország 147, Jugoszlávia 128, Olaszország 127, Dánia 111, Bulgária 95, Románia

86, Belgium 43, China 14 és Csehország 13 ezer q-val szerepelnek. Hogy ebben a díszes társaságban nem a nemzeti szimpátiától függ, hogy melyik ország tud több tojást eladni, hanem tisztán az ártól, az mindenki előtt világos. Anglia tojásbevitelére egy csillagászati szám: 2186 millió darab. Azt tehát nem lehet mondani, hogy a magyar tojásnak nincs piaca, vagyis, hogy nincs olyan hely a világon, ahol a magyar tojást el lehet adni. A feladat itt is ugyanaz, ami többi exportcikkünkénél, hogy a legjobb minőséget szállítsuk, hogy a kiszállítás költségét a minimumra apasszuk le és hogy termelésünket úgy rendezzük be, hogy a külföldön elérhető ár mellett is megtaláljuk számításunkat. A későbbiekben baromfitenyésztésünk vizsgálatánál lesz alkalmunk, hogy erre a tárgyra visszatérjünk.

8. *Élő- és leölt baromfi kivitelünknek*, — ami évről-évre szépen emelkedik, — ezidőszereint nincsen a nagyfogyasztó országokban vámpolitikai akadálya. Kíváncsinos, hogy a német állategészségügyi egyezmény intézményileg biztosítsa ezen nagyjelentőségű exportcikkünknek a kivitelét, viszont kiviteli kereskedelmünk jó megszervezését mutatja, hogy Németország vágott baromfi behozatala 87.000 q-t tett ki, ebből 21.000 jött Magyarországból, a többi Oroszország, Hollandia, Csehország, Románia és Lengyelország között oszlott meg.

9. *A zöldség és a gyümölcs kivitelénél* a vámok sokkal kisebb szerepet játszanak, mint a kedvező és gyors vasuti csatlakozások. Olyan zöldségfélék, ahol az importország kedvező elbánása különösebben érint bennünket, az uborka, amiből 50.000 q-t viszünk Ausztriába és 20.000 q-t Németországba. Kivitelünk értéke közel 2 millió aK. Vereshagymából és fokhagymából 356.000 q a kivitelünk, főképen Németországba, Lengyelországba, Ausztriába, Csehországba, Dániába, Svájcba és Jugoszláviába. A kivitel értéke 3.2 millió aK. A gyümölcsfélék közül egyes almafélék, kajszinbarack, szilva, nyersen és aszalva, cseresznye és meggy, friss csemegeszőllő és dinnye azok a cikkeink, amelyekből nagy tömeget tudnánk kivinni és amelyek számára piacot lehet teremteni. Vámpolitikai akadályok leginkább a lengyelországi kivitelünket gátolják.

10. Tömegcikkeink közül még a *bor* az, amelynek piaci lehetőségeit elvesztettük, nem annyira a borfogyasztó országok tiltóvámjai, mint saját hibánk folytán. T. i. Ausztria, Csehország, Németország és Svájc még ma is, legalább a mi termelésünkhöz képest, eléggé számbajövő fogyasztók, — azonban nem hajlandók magyar borért lényegesen magasabb árat fizetni, mint hasonló minőségű más külföldi borokért. Ausztriában annyira kedvelt volt a magyar bor, hogy még valami felárat még fizetnének is a magyar borért, többet, mint ugyanolyan erősségű olasz borokért. Amíg azonban kereskedelmi politikánk egyéb cikkekénél megtalálta a módot arra, hogy a belföldi termelést

védelmet, ahol az rászorul, de amellet lehetővé tegye az exportfölöslegnek világpiaci paritáson, tehát olcsóbb árban való eladását, addig a bornál csak félintézkedés történt. Igen magas prohibítív vámokkal rossz bortermő években a világpiaci árnívó fölé emeltük a magyar bor árát, amire — tegyük hozzá — szükség is volt, mert a mi termelési költségeink kedvezőtlenebb viszonyok folytán sokkal magasabbak, mint Olasz-, Francia- vagy Spanyolországban, — azonban nem gondoskodtunk róla, hogy jó bortermő években a fölöslegeink világpiaci paritáson külföldre kijuthassanak anélkül, hogy az idehaza fogyasztásra kerülő bor árának is szükségképen le kelljen szállani a világparitás alá. Így most csak akkor van borkivitel, amikor az ár a világparitás alá süllyed. Ez az ár pedig nem elegendő arra, hogy a szőlősgazda magasabb termelési költségét fedezze. Minthogy a szőlők nagy része a trianoni határon belül maradt, az exportra szükség volna és az lényegesen javítaná is kereskedelmi mérlegünket. De ha általános exportáron a termelés nem lehetséges, meg kellett volna, és meglehetett volna a módot találni, — úgy mint az a szesznél történt, — hogy külföldre világparitáson, belföldön azonban a vámvédelemnek megfelelő magasabb áron lehessen a bort értékesíteni.

*

A most befejezett seregszemléből az tűnik ki, hogy számos mezőgazdasági cikkünk kivitelének akadálya van. Legsúlyosabb helyzetben van liszt- és borkivitelünk. Erősen veszélyeztetve van élőállat- és húskivitelünk Németország irányában, viszont úgyszólván korlátlan kiviteli lehetőségek vannak zsír, szalonna, vaj, baromfi, baromfi-termékek kivitele számára, mihelyt ezeket a termelési ágakat erősen előmozdítjuk és rentabilissá tesszük. A gabonaválság, amiről most annyi szó esik, nem azt jelenti, minthogyha gabonát is nem tudnánk külföldön elhelyezni, hanem azt, hogy gabonafölöslegünkkel nem jó politika kizárólagosan a közvetlenül szomszédos országokat elárasztani, hanem igyekeznünk kell áldozatok árán is kijutni a távolabbi piacokra, amiáltal saját piacunkat és a szomszédos osztrák és cseh piacot is felvevőképesebbé tesszük.

Az exportlehetőség tehát a legtöbb cikknél adva van. Természetesen ez csak egy keret, amelyen belül exportálni tudunk, ha van elegendő, a külföldi igényeket kielégítő árunk és ha képesek vagyunk üzemünket úgy megszervezni, hogy a konkurrens termelő országokkal felvehetjük a versenyt. De, ha kedvező kereskedelmi szerződésekkel sikerül is az exportlehetőségeket kitágítani, — még akkor is a munka oroszlánrésze a belső termelési és árpolitikára szakad.

A megadott keretek kitöltése attól függ elsősorban, hogy tudunk-e többet termelni és pedig elsősorban azokból a cikkek-

ből, amelyek odakint nagy tömegben értékesíthetők. Tudunk-e tehát az export számára nagy tömegben elsőrangú minőségben, a mai áraknál olcsóbban vajat, disznózsírt, szalonnát, élő és leölt baromfit, tojást, továbbá hizómarhát, élősértést (zsír és hússértést), azután lóhere-, lucernamagvakat, gyümölcsöt, zöldséget és bort előállítani. Ha a jelenlegi termelést nézzük, akkor alighanem az lesz a vélemény, hogy nem tudunk. Azonban azért belső gazdasági probléma elsősorban az export, mert belső gazdaságunkat kell úgy átszervezni, hogy exportképesek legyünk.

Milyen úton érhetjük el a vaj, zsír, baromfi- és tojástermelés fokozását? Az üzemek megszervezésével úgy, hogy a legnagyobb teljesítőképességű egyedeket állítjuk be a tehenészetekbe, hizlalókba, baromfitenyészetekbe, egyedileg takarmányozzuk és a rosszul tejelő, hizó és tojó állatokat kimustráljuk. Az eredmény egészen meglepő. A tehén, a hizósértés és tojótyúk azok a gépek, amelyek a takarmányt exportáruvá dolgozzák fel. Ezen gépeknek a teljesítőképessége között hasonló különbségek lehetnek, mint egy primitív kerekas rekka és a legmodernebb fonógép között.

A mi teheneink országos átlagban 1300—1400 liter tejet adnak évente, ellenben modern alapra helyezett tehenészetekben 3000 liter tejprodukciónak tekinthető a minimumnak. Ez a szám nálunk is elérhető, ahogy néhány modern uradalmi tehenésztünk példája mutatja. De ha csak átlagban 2000 literre tudnánk felemelni a mintegy 900.000 darab tehénből álló fejőstehénállományunk fele részének, 450.000 darabnak az évi tejtermelését, akkor ez a 450.000×600 liter többlet 270 millió liter tej, ami már 100.000 q vajtöbbletnek felel meg, ami lényegesen olcsóbb áron állott elő, mert előállításához már nem kellett a fejőstehének életfentartásához szükséges takarmányt külön számításba venni, csupán azt a takarmány-többletet, ami a nagyobb tejtermelés nyeréséhez szükséges.

A tojás előállításánál ugyanígy döntő körülmény, hogy egy tojótyúk évente 50 drb. tojást ad-e, mint a mi parlagi tyúkunk jelenleg, vagy pedig 120 darabot, mint amennyi a nemesített fajtyúkoknál szerény átlagban elérhető. (1927 novemberben befejeződött tojóverseny győztese egy Rode Island tyúk 186 drb. tojást adott. De megközelítőleg ugyanaz az eredmény a Leghorn-tyúknál és 150 drb. a nemesített magyar tyúknál.) A feletetett takarmányban azonban a jól tojó és a rosszul tojó állat szükséglete között lényegtelen a különbség. Egy mázsá tojást tehát a bővebben tojó, nemesített tyúk kevesebb takarmányból, kisebb önköltséggel állít elő, mint a szerény igényűnek tartott magyar parlagi tyúk. A primitív tartás tehát szemben a közzelfogással nem teszi olcsóbbá, sőt megdrágítja a tojás előállítási költségét.

Nálunk még igen elterjedt felfogás az, hogy a baromfit

és a tojást csak mellékterméknek tekintik, valami olyan járulékos jövedelemnek, ami a gabonatisztításnál előálló rostaaljnak, hulladékanyagoknak a felhasználásából keletkezik. Azt a nézetet is halljuk, hogy a baromfi és a tojás előállítása csak addig érdemes, amíg a gazda nem számol, mihelyt azonban ceruzával kezében kiszámítaná a feletetett takarmányok értékét, rájönne arra, hogy az előállított termék több takarmányába került, mint annak az értéke. Ez a felfogás még azáltal is kap némi látszólagos megerősítést, hogy ténylegesen hiányzanak nálunk, de csakis minálunk a racionális baromfit és tojást előállító nagyüzemek, úgy, hogy „azért, mert nincsenek ilyen üzemek, tehát azért nem érdemes azokat csinálni“ — ilyen nagyon sántikáló logikai következtetéssel megállapíthatják, hogy a vásárolt takarmányon való baromfitenyésztés nem lehet rentábilis. Ezzel szemben a valóság az, hogy baromfi nagyüzemek vannak Közép- és Nyugateurópában és Amerikában. Ezek az üzemek természetesen állatorvosi felügyelet alatt vannak és a járványos betegségeken épp úgy tudnak oltással segíteni, mint más állati betegségeknél. Hogy vásárolt takarmánnyal lehet rentábilis termelést fenntartani, a tekintetben nemcsak a külföldi nagyüzemeknek az adataira hivatkozhatom, nemcsak arra, hogy például New-York közvetlen közelében Long Island szigetén felállított nagy baromfifarm átlagosan csak 3 cent, tehát 17 fillér friss tojás-ár mellett nemcsak hogy racionálisan és nyereséggel tud 10.000 tyúkból álló „tojásgyárat“ fenntartani, hanem munkásainak 30—60 dollár heti fizetést is tud adni. De a gödöllői m. kir. Baromfitenyésztő Munkásnőket Képző Iskola vezetőjének, Benkő főtanácsosnak hivatalos közlése szerint a tojóversenyen résztvett tyúkok naponta és fejenként 40 gr. szemes eleséget, 10 gr. csirázott zabot és 100 gr. lágy eleséget kaptak. Ennek az összes eleségnek a mai piaci értéke számításom szerint 3 fillér. Az évi eleség ily módon 11 pengőt tenne ki. Egy tojás előállítása cirka 7 fillér ára takarmányba került. Hozzá kell azonban tenni, hogy itt versenyállatoknak etetéséről volt szó, ahol a teljesítési rekord volt a cél és nem a takarmányának a leggazdaságosabb beszerzése. Más takarmányból a napi adag olcsóbban előállítható. Igen kíváncsi volna, hogy vizsgálatok történjenek a leggazdaságosabb baromfitakarmányozás megállapítására. Hivatalos állatélettani és takarmányozási kísérleti állomásunk programjából a baromfitakarmányozási kísérletek ki vannak zárva. Gondoskodni kellene tehát arról, hogy ilyen kísérletek másutt történjenek. Annyit azonban már az eddigi adatok alapján is megállapíthatunk, hogy a több tojást adó tyúkoknál kizárólag vásárolt takarmányon is racionális és olcsóbb a tojás előállítása, mint a legelőtartás mellett. Ilyen módon a baromfitenyésztés kiterjesztésének nincsen más határa, mint a rentabilitás. A terület, amely inkább a baromfiak

egészséges eltartására szükséges, mint legelő céljaira, a mostaniánál ötszörte, sőt tízszerre nagyobb baromfiállomány számára is rendelkezésre áll a más célra alig alkalmas gyenge minőségű legelőkön.

Modern tehenészethez és baromfitenyészetéhez szakember, tőke és állategészségügyi berendezés szükséges. Ha országos cél volt az ország 200 vagy 250 gazdaságát mezőgazdasági szeszgyárak engedélyezésével bizonyos áldozat árán rentabilis üzemmé kifejleszteni, akkor még nagyobb országos cél, hogy sok ezer és tízezer speciális tej, illetve vaj előállító üzem és sok tízezer speciális baromfitenyésztő üzem jöjjön létre. A megszervezésnél tulajdonképpen a megindítás a fontos, mert az üzem rentabilitása lehetővé fogja tenni azoknak önerejükéből való fenntartását és továbbfejlesztését. Ilyen üzemek létrejövételéhez azonban elsősorban anyagilag jól megszervezett nagy exportvállalatok szükségesek, amelyek nemcsak hogy rendelkeznek azokkal a külföldi összeköttetésekkel, amelyek éppen kitűnő minőségű vajat és tojást el tudnak adni, hanem tőkeerejükkel finanszírozni is tudják kis- és középüzemű modern tehenészeteknek és baromfiüzemeknek a létrejövését, ezenkívül ellenőrző szerveikkel az üzemeket állandóan kontroll alatt tartják, hogy csakugyan a legnagyobb teljesítéssel dolgoznak-e. A hitel, amely az új üzemek felállításához szükséges, az exportvállalatok útján, azoknak a felelőssége mellett jutna el a termelőkhez, ugyancsak az exportvállalatok vállalnák a felelősséget az igénybevett hiteleknek a termelés előmozdítására való legjobb felhasználásáért. A hitelt igénybevevő üzemek vaj-, illetve tojástermésüket az exportvállalatnak kötnék le. Amíg a rentabilitás teljes mértékben biztosítva nincs, egyes fuvardíj, kamat-megtérítési, stb. kedvezmények segítenék át az üzemeket a kezdet nehézségein. Irányadó szempont az volna, hogy az exportgyárakba való tejszinszállítást legalább is a városoktól távolabb eső helyekről *rentabilisabbá kell tenni, mint a nyers tejnek az eladását*. Viszont a vajgyártás centrálisan, a legmodernebben berendezett nagyüzemekben történjen. Annak az igen értékes kezdeményezésnek, amit a vaj állami márkázásáról hozott rendelkezés jelent, tartalmat kell adni centrális, nagy vajgyárak és az érdekkörükbe tartozó kis- és középüzemű modern tehenészetek létesítésével. A mezőgazdasági üzemekben visszamaradó lefölözött tejnek az értékesítése hús-sertésitenyésztés és baromfitartás útján történhet.

A zsírsertésnél, amelynek tenyésztése jelenleg is egyik alapja mezőgazdasági kivitelünknek, az előállítási költségnek szintén lényeges apasztása volna elérhető részben termelési, részben pénzügyi intézkedések által. Itt a hízlalóba beállított sovány sertés tulajdonképpen az a gép, amely a hízlalásnál felvetett tengerit szalonnává, zsírrá változtatja át. Minél több

szalonnát lehet egy sertésre ráhízalni, annál nagyobb ennek a gépnek a kapacitása. Tehát olyan gépekre, olyan sertésegyedekre van szükség, amelyek legtovább tarthatók hízóban. Ilyen egyedeknek a kiválasztására, a legjobb hízóanyagot előállító sertéstenyészetek kifejlesztésére van szükség. A további lényeges körülmény — amiáltal a szalonna- és zsírelőállítás olcsóbb lesz — az, hogy ténylegesen lehetővé váljon a jó hízóanyagnak a teljes kihízalásig való tartása. Ez más szóval azt jelenti, hogy értékesítési lehetőséget kell találni annyi szalonna és zsír számára, hogy ne kelljen a hízósertést a kedvezőtlen értékesítési viszonyok miatt már félig hízott állapotban vágóhídra vinni. A szalonna- és zsírkivitel fejlesztése tehát közvetlenül csökkenti a sertéshízalás költségét, amennyiben az optimális hízalást teszi lehetővé. Tehát mindenképpen indokolt volna a szalonna és zsír kivitelének bizonyos áldozat árán való lehetővé tétele is. Ezzel szemben az történik, hogy úgy az élő sertésnek, mint a sertéstermékeknek az eladása nálunk forgalmi adó alá esik, ami természetesen többszörösen megdrágítja a szalonnának és a zsírnak előállítási költségét, a pénzügyminiszterium újabb kiadott rendelet szerint hajlandó az exportnál *egy* forgalmi adót visszatéríteni. Ezt a visszatérítést is azonban olyan igazolványok, kimutatások beadásától teszi függővé, hogy gyakorlatilag majdnem minden előnye az intézkedésnek kárba vész. A szalonna és zsír előállítását azonban *nemcsak egy*, hanem több forgalmi adó terhelte, amelyeket a külföldi fogyasztó természetesen nem hajlandó vállalni. Így a mezőgazdasági export iránt való megértés hiánya a pénzügyi kormányzat részéről eleve kizárja a szalonna és a zsír versenyképességét a nagy világpiacon. Erre a forgalmi adó-anomáliára már az érdekeltségek több ízben rámutattak, kevés eredménnyel. Az a körülmény azonban, hogy egy vámpolitikai intézkedésünk is rendkívül megnehezíti a szalonna és zsír versenyképességét, az az érdekeltségek figyelmét is elkerülte idáig. A tengeritermelés előmozdítása érdekében ugyanis Magyarországon q-ként 2 aranykorona tengerivám van. Ez a vám a gyakorlatban többé-kevésbé tényleg érvényesül is, úgy hogy átlag 150 pengővel drágább a tengeri Budapesten, mint amilyen ár a világparitásnak megfelel. Minthogy egy kiló szalonna előállításához legkedvezőbb esetben is 55 kg. tengeri szükséges, a tengerivám a forgalmi adón kívül még további 8 pengőfillérrel drágítja meg egy kiló szalonna előállítását. A forgalmi adó és vám hatása együtt elegendő arra, hogy a magyar hízósertés lényegesen visszaszoruljon az osztrák és cseh piacokról és hogy a magyar szalonna, amire nézve, mint előbb láttuk, óriási terjesztési lehetőségek volnának, a világpiacon versenyképtelenné váljon.

Ma tehát a sertésnél tényleg az a helyzet, hogy az exportőr

nem jutalomban, hanem büntetésben részesül és így magától értődik, hogy nemcsak az export, hanem végeredményében a termelés is összeszorul. A gazdák húzódoznak a hizlalástól és inkább a beállítani való sovány sertést adják el külföldre, ahol azokat olcsó tengerivel lehet kihízalni. Így csehszlovák területen rendeztek be nemrég modern hizlalókat.

A zsírsertésnél nem annyira üzemszervezési feladatokról van szó, itt nem kell egy új foglalkozási ágra embereket betanítani, egyszerűen a paritást kell helyreállítani a magyarországi és a külföldi hizlalási költségek között. Annak a költségtöbbletnek a rendelkezésre bocsátásával, ami a forgalmiadó és a magasabb tengeriárak következtében a hizlalót sújtja, élősertés-, szalonna és zsírkivitelünk óriási mértékben fellendülne. Itt minden alap megvan rá, hogy a mesterségesen megakasztott versenyképesség helyreállításával kivitelünk igen lényeges szerepet töltsön be Ausztria, Csehország élősertés és Németország szalonna és zsírszükségletének a fedezésénél.

Ha most már állati termelésünk, ami alatt a vaj, zsír, baromfi és tojás előállításán kívül még a húsertéseknek nagy tömegekben való előállítását értem, — a termelésnek rentabilitássá válásával nagymértékben fellendül, akkor kérdés az, hogy takarmánytermelésünket tudjuk-e fokozni a megnagyobbodott állattartás ellátására. Könnyen meggyőződhetünk róla, hogy ennek a lehetősége még igen széles határok között fennáll anélkül, hogy ez a növekedés a kenyérgabona (buza és rozs), vagy az ipari növények területének a rovására történne, sőt a nagyobb és gondosabb állattartás folytán keletkező nagyobb trágyaprodukciónak a gabona és ipari növények termésátlagainak igen lényeges növekedését fogja előidézni. Takarmánytermelés céljaira rendelkezésre állanak először is a természetes kaszálók, amelyeknek időnként való felszántása, fűmaggal való bevetése és megtrágyázása minálunk még a gyakorlatban alig-alig történik. A mesterséges takarmányterület azonkívül növelhető az ugarnak, — ami még ma is a szántóföldi terület 6%-át teszi ki — takarmánytermő területté, zöldsugarrá való átváltoztatásával. Növelhető a takarmánymennyiség lucernásoknak a létesítésével, amit különösen előmozdít az a körülmény, hogy a részben magtermelésre szolgáló lucernások ezt a magot export útján igen jól tudják értékesíteni, amennyiben a lucernamag ma rendkívül keresett cikk azáltal, hogy az északi országok, amelyekben a lucernamag nem terem meg (Svédország), igen nagy mértékben vásárolják a lucernamagot lucernások létesítésére. Növelhető a takarmánymennyiség az egyes takarmányozásra szolgáló kapásnövények, tengeri, burgonya, takarmányrépa, területének a kiterjesztésével még az esetben is, ha ez a tavaszi kalászosoknak, úgy mint árpának és zabnak a rovására történne. Az árpa ugyan exportcikkünk, azonban egy hold területen sokkal

nagyobb értékű kapásnövény állítható elő, ami takarmányozásnál felhasználható, — mint az árpának akár takarmányozási, akár exportértéke. A zabtermelés pedig általában hanyatló irányzatú a lóállománynak mindenütt bekövetkező apadása folytán. Igen sok takarmány szabadul fel még a haszonállattartás céljaira a traktorok erősebb elterjedésével, úgyszintén felszabadulhatna még a fuvarozásnak (állaterejű fuvarozás) a racionálizálásával is. Aki látta már a legtöbb törpebirtokos lovait, amelyeknek munkateljesítménye egyáltalában nincs arányban még a gyenge takarmánnyal sem, vagy jármostehenét, ami sem igásállatnak, sem haszonállatnak nem való, az könnyen kiszámíthatja, hogy a fogatos munkát még ott is, ahol a birtok kis terjedelme a traktorok alkalmazását nem teszi lehetővé, — mennyivel olcsóbban, mennyivel kevesebb takarmány árán lehetne elvégezni úgy, hogy egyes fuvaros kiskgazdák jó lovakkal és jó szerszámmal, gépekkel vállalatban végeznék el az igásállatot nem tartó, ellenben más irányban specializálódott kiskgazdáknak, földreform folytán birtokhoz juttatott parcellatulajdonosoknak a fogatos munkáját. A gazdasági politikának több érzéket kellene mutatni a racionálizálás iránt és az efficiency elvét a munkaállatok jobb kihasználására is érvényesíteni. — Az itt elősoroltak mindenesetre elég alapot nyújtanak a takarmánytermesztés igen nagy mértékben való növeléséhez.

A takarmánytermelés növelése és az állati termelés újjászervezése elsősorban a trágyaprodukciót növeli meg. Ez a nagyobb trágyatermelés teszi lehetővé az exportra kerülő kenyérgabonának és a feldolgozásra kerülő ipari növényeknek igen nagy terméstudbiletét. Nagy súlyt fektetnék erre az istállótrágya-többitermelésre azért is, mert tisztán műtrágyázással terméseinket nem emelhetjük a kívánt mértékben. Igen sok olyan földünk van, mely a tulajdonképpeni trágya hatóanyagokon, a foszforon, kálin és nitrogénen kívül a szerves anyagokat is kívánja, amelyek a talajnak azt a kívánatos optimumban levő állapotát hozzák létre, ami az állandó nagy termések fenntartásához szükséges. Megmarad azonban még itt is a kérdés, hogy folytatható-e rentabilisan a gabona-többitermelés, amikor a mezőgazdaság gépet, műtrágyát, kenő-, világító anyagot, vasat, szerszámot, javítási költségeket mind az ipari vámvédelem folytán lényegesen magasabb árban kénytelen megfizetni, — amidőn a tulajdonos és alkalmazottjai is kénytelenek háztartási szükségleteiket az ipari vámok folytán drágábban vásárolni — ellenben az eladásra kerülő mezőgazdasági termények, így elsősorban a búza, rozs stb. csak a világpiaci áron vagy az alatt értékesíthetők. Az az érvelés, hogy mindezek az ipari vámok csak néhány pengővel drágítják meg egy-egy hold föld megmunkálását, szerintem nem lehet perdöntő azért, mert a rentabilitásnál nem az a kérdés, hogy összesen mennyi áldozatot kell hozni a

gazdának az iparfejlesztésért és hogy megéri-e az a hozott áldozatot, hanem hogy az a haszoneredmény, amit egy új gép, vagy műtrágya, növényvédő szer stb. alkalmazásától remélhetünk, értékesíthető-e olyan árban, hogy abból a direkt ezen célra, tehát a többtermelés létrehozására eszközölt befektetés megtérüljön. Ha ennek a befektetésnek a költsége az ipari vámok folytán magasabb, ellenben az előállított többtermés semmiféle hatékony vámvédelmet nem élvez, akkor az üzemjavításnak a rentabilitása kétségessé válik és a gazda óvakodni fog az új befektetéstől. Ha az iparcikkeknek és köztük még mezőgazdasági termelő eszközöknek is: gépnek, műtrágyának, stb. a vámvédelme szükséges az ipar megmentésére, akkor módot kell találni arra is, hogy ezen drágább termelési eszközök használata folytán drágábban előállított többtermés még mindig rentabilis módon értékesíthető legyen. Az ipari vámvédelem kiegyenlítésére ugyan papiroson vannak gabonavámjaink, ezek azonban a gyakorlatban — a tengerivám kivételével, amiről már volt szó — nem érvényesülhetnek. Miután kenyérgabonában exportfölöslegünk van, tehát természetesen, hogy a mi gabonaárunk nem világpiaci ár plusz fuvar költség, plusz magyar vám alakul ki, hanem oly módon, hogy a mi gabonánk ára idehaza annyi, mint a mi felvevő piacainkon kialakult gabonaár minus fuvar költség. A gyáripár szempontjából sem lehet közömbös, hogy tudjuk-e módját találni annak, hogy megfelelő gabonaárpolitikával rentabilissá tegyük az exportcélra szolgáló gabona-többtermés létrehozatalát, mert különben a gazda közvélemény érthető módon az ipari vámokkal szemben foglalna el sokkal erélyesebb álláspontot.

Véleményem az, amire már az előzőekben is rámutattam, hogy a gabona áralakulást bizonyos mértékben egy exportország is befolyásolhatja. Hogy ez a befolyásolás van annyira jogosult, mint vámvédelemmel emelni a gabonaárakat, arra már rámutattam. Minthogy a gabona ára idehaza annak a legtávolabbi piacnak az ára szerint igazodik, amelyre még ki kell mennünk, hogy egész termés-feleslegünket értékesíteni tudjuk, világos, hogy már félmillió, vagy egymillió q felesleg is, amelyet közeli piacainkon nem tudunk értékesíteni, annyira kell, hogy leszorítsa az egész idehaza és a szomszédos területeken való gabona árnívót, hogy a kivitel és a piacnak ily módon való mentesítése lehetővé váljék. A gondolat most már az, hogy a magyar kormánynak olyan jövedelemforrásból, amelyet erre alkalmasnak tart, fuvardíjmegtérítést kell adni a Bécsnél távolabbi piacokra kivitt gabona fuvardíjából. Olyan tarifarendszer, amely lehetővé tenné, hogy a magyar buza Budapestről Münchenbe, Berlinbe, Reichenbergbe ugyanolyan fuvardíjjal jusson el, mint Budapestről Bécsbe, vagyis nem magasabb fuvardíjjal, mint a német tengeri kikötőből ugyanezen váro-

sokba való fuvarkölttség, azt eredményezné, hogy a budapesti ár kb. vagy megközelítőleg egyenlő árszínvonalon volna, mint az ugyanoly minőségű amerikai búzának az ára a hamburgi kikötőben. Ez kb. 2 pengős áremelésnek felelne meg, amelyet a belföldi és a közvetlen szomszédos területeken levő osztrák és cseh fogyasztók is megfizetnének, amennyiben ezeket a piacokat a távolabbi külföldre való kivitel megkönnyítésével bizonyos mértékben mentesíteni tudnánk. Magyarország buza- és liszt-kivitele együtt buzaalapon számítva mintegy 7 millió q búzának felel meg. Ha ebből a mennyiségből 2 millió q-t a távolabbi piacokra viszünk ki, a nyújtandó fuvardíj megtérítés átlag $2\frac{1}{2}$ pengővel számítva, 5 millió pengőt tenne ki. Ezzel az áldozattal elérhető volna, hogy a belföldön piacra kerülő mintegy 6 millió q buza és közeli piacokra kiszállított átlag 5 millió q értékű buza és liszt q-ként 2 pengővel magasabb árban kerülne értékesítésre. A kormány részéről hozandó 5 milliós áldozattal szemben a gazdaközönség $11 \times 2 = 22$ millió több bevételhez jut, a kereskedelmi mérleg pedig $2 \times 5 = 10$ millió pengővel javul a közeli piacokon elért magasabb árak folytán. Kíváncsinos természetesen, hogy ugyanezt a fuvardíj visszatérítést nemcsak buza, hanem liszt-kivitelünk után is nyújtsa a kormány. Míg a közeli lisztpiacaink ezen piacok differenciális lisztvámjai folytán veszendőben vannak, addig alkalom nyílna ezen fuvardíj visszatérítéssel az angol piac jobb megdolgozására, ahol liszt-kivitelünknek vám nem áll az útjában. A liszt-kivitelnek ilyen módon való előmozdítása ismét lehetővé tenné a malmok őrlő-képességének a jobb kihasználását, ami az őrlési önköltség csökkentésére vezetne. A liszt-kivitelnek fuvardíjvisszatérítéssel való előmozdítása még egy irányban hatna előnyösen kereskedelmi mérlegünkre. A túlzottan felgyülemlett nullás lisztek jutnának ki nagyobb tömegben külföldre, amelyek ma idehaza alig adhatók el valamivel drágábban az egyes, kettős liszt-kvalitásoknál, úgy hogy tulajdonképpen olyan célokra is használtatnak itthon, melyekre egy olcsóbb liszt-kvalitás is megfelel. A liszt-kivitelnek újra való fellendítése jobb árkalkulációt tesz lehetővé idehaza. A nullás liszt valamivel drágább, a tömegfogyasztásra szolgáló lisztek valamivel olcsóbbak lesznek. A malom képes valamivel jobb árat fizetni a búzáért, mint a gabonaexportőr és így ismét több buza fog aránylag feldolgozott állapotban kivitelre kerülni. Ha ez az eltolódás nem is lesz nagyon lényeges, arra elegendő lesz, hogy több korpa és takarmány marad idehaza az állati termelés céljaira. A korpának és takarmánylisztnek a belföldi tehenészetekhez való olcsó szállítása volna természetes kiegészítője ennek a tervbe vett vasúti tarifa politikának.

Az ország buzatermelése ma 20 millió q. Rozstermelése cca 7 millió q. Ebből ma mintegy 7 millió q buza és 2 millió q rozs

az exportfölösleg. Ezzel a kevés kivitelünkkel is rá vagyunk utalva a szomszéd országok jóindulatára, azoknak vásárlóképességére és vásárló akaratára. Ha azonban a tervbe vett fuvarpolitika egy széles elosztási felületet biztosít búzáink és lisztünk számára, akkor mi vagyunk azok, akik Ausztriának és Csehszágnak az árakat előírjuk, akkor nem vagyunk kénytelenek ölbe tett kézzel kivárni, amíg a vevő sziveskedik hozzánk fáradni, módunkban van termésfölöslegünket, vagy annak túlnyomó részét sokkal korábbi időpontban veszteség nélkül piacra vinni. Az óriási reporttétélek, amelyek nálunk az őszi hónapokban a márciusi buza és a készárú buza között vannak és amelyek érdemessé teszik a búzáink visszatartását és felraktározását, annak a következményei, hogy a ma számunkra tekintetbe jövő kisebb piac egyszerűen pénzhiány folytán, tartózkodik a vásárlástól és ezáltal az őszi hónapokban, amikor természetesen legnagyobb az árúkinálat, tartózkodásával igen alacsony árnívót hoz létre. A gabonának sokat hangoztatott és a gazdák szemére vetett visszatartása már csak természetes reakciója annak, hogy az aránylag szűk fogyasztópiacra a gabonakampány elején a fogyasztók nem hajlandók szükségletüket egyszerre nagyon hosszú időre előre beszerezni és így akkor rendszerint alacsony ár alakul ki. Ennek a piacnak az általam tervbe vett fuvardíjvisszatérítéssel való kiterjesztése lehetővé tenné az őszi árutúlkínálatnak a lecsapolását és időbelileg is kedvezőbbé tenné gabonafeleslegeink eladását. Az ország szempontjából egyáltalában nem közömbös, hogy gabonatermésünk értékesítése révén már az őszi kampány elején kapjuk-e meg a vételár túlnyomó részét, vagy csak a tavaszi hónapokban.

A malom-érdekeltség részéről esetleg azon módosító ajánlat fog tétetni, hogy a fuvardíjvisszatérítés csakis a liszt kivitelénél adassék meg, a gabonakivitelénél nem. Ezt a megoldási módot azonban nem tartanám helyesnek, mert egyrésztől egész gabonatermésünk jobb értékesítésének lehetővé tételét nem volna szabad kizárólagosan a liszt exportlehetőségétől tenni függővé. Másrészt az a körülmény, hogy a gabona fuvardíjvisszatérítés révén maga a nyersárú Budapesten kb. ugyanoly áron adható el, mint a megfelelő gabonának a kikötőbeli ára, biztosítási szelepül szolgálna arra, hogy a malmok is ugyanezt az árat fizessék meg a gazdának, vagyis hogy a lisztfuvardíj visszatérítése mint rentabilitást előmozdító eszköz tényleg eljusson a termelőhöz.

A gabona jobb értékesítésére természetesen az itt javasolt tarifális intézkedésen kívül még egyéb intézkedések is szolgálhatnak. Óriási szerepe és fontossága van a gabonatermelés és lisztgyártás tudományos továbbfejlesztésének. Kanada búzája a Manitoba, mely ma mindenütt győz a világversenyben, — nem a véletlen folytán, a természet ingyen ajándékából állott elő,

hanem tervszerű kiválasztással és nemesítéssel jött létre a Kanadába kiszállított orosz buzából. Minekünk is volt és van az Alföldön kitünő buzánk. Midőn az utóbbi években támadások hangzottak el a magyar buza minősége ellen, akkor tudományos vizsgálatokkal azt állapították meg, hogy a magyar buza minősége nem lett rosszabb, mint amilyen volt. Bennünket azonban az nem elégíthet ki, hogy a magyar buza nem lett rosszabb, mikor a külföldön és főképen Kanadában olyan buza-minőség jött létre, amelyik jobban betölti azt a szerepet, amire idáig Középeurópában a magyar buzát vásárolták. A kanadai buza jelentősége Csehországban, Ausztriában, Németországban az, hogy képes megjavítani az ott termő belföldi buzákat. Ha a német, cseh stb. buzához bizonyos arányban Manitobát kevernek, egy jobb lisztféleség áll elő, míg a magyar buzát kevésbé tudják keveréshez használni és az inkább csak a teljes liszt előállítására szolgál. Miután ezekben a nyugati államokban igen gyakran probléma az, hogy a saját gyenge buzájukat egyáltalában őrlési célra fel tudják használni, természetes, hogy ropant kíváncsiak számukra egy olyan külföldi buza, ami az ő silány buzájukat használhatóvá teszi. Ha tudjuk azt, hogy ilyen keverő buzára a külföldnek szüksége van, akkor már ezzel adva is van a feladat, amelynek megoldását keresnünk kell, hogy ilyen, a külföldnek megfelelő anyagot létrehozzunk. Adva van a feladat, illetve adva volt már egy évtizeddel ezelőtt és keservesen érezzük annak a mulasztásnak a következményeit, hogy nem sikerült ezt a feladatot már hamarabb megoldani.

Mayer János, földművelésügyi miniszter úr nemrég fejtette ki programját az ország területéből 1 millió kat. holdat kitevő szikes földek megjavítására. Amennyiben a karcagi szikjavító kísérletek eredményei nagyban is beválnak, akkor egy óriási földhódításról van itt szó, ami a hollandiai Zuider-tó kiszáritásával hasonlítható össze. Ezen terv szerint a javítás — meszezés — költségeinek kétharmadát az állam viseli. A szikes földek javítása elsősorban buza-többtermelést jelent, így még inkább szükségessé fog válni a többtermésnek az általam ajánlott fuvardíjvisszatérítéssel szélesebb fogyasztó területen való kínálása.

A gyümölcskivitel előmozdítása nemcsak tőkének, szakértelennek és szervezetnek a kérdése, hanem szerep jut nála még egy tényezőnek: az időnek. A ma megalapozott gyümölcsészetek csak sok esztendő múlva fognak exportra való gyümölcsöt termelni. Fontos azonban, hogy ez az akció most már minél hamarabb meginduljon. Elérendő célnak azt tartanám, hogy minden kisgazdának legalább 50 gyümölcsfája volna, aminek metszése, gondozása munkaalkalmat adna a téli időben, amikor más munkaalkalom nincs, azonkívül a talaj mélyében levő tápanyagot alakítaná át kész exportálható áruvá. Fontos, hogy

kevés fajta, de egyöntetű, exportra kiválóan alkalmas tömeggyümölcsünk legyen, míg a specialitásoknak az előállítását bízzuk rá az amatőr sportkedvelőkre. Míg a gyümölcsfák felnevelése hosszú időt kíván, addig bogyós gyümölcsöknek, epernek, málnának, szedernek a termelése már igen rövid idő alatt kifejlészthető, ha konzervgyárak vannak azoknak a feldolgozására és értékesítésére. A konzervgyárak exportképességének a helyreállítása tulajdonképpen alapja a jövedelmező gyümölcstermelésnek is. Ez pedig megint egy pénzügyi intézkedéstől függ. Ha a konzervgyárak pénzügyi ellenőrzés mellett hozzájuthatnának az adómentes cukorhoz, ezenkívül konzervgyártási célokra a cukorvám is minimális tételre szállíttatnék le, akkor a hazai cukorgyárosokat is kényszeríteni lehetne, hogy a konzervgyáraknak cukrot exportárban adjanak el és a konzervgyártásnak igen nagymérvű fellendülése és exportja volna az eredménye.

A bortermelés válságát előidéző okokról volt már szó. Itt csak a segítség módjára óhajtanék rámutatni. Ugyanaz volna itt is, amit a buzánál és a lisztnél elmondottunk. Azoknál a cikkeknel olcsó exporttarifával lehet a versenyképességet fenntartani a külföldön amellet, hogy idehaza a rentabilitást biztosító magasabb árakat érjük el, a bornál valami más módon kell az exportórt támogatni, hogy idehaza magasabb árat tudjon fizetni azért a borért, amelyet külföldön kénytelen világpiaci árban eladni. Első volna ennek a gondolatnak minden érdekeltnél való elismertetése. Hogy milyen forrásból és milyen formában kapja az exportőr ezt a támogatást, az részletkérdés. Történhetik pl. egy behozatali jegy alakjában, amely vámköteles áru vámjának a lefizetésére jogosít, történhetik egy az adófizetésnél felhasználható jóváírás, stb. alakjában. Szóba jöhetne egy olyan terv is, hogy a fővárosba és a nagyobb vidéki városokba, amelyeknél a fogyasztási adó beszedése sorompókon keresztül történik, a beszállított bor egy részét köteles volna a vevő egy exportőrnek eladni, aki pénzügyi ellenőrzés mellett köteles azt a bort exportálni. A vevő, kereskedő, vagy vendéglős, a helybeli árnak a felemelése útján regresszálná magát azért a kárért, hogy a bor egy részét exportcélra olcsóbban volt kénytelen eladni. Hogy technikailag a dolog könnyebben keresztülvihető legyen, megszervezhető, hogy a leszámolás nem minden egyes szállítmánynál külön-külön, hanem időszakonként menjen végbe. Az az aggodalom, hogy az itthon eladott borért nem lesz magasabb ár elérhető és így a kényszer-exportért a kereskedő vagy korcsmáros nem kárpótolhatja magát, — nem állhat fenn, amennyiben a bor ára olyan mértékben emelkedik, amilyen mértékben a piacra vihető mennyiség csökken. Mindenesetre ilyen export-előmozdító, premizáló intézkedésre van szükség, mert különben a Bécsben, Zürichben és Kopenhágában

magas költséggel létesült borpáloták, amelyek a magyar bor kitünő minőségét akarják bemutatni, teljesen hiábavaló, céljuk-tévesztett intézkedések maradnak, ha olyan árut mutatnak be a külföldnek, ami ide ki nem vihető.

*

Összefoglalva most már az előadottakat, véleményem az, hogy mezőgazdasági kivitelünk emelése lehetséges és főképen a termelést és annak rentabilitását előmozdító intézkedések azok, amelyek a kivitel emelésére szolgálhatnak. Ezen intézkedések egyes cikkeknél már rövid idő múlva is éreztethetik hatásukat, így különösen gyors eredmény várható az élősertés, szalonna és zsír kivitelénél, a gabona és a lisztfeleslegeinknek több ország területén, jobb árban és a kampány korábbi időpontjában való értékesítésénél, a borkivitel lehetővé tételénél, túlnyomó részben azonban fokozatosan az üzemek átalakításával parallel fog kifejlődni kivitelünk. Összességében sok százmillió mezőgazdasági termény exportlehetőségéről van szó, aminek előállítására a magyar mezőgazdaságnak minden feltétel rendelkezésére áll. — Már maga a kezdet, az üzemek berendezése, az exportotéstermelést előmozdító nagyvállalatok életre hívása megadja a hitelbázist az átalakításhoz szükséges tőkék megszerzéséhez.

Azt a gondolatot szeretném kiemelni, hogy tévesen tartják mások és gondoljuk talán mi magunk is, hogy mezőgazdasági termelésünknek nincsen piaca. Ellenkezőleg, itt áll a legnagyobb élelmiszer-behozatalra szoruló Európa közepén egy mezőgazdasági lehetőségekkel gazdagon megáldott ország, amelynek kereskedelmi mérlege rossz, mert mezőgazdasági termelésével nem tudott még idáig alkalmazkodni a piac igényeihez, nem kapcsolta be a mezőgazdasági termelő-osztályt, sem a régi, sem a reform folytán földhöz juttatott új birtokosokat az exportra való termelés szervezetébe és elmulasztotta mindezideig azoknak az exportot gátló adóterheknek az eltörlését, amelyek kizárják azt, hogy az ország terményei versenyképesek legyenek az európai nagy piacokon.

Balkányi Béla.

Közlemények.

A hosszú lejáratú ipari hitelről.

Az ipari hitel megfelelő szabályozása igen súlyos és egységesen még meg nem oldott kérdése korunknak. A termelési és piaci viszonyok változásával kapcsolatos kockázat miatt az iparvállalatok rendszerint csak rövid időre és nagy kamat mellett kaphatnak hitelt. Gyakran még a rendes vállalati kockázatot is messze meghaladó mértékben súlyosabbak az iparnak nyújtott hitel feltételei, mert a hitelezők felhasználják azt, hogy az ipar léte állandó pénzigénybevételhez van kötve. Nemcsak a szüntelen munkabérfizetések, hanem a gyors üzemromlás és a technika haladása következtében nélkülözhetetlen javítások és beruházások is növelik az ipar állandó hitelszükségletét. Ilykép az ipar sorsa a hitelszervezet kezében van és hitelmegvonással a legvirágzóbb iparvállalatot is tönkre lehet tenni.

A pénztőkétől való természetes függést az ipar többféleké igyekszik elviselhetőbbé tenni. I. Nagy penzszükségben egyes iparvállalatok *társulással, újabb részvénykibocsátással, részvényelsőbb-ségi kedvezményekkel* igyekeznek pénzt szerezni. Ámde, ha az ilyen úton szerzett pénzt nem az üzem kiterjesztésére, hanem csupán annak rendes fenntartására fordítják, akkor tulajdonkép a vállalat tulajdoni viszonyainak eltolódása, az eddigi tulajdonosok (részvényesek) szegényedése következik be. Ez nem hitelművelet, hanem részleges tulajdonátruházás. II. A védekezésnek másik módja az, hogy az iparvállalat áldozatot hoz önállóságából, rendelkezési szabadságából és valamely tőkeerős pénzesoport állandó támogatása fejében elfogadja annak irányítását az üzletvitel és az üzleti feltételek tekintetében. Így fejlődik ki egyes *pénzcsoporthoz vezető vállalatok alatt az ipar kartel-szervezete*, amely az iparnak állandóbb és biztosabb létet, de egyúttal megkötöttséget és korlátozottságot is jelent. III. Az ipari vállalkozás függetlensége viszonylag leginkább megóvható azáltal, ha az ipar *hosszabb lejáratú hitelt* kaphat.

Régi törekvés az, hogy *a hitelbiztosítékok erősítése által könnyítsék semellett olcsóbbá és folyamatosabbá tegyék az ipari hitelt*. I. Régóta alkalmazzák erre a célra a *warantírozást*, a kereskedelmi áruknak helyettesítő jegyek útján való zálogi lekötését. Ez az intézmény azonban csak rövid időre nyújthat fedezetet, mert a kereskedelmi áruk rendeltetése a gyors elidegenítés. II. Az említett célt szolgálja az *ingójelzálog* intézménye is, amely lehetővé teszi egyes üzemi ingóságoknak nyilvánkönyvi bejegyzés útján való elzálogosítását. Azonban legtöbb országban most még csak a mezőgazdasági termeléshez tartozó dolgok lehetnek ingójelzálog tárgyai. Ipari ingóságokat általában csak az angol törvény enged ingójelzálogul lekötöni. A szállodai berendezések jelzálogi lekötését Franciaország és Svájc törvényei engedik meg. Franciaországban a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatban előállított ipari cikkeket is ingójelzálogjoggal lehet terhelni. III. Az ingójelzálogjog rendszerétől eltérnek azok a kísérletek, amelyek a kereskedelmi, illetőleg ipari vállalatot, mint *testi dolgoknak és jogoknak eszmei összességét működő egészében kötik le zálogul* és amelyek a vállalkozó személyi biztosítékát rendszerint dologi biztosítékokkal kombinálják. *Franciaországban és Monacóban* törvény szabályozza a kereskedelmi üzlet különleges zálogjogát. A franciaországi 1909.

évi március 17-iki törvény szerint a kereskedelmi üzletet mint vagyonösszességet lehet zálogjoggal terhelni; a zálogjog minden esetben kiterjed a cégre, az üzlethelyiség bérleti jogára, a vevőkörre, az üzleti összekötöttésekre, ezenfelül kikötés alapján kiterjedhet az üzlet folytatásához rendelt ingóságokra, anyagkészletre, felszerelésre, találmányi szabadalmakra, a kereskedelmi mintákra, rajzokra, védjegyekre és általában minden, az üzlettel összefüggő ipari, irodalmi és művészeti jogokra. Ezt a zálogjogot az illetékes kereskedelmi bíróságnál vezetett nyilvánkönyvbe kell bejegyezni, de a zálogjog már a zálogszerződés keltétől érvénnyel bír, ha a zálogjog bejegyzése 15 nap alatt megtörténik. Bemutatóra szóló okiratban alapított zálogjog hátrattal is átruházható. Az üzletet rangsor szerint több zálogjoggal is lehet terhelni. Az üzlettulajdonos változása nem szünteti meg a zálogjogot. Az üzletáthelyezést 15 nappal előre be kell jelenteni a hitelezőnek, különben a követelés esedékessé válik. Esedékessé lesz a követelés akkor is, ha a hitelező az áthelyezést nem hagyja jóvá.

Angliában törvényi szabályozás nélkül is él az úgynevezett „floating charge” intézménye, amely szerint szerződési úton leköthető a kereskedelmi társaságoknak egész változó vagyonállaga. A dologi biztosítékot Angliában az ott már régóta meggyökerezett *bizalmi képviselő (trustee)* intézménye pótolja.

Németországban az ipari hitel biztosítását megkönnyíti az, hogy az ingatlanra alapított jelzálogjog kiterjed az ingatlan elvált termékeire és tartozékaira. (B. G. B. 1120. §.) A jelzálogos hitelezők helyzetét erősíti az 1899. évi Reichshypothekengesetz 29. §-a azzal, hogy a lejjálogbanknál kötelezővé teszi a jelzáloglevélbirtokosok érdekképviselőjének (Treuhand) közreműködését; emellett a Landeshypothekenbankok állami felügyelet alatt állami kezesség mellett működnek.*

A háború után megnövekedett ipari hitelszükséglet arra készítette a német szövetséges államokat, hogy az említett nyomokon haladva, az ipar különleges természetének megfelelően, kifejlesszék az ipari hitelbiztosítás speciális rendszerét. Például szolgál e tekintetben a szász *Landespfandbriefanstalt* felállításáról szóló 1925. évi július 20-iki szász törvény. Ez a törvény a benne szabályozott intézetet a *pénzügyminiszter felügyelete és ellenőrzése alá helyezi. Viszont az állam felel az intézet mindennemű kötelezettségének teljesítéséért.* Az intézet működését egy millió birodalmi márkából álló alaptőke befizetésével az állam indítja meg, de az intézet az évi nyereség 25 százalékát tartalékolni köteles mindaddig, amíg a tartalékalap a kibocsátott záloglevelek névértékének 20 százalékát el nem éri. Az intézet névre szóló, felmondhatatlan, kamatozó zálogleveleket bocsát ki összesen nem több, mint 50 millió márka névértékben. A zálogleveleknek állandóan *fedezve kell lenniök ipar vagy kereskedés céljára szolgáló, belföldi ingatlanon alapított s a kibocsátott záloglevelek névértékének megfelelő értékű jelzálogkövetelésekkel*; a záloglevelekért az intézet minden vagyonával szavatol. A jelzálogkölsöntőke összege nem lehet nagyobb a lekötött ingatlan becsértékének 30 százalékánál, a becsértéknek pedig meg kell felelni mind a forgalmi, mind a hozadéki értéknek. A *jelzálogkölsönadósok a kölsöntőke 10 százaléka erejéig egyetemlegesen felelősek* a megfelelő kibocsátáshoz tartozó záloglevelekből

* Németország hitelszükséglete a háború óta főképp az Északamerikai Egyesült Államokból nyer kielégítést. A hitelnyújtásra az Uniónak 1913. december 23-iki törvénye nyújt alapot; a törvény szerint ugyanis az úgynevezett Foreign Banking Corporation kölcsönkötvényei biztosítására hosszúlejáratú európai elfogadványokat és értékpapírokat is elfogadhat.

eredő intézeti kötelezettségeikért. Az egy kibocsátáshoz tartozó záloglevelek biztosítására *a záloglevélérték 5 százalékának megfelelő külön biztosítási alapot* is kell létesíteni. A jelzálogkölcsonados három havi felmondás után teljes, vagy a rendesnél nagyobb tőketörlesztést is eszközölhet. Az intézet igazgatóságának elnöke a kormánybiztos, az igazgatóság 12 tagja közül hármat két évi megbízással az országgyűlés rendel ki, a többi tagot ugyancsak két évi időre a helyi hitelbizottságok (Kreditasschüsse) javaslatára a pénzügyminiszter hívja meg. Az igazgatóság ügykezelését az állami közigazgatási tanács (Verwaltungsrat) ellenőrzi; ez állapítja meg a zárszámadást, a hitelezés feltételeit és az üzletszabályzatot. A Verwaltungsrat az igazgatóság működésére vonatkozó észrevételeiről a pénzügyminiszternek tesz jelentést s véleménykülönbség esetén a pénzügyminiszter dönt. Általában *a pénzügyminiszter utasítása kötelező az igazgatóságra*. A hiteligénylések megbírálásában az egyes esetekben folyósítható hitel terjedelmének meghatározásában az iparkamaránként alakított Kreditasschüsse véleménye az irányadó; e bizottságnak az elnökét és négy tagját a kormánybiztos hozzájárulásával a záloglevélintézet igazgatósága jelöli ki két évi időre. A bizottság, amely helyi szakemberekből áll, díjazás nélkül látja el alapvető fontosságú feladatát. A drezdai záloglevélintézet két évi fennállása alatt három ízben bocsátott ki zálogleveleket. Az 1927 januári kibocsátású záloglevelek 6 és fél százalékkal kamatoznak, a zálogleveles kölcsön 20 év alatt törlesztendő, az évi törlesztés alapösszege évi 7 százalék, de figyelemmel a kibocsátás 90 százalékos árfolyamára, és a negyedszázalékos tartálékolási járulékra, a kölcsön után fizetendő teljes járulék a kölcsöntőke névértékének 8-3 százaléka. Az intézet 1926. év végéig 428 esetben adott helyet kölcsönkérelmeknek és összesen 41,000.000 birodalmi márka hitelt folyósított. A záloglevelek elhelyezése a National City Comp. of New-York útján történt. Az intézet évi jelentése üzleti nyereségről számol be. Az adósok közül csupán hárman lettek fizetéseképtelenek, de az intézet követelése ezekben az esetekben is teljes kielégítést nyert. Hasonló alapon záloglevélkibocsátások folynak a Németbirodalom más részében is (például Westfalenben, Thüringenben). A Deutsche Banknak sikerült Amerikából (Dillon, Read et Co.) ipari hitel céljaira 21,000.000 dollár kölcsönt kapni záloglevélkibocsátás nélkül is, de *trustee felügyeletének elfogadása* mellett; ezt a kölcsönt a Deutsche Bank öt évi lejáratú *jelzálogjoggal és a kölcsönvevők egyetemleges felelősségével* biztosított ipari hitelek folyósítására szánta. A Pfälzische Wirtschaftsbank és a Weimari középipari hitelszövetkezet szintén trustee felügyeletének elismerésével és részben az adósok kölcsönös felelőssége alapján igyekszik az ipar hosszabblejáratú hiteligényeit kielégíteni.

Hosszabb lejáratú hitel jogi előfeltételeinek megteremtésével kíván a magyar iparnak szolgálatot tenni az iparzáloglevelekről szóló 1928 január 30-án 469. szám alatt benyújtott magyar törvényjavaslat, mely a külföldi tapasztalatok figyelembevételével, de azért főként a hazai jogfejlődés alapján s a hazai közgazdasági viszonyoknak megfelelően — eredeti intuicióval — választotta meg a hosszabb lejáratú ipari hitel biztosítékait és a hitelművelet keresztülviteléhez szükséges záloglevélkibocsátás feltételeit. A törvényjavaslat nem helyezi előre kilátásba az állam üzleti részvételét és anyagi garanciáját, mint az ismertetett szász törvény, de azért felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a záloglevélkibocsátó intézet alapításában részvényaláírás útján résztvehessen, emellett a törvényjavaslat a záloglevélkibocsátó intézetet kormánybiztos útján *kormányfelügyelet* alá helyezi. A törvényjavaslat nem

támaszkodik az adósok kölesönös személyi felelősségére, nyilván azért, mert a záloglevélüzletnél ezt eléggé pótolja az, hogy a jelzálogkölesönök a záloglevélbirtokosok összességének szolgálnak biztosítécul. A törvényjavaslat nem elégedett meg a magyarországi záloglevélkibocsátások eddigi biztosítékaival, mert azokat az üzleti élet is csak a lakóházzal ellátott vagy mezőgazdasági ingatlanok tekintetében találta megfelelőknek. Az iparvállalat egész vagyone értékéhez képest ugyanis rendszerint csekély a vállalat ingatlanának értéke. Ilykép — ha mint nálunk — a telekkönyvi bejegyzés az ingatlanon felül csak szűk körben biztosít egyéb értékekre kielégítési elsőbbséget, akkor az iparvállalat aránylag kevés telekkönyvi (jelzálogjogi) biztosítékot tud adni, mert hiszen az ipari vállalat vagyona túlnyomórészen ingóságokból és az ingatlantól független — nem telekkönyvezhető — jogokból áll. A törvényjavaslat szerkesztői úgy vélték, hogy ha komoly az a szándék, hogy az országot ipari elmaradottságából feljebb kell emelni és hogy az emelkedést olcsóbb és folyamatosabb hitellel kell lehetővé tenni, akkor az ipar részére olyan külön hitelrendszert kell alkotni, amely számol az iparvállalkozás speciális természetével, erre pedig fel kell használni az iparban vezető nyugati államok üzleti szokásait és jogintézményeit is. Ez a megfontolás vezetett arra, hogy a törvényjavaslat a hosszúlejáratú ipari hitel biztosítására 1. megengedi az egész iparvállalati vagyonnak, mint működésben levő egésznek a lekötését, 2. rendszeresíti a biztosítékok megállapításában a kötvénybirtokosok bizalmi képviselőjének (trustee-jének) közreműködését, 3. és a jelzálogi fedezet veszélyeztetettsége esetében megengedi, hogy a fizetési zavarba jutott adós vállalat zárlati kezelését maga a hitelezőket képviselő intézet vegye át. A törvényjavaslat zseniálisnak mondható megoldást talált arra, hogy az egész vállalati vagyon zálogjogi lekötésére ne kelljen megelégedni forgalmi jegyekkel (mint Angliában stb.), vagy ne kelljen új zálogkönyvi nyilvántartást rendszeresíteni (mint Franciaországban), hanem hogy a zálogjog a megbízhatóságáról messze földön jól ismert magyar telekkönyvben legyen biztosítható. A törvényjavaslat itt a külföldi példákat a magyar jogban már régóta élő azzal a gondolattal egészítette ki, hogy az ingatlan jelzálogjogi terhelése nem telekkönyvezett értékekre is kiterjedhet. Ez a gondolat élt már az 1723:CVII. törvényekben, továbbélt a bányatörvényben, a vasutak és csatornák telekkönyvezési jogában, valamint a végrehajtásról szóló 1881:LX. törvények egyes rendelkezéseiben, végül újult életre kelt a belvízi hajók lajstromozásáról és a jelzálogjogról szóló, legújabban alkotott törvényekben is. Az ipari záloglevelekről szóló törvényjavaslat a telekkönyvi nyilvántartás áttekinthetőségét azzal növeli, hogy a kérdéses jelzálogjogot csak egy helyen, a központi telekkönyvben rendeli nyilvántartani. Ilykép — ha még megfontoljuk, hogy a jelzálogkölesöntőke a vállalati vagyon becsértékének egyharmadánál nagyobb nem lehet, hogy a zálogleveleket fedező jelzálogjogot a telekkönyvben mindig csak első helyen és feltételtől mentesen lehet bejegyezni s hogy a jelzálogos követelés kielégítésének e törvényjavaslatban szabályozott módja a legegyszerűbb és legrövidebb, akkor méltán mondhatjuk, hogy a törvényjavaslat az ipari hitelnek minden nyugati rendszernél erősebb dologi fedezetet talált. A jelzálogjogi fedezet jóságához természetesen nagyban hozzájárulhat a jelzálogul lekötni kívánt vagyonnak megbízható becslése; a becslés módjának meghatározását a törvényjavaslat az intézeti alapszabályoknak tartja fenn, de e tekintetben a drezdai bank szabályai és gyakorlata becses útmutatást nyújthatnak. A záloglevelek biztosításához a jelzálogi fedezeten felül természetesen megfelelő bankszerű fedezet is szükséges.

Ezt a fedezetet *legalább 10 millió pengő intézeti alaptőke* és a kibocsátott *záloglevelek 20 százalékát kitevő külön biztosítási alap* nyújtják; a fedezetet erősíti az, hogy az alaptőke elhelyezéséhez a pénzügyminiszternek, a külön biztosítási alap elhelyezéséhez pedig a kormánybiztosnak és a trustee-nek hozzájárulása szükséges.

A törvényjavaslat ismertetését nem szükséges tovább folytatni, mert az üggyel foglalkozók úgyis ismerik a törvényjavaslatot és mert a javaslat bírálói a javaslat indokolásában aggodalmaikra sok esetben megnyugtató választ találhatnak.

A törvényjavaslatban a közgazdasági és jogi alkotó erőknek szerencsés találkozását szemléljük. Ez a törvényjavaslat megnyugtathatja a közgazdasági tényezőket afelől, hogy a törvények előkészítői éberen figyelik a közgazdaságnak minden életrevaló, közérdekű és jogszabállyal előmozdítható törekvését. Ebben a törvényjavaslatban a nemzeti haladásnak olyan értékes csirái találhatók, hogy méltán kellene veszteségnek tartani, ha ezek a csirák még keletkezés közben elsorvadnának. Megölheti e csirákat az olyan bírálat, amely csak gáncsot szór, de a hibáztatott részeknek helyesebbekkel pótlásáról nem gondoskodik. Másrészt megölheti a csirákat a túlbuzgóság is, amely a részben idegen klímáról hozott palántát máról holnapra akarná nálunk terebélyes fává fejleszteni. De örömmel kell üdvözölni az olyan bírálatot, amely a törvényjavaslat helyesbítését előmozdítja.

A törvényjavaslattal szemben felhozott ellenvetések közül most csak az egyik elterjedt kifogással kívánok foglalkozni, hogy tudniillik hiába teremtünk újabb hitelbiztosítékot, ha nincs elég tőkének arra, hogy a záloglevelek vásárlásával vagy a segítségül kínálkozó külföldi kölcsöntőke törlesztésével a belföldi hitelképesség eddigi kereteit kitágíthassuk. Ez az ellenvetés két okból téves. Egyrészt azért, mert nem számol a *tőke és hitel kölcsönhatásával*, vagyis azzal, hogy a pénzben mobilizált tőke mennyiségi szaporodása nem mindig előfeltétele a hitel növekedésének, viszont az újabb biztosítékokra támaszkodó hitel megfelelő közviszonyok mellett önállóan is képes a szunnyadó gazdasági erőket meghatványozni és ezzel a tőkemobilizációt elősegíteni. Ezt igazolja a kapitalizmusnak egész fejlődése. De helytelen az ellenvetés azért is, mert egyelőre nem a hitelkeretek kitágításáról van szó, hanem csupán a *meglevő rövidlejáratú és súlyosfeltételű tartozásoknak hosszabb és olcsóbb hitel útján való konvertálásáról*. Aki azt veti ellen, hogy eladósodunk a külföldnek, annak először azzal kellene tisztába jönnie, hogy mennyire vagyunk *máris* eladósodva, hogy passzív külkereskedelmi mérlegünk, amely ipari termelésünk elégtelenségével is szorosan összefügg, mily mértékben növeli évről évre az eladósodást és hogy a fizetési mérleg romlása folytán miként válik mind bizonytalanabbá a rövid lejáratú hitel és miként romlanak e hitel feltételei. A hosszabb lejáratú és olcsóbb hitel *nyugalmat, erőt és bizalmat* önthetne a gazdasági életbe. Ez a hitel felvirágoztathatná a termelést és a megnövelt produktivitásból, a megjavított kereskedelmi mérleg gyümölcseiből könnyebben lehetne törleszteni és visszafizetni a külföldi terheket is.

Tunyogi Szücs Kálmán.

Aranyvaluta Olaszországban.

Az 1927 december 21-én megtartott olasz minisztertanács elhatározta a *lira törvényes stabilizálását*, azaz megállapította azt az aranyértéket, amelyet a lira a jövőben képviselni fog. Eszerint 100 lira 7.919052 gramm színarannyal azonos értékű, azaz 1 régi lira 3.66 új lirával egyenlő, míg 1 dollár 19 lirának és 1 angol font

92.46 lírának felel meg. Evvel véget ért a hosszú és szívós küzdelem, a battaglia della lira, amelyet a kormány a lira értékének a megvédéséért folytatott. A közgazdaság, amely a lira érték-hullámozásának ideje alatt a legváltozatosabb megpróbáltatásoknak volt kitéve, ismét biztos értékmérővel számolhat és így a bizonytalan valutapolitikai helyzet nem bénítja meg többé a gazdasági fellendülést.

Az egészséges valutáris viszonyok megteremtésének a munkáját ott kellett kezdeni, ahonnan annak idején a valuta hanyatlása kiindult, azaz helyre kellett állítani az *államháztartás egyensúlyát*. Az államháztartás alakulása ugyanis a háborút követő években meglehetősen vigasztalan képet mutatott.

Az államháztartás tényleges eredményei.

Költségvetési év	Bevétel	Kiadás		Felesleg (+) v. hiány (—)
		millió	lira	
1913—14.	2.524	2.688	—	164
1918—19.	9.676	32.452	—	22.776
1919—20.	15.207	23.093	—	7.886
1920—21.	18.820	36.229	—	17.409
1921—22.	19.700	35.461	—	15.761
1922—23.	18.803	21.832	—	3.029
1923—24.	20.581	20.999	—	418
1924—25.	20.440	20.023	+	417
1925—26.	21.044	18.766	+	2.268
1926—27.	21.337	20.932	+	405
1927—28. (előirányzat)	21.853	21.826	+	27

A háborús és háború utáni évek deficitjeinek a fedezése Olaszországban is a jegybank igénybevétele útján történt, de ezenkívül államjegyek (biglietti di Stato) és kincstári jegyek (buoni di Tesoro) kibocsátásával is. A háború alatt a jegybanknál felvett előlegekhez a legkülönbözőbb címeken újabb előlegek járultak, úgy hogy 1926 június 30-án a jegybanknál fennálló államadósság már 6.729 millió lírát tett ki és 2100 millió összegű államjegyek voltak forgalomban, amely két tétel együtt a 20.442 millió összegű összes papírpénzforgalomnak 43.2%-át képviselte. A kincstári jegyek azonban ennél jóval jelentékenyebb összegben kerültek kibocsátásra, amennyiben a maximális forgalom idején, 1923 júniusában 36 milliárd lírát tettek ki.

Az államháztartás helyzetének fokozatos megerősödése nem annyira új adók behozatalában vagy az adókulesok emelésében találja magyarázatát, hanem főképp a kiadások csökkentésére, az adóalapok jobb megragadására és a beszedés egyszerűsítésére volt visszavezethető. Az egyetlen új adóval: az aggregényadóval ugyanis szemben áll az örökösödési adó kulesának a leszállítása és az Olaszországban befektetett külföldi tőkéket terhelő illetékek megszüntetése. A háború előtti viszonyokkal való összehasonlítás kedvéért azonban mindenesetre meg kell állapítanunk azt, hogy míg az 1913—1914. költségvetési évben az adókból és illetékekből származó állami bevételek 2054 millió lírát tettek ki, azaz az állami adókból egy lakósra eső rész 55½ líra volt addig az 1926—27. évben az adóteher 18.994 millió lírara emelkedett s így egy fejre 469 líra esett.

Az állampénzügyek kedvező alakulását nagyban elősegítette a *függő államadósság konszolidálása* és az egész belső *államadósság* terhének a *csökkentése*. A függő adósság konszolidálása kényszerkonverzió útján történt. Miután ugyanis a kincstári jegyek összege az 1923. évi 36 milliárdról 1926 végéig 28 mil-

liárdra apadt le, a kormány azokat hosszú lejáratú kölcsöncímletekre, az ú. n. littorio-kölcsön címleteire cserélte be. A konverzió csak a kilenc éves kincstári jegyekre nézve nem volt kötelező, amelyek a kölcsön lebonyolítása után 76 milliárd lira összegben forgalomban maradtak és 1931-től kezdve válnak esedékesekké. Összesen 204 milliárd összegű függő adósságot konvertáltak a littorio-kölcsön címleteire, amely az önkéntes jegyzésekkel együtt 275 milliárdot eredményezett.

A belső adósság teljes összege, amely 1923 június 30-án 955 milliárd lirát tett ki, 1926 június 30-án még 913 milliárdot képviselt, de 1927 december 31-ig 864 milliárdra apadt le. A belső adósság a pénzügyminisztérium kimutatása szerint a következő tételekből áll:

Háború előtti adósságok	14.3	milliárd	lira
Nemzeti kölcsönök	35.9	„	„
Littorio-kölcsön	27.5	„	„
Kilenc éves kincstári jegyek	7.6	„	„
Államjegyek	0.7	„	„
A Cassa Depositi e Prestiti-nél fennálló adósság	0.4	„	„

Összesen: 86.4 milliárd lira

Tekintettel arra, hogy az évi átlagos kamatteher 474%, a belső adósság kamatszolgáltatása a költségvetést mintegy 4 milliárd lirával terheli, ami az összes kiadásoknak csaknem $\frac{1}{5}$ részét képviseli. A belső államadósság csökkentése egyébként a kormánynak állandóan egyik legfőbb gondját képezi. 1927 augusztusában a belső adósság törlesztésére külön amortizációs pénztárat állítottak fel, amelynek bevételei évi egy milliárddal indulnak s amely 1928 februárig 553 millió lira összegű állami kötvényeket vásárolt vissza.

A belső adósság mellett a pénzügyi politikának sokáig igen nehéz problémája volt a *háborús adósságok* rendezésének a kérdése is, mindaddig, amíg 1925 novemberében az Egyesült Államokkal és 1926 januárjában Angliával végleges megegyezést nem sikerült elérni. Ezek az egyezmények Olaszország háborús adósságát az Egyesült Államokkal szemben 2042 millió dollárban, azaz — a stabilizációs árfolyam alapján számítva — 38.798 millió lirában, Angliával szemben 274 millió font sterlingben, azaz 25.334 millió lirában állapították meg, ami 1925-től 1987-ig emelkedő évi részletekben emelkedő kamatláb mellett fizetendő. A háborús adósságok szolgálatát a kormány 1926 márciusában egy külön amortizációs pénztárra ruházta, amelynek bevételeit főképp azok az összegek alkotják, amelyek Olaszországot a Dawes-tervezet értelmében Németország részéről teljesítendő fizetésekből megilletik. Így az olasz kormány a jóvátételi fizetések és a háborús adósságok között a forma szerint is szoros kapcsolatot létesített.

Valutapolitikai téren a stabilizációt előkészítő műveletek közül döntő jelentőségű volt a *jegyforgalom* fokozatos csökkentése.

Papírpénzforgalom

	Bankjegyek	Államjegyek	Összesen
1920. december 31.	19.731	2.268	21.999
1926. június 30.	18.342	2.100	20.442
1927. november 30.	17.984	880	18.864
1928. január 10.	17.768	691	18.459

A bankjegyforgalom csökkentését a hitelek állandó — bár a közgazdaság szempontjait is figyelembe vevő — megszorításával

és a *bankkamatlábnak* magas színvonalon való tartásával sikerült elérni. A Banca d'Italia a bankkamatlábat 1925 március 9-én 4¼%-ról 6%-ra, majd ugyanazon év június 18-án 7%-ra emelte fel és dacára annak, hogy Nyugat- és Középeurópában a kamatlábak 1927 közepéig csökkenő irányzatot mutattak, 1928 márciusig változatlanul kitartott a magas kamatláb mellett, nem engedve magát befolyásolni a magánleszámítolási kamatlábnak 6% alá történt csökkenésétől sem. A Banca d'Italia-nak a jegyforgalom korlátozására irányuló törekvését kétségtelenül nagyban elősegítette az, hogy 1926 június 30. óta Olaszország területén kizárólagos jegykibocsátási szabadságot élvez, amennyiben a két másik jegybank: a Banco di Napoli és a Banco di Sicilia jegykibocsátási joga ezen a napon megszűnt és jegyforgalmukat a Banca d'Italia vette át.

1926 június 30-án a 18.342 millió lira összegű jegyforgalomból 6729 millió még az állam számlájára forgalomba került jegyekből állott; 1926 szeptemberében azonban a kormány a 100 millió dollár összegű 7%-os Morgan-kölesönnek hozadékából 70 millió dollárt és egyéb forrásokból 20 millió dollárt a bankhoz utalt át, ami által az államadósság — figyelembe véve a lira akkori árfolyamát — mintegy 2500 millió lirával csökkent s így az 1927 november 30-iki kimutatásban már csak 4227 millióval szerepelt. Evvel az összeggel azonban a bank nem csökkentette a jegyforgalmat, hanem azt a magángazdaság számlájára forgalomban lévő jegyekhez írta.

Ami az *államjegyeket* illeti, az 1926 szeptember 7-iki és 1927 június 23-iki rendeletek azok fokozatos bevonását, illetőleg a kisebb címleteknek ezüstérmekekkel való helyettesítését rendelték el. A 25 lirás államjegyek bevonása már teljesen befejezést nyert, míg az 5 és 10 lirás államjegyek 1928 június 30-ig maradnak forgalomban.

Az államháztartás rendezettsége és a jegyforgalom csökkentése eleinte nem éreztették hatásukat a *lira értékelésére*, ami főképp arra volt visszavezethető, hogy a nemzetközi spekuláció — amelynek számításai a lira további esésére voltak alapítva — ellenkező irányú tevékenységet fejtett ki. A lira 1926 augusztusig hosszabb-rövidebb megszakításokkal, erősen csökkenő irányzatot mutatott és míg 1 angol font 1923. évi átlagban még 99-78 lirával és 1 dollár 21-83 lirával volt egyenlő értékű, addig 1926 augusztus 3-án 1 angol fontért már 156 lirát, 1 dollárért 32 lirát kellett adni.

A fordulatot Mussolini 1926 augusztus 18-iki *pesaroi beszéde* hozta meg, amelyben kíméletlen harcot hirdetett a lira további elértéktelenedésére irányuló törekvések ellen, sőt azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a lira értékének fokozatos emelkedése fog bekövetkezni. Az intézkedések, amelyek a beszédet nyomon követték, úgymint az erélyes hitelkorlátozások, az államjegyek bevonásának gyors keresztülvitele, a bank devizakészleteinek a gyarapítása és a devizaigénylések állandó kielégítése, csakhamar meghozták a kívánt hatást. A lira árfolyama a nemzetközi piacokon gyors emelkedésnek indult és belső vásárló ereje rohamosan növekedett. 1927 májusában a fonttal szemben elérte az 1:90, a dollárral szemben az 1:18-50 értékarányt, sőt átmenetileg ezen túl ment előre. A kormányt azonban, amelyet a liraárfolyam emelkedésének hatása alatt jelentkező súlyos gazdasági válság különben is komoly aggodalomba ejtett, a közgazdaság képviselői meggyőzték arról, hogy a további revalorizálás előnyei semmiképpen sem érnének fel azokkal a rendkívül súlyos következményekkel, melyek annak nyomán okvetlenül jelentkeznének.

Ennek hatása alatt a kormány lemondott a liraárfolyam

további emeléséről, azt egyelőre állandónak jelentette ki, sőt mindent elkövetett, hogy a lira-haussera beállított spekuláció munkáját ellensúlyozza. Így különösen, főképp a devizakinálat csökkentése érdekében, megtiltotta *külföldi kölcsönök felvételét* s a tilalmat csak a törvényes stabilizáció után, 1928 januárjában függesztette fel; külföldi kölcsönök felvétele azonban most is a kormány jóváhagyásához van kötve, amit a kormány csak akkor ad meg, ha a kölcsön szigorú értelemben vett produktív jellege kifogástalanul igazolva van.

A lira árfolyama valóban állandóan a 90-es kvóta körül mozgott s 1927 december 21-én, a törvényes stabilizáció napján a fonttal szemben 89:98, a dollárral szemben 18:43 volt. Az a körülmény, hogy a kormány a 92:46-os, illetőleg 19-es stabilizációs árfolyam mellett döntött, a lira emelkedett értéke következtében még mindig súlyosan szenvedő közgazdaságra nézve némi enyhülést jelentett.

A stabilizációs rendelet értelmében, amely azonnal hatályba lépett, amely azonban csak később fog törvényerőre emelkedni, a Banca d'Italia köteles az általa kibocsátott *jegyeket aranyra vagy aranyértékű devizákra beváltani*; a bankjegyeken kívül az 1926 szeptember 7-iki és 1927 június 23-iki rendeletek alapján vert ezüstérmék és az államjegyek is — amíg fokozatos bevonásuk be nem fejeződik — *törvényes fizetési eszközt* képeznek; aranyérmék egyelőre nem kerülnek forgalomba; a bankjegyforgalmat és az azonnal esedékes tartozásokat 40% erejéig kell *arannyal és aranyértékű devizákkal fedezni*. Azt az értékkülönbözetet, amely az arany- és devizakészletnek az új paritás szerint való felértékeléséből előáll, az *államnak a banknál fennálló tartozása* törlesztésére kell fordítani. Tehát ki kell egyenlíteni belőle: 1. az állam számlájára forgalomban lévő, 4227 millió lirát kitevő bankjegyek összegét; 2. az államadósság törlesztésére átutalt 90 millió dollárnak az átutalás időpontjában való és a mai értéke közti különbséget, ami 790 millió lirának felel meg; 3. a Banco di Napoli és a Banco di Sicilia 1926 júniusában átvett tartalékai lira-ellenértékében beállott értékkülönbözetet 773 millió lira összegben; 4. egyéb kisebb valutadifferenciákat. Figyelembe véve, hogy az 1927 november 30-iki kimutatásban az aranykészlet 1174, az aranyértékű devizakészlet 1124 millió lirával szerepel s hogy ezek összegét, 2298 millió lirát a 3:66 kules szerint átszámítva 8410 milliót kapunk, az arany- és devizatartalék a felértékelés következtében 6112 millió lirával gyarapodott. Ehhez járult az a mintegy egy milliárd régi aranylirát képviselő devizameennyiség, amelyet a likvidáló Devizaközpont (Istituto dei Cambi) a banknak átadott. Mindezekon kívül a bank 504 millió aranyfrank, azaz 1847 millió új lira értékű aranyat tart leféthben a Bank of England-nél, amely Olaszország háborús adósságainak a fedezetéül szolgál.

A Banca d'Italia vezetősége a stabilizáció sikerességét minden, előre nem látott fordulat esetére is biztosítani óhajtván, összeköttetést keresett egyéb országok központi jegybankjaival és a Londonban a *Bank of England* kormányzójával és a newyorki *Federal Reserve Bank* elnökével folytatott tárgyalások eredményeképpen a Federal Reserve bankok, továbbá az angol, francia, német, svájci, belga, holland, svéd, finn, dán, lengyel, cseh-szlovák, osztrák, magyar és japán jegybankok késznek nyilatkoztak arra, hogy — a megállapított kvóta arányában — összesen 75 millió dollár erejéig a Banca d'Italia által hozzájuk továbbadott váltókat viszontleszámítolják. A váltóanyag kezelését, amelyet a belga és lengyel stabilizációnál a Holland Bankra ruháztak, a jelen esetben a Svájci Nemzeti Bank vállalta. Ezenkívül az ame-

rikai Morgan-bankház 25 millió dollár összegű hitelt tart a Banca d'Italia rendelkezésére, míg a londoni Morgan és a Grenfell & Co., Baring Brothers, Hambros Bank, Rothschild & Sons angol bankházak összesen 5 millió font összegű hitelt nyitnak.

Az ily módon rendelkezésre álló összesen 125 millió dollár, azaz 2375 millió lira összegű, bármikor igénybe vehető hitel a Banca d'Italia egész üzletvitelének biztos támaszt szolgáltat és így hozzájárul a lira értékállandóságának a biztosításához. Az olasz stabilizációnak ez a tényezője egy további lépést jelent abban az irányban, hogy a *jegybankok* — közöttük a Magyar Nemzeti Bank is — felismerve az összes országok valutáinak értékállandóságához fűződő egyetemleges nemzetközi érdekeket, annak fenntartása céljából egyre szorosabb *együttműködést* fejtenek ki.

A stabilizáció keresztülvitele után, 1928 január 10-én a Banca d'Italia kimutatása a következő képet mutatja:

Követelések:

	millió lira
Aranykészlet	4.547
Aranyértékű devizák . . .	6.694
Külföldi kincstári jegyek .	864
Összes készfedezet:	12.105
Aranykészlet a külföldön .	1.848
Pénztári készlet	339
Váltótárca	3.639
Incasso-váltók	5
Lombard-kölcsönök	1.193
Allami vagy államilag garantált kötvények . . .	1.016
Folyószámla követelések .	137
Követelés a likvidációs intézetnél	1.605
Épületek	122
Nem befizetett részvénytőke	60
Különféle aktívák	1.114
Üzleti költségek a múlt évben	496
	23.679

Tartozások:

	millió lira
Jegyforgalom	17.769
A bank külföldi kötelezettségei	584
Letétek	2.366
Kincstári letétek	441
Összes azonnal esedékes kötelezettségek	21.160
Részvénytőke (befizetve 180 millió)	240
Rendes és rendkívüli tartalékok	60
Folyószámla tartozások . .	29
Különféle passzívák	1.625
Nyereség a múlt évben . .	565
	23.679

Figyelembe véve, hogy a 21,160.01 millió lira összegű effektív és virtuális jegyforgalommal 12,105.95 millió lira összegű készfedezet áll szemben, a jegyforgalom fedezete 57.2%, azaz lényegesen meghaladja a stabilizációs rendelet által megkívánt 40%-ot.

Ambár a Banca d'Italia, miután aranybeváltási kötelezettsége 1894 óta fel volt függesztve, ismét a készfizető jegybankok sorába lép, az új rendszabályok korántsem jelentik a tiszta aranyvalutát. Itt eltekintünk attól, hogy a bank csak a római főintézetnél köteles jegyeit beváltani, amennyiben ezt egyszerű aranyvédelmi eszközzel kell minősítenünk, amely hivatva van — legalább is szárazföldi szállítás esetén — a határig való szállítás költségeivel megdrágítani az aranykivitelt. Az a körülmény, hogy a rendelet nem kötelezi a bankot arra, hogy jegyeit aranyérmékre váltsa be, hanem csak „aranyat“ említ, azaz aranyrudakkal is megelégszik, szintén nem esorbítaná az aranyvaluta elvét, mert ez nem zárja ki tetszés szerinti mennyiségű jegyeknek a beváltását és csak arra irányul, hogy az aranyat — az angol és

belga stabilizációhoz hasonlóan — lehetőleg ne a belforgalom, hanem csak a kivitel céljaira vegyék igénybe.

Két másik rendelkezés az, amelyek miatt Olaszországban tiszta aranyvalutáról beszélni nem lehet. Az egyik a rendeletnek az a pontja, amely szerint a bank nemcsak aranyra, hanem *aranyértékű devizákra* is beválthatja jegyeit. A másik pedig az a rendelkezés, amely megadja az *ezüstterméknek* a törvényes fizetési eszköz jelleget. Míg Olaszország az első rendelkezéssel a készpénzfizetés tekintetében is az *aranymagvaluta* elvi alapjára helyezkedett, addig a második rendelkezés arról tanuszkodik, hogy Olaszországban — a latin érmeunió felbomlása dacára — a bimetallizmus az új valutarendszerben is szerephez jutott, azaz csak *sánta aranyvalutáról* beszélhetünk.

Ez azonban semmit sem változtat azon, hogy az olasz valutának aranyalapra való helyezése újabb hatalmas lépést jelent az európai általános valuta-konzolidáció felé. A nagy országok közül most már csak *Franciaország* és *Spanyolország* vannak hátra. Spanyolországban a stabilizáció egyelőre nem jön szóba tekintettel arra, hogy a kormány programjába vette a peseta fokozatos revalorizálását, amelyet különben az aranyparitástól már csak 10–15% választ el. Franciaországnak Olaszországgal való összehasonlíása élesen kidomborítja azokat a hátrányokat, amelyek a francia stabilizációt késleltetik, illetőleg azt az előnyös helyzetet, amely Olaszországban a gyors stabilizációt lehetővé tette.

Olaszországban, amelynek lakossága megközelítően azonos Franciaországgal, a belső államadósság a francia belső adósságnak az $\frac{1}{3}$ részét sem éri el s ezenfelül a jelenlegi kormányforma lehetővé tette a függő adósság kényszerű konszolidálását, amely a francia pénzügyi politika legsúlyosabb problémáinak a forrása s amelynek kényszerkonverziójára a francia politikai viszonyok mellett gondolni sem lehet. Azok az egyezmények, amelyeket Olaszország a háborús adósságok törlesztése tárgyában megkötött, jóval kedvezőbb feltételeket tartalmaznak, mint amilyeneket Franciaországnak felajánlottak s amelyek miatt a francia parlament ezeket az egyezményeket nem hajlandó ratifikálni. Jellemzősül elég annyit említeni, hogy míg a kamat, amelyet Olaszország az Egyesült Államokkal szemben fennálló adóssága után fizet, $\frac{1}{8}\%$ -kal indul s legmagasabb tétele is, amelyet az 1980–87. években ér el, 2%, addig Franciaországnak 1%-os kezdő kamat mellett az 1965–87. években $3\frac{1}{2}\%$ -ot kellene fizetnie. Míg továbbá Olaszország az 1926. évi Morgan-kölcsön segítségével a jegybanknál fennálló államadósság jelentékeny részét visszafizette és az arany- és devizakészleteknek az új paritás szerint való felértékelése folytán az államadósság teljesen megszűnt, addig Franciaország 1924 óta nem kap amerikai kölcsönt és hasonló könyvelési művelet esetén — a jelenlegi árfolyamon való stabilizációt feltételezve — még mindig 12–13 milliárd frank összegű államadósság maradna hátra. Ezekhez a pénzügyi természetű megfontolásokhoz járul az a politikai körülmény, hogy a pártok — s így maga a kormány is — óvakodnak attól, hogy a választási propaganda előestéjén magukat valamely stabilizációs árfolyam mellett lekössék s így esetleg a választók nagy részének óhajtatásával szemben találják magukat.

Tehát minden valószínűség amellet szól, hogy Franciaország egyelőre megmarad a tényleges stabilizáció mellett és legfeliebb a választások után lehet gondolni arra, hogy Olaszország példáját kövesse.

Óvári Papp Zoltán.

Könyvismertetések.

Dr. Teleszky János: A magyar állam pénzügyei a háború alatt.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1927. 428 oldal.

A Carnegie békealapítvány Teleszky Jánost szólította fel arra, hogy megírja a magyar állam pénzügyeinek alakulását a világháború alatt. Ennek a megbízásnak eredménye a most megjelent nagy munka, amely a szerző által maga elé tűzött feladatot hét fejezetben oldja meg. Az első fejezet Magyarország pénzügyi helyzetét ismerteti a háború kitörésekor, a második fejezet az állami kiadásoknak, a harmadik fejezet az állami bevételeknek a háború alatti alakulását fejtegeti, a negyedik fejezet a háborús állami hitelügyeket, az ötödik a háborús adópolitikát tárja elénk, a hatodik fejezet a háborúnak a pénzpiacra gyakorolt hatásával foglalkozik, végül a hetedik fejezet az előzőekben ismertetett adatoknak összefoglalását és külföldi adatokkal való összehasonlítását tartalmazza. A könyv gazdag tartalmából ki akarjuk emelni azoknak az adatoknak a vázlatos, rövid összefoglalását, amelyek a Magyarországot terhelő háborús költségekre vonatkoznak. A monarchia két államának együttes háborús kiadásai 71.3 milliárd koronát tettek ki: ez volt az az összeg, amelyet a monarchia két állama 1914. július 1-től 1918. október 31-éig a közös kiadások fedezésére a közös pénzügyminiszterium rendelkezésére bocsátott. Ezekből az együttes háborús kiadásokból Magyarországra esett a tulajdonképeni háborús kiadások címén elszámolva 31.8 milliárd K, egyéb címeken (üzemek kiadásai között, átfutó kezelésben stb.) 0.9 milliárd K, összesen 32.7 milliárd K.

Teleszky kiszámítja a háborús évek aranyindexe alapján a papírkoronában teljesített kiadások aranykoronában kifejezett értékét és így arra az eredményre jut, hogy aranykoronában számítva a magyar háborús kiadások kitettek:

1914/15. évre	3.3	milliárd	aranykoronát
1915/16. „	4.3	„	„
1916/17. „	4.3	„	„
1917/18. „	4.0	„	„
1918. VII. 1-től X. 31-ig terjedő időre	1.9	„	„

Összesen 17.8 milliárd aranykoronát.

Látható, hogy kivéve a háború második évét és utolsó négy hónapját, a háborús évek kiadásai reális értékekben számítva évről-évre csökkentek, illetve nem emelkedtek a növekedő drágaság dacára; ez részben annak tulajdonítandó, hogy a nagy veszteségek folytán a hadsereg létszáma nem volt az 1915/16. évi színvonalon fenttartható, részben annak, hogy a háború első időszakában kétségtelenül jelentkező pazarlást vagy legalább is bőkezű gazdálkodást később mindinkább takarékos gazdálkodás váltotta fel. Ez a 17.8 milliárd aranykorona a háború effektív költségeiből Magyar-

országot terhelő rész, Teleszky azonban utal arra, hogy a háború normális befejezése esetén ehhez még lényeges utóköltségek járultak volna a hátralékos háborús tartozások kifizetése címén, amelyekből viszont normális likvidáció esetén a készletek ellenértéke befolyt volna, úgy hogy kombinatív számítás alapján arra az eredményre jutunk, hogy a háború normális befejezése esetén Magyarország háborús összköltségei 18.9 milliárd aranykoronát tettek volna ki, amihez még a katonai-, özvegy- és árva-ellátás költségei címén legalább évi 100—120 millió aranykorona teher járult volna. Abból a célból, hogy a háborúnak ezen összköltségeit a kellő világításba helyezze, Teleszky ismerteti Bogart-nak New-Yorkban 1920-ban megjelent, a háborús államok háborús kiadásaira vonatkozó tanulmányát, amely szerint a háború költségei a különféle országokban a következő összegeket tették ki:

Magyarországon	7.8 milliárd dollárt
Ausztriában	12.8 milliárd dollárt
Németországban	37.8 milliárd dollárt
Franciaországban	24.3 milliárd dollárt
Angliában	35.3 milliárd dollárt
Olaszországban	12.3 milliárd dollárt

Bogart tanulmányában a valuták értékesökkenését nem veszi figyelembe, ennél fogva a Magyarországra vonatkozó adat is számbelileg téves. az összehasonlítás szempontjából azonban felhasználható és ebből megállapítható az, hogy a háborús költségek a lakosság számához viszonyítva a világháborúban résztvevő európai nagyhatalmak mindegyikénél magasabbak voltak, mint Magyarországon, ami magyarázatát találja Magyarország mezőgazdasági jellegében és abban, hogy azokon a hadszíntereken, amelyeken Magyarország háborúskodott, a modern hadviselésnek szerfelett költséges technikai vívmányai nem játszottak oly szerepet, mint a többi hadszíntereken.

Ezzel kapcsolatban kiemelendőnek tartjuk Teleszky munkájának azt az összeállítást, amelyben a háborús kiadásokon felüli valódi állami kiadásokat tünteti elénk. Ebből a kimutatásból kiviláglik, hogy ezek a nem háborús kiadások az 1913. évre 1.5 milliárd, az 1914/15. évre 1.4 milliárd, az 1915/16. évre 1.4 milliárd, az 1916/17. évre 1.4 milliárd, az 1917/18. évre 1.5 milliárd, az 1918. VII. 1-től X. 31-ig terjedő időre pedig 600 millió aranykoronát tettek ki. A nem háborús kiadások tehát valódi értékre átszámítva állandóan alatta maradtak az 1913. békeév eredményeinek, ami az állami közigazgatás és az állami üzemkezelésnek a háború által természetszerűleg előidézett összezsugorodásának tulajdonítandó.

A kerek számban 32.7 milliárd papirkoronára számított háborús költségekből 1.7 milliárd vagyis 5.2% az az összeg, amely adóbevételekből fedeztetett, míg 31 milliárd korona, vagyis 94.8% kölcsön útján volt fedezendő. Tényleg kölcsönműveletekből összesen befolyt 32.2 milliárd korona, ebből 18 milliárd azaz 56% hadikölcsönökre 10.2 milliárd, azaz 31.5% a jegybank igénybevételére, 1.7 milliárd, azaz 5.4% külföldi kölcsönökre, végül 2.3 milliárd, azaz 7% egyéb függő kölcsönökre esett. Gyakorlatilag tehát azt mondhatjuk, hogy Magyarország a háborús költségeit majdnem kizárólag kölcsönökből fedezte. Teleszky a Magyarországra vonatkozó számadatokat összehasonlítja a három legnagyobb háborús nagyhatalom: Németország, Franciaország és Anglia adataival, amelyekből kitűnik, hogy Németország hadiköltségeinek 6%-át fedezte adóbevételekből, 60%-át hadikölcsönök útján, 34%-át függő kölcsönökből; Franciaország a költségeket

kizárólag kölcsönből és pedig 43%-át hadikölcsönök, 21%-át külföldi kölcsönök és 31%-át függő kölcsönök igénybevételeivel, Anglia ellenben a hadiköltség 19.7%-át adóbevételekből és csak 80.3%-át kölcsönökből teremtetten elő; ez utóbbiból 44.3% hadikölcsönökre, 14.1% külföldi kölcsönökre és 21.9% függő kölcsönökre esett, ez utóbbiból mindössze 1.2% a jegybank igénybevétele után. Igaza van Teleszky-nek abban, hogy ha ezekkel az adatokkal hasonlítjuk össze saját adatainkat és azt látjuk, hogy Franciaország összes háborús költségeit kölcsönökből és Németország is csak a háborús költségeknek körülbelül $\frac{1}{5}$ -el nagyobb részét fedezte adóbevételekből, mint Magyarország, úgy azt kell mondanunk, hogy a tőkeszegényebb, a békében fejletlenebb adórendszerrel bíró és közgazdaságilag minden tekintetben szervezettebb Magyarország aránylag nagyobb eredményeket ért el az állami bevételek fokozása tekintetében, mint akár Franciaország, akár Németország. Hogy az Angliában elért kedvező számarányt mi meg sem közelíthettük, az nyilvánvaló abból, hogy 2.58 millárd aranykoronával több adóbevételt kellett volna a háború alatt elérnünk ahhoz, hogy az angol arányszámra jussunk, holott az a mi viszonyaink között nyilvánvalólag lehetetlen volt.

Teleszky nagy munkája fentidézett lényegesebb számadatainak kiemelése távolról sem ad teljes képet a háborús állami pénzügyek ismertetését tartalmazó számadatoknak arról a példátlanul gazdag és mesterileg feldolgozott tárházáról, amelyet ez a nagyszerű munka rendelkezésünkre bocsát. Úgy véljük, hogy semmi túlzást nem követünk el, ha azt állítjuk, hogy a munka gazdaságtörténelmi szempontból tökéleteset nyújt, mert a háborús állami pénzügyeknek minden oldalát, minden egyes számadatát oly beható részletességgel és a tárgynak oly szuverén ismeretével dolgozza fel és csoportosítja, amit csak az tesz megmagyarázhatóvá, hogy a munka szerzője a háború időtartamának háromnegyed részében mint magyar pénzügyminiszter az események közepontjában állott és saját megfontolásain és tapasztalatain átszűrve képes az akkori eseményeket ily kristálytisztá megvilágításban az olvasó elé állítani. Különösen felhívjuk a figyelmet a mű hatodik fejezetére, amelyben a háború hatását a pénzpiacra ismerteti, mert a munkának ez a része túlhaladva a címben megszabott határokat, valósággal az egész magyar közgazdasági életnek a háború alatti alakulását tárja elénk, úgy hogy ez a fejezet önmagában véve gazdaságtörténelmi irodalmunknak megbecsülhetetlen értékét képviseli.

A munka átolvasása után teljesen igazolva látjuk, amit Teleszky előszavában ígér, hogy t. i. az összes kérdéseket oly tárgyilagossággal kezeli, mintha azok mikénti alakulásában semmi része sem lett volna. Ott, ahol a könyv mégis vitát folytat le elvi kérdések felett, magas közgazdasági színvonalról beszél és teljesen mellékesnek tűnik fel, hogy egyben szerzőjének, mint pénzügyminiszternek akkori állásfoglalását igazolja. Különösen felhívjuk e részben a figyelmet azokra a ragyogóan világos fejtegetésekre, amelyek megokolják a háború folyamán követett takarékosági politikát szemben azokkal, akik a már úgyszólván bekövetkezett inflációt beruházásokra akarták felhasználni. Nagyon érdekes az a rész is, amely a háborús költségvetések benyújtásának elmaradását igazolja és kiemelkedik az a fejezet, amely a hadikölcsönök jegyzésének erőltetését lombard-kölcsönök útján indokolja és védelmezi. Ezek a közgazdasági és állampénzügyi állásfoglalások szint és élnkséget visznek a gazdaságtörténelmi munkába és annak becstét még inkább kidomborítják.

Eber Antal.

Gargas, Sigismund: Die grüne Internationale. Halberstadt, H. Meyer, 1927. 55. p.

Korunk nagyszámú nemzetközi törekvései közül talán egy sem annyira ismeretlen szélesebb körökben, mint a zöld internacionálé, amellyel Gargas munkája foglalkozik. Hasznos szolgálatot tesz tehát a szerző akkor, amikor a különben is egészen újkeletű zöld internacionálénak nemcsak programját, hanem keletkezését is bővebben megvilágítja.

Ha a zöld internacionálé keletkezését meg akarjuk érteni, vissza kell nyúlnunk, miként azt Gargas helyesen teszi is, azokra a nemzetközi törekvésekre, amelyek mezőgazdasági körökben már több, mint 4 évtized óta mutatkoznak. Élükön a nemzetközi mezőgazdasági kongresszusok állanak, melyekről azonban Gargas csak igen röviden szól. Inkább azokkal az okokkal foglalkozik, amelyek e kongresszusok rendezéséhez vezettek, miközben azt igyekszik elemezni, hogy mennyire egyeztethetők össze e kongresszusok törekvései a különböző államok mezőgazdái között számos tekintetben, különösen a vámvédelem szempontjából fennálló ellentétekkel. Egyébként idevágó fejtegetései nem olyan behatóak, mint a munkának a későbbi mezőgazdasági nemzetközi vonatkozású törekvésekkel foglalkozó része. Pedig kétségtelen, hogy a zöld internacionálé törekvései legalább egyes szempontokból a nemzetközi gazdakongresszusokon is tárgyalt pontozatok terén való szorosabb összeműködésre irányulnak és mintegy a már akkor megnyilatkozott tömörülési törekvéseknek folytatásaként jelentkeznek.

Már sokkal bővebben foglalkozik Gargas a Rómában létesített Nemzetközi Mezőgazdasági Intézettel. Ennek eredményeire és a háború utáni történetére is behatóbban kitér.

Ezután ismerteti a zöld internacionálé keletkezését és tulajdonképpeni feladatát. E tekintetben *Ernst Laur*-nak a Schweizerisches Bauernsekretariat híres vezetőjének fejtegetéseit veszi alapul. Ezek szerint a zöld internacionálé első feladata a mezőgazdaság terén a szociálizmus által terjesztett tanokkal való szembehelyezkedés; különösen a közvéleménynek nemzetközi alapon abban az irányban való befolyásolása, hogy a birtokpolitikának kellő óvatossággal kell eljárnia és nem szabad a nagy üzemek feltétlen feldarabolásának álláspontjára helyezkednie. Másodsorban szembe kell helyezkednie a zöld internacionálénak azokkal a törekvésekkel, amelyek az ipar terén folytatott szociálpolitikát meg gondolás nélkül a mezőgazdaságra is ki akarják terjeszteni. Különösen a versaillesi békeszerződésnek a munkaügy nemzetközi alapokra helyezéséről szóló fejezet, illetőleg annak oly értelmezése ellen kel ki *Laur*, hogy az a mezőgazdaságra is vonatkoznék. *Laur* szerint az egész világnak érdeke, hogy a mezőgazdaságra ne vonatkoztassák a békeszerződés munkaügyi fejezetét, mert ez csak a mezőgazdasági termények jelentékeny drágítását hozná magával és ezzel az emberiség összérdekét sértené. A továbbiakban a nyersanyagok kérdését, nemzetközi bevásárló szövetkezetek ügyét és a mezőgazdasági tudományok, valamint a mezőgazdasági technika fejlesztését jelöli ki *Laur* célpontul. A zöld internacionálé programja tehát elég sokoldalú. Magába próbálja szívni a régebbi gazdakongresszusok egyes kérdéseit, a nemzetközi mezőgazdasági intézet feladatkörének nem kevés vonatkozását és határozott irányban kitűzött közvéleménynek kialakítását a mezőgazdaság alapkérdéseire vonatkozólag. Főtörekvésként mégis a forradalmi szocializmussal és a bolsevizmussal való szembehelyezkedés mutatkozik, amely irányban öntudatra kívánja ébreszteni a földbirtokos-osztályt. Ebben látja Gargas is azt a szempontot,

amelyből tekintve a zöld internacionálé nem mondható egyszerűen osztályszervezkedésnek, amely egyéb világnézeti tartalom híján volna.

Ha ezek alapján vizsgáljuk a zöld internacionálé lényegét és programját, úgy el nem nyomhatjuk azt a benyomást, hogy ez alakulás ma még eléggé ködben van és nehezen lehet látni, hogyan lehet programját annyira tömöríteni és egy nevezőre hozni, hogy belőle az legyen, aminek Laur szánta. Kétségtelenül igaza van Gargasnak abban, hogy a tömöríteni kívánt mezőgazdasági körökben a törekvések bizonyos közössége mellett is sok a nemzeti ellentét. Az is kétségtelen, hogy a Laur által adott program kissé tágrak látszik, amennyiben egyes vonatkozásokban erősen belezárt a római mezőgazdasági intézet feladatkörébe, mely intézet pedig valóban mintaszerűen felel meg hivatásának. Ami a békeszerződést illeti, e tekintetben a zöld internacionálé kívánságai máris vereséget szenvedtek annyiban, amennyiben a svájci és a francia körök ellenzése dacára a nemzetközi bíróság kimondotta, hogy a békeszerződés vonatkozó része a mezőgazdaságra is kiterjed. A nehézségek tehát nem csekélyek, amelyekkel a zöld internacionálé szembekerült. Nem vitatható azonban, hogy amennyiben különösen a földosztó, vagy a szocialisztikus birtokpolitika szélső felfogásaival szemben egységes közvéleményt akar teremteni, a zöld internacionálé korunkban bizonyos hivatást tölthet be, természetesen csak akkor, ha működésébe valóban széles köröket von be, mert a nagybirtokosok körében kétségtelenül nem szükséges propagandát csinálni a bolsevizmus, vagy a kommunizmus elleni törekvéseknek.

H. F.

Streller R.: Statik und Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie. Leipzig, 1926. VI + 109 old.

Kevés fogalom volt még a közgazdasági elmélet terén is annyira tisztázatlan és vitatott, annyira elmosódott, sőt akarattal homályban hagyott, mint az úgynevezett statika és dinamika fogalma. A legtöbb szerző vagy teljesen eltekintett ezen két szempont, illetőleg fogalom tisztázásától, vagy pedig — különösen a dynamikát — minden mélyebb, illetőleg messzemenőbb vizsgálat és következtetések levonása nélkül, egyszerűen jelzőnek használta. Jelen munka szerzője tehát igen fontos feladatot vállalt magára, mikor ezen két fogalom tisztázására törekszik. St. a formális logika módszereivel igyekszik fenti fogalmak természetének, jegyeinek és körének megállapítására és munkájának első részében kimutatja, hogy mindkét általános fogalom nem a megismerés tárgyának különböző állapotát, hanem egy és ugyanazon megismerési tárgyból vont, különböző fokú absztrakciót jelent. Mégpedig a statika az, mely kisebbkörű, mely befoglaltatik a dynamikában, mely utóbbinak magasabb absztrakciója. Ezen a ponton St. megskatítja elméleti vizsgálatait és igazán bámulatos irodalmi felkészültséggel mutatja be az egyes fontosabb szerzők nézeteit. E szisztematikus dogmaösszeállításban öt véleménycsoportot különböztet meg. Az első csoportba tartozók szerint statika alatt az elméleti, dinamika alatt a gyakorlati közgazdaságtant, a közgazdasági politikát értik. Ezen iránynak — szerint — Comte az első képviselője, aki a szociológiába vezeti be fenti fogalompárt, míg a tulajdonképpeni közgazdaságtanban J. St. Mill-é az elsőség. Marshall, I. Fisher, Wicksell és Cassel szerint szintén ezen álláspontnak hívei. Utóbbi azonban absztrakciós fokozatot is lát a statika és dinamika között, előbbi egy leegyszerűsített, stacionár állapotnak, konstrukciónak tekintve. A második csoportba tartozó tudósok a statikát és dynamikát a közgazdaságtani elmélet két

különálló részének tekintik, melyeknek mindegyike más és más problémákat tartalmaz. Némelyek szerint a statikához csak az érték, a csere, az adás-vétel, az ár, a járadék stb. kérdése tartozik, míg a dinamika a többi kérdésre kell feleletet adnia; mások a dinamika csak a konjunktúra és válság problémájának tisztázását bízák. Ezen csoport kimagasló képviselői St. szerint Walras, Clark, Seligmann, Taussig és Oppenheimer. A harmadik csoportba azokat sorolja a szerző, kik a statikát, mint olyant, célzerűtlennek, feleslegesnek ítélik. (Honegger és Voegelin.) A negyedik csoportba azokat, akik a statikát és dynamikát úgy ismerettárgy, mint módszer tekintetében teljesen különböző disziplinának ítélik. Ezek Schumpeter (aki különben csak a statika tartalmi körét vonja meg, igen szűkre szabva annak határait) és Patten. Az ötödik csoportba végül azokat sorolja St., akik statika alatt az egyensúly-állapotot értik.

Könyve harmadik és egyben utolsó részében a szerző végül maga tesz kísérletet feleletet találni arra, hogy mi is a tényleges különbség statika és dinamika között. Sajnos, ezen vizsgálatait is tisztán a formális logika eszközeivel akarja végbevenni, nem is térve ki az egyes fogalmak tényleges tartalmára. Vizsgálata alapján azon eredményre jut, hogy a lényegbevágó különbség statika és dinamika között abban rejlik, hogy a statika folyamatok időbeliségétől elvonatkoztat.

A munka bírálatára térve át, megállapíthatjuk, hogy a szerző a közgazdaságtan természetének és az ebből folyó módszertani problémáknak felderítéséhez kevéssel járul hozzá. St. nem magából a tárgyból indul ki, hanem — bár maga is megállapítja, hogy a logika csak általános törvényszerűségeket vizsgálhat, míg az egyes szaktudományok speciális kérdéseire nem terjeszkedhetik ki — a logikai formalizmus eszközeivel próbálja a kérdést megoldani. Ezen teljes elvonatkoztatás a valóságtól, a gazdasági élettől és tapasztalataitól természetesen hamis következtetésekre vezet. Amellett logikája sem mentes teljesen tévedésektől. Így Honegger¹ joggal mutat rá, hogy az öt véleménycsoport felállítása hibás, mivel a negyedik és ötödik csoport a másodiknak mindössze alfaját jelenti, nem pedig különálló irányzatot. A közgazdaságtanban a pusztán fogalmakkal való operálás nem igen hozhatja meg a remélt sikert. De könyvének dogmaismerető és kritikai része, ezen hiányosságok ellenére is, igen értékessé és hasznos olvasmánnyá teszi St. munkáját.

Balogh Tamás.

Bosch Werner: Die Kreditrestriktionspolitik der Deutschen Reichsbank 1924/26. Stuttgart, 1927. 107 oldal.

A közelmúlt eseményeinek elméleti alapon való bírálata nem nagyon hálás feladat. A legérdekesebb forrásanyag nem áll rendelkezésre, miután az egyes kérdések még aktuálisak és azokat „bizalmasan” kezelik. Másrészt az objektivitás sines meg. Így örömmel kell üdvözlöznünk oly könyvet, mely a német jegybank legutolsó éveiben követett valutapolitikáját dícséretreméltó tárgyilagossággal ismerteti.

A német márka stabilizációját közvetlenül követő időben, az infláció okozta szörnyű tőkehiány következtében, a német közgazdaság erős válságba jutott. A jegybankok (Birodalmi Bank és a Rentenbank) kénytelenek voltak a megszorult gazdaság segítségére sietni. Ezenkívül forgalomba került a birodalomnak az államháztartás rendbehozatala idejére rendelkezésre bocsátott

¹ Schmollers Jahrbücher. 1927. 51. kötet, 5. füzet, 133. old.

1200 millió márkája is. A helyzet tehát úgy alakult, hogy a magángazdaság nem volt kénytelen az inflációs gazdálkodás folyamán tervszerűtlenül, sőt sok esetben meggondolás nélkül befektetett tőkéket mobilizálni. Ez okból nem igyekezett a magángazdaság a termelés és fogyasztás megzavart összhangját minél előbb helyreállítani, hanem a jegybankok által átmenet céljára folyósított, tehát bizonyos tekintetben inflációs hitelt arra használta fel, hogy áru- és devizakészleteit fenntartsa és további befektetéseket eszközöljön, mert még mindig bizalmatlan volt a pénz érték-állandóságával szemben. Ezt mutatja az aranyra és nem aranyra alapozott hitelek kamatlába között fennálló különbség is. Fokozta a bajokat, hogy a kölcsönfelvételeket rövidlejáratú hitelek segítségével eszközölték, t. i. vagy váltóhitel igénybevételével, vagy pedig a szanálás óta mindinkább szaporodó közpénzek kölcsönvétele által (Barmat stb.)

A Birodalmi Bank vezetősége ezzel szemben nem maradhatott tétlen, ha nem akarta a nagy áldozatok árán elért stabilizációt feladni, és pedig annál kevésbbé, mert a márka a külföldi piacokon kezdett értékéből veszíteni és a devizakiutalások iránti kérelmek oly mérveket öltöttek, hogy azokat nem lehetett kielégíteni.

A kamatlábemelés ezen időpontban keveset használt volna: hisz a spekuláció volt a főbaj és azt a spekulációt, mely az inflációs idők nyereségeihez volt hozzászokva, nem riasztotta volna vissza néhány százalékos kamatlábemelés. Schacht tehát újra kénytelen volt drákói rendszabályokhoz nyúlni. 1924 április 7-én a Birodalmi Bank megtagadta újabb hitelek folyósítását és közölte, hogy csak az aznapi keretek betartásával fog a jövőben hitelezni. Bármilyen igazságtalan is volt ezen rendelkezés, mely a véletlenre bízta az egyes egyedek hitelkeretének megállapítását, valutapolitikailag teljes sikerrel járt és megmentette a márkát, mely rövid idő alatt visszanyerte értékmegőrző funkcióját. A márka külföldi értéke a paritásra emelkedett, a devizaigénylések csökkentek és jelentékeny belföldi devizakészlet jutott a piacra. A restriktió folyamánként keletkezett válság idejét a Birodalmi Bank a hitelek megfelelő helyre való irányításával, a közpénzek kibelyezésével, valamint külföldi tőkének az országba való juttatásával (Golddiskontbank stb.) igyekezett enyhíteni. A megrázkódtatás így is nagyon súlyos volt. A pénzüzetek, miután nem számíthattak a jegybankra és a redizkontálás lehetősége ki volt zárva, kénytelenek voltak tőkéjük nagy részét átutalva liquid formában tartani, ami a napi pénzpiac nagy bőségét eredményezte, míg a termelés borzasztó hiányt szenvedett. A frank ú. n. „marnei csatája“, amelynek hatását illetve az annak során a német közgazdaság által elszenvedett veszteséget 400 millió aranymárkára becsülik, fokozta a bajokat. A tőzsdén pánik tört ki a piacra kerülő nagy részvénytömegek miatt, az árupiacon szintén válság dult.

A válság azonban a termelés és fogyasztásnak az infláció által megzavart egyensúlyát nem állította helyre. A Birodalmi Bank restriktiójának hatását a külföldi tőke fokozatos beáramlása nagyrészt illuzoriussá tette. Még veszedelmesebb volt, hogy a külföldi tőkét, mely egyelőre átsegítette ugyan a közgazdaságot a válságon, nagyrészen szintén befektetésekre használták fel, rövid lejáratára való tekintet nélkül.

Közben tovább tartott a Birodalmi Bank restriktiója, és a német bankok a náluk felgyülemelő tőkéket nem bocsájthatták a termelés rendelkezésére.

1925. év végén, a külföldi kölesönök akkor bekövetkezett részleges megvonásával kapcsolatban, borzasztó erővel tört ki a válság. Két nagy koncern, közöttük Középeurópa eddig legnagyobb alakulata, a Stinnes-koncern omlott össze és összeomlása a válságot hihetetlen mértékre fokozta. A bankok tőkéit a Stinnes vállalatok felszámolása nagyon megkötötte, egyre-másra mondják fel hiteleiket liquiditásuk fentartására. A tisztító válság kétszeri elhalasztás után kitört és a német közgazdaság időközben bekövetkezett átszervezésével párhuzamosan végre megszünteti az infláció folytán a gazdasági szervezetben keletkezett káros elváltozásokat. A válság lefolyása után a pénzpiacon újra bőség mutatkozik, a Birodalmi Bank enyhíti restriktív politikáját és újra a bankok bankjává lesz. Az angol bányászsztrájk által okozott nagy fellendülés, melyet az amerikai tőke nagymérvű beáramlása segít elő ill. a sztrájk megszűnte után is fentart, a német magángazdaságot végre megerősíti.

A német valutapolitika és konjunkturaalakulás ezen röviden vázolt objektív ismertetésével B. feladatát elismerésre méltóan oldotta meg. Könyvének gazdaságtörténeti része elé iktatott elméleti fejtegetéseihez, valamint a Birodalmi Bank politikájának annak alapján való bírálatahoz azonban nem csatlakozhatunk.

Bizonyos, és a szerzőnek annyiban igazat kell adnunk, hogy a hitelmegszorítás fontos eszköz a jegybank kezében egészségtelen spekuláció stb. felburjánzásának, kiterjedésének megakadályozására, mint ahogy nem helyezkedhetünk általánosságban sem a *laissez faire* álláspontjára a közgazdasági politika egyéb tekinteteiben sem. De ez csak bizonyos esetekben szükséges, lehetséges és hasznos. És nem lehet ezen esetek alapján arra következtetni, hogy a hitelrestriktív a jegybankpolitikának a kamatpolitikánál fejlettebb, magasabb rendű formája, mint azt B. állítja. A hitelmegszorítás nézetünk szerint, csak bizonyos adott körülmények között hatásos. Tőkeerős pénz ill. tőkepiac létezése esetén a jegybank hitelmegszorítása, egyéb intézkedések nélkül, kevésbé használhat. Csak akkor, ha egy erős pénzpiac nem áll a gazdaság rendelkezésére, vagy pedig (mint pld. egy fellendülés végén) már kimerült, mikor tehát a gazdaság tisztán a jegybank járulékos hiteleire szorul, amelyeknek további szabad igénybevétele, illetve engedélyezése egyebektől eltekintve, a pénzérték szilárdságát is veszélyezteti: akkor lehet egy szigorú hitelmegszorítással jó eredményeket elérni és akkor indokolt az ily intézkedés.

A hitelmegszorítás eredményességének további feltétele a külföldtől való elzárttság. Ha t. i. a belföld összeköttetésben van a külföldi tőkepiacokkal, úgy a hitelmegszorítás eleve eredménytelenségre van ítélve, mert az egyes gazdasági egységek szívesen fizetnek, hogy kölesönt kaphassanak, magasabb kamatokat a külföldnek, ami idegen tőke beáramlását vonja maga után. Ez történt 1924. végén és ez akadályozta meg a tisztító krízis teljes lefolyását, nem pedig mint szerző gondolja, a jegybank vezetésének mulasztása. Az elzárást erőszakosan elérni igyekvő intézkedések, mint pld. a külföldi pénzek belföldre való átcserezésének a jegybank által való beszüntetése sokkal súlyosabb következményekkel járhat, mint maga az ily rendelkezést előidéző hitelfelvétel. Az ily tilalom pld. a külföldi hitelnek felesleges, belföldön is előállított (rendelkezésre álló) áruban való nyújtását, illetve igénybevételét idézheti elő, ami a kereskedelmi mérleget és ezáltal az ország gazdasági helyzetét ok nélkül rontja.

A szerzővel szemben tehát meg kell állapítanunk, hogy rendes körülmények között, a gyorsan ható és a nagy pszichológiai hatással bíró intézkedések — aminőket például 1924-ben nem a

konjunkturapolitika, hanem az alig stabilizált valutának fenyegető újabb összeomlásának elhárítása tett szükségessé — nem indokoltak, észszerű diszkontpolitika, a tapasztalatok szerint, teljesen elegendő. Szerintünk nem indokolható meg a hitelmegszorítást igénybevevő jegybankpolitika állandósítása azzal, hogy a mai gazdasági szervezetben a kamatlábmelés nem eléggé hatékony eszköz.¹ Ami pedig B. azon állítását illeti, hogy a diszkontpolitika alkalmazása nem teszi lehetővé a gazdaság tervszerű vezetését, ez nézetünk szerint nem hátránya, hanem előnye ezen rendszernek, mely csak a kereteket, az irányt jelöli meg, de nem nyúl — sokszor avatatlan kézzel — közvetlen az egyes gazdasági egyedek sorába. A szerző elméleti felfogása tehát tág teret ad a bírálatnak. Mindazonáltal jelen munkát, melyet világos stílusa könnyen olvashatóvá tesz, e sorok elején kiemelt nagy előnyei folytán melegen ajánljuk mindazoknak, akik a pénz- és gazdasági történet ezen igen érdekes fejezetével közelebbről akarnak megismerkedni.

Balogh Tamás.

Dr. Weber Wilhelm: Die Praktische Psychologie im Wirtschaftsleben. Eine systematische und kritische Zusammenfassung des gesamten Gebietes der Wirtschafts-Psychotechnik. Verlag von Johann Ambrosius Barth, Leipzig. 1927, VIII. és 418. l.

A háború okozta összeomlás és a jóvátételi terhek viselése következtében súlyos válsággal küzdő német ipar figyelme a rövid idő alatt rendkívüli haladást mutató gazdasági pszichológia (pszichotechnika) felé irányult, amelyet továbbfejlesztve a legszélesebb körben a termelés szolgálatába állított. Lelkesedéssel karolja fel ezt a fiatal tudományt, amelynek első kezdetei alig 20 évre nyúlnak vissza, nagyobb mérvű kifejlődése pedig csak az utolsó 10 évben ment végbe. W. Weber munkájának érdeme, hogy a rendkívül nagyterjedelmű irodalomból a közgazdaság szolgálatában álló pszichológia teljes anyagát összefoglalja, kitűnő felosztás alapján, amely vezérfonálként végighalad az egész munkán. A *termelés szolgálatában álló alkalmassági pszichológia* (Eignungspsychologie) feladata az állástkereső egyénről pszichológiai alkalmassági vizsga alapján, prognózisszerűen megállapítani a későbbi pályán várható beválását vagy alkalmatlanságát. Az alkalmassági pszichológia két párhuzamos irányzatát különböztetjük meg: az alkalmassági vizsga pozitív módját, a *pályaválasztási tanácsadást* (Berufsberatung, Berufszuweisung) és negatív módját, a *pszichotechnikai rostáló vizsgát* (Berufsauslese, Konkurrenzsauslese). Előbbi az állást kereső egyénből kiindulva, képességeinek pszichotechnikai úton való megvizsgálása alapján igyekszik annak megfelelő pályát találni, utóbbi pedig a betöltendő állásokból kiindulva, rostáló vizsga segítségével választja ki a jelentkezők közül a legalkalmasabbakat.

Kétségtelen, hogy a pályaválasztási tanácsadás az alkalmazást kereső egyén érdekeit tartva elsősorban szem előtt, annak megfelelő pályára való utalásával a munkaadó és az egész termelés igényeit is kielégíti, míg a rostáló vizsga ezzel szemben túlnyomórészt a munkaadóra nézve kedvező. Bármily nagyfontosságú és közérdekű volna tehát pályaválasztási tanácsadás folyta-

¹ B. helytelenül idézi Schumpetert (kétszer is) ezen véleményének alátámasztására. Schumpeter kifejezetten elismeri „*Die Goldene Bremse an der Kreditmaschine*” című dolgozatában, (Kölner Vorträge I. Die Kreditwirtschaft. Leipzig 1927. 103 oldal) hogy rendes körülmények között a diszkontpolitika elégséges.

tása, ez oly nehéz feladat, hogy a pszichotechnika mai felkészültsége mellett még úgyszólván megvalósíthatatlan. Ennek előfeltétele ugyanis valamennyi pálya pszichológiai követelményeinek megismerése és rendszerbefoglalása, továbbá az egyén valamennyi hivatás által követelt képesség szempontjából való pszichotechnikai megvizsgálása. Történtek ugyan ebben az irányban kísérletek, így ismerjük *Piorkowskinak* a különböző foglalkozási ágakról kidolgozott rendszerét, *Lipmann* felosztását, újabban pedig *H. Sachs* munkáját, azonban ezek már távolról sem elégítik ki a gyakorlatban való felhasználás követelményeit. Ennek hiányában ez az irányzat egyelőre még elméleti nehézségekkel küzd.

A gyakorlatban így csak a pszichotechnikai rostáló vizsga tudott nagyobb mértékben kialakulni. Ez részben annak tulajdonítható, hogy itt a pszichológia feladata könnyebb, hiszen csak egy hivatás követelményeit kell ismernie, másrészt pedig a rostáló vizsga alkalmazása a munkaadók érdekében áll, akik erősebb gazdasági pozícióval bírva, a pszichotechnikát azonnal saját céljaikra fordították. Így a német munkaadók túlzottan nagy számú jelentkező közül választják ki a legmegfelelőbb álláskeresőket és a jelentkezők hátramaradt részével, akik már alkalmazást nem nyerhettek s akiknek a száma sokszor elér 75%-ot is, a legtöbb esetben még alkalmasságuk fokát sem közlik, igaz, hogy erre nézve egységes mérték még nem alakult ki. Ennélfogva az álláskeresők érdekét még annyiban sem szolgálják, hogy azokat a rájuk nézve meg nem felelő pályáról távoltartják, mert hiszen azok nem tudják meg, hogy alkalmatlanságuk miatt nem nyertek-e felvételt, vagy pedig egyszerűen azért, mert az állások már be voltak töltve.

A gyakorlóképeség megvizsgálásánál igen érdekes elméleti kérdés merült fel az alkalmassági vizsgálával szemben. Ha ugyanis gyakorlóképeség oly nagy mértékben áll fenn, hogy egy egyén esekély képességei is annyira fejleszthetők, hogy egy másik egyén veleszületett nagyobb képességeit megközelítik vagy elérik, úgy az alkalmassági vizsga, — amely csak a pillanatnyi állapotot képes megállapítani, — elvesztí létjogosultságát. A német tudomány képviselői, így *Giese*, *Schulte*, *Piorkowski*, *Lipmann* és mások e kérdés tekintetében végeztek ugyan kutatásokat, de a legellentmondóbb eredményeket kapták, úgy hogy ezt a kérdést elméletileg nem sikerült eldönteni. Azonban a gyakorlatban folytatott ellenőrzés, melynek feladata a prognóziszerű vizsgaeredményeket a későbbi hivatásban felmutatott teljesítményekkel összehasonlítani, arra enged következtetni, hogy a gyakorlóképeség problémája nem veszélyezteti a vizsgák létjogosultságát, minthogy az összehasonlítás céljából készült statisztikák 70—90%-nyi megegyezést mutatnak. A jelenleg folytatott ellenőrzések azonban nagy hibája az, hogy nem terjed ki a rostálóvizsgán alkalmatlannak talált álláskeresőkre, minek folytán nem tudjuk megállapítani, hogy ezek a kérdéses pályán valóban alkalmatlannak bizonyultak volna-e.

Németországban a rostáló vizsga a munkaadók között valóssággal verseny jellegűvé valik, amely annyira fejlődik, hogy tudományos célból a munkaadókhoz intézett kérdőívek szétküldése alkalmával a legtöbb vállalat az általa alkalmazott pszichotechnikai eljárásokat és azok eredményét nem volt hajlandó nyilvánosságra hozni. Ennélfogva a pszichotechnikai rostáló vizsga mai alkalmazási módja igen kevésbé gazdaságos. Ugyanis csak az egyes munkaadó magángazdasági érdekét védi, kedvezőtlen azonban az álláskeresőkre, valamint a munkaadók összességére nézve. Előfordul, különösen a nagy német ipari centrumokban, hogy

ugyanazon az emberanyagon többször végeznek azonos kísérleteket egymás tudta nélkül. Ezért kívánatos volna a rostáló vizsgák végzését kizárólag közérdekű intézményekre bízni, amelyek az alkalmasnak talált jelentkezőket a kereslet szerint szétosztanák és így a munkapiac nagyobbsszerű kialakulásával a mai felkészültség mértékében pályaválasztási tanácsadást is folytathatnának.

Míg az *alkalmassági pszichológia* a termelés szolgálatában álló pszichológia *statikai részének* nevezhető — minthogy feladata kizárólag az egyénnek a hivatáshoz mért alkalmassági megállapítása —, a *munkapszichológiát*, amelynek célja a már alkalmasnak talált embert az elvégzendő munkával a gazdaságosság elvének megfelelő viszonyba hozni: a termelés szolgálatában álló pszichológia *dynamikai részének* tekinthetjük. Itt már aktív beavatkozás történik az ember célszerű betanítása és a munka módszereknek az emberhez való alkalmazása útján. A munkapszichológia tehát egyértelmű a „racionalizálás“-nak jelölt törekvés pszichológiai tényezőjével. Jellemző a pszichotechnika és racionalizmus német képviselőire, hogy a szerző, munkájának részében, élesen állást foglal az amerikai *taylorizmus* (scientific management) ellen, mely szerinte ellentétben nevével nélkülözi a tudományos alapot. Kiemeli, hogy a német pszichotechnika lényegesen különbözik az amerikaiétól, hibáztatja nevezetesen az amerikai alkalmassági vizsgálóeljárást, amennyiben az eltérőleg a némettől, nemcsak képességeket, hanem ismereteket is meg akar vizsgálni. Tagadja, hogy a német tudományos üzemvezetésnek bármi köze is volna a Taylor-rendszerhez. *Taylor, Gilbreth* és *Ford* a munkásban csak végsőkig kihasználható termelési eszközök látának; csak óránkénti, napi, legfeljebb havi teljesítményt ismernek, de mincseinek tekintettel arra, hogy a munkás a rendszerük következtében beálló monotonia, elfáradási jelenségek folytán, rövid idő alatt 1—2 éven belül kidől, nem bírja az üzemvezetési rendszer diktálta tempót. Ekkor elocsátják és pótolják újjal, mindaddig, amíg a munkapiac elegendő fiatal munkaerőt tud rendelkezésükre bocsátani. Arra azonban, hogy a tudományos üzemvezetési rendszert alkalmazó amerikai gyárakban gyakorik lennének az ilyen természetű munkáselbocsátások, szerző nem tud statisztikai adatokat felhozni és az amerikai munkás közismert jóléte is ennek ellentmondani látszik.

A gazdasági pszichológia másik főága a *fogyasztás szolgálatában álló pszichológia*, amely legkésőbbben fejlődött ki és terjedeleme nézve jóval mögötte áll a termelés szolgálatában álló pszichológiának. Szélesebbkörű kifejlődése egybeesik az inflációs konjunktúra megszűnésével beálló túltermelés és erős verseny korszakával. Ennélfogva a kérdés nem a fogyasztó részéről merül fel „milyen módon fedezhetném szükségletemet a legcélszerűbben?“, hanem a termelő által előállított áruk piaci elhelyezésének problémája ez. Ennek kutatása a *reklámpszichológia feladatát* alkotja.

A külföldön folytatott pszichotechnika megbeszélése során a szerző felhívja figyelmünket az orosz kutatások kiemelkedő fontosságára; az orosz tudomány legkiválóbb képviselője *Gastew*, a moszkvai központi munkaintézet vezetője. Hogy az orosz kutatások mégsem tudtak nemzetközi viszonylatban nagyobb jelentőségre szert tenni, az a szovjet gazdasági és kulturális elszigeteltségének tulajdonítható.

Végül megemlíti a hazánkban Budapesten és Pécsen működő pszichotechnikai laboratóriumokat is, amelyek közül azonban csak a budapesti folytat gyakorlati működést.

Neményi Endre.

Hannes Gebhard: The present state of the co-operative ruralbank movement in Finland. Helsinki, 1927. — 55. old.

A közelmúltban itt járt finn vendégek ismét ráterelték a közvélemény figyelmét a távoli, rokon nemzetre és különösen az ottani gazdasági viszonyokra, melyek nem egy tekintetben hasonlítanak a mieinkhez. Így fokozottan érdekes a *Pellervo*-társaságnak ez a kiadványa, mely abból az alkalomból látott napvilágot, hogy negyedszázados multra tekinthet vissza a finn hitelszövetkezeti mozgalom. Áprilisban volt huszonöt éve annak, hogy állami támogatással megalakult a későbbi szervezet gerinceként a „központi bank”, — előbb, mint kliemsei, a vidéki szövetkezetek. Ha ezeken végigtekintünk, látjuk, hogy két és fél évtized alatt a mozgalom jellege nem változott: a fiókszövetkezetek — csekély kivétellel — ma is hosszú- és rövidlejáratú mezőgazdasági hitel kielégítését célozzák.

A finn hitelszövetkezeti mozgalom ugyanis teljesen *Raiffisen* szellemében fejlődött, hasonló okokból, hasonló törekvésekkel. Szükségessé vált először a keleti országrészekben, ahol uzsora és rossz termések létében fenyegették a kisbirtokosságot. Fokozott jelentőséget nyert a mozgalom a háború után, amikor a magas kamatlábak ismét súlyosan nehezettek a gazdákra. Így három időszakot látunk a finn hitelszövetkezetek fejlődéstörténetében: az első 1902-től 1910-ig tart és mérsékelt fejlődés jellemzi (átlag 50—60 fiókszövetkezet alakul évente); a másodikban (1910—1920) alig látunk haladást. A szövetkezeti szervezet rohamos megizmosodását mutatja az 1920 óta tartó harmadik periódus — évi átlagos 120 alakulással. Ma körülbelül 110.000 tagról (a gazdák egyharmada) számol be a könyv statisztikája, mely igen érdekes és részletes adatokat szolgáltat. Számos grafikon, táblázat és térkép szemlélteti a mozgalom fejlődését, a szervezet működését, az ügyvitelt, a hitel-igényléseket, azok felhasználását, stb., stb. Ez illusztrációkból mindenütt kitűnik, hogy a finnek következetesen Raiffeisent vették példaadóul. Kezdvé a kis tagsági díjakon egészen a hitelek fölhasználásáig, ahol a termelékenység az irányadó. Itt különben szerző büszkén említi meg azt a tízezer hektárt, melyet 1926-ban tisztán szövetkezeti hitelekkel hoztak termőképes állapotba. Az adatok szerint a tagok összvagyonja jóval fölül van az öt milliárd márkán. Egy szövetkezetre átlagban 80 tag esik, kiknek körülbelül 80 százaléka tíz hektáron aluli földet bír.

A statisztikai adatok tekintélyes részét szolgáltatatták azoknak az ellenőröknek a jelentései, kik felülvizsgálják a szövetkezeti hitelek hovafordítását. A kiterjedt inspekciós szervezet azonkívül arra is hivatott, hogy — a részben központi kurzusokon kiképzett — tisztviselőket és rajtuk keresztül a szélesebb gazdarétegeket kiképezze és művelje. Ezeknek a tisztviselőknek a száma különben aránylag csekély. Aminthogy a legtöbb szövetkezetnek saját háza sincsen, hanem helyisége ott nyer elhelyezést az elnök, vagy a könyvelő lakásában, ki többnyire egyetlen alkalmazottja is a szövetkezeti banknak: igazgató, számvivő, pénztáros, levelező és statisztikus egy személyben. Gebhard ehelyütt például hozza a magyar nagybirtokosokat, kik sokszor vállalták ezt a munkát. Finnországban ezeknek a tisztviselőknek tekintélyes része községi tanító, de egyharmada csak elemi iskolai végzettségű.

Általában jellemzi a finn szövetkezeti mozgalmat, hogy nemcsak üzleti elveiben követi a nagy német szövetkezeti apostol tanításait, de magáévá tette azokat a kulturális, szociális és erkölcsi célkitűzéseket is, melyek Raiffeisent kora egyik legnagyobb jóltevőjévé tették.

Viener Andor.

Dr. Conrad, Erich: Die gegenwärtige Verschuldung der deutschen Landwirtschaft und ihre Bekämpfung unter besonderer Berücksichtigung der Provinz Pommern. Greifswalder Staatswissenschaftliche Abhandlungen, 31. füzet. L. Bamberg kiadása, Greifswald, 1927. 103. l.

Ez az alapos disszertáció a következő érdekesebb adatokat hordta össze: Németország mai területe mezőgazdaságának adóssága a háború előtt 18 milliárd márkára volt tehető, mely összegből kb. 13 milliárd volt jelzálogilag biztosítva. A háború után, a pénzürték romlása következtében, ez az adóssági teher átmenetileg jóval kisebbé lett. 1925 végén a jelzálogi teher mindössze 6 milliárd márkát tett ki, amiből

2.0 milliárd márka a Reutenbankkal szemben fennálló adósság, ami azonban csak formailag tekinthető adósságnak, miután helyesebb az utána fizetendő kamatot adó jellegű tehernek tekinteni,

1.1 milliárd márka új jelzálogadósság,

2.9 milliárd márka felértékelt adóssági teher. Az adóssági teher továbbra is fokozatosan nő, 1926 első felében 600 millió márkával. Ugyanakkor a német mezőgazdaság jelzálogilag nem biztosított adóssága kerekén 2000 millió márkát tett ki. Különös figyelmet érdemel, hogy ezen hitelek pénzforrása úgyszólván kizárólag maga Németország. Így az 1926 június 30-án fennállott 1735 millió márka összegű, a háború után felvett új jelzálogi adósságból mindössze 105 millió származik külföldről, t. i. Amerikából.

A kamatláb emelkedése következtében a háború előtti állapothoz képest csökkent adósság évi kamatterhe majdnem ugyanakkora, mint a háború előtt volt. Ha még a felemelt adóterhet is figyelemre méltatjuk, úgy a mezőgazdaság helyzete ma kedvezőtlenebbnek tűnik, mint amilyen 15 évvel ezelőtt volt. Igaz, hogy szerencsére az utolsó időben a kamatviszonyok jelentékenyen megjavultak, úgy hogy több igen magas kamatláb mellett felvett adósságot kedvezően konvertálni lehetett.

Nem csupán a földbirtokosok, de a bérlők eladósodottsága is figyelemreméltó. Egy reprezentatív statisztika szerint a bérlők

16,5%-ának az adóssága a leltárak értékének 0—20%-át,

33,5%-ának az adóssága a leltárak értékének 20—40%-át és

50,0%-ának az adóssága a leltárak értékének több mint 40%-át

tette ki.

A könyv második része a német mezőgazdaság helyzetének javítását célzó intézkedéseket ismerteti. Tanulságos megismerni azzal a céltudatossággal, amely etekintetben a német kormánykörök és érdekeltségek munkásságát jellemzi. Különösen érdekes a gabona-valorizáció, továbbá a gabona-lombardirozás lehetővé tétele megvalósításának a leírása.

Varga István.

Dr. Palotay Dénes: Általános Társadalmi Gazdaságtan Alapvonalai. Mérey-nyomda, Keszthely, 1927. 136 l.

Kompendium-szerű kis munka ez. Szerzője a keszthelyi gazdasági akadémia tanára, aki hallgatóinak akart rövid kézikönyvet nyújtani és így nem lép fel nagyobb igényekkel. Miután azonban a magyar könyvpiacra ily kis terjedelmű közgazdaságtan alig van forgalomban, P. is megérdemli, hogy a Közgazdasági Szemle megemlékezzék róla. Ezt azért is megérdemli, mert könyve nem rossz munka. Eredetiség persze nincs benne, de folyamatos előadással, logikus sorrendben halad végig a termelés, forgalom,

jövedelemeloszlás, fogyasztás fejezetein, sőt rövid dogmatörténeli attekintést is nyújt. Ily kis terjedelmű munkánál nem volna helyénvaló részleteket bírálni. Általánosságban azonban meg kell említeni, hogy kár, hogy P. a definícióknak, a meddő kategorizálásnak láthatólag nagy jelentőséget tulajdonít, túl sok helyet juttat. Mi célja van pl. a következő homályos fogalommeghatározásnak: „A kartel az *azonos termelési irányban működő* vállalatoknak az egyesülése, amely egyrészt az azoknak egymásközötti *versenyét lehetetlenné teszi*, míg másrészt az illető termékek *piacra felett való uralmat* biztosítja részükre.“ (60. l.) Nem volna szerencsésebb, a kartelmegállapodások formáját ismertetni? Van néhány ténybeli tévedés is a könyvben, így helytelen a trustök szervezetét a fuziókkal azonos dolognak tekinteni (61. l.). Az sem világos, hogy P. miért fogadja el a munkabér reziduális elméletét. Könyvében mindössze egy odavetett mondat olvasható: „A munkabér az u. n. *reziduum* elmélet szerint egyenlő a társadalmi tisztajövedelemmel azzal a részével, amelyet megkapunk, ha abból a földjáraadék, földkamat és vállalkozói nyereség összegét levonjuk“ (89. l.) — az összefüggésből azonban kiderül, hogy ennek a mondatnak a tartalma fedti P. tudományos meggyőződését. Félő azonban, hogy P. állításával egyedül marad. A munkabér reziduális elmélete ugyan Walker-től származik, ennél a jeles szerzőnél azonban a feltevések egész sorozatára van alapítva, amelyek megtétele nélkül minden értelmét veszti. P. pedig nem köti feltételekhez reziduális munkabérteoriáját. — Összefoglalóan mégis meg lehet állapítani, hogy az utolsó években magyar nyelven nem jelent meg P. könyvéhez hasonló terjedelmű és annál jobb közgazdaságtani bevezető. Ez a tény talán szomorú, de mégis értéket ad P. kis munkájának.

Varga István.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVII. évfolyam.

Heft 4. Fürstenberg, Hans: Die Finanzwirtschaft am Scheideweg. Németország aktuális pénzügyi problémáit tárgyalja. — **Heumann, Carl: Sorgen um den Nachwuchs im Bankgewerbe.** Szerző már 1912-ben a *Plutus* c. folyóiratban „Beamtennot” című cikkében felhívta a figyelmet a banktisztviselők utánpótlása terén mutatkozó nehézségekre. Azóta Németországban a minden irányban képzett bankszakemberekben mutatkozó hiány fokozatosan krónikussá vált. Haeffner-nek a *Bank-Archiv* XXVII. évfolyam 3. számában közölt hasonló tárgyú cikke csak részletmegoldásokra vonatkozólag tesz javaslatokat. Heumann cikkében az egész kérdéskomplexum megvilágítását és megoldását kívánja nyújtani. Rámutat arra, hogy a legutóbbi évtized alatt a bankpályára lépett ifjak kiképzése lényegesen különbözött a világháború előtti idők kiképzésétől, úgy a technikaiak, mint a kereskedelmi ismeretek szempontjából. Túlzás nélkül lehet mondani, hogy az 1918—1924. évek nem voltak alkalmasak a bankpályára lépett ifjakkak a bankszakmában való alapos kiképzésére; csak az 1925. évben vált lehetségessé újra a normális banküzlet megismertetése. Ezeknek a hiányoknak teljes pótlása utólagosan immár lehetetlen. További gondot okoz a banktisztviselők utánpótlása terén a legközelebbi években a tanulók számában mutatkozó hiány, mely a háborús évek születési arányszámának fokozatos csökkenése következtében lesz észlelhető. Ez a jelenség ugyan a gazdasági élet minden vonalán fogja éreztetni káros hatását, de a bankpálya terén annál komolyabban ítéltető meg, mert ehhez hozzájárul az a körülmény, hogy az 1914—1924. években bankpályára lépett ifjak hiánysabb kiképzésben részesültek. A helyzetet súlyosbítja az is, hogy a legutóbbi években a bankok üzemköltségének csökkentése céljából történt különféle számoló, könyvelő stb. gépek alkalmazása szükségessé teszi azt, hogy a gépek kezelésénél már bedolgozott munkaerők — amíg csak lehetséges — beosztási helyükön maradjanak, tehát egy bankon belül a tisztviselők beosztásának megváltoztatása jelenleg már nagyobb nehézséggel jár, mint a múltban. A gépek alkalmazását tehát a jövőben a szükségtől kényszerítve a banktisztviselők kiképzésének sokoldalúsága fogja megsínyleni. A bajok orvoslása céljából szerző a következők figyelembevételét ajánlja: A jövőben nem lehet a banktisztviselőket két olyan különválasztott kategóriába beosztani, mint az jelenleg szokásos (1. csupán folyó-banküzlettel kapcsolatos technikai munkák elvégzésével és 2. a tisztán kereskedői, produktív tevékenységgel foglalkozó banktisztviselők). Szükséges, hogy a jövőben a banktisztviselők lehetőleg széleskörű szakkiképzésben részesüljenek, amely mind a technikaiakra, mind a produktív kereskedői tevékenységre kiterjedjen. A bank-gyakornokokat lehetőleg az összes bankosztályokon a praktikus munkákban begyakoroltatva végig kell vezetni. A bankgyakornokok kiképzésének a végzett tanulmányok szerint kell különböznie, mert a kereskedelmi iskolákat vagy kereskedelmi főiskolákat végzettek a bankszakmához szükséges elméleti ismeretekben alapot nyernek, ellentétben a gimnáziumot végzettekkel. A bankgyakornokok kiképzésénél súlyt kell helyezni arra,

hogy a gyakornokok ne csak a mechanikai készségeket sajátítsák el, hanem az egész üzletmenet jelentőségéről is áttekintést nyerjenek. A gyakorlati kiképzésen kívül elméleti kiképzés is szükséges, az utóbbit a hivatalos órákon kívül kell nyújtani. A kereskedelmi iskolát végzetteket a közgazdasági tanulmányokban lehet tovább vezetni, míg a gimnáziumot végzettekkel először a közgazdaságtant, a kereskedelmi- és váltójogi alapfogalmakat kell megismertetni. Tekintettel arra, hogy a banktisztviselők csak kivételesen rendelkeznek tanítási talentummal és még ritkábban a szükséges tanítási tapasztalatokkal, szerző a banktisztviselők által nyújtandó elméleti tanfolyamok helyett a szakiskolákban tanerők által rendezett esti tanfolyamokat tartja alkalmasabbnak. Kíváncsok volna az összes bankkörökben erre vonatkozó eszmecserék folytatása, az eddigi tapasztalatok alapján a banktisztviselők kiképzése irányelveinek felállítása, a rendszeres felvilágosító munka az iskolákban és a pályatanácsadó helyeken. Végül a napi sajtó útján a nyilvánosságot fel kellene világosítani a tekintetben, mily lehetőségek kínálkoznak az alkalmas egyének számára a banktisztviselői pályán. — *Lehmann-Bach, Ernst: Auslandsanleihen und Neubaufinanzierung.* A német kormány egyes gazdaságpolitikai intézkedéseinek oly homályos pontjaira mutat rá, melyek a német építkezési tevékenység finanszírozása céljából nélkülözhetetlen külföldi kölcsönök felvételével kapcsolatosak. Szükséges, hogy erre vonatkozólag világos, határozott gazdasági programot állítsanak fel. — *Rüdel: Wichtige Probleme des preussischen Stempelsteuergesetzes.* — *Gegen die Kapitalertragsteuer.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes felterjesztése a német birodalmi pénzügyminiszterhez. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft 5. *Prof. Flechtheim: Das noch nicht voll eingezahlte Aktienkapital und Vermögenssteuer.* — *Bernstein, Otto: Amtsmisbrauch zu Wettbewerbszwecken.* — *Hirschstein, Hans: Die Bedeutung des allgemeinen Warenpreisstandes für die festen Lasten.* Németországon kívül már évek óta tüzetes megvitatásban részesült az a kérdés, hogyan fog alakulni az általános árszínvonal hosszú időszakra vonatkozólag. Németországban a kérdés tanulmányozását meglehetősen elhanyagolták; kevés munka tárgyalja ezt behatóan. Hermann „Zum Goldproblem“ című tanulmánya arra a következtetésre jutott, hogy a jövőben inkább az aranyérték csökkenésével, mint emelkedésével kell számolni. Ezzel szemben áll a főleg Cassel által képviselt fölfogás, mely az arany értékének jövőbeli emelkedését tartja valószínűnek. Szerző Cassel nézetét fogadja el helyesnek és ebből kiindulva azt a részletkérdést vizsgálja, milyen következményekkel fog járni az általános árszínvonal csökkenése a vállalatok eladósodására és azokra a terhekre, melyek ennek révén a vállalatokra nehezednek. — *Wille: Die Berufsschule für das Bankgewerbe und die Fortbildungskurse für Bankbeamte in Berlin.* Szerző Haeffner-nek, Büttig-nek, Schmitt-nek és Heumann-nak a banktisztviselői utánpótlás tárgyában a Bank-Archiv hasábjain közölt cikkei kapcsán megemlékezik arról, hogy Berlin városának és a Verband der Berliner Bankleitungen támogatásával Berlinben az ipar és kereskedelmi kamara iskolát állított fel a banktisztviselők kiképzése céljából („Berufsschule für das Bankgewerbe“). Ismerteti az iskola tananyagát, működését és eredményeit. Megemlíti továbbá, hogy a berlini ipar- és kereskedelmi kamara a Verband der Berliner Bankleitungen és a Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes támogatásával a banktisztviselők számára továbbképző tanfolyamot is szervezett. Beszámol ennek a tanfolyamnak tantervéről, programjáról. Rámutat az említett iskolának és tanfolyamnak nagy jelentőségére a banktisztviselői utánpótlás szempontjából. — *Bírósági döntvények.* — A *könyvismertetések* között a *Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch 1927.* évi kötetéről is hosszabb ismertetés található.

Heft 6. *Generalversammlung und Geschäftsbericht des Centralverbands des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes.* Beszámoló a Szövetségnek 1927 december 16-i közgyűléséről és az 1927. évi üzleti jelentés szövege.

— *Erklärung der wirtschaftlichen Spitzenverbände zur Finanzpolitik von Reich, Ländern und Gemeinden.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes 1927. évi üzleti jelentése kapcsán a német ipari, kereskedelmi és bankszakmai érdekképviselők 1927. december 17-én a németbirodalmi pénzügyminiszterhez felterjesztést intéztek a német közületek pénzügyi politikája ügyében. Az erre vonatkozó javaslataikat 6 pontban foglalták össze, melyek a következők: 1. a közületek kiadásait már az 1928. évben az 1927. évvel szemben lényegesen csökkenteni kell. 2. A németbirodalmi pénzügyminisztert a Reichstag-gal szemben tiltakozás jogával kell felruházni minden olyan esetre, amidőn a birodalmi kormány által beterjesztett állami költségvetési javaslat tételeinek felemelését, valamint a kiadások utólagos felemelését határozzák el. Hasonló jogokat ruházandók fel az országos kormányok és a községi közigazgatás vezetéséi is. 3. A Németbirodalom országait, községeit azonnali hatállyal kötelezni kell arra, hogy vagyoni állapotukról és kötelezettségeikről a birodalmi pénzügyminiszternek az összes szükséges felvilágosításokat megadják. Különösen arra kötelezendők, hogy közelebb-ről megállapítandó időközökben a fundált és függő adósságaikról, valamint a gazdasági vállalatokban való részesedéseikről is a birodalmi pénzügyminiszternek jelentést tegyenek. 4. A szükséges takarékoságnak a Németbirodalom összes országaiban való biztosítása céljából a birodalmi pénzügyminiszter a tiltakozás jogával ruházandó fel oly esetre, amidőn valamely ország költségvetése a birodalom pénzügyi politikájának általános irányelveivel ellenkezik. Ily esetre a költségvetésnek a Landtag elé való terjesztése valamint az előirányzatnál magasabb költségvetési tételek végrehajtása ellen a birodalmi pénzügyminiszter tiltakozása biztosítandó. 5. A német gazdasági élet részéről régóta sürgetett és most már a lakosság minden részéről szükségesnek elismert közigazgatási reformot a legnagyobb gyorsasággal foganatosítani kell. 6. A Reichssparkomissär jogkörét úgy kell kibővíteni, hogy az általa szükségesnek tartott takarékosági rendszabályok keresztülvitelére tényleges biztosíték nyújtassék. — *Simon, Hans: Bemerkungen über den Zusammenhang von Reparationen, Auslands-Anleihen, Währungs- und Konjunktur-Politik.* A külföldi kölcsönök, a jóvátétel, a valutapolitika és a konjunktúra összefüggéseit a Németbirodalom gazdasági viszonyainak vizsgálata alapján tárgyalja. — *Stamm, M. J.: Bilanz-Berechtigungen nach Handels- und Steuerrecht.* — *Bírósági döntvények.*

Heft 7.: Kalveram, Wilhelm: Zur Frage der Vervollkommenung des bargeldlosen Zahlungsverkehrs. Otto Schoele-nak a „Deutsche Volkswirtschaft“ban „Der bargeldlose Zahlungsverkehr und seine Entwicklungsmöglichkeiten“ c. tanulmányával polemizál. — **Koellel, Wilhelm: Zwei Fragen zum Einkommensteuerrecht.** — **Mischke, Lothar: Über internationale Finanzbelastungsvergleiche.** A fontosabb államok adóterhének nemzetközi összehasonlítását részletes statisztikai anyag alapján nyújtja. — **Wolffheim: Die Bewertung nicht voll eingezahlter Aktien bei der Veranlagung zur Vermögenssteuer.** — **Kerschagl, Richard: Die Halbjahrsbilanzen der österreichischen Banken.** Németausztria bankjainak félévi mérlegei most kerültek először nyilvánosságra. Szerző ezek alapján először a németausztriai nagybankok (az Allgemeine Österreichische Boden-Credit-Anstalt, a Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft, az Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe és a Wiener Bankverein), majd a németausztriai közép- és kisbankok legújabb félévi mérlegeinek fontosabb tételeit vizsgálja. — *Bírósági döntvények.* — A statisztikai részben: **Kroszewscki, Paul: Die seit 1924 im Auslande aufgelegten deutschen Anleihen und ihr Dienst.** A Németbirodalomnak 1924 óta külföldön felvett kölcsöneiről készített részletes kimutatások grafikonok és statisztikai táblák kíséretében.

Sz. K. T.

Revue Internationale du Travail.

[Vol. XVI. No. 5. 1927 november].

Henri Fuss: Monnaie et chômage. A Revuenek már több cikke foglalkozott azzal a félreismerhetetlen kapcsolattal, melyben az áringadozás és a munkanélküliség vannak. Jelen tanulmány kimélyíti ezeket a vizsgálatokat. Szerinte a megfelelő hitelpolitika nagy mértékben orvosolhatná a munkanélküliség bajait. — *Dr. A. Stocker: Le médecin et l'orientation professionnelle.* Az orvosnak a pályaválasztás terén kifejtendő tevékenységével foglalkozik. — *H. Goldschmidt: L'application en Allemagne de la convention de Washington concernant l'emploi des femmes avant et après l'accouchement.* Németország az első a nagy ipari államok közül, mely elhatározta a washingtoni egyezmény ratifikálását. A tanulmány azzal foglalkozik, hogy a terhes nőket illetőleg a német törvényhozási intézkedésekben milyen változtatások voltak szükségesek ahhoz, hogy a jogszabályok harmoniába jussanak a washingtoni egyezménnyel. A német jogszabályalkotás egyébként bizonyos szempontokban még tovább megy a nők védelmében, amint azt a washingtoni egyezmény megkívánja. — *Elsinore Haultain: Les allocations aux mères en Amérique du Nord.* A támasz nélküli anyák segítése nehéz szociális probléma. Legjobb megoldás volna természetesen: a problémának magának a megszüntetése, másszóval: a családfők korai halálának, illetőleg keresetképtelenségének a megakadályozása. Ilyen intézkedések lehetőségének a hiányában a legtöbb állam a segélyezéshez folyamodott. Észak-Amerikában az első ilyenmű intézkedés 1911-ből származik. A tanulmány az Egyesült-Államok 42 államainak, Alaskának, Hawainak, Columbiának és 5 kanadai tartománynak vonatkozó jogszabályalkotását ismerteti. A kanadai intézkedések fejlettségét mutatják a következő adatok:

A támogatásban részesített anyák és gyermekeiknek száma az 5 kanadai tartományban:

Tartomány neve	Adat dátuma	Anyák száma	Gyermekek száma	Egy év folyamán kiutalt összeg dollárban
Alberta	1925 december	825	2,271	283,585
Brit-Colombia	1926 szept.	1,161	3,134	537,760
Manitoba	1926 április	825	2,507	400,750
Ontario	1925 október	5,007	14,577	1.781,281
Saskatchewan	1926 december	1,387	3.917	325,430

Dim. Nikoloff: Le mouvement ouvrier en Bulgarie. — Rapports et enquêtes: Le situation de l'assurance sociale en Allemagne. — Le rapport final de la commission australienne de l'assurance-maladie. — La condition des travailleurs agricoles au Japon. — La coopération au Japon. A japán városokban 1925-ben 129 fogyasztási szövetkezet működött, 119.946 taggal. A kibocsátott üzletrészek száma 220.222 volt, 2.849.456 yen értékben. Az összes eladásra került áruk értéke 1925-ben 21,372.031 yent tett ki. Ez adatok a japán szövetkezeti mozgalom nagy fejlődéséről tanuskodnak. Érdekes, hogy a selyemiparban igen nagy elterjedtségnek örvendenek a termelő és értékesítő szövetkezetek.

[Vol. XVI. No. 6. 1927 dec.]

Jean Morellet: A quel moment les conventions internationales du travail deviennent-elles applicables? Jogi szempontból igen érdekes

problémákat vet fel a szociális törvényhozás területén. — *A. Tixier: L'assurance-maladie devant la Conférence internationale du Travail.* A X. munkaügyi konferencia két egyezménytervezetet szavazott meg a betegséggelleni biztosítás tárgyában. A tanulmány az egyezménytervezetek vitája során felmerült észrevételeket ismerteti. — *Fritz Rager: L'assistance extraordinaire en cas de chômage prolongé.* Étude internationale. A munkahiány elleni biztosítást jelenleg 19 állam vezette be s körülbelül 45 millió munkásra terjed ki. A tanulmány a jogszabályalkotásoknak egyes intézkedéseit ismerteti. — *Dr. A. Stocker: Le médecin et l'orientation professionnelle.* Az előző számban közölt tanulmány befejezése. — *Rapports et enquêtes: La constitution et l'activité du Bureau national des recherches économiques.* — *La durée du travail dans l'agriculture suédoise.* — *L'agriculture dans l'Islande du Nord.* — *Le chômage dans la classe moyenne à Bombay.* — *Projet d'institution d'un régime de pensions de vieilles en Afrique du Sud.*

[Vol. XVII. No. 1. — 1928 január.]

René Hoffherr: Quelques applications du principe de protection sociale en matière de concentration industrielle. A versaillesi kényszerbékészerződés 427. cikke a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet figyelmébe ajánlja, hogy tanulmányozza a szervezkedési jogot úgy a munkások, mint a munkaadók részére. E szervezkedési jog túlságos kiterjesztése természetesen eredményezhet visszaéléseket s különösen a munkaadók szervezetei fenyegethetik a munkások érdekeit, úgyszint mint alkalmazottakat, úgyszint mint fogyasztókat. Igen sok ország, így elsősorban az Egyesült-Államok és Németország bírói ítéletei (kartelek és független vállalatok közötti perekben) azt a tendenciát követik, hogy nemcsak a szóban forgó felek érdekeit nézik, hanem az egész munkásosztályét is. A tanulmány részletesen foglalkozik, országonként ezekkel a példákkal; hangsúlyozza azonban egyszersmind a magasabbrendű tökeszervezeteknek gazdasági és szociális előnyeit is. — *Rudolf Broda: Le législation sur les salaires minima aux États-Unis.* Az 1928-as munkaügyi konferencia feladata lesz az, hogy határozatot hozzon a minimális munkabérekéről. A *Revue* 1927 májusi számában már jelent meg e tárgyról egy általános jellegű tanulmány. Jelen értekezés speciálisan az Egyesült-Államokbeli helyzetet fejtegeti. Ismerteti a törvényhozás leglényegesebb intézkedéseit és azok hatásait. A tanulmányból kitűnik, hogy ezek a hatások kedvezőek voltak. — *Moïses Poblete-Troncoso: La législation sociale dans l'Amérique latine I.* A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a közeljövőben szándékozik kiadni a latinamerikai államok szociális törvényhozásának teljes gyűjteményét, spanyol nyelven. E gyűjteményes kiadás ismertető előszavának francia fordítása a jelen tanulmány. — *L'oeuvre de secours aux réfugiés.* 1921-ben a Nemzetek Szövetségének Tanácsa külön bizottságot alakított, s ennek feladatává tette, hogy a különböző kormányokkal együttműködve igyekezzék megoldani a háborút követő menekültügyi problémákat. Ilyen nehéz kérdés volt az örmények, a görög és macedon menekültek ellátása. A tanulmány e bizottságnak és a Munkaügyi Hivatalnak e téren kifejtett működését ismerteti. — *Rapports et enquêtes: Le repos hebdomadaire chez les musiciens-instrumentistes professionnels.* — *Les conventions collectives de travail en Roumanie en 1926.* A román munkaügyi minisztérium ismertetése. — *Les conditions de travail des employés de commerce au Japon.*

[Vol. XVII. No. 2. — 1928 február.]

Mack Eastmon: La crise charbonnière européenne du 1926 à 1927. Eastmann már a *Revue* múlt évfolyamában publikált egy igen értékes tanulmányt a szénkrízisről; jelen értekezése a krízis további fejlődését tárgyalja s országok szerint megvilágítja a helyzetet. — *J. Richardson: Quelques aspects des fluctuations et des tendances*

des salaires dans divers pays au cours des dernières années. A tanulmány a munkabérek változásait vizsgálja a fontosabb ipari országokban és igyekszik felkutatni azokat a tényezőket, melyek a változásokat okozták. — *Moïses Poblete-Troncoso: Le législation sociale dans l'Amérique latine II.* Folytatása az előző számban megjelent értekezésnek. Országokként sorolja fel a törvényeket és rendeleteket. — *Rapports et enquêtes: L'organisation et l'activité de l'Institut des conjonctures économiques de Moscou.* A moszkvai konjunkturakutató intézet működését ismerteti. — *Le cout du travail dans l'agriculture en Angleterre et dans l'Illinois.* A különböző ankétok eredményeit ismerteti s arra a meglepő eredményre jut, hogy a mezőgazdasági munkaköltségek Angliában körülbelül ugyanakkorák, mint Illinoisban. — *Les questions de travail dans la Guyane anglaise.*

Z. L.

The Quarterly Journal of Economics.

XLII. kötet, 2. szám. 1928 február.

R. S. Meriam: Supply Curves and Maximum Satisfaction. A határhaszonelmélet több újabb kiváló képviselője azt tanítja, hogy a csökkenő költségekkel termelhető, tehát a növekvő hozadékképesség törvényének alávetett javak az átlagos költségüknek megfelelő áron kerülnek piacra, tehát a termelők ebből kifolyólag nem tehetnek szert differenciális nyereségekre. Ez a megállapítás azonban nem lehet helyes, mert ellentétben áll a járadékalakulás törvényével. Egy másik, általánosan elterjedt és elfogadott tétel az, hogy a megnövekedett kereslet a normál árra emelően hat. Ez a tétel egyáltalában nem olyan meggyőző, mint amilyen elterjedt. A szokásos érvelés ugyanis a következő volna: a nagyobb kereslet fokozott termelést vált ki. Ez úgy a szóbanforgó árúikk, mint a termelésénél szerepet játszó termelő tényezők árára, közvetve pedig az egész árszínvonalra emelőleg hat. Ehhez azonban a társadalom pénzellátásának bővülése is szükséges, amely lehetőségének és szükségszerűségének a feltételezését a ceteris paribus alapra vonatkozó megfontolásoknál el szokták hanyagolni. A quantitási pénzelmélet alapján valóban nem lehet mást cselekedni. M. ki ugyanesak a quantitási elmélet alapján áll, a kiutat az össze nem egyeztethető állításokból azáltal véli megtalálni, hogy a növekedett termeléssel kapcsolatos két lehetőségre figyelmeztet. Az egyik az, hogy a nagyobb termelés sokszor gazdaságosabban eszközölhető, mint a kisebb és így az ár-emelések elkerülését, sőt esetleg egyenesen árszállításokat tesz lehetővé, a másik az, hogy a keresletnek bizonyos irányú megnövekedése másirányú keresletcsökkenéssel járhat együtt. M. dolgozatának pozitív része a következő tétel levezetését és indokolását adja: Abban a mértékben, amelyben a javak nem konstans költségek mellett termelhetők és abban a mértékben, amelyben a költségfeltételek eltérnek a konstans költségektől és különböznek egymástól: abban a mértékben lesz kisebb a termelő tényezők tudatosan nem irányított, a szabad verseny során kialakuló felhasználása révén elért szükségletkielégítésből származó haszon az elméletileg elérhető maximális haszonnál. Ebből pedig a laissez-faire-elv helytelensége következik. — *Mordecai Ezekiel: Statistical Analysis and the „Laws“ of Price.* Elméleti közgazdák gyakorta szkeptikusak a statisztikai áranalízisek valódi értékét illetően. Ennek oka részben az, hogy az árképződés elméleti magyarázatai túlságosan leegyszerűsített feltevésekből indulnak ki. Kétségtelen mindamellott, hogy a statisztikai áranalízisnek sok nehézséggel kell megküzdnie. Mindenekelőtt a figyelembe veendő piac statisztikai elhatárolása okoz nehézséget. További nehézség, hogy a piaci helyzet állandó mozgásban van, statikai időszakok a valóságban nem fordulnak elő. Ezért a vizsgálandó időszak határainak megállapítása rendkívül nehéz feladat. Amellett gyakran megtörténik, hogy a termelés, illetőleg a fogyasztás nagyságára befolyást gyakorló termelői, illetőleg fogyasztói ár nemcsak

hogy nem azonos, de nem is mozog párhuzamosan a piaci nagykereskedelmi árral, holott statisztikailag elsősorban, mert legkönnyebben az szokott figyelembe vétetni. Végül az árviszonyokon kívül a nem tisztán gazdasági tényezők is befolyással vannak a kereslet és kínálat alakulására, így azokkal is számolni kell. A statisztikai áranalízis azon tényből indul ki, hogy a legtöbb jószág piacán a kínálatra kerülő készlet nagyságának, változásainak oka vagy az árviszonylatok korábban bekövetkezett megváltozásában vagy nem tisztára gazdasági tényezőkben keresendő. A statisztikai áranalízis (a) a központi piaci árat tekintheti a függő változó tényezőnek, amikor kínálatnak az árra gyakorolt befolyását tisztázhatja, vagy (b) a fogyasztóközönség egy bizonyos köre által vásárolt vagy fogyasztott mennyiséget tekintheti a függően változó tényezőnek, amikor az állapítandó meg, hogy a megváltozott ár mily mértékben befolyásolja a megvásárolt, illetőleg elfogyasztott mennyiséget, vagy (c) a piacra hozott mennyiséget tekintheti a függően változó tényezőnek, amikor is az vizsgálendő, hogy a korábbi árak és az egyéb tényezők miként befolyásolják ezt a mennyiséget.

— *E. S. Mason: Fourier and Anarchism.* Fourier rendszerében sok a fantasztikum és súlyos fogyatéka, hogy nem értette meg annak a gazdasági rendnek a lényegét, amelyben élünk. De genialitását nem lehet kétségbe vonni. Tanításának alapmotívuma a munka iránti „szenvetélyes vonzalom” felkeltése, amellyel a gazdasági együttműködés pszichológiájában valóban számolni kell. Nagyjelentőségű az is, hogy sikerült behozni a tanítást, hogy organizáció nem jelenti szükségképpen a hatósági hatalmon nyugvó ellenőrzés és irányítás kiterjesztését.

— *G. A. Duncan: The Currency System of the Irish Free State.* 1926 óta az Ir Szabad Államnak Nagy-Britániától független pénzrendszere van, bár elnevezései és értékei az utóbbiával azonosak. A váltópénz éretartalma nagyobb az angol váltópénz éretartalmánál. Az aranyérme a valutáris pénzegység. Elnevezése: „Free-State-pound”, éretartalma azonos az angol font-sterlingével. De aranypénzt egyelőre nem vernek ki, a valuta tehát a „gold-exchange-standard” elvén nyugszik. A bankjegyek egy „Currency Commission” által bocsátatnak ki, de — az amerikai rendszer mintájára — a különböző ir bankok bevonásával, amelyek elsősorban tartoznak aranyra, illetőleg londoni kifizetésre való beváltásukról gondoskodni. A forgalomba hozható bankjegyeknek — egy 6 millió fontban megállapított és az ir bankok között összecszerűen szétosztott mennyiség kivételével — egész értékükben (a) arannyal, (b) brit törvényes fizetési eszközökkel, (c) 12 hónapon belül esedékes brit kincstári utalványokkal vagy (d) angliai bankoknál elhelyezett követelésekkel fedezve kell lenniök. Bár Írország most már önálló pénzrendszerrel is rendelkezik, önálló pénzpiaca továbbra sincsen, hanem a londoninak függeléke maradt.

— *Frieda Wunderlich: The German Unemployment Insurance Act of 1927.* A munkanélküliség elleni biztosításról szóló 1927. évi törvény ismertetése.

— *O. de R. Foerander: The Forty-Four Hours Case in Australia, 1926—1927.* Ausztráliában az ipari munka napi időtartamát a kollektív szerződések, illetőleg, ha a felek nem tudnak megegyezni, a kötelezően döntő munkaügyi bíróság, a Commonwealth Court of Conciliation and Arbitration, határozza meg. 1926-ban a mechanikusok szakszervezete a heti munkaidőnek 48 órától 44 órára való leszállítását kérte. A bíróság átérzvéen, hogy elvi jelentőségű kérdéssről van szó, csak hosszas, rendkívül alapos tárgyalás alapján hozta meg döntését és elrendelte a munkaidő leszállítását. Az indoklás fontos és általános érdekű közgazdasági dokumentum. Főbb tételei a következők: Az alkalmazottnak több szabad időre van szüksége, hogy a világ eseményeit követni és életét élvezni tudja. A 48 órás munkaidő túlzottan kimerítő volta ezzel szemben nem tekintetik beigazoltnak. A bíróság nem hiszi, hogy a munkásság a szabad idejének a meghosszabbításával visszaélve, azt rosszul használná fel. Az összmunkateljesítmény csökkenése viszont ugyancsak nem várható a munkaidő megrövidítésétől.

Könyvszemle.*

Gazdasági leírás.

- Halász, A.* New Central Europe in economical maps. Das neue Mitteleuropa in wirtschaftlichen Karten. 119 maps. Bpest, Gergely R. 1928. 150 l. P 40.
- Hallunga, A.* L'évolution et la révision récente du tarif douanier en Roumanie Paris. Dalloz. 1928. 352 fr.
- Britain's industrial future: the report of the Liberal Industrial Inquiry.* London, Benn. 1928. pp. 527. 5 sh.
- Eiswaldt, E.* Die Wirtschaft Griechenlands. Ein Vergleich mit d. Vorkriegszeit. München, Duncker u. Humblot. 1928. 184 S. Rm. 6.
- Theurer, O.* Die deutsche Wirtschaft im Jahre 1926. Eine Materialsammlung. Berlin. Decker. 1927. 315 S. Rm. 7.85.
- Häpke, R.* Die Entstehung d. holländischen Wirtschaft. Berlin. Curtius. 1928. 35 S. Rm. 2.50.

Szociálpolitika.

- Lufft, H.* Samuel Gompers. Arbeiterschaft u. Volksgemeinschaft i. d. Vereinigten Staaten v. Amerika. Berlin. R. Hobbing. 1928. 213 S. Rm. 6.
- Nevoigt, R.* Der strafrechtliche Schutz d. Arbeitskraft. Breslau. Schletttersche Buchh. 1927. 161 S. Rm. 4.60.
- Pini, A.* Le trade-unionisme et ses rapports avec le mouvement ouvrier contemporain. Paris. Boccard. 1928. 30 fr.
- Richter, K.* Die Genossenschaften in d. deutschen Landmaschinenwirt-

schaft. Halberstadt. Meyers. 1928. 100 S. Rm. 6.50.

Gazdaságpolitika.

- Borchardt, J.* Weltkapital und Weltpolitik. Berlin. E. Laub. 1927. 236 S. Rm. 5.
- Fischer, L.* Ölimperialismus. Der internationale Kampf um Petroleum. Berlin. Neuer Deutscher Verlag. 1927. 231 S. Rm. 3.
- Paish, Sir G.* Der Weg zur wirtschaftlichen Gesundung d. Welt. Berlin. R. Hobbing. 1927. 115 S. Rm. 6.40.
- Reichwein, A.* Die Rohstoffwirtschaft d. Erde. Jena. G. Fischer. 1928. 639 S. Rm. 24.

Statisztika.

- Besteuerung u. Rentabilität gewerblicher Unternehmungen* Bearb. v. Statist. Reichsamt. Berlin. R. Hobbing. 1928. 239 S. Rm. 16.
- Gewerbe und Handel in Bayern.* Nach d. Betriebszählg v. 16 Juni 1925. Hg. v. Bayer. Statist. Landesamt. München. Lindauer. 1927. 168, 217 S. Rm. 5.
- Westergaard, H.* Grundzüge der Theorie d. Statistik. Mit 21 Kurven im Text. Jena. G. Fischer. 1928. 640 S. Rm. 30.

Évkönyvek.

- Bpest szföv. statisztikai és közigazgatási évkönyve.* XV. évf. 1927. Bpest. Szföv. Stat. Hiv. 1927. 37, 1070 l. P 30.

* Összeállította a Grill-féle udvari könyvkereskedés, Dorottya-utca 2.

Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompass az 1927/28. évre. Szerk. Kallós J. III. évf. Bpest. Pesti Tőzsde. 3 köt. P 50.

Nagy magyar compass. (Azelőtt Mihók-féle.) 1927/28. LI. évf. Főszerk.: della Vedella Mihály. Bp. G. Nagy S. örökösei. II. r. 877 l. P 40.

Jog és törvényhozás.

Az állami egyenesadók hivatalos összeállítása. Bp. Toldi. 1927. I. Földadó. 547 l. P 14. — II. Házadó. 336 l. P 8. — III. Kereseti adó. 383 l. P 11. — IV. Társulati adó. 301 l. P 8. — V. Jövedelemadó és vagyonadó. 584 l. P 14. — VI. A közadók kezelése. 722 l. P 16. — VII. Rokkantellátási adó. 79 l. P 3.

Bernicken, H. Das Bezugsrecht d. Aktionärs in rechtlicher u. banktechnischer Hinsicht. Berlin. C. Heymann. 1928. 140 S. Rm. 7.

Blau, Gy. Valorizációs joggyakorlatunk 1927-ig. Bp. Szerző. 1927. 64 l. P 3-50.

Bozóky G. Magyar kereskedelmi jog, kül. tek. a történeti fejlődésre. Bp. Grill. 1928. I. köt. Kereskedők és kereskedelmi társaságok. 741 l. P 25.

György E. Biztosítékszerezés a kereskedelmi forgalomban. Bizomány, tulajdonjogfentartás és zálog. Bp. Orsz. Hitelv. Egy. 34 l.

Haussmann, F. Vom Aktienwesen u. Aktienrecht. Mannheim. Bensheimer. 1928. 139 S. Rm. 7.50.

Nádas, L. Das ungarische Kartell u. Konzernrecht. Berlin. C. Heymann. 1928. 81 S. Rm. 5.

Pethő T. A váltó. Gyakorl. kézikönyv. Törvénytárgyarázat, üzletesetek, minták, példák, joggyakorlat. (Tébe kvár 35.) Bpest. Globus. 1928. 182 l. P 6.

Rosenthal, H. Die Auszahlung Ein Beitr. 7. Recht d. internationalen Zahlungsverkehrs. Tübingen. Mohr. 1927. 50 S. Rm. 4.

Sichermann B. Megjegyzések az okirati illetékekre vonatkozó jogszabályok hivatalos összeállításának előadói tervezetére. Bp. Tébe. 1927. 24 l.

Takács J. Az új autódó és közlekedési rendszabályok. Bpest. Szenes László. 1928. 222 l. P 12.

Elméleti közgazdaságtan.

Albers, E. Die Entstehungsgeschichte u. d. Streit um d. wirtschaftlichen Charakter d. deutschen Rentenmarkwährung. Berlin. Spaeth u. Linde. 1928. 173 S. Rm. 5.80.

Bousquet, G. H. Cours d'économie pure. Paris. Riviére. 1928. 180 p. 20 fr.

Copland, D. B. Studies on economics and social science. London. Macmillan. 1928. 3 sh. 6 d.

Dusnitzky, S. Das Konzern-Problem unter Berücksichtigung d. schwerindustriellen Wirtschaft im Nachkriegs-Deutschland. Eine sozialökonomische Studie f. d. Phänomenen d. modernen Kapitalist. Konzentration. Kaunas. Deutsche Buchh. 1927. 307 S. Rm. 6.

Emrich, J. Die geldtheoretischen u. geldpolitischen Anschauungen John Lockes. München. Heller. 1927. 111 S. Rm. 4.50.

Glathe, W. Die volkswirtschaftlichen Bilanzbegriffe. (Handelsbilanz, Zahlungsbilanz, Wirtschaftsbilanz). Darmstadt. Verlagshaus Darmstadt. 1927. 204 S. Rm. 4.50.

Gloger, K. Konjunkturbeobachtung in Unternehmung u. Unternehmerverbänden. Berlin. Spaeth u. Linde. 1928. 168 S. Rm. 5.40.

Hantos, E. Denkschrift über die wirtschaftl. Probleme Mitteleuropas. Wien. Mitteleurop. Wirtschaftstag. 1927. 27 S. Öst. Sch. 2.

Hanser, N. Les débuts du capitalisme. Paris. Alcan. 1928. 328 p. 25 fr.

Herzfelder, E. Die Goldwährung als eine Fiktion d. Nationalökonomie. Berlin. Paetel. 1928. Rm. 3.30.

Hirsch, W. Grenznutzentheorie u. Geldwerttheorie (unter bes. Berücks. d. „österreichischen“ Schule). Jena. G. Fischer. 1928. 182 S. Rm. 9.

Jahn, J. Markt u. Mensch. Grundzüge d. Volkswirtschaftslehre. Hamburg. Hanseat. Verlagsanstalt. 1928. 261 S. Rm. 6.80.

Yves-Guyot, La science économique. Ses lois inductives. T. I. Paris. Costes. 1928. 428 p. 20 fr.

Lisowsky, A. Qualität und Betrieb. Ein Beitrag z. Problem d. wirtschaftlichen Wertens. Stuttgart. Poeschel. 1928. Rm. 7.80.

List, Fr. Das nationale System d. politischen Oekonomie. Neudr. nach d. Ausg. letzter Hand. 5. Aufl. Jena. G. Fischer. 1928. 552 S. Rm. 6.

Neumann, K. Die Lehren K. H. Rau's. Ein Beitrag zur Geschichte d. Volkswirtschaftslehre im 19. Jahrh. Giessen. 1927. 111 S. Rm. 4.

Pályi E. Közgazdaságtan mindenki számára. A szolidarizmus közgazdaságtana. Bp. Athenaeum. 1927. 160 l. P 4.40.

Peddie, J. The flaw in the economic system: the case against the gold standard. London. Murray. 1928. 264 pp. 7 s. 6 d.

Rieger, W. Einführung in die Privatwirtschaftslehre. Nürnberg. Kröschke und Co. 1928. 331 S. Rm. 13.

Staberow, J. Die Stellung d. Machttheorie d. Lohnes in d. sozialökonomischen Wissenschaft. Greifswald. Bamberg. 1927. 62 S. Rm. 2.50.

Wolff, H. Lehrbuch d. Konjunkturforschung. Zgl. e. kritischtheoret. Untersuchung von Struktur u. Konjunktur. Berlin. Spaeth u. Linde. 1928. 322 S. Rm. 9.

Gazdaságtörténet.

Dubois, A. et Allix, E. Revue d'histoire économique et sociale. Paris. Riviere. 1928. 540 p. 80 fr.

Hardy, G. Histoire de la colonisation française. Paris. Larose. 1928. 348 p. 30 fr.

Pénz- és hitelpolitika.

Balogh, T. A német pénzromlás oknyomozó története. Közg. Kvtár. V. k. Bpest. Gergely 1928. 104 l. P 5.

Burgess, W. R. The reserve banks and the money market. London. Harper. 1928. pp. 452. 12 s. 6 d.

Dencz, Á. A postatakarékpénztári szolgálat vezérfonala. Átdolg. Körmeny J. 3. kiad. Bpest. Orsz. Postás Zene- és Kultúregyesület. 267 l.

Duménil, G. La Banque de l'Algérie. Paris. E. de Boccard. 1928. 324 p. 30 fr.

Kurz, H. u. Bachmann, G. Die schweizerischen Grossbanken, ihre Geschäftstätigkeit u. wirtschaftliche Bedeutung. Zürich. O. Füssli. 1928. 324 S. Rm. 14.40.

Neisser, H. Der Tauschwert d. Geldes. Jena. G. Fischer. 1928. 205 S. Rm. 9.

Poiteux, B. La bourse des valeurs de Paris. Paris. Riviere. 1928. 332 p. 30 fr.

Szenes L. szerk. A budapesti árú- és értéktőzsdén jegyzett értékpapírok adatai és árfolyamai. 1914—1927. 32 l. P 2.

Kereskedelem.

Casson, H. Wirksame Werbung (Better Advertising.) Berlin. J. Singer. 1927. 124 S. Rm. 3.

Rahm, W. Der Verkauf u. seine Organisation im Fabrikbetrieb. Halberstadt. Meyer. 1927. 101 S. Rm. 3.

Közlekedési politika.

Die Güterbewegung auf deutschen Eisenbahnen. Nach Verkehrsbezirken geordnet. Hg. v. Statist. Reichsamt. 1926. Berlin. R. Hobbing. 1927. 463 S. Rm. 45.

Helander, S. Die internationale Schifffahrtskrise u. ihre weltwirtschaftliche Bedeutung. Jena. G. Fischer. 1928. 397 S. Rm. 18.

Lucius, M. Le Rhin et le port de Strasbourg. Paris. Dunod. 1928. 132 p. 13 fr.

Pásztor, M. Az utcai közlekedés Budapestén. Statisztikai közlemények. 55:4. 51 l. 17. mell. P 5.

Teubert, W. Die Welt im Querschnitt d. Verkehrs. Mit 186 Abb. Berlin. Vowinkel. 1928. 513 S. Rm. 32.

Mezőgazdaság.

Bertók, J. Praktisches Handbuch d. bedeutenderen Europäischen Getreidebörsen. Bp. Szerző. 1927/28. 816 l. Dollár 10.

Kazal Zs. A magyar mezőgazdaság története a honfoglalás előtti időktől az újabb korig. Előszóval ellátta Czettler J. Bp. Stadium. 1927. 215 l.

Kotsis E. Gazdasági épületek becslése és amortizációja. Bp. Pátria. 1927. 46 l. 2 mell. P 4.

Agricultural research in 1926 London. Roy. Agricultural Soc. 1928. pp. 199. 2 s. 6 d.

Állami pénzügy.

Delaisi, Fr. Comment les soviets régleront la dette russe. Paris. Delpeuch. 1928. 64 p. 3 fr.

Guiboud-Ribaud et Walfrad. Essai d'une politique financière. Paris. M. Riviere. 1927. 214 p. 15 fr.

Jakab L. Kereseti adó (Tébe kvár 33). Bpest. Globus. 1927. 287 l. P 9.

Kölbig, F. A közadók kezelése. (Tébe kvár 37.). Bpest. Globus. 1928. 470 l. P 16.

Pénzügyi évkönyv a m. k. pénzügy-
ország és az összes pénzügyi közegek

szám. 1928. 44. évf. Szerk. Klessky Gy. és Kerékffy G. Bp. Klesszky. 1927. 421 l. P 4.80.

Pfltzner, J. Deutschlands Auslandsanleihen. Berlin. C. Heymann. 1928. 174 S. Rm. 10.

Poincaré, R. L'oeuvre financière et économique du gouvernement. Paris. Berger-Levrault. 1928. 216 p. 6 fr.

Strupp, K. Intervention im Finanzfragen. Lpzg. R. Noske. 1928. 110 S. Rm. 6.

Teleszky J. A magyar állam pénzügyei a háború alatt. Bpest. M. Tud. Akad. 1927. 428 l. P 15.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Február 16-án *Éber Antal* elnöklésével *Tunyogi Szücs Kálmán* igazságügymin. titkár „a hosszúlejárátú ipari hitelről” tartott előadást, melynek vázlata jelen számunk „Közlemények” rovatában olvasható. *Éber Antal* elnök megköszönve az előadó értékes fejtegetéseit rámutatott a hosszúlejárátú ipari hitel kérdésének a beterjesztett törvényjavaslat által lehetővé váló megoldására. Nem tartja azonban szerencsésnek a „záloglevél” elnevezést, miután ez a kifejezés a mezőgazdasági hitel értékpapír-típusaként szerepel a köztudatban s most a záloglevél kifejezésnek az ipari kötvényekre való alkalmazása esetleg a későbbiekben mezőgazdasági kölcsöneink külföldi elhelyezésében okozhat nehézségeket.

Róna Sándor azt kifogásolja a javaslatban, hogy az csupán a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknak kíván hosszúlejárátú hitelt nyújtani. Ilyen módon a magánkézben lévő vállalatok nem részesülnének ebben a nagy kedvezményben, illetve részvénytársaságokká való átalakulásra kényszeríttetnek. Módot kellene találni arra, hogy azok a magánkézben levő vállalatok, melyeknek vagyonai állapota kellő biztosítékot jelent, szintén kaphassanak hosszúlejárátú hitelt, az ellenőrzés kérdésére lehet megoldást találni.

Komlósi Gyula rámutat, hogy az ipari obligatiók intézményének a magyar jogrendszerbe való átültetése merőben új korszakot nyit a magyar iparpártolás történetében. A javaslat hosszú évtizedek szívós küzdelmének az eredménye. Azóta, hogy a záloglevelek biztosításáról szóló, 1876. évi XXXVI. t.-c. kimondotta volt, hogy iparüzésre rendelt épületek és bányák a záloglevél-üzletben jelzálogul el nem fogadhatók, mindmáig az ipari obligatiók meghonosítására irányuló minden kísérlet meghiúsult. Hiába ismerte a magyar jogrendszer és hiába kedvelte a gazdasági élet már 1868 óta a vasúti kötvényeket; hiába futottak be 1897 óta az ú. n. községi kötvények gyönyörű karriert; hiába engedte meg Ausztria „Über fundierte Bankschuldverschreibungen” című 1905-ik évi törvényében a nagy bankoknak, hogy az általuk iparvállalatoknak folyósított hosszúlejárátú hitelek alapján ipari obligatiókat bocsáthassanak ki; hiába foglalt 1909-ben a Középeurópai gazdasági egyesületek kongresszusa a hosszúlejárátú ipari hitelek mellett foglalt állást; a magyar jogrendszer és a magyar gazdasági élet mereven elzárkózott a hosszúlejárátú ipari hitelek megszervezése elől. Ez a magyarázata, hogy a Szterényi-féle 1907. évi III. t.-c.-ken kívül jóformán semmi sem történt a magyar iparpártolás érdekében. Ezért különösen öröndetes, hogy a pénzügyminiszter ép a mai időkben kívánja a gyakorlatba átvinni azt az elvet, hogy a helyes iparpártolás legegyszerűbb, legközvetlenebb és legolcsóbb eszköze: az iparnak hosszúlejárátú hitellel való ellátása. Ép most bír ez különös fontossággal, amikor az utódállamok annyira agresszív gazdaság-

politikát folytatnak, amikor még az irányunkban barátsággal viseltető ipari államok is mezőgazdasági termelésük felfokozása érdekében rendkívül erőszakos intézkedésekhez folyamodnak. Amennyire szokatlan és újszerű a hitelezők dologjogi védelmére a Javaslatban megkonstruált generális jelzálogjog, ép annyira zseniális is ez a konstrukció. De ennek ellenére is elérhetetlenné válik az intentionált cél — a magyar középiparnak támogatása —, ha a törvény végrehajtása bürokratikusan történne vagy ha a hitelt igénybevevő vállalatok elzáratnának további függő cam-pagne-hitelek igénybevételeétől. Olyan kiadós mértékben nem kaphatnak a vállalatok hosszúlejáratú ipari hitelt, amilyen mértékben hitelre szükségük van. Ezért mellőzhetetlenül szükséges, hogy a Javaslat 5-ik §-a alapján az ú. n. elválasztás révén a generális zálogjog alól komoly vagyonértékek más hitelezők javára kivétes-senek és legalább ugyanennyire fontos, hogy a hitelek folyósítása a bürokratizmustól annyira mentesen történjék, miként ezt Drezdában, Pfalzban, Weimarban is tapasztalhatjuk. Drezdában pl. eddig majd 50 millió márkányi hosszúlejáratú hitelt folyósítottak minden szakértői becslés nélkül pusztán az ú. n. Kreditausschussok véleményezése, különböző helyekről beszerzett szabatos információk s a békebeli tűzbiztosítási kötvények alapján. Tehát költséges becslések mellőzésével ugyan, de mindazonáltal oly annyira nem könnyelműen, hogy az ottani intézetnek immár harmadik éves fennállása alatt kétes kihelyezése nincsen. Ugyanitt eredményes kormányzati intézkedések folytán a vállalatok függő hitelekkel való ellátása is zavartalanul történik. A németországi intézetek minimális személyzettel dolgoznak és minimális haszonra törek-szenek. Ha nálunk ugyanez lesz a tendencia, a törvény kétségtelen-mül áldást fakasztó lesz.

Buday Kálmán: Az ipari záloglevelekről szóló törvényjavas-latban lefektetett jogi konstrukció nemcsak jogászai szempontból nagyjelentőségű, hanem egyben azt is jelenti, hogy ebben a keret-ben Magyarország megoldja a hosszúlejáratú ipari hitel problé-máját *állami garancia nélkül*, amire eddig seholsem találunk pre-cedenst, ugyanis a nemzetközi pénzpiac eddigelé csak ebben a törvényjavaslatban foglalt keretben tekintett el az állami jótállás-tól ilyen típusú kölcsönnél és — amint a legtekintélyesebb külföldi kibocsátó intézetek ajánlatai mutatják — megfelelőnek tartja és hajlandó átvenni az ipari zálogleveleket. Tehát ez a konstrukció valóban korszakalkotó a maga nemében és például szolgálhat más országoknak. Ami a papírok elnevezését illeti, akár zálogleveleknek, akár kötvényeknek nevezzük ezeket a papírokat, az angol és az ame-rikai pénzpiacon, ahol ezek a papírok forgalomba kerülnek, mindkét esetben „mortgage bond” nevet fogják viselni, mert hiszen első-helyű zálogjoggal fedezett dologjogi értékpapírok, amire angolban más meghatározás, mint „mortgage bond” nincs. Az eddig forga-lomban lévő külföldi ilyen típusú papírok is mind a mortgage bond nevet viselik, így a Sachsische Landespfaundbriefanstalt által és az Industrial Mortgage Bank of Finland által forgalomba hozott zá-loglevelek is. Ha a nemzetközi pénzpiacot megfigyeljük, azt látjuk, hogy az ilyen ipari záloglevelek sohasem befolyásolták az illető államok általános hitelstandardjának határait belül a többi köl-csönök árfolyamait és az egyes kategóriák egymástól függetlenül alakítják árfolyamaikat: a német állami kötvények átlagos hoza-déka 6.45% a közművek és a mezőgazdasági kölcsönök 6.73% és az ipari kibocsátások 6.53%-os hozadékaival szemben, tehát az állami kölcsönök után ezek állnak a legjobban, a városok és a bankok köt-vényeit is megelőzik. Ha Olaszországot figyeljük, amellyel körül-belül egy nivón mozog Magyarország — ez szintén bizonyítja, hogy

a magyar hitel aránylag milyen kitűnő — azt tapasztaljuk, hogy az állami kölcsön 7.40% -os hozadéka mellett a közművek 7.48%-al és az ipari kibocsátások 7.21%-os hozadékkal szerepelnek. Mindezek a példák bizonyítják, hogy nincs okunk attól tartani, hogy az ipari záloglevelek árfolyama befolyásolni fogja mezőgazdasági zálogleveleink árfolyamát. A magyar törvényjavaslat különben még tovább megy, mint a külföldi intézmények, mert külön rávezeti az új típusú papírra az „ipari” jelzõt, tehát ezek „industrial mortgage bondok” lesznek, amelyek azonnal elkülönülnek és rögtön megkülönböztethetők a „landmortgage bond”-októl, ahogy Angliában nevezik mezőgazdasági zálogleveleinket, valamint a first lien farm vagy real estate bondoktól, amint Amerikában hívják azokat. Egyébként nem csak a kötvények elnevezése, hanem még a kibocsátó intézet neve is erősen elhatárolja ezeket a papírokat a többi magyar kölcsönöktől és ez mindig szerepel az összes tőzsdéken, ahol a felállítandó intézet zálogleveleit jegyezni fogják. Különben nem lát semmi okot arra, hogy már előre abból a pesszimista szempontból ítéljük meg ezeket a zálogleveleket, hogy biztosan sokkal rosszabbul fognak állni, mint a többi magyar papírok, ennek úgy a nemzetközi pénzpiac érdeklődése, amely az ipari záloglevelek kellő biztonságát dokumentálja, mint az eddigi külföldi példák ellent mondanak. Rámutat még a hosszúlejáratú ipari hitel hármas céljára, mint ezt Fenyő Miksa megállapította: a rövid lejáratú hitelek konvertálása, a szükséges beruházások és racionalizálások megajtése és nagyobb kihitelezés lehetővé tétele. A folyvást erősödő nemzetközi versenyben a magyar ipar helyzete éppen a hosszúlejáratú hitelek hiánya miatt nehezedik, mert míg a külföldi vállalatok hosszúlejáratú kölcsöneik segítségével minden szükséges beruházást megejthettek, rövid lejáratú kölcsöneiket konvertálhatták és fogyasztóiknak több hónapos hitelt adhatnak: a magyar vállalatok legnagyobb része nem tudja ezeket megvalósítani mindaddig, amíg hosszúlejáratú hitelekhez nem jut. A felállítandó ipari záloglevélkibocsátó intézet nagyjelentőségű belföldi működésén kívül, külföldön is igen hasznos szolgáltatásokat tehet. Különösen a nyugateurópai államokban és részben Amerikában még mindig tartja magát az a helytelen vélemény, hogy Magyarország iparai legnagyobbbrészt mesterségesek és természetellenesek. Az új intézet sokat fog tehetni ennek a helytelen és káros felfogásnak a megváltoztatására, különösen azokban az országokban, ahol záloglevelei forgalomba kerülnek. Magyarországnak az iparra a szorcsan vett termelési és gazdasági szempontokon kívül azért is szüksége van, hogy a szaporodó lakosságot eltarthassa. Ha nem akarunk alacsonyabb kultúranívóra süllyedni, ha biztosítani akarjuk nemzetünk megélhetését és jövőjét — ez nem csak kötelességünk, de jogunk is — akkor kitartóan tovább kell haladnunk az iparosodás útján, amelyen a hosszúlejáratú ipari hitel segítségével nagy lépéseket tehetünk előre

*

Február 23-án *Eber Antal* elnöklése mellett *Neubauer Gyula* tartott előadást „*Tőke, vagyon, gazdagság*” címén. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle egyik legközelebb megjelenő száma fogja közölni.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi december hónapban.

Az év elején mutatkozó könnyebbedés a gazdasági viszonyokban nem tartott egész éven át folytatódólagosan s december havában is úgy a fizetéseképtelenségek további növekedése, mint a munkanélküliek számának emelkedése a gazdasági élet újabb nehézségeit árulják el. Remélhetőleg ezek a nehézségek leküzdhetők lesznek, mert úgy a bankok, mint az iparvállalatok kedvező üzleteredményeket mutatnak fel s tőkeszükségletünk kielégítésére a szép mederben megindult belső tőkeképződésen kívül külföldi hitel mindig a megkívánt mértékben áll rendelkezésre. E téren azonban úgy a mezőgazdaság, mint az ipar és kereskedelem számára súlyos feladat a jelenleg érvényben levő kamatterhek előteremtése, bár hitelviszonyaink az év folyamán némi javulást mutatnak ezen a téren is. Kedvező kilátást nyújt gazdasági életünk számára az a tény, hogy mezőgazdasági termelőképességünk produktív beruházások révén még jelentékenyen fokozható, ez nyújt egyben reményt kereskedelmi mérlegünk súlyos passzivitásának csökkentésére is. A munkanélküliség csökkenését az állami beruházási akció megindulásától reméljük, amelyet az állami költségvetés feleslegei és a népszövetségi kölcsön felszabadított utolsó részletei tesznek lehetségessé.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat december hónapra 3·3 millió pengő felesleget vesz számításba az előző év ugyanezen hónapjának 2·7 millió pengő feleslegével szemben. Mivel úgy a bevételek, mint a kiadások közel 50 százalékkal haladják meg a múlt évi előirányzatot, a számításba vett felesleg is ennek megfelelően alakult. A bevételek a tapasztalati adatok alapján irányoztattak elő, míg a kiadásoknál rendkívüli tételek gyanánt szerepelnek:

a Duna—Száva—Adria vasút kötvény alapjába előlegezésképen...	860.000 P
békeszerződési terhek	486.345 P
dohányvételre	12,000.000 P
a gyermekgondozási díjak negyedévi részlete	1,455.000 P
állami alkalmazottak végkielégítése	40.000 P

Az államháztartás december havi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő kimutatások ábrázolják millió pengőkben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
december	73·5	76·2	95	+ 21·5	+ 18·8

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ideszámítva a nem állami számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot decemberben 18·8 millió pengővel multa felül és így a 3·3 millió pengős feleslegelőirányzatot a tényleges eredmény meghatszorozta. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban a bevétel és kiadás közötti különbözetelőirányzat és tényleges eredmény alapján a következő képet mutatja:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
július	+ 7·4	— 1·7
augusztus ...	+ 2·9	+ 3·0
szeptember ...	+ 17·2	+ 15·8
október	+ 7·1	+ 18·5
november ...	+ 13·8	+ 15·5
december ...	+ 18·8	+ 21·5
Összesen:	+ 67·2	+ 72·6

Vagyis a költségvetési év első felében az előirányzott 5·4 millió pengő felesleg helyett összesen 72·6 millió pengőt eredményezett a bevételek előirányzaton felüli növekedése, ami az összes előirányzott bevételeknek (433·3 millió pengő) 16·7 százalékát teszi ki. A bevételek előirányzaton felüli többletét túlnyomórészen a vámjövedelem, azután a forgalmiadók, illetékek és fogyasztási adók szolgáltatják, vagyis éppen a legkönnyebben áthárítható adónemek.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását december hónapban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	millió pengő
Vámjövedék	12·2
Dohányjövedék (brutto)	13·6
Cukoradó	3·4
Sójővedék (netto)	2·4
Összesen	31·6
Különbőség az előirányzattal szemben	+ 1·5

Bár az összes számlák egyenként is bevételi többletet mutattak és a bevételi többlet túlnyomó részét most is ezen számlák közül a vámjövedék szolgáltatta, mégis december hónapban ezen lekötött számlák bevételi többlete az összes bevételi többletnek még tíz százalékát sem tette ki, míg eddig rendszerint 40—60 százalékát szolgáltatta.

A népszövetségi kölcsönszámlák álladékaiban lényeges változás nem történt. A számlák végösszege 70 millió pengőt mutat az előző havi 67·5 millió pengővel szemben. A különbség oka az, hogy a pénzveréshez szükséges ezüst bevásárlására fordított kölcsön utolsó részlete, 2·7 millió pengő, is visszatérítettett, míg az 1927/28. évi beruházásokra felszabadított összegből 0·3 millió pengő igénybevételre. A számlák végösszegéből rendelkezésre áll még jelen költségvetési évre 30·2 millió pengő.

Az Olaszországgal novemberben megindult tarifális kereskedelmi szerződési tárgyalások december folyamán is folytatódtak, de befejezést nem nyertek.

Új tárgyalás indult meg december folyamán Észtországgal és Svédországgal. Észtországgal a jelenlegi korlátozott legnagyobb kedvezményű szerződésnek korlátlan legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító kereskedelmi szerződéssel való helyettesítése tárgyában, Svédországgal pedig aziránt, hogy a még a régi monarchia idejéből származó s mostanáig érvényben tartott kereskedelmi szerződés új szerződéssel helyettesíttessék.

Az általános gazdasági helyzet.

A *fizetéseképtelenségeknek* száma az év elejétől augusztusig csaknem folytonos esőkként mutatott fel, szeptember óta azonban újból megindult az emelkedés, mégpedig oly rohamosan, hogy a december folyamán bejelentett fizetéseképtelenségek száma az eddigi legmagasabb volt 1927. évben. A helyzet az előző évekkel szemben így is felette kedvezőbbnek mondható, mert az összes fizetéseképtelenségek száma 1925-ben 2466, 1926-ban 2503 és 1927-ben 1097 volt. Az esetek számához viszonyított mértékben emelkedtek a passzívák is, az előző havi 3·8 millió pengőről 8·1 millió pengőre.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről a következően tájékoztat:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket nem előzött meg kényszer-egyezség	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
december ...	43	79	9	3	134

A decemberi fizetéseképtelenségek közül a mezőgazdaság 2, az ipar 11, a kereskedelem 119, egyéb foglalkozási csoport 2 esetet jelentett be. A vidék részesedési aránya az esetek száma szerint 75·4%, a passzívák összegéből pedig 63·2% volt. A fizetéseképtelenségi eseteknek szám- és összeg szerint kb. a fele a textilkereskedelemre esik.

Egész évben a bejelentett és befejezett fizetéseképtelenségek alakulása a következő képet mutatja:

	Bejelentett fizetéseképtelenségek száma:	passzívák összege:	A lebonyolítást nyert fizetéseképtelenségek száma:	passzívák összege:
január... ..	124	4·72 millió pengő	88	2·00 millió pengő
február ...	115	5·06 „ „	66	1·79 „ „
március ...	116	11·24 „ „	102	3·39 „ „
április... ..	86	3·33 „ „	95	10·11 „ „
május	103	6·05 „ „	92	5·03 „ „
június... ..	73	2·61 „ „	74	2·15 „ „
július	66	2·24 „ „	19	0·76 „ „
augusztus...	49	1·72 „ „	18	1·37 „ „
szeptember	60	1·82 „ „	19	0·68 „ „
október ...	83	3·22 „ „	21	1·29 „ „
november...	88	3·81 „ „	32	2·12 „ „
december...	134	8·09 „ „	33	2·98 „ „

A felvett váltóóvásokról a központi statisztikai hivatal december hónapra vonatkozólag a következő adatokat közli:

1927. évi	Óvatolt váltók								Összesen	
	100 P alul		100 és 1000 P között		1000 és 2000 P között		2000 P-n felül			
	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P
júliusban --- --- ---	1172	80	5155	1822	661	1007	396	2155	7344	5024
decemberben --- ---	1277	96	7028	2516	923	1356	585	3134	9813	7100
júliustól—decemberig összesen ---	7791	564	35400	12926	4901	7388	3205	17463	51297	38342

A váltóóvások száma júliustól decemberig növekvő irányt mutat s decemberben volt eddig a legmagasabb úgy a váltók darabszáma, mint összegeik tekintetében is. Az összes óvatolt váltóknak 32,8%-a budapesti, míg az óvatolt váltók összegének 42,7%-a esik Budapestre.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten december hónapban:

üzletnyitás	795	az egész évben	9626
üzletbeszüntetés	598	« « «	5875
cégbejegyzés	52	« « «	664
cégtörlés	97	« « «	535

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint decemberben a következő képet mutatta:

zálogfelvétel volt	130.992 tétel	2,958.600 pengő értékben
zálogkiváltás volt	134.843 «	2,774.800 « «
árverés	3.225 «	34.000 « «
zálogálladék	543.784 «	12,328.100 « «

December hónapban úgy a zálogházfelvételek, mint a zálogkiváltások száma jelentékenyen emelkedett s az a körülmény, hogy a zálogálladék tételszámának csökkenése mellett a zálogálladék növekedett, arra mutat, hogy a zálogkiváltások főleg a kisebb értékű zálogtárgyakra szorítkoztak.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darabszám	pengő	tétel-szám	
decemberhónapban	133,190.000	6681	5,330.000	267	19.937

A Budapesti Leszámoló Egylet *giro-forgalma* volt:

92,130.000 pengő.

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege az előző havi 245,540.000 pengővel szemben némi visszaesést mutat.

amennyiben csak 225,320.000 pengőt tesz ki, de még így is messze felülmúlja az 1926. évi átlagot, 120,800.000 pengőt.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége decemberben 30.4 millió pengővel emelkedett, a girokövetelések és azonnal lejáró tartozások összege pedig 4.8 millió pengővel csökkent, úgy hogy a tényleges és virtuális jegyforgalom együttesen 25.6 millió pengővel emelkedett az előző hónappal szemben és így legmagasabb szintjét ez idén is az év utolsó napján érte el 795.6 millió pengővel. A váltópénz mennyiségében 0.2 millió pengős apadás állott be, úgy hogy a tényleges fizetési eszközök mennyisége december folyamán 527 millió pengőre emelkedett. A váltótárca 16 millió pengővel növekedve, 332.1 millió pengőt tett ki, míg az érc- és devizakészlet 8.1 millió pengővel gyarapodott. Az államnak a banknál fennálló tartozása a jegyintézet felszámolási tömegéből történt törlesztés folytán 3.3 millió pengővel apadt és jelenleg 111,400.000 pengőt tesz ki, vagyis a Nemzeti Bank működésének megkezdésekor fennállott 158.4 millió pengő tartozásból ez ideig 47 millió pengő törlesztetett le. A készfizetések felvétele a Nemzeti Bank alapszabályai szerint akkor lesz megkezdhető, ha e tartozás 34.8 millió pengőre fog csökkenni. A fedezeti arány december végén 46.4% volt, a váltóleszámitolási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőkben:

december	7.	...	...	...	...	40.619
"	15.	...	...	...	...	40.009
"	23.	...	...	...	...	40.155
"	31.	...	...	...	...	40.258

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáiraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, december 31-én összesen 46,054.240 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége december folyamán 41.000 pengővel emelkedett.

A Magyar Nemzeti Bank 1927. évre 12,630.000 P tiszta nyereséget mutat ki, amelyből 11%-os osztalékot fizet az előző évi 10.5%-kal szemben.

A Nemzeti Bank nyeresége 14%-os osztalék kifizetését tette volna lehetővé, mivel azonban az osztalék ugrásszerű emelkedése nem látszik kívánatosnak, célszerűségi okok pedig az intézet materiális alapjainak növelését teszik szükségessé, a tartalékalap növelése fontosabb feladatnak látszott. A tartalékalap külön dotálása azonban részben az állam terhére történt volna, mert a nyereségnek a 10% osztalék fizetésén felüli részéből alapszabályok szerint $\frac{3}{4}$ rész az államot illeti. Ezért a pénzügyminiszter törvényjavaslatot nyújtott be a Nemzeti Bank 1927. évi mérlegszerű nyereségének hováfordításáról, amelynek folytán a közgyűlés az alapszabályoktól eltérően úgy intézkedhessék, hogy a tartalékalap az alaptőkének 20%-áig kiegészíthető, a tiszta jövedelem ezután fennmaradó részéből pedig 1,500.000 pengő az államnak engedtetik át és az államnak a banknál fennálló tartozásának csökkentésére fordítandó.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek állandóan következőképen alakult:

Takarékbetétek :

- a) pengőben ... .. 343,393.640 pengő
- b) idegen valutában ... .. 21,441.650 "

Folyószámlabetétek :

- a) pengőben ... .. 441,059.224 pengő
- b) idegen valutában ... .. 241,145.664 "

A takarékbetétek összege december folyamán 13,819.000 pengővel, vagyis 3.9%-kal emelkedett, a folyószámlabetétek 5,598.000 pengős emelkedése pedig 0.8%-nak felel meg. A takarékbetétek 1913. évi állományuknak 36.4%-át, a folyószámlabetétek pedig 79.7%-át érték el.

A pénzpiac helyzete, a decemberi utimóval együttjáró átmeneti feszültségtől eltekintve, tovább enyhült. A kamatláb tekintetében lényeges változás nem történt. A magánkamatláb prima kereskedelmi váltóknál $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ %, a vidékre szóló visszleszámitolási kamatláb $7\frac{1}{2}$ —10%, a vidéki kihelyezési kamatláb országos átlagban 9—14% volt. A pénzpiacon viszonylagos pénzbőség mutatkozott, ami főleg az üzleti forgalom csökkenése folytán előállott kereslet ellanyhulására vezethető vissza.

Az Angol-Magyar Bank $7\frac{1}{2}$ %-os, 35 éves zálogleveleit Bostonban bocsátották ki 1.5 millió dollár összegben, 98.75%-os árfolyamon az Ames Emerich & Co. és a Strupp & Co. bankházak.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó két hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 XI. 30.	1927 XII. 31.	1926 XII. 31.	1927 XI. 30.	1927 XII. 31.
I. Bankok	9.1	10.3	10.5	13.5	18.0	18.3
II. Takarékpénztárak	5.3	7.1	7.3	10.6	15.6	16.1
III. Biztosító társaságok	6.3	8.4	9.1	7.6	8.9	9.5
IV. Gőzmalmok	14.3	11.6	11.2	18.2	15.3	14.6
V. Bányakésteéglagyarak	44.1	72.3	73.2	55.3	91.8	92.9
VI. Könyvnyomdák	16.5	29.1	30.1	37.4	64.4	66.7
VII. Vasművek és gépgyárak	28.8	38.2	41.3	33.5	44.9	48.5
VIII. Közlekedési vállalatok	8.1	7.6	8.1	11.8	11.7	12.2
IX. Cukorgyárak	73.2	81.5	80.6	83.4	92.6	91.6
X. Gyár- és villamossági vállalatok	81.9	94.1	100.6	127.8	145.3	155.6
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	58.3	87.5	91.3	106.9	167.9	179.7
XII. Szállodák és gyógyfürdők	32.4	45.9	46.7	56.5	79.6	81.0
XIII. Textilipari vállalatok	29.3	30.4	33.6	40.4	50.2	53.3
XIV. Vegyészeti vállalatok	21.8	32.6	33.9	24.0	34.7	36.1
XV. Különféle vállalatok	36.3	49.7	51.9	64.0	81.8	85.1
Az összes részvények indexe	15.6	20.3	20.8	22.4	30.5	31.5

December folyamán a részvényindex némi emelkedést tüntet fel, amely a gőzmalmok, cukorgyárak és textilipari vállalatok kivételével a részvények minden kategóriájára kiterjedt, bár nem mindenikre egyforma arányban. Végeredményben az egész év folyamán némi hullámozással a gőzmalmok kivételével minden részvénytársaság árfolyama javult ugyan, de ez a javulás nem felelt meg a várakozásnak, mert az év elején elért gyorsabb tempó csak áprilisig tartott, amikor újabb hanyatlás állott be s az utóbbi két hónap mérsékelt javulása nem volt képes még az áprilisi árszintet sem elérni.

A mezőgazdaság helyzete.

A földművelésügyi minisztérium közzétett első vetésjelentése szerint az őszi vetések általában jól megerősödve kerültek hótakaró alá. Az ország déli vidékei jobban vannak hóval borítva, mint az északi és kelet felé húzódó tájak. A takarmánykészlet elegendő, sőt eladásra szánt feleslegek is vannak. A jószág egészségi állapota a vidékenként mutatókozó sertésvészttől, az egyes helyeken fellépő szórványos száj- és körömfájástól, valamint baromfivészttől eltekintve, általában kielégítő.

Az értékesítés terén országszerte pangás mutatkozik. Kereslet úgy szólván csak tengeri után van, amelynek ára éppen ezért lényegesen emelkedett. A szőlősgazdák egyáltalában nem tudnak pénzhez jutni, mert borkereslet nincsen. A pénzhiány a vásárok forgalmán is mutatkozik és a régebben élénk állatvásárok igen gyenge eredményt tüntettek fel. A hitelviszonyok a nagy kereslet folytán rosszabbodnak. Ezzel a fokozódó pénzhiánnyal és hiteldrágasággal van összefüggésben a bérlők megrendülése. Most, a gazdasági évad befejezése után, az ország különböző részein a legkülönbözőbb nagyságú bérletek tönkrejutásáról érkezik hír. Ennek oka majdnem minden esetben az, hogy az aránylag magas bérösszeg mellett kellő forgótőke hiányában a bérlő nem tud prosperálni. A tulajdonosok ilyen esetben lényegesen olcsóbb bér mellett kénytelenek újból bérbeadni birtokaikat.

A mezőgazdasági hitel megszervezése Poroszországban és Olaszországban is előkészület alatt áll. Németországban a gazdák fellépése folytán az állami hozzájárulás gondolata merült fel, Olaszországban pedig a nagystilusú reform céljára 250 millió lira alaptőkével alapítanak új intézetet. Nálunk a kormány a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének újbóli nagyobbarányú tevékenységét akarja előmozdítani állami támogatással.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság jelentése szerint 1927 dec. 31-ig az OFB. önálló házhelyrendezés során igénybevett, vagyonváltság átvételével és megváltás útján megszerzett összesen 927.602 kat. holdat. Kiosztott 254.767 házhelyet. A földhözjuttatottak közül háborús jogcímen részesülő volt 58.395, földnélküli mezőgazdasági munkás 182.445, törpe- vagy kisbirtokos 112.087, közszolgálati alkalmazott 3622, továbbszolgáló katona 2062, kisiparos vagy ipari munkás 40.577. Ezek összesen 687.427 holdat kaptak. Középbirtoknak juttattak 14.130 holdat, mintagazdaságokra és 15 holdon felüli családi birtokokra 14.152 holdat, egyházaknak 15.391 holdat, lelkészi és tanítói javadalmakra 2388 holdat, jegyzői javadalmakra 1721 holdat, csendőrségnek 3969 holdat, gazdasági ismétlő iskolára 2078 holdat, sport- vagy játszóterekre 325 holdat, vitézi széknek 32.753 holdat, közlegelőkre 80.844 holdat, egyéb közcélokra 16.646 holdat.

A kormány az OFB. megszüntetése után felállítani tervezett Országos Földbirtok Bíróságról szóló javaslatát a gazdasági érdekképviseltek elé terjesztette hozzászólás és ismertetés végett. A javaslat az állam elővásárlási jogát és a haszonbérletek jóváhagyását továbbra is érvényben akarja tartani és a földbirtokkal kapcsolatos összes ügyeket az új földbirtokosság elé utalná.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak december végén:

77 kg.-os tiszavidéki búza ...	30.40 pengő
rozs ...	29.15 «
takarmányárpa ...	26.65 «
tengeri ...	25.80 «

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnaszén-külkereskedelmi forgalma 1927. év december havában országok szerint csoportosítva, a központi statisztikai hivatal adatai szerint, a következően alakult:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
1. Ausztria ...	5.102	5.460	154	100.320
2. Cseh Szlovákia ...	224.703	10.303	4	39.703
3. Románia ...	—	—	9.100	—
4. S. H. S. állam ...	—	30.904	21.534	43.473
5. Németország ...	957	—	—	—
6. Franciaország ...	—	—	—	300
7. Lengyelország ...	650.533	—	—	—
8. Bulgária ...	—	—	—	—
Összesen ...	881.295	46.667	30.792	183.796

vagyis szénbehozatalunk összesen ... 927.962 q
míg szénkivitelünk összesen ... 214.588 q volt.

Széntermelésünk eredménye november hónapban:

kőszén 663.900 q,
barnaszén 6,523.400 q

volt, ami az előző hónappal szemben lényegesebb eltérést nem mutat és a téli hónapok átlagos eredményének megfelelő.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram mennyisége* december hónapban 5,523.268 kilowattóra volt.

A *munkanélküliek* számának novemberben újból megkezdődött emelkedése december havában tovább folytatódott és ez az emelkedés túlhaladta a téli hónapokban megszokott rendes emelkedési arányt, úgy, hogy ismét nemcsak évadszerű nehézséggel állunk szemben, hanem ezen jelenség okát a megnehezült gazdasági viszonyokban kell keresnünk. Az emelkedés 15.5%-ot tett ki, de ennek dacára még mindig 35.7%-kal marad el az 1926. évvégi helyzettől. A munkapiac megromlása vidéken nagyobb arányú volt, mint Budapesten, amit részben a mezőgazdasági munka hiánya okozott, másfelől vidéken a munkaközvetítésnek is jóval nagyobb nehézségekkel kell megküzdenie. A nemek szerinti megoszlás ismét a férfiak hátrányára mutat eltolódást.

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt decemberben 1323;

míg a szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt 13045, ebből Budapesten 7633.

Az Országos Munkásbiztosító Pénztár taglétszáma volt Budapesten:

férfi	237.360
nő	149.205
Összesen	386.565

ami az előző havi létszámmal szemben lényegtelen eltérést mutat.

Az ország villamosenergia gazdálkodásának szempontjából nagyfontosságú tervezet ügyében további lépés történt, amennyiben a Magyar Dunántúli Villamossági Rt. a Bánhidán felállítandó villamos erőműközpontra vonatkozó szerződést aláírta. A felmerülő tőkeszükséglet egy része az angol Trade Facilities Act alapján kibocsátandó kölcsönből, más része egy szintén Angliában kibocsátandó kölcsön útján fog fedeztetni.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak árszínvonala december folyamán újabb emelkedést mutat, amely az általános árszínvonalat kiadó egyes tényezők mindenikénél feltalálható. Az élelmiszeri cikkek és mezőgazdasági termények, a nyers anyagok és belföldi áruk ára egyformán kissé jobban emelkedett, míg az ipari anyagoknál és gyártmányoknál az emelkedés kisebb volt. A mezőgazdasági index január óta december végéig 4 ponttal, az ipari index 12 ponttal lett magasabb.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1926 XII. 31.	1927 XI. 30.	1927 XII. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	124	127
Ipari anyagok és termékek	130	141	141
Nyersanyagok	125	137	141
Gyártmányok	128	129	130
Belföldi áruk	120	131	134
Külföldi áruk	139	139	138
Az összes áruk átlaga	126	133	135

A létfenntartási viszonyok az áralakulásnak megfelelően szintén nehezedtek december folyamán is s az egyes hónapok apró áremelkedései az egész év folyamán egész számbavehető emelkedést mutatnak:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
1926 dec. 31.	105	119	115·9
1927 nov. 30.	112·4	124·2	119·83
1927 dec. 31.	113·0	124·9	120·30

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
december --- --	287.974	103.386	110.739	280.621
b) biztosítási érték pengőben				
december --- --	10,750.600	3,421.900	3,434.700	10,737.800

A közraktári forgalom úgy mennyiség, mint biztosítási érték tekintetében is az előző hónappal szemben némi visszaesést mutat, míg a készlet bizonyos mértékben növekedett.

Magyarország évi külkereskedelmi forgalmáról a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújtjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
· millió pengőben			
január --- --	74·2	58·3	— 15·9
február --- --	79·1	54·7	— 24·4
március --- --	97·9	63·4	— 34·5
április --- --	92·3	53·7	— 38·6
május --- --	93·2	61·1	— 32·1
június --- --	84·5	51·4	— 33·1
július --- --	89·2	58·0	— 31·2
augusztus --- --	108·2	75·3	— 32·9
szeptember --- --	115·8	82·1	— 33·7
október --- --	112·6	80·6	— 32·0
november --- --	104·8	81·6	— 23·2
Összesen ---	1051·8	720·2	— 331·6
1926. évben januártól–novemberig	847·0	781·2	— 65·8

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak áruforgalma november hónapban a következő volt:

1927. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
november	20.324	2,429.400	44.252	5,635.550	2,233.658	238,576.089

A Máv. vonalain átfutó forgalom novemberben 61.025 tonna és 12,538.100 tonnakilométer volt, ami az előző hónappal szemben minimális emelkedést mutat, a havi átlagot pedig lényegesen felülmulja.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	N o v e m b e r	
	tonna	tonna-kilométer
árpa	11.881	1,520.768
búza és kétszeres	52.296	5,903.448
rozs	8.769	894.439
tengeri	14.876	2,395.036
zab	4.892	601.716
egyéb gabonanemű	1.546	217.986
gabonaneműek összesen	94.258	11,533.393
ásványszén, koks, brikett és lignit	521.389	49,531.955
bányafa	8.792	1,336.384
gömb- és rönkfa	13.289	1,820.593
tűzifa	172.237	20,496.203
talpfa	1.726	181.230
szőlőkaró	603	64.448
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	61.056	8,486.784
faneműek összesen	257.708	32,358.642

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt december végén

automobil	13.016
motorkerékpár	4.905
összesen :	17.921
ebből vidéken	40.6%

Fenti gépjárművekből volt 8155 személykocsi, 2886 teherkocsi, 372 autóbusz, 114 bérautó, 499 egyéb gépkocsi, 640 melléküléssel motorkerékpár, 4265 mellékülés nélküli motorkerékpár.

A géperejű járművek számának növekedése december folyamán 1.1% volt; a növekedés aránya gépkocsiknál 1.2%, motorkerékpároknál 0.8% volt.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
december	4,805.622	1,930.451	1,272.400	148.039

A Budapestre érkezett hajók száma: 828.

A Budapestre érkezett idegenek száma: 18.477 (ebből 3172 külföldi és 2531 megszállt területi volt).

Budapestre érkezett 24 repülőgépen 39 személy és 1448 kg teher
 Budapestről indult 24   "   40   "   "   694 "   "

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 október	1927 november	1927 december
bádogos --- --- --- ---	0·88 P	0·90 P	0·70 P
asztalos --- --- --- ---	0·77 "	0·70 "	0·68 "
szabó --- --- --- ---	0·73 "	0·61 "	0·68 "
kőműves --- --- --- ---	0·95 "	0·89 "	0·82 "
napszámos --- --- --- ---	0·50 "	0·50 "	0·48 "
gyárimunkásnő --- ---	0·32 "	0·27 "	0·27 "
napszámosnő --- ---	0·41 "	0·36 "	0·44 "

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt 1927 január 1-től 1927 november 30-ig:

földszintes házakra --- --- --- ---	587
emeletes lakóházakra --- --- --- ---	250
egyéb új épületekre --- --- --- ---	262
átalakításokra --- --- --- ---	1640

A befejezett építkezések száma volt ugyanezen idő alatt:

földszintes lakóház --- --- --- ---	397
emeletes lakóház --- --- --- ---	195
egyéb új épület --- --- --- ---	79
átalakítás --- --- --- ---	778

Az újonnan létesült lakások száma ugyanezen idő alatt 5158, amelyből egyszobás 2137, kétszobás 1221, háromszobás 710, négyszobás 707, ötszobás 234, hatszobás 149. Az újonnan létesült szobák száma 16.655.

Jelentékenyebb sztrájk vagy munkabeszüntetés nem fordult elő.

Ifj. Rác Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Jacobi Olivér</i> : Európa racionalizálása	209
<i>Serbán Iván</i> : A konjunkturakutatás gyakorlati jelentősége a mezőgazdaság szempontjából	225
<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : A statisztikai módszer szerepe a közgazdaságtanban (bef. közl.)	241

Közlemények

<i>Schäfer László</i> : A vasúti fuvarozás új rendje Közép-Európában	264
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A német nagybankok az 1927. évben	271

Könyvismertetések

<i>Mises L.</i> : Liberalismus (Heller F.) — <i>Mayer H., Fetter F., Reisch R.</i> (szerk.): Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III. k. Einkommensbildung (Varga I.) — <i>Laky D.</i> : Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig (Sipos S.) — <i>Sartorius v. Waltershausen</i> : Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte (H. F.) — <i>Grunzel J.</i> : Die wirtschaftliche Konzentrationen (Román Á.) — <i>Fricke R.</i> : Konjunktur u. Einkommen (Balogh T.) — <i>Grünwald B.</i> : Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon (Schäfer L.) — <i>Leener G.</i> : Les chemins de fer en Belgique (Makay I.)	275
--	-----

Folyóiratok szemléje	295
Magyar Közgazdasági Társaság	299
Közgazdasági Krónika	301

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5–6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9–46. ::
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 331–64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle” szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körút 39.)

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. kötet: SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR:

A magyarországi pénzüintézetek fejlődése

Ára 10 P

V. kötet: BALOGH TAMÁS:

A német pénzromlás oknyomozó története

Ára 6 P

VII. kötet. DOMÁNY GYULA:

A valutarendszerek elmélete

Ára 10 P

Európa racionalizálása.

Sokat lehetne azon vitatkozni, hogy szabad-e a közgazdaságtant tudománynak tekinteni, vagyis, hogy lehet-e belőle olyan eredményeket leszűrni, amelyek általános érvényűek. Az élő gazdasági jelenségek mérlegelésénél olyan óriási befolyása van a helyes vagy helytelen diagnózisnak és az események egymástól annyira eltérő körülmények között ismétlődnek meg, hogy törvényszerűségük megállapítása nehezebb, mint bármely más tudománynál. Innen van az, hogy minden háborús korszakban új becsülete van Ricardo tanainak, aki diagnózisait háborús idők hatása alatt tette meg és a hosszabb békekorszakokban mindig újra elővesszük Smith Ádámot, akinek elmélete inkább illik az ilyen időkhöz. De ha a közgazdaságtan megállapításai nem bírnak is természettudományi megállapítások értékével, annyi bizonyos, hogy a mindennapi gazdálkodás látókörét meghaladó magaslatról — úgyszólván madártávlatból való — szemlélet alkalmas arra, hogy kissé tisztább ítéletet alkothassunk arról a fejlődési folyamatról, amelyben éppen élünk és sok minden érdekes megfigyelést tegyünk, mely a mindennapi életben elkerüli a figyelmünket.

Ha ebből a távlatból nézzük Európa gazdasági helyzetét, meg kell állapítanunk, hogy a világháború óta lényegesen rosszabbodott. Ugyanekkor az északi félgömb túlsó oldalán soha nem sejtett fellendülést tapasztalunk.

És ha Európa némely országa bizonyos viszonylatokban el is éri a háborúelőtti színvonalat, alig lehet kétséges, hogy az Egyesült Államok azóta bekövetkezett fejlődéséhez képest Európa határozottan visszamaradt. *Szokás Amerikát lekicsinyelni.* Azt tartják igen kiváló európaiak, hogy Amerika tudatlan, műveletlen, tapasztalatlan és valami hitetlen, kétkedő mossaollyal hallgatják az onnan jövő híreket, szinte, mintha szélhámosságnak tartanák mindazt, ami odaát történik. Nem lehet tehát érdektelen megvizsgálni a valódi tényeket.

Az Egyesült Államok népe a múlt évben elérte azt a *legmagasabb életstandardot*, amelyet eddig a világtörténelemben ismert bármely nagy nép elért.

Százhuszmillió lakosának évi jövedelme a múlt évben kilencven milliárd dollárt tett ki és a Népszövetség Munkaügyi

statisztikája szerint az Egyesült Államok tanult munkása béréből négy és félszer annyit vásárolhat, mint a belga, osztrák, vagy lengyel munkás, háromszor annyit, mint a berlini és csaknem kétszer annyit, mint a londoni munkás. És míg egész Európában a bérek vásárlóereje a békeidőkhöz képest csökkent, az Egyesült Államokban a bérek vásárlóképessége ebben a viszonylatban is 150%-ra emelkedett.

Fejenkénti átlagban van az Egyesült Államok minden lakosának 700 dollár életbiztosítása és 200 dollár takarékbetéte. Az 1926. évi hivatalos statisztika szerint cukorkák, egyéb édes-ségek és sós mandula-termelésük egy évben közel négyszázmillió dollárra rúgott, a fagyalttermelés pedig 300 millió dollárra, ami több mint ötvenmillió métermázsza búza árának felel meg. És hogy néhány népszerűbb adatot is említsünk: a nép a most elmúlt karácsonyi ünnepeken 1.5 milliárd dollárt költött el, kb. hat-hétszer annyit, mint a Magyar állam egész évi költségvetése. Csak karácsonyfát százmillió dollárért vásároltak, karácsonyi ebédjükhöz 120 millió dollárért vettek pulykát, jótékony adományokra 500 millió, játékszerekre 300 millió, nyakkendőkre, shalowkra 100 millió dollárt költöttek el.

Mi okozza azt, hogy míg Európa lerongyolódik, az Egyesült Államok így fellendülnek?

Ezt a kérdést nem igen szoktuk feltenni, mert szinte önként értetődőnek tartjuk, hogy Amerika a háborúban gazdagodott meg. *Igazi európai fölfogás;* tradíciánk folytán el sem tudjuk képzelni, hogy másképpen is lehet e földön boldogulni, mint győzelmes háborúval.

Ez a felfogás a szigorú kritikát meg nem állja; *az Egyesült Államok háborús nyeresége jelenlegi jólétét nem magyarázza meg,* gazdagsága nem a háborúból származik. Igaz, hogy Európa a háború alatt rengeteg árut vásárolt az Egyesült Államoktól, de ezt az árut vagy nem fizette meg, vagy úgy fizette meg, hogy annak az Egyesült Államok nemzeti jövedelme nem látja hasznát.

Európa aranyért, amerikai értékpapírokért és főképpen hitelbe vásárolt. Az aranykészlet, amely ma is még Amerikában van, nem kamatozik, a visszavásárolt értékpapírok kamata és törlesztése címén megtakarított összeg pedig kevesebb, mint az a kamatösszeg, melyet Amerika a külföld által nála a háború óta elhelyezett dollárbetétek kamata fejében a külföldi hitelezőknek fizet. Marad tehát Európa háborús adóssága Amerikával szemben és ennek kamatjövedelme. Ez az adósság tizenkét milliárd dollárra rúg, de tudjuk jól, hogy éveken át Európa ezekért a tartozásokért nem fizetett semmi kamatot, most pedig legfeljebb évi 180 millió dollárra becsülik az ebből a forrásból származó kamatjövedelmet, ami az Egyesült Államok nemzeti

jövedelmének két ezreléke és abból egy-egy emberre évenként 1.50 dollár esik, oly csekély összeg, amely az ott tapasztalható jólét szempontjából sem nem szoroz, sem nem oszt.

A számok azt mutatják, hogy az Egyesült Államok termelése és nemzeti jövedelme éppen a háború befejezése óta fejlődött szédítő iramban. A termelés 1909 és 1914 között tíz százalékkal, 1915-től 1919-ig 20%-kal és *azóta* 40%-kal emelkedett, a nemzeti jövedelem pedig, amely 1921-ben 62 milliárd dollárt tett ki, 1926-ig 90 milliárdra emelkedett, vagyis öt békeév alatt 43%-os növekedést mutat, anélkül, hogy a dollár vásárlóképessége csökkent volna. Az (öt év alatt) elért *többlet* egymaga annyi, mint Anglia, Német-, Francia- és Olaszország egész nemzeti jövedelme együttvéve, holott ennek a négy államnak a lakossága csaknem kétszer annyi, mint az Egyesült Államoké.

Amerikát tehát nem lehet azzal elintézni, hogy napirendre térünk felettük, mint hadigazdagok felett. Tovább kell keresnünk, hogy mi a titka az Egyesült Államok háború óta való fejlődésének. Mert nem szabad és nem lehet napirendre térni afelett, hogy az Egyesült Államokban százhuszmillió ember kétszer annyit termel, mint kétszázmillió Európa legfejlettebb államaiban, úgy hogy Európában *négy* ember keres annyit, mint Amerikában *egy* és hogy éppen ezért odaát minden ember négyszer annyit fogyaszthat, négyszer olyan jól élhet, mint itt Európában.

Egy másik magyarázat az Egyesült Államoknak *nyersanyagokban való gazdagságára utal*, de ez sem adja kielégítő magyarázatát ennek a fölénynek. Nemcsak azért, mert tudjuk, hogy Mexikó, Oroszország, India nyersanyaggazdagsága nem marad el az Egyesült Államoké mögött (még a lakosság arányában véve sem) és mégis valamennyi szegénységben és nyomorban sínylődik, hanem főképpen azért, mert tudjuk, hogy éppen az őstermelés és a bányászat terén a termelés nem intenzívebb, a természet adományainak kihasználása nem eredményesebb, mint Európában. *A mezőgazdasági terméseredmények azt mutatják*, hogy míg Európában — Oroszországot kivéve — egy hektár búzaföldön 13.7 mázsa búza terem, addig az Egyesült Államokban csak 8.6 mázsa és tudjuk, hogy az Egyesült Államok kereskedelmi kamarájának Charles M. Nagle vezetése alatt működött külön bizottsága, amely a mezőgazdasági helyzetről múlt év decemberében tette közzé jelentését, oda konkludál, hogy a mezőgazdaságilag megművelt területet redukálni kell azáltal, hogy a kevésbé jó szántóföldeket legelővé és erdővé változtatják át. Azt is tudjuk, hogy az olajfúrások terén, bármily mérhetetlen gazdag olajterületekkel rendelkezik is az ország, a termelés nem éppen gazdaságos, mert annyi munkát pocskokolnak el eredménytelenül, hogy a fúrásoknak csak 4—5%-a rentabilis.

Talán abban kell keresnünk az okot, hogy az Egyesült Államok *népsűrűsége* olyan csekély. Az Egyesült Államokban négyzetkilométerenkint 13 lélek lakik, annyi mint pl. Svédországban vagy Egyiptomban, míg Angliában 182, Németországban 127, Olaszországban 125, Franciaországban 72, Magyarországon 86 lélek lakik egy-egy négyszögkilométeren. De a ritka lakottság egymagában nem magyarázza meg a jólétet, hiszen a természeti kincsekben oly gazdag Oroszország népsűrűsége 6,4, Mexikóé 7 és mégis nyomor és szegénység az osztályrészük. Viszont Amerika termelése a népesség szaporodásával mértani arányban nő. Ha pedig Indiát nézzük, négyszögkilométerenként átlagosan 66 lelket számláló lakosságával, kb. olyan nivón álló gazdálkodást látunk, mint pl. Mexikóban, úgy hogy arra a gondolatra kell jutnunk, hogy a népsűrűség még nyersanyagokban egyformán gazdag területeken sem lehet bizonyos határok között az a döntő faktor, mely a népek életstandárdjai közötti különbségeket megmagyarázza.

A népsűrűséget egymagában már azért sem szabad alapul vennünk, mert lehetséges, hogy egy aránylag ritkán lakott ország gazdasága úgy bonyolódik le, mintha az ország sűrűn lakott volna, azért, mert a közlekedési eszközök tökéletessége az embereket egymáshoz közelebb hozza, — így most már az Egyesült Államok nyugati és keleti felét — viszont lehetséges az, hogy egy igen sűrűn lakott ország gazdálkodásának a képe olyan, mintha a lakosság egymástól igen nagy távolságban élne, mert bizonyos mesterséges, vagy történelmileg kialakult körülmények folytán az egymás közelében élő emberek egymástól gyakorlatilag eltávolíttatnak. Így van ez Indiában, ahol a 300 millió lelket számláló lakosságnak csaknem a felét: a nőket és 80 millió embert: a páriákat úgyszólván vallási tilalom tiltja el az iskolázástól és ezzel nehezíti meg az érintkezést, de azonkívül Indiában az „Oxford History of India” szerint 220 különböző nyelv és 50 különféle írás választja szét az embereket, amely utóbbiak mindegyike 100—500 betű ismeretét tételezi fel és végül 3000 egymástól szigorúan elválasztott kasztra osztott az ország lakosságának $\frac{3}{4}$ részét kitevő hindu népesség, amely kasztok között a válaszfal olyan áthághatatlan, hogy a különböző kasztok tagjai egymástól gyakorlatilag távolabb esnek, mintha más világrészben laktának.

Hasonlóképpen hatnak az európai államok között felépített vámhatárok, amelyek egyes fogyasztókat egyes termelőtől úgy választanak el, mintha közéjük mesterségesen néhány 100 kilométernyi távolságot iktatnának be.

Maguk az amerikaiak fejlődésüknek okát a *belfogyasztás példátlan emelkedésében s különösen magas bérekben* látják s erre az elméletre egész Amerika esküszik. Kétségtelen, hogy az igények emelkedése a termelési erőfeszítésre is sarkaló hatással

van, hiszen ebben rejlik a gyarmatosítás sikerének egyik titka. Az is bizonyos, hogy a magas bérek, melyeket az Egyesült Államok a bevándorlás korlátozása útján védvámyszerűleg biztosítottak, igen felvevőképes belföldi piacot tudtak teremteni, amely termelésük stabilitását szolgálja. Nem vitás, hogy az Egyesült Államok mai gazdasági egyensúlyának egyik legerősebb faktora az, hogy a belfogyasztás rendkívül magas volta lehetővé teszi, hogy termelésüknek kb. 90%-át belföldön fogyasszák el. De viszont alig lehet kétséges, hogy a termelést kell előbb emelni és csak akkor lehet nagy fogyasztásról szó és a jólét fejlődésének útján a prius nem lehet a fogyasztás vagy az igények emelkedése, hanem csakis a termelés fokozása. Az óriási amerikai automobilfogyasztás is csak azután keletkezett, hogy Ford előbb lehetővé tette az olcsó autó tömeges termelését.

A magas munkabérek tehát egymagukban szintén nem oldják meg a kérdést és így analizálni kell, hogy az Egyesült Államok *nemzeti jövedelme miből származik* és hogy melyik jövedelmi ágában legnagyobb a fejlődés. Az Egyesült Államok legfontosabb termelési ága az ipar, amely kb. 70 milliárd dollár értékű árut produkál, míg a mezőgazdaság csak 9.2 milliárd értékűt és az állattenyésztés csak 7.3 milliárdot. A nemzeti jövedelemnek több mint egyharmad része származik az ipari tevékenységből.

Az *Egyesült Államok ipari termelése* 1899 és 1914 között cca. 20%-kal emelkedett csupán, míg 1914-től 1925-ig ez az emelkedés 65%-ot tesz ki, ugyanezen időszakban azonban az alkalmazott munkások száma csak 25%-kal emelkedett. A hivatalos adatok szerint 1925-ben egy automobilgyári munkás háromszor annyi autót produkált, mint 1914-ben, az *egyes munkás teljesítményében* tehát a többlet 200%, a gummigyártásnál 172%, az olajiparban 83%, a cementiparban 61%, a malomiparban 40%, a papiriparban 28%, a cukoriparban pedig ugyancsak 28%-ot tesz ki. Ezt az eredményt értékék a munkaidő 10%-os leszállítása mellett.

Az Egyesült Államok egyik legnagyobb vasútvállalata: a Pennsylvania vasút kimutatja, hogy 1923 és 1927 között egy-egy tehervonat átlagos nettó tonnaterhelése 891-ről 930-ra emelkedett, ugyanakkor a szállítási sebességet 9.3-ról 11.2 mérföldre emelték, amiáltal az óránkénti nettó tonnamérföld-teljesítmény 8322-ről 10.414-re nőtt és mindezt értékék 100.000-rel kevesebb munkással és 75 millió dollárral csekélyebb anyagköltséggel. Az Egyesült Államokban 1920 és 1927 között a vasúti munkásság létszáma 2,136.000-ről 1,784.000-re szállt alá, a teljesítmény lényeges növekedése dacára, viszont ugyanezen idő alatt az autóipar és kereskedelem 750.000 új embert vett fel, a rádióüzlet 125.000 embert, a mozgófénykép-ipar alkalmazottai ugyan-

ennyivel szaporodtak és a hoteliparban is állítólag 500.000-rel emelkedett az alkalmazottak száma.

Ez a szédítő eredmény érthetővé kezd válni akkor, ha arra gondolunk, hogy míg 1899-ben az Egyesült Államok iparában 10 millió lóerős gépberendezés dolgozott, munkásonként kettő, addig 1925-ben 37.7 millió lóerő dolgozott, munkásonként 4.5 lóerő. Ez a szám csak az iparra vonatkozik, a mechanikus erő, amely iparban, őstermelésben, vasúti közlekedésben és világítási stb. közművekben együttvéve dolgozott, több mint százmillió lóerőt tesz ki és ha egy lóerőt 10 ember munkájával egyenértékűnek veszünk, akkor mondhatjuk, hogy 1000 millió rabszolgának megfelelő gépi segítség áll az amerikai 120 milliónyi népesség, ill. talán 30—40 milliónyi termelő munkásságának rendelkezésére. Ehhez még hozzá kell adni a teljesség kedvéért 23 millió autóbilt egyenként 20 lóerővel, ami további négyezernégyszáz millió kuli munkaerejének felel meg, akik részben modern palankinokban hurcolják az amerikai mandarinokat, részben az áruszállítás szolgálatában állanak. Az egész földgömbön $1\frac{3}{4}$ milliárd ember lakik, Az Egyesült Államok egyedül 25 év alatt csaknem háromszor annyi rabszolgát állítottak háború nélkül a szolgálatukba és elérték azt, hogy minden egyes polgárunknak van 50 rabszolgája, aki helyette és neki dolgozik. A pharaók hatalma eltörpül ezen számok mellett és csak azért nem látszik az eredmény még sokkalta fokozottabb termelésben, mert ez a négyezeröttszáz millió autóbilrabszolga már túlnyomó részben nem a termelést, hanem a luxust szolgálja és átlagban 3—4 óránál többet naponként nem dolgozik.

Nem akarjuk ezeket a számokat Oroszországhoz vagy Indiához hasonlítani, de talán érdekes lesz arra utalni, hogy az Egyesült Államok több szén termelnek, mint Anglia, Német-, Francia- és Lengyelország együttvéve, kétszer annyi petróleumot termelnek, mint az összes többi országok összevéve, több vasércet, ólmot, rezet, zinket és alumíniumot, mint valamennyi többi állam a földön és több mint kétszerannyi lóerőnek megfelelő vizierőt hasznosítanak, mint Anglia, Német-, Francia- és Olaszország együttvéve. A gőzfogyasztásra és a benzinfogyasztásra megbízható adatok e percben nem állnak rendelkezésünkre, — különben az autóbiliüzemre vonatkozó adatok közismertek — de a villamos energia tekintetében az a helyzet, hogy 1923-ban az Egyesült Államok 50 milliárd kilowattóra termelésével szemben a kétszer akkora lakosságú négy nagy európai állam, Anglia, Német-, Francia- és Olaszország 22.7 milliárd kilowattórát termelt, tehát a felénél kevesebbet.

Ezek a számok azt mutatják, hogy egy természetes resource-okkal gazdagon megáldott, ritkán lakott ország lakossága saját teljesítőképességét mechanikus eszközökkel jóformán meg-

százszorozva a javaknak soha nem álmodott mennyiségét tudja termelni és ezzel magának a világtörténelemben eddig sehol el nem ért jólétet tud biztosítani. De, amit még mindig nem látunk, az az, hogy *miért éppen ők, miért nem mindenki*, mi tette lehetővé és mi okozta éppen ebben az egy országban az egész művelt világ köztulajdonát képező, sőt nagyrészt Európából kiinduló technikai vívmányoknak ilyen grandiózus kihasználását és miért nem előzte meg, vagy miért nem utánozta az Egyesült-Államokat a világ sok más nemzete?

Van Texas délkeleti részén, a Rio Grande mentén, egy virágzó amerikai város: *El Paso*. Lakosainak száma 77.000, elsőrangú szállodái, áruházai, középületei kifogástalanul épített és fentartott széles utcák mentén emelkednek. a lakosság modern, kényelmes és csinos villaszerű házakban lakik, a munkásházak 4—5 szobásak, nagy, barátságos terraszokkal vannak ellátva, központi fűtésre, hideg-melegvíz szolgáltatásra vannak berendezve, mellettük az elmaradhatatlan garázs, villanyvilágítás, telefon, rádió, grammofon minden házban, tisztaság és jólét, amerre a szem ellát. Ezt a kis oázist El Paso szorgalmas polgárai a sivatagtól hódították el, köröskörül kopár minden, nem nő se fa, se fű. El Paso-ból egy rövid vashíd vezet át a Rio Grande túlsó partjára Juarez mexikói városba. Alig kétszáz méter az egész távolság és milyen különbség. Mintha más bolygóra tévedt volna az ember! Piszok és szegénység, koldusok, rongyokba, vagy még rongyokba sem öltözött cigánypurdék, ablak nélküli vályogviskók, ahol családok ösvéreikkel együtt piszokban tanyáznak, züllött erkölcsök, kétes hírű házak, játékbarlangok, kövezetlen sikátorok, por, sár, szenny mindenütt. Ez Juarez El Pasonak mexikói pendantja. De hát miért van ez? Ugyanaz az égboltozat ível felettük, ugyanaz a klíma mosolyog rájuk, ugyanaz a folyó mossa partjaikat, ugyanannyi esőt kap az egyik, mint a másik, ugyanolyan a talajösszetétele, azok a növények teremnek meg benne egyik helyen, mint a másikon, azok az ércek találhatók mindkettő bányáiban és mégis, miért, hogy El Paso és Juarez életstandardja úgy viszonylik egymáshoz, mint XIV. Lajosé az útszéli kolduséhoz? Talán szabad lesz néhány kevésbé ismert adattal rávilágítanunk egyes különbségekre a két állam között:

Az Egyesült Államok 48 államának az adóssága (ebben nincsen benne az Államszövetség háborús adóssága) a Bank of America összeállítása szerint 1922 és 1927 között egymilliárd dollárról 1850 millió dollárra emelkedett s ebből a 850 millióból ötszázmilliót utakra költötték el. Ebben nem foglaltatnak a központi kormány által ezen idő alatt szubvencionált transzverzális útépitések. Ezen szubvencióval 10 év alatt 56,717 mérföldnyi országutat építettek meg és 16.156 mérföld állott építés alatt, mely tehát egy éven belül befejeztetik.

Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy ugyanezen öt év alatt a 48 állam mindössze 20 millió dollár hitelt vett igénybe népoktatási célokra, holott a központi kormánynak egyáltalán nincs is közoktatásügyi tárcája. Az Egyesült Államokat 250.000 mérföldnyi vasúthálózat szeli át, melynek megépítése mintegy 25 milliárd dollárba került és évenként 6—700 millió dollárt költenek új vasutak építésére és 2—300 milliót új felszerelésre. Mexikót összesen 16.482 mérföldnyi vasúthálózat szolgálja, Magyarországon 4500 mérföld vasút van. Az utolsó 8 évben az Egyesült Államok hatmilliárd dollárt költöttek vasutakra. 1927-ben egyedül 1 milliárd dollárt. 32.000 lokomotív és $2\frac{1}{2}$ millió teherkocsi közvetíti a vasúti forgalmat. Az utakon 23 millió automobil szállítja az árut és embereket egyik helyről a másikra. Csaknem kétmillió mérföldnyi kiterjedésű távíróhálózat működik az Egyesült Államokban (az Aequator 24.896 mérföld hosszú). A telefonállomások száma pedig 18 millió. Igaz ugyan, hogy egyes haladottabb európai államokban a vasúthálózat még sokkal sűrűbb, mint Amerikában s a távíró és telefonhálózat sem marad el mögötte. Azonban az a technikai megszervezettség Európában kisebb, elkülönített állami területekre vonatkozik.

Úgy látszik, hogy a döntő különbség éppen abban van, hogy sehol a világon nincs egy olyan nagy terület, oly nagy lakossággal egy gazdasági egységbe foglalva, amely a legújabb kor technikai vívmányait megközelítőleg hasonló mértékben próbálta volna hasznosítani, mint az Egyesült Államok. Vannak nagyterületű, nagyszámú lakossággal rendelkező államok, amelyek természeti ressource-okban éppen olyan gazdagok — de ezekben a modern gépiero kihasználása és a közlekedés szervezete messze elmarad Amerikától — és vannak technikailag magasan álló kitünően berendezett és szervezett kultúr-államok, melyek e téren semmiben sem maradnak el Amerika mögött, de ezeknek vagy nem áll nagy egységes fogyasztóterület rendelkezésükre, vagy pedig nem rendelkeznek olyan nyersanyagok felett, amelyek apparátusuk leggazdaságosabb kihasználását tennék lehetővé.

A modern technika vívmányai *csak a nagyban termeléssel* érvényesülnek igazán, ennek pedig elengedhetetlen feltételei a *nagy egységes gazdasági Hinterland* és a *nagy nyersanyag-rezervák*, amelyek a haladott országok közül egyes-egyedül az Egyesült Államok állanak rendelkezésére.

Ezt használja ki Amerika népe, a termelés eddig nem ismert mérvben való fokozására.

Természetes, hogy minél többet termelnek, annál többet fogyasztanak és ha már nem tudnak többet fogyasztani, akkor a munkaidőt szállítják le s ezzel teszik szebbé életüket, ami hiszen az egész gazdálkodás egyetlen értelmes célja.

Vessünk már most egy pillantást Európára és próbáljuk megtalálni azokat az okokat, amelyek miatt Európa gazdasági fejlődése az Egyesült Államoké mögött elmaradt. Ha madártávlatból hasonlítjuk össze a kettőt, akkor Európa úgy fest, mintha egy zavaros, össze-visszatákolts, szerves összefüggés nélküli konglomerátum lenne, szemben az Egyesült Államokkal, melyek egy logikus, egyszerű, nagyvonalúan megszerkesztett, tökéletes gép benyomását teszik. Közelebbről nézve persze Amerika nem olyan tökéletes és talán Európa sem olyan tökéletlen, de a kettő közti ellentét a gépezet hatásfoka tekintetében még mindig óriási. Nem lehet komolyan fenntartani azt a felfogást, hogy az Egyesült Államok népe különb volna az európai népeknél, hiszen a leghasználhatóbb emberanyag oda is innen kerül és sem műveltségben, sem tapasztalatokban nem közelíti meg Európa kulturált népeit. Ha van az emberek között szembevetendő különbség, akkor az a *mentalitásban* van. Az amerikai ember minden gondolata a termelésre irányul, a minél olcsóbb és minél tömegesebb termelésre és termékeinek minél jobban való értékesítésére. Európa mentalitása telítve van a háborúval és termelő tevékenységét nagyon befolyásolja a háborúk előkészítése, háborúk elkerülése, háború elleni védekezés, háborúk esetére való előregondoskodásnak a gondolata. Európa évezredek óta nem tudja magát a termelésre koncentrálni. Ha vasutat építettünk, nem azt néztük, hogy a termelés és a forgalom érdekei mit kívánnak, hanem elsősorban is, hogy mit követelnek a stratégia érdekei. Az úthálózat nem a termelést és az elosztást, hanem a háborús felvonulás megkönnyítését szolgálta és nagymértékben háborús szükségletek irányították az ipar fejlődését. Még a mezőgazdasági termelés volt leginkább az, amely logikusra fejlődött, de ezt is megzavarta az, hogy Európa területe minduntalan háborúk színtere volt, melyek a föld művelését lehetetlenné tették.

Európa népe semmiben sem marad el Amerika népe mögött, sem tehetségben, sem műveltségben, sem szorgalomban és például éppen a mezőgazdaságban a holdankénti terméseredményei jobbak, mint Amerikáé. Kétségtelen, hogy Európa ugyanolyan területen sokkal nagyobb lakosságnak nyújt megélhetést, mint Amerika, viszont nem tagadható most már az, hogy Amerika többet nyújt az ő lakóinak, mint Európa az övéinek. Azonban nem egészen bizonyos, hogy jó organizációval a nagy lakosság ugyanazon területen nem tud-e többet termelni, mint a ritka lakosság — feltéve, hogy a nyersanyagok kellő arányban vannak az ellátandó lakossággal.

Európai katonai sikerei, hódító hadjáratainak eredményei és a nagy hadjáratok emberszükséglete által diktált népesedési politikája odavezettek, hogy Nyugateurópa államai túl vannak népesedve, értve a túlnépesedésen azt, hogy a *népesedés gyors*-

sabban emelkedett, mint a termelés és többet fogyaszt, mint amennyit termel.

Igen jellemző, hogy Európa jóléte abban jutott kifejezésre, hogy *többet fogyasztott, mint amennyit termelt.* Ezt úgy tudta csak elérni, hogy egy hatalmas gyarmatbirodalmat, a föld lakosságának egyharmadát kényszerítette arra, hogy részére termeljen nyersanyagokat. Amíg Amerika gépeket dolgoztat maga helyett, Európa embereket. A kis Európa 10 millió négyzetkilométer területtel és 466 millió lakossal végre ott tartott, hogy 77 millió négyzetkilométernyi gyarmat, 586 millió lakossal állott hatalma alatt, amihez járult a múlt században történt felszabadulásukig Észak-, Közép- és Délamerika 42 millió négyzetkilométernyi természeti kincsekben gazdag területe.

Ez a nagy gyarmatbirodalom tette lehetővé Európának a boldogulást s Európa erre is rendezkedett be. Nem az volt a vezető gondolat, hogy az Európában létező ressource-okat miként lehetne kiaknázni, hanem elsősorban a gyarmatok kiaknázása. A nyugati államok átalakultak *nagy gyárakká*, amelyek az idegenből importált nyersanyagokat iparcikkékké dolgozták fel és amelyek csak úgy tudtak boldogulni, ha valamely idegen ország iparcikkeiket tőlük megvenni és érte nyersanyagokat adni hajlandó volt. *Amint az Egyesült-Államoknak az a nagy erőssége, hogy termelésének 90—95%-át otthon fogyasztja el, úgy Európa gazdálkodásának az a nagy gyengesége, hogy iparcikkeinek nagy részét külföldön kell elhelyeznie, hogy érte élelmet kapjon cserébe.*

Ez a gazdálkodás lehetséges volt, amíg az európai iparnak az egész világon monopóliuma volt. Monopóliuma volt egyrészt azért, mert ezeket az iparcikkeket csak Európa készítette, másrészt, mert hatalmában volt az, hogy a gyarmatokat az iparcikkék fogyasztására rábírja.

Azonban a világháború óta a helyzet nagyon megváltozott. Európa ipari monopóliuma megszűnt. Versenytársként felléptek az Egyesült Államok, melynek ipara sok ágában teljesítőképesebb az európainál és maga Európa fűrészelte el maga alatt az ágat, mikor a gyarmatokat iparosította, hogy a háborús szükségletek fedezését lehetővé tegye, s ma szemben találja magát a gyarmatok autarchikus önellátási törekvésével, amelynek rohamos továbbfejlődését megakadályozni lehetetlen. Ha az ember a Wembley-i angol birodalmi kiállítást megnézte, úgy nem azt a benyomást nyerte, hogy itt Anglia mutatja be iparát a birodalomnak, hanem, hogy a birodalom mutatja meg, hogy nincs már szüksége az anyaországra. Ehhez járul, hogy Európa a háború alatt súlyos adósságokat kontrahált, melyeket előbb-utóbb mégis csak meg kell fizetnie.

Néhány számmal elég rámutatni arra, hogy Amerika versenye a világpiacokon milyen érzékenyen válik érzhetővé.

1913 és 1925 között pl. Anglia részesedése Argentina behozatalában 31.1%-ról 21.9%-ra csökkent, míg ugyanakkor az Egyesült Államok része 14.7%-ról 23.5%-ra emelkedett.

Brazília behozatalában Anglia része 24.5%-ról 22.2%-ra ment vissza, míg Amerikáé 15.7%-ról 24.6%-ra emelkedett.

Chile behozatalában 30%-ról 20.9%-ra esett Anglia része, míg az amerikai 16.7%-ról 27.8%-ra növekedett.

De Németország behozatalából is ezen időszakban az angol részesedés 8.1%-ról 7.6%-ra csökkent, míg az amerikai hányad 5.9%-ról 17.7%-ra emelkedett.

Olaszországban 16.2%-ról 10.4%-ra ment vissza az angol és 14.3%-ról 23.6%-ra emelkedett az amerikai.

Kínában 15.6%-ról 9.7%-ra csökkent az angol, míg az amerikai import 6%-ról 14.8%-ra emelkedett.

Igy azután elérkeztünk egy pontra, ahol Európának meg kell állania és gondolkodnia kell egy kicsit, az eddigi gazdálkodás így nem megy tovább, nem lehet örökké többet költeni, mint amennyit keresünk és nem lehet változatlanul fentartani egy ipari monopóliumra szabott gazdálkodást, mikor a monopólium megszűnt. Eddigi életmódját Európa csak akkor folytathatja, ha áttér belső erőforrásainak oly értelemben való kihasználására, amint azt Amerika tette, ha sikerül oly belső kolonizációt keresztülvinnie, amely által egyfelől saját maga teremti elő nyersanyagszükségletét, másfelől maga fogyasztja el ipari termelésének túlnyomó részét.

De felmerül a kérdés, hogy *lehetséges-e* Európa lakosságát Európa ressourceaiból eltartani? A sűrűn lakott nyugati államokban látszólag nehéz a termelés fokozása, bár a lakosság munkaereje nincs úgy kihasználva, mint az Egyesült Államokban. De egészen más képet mutat Kelet-Európa. Elég talán hivatkozni Oroszországnak, Lengyelországnak és a régi európai Török birodalom uralma alatt fejlődésükben visszamaradt Balkán-államoknak fejlődési lehetőségeire. Ezek a területek természeti kincsekben éppen olyan gazdagok, mint az Egyesült Államok, de a természeti erőknél és a lakosság munkaképességének kihasználása messze elmarad az amerikai eredményektől. Ha láttuk azt, hogy a legkultiváltabb európai államok minden lakosa alig egynegyed részét produkálja annak, amit az Egyesült Államok egy-egy polgára produkál, akkor adatok híján is megállapíthatjuk, hogy Kelet-Európa lakossága, még talán egynegyed részét sem termeli annak, amit az angol, német, francia vagy olasz termel. Meglehetősen általános az a felfogás, hogy Oroszország egymaga hosszú időre elegendő alkalmat nyújt, hogy Nyugateurópa fölös lakossága termelő erejét ki lehessen használni. De még ha Oroszországot egyelőre kikapcsoljuk is — holott azt kikapcsolni nem szabad — és nem gondolunk a természeti kincsekben oly gazdag ázsiai Törökországra

sem, az a terület, melyen a termelés intenzívebbtételére feltétlenül lehetséges, 1.200,000 négyzetkilométer, kb. háromszor akkora, mint a Németbirodalom és ennek a területnek a lakossága 70 millió, csak kevéssel több, mint Németországé.

Ennek az 1.200,000 négyszögkilométernek a termésátlagai az összes mezőgazdasági termékek tekintetében messze alatta maradnak a magyar eredményeknek, holott a magyar föld hozamát is lehet még lényegesen emelni. Úgy, hogy még búzában is bizonyára lehetséges Kelet-Európa jobb kihasználásával Európa búza deficitjét egészben vagy túlnyomó nagy részben fedezni, fémekben, szén és olaj tekintetében, a vízierők és földgáz kihasználása terén pedig szinte határtalanok azok a lehetőségek, melyek Kelet-Európában kihasználatlanok.

Általában túlozni szoktuk Európa árudeficitjét. Egy összeállítás, melyet dr. Grynaeus Dezső és báró Hazai csináltak a Népszövetség statisztikai adatai alapján, azt mutatja, hogy Európa importtöbblete 4 milliárd dollár, s ha a gyarmatokat is figyelembe vesszük, 3 milliárd dollár. Ha pedig Angliát nem vesszük figyelembe, akkor az egész külkereskedelmi passzívum csak 1½ milliárd dollár. De az összimport Európán kívüli országokból szintén csak 9 milliárd dollár, melyből Anglia egyedül 4½ milliárdot fogyaszt. Európa 500 millió lakosára ebből csak 10—15 dollár esik fejenként.

Az Egyesült Államokban, mint láttuk, főleg a gépberendezés tökéletesítésével és a vízierők kihasználásával 100 millió ember öt év alatt 30 milliárd dollárral emelte a nemzeti jövedelmet. Ha ez a 70 millió európai ember vagy egész Európa kooperációja öt év alatt csak ennek az eredménynek a tizedrészét tudná elérni, akkor ezzel már eliminálni lehetne Európa külkereskedelmi mérlegének jelenlegi passzivitását és ezt a 70 millió embert be lehetne kapcsolni a nagy ipari fogyasztók táborába.

Európa legközelebbi jövője Kelet-Európa, s elsősorban a Balkán kolonizálásában van, ennek a területnek a kifejlesztése, természeti kincseinek hasznossá tétele, emberanyagának termelő munkára való kihasználása a legbiztosabb és legkönnyebben járható út Európa gazdasági újjáépítéséhez és Európának esődtől és lezülléstől való megmeneküléséhez.

Míg a mult kolonizátorainak óriási távolságokkal, sárgalázzal, vademberekkel és vadállatokkal kellett megküzdenniök, addig itt oly feladattal állunk szemben, amely éppen olyan eredményekkel kecsegtet anélkül, hogy az elődök által elszenvedett bajok és kiállott veszélyek bármelyike is fenyegetne. *Kinek volt valaha hálókocsiban elérhető kolóniája*, ahol szállodában lakhatik és autón utazhat a gyarmatosító vállalkozó és kereskedő! És a fennforgó politikai nehézségek, ha egyszer Európa

ráeszmélt helyzetére, valóban eltörpülnek a kígyók és tigrisek, malária és sárgaláz okozta nehézségek mellett, melyekkel más világrészekben kellett megküzdeniök az úttörőknek. A Balkánra még misszionáriusokat sem kell küldeni.

Európa tehát saját ressourceinak jobb kihasználásával megmentheti magát a esődtől. E helyen nem hivatásunk a gyakorlati kivitel módozatait tárgyalni, ez a politika dolga, de annyit megállapíthatunk, hogy Európa ezirányban csak akkor haladhat, ha képes egy egységes, nagy összefüggő fogyasztási területté átalakulni. Ha Amerika az elért eredmények tekintetében messze túlszárnyalja még a nála haladottabb technikájú és műveltségű államokat is, akkor ezt elsősorban annak köszönheti, hogy a technika és az organizáció egy óriási területet és óriási lakosságot foglal össze és annak dolgozik. *Európa népei úgy élnek széttagoltságukban, mintha egérfogóba kerültek volna.* Szánalmas nézni, hogy a kisebb-nagyobb államokba beszorult termelő erő hogyan vergődik a ketrecszerű határok között és hogy milyen lehetőségek mennek emiatt veszendőbe. Gondoljunk csak arra, hogy a magyar mezőgazdaság és állattenyésztés mit tudna produkálni, ha csak a sokat ócsárolt közös vámterület állana rendelkezésünkre. Ehelyett Ausztria és Németország fejlesztik alkalmatlan területeken a mezőgazdasági termelésüket és a mi gazdáink nem tudnak megfelelő árakat elérni. Az ipar lehetetlen helyzetét felesleges részletezni, hiszen csak a végnélküli vámszerződési tárgyalásokra kell gondolnunk vagy arra, hogy az utóbbi években hogyan költözködtek át a magyar malomgépek Szlovákiába és a cseh textilgépek a magyar malmokba, hogy a jelenlegi rendszer tarthatatlanul antiökonomikus voltára ráeszméljünk. Európa gazdasági zsenijét arra vesztegeti, hogy a kígyóemberek ügyességével igyekszik mindenki a rengeteg akadályozó körülmény junglejában magának egy kis mesgyét vágni, amelynek eltorlaszolásáról a böcs, ú. n. gazdaságpolitikusok megfélemedtek és az európai gazdálkodás mentalitása inkább hasonlít a hálóba került haléhoz, aki a háló szemein próbál kiszabadulni, semmint a nagystílusú termelő egészséges alkotó munkájához.

Mindez igazán nem ujság, Európában mindenki tudja, de ma még a nagy többség képtelen utópiának tartja azt a gondolatot, hogy Európa egyesüljön Oroszország és a Balkán természeti kincseinek kiaknázására. Ez a gondolat azonban az utolsó időben már a nyugati társadalmak csúcsain is fel-felvillan és a viszonyok kényszerítő hatása alatt mind gyakrabban fogunk vele találkozni és ha Európa képes lenne a történelem esetlegességei folytán terv nélkül kialakult irracionális szerkezetét a világháború szerencsétlen következményeinek kényszerítő hatása alatt racionalizálni, akkor soha nem álmodott jólétben és gazdagságban lenne része és az utókor áldaná a világhábo-

rút mely az európai partikularizmusnak megadta a kegyelem-döfést.

Ez a jövő talán csak egy vagy két generáció múlva érhető el és talán a túlnépesedés miatt nem lenne soha olyan jólét elérhető, mint ezidőszert van Amerikában, de ez az egyedüli kivezető út és minél tovább tart a megvalósítása, annál előbb kell elkezdeni.

Európa ma olyan helyzetben van, mint egy nagy gyár, amely óriási üzletre rendezkedett be és egyszerre szembetalálja magát egy nála hatalmasabb, jobban berendezett, modernebb gyár versenyével, amely rohamosan hódítja el vevőkörét. A magángazdaság világában ily körülmények között munkás-elbocsátás vagy tisztviselők elbocsátása következne be, de Európa nem bocsáthatja el a munkásait és így nem tehet egyebet, mint amit a múlt évben oly nagystílusúan megtett a Ford-gyár: át kell állítania egész üzemét, hogy képes legyen kiállani az őt fenyegető versenyt és a támadást lehetőleg győzelmesen visszaverni. Európának, amely idegen ressourceokra volt beállítva, át kell állítania üzemét a saját ressourceira, össze kell hozni a nyugat-európai államok fejlett technikáját a kelet-európai államok nyersanyag-készleteivel és a cellákra osztott, összefüggés nélküli, sőt *egymás ellen dolgozó* gazdasági egységek helyett egy az amerikaihoz hasonló nagystílusú kooperációt kell megvalósítania. Amit Európa most próbál, az gazdasági értelemben a quadratura circuli megvalósítása. Azt próbálja, hogy hogyan lehet egy kis, nagyon sűrűn lakott területen a rendelkezésre álló ressourceok kihasználása nélkül és egymás ellen harcolva a versenyt egy nagy, ritkán lakott, nyersanyagokban gazdag, jól megszervezett, összműködő, egységes területtel felvenni. Ilyen harc tarthat egy darabig, de sikerre nem vezethet.

Ez a partikularizmus olyan hallatlan luxus, amelyet a lerongyolódott Európa többé meg nem engedhet magának. Hiszen az egyes államok egymás elleni védekezésére fentartott hadseregek egyedül 3 millió javakorbéli férfit tartanak távol a termeléstől és legalább ugyanannyi munkás végez improduktív munkát, amely a hadseregek céljait szolgálja. Bizonyára nem túlozunk, ha még 4 millióra tesszük azon munkások és hivatalnokok számát, akik az országok elkülönített adminisztrációja, a vámhatárok, a pénznemek különfélesége folytán s hasonló okokból felesleges munkát végeznek. Hozzá tartozókkal együtt ez legalább 30—40 millió embert jelent. Európa lakosságának 10%-át. Valószínűleg még ennél sokkal nagyobb munkaerő szabadulna fel a termelés számára, amely ma a termelésre persze teljesen el van veszve. Ezzel szemben az Unio hadserege 140.000 ember.

Az európai kooperációnak eddig a két legnagyobb aka-

dálya volt: először: hogy Európának olyan jól ment a dolga imperialisztikus politikájának sikerei folytán, hogy ezen kooperációra szüksége nem volt, másodszor: hogy ugyanezen okból Európában évszázadok óta az egyes országok között gyűlölet és féltékenységi fejlődött ki, amely az összműködést szinte lehetetlenné tette. Az első akadály — sajnos — megszűnt. Európa ma már nincs abban a helyzetben, hogy a széthúzás fényűzését megengedhesse magának. Ami pedig a történelmi ellentéteket illeti, amelyek Európa népei között ma szinte áthághatatlanoknak látszó akadályokat emelnek, *ezektől kár megijedni*, ne felejtsük el, hogy a régi Görögországban és még Rómában is ugyanaz volt az egyes városoknak egymás elleni antagonizmusa, mint most a szomszédos nemzeteké. Fustel de Coulanges a „Cité Antique“ című művében így jellemzi az ókori görög városok viszonyát:

„Két szomszéd város idegenebb volt egymástól, mint ma két idegen állam, mert mások voltak az isteneik, mások az imádságaik. Az egyik város kultuszában más város polgára részt nem vehetett. Meg voltak győződve az emberek, hogy egy város istenei visszautasítják az idegen városbeliek imáit és áldozatait.

Minden városnak már vallásánál fogva teljesen függetlennek kellett lennie. Mindegyiknek külön törvényei voltak, mert azok a vallásban gyökereztek, a vallás pedig különböző volt minden városban. Minden városnak szuverén igazságszolgáltatás kellett és lehetetlen volt felettük egy felsőbb igazságszolgáltatást elképzelni. Mindegyiknek más kalendáriuma volt, még az év hónapjai sem lehettek azonosak, mert a vallásos ünnepek sorrendje más volt. Minden városnak külön pénze volt melyet a vallásos jelvény díszített. Más-más súlyok és mértékek voltak minden egyes városban. Nem akartak a városok között semmi közösséget tűrni. Annaira el voltak határolva a városok, hogy két különböző városbeli ember házassága nem volt megengedve; hosszú időn át az ilyen házasságot törvénytelennek tekintették, az abból származó gyermekeket megfosztották a polgári jogoktól és az ilyen vegyes házasság csak akkor volt törvényes, ha a két város közötti államszerződés a *jus connubi*it elismerte. Sem a görögök, sem az etruszkok, sem a latin városok, sem a samnita törzsek nem voltak képesek államot alkotni és nem igaz, hogy a hegységek akadályozták meg az összeműködést, hanem a vallásaik által felállított áthághatatlan barriérek. Ezek a barriérek tiltották meg, hogy az idegen belépjen a városi istenek templomába és ezeken belül kötelességévé tették a házi isteneknek, hogy az idegeneket gyűlöljék és harcoljanak ellenük.

Ezen mentalitás folytán az ókoriak nem tudtak a városon túlmenő egységet megteremteni, de még elgondolni sem. Sem a

görögök, sem a latinok, sem a rómaiak igen hosszú időn át nem tudták elképzelni hogy több város egy közös kormányzat alatt egyesülhessen. Két város között lehetséges volt egy szövetség, ideiglenes társulás valamely érdek elérésére, vagy egy közös veszély elhárítására, de sohasem alkottak egységet. Az izoláció lényegükhöz tartozott. Az emberek társulását csak vallási alapon tudták elképzelni. Ennek az egyesülésnek a kifejezője volt egy közös vallásos tor, amelyben néhány ezer ember még együttesen részt vehetett, de lehetetlen volt elképzelni egy olyan szent lakomát, amelyben egy állam összes polgárai egyesülnek. Mi lenne akkor az istenek részére fentartott szent határokból, melyek örökre elválasztották a várost a világ többi részétől. Mi lenne a házi istenekből, a városi kultuszból, hová lennének az ősök szellemei. Athén földje fölött Oedipus szelleme lebeg, aki Théba ellensége volt, hogyan lehetne Athént Thébával egyesíteni egy kultuszban és egy kormány alatt?“

Ezek az ellentétek éppen olyan mélyek, éppen olyan érzelmi alapon nyugvók, éppen olyan tradicionális és történelmi érvekkel alátámasztottak, éppen olyan áthághatatlanok voltak, mint ma a nacionalista ellentétek. És ha a városok harcából egy nemzeti állam keletkezett és mi ezt ma haladásnak látjuk nemcsak a gazdasági összeműködés, hanem a kultúra szempontjából is, akkor talán szabad remélnünk, hogy a nemzeti ellentétekből is ki fog fejlődni egy magasabb gazdasági és kulturális összeműködés, amelyben nem nemzet nemzet ellen, hanem egyik a másikkal vállvetve dolgozik a közös boldogulásért.

Jacobi Olivér.

A konjunktura-kutatás gyakorlati jelentősége a mezőgazdaság szempontjából

A gazdasági tudomány a válságelméletet konjunktura elméletté kezdi mindinkább átformálni. Mintha magával ragadta volna a gazdasági élet mindig gyorsabb ütemű és erőteljesebb lüktetése az elszigetelt és szigorú elmélet művelőit s arra készítetné, hogy egy-egy gazdasági helyzet megrögzített módon való elemzése helyett az állandó mozgást és változást előidéző okokat kémleljék és nemcsak a szabályszerűségeit kutassák e változásoknak, hanem a változások bekövetkeztét és irányát lehetőleg előre állapítsák meg. Eddig a válságban csak a válság okait, a fellendülésben a fellendülést előidéző tényezőket kerestük és állapítottuk meg. Most a válságnak azokat az elemeit keressük, amelyek majdan fellendülést idézhetnek elő s a gazdasági helyzet legkedvezőbb fázisának idejében keressük azokat az okokat, amelyek a válsághoz vezethetnek.

A konjunktura és a konjunktura-kutatás fogalmának a tudomány csarnokaiba való bevonulása tagadhatatlanul bizonyos mértékig a gazdasági élet spekulatív oldalának az eddiginél nagyobb mértékben való elismerését jelenti s úgy érzem, a tudománynak bizonyos engedményeket kellett tennie magával szemben, amidőn oly közel jött a mindennapi gazdasági élethez, hogy a spekulatív szellem bizonyos mértékig rája is áttérjedt. A konjunktura fogalma sokáig a mindennapi üzleti élet terminus technikusa volt csupán. A közgazdasági tudomány a köznap, gazdasági, mondhatnám kereskedelmi életnek egy már-már triviálissá váló kifejezését és talán fogalmát tette udvarképezzé, amikor azzal jelöli meg a gazdasági élet hullámmozgásait és az erre vonatkozó mélyreható vizsgálódásait. Innen talán az a gyakori tévedés, hogy sokan a tudomány által művelt és megalapozott konjunktura-kutatást — éppen a konjunktura szó révén, amely az utóbbi évtized gazdasági viharából meglehetősen megtépázottan került elő — úgy tekintik, mintha a mindennapi üzleti eshetőségek vizsgálatát és megjósolását tűzte volna ki feladatául. Ezt a minden tekintetben és a kérdés minden vonatkozásában téves felfogást el kell oszlatni. Talán helyesebb is a konjunktura-kutatást általában gazdasági kutatásnak nevezni, amint ahogyan ez a terv tudtommal fel is merült.

De egyelőre fogadjuk el a konjunktura szót, tudomásul véve persze, hogy a *konjunktura* mindinkább tudományosan elismert és magyarázott fogalommá, a *konjunktura-elmélet* a gazdasági tudománynak egyik mélyrehatóan művelt ágazatává, a *konjunktura-kutatás* pedig a tudomány gyakorlati feladatává lett. Ez utóbbit: a konjunktura-kutatást azért nevezem a tudomány gyakorlati feladatának, mert a vizsgálódás nem marad meg az elvont elmélet keretei között és nem szorítkozik *egyszerűen a gazdasági élet hullámmozgásában fellelhető szabályszerűségek elméleti megállapítására*, hanem a megrögzített elméleti bázison *a konjunktura számszerű és spekulatív jellegű feltárását intézményesen és gyakorlati alapon szervezi*.

Az egyes államokban rendre szervezett konjunktura-kutató intézetek nagyon közeli kapcsolatba hozzák a konjunktura tudományát a gyakorlati gazdasági élettel, akár diagnózist, akár prognózist állapítanak meg. Ez a szoros kapcsolat és közelség, azt hiszem, nem teszi feleslegessé, hogy a konjunktura-kutatás jelentőségét *egy-egy különálló gazdasági ágazat szempontjából vizsgálat tárgyává tegyük*, megállapítva az egyik oldalon azt, hogy egy-egy gazdasági ágazatban *mily mértékben és mily módon nyilvánulnak meg a konjunkturális változások*, másfelől pedig azt, hogy mely jelenségek azok, amelyek feltárása *a legközelebb visz az illető gazdasági ágazat konjunkturájának helyes megítéléséhez*. Időszerűnek tartom ezt különösen azért, mert nálunk a közel múltban kezdte meg működését a konjunktura — avagy mint helyesen nevezik — gazdasági kutató intézet.

Legyen szabad megkísérelnem azt, hogy e kérdéseket a mezőgazdaság szempontjából némiképen megvilágítsam. Ebből a célból elsősorban a konjunkturának a közgazdasági elmélet által körvonalazott fogalmát kell elemezni. *Heller Farkas* a konjunktura fogalmát a következőképpen vezeti le: „A konjunktura lényegében piaci probléma s a konjunktura változása a piacon való egybefűzőtttség következménye és lényegében a piac hullámozása. Csak ahol a gazdálkodás a piacba kapcsolódik, van konjunktura-változás. Minél szorosabb az egyes gazdaságoknak a piacba kapcsolódása és minél szorosabb a piacok egymással való egybefűzőttisége, a technikai munkamegosztás révén minél inkább kerülnek túlsúlyba a tiszta kereseti gazdaságok, minél nagyobb része van a gazdaságoknak a piacba belekapcsolva, annál inkább függ mindenkinek a sorsa tényleg a piac helyzetétől. E kívülről való függés hatása hatványozódik a gazdasági egységek egyoldalúságával, üzemük méreteinek növekedésével és veszedelmes jelleget ölt a hitelnek a vállalkozásban való nagy szerepével.” Az előadottak alapján *Heller* szerint a konjunktura lényegét abban találhatjuk, hogy az: „*a piacon egybefűzőtt gazdaságoknak éppen egybefűzőttségükből folyó tömegszerű eredményekben nyilvánuló kölcsönhatása*.”

Szinte feleslegesnek látszik ezek után feltennem azt a kérdést, hogy a konjunktúra fogalmának ily módon való meghatározása mellett lehet és indokolt dolog-e külön-külön vizsgálat tárgyává tenni a gazdasági élet megnyilvánulásának egy-egy külön körülhatárolható csoportját, vagy csupán arra szabad-e szorítkozni, hogy a konjunkturális tényezőknek a gazdasági élet összeségére való hatását figyeljük meg.

Miután a konjunktúra egyik lényeges eleme, amint láttuk, a gazdasági életnek a munkamegosztás folytán történt *technikai tagozódása*, mondjuk *specializálódása* és a *konjunkturális hatás egyenes arányban áll ezzel a tagozódással*, másrészt a *széttagolt gazdaságoknak a piacokon keresztül egymásra való hatásával*, kétségtelen, hogy mindenekfölött indokolt és észszerű, hogy a konjunktúra-kutatás is külön-külön vegye vizsgálat alá a technikai munkamegosztás egyes területeit. A tagozódás lehet többirányú: a gyakorlat azt mutatja, hogy egy-egy politikai és gazdasági egység határain belül tétetnek megfigyelés tárgyává a konjunkturális viszonyok. Hogy meddig mehet a különleges területek elválasztásában a kutatás, annak határt szab a tudományos általánosításnak az a megérzése, amely megóvjá a kutatást attól, hogy elveszzen a részletekben. Alulról felfelé, — a részletekből az általánosság felé haladva, oly módon kísérlem megvilágítani ezt a kérdést, hogy elvégre *minden magángazdaságnak meg van a maga külön konjunkturális helyzete*, legyen az őstermelő, iparos, vagy kereskedő. Minden kereseti gazdaság naponta elvégzi a maga konjunktúra kutatását. Minden jövedelmezőségi számítás, üzemterv, kalkuláció egyben konjunktúra-kutatás is. De az illető gazdasági ágazat összességére azok a tényezők, amelyek egy-egy magángazdaság konjunkturáját irányítják, érdekel nem bírnak. A kalkulációt, amely egy-egy magángazdaság összes helyi részlet-tényezőivel számolni kénytelen, a konjunktúra-kutatás fogalmától el kell tehát választani.

Viszont szolgáltatnia kell a kutatásnak azokat a támpontokat, amelyek alkalmasak arra, hogy egy-egy gazdasági területre vagy ágazatra *általános érvényüknel* fogva a megfelelő gazdasági körzetbe tartozó magángazdaságoknak irányítást nyújthassanak a gazdasági helyzet pillanatnyi megítélésére és az általános érvénnyel bíró eshetőségek megítélésére. *De szolgáltatnia kell különösen oly megbízható alapot, amelyre építhet a gazdasági politika.*

Löwe szellemesen jegyzi meg,¹ hogy amennyire a *meteorológiai prognózis* nem nyújt biztonságot a „Sonntagsreiter“-nek, ép oly kevésbé alkalmas eszköze a mindennapi spekulációnak a

¹ Der Gegenwärtige Stand der Konjunkturforschung in Deutschland. (Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege. Duncker und Humboldt. München, 1925.)

konjunktura-kutatás. Viszont a *gazdasági politika* felelős vezetőinél — akiknek tájékozódva kell lenniök és át kell tudni tekinteniök minden olyan forrást, amelyből látóköriük a gazdasági eshetőségek tekintetében tágul és biztonság érzetük az intézkedések helyessége tekintetében erősödik — a konjunkturális prognózis azt a szerepet játszhatja, mint a tapasztalt tengeri hajósnál a tudományos alapokon nyugvó meteorológiai időjelzés.

Amidőn tehát egyfelől megállapíthatjuk azt, hogy nemcsak az általános konjunkturális helyzetre befolyással bíró gazdasági tényezők vizsgálata jogosult és indokolt, hanem különösen a gazdasági politika szempontjából fokozott jelentősége van annak is, hogy a konjunkturális tényezők a politikai, állami tagozottság szerint és ezen belül gazdasági ágazatonként különleges szempontok szerint tétessenek megfigyelés tárgyává, akkor másfelől hangsúlyoznunk kell, hogy miután a konjunktura-kutatás *nem ténymegállapítás*, úgy mint a *statisztika*, hanem a *statisztika ténymegállapításai alapján spekulatív művelettel végzett következtetés*, abban a helyes és objektív gazdasági iudiciumnak igen jelentős szerepe van.

Ha egy szervnek az tétetik feladatává — és a konjunktura kutató intézmények feladata az, hogy különböző, részben ellentétes érdekű gazdasági ágazatok gazdasági helyzetét tanulmányozzák, akkor ezektől az intézményektől meg kell kívánnunk azt, hogy a *tudományos objektivitás legmagasabb fokára tudjanak emelkedni* akkor, amikor a statisztika ténymegállapításaiból spekulatív következtetéseket vonnak le és hoznak nyilvánosságra. Ha elismerjük a konjunktura-kutatás szükségességét, mint határozott követelményt kell ugyanakkor felállítanunk azt, hogy *az egyes gazdasági ágazatoknak módjukban álljon e munka objektivitását ellenőrizni és vétőt emelni minden olyan esetben, ha a kellő elfogulatlansággal nem találkoznak*. Emellett természetesen szükséges, hogy az egyes gazdasági ágazatok gyakorlati képviselői támpontokat szolgáltatassanak a kutatásnak abban a tekintetben, hogy felfogásuk szerint mely szempontok azok, amelyek a gyakorlat szerint is felderítendőeknek mutatkoznak, mert egyébként a kutatás esetleg helytelen vagy olyan irányba terelődhetik, amelynek az aktív gazdasági élettel semmi kapcsolata nincs és a gazdasági politika annak hasznát nem veheti.

Ezek előrebocsátása után már most vegyük vizsgálat alá, hogy *milyen ható okok működnek közre a mezőgazdasági konjunktura alakulásánál* és melyek azok a *szempontok, amelyek a mezőgazdaság konjunkturális helyzetének megállapításánál a kutatás alapját kell, hogy képezzék*. A konjunktura fogalom meghatározásánál *Heller* nyomán előadott logikai levezetéséből megállapíthatjuk: először azt, hogy a konjunktura a magán-

gazdaságok piaci egybefűzőttségének következménye; másodszor, hogy a konjunkturális hatások annál nagyobb, minél szorosabban vannak a magángazdaságok, vagy valamely politikailag határolt gazdasági terület, a piachoz kötve, viszont oly mértékben csökken, amilyen mértékben független az illető gazdasági terület a piaci viszonyok hullámzásától; harmadszor azt, hogy a konjunkturális hatások egyenesen veszedelmessé válhatnak akkor, ha a *hitel* nagy szerepet játszik a vállalkozásban.

A fentiekből az következik, hogy valamely állam mezőgazdaságának konjunkturális érzékenysége attól függ, hogy az előbbi három tényező: a piaci egybefűzőttség, a piachoz kötöttség lazább vagy szorosabb volta és a hitel szerepe az illető mezőgazdasági területre vonatkoztatva mily mértékű. Minél erősebben érvényesül e három tényező együttesen vagy azok egyike, annál inkább erősödik a konjunkturális hatás, annál döntőbb jelentőséggel bír az egyéni gazdálkodás sikeres vagy sikertelen voltára és az egyén sorsára. Mindezt egymással teljesen ellentétes példákkal megvilágítandó, tegyük fel, hogy az *egyik állam* az önellátás elvét oly mértékben tudja megvalósítani, hogy összes mezőgazdasági termékeit otthon állítja elő, nagyobb mérvű kiviteli feleslegei pedig nincsenek, a *másik állam* szükségletének 50 százalékát *behozatal* útján kénytelen fedezni, a *harmadik* pedig annyi *felesleget* termel, hogy termékeinek 50 százalékát kivinni kénytelen. Akkor a konjunkturális hatások a leggyengébb lesz az első esetben, némiképen erősebb a másodikban, de legtöbbször és minden korlátozó, minden ellensúlyozó tényező nélkül a legerősebben fog érvényesülni a harmadikban. Az első állam a mezőgazdasági termékek világpiacától, ha úgy tetszik, *teljesen függetlenítheti magát*, hiszen mindent otthon állít elő, feleslege pedig nincsen. A második állam, amelynek beviteli szükséglete van, *függ ugyan a piactól*, de a *tisztán* konjunkturális eredetű hatásokat, a tisztán gazdasági és piaci tényezők szerves hatásait *mesterséges intézkedésekkel*, mint pl. vámok, tarifális intézkedések, állategészségügyi szabályok stb. stb. *korlátozhatja*. De a *harmadik állam, amely kiviteli feleslegeivel teljesen a piaci tényezőktől függ, gazdasági életének egész területével kénytelen felfogni a konjunkturális hullámokat és gazdasági szervezete azokra a legélénkebben reagál*.

Érthető okokból a következőkben ezzel a legutóbbi esettel fogok foglalkozni, amidőn valamely országnak mezőgazdasági termékekből kiviteli feleslege van. Az imént megállapítottuk, hogy a piaci egybefűzőttége és a konjunkturális érzékenysége az ily állam mezőgazdaságának a legnagyobb. De a feleslegeket produkáló államok mezőgazdaságának *konjunkturális érzékenysége is különböző aszerint*, hogy a kiviteli felesleg egyfelől

milyen arányban áll *a szóbanforgó állam egész mezőgazdasági termeléséhez*, másfelől hogyan viszonylik *ez a felesleg az összes kiviteli államokból piacra kerülő együttes feleslegekhez*. A konjunkturális hatások annál nagyobb, minél nagyobb része a kiviteli felesleg az ország össztermésének, itt tehát egyenes az arány. Viszont a másik tényezőnél fordított. A konjunkturális érzékenység és alkalmazkodás ugyanis olyan mértékben nő, minél kisebb részét teszi valamely ország piacra utalt mezőgazdasági feleslege az összes kiviteli államok együttes feleslegének. Ez az utóbbi tétel némi megvilágításra szorul. Azt értem alatta, hogy minél kisebb valamely állam kiviteli feleslege, a világpiacra kerülő összkivitelhez viszonyítva, annál inkább veszt az áralakulásra a kiviteli piacokon gyakorolható befolyásából és annál inkább kell engednie és alkalmazkodnia a nagyobb tömegek és mennyiségek áralakító irányzataihoz.

Vitatkozni lehetne azon, vajjon nem paradoxon-e ez, hiszen a konjunktúra piaci jelenség, minél nagyobb mennyiségekkel szerepelek tehát a piacon, annál jobban vagyok kiteve a piac konjunkturális hatásának. De ez a megállapítás téves alapon nyugodnék. Láttuk, hogy a konjunkturális érzékenység attól függ, mily mértékben kell feladnom önállóságomat, mily mértékben kell alkalmazkodnom, milyen erővel és súllyal érvényesülnek gazdaságomban oly tényezők, amelyek tőlem függetlenek. Mindaddig, amíg a piaci egybefűzőtttség kölcsönhatásának fogjuk fel a konjunkturát — és nézetem szerint ez a helyes álláspont: *döntő hatásúnak kell elismernünk azokat az erő és mennyiségbeli viszonyokat, amelyek az egybefűzött piacokon jelentkeznek. Akkor pedig kétségtelen, hogy a nagy tömegek bírnak hatással a kis mennyiségek konjunkturális helyzetére és nem fordítva.*

A konjunkturális piaci egybefűzőtttség a fentiekén kívül rendkívüli mértékben fokozódik a gazdasági érintkezésnek és közlekedésnek a technikai fejlődés folytán bekövetkezett és folyton fejlődő gyorsulásával és könnyűségével is. Felesleges bővebben részleteznem, hogy a hírszolgálat, a teher- és személyszállítás mai eszközei, vasút és repülőgép, a telefon, távirat, rádió, a posta fejlettsége és a mai sajtószolgálat mennyivel könnyebben győzik le azokat az akadályokat, amelyek *a gazdasági hatások általánosulásának azelőtt útját állották*. A mezőgazdaság konjunkturális érzékenysége tehát e tényezőkkel, a piacra való technikai bekapcsoltság mértékével is egyenes arányban fejlődik.

Mindezek figyelembevételével most foglalkoznom kell a mezőgazdaság szempontjából azzal a tétellel, amely szerint a konjunkturális hatások egyenesen veszedelmessé válhatnak akkor, ha a hitel nagy szerepet játszik a vállalkozásban. Az előbbiekben rámutattam, hogy a konjunkturális hatásoknak az a mező-

gazdaság van a legjobban kitéve, amely feleslegekkel dolgozik. A hitel konjunkturális hatása szempontjából viszont egészen közömbös, hogy feleslegekkel dolgozó mezőgazdaságokkal van-e dolgunk, vagy nem. A hitel, a mezőgazdaság nézőpontjából, nem piaci probléma, hanem termelési tényező és mint ilyen változatlanul egyforma erővel hat vissza úgy a mezőgazdasági kivittel, mint a bevittel bíró ország mezőgazdaságára. A legjobb példa erre az a tény, hogy a pénz jelenlegi drágasága Németországban, amely beviteli állam, éppen úgy előidézte a mezőgazdasági depressziót, a válságot, mint ahogyan annak egyik főokozója nálunk, akik feleslegekkel dolgozunk. Kétségtelen, hogy minél inkább kénytelen a mezőgazdaság idegen tőkét igénybe venni, annál nagyobb mértékben adja fel önállóságát és gazdasági helyzete annál inkább lesz az általános konjunkturális helyzet függvényévé.

Végül meg kell állapítanunk azt, hogy a mezőgazdaság sem kivétel az alól a szabály alól, hogy a konjunkturális függőség egyenes arányban áll a különböző gazdasági ágaknak a technikai munkamegosztás szerint való tagozódásával. Minél teljesebb ez a tagozódás, annál nagyobb a konjunkturális kölcsönhatás a különböző gazdaságok, az őstermelés, az ipar és kereskedelem között. A mezőgazdaság üzemi anyagainak és eszközeinek és a gazdálkodó személyes ipari szükségleteinek beszerzése tekintetében a munkamegosztás technikai fejlettsége révén függő helyzetben van, s ez a függő helyzet nem egyszer döntő szerepet játszik a *termelési költségek révén* a mezőgazdaság konjunkturális helyzetének alakulására. Fordítva ugyanez áll az iparra és a kereskedelemre. Ennek a konjunkturális kölcsönhatásnak bővebb tárgyalása rendkívül érdekes volna, de legyen szabad azt mást alkalomra fentartva, az eddig elmondotakat már most gyakorlatilag mezőgazdaságunkra vonatkoztatni.

Magyarország a háború óta típusa a mezőgazdasági kiviteli államnak. Feleslegeinkkel künn állunk a piacokon szemben a nálunk sokkalta nagyobb kiviteli államok versenyével. *A piacba való bekapcsoltságunk a legteljesebb, az összes konjunkturális tényezők a legszabadabban érvényesülnek velünk szemben.* Az imént felhozott példában 3 országra hivatkoztam, amelyek mindegyikében különböző a mezőgazdaság konjunkturális érzékenysége. Levezettem azt, hogy a konjunkturális hatások mely kategóriában a legerősebb és mily tényezők szerint erősödik. Ha már most figyelembe vesszük, hogy: 1. A mezőgazdaságnak, az egész termelésünkhöz viszonyítva, minden terményből jelentékeny feleslegei vannak. 2. Hogy e feleslegek viszont igen csekély részét teszik a világtermelés összes kiviteli feleslegének. 3. Hogy a technika, a közlekedés és a hírszolgálat fejlettsége a piacok egybefűzőttségét és a kölcsönhatását folytonosan

fokozzák. 4. Hogy a hitel mindinkább döntő szerepet játszik a mezőgazdasági vállalkozásban. 5. Hogy az egyéb termelési ágak kölcsönhatásának a mezőgazdaság a termelési költségek alakulása révén mennyire ki van téve: akkor mindezekből azt a következtetést kell levonnunk, *hogy azok közé az államok közé tartozunk, amelyek mezőgazdasága a konjunkturális hatásoknak a legteljesebb mértékben alá van vetve.*

Helyzetünk konjunkturális jellegét, mint kiviteli államnak, elsősorban az a tény fokozza, hogy a földrajzi fekvésünkből folyó előnyöket, a fogyasztó államokhoz való közelségünket ma már a közlekedési eszközökben és különösen a tengerhajózásban, továbbá a hírszolgálatban bekövetkezett nagy fejlődés teljes mértékben ellensúlyozza és teljes mértékben érvényre juttatja a mi feleslegeinkkel szemben a nagy feleslegeket, amelyekkel nálunk sokkalta nagyobb kiviteli államok rendelkeznek. Egyfelől tehát minden kockázatát, veszélyét és hátrányát érezzük a piacba védelem nélkül való bekapcsoltságunknak, másfelől ipari szempontból beviteli állam lévén, a mezőgazdaság termelési költségeiként szereplő ipari cikkek mesterséges intézkedésekkel vonhatók ki a konjunkturális hatások párhuzamos érvényesülése alól.

Mindebből az következik, hogy ha valahol, úgy nálunk igazán nagy és döntő fontossága van annak, hogy a mezőgazdaság konjunkturája, vagyis mindazok a kölcsönhatások, amelyek egyfelől mezőgazdaságunknak a világpiacba való szoros betagoztatásának, másfelől a többi gazdasági ág konjunkturális helyzetének az eredményét képezik, beható és állandó vizsgálat tárgyává tétessenek.

A mezőgazdasági konjunktúra kutatása, a piaci kölcsönhatásokból eredő eshetőségek vizsgálata különben sem újkeletű Európában, hanem arra az időre nyúlik vissza, amikor a tengerentúli államok olcsón termelt nagy mezőgazdasági feleslegei megjelentek az európai piacokon. Új, nagy, hatalmas kiterjedésű területek beláthatatlan lehetőségekkel kapcsolódtak be a technika rohamos fejlődésével mindszorosabban a piacba s az ezáltal keletkezett nagy konjunkturális hullámmal elsodorni látszott azt az egyensúlyt, amely a különböző termelési ágak között az ó-világban fennállott és egy súlyos válság sötét képét rajzolta a horizontra. Ez a fenyegető veszély az európai államok gazdaságpolitikáit az eshetőségek oly természetű vizsgálatára készítette, ami lényegében szintén nem volt egyéb, mint konjunktúra-kutatás.

Dr. Gaal Jenő az 1885. évi gazdasági kongresszus számára készített előadói munkálatában³ ismerteti a kutatásnak akkori irányait és eredményeit. *Anglia és Franciaország* jártak elől a

³ Dr. Gaal Jenő: „A gazdasági válság kérdése“. Budapest, 1885.

mezőgazdasági termelés eshetőségeinek felderítésében. „Az amerikai verseny a múlt évtized alatt Angolországban próbálkozván meg, annak piacain nőtt nagyra — mondja az előadói munkálat — s midőn még másutt csak hírből ismerték, más egyéb kedvezőtlen körülmények befolyása mellett az oly helyzetbe juttatta az angol mezőgazdaságot, hogy *az alsóház már 1879-ben elérkezettnek látta az időt, hogy felírjon a koronához egy királyi bizottságnak a kinevezése végett*, melynek a *mezőgazdaság nyomott helyzetét kellett megvizsgálni és kikutatni annak okait*, valamint azt is, hogy ezek állandó vagy átmeneti természettel bírnak-e és mennyiben háríthatók el. Ez a bizottság 3 évig működött Richmond herceg elnöklete alatt s miután több ízben biztosokat küldött ki Észak-Amerikába, Canadába és az európai Kontinensre is, 1882 nyarán jelentését befejezván, azt a parlamentnek bemutatta.“

Franciaországban két nagyobb mezőgazdasági ankét tartott. Az egyik 1866—1870-ben a második császárság alatt, amely 30 és néhány kötetnyi anyagot gyűjtött és a másik a kormány felhívása folytán 1879—1880-ban a Sociéte nationale d'Agriculture által.

Úgy az angol bizottság, mint a franciaországi ankétok alapos vizsgálat alá vették a *tengerentúli verseny hatását, a termelés és a fogyasztás adatait* és eshetőségeit, valamint a *termelési költségek kérdését*. Részletesen foglalkoztak a védővámok kérdésével és a közterhekkel a francia ankéton. „Panaszkodnak a közterhek emelkedése ellen s elítélik az addig folytatott vám- és kereskedelmi politikát, főleg kifogásolták azt, hogy a vámok segélyével az iparnak kiváltságos helyzet biztosított, ami a mezőgazdaság termelési költségeit emeli.“

Lényegileg tehát Franciaországban egy félszázaddal ezelőtt ugyanarra mutatnak rá, amire ezidőszerint nálunk joggal és gyakran történik hivatkozás, hogy az ipari védővámok a mezőgazdaságban mint termelési költségek jelentkezvén, a mezőgazdasági termékek versenyképességét a tengerentúllal szemben csökkentik. Csakhogy amíg az akkori Franciaországnak, beviteli állam lévén, módjában állott az ipari vámok költségemelő hatását mezőgazdasági védővámokkal ellensúlyozni, mi ezt — mint kiviteli állam — meg nem tehetjük.

A 80-as évek mezőgazdasági depressziója közeli érintette Magyarországot is. A földművelés, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium már 1879-ben, az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület pedig 1880-ban országos értekezletet* hív össze. Ez az utóbbi ankét az 1885. évi gazdakongresszust készíti elő, amelynek egyik fő célja a mezőgazdaság válságos helyzetének megvizsgálása.

Gaal Jenő előadói javaslata a következőkben foglalja össze a kongresszus idevágó kérdéseit:

a) „A tengeren túli országok és az ezekéihez hasonló viszonyok közt levő államok nyers termelésének versenye hogyan fog valószínűleg fejlődni? Vajjon van-e kilátás arra, hogy ezen verseny már a közelebbi jövőben elő fogja idézni mai veszélyességének természetes ellensúlyozását, vagy pedig az — habár koronként némi visszaesések mellett — általunk be nem látható időig állandóan mai erejével jelentkezni, vagy éppen még erősödni fog-e?

b) Ha áll az, hogy a verseny folyton oly erős lesz, mint napjainkban, sőt még valószínűleg erősödni is fog, hova kell közgazdaságunkat általában, mezőgazdaságunkat pedig különösen fejleszteni, hogy a gyökeresen változott viszonyok közt megállhassunk? Mik e fejlesztés célszerű eszközei és módjai?

c) A verseny tapasztalható túlerős fellépésével szemben mily átmeneti intézkedések szükségesek a termelők és az állam részéről, továbbá mily nemzetközi megállapodások kívánatosak avégből, hogy e gazdasági nagy átalakulás mély hatású megrázkodtatás nélkül, lehetőleg kevés kárral mehessen végbe?“

Íme, mennyire kiesendül a kérdésekből a *jövő eshetőségei iránt való érdeklődés*. Nem a gazdasági válság stationär állapotának, nem statisztikai tényeknek megállapítására vonatkoznak, a gazdasági hullámmás eshetőségeit és irányát kutatják, hogy megbízható alapot nyújtsanak a gazdaságpolitikának. A konjunktúra-kutatás alatt én a jövő eshetőségeknek ily értelemben való kutatását értem s ennek nagy gyakorlati jelentőségét azt hiszem nincs, aki tagadásba venné.

A 70-es és 80-as éveknek a mezőgazdasági konjunktúra eshetőségeit kutató törekvéseit, — mert a felsorolt ankétokat másként nem nevezhetem — részleteiben ismertetni rendkívül érdekes feladat volna, de e tanulmány kereteit meghaladná. Viszont a főbb irányelvek vázolásától nem tekinthetek el, mert azok empirikus alapot szolgáltatnak annak a megállapítására, hogy a mezőgazdasági konjunktúra kutatásának mily irányokban kell haladnia. Érdekes, hogy úgy az angol, mint a francia-bizottságok és ankétok a *termelési költségek összehasonlításából indultak ki*. A tengerentúli államok és a saját állam termelési költségeinek összehasonlításából. A Grenzfarmernek a termelési költségeit kutatják. Így nevezi Beckmann⁵ azt a farmert, akinek termelési költségei a fuvar számbavételével, a piacot még befolyásolják. Az angol parlamenti bizottság által kiküldött első biztosok például Clare Sewell Read és Albert Pell, az Egyesült-Államok nyugatán 1879-ben egy bushel búza termelési költségeit 84 centben, szállítási költségeit Angliába 53.25 centben, összesen 1 dollár 37¹/₄ centben, hektóliterenkint 12 frt 22 kr-ban állapították meg.* Mr. Clay, az utánuk következő biztos 1880

⁵ L. Dr. F. Beckmann: „Die Weltwirtschaftlichen Beziehungen der deutschen Landwirtschaft“. Berlin. Parey. 1926. — * L. Gaal Jenő i. m.

végén már csak 10 frt 40 kr-ban. A következő év végén a gróf *Széchenyi* Imre és gróf *Andrássy* Géza kíséretében tanulmányúton lévő *Meyer Rudolf* a termelési költségeket 60, a szállítási költségeket 38, együttesen 98 centre, vagyis 8 frt 90 kr-ra tették. „Továbbá a helyszínen folytatott eszmecsere s a viszonyok fejlődésének figyelembe vételével arról győződtek meg, hogy a termelési tényezők valószínű csökkenése mellett 1886—87-ben lehető lesz Északamerika nyugati vidékeiről 8 frt-ért búzát szállítani Angolországba. *Meyer Rudolf* megállapításai szerint — csupán a termelési költségeket véve s a fuvarát figyelmen kívül hagyva — az a Rocky Mountains-től Chicagóig 4 frt 80 kr-tól 6 frt 40 kr-ig változott, de nézete szerint, ha a farmerek észszerűbben fognak eljárni és így hozamukat növelik, akkor legközelebb 50 cent, később pedig 40 centnél a termelés nem fog nekik többbe kerülni, ami pedig egy métermázsánál 4 frt 45 kr., illetőleg 3 frt 56 kr-nál nem több.“⁶

A 80-as évek mezőgazdasági ankétjeinek munkája nem egyéb, mint konjunktúra-kutatás. Nem egyszerűen az áralakulás grafikonjaiból indulnak ki a kutatók és nem elégszenek meg a statisztikának a termés nagyságára és az árváltozásokra vonatkozó ténymegállapításaival: hanem a dolgok mélyére hatolva kombinatív művelettel a versenyző állam termelési költségeivel és azzal foglalkoznak, hogy a piacoktól legtávolabb művelés alá vett területekről, a „Grenzfarmból“ mibe kerül a fuvarozás, mily területeknek a versenybe való bekapcsolódásával kell tehát számolni. Nem elégszenek meg továbbá a jelen tényeinek vizsgálatával, hanem azokból kiindulva a *jövő eshetőségekre* is a legalaposabb számításokat végzik. Emellett és ezzel kapcsolatban úgy az angol, mint a francia és a magyar vizsgálat a mezőgazdasági művelés alá vehető terület nagyságát és a terméseredményeket is vizsgálják kapcsolatban a népesség szaporodásával és a fogyasztás alakulásával. Végül jelentékeny tényezőként szerepel a piachoz való technikai bekapcsoltság kérdése, a közlekedés fejlődése, a hajózási és vasúti tarifák hatása. Idézi is ezzel kapcsolatban Gaal Jenő *Lujo Brentano*-nak következő szavait: „Közlekedési eszközeink haladása óriási. Az egész föld mindinkább behálóztatik a forgalom útvonalai által. Ma Amerika, holnap Ausztrália, azután ismét Oroszország, India és Afrikának legtávolabb fekvő vidékei hozatnak Európa közelébe, hogy úgy fekiüdjenek, mint a gyümölcsös kertek a város kapui előtt.“ Kiterjed természetesen a vizsgálódás a gazdaságpolitikai hatásokra és főleg a vámkérdésre. Hiszen a vita a vámvédelem körül forgott mindenütt.

És itt bár talán nem is szorosan tartozik ide, nem állhatok ellent annak, hogy ne idézzem a többször hivatkozott előadói

⁶ L. Gaal Jenő i. m.

javaslat nyomán *Tisza Kálmán* miniszterelnöknek az 1884. évi vámnovella tárgyalásával kapcsolatban tett nyilatkozatát: „Ami magát az általános felfogást illeti, én nem tehetek róla, de nekem legalább nézetem az, hogy azon mezőgazdasági politika, melyet ma Közép-Európa államai követnek, sokkal kisebb mérvben használhat egyiknek vagy másiknak, mint amennyivel árt hat esetleg szomszédjainak. Mert meggyőződéseim szerint, ha van veszély, az főleg a gabonaneműekre nézve a tengerentúli s az oroszországi konkurrenciában rejlik. Ez ellen védekezni érdeke volna Közép-Európa összes államainak. De ezt csak úgy lehetne sikeresen megtenni, ha annak oly módját találnák fel, hogy azért az egymásközt kifejtett kereskedelmi és közgazdasági viszonyokat meg ne zavarják. Mert a középeurópai államok közt behozott gabonavámok árthatnak a gabonát termelő szomszéd államnak, de nem elégségesek arra, hogy megvédjék az általam jelzett konkurrenciával szemben saját államukat, míg mégis azon állam közgazdasági viszonyaira más irányban rosszul hatnak. Ha pedig a szomszédnak ártanak, ott is hasonló vámemeléseket provokálnak, melyek aztán ismét a kezdeményező állam iparának árthatnak amellet, hogy csakis igen keveset használhatnak azon államnak, mely azokat a maga részéről behozta. Ha minden állam — mondta beszéde további folyamában — meggyőződik annak igazságáról, amiről én meg vagyok győződve és amit előbb mondtam, hogy a mostani eljárás sokkal többet árthat a szomszédoknak, mint amennyit használ önmagának az illető államnak, csak ekkor lehet azt remélni, hogy életbe léptetik az egészséges politikát.“

Meglepő frissességgel és aktualitással hat ez a nyilatkozat a középeurópai ipari államok mai önellátási törekvéseinek korában és meglepő realitással mutat rá az ipari államok ellenünk irányuló mezőgazdasági védővámjainak konjunkturális visszahatására magukban a védekező államokban.

A mezőgazdasági konjunktúra kutatása — mint látjuk — nem újkeletű. Talán csupán az elnevezés változott. Mint egyenes követelményt állítja oda már úgyszólván egy félszázaddal ezelőtt a gazdakongresszus érdemes előadója, amidőn azt kívánja, hogy: „fejtsen ki a kormány gyorsműködésű mezőgazdasági statisztikai tevékenységet, amelynek feladata lesz a mezőgazdaság körében történeteket folyton világlatban tartani, hogy a gazdaközönség nagyjából tudhassa, hogy minők a piacok keresleti és kínálati viszonyai s hozzá szoktassa a gazdaközönséget ahhoz, hogy a tényekkel számoljon“.

A piackutatás fontosságának elismerése félszázados múltra tekinthet tehát vissza. Még tovább megy Gaal Jenő akkor, amidőn mindjárt megteszi azt a megkülönböztetést, amelyet *statisz-*

tika és konjunktúra-kutatás között meg kell tenni. Nyomatékosan hangsúlyozza ugyanis, hogy: „Nagyon sok dologról a hivatalos statisztika kellő felvilágosítást nem nyújthat. A szélesebb körű kutatás ellenben kiderítheti a bajok valódi okát, használható eszméket is hoz forgalomba, amelyek kellő módon való megvalósításával nagyobb bajnak lehet elejét venni.”

Most pedig egy félszázaddal a jelen időkig előre ugorva vessünk egy pillantást arra, hogy milyen szempontok vezetik a gazdasági élet kutatóit ma a mezőgazdaság konjunkturális helyzetének megítélésénél.

Beckmann⁸ a bonni mezőgazdasági főiskola professzorának és Sering⁹ idevágó vizsgálódásainak eszmemenete a következő: Beckmann megállapítja, hogy 1920 óta a világ valamennyi mezőgazdasági államában úrrá lett a mezőgazdasági válság, 1919—20-ban a nagy mezőgazdasági exportállamokban jelentkezik, az Egyesült-Államokban, Kanadában, Argentínában s onnan átvonul Európába. A válság oka: hogy a mezőgazdasági termékek vásárlóereje mindenütt erősen csökkent. A mezőgazdasági termékek és ipari cikkek árai között ennek következtében mindenütt diszparitás keletkezett. 1926-ban Beckmann megállapítja, hogy az Egyesült-Államokban 1921 óta alacsonyabb a gabona ára a termelési költségeknél. Ennek a diszparitásnak az okát nem a túltermelésben, hanem abban látja, hogy az agrártermékek világpiacán az elszegényedett Európának keresleti monopóliuma van. („*Europa ist heute auf dem Weltmarkt für Agrarprodukte, der über Europas Kaufkraft hinaus sich einseitig festgelegt hat, Nachfrage-Monopolist geworden.*“)

Sering is Európa gazdasági elszegényedésében látja a krízis okát. Két tényező küzd egymással. Miután a világ búzaszükségletének 45 százalékát az amerikai Egyesült-Államok fedezi, elméletileg az *amerikai termelési költségeknek kellene megszabniok a gabona árát*, de csak abban az esetben, ha *Európa vásárló ereje ezt megengedi*. Ennek azután az a következménye, hogy a termelési költségek döntő szerepe megszűnt az árak szabályozásánál.

A 80-as évek és a jelenlegi agrárválság közötti különbséget így jellemzi Beckmann: A 80-as években új nagy termelési területek nyíltak meg és kapcsolódtak a világpiacba, amelyeknek termelési költségei lényegesen alacsonyabbak voltak Európa termelési költségeinél. A mai agrárválságok oka a termelési költségek anorganikus emelkedése, amely szerinte a világ ipari átrétegződésével („*industrielle Umschichtung*“) kapcsolatos. Végeredményben tehát úgy a 80-as években, mint most a termelési költségek összehasonlítása képezte a mezőgazdasági válság okaira vonatkozó kutatások kiinduló pontját.

⁸ L. Beckmann i. m.

⁹ Sering: „Agrarkrisen und Agrarzölle“. Berlin, 1925.

Ha már most azt a kérdést vizsgáljuk: van-e a mezőgazdaság szempontjából gyakorlati jelentősége a konjunktura-kutatásnak, határozott igennel kell felelnünk. *Csak az a kérdés, mit értünk konjunktura-kutatás alatt?* A magam részéről a gazdasági eshetőségeknek és összefüggéseknek olyértelmű vizsgálatát értem alatta, mint amelyeket az imént vázlatosan ismertettem. Olyan kutatásokat, amelyekről egy félszázaddal ezelőtt azt írta Gaal Jenő, hogy: „A koronkint tartandó ily természetű kutatások éppen most, midőn az államnak a közgazdaság fejlesztése végett az egyes osztályok tevékenységére mélyebb hatású befolyást kell gyakorolni, szükségesebbek, mint máskor, mert azok fogják megmutatni, hogy a kitűzött cél elérése végett alkalmazott eszközök valóban célszerűek-e és hogy az államnak ezirányú eljárásán hol és mennyiben kell változtatni.”

Én tehát, ismétlem, konjunktura-kutatás alatt nem azokat a kísérleteket értem, amelyek a magángazdaságok számára készült horoszkóp jellegével bírnak, mert ezeknek a csillagjós-lásnál messzebbmenő jelentőséget igazán nem tulajdoníthatok. Komoly tudományos tényező ily irányú kutatással nem is foglalkozhatik. De nem tartanám helyesnek tagadni a jogosultságát annak, hogy a gazdasági politikus ne kalkuláljon és kombináljon s ily művelettel határozza meg a gazdasági politika oly irányát, amely biztosíthatja az eshetőségek mérlegelésével a gazdasági egyensúly megteremtését.

Ezek után nem marad más feladatom, mint hogy a mezőgazdasági konjunktura-kutatás céljait és irányelveit konkrét formában megjelöljem. Mielőtt ezt megtenném, legyen szabad annak az elvi kérdésnek az eldöntését megkísérelnem, hogy a mezőgazdasági konjunktura elszigetelt vizsgálatánál az *objektív* vagy *szubjektív* álláspontból kell-e kiindulnunk. A konjunktura-fogalom meghatározásánál ugyanis tudvalevőleg két főszempontot lehet megkülönböztetni. Az objektív, a tárgyi szempontokból kiinduló és a szubjektív, a gazdasági alany szempontjából kiinduló fogalom meghatározásokat. E különböző fel-fogásokat Löwe már előbb idézett értekezésében a következőképpen csoportosítja:

Az objektív kutatórendszer a gazdasági helyzet szabályszerűségeit és egymásutánjait a gazdasági alanyra való hatásától függetlenül, *kívülről* kutatva, arra a meggyőződésre jut, hogy a konjunktura, mint pl. *Spann* mondja, egyszerűen a „piaci helyzet változása“, vagy *Spiethoff* meghatározása szerint: „a gazdasági válság és fellendülés váltakozásából eredő körforgás“. *Cassel* szerint pedig a „gazdasági életnek fel- és lefelé irányuló időszaki változásai.“ E megállapításoknál a súlypont nem az egyéni van. Közvetlenül *nem az egyén gazdasági helyzete* érdekli az objektív rendszer híveit, hanem a gazdasági élet dinamikai egyensúlyának változásai.

Akik viszont szubjektíve a gazdasági alany szempontjából határozzák meg a konjunkturát, azok ebben az értelemben — mint *Löwe* mondja — „konjunktúra alatt azoknak az egyé-
nen felül álló tényezőknek az összességét értik, *amelyek fátum-
ként jelentkeznek a gazdasági alannyal szemben*“. Ily értelemben határozza meg pl. a konjunkturát *Philippovich*, aki szerint: „a konjunkturális hatás azoknak a magángazdaságtól független tényezőknek az összessége, amelyek a termékek előállítására, elhelyezésére és fogyasztására befolyással bírnak“, *Adolf Wagner* szerint pedig: „a konjunktúra azoknak a gazdasági, technikai, szociális és jogi előfeltételeknek az összhatása, amelyek túlnyomórészt, vagy esetleg kizárólag az egyes gazdasági alanyok akaratától és teljesítményétől függetlenül befolyásolják az áruk értékét“.

A tiszta elmélet közelebb áll az objektív felfogáshoz és elismerem, hogy ha arról van szó, hogy a tudomány a gazdasági élet ciklikus forgásainak és váltakozásainak szabályszerűségeit állapítsa meg, — az egész gazdasági életet egy általános egésznek, egy elvont társadalmi jelenségnek fogva fel — akkor erre a tárgylagosságra szükség van. S valóban az elmélet ma a ciklikus változásoknak a kutatására helyezi a súlyt. De amikor mi egy konkrét termelési águnk a konjunkturális helyzetét kutatjuk, mikor gyakorlati jellegű támpontokat keresünk arra, hogy ami érdekelhet egy-egy gazdasági területet, a mi esetünkben a mezőgazdaságot abból a tudományos alapokon nyugvó munkából, amelyet konjunktúra-kutatásnak nevezünk, akkor én csak abból indulhatok ki, hogy bennünket, gazdákat, a konjunktúra szubjektív oldala és hatása érdekel, mi gyakorlatilag mindazoknak a tényezőknek a kutatását tartjuk szükségesnek, *amelyek „fátumként“, tőlünk független, rajtunk kívül álló tényezőkként jelentkeznek és determinálják a mezőgazdaság eredményességét*.

Lássuk már most befejezésül, melyek ezek a tényezők, megjegyezve azt, hogy csak a lényegileg gazdasági hatásokat vehetjük itt figyelembe, — a politikai és egyéb anorganikus hatások elhanyagolásával. A mezőgazdaság szempontjából a konjunkturális hatásokat nézetem szerint a következőképen kell csoportosítani és vizsgálat tárgyává tenni:

Az első csoportba tartoznak azok a tényezők, amelyek 1. a *termelési költségek* oldalán, vagy 2. az *árlakulás* oldalán jelentkeznek. A termelési költségeknél a legnagyobb súlyt az összehasonlító módszerre helyezném. A konjunktúra-kutatásnak ma ez meglehetősen elhanyagolt része, holott már a 80-as évek vizsgálatai, amint látni méltóztattak, ebből indult ki. Az árgrafikonok magukban véve semmi gyakorlati jelentőséggel nem bírnak, mint pl.: felszokás tüntetni dupla grafikonban a chikágói és budapesti tőzsde búzárait. Bennünket a termelési költségek összehasonlító vonalai érdekelnek, pl.: hogyan alakulnak

a gabonatermelés, a zsírttermelés költségei Amerikában és hogyan nálunk, hogyan a sertés- és marhahizlalás költségei Romániában, Jugoszláviában, Lengyelországban és nálunk stb. stb. Éppen ezért a magam részéről a kutatásnak legnagyobb gyakorlati jelentőségét a termelési költségek összehasonlításában és nem az *áralakulásnak* egyoldalúan és a *termelési költségek vizsgálatától elszigetelten való elemzésében* látom. Az ár magában véve semmit sem mond s a gazdasági helyzetet nem determinálhatja. Beckmann a jelenlegi agrárválságot így jellemzi: „Agrarkrisis trotz Kornteuerung.“ A versenyző államok termelési költségeit tartom a leginkább elhatározó és döntő konjunkturális tényezőnek. Ezzel kapcsolatban meg kell állapítani a konjunkturális eshetőségeknek azt a részét, amelyek 3. a termelési költségek és az áralakulás *kölcsönhatásaiból* keletkeznek.

A második csoportba tartoznak azok a tényezők, amelyek 1. a mezőgazdasági termelés *menyiségének* oldalán, 2. a *fogyasztás alakulásának* az oldalán jelentkeznek. E tényezők kombinálásából megállapíthatók a *termelés és fogyasztás kölcsönhatásának eshetőségei*.

Emellett vizsgálat tárgyává kell tenni: 1. A mezőgazdaságnak és a többi gazdasági ágaknak, az iparnak és a kereskedelemnek konjunkturális helyzetéből eredő kölcsönhatásokat. És itt nagy jelentőséggel bír az ipari cikkek és mezőgazdasági cikkek áralakulásának összehasonlítása közös nevező alapján. 2. A mezőgazdaság pénzgazdálkodásba való bekapcsoltságának mértékét, a hitel szerepét, végül azokat 3. a tényezőket, amelyek a feleslegeknek a piacra jutását befolyásolják: a földrajzi fekvést, az úthálózatot, a vasút és vízi közlekedést és annak tarifáit és ez utóbbiak terheit, mindig a versenyző országok szállítási relációinak és tarifáinak figyelembevételével és összehasonlításával.

A hiba rendszerint ott történik, hogy az itt felsorolt tényezők egyikét vagy másikat kiragadva és elszigetelten vizsgálják. pedig az ilyen elszigetelt vizsgálat nem nyújt valódi képet a dolgok mibenlétéről.

A konjunkturális helyzet miadama tényezők eredménye, amelyeket az imént rendszerbe foglalni törekedtem s azt helyesebben megítélni csupán valamennyi tényező együttes hatásának latbavetésével lehet.

E tényezők hatásfokának megítélése szempontjából természetesen nem hanyagolhatók el a külkereskedelmi statisztika adatai és főleg, hogy milyen a kiviteli vagy behozatali többletnek egyrészt az egész belföldi termeléshez, másrészt a világ termelésének a külkereskedelmi forgalomba kerülő összes mennyiséghez való aránya.

Serbán Iván.

A statisztikai módszer szerepe a közgazdaságtanban.

(Befejező közlemény.)

5. A statisztikai módszer jelentősége a közgazdasági problémák megoldásában.

Eddigi fejtegetéseink során még csak azt állapítottuk meg, hogy a statisztikai módszer általában igen fontos segítőtársunknak bizonyul a közgazdasági problémák ténykérdésének megoldásában, különösen pedig azon következmények és hatások felderítésében, melyek a ténykérdések második felében jönnek tekintetbe. Minthogy pedig minden közgazdasági problémának, ha mégoly elvont is, megvan a maga ténykérdése, az eddigiekben még csak arra mutattunk rá, hogy a közgazdasági problémák megoldásának folyamán általában vajjon mily értelemben és mily határokig bizonyul leginkább hasznosnak a statisztikai módszer alkalmazása. Ha mármost azt is meg akarjuk még határozni, hogy *vajjon melyek azok a közgazdasági problémák*, amelyeknek megoldásában leginkább támaszkodhatunk a statisztikai módszerre, problémáink ténykérdéseit és a közöttük esetleg található különbségeket kell közelebbről szemügyre vennünk. Azt kell nevezetesen megvizsgálnunk, hogy a statisztikai módszer vajjon minden közgazdasági probléma ténykérdésének megoldásában egyforma jelentőséggel bír-e vagy pedig *bizonyos különbségek* állapíthatók-e meg ebből a szempontból. Válaszunkat erre a kérdésre is helyesen készítjük talán elő, ha mindenekelőtt két gyakorlati példán igyekszünk annak értelmét megvilágítani.

Többször felhozott idegenforgalmi problémánk igazán fogas része tulajdonképpen még csak a ténykérdés megoldása után következik. Célkérdésünkben ugyanis nemcsak azt kell eldöntenünk, hogy vajjon kívánatos-e forgalmi és termelési életünknek az idegenforgalom fellendülésétől várható élénkítése, vajjon az esetleg fenyegető válságra való tekintettel nem lenne-e jobb a konjunktura kibontakozását bizonyos korlátok közé szorítanunk, hanem azt is mérlegelnünk kell egyúttal, hogy vajjon előmozdítsuk-e népünknek a hozzánk jövő idegenekkel való érintkezését, vajjon inkább hasznosaknak vagy pedig inkább károsaknak nyilvánítsuk-e azokat a kulturális, társadalmi és erkölcsi következményeket és hatásokat, amelyek az idegenforgalom élénkítésétől hazánkban várhatók. Más szóval: problémánk célkérdésének megoldásában kulturális, társadalmi

és erkölcsi téren évenyeseknek elismert céljaink is nagy és közvetlen jelentőséggel bírnak, míg tulajdonképeni közgazdasági megfontolásainkra csak részben támaszkodunk benne. Ezen sokirányú bonyolultságra való tekintettel *problémánk megoldásának súlypontját célkérdésének területén kell keresnünk*, míg a ténykérdés felderítése itt csupán a célkérdés előkészítésének szempontjából fontos, önálló jelentőséggel azonban csak kevésbé bír.

Hasonlítsuk össze ezzel a példával a mezőgazdasági többtermelésnek valamely adott problémáját, amelyben pl. arról van szó, hogy mocsarak lecsapolásával, szikes talaj feljavításával vajjon igyekezzünk-e termőföldünk területének gyarapítására és vajjon törekedjünk-e arra, hogy a holdanként termelt gabona átlagos mennyisége nagyobb legyen. Igaz ugyan, hogy a népesség kulturális, társadalmi és erkölcsi fejlődésének szempontjai némileg itt is tekintetbe jöhetnek; ez a kapcsolat azonban csak közvetett természetű és különben is mindenképen háttérbe szorul mérlegelésünknek, értékelő latolgatásunknak tisztán közgazdasági elemei mögött. Döntő jelentőségűnek ebben az esetben tehát a célkérdés *tisztán közgazdasági része* fog bizonyulni. Közgazdasági szempontból viszont aligha lehet vitás, hogy a mezőgazdaság termelékenységét bizonyos határig emelnünk kell; magának a határnak felismerése pedig már a ténykérdés területére tartozik. Itt tehát az egész célkérdés megoldása aránylag igen egyszerű lesz és a probléma eldöntésének súlypontja a ténykérdés területére tolódik át. A mezőgazdasági termelés esetleges fejletlenségének vagy pedig visszaesésének okaiban való megismerése és a többtermelés tekintetbe jövő eszközeinek tüzetes vizsgálata, szóval *a ténykérdésnek felderítése* mezőgazdasági többtermelési problémánk végleges megoldásában ilyképen nyilvánvalóan *nagyobb szerepet* fog játszani, mint amilyen a ténykérdés megvilágításának előbbi, idegenforgalmi problémánk végleges megoldásában jut.

Már ennek a két példának szembeállításából is kiviláglik, hogy a közgazdasági problémák célkérdései között összetételüknek természetére vonatkozólag fontos különbségek állanak fenn és hogy ezek a különbségek messzeható befolyást gyakorolnak a ténykérdésnek a közgazdasági problémákon belül elfoglalt jelentőségére is. A közgazdasági problémák egyik részének célkérdését csak kulturális, társadalmi, erkölcsi stb. megfontolások, tehát csupán *idegen* gondolati területekről átvett célkitűzések, azaz *heteronóm célok* közvetlen és hathatós segítségével oldhatjuk meg, míg egyéb közgazdasági problémák célkérdése a maga egészében vagy legalább túlnyomórészt tisztán közgazdasági megfontolások, tehát a közgazdaságtan szempontjából *önálló* célkitűzések, azaz *autonóm célok* alapján is eldönthető. Problémáink mindkét fajtájában a célkérdés megoldását a

ténykérdés felderítése készíti elő. Amíg azonban oly problémáinknál, amelyeknek eldöntése mindenekelőtt heteronóm céloktól függ, a célkérdés a maga bonyolult összetételével a probléma súlyosabbik részének bizonyul, a ténykérdés felderítése pedig tulajdonképen csupán a megoldás első és előkészítő lépését jelenti, addig az elsősorban autonóm céloktól függő közgazdasági problémákon belül a ténykérdés jelentősége a célkérdés rovására erősen előtérbe nyomul. Ezekben a problémákban ugyanis a tisztán vagy legalább túlnyomórészt közgazdasági megfontolások alapján álló célkérdés eldöntését tulajdonképen már a ténykérdés elméleti és tapasztalati úton való megoldása is magában foglalja. Autonóm közgazdasági céljaink, amint alább bővebben is látni fogjuk még, a gazdaság fogalmából igen rövid és egyszerű úton nyert, felette természetesnek látszó és mind a tudományban, mind pedig a gyakorlatban ténylegesen is általánosan elismert tételek, melyeknek érvénye a közgazdaságtan konkrét problémáinak megoldása folyamán sem igen szokott vita tárgyává válni. Itt tehát a ténykérdés felderítése nemcsak előkészítő lépést jelent, hanem tulajdonképen egyúttal az *egész adott közgazdasági problémának megoldásaként* fogható fel; a célkérdés eldöntése ebben az esetben a ténykérdés megoldásának csak merőben formális gondolati kiegészítését nyújtja anélkül, hogy ahhoz tartalmilag is új elemeket fűzne.

A közgazdasági problémák közötti ezen különbség, mely a heteronóm és az autonóm céloknak megoldásukban betöltött fontosságából adódik, lesz mérvadó a *statisztikai módszernek* a közgazdasági kutatásban való alkalmazhatósága szempontjából is. Ez a különbség fogja ugyanis megmondani, hogy elsősorban vajjon mely közgazdasági problémák megoldásában juthat a statisztikai módszer előkelő szerephez. Ha már maga az egész ténykérdés is csak viszonylagosan alárendelt jelentőségű valamely adott közgazdasági probléma megoldásában, mert ez főleg heteronóm céloktól függ, világos, hogy itt a statisztikai módszer alkalmazása, mely közvetlenül tudvalevőleg csak a ténykérdésen belül jöhet tekintetbe, sem lehet döntő jelentőségű. Bármennyire is élesen sikerül megvilágítanunk pl. idegenforgalmi problémánk ténykérdését a statisztikai módszer segítségével, egész ezirányú tevékenységünk, alárendelt jelentőségűnek fog csak bizonyulni, ha a célkérdés megoldásában nem a ténykérdés felderítése folyamán nyert tulajdonképeni közgazdasági meggyőződésünkre, hanem egyéb mérlegelések alapján fontosabbaknak tartott etikai vagy társadalmi szempontjainkra támaszkodunk. Azaz: úgyszólván hiába fáradozunk, amidőn a ténykérdésen belül statisztikai adatokkal igyekezünk pl. kimutatni, hogy módosabb oroszoknak hazánkba való csalogatása közvetlenül esetleg mennyire fel-

lendíthetné forgalmi és termelési életünket, ha a célkérdésben azután problémánkat mégis azon megfontolás alapján döntjük el, hogy a mai Oroszország alattvalóinak hazánkban való utaztatása és itteni tartózkodása kulturális, társadalmi, politikai vagy pedig etikai szempontból nem kívánatos. Egészen másképen áll ezzel szemben a helyzet a mezőgazdasági többtermelés problémájával kapcsolatosan felhozott példánkban. Ha annak ténykérdésében a statisztikai módszer segítségével esetleg felderítjük, hogy valamely mocsár lecsapolásának vagy valamely termelőterület feljavításának költségei búsán kamatoznának az ily módon elért terméstöbbletben, ezen statisztikai szemlélődéseink minden valószínűség szerint döntően fontosaknak fognak bizonyulni a célkérdés megoldásának szempontjából is. Mert ebben a problémában heteronóm célok közvetlenül csak kevésbé juthatnak szerephez; a többtermelés előmozdításának autonóm közgazdasági célja pedig legfeljebb csak a többtermelésben kívánatosnak látszó határ szempontjából lehetne vitás; ez a vita viszont nagyrészt a konkrét ténykérdésen belül is eldőlt már. *A statisztikai módszer alkalmazása tehát elsősorban azon közgazdasági problémákon belül emelkedhetik jelentőségre, amelyeknek végleges megoldása nem annyira heteronóm, mint inkább autonóm közgazdasági céloktól függ.*

Ezzel a megállapításunkkal csupán azt kívánjuk mondani, hogy a statisztikai módszer alkalmazása főleg *heteronóm céloktól* függő közgazdasági problémáinknak csak tisztán közgazdasági gondolatmenetű megoldásában jön kevésbé tekintetbe. Mert amennyiben ily problémáink megoldásának folyamán elhagyjuk a tisztán közgazdasági érvelés területét, világos, hogy a döntő fontosságú heteronóm célok mögött itt is megfelelő *ténykérdések állanak*. Ezek pedig époly értelemben és époly mértékben a történeti, főleg azonban a statisztikai módszer segítségével deríthetők fel, mint a tisztán közgazdasági összetételű ténykérdések. Ha pl. valamely játékbarlang működését, bármennyire is fokozza az az idegenforgalmat és általa az egész forgalmi és termelési élet élénkségét, végeredményben azért nem fogjuk kívánatosnak tartani, mert a játékszenvedély elharapódzásától népességünk erkölcsi színvonalát féltjük, tehát mert az erkölcsi célt minden egyéb érdeknél fontosabbnak tartjuk, ezt a gyakorlati normánkat és a mögötte álló heteronóm célunkat is csak a ténykérdés megfelelő irányú felderítésének alapján vehetjük tekintetbe adott közgazdasági problémánk megoldásában. Ebben a vonatkozásban kutatásunk azonban többé nem közgazdasági, hanem kriminál-aetiológiai jellegű lesz, tehát valamely az adott közgazdasági problémával bár összefüggő, magában véve azonban többé-kevésbé önálló kriminálaetiológiai problémának megoldására

fog irányulni. Ilyképen felfogott ténykérdésünkben most már mindenekelőtt a játékbarlang működése és a bűnözési esetek szaporodása közötti okozati összefüggéseket igyekezünk megállapítani, azután pedig vizsgáljuk, hogy a szóbanforgó játékbarlang további fennállása, illetve megszüntetése az eddigi tapasztalatok alapján előreláthatólag vajjon mily hatással lenne a közerkölcsök további alakulására. Kutatásainknak ebben a szakaszában a *statisztikai módszer* alkalmazása a bűnözési statisztika különböző eszközeivel természetesen hathatós segítségünkre lehet: gyakorta egész tekintetbejövő ténykérdésünknek és rajta keresztül részben heteronóm célkérdésünknek megoldásához is elvezethet bennünket. Ilyenkor azután legtöbbször már az sem szükséges többé, hogy a közerkölcsök ilyen vagy amolyan alakulásának a „közgazdasági“, tehát a forgalmi és a termelési életre gyakorolt hatásait statisztikai úton kiszámígtassuk. Mert ha a kriminológiai célkérdésben úgy döntöttünk, hogy a játékbarlang működése a közerkölcsök megóvásának érdekében feltétlenül megszüntendő, ezt a célkitűzésünket egyszerűen belevetjük problémánk közgazdasági mérlegelésének serpenyőjébe, ahol az, mint heteronóm cél, esetleg döntően súlyosnak fog bizonyulni.

A statisztikai módszert tehát itt is esetleg kiterjedt mértékben vehetjük igénybe; ez az igénybevétel azonban többé *nem közgazdasági, hanem egyéb*, adott példánkban kriminológiai kutatásaink területére tartozik és ilyképen a statisztikai módszernek a közgazdaságtanban való alkalmazhatósága szempontjából sem jön többé tekintetbe. Mindazonáltal nem lesz érdektelen, ha itt röviden mindjárt azokat a kapcsolatokat is áttekintjük, amelyek a közgazdasági problémák egyrésze és a statisztikai módszer között a heteronóm célok közgazdaságtani szerepéből adódnak.

A közgazdasági problémák megoldásuknak alkalmazott, tehát gazdaságpolitikai szakaszában mindig a közgazdasági életnek, a közgazdasági jelenségek és intézmények fejlődésének felsőbb irányítása, tehát valamely *gazdaságpolitikai tevékenység* alakulása körül forognak. Ennek a gazdaságpolitikai tevékenységnek alanya, társadalmi életünknek manapság általában uralkodó törvényei szerint, végeredményben mindig maga az *állam*. Az állam kezében azonban a gazdaságpolitikai tevékenység tulajdonképpen csak egyéb, az állami élet szempontjából elsőrendűbb tevékenységek támogatására, *elsőrendűbb célok elérésére szolgál*. Az államnak ugyanis mindenekelőtt az a célja, hogy megóvja és fejlessze népességének szellemi és anyagi jólétét. Erre a célra irányul az állam kulturpolitikája, mely a vallásnak, a tudománynak és a művészetnek ügyét igyekszik támogatni, és társadalmi politikája, mely a társadalmi egyensúly biztosítása által az anyagi jólétet törekszik előmozdítani.

Hogy azonban az állam megfelelő kulturális és társadalmi politikai tevékenységet tudjon kifejteni, először is önmagának szilárd fenntartását, tehát állami tekintélyének kifelé és befelé való hathatós védelmét kell biztosítani. Erre szolgál az állam hatalmi politikája, mint az állami tevékenység további elsődleges iránya. A gazdaságpolitika tulajdonképpen csak azon *közös harctér*, amelyen a hatalmi, a kulturális és a társadalmi politika céljainak elérésére szolgáló közös eszközökért állandó küzdelem folyik. Ennélfogva azonban azok a heteronóm célok is, amelyek a közgazdasági problémák megoldásában szerepet játszanak, részben a hatalmi, részben a kulturális, részben pedig a társadalmi politika területéről nyúlnak át a közgazdaságtanba. Minden ily heteronóm cél hátterében hatalmi, kulturális vagy pedig társadalmi politikai *ténykérdés* áll, amelynek felderítését a történeti szempont mellett elsősorban természetesen a *statisztikai módszer* alkalmazása segíti elő.

Ami mindenekelőtt a közgazdasági problémák megoldásának a *hatalmi politika* részéről való befolyásolását illeti, különbséget kell tennünk az állam belső és külső hatalmi politikai tevékenységei között. A *belső* hatalmi politikai tevékenységnek első ága a törvényhozás, amelynek ténykérdéseire vonatkozólag az ú. n. *politikai statisztika* nyújthat becses felvilágosításokat. A választásra és a megválasztatásra jogosultak statisztikája élesen világítja meg az érvényes választójog való értelmét és jelentőségét, azoknak statisztikája, akik tényleg szavazáshoz járultak, a népességnek a politika iránti érdeklődéséről nyújt képet, míg a választások eredményének statisztikája többé-kevésbé hű tükre a politikai pártok közötti küzdelem állásának. Hasonlóan hasznos szempontokat nyújthat a törvényhozó testületek összetételének és a törvényhozási munka eredményének statisztikája is. Az állam *közigazgatási* tevékenységére vonatkozó problémák ténykérdéseiben különösen az egyes közigazgatási szervek működési statisztikájára támaszkodhatunk sikerrel, mely beszámol mind magáról a közigazgatási tevékenységről, mind pedig az általa elért közigazgatási eredményekről. Az igazságszolgáltatásra, mint a belső hatalmi politika harmadik ágára vonatkozólag az *igazságszolgáltatási* statisztika a bíróságok, az ügyészségek, az állami fenyítő intézetek, valamint az ügyvédi kar működési eredményeinek alapján szolgáltathat becses felvilágosító szempontokat. Ezek egyes pontokon persze szorosan ölelkeznek már egybe a bűnügyi statisztika tárgykörével. — A *külső* hatalmi politika ténykérdéseiben mindenekelőtt a *diplomáciai* és konzuli szolgálat működési statisztikájára, valamint a létrejött nemzetközi szerződések és megállapodások, adott esetben pedig ezenfelül még a háború különböző irányokba kiterjeszkedő statisztikájára támaszkodhatunk. A *hadcsereg* összetételének és különböző vonatkozá-

sokban megnyilvánuló teljesítőképeségének statisztikája nemcsak a külső, hanem a belső hatalmi politika ténykérdéseinek felderítése szempontjából is fontos.

A *kultúrpolitika* felől jövő heteronóm célkitűzések ténybeli előkészítését is a statisztikai kutatásnak részben már régóta kiépített különálló ágazatai szolgálják. A *morálstatisztika* különböző irányai, a szorosabb értelemben vett bűnözési statisztika, a családi élet, az öngyilkosságok és elválások, a törvénytelen születések és a prostitúció, az alkoholizmus, a jótékony-ság, különösen pedig az egyházak tevékenységének statisztikája, mely főleg az egyházi keresztelek, esketések és temetések megfigyelésére terjeszkedik ki, bő felvilágosításokat nyújthat az erkölcsi és vallási élet nemesítésére irányuló állami tevékenység problémáinak ténykérdéseiben. A tudománypolitika ténykérdéseire vonatkozólag ugyanezt teheti a *műveltségi statisztikának* az a része, mely a felsőbb, különösen pedig a főiskolai oktatás alakulását, valamint egyéb tudományos intézmények és társaságok működését figyeli. A művészetek állami támogatásának és serkentésének kultúrpolitikai problémáival szemben is egészen hasonló szerepkört tölt be a statisztikai kutatás. Még nagyobb a jelentősége persze a szélesebb néprétegek műveltségi állapotának megfigyelése és megismerése körül. Az analfabetizmus elleni küzdelemnek már régóta egyik legnélkülözhetetlenebb segítő eszköze az állandó statisztikai nyilvántartás. Egyéb kultúrpolitikai problémák ténykérdéseinek megoldásában az alsóbb oktatás statisztikája, nyilvános könyvtárak, a könyvkereskedelem és könyvkiadók forgalmának, valamint egyéb közművelődési eszközöknek, intézményeknek és egyesületeknek statisztikája teljesíthet igen becses szolgálatokat. Az általános műveltség helyes megítélése szempontjából nagy jelentőséggel bír még a *sajtóstatisztika* is, mely az időszakonként megjelenő sajtótermékek számának és tartalmának, valamint olvasóközönségük kiterjedtségének és összetételének kifürkészése által nyújt hasznos támpontokat a kultúrpolitikai ténykérdések felderítésének folyamán.

Még ennél is jobban szorulunk rá a statisztikai módszer alkalmazására az állam *társadalompolitikai* tevékenységének ténykérdéseiben. Itt ugyanis a statisztikai kutatásnak legrégibb és egyúttal legtökéletesebben kifejlesztett ága, a *népességi statisztika*, lép előtérbe. A társadalmi élet egyensúlyának megőrzésére siker reményében gondolati téren is csak akkor számíthatunk, ha mindenekelőtt tisztában vagyunk az egész népesség számszerű nagyságával, szaporodásának arányaival, sűrűségi és települési, csoportosulási viszonyaival. Nemkevésképpen fontos a nem, az életkor, a családi állapot, az állampolgárság, az illetőség, a vallás és az anyanyelv szerint

való tagozódásnak ismerete is. Ezen ismereteink kiegészítésére szolgál a népmozgalmi jelenségek, a házasságkötések, születések, elhalálozások, valamint a családi állapotban, az állampolgárságban, a vallásban stb. bekövetkezett változások megfigyelése, mely legtökéletesebben szintén a statisztikai módszer alkalmazásával érhető el. A társadalmi politika ténykérdéseinek felderítése szempontjából hasznos következtetéseket vonhatunk még le a népesség bel- és külföldi, egyszeri, időszakonkénti és állandó vándorlásainak statisztikai tanulmányozásából. Ugyanez állapítható meg a halálozási okok, a testi fogyatékosságok és a betegségek, a balesetek és a rokkantság, a kórházak és a sport, általában tehát a *közegészségügyi viszonyok statisztikájáról* is. A statisztikának mindezen irányai mellett, melyek a népességnek összetételében való elemzését nyújtják, a társadalmi politika problémáiban, különösen a társadalmi rétegződés és az egyes rétegek közötti társadalmi küzdelem előfeltételeinek ismeretére van még szükségünk. Az ilyirányú ténykérdésekben mindenekelőtt a *foglalkozási statisztika* eredményeire támaszkodhatunk, amint-hogy fontos útmutatásokat várhatunk a *szorosabb értelemben vett társadalmi statisztika* kutatásaitól is. Utóbbiak főleg az egyenlőtlen jövedelemeloszlás által előidézett nagy társadalmi ellentéteknek, az alsóbb néprétegek életszínvonalának, a sztrájkoknak és kizárásoknak, a munkapiac hullámzásainak és a munkanélküliségnek, a munkásbiztosítás eredményeinek, valamint a lakás- és szegényügyi viszonyoknak számszerű megfigyelésével válhatnak becses segítő eszközeinkké a társadalmi politikában.

Látjuk tehát, hogy végeredményben még azon közgazdasági problémák megoldásának folyamán is, melyeknek eldöntése heteronóm céloktól függ, mind a hatalmi, mind a kulturális, mind pedig a társadalmi politika ténykérdéseinek közvetítésével mily előkelő szerephez juthat a statisztikai módszer alkalmazása. Látjuk azonban egyúttal azt is, hogy a statisztikai módszernek a közgazdasági problémák megoldása folyamán ily értelemben való alkalmazása közvetlen kapcsolatot a közgazdaságtan és a statisztika között semmiképpen sem jelenthet. Mert azok a ténykérdések, amelyeknek felderítésére a statisztika itt segédkezet nyújt, a közjognak, a közigazgatástannak, a szociálpolitikának stb., tehát csupa a közgazdaságtannal többé-kevésbé ugyan összefüggő, magukban véve azonban mégis különálló, *idegen szaktudománynak* területéhez tartoznak. Ezeknek a területén vállalkozhatunk csak ilyképen a tekintetbejövő ténykérdéseknek a statisztikai módszer segítségével való megoldására és az ily megoldásoknak a hatalmi, a kulturális és a társadalmi politika célkérdéseinek eldöntésében való felhasználására is. A közgazdaság-

tanba már eldöntött alakjukban vesszük át az állam ezen elsődleges tevékenységeinek célkérdéseit és mint *kész heteronóm célokat* használjuk fel őket a közgazdasági problémák célkérdéseinek megoldásában. Minthogy pedig az ily kész heteronóm célok átvétele a közgazdasági problémák saját ténykérdéseinek és velük együtt a statisztikai módszer itteni közvetlen alkalmazásának jelentőségét is háttérbe szorítják, nyilvánvaló, hogy *azokkal a közgazdasági problémákkal kapcsolatosan, amelyeknek megoldása főleg érvényeseknek elismert heteronóm céloktól függ, nem juthatunk el a statisztikai módszer közgazdaságtani szerepének rendszeres kifejtéséhez.*

Egészen más helyzettel állunk szemben azoknál a közgazdasági problémáknál, amelyeknek megoldását többé-kevésbé *autonóm közgazdasági célok* döntenek el. Fentebb rámutattunk már, hogy miként kell ezeket a célokat csupán magából a közgazdaságtan területéből merítenünk, miképpen jelennek meg minden gazdasági tevékenységnek és így a gazdaságpolitikai irányításnak is alapvető és mindenképpen természetesnek látszó axiómaiként és miképpen tolódik el végül ezáltal az itt tekintetbejövő gazdaságpolitikai problémák súlypontja ténykérdésüknek területére. Gyakorlatilag a célkérdés ezeknél a közgazdasági problémáknál nem is igen szokott vitás lenni; a ténykérdés felderítése épen ezért itt tulajdonképpen már az egész közgazdasági probléma megoldását hordozza magában, mert a ténykérdés megoldásából magából adódik már a célkérdés eldöntése is. A közvetlen ténykérdés kiemelkedő fontosságának következtében itt már a statisztikai módszer alkalmazásának jelentősége is erősen előtérbe nyomul. Minthogy pedig eddigi fejtegetéseink során kimutattuk, hogy a közgazdaságtannak a statisztikával egyéb módszerei vonatkozásokban jelentősebb közvetlen kapcsolata nincs, *ily közvetlen kapcsolat csakis az autonóm céloktól függő közgazdasági problémák területén kereshető.*

A heteronóm közgazdasági célok megoldásánál, amint láttuk, közvetve a társadalmi jelenségekre vonatkozó statisztikának majdnem valamennyi ága segédkezet nyújthat. A velük közvetlenül kapcsolatos tudásterületekről politikai, közigazgatási, közműveltségi, egyházi, népesedési, közegészségi, a szó szorosabb értelmében vett társadalmi stb. statisztikának neveztük ezeket az ágakat. Azok a statisztikai szempontok mármost, amelyek az autonóm céloktól függő közgazdasági problémák ténykérdéseinek felderítésében jönnek elsősorban és közvetlenül tekintetbe, a maguk összességében *a gazdasági statisztika* anyagát teszik. Aminthogy azonban a statisztika többi ágának simulnia kell azon tudásterületek benső természetéhez, amelyek közvetlen alkalmazást találnak, úgy a gazdasági statisztika összetételének és felépítésének is mindenekelőtt *az autonóm közgazdasági célok rendszere* szerint kell igazodnia. Ha tehát tar-

talmilag is kimutatjuk, hogy mely közgazdasági problémák ill. problémakörök megoldása függ elsősorban autonóm közgazdasági céloktól, nemcsak azt mondtuk meg, hogy a statisztikai módszer alkalmazása mely közgazdasági problémák területén jön elsősorban tekintetbe, hanem egyúttal a gazdasági statisztika helyes kutatási irányainak, programjának, azaz egész helyesen felfogott rendszerének körvonalait is megpillantjuk. Mert hiszen nyilvánvalóan helytelenül lenne gazdasági statisztikánk felépítve, ha a közgazdaságtannak oly problémái szerint igyekezne eligazodni, amelyeknek megoldásában a statisztikai módszer közvetlen jelentőséggel csak kevésbé alkalmazható, amelyekbe a statisztika közvetlenül tehát csak kevésbé kapcsolódhatik be. Tekintettel mármost a gazdasági statisztika rendszerét érintő ezen összefüggésekre, mielőtt tartalmilag is rámutatnánk azokra a problémákra, amelyeknek megoldása elsősorban az autonóm közgazdasági céloktól függ, közbevetőleg egynéhány rövid vonásban áttekintjük még *szakirodalmunknak* a gazdasági statisztika *rendszerkérdésére* vonatkozó állásfoglalását.

6. A gazdasági statisztika felépítése. Tantörténeti áttekintés.

A gazdasági statisztika rendszerkérdésének fejtegetése már csak azért is fontosnak látszik, mert benne nemcsak magának a gazdasági statisztikának, hanem egyúttal az egész statisztikai tudománynak *egyik legelhanyagoltabb* problémájáról van szó. Főleg ott kell ennek az elhanyagoltságnak okát keresnünk, hogy azoknak, akik a gazdasági statisztikát régebben és még az újabb időkben is „rendszeresen“ művelték, nagyobb részben csupán a statisztika területén volt alaposabb szaktudásuk, a közgazdaságtan problémáival szemben azonban többnyire gyámoltalanoknak mutatkoztak. Ez a körülmény azután a gazdasági statisztika gondolati felépítésében általános bizonytalansághoz, részben pedig káros hatású fonáságokhoz is vezetett.

A legutóbbi években felbukkant egy-két kivételtől eltekintve, a statisztikusok eddigelé nem sokat törték a fejüket azon, hogy a gazdasági statisztikára vonatkozó kutatásaikat gondolatilag is egységes, kerek rendszerbe foglalják egybe. Pedig annak, hogy gazdasági statisztikai ismereteink szilárdan álljanak meg tudományos színvonalukon, a rendszeresség nyilvánvalóan egyik elengedhetetlen feltétele. A legkényelmesebben járnak el, de egyszersmind a legtöbb mulasztást is ebben az irányban azok az írók követik el, akik mitsem törődnek a közgazdaságtan tudományos rendszerének szempontjaival és a gazdasági statisztika eredményeit egyszerűen oly sorrendben tárgyalják, ahogyan azok *leginkább ragadják meg a statisztikus érdeklődését*, azaz ahogyan leginkább kínálkoznak a tömeg-

szerű megfigyelés tárgyaiul. Példaként felhozhatjuk itt mindjárt *Fallatit*, kire Georg Mayr és az ő nyomán ugyancsak alább még említendő munkájában legújabbban Hellmuth Wolff is hivatkozik. A múlt század negyvenes éveiben előadott gazdasági statisztikáját Fallati a következő szakaszokra osztotta: 1. Ipari viszonyok (fizikai kultúra). 2. Ipari feldolgozás. 3. Kereskedelem. 3a. Posta- és vasútügy stb. 3b. Tőzsdék, vásárok stb. 3c. Kereskedelmi hírszolgálat. 3d. Biztosító társaságok. 4. A fizikai kultúra eredményei, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon. Hogy ezt a felosztást a közgazdasági összefüggések mélyrehatóbb vizsgálata Fallatinál meg nem előzte, azt bővebben minden bizonnyal hangsúlyoznunk sem kell. Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy a gazdasági statisztikának ily rendszertelen alakban való tárgyalásával csak a múlt század mélyén találkozzunk. Ennek bebizonyítására talán elég, ha csupán *Arthur Bowleynak* a háborúelőtti évekből származó és még manapság is közkezen forgó kézikönyvére³ utalunk, mely a gazdasági statisztika szempontjait a következő egymásutánban fejtegeti: 1. Kereskedelem és közlekedés. 2. Árak. 3. Termelés. 4. Munkabér. 5. Foglalkozások. 6. Munkáskérdések (sztrájk, szakszervezetek, létminimum stb.). 7. Jövedelem és tőke. 8. Adók és illetmények. Ez az egymásután a rendszeresség szempontjából inkább még visszaesést, semmint haladást mutat Fallati beosztásával szemben. Mert Bowleynál nemcsak minden közgazdasági értelemben vett rendszer hiányzik, hanem a gazdasági statisztika elemei ezenfelül nála még tarkán keverednek egybe a szorosabb értelemben felfogott társadalmi, a pénzügyi, sőt részben a népességi statisztika szempontjaival is. Ha nem is ennyire kirívó, de azért hasonló homályosságot találunk ebben az irányban a „rendszeres“ németek egyik nevesebb tudományos képviselőjénél, *Gottlieb Schnapper-Arndt* társadalmi statisztikájában⁴ is. Szerinte a gazdasági statisztika 1. a nemzeti vagyonról és a nemzeti jövedelemről, 2. a mezőgazdaságról, 3. a kereskedelemről, 4. a munkabérről, 5. a háztartási költségvetésről szóló részekre oszlik. A statisztikus érdeklődésének szempontja, mint egyedüli „rendszerező“ elv, egészen világosan lép itt előtérbe. Csupán kuriózumként kívánjuk még a francia *Fernand Fauret* is megemlíteni, aki a gazdasági statisztikáról, a hivatalos felvételek elkülönülésének szempontját követve, az egyes közgazdaságilag jelentős központi közigazgatási szervek, tehát a kereskedelem-, földművelés-, a pénz-, a közmunka- és gyarmatügyi minisztériumok sorrendjében szól.⁵ Igaz viszont, hogy amiként Faure, úgy részben az előtte említett írók maguk sem tekintik rendszeres

³ L. „An elementary Manual of Statistics“, London 1910.

⁴ L. „Sozialstatistik“, hgb. v. L. Zeitlin, Leipzig 1912.

⁵ L. „Éléments de Statistique“, Paris 1906.

gondolati feldolgozásnak azt, amit a gazdasági statisztikáról mondanak.

Megnyugtatóunkra szolgálhat még azon további körülmény is, hogy a gazdasági statisztika művelői között aránylag csekély számmal vannak csak azok, akik kutatásaik folyamán a közgazdaságtan tudományos rendszerének szempontjait ennyire figyelmen kívül hagyják. A szakírók túlnyomó többsége ezzel szemben világosan belátja és részben kifejezetten hangsúlyozza, hogy *a gazdasági statisztikának formai felépítésében is szorosan simulnia kell a gondolatilag föléje rendelt közgazdaságtan összetételéhez*. Egynéhányan ezen megfontolás alapján minden további bírálat nélkül a gazdasági statisztikába is átvették *a klasszikus közgazdaságtannak* Adam Smith óta bevált rendszerét és kutatásaikat többé-kevésbé ennek beosztása szerint tagolják. Az alábbiakban különben még látni fogjuk, hogy ezek az írók *általában igen helyes érzékkel* járnak el. A múlt század második felének statisztikusai közül ide sorolhatnánk mindenekelőtt *Konek Sándort*, aki a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem fejezeteire, tehát a klasszikus közgazdaságtan értelmében a termelés és a forgalom szerint osztotta fel a gazdasági statisztika anyagát.⁶ Hasonlóan leegyszerűsített szempontok alapján ugyanezt a beosztást követte pl. *Filippo Virgili* is.⁷

Míg azonban hazánkfia és az olasz író inkább csak a rendszeres keretekről szólottak ily értelemben, addig az amerikai *Richmond Mayo-Smith*⁸ és a német *Johannes Conrad*⁹ hasonló elvek alapján tartalmilag is kidolgozták a gazdasági statisztika rendszerét. Kiváló közgazdasági érzékével és mind a régebbi, mind pedig az újabb gazdaságelméleti törekvésekkel szemben tanúsított megértésével különösen az amerikai tűnik ki kettejük közül. A gazdasági forgalomból klasszikus minta szerint kihámozza a jövedelemeloszlást, mint rendszerileg különálló részt, a termelés elé pedig, nyilvánvalóan az újabb gazdaságelmélet behatása alatt, mely gondolatmenetét tudvalevőleg a szükségletek boncolgatásával kezdi, a fogyasztás statisztikai vizsgálatát állítja. Világos rendszerének különös előnye, hogy a termelés kapcsán részletesen tárgyalja az emberi munkaerőt is, mint termelési tényezőt, és hogy a forgalmi statisztikába szervesen illeszti bele az árak statisztikáját. Hátránya viszont, hogy a jövedelemeloszláson belül a pénzügyet és a társadalmi jövedelemeloszlást, azaz a társa-

⁶ L. „A statisztika elmélete“, Pest 1869.

⁷ L. „Statistica“, Milano 1902.

⁸ L. „Statistics and Economics“, New-York 1899.

⁹ L. „Grundriss zum Studium der politischen Ökonomie“, IV. Teil: „Statistik“, 2. Teil: „Die Statistik der wirtschaftlichen Kultur“, I. Hälfte. Jena 1904. — Újabb erősen átdolgozott kiadása *Albert Hessel*től, Jena 1925.

dalmi osztályok kialakulását, erőviszonyait, tehát oly tárgyakat is felkarol, amelyek nem tartoznak már a szorosabb értelemben vett gazdasági statisztika területéhez. Mayo-Smith rendszerét nagyjában Conrad is követi. Az, hogy az amerikaival ellentétben és láthatólag a klasszikus nemzetgazdák gondolatmenetének szorosabb követéseként a fogyasztás statisztikáját mint rendszerének utolsó részét boncolgatja, nem fontos különbség. Annál feltűnőbb és — amint mindjárt előrebecsáthatjuk — annál hátrányosabb eltérés azonban Conradnál, hogy rendszerének elejére, mint különálló részt, a foglalkozási statisztikát bigyeszti oda. Fejtegetéseink előbbi összefüggésében is érintettük már, hogy a foglalkozási statisztika eredményei a népességi statisztikáéival együtt főleg csak a társadalmi politikából merített heteronóm célok közvetítésén át jelentősek a közgazdasági problémák megoldásának szempontjából. A közgazdaságtan ténykérdéseinek szempontjából azonban a foglalkozás közvetlenül legfeljebb csak mint a népességnek a termelési ágak szerint való megoszlási alapja jöhet tekintetbe. Ez a vonatkozás pedig igen jól kifejthető a termelési erők statisztikájával kapcsolatosan; semmiképen sem látszik tehát indokoltnak, hogy kedvéért mindjárt az egész foglalkozási statisztikát átvegyük a gazdasági statisztika rendszerébe és annak különálló részeként tárgyaljuk. Mert a foglalkozásnak, mint személyes tulajdonságnak, rendszeres helye csak szorosan a népesedés problémaköre mellett vagy pedig azon belül lehet.

Alighanem Mayo-Smith és Conrad kutatásainak tekintetbevételével, a klasszikus közgazdaságtan rendszerező szempontjait tette magáévá újabban a gazdasági statisztika terén hazánk két kiváló statisztikusa is. Mind *Kenéz Béla*, mind pedig *Buday László* a termelésben, a forgalomban, a jövedelemeloszlásban és a fogyasztásban látja a gazdasági statisztika rendszerének négy főrészét. Kenéz ily értelemben megirandó hatalmas méretű rendszerének első köteteként bocsátotta közre még a világháború alatt alapvető jelentőségű őstermelési statisztikáját,¹⁰ míg Buday egynéhány évvel később a Magyar Tudományos Akadémiának mutatta be a statisztika egész tárgykörére kiterjedő tudományos rendszerének körvonalait.¹¹ Ezen rendszeren belül a gazdasági statisztika határait ő is az említett négy főrész szerint rajzolja meg: a termelésre vonatkozólag igen helyesen a termelés különböző tényezőinek tüzetesebb vizsgálatát hangsúlyozza, a forgalommal kapcsolatosan pedig figyelmünket különösen a belső kereskedelem statisztikájára irányítja, mely a külső kereskedelemével szemben hasonló rendszerekben eddigelé meglehetősen el volt hanyagolva. Iro-

¹⁰ L. „A gazdasági élet statisztikája, A) A termelés statisztikája, I. Az őstermelés statisztikája. Nép és föld“, Budapest 1916, Előszó.

¹¹ L. „A statisztika munkaköre“, Pécs 1923.

dalmunkban pótolhatatlan vesztesége, hogy Budaynak ez a rendszeres tervezete tényleges kidolgozásra már nem kerülhetett.

A gazdasági statisztika eddigelé kifejtett vagy pedig csak javasolt rendszereinek *harmadik csoportjaként* azokat a beosztásokat különböztethetnénk meg, amelyeknek szerzői eredetileg szemmel láthatóan szintén arra törekedtek ugyan, hogy a klasszikus közgazdaságtan gondolatmenetét kövessék; mint-hogy azonban ebbe a gondolatmenetbe a gazdasági statisztikának egynéhány többé-kevésbé már kiépített ágazatát szervesen belekapcsolni nem tudták, ezeket utóbb egyszerűen *külön fejezetekként* csapják hozzá „rendszerükhöz”. Mondanunk sem kell talán, hogy ez az eljárás, mely alapvető problémáinkkal szemben való *érzéketlenségről* tanuskodik, rendszerint súlyosan bosszulja meg magát és többnyire fonákká teszi az ilyképen egybeszerkesztett gazdasági statisztikát már külső megjelenésében is. A régebbi idevágó kísérletek közül csak *Maurice Block* kézikönyvére¹² utalunk, mely a klasszikus közgazdaságtan rendszerének értelmében megkezdett beosztásának végére hanyag gesztussal egyszerűen egy gyűjtő fejezetben odailleszti még az államháztartási statisztikát, valamint a valutaügy, a jegybankok, a biztosítási és a szövetkezeti ügy statisztikáját. „Rendszerének” előbbi részeiben ezeket nyilvánvalóan seholsem tudta megfelelően elhelyezni. Hasonlóan szánalmas fogással él még egynéhány évtizeddel később is *Karl Ballod*:¹³ az ő beosztásának végén is ott tündököl a „különbözők” fejezete, mely tartalmilag a bank- és közlekedésügy statisztikájára terjeszkedik ki. Hogy mily kevés érzéke van Ballodnak a gazdasági statisztika rendszeres kifejtése iránt, azt mutatja különben már az a körülmény is, hogy árulajstromszerűen, tehát mezőgazdasági és ipari cikkek szerint elkülönítve számol be a termelési és fogyasztási statisztikáról. *Harald Westergaard*¹⁴ beosztása általában egészségesebb benyomást tesz ugyan; kár volt azonban az ár statisztikáját külön fejezet alakjában a kereskedelem és a közlekedés statisztikája közé ékelnie, aminthogy feleslegesen szentelt külön fejezeteket a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem, valamint a pénzügyi viszonyok statisztikájának is.

Egynéhány többé-kevésbé hasonló hibákba eső, de már *tartalmilag is jelentéktelenebb* kísérletet csak röviden méltathatunk. *Armand Julin*¹⁵ főleg azzal rontja el beosztását, hogy a forgalmi statisztika mellett az árstatisztikáról mint különálló részről szól. A németek közül nagyjában ugyanebbe a hibába

¹² L. „Handbuch der Statistik“, hrgh. v. Scheel. Leipzig 1879.

¹³ L. „Grundriss der Statistik“, Berlin 1913.

¹⁴ L. „Die Grundzüge der Statistik“, Jena 1890.

¹⁵ L. „Précis du cours de statistique générale et appliquée“, 3. kiad. Brüsszel és Páris 1912.

esnek *Sigmund Schott*¹⁶ és *Lorenz Zach*,¹⁷ utóbbi azonban ráadásul még a szorosabb értelemben vett társadalmi statisztika szempontjait is bántó hanyagsággal keveri bele a gazdasági statisztikába. A bécsi *Wilhelm Winklernél*,¹⁸ kinek egyébként igen figyelemreméltó gondolatai vannak a statisztika modern szellemű továbbépítésére vonatkozólag, leginkább az kárhoztható, hogy az emberi munkaerő statisztikáját elhanyagolja, noha a földnek és a tőkének, mint termelési tényezőknek, külön fejezeteket kíván szentelni, valamint az, hogy — miként Conrad, Westergaard és mások — a foglalkozási statisztikát ő is a maga egészében a gazdasági statisztika bevezető fejezetének tekinti.

Egyéb, kisebb jelentőségű íróktól eltekintve, ehhez a csoporthoz sorolhatnánk végül még *Franz Žižeket*¹⁹ is. Bármennyire is megvan benne a jóakarat ahhoz, hogy a gazdasági statisztikát a tudományos rendszerezés szempontjából is komolyan fogja fel, megfelelő közgazdasági képzettség hiányában ezzel a problémával szemben még ő is tehetetlennek bizonyul. Főhibája, hogy a gazdasági és a szorosabb értelemben vett társadalmi, valamint a pénzügyi statisztika között nem von határozott válaszfalat és hogy a gazdasági statisztika gondolatilag összefüggő részeit még ezen egyvelegen belül is szerteforgácsolja: így pl. a gazdasági élet hullámozásainak statisztikáját nem a forgalommal kapcsolatosan, hanem attól elválasztva, a fogyasztási, a társadalmi és a pénzügyi statisztika után, beosztásának legvégén nyújtja csak.

Jelen gondolatmenetünk szempontjából a statisztikai írók *negyedik* és egyúttal utolsó csoportjának azokat tekinthetnénk, akik nem elégszenek meg a klasszikus közgazdaságtan rendszerének egyszerű átvételével vagy pedig többé-kevésbé zavaros megtoldozgatásával, hanem *önálló alapon* igyekeznek a *közgazdaságtan és a statisztika közötti összefüggés* vizsgálatába elmélyedni, hogy ilyképen azután alapvető elemeikben ismerhessék meg a gazdasági statisztika kiindulópontjait. *Rudolf Meerwarth* volt az első, aki nagyobb lendülettel ragadta meg problémánkat erről az oldaláról.²⁰ Munkái ugyan úttörő jelentőségűek a gazdasági statisztika mélyebb elméleti megalapozásának szempontjából; törekvéseit megfelelő siker azonban már csak azért sem koronázhatja, mert a közgazdasági összefüggések megítélésében mestereit igen szerencsétlenül válogatta meg. Max Weber, Sombart és Tugan-Baranowsky, minden éleslátásuknak és egyéb vonatkozásokban

¹⁶ L. „Statistik“, Leipzig és Berlin 1913.

¹⁷ L. „Die Statistik“, Kempten és München 1913.

¹⁸ L. „Statistik“, Leipzig 1925.

¹⁹ L. „Grundriss der Statistik“, 2. kiad., München és Leipzig 1923.

²⁰ L. „Einleitung in die Wirtschaftsstatistik“, Jena 1920. és „Nationalökonomie und Statistik. Eine Einführung in die empirische Nationalökonomie“, Berlin und Leipzig 1925.

megnyilvánuló tudományos érdemeiknek ellenére, a maguk tisztán kauzális és „értékmentes“ felfogásával nem azok a férfiak, akiknek vezetése mellett a mi problémánkat sikerrel lehetne megoldani. Meerwarth is megkísérli ugyan, hogy a Weber-féle „ideáltípusok“ nézőszögéből beletekintsen a gazdaságelmélet rejtelseibe; a gazdaság fogalmának Marx és Sombart szellemében való *materialisztikus* felfogása azonban csakhamar téves vágányra terelik. Amit azután a „gazdasági feltételekkel bíró“ (wirtschaftlich bedingt) és a „gazdaságilag jelentős“ (wirtschaftlich relevant) tényezőknek a tulajdonképeni gazdasági tényezőkkel való szembeállításáról mond, az tartalmilag ugyan közel jut a mi autonóm és heteronóm célok szerint való megkülönböztetésünkhöz, a gazdasági statisztika elméleti megalapozására azonban ily alakjában mindenképen alkalmatlannak bizonyul. Meerwarth ezt, úgy látszik, maga is érzi: meg sem kísérli ugyanis, hogy elméleti gondolatmenetének alapján a gazdasági statisztikának valamely egységes rendszerét építse fel. Anyagának beosztásában a jövedelmezőség és a termelékenység szempontjai egymásba folynak és az árstatisztika elhelyezésére vonatkozólag ő is szemmel láthatóan súlyos zavarban van. Annak rendszeres helye semmi esetre sem csak a külkereskedelem és a fizetési mérleg statisztikája után következik.

A közgazdaságtan alapfogalmainak boncolgatásából indul ki *Georg v. Mayr* is, amikor, érezvén, hogy a gazdasági statisztika rendszeres kidolgozásához nem lesz már elég ereje, annak legalább a maga elgondolása szerinti körvonalait igyekezett papírra vetni.²¹ Ami a Mayr-féle rendszer második, különös részét illeti, az nagyjában megfelel a klasszikus közgazdaságtan felépítésének, tehát a rendes, megszokott úton halad. Újszerűen inkább csak a rendszer első, ún. n. általános része hat, amelyben Mayr a közgazdasági élet tömegszerű alkotó elemeinek és mozgási jelenségeinek statisztikájáról óhajtott volna beszámolni. Ennek az egész *általános* résznek javaslása azonban *nem tekinthető jó gondolatnak*. Mert a közgazdaság alkotó elemeinek, mint termelő erőknek, helye a termelés statisztikájában van, a mozgási jelenségek pedig igen jól megférnek a forgalmi élet statisztikáján belül. Az egész Mayr-féle kettéosztásnak gyakorlati hatásaként csupán az mutatkozna, hogy ezen az úton szükségszerűen fárasztó ismétlések láncolatába kellene bocsátkoznunk. Ily szempontból sikerültebbnek látszik a németalföldi *C. A. Verrijn Stuart*nak különben meglehetősen hasonló rendszere, amelyre maga Mayr hívja fel figyelmünket.²² Verrijn Stuart mellőzi ugyan az álta-

²¹ L. „Zur Systematik der Wirtschaftsstatistik“, *Allgemeines Statistisches Archiv*, 1920 évf.

²² L. op. cit. 12–14. l.

lános és különös rész szerint való kettéosztást; nála azonban a gazdaságpolitikai statisztikának különálló kiemelése és a szorosabb értelemben vett társadalmi statisztikának a gazdasági statisztikától való nem eléggé határozott elválasztása hat némileg zavaróan.

Mindezeket a kísérleteket és javaslatokat jelentősen felülmúlja legújabbban *Hellmuth Wolff*²³ a maga gazdasági statisztikájának alaposan megfontolt és elméletileg is gondosan egybeszerkesztett rendszerével. Hiába igyekszik azonban Wolff mégoly lelkiismeretesen is leszűrni az eddigi próbálkozások nagyrészenek tanulságait, egynéhány hibától az ő rendszere sem maradt mentes. A legmélyebben rejlő ezek közül mindenestre az, hogy fejtegetéseiben, miként Meerwarth, úgy ő is csak a gazdaság fogalmának *anyagias* meghatározásából indul ki. Nem csoda, hogy ezekután még oly képzett közgazdamelmélet vezérlő szempontjai, hol pedig a gazdaságpolitika alapelvei felé, amidőn gazdasági statisztikájának számára szilárd talajt keres. Közvetlenül ez okozza rendszerének egy-némely egyenetlenségét is. Nem helyes pl., hogy az üzemi statisztikáról a termelési statisztika előtt szól, továbbá az sem, hogy a szükségletek statisztikáját rendszerének legelején, a fogyasztás statisztikáját pedig annak legvégén fejtegeti, mert ez a két tárgy egymással nyilvánvalóan szoros összefüggésben áll. Az, amit Wolff „közigazgatási statisztikának” nevez, a köztestületek háztartási statisztikája, éppannyira nem tartozik a gazdasági statisztika tárgykörébe, mint a pénzügyi statisztika. Wolff pedig, Mayr és mások tanácsát követve, ezt is felveszi rendszerébe. Így tehát az ő rendszeréhez is csak messzemenő fenntartásokkal csatlakozhatnánk.

Wolffnak különben és vele együtt a legtöbb említett írónak is közös hibája, hogy mielőtt a gazdasági statisztika rendszerének kiépítésébe fognának, *elmulasztják tüzetesen meghatározni azt a síkot, amelyen a statisztikai módszer a közgazdasági kutatásba közvetlenül bekapcsolódhatik*. Így azután már eleve is bizonytalan fövenyre építenek és majd a gazdaságelméletnek ilyen vagy amolyan elvontsági rétegében, majd pedig általában az alkalmazott közgazdaságtanban, a gazdaságpolitikában keresik azokat a szempontokat, amelyek a gazdasági statisztika rendszerének útmutatóiul szolgálhatnak. Hogy ily eljárás mellett a bizonytalan tapogatódzásnak és különböző tévedéseknek tág tere nyílik, az már a dolog természetéből is önként adódik. Irodalmi áttekintésünk ezt a következtetést világosan igazolja.

²³ L. „Wirtschaftsstatistik“, Grundrisse z. Stud. d. Nat. Ök. 21. köt.. Jena 1927.

7. A gazdasági statisztika rendszerének körvonalai.

Nékünk az *autonóm közgazdasági célok* alakjában sikerült megtalálnunk azokat az útjelző póznákat, melyek a statisztikai módszernek a közgazdaságtanban való alkalmazását irányítják. Tartalmilag e helyen csupán egy-két rövid szóban utalhatunk mármost ezekre az autonóm célokra, hogy azután összefüggéseink tanulságait a gazdasági statisztika rendszerére vonatkozólag is levonhassuk még.

A közgazdasági problémák megoldásának szempontjából fontos autonóm célokat is a célok vizsgálatának általános módszerével, tehát a teleológikus kutatás útján ismerjük meg. A már előbbi összefüggésben mondottak alapján tehát a közgazdaságtan központi fogalmából, a *gazdaság fogalmi boncolgatásából* kell kiindulnunk.

Gazdaság, azaz gazdasági tevékenység, gazdasági latolgatás csak ott állhat elő, ahol több elérendő cél lebeg előttünk, a rendelkezésünkre álló közös eszközök azonban valamennyi célunk tökéletes elérésére mennyiségükben elégtelenek. A gazdaságban tehát eszközeink és céljaink között hiányzik a mennyiségbeli összhang. Mai társadalmi életünk egész lényege szerint ezt az összhangot nem céljaink csökkentésével, azaz szükségleteink megszorításával, hanem csakis a rendelkezésünkre álló eszközök gyarapításával, tehát az általános termelékenység növelésével igyekezhetünk megközelíteni. *Az általános termelékenység növelésében* ilyképen a közgazdasági élet első autonóm célját láthatjuk, mely érvényében függetlenül áll meg minden egyéb, nem közgazdasági természetű megfontolásunktól.

Hogy közgazdaságilag mi tekinthető termelékenynek, az társadalmi szükségleteinknek mindenkor érvényes rangsorától függhet csak. Közgazdasági problémáink megoldásánál erre a rangsorra kell tehát mindig tekintettel lennünk, ha azt akarjuk, hogy döntésünk az általános termelékenység növelésére irányuljon. Mert nyilvánvalóan termelékenyebb, ha adott eszközeinket sürgősebb társadalmi szükségleteink kielégítésére fordítjuk, mint ha a szóbanforgó rangsorban hátrább álló szükségleteket igyekeznénk velük kielégíteni. Második autonóm közgazdasági célunkat ilyképen a *társadalmi szükségletek rangsorának követésében* láthatjuk.

Eszközeinket csak azért gyarapítjuk, tehát azért termelünk csupán, hogy termelésünk eredményét céljaink elérésére, azaz szükségleteink kielégítésére fordítsuk. Ha többet termelünk, mint amennyit megfelelő szükségleteink kielégítésére fordítani, tehát fogyasztani tudunk, vagy pedig ha többet fogyasztunk, mint amennyi termelésünk állása szerint megengedhetőnek látszik, gazdasági életünk egyensúlya meginog

és túltermelési vagy pedig túlfogyasztási válság következik be. Minthogy azonban a válság a közgazdasági életben ugyanazt a szerepet tölti be, mint a fizikai életben a testi halál, a közgazdasági problémák megoldása folyamán egészen hasonló értelemben kell a válságok elhárítására, azaz a termelés és a fogyasztás közötti egyensúly megőrzésére törekednünk, mint ahogyan minden orvosi, minden gyógytudományi probléma megoldásának végső célja csak a halál elhárítása, a betegségek megelőzése, a testi egészség megóvása lehet. Harmadik autonóm közgazdasági célunkká ily módon a *gazdasági egyensúly megőrzése* válik.

Ezen három autonóm célunknak értelme és a belőlük levezethető gyakorlati normák alkalmazása szerint építhetjük fel mármost legjobban nemcsak az alkalmazott közgazdaságtannak, hanem egyúttal a gondolatilag tőle függő és vele párhuzamosan haladó gazdasági statisztikának rendszerét is. Ami mindenekelőtt az általános termelékenység növelésének autonóm célját illeti, annak gyakorlati megvalósítása részben a megfelelő testi és szellemi képességekkel bíró emberanyagnak, részben pedig a természeti erőkkel valamiképen összefüggő dologi javaknak, mint az általános termelékenység két főtenyezőjének, gyarapítása felé irányítja figyelmünket. Az emberanyaggal kapcsolatosan a gazdasági statisztika itt szervesen építi tovább a népesedési és a kultúrstatisztikának a lakosság számára, életkorára, testi egészségére, valamint szellemi, erkölcsi és esztétikai hajlamaira vonatkozó kutatásait, melyek a termelékenység fokozásának problémájában mind felette fontosak. Maga a gazdasági statisztika ezeket a kutatásokat az *emberi munkaerő* tömegszerű megfigyelésével folytatja, miközben különösen azokra a tényezőkre kell tekintettel lennie, amelyek a munkakedvet növelik, a munka folyását elősegítik és a munka eredményének fokozása mellett is az emberi munkaerő benső forrásaival való takarékoskodásra vezetnek. Ezért itt főleg a munkamegosztás és a munkatechnika statisztikája látszik fontosnak. A dologi javakra vonatkozó termelékenységen belül először is az ú. n. *szabad javakra*, tehát azon javakra kell figyelmünket irányítanunk, amelyek a magángazdaságban jelentőséggel általában ugyan nem bírnak, a nemzetgazdaság egészére nézve azonban annál nagyobb fontosságra emelkedhetnek. Az esetleg gyógyhatású levegő, a napsugár, a folyóvíz, a természeti szépségek stb., valamint azok nemzetgazdasági kihasználásának lehetősége és tényleges kihasználásának foka oly területek, amelyekre vonatkozólag a statisztikai kutatásnak a mai színvonalnál fokozottabb kiépítése mindenképpen kívánatosnak tekinthető. Az ú. n. (dologi) gazdasági javaknak, tehát mindenekelőtt a *természeti erőknek* és részben a *tőkének* is, legfontosabb termel-

kenységi problémája az, hogy az emberi munkával vajjon *mily arányban* egyesíttessenek a termelésre. A belterjes művelés, különösen pedig a hozadékok alakulásának kérdése áll itt első helyen; a statisztikai kutatás erre vonatkozólag szintén igen hasznos támpontokat nyújthat még. A mezőgazdasági és az ipari termelés közötti viszony statisztikai megfigyelésénél tekintettel kell lennünk az ipar tulajdonképeni rendeltetésére: arra, hogy a maga túlnyomólag szervesetlen erőivel és szervesetlen termékeivel fokozatosan könnyítse a szerves anyagokat előállító és ezáltal könnyebben kimerülő mezőgazdasági termelés terhét. A mezőgazdaság ilyképen egyre inkább csupán táplálkozási és ruházkodási szükségleteink kielégítésére irányulhat. Másrészt viszont a szervesetlen erőkkal és anyagokkal való pazarlás is feltétlenül kerülendő.

A statisztikának, midőn mindezeket a termelékenységi szempontokat számbaveszi, párhuzamosan és állandóan tekintettel kell lennie természetesen a ténylegesen *termelt mennyiségekre is*. Szorosan kapcsolódik ide mindjárt második autonóm közgazdasági célunk problémaköre. A társadalmi szükségletek rangsorát követni közgazdasági problémáink megoldásának folyamán csak úgy tudjuk, ha tisztában vagyunk mindenekelőtt maguknak mindenkori társadalmi szükségleteinknek tartalmával és kiterjedésével. Ezekben a ténykérdésekben a *szükségleti statisztika* és azon belül is főleg a *háztartások statisztikája* lehet igen hasznosan segítségünkre. — A gazdasági tevékenység befejeződik ugyan, amidőn a rendelkezésünkre álló eszközöket megfelelő mérlegelés alapján megosztjuk elérendő céljaink, kielégítendő szükségleteink között. Maga a szükségletek kielégítése, tehát a fogyasztás, nyilvánvalóan már csak tisztán technikai folyamat, melynek fejtegetése meghaladja a közgazdaságtan feladatainak körét. Minthogy azonban mindenkori társadalmi szükségleteink sürgőssége a tényleg elfogyasztott mennyiségekben tükröződik legélénkebben vissza, célszerűnek látszik, ha a szükségletek statisztikájának kapcsán mindjárt a fontosabb szükségleti tárgyak *fogyasztásának* tömegszerű alakulását is megvizsgáljuk.

A társadalmi szükségletek rangsora tárgyi kifejezésre egyébként a közgazdasági élet *szervezeti* formáiban jut. Ezeknek is alapvető problémája a három termelési tényezőnek, a természeti erőknek, a munkának és a tőkének, egymáshoz való termelési aránya. A *mezőgazdaságban* a földbirtok tulajdoni és üzemi egységek szerinti megosztásának problémája kerül itt előtérbe; megoldásában a statisztikai kutatás époly nélkülözhetetlennek bizonyul, mint az *ipari* üzemnek, az ipari monopoliumoknak vagy pedig az ipar közületi kezekbe való átvételének kérdéseiben. A *tőke* termelési szerepére vonatkozólag a szervezeti statisztikának nemcsak a tőke elsődleges fejlődési folyamatára

Iehát a takarékosagra kell figyelemmel lennie, hanem másodlagos fejlődési folyamatára is, amidőn az egyeseknek kezében felgyülemlett tőke egyesül és személytelen alakot ölt. Az egyesítés munkáját főleg a pénzintézetek végzik, míg a személytelenítés a modern nagykereskedelem társulási formáiban, a részvénytársaságban, a kartellben, a trösztben stb. valósul meg. Ezen folyamatokon kívül a statisztikai kutatásnak természetesen ki kell terjednie még az egyesített és személytelenített tőke elhelyezkedésének útjaira is, melyek mai közgazdasági szervezetünk szerint az egész termelési élet alakulása szempontjából döntő fontosságúaknak szoktak bizonyulni.

A *hitelélet* statisztikájából már csak rövidke lépés vezet át azon problémáink körébe, amelyeknek megoldásában harmadik autonóm közgazdasági célunk válik mérvadóvá. A termelés és a fogyasztás közötti egyensúly gyakorlatilag ma a *gazdasági forgalom* problémáinak területén őrizhető meg leghatékonyabban. A statisztika itt elsősorban a *piaci árak* és velők kapcsolatosan a *konjunktúra* hullámzását, valamint ennek kiemelkedőbb gazdasági kísérő jelenségeit teszi vizsgálódásainak tárgyává. Azután a gazdasági forgalom legfontosabb szervének, a *kereskedelemnek* tömegszerű jelenségeiben való megfigyelésével lehet segítségünkre. A kereskedelem közgazdasági problémáiban különösen világosan látjuk, hogy az autonóm közgazdasági céloknak és általuk a statisztikai módszer alkalmazásának is annál nagyobb jelentősége van, minél közelebb esik megoldásuk a gazdasági szabadság megvalósításához. Ha a gazdasági életbe való mélyebb állami beavatkozásról van szó, már inkább heteronóm célok jönnek tekintetbe és ezeknek térfoglalásával párhuzamosan a statisztikai módszer közvetlen alkalmazásának jelentősége is háttérbe szorul. A gazdasági forgalom két másik kiemelkedő eszközére, a *közlekedésre* és a *pénzre* vonatkozó közgazdasági problémák megoldásában az autonóm közgazdasági célok érvényesülésével általában tág tere nyílik a statisztikai módszer alkalmazásának is. Hiszen a közlekedés és a pénz közgazdasági rendeltetése és az állami hatalomnak velők szemben való állásfoglalása a legtöbb esetben annyira kevésbé lehet vita tárgya, a közgazdaság autonóm céljainak idevonatkozó érvénye annyira kézenfekvő szokott lenni, hogy problémáinknak itt majdnem mindig csak ténykérdése szorul külön felderítésre. Ebben pedig a statisztikai módszertől, amint tudjuk, közvetlenül is messzemenő támogatást várhatunk. Meglehetősen hasonló helyzettel állunk szemben a *biztosítással* kapcsolatosan is, mely szintén a gazdasági forgalom egyik eszközi tényezőjének tekinthető.

A gazdasági forgalom közvetítésével a termelt javak arra a helyre, azoknak kezébe kerülnek, akik őket az uralkodó társadalmi rend értelmében céljaik elérésére felhasználni, szükségle-

teik kielégítésére fordítani, azaz elfogyasztani hivatottak. A gazdasági forgalom háttérében tehát a közgazdasági forgás utolsó folyamata, a *jövedelemeloszlás* áll. Ebből a folyamatból azonban közvetlenül már csak a földjáradéknak, a tőkekamatnak, a munkabérnek és a vállalkozói nyereségnek kialakulásuk folyamán észlelhető egymásközti viszonylatai érdeklik a közgazdaságtant és így a gazdasági statisztikát is. Az egyéni jövedelmek keletkezésének tömegszerű megfigyelése már a pénzügyi statisztikához tartozik épúgy, amint a különböző társadalmi osztályoknak a jövedelemeloszlás kapcsán való keletkezésével és fejlődésével már a szorosabb értelemben vett társadalmi statisztikának kell foglalkoznia. Annál inkább a gazdasági statisztika tárgykörébe vág azonban még a *nemzeti jövedelem* és vele kapcsolatosan a *nemzeti vagyon* alakulásának megfigyelése. Ezzel azután *szervesen* le is zártuk a gazdasági statisztika tárgykörét. Mert itt elérkeztünk ismét kiindulópontunkhoz, az általános termelékenységhez, melynek növeléséről nyilvánvalóan csak akkor szólhatunk, ha egyúttal a nemzeti vagyonnak is gyarapodását tapasztaljuk.

8. Összefoglalás.

Fejtegetéseinknek eredményeit mindezek után a következő öt tételben foglalhatjuk össze:

1. *A közgazdaságtannak alkalmazott része az a kapu, amelyen át a statisztika és a közgazdaságtan között közvetlen kapcsolat létesül.*

2. *A statisztikai módszer a közgazdasági problémáknak csupán ténykérdésében talál közvetlen alkalmazásra.*

3. *A statisztikai módszer közvetlen alkalmazásának azon közgazdasági problémák ténykérdésében van legnagyobb jelentősége, amelyeknek célkérdése főleg autonóm, azaz önálló közgazdasági célok alapján dől el.*

4. *Azon közgazdasági problémák megoldásában, melyeknek célkérdése főleg heteronóm, azaz idegen gondolati területekről átvett célok alapján dől el, közvetve a politikai, a közigazgatási, a műveltségi, az erkölcsi, a népességi és a szorosabb értelemben vett társadalmi statisztika szempontjai is igen fontosaknak bizonyulhatnak.*

5. *Az önálló közgazdasági célok összefüggésének alapján a gazdasági statisztikának következő rendszeres beosztása látszik a legcélszerűbbnek:*

- a) *Termelékenység és termelési statisztika,*
- b) *szükségleti és fogyasztási statisztika,*
- c) *szervezeti statisztika,*
- d) *forgalmi statisztika,*
- e) *jövedelemeloszlási statisztika.*

Nyereségnek tartanók, ha az olvasó ilyképen összefoglalt eredményeinkben tartalmilag kevés újat látna csak. Mert a tartalmilag minél újszerűbbnek látszó eredmények utáni hajszánál mindenképen helyesebbnek látszik, ha oly ismereteket sikerül elméletileg megalapoznunk és gondolatilag egységes alakba öntenünk, melyek talán kevésbé tudatos, talán kevésbé világos, talán kevésbé indokolt módon ugyan, de *már előbb is* a tudományos köztudatban éltek.

Különös hangsúllyal a gazdasági statisztikának itt kifejtett körvonalaira szeretnénk ezt vonatkoztatni. Körvonalaink ugyanis szemlátomást közel állanak azon beosztásokhoz, melyek a *klasszikus közgazdaságtan* gondolatmenetét követik. Amiként azonban mindezen beosztásokkal szemben, úgy természetesen a fentiekben javasolt rendszer ellen is bizonyosan számos kifogás hozható fel. Hibáztathatónak látszhatna pl. mindjárt az is, hogy a termelés statisztikája a szükségleti statisztika előtt áll, noha a modern közgazdasági kutatás tanulságai szerint termelésről még gondolatilag is csak szükségleteink alapján szólhatunk. Az így keletkező formai egyenetlenségnél azonban sokkalta nagyobb botlás és egyúttal tartalmi hiba is lenne, ha a szorosan egybetartozó szükségleti és fogyasztási statisztikát egymástól elkülönítve tárgyalnók. Ezt pedig mindenképen meg kellene tennünk, ha a szükségleteket a termelés elé akarnánk a gazdasági statisztika rendszerében helyezni; mert fonák dolog lenne, ha a fogyasztásról is a termelés előtt akarnánk szólni.

A végső szót természetesen itt is csak a *gyakorlati statisztikus* fogja kimondani. Mert csak ő látja és érzi meg tisztán, hogy tényleg vajjon mennyire szükséges és vajjon mennyiben vihető keresztül a statisztikai munkának valamilyen rendszerező elv alapján való irányítása. Mi csak elméleti szempontból igyekeztünk kitölteni azt a rést, amelyről többek között a legújabb statisztikai kutatásnak kétségtelenül egyik vezető alakja, *Franz Žižek*, is oly lemondóan állapítja meg: „A „gazdasági statisztika rendszere” még megoldatlan probléma; ily rendszerünk még nincsen.”²⁴

Surányi-Unger Tivadar.

²⁴ L. op. cit. 299. l.

Közlemények.

A vasúti fuvarozás új rendje Közép-Európában.

A jövő évtizedek közlekedéspolitikai feladatainak vannak hivatva bázist építeni azok a vasúti üzletszabályzatok, melyek a berni egyezményvel együtt a legtöbb közép-európai államban törvénybe iktatva, az áruk gazdasági csereforgalmának új rendjét fogják meghatározni. Az 1890-ben létrejött nemzetközi egyezményt a világháború után a szerződő felek tudvalevőleg revízió alá vették és az ugyancsak Bernben tartott konferencia eredményeként 1924-ben 25 állam képviselőjének jelenlétében aláírták az *új nemzetközi egyezményt* (N. E.), mely ez évben mint 1928. évi III. t.-c. nálunk is október elsején életbelép. Az új N. E. szükségessé tette, hogy a belföldi szabályozás, mely eddig is a nemzetközihez alkalmazkodott, ugyancsak átdolgoztassék és ennek tudható be, hogy Közép-Európa államaiban, nevezetesen *Magyarországon kívül Németországban, Ausztriában, Cseh-Szlovákiában, Romániában és Jugoszláviában* egyidejűleg készülnek az intern használatra szánt, megreformált vasúti üzletszabályzatok, melyek néhány hónapon belül kihirdettetnek.

Az új üzletszabályzat a belföldi, a nemzetközi egyezmény pedig a külforgalomra vonatkozó vasútközlekedési szabályaink egységes törvénykönyvre lesz. Jelenlegi üzletszabályzatunk még a monarchia idejéből való és azonos a még szintén érvényben levő osztrák szabállyal; a most tárgyalás alatt levő tervezet lesz tehát *Magyarország első önálló fuvarjogi kódexe*. Említésreméltó, hogy most Németország és Ausztria kötöttek oly megállapodást, hogy egyező Eisenbahnverkehrsordnung-ot készítenek; ezúttal a gazdasági cél mellett politikaiak is közrejátszanak, amennyiben a belföldi jogszabályok összeegyeztetésével a nagynémet koncepciót, Ausztriának a német birodalomhoz való csatlakozását akarják előkészíteni.

A vasúti fuvarozás új rendjének ismertetésénél előre kell bocsátanunk, hogy a N. E.-ből indulunk ki, tekintve, hogy az említett utódállamoknak és Németországnak üzletszabályzatai legfőbb alapelveikben egymással összhangban állóan, kivétel nélkül a N. E. szabályaihoz simulnak. Az alábbiakban előadott változások tehát ez államok mindegyikében analóg módon érvényesek lesznek, kivéve ott, ahol hangsúlyozottan a magyar tervezetről van szó.

Az életbelépő újításokat általánosságban az jellemzi, hogy tendenciájuk a vasút fuvarozói *felelősségének korlátozása* és a felelősség alól *mentesítő* körülményeknek lehetőség szerinti tágítása. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy a közvetlenül a háborús évek után összeülő értekezletek még erősen a háborúnak és azoknak a forgalmi akadályoknak a hatása alatt állottak, melyek a lépten-nyomon előforduló vámkezelési torlódások, sőt határzárak, ki- és beviteli tilalmak, forrongó politikai viszonyok, nagy

árkilengések, de legfőként a kiszámíthatatlan valutaingadozások révén a vasutakat is állandó bizonytalanságban tartották olyannyira, hogy az elvállalt fuvarozás síma lebonyolítása kezdett kivétel lenni és az ebből eredő kártérítési veszélyek a vasutak pénzügyi szanálását észrevehetően fenyegették. A háborús és háború utáni zavarok következtében a berni konferencia indokolt-nak találta, hogy az ilyen károk viselésének terhét a vasutakról elhárítsa és csak ezzel a rendkívüli viszonyok hatása alatti félő aggályoskodással magyarázható, hogy most, mikor a normális forgalmi állapotok már helyreálltak, egy olyan szabályozás fog életbelépni, mely még mindig a hadigazdaság mentalitásában él és a békebeli forgalom magasabb gazdasági igényeivel össze nem egyeztethető. Nemzetközi relációban ezen a helyzeten csak hosszas tárgyalások után lesz lehetséges változtatni, tekintve, hogy a N. E. a legtöbb államban már törvény; a belforgalomra mérvadó vasuti üzletszabályzat (V. Ü. Sz.) azonban még csak tervezet és itt a preventív közbelépés még eredményes lehet, sőt kell is, hogy az legyen.

Az újításokat e helyen részletesen nem analizálhatjuk, csupán a legnevezetesebb intézkedésekre utalhatunk aszerint, hogy azok túlnyomóan *gazdasági*, *tarifális* vagy *jogi* természetűek, amennyiben határozott közlekedéspolitikai jelentőséggel bírnak.

Az elsősorban *gazdasági* rendelkezések közül hármat kell kiemelnünk. Az első kiterjeszti a vasútjog érvényességét az olyan *hajózási és gépkocsi vonalakra is*, melyek valamely vasútüzem kezelésében állva annak vonalait kiegészítik, ami e közlekedési eszközökben beállott újabb fejlődéssel függ össze.¹ A hajózásra vonatkozólag világgazdasági jelentőségre emelkednék e szabály, ha Anglia a berni egyezménybe belépne, mert annak vasutai a birtokukban levő hajótér kihasználásával az európai államok felé igen nagy hajózási forgalmat bonyolítanak le és így ez a forgalom is az egységes szabályozás hatálya alá kerülhet. Ezáltal a Balkántól Angliáig terjedő területen át *adva van az egységes jog és közvetlen fuvarlevél alkalmazásának a lehetősége*.

Kontinentális viszonylatban sokkal nagyobb jelentősége van annak, hogy az autóra való forgalom eláltalánosodásával a szállítványok egész vonalán a közvetlen fuvarozás elve fog érvényesülni. Az új német és osztrák üzletszabályzatok messzemenő előrelátással a gépkocsi mellé még a *légi közlekedési eszközöket* is felvették, mint amelyeknek gyors fejlődése az ilyen egymást kiegészítő forgalmak jövőbeni gyakorlatiasságát valószínűsíti.

A haladást képviseli az a másik rendelkezés is, mely a vasutak fuvarozásból eredő tartozásai után 6%-os kamattérítést ír elő,² míg eddig lényegileg kamatmentességet élveztek. Mindenestre üdvös annak az elvnek az elismerése, hogy a vasút az általa jogosulatlanul — mert hibás díjszámításból eredőleg — felvett, utánvétnél a visszatartott összegek után, kártérítésnél pedig az elveszés vagy sérülés kárpótlása fejében kamattal tartozik, mert az ilyen tartozatlan fizetésből származó tételek azonkívül, hogy a kereskedelmi elszámolásokban zavarokat és a felek részére külön munkát és utánjárást jelentenek, nem képezhetik alapját annak, hogy a vasút tőkéje gyanánt, s még hozzá ingyen élvezett forgótőkéje gyanánt szolgáljanak. Éppen ezért indokolatlan kikötés az, hogy kamattérítés csak a fuvarlevelenként 100 pengőn

¹ N. E. 2. cikk 1. §., V. Ü. Sz. 1. cikk (4).

² N. E. 18. cikk 4. §., 19. cikk 2. §., 37. cikk; V. Ü. Sz. 80. cikk (4). 81. cikk (3) és 105. cikk.

(N. E. szerint 10 aranyfranccon) felüli összegekért jár. A fejlett kapitalizmus korszakában, amikor az egész gazdasági élet a tőkés termelési és forgalmi rendszerre és arra az alapelvekre van felépítve, hogy minden tőke, sőt minden pénzértékű gazdasági előny a tulajdonosának hozadékot kell, hogy biztosítson, legyen az akár kamat, járadék vagy osztalék, akár nyereségrészesedés vagy más alakban megállapított anyagi kárpótlás, amikor az egész jogrendszer ehhez a főprincipiumhoz símul és minden tőketartozás után kötelezőleg előírja a kamatok fizetését, akkor nem lehet egy olyan par excellence közgazdasági természetű vállalkozásnál, mint amilyen a vasút, a kamatfizetést értékhatárhoz kötni, legkevésbé pedig olyanhoz, mely azt gyakorlatilag kizárja. (A praxisban u. is az ilyen tételek jóformán sohasem emelkednek a kikötött értékhatárok fölé.) A tarifajog alapvető principiumát: az egyenlő elbánás elvét is sérti ez a megkülönböztetés, mely a kamatvesztésért és egyéb hátrányokért nyújtott, kárpótlás jellegű térítésből a kisebb összeggel szereplő feleket kizárja és a nagyobbak előnyben részesíti.

Gazdasági szempontból stagnálást, a más irányú fejlődéshez képest tehát relative visszafejlődést jelentenek azok az időhatárok, amelyekben belül a fuvarozást le kell bonyolítani: a szállítási — vagy az újabb terminológia szerint ú. n. kiszolgáltatási határidők.³ Az elmélet tanítása szerint a vasutak legfőbb előnye az olcsóság és biztonság mellett a *gyorsaság*. A modern közgazdaság élet-ütemét elsősorban a közlekedési eszközök technikai fejlődése és gazdasági alkalmazkodóképessége determinálja. Csonka-Magyarország mai helyzetében, látva, hogy szomszédaink a háborút gazdasági téren — javarészt vámpolitikai és vasútdíjszabási eszközökkel — folytatják és a külföldi piacokat egyre jobban elzárják előlünk, a legprimärebb életösztön is a nagyobb erőfeszítést, a racionálisabb gazdasági berendezkedést diktálja nekünk, aminek egyik előfeltétele és velejárója: a versenyviszonyokhoz alkalmazkodó közlekedés.

A tőlünk nyugatra fekvő államok megrövidítették a szállítási határidőket, a magyar tervezet ellenben úgy a gyors-, mint a teherárúkra fenntartja azokat, melyek eddig érvényben voltak, noha már nem felelnek meg sem a tényleges szállítási viszonyoknak, sem a forgalmi eszközökben és berendezésekben történt jelentékeny haladásnak. A tervezet még mindig a félszázad előtti viszonyokat tartja szem előtt, amidőn az áruszállítás majdnem kizárólag vegyesvonatokkal bonyolítottatott le és a 20 kilométeres óránkénti menetsebesség még teljesítménynek számított. Ma azonban, amikor a közlekedési eszközök napról-napra túllicitálják önmaguk sebességét és a technikai eszközök hallatlan fejlődése az élet egész menetét élénkebb ütemre kapcsolta át, amikor az győz, aki korábban van a piacon és a másikat megelőzi, amikor a termelés és kereskedelem a világgazdaság lendületét átvéve, a gyorsuló mozgás törvényének látszik alávetve lenni és mindennek rohamó tempója szabja meg az iramot: egyszerűen szólva *anachronizmus a múlt század terminusainak merer fenntartása*. Gazdaságilag lehetetlen ma már egy olyan V. Ü. Sz. életbeléptetése, amely pl. Budapest nyugati p. u.-ról Dunapentelére, vagyis összesen 101 km. távolságra *öt napi* fuvarozási határidőt engedélyez a vasútnak, holott a tényleges fuvarozási időtartam 6—8 óra. Még hátrányosabb az eddigi határidők fenntartása, ha tekintetbe vesszük a mindenféle jogcímeken érvényben levő póthatáridőket.

³ N. E. 11. cikk 1. §.; V. Ü. Sz. 84. cikk (1).

melyek részben a hadiállapotok esőkevényeként maradtak vissza és életben vannak még *tíz évvel a háború megszűnte után!*

Komoly figyelmet érdemel az is, hogy a modern viszonyokhoz való alkalmazkodás nélkül 4—5 éven belül az egész gyorsárú- és darabárú-forgalmat az *automobil fogja magához vonni*, amely sokkal kényelmesebb, háztól-házig szállít, nehézkességet és formalitásokat, szigorú üzletszabályzati szankciókat és a fuvarozói felelősség korlátozását nem ismeri, amelynek üzleti szellemmel felfegyverkezett és a konjunkturákhoz simuló versenyét a vasút nem bírja el, ha *csupán a kezelésre két teljes napot igényel, amennyi idő alatt az autó*, mely kezelési időt egyáltalában nem ismer, *már rég hazaérkezett visszrakományával együtt (!) kiindulási helyére*. Az autónak e tekintetben kedvezőbb efficienciája könnyen odavezethet, hogy a Gresham-törvénynek átvitt értelemben vett fordítottja érvényesülni fog: a jobb közlekedési eszköz kiszorítja a rosszabbat. Gazdaságpolitikusaink nem nézhetik tétlenül, hogy az autó versenye, amit nem díjménsékléssel, főleg nem az autók megadóztatásával, hanem csakis nagyobb fürgeséggel lehetne ellensúlyozni, miként hódítja el mind nagyobb távolsági rádiusszal a belföldi forgalmat és miként megy veszendőbe az a sok százmillióra becsülhető nemzeti vagyon, amit vasutainkba fektettünk.

A leghatékonyabb eszköz, amivel a vasút pozícióját védheti: az elavult, félszázados határidők megszüntetése és a modern közgazdasági szükségletnek megfelelő, gyorsabb ütemű szállítás biztosítása. Ezért tartjuk legalább is annyira a vasutaknak, mint a közönség érdekében állónak a fuvarozási határidők generális és erőteljes leszállítását. A konkrét indítványtétel az érdekképviselők feladata és részünkről csak példaképen felhozott előterjesztés, hogy a kezelési idő gyorsárúknál 24 óráról 12 órára, teherárúknál 2 napról egy napra szállíttassék le s emellett teherárúknál az első egy napos távolsági zóna 100 km.-ről 200 km.-re emeltessék. Ily mérsékelt módosítás a vasutak méltányos érdekeit nem sértheti és még távolról sem volna valami nagy kihatású reformnak tekinthető, hanem csak némi közeledés, szerény megindulás lenne a jelenlegi és jövőbeli szükségletek felé.

Az új fuvarozási rend *díjszabási* szempontból úgy a nemzetközi, mint a belföldi viszonylatban egy-egy súlyosabb kérdést vet fel. A régi N. E. legsérlemesebb szakasza volt az, mely az alkalmazandó útirányról és az alkalmazandó díjszabásról intézkedett arra az esetre, ha ilyet a fél az árú feladásakor nem ír elő és ezen a ponton az új N. E. is gyengének bizonyult, mert a kivezető utat nem sikerült megtalálnia.⁴ A legkényesebb kérdések egyike, hogy hogyan irányítatik a küldemény, mert a felszámítandó fuvar-költség nagysága a megtett út hosszától (ú. n. díjszabási kilométereitől) függ. A belföldi forgalomban úgy nálunk, mint a szomszédos államokban elő van írva, hogy mindig olyan útirány választandó, mely mellett gyorsárúknál az árú a leggyorsabban, teherárúknál pedig a legolcsóbban jut el a rendeltetési állomásra.⁵ Ezt a cogens szabályt a nemzetközi forgalomban azzal helyettesítették, hogy a vasút azt az útirányt választhatja, melyet a fél érdekében célszerűnek vél, ami kb. annyit jelent, hogy a vasút arra viheti az árút, amerre neki tetszik. A fuvardíj ma az egyik leglényegesebb költségelem és árképző faktor, amelynek szilárdsága és pontos ismerete minden gazdasági kalkuláció nélkülözhetetlen alapja; nem lehet tehát a fuvaroztató felet kétségben tartani az-

⁴ Régi N. E. 6. cikk (1) 1. pontja, új N. E. 9. cikk 3. §.

⁵ Jelenlegi V. Ü. Sz. 67. §. (3), V. Ü. Sz.-tervezet 77. cikk (4).

íránt, hogy árúit milyen útirányon át viszik majd és eszerint milyen fuvardíjat fog fizetni, vagyis a vasút útirányválasztásának esetlegességeitől függővé tenni a szállítás költségeit, hanem előzetesen kell lerögzíteni a mindenkor érvényes irányítási szabályokat, úgy, amint azok a belforgalomra nézve tényleg le vannak fektetve. A „laissez faire, laissez passer“ itt nem gazdasági szabadságot, hanem anarchisztikus bizonytalanságot, a normális forgalmat gátló rendezetlenséget jelent, melynek megszüntetése mezőgazdaságnak, iparnak és kereskedelemnek egyaránt érdeke. A tarifapolitika legelőnyösebb intézkedéseit is leronthatja az a körülmény, hogy elvszerűleg nincs biztosítva a kedvezményezett útiránynak a vasutak részéről való megtartása.

A berni konferencia jegyzőkönyve szerint a vasutak azzal indokolták e félszeg és tökéletlen, lényegében szabályozatlan szabályozás gyengeségét, hogy az egyik ország vasuti tisztviselője nem ismerheti a többi országok útirányait és tekintetbe jövő díjszabási kombinációit; írja elő az alkalmazandó útirányt a feladó, aki rendszerint csak néhány árút szállít és az azoknak megfelelő irányítást könnyebben kitanulmányozhatja. Nem is szólva arról, hogy milyen szánalmasan hangzik a vasutak részéről az a kijelentés, hogy a laikus és kívül álló fél inkább tudja megállapítani az intern vasuti kezelés, mint ez esetben az irányítás, helyességét, mint maga a fuvarozással hivatásszerűleg foglalkozó vasuti üzem, nem magyarázható ezzel az, hogy miért ne lehetne az országhatárokon belül az útirányválasztás gazdasági irányelveinek alkalmazását megkívánni. Ha pl. Hegyeshalom állomásról belföldi fuvarlevéllel megy tovább egy külföldi küldemény; arra a legkedvezőbb (gyorsárúnál a legrövidebb, teherárúnál a legolcsóbb) útirányválasztás elve érvényesül, ha ellenben történetesen közvetlen, nemzetközi fuvarlevelet használnak, a vasút diszkréciójára van bízva, csinál-e kerülőt és több fuvart vagy sem. A törvény betűjéhez kötött judikatura sem segíthet ott, ahol ki van mondva, hogy a vasút azt teheti, amit célszerűnek vél, mert azt még sohasem sikerült, nem is sikerülhet bebizonyítani, hogy valaki — itt a vasút — az ellenkezőjét tartja célszerűnek annak, amit mond vagy tesz. Ezért tarifapolitikai követelmény, hogy legalább is elrendeltessek annyi, hogy a határtól-határig való irányítás azon szabályok szerint történjék, melyek az illető állam belföldi szállítmányaira nézve fennállanak.

Díjszabási szempontból a magyar tervezetben is van az útirány kérdésével kapcsolatosan egy hátrányos rendelkezés. Ha ugyanis fuvarozási akadályok esetén⁶ segélyútirány vétetik igénybe, a fuvardíjat ezen az akadály miatt kerülőt jelentő útirányon át kell számítani. A segélyútirány használata azonban nem a fuvaroztató fél, hanem mindig a vasuti üzem valamely hiányosságából következik be (pl. híd leszakadása, vonatok kisiklása, stb.), helytelen és igazságtalan volna tehát a vasút gondatlanságának következményeit a nem vétkes félre áthárítani.

Az inkább jogi természetű intézkedésekre nézve is meg kell jegyeznünk, hogy ezek csak formaliter jogszabályok, belső tartalmukat tekintve, a gazdaságpolitika mélységmérőinek tekinthetők, melyeknek célja a közlekedés lefolyásának szabályosságát biztosítani. Ezek közül a N. E.-ben (valamint az új üzletszabályzatokban is) a vis major új definíciója az, ami tudományos szempontból is figyelemreméltó. A vasút a felelősség alól az „erőhatalom“ eseteiben eddig is mentesült,⁷ amely kifejezés azonban úgy az

⁶ 83. cikk (1).

⁷ 5. és 37. cikk.

üzleti, mint a bírói gyakorlatban félreértésekre és évtizedek óta a szakkörökben is hosszas vitákra adott alkalmat. (Így például: az elemi csapás sem mindig vis major; előrelátható voltánál fogva nem tekinthető annak az aktiv vulkán kitörése, a hegyomlás, hófuvás, stb., ha ugyanott gyakran megismétlődik és ellenberendezkedésekkel védekezni lehet; vitás volt, hogy erőhatalom-e a háború, a forradalom, különösen pedig a *sztrájk*, amelyet egyesek szerint a vasút elkerülhet, ha jogellenes magatartásával nem provokálja, a kívánt feltételeket teljesíti vagy legalább is minden rendelkezésére álló eszközt kimeríti a sztrájk elhárítására; a robbanás vis major, a sántörés nem, s. i. t. Látnivaló ebből is a fogalom tisztázatlan volta.) Sajátságos, hogy a berni konferencia beható tárgyalásai ellenére sem tudta a fogalmat meghatározni és így megmaradt az a furcsaság, hogy a kiküldöttek megállapodtak egy olyan mentesítő ok elismerésében, melynek belső tartalmával maguk sem voltak tisztában és amelyet minden bíróság a saját szájaíze szerint magyarázhat. Mégis az erőhatalom (*force majeure*) kifejezését több helyen egy körülírással helyettesítették, mely szerint a vasút nem felel, ha a kárt oly körülmények okozták, amelyeket a vasút ki nem kerülhetett és amelyeknek elhárítása tőle nem függött (*circonstances que le chemin de fer ne pouvait pas éviter et auxquelles il ne dépendait pas de lui de remédier*).⁸

Ez a meghatározás lényegében a vasút felelősségének csökkentését jelenti, amely tendencia a fentebb előadott okokra visszavezethetőleg még inkább érvényesül azoknál a kérdéseknél, melyek a vasút kártérítési kötelezettségét és az ezzel kapcsolatos eljárást szabályozni hivatják. Az áru megsérülése, teljes vagy részleges elveszése esetén (a hiányt az újabb terminológia után is részleges elveszésnek nevezi), a kártérítés podgyásznál és expresszárúknál a kár igazolásának kötelezettsége mellett kilogrammonként 20 pengőben⁹ (nemzetközi viszonylatban 20 aranyfrankban,¹⁰ Németországban 20 Reichsmarkban, Ausztriában 30 Schillingben, Csehszlovákiában 120 čK-ban) van maximálva, míg gyors- és teherárúknál a kártérítés legfelső határa 50 pengő¹¹ (ill. 50 aranyfrank,¹² 50 Rmk., 70 Sch., 320 čK). Eddig dologi vagy késedelmi kár esetén a valóságos dologi kárt, *dolus* vagy *culpa lata* esetén a teljes kárt (beleértve az elmaradt hasznot) kellett megtéríteni, értékhatárra való tekintet nélkül.¹³ A szabványtételek rendszerére való áttérés tehát — *Neumann Károly* szerint is¹⁴ — határozott visszatesztet jelent, mely még a kereskedelmi törvény előtti jogállapotok felé vezet vissza. Az új szabályozás indoka az volna, hogy a *drágaságokat* a feltétlenül fuvarozható áruk közé vették fel; ez azonban nézetünk szerint nem lehet olyan fontos ok, amiért az egész fuvarjog visszafejlesztése megengedhető volna. A drágaságok a tömegárúkhöz képest úgy vasútüzleti, mint általános közlekedési szempontból elhanyagolható, gazdaságilag szerepet nem játszó küldemények, melyek a vasúti forgalomnak eddig is csak elenyészően törpe részét képviselték, a jövőre nézve pedig megmaradhattak volna a feltételeken fuvarozható áruk között annál is inkább, mert a drágaságoknál nem a költségelem, hanem a biztonság a fontos és így sokkal előnyösebben szállíthatók autóval vagy repülőgépen.

⁸ 5. cikk 1. §., 27. cikk 3. §.

⁹ 39. cikk.

¹⁰ Sz. N.E. 31. cikk.

¹¹ 98. cikk.

¹² 29. cikk.

¹³ N. E. 41. cikk; V. Ü. Sz. 95. §.

¹⁴ „Az új berni egyezmény.” Budapest, 1928. 401. p.

mint vasúton, mert a nagyobb fuvardíjat könnyen elbírják és kísérővel mehetnek, amire pedig a vasútüzem lehetőséget nem nyújt. E megállapításunkat a tényleges fejlődés is igazolja. Aránytalanul nagyobb tehát az okozott hátrány annál az állítólagos előnynél, amit az új rendszer nyújt, miért is a drágaságok szállításvonásával való indokolás helytálló voltát elismernünk nem lehet. (Ellenkezőleg Neumann.)

Végezetül a magyar tervezetnek egy olyan specialitását kell még kiemelni, mint amelyiknek kivihetatlensége túlnyomóan gazdasági tényezőkön alapszik. A tervezet egyik pontja szerint,¹⁵ melynek sem a külföldi, sem a nemzetközi szabályzatokban párja nincs, a vasút az áru kiszolgáltatása után is követelhetné, hogy a fél a fuvarlevél adatainak a helyességét utólagosan bizonyítsa. E rendelkezés gyakorlati következményeit alig lehet előre áttekinteni, olyan messzemenő jogokat ad a vasútnak, hogy azzal jóformán az egész gazdasági életre, de különösen az árukereskedelemre nézve hatalmi jogosítványt nyerne. Hiszen ezek szerint nemcsak abban az irányban vezethetne vizsgálatokat, hogy pl. — az áruosztályozási megnevezésük szerint — bányászati célokra rendelt fa és tüzelési célokra rendelt fa tényleg a bányászatban, ill. a tüzelésre használtatott-e fel, amit bizonyítani szinte lehetetlen volna, hanem minden olyan körülménynek utólagos bizonyítását kívánhatná, mely a küldeménynek esetleg különböző áruosztályok alá eső tartalmára, e csoportok darabszámára és súlyára, csomagolásának nemére, stb. vonatkozik, így például: hogy miként volt egy félév előtt leszállított küldemény csomagolva?! A fél utánfizetésre van kötelezve, ha nem tud bizonyítani, ami főleg a szállítmányozási üzletágat — ahol a szállítmányozó az árut kiadja és azontúl arról mit sem tud — alapjaiban rendítené meg. Mint-hogy a vasutaknak ez a rendőrködési joga a V. Ü. Sz. legliberálisabb értelmezése szerint is egy évig okvetlenül fennállana, az a körülmény, hogy a vasút a fuvarlevélbe jegyzett adatok helyességének a bizonyítását az áru kiszolgáltatása után is követelhetné, akkor, amikor például a tizedik hónapban már nem is lehet megállapítani, hogy az áru hanyadik kézen fordult meg, amikor az árut már exportálták, feldolgozták, megették vagy elégették: egészen kaotikus helyzetet teremtene.

Az itt vázolt fontosabb gazdasági, díjszabási és jogi természetű rendelkezések mellett természetesen még számos más, kisebb jelentőségű változást is jelentenek az új szabályzatok Magyarországon és a szomszédos államokban. Valamennyire nézve közgazdasági követelmény, hogy egymástól lehetőség szerint el ne térjenek. Minden mitteleurópai, páneurópai vagy Duna-konföderációs célkitűzéstől függetlenül, sőt azok elvetése mellett is meg kell állapítani, hogy a középeurópai nemzetek vasúti üzletszabályzatainak egyezőségét nem csupán az elméleti óhaj, de a gyakorlati szükségesség is megkívánja, minthogy ez államok gazdasági összeköttetése és kereskedelmi külforgalma legnagyobb részben vasúton bonyolódik le, a vasút az, mely mindenhová elérő hálózattal a termelés célját, a szükségletek kielégíthetőségét és egyben az áraknak a kereslet és kínálat viszonyától függő egyenletes szinteződését országhatárokon keresztül is biztosítja. Minden racionálisabb gazdasági berendezkedésnek, így a termelésben a koncentrációnak és a standard-típusok kialakításának, a forgalomban a szállítóeszközök optimális kihasználásának, a fogyasztásban az igények szélesebbkörű uniformizálásának és általában a középeurópai államok gazdasági fölöslegei kicserélésének, gazdasági

¹⁵ 67. cikk (1).

szerződéseik közös nevezőre hozásának leglényegesebb és legnélkülözhetetlenebb előfeltétele a *közlekedés technikai, gazdasági és jogi egységessége*. A technikai egység a kellő mértékben adva van, a gazdasági és jogi egységet pedig a N. E. mellett az azt kiegészítő, sőt a belforgalomban azt helyettesítő üzletszabályzatoknak kell megvalósítaniok.

A vasúti szállítás jobb vagy rosszabb funkcionálása kifejezésre jut a forgalom nagyságában, következésképp a külkereskedelmi mérlegben és azon keresztül a fizetési mérlegben is, amelyeknek passzivitásához a kivitel szállítási nehézségei a maguk növelő hatásával hozzájárulnak. Tisztán intern szempontokból pedig eleget kell tenni annak a közlekedéspolitikai követelménynek, hogy a belföldi szabályok a szállítató közönségre nézve semmiesetre se legyenek kedvezőtlenebbek azoknál, melyek a nemzetközi forgalomban érvényesek. Tekintetbe veendő ugyanis, hogy a gazdasági életjelenségek körében minden hátrány vagy nehézség végeredményben pénzben fejeződik ki, ami átvitt értelemben annyit tesz, hogy a V. Ü. Sz. hátrányos rendelkezései új adóként lesznek érezhetők, anélkül, hogy egyben az adószedő vasútnak előnyt, bevételt jelentenének. Ezt az adót az egész magyar közgazdaság, következésképp annak legnagyobb fogyasztója, a vasút is megérezné, minthogy alig lehet előre megállapítani, hogy ki viselné annak terhét. Minden bizonnyal érvényesülne itt a fuvardíj áthárítási elmélete, mely szerint a piacon előnyösebb pozícióban levő, gazdaságilag erősebb fél a szállítási költségeket mindig a gazdaságilag gyengébb félre áthárítja, ill. visszahárítja. Ki volna téve az ilyen költség- és rizikótöbbletek viselésének az őstermelés, ipar és kereskedelem egyaránt s végül is a fogyasztóra nézve csökkentetnek az a konkrét előny, melyet a szállítás révén elérni remélt. Tulajdonképpen mellékes, hogy közvetlenül a termelőre vagy fogyasztóra hat-e az ily költségtöbblet; lényegileg a kettőt egymástól eltávolítja, ami az általános gazdasági helyzetet rontja. Ilyenformán megállapítható, hogy minden olyan üzletszabályzat, mely ahelyett, hogy a nagyobb forgalomra, a vasutak igénybevételére serkentene, attól elriaszt, alapjában elhibázott és ellentétben áll a közlekedés tulajdonképpeni céljával.

A magyar üzletszabályzat létesítésénél fentiek előrebocsátása mellett vezérlő szempont az kell hogy legyen, hogy a külföldi szabályzatok közül az, mely a szállítató közönségre nézve a legnagyobb kedvezményt nyújtja, átvétessék és a hazai közgazdaság strukturájához alkalmazva biztosíttassék a lehető legkisebb áldozattal a lehető legnagyobb eredmény elérése, másszóval a gazdaságosság főprincipiümának érvényesülése árunk és áraink versenyképessége érdekében.

Schäfer László.

A német nagybankok az 1927. évben.

A berlini tőzsde fekete napja, 1927 május 13-ika, a német nagybankok 1927. évi üzleti eredményeire is rányomta a bélyegét. Míg 1926-ban, az egyre emelkedő tőzsdei konjunktura évében a bankok üzleti tevékenységét nagyrészt a *tőzsdeügyletek* finanszírozása kötötte le és nyereségeik is főképp ebből származtak, addig az 1927. évi üzleti eredmények arról tanuskodnak, hogy a súlypont az *ipari és kereskedelmi hitelek*re terelődött át. Az ezirányú fejlődés első jelei — az ipari konjunktura erősödésével párhuzamosan — kétségtelenül már az 1927. év első hónapjaiban mutatkoznak, május óta azonban a report- és értékpapírlombard-hitelek a folyószámla- és áruhitelokkal szemben teljesen a háttérbe szorulnak.

Az *emissziós üzlet*, amely 1926-ban és 1927 elején a bankok egyik legfontosabb nyereségforrása volt, a gazdasági fellendülés

következtében egyre fokozódó pénzszüke miatt majdnem teljesen elvesztette jelentőségét. A Német Birodalmi Bank, amely január 11-én a pénzbőség hatása alatt és a gazdasági tevékenység élénkítése céljából a bankkamatlábát még 6%-ról 5%-ra szállíthatta le, azt már június 11-én 6%-ra és október 4-én 7%-ra volt kénytelen felemelni. Június hónapban a kormány rendeletet tett közzé, amely szerint külföldi kölcsönök után a tőkekamatadót minden indokolt esetben el fogja engedni, amely intézkedés a belföldi emissziók alól a talajt egyidőre teljesen elvonta. Viszont ez a folyamat is oda-vezetett, hogy a vállalatok túlnyomó része pénzsükségletét a bankoknál normális hitelműveletek útján fedezte, ami elsősorban a folyószámla-hitelek emelkedését vonta maga után.

A hét német nagybank, úgymint a Deutsche Bank, a Disconto-Gesellschaft, a Dresdner Bank, a Darmstädter- und National-Bank, a Commerz- und Privatbank, a Berliner Handels-Gesellschaft és a Mitteldeutsche Creditbank 1927. évi mérlegadatainak az összegezéséből és az 1926., illetőleg 1913. évi állapottal való összehasonlításból a következő képet kapjuk:

	1927. millió márka	1927. az 1926. évi százalékban	1913. évi százalékban
<i>Aktívák.</i>			
Készpénz és követelés a Birodalmi Banknál	346.29	125.2	72.2
Egyéb bankkövetelések	1118.84	126.2	25.3
Váltók és nem kamatozó kincstári utalványok	1980.20	118.0	82.1
Report- és értékpapírlombardhitelek	600.49	73.2	49.4
Előlegek árukra	876.46	171.8	142.9
Tőzsdén jegyzett értékpapírok	118.90	104.9	20.5
Ebből fix kamatozása	22.28	45.4	— *
Adósok	3982.95	129.8	73.3
Ebből fedezetlen	1137.70	143.3	96.5
Tőzsdén nem jegyzett értékpapírok	10.07	86.7	— *
Konzorciális részesedések	126.46	165.7	29.5
Tartós részesedések	119.23	109.0	22.4
Ingatlanok	191.87	97.8	88.1
<i>Passzívák.</i>			
Résztvénytőke	549.02	103.4	30.8
Tartalékok	263.78	113.5	47.5
Elfogadványok, csekkek	434.85	124.3	23.5
Betétek, hitelezők	8128.02	124.5	120.3
Kezességek	425.58	162.2	67.3

A report- és értékpapírlombard-hitelek tehát, amelyek 1926 végén még 820 millió márkát képviseltek, 1927 végéig 600 millióra estek vissza. Az adósok tétele viszont 3047 millióról 3982 millióra, az áruhitel pedig 510 millióról 876 millióra emelkedtek. A bankokra nézve ez az emelkedés annál nagyobb nyereséggel járt, mert a kölcsönök jelentékeny részében a külföldről rövid lejáratra kapott pénzeknek viszontkihelyezése nyilvánul meg s az átlag 2—2½%-ra tehető kamatkülönbözet a közvetítő bank biztos hasznát jelenti.

A rövid lejáratú külföldi hitelek nagy összege azonban a másik oldalról, az eladósodás oldaláról és közgazdasági szempontból vizsgálva, nem tekinthető minden aggodalom nélkül. Ambár a

* Az 1913. évi mérlegek a tőzsdén jegyzett és nem jegyzett értékpapírokat egy összegben mutatják ki.

mérlegek a hitelezők tételét belföldi és külföldi hitelezők szerint nem tagolják, mégis találkozunk egyes, az üzleti jelentésekben lévő megjegyzésekre és szóbeli adatokra támaszkodó becslésekkel, amelyek alapját részben azok a következtetések is szolgáltatják, amelyek a Birodalmi Bank által 1927 júniusában felvett statisztikának közzé nem tett, de meglehetősen ismert eredményeiből az időközi események figyelembe vételével levonhatók. Eszerint 1927 végén a hét német nagybank külföldi eladósodása $2\frac{3}{4}$ milliárd márkára becsülhető, ami az összes hitelezők 8128 millió márkát kitevő tételének 35%-át képviseli; ebből csak a Deutsche Bank és a Commerz- és Privatbank öt, illetőleg tíz éves amerikai kölcsönei nem rövid lejáratú adósságok, amelyek összesen 190 millió márkát tesznek ki. Igaz viszont, hogy evvel szemben áll a — hasonló alapokon készült becslés szerint — mintegy 1 milliárd márkára tehető, külföldi bankoknál fennálló rövid lejáratú követelés; ehhez a bankoknak mintegy 600 millió márka összegű devizaállományát hozzászámítva, a külföldi tartozások és követelések között fennálló 60%-os arányt kapunk, amely a likviditást nem sérti oly mértékben, hogy *magángazdasági* szempontból súlyosabb kifogás alá eshetnék. *Közgazdaságilag* azonban sohasem szabad szem előtt téveszteniünk azt, hogy a külföldi hiteleket épen politikai vagy közgazdasági válság idején szokták tömegesen felmondani, amikor a legnagyobb szükség volna arra, hogy azok a belföldi erőforrások szerepét kiegészítsék. Ezért helyesebb, ha a közgazdaság nem támaszkodik ilyen mértékben külföldi tőkékre, hanem — tekintettel arra, hogy a hosszú lejáratú külföldi tőkéket a német pénzügyi politika irányítói 1927 október óta az országtól csaknem teljesen távol tartják — a gazdasági fellendülés lassabb ütemben folytatódik, de nem kockáztatja azt, hogy a külföldi pénzeket, amelyek folytán a fokozott tevékenység lehetővé vált, zavarok esetén hirtelen elvonják s így a válság kétszerezsen súlyos formában jelentkezik.

A Birodalmi Banknak az a törekvése, amely a bankoknál fokozott *likviditás* elérésére irányul, 1927-ben nem járt sikerrel, amennyiben a könnyen realizálható aktíváknak a betétek, hitelezők, elfogadványok és csekkek együttes összegéhez viszonyított aránya az 1926. évvel szemben némi visszaesést mutat. Az elsőrendű likvid aktívák, azaz a készpénz, a Birodalmi Banknál és egyéb bankoknál fennálló követelések, a váltók és a nem kamatozó kincstári utalványok együttes összege 3445.33 millió márkát tett ki, ami a 8562.87 millió márka összegű összes kötelezettségeknek 40.2%-át képviseli, az 1926. évi 41.3%-kal szemben. A másodrendű likvid aktívákat, azaz a report- és értékpapírlombard-hiteleket, az áruhiteleket és a tőzsdén jegyzett értékpapírokat is ideszámítva — amelyek együttes összege 1595.85 millió márka — összesen 5041.18 millió márka összegű könnyen realizálható aktívát kapunk, ami az összes kötelezettségeknek 58.9%-át teszi, szemben az 1926. évi 62.3%-kal.

Ami már most az *üzleti eredmények* alakulását illeti, ez a következő képet mutatja:

	1927. millió márka	1927. az 1926. évi százalékban	1927. az 1913. évi százalékban
Brutto-nyereség	456.12	105.3	128.5
Költségek	317.72	107.1	269.9
Adók	50.59	135.5	247.9
Tiszta nyereség	87.81	96.9	41.7
Ebből osztalékra	56.41	105.7	38.6

A bruttó-nyereséget nézve tehát az eredmények lényegesen felülmulják az 1913. éveket és hogy a tiszta nyereség mégis alig

haladja meg az 1913. évinek a 40%-át, ennek magyarázatát a rendkívül súlyos *adóteherben és a regeköltések* aránytalanul magas voltában kell keresnünk, amely két tétel együttvéve az 1913. évi összegnek 264.5%-át képviseli. Míg 1913-ban az adók és költségek a bruttó-nyereségnek csak 39.8%-át tették ki, addig 1927-ben ez az arányszám 81.8%-ra emelkedett. Ami az osztalékot illeti, a hét nagybank kivétel nélkül változatlanul fenntartotta a múlt évi színvonalat.

Az adóteherre nézve jellemző a Deutsche Bank példája, amely az üzleti jelentésében közölt összeállítás szerint az 1927. évben adók címén 14.8 millió márkát fizetett a kincstárnak, amely összeg alig valamivel marad a szétosztásra került, 15 millió márkát kitevő osztalék összege mögött. Az üzleti költségek csökkentését a nagybankok a *személyzet állandó apasztása* útján igyekeznek elérni, ami 1927-ben ugyan már nem volt az eddigi arányokban folytatható, de egyes intézeteknél elég számottevő volt.

Az alkalmazottak száma a hét német nagybanknál:

1923. végén (maximum)	139.200
1924. „	63.000
1925. „	50.400
1926. „	47.200
1927. „	46.000

Emellett a *racionalizálás* fokozottabb bevezetésétől remélnek eredményt. A bankok, takarékpénztárak és szövetkezetek érdekképviselői egy közös bizottságot alakítottak, amely a „Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit“ mellett „Ausschuss für wirtschaftliche Verwaltung“ néven a bankszerű munka további racionalizálásának a lehetőségeit van hivatva tanulmányozni és erre nézve konkrét javaslatokat tenni.

A racionalizálás terén való további haladás annál inkább kívánatos, mert minden jel arra mutat, hogy a német közgazdaság egyes ágaiban a *bér- és fizetésemelés után* mind nagyobb határozottsággal megnyilvánuló óhajítások a banküzemtől sem lesznek távol tarthatók és azokkal szemben nem lehet majd teljesen elutasító álláspontra helyezkedni. Másfelől a tőzsdei forgalom élénkítése céljából a *jutalékok mérséklése* az értékpapir-ügylet terén Németországban is elkerülhetetlennek látszik s a nyereségben ily módon előálló hiányt — amennyiben azért a forgalom emelkedésében kárpótlást találni nem lehet — ismét csak a fokozott racionalizálással kell majd ellensúlyozni.

Óvári Papp Zoltán.

Könyvismertetések.

Mises Ludwig: Liberalismus. Jena: Fischer, 1927. IV + 175 old.

A gazdasági liberalizmus gondolatvilága több mint 150 évre tekinthet vissza. Elveit már a physiokraták és a klasszikus nemzetgazdaságtan olyan behatóan fejtegették, hogy az ember szinte vonakodik erre vonatkozólag újabb munkát kézbevenni. Mégis Mises könyvét mindenki, a liberalizmus barátja és ellensége egyaránt élvezettel fogja olvasni. A szerző nevét mindenki ismeri a pénzről szóló kitűnő munkájáról, mely már második kiadást ért. Ugyanaz a világos okfejtés és szellemes tárgyalási mód jellemzi a liberalizmusról szóló fejtegetéseit, mely említett munkájának oly sikert biztosított. Sok újat természetesen munkájában magáról a liberalizmusról nem mondhat, de a kép, melyet róla megfest, éles és jó összefoglalása a liberalizmus alapszempontjainak.

Midőn a társadalmi és gazdasági élet ama feltételei, melyek a középkor agrár-feudalis rendjének kialakulásához és megerősödéséhez vezettek, egyenkint megdőltek és a társadalmi erőviszonyok átcsoportosulása, valamint a gazdasági rend alapjainak újjáalakulása új társadalmi eszményt teremtettek az egyéni szabad érvényesülésben, ez eszmény hatalmas tanná épült ki, mint a liberalizmus elmélete. E tan nyújtotta a vezérgondolatokat és az elméleti szempontokat az állami szervezetnek demokratikus irányban való átalakítására éppen úgy, mint a gazdasági életnek a kapitalizmus alapjaira helyezése számára. Hatalmas munkát végzett a liberalizmus. Távol tartva magát ama szélsőségektől, melyekre a gyökerét képező individualista gondolat az utopikus szocializmus és az anarchizmus elméleteiben magát ragadtatta, csak annyit döntött le a középkori rend szerkezetéből, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy a föld, az ipar és a kereskedelem szabadsága megvalósíttassék és a feudális politikai életet a parlamentáris demokrácia váltsa fel. Tisztelettel megállott a magántulajdon intézménye előtt és erre vélte építhetőnek az egyéni erőknek úgy az egyének, mint a társadalom érdekében való legeredményesebb megfeszítését. A magántulajdon ez alapvető szerepének Mises beható fejtegetéseket szentel, melyek számára annál fontosabbak, mert szerinte a társadalmi gazdaság számára csak két lehetőség van: a kapitalizmus, mely a magántulajdonon nyugszik, vagy a szocializmus, mely ezt a termelési eszközökre eltörli. A közöttük való közvetítés, az interventionizmus szerinte gazdasági szempontból lehetetlenség. Ha tehát bebizonyosodik, hogy a szocializmus keresztülvihetetlen, akkor a kapitalizmus marad, mint egyedüli megoldás.

Ez Mises szerint kétségtelen. Nemcsak azért, mert a szocializmus amaz alapfeltételei tévesek, hogy társadalmi termelés

mellett a termelés eredménye épp olyan nagy lesz, mint kapitalizmus mellett és hogy a munka szocializmus mellett teherből élvezetté lesz, hanem azért és legfőképpen azért, mert csak a piacra alapított gazdaságban lehetséges a termelés ellenőrzésére elengedhetetlen gazdasági számítás. Ezzel és annak kiemelésével, hogy a termelés mennyisége mily nagy mértékben függ a jövedelemeloszlás mikéntjétől, a szocializmus legérzékenyebb pontjait találja el Mises úgy, hogy munkája a szocializmus egyik leg-sikerültebb és kiérettebb bírálatának tekinthető.

E bírálat számára, mint említettük, a liberalizmus kérdésében sorsdöntő, mert szemében a szocializmus lehetetlensége a liberalizmus igazának egyik főbizonyítéka.

Kétségtelen, hogy ha eredménnyel érvényesült a liberalizmus programja az elavult gazdasági rend átalakításában és a fejlődést gátló intézmények elsöprésében, mégis gazdasági következményei teljesen meg nem valósulhattak. Még a föld felszabadítása is csak személyi vonatkozásban (jobbágyfelszabadítás) volt teljes, de már az ipar terén, legalább a kontinensen, elveit teljesen megvalósítani nem sikerült, a kereskedelem terén a védvamos mozgalom szállt vele szembe és a munkáskérdésben csakhamar erős szociálpolitikai ellenáramlattal találkozott, mely sorra hódította el tőle a munkásügy különböző területeit.

A liberalizmus tanaival szemben való megértés hiánya, vagy a fejlődés logikája gátolta-e meg a liberalizmust teljes győzelmében? Mises szerint az előbbi. Egész munkája azt akarja bizonyítani, hogy a liberalizmus hivatása nem a kapitalizmus számára való úttörésben áll, hanem a liberalizmus ma is az egyedül helyes, mert a nemzetgazdaság alapösszefüggéseiből folyó rendszer, mely nem élheti túl magát. Mises fejtegetései is teljes mértékben mutatják, hogy mennyire gazdasági alapja van a liberális gondolkodásnak, mely az anyagi jólétben látja a szellemi és kulturális emelkedés elengedhetetlen feltételét, melyet szerinte egyedül az állami beavatkozás leépítése, a gazdasági szabadság megvalósítása biztosíthat.

Ettől várja Mises a nemzetek közötti súrlódási felületek minimumra csökkentését és evvel a béke biztosítását, a nemzeteken belül is a békés együttműködést, a nemzeti termelő erők legjobb kihasználását és egyúttal a vámok által nem korlátolt világ gazdaság útján a termelékenységnak az összemberiség számára való legelőnyösebb alakulását. Csak ha a tőke és a munka szabadon fognak mozoghatni, lehet majd igazán észszerűen gazdálkodni és a jólétet igazán emelni.

Ezekben Mises természetesen semmi újat sem mond. Érvelése azonban tömör és éleselméjű, úgy, hogy ez ismert tételek fejtegetése nem fárasztja az olvasót. Annál is kevésbé, mert Mises a közgazdasági elmélet mai fejlettségének magaslatán áll és így a régi tételeket némileg új világításba tudja állítani. Különösen érdekesek a monopóliumról szóló fejtegetései, melyek szerint a gazdasági erők szabad érvényesülése mellett a monopóliumnak csak egy forrása lehet, t. i. a föld bányakincseivel. Ezért nem is lehet szerinte a liberalizmus ellen avval érvelni, hogy ma már keresztülvihetetlen, mert a szabad verseny kora lejárt és a monopóliumok uralma következett el. Szerinte a monopóliumok a fenti kivétellel csak az antiliberális politika, a védvampolitika eredményei. Csak a vámok teremtik a kartelleket is (10. old.). Amint a vámvédelem megszűnik, a monopóliumok napjai is meg vannak számlálva, mert a termelés korlátozásával felszabaduló munka és tőke új vállalatok felé tódul, melyek a

monopoliumoknak versenyt támasztanak. De a szabad kereskedelem nemcsak ezért biztosítja a legnagyobb gazdasági előnyt, hanem azért is, mert nemzetközi vonatkozásban is csak így történhetik a termelő erők legjobb eloszlása és a termelésnek maximumra emelése. Amennyire károsak *Mises* szerint a védővámok, éppen úgy elhibázott a munkanélküliség elleni küzdelem és a bérekbe való beavatkozás, vagy a munka szabad vándorlásának korlátozása (bevándorlási tilalmak). A munkanélküliség csak akkor szűnhetik meg, ha a világ termelési kapacitását teljesen kihasználja és a bérek mesterséges alakításával nem zavarja meg a gazdasági egyensúlyt. E kérdésben *Mises* érvelése azonos Casselével.

Sokan vannak, kiktől elmondható, hogy gazdaságpolitikai felfogásuk elméleti tételeikkel nincsen összefüggésben. *Misesre* és a liberalizmus képviselőire az ellenkező áll. A gazdasági egyensúly tana, mely szerint a közgazdaság optimumát saját magából kifolyólag valósítja meg, tényleg csak egy gazdaságpolitikai hittvallást enged és ez a liberalizmusé. Így van ez az elmélet mai képviselői közül Casselnál, Amonnál és *Mises*nél.

Igen érdekes *Mises* hamisítatlan liberalizmusának álláspontja az európai egyesült államok kérdésében. Szerinte azon az úton, melyen a cél felé törekszenek, az el nem érhető. Ha Amerikával, Angliával és Ázsiával szemben akarják megalakítani, akkor, mondja, a lengyel és magyar iparvédelmi törekvések nem lesznek arról meggyőzhetőek, hogy Összeurópa érdekében bizonyos iparágak fejlesztéséről le kell mondaniok. Ily nagy gazdasági területek csak akkor lesznek lehetségesek, ha az igazi liberalizmus győz, a nemzeti szempontok a gazdasági politikában elnémulnak és a nemzetközi munkamegosztás elvei mint a közjólét forrásai fogják a világot irányítani.

Mises érvelése mindvégig higgadt és józan. Az illúzió mentesség fölényével veri vissza a liberalizmus ellen felhozott érveket. Nagy gazdasági tudás és a társadalom lényegébe való elmélyedés kell hozzá, hogy érveivel valaki megbírkózzék, mert éles logikájában igen nehéz megtalálni az egyoldoltság és a liberális illúziók gyökereit. Pedig mélyebben átgondolva, *Mises*nek is vannak illúziói. Így nem látja, hogy a liberalizmus teljes megvalósulásának akadálya nem külső körülményekben, hanem éppen abban van, hogy a maga egészében a liberalizmus nem valósítható meg, mert ellenkezik a társadalom egyes erőivel, minő p. o. a nemzeti érzés, de az általa oly nagyrabecsült kultúra is, mely a munkásvédelem terén az állam messzemenő beavatkozásához vezetett. Kétségtelen, hogy a mai politikai és gazdasági élet könnyen átsiklik az egyéni szabadmozgás elvén és gyakran elfelejti, hogy a gazdasági élet a piaci szerkezetben önmagát szabályozza és törvényeivel az államhatalom sem birkózik meg, amíg ez önműködő szerkezetet nem bántja, de az is alig vitatható, hogy a kapitalizmus rendszerében az állami beavatkozás több irányban elkerülhetetlen, ha elkerülni akarjuk azt, hogy a kapitalizmus hatalmas erői szét ne fessítsék küzdelmükben a társadalom kereteit. Az angol szabadelvű párt *Keynes*, *Stamp* és mások által kidolgozott programtervezetének gazdasági része is azt mutatja, hogy a liberalizmusnak, ha érvényesülni akar, saját korlátait fel kell ismernie és nem szabad az állam beavatkozását az egész vonalon visszautasítania. A szabad mozgás és a gazdasági önszabályozás mindig éltető elemei a társadalomnak, de jogosultan öncéllá nem tehetők, mert a szabadságon és a gazdálkodáson kívül vannak a társadalomnak más értékei is, melyek figyelembevételt kívánnak.

Heller Farkas.

Mayer, Hans, Fetter, Frank A. és Reisch, Richard (szerk.): *Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. III. kötet. „Einkommensbildung“*. Julius Springer, Wien, kiadása, 1928. V + 341 l.

A bíráló ezen nagyszabású, Wieser Frigyes emlékezetének szentelt gyűjteményes munka első kötetével, mely a különböző nemzeteknél kifejlődött gazdaságelméleti irodalmat mutatta be monográfiákban, a Közgazdasági Szemle 1927. évi évfolyamának július–augusztusi számában foglalkozott. A nemrég megjelent harmadik kötet a jövedelemképződésre vonatkozó tanulmányokat foglal keretbe. Színvonal szempontjából ezek a tanulmányok messze meghaladják az első kötet értékét. Bár a különböző szerzők néha egymásnak ellenmondó álláspontokat is képviselnek, az egymásmellé sorakoztatott mozaikok együttesen jó képét adják a közgazdaságtan a jövedelemeloszlásra vonatkozó mai elméleti tanításának. Ebben a tekintetben akár tankönyv-számba is mehet.

Az első rész a jövedelemképződés általános elveit taglalja. Carl Landauer „Theorie der Verteilung“ című bevezető tanulmánya felveti a jövedelemeloszlás elméleti taglalásának lehetőségére irányuló kérdést. Elmélet ugyanis csak akkor lehetséges, ha a történések felismerhető szabályok szerint megy végbe. A jövedelemeloszlási elmélet eldöntendő előkérdése tehát az, vajjon — amint ezt sokan hirdetik — a jövedelemalakulás önkényesen befolyásolható-e vagy sem. L. válasza az, hogy a jövedelemeloszlás alakulásában szabályszerűségek fellelhetők ugyan, azok azonban nem szükségszerűek, hanem csak a mai gazdasági rend mellett, a forgalmi gazdaságban érvényesek. „Nur in der Verkehrswirtschaft sind Einkommen zwangsläufig bedingt, nur für die Verkehrswirtschaft gibt es „Gesetze“ der Einkommensbildung, die erforscht werden können, und deshalb eine Einkommenstheorie“ (2. l.). A forgalmi gazdaságnak a jövedelemeloszlás tekintetében szabályt alkotó elve az, hogy a javaknak és szolgáltatásoknak az emberi szükségletek kielégítése szempontjából való jelentősége lesz a jövedelmek forrásává. Ezáltal a jövedelemképződés folyamata társadalomgazdasági jelentőséghez is jut, amennyiben a termelésre irányuló cselekvésnek is a racionalitás követelményeinek megfelelő irányt mutat. A szabadon kialakuló jövedelemeloszlási rendbe való mindennemű önkényes beavatkozás a forgalmi gazdaságban magában hordja ugyanis egy, az intézkedések hatásait lerontó ellenhatás csiráját azáltal, hogy az ilyen beavatkozás a termelés valamely ágazatában drágítólag hat, ami a megdrágult termék fogyasztásától, illetőleg ezen termelési út követésétől sokakat elriaszt. Ilyenkor a kereslet csökkenése az, ami — a drágító intézkedés ellenhatásaként — olcsóbbítóan hat. Máskor viszont a kényszerrendszabály a termelésből a drágábban termelőket kiszorítja. A kisebb termelés viszont nem tudván az egész keresletet kielégíteni, a beavatkozó hatalom a fogyasztóközönség elégedetlensége következtében kényszerül intézkedésének a visszavonására. Az állami beavatkozás hatásával azonos a monopolisztikus hatalmi helyzetekből kiinduló beavatkozások hatása. L. fejtegetéseinek lényege a dogmatikus határhaszonelmélet tanításaihoz símul és abban az állításban csúcsosodik ki, hogy a gazdasági élet szervezetének formája a javak gazdasági jelentőségére semminemű befolyással sincs.

Irving Fisher dolgozatának a címe „Der Einkommensbegriff im Lichte der Erfahrung“. Ismert definícióiból indul ki okfejtésben. Ezek szerint tőke alatt egy adott mennyiségű jószág tömegének az értéke, jövedelem alatt pedig hasznonszolgáltatások egy adott mennyiségének az értéke értendő. Egy jószág hasznonszolgáltatá-

nak kétféle gyökere lehet: vagy bizonyos kívánt változások eszközését teszi lehetővé, vagy segítséget nyújt bizonyos nem kívánt változások megtörténésének megakadályozására. Ezen tételekből az következik, hogy jövedelemnek tulajdonképen csak az emberi szükségletek kielégítése során elfogyasztott javakat, illetőleg azok értékét, vagy még helyesebben, az azok által nyújtott pszichikai élvezetet kell tekinteni. A megtakarítások tehát nem alkotnak jövedelmet, viszont a tőkeállag rovására véghezvitt fogyasztás jövedelemnek tekintendő. F. ezen tanítását adóztatási szempontokkal és az adóztatás körül az Egyesült Államokban kialakult jogi tételekből vett példákkal támasztja alá.

A. C. Pigou kétoldalas rövidke tanulmányának hosszú címe: „Volkswirtschaftlicher und privatwirtschaftlicher Reinertrag und die Lehre von der Maximalbefriedigung“. Azzal a tétellel foglalkozik, hogy monopóliumok híján, egyszóval szabad verseny esetén a termelő erők olyként oszlanak meg a különböző felhasználási lehetőségek között, hogy a tiszta határhozadék mindenütt egyenlő nagy. Ez a maximális szükségletkielégítés ismert tana, mely azonban, amellettt hogy az egyének különböző vagyonosságára nincs tekintettel, egy további feltevésen nyugszik. Ez a feltevés az, hogy a határbefektetési egység közgazdasági és magángazdasági tiszta hozadéka egyenlő nagyságú. Ha ez a feltevés nem helytálló, nem beszélhetünk maximális szükségletkielégítésről. Ha a közgazdasági tiszta határhozadék meghaladja a magángazdasági tiszta határhozadékot, úgy a közérdek azt követeli, hogy a befektetés nagyobb méretű legyen, mint szabad verseny mellett. Ha viszont a közgazdasági tiszta határhozadék kisebb a magángazdasági tiszta határhozadéknál, úgy a közérdek figyelembevételét követeli, hogy a befektetés kisebb legyen, mint amilyen szabad verseny mellett volna. A szabad verseny az említett szempontból való korlátozásának helyes eszköze az első esetben a prémiumrendszer, a másodikban pedig adóztatás.

A kötet második része a munkabér problémáival foglalkozik. Arthur Salz dolgozatának a címe: „Grundsätze einer Theorie vom Arbeitslohn“. A munkabérelmélet során különbséget kell tenni a munkabér „oka“ és „nagysága“ között. Az oka a tulajdonnal nem rendelkező bér munkásosztály kialakulásának okával esik egybe, a nagysága viszont függ a munka-áru áralakulásától, a kialakult kapitalista rendben, a magyarázat tehát az általános árelméleten nyugszik. Objektív érvényű munkabértörvény nem létezhetik, még pedig azért nem, mert az csak egy képzelte statikai állapotra nézve volna kidolgozható, a kapitalista gazdasági rend pedig dinamikai változások nélkül egyszerűen elképzelhetetlen. A munkabérre vonatkozó első fontos, bár magától értődő tétel az, hogy forrása, miként valamennyi egyéb jövedelmi ágnak is, a nemzeti jövedelem. A második tétel az, hogy a munka-áru, a munkabér pedig a piacon kialakuló ár. De a munka, mint áru több figyelemre méltatandó sajátossággal bír, így első sorban a munka-áru vevője nem szerez korlátlan tulajdonjogot, továbbá a kínálat nagysága nem szabályozható gazdasági megfontolások által, a költségtörvénynek tehát a munka tekintetében nincs érvénye. S. finom és találó megjegyzése arra a közkeletű tévedésre is felhívja a figyelmet, mely szerint a munkabér nagysága egyenes arányban állna a munka fáradtságos voltával. S. igen helyesen arra utal, hogy gyakran ellenkezőleg áll a dolog. Az alacsony munkabér elkedvteleníti a munkást és így a fáradtságot fokozottan érzi. A magas munkabér viszont kedvet ad a munkára és feledtetíti a fáradtságot. A munkapiac sajátosságainak taglalása után S. rátér

annak a megvitalására, hogy a munkabér a nemzeti jövedelem mely hányadát teszi ki és megállapítja, hogy általában több mint a fele a nemzeti jövedelemnek a munkabérre esik. A munkabér nagyságkialakulása magyarázatának elsősorban a munka és tőke között fennálló gazdasági és társadalmi érdekellentétre kell tekintettel lennie. A munkabér kialakulása függ ugyan termelékenységétől, de számos más — főleg társadalmi — tényezővel is kapcsolatban áll. Hiba volna arról is megfeledkezni, hogy a vállalkozó (a tőke) mily nagy mértékben rá van utalva a munkára. Szokás ugyan azt állítani, hogy a vállalkozó a bérharc során előnyösebb helyzetben van a munkásnál, mert inkább tud várni, de ez nem mindig igaz, mert a kamatvesztesége, melyet, ha hitelt vett igénybe, meg is kell fizetnie, túl nagy lesz. A munkabér egyik gazdasági jelentősége az, hogy a fogyasztási tömegcikkre iránti kereslet a munkabér nagyságától függ. A munkásszervezetek hatása inkább a munkabér stabilizálása, mint magasabb szintre emelése tekintetében ismerendő el.

Heinrich *Herkner* „Die Lohntheorien der deutschen Arbeiter- und Arbeitgeberverbände seit der Stabilisierung der Valuta“ című cikkében a német munkás- és munkaadó-szervezetek utolsó néhány évi politikáját ismerteti és kritizálja. Közvetlenül a német valuta stabilizálása után a munkapiac helyzete igen kedvezőtlen volt. Az inflációs idő alatt a reálmunkabér nagyot esett, most pedig a munkanélküliek száma szökött fel rendkívülien. Amellett a szakszervezetek elvesztették a vagyonukat és így nem állt módjukban a munkapiacra harcosan fellépni. 1925-ben mégis jelentékeny javulás állt be és az év végére a reálmunkabérek általában ismét elérték a háború előtti szintet. Az érdekes az, hogy a munkanélküliek nagy száma nem nyomja le a fizetett munkabéreket, aminek oka úgy a munkanélküliek segélyezésében, mint a hosszúlejáratú tarifaszervezetekben keresendő. A szakszervezetek elvi álláspontját még mindig a munka teljes hozadékára irányuló követelés képezi, gyakorlatilag pedig törekvésük oda irányul, hogy a munka a termék árából ismét oly arányban részesedjen, mint a háború előtt. Megfeledkeznek arról, hogy utóbbi már a racionalizálási mozgalom előrehaladása, a gépek használatának nagyobb elterjedése következtében sem lehetséges. — A munkaadók viszont a produktivitási elmélet érveire szeretnek hivatkozni. A szakszervezetek jogosultságát újabban elismerik, de az állami beavatkozást a bérharcokba elítélik.

Charles *Gide* tanulmányának a címe „Die Lohntheorie“. Azt fejti ki benne, hogy úgyszólván lehetetlenség egy közgazdasági munkabértörvényt megformulálni. De ez nem is fontos. Ami ma érdekel, az az a kérdés, vajjon igazságos intézmény-e a bér munka, vagy pedig szükség van-e megszüntetését lehetővé tevő eszközök után kutatni? Ez már nem közgazdasági elméleti kérdés, hanem etikai, jogi és szociálpolitikai probléma. Tisztán kell azt is látni, hogy a munkásosztály pszichológiai állásfoglalásától függ, elégedettség fogadja-e valamely munkarendszer bevezetését. Maga G. nagy melegséggel száll síkra a szövetkezeti mozgalom további kiépítése mellett.

Umberto *Ricci* „Die Arbeit in der Individualwirtschaft“ címen értekezik. A matematikai módszert alkalmazó tanulmányának célja a gazdasági egyensúly problémájával az egyes munkás szempontjából foglalkozni. Kiindulópontul választott feltevései azonban annyira valószínűtlenek, hogy fejtegetéseinek és levezetéseinek értékét kétségbe kell vonni.

A kötet *harmadik része* a kamat kérdéseire vonatkozó dolgozatokat foglal össze. A tanulmányok ezen csoportját H. *Oswalt*

„Theorie des Kapitalzinses“ című értekezésével nyitja meg. A kamatot árjelenségnek fogja fel, a kamat fizetésére való hajlandóság okát pedig a produktivitási elmélet alapján adja meg, amelyet a tőke-szükségleti elmélettel kombinál. Megállapításai józanok, de nem igen tartalmazznak újat.

„Die Theorie des Zinses“ a címe Th. N. Carver dolgozatának. Elsősorban a kamatkövetelés jogosultságának erkölcsi szempontjait teszi vizsgálat tárgyává, megvilágítva azt a tényt, hogy ez a probléma tulajdonképpen azonos a magántulajdon jogosultságának a kérdésével. Ezzel kapcsolatosan az a tény is megindokolandó, hogy a termelő javak tulajdonosa ezen helyzete révén előnyökre tud szert tenni. A válasz csak részben egyszerű. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a kamat ténye kapcsolatban van azzal a ténnyel, hogy a tökéletesebb termelő javak segítségével technikai előnyökhöz lehet jutni: egyszóval a tőke termelékenységével. Annál nehezebb azonban annak megmagyarázása, miként szerezhetők meg a termelési javak oly olcsó áron, hogy vevőjüknek értéktöbblet juthasson. A magyarázat csak az ú. n. idő-elmélet valamely változatának segítségével adható meg. Az új találmányok szerepe, miután a termelési javak iránti keresletet fokozza, különösen figyelemreméltó kamatalakító tényező.

Camillo Supino „Der Diskont als geldtheoretisches Problem“ címen közöl tanulmányt. Azt szokás feltételezni, hogy a diszkont és a tőkebefektetések kamatozása között okozati összefüggés áll fenn. A tények ezt a feltevést nem igazolják. A diszkontláb alakulása nem a tőke iránti kereslet és a tőkekínálat viszonyától függ, hanem kizárólag a pénz kereslete és kínálata van rá hatással, a pénz kereslete és kínálata pedig főként a pénzérték változásainak befolyása alatt áll.

Laurits V. Birck-nek „Realkapital contra Privatkapital“ című érdekes dolgozata társadalmi reáltőke alatt a közgazdasági tevékenység egy tényezőjét érti, míg magántőke alatt a hozadékszerző eszközt. B. dolgozatában elsősorban a magántőkével foglalkozik. A magántőke értékösszege a tőkebefektetés várható hozadékának tőkésítése alapján alakul ki. Amennyiben a magántőke értékösszege meghaladja a reáltőke értékösszeget, quasi-tőkéről beszélhetünk. A magántőke nagyobb része ilyen quasi-tőkéből áll. Ez a quasi-tőke épp úgy követeli a maga kamatját, mint a valószínű tőke. Miután pedig minden vállalkozó egyaránt kénytelen a quasi-tőke kamatozásáról gondoskodni — különösen, ha a tőkebefektetés már gazdát cserélt — minden kartellszerű összebeszélés nélkül is olyan árpolitikát üznek, mintha kartellszerződésben állnának. Így pl. Dániában, ahol a háborús jó konjunktúra idején a korcsmák úgyszólván kivétel nélkül gazdát cseréltek, a korcsmárosok ma, úgyszólván kényszerűségből jóval magasabb árakat szabnak meg, mint azt az általános árszínvonal egyébként indokoltta tenné. A quasi-tőke létezése más tekintetben is hátrányos. Egyrészt lehetővé teszi a nagytőke spekulatív tevékenységét a kisemberek rovására, — B. erre vonatkozóan tanulságos példák sorozatát közli — másrészt a gazdasági depressziókat fokozza azáltal, hogy egy kisebb konjunkturális visszaesés mellett a reáltőke kamatozása még biztosítható volna, a felpuffasztott quasi-tőke kamatozására azonban már nem telik. Ha már most egy vállalat tőkésítése olyan, hogy a reáltőkének elsőbbségi részvények, a quasi-tőkének pedig törzsrészvények felelnek meg, úgy a gazdasági visszaesés következtében a törzsrészvények értékvesztése rendkívül nagyarányúvá lesz.

A nemrég elhunyt Knut Wicksell-től „Zur Zinstheorie“ címen egy posthumus dolgozat jelent meg a kötetben. Böhm-Bawerk

kamatelméletével foglalkozik és annak konstrukcióját néhány találó új szemponttal egészíti ki.

A mű *negyedik része a földjáradék* kérdésének van szentelve. Franz X. Weiss „Die Grundrente im System der Nutzwertlehre“ című írása vezeti be a közölt tanulmányoknak ezt a csoportját. A különböző földjáradékelméleti irányzatok áttekintését nyújtja és maga arra az álláspontra helyezkedik, hogy a földjáradék beilleszkedik az általános értékjelenség tényébe, — ezért tulajdonképpen külön földjáradékelméletre nem annyira gazdaságelméleti, mint inkább gazdaságpolitikai okokból van csak szükség. — Adolf Weber értékezésének címe „Die städtische Grundrente“. A városi telekjáradék egy különözeti járadékjelenség, akárcsak maga a földjáradék. Mindamellott oly sok tekintetben különbözik az utóbbitól, hogy a városi telekjáradék alakulásának megmagyarázását külön problémaként kell kezelni. Ezen különbségek legfontosabbika arra a formulára hozható, hogy a földjáradék képződésénél a termék ára azonos, míg a különböző földdarabokon való termelés költsége különböző. A városi telekjáradékunál ezzel szemben a termelési költség azonosnak tekinthető, míg a termék értéke (a bér) az, ami különböző. — Richard T. Elly „Kosten und Einkommen bei der Bodenverwertung“ című tanulmányában tulajdonképpen ugyancsak a szorosan vett földjáradék-problémával foglalkozik. Az újszerű terminológia a szokásostól némileg eltérő kiindulási pont körvonalozására szükséges. Ez az eltérés a földtulajdon mai alakjában a piacon való rendelkezésre bocsátásával járó költségek jelentőségének a hangsúlyozásából áll. Ezen költségek legfontosabb esete a föld tulajdonbantartásának idejére eső kamatveszteség, amely a föld „használatra való megérésének“ költsége! Emellett E. igen nyomatékosan hangsúlyozza azt is, hogy a föld értékelelkedésének jelenségével szemben áll értékesökkenésének elég gyakori ténye.

A könyv *ötödik része a vállalkozói nyereségre* vonatkozó három dolgozatot foglal egybe. Alfred Amonn „Der Unternehmergewinn“ című rövid dolgozatából aligha érdemes egyebet kiemelni azon meglátásánál, hogy a vállalkozói nyereség ugyan csak a közgazdaság dinamikájában alakulhat ki, a vállalkozói tevékenység azonban a statikában is nélkülözhetetlen, ahol a gazdasági szervezés egységeit, a vállalatokat teremti meg, megelégedvén azzal, hogy a kamat és a földjáradék a megszokott keretek között kialakul. — D. H. Mac Gregor cikkének a címe „Bemerkungen zur Theorie des Profits“. A vállalkozói nyereség önálló jelenséggé váltát újabban több elmélet ismét tagadni próbálja és munkabérnek vagy tőkekamatnak minősíti azt, amit vállalkozói nyereségnek szokás tekinteni. Ezek az elméletek azonban nem bizonyulnak célszerűeknek. — Gustavo del Vecchio „Untersuchungen zur Theorie des Unternehmergewinnes“ című alatt azt a tételt bírálja, hogy statikai állapot mellett és szabad verseny esetén vállalkozói nyereség nem alakulhat ki. Szerinte ez a tétel a maga feltevéseiből ugyan önként következik, azonban mégis téves, mert a szokásosan tett feltevések nincsenek összhangban a valósággal.

A kötet *utolsó részét* néhány, szervesen az egész gyűjtemény egyetlen részébe se besorozható dolgozat képezi. Ezek elseje John R. Commons „Das Anglo-amerikanische Recht und die Wirtschaftstheorie“ című tanulmánya. Ez a cikk a szerzőnek „Legal Foundations of Capitalism“ című, néhány esztendővel ezelőtt megjelent könyvének vezető eszméit ismerteti röviden. Commonsnak említett nagyterjedelmű munkája egészen kétségtelenül az utolsó évek legjelentékenyebb közgazdasági műve. Igen sajnálatos, hogy egyelőre alig ismert, — a szöveg nehézsége visszariaszt a

tanulmányozásától, bár az rendkívüli tanulságot nyújt. A Wieser-emlékműben közölt cikk minden sora is a mestert mutatja. Commons a „behaviorism“ irányzatának a híve és legmélyebb képviselője. Ez az irányzat a régebbi német történeti iskola tanításával rokon tételeket hirdet, Commons érdeme azonban azt bebizonyítani, hogy a közgazdasági jelenségeknek történeti alapon való szemlélete és elméleti megvilágítása jól megfér egymással, ha az elmélet nem épül valószínűtlenül absztrakt premisszákra, hanem számol a történeti valóság változó realitásaival.

Willford I. King „Das Einkommen der Vereinigten Staaten und der zu seiner Berechnung verwendbare Einkommensbegriff“ című cikkében kimutatja, hogy a „jövedelem“ szónak 5 különböző értelme van, amelyek közül azonban a nemzeti jövedelem megállapítása szempontjából csak egy használható, az, amely a pénzértékeket veszi számba. Időbeli összehasonlításoknál a pénzérték változásának befolyásoló hatása az indexszámítás segítségével kiküszöbölhető. Az Egyesült Államok lakosságának 1920. évi összes jövedelme (a nemzeti jövedelem) 72.380 millió dollárra tehető.

James Bonar „Die Grenzen der Macht“ című három oldalú szellemes elmélkedése és John Bates Clark „Ein altes Prinzip in neuer Zeit“ című rövid cikke zárják le a kötetet. Clark azt fejtegeti, hogy a trustok a fogyasztóközönségre nézve azért nem tudnak túlságos veszélyessé válni, mert tartózkodniuk kell a „latens konkurrencia“ életre keltésétől.

Összefoglalóan meg kell ismételnem a bevezetőben hangoztatott nézetemet, hogy e kötet áttanulmányozása valóban megéri a fáradságot. Rég jelent meg ily értékes gyűjteményes mű!

Varga István.

Dr. Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. Első rész. Budapest, Statisztikai Közlemények, 55. kötet, 2. sz. 1927. 191. l.

Laky Dezső munkája, az alkalmazott módszert tekintve, új utakon halad a demográfiai kérdések tanulmányozásával foglalkozó hazai szakmunkák között: kitűnő gazdaságstatisztikai megvilágításokkal mutat rá azokra az okokra, amelyek a főváros népesség-fejlődésének a századfordulót megelőző évtizedekben észlelt hatalmas lendületét megállították. A szaporodás 1880–1890-ig 36.6%, 1890–1900-ig pedig 44.8% volt. Ez utóbbi évtized 277.000 főt kitevő gyarapodásából a természetes szaporodás csupán 67 és fél ezer volt, a visszamaradó 159 és fél ezer lakos vidékről özönlött Budapestre. azoknak a gazdasági konjunkturáknak a hatása alatt, amelyeknek egyetlen centruma akkor Budapest volt. E nagyarányú szaporodás azonban csak a század végéig tartott. A fejlődés ekkor hirtelen megtörik, úgy, hogy 1910-ben a szaporodás arányszáma csak 20%, a következő háborús évtized végéig pedig 5.5%-ra hanyatlak vissza.

Ezt a zuhanásszerű hanyatlást a vidék és a főváros gazdasági helyzetében létrejött eltérések magyarázzák, melyek a munka és kereseti lehetőségek szempontjából hova-tovább a vidéknek juttattak előnyöket. A gazdasági centralizációt, mely a múlt század utolsó évtizedeiben annyira kedvezően befolyásolta a magyar főváros fejlődését, 1910 után erőteljes decentrálizációs törekvés váltotta fel, melynek eredményei: a vidéki ipar fokozatos megerősödése, a nagyipari termelésnek a vidéki gazdasági életbe való szervezettebb bekapcsolódása, a vasúti közlekedési hálózatok kifejlesztése, az útépitési program fokozatos megvalósítása, s a jelentős befektetéseket igénylő vidéki építkezések megindulása. A vidéki gazda-

sági élet megerősödése rövidesen véget vetett a főváros felé irányuló hatalmas belső vándorlásnak is, mely a múlt század végéig oly nagy tömegekben ontotta a dolgozó munkáskezeket a főváros számára.

A főváros és a vidék gazdasági erőviszonyainak vizsgálatánál Laky 75 táblázatban dolgozza fel a statisztikai anyagot. A múlt század utolsó évtizedeiben uralkodó erős belső vándorlásának, valamint a később egyre nagyobb méreteket öltött kivándorlásnak is fő rugójaként mezőgazdaságunk stagnációját s a mezőgazdasági népesség rendkívüli nehéz helyzetét tünteti fel. Az alacsony, megélhetést már egyáltalán nem biztosító bérek, valamint az önállósulásnak, a független gazdálkodásnak semmi vagy kevés reménye bírták rá a mezőgazdasági munkásságot a megmozdulásra s idézték elő az eleintén kizárólag Budapest felé irányuló belső vándorlást. Ez csak az ország gazdasági helyzetében beállott gyökeres változások folytán engedett erejéből s változtatta meg irányát a vidéki centrumok felé. A gazdasági decentralizáció első jele a vidéki pénzügyintézetek helyzetének megerősödése. Alaptőkájük 1900-tól 1910-ig 135%-kal szaporodott, ugyanezen idő alatt a budapestieké alig haladta meg a 125%-ot. Még nagyobb a különbség a szövetkezetek tőkeemelkedésénél, mely vidéken 100%-kal, Budapesten ellenben csak 50%-kal növekedett.

Ezután az állami háztartás kedvező viszonyainak és a hasznos beruházásoknak következményeit tárja fel Laky, majd a vidéki ipar kifejlődését veszi tüzetes vizsgálat alá. Ebben a vállalati statisztikára támaszkodik. Egy évtized leforgása alatt 1910-ig a magyarországi vállalatok száma 426.000-ről 479.000-re és pedig Budapesten 32.000-ről 36.000-re, vidéken pedig 394.000-ről 443.000-re szaporodott. A budapesti vállalatok tehát 1910-ben mindössze 8%-át tették ki az összes vállalatoknak. Ezeknél egyébként a fejlődés százalékos hanyatlása rendkívül feltűnő. A megelőző évtized 166,2%-os emelkedéséhez képest 1910-ben az emelkedés csak 12,1%. Ezzel szemben vidéken legerősebb a segédszemélyzet nélküli és az 1—5 segédmunkást alkalmazó ipari vállalatok szaporodása, de az ujonnan létesített 10—20 munkást foglalkoztató ipari vállalatok közül is 70,4% esik vidékre, 29,6% Budapestre, míg az 1900-ban fennállott 313 budapesti és 857 vidéki 20—50 segédszemélyzettel dolgozó vállalat száma 1910-ben 779-re, illetve 1411-re nő. Végül a 700—1000 munkást foglalkoztató vidéki ipartelepek száma 1900-tól 1910-ig hatszorosára emelkedett.

Legerősebb emelkedés mutatkozik vidéken a vas- és fémiparban, a gépgyártásban, továbbá a ruházati, élelmezési és építőipari vállalatok számában. Tehát azokban az iparágakban, amelyek legjobban jellemzik Magyarország iparosodását. A vidéki ipari vállalatok azonban nemcsak a mozgásban levő tömegeket rögzítik, hanem jelentékeny számú szakmunkást is vonnak el a fővárostól.

Budapest népszaporodásának hanyatlását ezek mellett még belső okok is lényegesen növelték. A népesség szaporodásának csökkenésével egyidejűleg a budapesti lakóházak számának gyors fejlődését is hatalmas depresszió váltotta fel, vidéken ellenben ugyanakkor az építkezések üteme megkétszereződött. De ugyanez az éles ellentét mutatkozik az építkezéseknél felhasznált tőkénél is. A századfordulót megelőző években Budapesten átlagban 100 millió aranykorona fordítottatott építkezésre, 1900 után ellenben alig 40 millió. Az építkezéseknek ezzel a nagyarányú csökkenésével természetesen együtt jár a munkaalkalmak alászállása s az üzleti tevékenység lassubbodása. Érthető tehát, hogy Budapest

népességszaporodása is szükségképpen megállott. Mindehhez járult még a vidéki kereskedelem térhódításának erőteljes lendülete, mely mint a konjunkturális lehetőségek legbiztosabb jele, még inkább fokozta a vidék felszívó erejét, s így még inkább csökkent a Budapest felé már iramát veszített belső vándorlás. A vidéki kereskedők száma 1900—1910-ig tizennégyezerrel szaporodott. A kereskedelmi tisztviselők száma pedig ugyanezen idő alatt mintegy 73%-kal növekszik.

A külkereskedelmi forgalom alakulásának vizsgálata egyrészt mezőgazdasági termelésünk javulásáról számol be, másrészt az ipari üzemekben felhasználandó nyersanyagok szükségletének fokozódásáról tanuskodik s végeredményben ez is a már megindult és kifejlődésben levő gazdasági decentralizációt szolgálja. A kutatások sora a közlekedési és forgalmi viszonyokra vonatkozó statisztikai anyag vizsgálatával zárul. Jóllehet a közlekedési statisztika fejlődésének jelenlegi stádiumában nem nyújt elegendő tájékozódást, az adatok mégis elegendők arra, hogy igazolják azokat az általános helyzetre vonatkozó következtetéseket, amelyeket az előző vizsgálódások során sikerült megállapítani. 1900—1910-ig az államutak hossza közel 2000 km.-rel szaporodott, ami nyilvánvalóan szintén nagy mértékben hozzájárult a vidék gazdasági erejének kialakulásához.

Összefoglalóan megállapítható, hogy különböző gazdasági ágak statisztikai anyagának feldolgozása egyöntetűen azt igazolja, hogy a század első két évtizedében minden a decentralizációt erősítette. Ez teljesen érthetővé teszi, hogy míg a vidék mind fokozottabb mértékben tudja visszatartani a belső vándorlásra kész elemeket, addig Budapest képtelen bármit is felvenni azokból a tömegekből, amelyek tengerentúli vándorlásra szánják magukat.

Sipos Sándor.

A. Sartorius von Waltershausen: Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte. 3. Aufl. Halberstadt, Meyer 1927 VII + 138 l.

Sartorius v. Waltershausen, ki a gazdaságtörténet terén igen jó névnek örvend, fáradságos és hálátlan munkát végzett az előttünk fekvő kis könyvvel. A legfontosabb gazdasági eseményeket igyekszik időrendben, de mégis országok szerint rendezve az olvasó elé tárni. Természetesen e mellett nem maradhat meg tisztán a gazdasági és a gazdaságra közvetlenül hatást gyakorolt technikai események mellett, mert a gazdasági életre a nagyobb politikai események is döntő hatással voltak. Sőt a szerző még a szellemi fejlődés, legalább is a közgazdaságtan fejlődésének fontosabb eseményeit is igyekszik munkájába beledolgozni.

Igy tehát valóban igen fáradságos és széleskörű tudást kívánó munka eredménye az alig 130 oldalon túlterjedő könyvecske. Hasznát sem lehet kétségbevonni, mert mindenkinek, aki a közgazdaságtan terén dolgozik, számtalanszor szüksége van a gazdasági élet fontosabb forduló pontjainak dátumaira és egymásutánjára. Az előttünk fekvő könyvben ezeket szépen megtaláljuk korok és országok szerint rendezve.

A dolgok természete szerint a régebbi korokból csak a legfontosabb adatokat találjuk a könyvben. Így az ókorral, de a középkorral is pár oldalon végez a munka. Már a merkantilizmus korát kissé szélesebben tárgyalja; hasonlóképp a szabadelvű gazdasági felfogás keletkezésének korát. Nagyon helyesen jár el a szerző, midőn az 1815. után kezdődő korszaknak szenteli a munkának több mint kétharmadrészét. Hiszen e kor eseményeivel

függ össze mai gazdasági életünk, melynek kapcsán legtöbbször fogunk a könyv adataihoz fordulni.

Az ily könyvek, minő Sartorius munkája, természetesen nem arra valók, hogy rendszeresen olvassuk. Rendeltetésük az, hogy akkor forgatjuk, ha valamely adatra van szükségünk. Éppen ezért első áttekintésre nehéz arról ítéletet mondani, hogy mennyiben felelnek meg minden velük szemben támasztható igénynek. Erre csak ismételt használat után lehet igazán kimerítő feleletet adni. De már futólagos átlapozás is meggyőzhet arról, hogy nem alaptalanul karolta fel az érdeklődés ezt a tárgyánál fogva valóban hézagpótló könyvecskét, úgy, hogy 3 év alatt már 3. kiadásban jelenik meg.

Nekünk magyaroknak azonban nem lehet észrevétel nélkül hagyni a könyv egy-két magyar vonatkozását. Az ellen, hogy Magyarországról nem sok szó esik benne, nagyobb kifogást alig tehetünk, mert az természetes, hogy szélesebben e keretben a szerző csak a világgazdasági összefüggésekre nagyobb hatást gyakorló nemzetek gazdasági eseményeit tárgyalhatja. De azt mégis elvárhatnók, hogy egyenesen téves adatokat munkájába fel ne vegyen. Ilyen p. o. az, ha a megesonkított Magyarországról azt mondja, hogy „ein Bauernland mit geringer Industrie“ (83. old.). Már magában az is kifogásolható, hogy többet nem mond országunkról, de ily vastag tévedés már egyáltalában nem menthető, mert elvégre is, ha nyelvünk megnehezíti is viszonyainknak külföldiek részéről való tanulmányozását, statisztikai kiadványaink közül a fontosabbak idegen nyelvű fejezetekkel is megjelennek és így legalább is a lakosság foglalkozás szerinti megoszlásában idegenek is tájékozódhatnak. Ily téves adatok közlése szomorú jele annak, mily kevésbé érdeklődnek jeles tudósok is országunk iránt.

Grunzel Josef: Die wirtschaftliche Konzentrationen. Wien, Verlag Springer, 1928. 90 o.

Grunzel professzornak a gazdasági koncentrációról megjelent könyve érdekes elméleti szempontokból világít rá a koncentráció lényegére. A koncentráció egyik feladata, hogy a specializálódás hátrányait kiegyenlítsse, ugyanis a specializálódás következtében az egyes vállalatok sorsa egy vagy néhány termék üzletmenetétől válik függővé s az esetleges veszteséget egy más terméknel elérhető haszon nem egyenlíti ki. Ezért a koncentráció az egyes üzemek közti munkamegosztást munkaegyesítéssel egészíti ki, új egységes formába szíva fel és egyesítve a meglevő vállalatokat. Hangsúlyozza, hogy a koncentrációs mozgalomnak fontos előfeltétele a tőke személytelené válása, az, hogy a részvény vagy kötvény a mindenkori tulajdonostól függetlenül magához a vállalkozáshoz, annak jogi személyéhez kapcsolódik. A koncentráció *fajainak* osztályozására nézve Grunzel a következő típusokat különbözteti meg:

I. Az *egyesítés egységei* szempontjából vannak „gyűjtővállalatok” és más üzemi formákban való koncentrációk. Gyűjtővállalat (Sammelunternehmung) akkor keletkezik, ha a piac kiterjesztésére célirányosnak mutatkozik újabb üzemek alapítása, vagy megszerzése. Így ha egyes külföldi államokba a kivitel vám vagy fuvar nehezíti meg, előnyössé válhatik ott új üzemeknek a felállítása. De ugyanazon országon belül is ajánlatos lehet a decentralizáció, ha a termék vagy teljesítmény természeténél fogva helyhez van kötve. Minden egyes vagy társas cég alapíthat újabb üzemeket, anélkül, hogy a vállalat eredeti formáján változtatnia kellene.

II. Az *egyesítés célja* szerint megkülönböztethetők: 1. tőkekoncentráció a tőketulajdonos rizikójának kiegyenlítésére. Ily esetben a cél nem a termelésben vagy a piacon való előnyszerzés, hanem a kockázat megosztása. A kockázat u. i. *ceteris paribus* a tőkebefektetésekkel arányosan emelkedik, amit a tőkések azzal igyekeznek ellensúlyozni, hogy a kihelyezéseket különböző irányban eszközlik, az egyoldalúságot lehetőleg kerülve, különböző vállalatokban vállalnak részesedést (*investment trust*). 2. Vertikális koncentráció, hogy a gyártási folyamat teljes uralása által az előállítási költségek csökkenthetők legyenek. 3. Horizontális koncentráció, ugyanazon fajtájú és ugyanolyan fokozatú üzemek egyesítése, hogy szabályozásukkal a vétel és eladásnál előnyökre tegyenek szert. A háború előtti időkben a trustök, mint a vertikális koncentráció fő képviselői Amerikában, a kartellek mint a horizontális koncentráció képviselői Európában játszottak szerepet. Ez, eltekintve a két kontinens eltérő jogi és gazdasági életétől, az amerikai ipar nagyobb terjeszkedő képességével magyarázható, szemben az európai iparral, amely elérve a szükséglet terén a telítettség fokát, inkább a piac stabilizálására törekszik.

III. A *koncentráció foka* szerint van: 1. részleges koncentráció, amely az illető termelési ágba tartozó vállalatokból annyit egyesít, amennyi a kereslet és kínálattal szemben elfoglalandó vezető pozícióhoz szükséges. 2. Teljes koncentráció (fuzió stb.).

IV. A vállalatok *önállóságának korlátozása* szerint, ami történhetik: 1. szerződés által; 2. egyoldalú részvénymegszerzés vagy kölcsönös részvénycsere által; 3. holding company alakításával, amikor a vállalat jogi önállósága megmarad, de a gazdaságát megszüntetik; 4. jogi és gazdasági önállóság megszüntetése általi teljes összeolvadással.

A koncentrációnak a *termelési költségekre* való hatását vizsgálva kitűnik, hogy ez a munkabér megtakarításnál jelentkezik legnagyobb mérvben. A munkabérmegtakarítás annál fontosabb, minél előrehaladottabb a termelési folyamat, mert a gyártmány nagyobb értékével emelkedik a munkabérnek a termelési költségekben való része. A munkások bére azonban nem csökkenthető. Ezért a termelés általános eredményességének fokozására törekednek. Ez a racionalizálás célja, ami két irányban mutatkozik: a *standardizálásban*, amely a termelvényt tömegcikké változtatja és a *normalizálásban*, midőn a termelvénynek egységes formát adnak az egész iparban, ami a piac kiszélesedésére vezet. A koncentráció és az ár közti összefüggést vizsgálva, Grunzel azt fejtegeti, hogy a koncentráció a szabad verseny szabályozója s nem megsemmisítője, tehát nem tekinthető magán monopóliumnak. A kartellek és trustök megalakulása ugyan áremelkedéssel kapcsolatos, de tekintetbe kell venni, hogy az egyesülés előtt veszteségi árak álltak fenn, ami egyes vállalatok letörésére vezetett, egyesülés nélkül később még nagyobb drágulás állt volna be, mivel a túlélő vállalatoknak az egymással való küzdelem kiadásait is be kellett volna hozniok. A *védvám* ugyan kedvez a kartellek és trustök létrejövetelének, mivel a piac jobban kihasználható, ha a külföldi verseny megakadályozását a belföldi szabályozás kiegészíti, de nem előfeltétele a koncentrációnak. Gyakran a trustök, mint szoros és tartós organizációk a védvám-tól teljesen függetlenek, amit bizonyít a koncentrációk növekvő internacionalizálása, amely a termelők érdekét a védvám iránt csökkenti, sőt megszünteti. Önmagában a koncentráció csak akkor szünteti meg a versenyt, ha ez valamely termék természetes ritkaságán vagy törvényes monopóliumon alapszik.

A kartellbe való tömörülés legfontosabb következménye a *munkaalkalmak állandósága*. A kartell-alakulás ugyan rendesen hatalmas tömegek elbocsátásával kapcsolatos, de ez nem a koncentráció, hanem a válság következménye s különben még kritikusabb formában következett volna be. Grunzel szerint helytelenül rójják fel a koncentráció hibájául, hogy a munkásság a konjunkturát nem használhatja ki, mivel a kartellbe lépett vállalatoknak a munkások megszerzésénél nem kell egymást túlkínálniok. Hiszen a konjunkturának ilyen kihasználása nem is érdeke a munkásságnak, mert ez utóbb annál erősebb visszaesésekre vezet. Újabb időben közvetlen összeköttetés is keletkezett a kollektív munkaszerződések és a kartellek közt, amennyiben a kartell belső természeténél fogva sokkal inkább alkalmas egységes munkafeltételeket biztosító kollektív szerződéseket kötni, mint az egymással versenyviszonyban álló atomizált vállalatok.

Végül szerző a kartellek *törvényes szabályozásának* útjait és lehetőségeit tárgyalja.

Grunzel könyve érdekes kísérlete a koncentrációs mozgalom rendszerbeállításának és annál is inkább megérdemli az elolvasást, mert a háború utáni koncentrációs mozgalmaknak mind európai, mind tengerentúli legfrissebb eredményeit is feldolgozza.

Dr. Román Ágnes.

Fricke, Rolf: Konjunktur und Einkommen. Halberstadt, H. Meyer, 1927. XV. 138 old.

A konjunktura elmélete tudományunk legdivatosabb és egyszersmind legkiforrotlanabb része. Nem csodálatos tehát, ha a fiatal szerzők ezen a téren kívánják első babérait aratni: új elméleteket felállítani, elődeik elméleteit „eredményteleneknek” ítélve. Így F. is egy új dinamikus elmélettel ajándékozza meg teoriákban korántsem túl szegény tudományunkat, kizárólag a német szakirodalom felhasználásával. Az első fejezetben a konjunktura fogalmának meghatározásával foglalkozik, míg a másodikat a közgazdaság termelékenysége feltételeinek ill. ezek változásainak, fejlődésének vizsgálatára fordítja. A harmadik fejezetben tárgyalja a jövedelem fogalmát, mely szerinte azért alapszik pénzgazdálkodáson, mert különben szolgáltatok összevetése (Summierung von Dienstleistungen) lehetetlen volna. A pénzürtéken F. a pénznek aranyértékre állandósított azon tulajdonságát érti, hogy vele javakat lehet venni és szolgáltatásokat kapni. A pénz pedig a konjunktura elmélet szempontjából értékállandó számolási egység, mely mint ilyen a jövedelmek vásárlóerejének mértéke. A jövedelmeket F. szerint a közgazdaság vagy elfogyasztja ill. befekteti (konsum- und erwerbswirtschaftliche Verwendung) vagy takarékolja. Ezen megállapítás F. elméletének sarkpontja, melyet azonban nem tehetünk magunkévá. A takarékolás és üzemi befektetés között ugyanis szerintünk csak formai, nem pedig fogalmi ellentét van. Mindkettő t. i. a fogyasztás csökkentése a jövő érdekében (hogy ez a mai gazdasági szervezetben hogyan történik, az más kérdés).

A jövedelem hovaforrásának kérdése tekintetében F. megállapítja, hogy a fogyasztási hányad csekély elaszticitással bír. Nem hisszük, hogy a legutóbbi idők tapasztalatai ezen elméletnek teljesen megfeleljenek. A takarékolási hányad alakulásának vizsgálatánál korábbi definíciójának célszerűtlensége derül ki. A következő részben a „takarékolási alapról” beszél. Ezen fogalom alatt, úgy látszik, a közgazdaság immobil vagyonával szemben álló mobil pénzvagyont érti. A közgazdasági liquiditás pedig a kettő

viszonya által lenne meghatározva. De, hogy hogyan képzei a közgazdaságnak, mint olyannak, önmagában való liquiditását, az nem derül ki előadásából.

Ezután az egyes jövedelmi ágaknak alakulását vizsgálja a konjunktura szempontjából. Igen érdekes, hogy szerinte a fix-fizetési hivatalnokok és járadékélvezők realjövedelme a fellendülés időszakában nem szenved változást. A munkabér vizsgálatakor ellenben azon megállapítást teszi, hogy a munkások krízis idején — tehát midőn számos nagy vállalat hitel hiányában tönkremegy — hitelből élnek.

Tulajdonképeni feladatát: egy új dinamikus konjunktura-elmélet felállítását az utolsó fejezetben igyekszik megoldani. A gazdasági fejlődés hullámos alakulását szerinte a megtakarítási hányad alakulásának változásaival változó közgazdasági liquiditás okozza. A primitív, készpénzből ill. egyéb, a gazdasági körforgásból teljesen kivont vásárlóerőből álló megtakarítási alap hirtelen felemésztése, befektetése okozná a gazdasági fejlődés konjunkturának nevezett hullámzását. F. elveti a pszichológiának az elméletbe való bevonását, de nem tudja megmagyarázni, hogy miért és mikor következik be a fejlődés irányának változása. Ha távol állunk is a *MacLeod—Hahn*-féle hitelmélettől, akkor is igazat kell adnunk Schumpeternek, hogy a megtakarítás folyamata (Sparprozess) a gazdasági fejlődés irányát (rendjét) ugyan meghatározhatja, de nem magyarázhatja meg a mutatkozó ciklikus hullámzásokat. Oly dinamikus elmélet, mely, mint Fricke-é is, a gazdasági körforgás dinamikáját nem képes megmagyarázni, nem jelentheti az elmélet továbbfejlődését, annál kevésbé sem, mert már *Lederer* rámutatott arra, hogy csak fenti kérdés megoldásával fogunk a konjunktura megértéséhez közelebb jutni. Ezzel szemben F. a konjunktura egyik részhatását vizsgálja meg és akarja az egész elmélet alapjává tenni. De még ezen részhatás alakulásának magyarázata sem sikerülhet, miután F. a pénzoldalon lefolyó folyamatokat, valamint a hitel szerepét és hatását nem veszi tekintetbe.

Balogh Tamás.

Grünwald Béla: Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szerelmi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon. 1790—1848. Dunántul Egyetemi Nyomdája Pécs, 1927. 166 l.

A modern magyar hitelgazdaság kialakulásának egyik legkevésbé felderített kérdése az, hogy milyen *belső* folyamatoknak a hatása alatt alakult át a középkori agráralkotmányban és céhszervezetben élő rendi Magyarország kapitalista közgazdasággá. Számos magyar és német nyelven írott munka megkísérelte már a külső behatásokra reávilágítani, de egyik sem hatolt le az endogén erők vizsgálatáig, pedig elméletileg nem volt vitás, hogy a XIX. század nagy gazdasági átalakulása nem csupán, sőt nem is nagyobb részben külföldi befolyásra vezethető vissza, hanem annak csirái magában a magyar közgazdaságban adva voltak. *Grünwald Béla* könyve éppen a legkuszáltabb pontokon kezdi meg a csomók szétbontását és gondolatait a témakörből folyó hármas tagozottság fonálán fűzi tovább, egymástól izoláltan tárgyalva a *hiteligénylés*, a *hitelforma* és a *hitelforrások* átalakulásának a folyamatát. Az elsőre vonatkozólag megállapítja, hogy Széchenyi korát megelőzőleg a termelési, meliorációs és üzemi mezőgazdasági hitelnél jóval nagyobb szerepet játszott a *földszerző és földvédő hitel* igénybevétele. A francia háborúk idejében beálló gazdasági változások növelték meg azután a produktív hiteligényeket. A hiteligénylések vázlatos vizsgálatából

kitetszőleg a XIX. század első felében kialakuló új jelenségek bővelkednek olyan tényezőkben, melyek a fő- és köznemesség erős eladósodását vonják maguk után. Felmerülő hitelszükségleteinek kielégítésére két *hitelforma* állott a magyar nemes rendelkezésére: a kamatra nyert kölcsön adóslevél kitöltése révén, vagy pedig javainak zálogba vetése. Mindkét forma számtalan hátránnyal járt. Az adóssági perek jogszolgáltatása és végrehajtási eljárása a maga lefolyásában szinte illuzóriussá tette a követelés gyors behajtását, ami viszont egy leplezett rizikoprémium alakjában a kamatlábat horribilisen megnövelte és a 20–24%-os kamatkikötések az e korból fennmaradt adóslevelekben nem ritkák. A zálogbirtok visszaváltását pedig azon elv következtében, hogy az időközi beruházások megtérítendőek, azzal lehetett kijátszani, hogy a hitelező a birtokot mértéken felül beinstruálta és így az adóssági helyzetet állandósította, mert ezzel tulajdonképpen az adósság összegét felemelte és így visszafizetését megnehezítette.

A *hitelforrások* tekintetében bizonyos, hogy azok mind közvetlenek, vagyis nem bankszerűek voltak. A közvetítés hiánya, illetőleg annak primitívsége miatt nem szabad azonban a hitelforrások elégtelenségét szükségképpen feltételezni, különösen nagy tévedés lenne a hitelélet intenzitása és a közvetítés kiterjedtsége között a régi korban túlzott kauzális kapcsolatot keresni. Azelőtt a nemesi, barátsági kölcsönök patriarchálisan kezeltettek, sokszor nagy méltányossággal hajtatnak be és könnyen prolongálhatók voltak (főleg az alapítványi kölcsönök). Ellenben a reformországgyűlések korából már egyöntetűen hangsúlyozzák, hogy a hitelező típusa megváltozott, a régi hitelező helyébe a pénzüzer, a vállalkozó lépett és a hitelforrások nagyrészt ekkortól kezdve a kimondottan *spekulatív jellegű*, kommerciális tőkék teszik ki. (Ez a fejezet, mely az egész századeleji hiteléletet, sőt annak kinövéseit is plasztikusan rajzolja meg, a munka legsikerültebb része, bár a kor leghivatottabb forrását, Schwartner munkáját mellőzve, sokszor laikusok megfigyeléseire, mint pl. igen gyakran Kazinczy levelezéseire támaszkodik.)

Az átkapitalizálódás folyamatát lökészerűen meggyorsítja a francia háborúk nyomán beálló infláció, majd hitelkrízis, mely megdöbbenően azonos jelenségeket mutat azokkal, amelyeket a világháború utánról ismerünk. Nemcsak az árak, de a fogyasztás is erősen emelkedik, nő a luxus és a *szerzésvágy*, aminek leghétköznapiabb és legközvetlenebb megnyilatkozása, a mindenre beváltható, mindent ígérő pénz utáni sóvárgás, eláltalánosodik Magyarországon és a középkor uralkodó eszméjének, a tisztesség megélhetés elvének helyébe lép.

Így jut el szerző ahhoz a következtetéshez, hogy Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának elfogadása a változott gazdasági jelenségek következtében kialakult, régebben kevésbé tudatos, de már létező *kapitalista szellem* következménye. Ezen az alapon ismerteti a magyar rendek magánhitelügyi állapotának megjavítását célzó törekvéseket, főleg a mezőgazdaság szempontjából. kiindulva abból, hogy a merkantilizmus eszmekörében a hitel fogalma kizárólag az ipari és kereskedelmi hitel számára volt lefoglalva. (?) Igen érdekes még az a megállapítása, mely Dessewffynek Széchenyivel szemben kifejtett ellenállását egyéni érdekszemponatokkal motiválja.

Néhol ugyan a fejtegetésekből tautologia lesz (így pl. a 77. oldalon nem sikerült kiderítenünk, hogy mi a különbség a „termelés növelése” és a „produkcio fokozása” között) és néhol a gazdaságtani felkészültség hiányosságára kellene következtet-

nünk a történeti szempontok túltengése miatt, sőt sokszor az idézett könyvanyag tényleges feldolgozása sem tűnik ki a munkából teljesen, mindazonáltal a kisebb ráhibázások ellenére is el kell ismerni, hogy alig van olyan magyar kutatónk, aki a levéltári anyagból annyi értéket tudott volna kibányászni, mint Grünwald Béla, aki nagy névrokonát, a régi és új Magyarország íróját követi abban, hogy tényekkel szolgál ott, ahol eddig csak hipotézisekre vagy külföldi analógiák kritikátlan átvételére voltunk utalva. Hiteléletünk modern kialakulásának ez a monografikus mélyrehatolással megírt története egyik legfontosabb támasztéka lehet a másirányú gazdasági jelenségek vizsgálatának is, ami már nem ezen dolgozat feladata, hanem egy olyan művé, — és szerző is ezzel a konklúzióval fejezi be könyvét — mely a magyar átalakulás korának részletes gazdaságtörténetét adja.

Schäfer László.

Georges de Leener: Les Chemins de Fer en Belgique. Bruxelles, M. Lametin, 1927. 249. old.

A háború utáni gazdasági viszonyok egymás után éreztették hatásukat a különböző vasutakra. Előbb az osztrák, azután a német, majd a magyar vasutak változtatták meg szervezetüket. Az átalakításoknak részben állampénzügyi, részben adminisztratív oka volt. Időrendben a legutolsó a belga államvasutak újjászervezése. Az átalakítás döntő oka az állam pénzügyeinek emlékeztetes gyors romlása volt, melynek elhárítására a nemzet ritka egyértelműséggel minden erejét sorompóba állította. A nagymértékű függő adósság rendezése úgy történt, hogy a pénztárjegyeket az ujonnan alakított nemzeti vasúttársaság kötvényeivel cserélték ki. Ezeknek magas kamatozása lehetővé tette, hogy a közönség zúgolódás nélkül belemenjen a kicserélésbe. Az állam ezen eljárása burkolt, részleges csőd volt.

A nagy fejlettségű Belgium mindjárt megalakulása után hozzáfogott a kontinens első vasútvonalának a megépítéséhez és azt állami vállalkozás formájában 1835-ben át is adta a forgalomnak Bruxelles és Malines között. Az államvasuti forma maradt uralkodó egész 1844-ig; amely időponttól kezdve koncessziókat kezdtek adni. Az első időszakban a külföldi tőke hatalmától való félelem és a belga átmenő kereskedelem érdeke volt a döntő. Időközben a belga tőke annyira megerősödött, hogy a második korszakban már át lehetett engedni az építést és üzemet a magántőkének, annnyival is inkább, mert a fővonalak építése már befejezést nyert. Ez a második korszak a hetvenes évekig tartott. Ekkor ismét más irányt vett a vasuti politika irányítása. Idegen vasutak akartak befolyást gyakorolni a belga vasutakra vásárlás útján. A függetlenségére érzékeny Belgium törvényes engedélyhez kötötte a vasutak eladását, hogy azonban ne sértse a részvényesek érdekeit, a szóbanforgó vasutakat ő maga vette meg és a jövőben koncessziót többé nem adott. Az egységes kezelés szükségére mindinkább kidomborodott, mert a társaságok gyakran panaszra adtak okot és a szállítás kerülő utakat vett. Olyan kis országban, mint amilyen Belgium, az egységesítésnek kézzel fogható előnyei vannak. Itt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vicinális vasutakat, melyek a külön erre a célra alakított társaság vezetése mellett keletkeztek úgy, hogy tulajdonképpen minden egyes vonal önálló és a községeknek az előbb említett társasággal való együttes működéséből keletkezett. Ezek főleg a nagy városok és ipari vidékek mentén a közutakon kerültek kivitelre. Az államvasút üzleti eredménye mindig éles kritikában részesült. Pár évvel ezelőtt a személyszállítás bevétele egyáltalában nem

fedezte a ráfordított kiadásokat. A kettős könyvelés csak az utolsó pár évben nyervén alkalmazást, emiatt és a frank állandó sülyedése miatt az üzleti évek eredményei nem hasonlíthatók össze. Jellemző, hogy az 1924. évre a kiküldött szakértők 149 és fél millió deficitet állapítottak meg, míg a hivatalos üzleteredmény 7.5 millió nyereséget tüntet fel. Ez az utóbbi t. i. nem veszi tekintetbe a pénzügyi terheket. Az államvasutak költségvetése kezdetől fogva teljesen össze volt keverve az állam költségvetésével. Az első törvényes rendelkezések nem tisztázták sem a törlesztés nagyságát, sem az amortizáció tartamát, sem az állami előlegek szerepét. Végül 1905-ben mindezt megállapították és a tisztviselői nyugdíjakat is a vasútra hárították. Az ily módon reálissá tett költségvetés a lefolyt kereken 90 esztendő alatt csak 25.5 milliót tüntet fel nyereséggépen szemben az irreális 165 millióval, amit a régi számadások képviseltek. Ebben még mindig nincsenek feltüntetve az állam által előlegezett összegek kamatai. Nagy kár volt, hogy ezek az eredmények már nem kezdettől fogva ilyen kereskedelmi szellemben készültek.

A belga vasutak helyzetének megértéséhez szükséges az ország gazdasági állapotának elemeit figyelembe venni. Belgium a történelmi idők óta mindig mint a népek főútvonala, tranzító országa élt a köztudatban. A mögötte fekvő rajnai terület nagy részét Belgium kötötte össze a tengerrel és bonyolította le a forgalmát. Ebben a munkájában egyedül Franciaországban akadt komoly versenytársára, amely határmenti területeit vámmal védte az idegen országok bevitelével szemben. Ezt a veszélyt a háború után sikerült eliminálni úgy, hogy Antwerpen forgalma egész Középeurópára és Felsőolaszországra is kiterjedt. A tranzító forgalom az egész kivitel és behozatalban kb. 50% erejéig érvényesül, és ez nagy mértékben a vasutakon bonyolódik le. Népsűrűsége és bányatermékei a fejlett iparral együtt biztos alapját képezik a vasutak jövedelmének, noha a személyforgalom fele kedvezményes munkásjegyekkel bonyolódik le és a tranzító árukat majdnem kivétel nélkül kb. 0.55 cent-ért szállítják tonna-kilométerenként. A forgalom iránya és intenzitása mondhatni ideálisan egyenletes. A viziutnak a versenye a kis távolságok miatt még nem veszélyes. Az államvasuti rendszer előnyei mellett hamar jelentkeztek annak hátrányai is, nevezetesen a parlament befolyása pártszempontból az üzletvitelre.

Az államvasúti rendszer hiányai a már említett könyveléstől eltekintve a díszes építkezésben, a drágán megváltott vasutakban és lassú tervszerűtlen építkezésekben nyilvánul meg. A képviselők a kormányon keresztül igyekeztek a kerületeik érdekeit előmozdítani. Nagyszámú gyöngye lokomotív volt üzemből és ezeknek a költségét a beruházási és nem a fenntartási számlán könyvelték el. A szénre 28%-al több kiadás merült fel, mint a francia Nord vasúton, mely Belgiummal határos. Ezek az adatok 1922-ben kiderülván, az államvasutak önállósítása napirendre került. Több terv merült fel, részben radikális, részben konzervatív szellemben. Végre 1924-ben a képviselőház megszavazott egy javaslatot, de a parlament feloszlata folytán ebből sem lett semmi. Ezen terv szerint a vasút jogi személyiség lenne, pénzügyeit elválasztanák és sok adminisztratív javaslatot hajtanának végre. A vállalkozás célja az üzem egyensúlya volt, melyet az önköltség és nyereszkeskedés között kellett elérni. Minden pénzügyi teher és tartalékalap a vasút jövedelméből létesült volna.

Az 1926. év elején a belga frank rohamos sülyedése arra bírta az összes pártokat, hogy koalíciós kabinet segítségével minden eszközt megragadva stabilizálják a frankot. Erre a célra

1926 elején törlesztési alapot (fond d'amortissement) létesítettek, amely külön adók segítségével hivatva volt az államadósság kamatait és törlesztését ellátni. Miután az adók csak lassan folyhattak be, igénybe vették a vasutakban rejlő nagy tőkét is. A magántőkének az állammal karöltve való működését Belgakongóban már kipróbálták. A vasutaknak az 1924–26-os években a helyzete rossz volt és az üzemi koefficiens is 93 körül mozgott, ezen tarifaemeléssel is alig lehetett komolyan segíteni. A vasutaknak vállalni kellett a rájuk eső államadósság törlesztését. Ezt elsőbbségi kötvények segítségével érték el, melyekkel az állam kicserélte a többi államadóssági kötvényeket. Ennek az akciónak a sikere a közönség bizalmától függött. A bizalom alapja pedig a tökéletes adminisztráció lehetett csak. Összesen 10 milliárd értékű elsőbbségi és 1 milliárd értékű rendes részvényt bocsátottak ki. Ez a 11 milliárd kevesebb, mint a vasutak kereskedelmi értéke, miáltal biztosítva van a részvények értéke és esetleges növekedése. A tarifák felemelése és a legmesszebb menő takarékoság biztosítja az összes részvényeknek járó 540 millió frank jövedelmet és a különféle alapoknak félreteendő összeget. A részvények 6%-al kamatoznak legalább és az angol font értékéhez vannak kötve.

Az új nemzeti vasúttársaság célja a vasúti üzemnek 75 esztendőre való vitele. Lényegében önálló jogi személy. Az elsőbbségi részvényekkel cserélik ki a kincstári jegyeket és ezért ezeknek a jövedelme biztosított. A közgyűlést az állam a kezei közt maradó rendes részvények alapján majorizálja. A közgyűlés hagyja jóvá a mérleget és a nyereség- és veszteségszámlát. Az igazgatótanácsot részben a király nevezi ki, részben egyes testületek választják. A vasútiügyi miniszternek tanácskozási és elnöklési joga van. A közgyűlésnek így közvetlen rendelkezése nincs. Az államnak a visszaváltási joga a társaság 21-ik évétől fogva van megállapítva. A parlament beavatkozását a minimumra redukálja a törvény. Csak be kell mutatni az évi mérleget és nyereséget, de ezek felett nem dönthet. Viszont a miniszternek joga van egy millió frank felett az adás-vételekbe beleszólni és a fontos szerződéseket felülvizsgálni. A közbiztonsági és vasútrendőri szabályok megtartása felett az illetékes minisztérium örökdik.

Minden államban nehéz kérdés a sztrájkjog és a közüzemek munkásainak a szervezkedése. Az utóbbit épűgy, mint mindenütt, tagadólag intézték el. Azonban 1910-től fogva már léteztek törvényes rendelkezések az alkalmazottak egyesülési jogának a rendezésére. Az új társaság megalakulásakor előíratott, hogy a személyzet viszonyát pontosan szabályozni kell és ennek a megállapításával vegyes bizottságot bíztak meg, amely félig az alkalmazottak és félig a vasút képviselőiből áll. Azonkívül állandó bizottság is létesül a személyzet kérdéseinek a tárgyalására. Csak a jövő mutathatja meg, vajjon nem lesz-e ez az intézkedés épen annak a gazdaságosságnak a hátrányára, amit az egész átalakítás céloz.

Ha a jelenlegi tarifákat nézzük, azonnal kitűnik a belga vasutak olcsósága, amely messze elmaradt például az angol vasút mögötti tarifa szempontjából. A jövedelem lényege részben a felémelésben, részben az önköltség leszállításában van. Ez utóbbit az eredmények biztatóak. Remélhetőleg kikerüli az új társaság a régiek nagy hibáját, a személyzet felelősségének a hiányát. Közüzemnél a megállás visszafejlődést jelent. Hogy a helyes üzletvitel biztosítva legyen, elégnek látszik a közgyűlés felszólalása minden közvetlen rendelkezési jog nélkül is. Az igazgatósági tagok száma soknak látszik és tiszteletdíjuk havi 1000 frank, ami cse-

kély. Nagy garancia van abban, hogy az országos törlesztési alap nevez ki 5 tagot az igazgatótanácsba. A végrehajtó-igazgatókat nagy hatalommal ruházza fel az igazgatóság. Így különösen a vezérigazgatóra sok intézkedés joga hárul. Ami az adminisztratív reformot illeti, az egész országot legjobban látszik 3—4 kerületre osztani külön könyveléssel és a tulajdonképeni végrehajtó szolgálattal.

A háború előtt a belga vasutak voltak a legolcsóbb vasutak Európában. A mostani átalakítással kapcsolatban csak annyira emelték a tarifát, amennyire azt az új társaság érdeke kívánta. Mindenütt az aranyértékű tarifák alatt maradtak és az árut ma kevésbé terhelik, mint háború előtt. A tranzitóárak díját a versenyre tekintettel nem emelték. Feltűnően alacsonyak a nagytömegű nyersanyagok tételei, amelyeknél az ország érdekeire voltak tekintettel. Általában a vasúti díjak csak kis részét teszik az eladási árnak.

A társaság részvényeinek első tranche-át nagy sikerrel helyezték el. Közel 5 milliárd összegről volt ebben szó. A valószínű kamat 8% körül fog mozogni, ha az üzem takarékosan bonyolítható le, és itt főleg ezen van a hangsúly. A belga ipar nem igen tud nagyobb tarifák mellett versenyképes maradni. Félő, hogy a személyzet nagyobb anyagi előnyöket vív ki magának, mint amennyi összeegyeztethető a gazdaságossággal. A miniszter hatalma is erősen érvényesülhet, úgyhogy a részvénytársasági forma nem fedi egészen azt a függetlenséget, amit alatta érteni szoktunk.

Makay István.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

128. Band. III. Folge. 73. Band. Erstes Heft. Januar 1928.

Dr. W. Weddigen: Ertragstheorie und Verteilungstheorie. Ellentétben az újabb törekvésekkel, amelyek a gazdasági szemlélet köréből a hozadékelméletet ki akarják rekeszteni, rámutat arra, hogy az optimum-törvény a gazdaság tulajdonképeni élettörvénye s felállítja a labilitás törvényét, amely szerint az elasztikusan komplementer termelési javak legjobb viszonylatának megváltozása a nem optimális rugékonyságú szellemi termelési javakat a legjobb viszonylat alá süllyeszti és a termelés labilitásához vezet. Az optimumtörvény a statikus, a labilitás törvény a dinamikus fogalmazás s mindkettő azt igazolja, hogy a jövedelemelosztási elmélet át meg át van szöve a gazdaság organikus élete folytán hozadék-elméleti összefüggésekkel, amelyek úgy kiindulópontjánál, mint eredményeinél döntő befolyásúak. Csak a két elmélet szoros összekapcsolása képes a feladatot helyesen megoldani és a gazdaságelméleti rendszert teljessé tenni. — *C. v. Dietze: Über ländliche Siedlung.* — *Hermann v. Schulern-Schrattenhofen: Über einige Nebenfragen des Bevölkerungswesens, I. Generationdauer. II. Ahnenverlust. III. Kinderzahl.*

128. Band. III. Folge. 73. Band. Zweites Heft. Februar 1928.

Theo Surányi-Unger: Die Wirtschaftstheorie bei Sombart. Párhuzamot vonva Marx és Sombart felfogása és kutatómódja között, megállapítható, hogy közös és azonos a nemzetgazdasági problémafelvetés, a történetfilozófiai szemléletmód és a történeti kauzalitás szigorú betartása, leglényegesebb különbség pedig az, hogy Marxszal ellentétben Sombart távoltartja magától a gazdasági élet általános, dialektikus szétbontásának és megfelelően meghatározott fejlődésének, valamint a nemzetgazdasági összefüggések ethikai értékelésének gondolatát. Ismertető, de nem normatív tudományt nyújt a nagy összefüggéseket illetőleg, annál értékesebb azonban teljesítménye a részeredményekre vonatkozólag s Sombart főjelentősége éppen ebben áll. Rámutat Sombart teljesítményére az értékelmélet, árelmélet és jövedelemelosztási elmélet terén és hangsúlyozza Sombart művének szisztematikus felépítését, a modern kapitalizmus egyedülálló oknyomozó ábrázolását. — *Gerhard Albrecht: Wandlungen in Wesen und Aufgaben der Socialpolitik:* A szociálpolitika eljövendő új fejlődési fázisának legjelentősebb feladata az, hogy megtalálja a szintézist a kollektív természetű hatás és az egyéni, személyes erőktől való feloldás, a szervezkedési munka és az egyéniségtől való felszabadulás közt. Ez a szintézis pedig csak az lehet, hogy a kollektív szükségszerűség nagy keretei között fejlődési teret s lehetőséget biztosítsunk az egyéni akaratnak. — *Franz Gutmann: Bemerkungen zur Theorie der Steuersystematik.* — *Hermann v. Schulern-Schrattenhofen: Über einige Nebenfragen des Bevölkerungswesens.*

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

52. Jahrgang. Erstes Heft. Feber 1928.

Kurt Singer: Prolegomena zu einer Theorie des Geldmarktes. A pénzpiac és tőkepiac közötti különbséggel, illetve ezen két különböző piac meghatározásával foglalkozó elméletek kritikai vizsgálata, különös tekintettel a Hahn-féle meghatározásra. — *Horst Wagenführ: Theoretische und historische Volkswirtschaftslehre vom heutigen Stand der Forschung.* Az elmélet- és történettudomány elméletileg lehetséges és dogmatörténetileg tényleges viszonyának megvilágítása után arra az eredményre jut, hogy mindkét irány függetlenül egymástól lényeges eredményeket produkált, ami annak a bizonyítéka, hogy egyik irány a másik irány szabályozója és eredményeinek ellenőrzési lehetősége, vagyis mindkét irányzatnak megvan a teljes létjogosultsága, s ha az utolsó generáció feladata volt a történeti iskola kiépítése, a mostani generáció feladata a tudomány-elméleti problémák tisztázása. — *Walter Weddigen: Zur logischen Grundlegung der praktischen Wirtschaftswissenschaft.* A cím szerinti téma kimerítő tárgyalása. — *Gustav Clausen: Roger W. Babsons Beobachtungsverfahren der wirtschaftlichen Wechsellagen.* — *F. Heyer: Die heutige Lage der britischen Eisenbahnen.* Az 1921. évi Railways Act és eredményeinek ismertetése és méltatása.

R. L.

Revue d'Economie Politique.

Novembre 1927.

E. Antonelli: L'Economie Pure du système économique présent. Antonelli a latin népeknél annyira elterjedt és divatos „economia pura” fogalmával foglalkozik és a tiszta közgazdaságtanban látja meg azt az alapot, amelyen egy ideális és egészséges gazdasági szervezet felépülhet. Ennek a megvalósulása két feltételtől függ, az egyik az egyéni felelősség, a másik a szabadverseny. A kettő együttműködését legszebben *Bastiat* képzelte el akkor, amidőn a közös egymásrautaltságban látta meg a gazdasági élet egyensúlyának biztosítékát. A. szerint több akadály gördül ezen ideális gazdasági rend megvalósulása elé, és pedig: 1. az emberi képességek egyenlőtlensége; 2. a gazdasági erők egyenetlensége és 3. a tőke egyenlőtlen elosztódása. Következtében a verseny, amely önmagát teszi tönkre azáltal, hogy a hírszolgálat és a helyváltoztatás könnyűségének fejlődésével a szabad mozgást nagyban növeli, az adott helyzet-monopólok következtében pedig ezek kiaknázási lehetőségeit csökkenti. Foglalkozik a gazdasági tőke és jövedelem, valamint a jogi tőke és jövedelem meghatározásával és matematikai úton levezetett egyenletek segítségével bizonyítja be, hogy a gazdasági tőke elhasználódásának (amortissement) kiküszöbölésével eljutunk a jogi tőke állandósított és elpusztíthatatlan jellegéhez és ez az, amit A. a tőke biztosításának nevez. — *R. Roy: Les index économiques.* Irving Fisher forgalmi egyenletéből kiindulva, felállítja annak egy precízebb alakját, az „équation circulaire”-t. — *C. J. Gignoux: L'accord commercial franco-allemand.* Az új német-francia vámszerződés a háborús vámpolitika ad hoc szerződéseit után visszatérést jelent a legnagyobb kedvezmény záradékához. Az újításokat a B-lista tartalmazza, amely felsorolása azon áruknak, amelyek Németországból a minimális tarifával vihetők be. Érinti az Egyesült Államok és Franciaország között felmerült vámkonfliktust, amely éppen ennek az elvnek a helytelen és egyoldalú alkalmazásából fejlődött ki és mérgesedett el. Ennek az eredménye, mint tudvalevő, az lett, hogy Franciaország nem volt hajlandó a francia minimális tarifa alapján a legnagyobb kedvezmény elvét Amerikával szemben alkalmazni, mert ez részére, tekintve az egységes prohibicionista amerikai tarifát, a legkevésbé kedvezményezett nemzet jogait sem biztosította volna. — *J. Escarra: Droits et intérêts étrangers en Chine.* Folytatása az előző számban megjelent és annak kapcsán már elemzett tanulmánynak, amely most

a területenkívüliségről, a Settlement-ek területén illetékes nemzetközi bíróságok hatásköréről és az itt érvényes jogszabályokról, a Land Regulationsokról és a Bye Law-ról szól. — *A. Pose: Billets de banque et crédits en banque.* — *Ch. Gide: Le congrès de l'Alliance coopérative internationale.* A négyszáz tagot számláló stockholmi szövetkezeti kongresszussal foglalkozik, amelynek legnagyobb vívmánya a Szövetség titkárának a nemzetközi gazdasági konferenciába való kiküldetése volt. Fontos volt még annak a megvitatása, hogy a szövetkezetek mily állásfoglalást tanúsítsanak a napi politikával szemben. Végül elsimították az érdekellentétet agrár- és fogyasztási szövetkezetek között. — *Saint-Germès: Chronique législative.*

Décembre 1927.

A. E. Sayous: Les changes de l'Espagne sur l'Amérique au XVIe siècle. A hitellel első nyomait a középkori spanyol-amerikai tengeri kereskedelembe fedezi fel s érdekes adalékokkal szolgál a váltóárfolyamok alakulásához, felkutatva egész a XVI. századig visszamenőleg azokat a kereskedelmi kapcsolatokat, amelyeket spanyol, különösen sevillai házak az amerikai empóriumokkal szőttek. A láthatólag spanyol forrásmunkákra támaszkodó dolgozat ellátszik hanyagolni *Sombart* nagy munkáit, aki pedig e kérdéssel úgy a kapitalizmusról, mint pedig a zsidókról írt műveiben behatóan és részletesen foglalkozik. — *M. Aucuy: L'organisation scientifique du travail dans ses congrès.* Előbb a munka racionalizálásának rövid történetét nyújtja, ahol francia szempontból érdekes kiemelni a legújabb felfogást, amely *Fayolle* nevére fayollizmus név alatt ismeretes és amelynek lényege az, hogy a munka megszervezésében, hozadékának megnövelésében nem a technikai vívmányoknak és gépi elemeknek jut a döntő szerep, hanem e realista törekvésektől eltérőleg a személyi képességeknek, amely a vállalkozó tehetségében és ügyességében nyeri leghűbb kifejezőjét. A római kongresszust ismerteti ezután, amelyen a termelés problémáján kívül először foglalkoztak az eladás, a nevelés és a személyzet kérdéseivel. A franciák felfogása igen eredeti e téren, főképviselője a szövetkezeti *Bernard Lavergne* egyrészt az önző személyi érdekeket előtérbe toló, másrészt meg az egyéni érdekeket teljesen elhanyagoló irányokkal szemben. Ő a szövetkezeti eszmében látja meg azt a módot, amely szerint a munka racionalizálható lenne mind a termelő, mind pedig a fogyasztó érdekeinek egyenlően méltányos szemmel tartásával és figyelembevételével. — *J. Escarra: Droits et intérêts étrangers en Chine.* Előbbi tanulmány folytatása és vége, ahol az idegen hatalmi szférákról részletesen beszél és megpróbálja felbecsülni az idegenek számát Kínában. — *R. Roy: Les index économiques.* Előbbi közlemény folytatása és vége. Itt részletesen vizsgálja a bérindexeket, majd felállítja a paraméter fogalmát és egynéhány főbb francia index-táblázatot ismertet. — *P. M.: La vie économique aux États Unis.* — *Ch. Gide. Nécrologie: W. Ashley.* — *H. Laufenburger: L'apogée du capitalisme d'après W. Sombart.* — *Chronique Législative.* Cs. P.

The American Economic Review.

XVIII. kötet, 1. szám. 1928 március.

T. S. Adams: Ideals and Idealism in Taxation. Minden adóztatás osztálypolitikán alapszik. Mindenesetre azonban ismerni kell a tényeket. A dolgozat két érdekes tényt említ meg. Az egyik szerint egyidejűleg több mint 18.000 adóügyi felebbezés van függőben az Egyesült Államokban s a kormány ezekben 550 millió dollárt követel adó fejében — a tapasztalat pedig azt mutatja, hogy ezen összegnek körülbelül a felére tényleg igénye is van. A másik szerint az 1926—27. költségvetési évben az Egyesült Államok a külföldi államok által fizetett kölcsöntörlesztési részletekből és államháztartásának az évi kezelési feleslegéből összesen 1100 millió dollárt fordítottak belső adósságuknak törlesztésére. Az 1927—28. költség-

vetési évben is mód lesz 1000 millió dollárt törleszteni. Miután pedig az Egyesült Államok adóssága mindössze 18.500 millió dollárt tesz ki és így arra lehet számítani, hogy körülbelül 15 év alatt az egész adósság törlesztve lesz, A. felveti a kérdést, hogy akkor mi történik majd az államháztartás hatalmas feleslegével. A legelső lehetőségnek a külföldi államokkal szemben fennálló követelések elengedését említi meg, ami azért figyelemreméltó, mert A. a hírneves Yale egyetem egyik legnagyobb híri tanára és ezt az előadását az Amerikai Közgazdasági Társaság elnöki székéből tartotta Washingtonban. Ami magát az adóztatás mindenkori alakulását illet, A. annak a nézetnek ad kifejezést, hogy ideáloknak nincs jelentősége — az osztályérdekek küzdelme az, ami dönt. A világnak ugyan szüksége van az igazságnak az érdek nélkül kutató tudós által adott verziójára, de nem szabad abban reménykedni, hogy az a cselekvést határozott irányban fogja befolyásolni. Ellenkezőleg: nem lehet előre tudni, hogy valamely tudományos nézetet mely párt fogja álláspontja alátámasztására felhasználni. — *Alzada Comstock: From Capital Levy to Surtax.* Ismerteti a tőke megadóztatására irányuló követelés angolországi fejlődését. A háború második felében és közvetlenül utána főként a munkáspárt követel egy 10%-os vagyondézmát a háború alatt 8000 millió font sterlingre felszaporodott államadósság törlesztése céljából. Utóbb csak a hadinyerések megadóztatását követelték, de ez a terv sem valósult meg. A MacDonald kormány sem foglalkozott komoly formában a terv megvalósításával. 1927-ben a munkáspárt új követeléssel állt elő: a vagyondézsma eszméjét elejtette és helyette a fundált jövedelem súlyosabb megadóztatása mellett tört lándzsát. Ezzel a járulékos adóval a vagyonból származó és az évi 500 font sterlinget meghaladó jövedelmeket kívánja sújtani. Egyelőre azonban ez a terv sem igen számíthat megvalósulásra. — *Edward Berman: Supreme Court and Compulsory Arbitration.* Azzal a kérdéssel foglalkozik, mennyiben tiltja az Egyesült Államok alkotmánya a kötelező döntőbíráskodásra vonatkozó törvényalkotást. — *Kossuth M. Williamson: State Taxes on Savings Deposits in New England.* — *Clark Warburton: Economic Terminology.* Összehasonlítása annak, hogy a nevesebb amerikai és néhány európai közgazda mely terminológiát használ egyrészt a termelő tényezők, másrészt pedig a jövedelemeloszlási főágak megjelölésére. Ezen összehasonlítás eredményeképpen megállapítható, hogy a tények tekintetében teljes az egyetértés, a használt terminológia tekintetében azonban annál nagyobbak a különbségek. — *G. W. Terborgh: Psychic Income.* Psychikai jövedelem alatt Fetter szerint értékes dolgok vagy a környezet értékelhető megváltozása révén létrejövő és valamely gazdálkodó személynek valamely adott időszakban háruló az érzelmek terén lévő kíváncyság eredmények értendők. Ezen psychikai jövedelem fogalmának realitása talán elismerhető, de mindenestre tagadni kell annak lehetőségét, mintha az a létrehozásában közreműködő elemeknek részletekre felosztva maradék nélkül beszámítható lehetne. V. I.

The Economic Journal.

XXXVIII. kötet, 149. szám. 1928 március.

H. Clay: Unemployment and Wage Rates. Pigou egy nemrégiben megjelent cikkében azt hangoztatta, hogy a háború utáni angol munkanélküliség okát a túl magas munkabérek képezik. Ez a nézet helyes, csak némi kiegészítésre szorul. A munka helytelen, a szükségletnek meg nem felelő megoszlása ugyanis az előbbivel egyenlő jelentős oka a háború utáni angliai munkanélküliségnek. — *Dorothea Braithwaite: The Economic Effects of Advertisement.* A nem nagyon tartalmas dolgozatnak egyetlen félig-meddig jelentős megállapítása az, hogy azoknál a javaknál, amelyek értékesítési folyamatánál a hirdetési költségek merülnek fel, az eladási ár nem eshet össze a termelési költségekkel. — *G. Wedgwood: The*

Influenze of Inheritance on the Distribution of Wealth. A dolgozat azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mely mértékben függ a társadalom tényleges jövedelemmegoszlása a társadalom tagjainak örökségeitől, illetőleg, hogy mely mértékben tolódnak el gazdasági viszonyaik az örökségek következtében kialakult helyzettől. 80 ember tekintetében, akik mind 1924 szeptember 1 és 1925 augusztus 31 között haltak meg és akiknek hagyatéka mindig meghaladta a 200.000 font sterlinget, megállapította azt, hogy életük folyamán mely örökségekben részesültek. A módszertanilag is érdekes tanulmány megállapítja, hogy az örökhagyók átlagban hagyatékuknak kb. 50%-át maguk is örökölték; a vonatkozó médianérték kb. 33%. A 80 vizsgált eset közül mindössze 12 volt olyan, amelyben az örökhagyó viszonylag vagyontalan családból származott, a saját öröksége 5000 fontnál kisebb összeget téve ki. — de ezek közül is legalább ketten, valószínűleg azonban négyen, gazdagon nősültek. A „self-made man”-ek tehát igen ritkák. Sőt a részletadatok alapján azt is meg lehet állapítani, hogy a vizsgált 80 esetben is általában szoros párhuzam áll fenn a hagyatékok nagysága és azon örökségek nagysága között, amelyekre a mostani örökhagyók életük folyamán maguk tettek szert. — *D. A. E. Harkness: Agriculture and the Price Level.* Az angol mezőgazdaság nehézségeinek egyik oka a bérletrendszer. Az angol viszonyok mellett a mezőgazdasági termelésnek két fontos költségeleme van: a haszonbér és a munkabér, amelyek egyike sem követi gyorsan az árak változását. Általános áresések idején ez a körülmény komoly nehézséget jelent az angol mezőgazdaság számára. — *J. Candler Cobb: The Significance and Use of Data in the Social Sciences.* — *Trevor Jones: The Recent Banking Crisis and Industrial Conditions in Japan.* V. I.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

1928 március 1-én *Heller Farkas* elnöklése mellett *Konkoly-Thege Gyula* miniszteri tanácsos, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal aligazgatója tartott előadást „*A kereskedelmi forgalomba kerülő búza és rozs mennyisége és minősége*” címen.* A terménymennyiséget huszmillió métermázsa búzára és nyolcmillió métermázsa rozsra lehet becsülni. A vetőmagszükséglet holdanként búzából 1 métermázsa és rozból 90 kilogramm. A fejenkénti fogyasztás a kötött forgalom idején kiutalt mennyiségből a földműveléssel foglalkozó népességnél évenként és fejenként búzából 150, rozból 60 kg., az egyéb foglalkozásuaké pedig 125, illetőleg 30 kg.; míg az országos átlag búzából 140, rozból pedig 45 kg.-ra becsülhető. Ezek szerint búzából 20 millió métermázsa normáltermést feltételezve 9.2 millió métermázsa, a rozs 8 millió métermázsa normálterméséből pedig mintegy négymillió métermázsa a mezőgazdaság feleslege. A kereskedelmi malmok és gabonanagykereskedések adatait is tekintetbe véve az ország kereskedelmi forgalomra eső összes mennyiségét búzából kb. 10 millió, rozból pedig 4.2 millió métermázsa becsülik. Azok, akik a kereskedelem útján fedezik szükségleteiket, mintegy négymillió mázsa búzát és egymillió mázsa rozsot fogyasztanak. Az ország feleslege búzából tehát mindössze 6 millió métermázsa, rozból pedig valamivel több

* Egész terjedelemben megjelent a „Statisztikai Szemle” f. é. februári számában.

mint 3 millió métermázsára becsülhető. Attérve ezután az export kérdésére, 1913-ban a Magyarország mai területén termett gabonából 7 millió métermázsá bűzát és 2.7 millió métermázsá rozsot szállítottak külföldre, mert abban az időpontban Magyarország mai területének még kb. egymillióval kevesebb lakosa volt és így az országnak legalább egymillió métermázsával kevesebb bűzára volt szüksége. Ami már most a forgalomba kerülő bűza és rozs *minőségét* illeti, ennek meghatározására az a körülmény döntő, hogy mindkét kenyértermény kereskedelmi forgalomba kerülő mennyiségének 35 százaléka a közép- és nagygazdaságokból, 65 százaléka pedig a kisgazdaságokból származik. S míg a közép- és nagygazdaságokból származó bűza mennyisége átlagosan 250 métermázsás s még a rozs mennyisége is mintegy 100 métermázsás tételekből áll, addig a kisgazdaságok által értékesíthető bűza mennyisége átlagosan csupán 13 métermázsás, a rozs mennyisége pedig alig 5 métermázsás tételekből tevődik össze. Magyarország régi területén ez a megoszlás sokkal kedvezőbb volt, amennyiben a forgalomba kerülő bűzának 42 százalékát, a rozs-
nak 46 százalékát szolgáltatták a közép- és nagygazdaságok. Ezt a hátrányos eltolódást részben az ország megcsönkítése, részben a földbirtokreform idézte elő. A jövőre vonatkozóan kifejtette, hogy a szaporodás és a földreform következtében a mezőgazdaságnak és az országnak a jelenleginél jóval kevesebb feleslege marad. Az exportálható mennyiség bűzából alig 5 millió métermázsá, rozs-
ból pedig 3 millió métermázsá sem lesz. Végül elismeréssel adózott a földművelésügyi kormány versenytermelési tevékenységéért. Az előadáshoz *Maróthy Kálmán*, az Országos Szabványosító Bizottság alelnöke, aki a külföldi exportra kerülő termények szabványosításának fontosságára mutatott rá, és *Havas Mór* szóltak hozzá.

Március 8-án *Eber Antal* elnöklése mellett *Serbán Iván*, az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója „*A konjunktúra-kutatás gyakorlati jelentősége a mezőgazdaság szempontjából*” címen, március 29-én pedig *Jacobi Olivér*, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója „*Európa racionalizálása*” címen tartott előadást. Az előadások alapjául szolgáló tanulmányokat jelen számunk közli.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi január hónapban.

Magyarország gazdasági helyzetében január folyamán nagyobb jelentőségű változás nem történt. A fizetéseképtelenségi eseteknek és a munkanélküliek számának jelentékenyebb növekedése, valamint a mezőgazdasági export növekvő nehézsége csupán átmeneti nehézségeknek nem tekinthetők s ha aggodalomra még nem is nyújtanak okot, kétségtelenül arra mutatnak, hogy a magángazdaságnak elég nehéz helyzettel kell megküzdenie. Ipari termelésünk fokozódása, a nyugodt árszínvonal és a kisegítő pénzgazdasági helyzet módot nyújtanak arra, hogy a nehézségek legyőzését remélhessük. Az állam kedvező pénzügyi helyzete, külpolitikai viszonyaink javulása és a tervezett állami beruházások folytán fellendülő ipari tevékenység kilátást nyújtanak arra, hogy nagy pénzügyintézeink és iparvállalataink a kedvező múlt évi eredménynél még sikeresebb üzletévhez kezdjenek.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltűntető költségvetési előirányzat január hónapra 3.8 millió pengő felesleggel számol az előző év ugyanezen hónapjának 0.2 millió pengőben előirányzott feleslegével szemben. A kiadások a múlt évi előirányzattal szemben lényegtelen eltérést mutatnak, úgy hogy az előirányzott magasabb felesleg kizárólag a magasabban előirányzott bevételnek tulajdonítható. A bevételek előirányzata a múlt esztendő tapasztalatain alapszik, míg a kiadásoknál a következő rendkívüli tételek szerepelnek:

Francia—magyar háború előtti követelések	...	815.000 P
Olasz—magyar	«	147.000 «
6%-os konszolidációs pénztárjegyek	...	900.000
Kényszerkölcsön visszafizetése	...	120.000
Békeszerződési terhek	...	482.000 «
Dohányvásárlás	...	9,600.000 «
Állami alkalmazottak végkielégítése	...	40.000 «

Az államháztartás január havi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
január	64.7	68.5	81.6	+ 16.9	+ 13.1

Vagyis az állami számlák összes bevételi eredménye, ideszámítva a nem állami számlákon szereplő sőjővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot januárban 13.1 millió

pengővel multa felül, ami által a 3.8 millió pengőre előirányzott bevételi felesleg 16.9 millió pengőre szaporodott. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban az előirányzatot felüli bevételek és a feleslegek összehasonlítása a következő képet mutatja:

	előirányzatot felüli bevétel	felesleg
július	+ 7.4	+ 1.7
augusztus	+ 2.9	+ 3.0
szeptember	+ 17.2	+ 15.8
október	+ 7.1	+ 18.5
november	+ 13.8	+ 15.5
december	+ 18.8	+ 21.5
január	+ 13.1	+ 16.9
Összesen:	+ 80.3	+ 89.5

Vagyis a költségvetési év első 7 hónapjában az előirányzott 9.2 millió feleslegesen felül az előirányzatot felüli bevételek további 80.3 millió pengőt tettek ki, vagyis a havi átlagban 12.8 millió pengő felesleg mutatkozott, ami az előirányzott összes bevételnek (501.8 millió pengő) 17.8%-át teszi ki. Az előirányzatot felüli bevételek túlnyomó része januárban is főleg a vámbevételekből, forgalmi és fogyasztási adókból és az illetékekből adódott.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását januárban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	millió pengő
Vámjövedék	10.2
Dohányjövedék (brutto)	11.5
Cukoradó	3.6
Sójövedék (netto)	2.8
Összesen	28.1
Különbség az előirányzattal szemben	+ 2.1

A lekötött bevételek minden egyes számlája bevételi többletet tüntet fel és a többlet 66%-át a sójövedék, 25%-át pedig a dohányjövedék szolgáltatja. A lekötött bevételek többlete az összes bevételi többletnek 14%-át tette ki.

A népszövetségi kölcsönszámlák álladékaiban lényegesebb változás nem történt.

Elkészült az 1928—1929. költségvetési évre szóló állami költségvetés is, melynek bruttó végösszege az előző évi költségvetéssel összehasonlítva, a következő millió pengőben:

Bevétel

	1927/28	1928/29
állami közigazgatás	753.7	870.3
állami üzemek	438.8	490.—
összesen	1192.5	1360.3

Kiadás

állami közigazgatás	753.5	867.8
állami üzemek	438.8	890.—
összesen	1192.3	1357.8
többlet	0.2	2.5

Az 1928—29. költségvetési évre a közszolgáltatások egyes bevételi tételeiből a következő többlet irányoztatott elő az előző évvel szemben:

házaadó	10,000.000 P
társulati adó	240.000 «
forgalmi adó	5,800.000 «
illeték	30,332.000 «
fogyasztási adók	17,864.000 «
vámjövedék	26,408.000 «
sójövedék	1,316.000 «
dohányjövedék	12,960.000 «

Az Olaszországgal, Észtországgal és Svédországgal korábban megindult tarifális kereskedelmi szerződések januárban is folytatódtak, Portugáliával pedig, mellyel kereskedelempolitikai viszonyunk szabályozatlan volt, tárgyalások indultak meg legnagyobb kedvezményi elbánást biztosító egyezmény megkötése céljából.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségek száma, amely szeptember óta újból emelkedésnek indult, januárban ismét oly magasra emelkedett, hogy e téren ily kedvezőtlen eredmény 1926 júniusától nem mutatkozott. Még nagyobb arányú volt a passzívák összegének az emelkedése, mert míg az új fizetéseképtelenségek száma az előző havi 134-ről 180-ra emelkedett, addig a passzívák összege 8.1 millió pengőről 15.9 millió pengőre növekedett. Augusztusban egy fizetéseképtelenségre átlagban 34.500 P passzívra esett, januárban már ez az átlag 88.000 pengőre rugtatott fel.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről következően tájékoztat:

1928. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket nem előzőtt megkényszer-egyezség	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
január	52	89	34	5	180

A januári fizetéseképtelenségek közül a mezőgazdaság 4, az ipar 11 és a kereskedelem 165 esettel volt érdekelt. A vidék részesedési aránya az esetek száma szerint 69%, a passzívák összegéből pedig 71.8% volt. A fizetéseképtelenségi eseteknek számszerint 40%, passzívák összege szerint pedig 22%-a a textilkereskedelmet érintette.

Az augusztusi mélypont óta az újonnan bejelentett fizetéseképtelenségek növekedését a következő táblázat mutatja:

	száma	aktívák összege	passzívák összege
1927 augusztus	49	0.91 millió P	1.72 millió P
1927 szeptember	60	0.95 « «	1.82 « «
1927 október	83	1.83 « «	3.22 « «
1927 november	88	2.46 « «	3.81 « «
1927 december	134	4.42 « «	8.09 « «
1928 január	180	10.54 « «	15.86 « «

A felvett váltó óvásokról a központi statisztikai hivatal január havára vonatkozólag a következő adatokat közli:

100 pengőn alul	...	1.312 drb	96.810 P értékben
101—1000 pengő között	7.117	«	2,703.766 «
1001—2000 «	898	«	1,307.258 «
2000 pengőn felül	717	«	3,701.971 «
összesen	10,044 drb		7,809.805 P értékben

Az összes óvatolt váltók közül Budapesten 3559 került bemutatásra 3.4 millió pengő értékben.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten január havában:

üzletnyitás	...	719
üzletbeszüntetés	...	611
cégbejegyzés	...	50
cégtörlés	...	119

A budapesti zálogházak forgalma január havában a következő képet mutatta:

zálogfelvétel volt	140.272 tétel	2,147.957 pengő értékben
zálogkiváltás	100.093 «	2,602.457 «
árverés	3.230 «	36.162 «
zálogálladék	583.963 «	13,216.146 «

Január folyamán a zálogfelvételek száma lényegesen emelkedett, a zálogkiváltások száma csökkent, úgy, hogy a zálogálladék úgy darabszám, mint költsönzött összeg tekintetében eddig el nem ért magaslatra emelkedett.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalvány*-forgalom igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab-szám	pengő	tétel-szám	
január hónapban...	148,170.000	6502	5,930.000	260	22.788

A Budapesti Leszámloló Egylet forgalma volt ... 80,420,000 P

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege 228,590.000 pengő, amely az előző havi 224,320.000 pengővel szemben némi emelkedést mutat, és lényegesen felülmúlja az előző év 197,830.000 pengős átlagát.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége januárban 21.5 millió pengővel kisebbedett, amiből 2.2 millió pengő a váltópénzre esik. Minthogy e hónapban a girokövetelések összege is 13.6 millió pengővel apadt, a tényleges és virtuális jegyforgalom csökkenése összesen 35.1 millió pengőt tett ki, s így a december végi legmagasabb forgalmi összeg 795.6 millió pengő ismét leszállott 760.5 millió pengőre. A váltótárca végeredményben a hónap végére 19 millió pengővel csökkent, de ez a hónap

utolsó heti benyújtásának tulajdonítható, mert az első három hét végén a váltótárca apadása december végével szemben 51.8 millió pengőt tett ki. Az állam adóssága január folyamán 460.000 pengővel csökkent, és 110,939.000 pengőt tett ki. A fedezeti arány január végén 47.8% volt, a váltóleszámitolási kamatláb 6%.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőkben:

január	7.	---	---	---	---	40.199
"	15.	---	---	---	---	39.367
"	23.	---	---	---	---	38.420
"	31.	---	---	---	---	38.028

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva január 31-én összesen 46,072.543 penő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége január folyamán 18.453 pengővel növekedett.

Nagyobb pénzügyintézetek és iparvállalataink az 1927-i üzletévet kedvező eredménnyel zárták le. A legnagyobb pénzügyintézetek saját tőkéje, kimutatott nyeresége és osztaléka a következő volt:

	saját tőke	tiszta nyereség	osztalék
Hitelbank	63,500.000	6,984.000	4,544.000
Kereskedelmi Bank	51,500.000	5,066.000	3,000.000
Angol-Magyar Bank	31,400.000	2,184.000	1,560.000
Hazai Takarékpénztár	26,570.000	2,850.000	1,920.000
Magyar-Olasz Bank	26,000.000	1,710.000	1,080.000
Leszámitoló Bank	20,550.000	2,338.000	1,560.000
Magy. Ált. Takarékpénztár	20,000.000	1,184.000	1,040.000
Hazai Bank	17,000.000	1,030.000	720.000
Moktár	14,300.000	1,661.000	1,100.000

Ugyanezen 9 intézet az ezévi 25,000.000 pengő tisztanyerességgel szemben a múlt évben csupán 16,524.000 pengő tiszta nyereséget mutatott ki, vagyis a múlt évvel szemben az emelkedés több mint 50%. 1913-ban ugyanezen intézetek tiszta nyeresége 67,966.000 aranykorona volt. Érdekes megjegyezni még, hogy 1913-ban 14 intézet mutatott ki 1,000.000 aranykoronán felüli tiszta nyereséget, 1927-ben 3, 1928-ban pedig 8.

Fenti pénzügyintézetek összesített adatai szerint 1927 év folyamán a jelzálogos kölcsönök 40.9 millióról 127.5 millióra, a kibocsátott záloglevelek pedig 29 millióról 115.8 millió pengőre emelkedtek.

A mezőgazdaság hosszúlejáratú kölcsönigényeinek kielégítésére a Magyar Földhitelintézet mérlege mutat fel jelentős fejlődést, amely szerint az intézet törlesztéses kölcsöneinek összege 34.5 millióról 59.7 millióra, forgalomban levő zálogleveleinek összege pedig 34.2 millióról 59.6 millióra emelkedett.

A bankmérlegek tekintetében figyelemre méltó újítás az, hogy a Tébe hosszús tárgyalások után a kötelekékbe tartozó intézetek számára egyetemes mérlegmintát állapított meg és az 1928 június 30-i mérleg lezárása után az egyes Tébe intézetek ezen minta szerint készített mérlegeiket fél-évenként közzé fogják tenni.

A Pénzügyintézetek Országos Szövetsége beolvadt a Tébébe, és ezentúl mint annak vidéki szakosztálya fog működni, ami által a Tébe tevékenysége az egész országra kiterjed.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	356,423.169 pengő
b) idegen valutában	26,178.917 "

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	454,121.898 pengő
b) idegen valutában	238,822.778 „

A takarékbetétek összege január folyamán 17,800.000 pengővel, a folyószámlabetétek összege pedig 10,700.000 pengővel emelkedett, ami által a takarékbetétek 1913. évi állományuknak 38.2%-át, a folyószámlabetétek pedig 80.9%-át érték el.

A pénzügyi helyzet decemberhez képest némileg enyhül és január a fővárosban a viszonylagos pénzbőség jegyében telt el. Tőzsdei célokat szolgáló lombardkölesönben állandóan erős volt a kínálat, de a lanyha tőzsdei forgalom miatt minimális volt a kereslet. Erősebb hiteligenyülés fordult elő a vidéken, ahol néhol már a zöldhitelnyújtás is megkezdődött. Kamatláb tekintetében változás nem történt. A magánkamatláb prima kereskedelmi váltókra $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ %, a vidékre szóló visszleszámitolási kamatláb $7\frac{1}{2}$ — $9\frac{1}{4}$ %, a vidéki kihelyezési kamatláb $8\frac{1}{2}$ —14%.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó két hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 XII. 31.	1928 I. 31.	1926 XII. 31.	1927 XII. 31.	1928 I. 31.
I. Bankok	9.1	10.5	10.4	13.5	18.3	18.0
II. Takarékpénztárak	5.3	7.3	7.4	10.6	16.1	16.4
III. Biztosító társaságok	6.3	9.1	10.2	7.6	9.5	10.8
IV. Gözmalmok	14.3	11.2	10.5	18.2	14.6	13.8
V. Bányák és téglagyárak	44.1	73.2	76.6	55.3	92.9	97.4
VI. Könyvnyomdák	16.5	30.1	32.5	37.4	66.7	71.9
VII. Vasművek és gép- gyárak	28.8	41.3	38.7	33.5	48.5	45.6
VIII. Közlekedési vállalatok	8.1	8.1	7.8	11.8	12.2	11.7
IX. Cukorgyárak	73.2	80.6	77.4	83.4	91.6	88.2
X. Gyár- és villamossági vállalatok	81.9	100.6	96.1	127.8	155.6	148.5
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58.3	91.3	94.6	106.9	179.7	183.6
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32.4	46.7	51.2	56.5	81.0	88.7
XIII. Textilipari vállalatok	29.3	33.6	32.9	40.4	53.3	52.6
XIV. Vegyszeripari vállalatok	21.8	33.9	31.7	24.0	36.1	33.7
XV. Különféle vállalatok	36.3	51.9	50.9	64.0	85.1	83.7
Az összes részvények indexe	15.6	20.8	20.9	22.4	31.5	31.5

Amint látható a részvények árhullámozása minimális és az egyes áreltolódások csekély jelentőségűek. A tőzsdei forgalom lanyha és vontatott volt.

A tőzsdei forgalmat terhelő költségek enyhítése érdekében a Budapesti Árú- és Értéktőzsde tanácsa az alkuszdíjakat a kötésárfolyam értékének 2‰-éről $1\frac{1}{2}$ ‰-ére szállította le oly módon, hogy az alkuszdíj minimumát 400 pengő kötésértékig 1 pengőben, azon felül 2 pengőben állapította meg, egyúttal több részvényre új kötéségségeket állapított meg.

A mezőgazdaság helyzete.

A vetések áttelelése kedvező képet mutat, csak itt-ott kelt aggodalmat a fagykár lehetősége, továbbá egyes dunántúli vidékeken egérkár állapítható meg. A traktorok elterjedése folytán az őszi szántást a szokottnál nagyobb területen végezték. Ugyancsak örvendetesen emelkedett a nemesített vetőmagvak és a műtrágya használata is. Az állatállomány kiteleltetése körül semmi nehézség sem mutatkozik, de az abraktakarmány drágasága és a több helyen mutatkozó korpahiány ad panaszra okot. A takarmány ára körül országszerte igen nagy eltérés mutatkozik.

A terményárak javulóban vannak, a rossz utak azonban sok helyen zavarják az értékesítést. Nagy ellentétek mutatkoznak a tejértékesítés terén is. Leszámítva városi fogyasztás körzetét, a távolabbi helyeken alig lehet a tejet értékesíteni.

A borértékesítés gyöngé. A szőlősgazdák körében újra erőre kapott a borfogyasztási adó eltörlésére irányuló mozgalom. Az állatvásárokon feltűnő a loarak további hanyatlása. A sertéspiacon javulás észlelhető. A marhapiacon kedvezőtlenebb a helyzet. Hiányzik a kiviteli lehetőség és az állatokat csak nehezen lehet értékesíteni.

Az általános értékesítési helyzet hatása alatt a föld ára is ingadozó. Nagy eltérés van a kis és nagybirtok értékesítési lehetőségei közt. Egyes helyeken a parasztbirtok ára kétszer olyan drága, mint a nagybirtoké. Birtokforgalom, ha kisebb mértékben is, ott fordul elő, ahol a vagyonosabb és földéhes kisgazdák keresik a földet. Érdekes megemlíteni, hogy iparosok és kereskedők is többen fordulnak elő a vevők között. Igen kevés a haszonbéres földek keresete, mert a nyomasztó pénzbajok miatt csökkent a vállalkozói bátorság.

A munkásviszonyok terén a csekély munkaalkalom hatása érezhető, ami sok helyen kritikussá teszi a földmunkások helyzetét. Ennek ellenére a napszámbér nagy eltéréseket mutat s 1.5 pengőtől 3—4 pengőig ingadozik.

A földművelésügyi ministerium harmadik hivatalos jegyzékének kimutatása szerint az ország területén a gazdák kezein mintegy 250.000 hektoliter bejelentett eladó bor van. Hogy azonban ezenkívül mennyit tesz ki a be nem jelentett mennyiség, az nem állapítható meg. Legtöbb eladó bort kínálnak az alföldi borvidékről. Az aránylag nagy kínálat dacára a borpince teljesen lanyha és üzlettelen. A januári nagy hideg jelentékeny kárt okozott a szőlőkben. A tavaszi szőlőmunkák még nem kezdődtek meg.

Az Orsz. Földbirtokrendező Bíróság helyébe felállítandó Országos Földbirtok Bíróságról szóló törvényjavaslatot az összes gazdaérdekeltségek ellenezték.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak január végén:

77 kg.-os tiszavidéki búza ...	33.85 pengő
rozs	28.90 „
takarmányárpa	27.75 „
tengeri	24.20 „

Itt említjük meg, hogy a hazai cukorgyárak folyó évi január végéig több répacukrot állítottak elő, mint amennyire az érdekeltség a folyó ter-

melési időszak valószínű termését a kampány kezdetén becsülte. A cukorgyártás eddigi eredménye hazánkban az előző időszak egész répacukortermését is meghaladta, jóllehet az 1927. évi cukorrépatermés lényegesen kisebb volt, mint az 1926. évi. Érdekes még megemlíteni, hogy a nádcukor térhódítása a világ cukortermelésében a répacukorral szemben kétséget kizáróan megállapítható.*

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnakőszén-külkereskedelmi forgalma 1928 január havában országok szerint csoportosítva, a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	m e n n y í s é g m é t e r m á z s á k b a n			
1. Ausztria	6.694	4.250	20	64.401
2. Cseh-Szlovákia ...	238.686	2.000	—	38.169
3. Románia	—	—	—	—
4. S. H. S. állam ...	—	22.570	5.300	10.610
5. Németország	1.300	—	—	600
6. Belgium	—	—	—	400
7. Lengyelország ...	825.462	—	—	—
8. Bulgária	—	—	—	—
Összesen	1072.142	28.820	5.320	114.180

vagyis szénbehozatalunk összesen ... 1100.962 q volt.

míg szénkivitélünk összesen ... 119.500 q-t tett ki.

Széntermelésünk eredménye december havában:

kőszén 687.800 q,

barnaszén 6,350.500 q

volt, ami az előző hónapokkal szemben némi emelkedést tüntet fel és a téli hónapok fokozottabb igényeinek megfelelő volt.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége januárban 5,586.676 q volt.

A munkanélküliek számának novemberben megkezdődött emelkedése januárban ismét tovább folytatódott. Maga a növekedés évszerű jelenség, mert a téli hónapokban némi emelkedéssel kell számolni. Azonban, ha az utóbbi 3 év januári emelkedési számát ez év január emelkedési számával összehasonlítjuk (1925-ben +13.7%, 1926-ban +7.4%, 1927-ben —2.1%, ez évben +21.3%), meg kell állapítanunk, hogy a mostani emelkedés nem csupán az évszak rovására írható, hanem az a szokásos téli visszaesés méreteit túlhaladta. Abszolút számot tekintve azonban 1928 januárjában még mindig 20.2%-kal kevesebb volt a munkanélküliek száma, mint 1927 januárban. A munkapiac helyzete vidéken kedvezőtlenebb volt, mint a fővárosban, illetve a munkanélkülieknek a fővárosba tódulása kisebb méretű volt, mint az előző években.

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt januárban 1093, ebből férfi 911, nő 182,

* Statisztikai Szemle VI. évf. 2. szám 189. oldal

míg a szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt 16.337, ebből 14.676 férfi, 1661 nő, akik közül budapesti 8617.

Az Országos Munkásbiztosító Pénztár taglétszáma volt Budapesten:

férfi	258.553
nő	159.601
Összesen	418.154

Az Államvasutak beruházási kölcsöneinek felvételét főleg a gyár-
ipar várja türelmetlenül, amely a rendelkezéseket még a kölcsön felvétele
előtt szeretné kiadatni. Mivel a rendelkezések kiadása csak a kölcsön fel-
vétele után fog megtörténni, felmerült annak a lehetősége, hogy a vasúti
kölcsön felvétele előzze meg a birtokreform finanszírozását célzó külföldi
kölcsönt.

Egyes vas- és acélgyárak között fúziós tárgyalások indultak meg,
amelyek eredménnyel kecsegtetnek. Hivatalos helyről is sürgetik a fúziót,
mert a 126 magyarországi gépgyár helyzetén elsősorban a fúziók létre-
hozatala által kezdeményezett racionalizálással lehetne segíteni.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala január folyamán nem válto-
zott, általában az árhullámozás igen minimális volt, vagyis lényegében
a decemberi árak maradtak érvényben. Az élelmezési cikkek és mező-
gazdasági termékek indexszámának némi csökkenését az ipari anyagok
és termékek indexszámának megfelelő emelkedése egyenlítette ki. A rozs
ára némileg csökkent, a búza és árpa ára pedig emelkedett. Az ipari
anyagok közül a bőrárak áremelkedése folytatódott. Az utolsó 12 hónap
alatt a mezőgazdasági index 2 ponttal, az ipari index 13 ponttal lett
magasabb.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi
áraindex a következő képet mutatja:

	1927 I. 31.	1927 XII. 30.	1928 I. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	123	127	125
Ipari anyagok és termékek	129	141	142
Nyersanyagok	123	141	139
Gyártmányok	130	130	130
Belföldi árak	121	134	134
Külföldi árak	137	138	136
Az összes árak átlaga	127	135	135

A *létfontartási index* januárban az előző hónaphoz képest minimáli-
san csökkent az élelmezési és fűtési költségek árenyhülése folytán, azon-
ban az előző év január hónapjával szemben még így is észrevehető drágu-
lás mutatkozik:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
1927 január 31.	106	121	118·5
1928 dec. 31.	113	124·9	120·30
1928 január 31.	112·3	124	120·67

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
január --- --- ---	280.621	55.551	57.536	278.636
b) biztosítási érték pengőben				
január --- --- ---	10,737.800	2,267.600	2,332.000	10,673.400

A közraktári forgalom az előző hónappal szemben úgy a beraktározás, mint a kiraktározás terén lényeges visszaesést mutat, amely a szokott évadszerű csökkenést is meghaladja. Ellenben a készletek úgy mennyiség, mint biztosítási érték tekintetében a szokott színvonalon mozognak.

Magyarország külkereskedelmi forgalmáról 1927. év folyamán a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújtjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
millió pengőben			
január --- --- ---	73·3	58·1	— 15·2
február --- --- ---	78·4	54·9	— 23·5
március --- --- ---	97·1	63·4	— 33·7
április --- --- ---	91·5	53·7	— 37·8
május --- --- ---	92·4	61·1	— 31·3
június --- --- ---	83·7	51·4	— 32·3
július --- --- ---	88·3	57·4	— 30·9
augusztus --- --- ---	107·5	75·9	— 31·6
szeptember --- --- ---	115·0	82·1	— 32·9
október --- --- ---	111·8	80·7	— 31·1
november --- --- ---	104·3	81·9	— 22·6
december --- --- ---	103·5	79·9	— 23·6
Összesen ...	1146·8	800·5	— 346·3
1926. évben januártól-decemberig	952·0	869·7	— 82·3

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak áruforgalma december hónapban a következő volt:

1927. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakomány	
	tonna	tonna- kilométer	tonna	tonna- kilométer	tonna	tonna- kilométer
december	29.235	3,319.750	36.570	4,583.375	1,568.312	174,898.871

A MÁV. vonalain átfutó forgalom decemberben 42.183 tonna és 11,075.900 tonnakilométer volt, ami lényegesebb változást nem tüntet fel.

A MÁV. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	1927 december	
	tonna	tonna-kilométer
árpa.....	8.568	1,096.704
búza és kétszeres.....	38.076	4,302.588
rozs.....	8.265	843.030
tengeri.....	19.714	3,173.954
zab.....	3.929	483.267
egyéb gabonanemű.....	1.151	162.291
gabonaneműek összesen	79.703	10,061.834
ásványszén, koks, brikett és lignit.....	475.800	46,152.600
bányafa.....	10.396	1,580.192
gömb- és rönkfa.....	14.477	1,983.349
tűzifa.....	143.125	17,031.875
talpfa.....	1.936	203.280
szőlőkaró.....	653	69.218
fűrészelt, hasított, ácsolt fa.....	40.076	5,570.564
faneműek összesen	210.663	26,438.478

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt január végén:

automobil.....	13.123
motorkerékpár.....	4.998
összesen:.....	18.121
ebből vidéken.....	40.9%

Fenti gépjárművekből volt 8221 személykocsi, 2918 teherkocsi, 392 autóbusz, 1107 bérautó, 485 egyéb gépkocsi, 662 melléküléssel motorkerékpár, 4336 mellékülés nélküli motorkerékpár.

A gépjárművek számának növekedése január folyamán 1.2% volt, amelyből az autók számának növekedése 0.5%, a motorkerékpárok pedig 1.9%-ot tett ki.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1928. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
január.....	4,350.510	979.777	885.679	59.853

A Budapestre érkezett hajók száma: 148.

A Budapestre érkezett idegenek száma 18.395, ebből 3531 külföldi és 2552 megszállt területi volt.

Budapestre érkezett 38 repülőgépen 34 személy és 874 kg teher
 Budapestről indult 38   "   25   "   361   "

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 november	1927 december	1928 január
bádogos --- --- --- ---	0·90 P	0·70 P	0·80 P
asztalos --- --- --- ---	0·70 "	0·68 "	0·74 "
szabó... --- --- --- ---	0·61 "	0·68 "	0·61 "
kőműves --- --- --- ---	0·89 "	0·82 "	0·89 "
napszámos --- --- --- ---	0·50 "	0·48 "	0·49 "
gyárimunkásnő --- --- ---	0·27 "	0·27 "	0·28 "
napszámosnő --- --- ---	0·36 "	0·44 "	0·57 "

A népjóléti minisztérium elkészítette az aggkori és rokkantsági biztosításról szóló törvényjavaslatot. A munkások és magántisztviselők 6000 pengő évi fizetésig kötelező biztosítás alá esnének, 6—12.000 pengőig pedig önkéntes biztosítást köthetnének. A biztosítási járulék a munkások jövedelmének 4·5%-a, a magántisztviselőknek pedig 5·8%-a, s mindkét csoportnál a járulék felerészben a munkaadót, felerészben az alkalmazottat terhelné. A tervezet a hátramaradottak kegydíjáról is gondoskodik.

A Budapestben kiadott építkezési engedélyek száma volt január hónapban:

földszintes házakra --- --- --- ---	77
emeletes házakra --- --- --- ---	36
egyéb új épületekre --- --- --- ---	7
átalakításokra --- --- --- ---	163

A befejezett építkezések száma volt január havában:

földszintes lakóház --- --- --- ---	32
emeletes lakóház --- --- --- ---	22
egyéb új épület --- --- --- ---	7
átalakítás --- --- --- ---	92

Az újonnan keletkezett lakások száma ugyanezen idő alatt egy-szobás 134, kétszobás 210, háromszobás 161, négyszobás 147, ötszobás 46, hatszobás 24; az újonnan létesült szobák száma 2783.

Fontosabb sztrájkmozgalom nem fordult elő.

Ifj. Rácz Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Neubauer Gyula</i> : Tőke, vagyon, gazdagság	313
<i>Fülei-Szántó Endre</i> : A valorizáció törvényhozásunkban, különös tekintettel az 1928. évi XII. t.-c.-re	334
<i>Zelovich László</i> : Kereskedelmi mérlegünk kérdéséhez	354

Közlemények

<i>Buday Gyula</i> : A newyorki értéktőzsde és pénzpiac	363
<i>S. A.</i> : Az új román banktervezet	367

Könyvismertetések

<i>Földes B.</i> : Finanzwissenschaft. (Domány Gy.) — <i>Bozóky F.</i> : A statisztika módszertana. (Varga J.) — <i>Rexford Guy Tugwell</i> : Industry's Coming of age. (Buday K.) — <i>Bonn M. J.</i> : Geld und Geist. (Román A.) — <i>Wolff H.</i> : Lehrbuch der Konjunkturforschung. (Balogh T.) — <i>Winkler F.</i> : Ungarn's Nahrungs-mittelquelle des deutschen Volkes. (Viener A.) — <i>Haber F.</i> : Österreichs Wirtschaftsbilanz. (Hammersberg M.) — <i>Samsøe Jens</i> : Die Industrialisierung Dänemarks. (Viener A.)	370
---	-----

Folyóiratok szemléje	386
-----------------------------	-----

Világgazdasági visszapillantás 1927-re (Zelovich L.)	393
---	-----

Magyar Közgazdasági Társaság	408
-------------------------------------	-----

Közgazdasági Krónika. (Ifj. Rác L.)	413
--	-----

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I. Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES. a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I. Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Ferenc-körút 39.)**

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. kötet: SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR :

A magyarországi pénzüintézetek fejlődése

ÁRA 10 P

V. kötet: BALOGH TAMÁS :

A német pénzüromlás oknyomozó története

ÁRA 6 P

VII. kötet: DOMÁNY GYULA :

A valutarendszerek elmélete

ÁRA 10 P

Tőke, vagyon, gazdagság.

Laurits V. *Birck*, a kopenhágai egyetem kiváló tanára nemrégiben érdekes tanulmányt írt a tőkeelmélet jelenlegi állásáról abba a nagyszabású gyűjteményes munkába, amelyet Friedrich *Wieser* emlékének szentel a nemzetközi tudományos világ. Fejtegetéseit, amelyekre még lesz alkalmunk visszatérni, a következő megállapítással kezdi: „Nichts innerhalb der Terminologie der Volkswirtschaftslehre ist so unsicher, als der Begriff Kapital.“¹

Hogyan? Kérdezhetné joggal az, aki elméleti kérdésekben némileg járatos, hát lehet a tőke a közgazdaságtan legbizonytalanabb fogalma akkor, amikor tudományunknak elismerten legjobb dogmakritikai munkája, *Böhm-Bawerk* három hatalmas kötete éppen a tőkeproblémának van szentelve? Milyen lehet többi fogalmaink állapota, amikor a legjobban feldolgozott tőkefogalomról azt lehet állítani, hogy a legbizonytalanabb! Nem lehet szándékunk, hogy itt *Böhm-Bawerk* problémakörének boncolgatásába fogjunk, de talán elég rámutatnunk arra, hogy az ő figyelme inkább a tőkekamat kérdésének, mint magának a tőkének szólt: problémája elsősorban a beszámítási elmélet ama tételéből eredt, hogy a fogyasztási javak értéke egyenlő azon termelési javakéval, amelyekből előállítottak; miből következik, hogy annak a többletnek, amelyet a fogyasztási javak értékében a tőkekamat jelenlétének kellene tulajdonítani, nyomát nem találjuk.² Azt hisszük, nem tévedünk, amikor arra az álláspontra helyezkedünk, hogy ebben a problémafeltevésben bizonyos önkényesség rejlett, amiből a tőke problematikájára lényeges következtetést vonni nem lehet.

De nézzük a gyakorlati élet felfogását. Érzi-e a gyakorlat embere a tőkefogalom bizonytalanságát abban a mértékben, ahogy azt az elmélet állásából következtetni lehetne? Bizonyára nem. Igaz, hogy a gyakorlati tőkefogalom nem

¹ Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. Herausgegeben von Hans Mayer. Dritter Band. 1928. S. 181. Realkapital contra Privatkapital. Hasonlóképp vélekedik különben a Palgrave's Dictionary (new ed. 1925.) is. Vol. I. p. 217: „There is probably no term in economics, which has given rise to so much controversy as capital.“

² L. *Böhm-Bawerk* munkáján (Kapital und Kapitalzins. 4. Aufl. 1921.) kívül *Schumpeter* értelmezését is. (Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. 2. Aufl. 1926. S. 242—247.)

egyértelmű és nem határozott. Igaz, hogy ezekből a fogalmakból ellentmondásnélküli, egységes rendszert alkotni nem lehet. De azért, hogy ez a sokféleség számottevő hibaforrássá lehetne a gyakorlati élet számára, bajosan volna állítható.

A gyakorlati élet felfogása szerint egy vállalat *alaptőkével* indul meg, mely összefoglalja mindazokat az erőforrásokat, amelyek felett egy vállalat rendelkezik s amelyek a vállalat életét táplálják. Ehhez az alaptőkéhez a vállalat fennállásának ideje alatt bizonyos *tartaléktőke* járul, a jövedelmező években visszatartott, tehát tőkésített nyereségek-ből. De hogy, ugy az alap-, mint a tartaléktőke milyen névleges szerepet töltenek be, kitűnik abból, hogy a vállalat tőkeerejének el nem hanyagolható részeként kell tekintenünk azokat a tőkésítéseket, amelyek a titkos tartalékokban rejlenek. Mindezek a tőkék azonfelül együttvéve is csak a vállalat *saját* tőkéjét adják meg, jogi értelemben. Nem adják meg ellenben a vállalat *egész* tőkeerejét, miután a modern vállalatok kölcsönvett tőkével, u. n. *idegen* tőkével is dolgoznak. Láthatjuk tehát, hogy ebben az első megkülönböztetésben a súlypont a *jogi* különbségeken van. Amellett kétségtelen, hogy mindezeket a tőkéket *pénzértékben* szokás kifejezni.

Egy másik gyakorlati megkülönböztetésben a jogi elemek már technikaiakkal keverednek. Minden tőke jellemvonásához, életfolyamatához tartozik, hogy méreteiben megmarad, ellenben anyagában folyvást megújul. Mint az emberi test, melyről azt szokás mondani, hogy hétévenként megújul elemeiben s mi emberek mégis „ugyanazok“ maradunk, miközben megváltoztunk. A tőkének ezt a változását teljes kicserélődésének tartamával, forgási idejével jellemezzük. Amennyiben a tőke forgási ideje hosszú, beszél a gyakorlat embere is *állótőkéről*, amennyiben pedig rövid, *forgótőkéről*. Mivel egy vállalat életegysége, számadási ideje egy év, állótőkének mondhatjuk azt, melynek forgási ideje egy évnél hosszabb, forgótőkének ellenben azt, melynek forgási ideje egy évnél rövidebb. A tőkének ez a *technikai* jellegű megkülönböztetése *elméleti* eredetű s Adam *Smithre* vezethető vissza. Technikai jellege ezzel, mint látni fogjuk, csak még természetesebbnek mondható. A gyakorlat embere e megkülönböztetés helyett eredetileg az *alap-* és az *üzemi* tőkét állította egymással szembe. Az alaptőkéből, tehát egy jogi fogalomból indult ki. Amikor egy vállalat létrejön, elsősorban állandó berendezéseire kell szert tennie, ami nem más, mint az állótőke. Ezt az állótőkét teremti meg az alaptőke. Hogy most már a vállalat működhessék, üzemben legyen tartható, hitelt vesz igénybe. Ez az idegen tőke és ha a vállalat már tartalékokat gyűjtött, akkor tartaléktőkéje a forgótőke, amelyet ebben az összefüggésben üzemi tőkének nevezett el a gyakorlati élet. Az állótőke mint alaptőke, a

forgótőke mint üzemi tőke tehát a *jogi* és *technikai* elemek keveredését tünteti fel a tőke gyakorlati fogalmában. Meg lehet azonban állapítani, hogy ez a keveredés csökkenőben van és pedig a jogi elemek rovására.

A saját és az idegen tőke különbsége fényt vet a tőkének a pénzhez és a hitelhez való viszonyára is. A gyakorlati élet ugyanis ebben a tekintetben két piacot különböztet meg, a *pénzpiacot* és a *tőkepiacot*. A pénzpiac a *rövidlejáratu hitelek* piaca, elsősorban a váltóhitel; a tőkepiac ellenben nem csupán hitelpiac, amennyiben a *hosszulejáratu hitelek* mellett, melynek típusaként a kötvényhitelt említhetjük meg, a *tőketulajdonnak* is piaca, részvénytőkepiac. A gyakorlati élet tehát itt bizonyos különbségeket tesz pénz és tőke, hitel és tőke között, amelyek gyakorlati igényeknek egészen jól megfelelnek, noha az elmélet állandó támadásainak voltak kitéve.¹

Végül még egy alkalma van a gyakorlati életnek arra, hogy a tőke fogalmával szemben állást foglaljon. Ezt az alkalmat a vállalatok *vagyonmérlege* szolgáltatja. Tudvalevő, hogy a vagyon a vagyonmérleg aktívum oldalán, viszont a tőke, még pedig akár saját tőke, akár idegen tőke, a vagyonmérleg passzívum oldalán fordul elő. Látható, hogy a könyvelési technika, amelynek immanens logikája tagadhatatlan, egyenesen ellentétet konstruál meg *vagyon* és *tőke* között. Ugyanakkor továbbá, amikor a vállalat vagyonmérleget készít, nyereségeit és veszteségeit is összeállítja. Ha tiszta nyereségének helyes arányáról képet akar kapni, százalékos viszonyba hozza alaptőkéjével. Amit a tiszta nyereségből nem tőkésít, hanem felosztásra hoz, az tulajdonképp kilép a vállalat keretéből és jövedelemmé változik át. A gyakorlati életnek tehát a *tőke* és *nyereség*, valamint a *tőke* és *jövedelem* különbségéről is van bizonyos képe.

Ha az eddigiekben vázolt gyakorlati tőkefogalom egyes állomásait összevetjük, egészben véve sem zavaros az a kép, amit kapunk, még ha nem is egészen egységes. *Jogi*, *technikai* és *gazdasági* elemek kergetőznek egymással, amelyek különválasztása és összeegyeztetése épp az elmélet feladata. Ez elemek keveredése azonban távolról sem olyan veszélyes és legkevésbé sem olyan szélsőségek felé hajló, mint amelyeket éppen az elméletben, a tőke elméleti vizsgálataiban találunk. Ez az elméleten át húzódó, mélyreható ellentét teljesen érthetetlen volna, ha nem volna meg az igen jó történeti, származási magyarázata.

A közgazdaságtan tudományos megalapozását Adam Smith nevéhez fűzzük. Az elméleti tőkefogalom végtelen

¹ Csak legujabban kapjuk meg a gyakorlati megkülönböztetésnek igen jó elméleti alátámasztását Camillo Supinonak egy tanulmányában: Der Diskont als geldtheoretisches Problem, a *Birckkel* kapcsolatban már idézett Wieser-émlékkötetben. (S. 168—170.)

kontroverz voltát szintén Adam *Smith*nek és pedig az ő kiindulási pontjának kell tulajdonítani. Adam *Smith* (a „great destroyer“) kitűzött célja a merkantilizmus gazdasági tanításainak szétrombolása volt. Kimutatta, hogy a nemzetek gazdagsága nem a pénzben, hanem azokban a javakban van, amelyek pénzen megvásárolhatók. A merkantilizmus ellen indított irtóhadjárat a pénz ellen indított irtóhadjárrá fajult s az, hogy a pénz csupán közvetítő szerepet játszhatik, szükségképen oda vezetett, hogy a tőkének sem lehet más, mint javakban kifejezett tartalmat adni. A tőke, melyet a gyakorlati élet pénzben képzelt el magának, az elmélet szemében nem pénzfogalom s a pénz csak mint a forgótőke egy szerény része jön számításba. Már *Smith* szembeállítja a tőkét a jövedelemmel, de mindkettő nem más, mint jószágkészlet (stock). Az előbbi az a jószágkészlet, amely jövedelmet hajt, az utóbbi az, amely a közvetlen fogyasztásra rendelt javakat foglalja magában.¹

A tőkének ez a materiális, javakban kifejezett fogalma jellemző a klasszikus közgazdaságtanra. Már *Smith*re vissza lehet vezetni, de *Say*nél találjuk először a termelés tényezőinek pregnáns különválasztását. Eszerint a tőke mintegy középhelyet foglal el a természet vagy a föld és az emberi munka között. A klasszikus közgazdaságtannak a termelés tényezőire vonatkozó tanításait a legfejlettebb formában John Stuart *Mill* foglalta össze. A természet vagy a föld mint termelési tényező nyersanyagokból és hajtóerőkből áll. A munka az ember szellemi és testi munkája egyaránt. A tőke a természeti tényezőtől abban különbözik, hogy emberi munka hozta létre, a munkától pedig abban, hogy már korábban végeztetett el, megjegecedett, felhalmoztatott.² A tőke tipikus megjelenési formái tehát a munkás fenntartására szolgáló javak, amelyek az ember munkáját egyáltalán lehetővé és a termelési eszközök, amelyek az ember munkáját hatékonyabbá teszik. A termelés tényezőinek ebben a teljeseen technikai összefoglalásában az ember szellemi ereje irányítja munkaerejét, hogy munkaeszközeit megfelelően használva, a természeti hajtóerőknek irányt szabjon s ezeket az erőket ilykép a nyersanyagok megfelelő átalakítására használja fel; az ember munkásságának pedig az a feltétele, hogy a termelés tartamára élelmiszerekkel és egyéb életfenntartási anyagokkal (ruházat, lakás stb.) el legyen látva.

A tőkének ez a teljesen *technikai* fogalma a lehető legszögesebb ellentétbe került a gyakorlati élet tőkefogalmával, mely a merkantilizmus hagyományait soha teljesen le nem vetette, vagy még pontosabban, azok tulzásainak elhagyásával nem esett az ellenkező szélsőségbe. A klasszikus közgaz-

¹ L. *Wealth of Nations*. B. II. Ch. 1—2.

² *Principles of Political Economy*. B. II. Ch. IV. §. 1.

daságtan szétszakithatta a tőke és pénz összekötő szálait, a gyakorlati életet azonban megakadályozta ebben a tények kényszere. Ha a gyakorlati élet felfogása teljesen elhibázott lett volna, ilyen makacsul nem ragaszkodott volna hozzá. Végül is nem a gyakorlati élet volt az, amely *kompromisszumra* hajlott, hanem az elmélet. *Rodbertus* elismeri a gyakorlati élet tőkefogalmát mint Privatkapital-t, de mellette felveszi a Nationalkapital-t is, ami nem más, mint a klasszikus közgazdaságtan technikai tőkefogalma.¹ *Adolf Wagner*-nél a megkülönböztetés még pregnánsabb. Szerinte a tőke gazdasági fogalma (kategóriája) alá a technikai eszközök tartoznak, míg történeti-jogi fogalma alatt a gyakorlati élet tőkefogalmát kell érteni. *Wagner* kifejezetten befoglalja a történeti-jogi fogalom alá a földet, valamint a „viszonyokat”, melyek alatt testetlen javakat, jogokat (szabadalmakat stb.) ért, viszont mindezeket kirekeszti a gazdasági-technikai kategóriából.² A franciáknál *Gide* helyezkedik a kompromisszum álláspontjára. Az ő capital lucratif-ja gyakorlati tőkefogalom, capital productif-ja pedig megfelel az elmélet hagyományos tőkefogalmának.³ Ugyanez az értelme a *Marshall* tőkefelfogásának is. A gyakorlati élet tőkefogalmát veszi át, amikor trade capital-ról beszél, ellenben a klasszikus közgazdaságtan hagyományaihoz ragaszkodik, amikor melléje a social capital-t helyezi, a tőke technikai fogalmát.⁴

Sajátságos, hogy éppen a határhaszonelmélet egyes képviselői tartották fenn legtisztábban a klasszikus közgazdaságtan tőkefelfogását. *Ricardo* munkabérialapfogalmát, mely a munkások fenntartására szolgáló javakból áll, *Jevons* vette át tőkefogalom gyanánt.⁵ *Böhm-Bawerk* két tőkefogalma pedig, az ő Privat- és Sozialkapital-ja csupán ebben a *Ricardo—Jevons*-féle tényezőben különbözik egymástól,⁶ egyébként mindkettő technikai tőkefogalom.

A tőkeelmélet új fejlődése szempontjából lényeges fordulat ellenben szintén a határhaszonelmülethez fűződik. *Karl Menger* volt az, aki 1888-ban megjelent tanulmányában a gyakorlati élet tőkefogalmának az elméletbe való átvételét javasolta, tehát a *Rodbertus*-féle kompromisszum helyett az elmélet kapitulációját jelentette be. Azt kívánta, hogy tőke alatt mindennemű javakat értsünk kivétel nélkül, amennyi-

¹ Das Kapital. Neuausg. 1899. S. 93—94, 256, 259—260, 304, 313—315.

² Grundlegung der Politischen Oekonomie. 3. Aufl. 1892. S. 309—320.

³ Cours d'economie politique. 3ième ed. 1913. p. 134—141.

⁴ Principles of Economics 5th ed. 1907. p. 71—80.

⁵ Theory of Political Economy. 1st ed. 1871. Ch. VII. p. 212—220. *Jevons* tőkefogalmának mélyebb értelmére nézve l. *Marshall*: Principles of Economics. 5th ed. 1907. p. 788.

⁶ Kapital und Kapitalzins. II. Bd. S. 91—114, különösen 97—98 és 103.

ben pénzszámítás alakjában, mint egy jövedelmező pénzösszeg szerepelnek előttünk. *Menger* a tőke technikai tartalma számára a vagyon (Vermögen) elnevezést hozza javaslatba. A kompromisszumok „szociális“, „nacionális“ fogalmait pedig azon az alapon veti el, hogy abban az értelemben, amelyben egyes gazdaságról beszélhetünk, nem nevezhetjük a közgazdaságot gazdaságnak.¹ *Menger* utmutatása üdvös intelem volt, értékes helyeslésre is talált,² anélkül azonban, hogy mélyebb hatást kelthetett volna, mert nem volt szervesen beillesztve egy általános elmélet egész rendszerébe. A tulajdonképeni továbbfejlődés nem is tőle indult ki, mint inkább a klasszikus közgazdaságtan egyik félbenmaradt hajtásából.

A klasszikus közgazdaságtan ugyanis, amint arra az álláspontra helyezkedett, hogy csak a természetet (földet) és a munkát tekintse primárius termelési tényezőknél, mindjárt a tőkét szükségképen egy különös tulajdonsággal ruházta fel. A természet, a föld Isten szabad ajándéka, amelynek termékeiért csak azért fizetünk, mert tulajdonban vannak. A föld tulajdonosa ott arat, ahol nem vetett (vetni t. i. az elterjedt angol bérleti rendszer mellett a bérlő vetett). A földjáradék a természet elpusztíthatatlan erőiért jár. A természet javai tehát szabad javak volnának, ha tulajdonban nem volnának. Hasonló a helyzet a munkásnál annyiban, hogy a munkás nem lehet a gazdagság része, mert hiszen a gazdagság nem az emberből áll, hanem az emberért van, mondja *Mill*.³ Hiába helyezkedtek a klasszikusok arra az álláspontra, hogy végeredményben a munka minden érték forrása, a munkával létrehozott érték ezzel világos lehetett előttük, de nem a munkának magának az értéke. Csak el kell olvasnunk *Ricardo* könyvének azt a fejezetét, amely a munkaértékéről szól, hogy lássuk, milyen homályos volt ez a klasszikusok szemében.⁴ Nem ok nélkül mondja *Davenport Ricardónak* ezeket a fejtegetéseit „very confusing“-nak.⁵ Ha pedig az értékre nézve nem a munka maga, hanem a munka terméke az, ami tájékoztat, akkor az érték fogalma volta-képen elsősorban a munka termékéhez kapcsolódik. Abban a rendszerben pedig, amely a sok termelést és kevés fogyasztást

¹ Zur Theorie des Kapitals. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. 1888. S. 1—49.

² *Schmoller* részéről: Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. II. Bd. 2. Aufl. S. 193. L. még *Spiethoff*: Die Lehre vom Kapital. S. 21., a *Schmoller*-emlékkönyvben. 1908. I. Bd.

³ Principles of Political Economy. B. I. Ch. 3. § 3.

⁴ Principles of Political Economy and Taxation. Ch. I. Sect. I.

⁵ Value and Distribution. 1908. p. 30. Majd a 177 oldalon: „... whether the labor has any primary and non derivative value of its own... Ricardo left the proposition substantially a mystery.“ L. még ugyanott p. 149—152.

tette jelszavává (*Smith*)¹ s amely a javak értékét termelési költségeikkel, tehát a fogyasztási javak értékét a termelési javak értékével méri, a tőkének a munkatermékek sorában egészen kimagasló szerep jut, amiből következik, hogy az érték legfőbb hordozójának a tőkét kell tekintenünk. Ha pedig elsősorban a tőke az, ami értékes, hajlandók lehetünk annak feltételezésére, hogy az értékfogalom kiterjedésével a tőkefogalom is kiterjed. Valóban, a gyakorlati élet tőkefogalmára éppen az a jellemző, hogy mindenre kiterjed, amit értékelhetőnek tart. A gyakorlati tőkefogalomnak értékdimenziója van. Nem tesz különbséget, hogy földről vagy a föld termékeiről, pénzről vagy javakról, termelési vagy fogyasztási javakról van-e szó, sőt a munkás teljesítményeinél, a munkaszolgáltatoknál sem áll meg. Ez a fejlődési irány azonban, mint annyi sok más, a klasszikus elméletben csak csirájában maradt meg. Ha ellenben nem is fejlődött ki, mint egy nyitvaálló s a gyakorlati élettel párhuzamosan haladó lehetőség, hatnia kellett.

A kompromisszumok nyers eklekticizmusa nem volt alkalmas arra, hogy a továbbfejlődés feltételeit megadja. *Menger* éles szakitása nem biztosította a fejlődés folytonosságát. Az amerikai *Clarknak* köszönhetjük, hogy ezt a folytonosságot megteremtette. Az ő elvont tőkefogalma, a capital és annak konkrét megjelenési formái, a tőkejavak (capital-goods) még a tőke *technikai* fogalmának irányában haladnak. Az elvont capital állandósága a tőkejavak energiaegységeinek állandóságát juttatja kifejezésre a konkrét tőkejavak felcserélődése dacára, mint ahogy egy folyó víztömege, mederszélessége, felszine változatlanul megmarad egy keresztmetszetében, noha az egymást követő pillanatok alatt átfolyó vízcseppek nem azonosak.² Ezzel a felfogással sikerült a technikai tőke elvont fogalmát megteremteni s ezzel a tőke technikai fogalmának átalakulását lehetővé tenni. Nem volt másra szükség, mint arra, hogy a konkrét tőkejavakkal ne a technikai tőke elvont fogalmát helyezzük most már szembe, hanem a tőke *érték*fogalmát. Ezt a lépést *Irving Fisher* tette meg.³ Mihelyt a tőkejavakkal (capital-goods) a tőkeérték (capital-value) áll szemben, domináns szerephez jut a tőkének az a minősége, amelyet a klasszikus közgazdaságtan csak csirájában hagyott meg, az tudniillik, hogy a tőke fogalmának értékdimenziója van s a tőkefogalom legsajátosabb jellemző vonása az, hogy értékfogalom. Mihelyt a súlypont a tőkejavakról a tőkeértékre tolódik át, a tőkejavak mibenléte elhanyagolhatóvá válik és testetlen javak (immaterial pro-

¹ *Wealth of Nations*. B. II. Ch. 3. B. IV. Ch. 3. P. II. (4th ed. Vol. II. p. 4—5 és 12—13 a produktív és improduktív munkáról, p. 250—251 a termelés és fogyasztás mérlegéről.)

² *Distribution of Wealth*. 3d ed. 1908. p. 116—156.

³ *The Nature of Capital and Income*. 1906. p. 66—67.

perty, intangible assets, good-will) is bevonulhatnak erőltettség nélkül a tőkejavak sorába. Sőt a tőkejavak ily széleskörű kiterjesztése mellett egyáltalán kérdéses, hogy szükséges-e javakról mint tőkejavakról beszélnünk; elmélyítheti-e ez a javakról és a tőkéről való tudásunkat. Teljesen elegendő, hogy csak a tőkeértékre gondoljunk, ha tőkéről beszélünk. Ezt a végső fejlődést *Veblen* elmélete idézte elő s az ő felfogása megteremtette a teljes harmóniát a gyakorlati élet tőkefelfogásával, elméletileg elmélyítve és logikailag megtisztítva azt.¹ Az ő koncepciója szerint a tőke pénzértékalap (fund of money values) s nem más, mint a tőkésített hozadékképesség (capitalized earning-capacity), nem más tehát, mint a jövedelmezősége arányában értékelt és közös nevezőre hozott gazdasági állag. Egy vállalat tőkéje a vállalat gazdasági kapacitásának kifejezője. A tipikus amerikai vállalat alaptőkéje (common stock) voltaképpen nem is áll másból, mint testetlen javakból (good-will) és pedig üzleti összeköttetésekből, hitelképességből, piaci ismeretekből, előnyös szerződésekből, szabadalmakból, kedvezményekből, üzleti és üzemi titkokból, megszerzett vevőközönségből. Ami materiális berendezésre a vállalatnak szüksége van, azt voltaképpen hitelével, elsőbbségi részvényekkel (preferred stock) és kötvényekkel (bonds) szerzi meg. A vállalat tőkéje természetesen változik és pedig emelkedik vagy eszikken hozadékképességének változásával. Épp ebből ered a tulkapitalizálás lehetősége, mely a konjunkturák változásával a vállalat likvidálására vezethet. *Veblennek* ehhez fűződő konjunkturaelmélete minket természetesen e helyütt nem érdekelhet. De meg kell említenünk azt a konzekvenciáját, hogy a tőkeértéknek ez a fluktuációja a vállalkozói nyereségnek egy új alakját teremtette meg, azt tudniillik, mely kevésbbé a hozadék növekedésében, mint inkább a tőkeérték gyarapodásában áll.² Hogy különben a modern vállalatban a nyereség súlypontja nem a kiosztott, hanem a közvetlenül tőkésített nyereségekben van, arra már *Birck* rámutatott.³

Veblen tőkefelfogásából következik, hogy a vállalkozói nyereségek kiegyenlítésre törekvő irányzata nem a nyereségek közvetlen csökkenésében nyilvánul, mint ahogy a klaszszikusok hitték, hanem a tőkeértékelés alkalmazkodásával jön létre. A nagy nyereséggel dolgozó vállalat tőkéjét ugyanis

¹ The Theory of Business Enterprise. 2d ed. 1910. p. 127, 132—176, különösen 135., 139., 143—144. L. még *Davenport: Value and Distribution*. p. 152—154.

² The Theory of Business Enterprise. p. 121—130, 153—162. A 124. oldalon „...the earnings... not of the nature of profits per cent. per time-unit, but rather a bonus...”

³ Idézi *Veblen: u. o.* p. 169. L. még *Birck: a Wieser-emlékkönyv* III. kötetében. S. 184—185. és *Mitchell: Business Cycles*. 1913. p. 215, 414—418, 422—438.

egyszerűen magasabbra értékelik s e magasabb tőkéhez képest aztán a nyereségnek szükségképp kisebb arányúnak kell lennie. Ez a „felértékelés“ természetesen csak akkor időszerű, ha a vállalat eladásra kerül. A tőzsdei forgalomban levő részvényeknél azonban, ahol a vállalat részleges árubabocsátása állandó folyamat, a fel- és leértékelés lehetősége is állandóan nyitva áll. A régi tulajdonos beszámítja magának a vállalat nagyobb hozadékképességét, nagyobb árat kap, minek folytán az új tulajdonos már csak a rendes kamatozás-hoz jut hozzá. Ezért *Liefmann*, akinek tőkefogalma a *Veblen*-ével lényegileg megegyezik (a kapitalizált *Erwerbsertrag*), nagyon helyesen mutat rá arra, hogy a vállalati értékpapírok forgalmazásával a nyereségek kiegyenlítődnek és a földárak emelkedésével a mezőgazdasági vámvédelem is megszűnik az új tulajdonos számára.¹

Veblen elmélete nyomán *Birck* egy igen szemléletes példában mutatja be a kapitalizációban rejlő lehetőségeket, azt tudniillik, hogy hogyan lehet vállalatok horizontális összefoglalásával a nyereségtöbbleteket vertikális vállalatráépítésekre, az érdekelttség és hatalmi hálózat kiépítésére felhasználni, többségi tőkéket kisebbségi tőkéként beszervezni s aránylag kis saját tőkével jelntékeny idegen tőke felett rendelkezni.²

Veblen a tőkének tiszta értékfogalmát szoros kapcsolatba hozza a pénzgazdasággal. Könnyen felmerülhet tehát az az aggály, hogy vajjon *Veblen* ezzel a lépéssel nem a *Smith*-előtti tőkefogalmat keltette-e új életre, s nem egy neomerkantilista felfogást képvisel-e csupán, mint ahogy *Honegger*³ a *Veblen*nel egy nézetet valló *Liefmann*ra rásütötte? Azt hisszük, hogy a pénzzel való kapcsolat a *Veblen*-féle felfogásnak legtisztázatlanabb pontja s ezért is állíthatjuk, hogy *Liefmann* elmélete *Veblen*nel szemben további haladást jelent. Hogy ezt a haladást, amelyet *Liefmann* képvisel, megérthessük, egy rövid visszapillantást kell megengednünk magunknak. Hagyományosan a pénzt csereeszköznek, értékmérőnek és fizetési eszköznek szokás minősíteni, mely funkciók sorában a súlypontot a cserefunkcióra szokás helyezni.⁴ A látszat az, mintha ezek a funkciók elválaszthatatlanul összetartoznának. *Schumpeter*nél találjuk meg először a pénz értékmérő és csereeszköz szerepének tudatos szétválasztását, mely szerint ezek a funkciók nemcsak nem elválaszthatatlanok egymástól, hanem éppen olyanok, amelyeket egymástól elméle-

¹ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. II. Bd. 1. Aufl. S. 306—308, 650—653. A fordított irányzatra nézve viszont l. *Mitchell*: Business Cycles. 1913. p. 564—565.

² A Wieser- emlékkönyvben. S. 192—196.

³ Volkswirtschaftliche Gedankenströmungen. 1925. S. 53.

⁴ *Knapp* jurisztikus pénzelmélete csak ezt a súlypontot tolja át a pénz fizetési funkciójára.

tileg szükségképen külön kell választani.¹ Hogy ez a különválasztás egyáltalán lehetséges, az már *Mill* előtt sem volt ismeretlen, mert hiszen már ő tartja szükségesnek, hogy *Montesquieu* nyomán hivatkozzék arra az afrikai népre, mely oly értékmérőt használt, amely egyben csereeszköz gyanánt nem szerepelt.² *Schumpeter* pénzfelfogása kifinomodásának tartjuk *Liefmann*-nak azt az álláspontját, hogy a pénz lényegében értékmérő s mint ilyen nem más egy elvont számolási egységnél (abstrakte Rechnungseinheit, Generalnenner).³ Ma, amikor az infláció korszaka van mögöttünk s a papir- és aranykorona megkülönböztetését is megértük, nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az igazi értékmérő független a csereeszköz változásaitól s így az értékmérő pénz nem azonos a csereeszközzel, amit a legélesebben a *Liefmann* fogalmazása domborít ki. Ha most már *Liefmann*-nak ezt a pénzfogalmát a *Veblen*—*Liefmann*-féle tőkefelfogásba behelyettesítjük, láthatjuk, hogy a tőke mint értékfogalom távolodik a merkantilista tőkefogalomtól s mily alaptalan ezzel kapcsolatban holmi neomerkantilizmusról fantáziálni. A tőke értékfogalma elválaszthatatlanul összetartozik a pénznek, de csak mint értékmérő számolási egységnek a fogalmával. Ezzel a fejlődéssel a tőke fogalma elérkezett nézetünk szerint az eddigi legfelsőbb fokra s csak ennek a fogalomnak további megfelelő alkalmazásaira és viszonybaállításaira van szükség.

Először is kétségtelen, hogy mihelyt a tőkét az egész vállalat kapacitását kifejező tényezőnek, egy egész vállalat értékdimenziójának tekintjük, lehetetlen fenntartani a *Say*-féle felfogást a termelés három tényezőjéről, melyek közt a tőke a földdel és munkával egyenrangú helyet tölt be. A tőkefelfogásnak ez az átalakulási folyamata teheti érthetővé számunkra, ha csakugyan új tényező lép be a termelési tényezőkről alkotott elméletekben a tőke helyére, még pedig a tőkediszpozíció *Cassell*-nél,⁴ az idő *Del Vecchion*-ál,⁵ a termelési eszközök *Diehl*-nél.⁶ Az elmélet ingadozását szépen mutatja *Amonn*-nak egy mon-

¹ Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. 1908. S. 288—297.

² Principles of Political Economy. B. III. Ch. 7. §. 1. L. Knappnál is: Staatliche Theorie des Geldes. 2. Aufl. 1918. S. 13—14.

³ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. II. Bd. 1. Aufl. 1919. S. 101, 104, 123—146.

⁴ Theorie der Sozialökonomie. 4. Aufl. 1927. S. 178—188. Viszont a diszpozíciót a vállalkozó teljesítményének mondja *Amonn* (a Wieser-emlékkönyv III. kötetében. S. 261.).

⁵ A Wieser-emlékkönyv III. kötetében. S. 285.: „... die Zeit ... hat richtigerweise den Platz des traditionellen Faktors Kapital einzunehmen.“

⁶ Theoretische Nationalökonomie. II. Bd. 1924. S. 187.

data, melyben hol egyetemes értelemben használja a tőkét, hol pedig még az egyik termelési eszköznek minősíti.⁷ A tőke, mint egy vállalat értékdimenziója, egy termelő gazdaság kapacitásának kifejezője nem e kapacitás elemeivel vagy szubsztrátumaival egyenrangú tényező, hanem csakis azzal az értékdimenzióval és kapacitással állitható szembe, amely a vállallattal egyenrangú gazdasági egységre, a háztartásra, vagyis fogyasztó gazdaságra jellemző.⁸ A tőkével egyenrangú gazdasági fogalom tehát a fogyasztó gazdaság kapacitását kifejező *jövedelem*. A tőkének és jövedelemnek szembeállítása már Adam Smithnél megvan¹ és azóta sem veszett el a tudomány számára, mert megtaláljuk Walras,² Marshall,³ Fisher,⁴ Liefmann⁵ elméletében. Hogy e két ellentétes pólusról mily jó betekintést kaphatunk a gazdasági élet folyamatába, azt majd egyrészt a vásárlóerő mivoltának megvilágításával, másrészt a Walras-féle piacok összefüggéseinek ábrázolásával fogjuk igazolni. A vásárlóerő minőségét a pénz fogalmához szokás kötni. Ezzel szemben kétségtelen, hogy a pénz a piacon nem atomisztikusan lép fel vásárló gyanánt, hanem bizonyos kumulációkban. A vásárlóerő tehát nem a pénz egységeinek, hanem a pénz készletének tulajdonsága. Ilyen vásárló erejű pénzkészlet gyanánt startol a jövedelem. Azért helyes Liefmannnak az a megállapítása, hogy nem a pénz, hanem a jövedelmek vásárolják a javakat.⁶ Azonban Liefmann ezt a vásárlóerőt csak a jövedelem fogalmához fűzi s így tétele legalább is kiegészítésre szorul. Fel kell ugyanis vetni, hogy az összes javakat csak a jövedelmek vásárolják-e? Schumpeter tőkemeghatározásában kapjuk meg erre a feleletet. Szerinte a tőke nem más, mint a vásárlóerő-alap (Fond von Kaufkraft) s a tőke az, amely a termelési javakat vásárolja.⁷ Ha ezt elfogadjuk és a Liefmann jövedelemelméleté-

⁷ A Wieser-émlékkönyv III. kötetében. S. 268.: „... die spezifische Unternehmerleistung... kann... von niemand anderem vollzogen werden, als von dem, dem die Verfügung über die Produktionsmittel zusteht, und sie kann von niemandem vollzogen werden, dem nur die Verfügung über das Produktionsmittel Arbeit ohne Verfügung über die komplementären Produktionsmittel Boden und Kapital zusteht. Wer aber über Kapital verfügt, kann dadurch auch über die komplementären Produktionsmittel Boden und Arbeit verfügen“ (általunk kiemelve). A tőke tehát nem lehet egyenrangú a többivel.

⁸ L. ezzel kapcsolatban A határhaszonelmélet bírálata. 1927. c. könyvem 103., 109., 116. és 141. oldalát is.

¹ Wealth of Nations. B. II. Ch. 1. (4th ed. Vol. I. p. 410—411.)

² Éléments d'économie politique pure. 3ième ed. 1896. p. 197—198.

³ Principles of Economics. 5th ed. 1907. p. 72, 78.

⁴ The Nature of Capital und Income. 1906. p. 52, 67, 121, 327.

⁵ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. I. B. 1. Aufl. S. 363, 563, II. Bd. 1. Aufl. S. 426.

⁶ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. II. B. 1. Aufl. S. 125, 161—167.

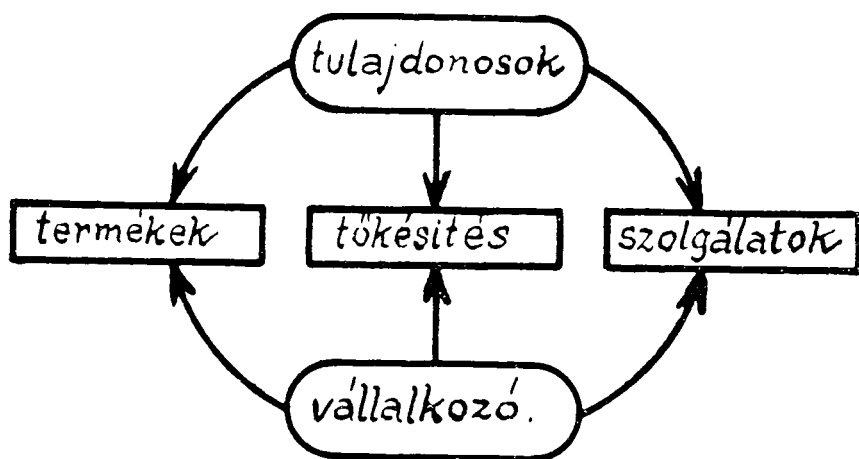
⁷ Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. 2. Aufl. 1926. S. 167, 170, 179.

vel összeegyeztetjük, akkor azt mondhatjuk, hogy *a tőke termelési, a jövedelem pedig fogyasztási javaként vásárló pénzkészletként startol.* A javakat tehát *nem a pénz* vásárolja, hanem *a tőke és a jövedelem.* De sem a tőke, sem a jövedelem nem semmisiül meg azzal, hogy vásárlóereje helyére a vásárolt javak lépnek. Sem a tőke, sem a jövedelem értékdimenziója és kapacitása nem változik meg azzal, hogy nem pénzben, hanem javakban jelentkeznek. A kiindulópontnál meglevő pénzkészlet csereeszközökből áll, de akár csereeszközökről, „cserepénzről“, akár javakról van szó, értékmérő pénzben, „értékpénzben“ nem áll be változás. Azért *nem meriti ki sem a tőke, sem a jövedelem fogalmát, ha azokat csupán vásárlóerőknek minősítjük.* Sőt ha a súlypont az „értékpénzen“ van, akkor nem tagadhatjuk meg a tőke, illetve a jövedelem minőségét azoktól a tőkéktől, illetve jövedelmektől sem, amelyek vásárlóerő, tehát cserepénzkészlet alakjában nem is szerepelnek. *Nem szükséges tehát, hogy a tőke és jövedelem vásárlóerő legyen, de szükséges, hogy a vásárlóerő tőke vagy jövedelem alakjában lépjen fel.*

A tőke és jövedelem polarizálásának jó hasznát vehetjük a Walras-féle piacok elemzésénél, mely piacok összefüggései a gazdasági élet folyamatának kitűnő vázlatát adják.⁸ Walras három piacot különböztet meg: a termékek, a tőkésítés és a szolgálatok piacát. (L. I. ábránkat.) E piacokkal szembenáll a vállalkozó. Ő az, aki a szolgálatok piacán vevőként lép fel és pedig megvásárolja a földbirtokostól, tőkéstől és munkástól a földnek, tőkének és munkának szolgálatait. Mit tesz most már a vállalkozó ezekkel a szolgálatokkal? Egyesíti őket vállalatában termékek előállítására, mely termékeket aztán eladás céljából egy másik piacra, a termékek piacára visz. Amíg tehát a vállalkozó a szolgálatok piacán mint vevő lép fel, addig a termékek piacán ő az eladó. A szolgálatok piacán a földbirtokos, tőkés, munkás volt az eladó. Ki most már a vevő a termékek piacán? Ugyanazok, akik a szolgálatok piacán eladók voltak, tehát a földbirtokos, a tőkés és a munkás. Ezzel a kör lezárul. De még nincs megvilágítva a tőkésítés piacának szerepe. Ezt a szerepet a következőképen tisztázhatjuk. A szolgálatok piacán keletkeznek a földbirtokos, tőkés és munkás jövedelmei. E jövedelmek nagyrésze a termékek piacán vásárol, egy rész ellenben megmarad, mint megtakarítás. A jövedelem megtakarított része a termékek piaca helyett a tőkésítés piacán vevője lesz s a vállalkozó a termékek piacán kívül a tőkésítés piacán is eladó. Az előbbi piacon termékeket árúsít, az utóbbin tőkét. Így jut a tőkés egyáltalán abba a helyzetbe, hogy a szolgálatok piacán legyen mit felajánlania.

⁸ *Éléments d'économie politique pure.* p. 211—215, 262, 264—265, 280, 288. Walras piacainak részletes elemzését más alkalomra fenn tartjuk magunknak.

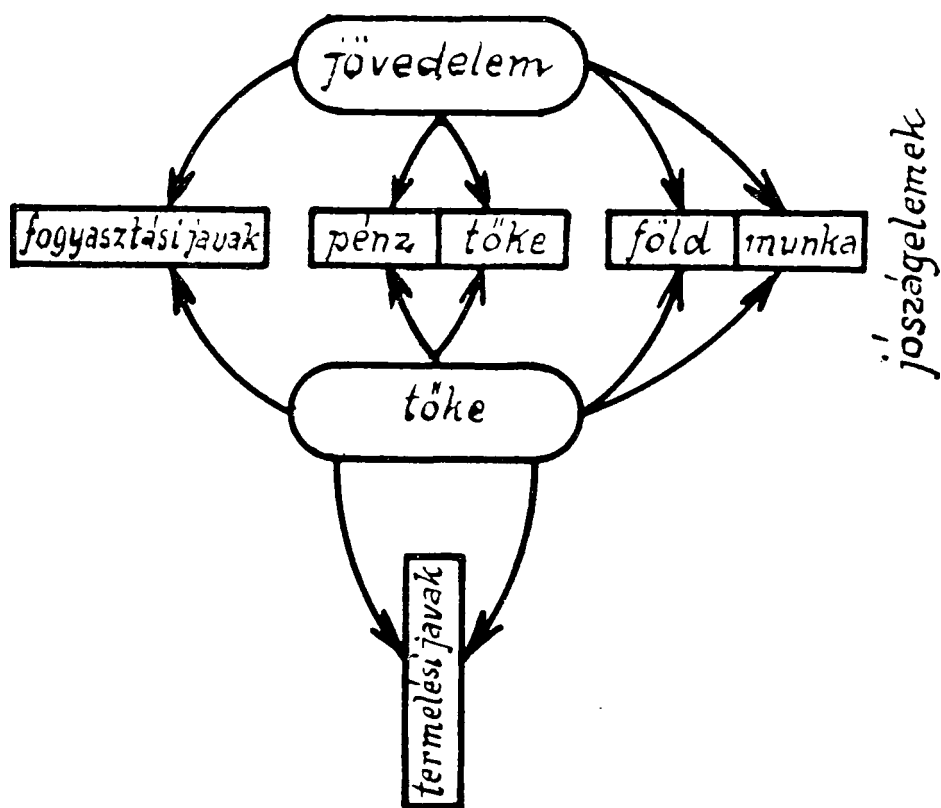
Másrészt ezáltal szerzi meg a vállalkozó azt a megtakarított pénzösszeget, amelynek segítségével egyáltalán felléphet a szolgálatok piacán vevő gyanánt. A körforgás tehát csak úgy indulhat meg, ha a vállalkozó a tőkésítés piacán tőkék fejében pénzt szerez. A vállalkozó a pénzzel a szolgálatok piacán szolgálatokat vásárol, viszont a szolgálatok tulajdonosai a pénzzel a tőkésítés és a termékek piacán tőkéket és termékeket vásárolnak, miáltal a pénz visszakerül a vállalkozóhoz. Megfordítva, a tulajdonosok a szolgálatok piacán szolgálatokat adnak el, viszont a vállalkozó a szolgálatok egyesítésével létrehozott termékeket és tőkéket a termékek és tőkék piacán adja el.

1. ábra.

Ezzel a konstrukcióval szemben a következő aggályaink vannak. Először is nem jut benne kifejezésre az a lehetőség, hogy a vállalkozónak magának is lehetnek „szolgálatai”, vagy más szóval, saját tőkéje. Másodszor egy oly cserével kell a folyamatot kezdeni a tőkésítés piacán, melynek szükségképpen vannak előzményei, a tőke létrehozása szolgálatok igénybevételével. Harmadszor *Walras* tőkefogalma teljesen technikai jellegű. Negyedszer a tőkésítés és a tőkeszolgálatok piacának különválasztása legalább is önkényes. Ötödször nem juttatja kifejezésre a vállalatok egymásközi árucseréjét. Hatodszor a tulajdonosok helyén már megjelenik a jövedelem s a vállalkozónak ezzel való szembeállítás is annyival inkább erőltetett, mert hiába keressük a körforgásban a vállalkozó jövedelmét. Már pedig, ha a vállalkozó semmiféle szolgálatnak nem tulajdonosa, akkor elképzelhetetlen, hogy egyáltalán működjék mindennemű jövedelem nélkül. Mindezek tetejébe modern gazdasági életünknek sajátságos jellemvonása, hogy benne a vállalkozó személye teljesen

bizonytalan.¹ Felhozott összes aggályainkat eloszlathatjuk azonban, mihelyt a tőke technikai fogalma helyett értékfogalmát használjuk s a vállalkozó és tulajdonos polarizálása helyett a tőkét és jövedelmet állítjuk egymással szembe. Ezzel természetesen megváltozik a piacok strukturája is. Először is a szolgálatok piacából a tőkeszolgálat kimarad s a piacot *Wieser* kitűnő elnevezésének felhasználásával² a jószágálemek piacává tesszük meg. Másodszor a tőkésítés piacát tőkepiaccá kell átalakítani. Ezzel egyidejűleg a tőke belső forgalmában fel kell venni a termelési javak piacát s a ter-

2. ábra.

¹ Vállalat alatt nem minden termelő gazdaságot, hanem csak a nagyobb arányut szokás érteni, tehát azt, melynek ma tipikus szervezeti formája a részvénytársaság. Viszont épp ez utóbbiban kétséges a vállalkozó személye, úgyhogy valósággal azt mondhatnók, hogy vállalat az, amelyben vállalkozó nincs. *Mitchell* arra a kérdésre keresve feleletet, hogy „who and what are these enterprisers“, a következőket írja (*Business Cycles*. 1913. p. 33.): „In such an organisation (of the joint-stock company) it is difficult to find anyone who corresponds closely to the capitalist-employer“. Majd alább ezt mondja: „... the corporate form of organisation has made a theoretical division of the leadership of business enterprises among several parties at interest“. I. *Amonnak* sajátos megkülönböztetését is „Unternehmerleistung“ és „Unternehmerarbeit“ közt a *Wieser*-emlékkönyv III. kötetében S. 267–268.

² *L. Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft*. 2. Aufl. 1924. S. 32–33.

mékek piacának a fogyasztási javak piacává kell válnia. Hogy a való élethez jobban közeledjünk, a jószágkelemek piacát két részre osztjuk, a föld és a munka piacára. A tőkepiacot is kettéválasztjuk, pénzpiacra és tőkepiacra. (2. ábra.)

A körforgási folyamatot most már másképp kell leírunk. A jövedelem egyrésze egyszeri nagyobb egységek alakjában a pénz- és tőkepiacon keresztül a tőkébe áramlik. A tőke ennek fejében többszöri kisebb egységek alakjában áramlik vissza a jövedelembe. Az egyszeri nagyobb egységekből álló tőke a jószágkelemek piacán vevőként lép fel s innen is átáramlik a jövedelembe. A jószágkelemek a tőkében termelési javakká egyesülnek s a termelési javak piacán cserélődnek ki, végül pedig fogyasztási javakká alakulnak át s mint ilyenek a fogyasztási javak piacán át a jövedelembe jutnak. Ezen a réven azonban a jószágkelemek piacáról jövedelemmé változott tőkék is visszaváltoznak a fogyasztási javak piacán át újra tőkékké. A tőke és jövedelem poláris ellentéte tehát nyilvánvaló. Ha a tőke pénzzel telik meg, akkor a jövedelem pénztől kiürült. Ugyanakkor azonban a jövedelem áruval telt meg s a tőke árutól kiürült. A tőke javakat hoz létre jószágkelemből, tehát egyesít, *termel*. A jövedelem felbontja a javakat elemeikre, tehát *fogyaszt*. Ábránkban a pénz körforgása az óramutató mozgásával ellentétes, viszont a javak körforgása az óramutató mozgásával egyirányú. Egyidejűleg azonban a jövedelem és tőke a tőkepiacon keresztül közvetlenül is közlekedik egymással. Ebben az összefüggésben jól kiviláglik a tőke átfogó, egyesítő jellege, *totalitása*, mely a komplementáris viszonyban levő jószágkelemeket teljes javakká, végül is fogyasztási javakká fogja össze. A tőke totális jellegéből következik, hogy totalitásának mérve különböző lehet és e totalitás foka szerint másoknak kell lenniök azoknak az arányoknak is, amelyek szerint az elemek egyesítő folyamata végbemehet. Ez az arányosítás az, amit *Spannak* egy itt jól használható szavával *Ausgliederung*-nak jellemezhetünk.¹ A tőke nagysága, kapacitása, értékdimenziója határozza meg, hogy egy vállalat célszerűen mire és hogyan rendezkedhetik be. Ez az arányos széttagolás és összefoglalás juttatja kifejezésre a tőkében rejlő gazdasági *szervező* erőt, melynek oly szép kifejtését köszönhetjük *Heller Farkas* elméletének.² Ez a szervező hatalom, amelyet a tőke repprezentál, juttatja igen jól kifejezésre, hogy mennyivel több és fontosabb a tőke a gazdálkodás folyamatában egy pusztá termelési tényezőnél.

Egy ilyen szervező erő, aminő a tőke, természetesen nem jöhet létre termelés útján. A technikai tőkefelfogás sze-

¹ Kategorienlehre. 1924. S. 88—99.

² Közgazdaságtan. I. köt. 1. kiad. 1919. 313—320., 3. kiad. 241—288. old.

rint ebben tért el a tőke a másik két termelési tényezőtől, amennyiben a tőke volt az egyetlen tényező, amelyet termelés eredményének tekintettek. A tőke értékfogalma, totalitás-jellege mellett ellenben épp a tőke keletkezése az, amely már nem különbözik oly lényegesen a jószág-eglemek jelentkezésétől. A jövedelem szétagolása táplálja a fogyasztást, ami a munkaerő fenntartója s a jövedelem szétagolásából erednek a tőkegyűjtések is. *Schmoller* a tőke keletkezésének három esetét különbözteti meg. Az egyik a *közvetlen tőkésítés* esete, amikor egy ki nem osztott jövedelmet csatolnak a tőkéhez. Ebben az esetben a jövedelem mindenesetre csak potenciális állapotában maradt meg, de azért csak formai különbséget látunk e között és azon tipikus eset közt, amikor a jövedelem már kiosztás után fordittatik tőkeképzésre. A közvetlen tőkésítésen kívül a tőkeképződésnek két forrása van, az egyik a szükségletek kielégítésén felül mutatkozó *feleslegek*, a másik a szükségletkielégítés megszorításával elért *megtakarítás*.¹ *Schmollernek* ezen három esetén kívül azonban van még egy negyedik is, a *kikényszerített tőkeképzés* esete, amely a hitelnyújtásnak következménye. *Hahn*, akinek hitellelméletéhez *Schumpeter* vásárlóerő-tanai adták az impulzust, rámutat a *hitel tőkeképző* erejére s ezt a hitellel befolyásolt jószág-megoszlás változásának tulajdonítja.² Hogy ezt az álláspontot magunk előtt plauzibilissé tehessük, elő kell vennünk 2. ábránkat és a következőket kell megfontolnunk. A tőke és jövedelem között úgy a javak, mint a „cserepénz“ állandóan fluktuál. A „cserepénz“ szétagolódik a fogyasztási javak és a tőkék piaca közt. Ha a fogyasztási javak piaca van jobban ellátva, akkor a fogyasztási javak termelése lesz nagyobb, ha a tőkék piaca, akkor a fogyasztási javak termelése időlegesen megszorulhat s a termelési javak termelése kiterjedhet. A „cserepénz“ szétagolása a jövedelemnek áll hatalmában. A hitel azonban lehetővé teszi, hogy ez a szétagolás kényszer útján módosítható. Hitel segítségével ugyanis szaporíthatók a „cserepénzek“ a termelési javak piacán, ami a fogyasztási javak piacán fellépő „cserepénz“ mennyiségét nem csökkenti ugyan, de mint „értékpénz“ kevesebb lesz, vagyis értékében csökken. A termelési javak nagyobb kereslete ugyanis a fogyasztási javak kínálatának időleges rovasára növeli a termelési javak kínálatát, ezzel emeli a fogyasztási javak árát, ami a jövedelem vásárlóerejét „cserepénz“-mennyiségük változatlan volta mellett a fogyasztási javak piacán szükségképpen csökkenti. Ez a hitellel teremtetett „cserepénz“-készlet

¹ Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. II. Bd. 2. Aufl. 1919. S. 189. Megjegyezzük, hogy szövegünk csoportosítása a *Schmollerrel* (megtakarítás, nyereség, felesleg) csak lényegileg egyezik. További magyarázattal itt is adósoknak kell maradnunk.

² Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits. 1920. S. 122—141. Geld und Kredit. 1924. S. 43—46.

vagy vásárló erő tehát ugyanazzal az eredménnyel jár, mintha a jövedelmek széttagolása a fogyasztási javak piacának rovására, inkább a tőkésítés javára és pedig a termelési javak piaca irányában történt volna. A jövedelem széttagolásának ez a mesterséges befolyásolása, mely az árak és a pénzérték alakulásába való beavatkozás útján vált lehetségessé, természetesen sem időben, sem terjedelemben nem mehet túlzásba. Azzal ellenben, hogy egyáltalán lehetséges, bizonyítja, hogy hitel útján a tőkeképződés ki is kényszeríthető. Különb minden hatósági intézkedés, valamint minden gazdasági magatartás, mely alkalmas arra, hogy a jövedelemmegoszlást befolyásolja, a tőkésítés áramára is hatással van, mert abban az irányban, amint az inkább tőkésítő jövedelmek növekednek vagy csökkennek, a tőkeképződésnek is növekednie vagy csökkennie kell.¹

Tegyük most már kísérletet arra nézve, hogy a tőkét és a jövedelmet fogalmilag élesebben kidomborítsuk és szembeállítsuk. A tőkéről *Veblen* szavaival azt mondtuk, hogy pénzértékalap, fund of money values, amelynek nagyságát hozalékképessége határozza meg. A tőke tehát szerves kapcsolatba kerül hozadékaival, amiből következik, hogy a tőkére az is jellemző, hogy hozadéka van. Láthatjuk tehát, hogy a tőke és a jövedelem konfrontálása tekintetében, lényegileg ma is *Adam Smith*-nél tartunk, aki szerint a tőke az, amely jövedelmet hoz, viszont a jövedelem az, amely közvetlenül elfogyasztatik. Már *Smith*-nek ebben a felfogásában kifejezésre jut az is, hogy a tőkének valami állandónak kell lennie, mellyel szemben a jövedelemhez bizonyos mulandóság kapcsolódik hozzá. Tudjuk ellenben, hogy a tőke állandósága nem jelent változatlanságot, mert állandóságának garanciája csak folytonos megújulásában van. Másrészt a jövedelem mulandósága nem jelent megszűnést, mert hiszen a jövedelemre lényegesnek szokás tartani, hogy megismétlődik. Legalább is a jövedelmek egy részére, amelyet „current income“-nak neveztek el, feltételezik az egyenlő magasságban való megismétlődését. Epp a jövedelem többi részére nézve vitás, hogy azt lehet-e még jövedelemnek tekinteni.² A tőkére tehát jellemző, hogy állandó, bár csak megújuló, viszont a jövedelem mulandó, de megismétlődő. Ezt a különbséget akarja kidomborítani *Irving Fisher* akkor, amikor a tőkét egy „stock of

¹ L. erre nézve *Carver* tanulmányát a *Wieser*-emlékkönyv III. kötetében. S. 151—167. A kikényszerített tőkeképzésnek a szövegben említett alaktól eltérő másik ismert esete a tulajdóztatásból szerzett alapok képzése, mely eset feltűnően hasonlít a monopolisztikus árképződésből származó nyereségtöbbletek tőkésítéséhez.

² *Irving Fisher* azon a nézeten van, hogy a tőkeérték nyereségei nem tartoznak átmenetileg sem a jövedelemhez. Érdekes ebből a szempontból *Fisher*-nek a *Wieser*-emlékkönyv III. kötetében (S. 22—45.) kifejtett álláspontját *W. I. King*-nek ugyanott kifejtett ellenkező nézetével (S. 318—324.) összehasonlítani. Mi a *King* nézetén vagyunk.

wealth“ értékének, viszont a jövedelmet egy „flow of services“ értékének nevezi. De *Fisher* mindjárt egy másik különbségre is figyelmeztet. A tőke értéke „at an instant of time“ jelentkezik, a jövedelem ellenben „through a period of time“.¹ A tőkét ugyanis egy időpont szerint, például egy vállalat megindulásának vagy egy számadási időszak lejártának pillanatában becsüljük meg, a jövedelmet ellenben egy időszakra nézve, például egy számadási időszak tartamára állapítjuk meg. Ennek a különbségnek azonban nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítanunk, mert elvben semmi akadályja sincs annak, hogy az egy időszakra megállapított jövedelemnek egy időpontra eső hányadát vegyük alapul. Másrészt a „wealth“ és „services“ szembeállítását sem tartjuk egészen szerencsésnek, de erre itt részletesen ki nem térhetünk.² A költségek fogalmának belekombinálása miatt nem elégít ki minket *Liefmann* beállítása sem, aki szerint a tőke a kereső gazdaságok, viszont a jövedelem a fogyasztó gazdaságok költségeinek pénzszerű alakja.³ *Liefmann* felfogásának különben igen egyszerű magyarázatát adja az a tény, hogy ő csak az érték szót igyekezett mindenáron megkerülni. Egyébként *Liefmann* felfogásához csatlakozhatunk s azt mondhatjuk, hogy *ugy a tőke, mint a jövedelem értékfogalom*,⁴ *de míg a tőke egy vállalat, addig a jövedelem egy háztartás értékdimenziójának, kapacitásának kifejezője.*

Ezzel egyértelműen állást foglaltunk azzal a dilemmával szemben, melyet *Böhm-Bawerk* oly pregnánsan fejezett ki *Clark* és *Irving Fisher* tanai fölött gyakorolt bírálatában. Határozott választ kért ugyanis arra a kérdésre, hogy mi a tőke, az-e, aminek értéke van, vagy maga az érték-e? („... ob ... Kapital ... ein Wert ist, oder einen Wert hat?“⁵ De ezzel mindjárt felmerül az a kérdés is, hogy mi az, aminek értéke a tőke? Az előbb azt mondtuk, hogy a tőke egy vállalat, a jövedelem pedig egy háztartás értékdimenziója. De ezzel még nem feleltünk arra a kérdésre, hogy mi az, aminek a vállalatban, illetve háztartásban értéke van; más szóval, mi a tőke, illetve jövedelem materiális szubsztrátuma? *Irving Fisher* a tőkeérték hordozói gyanánt a tőkejavakat jelölte meg. De olyan javak, amelyek kimondottan tőkejavak volnának, nincsenek. Amellett a tőkejavak fogalma immateriális javakra való kiterjesztésével nagyon is általánossá vált. Legfőképpen

¹ The Nature of Capital and Income. 1906. p. 52.

² L. különben erre vonatkozólag *Davenport* bírálatát: Value and Distribution. p. 156.

³ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. I. Bd. 1. Aufl. 1917. S. 563. II. Bd. 1. Aufl. 1919. S. 426.

⁴ Érdekes, hogy *Balás Károly*, akinek jurisztikus tőkefelfogására itt ki nem térhetünk, a tőkét immateriálisan, viszont a jövedelmet materiálisan fogja fel. (A jövedelemmegoszlás a kapitalizmus korában. 1913. 15. és 235. old.)

⁵ Kapital und Kapitalzins. II. Bd. 4. Aufl. S. 83.

pedig a tőkejavakban jelentkező atomizálás nem illik össze a tőke *totalitás*-jellegével. Azért egy vállalat materiális dimenzióját másban keressük.

A tőkemeghatározásokban két szó szokott a leggyakrabban előfordulni. Az angolszász irodalomban a tőkét a legtöbbször a „*wealth*” fogalmával hozzák kapcsolatba, viszont a németeknél hasonló szerepet játszik a „*Vermögen*”. Különös fátum, hogy a németek a „*wealth*”-t, az angolok (amerikaiak) pedig a „*Vermögen*”-t nem tudják a maguk nyelvére lefordítani.² A közgazdaságtanban vezető két nemzet tehát nem tudja egymást megérteni. Kétségtelen pedig, hogy úgy a „*wealth*”, mint a „*Vermögen*” materiális dimenziót jelent és mindkettő *totalitás*-jellegű. A „*wealth*” szót talán gazdagsággal, a „*Vermögen*”-t vagyonnal fordíthatjuk magyarra. Ha az előbbinek értelmét kutatjuk, a legtöbb tanulsággal *Ricardo* szolgálhat. Nála ugyanis találunk egy fejezetet, melyben a gazdagság az értékkel van konfrontálva s azt mondja, hogy a javak szaporodásával értékük csökken, ellenben mint gazdagság (*riches*) nőnek.³ Nyilvánvaló a gazdagság fogalmának materiális jellege. Máshelyütt meg azt mondja *Ricardo*, hogy a gazdagság (*wealth*) egyrésze a tőke.⁴ Másik része csak a jövedelem lehet. A gazdagság tehát, *Ricardo* szerint, úgy a tőkének, mint a jövedelemnek materiálja, tehát a tőke és jövedelem értékfogalma mellett úgy a tőkének, mint a jövedelemnek materiális szubsztrátuma lenne.

Nézzük most már a „*Vermögen*”, vagyon fogalmát. A vagyon egész a legujabb időkig részese a technikai tőkemeghatá-

² *L. Böhm-Bawerk* megjegyzését: *Kapital und Kapitalzins*. II. Bd. 4. Aufl. S. 35.

³ *Principles of Political Economy and Taxation*. Ch. XX. Noha a tőke tulajdonképeni meghatározása az V. fejezetben (2d ed. p. 88) van, itt is találunk egy a mi szempontunkból talán még fontosabb meghatározást (p. 348): „Capital is that part of the wealth..., which is employed with a view to future production”.

⁴ *Principles of Political Economy and Taxation*. Ch. IV. A *Palgrave's Dictionary* (new. ed. Vol. III. 1926. a „*wealth*”-nek a következő meghatározását adja (p. 660.): „Wealth is one of the words defining which a knowledge of things may be acquired. The term is with universal consent applied to objects which are material and exchangeable.” Jellemző a szembeállítás a pénzzel is (p. 661.). *Fisher* szerint a *wealth*: „material objects owned by human beings” (*The Nature of Capital and Income*. p. 3.), *Clark* szerint: „possession of useful and material things”. *Essentials of Economic Theory*. 1900. p. 5.). Igen érdekes és tanulságos, amit *Clark* ugyanott a *wealth* eredetéről mond: „The term *wealth*, which originally signified the state of being rich, afterwards came to be applied to the things which make a man rich.” Végül hallgassuk meg *Edwin A. Cannan* a „*wealth*” kettősségéről: „... just as the *wealth* enjoyed by an individual or community in a given space of time is always called the *income* of the individual or community, so the *wealth* possessed at a given point of time ought to be called and is generally called the *capital* of the community or individual.” (*The Economic Journal*. Vol. VII. p. 281. June 1897. „What is capital?”)

rozásoknak, így *Sombart* is nemrégiben még „Sachvermögen“-t látott a tőkében.¹ Másrészt már *Menger* javasolta, hogy a tőke materiális szubsztrátumát vagyonnak nevezzük.² Amellett gondoljunk a vállalatok vagyommérlegére: aktivum a vagyon, passzivum a tőke. Nyilvánvaló tehát, hogy a vagyon és a tőke az „Entsprechung“ viszonyában van egymással. Ezzel azonban még a két fogalom viszonya tisztázva nincs. Van ugyanis vagyon, mely nem tőke. A háztartásokban levő vagyontárgyak például nem tőkék és legfeljebb „szolgáltatataik“ jövedelmek. Ha ezeket nem lehetne hagyományosan holttőkékné, vagy még pontosabban, *Sombart* elnevezésének felhasználásával, potenciális tőkéknek tekinteni,³ akkor itt egy áthidalhatatlan nehézséget találnánk. Így azonban a kérdés megoldása egyszerű, amit legyen szabad egy rövid példával megvilágítanunk. Tegyük fel, hogy valakinek van egy műgyűjteménye, melynek nagy értéke csak annyiban jövedelmez, hogy tulajdonosa gyönyörködik benne. Műgyűjteménye vagyon, de holttőke. Ha ellenben a gyűjteményt egy napon megnyitja a nyilvánosság számára és beléptidíjat szed, akkor saját gyönyörűségét bizonyára korlátozza, ellenben bizonyos pénzbeli jövedelemre tehet szert. Ha pedig gyűjteményét eladná, akkor annak vételárából bizonyos vállalkozásokba kezdhet. Vagyona tehát levette holttőke jellegét, illetve potenciális tőkéből aktuális tőkévé változott át.

Azt hisszük tehát, hogy elfogadhatjuk *Menger* javaslatát és a tőke materiális szubsztrátumának, illetve egy vállalat materiális dimenziójának bátran tekinthetjük a vállalat vagyonát.

Ez az állásfoglalásunk megkönnyíti helyzetünket a „wealth“, gazdagság fogalmával szemben is. Amennyiben „wealth“ alatt vagyont kell érteni, amennyiben nem más a helyzete a tőkével szemben, mint a „Vermögen“ fogalmáé: a vagyon a tőke materiális szubsztrátuma, a tőkeérték hordozója. Mivel ellenben a „wealth“ alatt nemcsak vagyont, hanem gazdagságot is kell érteni, mint a gazdagság azon részét, mely nem tőke, tehát jövedelmet, ennél fogva a „wealth“-nek ezen speciális részében a jövedelem materiális szubsztrátumát, a jövedelemérték hordozóját véljük megtalálni. Ha „wealth“ helyett gazdagságról (Reichtum) beszélünk, azt hisszük, hogy ez a beállítás plauzibilissé tehető. Az igazi gazdagság utóvégre nem a vagyonban van, melyet nem élvezünk, hanem abban, ha összes szükségleteinket minél jobban ki tudjuk elégíteni. Vagyon és bőség nem tartoznak szükség-

¹ Der moderne Kapitalismus. I. Bd. 1. Aufl. S. 195. De felfogása lényegesen megváltozott; 1. 3. Aufl. S. 324, 587.

² Zur Theorie des Kapitals. S. 40, 46, 47. L. még *Menger*: Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. 2. Aufl. 1923. S. 82—94.

³ Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus. 1927. S. 135

kép együvé, gazdagság és bőség ellenben igen. Ugyanigy a jólét sem a vagyon, hanem a gazdagság fogalmához kapcsolódik. A gazdagság képzetével nem nagy vállalatok vezetését vagy birtoklását, hanem a pazarlás és fényűzés képzetét kötjük össze. Épp ezért nem látszik előttünk jogosulatlannak, ha a vagyont és gazdagságot ugyanugy szembeállítjuk egymással, mint ahogy a tőkével és a jövedelemmel tettük, egyben pedig a vagyont a tőke, a gazdagságot a jövedelem materiális szubsztrátumának minősítjük. *Egy vállalat értékdimenzióját tehát a tőke, s materiális dimenzióját a vagyon, egy háztartás értékdimenzióját viszont a jövedelem, s materiális dimenzióját a gazdagság szolgáltatja.*

Végül csak még egy kérdésre keresünk rövid feleletet. *Schumpeter* mondja, hogy a tőke közönséges fogalma a kapitalizmus meghatározására nem alkalmas.¹ Ha ez igaz volna, akkor az elmélet ezzel a beismeréssel csak a saját csődjét jelentené be. Mi ellenben azt hisszük, hogy már a tőke értékfogalmának általános használata és felismerése, az egész gazdasági életnek az érték síkjában való felfogása, a tőke totalitásának felismerése és a termelési tényezők sorából való kiemelkedése, mindenekelőtt pedig az osztatlan gazdaságoknak vállalatokra és háztartásokra való kettéválása, a tőke és jövedelem polarizációja is a kapitalizmus kibontakozásának bizonyítéka, úgyhogy a tőke értékfogalma a kapitalizmus fogalmával minden különösebb nehézség nélkül egyeztethető össze.

Neubauer Gyula.

¹ Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. 1908. S. 164—167.

A valorizáció törvényhozásunkban, különös tekintettel az 1928. évi XII. törvénycikkre.

I.

Gazdasági életünkben a világháború oly nagyméretű válságot okozott, hogy azt kiheverni minden vonatkozásban még a mai napig sem sikerült. Ennek a gazdasági válságnak tipikus kísérője volt legutóbbi törvényes fizetési eszközünk, a korona vásárlóerejének állandó és fokozatos csökkenése. A pénzérték fokozatos romlása a gazdasági életben nemcsak zűrzavart, bizonytalanságot, de oly károkat is okozott, hogy ha judikaturánknak a méltányosság és az érdekek igazságos kiegyenlítését szem előtt tartó irányzata idejében fel nem lép, a teljes gazdasági káosz fenyegetett volna.

A korona kényszerárfolyamát tételes törvények biztosították. A névérték változhatatlansága, mely normális viszonyok között az értékmérői hivatás természetszerű jelensége, ezuttal csak bajt okozott, mert a névérték és a vásárlóerő folyamatos divergenciája a gazdasági élet minden, egyébként helyesen átgondolt és reális alapokon nyugvó kalkulációit lehetetlenné tette. A korona kényszerárfolyamát kimondó tételes jogszabály és a gazdasági élet között tátongó űr keletkezett, melyet a méltányosság és az igazság jegyében át kellett hidalni. Ha valaha, ekkor bizonyosodott be az az igazság, hogy a jogszabály az életért van s a jogszabálynak az életet, az abban végbemenő változásoknak megfelelően kell szankcionálni, mert a pénz értékmérői szerepében kifejezett névleges és tényleges ár két egymástól merőben elütő jelenségként vert gyökeret. Különösen a gazdasági életben végbemenő változások követelik sürgősen a kérdések törvényhozási rendezését, mert a pénzromlás kapcsán felmerülő gazdasági jelenségek egymásból való kifejlése, kauzális következése, a lét feltételeivel összefüggő anyagi problémákban jelentkeznek.

A valorizáció a gazdasági élet szükségszerű kérdésévé vált. Ez természetes is. „A törvényes pénznem értékváltozásából eredő kár vagyoni kár, annak megtérítését elsősorban a károsult magángazdasági érdeke kívánja. A megtérítés viszont csak más személyek rovására, mások vagyonából tör-

ténhetik. Eszerint az átértékelés kérdésének közgazdasági alapja van. Az átértékelésről szóló jogszabály szükségképen közgazdasági érdekre alkalmazott.“¹

A pénzérték romlásának kártokozó hatása adósra, hitelezőre egyaránt ránehezedett. Csak a legtipikusabb esetekre kívánnék rámutatni. Az adóst sujtotta, ha mint dologadós szállítási szerződés alapján volt teljesítésre kötelezve (gazdasági lehetetlenülés!), ugyyszintén ha jogszabálynál vagy szerződésnél fogva valóságos aranyban kellett teljesítenie. A hitelező kárával járt pedig akkor, ha követelését az időközben leromlott pénzben kapta meg. Ilyenkor az adós a hitelező kárával jogtalanul gazdagodott. És ez a jogtalan gazdagodás nemcsak akkor állott be, ha az adós késedelmesen teljesített, hanem a dolog természete szerint akkor is, ha a teljesítés szerződésszerű lejáráttal történt, mert az értékromlás a szerződési időtartam alatt ment végbe. Ilyen és ehhez hasonló megfontolások dobták a birói mérlegelés serpenyőjébe a „ius aequum“ elvét, mert a „ius strictum“ alkalmazása igen sok esetben igazságtalanságot jelentett volna.

Az áthidalást az élet és a jogszabály között a judikatura bölcs és céltudatos szokásjogot formáló tevékenysége készítette elő.

A pénzromlásnak a gazdasági életben jelentkező problémáit természetesen az irodalom is gondosan tárgyalja s a méltányosság és az igazság nevében döngeti a valorizációnak a tételes törvény merev pontjaival megvasalt kapuit.

Precizirozza mindenekelőtt azokat az elveket, melyek a valorizáció elméleti alapjait képezik. A valorizáció jogalapját elsőbbsen is abban a kárban látták, mely az adós vétkes magatartása folytán a hitelezőt érte. Ugyanebből az elvi felfogásból fakad az adós jogtalan gazdagodása, mint a valorizáció elvi alapjául szolgáló ténykörülmeny. Hogy a névértékben való teljesítés az eset körülményei szerint a „Treu und Glauben“ alapelvébe ütközik, sűrűn említett elvi alap. A legjelentősebbek közül való az a felfogás, mely azt vallja, hogy az átértékelte összegben a hitelező voltaképpen csak azt az értéket kapja meg, mely pénzromlás hiányában őt jogosan megillette volna. Ezen az alapelven épül fel az értékazonossági, identitási elmélet, mely az egész kártérítési elvet feleslegessé teszi a valorizáció alkalmazásánál. Részünkről ezt az elméletet tekintjük a legértékesebbnek és a valorizáció elvi szempontjaiból a legerősebbnek. A kártérítési elmélet generalizálása ugyanis azt a veszélyt jelenthette volna, hogy számos oly esetben, amidőn az adós késedelem nélküli fizetése dacára is a pénzromlás folytán kár éri a hitelezőt, nem lehetett volna valorizálni. Ilyenek pl. a nyugdíj, kegydíj, baleseti járadék

¹ Tunyogi Szücs Kálmán: „Az átértékelés közgazdasági vonatkozásai.“ Magyar Jogi Szemle 1927 március hó. 115. oldal.

iránti követelések, továbbá a család- és örökjogi kötelezettségeken alapuló fizetések.

A heterogén természetű és a különféle alapul szolgáló körülményekhez idomított elvi felfogások végül is egy közös nevezőre, a pénzérték időközi romlására, voltak visszavezethetők.

A valorizációnak a gazdasági élet szükségszerűségéből fakadó illetén helyes felismerése végre is teret vívott ki magának a felsőbbiróságainknál is (l. a baleseti járadékok valorizálására vonatkozóan a Curia 87. sz. döntését), mert különben megingott volna „a jog és méltányosság iránti tisztelet, ami pedig szintén van olyan közérdek, mint a törvények holt betűihez való ragaszkodás”.²

II.

A judikatura pionirmunkája a jogéletet meglehetősen átformálta és beleoltotta a köztudatba a valorizáció törvényhozási rendezésének szükségességét.

Kísérjük figyelemmel az alábbiakban, hogy a törvényhozás a valorizáció gondolatával szemben minő magatartást tanusított és hogy a valorizáció a gazdasági, illetve jogélet különböző területein miképen hódított tért? Mielőtt tehát az egyes magánjogi tartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. törvénycikkkel tüzetesebben foglalkoznánk, a történeti vonatkozások kedvéért méltassuk figyelemre főbb vonásokban a valorizációval kapcsolatos törvényhozási termékeket.

Az első intézkedéseknek tekinthetők e téren a magyar királyi minisztériumnak törvényes felhatalmazás alapján kibocsátott azon rendeletei, amelyekkel a lakbéreket, a mezőgazdasági ingatlanok haszonbéreit és az iparvállalatok, valamint bányaművek béreit emelték fel arra való tekintettel, hogy a szerződő felek a szóbanforgó bérleti szerződéseket még a korona romlása előtt kötötték. (Pl. 3530/1920. M. E. rendelet, mely a lakberek felemeléséről, 6720/1921. M. E. rendelet, mely a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérének felemeléséről intézkedik stb.)

Szükségszerű folytatása e rendelkezéseknek az 1923. évi 950. M. E. számú rendelet az aranyban teljesítendő fizetésekről. Ezt a rendeletet a minisztérium az 1922. évi XVII. törvénycikk 22. paragrafusában nyert felhatalmazás alapján bocsátotta ki és az 1925. évi XXXV. t.-c. 25. paragrafusának 1. bekezdésében emelte törvényerőre. A szóbanforgó rendelet annak az adósnak siet a segítségére, akinek valamely keres-

² Schwartz Tibor: „A valorizációs kérdések fejlődése és kialakulása különös tekintettel a bírói gyakorlatra.” 8. oldal.

kedelmi ügyleten, váltón vagy más magánjogi címen alapuló pénztartozását valóságos aranyban kellett teljesítenie. A segítség módja egyfelől a törvényes fizetési eszközben való teljesítés lehetősége, másfelől a méltányosság elvén felépülő az a kedvezmény, hogy ha a tőzsdei átszámítással megállapított törvényes fizetési eszközben való teljesítés „az ügyletkötés óta megváltozott gazdasági viszonyokra, a pénz értékében beállott eltolódásra, az adós vagyoni és kereseti viszonyaira” való tekintettel „az adósra méltánytalan lenne”, a bíróság az adós kérelmére a pénztartozást, illetve annak még nem teljesített részét „a méltányosságnak megfelelően” leszállíthatja. Indokolt esetekben a rendelet 2. §-a az adós javára fizetési halasztást enged. Bármi legyen is a rendelet kibocsátásának elvi alapja, a lényeg az, hogy az adós nem lehet áldozata az értékmérő tőle független alakulásainak, helyesebben romlásának.

A jogvédelem ezzel a rendelettel először az adós felé irányul, de törvényhozásunk csakhamar a hitelező érdekvédelmében is eljár.

Ez az érdekvédelem jelentkezik az 1923. évi XXXVIII. törvénycikkben, mely a helyettesíthető ingóságokra vonatkozó jelzálogjog bejegyzéséről szól. Miután a törvényes értékmérő, vásárlóerejének csökkenése folytán nem tudta azt a hivatást teljesíteni, amelyre rendeltetett, a gazdasági élet oly értékmérőt keresett, melynek értékállandósága leginkább fennforgott. Hosszas viták foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Vajjon a zürichi jegyzés, az aranykorona, a gabona legyen-e az értékmérő? Végre is ezt az értékmérőt a mezőgazdasági terményekben, jelesen a gabonában vélték helyesen alkalmazni, mert világviszonylatban is a gabona áralakulása volt a legeggyenesebb és a legállandóbb. A gazdasági szükségesség folytán bevezetett ezen új értékmérő domináns szerepet játszott a hitelügyletek terén, a jelzáloghiteleknel azonban nem volt felhasználható, mert a telekkönyvi rendtartás 65. §-a útját állta az érvényesülésének. E paragrafus szerint ugyanis a telekkönyvbe a jelzálog „csupán számszerűleg meghatározott sommára nézve” jegyezhető be. A számszerűleg meghatározott somma pedig számszerűleg meghatározott pénzzel egyenlő. Már pedig a számszerűleg meghatározott pénzösszegben kifejezésre jutó jelzálogi követelések bekebelezése egyáltalán nem szolgálta a hitelező érdekeit, mert az ingatlanban a biztos fedezet meg volt ugyan, de a számszerűleg meghatározott pénzösszegben való kielégítés — az értékmérőnek időközben való romlása folytán — elértéktelenedett pénzben történt meg. Hamarosan meg is kapták a jelzálogos hitelezők követeléseiket adósaiktól! A tartozás visszafizetése természetesen csak az eredetileg bekebelezett pénzösszegre nézve történt meg, ami — mondanunk sem kell — mily kárával járt a hite-

lezőknek. A jelzáloghitel ugyyszólván megszűnt volna, ha nem léptetik életbe a hivatkozott törvényt.

E törvény a telekkönyvi rendtartás 65. §-ában foglalt s fentebb tárgyalt intézkedést akként egészíti ki, hogy a jelzálog a telekkönyvbe „meghatározott mennyiségű és minőségű gabonának, más terménynek, vagy aranynek“ (ez utóbbi époly stabil értékmérő, mint a gabona) pénzbeli egyenértékére és járulékaira bejegyezhető, feltéve, hogy a bejegyzés alapjául szolgáló okirat a teljesítésre vagy értékkiszámításra megállapított időpontokat és módozatokat tartalmazza. Fontos rendelkezés az is, hogy bejegyezhető a jelzálogjog az említett értékmérők természetbeni szolgáltatására is.

A törvény illetén intézkedései folytán az értékében eddig bizonytalan erejű követelés biztos fedezetben és értékében nem szenvedő módon talált kielégítési alapot, ami viszont azt jelentette, hogy a nyújtott hitel a lejáratkor azonos értékben térült vissza, vagyis valorizálva jutott a hitelező kezéhez. Nem a pénztartozás, hanem csakis a gabona-, termény-, aranytartozás megtérítésének nyílt meg a lehetősége. Ez egyébként a szerződő felek ilyen rendelkezése folytán akadályokba eddig sem ütközött, azonban e törvény életbeléptetésével ezeknek az értékmérőknek a jelzálogi bekebelezése volt éppen a gazdasági életben rendkívüli hatással bíró novum. Ezzel a preventív törvényhozási intézkedéssel szemben, más kérdés most már a törvényes fizetőeszköz vásárlóerejének romlása folytán a hitelezőt ért kár eliminálása akként, hogy az adós a fizetőeszköznek átértékelt módon való megtérítésével tartozik oly esetben is, amidőn a szerződő felek a fizetőeszköz elértéktelenedésének esetére a szerződésben nem provideáltak. Erre nézve nem volt jogszabály, azonban az élet a judikatura segélyével utat tört a törvényhozás faktoraihoz és létrejött az 1923. évi XXXIX. törvényeikk.

Az 1923. évi XXXIX. törvényeikk a pénztartozás késedelmes teljesítése esetén a hitelezőt megillető kártérítésről intézkedik. A pénztartozás késedelmes teljesítése a korona folytonos romlása és ezzel kapcsolatban az árak fokozatos emelkedése következtében a hitelezőt módfelett károsította, olyannyira, hogy ezt a kárt a tőketartozás 5%-os késedelmi kamatai távolról sem egyenlítették ki. Emellett a károkozás a perek tendenciózus elhúzásával még csak fokozható volt. Előfordultak sűrűn olyan esetek, hogy az adósnak a hitelezőtől kapott pénzüsszeget sikerült úgy gyümölcösöztetni, hogy haszna lényegesen több volt, mint amennyit a késedelmes teljesítés folytán visszafizetésre kerülő s időközben értékében jelentősen leromlott tőke 5%-os késedelmi kamata kített. A törvényhozási intézkedés indokát klasszikusan fejezik ki a miniszteri indokolás e szavai: „... a törvényhozás nem maradhat tétlen és nem türheti azt az erkölcstelen helyzetet,

hogy az, aki szerződésen vagy törvényen alapuló kötelezettségének nem tesz eleget, nemcsak joghátrányt nem szenved, hanem busás anyagi előnyökhöz jut jogellenes magatartásának jutalmául“.

A hitelező kártérítésének mérve az e törvény alapján a minisztérium által a tőketartozás bizonyos százalékaiban megállapított összeg. A törvény 2. §-a az esetek különbözőségéhez mérten mérsékelt és magasabb kártérítést állapít meg. A törvény rendelkezései a valorizációt távolról sem szolgálják, mert egyfelől a hitelezőnek kifejezetten csak a pénztartozás késedelmes teljesítése esetén konstruálható kártérítéséről intézkednek, másfelől pedig egyáltalán nincsenek tekintettel arra, hogy a pénzérték fokozatos leromlása és az ezzel kapcsolatban előálló áremelkedéssel bekövetkezett kár, mely nagyon természetesen a kellő időben való teljesítés esetén is fennforog, megtéríttessék. Tagadhatatlan azonban, hogy a késedelmes teljesítés esetére vonatkozó kártérítés gondolatában, ha nem is a tartozás átértékelése, de az igazság és méltányosság elvének szükségszerű alkalmazásából lesűrhető gazdasági védelem csillan meg.

A birói joggyakorlat a valorizáció kérdésében eleinte nagyon tapogatódzva alakult ki, mivel óvatosságra intett az a kétségtelenül fennálló törvényes intézkedés, hogy a korona még mindig korona. Amidőn azonban lassankint tért hódított a tudat, hogy ez a törvényi intézkedés pusztá fikció csupán, mert a pénz már nem értékmérő, csak fizetési eszköz, a valorizálás a birói ítéletekben mindgyakrabban csillan fel, habár nagyon óvatosan.

Legfelsőbb bíróságunk a valorizációs gyakorlat kialakulása idején az átértékelés előfeltételéül az adós vétkességét és késedelmét szabja meg.

Ezen merevségéből engedett később a judikatura és valorizált ott is, hol az adós nem volt vétkes, hanem egyszerű késedelembe esett.

A valorizációs judikatura utolsó etapjában mint előfeltétel már a késedelem is elesett s irányadó elvül csak az szolgált, hogy a valorizáció alapja a pénz időközi elértéktelenedése s ennek következményei az adóst terhelik. Meggyőzően fejezi ki ezt az elvet Schuster Rudolf a következőképen: „...kivánatos, hogy ebben a kérdésben bíróságaink végre helyezkedjenek a helyes álláspontra, mely oly egyszerű, t. i. abból áll, hogy a valorizációnak egyedüli alapja a pénzértéknek a követelés létrejötte és esedékessége közti időben beállott katasztrófális csökkenése; a késedelem nem alkotó eleme a fogalomnak, hanem csak a mérték megállapításánál jön figyelembe“.³ Ez az elv később már annyira érvényesült, hogy a m.

³ „A valorizációs joggyakorlatról és azzal kapcsolatos kérdésekről.“ Magyar Jogi Szemle 1927 március hó. 167. oldal.

kir. Curia megengedte oly követelésnek valorizáltan való perlését is, amelyet korábbi birói ítélet eredeti összegében már megítélt, de az ítélelhozatal idejében a birói gyakorlat még nem valorizált.

Ezen állandó birói gyakorlat hatása alól a törvényhozás sem zárkozhatott el, úgy, hogy a kormány beterjesztette a magánjogi tartozások átértékeléséről szóló törvényjavaslatát, melyet azonban utóbb visszavont s annak csupán egyik fejezetét tartotta fenn külön törvényjavaslat formájában. Így jött létre a magánalkalmazottak nyugdíjának átértékeléséről szóló 1926:XVI. törvénycikk. E törvényben már kifejezett átértékelési elv jelentkezik, mely a „magánjogi szerződéssel alkalmazott“-at megillető nyugdíjat vagy nyugdíj természetű járandóságot, az egyes vállalatok anyagi viszonyaiban beállott változásnak megfelelő teljesítőképesség természetszerű figyelembevételével mellett, állapítja meg. Hiszen a törvényes pénzérték romlása folytán ezek az alkalmazottak járandóságaikat nem a szerződésszerű és nem a kiérdemelt értékben kapták kézhez. Az átértékelte nyugdíjösszeg a törvény szerint csak oly mérvű lehet, mely a korona értékcsökkenéséből eredő hátrányt fedi és semmiesetre sem ennél több. Ebben az intézkedésben a valorizáció gondolata egészen tisztán jut érvényre, mert az adós vállalat teljesítőképessége arányában a hitelező-nyugdíjast a törvényes fizetőeszköz értékcsökkenéséből ért hátrány erejéig részelteti az őt megillető járandóságokban. A teljesítőképesség szerinti arányszám megállapítása azon a vagyoneltérésen alapul, amely az aránymérleg rendelet (7.000/1925. P. M. sz.) szerint pengő értékben készített megnyitó mérleg és az 1914 július 1-ei állapothoz viszonyított vagyoni helyzet között mutatkozik. Így jut el a törvény az átértékelés azon módozatához, mely az arányszám szerinti nyugdíjvalorizációt eredményezi. A törvény a vagyon és nyereség növekedése folytán az arányszám utólagos felemelésére nézve is intézkedik s ennek felső határát 75%-ban állapítja meg. Ennél magasabbra a társaság nem köteles a nyugdíjat felemelni, de ha az eredeti arányszám ennél a százaléknál magasabb, úgy a nyugdíj megállapítására nézve ez mérvadó.

A valorizáció ezen módja csak a részvénytársaságokra és a szövetkezetekre alkalmazható, mivel ezek nyilvános számadásra vannak kötelezve s így a vagyoni helyzetükben bekövetkezett változás megállapítható. Miután pedig a vagyoneltérés megállapításánál az 1914 július 1-ei vagyonállapothól kell kiindulni, természetes, hogy az arányszámmal való valorizáció csak oly részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkozik, amelyek az említett időpontban fennállottak.

Ha az átértékelés nem történhetik a törvény 3. paragrafusában megállapított arányszám szerint, úgy az átértéke-

lést a bíróság szabadon teljesítheti mindkét fél, főképen az adós vagyoni helyzetének és teljesítőképességének figyelembevételével mellett.

A törvény egyéb rendelkezéseit, melyek az arányszám megtámadására, emelésére vagy mérséklésére stb., az eljárási szabályokra, a külföldi és vegyes rendelkezésekre vonatkoznak, érinteni nem kívánjuk, mert célunk a valorizációra vonatkozó legjellegzetesebb rendelkezések ismertetése. Hogy a valorizáció, már ami az arányszámot illeti, az egyes vállalatoknál mikép üt ki, az alkalmazottak anyagi érdekeinek szempontjából kétségkívül nem, elvi szempontból azonban valóban mellékes. Fontos az, hogy a társadalom igen nagy rétegére a gazdasági viszonyok parancsoló szükségszerűségéből és igazi méltányosságból fakadó oly jogalkotás, melynek szociális jelentősége is kétségkívül nagy horderejű.

III.

Térjünk át most az 1928. évi XII. törvénycikk tüzetes tárgyalására. Miként az eddigi törvényeknél, úgy az 1928. évi XII. törvénycikknél sem célunk a törvény minden rendelkezésének részletes magyarázata (elvégezték ezt dr. Almási Antal, dr. Nizsalovszky Endre és dr. Schwartz Tibor törvénymagyarázatai), hanem azt a kérdést kívánjuk tüzetes vizsgálódás tárgyává tenni, hogy ezen legújabb törvényhozási intézkedés a valorizációnak minő érvényesülési teret adott és azt minő jogszabályi keretben engedélyezi vagy zárja ki?

Az eddig tárgyalt törvényhozási intézkedések a valorizációt a gazdasági, illetve jogélet egyes területein és csak bizonyos követelésekre nézve tették lehetővé. Tulajdonképen az 1928. évi XII. törvénycikk sem tesz mást. Ezt már a címe, mely „egyes magánjogi tartozások átértékeléséről“ szól, is kifejezetten tudtul adja. Felöleli azonban a magánéletviszonyok rendjéből származó összes pénztartozásokat — ami alatt természetesen a kereskedelmi életviszonyok rendjéből származó tartozásokat is érteni kell —, világos és olyan irányu rendelkezésekkel: milyen jogviszonyból származó követelések képezhetik átértékelés tárgyát, valamint világosan megjelöli azokat a pénztartozásokat is, amelyek ezután sem lesznek átértékelhetők. Egységes és összefüggő taglalása mindazon jogviszonyoknak, amelyekből eredő pénztartozások átértékelhetők, illetve át nem értékelhetők. Röviden valorizációs törvénynek nevezik.

Mint már említettük, a jogélet minden területére kiterjedő valorizációról e törvény alapján sem lehet szó. A valorizáció teljes bevezetésének útját állják azok a nagy nemzet-

gazdasági érdekek, amelyeknek további védelméről közgazdasági és államrezon szempontjából semmikép sem lehet lemondani. A korona = korona tétel megmarad ezután is principiumnak, csak e tétel alól való kivételek nyernek szabatos és pontos meghatározást. A valorizáció alapja most már kifejezetten a pénzürték romlása és az a méltányossági szempont, amelynek érvényesítése a törvény által megadott keretek között — igen helyesen — továbbra is birói feladat. Értékesítési azonban a törvény mindazokat az elvi principiumokat, amelyeket a valorizáló birói gyakorlat kitermelt. Az átértékelés mértékének megállapításánál a 12. paragrafus klasszikusan sorolja fel mindazokat a támpontul szolgáló körülményeket, szempontokat és elveket, amelyek a méltányos kiegyenlítés céljait szolgálják. Az adós vagyoni helyzete, a gazdasági cél, amelyre a pénztartozás szolgál, az értékesítés ellen való védekezés lehetősége, a jogtalan gazdagodás fennforgása stb. mindmégannyi eredő, melyeknek rezultatsaként jelentkezhetik az igazságos átértékelés.

Az átértékelés csak az 1924. évi július hó 1-ső napját megelőző magánjogi pénztartozásokra terjedhet ki, aminek indoka az a körülmény, hogy ez idő óta stabil valutával rendelkezünk s így az ez időpont óta történt ügyletkötéseknél a pénzürtékromlásra visszavezethető joghátrányokról nem lehet szó. Az átértékelés, ha ez a törvény értelmében kizárva nincs, mindig csak kérelemre történhetik. Az átértékelési kérelmek előterjesztése a 2. paragrafus szerint záros határidőhöz van kötve. Ez a határidő, ha a pénztartozás a törvény életbelépése előtt járt le, az életbeléptetéstől, ha pedig a pénztartozás a törvény életbeléptetése után jár le, a lejáratától számított egy év, feltéve, hogy a törvény a kereset megindítására rövidebb határidőt nem jelöl meg. Ez igen helyes intézkedés, mert a multból származó vitáknak egyszersmindenkorra való időtartamhoz kötött elintézése válik lehetővé.

A törvény rendelkezéseit leghelyesebben úgy tudjuk áttekinteni, hogy ha ezeket két csoportban tárgyaljuk. Az első csoportba (A) azokat a pénztartozásokat soroljuk, amelyeknek valorizálását a törvény kizárja, a második csoportban pedig (B) azokkal a pénztartozásokkal foglalkozunk, amelyeknek valorizálása meg van engedve.

A) Az átértékelésből kizárt pénztartozásokat, ezek különféleségénél és a törvény strukturájánál fogva osztályozni meglehetősen nehéz. Ha mégis meg akarjuk tenni, akkor ezekből a pénztartozásokból négy nagyobb kört alkothatunk és pedig a) a tiszta pénztartozások, b) a köztartozások és közcélú vállalatok pénztartozásainak, c) az állami vagy más közforgalmu vasutakat a fuvarozási ügylet alapján terhelő pénztartozások és d) a jelzálogok körét. Megjegyzendő, hogy az egyes körökben, kategóriákban a törvény számos lé-

nyeges kivételt állapít meg az átértékelési tilalom szabálya alól, melyeket figyelemre kell méltatnunk.

a) Az átértékelésből kizárt tiszta pénztartozások tekintetében a törvény jobbadán a birói gyakorlat eddigi irányát szankcionálja. Ezeket a pénztartozásokat a 4. paragrafusa sorolja fel, amelyek közzé a készpénzkölcsön, takarékbetét, csekken, kereskedelmi utalványon alapuló pénztartozások, záloglevélben, kötvényben, vasuti részvényben, vagy határozott kamatozású, közforgalom tárgyául szolgáló értékpapírokban kifejezett pénztartozások, szövetkezeti üzletrész alapján fennálló osztaléktartozás, biztosítási jogviszonyon alapuló pénztartozás és készpénzben állandóan készentartott óvadékok tartoznak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezeknél a pénztartozásoknál is kivételt tesz a törvény az átértékelési tilalom alól és egyesek átértékelhetők a törvényben megengedett lehetőségek alapján (pl. az élet- és járadékbiztosítási szerződésen alapuló pénztartozások), nemkülönben valamennyi pénztartozás akkor, ha a tartozás teljesítésében az adóst vétkes késedelem terheli, feltéve, hogy a korona értékcsökkenése a vétkes késedelem ideje alatt következett be, vagy ha az átértékelés a felek között ki van kötve. A nem értékpapírokban kifejezett, tehát a közönséges készpénzkölcsön-tartozás átértékelése meg van engedve, ha átértékelhető pénztartozás változott át kölcsöntartozássá, vagy ha sem a hitelező, sem az adós nem foglalkoztak iparszerűen kölcsönügyletekkel és az adós a kölcsönösszeget a felhasználás módja szerint az elértéktelenedés ellen megvédte és az a dolog, amibe befektette, vagy annak ellenértéke, vagyonában meg is van.

b) Nagyobb határozottságot tanúsít a törvény azon pénztartozások átértékelésének kizárásában, amelyek az állam, a törvényhatóság és a községek, továbbá a m. kir. posta, a m. kir. postatakarékpénztár és a m. kir. államvasutak irányában állanak fenn.

A kizárt pénztartozások közé tartoznak az állam, törvényhatóságok és községek azon pénztartozásai is, melyek értékpapírban (államadóssági kötvényben stb.) vannak kifejezve. E rendelkezés célja az állam, illetve a közháztartások, valamint az említett közcélú vállalkozások vagyoni helyzetének biztosítása. Ezeknek a tartozásoknak átértékelése ugyanis meghiusítaná azon nagy erőfeszítések eredményeit, amelyekkel az állami pénzügyeket a legutóbbi évek során szanálni sikerült, továbbá igen komoly veszedelem fenyegetné a közháztartásokat és az említett közcélú vállalatokat is. A közháztartások védelme azonban nem volna indokolt akkor, amikor olyan pénztartozásokról van szó, amelyek ezek kereskedelmi, ipari vagy valamely gazdasági célú vállalkozásaiból, vagy üzemeiből erednek. Ezért a 9. paragrafus ily pénztartozásokra vonatkozó átértékelési tilalmat felfüggeszti. Átértékel-

hetők továbbá az említett szervezetek olyan pénztartozásai is, melyek értékálló ellenértéken alapulnak, mint pl. a 7. paragrafusban hivatkozott kisajátításból vagy vételből eredő, bérleti vagy haszonbérleti viszonyon alapuló pénztartozások, nemkülönben személyt érő károkozások, vagy személyt érő tiltott cselekmény miatti kártérítés címén alapuló pénztartozások.

c) Az átértékelésből kizárt pénztartozások közzé tartoznak továbbá a 10. paragrafus szerint az állami, vagy közforgalmu vasutakat a fuvarozási ügylet alapján terhelő pénztartozások, ha ezek 1922. évi január hó 1-ét megelőző időből származnak. Ebből a rendelkezésből viszont következik, hogy az 1922. évi január hó 1-je után fuvarozási ügyletek alapján keletkezett tartozások átértékelése a vasutakkal szemben meg van engedve.

d) A jelzálogjogok átértékelését a törvény 28. paragrafusa akkor is kizárja, ha az a követelés, amelynek biztosítására a jelzálogjog szolgál, egyébként átértékelhető.

E szabály merevségét az alábbi engedmények enyhítik:

ha az ingatlan tulajdonosa a hitelezőnek személyes adósa és jelzálogjog még fennáll, a törvény azt az engedményt teszi, hogy a bírói ítélettel, vagy a felek megállapodásával létrejött átértékelésből származó különbözet új rangsorban jegyezhető be;

ugyanígy lehet eljárni akkor is, ha az ingatlan tulajdonosa a hitelezőnek nem személyes adósa, de tulajdonosa volt az ingatlannak a jelzálog megállapításakor és azóta is megszakítás nélkül, vagy az ingatlant, melyre a jelzálogjog be van kebelezve, élők közti ingyenes jogügylettel szerezte;

az átértékelésből eredő különbözetet akkor is be lehet kebeleztetni, ha az ingatlan tulajdonosa nem személyes adós ugyan, de az ingatlant a személyes adóstól azzal egyetértve a hitelező megkárosítása végett szerezte meg, vagy ha a szerző a jelzálogos követelés esetleges átértékelt fizetésének terhét magára vállalta;

végül a megszünt, de a törvény értelmében átértékelhető követelések új rangsorban való bejegyzése szintén lehetséges, de csak akkor, ha az ingatlan tulajdonosa a hitelező személyes adósa.

A fentközlött szabály értelmében tehát egy jelzálogilag biztosított követelést a névértéknél nagyobb összegre az eredeti rangsorban lehet fenntartani. Az adott engedmények kétség kívül indokoltak és méltányosak, csak az a kérdés, hogy gyakorlatilag eredménnyel fognak-e járni akkor, ha a követelés átértékelt különbözetére történt új rangsorozásnál időközben az ingatlant már megterhelték? Nézetünk szerint igen: sokszor kétes értékű előnyt fognak ezek az engedmények a hitelezőnek jelenteni.

B) Az átértékelhető pénztartozások közé a) a családi vagy öröklési jogon alapuló pénztartozások, b) a baleseti járadékok, valamint c) az élet- és járadékbiztosítási szerződésekben alapuló pénztartozások sorolhatók.

a) A törvény kimondja, hogy a családi vagy öröklési jogon alapuló pénztartozások átértékelésére a törvény rendelkezéseit úgy kell alkalmazni (15. §.), hogy e jogviszonyok erkölcsi alapjaira való tekintettel a kölcsönös kiegyenlítés és általában a méltányosság elve mindkét fél javára lehetőleg a teljes mértékben érvényesüljön. Ez az alapelv az átértékelésnek oly érvényesülési teret nyit, hogy e jogviszonyok körében nemcsak a 4. §-ban kizárt pénztartozások átértékelését is megengedi, hanem a már megszűnt pénztartozások átértékelését is lehetővé teszi. Ez a rendelkezés szankcionálja azt a joggyakorlatot, mely az e jogviszonyok körében keletkezett pénztartozások átértékelésénél az erkölcsi és méltányossági szempontokra való tekintettel (pl. a tartási pereknél) nem kívánta meg előfeltételül az adós vétkességét vagy késedelmét. Az átértékelés iránti keresetek záros határidő (6 hónap) alatt indítandók meg. (15. §. 5. bekezdés.)

b) A baleseti járadékok átértékelése a birói gyakorlatban a m. kir. Curiának 1925. évi június 27-én kelt 87. számú polgári döntvényén alapult. Ez a döntvény a baleseti járadékok felemelését azon alapgondolatból kiindulva engedte meg, hogy az adóst terhelő eredeti marasztalási összeg megállapítása óta a pénzérték lényegesen megváltozott. A törvény a 17. §-ban teszi magáévá ezt a joggyakorlatot, amidőn a baleseti járadékokat kifejezetten átértékelhetőeknek nyilvánítja. Az átértékelés mérvére nem intézkedik, hanem ezt a m. kir. minisztérium által kibocsátandó kormányrendeletre bizza.

Nagy kedvezmény a törvény 19. §-ában foglalt azon intézkedés, mely szerint azok — akiktől a járadékot a fizetésre kötelezték 1919. évi január hó 1-e után létrejött egyezség alapján egyszeri tőkeszolgáltatással megváltották — a tőkeszolgáltatás helyett, átértékelt összegben újból járadék megállapítására tarthatnak igényt. Igényelhető ez továbbá abban az esetben is, ha az említett időpont után az egyszeri tőkeszolgáltatást a járadék helyett birói ítélet statuálta. Az egyszeri tőkeszolgáltatás nem változtatható át újból járadékokra akkor, ha az egyezség vagy birói ítélet 1925. július 1-ső napja után kelt, mert akkor már az átértékelést kimondó 87. számú polgári döntvény elvei voltak mérvadók a bíraskodásban. A törvény az átértékelés előfeltételéül köti ki az egyszeri tőkeszolgáltatás aránytalanul csekély voltát, a jogosított szorult anyagi helyzetét, az egyezségkötés alkalmával fennforgó tájékozatlanságát stb. Az átértékelésre irányuló kereseteket

a törvény életbeléptetésétől számított 6 hónap alatt kell megindítani. (19. §. 4. bekezdés.)

c) Az élet- és járadékbiztosítási szerződésen alapuló pénztartozások átértékelésének megengedése a törvénynek egészen különleges alkotása. Különleges azért, mert az ezirányú pénztartozások átértékelése eddig egészen ismeretlen volt, amitől a birói gyakorlat is mindig elzárkózott. Történeti előzmény gyanánt előre kell bocsátanunk a biztosítási díj fizetésével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 1927. évi X. törvény-cikk 14. §-ának azon rendelkezését, hogy az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló oly perek, melyek a keletkezés-kori névértéknél magasabb összegben érvényesítik a hitelezőnek belföldi pénznemben keletkezett pénzkövetelését, az eljárás bármely szakában felfüggesztendőek mindaddig, míg a magánjogi pénztartozások átértékelését törvény fogja rendezni. Ugyane törvény utasítja a m. kir. minisztériumot, hogy a pénztartozások átértékelésének kérdésében legkésőbb 1927. évi június hó 30-ig törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé. Ebből a törvényjavaslatból keletkezett egyébként a tárgyalásunk anyagát képező 1928. évi XII. törvény-cikk.

Amint látjuk tehát, az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozásokat a birói gyakorlat nemcsak, hogy át nem értékelte, de az 1927. évi X. törvény-cikk alapján az e pénztartozások átértékelése iránt indított pereket fel kellett függeszteni, minélfogva a jogviszonyok ezen köre a valorizáció szempontjából az 1928. évi XII. törvény-cikk meghozataláig érintetlen terület volt. Ha tehát az 1928. évi XII. törvény-cikk alapján az e pénztartozások átértékelésének megengedett voltát állapítjuk meg, egyuttal nyomatékosan kifejezésre kell juttatnunk azt is, hogy a törvénynek e rendelkezése konstitutív erejű. Míg ugyanis az egyéb jogviszonyok köréből származó pénztartozások átértékelésének megengedése tekintetében a törvény rendelkezései többnyire a kialakult birói gyakorlat szankcióinak tekinthetők, addig az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelése egyedül a törvény alapján válik lehetővé.

Az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelésének kérdésében a törvény említett rendelkezése annak konstitutív jellegénél fogva döntő fordulat, mert a biztosítási ügy közgazdasági és szociális jelentőségét tartva szem előtt, az állampolgárok ezreire van jótékony kihatással.

Ezzel a valorizáció fejlődésének igen fontos állomásához értünk el. A törvény ez intézkedésének közgazdasági, szociális és a biztosítási jogot is megglehetősen átformáló jelentősége szükségessé teszi, hogy az e pénztartozások átértékelé-

sére vonatkozó 20—27. §-okat egészen részletes tanulmány tárgyává tegyük.

A biztosítási szerződéseken alapuló pénztartozásokról a törvény először a 4. §. 6. pontjában tesz említést, mint át nem értékelhető pénztartozásokról, azzal a hozzáadással azonban, hogy az ily pénztartozások átértékelésének helye lehet, ha a törvény a fenti szabálytól eltérően rendelkezik. Az említett paragrafusban tett tiltó nyilatkozat általános és a biztosítási ágak minden körére kiterjedő, viszont a kivétel, illetve az átértékelési novum éppen az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozásokra vonatkozik. A 4. §-ban foglalt általános nyilatkozattal szemben az ugyanott említett eltérő rendelkezéseket tartalmazzák a törvénynek már hivatkozott 20—27. §-ai, amelyek az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelését megengedik.

Átértékelésnek csak oly élet- és járadék- vagy másnemű (pl. baleset) személybiztosítási szerződéseken alapuló és magyar törvényes értékben teljesítendő pénztartozásokra nézve van helye, amelyekre vonatkozó szerződéseket 1922. évi január hó 1-e előtt kötötték.

A törvény világos rendelkezése szerint az átértékelés csak azt a felet illeti meg, aki már az eredeti biztosítási szerződésben volt jogosítottként megjelölve. További feltételként szerepel az a kikötés, hogy az ily jogosított a törvény életbelépésekor, vagyis 1928 április hó 1-én Magyarország területén lakjék. Ebből következik, hogy ha valaki az eredeti biztosítási szerződésben jogosítottként volt megjelölve, de a törvény életbeléptetésekor nem lakott Magyarország területén, átértékelésre nem tarthat igényt. De nincs igénye átértékelésre annak sem, aki bár a törvény életbeléptetésekor állandóan Magyarország területén lakott, az eredeti biztosítási szerződésben azonban nem szerepelt jogosított félként.

Miután a törvény kifejezetten csak a magyar törvényes értékben teljesítendő pénztartozások átértékelését engedi meg, nincs helye átértékelésnek akkor, ha a biztosítási szerződés eredetileg idegen valutára szólott. Ha a biztosítási szerződés értékálló nyugati valutákban történt (svájci frank, angol font, dollár stb.), az említett rendelkezésnek nincs gyakorlati jelentősége, mert a jogosított fél átmentette a biztosítási szerződésen alapuló követelését. Más a helyzet azonban akkor, ha a biztosítási szerződés oly külföldi valutákra szólott, amelyek értéküket a magyar koronához hasonlóan szintén elvesztették. Ilyenkor a törvénynek az a rendelkezése, mely az átértékelést kifejezetten a magyar pénzürtékhez köti, elvi jelentőségüvé válik, mert az átértékelésnek természetesen ebben az esetben sincs helye, ami a jogosított félre nézve hátránnyal jár.

A törvény határozott rendelkezéseket tartalmaz abban a tekintetben is, hogy milyen biztosító magánvállalatoknál kötött szerződések értékelhetők át? A 20. §. szerint ugyanis az átértékelés előfeltétele, hogy

a biztosítási szerződést valamely Magyarország területén működő belföldi társaság kötötte legyen és pedig tekintet nélkül arra, hogy az ajánlatot a vállalat belföldi intézeténél, vagy külföldi képviselőjénél tették meg,

illetve, hogy a biztosítási szerződést valamely Magyarország területén működő külföldi biztosító magánvállalat kötötte legyen a magyarországi képviselőjénél tett ajánlat alapján.

Az ily vállalatoknál kötött biztosításokra nézve az átértékelés kiterjed már a törvény egyenes rendelkezése alapján.

Módosul a helyzet akkor, ha a biztosítási szerződést valamely Magyarország területén működő külföldi biztosító magánvállalat kötötte, de nem a magyarországi képviselőjénél tett ajánlat, hanem a külföldön levő központ, vagy bármely külföldi államban lévő fióknál tett ajánlat alapján. Ez esetben a törvénynek az átértékelésre irányuló rendelkezései csak az esetben nyernek alkalmazást, ha ez a külföldi biztosító vállalat a törvény alkalmazását kéri, valamint azt is igazolja, hogy a jogosított fél a kérelemhez hozzájárul.

E rendelkezésekből következik tehát, hogy a törvény kötelező alkalmazása tekintetében lényeges különbséget jelent az a körülmény, hogy valamely Magyarország területén működő külföldi biztosítótársaság magyarországi képviselőjénél, avagy valamely külföldi szervénél nyújtották-e be a szerződés alapját képező biztosítási ajánlatot.

Lényeges rendelkezése a törvénynek a 20. §. 5. bekezdésében foglalt az az intézkedés, mely az 1922. évi január hó 1-e előtt kötött szerződéseknek az említett biztosítótársaságokról más biztosítótársaságokra való átruházására vonatkozik. A biztosítási szerződést átvevő utódbiztosító társaság felelősségének kérdését a törvény akként szabályozza, hogy az utódvállalatot az átértékelés fenti elvei szempontjából olyanak kell tekinteni, mintha eredetileg ő kötötte volna meg a jogosított féllel a szerződést. Ez az intézkedés gyakorlati indokát abban találja, hogy a háboru alatt vagy azután számos külföldi biztosítótársaság vonult ki Magyarországból és ruházta át itteni biztosítási szerződéseit valamely Magyarország területén működő biztosító magánvállalatra.

Ki vannak zárva az átértékelésből az olyan biztosítási szerződések, amelyeket a biztosító magánvállalatok saját alkalmazottaikkal nyugdíjigényük kielégítése végett kötöttek. Ezt a kérdést ugyanis az 1926. évi XVI. törvények, mely a magánalkalmazottak nyugdíjának, özvegyeik és árváik ellá-

tási járandóságainak átértékeléséről szól s amelynek főbb rendelkezéseit fentebb már ismertettük, rendezte. A légis ráció elvénél fogva az élet- vagy járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások nem értékelhetők át akkor sem, ha a biztosítási szerződés szerint biztosítási összeg fejében hadikölcsönkötvényt kell kiszolgáltatni, mivel a törvény 8. §-a értelmében hadikölcsönök átértékelése későbbi időpontban és pedig a békészerződéseken alapuló kötelezettségek megszűnése után fog rendezést nyerni.

A törvény az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelt összegének kifizetésére az alább ismertetendő módon felosztási alapot létesít. Ezzel kapcsolatos a 21. §-ban foglalt azon intézkedés, hogy a törvény életbelépésének napján az élet- és járadékbiztosítási szerződésekből folyó fizetési kötelezettsége úgy a biztosító vállalatnak, mint a biztosítottnak megszűnik, még akkor is, ha a fizetési kötelezettség már az életbeléptetés napja előtt vált esedékessé. Ez azt jelenti, hogy egy 1922 január hó 1-e előtt megkötött ily biztosítási szerződés alapján a biztosító vállaltól csak azt az összeget követelheti a jogosított, amely a törvény ismertetendő rendelkezései szerint őt megilleti. A fenti intézkedéssel azonban nemcsak a biztosító vállalat kötelezettsége nyert szabályozást, hanem a szerződő félé is, amennyiben a törvény őt is felmenti a fizetési kötelezettség alól, minélfogva a szerződő fél az 1922 január hó 1-e előtt kötött élet-, járadék- vagy másnemű személyi biztosítási szerződésen alapuló és 1928 április hó 1-e után esedékessé váló díjakat megfizetni nem tartozik.

Az említett szerződéseken alapuló pénztartozás átértékelésének kulcsa 5%.

Az átértékelés keresztülvitelére a 22. §. egészen részletesen körülírja a már említett felosztási alap képzésének módzatait. A felosztási alap képzésének gondolata a német jogrendszerből vétetett át, azonban attól eltérő módzatok mellett. Németországban ugyanis valamennyi biztosítási vállalatnál az átértékelés céljaira külön-külön alkottak felosztási alapokat, nálunk azonban az egész országra nézve egy közös alap létesül. Törvényhozásunk azért helyezkedett erre az álláspontra, mert, miként a miniszteri indokolás is mondja, „e mellett az eljárás mellett igazságosabb eredmény várható, a felosztási alap képzésének intézetenkénti ellenőrzésével járó adminisztratív munka feleslegessé válik, végül a biztosító magánvállalatok állami felügyelő hatósága az egységes felosztási alap kezelésére alkalmas, teljes garanciát nyújtó szerv“.

Ami már most a felosztási alap képzését illeti, a törvény a substratumot többféle forrásból hozta létre.

Elsősorban a Magyarország területén működő minden biztosító magánvállalat köteles a fentiek értelmében átértékel-

hető biztosítási szerződésekre az 1921 december hó 31. napjára megállapított díjtartalékát,

továbbá az ezen szerződésekre 1922 január 1-étől az átadás napjáig teljesített díjfizetéseket és

ha a biztosítótársaság fizetési kötelezettsége 1918 december hó 31-e után bekövetkezett, de bármely okból nem teljesítettett, úgy magát az esedékessé vált biztosítási összeget, illetve a biztosított fél által bármely okból fel nem vett járadékokat is azok kamatos kamatával együtt

az e tárgyban kibocsájtandó kormányrendelet életbeléptetésétől számított hat hónapon belül a biztosító magánvállalatok m. kir. állami felügyelő hatóságára átruházni.

Az alap másik részét a biztosítótársaságok befizetései fogják képezni.

A 23. §. értelmében ugyanis az ország területén működő, valamint működését csak ezután megkezdő valamennyi biztosító magánvállalat akár foglalkozik életbiztosítási ággal, akár nem, a törvény életbeléptetését követő hó első napjától 1934 december hó 31-ig terjedő időben kötelezve van az összes biztosítási ügyleteiből bevett díjainak 2%-át (a viszontbiztosítási díjak után csak 1%-ot) a felügyelő hatóság javára befizetni. Ezek a hozzájárulások a közvetlenül biztosított felekre nem háríthatók át.

Ha a fentiek szerint képezett felosztási alap 1934 december hó 31-én a valorizálható követelések aranyértékének 5%-át nem fedezné, úgy a biztosító vállalatok hozzájárulási kötelezettsége 1934 december hó 31-én túl is fennmarad annak az évnek a végéig, amidőn a felosztási alap az 5%-ot eléri. A felsőház által elfogadott határozati javaslat alapján azonban az 5%-os valorizációnak megfelelő összegek 1934 december 31-ével a biztosított feleknek még akkor is kifizetendők lesznek, ha az ártértelelési alap szerint az 5%-os valorizáció még nem adódnék ki, ez esetben azonban a különbözetet az államkincstár tartozik előlegezni a biztosított felek részére.

A Magyarország területén működő biztosítótársaságok érdekében, de meg általános közgazdasági szempontokra tekintettel is, a 23. §. 4. bekezdése akként intézkedik, hogy a Magyarországon be nem jegyzett külföldi vállalatnak Magyarország területéről származó díjbevételei után a hozzájárulást a társaság helyett — miután ezzel szemben természetesen a törvény hatállyal nem bírhat — az ezen külföldi biztosítótársasággal szerződő magyarországi fél köteles megfizetni. Ez a hozzájárulás azonban nem a fizetett díjak 2%-a, hanem 25%-a és 2% csak abban az esetben és oly biztosítási ágak tekintetében lehet, amely biztosítási ágakkal az ország területén biztosító magánvállalat nem foglalkozik. Ez igen helyes rendezése a törvénynek, mert ebben az a célzat nyilvánul meg, hogy a hazai biztosító felek Magyarország területén

működő biztosító magánvállalatokkal és ne oly vállalatokkal lépjenek üzleti összeköttetésbe, melyek hozzájárulás fizetésére kötelezve nincsenek.

A törvény értelmében fizetendő összegek és járulékok összecszerü helyességét és lefizetésének megtörténtét a felügyelő hatóság ellenőrzi, amelynek ez ügyben hozott határozatai ellen a m. kir. közigazgatási bírósághoz intézendő panasznak van helye.

A felosztási alap létesítésének, kezelésének és felosztásának részletes szabályait a m. kir. igazságügyi miniszterrel egyetértésben kiadandó m. kir. pénzügyminiszteri rendelet fogja meghatározni. Ezt a rendeletet a 27. §. szerint a kibocsátás után a képviselőháznak be kell mutatni.

Fontos intézkedés végül az is, hogy a felosztási alap létesítésével, kezelésével és felosztásával felmerülő költségek nem magát az alapot, hanem a felügyelő hatóságot terhelik.

Az élet- és járadékbiztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelésének fentiekben történt ismertetése kapcsán nem térhetünk ki annak megállapítása elől, hogy a törvény intézkedései nagy jelentőségű, régóta sürgetett szociális kérdést hoztak nyugvópontra. A megoldás, mely az átértékelést felosztási alap képzésével viszi dülőre, szerencsés, mert a biztosító magánvállalatok másképen nem lettek volna képesek — összeomlásuk veszedelme nélkül — az átértékelést keresztülvinni. Közismert oka ennek az a körülmény, hogy a magánbiztosító vállalatok a fennálott törvényes rendelkezések szerint díjtartalékaikat csak óvadékképes (pupilláris) értékpapirokban, nevezetesen koronajáradék-kötvényekben, hadikölcsön és egyéb állami adóssági kötvényekben kényszerültek elhelyezni, melyeknek értéke a háború és az azt követő gazdasági összeomlás folytán teljesen devalválódott. Ennekfolytán a biztosító magánvállalatok nem voltak képesek vagyonukat átmenteni, viszont e pupilláris papírok átértékelése a törvény 6. §-a értelmében ki van zárva, minélfogva az elértéktelenedett értékpapírok átértékelését ezen vállalatok sem igényelhetik az állammal, törvényhatósággal vagy községgel szemben.

A valorizáció tárgyalásának anyagi jogi szempontból való teljessége megkívánja még a törvény azon rendelkezésének ismertetését, mely a magyar adósnak a külföldi hitelező javára fennálló pénztartozását szabályozza.

Ez a szabályozás a dolog természeténél fogva csak a viszonyosság elveinek alkalmazása mellett történhetett meg. Teljes mértékben kifejezésre jut ez az elv a törvény 32. §-ában, mely kimondja, hogy magyar adósnak külföldi hitelező javára szóló pénztartozását csak a törvény értelmében lehet átértékelni, az átértékelés mértéke azonban nem lehet nagyobb, mint amilyen mértékben az érdekelt külföldi állam törvényhozása a magyar hitelező hasonló követelésének átértékelését teszi le-

hetővé. Az esetre pedig, ha a külföldi jogszabályok az átértékelést nem engednék meg, a pénztartozás összege annyi pengő összeggel lesz egyenlő, amennyi a pénztartozás keletkezésének idejében a külföldi állam pénznemének felel meg. Ezt az összeget azonban semmiesetre sem haladhatja meg az ezen törvény alapján megengedett átértékelés.

Miután célunknak megfelelően kezdettől fogva a valorizáció anyagi jogi vonatkozásait vizsgáltuk, a törvény eljárási rendelkezéseit kizárjuk fejtegetéseink köréből.

IV.

A valorizáció kérdése, a gazdasági életben oly nyomasztó hatással megnyilvánult pénzürtéktromlás folytán csaknem egy évtized óta van felszinen. A magyar törvényhozás ezzel a kérdéssel szemben állami tekintetekből, de meg a problémának sokirányú nehézségeinél fogva meglehetősen tartózkodóan viselkedett s így a bírói gyakorlatnak kellett uttörő munkálatait végezni. A magángazdaság szánalmas helyzetét a valorizációs perek tömkelege juttatta kifejezésre s a nehézségeken csak úgy lehetett segíteni, hogy időről-időre a valorizálható követelések bizonyos köreit vonták be a törvényhozási rendezés munkálataiba. A valorizáció problémája végkép ma sincs megoldva, mert a törvényhozás munkáját rendkívül megnehezítik a valorizációhoz fűződő általános nemzetgazdasági tekintetek. A kérdés szisztematikus rendezésénél ugyanis punctum saliens-ként szerepelt és szerepel az a probléma: mi lesz a hadikölcsön-kötvényekben kifejezett pénztartozás valorizációjával? Hogy ez a kérdés a probléma tengelyévé nőtte ki magát, az természetes, mert ezzel függött össze számos vonatkozásban a magángazdasági pénztartozások átértékelésének lehetősége és ez a kérdés volt hosszú időn keresztül döntő befolyással az életbiztosítások ügyére is. A magángazdasági pénztartozások végül is az 1928. XII. törvényeikkben a tárgyalta vonatkozásokban átértékelhetőkké váltak, de csak oly jogviszonyok körében, ahol ezt a követelés természete, alapja, valamint a gazdálkodás körülményei megengedték.

Az állam a maga nagy tartozásaival, amelyekben ugyszólván az egész magángazdaság érdekelve van, a viszonyok kényszerítő nyomása alatt kénytelen volt megmaradni a „noli me tangere“ álláspontján továbbra is, vagyis a hadikölcsön-kötvényeken alapuló pénztartozásait nem valorizálja. A charitativ valorizáció, melynek munkálatai napjainkban folynak, ezt a kérdést természetesen nem érinti, mert ez nem tekinthető valorizációnak, hanem inkább segélyezésnek. Bizonyos megnyugvást jelenthet mindenkinek a törvény 8. §-ában foglalt

azon ígéret, mely szerint az eredeti jegyzők és jogutódaik részére a trianoni békeszerződésen alapuló kötelezettségek megszűnése után fog intézkedés történni az említett pénztartozások átértékelésének kérdésében. Ez nem más, mint a legfőbb erkölcsiség tartalmait magába záró közület tartozáselismerése, mely nemcsak megnyugvást szül és reményeket ad, hanem meg tudja értetni mindenkivel azt, hogy sok egyebek között mit jelent közgazdasági vonatkozásban az államra nézve is: „*Trianon*“.

Fülei-Szántó Endre.

Kereskedelmi mérlegünk kérdéséhez.

Ha a mezőgazdasági és ipari cikkek árai 1913 óta változatlanok lennének, akkor kereskedelmi mérlegünk 1926-ban 91 millió pengő felesleggel zárult volna s 1927 első 9 hónapjában a hiány csak 193 milliót tett volna ki a tényleges 276 millió helyett.¹ Ez a példa mutatja, hogy kereskedelmi mérlegünk alakulására az ország gazdasági állapotán kívül milyen különböző tényezők lehetnek befolyással. E fejtegetéseknek nem az a céljuk, hogy kereskedelmi mérlegünkről a közelmúltban elhangzottakat új összefoglalásban tárják elő. Mindössze kiindulási pontul kívánunk ismételni néhány már ismertényt.

Ahhoz, hogy fizetési mérlegünk egyensúlyba kerüljön, az 1927. évben kb. 150 millió pengő kiviteli feleslegre lett volna szükségünk.² Ehelyett a kereskedelmi mérleg 346.3 millió deficittel zárult. Az 1926-os évvel szemben a passzivum 260 millióval nőtt meg. Ez a növekedés két körülményre vezethető vissza: 1. a behozatal 195 millióval emelkedett, 2. a kivitel 70 millióval csökkent.

Ez a fejlődés egyrészt visszavezethető olyan körülményekre, melyek inkább átmeneti jellegűek, másrészt olyanokra, melyek a magyar gazdasági élet krónikus betegségének tekinthetők. Ez utóbbiak megállapítása és megszüntetése volna a legsürgősebb feladat.

I.

Ami a behozatal újabb nagyfoku megnövekedését illeti, ez a körülmény — nézetünk szerint — a kevésbbé súlyos bajnak tekinthető. Igaz, hogy a termelési cikkekben való behozatal az összes behozatalnak 1926-ban 51.7%-át, 1927-ben csak 47.3%-át tette ki. A behozatal nagyfoku megnövekedése tehát nem tulajdonítható közvetlenül a termelés fellendülésének,³

¹ Kádas Károly dr. számításai a Magyar Statisztikai Szemle 1928 januári számában. („Import- és export-index.”)

² Schober Béla előadása. Közigazgatási Szemle, 1927 nov.—dec.

³ Kádas szerint a beruházások céljait szolgáló behozatal emelkedése 50 millió; a többi 145 milliónyi emelkedést a fogyasztás növekedése okozta.

a beruházásoknak, amint ezt oly sűrűn szokták hangoztatni. 1926-ban a nyersanyag az egész behozatalnak 32%-át tette ki, 1927-ben csak 30.5%-át.

A behozatal nagymérvű emelkedése elsősorban a fogyasztási és luxuscikkekre esett. Ez a körülmény azonban megmagyarázható. A külföldi kölcsönök révén az ország lakosságának tulnyomó része a háboru óta első ízben jutott abba a helyzetbe, hogy szükségleteit — legalább részben — végre egyszer ismét kielégíthesse. Ez a nagyfoku vásárlás tehát lélektanilag megmagyarázható, noha előnyösnek nem tekinthető. Igen helyes az a megállapítása Imrédy Bélának, hogy a fogyasztás emelkedését rendszerint ugyanazok tüntetik fel kívánatosnak, akik a másik oldalról meg a hitel drágaságáról panaszkodnak és ilyen módon két egymással logikailag ellentétes álláspontot képviselnek. Hiszen a hitelolcsóbbodást csak takarékoság útján lehet elérni. A tőkeképződés elősegítése volna tehát egyik leghatásosabb fegyverünk a kereskedelmi mérleg passzivitása ellen. Ez az állítás paradoxonnak tetszik és mégis igaz. Mert ugy a behozatal növekedésének, mint a kivitel visszaesésének egyik főoka: *a tőkehiány*. Hazai textilgyáraink *ittthon* nem képesek versenyezni a külföldiekkel, mert nem képesek ugyanakkora áruhitelt nyújtani. Tőkehiány miatt a termelés is nehezen lendül fel. A német statisztikai hivatal egyik kiváló tagja, *Susal*, is rámutatott arra, hogy a kereskedelmi mérleg passzivitása annak a jele, hogy a tőkeképződés nem tud lépést tartani a tőkeszükséglettel. (Beziehungen zwischen Aussenhandel und Volkswohlstand.) *Imrédy* szerint 150 millió pengő az az összeg, melyre Csonka-Magyaroszágnak évente szüksége van külföldi kölcsönök alakjában, hogy tőkehiányát fedezze. Ilyen nagymérvű tőkebehozatal azonban természetesen előidézi a fogyasztás emelkedését is.

Kereskedelmi mérlegünk igazi betegsége — véleményünk szerint — éppen ezért nem a behozatal megnövekedésében, hanem a kivitel csökkenésében keresendő.

II.

Az 1927. évben következő cikkeink kivitele mutatott fel nagyfoku visszaesést: vágó és ígás állatok, buza, rozs, tojás, disznózsir és szalonna, friss és elkészített hus, kolbász, gyapju, száraz bab, tengeri, burgonya, zab; friss főzelék; villamosgépek és készülékek. A legutolsó tételtől eltekintve, tehát mind mezőgazdasági termékek. A mezőgazdasági cikkek kivitelének értékesökkenésében szerepet játszik azok világpiaci árának esése is. Liszt-kivitelünk értéke 1926-tal szemben 80 millió pengőről 78 millióra esett vissza, maga a liszt-

kivitel azonban emelkedett 1.5 millió q-ról 1.6 millióra. Esetleges tévedések elkerülése végett tehát az alábbiakban *mennyiség* szerint kívánjuk vizsgálni mezőgazdasági terményeink kivitelének alakulását. A lisztől eltekintve, az egész vonalon erős visszaesést látunk. A kivitel visszaesése még a terméseredmények esetleges csökkenésével is csak részben magyarázható, hiszen az 1927. év termése nem volt lényegesen rosszabb az előzőnél. Kitűnik mindez a következő összeállításból:

Mezőgazdasági cikkeink termés mennyisége és az exportált mennyiség, millió q-ban:

	Termés		Kivitt mennyiség	
	1926	1927	1926	1927
buza	20.3	20.6	4.0	3.1
rozs	7.3	5.7	2.2	1.3
árpa	5.5	5.0	0.4	0.5
zab	3.6	3.1	0.4	0.2
tengeri	19.4	17.6	1.4	0.3
burgonya	18.7	18.0	1.3	0.7

Mint látható, a rozsnak és esetleg a tengerinek export-visszaesése talán még magyarázható volna a termés csökkenésével. A buza- és burgonyaexport esésére azonban ez a mentség sem kínálkozik. Az export visszaesésének főoka tehát nem itt keresendő. De nem kereshető abban a feltevésben sem, hogy a belföldi fogyasztóképesség növekedésével csökkent volna a kivitelre felhasználható készlet, hiszen a kérdéses cikkek főként élelmiszerek és így keresleti skálájuk eléggé merev.

Ha főbb kiviteli piacainkat vizsgáljuk, akkor már közelebb juthatunk a kérdés megoldásához. Lássuk mindennek előtt Ausztriát. Ausztria felé irányuló agrár-exportunk 1927-ben két okból csökkent: 1. Mert Ausztria mezőgazdasági importja 1927-ben bizonyos árukban kevesebb volt, mint 1926-ban, 2. mert a magyar termékeket 1927. év folyamán más külföldi országok termékei kiszorították az osztrák piacról.

Főbb exportcikkeink kivitele *Ausztria* felé a következőképpen alakult:

vágó és igás állatok	1926	1927
	194 ezer db	131 ezer db
buza	1.8 millió q	1.2 millió q
rozs	1.2 „ „	0.7 „ „
árpa	0.34 „ „	0.28 „ „
friss és elkészített		
hus és kolbász	0.05 „ „	0.03 „ „
zab	0.3 „ „	0.19 „ „
tengeri	0.38 „ „	0.12 „ „
burgonya	0.74 „ „	0.24 „ „
korpaliszt	0.12 „ „	0.09 „ „
friss főzelék	0.14 „ „	0.09 „ „

Az osztrák külkereskedelmi statisztikai kimutatásokból megállapítható mindenekelőtt az, hogy Ausztria agrárbevitel az előző évhez képest a legtöbb cikkben csökkent. Az egész 1927. évre szóló osztrák külkereskedelmi statisztika még nem jelent ugyan meg, az 1927. év első 9 hónapjáról szóló kimutató azonban a következő adatokat tünteti fel (szembeállítva az előző év megfelelő adataival):

Ausztria bevitele:

	1926	1927
	első 9 hónapjában	első 9 hónapjában
Vágómarha	111 ezer darab	101 ezer darab
Disznók	675 ezer darab	609 ezer darab
Buza	1.8 millió q	1.5 millió q
Rozs	0.75 „ „	0.62 „ „
Árpa	0.45 „ „	0.27 „ „
Zab	0.51 „ „	0.58 „ „
Tengeri	1.2 „ „	1.5 „ „
Burgonya	0.40 „ „	0.47 „ „
Friss káposzta	0.035 „ „	0.048 „ „
Egyéb friss főzelék	0.089 „ „	0.095 „ „
Disznózsir és szalonna	0.075 „ „	0.082 „ „

Ez a táblázat igen különös képet nyújt. Kitűnik belőle, hogy Ausztria agrárimportja csak a következő cikkekben csökkent: vágóállatok, buza, rozs és árpa; a csökkenés egyébként ezekben sem különösen nagy. Ezzel szemben *emelkedett* az osztrák agrárbevétel a következő cikkekben: zab, tengeri, burgonya, friss főzelék, disznózsir és szalonna, tehát csupa olyan árukban, melyekben a magyar kivitel Ausztria felé csökkent.

Ausztria felé irányuló kivitelünk visszaesését tehát csak részben magyarázhatjuk meg az osztrák *összes* bevétel csökkenésével; ellenben szomorú tény az, hogy mezőgazdasági terményeinket kiszorította az osztrák piacról más országok exportja. Az alábbi pár adat meggyőzhet ennek az állításnak a helyességéről:

Ausztria buzabevitele (ezer q-ban).

	1926	1927
	harmadik negyedében	harmadik negyedében
Összbevétel	897	634
Csonka-Magyarországból	607	428
Kanadából	24	88

Az 1926. év buzabevétel-adatait 1927 első 9 hónapjával szembeállítva (ezer q-ban):

	1926	1927
		első 9 hónapjában:
Összbevétel	2.516	1.525
Csonka-Magyarország	1.741	776
Kanada	67	170
Egyesült-Államok	262	220
Argentina	7	149

Az amerikai országok tehát buzabevitelüket a csökkenő osztrák import ellenére is fokozni tudták.

Még szomorubb képet nyerünk, ha a többi agrár-termékünk kivitelének alakulását vizsgáljuk.

Ausztia tengeri bevitele (ezer q-ban).

	1926	1927
	harmadik	harmadik
	negyedében	negyedében
Összesen	484	497
Csonka-Magyarországból	39	17
Romániából	93	325
Argentiniából	17	48

Ausztia tengeri bevitele (ezer q-ban).

	1926	1927
		első 9
		hónapjában:
Összesen	1.734	1.581
Csonka-Magyarországból	427	144
Romániából	122	556
Jugoszláviából	1.057	672
Argentínából	41	70

Ausztia vágómarhabevitele (ezer darabban).

	1926	1927
	harmadik	harmadik
	negyedében	negyedében
Összesen	40	43
Csonka-Magyarország	11	9
Románia	10	11
Jugoszlávia	10	20

Ausztia vágómarhabevitele (ezer darabban).

	1926	1927
		első 9
		hónapjában:
Összbevétel	142	101
Csonka-Magyarországból	47	33
Lengyelország	21	—
Románia	40	32
Jugoszlávia	27	30

Ausztia sertésbevitele (ezer darabban).

	1926	1927
	harmadik	harmadik
	negyedében	negyedében
Összesen	239	213
Csonka-Magyarországból	38	10
Jugoszláviából	67	55
Lengyelországból	67	83
Romániából	36	50

Ausztria lisztbevitale (ezer q-ban.)

	1926	1927 első 9 hónapjában.
Összesen	1.451	918
Csonka-Magyarországból	722	437
Kanadából	41	52
Egyesült-Államokból	130	91
Romániából	252	295
Jugoszláviából	166	104

Amint látható, az oláh és jugoszláv liszt megtartotta a pozícióját s az amerikai liszt előrenyomulása a magyarnak a rovására történt.

A magyar tengerit kiszorította az oláh és kis részben az argentinai, a magyar vágómarhát a jugoszláv, a magyar sertést az oláh és a lengyel, a magyar burgonyát az olasz. Érdekes hogy — noha Románia Csonka-Magyarországon keresztül exportál Ausztriába — 1927 első 9 hónapjában 556 ezer q oláh tengeri ment Ausztriába, míg magyar csak 144 ezer q. Ugyanezen idő alatt 110 ezer oláh sertés és 183 ezer jugoszláv ment ki Ausztriába, míg magyar csak 43 ezer. Szalonna-kivitelünket az amerikai verseny nyomta vissza, tojáskivitelünket a lengyel.

Hasonló képet nyerünk akkor is, ha a *Csehországba*, vagy a *Német Birodalomba* irányuló exportunkat vizsgáljuk. A német és a magyar hivatalos statisztikai kiadványok adatai között lényeges eltérés mutatkozik. Ez természetes. A statisztikai adatgyűjtő nem ellenőrizheti azt, hogy az egyik országba kivitt árut egy közvetítő kereskedő nem exportálja-e tovább egy harmadik országba. Éppen így nem állapíthatja meg sokszor az sem, hogy a valamely országból importált árut a közvetítő kereskedők eredetileg nem egy harmadik országból importálták-e oda. Egyöntetűség kedvéért az itt alább következő adatokat a német birodalmi statisztikai hivatal adataiból vettük.

*Németország bevitale (ezer q-ban).**1. Élőállatok (lovak nélkül).*

	Összbevétel	Csonka-Magyarországból	Romániából	Jugoszláviából
1926-ban	1.168	18	4.6	1.3
1927-ben	1.680	11	4.3	2.0

2. Rozs.

1926-ban	2.455	421	86	4
1927-ben	7.879	135	105	8

3. Buza.

1926-ban	21.722	205	149	142
1927-ben	26.121	95	113	25

4. Árpa.				
1926-ban	17.399	100	3.246	4
1927-ben	20.002	82	4.884	20
5. Tengeri.				
1926-ban	7.042	121	1.264	425
1927-ben	21.048	35	3.329	325
6. Burgonya.				
1926-ban	4.347	29	153	682
1927-ben	6.391	36	27	—
7. Gyümölcs.				
1926-ban	3.982	87	159	237
1927-ben	4.087	111	103	195
8. Hus és husáruk				
1926-ban	2.287	109	101	70
1927-ben	2.069	54	20	22

Amint látható, a fontosabb mezőgazdasági cikkekben Németország összbevitelére 1927-ben az előző évhez képest túlnyomórészt emelkedést mutat ki. A Csonka-Magyarországból származó import ennek ellenére csökkent, mivel más országok áruja kiszorította a magyart. A külföldi — főleg amerikai — verseny nyomását azonban a dunamenti országok közül csak mi éreztük meg; az oláh és a jugoszláv kivétel Németországba olyan arányban emelkedett, mint a német összbevétel. Románia exportja Németországba 1927-ben kétszer annyi volt, mint 1926-ban s háromszor annyi, mint az 1927-es magyar export.

Hasonló képet nyerünk akkor, ha egyéb országokba irányuló kivitelünket vizsgáljuk. Katasztrófális például *Olaszország* felé irányuló exportunk visszaesése.

Magyar kivitel Olaszországba (ezer q-ban).

	1926	1927
Buza	793	117
Liszt	45	12
Rozs	107	16

Nem kívánjuk tovább részletezni kivitelünk adatait, úgy véljük, az eddig felsoroltak is megfelelő képet nyújtanak a helyzetről.

III.

A kérdés, melyre válaszolni kellene, az, hogy mi okozza magyar áruk kiszorulását kiviteli piacainkról. Exportunk csökkenése azzal nem magyarázható, hogy kereskedelmi szerződéseink nem volnának megfelelőek. Hiszen a legtöbb országgal, melyből áruink kiszorultak, legnagyobb ked-

vezményes szerződésünk van. Balkányi Béla szerint¹ exportunk csökkenésének egyik főoka adórendszerünkben keresendő. Kétségtelen, hogy egyes cikkeknel, például szalonnánál, zsirnál, a forgalmi adó nem emeli az áru exportképességét. Kivitelünk emeléséhez bizonyára nem járul hozzá az az egyedül Csonka-Magyarországon ismeretes forgalmi adórendelkezés sem, amely előnybe helyezi a behozatalban és a kivitelben a külföldi exportőrt és importőrt a magyar kereskedővel szemben. Az adórendszerünk maga azonban lényeges szerepet nem játszhatik kivitelünk csökkenésében, hiszen például gabonaexportunk visszaesése nehezen volna magyarázható pénzügypolitikai rendszabályokból.

Kivitelünk, főleg agrárkivitelünk visszaesésének legfőbb oka az, hogy *nincsen megfelelő exportszervezetünk*. Ezen természetesen nem valamely állami intézmény értendő, hanem megfelelő *magán* exportszervezet. Mezőgazdaságunk hozzászokott ahhoz, hogy békében rendelkezésre állott a nagy, egységes osztrák-magyar vámterület. Ez az előny most megszűnt. Eltolódást szenvedtek emellett az utolsó években a fogyasztóközönség igényei is. A hus-, zsir- és lisztszükséglet helyett inkább a tej és tejtermékek, főzelék, tojás, baromfi iránti kereslet emelkedett. A súlyos gazdasági helyzet minden országot fokozott versenyre készítet s erre mezőgazdánk még mindig nem készültek kellően fel. Az Omge megállapította, hogy agrárválságunk egyik oka a meg nem felelő üzemvitel. Állattenyésztésünkben például nagyban növeli a termelési költséget az a körülmény, hogy gazdánk nagy része még mindig nem tért át a modern takarmányozási rendszerre.

Értesülésünk szerint a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1927 végén több száz kérdőívet küldött szét a különböző kereskedelmi és ipari szakmák képviselőihez, exportunk csökkenésének okairól. E kérdőívekre a válaszok már beérkeztek s az így feldolgozott anyagnak publikálása a közeljövőben várható. A Kamarának ez az emlékirata bizonyára nagyban hozzá fog járulni problémánk megoldásához. Ugy tudjuk, hogy ez az emlékirat exportunk visszaesésének egyik főokát a túl magas vasuti és hajózási tarifákban látja. E tarifák csökkentése azonban igen nagy fiskális akadályokba ütközik, ehelyett sokkal fontosabb volna az, hogy a magyar termelő és kereskedő mozgékonyabb és alkalmazkodóbb legyen. Termékeink jók, de távolállunk még a megfelelő *standardoktól*. Igen hasznos intézkedés volt az, mely lehetővé tette a magyar vajnak állami bélyegzővel való ellátását; hasonló rendelkezés kellene a tojásnál is. Célszerű volna egységes borfajták termelése stb. A stan-

¹ Magyarország mezőgazdasági kivitele. Közgazdasági Szemle 1928 február.

dardizálás hiánya mellett baj az is, hogy termelőink és kereskedőink nincsenek kellően tájékozva a külföldi piacok helyzetéről, sem pedig a külföld kívánságairól. Így például exportőrjeink sokszor nem gondoskodnak az áru megfelelő csomagolásáról. Ebben az esetben pedig hiába jó az áru minősége, ha egyszer az áru a rendeltetési helyére nem megfelelő állapotban érkezik meg. A magyar gyümölcsexportőrök például nagyon sokat tanulhatnának ezen a téren a kaliforniaiaktól.

A külföldi piacok felőli tájékozatlanság okozza például azt is, hogy olyan áruink kivitele sem fejlődik, melyeknek különben igen nagy exportlehetőségeik volnának. Ilyen cikkek például a vaj, a baromfi, a zsir és a szalonna. Mindössze arra kellene igyekezni, hogy e cikkek előállítása és csomagolása a külföldi vevők ízlése szerinti legyen, elsősorban, hogy bizonyos standardizálást érvényesítsünk ezekben az árukban.

Biztosítani kellene megfelelő ellenőrzéssel azt is, hogy kivitelünk lebonyolítását jól bevált, ismert kereskedő-cégeink tartsák a kezükben. A magyar áru hirnevének sokat árthat az a körülmény, hogy egyes exportüzleteket olyanok bonyolítanak le, akiknek az illető áruszakma nem is hivatásuk, hanem csak alkalomszerűleg „ugranak” be a jónak ígérkező üzletbe s így sem a kellő tapasztalattal nem rendelkeznek, sem pedig nem érdekük az, hogy kivivják a külföldi vásárló teljes meglegedését, tekintve, hogy állandó üzleti kapcsolatot amúgy sem óhajtanak.

További akadálya kivitelünknek az a körülmény is, hogy a magyar exportőr csak a legritkább esetben képes a külföldi vásárlónak a szokásos 2—3 havi hitelt nyújtani. Ez a körülmény magyarázatát leli a mi súlyos hitelviszonyainkban. Végeredményben azonban pl. Románia hitelviszonyai sem jobbak s amint a fenti példák mutatják, az oláh termékek mégis megtalálják utjukat a nyugati piacokra.

Az összes exportakadályokat felsorolnunk bizonyára nem sikerült. A fel nem derítetteknek felkutatása és mindannyinak lehető megszüntetése vagy legalább is csökkentése volna a legsürgősebb feladat, hogy megjavíthassuk kereskedelmi mérlegünket. A Kereskedelmi Kamarának fent említett emlékirata bizonyára sok új, érdekes szempontot fog feltárni. A helyzet javítása égetően sürgős. A jövő kiállításait amúgyis veszélyezteti az a körülmény, hogy Kelet-Európa agrárországai, melyeknek termelését a földreformok és egyéb zavarok meglehetősen tönkretették, lassan kezdik ismét fokozni produktivitásukat. Ez a folyamat pedig csak újabb súlyos veszélyt jelent a magyar agrárkivitelre.

Zelovich László.

Közlemények.

A new-yorki értéktőzsde és pénzpiac.

Amerika tőke- és kamatviszonyainak vázolásánál nem lehet elmulasztani az egész gazdasági helyzetnek legalább is nagybani bemutatását, miután a tőke és a kamat tulajdonkép a gazdasági rendszer működésének megnyilvánulása. A világháborút követő években az Unió gazdálkodásában a változott viszonyokhoz hozzásimuló átalakulás ment végbe és ennek során egy eredményekben gazdag fellendülést észlelhetünk, amely az amerikai nép jólétét oly magasra emelte, hogy ehhez hasonlót a gazdaságtörténelemben nem igen találunk. Érthető tehát, hogy ezt a fejlődést az egész világ a legnagyobb figyelemmel kíséri. Ezen felfelé haladó folyamat azonban nem vonatkozik a gazdasági élet minden részére, egyes ágak visszamaradtak, mások a nehézségekkel küzdve, csak lassan követik a gigantikus ütemet, de ha a nagy egységet tekintjük, — Coolidge elnök szavait idézve — „kellemes prosperitást” találunk az Egyesült-Államokban.

1925-től egészen 1927 első feléig a gazdasági helyzet kedvezőbb volt a normálisnál, ezek az évek rekord eredményeket mutatnak fel, ezzel szemben 1927 második felében már csökkenést látunk. A múlt esztendő már nem mutat olyan egységes eredményeket, mint a két előző, sőt egyes ágakban, különösen az év végén, jelentős visszaeséseket találunk, így a személyszállító automobilo-kban 23% volt a csökkenés, ugyanakkor azonban más ágakban emelkedést láthattunk, például az áruházak eladása 11%-al nagyobb végeredménnyel zárult.

A fontosabb termelési ágak, az u. n. „Key industries”, a következő változásokat mutatják:

	1926	1927
Vastermelés tonna	39.070.400	36.232.300
Acéltermelés „	46.936.200	43.040.900
Automobil drb	4.298.380	3.350.000
Antracit tonna	85.000.000	80.650.000
Köszén „	573.367.000	519.362.000

A Mississippi folyó kiáradása nagy fokban hozzájárult a csökkenéshez, mert hatalmas területek elöntése a lakosság termelését zavarta és ezzel a jövedelem és így a vásárlóképeség esését jelentette, továbbá a szénvidékekre kiterjedő hosszú, vajudó sztrájkok további zavarokat okoztak.

Ezzel szemben Amerika északnyugati farmer-vidékén a jó termés és az emelkedő terményárak nagy javulást eredményeztek. Bár a termelési és üzleti tevékenység csökkent, a gyárak és üzletek nem rendelkeznek nagy raktárakkal és nem végeznek szükség-

munkát. Egy másik kedvező tényező az, hogy a lakosság vásárlóképességére a csökkent termelési tevékenység nem hatott ki annyira, hogy ez bármilyen vonatkozásban is veszélyes lenne.

A tőke gazdasági szervezőképességének megnyilatkozása az egyes nemzetgazdaságok értéktőzsdéjén figyelhető meg, itt a tőke értékpapír-formában visszatükrözi a mozgásban levő termelés és gazdálkodás fejlődésének irányát. Amerikában 1923—1926. években elért gazdasági eredmény a magas nyereségekben és osztalékokban jelentkezett és ez a körülmény a newyorki értéktőzsdén az általános tendencia megerősödését és az árfolyamok emelkedését eredményezte.

1927. évben az értéktőzsde indexszáma a Harvard Economic Society szerint 156.02-ről az év végéig 200.13-ra emelkedett, ami önmagában is jelzi a hatalmas forgalmat, amely a tőzsdén lebonyolódott.

A tőzsdeforgalom nagyságát jelző részvényeladások összehasonlításánál 1927 évben 30%-os emelkedést találunk az előző évvel szemben.

1927	576.563.000
1926	450.846.256
1925	450.404.803
1924	282.032.923

Az 1927 utolsó negyedében az értéktőzsde és a newyorki Federal Reserve Bank kimutatásában szereplő brokers' lean, ami az értékpapírokra felvett lombardkölcsönök összegét mutatja, 4.4 milliárd dollárra emelkedett és így 1.2 milliárddal volt magasabb, mint az 1926 december hó 31-iki összeg.

A tőzsdei konjunktura további jelzője a bank clearing, amely szintén a fenti irányt követte. A clearing-forgalom adatai a következők:

	1927	1926
New-Yorkban	\$ 321.231,213.667	\$ 290.354,943.488
New-Yorkon kívül	„ 233.917,200.167	„ 233.418,828.972
Am. Egy.-Államokban	„ 555.151,413.834	„ 523,773,772.455

A New-Yorkon kívül levő clearing-forgalom azért nem mutat emelkedést, mert a tőzsdei műveletek az Unió legfontosabb pénzpiacára, New-Yorkra összpontosulnak. Amint a fenti adatok mutatják, ez a tőzsdei konjunktura nem áll arányban az egész gazdasági helyzettel és ennek okát abban találjuk, hogy az egész évben kedvezőek voltak a kamatviszonyok és ennek következtében pénzbőség mutatkozott és ez képezte a tőzsde árfolyamai emelkedésének az alapját.

Mult év szeptemberéig az amerikai bankok nagyösszegű aranyszállítmányokat kaptak külföldről, a csökkent ipari és üzleti tevékenység által felszabadult tőkék szintén a részvénypiac felé vették útjukat és a Federal Reserve Bankok politikája is az alacsony kamatlábra irányult, úgyhogy augusztus elején az addigi 4%-os kamatlábat 3½%-ra szállították le, továbbá nagyösszegű amerikai állampapírokat vásároltak, ennek folytán újabb tőkék kerültek a pénzpiacra. Mindezek a tényezők azt eredményezték, hogy a tőzsdei műveletekhez szükséges tőkék nagyrésztét szolgál-

tató napi pénz kamata egész éven keresztül átlagban 4—4½% között mozgott. Nyilvánvaló, hogy a nagy mennyiségben rendelkezésre álló tőkék nyereség elérése céljából az értékpapírok felé fordultak, ezen mozgalom keretében a spekuláció bizonyos tekintetben túllépte a normális határokat és előrelátható volt, hogy az illetékes körök a szükséges korrekciókat alkalmazni fogják.

United Steel Company, Amerika legfontosabb acélkoncernjének részvénye 1920 májusban 5.9%-os, 1927 végén pedig 4.6%-os hozadékat mutatott. A tíz legfontosabb vasuti részvény hozadéka szintén leszállt 4.1%-ra. Miután az árak túl magasra emelkedtek, — a piac igen érzékeny és a kamatviszonyok változását könnyen megérzi. Már 1927. év végén a Federal Reserve Bank lépéseket tett a spekuláció visszaszorítására. Így először a Reserve Bankok 425 millió dollárral csökkentették a tárcájukban levő amerikai állampapírok és a váltók tételét. Ez az intézkedés a napi pénz 5—5½%-ra való emelkedését okozta és ennek következtében a tőzsde indexe 200-ról 198.6-ra csökkent. Ezen intézkedések ellenére és annak dacára, hogy az év második felében Amerika 230 millió dollár értékű aranyat exportált, a napi pénz 1928 január végén ismét 4½% körül mozgott és a részvények újból emelkedni kezdtek. Erre válaszul először a chicagói, majd február 2-án a new-yorki Reserve Bank 3½%-ról 4%-ra emelte fel a kamatlábat. A tőzsde azonban megérezte a magasabb kamatlábat és az árak 1—5%-al estek. Így pl. a General Electric 131-ről 128½-re, a Hudson Motor Car 86-ről 82-re, az U. S. Steel pedig 145¼-ről 142⅞-ra esett vissza.

Ezen intézkedések főcélja, — amint már említettük — az volt, hogy a nagyfoku pénzbőséget csökkentse és ezzel a tőzsdei transzakcióhoz felhasznált hiteleket helyes mederbe terelje, tehát nem a termelési és az üzleti tevékenység valamely rendkívüli működésének, vagy túlfeszültségének a visszaszorítását célozta.

A tőzsde további fejleményeit még nem lehet tisztán látni, miután egyrészt a szükségtelen spekuláció még mindig működésben van és másrészt a gazdasági tevékenység fellendülése még nem öltött határozott körvonalakat, bár a fellendülés jelei észlelhetők és úgy látszik, hogy a Federal Reserve System, valamint Mellon amerikai pénzügyminiszter elővigyázatos politikája el tudja háritani a káros kilengéseket.

A kedvező kamatviszonyok igen megkönnyítették az amerikai kormány pénzügyi műveleteit is. Az állampapírok hozadéka 1922-ben 4.5% volt és 1927 végén már csak 3.45%, sőt a rövidlejáratú kincstári jegyek mindössze 3.12%-ot hoznak. Mellon pénzügyminiszter nem is mulasztotta el a kedvező helyzet kihasználását. 1926 szeptemberétől 1927 végéig hétszer bocsátott ki 6—9 hónapos kincstári jegyeket, összesen 2.5 milliárd összegben, a kormány ezekkel fedezi negyedévi hitelszükségleteit, a kincstári jegyek 3⅞—3¼%-os kamatszelvénnyel vannak ellátva és 100 százalékos kibocsátási árfolyamon az emmissiókat rendszeren többszörösen tuljegyzik. A három évnél hosszabb lejáratú biró jegyek és kötvények 3.5%-os kamattal jöttek a piacra, ezeknek összege 1.114 millió dollárt tett ki.

Az állam pénzügyi műveletei között a legkimagaslóbb a Second Liberty Loan 4%-os és 4.5%-os kötvényeinek konverziója. Ezt a kölcsönt 1917 november 15-én bocsátották ki 25 éves lejárat-

tal, de a kormány fönttartotta a 10 év utáni visszafizetés jogát és ezzel 1927 november 15-ig élt is. 1927 februárjában ezekből a kölcsönökből 3104 millió dollár volt szétszórva egész Amerika területén, Mellon pénzügyminiszter sorozatos konverziós műveletekkel március 15-től november közepéig teljesen kivonta ezt a hatalmas összegű kötvénytömeget a forgalomból és pedig március derekán 1360 milliót, szeptember 15-én pedig 369 milliót cserélt át 3—5 éves 3.5%-os kincstári jegyekre, 245 milliót 15—20 éves $3\frac{3}{8}\%$ -os államadóssági kötvényekre, a maradékot pedig budget-fölöslegből és 6—9 hónapos kincstárjegyek ellenértékéből fizette vissza. A konverzióból előálló kamatnyereség évente 35 millió dollárt jelent, ami hozzájárulván a kiadások csökkentéséhez, az adófizetők előnyére szolgál. A kormány által végrehajtott transz-akciók legnagyobb része március idusára esett, ez amugy is fontos dátum az amerikai pénzügyi világban, mert ekkor van az első negyed jövedelmi adójának határnapja, ezen az egyetlen napon nem kevesebb, mint kétezer millió dollár forgalom bonyolódott le 8 óra alatt, ez a rekord-összeg egyike a jelen idők legnagyobb pénzügyi műveleteinek.

1917-ben Észak-Amerika államadóssága mindössze 2.5 milliárd dollár volt. A háboru alatt ez az összeg az ugynevezett Liberty- és Victory-kölcsönökkel több mint tizszeresére emelkedett és 1919-ben elérte a 26 milliárd dollárt, ez volt az egész világtörténelem legnagyobb adóssága. Ezt az összeget a háboru után azonnal megindított törlesztések 1926 végéig 19.6 milliárdra csökkentették. Ez a törlesztési politika a pittsburghi bankár, Andrew W. Mellon nevéhez fűződik, aki már 1921 márciusától kezdve tartja a Secretary of Treasury, pénzügyminiszteri tárcát, egyébként Amerika leggazdagabb emberei közé tartozik, természetesen nem pénzügyminisztersége következtében. Mellon 1927-ben tovább folytatta a megkezdett munkát és a nagy konverziók mellett 1133 millió dollárt fizetett vissza a hitelezőknek, ez az összeg a következő tételekből áll:

Budget-fölöslegből	613 millió dollár
Törlesztési alap	520 „ „
Összesen	1133 millió dollár

Ennek következtében az amerikai kormány adóssága a múlt esztendő végén 18.51 milliárd dollárt tett ki, tehát nyolc esztendő alatt 7.5 milliárddal csökkent. Valóban azt állapíthatjuk meg, hogy egy modern államnak sincs olyan eredményes államadóssági politikája, mint az Északamerikai Uniónak és ha végigtekintünk az amerikai állami pénzügyek történetén, azt látjuk, hogy ez mindig így volt. Minden háboru, forradalom vagy más konfliktus befejeztével, a kormányok mindig első kötelességüknek tartották az államadósság leggyorsabb törlesztését, mintha csak számoltak volna újabb bonyodalmak bekövetkeztével és az ilyenekkel kapcsolatos újabb hitelműveletek talaját akarták volna előkészíteni. Ebben a politikában nagy szerepet játszik az angol puritán szellem is, amely ma is ott él a modern amerikai polgár szívében és következetesen manifesztálódik a kötelezettségek pontos teljesítésében.

Buday Gyula (New-York).

Az új román banktervezet.

Romániában új banktörvény van készülöben. A tervezet szerint ezentul csak részvénytársaságok foglalkozhatnak bankműveletekkel, a jelenleg működő erkölcsi vagy fizikai személy tulajdonát képező bankvállalat köteles 1932 december 31-ig részvénytársasággá alakulni. Az ország egész területén levő banküzletek egy banktanács ellenőrzése alá helyezendők. E bizottságba 2—2 tagot jelöl a pénzügyminisztérium, az agrár- és kereskedelmi minisztérium és a Banca Nationala, három tagot pedig a román bankok szövetsége. Minden bankvállalat csak ezen banktanács engedélyezésével működhetne. Ahhoz is engedély kell, hogy egy bank akár a külföldön, akár a belföldön kirendeltséget tartson vagy fiókot nyithasson. A működési engedélyért való kéréshez csatolandó az alapító okirat, az alapszabályok és az igazgatók névsora. A banktanács itéli meg, hogy a köz- és helyiérdek szükségessé teszi-e egy új bankvállalat létsítését s eszerint határoz végérvényesen és indokolás nélkül — felebbezés kizárásával. Továbbá, minden bank köteles a Banca Nationalánál az alaptőkéje 10%-ának megfelelő biztosítékot letenni, vagy készpénzben, vagy állampapírokban névérték szerint. Ezen óvadékhoz nem lehet hozzányulni az illető intézet likvidálásáig. A most alakuló bankoknak azonban a banktanács engedélyt adhat, hogy az óvadéknak csak $\frac{1}{3}$ részét fizesse be, míg a többit 5 éven belül fizetheti.

Érdekes a bankok alaptőkéjére vonatkozó része a tervezetnek. Eszerint a Bukarestben működő bankok alaptőkéje nem lehet kisebb 20 millió leinél, ugyszintén bármely oly banké sem, amelynek legalább 3 fiókja van. Azon pénzügyintézeteknek pedig, melyek betéteket is elfogadnak, legalább 10 millió lei alaptőkével kell birniok, bárhol is van a székhelyük. Minden új pénzügyintézet csak úgy kaphat működési engedélyt, ha az alaptőkéje legalább 10 millió lei, amely az alapítás pillanatában készpénzben ténylegesen befizetendő. A már meglevő, legalább 5 millió lei alaptőkével rendelkező bankok tovább is fönmaradhatnak, de betéteket nem fogadhatnak el.

A bankok vezérigazgatói és tisztviselői nem lehetnek tagjai sem az igazgatóságnak, sem a felügyelőbizottságnak s minden igazgatósági határozatnál legalább öt igazgatósági tagnak kell résztvennie. A bankok áruüzletekkel nem foglalkozhatnak s ingatlant csak saját szükségletükre, vagy személyzetük részére vehetnek. A bankkal összefüggésben levő egyének — igazgatósági tagok és tisztviselők — üzletet csak a felügyelőbizottság engedélyével köthetnek bankjukkal. A kölcsön nyújtott összeg maximuma a felügyelőbizottság engedélye nélkül nem lehet nagyobb, mint a bank saját tőkéjének és tartalékainak 10%-a. Betétek elfogadása is a banktanács engedélyétől teendő függővé, még pedig az új intézeteknél csak annyi betétállomány elfogadása engedhető először, — ez is csak 2 évi sikeres eredmény után — amennyi a bank tőkéje és tartaléka. Ezen összeg 5 év alatt felemelhető a saját tőke nyolcszorosára s ez egyuttal a maximum a már meglevő intézetekre is. A betétek 80%-át a bankok csak rövid időre helyezhetik ki. Minden évben az évi nyereség 10%-a a tartalékalaphoz csatolandó, még pedig 50%-ban állampapírok alakjában és 50%-ban bármely a tőzsdén jegyezhető papírokban.

Ha az ellenőrző banktanács szükségét látja, egyes banküzlet-

ág folytatásától az illető bankot eltilthatja, ha pedig a kifogásokat súlyosabbnak látja, a törvényszékhez fordulhat a vállalat kényszerfelszámolása érdekében. Ezen utóbbi esetben jogorvoslatnak van helye a táblához és a semmitőszékhez.

Ezen tervezet törvénnyé válása esetén a kihirdetéstől számított egy év után lépne érvénybe.

Legnagyobb hibája e tervezetnek, — főleg erdélyi szempontból — hogy a banktanács engedélyétől teszi függővé egy új bank alakulását, egy olyan szervtől, melynek 9 tagja közül 6 a kormány képviselője és melyben kisebbségi ember nem is szerepel. Ennek az lesz az eredménye, — s talán éppen ezt akarja a kormány — hogy hiába fog összegyűlni a megfelelő tőke s hiába lesznek alkalmas vezető emberek, a banktanács midőn indokolás nélkül megakadályozhatja a bank működését s tenni fogja ezt főleg azon pénzintézeteknél, melyek nem tartoznak szorosan a liberális politikához. Különben is e banktanács bukaresti székhellyel bír, hogyan tudja az eldönteni, hogy egy erdélyi kisvárosban a helyi viszonyok megkívánják-e egy új bank létesítését vagy nem? Előreláthatólag az illető helység liberális exponensei, informálásai alapján. Mennyivel helyesebb volna ezt a véleményezési jogot — ha már a kormány szükségesnek tartja — a helyi viszonyokat legjobban ismerő ipar- és kereskedelmi kamarára bízni.

A javaslat igen magasan állapítja meg az intézet alaptőkéjét. Kisebb falukban vagy városokban 10 millió lei alaptőkét összehozni teljesen lehetetlen, már pedig az illető vidék fejlődésére nagy csapás lesz, ha a kisebb bankok kénytelenek lesznek megszűnni.

Ha a tervezet valóra válik, igen kevés bank fog fennmaradni, különösen Erdélyben, amennyiben bankjainak legnagyobb része nem rendelkezvén az előirt alaptőkével, köteles lesz záros időn belül vagy fölemelni alaptőkéjét, vagy más bankokkal fuzionálni, ha pedig ez nem sikerül, felszámolni.

E törvényjavaslat is, mint minden román új törvény, egyáltalában nincsen tekintettel az erdélyi viszonyokra, hanem csak az ókirályságbeli állapotokat veszi alapul. Ugyanis az ókirályságban e tervezet sokkal kevesebb bankot érint, mert ott kevesebb pénzintézet van, mint Erdélyben, de ezek aránytalanul nagyobb alaptőkével rendelkeznek. Az 1925. évi statisztika szerint Erdélyben működött 494 részvénytársasági pénzintézet, a regátban pedig csak 391. A 494 erdélyi közül ötnek 50 millió leinél nagyobb volt az alaptőkéje, tizenegynek 20 és 50 millió között, huszonháromnak 10 és 20 millió között, negyvennek 5 és 10 millió között mozgott, míg 415-nek alaptőkéje 5 millió leinél alul szerepelt. Ezzel szemben a 391 regáti bank közül kilencnek az alaptőkéje 100 millió leinél magasabb volt, tizenhatnak 50 és 100 millió között, huszonötnek 20 és 50 millió között, negyvennyolcnak 10 és 20 millió között, hatvanhatnak 5 és 10 millió között volt az alaptőkéje, ennél kisebbel csak 227 rendelkezett. Tehát a regátban csak 58%-a marad az üzletrészeknek 5 millió alaptőkén alul, Erdélyben ellenben 84%.

A regátban tehát 42%-a maradhat meg a pénzintézeteknek minden alaptőkeemelés vagy fuzió nélkül, Erdélyben azonban csak 16%. E 16%-nak is több mint a fele, mivel betéteket nem fogadhatnak el, életképtelen volna, mert itt betéti üzlet nélkül banküzlet el sem képzelhető. A regátban más a helyzet, a betéteknek nincs az a közgazdasági jelentősége, mint itt, főleg a kisebb bankoknál. Ott a

törpebank csak azért alakult meg, hogy egy-egy kistökés csoport egészséges uzsoraüzletet bonyolítson le a saját rendelkezésére álló tőkéjével. A regátban ugyanis eddig sem kamat-, sem uzsora-törvény nem volt s nyugodtan ki lehetett kötni bármilyen százalékos kamatot is s perlés esetén a bíróság meg is ítélte a követelést. Erdélyben ellenben a kamattörvény védelme alatt a legkisebb bank is takarékpénztár volt egyuttal: ugyanolyan működést fejtett ki, mint a nagyok. Sőt olyan gazdasági területeket keresett fel úgy a tőke felszívásával, mint a tőke kihelyezésével, ahová a nagyok sohse mentek volna. Így úgy az ipar, kereskedelem, mint a mezőgazdaság terén teljesen belekapcsolódott a gazdasági élet vérkeringésébe. Érdekes a regáti és az erdélyi törpebankok betétállománya közötti különbség. A 227 regáti törpeintézetnek összesen 1925. év végén 413.3 millió lei alaptőke mellett betétállománya 553.1 millió leit tett ki, az erdélyieknél ellenben 2205.9 millió lei betét volt fölhalmazva, habár a 415 erdélyi kisbank alaptőkéje még a 400 millió leit sem érte el. A regátban tehát a törpebankoknál az alaptőke egy leire csak 1.35 leinyi betét esik, Erdélyben pedig 5.7 lei. Ebből is látszik, mennyire más szerepet töltenek be az itteni kisbankok, mint az ottaniak. A mobilitásuk is aránytalanul jobb, mint a regáti testvérintézeteké. A regátban a törpebankoknál egy lei alaptőkére csak 0.16 tartalék esik, még egyhatoda sem az alaptőkének, az erdélyieknél ellenben 0.48, azaz majdnem a fele s ebben még nincs benne az a sok rejtett tartalék, amellyel minden kis erdélyi intézet rendelkezik ingatlanokban és más biztos tételekben.

A tervezet valóra válása tehát amennyire egészséges irányban megrendszabályozná a regáti törpebankokat, éppen annyira tönkretenné az erdélyi friss és erős kisintézeteket, aminek káros hatása nem fog elmaradni az amugy is szomorú gazdasági életre sem.

A javaslat nagyobbrészt kisebbségi, főleg magyar vállalatokat érint s azok tömeges megszűnését fogja eredményezni megvalósulása esetén. Az erdélyi példákön okulva, nem nagy remény lehet arra, hogy a javaslaton lényegesebb módosítás eszközöltessék. Éppen ezért a magyar bankoknak oda kell törekedniök, hogy az átszervezésre rendelkezésre álló időt a legcélszerűbben kihasználják. Félre-téve a személyes érdekeket és egyéni hiúságot, fuzionáljanak az alaptőkájüket más módon a megkívánt mértékre fölemelni nem tudó, de különben életképes intézeteink, a már meglévő nagyobbak pedig hassanak oda, hogy fiókhálózatukba vonják be mindazon kis falusi bankjainkat, melyek ma dicséretreméltóan töltik be szerepüket s melyeket a megszüntetés veszedelme fenyeget. Igaz, hogy ezzel néhány tagból álló banktröszt kezébe fog kerülni az egész erdélyi magyar gazdasági élet, de talán még ez is jobb annál, mintha az erdélyi magyar csak politikai felfogásának megváltoztatásával lépheti át egy idegen pénzintézet küszöbét.

S. A.

Könyvismertetések.

Béla Földes: Finanzwissenschaft. 2. Auflage. Verlag Gustav Fischer. Jena, 1927.

A német elméleti pénzügytani irodalom valóságos aranykorát éli, amennyiben egymás után jelennek meg jelesebbnél jelesebb szerzők tollából, részint az államháztartástan egész terjedelmét felölelő, részint partikuláris jellegű munkák. Ezek között igen előkelő hely illeti meg *Földes Béla* fenti címen immár második kiadásban most megjelent könyvét, amely becses nemcsak azért, mert az államháztartástan egész strukturáját tárja elénk, kiindulva az államháztartás alaki rendjétől, végigvezetve az állami kiadások, adók, állami hitel lényegén, hanem forrásmunkául szolgál abból a szempontból is, hogy feldolgozást nyer könyvében az infláció, illetőleg hogy az ennek nyomában járó jelenségek az állami büdzsére, annak alakulására milyen hatással voltak. Vácsolja egyszersmind a szanálásoknak az államháztartásra gyakorolt hatását, továbbá nagyon helyesen kitér arra is, hogy a szanálás kísérő jelenségeként fellépett tuladóztatás és eladósodás az állami pénzügyeket mennyiben érinti.

Helyesen állítja fel azt a tételt, hogy a háboru óta az államok pénzügyi életében négy karakterisztikus jellemvonás jut kifejezésre. Az első stádium a világháboru, amikor a békegazdaság átváltozik hadigazdasággá, amely azonos az értékek kolosszális pusztulásával. A fejlődés második foka a nagy debacle, ami az államháztartás fokozódó deficitjében, a mértéktelen inflációban és ezzel egyidejűleg a drágaság emelkedésében jut kifejezésre. A folyamat harmadik etapja a szanálás, amely — mint magunkon is tapasztaltuk — tuladóztatásban, eladósodásban jut kifejezésre. Az utolsó állomás visszahozás a normális állapotok felé, ami egyet jelent a valutaviszonyok rendezésével, az államháztartás egyensúlyának helyreállításával, az erősen leromlott magángazdaság feljavítására irányuló kísérletekkel, beruházások, adómérséklések és egyéb intézkedések útján.

A gazdasági élet ezen négy irányba való tagozódása jellemzi munkájának beosztását, mert a pénzügytan bármelyik fejezetének ismertetésénél mindig különös figyelemmel van arra, hogy fejtegetései ne terjedjenek csak azon elméletek, azon felfogások vázolására, amelyek a háboru előtti büdzsé-irodalomban feldolgozásra találtak, hanem arra helyezi a fősúlyt, hogy a háboru alatt és a háboru után, különösen az angol és az amerikai írók tollából napvilágot látott teóriák — megfelelő kritikai módszerrel — feldolgozásra kerüljenek. A békeszerződések és a jóvátételek következtében a nemzetközi pénzügyi statisztikai tudomány nagy gyakorlati jelentőségre tett szert. *A Dawes-tervezet* állítja fel azt az elvet, hogy a német adózók legalább olyan mértékben legyenek megadóztatva, mint amilyen terheket viselnek az entente-államok polgárai. Ezen elv felállítása az ösz-

sze hasonlít, a comparatív pénzügystatisztikai tudománynak a világháború előtt ismeretlen fontosságot tulajdonított és szerző a kérdés ismertetésénél sorra veszi *Moulton*, *Stamp*, *Keynes*, *Moll* elméleteinek ismertetését és mindig különös gonddal vázolja, hogy a háború után átalakult gazdasági élet az állami pénzügyek fejlődése szempontjából milyen változásokat vont maga után a gazdasági élet egész területén.

Gladstonétól származik az a megállapítás, hogy „a háború a nemzetekre az áldozatok hozásának a korszaka”. Ki hozott több áldozatot: a volt entente vagy a központi hatalmak országai? Erre a kérdésre a háború közgazdasági következményei mutatnak rá és összehasonlítva a volt központi hatalmak jelenlegi gazdasági helyzetét az entente-hatalmak közgazdasági viszonyaival, világossá válik, hogy relative azokban az államokban hoztak nagyobb áldozatokat a pénzügyi hadviselés érdekében, ahol a háború befejezése után mutatkoztak a valutáris és az általános gazdasági krízisek. Ez a tény megdönti a Dawes-tervezet elgondolását és ennek a hibás felfogásnak a következménye, hogy a német államháztartásnak a jóvátétel folytán évről-évre nagy terhekkkel kell számolnia.

Rendezett államháztartás ugyanis egyik legnagyobb biztosítóka az állami intézmények állandóságának és nyugodt fejlődésének. A rendezetlen államháztartás s a vele járó súlyos adóterhek, azon sérelmek, amelyeket minden állam polgárai a legjobban éreznek és amelyek ellen a leggyakrabban és a legnagyobb eréllyel tiltakoznak. Amíg az államháztartás rendben van, addig az állampolgárok részéről panaszok nem hangzanak el, amint azonban a büdzsé egyensúlya megbillen és az állam a hiányok pótlására újra és újra a polgáraihoz fordul és újabb adóalapok statuálása által kíván a hiányok eltüntetéséről, illetőleg a deficit fedezetéről gondoskodni, nemcsak az államháztartás, hanem a magángazdaság is kedvezőtlen viszonyok közé jut. Ennek a folyamatnak a kialakulása és a viszonyoknak ismét a normális kerékvágás felé való terelése, tehát a megbillent államháztartási és magángazdasági egyensúlynak a rendes állapotokhoz való visszatérése a legszélesebb irodalom tárgyalásával kap helyet szerző munkájában és jóllehet az államháztartástan egész területére kiterjedő munkája a világirodalom egyik nagyon sokszor idézett és ezáltal nélkülözhetetlen kézikönyvévé válik, a műnek igazi értékét mégis az kölcsönzi, hogy aránylag igen gyorsan és a szerzőtől megszokott nagy alaposággal dolgozta fel a háborús inflációs időknek a pénzügytanra gyakorolt hatását. Ebből a szempontból a munka hosszú ideig hiányt betöltő forrásmunkát alkot.

Domány Gyula.

Dr. Bozóky Ferenc: A statisztika módszertana. Debrecen, 1927 VIII. + 218 l.

Bozóky Ferenc, a debreceni egyetem professzora, nyilvánvalóan egyetemi tankönyvet kívánt írni. Könyve komoly szükségletet hivatott kielégíteni, bár sajnálatos, hogy a statisztikai észlelésre és felvételekre vonatkozó rész ugyszólván teljesen a társadalmi tömegjelenségek megfigyelésére szorítkozik és nem terjeszkedik ki a statisztikai módszereknek más tudományos problémák megoldására irányuló alkalmazására. B. mindenesetre téved, ha ezt azzal indokolja, hogy „ma a társadalmi statisztika módszertana mondható a

legfejlettebbnek, míg a statisztikai módszernek a jelenségek egyéb területeire illő kidolgozása aránylag visszamaradt. A statisztikai módszertannak egyes különös tudományágak körében való kiképzése — amihez természetesen az illető tudományterület alapos ismerete szükséges — a jövő feladata“ (4. l.). Ez az állítás megfelel a biometrikáról, a gazdasági, a pszichológiai, a pedagógiai (kis csoportokkal dolgozó) statisztikáról. Pedig helyes lett volna a statisztikának ezen tudományágak területén való alkalmazásáról is megemlíkezni. A statisztikának alapjában véve egységes módszere van s ezt B. is elismeri (5. l.). Bizonyos eljárások azonban a statisztikának egyes tudományágak területén való alkalmazása során képeztettek ki, úgyhogy ennek következtében termékenyítőleg hat a statisztikai eljárások különböző tudományterületeken való alkalmazási módjának az ismerete. Így a standardszámítás a halálozási statisztika kapcsán képeztette ki, de alkalmazni lehetne sokszor a gazdasági statisztika területén is. Az idősorokat viszont a gazdasági statisztika sajátosságának szokás tekinteni, holott a népmozgalmi statisztika is ismeri őket s az utóbbinak körében is lehetséges volna a szezonális változásokat, valamint a fejlődési irányzat vonalát azon eljárásokkal megállapítani, amelyeket ma a konjunkturakutatásnál alkalmaznak. Az u. n. „T-score“, a percentil-számítás egy különleges alkalmazási formája, a pedagógiai statisztika módszere, eredményesen lehetne azonban számos más esetben is felhasználni stb., stb. B. minderre nem tér ki és a társadalmi statisztika terén eddig el nem terjedt módszereket sem ismerteti. De a népesedési statisztika különös módszereiről, halandósági táblákról, stb. stb. sem szól.

B. könyvét 5 részre osztja. Az első rész a statisztikai módszer általános jellemzését adja, a második főként a statisztikai felvételekkel foglalkozik, a harmadik a statisztikai feldolgozás módját ismerteti, a negyedik rész a statisztikai táblákról szól, míg az ötödik rész a statisztikai sorokat, az arányszámokat, középértékeket, a szórást, korrelációs számítást, egyszóval a matematikai statisztika elemeit tárgyalja. B. — nézetem szerint — egyetemi tankönyvnek szánt műve ilyenfajta beosztásával didaktikai hibát követett el, bár a magyar — és a legtöbb német — statisztikai kézikönyvek rendszerét ismételte csupán. Az állami és városi statisztikai felvételek módszere és feldolgozásuknak eljárása fontos anyag, a helyes eljárás leírása, e kérdéseknek de lege ferenda való művelése azonban csupán a csekély számú közigazgatási statisztikust érdekli. Az ezen pályára készülők számára ezt az anyagot speciálkollégiumokban kellene feltárni. Az egyetemi hallgatók tulnyomó többségéből statisztikai fogyasztót kell nevelni, tehát arra kell tanítani őket, hogy az életben a statisztikai anyagot használni tudják és fel is használják. A statisztikai fogyasztó szempontjából azonban nem az a fontos, hogy a felvételeket miként *kellene* megejteni, hanem az, hogy azokat a valóságban miként eszközlik. Statisztikai adatokból általában csak akkor szabad következtetni, ha ismerjük megszerzésüknek eljárását. Az általános statisztikai főkollégiumokban tehát a statisztikai felvételek *tényleges* megejtésének módjait kellene ismertetni. Nem a statisztikai felvételekkel megszerezhető adatokról kellene értekezni, hanem a valóságban megszerzett, a rendelkezésre álló adatok ismeretértékét kellene leírni. Nem az elkövethető hibákról kellene beszélni (mert ezeknek száma jelentékenyen nagyobb a tényleg elkövetettekénél), hanem a

valóságban gyakorta elkövetett hibákat kellene tüzetesen ismertetni, stb. stb. B. könyvének második és harmadik részéről ezért úgy vélekedem, hogy szerencsésebb lett volna legnagyobb hányadát más formában megírni. A statisztikai felvételek eljárása közül mindössze a reprezentatív statisztika, a monográfia, a becslés és az ankét de lege ferenda való tárgyalása általánosabb érdekű, miután ezen módszereket a magánstatisztika terén is lehet alkalmazni. Nem ártott volna, ha B. ezekkel részletesebben foglalkozik.

B. neves szerzők nézetét követi a statisztikáról adott pluralista meghatározásával. Nézetem szerint téves azonban az adatgyűjtést, valamely jelenség megszámlálásának folyamatát, már statisztikának tekinteni (7. l.). Ez még csak merő empirikus megfigyelés. A statisztikai módszer alkalmazása akkor veszi kezdetét, amikor észleléseink eredményét statisztikai sorokba rendezzük, számukra egyszerűsített, őket jellemző kifejezéseket keresünk és okozati kapcsolatokat állapítunk meg. Igaz ugyan, hogy a köznap az állami és városi statisztikai hivatalok által eszközölt széleskörű adatgyűjtést is statisztikának nevezi és nincs célja ezen szóhasználattal szembeszállani. De tisztán kell látni, hogy ezen közigazgatási adatgyűjtés és a matematikai statisztika módszerei nem alkotják egy közös statisztikai eljárásnak alfogalmait, miután a kettő egymástól fajilag különbözik. B.-t a közigazgatási statisztikai hivatalok két irányu működése vezeti tévutra. Ezen hivatalok ugyanis tudományos, az adatgyűjtésen túlmenő statisztikai munkát is végeznek.

Az állami statisztikának B. ugyyszólván kizárólagosságot kíván biztosítani. Azt mondja ugyanis (32. l.): „Nagyon kíváncsú lenne, ha az állami statisztikai központot legalább tanácsadási, esetleg felügyeleti jog illethetné meg a magánstatisztikával szemben.” A magánstatisztika, de a közszabadságok fogalmával is ellenkezik az, hogy az állam valamely szerve minden tudományos és érdekképviselői statisztika felett felügyeletet gyakoroljon. Tanácsok követésére való kötelezést pedig jogilag sem lehet megfelelően körülbástyázni. Az állami statisztikai hivataloknak mindössze az áll módjában, hogy a magánstatisztikát figyelemmel kísérik, hogy készítőikkel érintkezve azoknak jó szolgálataikat formátlanul felajánlják és hogy tendenciózusan félrevezető magánstatisztikák helytelenségeire a közvélemény figyelmét felhívják. Az utóbbi, tisztviselőiknek különös szakképzettségére való tekintettel, egyenesen kötelességük is.

Ha azonban előbb meg is említettük azt, hogy okozati kapcsolatoknak kutatása a statisztikai módszer bizonyos eljárásainak alkalmazása révén lehetséges, mégsem tartjuk helyesnek B. azon nézetét, hogy okozati összefüggések kikutatása statisztikai feladat, (11. l.). Ez nem ellenmondás. A statisztika: módszer, melynek egyik-másik eljárása okozati összefüggések felderítésére alkalmas. Ezen eljárásoknak azonban nagy nehézségei vannak. B. maga is tudja ezt és találóan mondja (12. l.): „Két tömegjelenség egymást követheti anélkül, hogy egymással összefüggene, vagyis a statisztikus könnyen követheti el a post hoc, ergo propter hoc szofizmáját.” Az ilyenfajta hibáktól való menekvés csak tökéletes tárgyismeret alapján lehetséges. Azzal nem az általános statisztikus, hanem csak a szaktudós rendelkezhetik. A statisztika nem tudomány, hanem módszer. Ezért nem „statisztikai” tanulmányokra van szükségünk (illetőleg azok csak a módszereket dolgozhatják ki), hanem statisztikai módszereket alkalmazó „szak”-tanulmányokra. Mert a legtöbb tudo-

mány rá van utalva arra, hogy bizonyos tényeket, adatokat, körülményeket és összefüggéseket számszerűleg felmérten kifejezzon s ez megfelelő módon épp a statisztikai eljárások segítségével lehetséges. Nem mindenttudó statisztikusokra, hanem a statisztikai módszerekben jártas szaktudósokra van szükség, ami persze nem zárja azt ki, hogy valaki több tudományszakban is otthonos legyen.

Az előbbi bekezdés fejtegetéseiből az is következik, hogy nem lehet statisztikai törvényekről beszélni. Ezzel ismét szembehelyezkedünk B. egyik állításával (12. l.). Statisztikailag csupán empirikus szabályszerűségeket állapíthatunk meg, annak eldöntése azonban, vajjon azok szükségszerűek-e, már a szaktudományoknak a feladata, miként az esetleges szükségszerűségeknek az okát is csupán azok állapíthatják meg.

Nem értek egyet B.-val akkor sem, amikor a statisztikában nem ad helyet a valószínűségszámításnak, még pedig, indokolása szerint, legfőként a következő okból (17—18. l.): „A matematikai valószínűségszámítás olyan kollektívakkal foglalkozik, amelyek összetétele felől számokban kifejezett ismereteink vannak, tehát a történésekre nézve logikai alapon ítéletet formulázhatunk, amelynek a valóságos történéssel való egybevetése a legtökéletesebb bizonyíték lesz az elméleti tételek helyessége mellett. Ellenben azok a kollektívek, amelyekkel a statisztikus dolgozik, mindig olyan jellegűek, hogy szerkezetükről a priori semmit sem tudunk.“ Ez az érvelés nem meggyőző. A valószínűségszámításnak kétféle alkalmazása van a statisztikai módszerekben. Az egyik empirikus megfigyelésekből az ismeretlen törzstömegek megállapításához vezet. Megfigyelt adatokat ugyanis igen gyakran elméleti valószínűségek csupán véletlen eltéréseknek alávetett empirikus megközelítéseinek lehet tekinteni. Ebben az esetben mód van arra, hogy a megfigyelhető történésekből az azokat okozati szükségszerűséggel előidéző, azonban valamely oknál fogva meg nem figyelhető törzstömeg összetételére következtethessünk. A valószínűségszámítás másik statisztikai alkalmazása ennél jóval egyszerűbb, a jövőbeli történés előrelátásának gyakorlatilag rendkívül fontos feladatát sokszor sikeresen szolgálja.

B. akkor is téved, amikor azt állítja (135. l.), hogy pl. születési és halálozási arányszámok nem tekinthetők empirikus valószínűség-értékeknek, miután nem tartoznak olyan statisztikai sorokhoz, amelyeknek egyes tagjai a sor átlaga körül a valószínűségelmélet szerint csoportosulnak. Ezek az arányszámok igenis ilyen sorokhoz tartoznak, noha igaz, amit B. hangoztat (132. l.), hogy t. i. ezek átlagtartalma arányszámok, miután az alaptömeg, melyre nézve kiszámítatnak, sohasem teljesen homogén.

B. könyvének negyedik, a statisztikai táblákról szóló része tekintetében meg kell említeni, hogy helyes lett volna a kombinációs táblákról részletesebben szólni. Mennél több kombinációban, mentől kisebb csoportokba rendezzük a statisztikai ösanyagot, annál értékesebb munkát végezünk. Ez — a közhittel ellentétben — többnyire nem jelent komoly munkatöbbletet. Amellett pedig kombinációs adatokból összevont, egyszerű adatokat minden nehézség nélkül bárki készíthet magának.

Az ötödik rész, mint már említettük, a matematikai statisztika elemeit tárgyalja. E résznek érdeme, hogy bővebb a többi magyar statisztikai könyv vonatkozó fejezeteinél. Néhány kritikai meg-

jegyzés itt is indokolt. Több formulánál nem emlékezik meg arról, hogy mikor indokolt felhasználásuk: így az anti-harmónikus átlag tárgyalásnál, vagy a négyzetes átlag megemlítésénél (169. l.). Fisher hatféle index-számítási típusának jelentőségét sem tudjuk fel-fogni, miután csak megemlíti elnevezéseiket, de még csak le sem írja azokat. Komolyabb mulasztás, hogy a különböző formulák gyakorlati alkalmazásának, kiszámításának eljárásait nem írja le. Nem szól arról, hogy kell a modust (§ 44), a Bravais-féle korrelációs-koefficiencienst (194. lap) kiszámítani. A gyakorlatnak még az aritmetikai átlag, valamint az átlag-eltérés kiszámítására is egyszerűsített módszerre van szüksége, amelyet B.-nek ismertetnie kellett volna (ez az eljárás egy tetszőlegesen választott értékből indul ki). A négyzetes átlag-eltérés viszont legkényelmesebben az egyszerű átlag-eltérésből, annak 1.2533-al való megszorozása útján számítható ki. Miután pedig az egyszerű átlag-eltérés és a négyzetes átlag-eltérés között állandó viszony áll fenn, B.-nak meg kellett volna magyaráznia, hogy miért javasolja a matematikai statisztika mégis a nehezebben definiálható és megállapítható négyzetes átlag-eltérésnek alkalmazását statisztikai sorok diszperziójának a jellemzésére. Ez a valószínűség-számítással és a Gauss-féle szabállyal van kapcsolatban, miután azonban B. a valószínűség-számításnak nem ad helyt a statisztikában, ezt nem ismerheti fel. De akkor mi szükség van a négyzetes átlag-eltérésre? Hiány az is, hogy a valószínű hiba elmélete nincs tárgyalva, már pedig számos statisztikai értéket a valószínű hiba megállapítása nélkül nem szabad feltüntetni.

Néhány fontosabb kérdésnek a tárgyalása kimaradt B. könyvéből. Így nem szól a többszörös korrelációról, a Körösy-féle relativ-intenzitási számításról, a standard-számításról (holott ez utóbbinak ismertetése a 141—142. l. példáihoz egyenesen odakiváncoszik). Nem nagyon szerencsés, hogy a szórás és az aszimmetria tárgyalását nem különíti el egymástól. A statisztikai sorok kurtodis-áról is meg lehetett volna emlékeznie. A kiegyenlítésről szóló fejezete rendkívül hézagos, a vonatkozó, fontos módszerek közül csak egyet említ meg, de azt sem ismerteti. Az interpolációról is bővebben kellene szólnia, ezt B. csak a grafikai ábrázolásról szóló fejezetben érinti futólag.

Előfordul, hogy B. igen homályos. Így a jó diszperzió-mértékekre nézve felállított kellékei között az a kíváncsi is szerepel, hogy „legyenek bizonyos algebrai előnyeik“ (183. l.), de egy szóval sem említi, hogy milyen fajta algebrai előnyökre gondol. Az sem szerencsés, hogy a mediant (43. §) és a kontingencia-koefficiencienst (195. l.) egyaránt C-vel jelöli. A mediant helyenként (pl. 152. l.) „Central“-nak nevezi, mely szóhasználat nem előnyös.

Az elméleti statisztikai kifejezések magyar szóhasználata még nem kialakult. B.-nak ezért komoly nehézségekkel kellett megküzdnie. Megoldásai nem mindig szerencsések. A 49. lapon például homográdot „nem fokozható“-val, heterográdot pedig „fokozható“-val fordítja. A 26. lapon „kivált“ és „ki nem vált“ statisztikáról beszél, azt akarva kifejezni, hogy az állami statisztika rendelkezik-e önállósult szervezettel vagy sem. Az is sajnálatos, hogy a könyv nincs tárgymutatóval ellátva.

Varga István.

Rexford Guy Tugwell: Industry's Coming of Age, Harcourt, Brace and Company, New-York, 1927, 267 old.

Sokan már a világesodák közé sorolják az amerikai prosperitást és egész kis könyvtárat tesz ki azoknak a jelentéseknek és könyveknek a száma, amelyekben Európa legkülönbözőbb közgazdászai amerikai tapasztalataikról beszámolnak és a maguk módja szerint megmagyarázzák Amerika bámulatos fejlődésének okait. Ezek között talán legkimagaslóbb Bertram Austin és W. T. Lloyd „The Secret of High Wages” c. munkája. De nemcsak a külföldiek, hanem maguk az amerikaiak is mind behatóbban kezdenek foglalkozni saját fejlődésük problémájával, mert a nagy változások aránylag oly gyorsan és öntudatlanul következtek be, hogy maguk az amerikaiak sem igen látták a folyamat tulajdonképeni okait. „Az ipar nagykorúsága” a Columbia egyetem egyik tanárának, Tugwell-nek ilyen irányú tanulmányait foglalja magába.

Az amerikai ipar produktivitásának emelkedése valóban olyan arányokat öltött, hogy igazolni látszik azt a nézetet, miszerint Amerikában jelenleg egy új ipari forradalom van folyamatban. Ha végigtekintünk a munkaóra-eredményeket összehasonlító táblázatokon, azt látjuk, hogy az automobil-iparban 1925-ben egy munkás ugyanannyi idő alatt kereken háromszor annyit termelt, mint 1914-ben. A modern gazdaságtörténelemben ilyen bámulatos eredményt valóban alig találunk. A produktivitás emelkedése ugyan nem volt mindenütt ilyen hatalmas, azonban a legtöbb iparágban jelentős fejlődést látunk, így a vasipar, amely már a háború előtt is oly tökéletes volt, hogy nem igen lehetett nagy változásokat várni, több mint 53 percenttel emelte produktivitását. Az iparokkal szemben azonban a mezőgazdaság messze elmarad az ipari termelés mögött, és a szénbányászat problémái is sok gondot okoznak Amerikának.

Az amerikai prosperitás arányai legjobban az amerikai nép jövedelmének emelkedésében láthatók: amíg ez 1913-ban 32 milliárd dollár volt, addig 1926-ban 89.68 milliárdot tett ki, — ami kb. 180%-os emelkedésnek felel meg — ugyanebben az időben viszont a megélhetési index csak 75%-al emelkedett. Ezzel kapcsolatban nagyon érdekes az, hogy Amerikában 44 millió lélekre esik 2000 dolláron felüli évi jövedelem, egy ilyen, 2000 dolláros yankee azonban 1913-ban csak 864 dollárt keresett.

Kétségtelen, hogy a világháború, amelyben valóban csak Amerika volt a nyertes, nagy mértékben hozzájárult az amerikai gazdasági fejlődés tempójának meggyorsításához, azonban igen felületesek az olyan megállapítások, hogy Amerika mindent a háborúnak köszönhet. Tugwell adatai világosan bizonyítják, hogy az általános, minden termelési ágra kiterjedő fejlődés 1919 után bontakozott ki és a legutóbbi évek során is lényeges eredményeket mutat fel az amerikai termelési rendszer racionalizálása.

Az amerikai prosperitás legáltalánosabb magyarázatát az a híres spirális vonal adja, amely a következőképen alakul: efficiency a termelésben, alacsony termelési költségek, emelkedő produktivitás, magasabb munkabérek, alacsonyabb árak, nagyobb fogyasztás, amely újból nagyobb termelést vált ki, a termelési költségek újból csökkennek, ez megint alacsonyabb árakban jut kifejezésre és ezzel elértük az előző kör kiindulási pontját, a folya-

mat újra ismétlődik valamivel magasabb fokon.* Az amerikai gazdaságpolitikának ma az a legfontosabb feladata, hogy ezt a folyamatot, tehát a prosperitást, stabilizálja.

Ha az „efficiency“-vel értelmezett fogalomkör alkotó elemeit vizsgáljuk, kitűnik, hogy ez az eredményesség legnagyobb részt a termelési rendszer azon részein alapszik, amelyek a gép territóriumán kívül esnek. A „scientific management“ áll annak a 22 tételből álló listának a kezdetén, amelyben Tugwell összefoglalta a prosperitást előidéző különös okokat. Az általánosak között felsorolja az amerikai nemzet szociális gazdasági és kulturális fejlődésének közismert tételeit. A különös, vagy technikai okok között a tudományos üzemvezetés nagy területén kívül a serializáció, a koncentráció és az áruk standardizálása foglalják el legfontosabb helyet, az előbbinek legjobb példája az az ipartelep, amelynek egyik oldalán behordják a vasércet és a másik oldalán naponta 10.000 automobil szalad ki. A tökéletesített kalkulációs, könyvelési és revizori rendszernek is igen sokat köszönhet az amerikai gyáripár, ezek az egész termelési folyamat helyzetét szinte óráról-órára visszatükrözik, az anyag- és az energia-pocsékolást megszüntetik, a termelés irányát elővigyázatos kalkulációkkal kijelölik és így a kríziseket igyekeznek elkerülni vagy legalább is csökkenteni. Az amerikai gyáros sokkal hamarabb határozza el magát egy új gép beszerzésére, vagy egy egész gyár felépítésére, mint az európai nagyiparosok. Klasszikus példái ennek az U. S. Steel Corporation és Ford által néhány évvel ezelőtt a legtökéletesebb tudományos és gyakorlati irányelvek és tapasztalatok szerint felépített új ipartelepek. A régi gépeket, amelyeket azonban Európában biztosan sok esetben használhatóknak minősítenének, egyszerűen kidobják, a gyárat lebontják, ha a helyzete rossz, vagy kedvezőtlené válik. Az ipartelepek belső működésének tökéletesítése mellett, a gyárakat és a fogyasztópiacokat összekötő forgalmi eszközök hatalmas fejlődése is nagyban hozzájárult a prosperitás emeléséhez. A kitűnően funkcionáló forgalmi rendszer nagy mértékben lehetővé teszi a nagy készletek csökkentését és a termelésnek közvetlenül a fogyasztás tempójához való alakulását. Az amerikai energia-gazdálkodásra nagyon jellemző az a paradoxon, hogy nem azért használják az energiát, mert olcsó, hanem azért olcsó, mert használják. Az amerikai pénz- és hitelélet fejlődése is jelentős szerepet játszik a termelés produktivitásának emelésében, a bankok s a gyáripár közötti viszony mindjobban veszt kizsákmányolási jellegéből és az érdekek összeegyeztetése mindinkább az általános gazdasági principiumok szempontjából történik. A munkás-szervezetek céljai is mindjobban összhangba kerülnek ezzel a fejlődéssel. Amerikában mind tudatosabbá és határozottabbá válik a közgazdaság alkotó elemeinek együttműködése, az amerikai kombinációkra és koncentrált üzemekre ma már nem igen lehet rászütni a kizsákmányolók bélyegét.

Tugwell könyvének harmadik részében rámutat azokra az akadályokra, amelyekkel Amerikának is meg kell küzdeni. Ezek

* Természetesen mindez nem megy megrázkódtatások és nehézségek nélkül, de az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy ez a folyamat csak az első látszatra okoz munkanélküliséget, a legszélesebb vonalban eloszló és növekvő jövedelmek a termelési frontot nagy mértékben kiszélesítik és az új termelési ágak felszívják a feleslegessé vált munkásokat.

között a nevelés tulságos maradisága, a még mindig uralkodó szegénység, a mezőgazdasági és a széntermelés nehézségei mellett a gazdasági élet konjunkturális hullámvonala a legveszélyesebb. „A termelési rendszerünk ma még olyan, mint a bolygó hollandi ködszerű hajója, mindnyájan ezen utazunk, de nem tudjuk kormányozni, mert még nem találtuk fel a szükséges iránytűt, sem a kormányt és a legénységnek sem tudunk parancsolni, mert hiányzik a fegyelem.” Tugwell szerint az iparok fokéletesebb és közérdekű irányu összezárkózása, az egész gazdasági rendszer teljesebb koordinációja megteremtheti a zavartalan, harmónikus termelés részére a biztos alapot. Erre támaszkodva, az ipar teljesítheti nagy feladatát, hogy kiemelje az emberiséget a nyomorból és a nélkülözések közül, kiszabadítsa az anyagi gondok rabszolgaságából és biztosítsa az emberiség jólétét.

Ha végigtekintünk a hatalmas Unió gazdasági prosperitásának képén, önkénytelenül felvetődik a kérdés, hogy vajjon a mi szétrombolt, agyontépett kontinensünkön milyen mértékben valósíthatjuk meg midezt? Európa helyzete azonban annyira más, hogy szinte lehetetlennek látszik egy ilyen általános jólétnek a megteremtése, de a európai ipari termelés, különösen a tudományos üzemvezetés és a termelés racionalizálása terén igen sok értékes eredményt érhet el az amerikai tapasztalatok felhasználása és alkalmazása során, mint ezt főleg a német gyáriparban megvalósított racionalizálások bizonyítják. Magyarországon még sok feladat vár megoldásra ezen a téren, a közeljövőben folyósításra kerülő ipari hitel igen nagy mértékben fogja elősegíteni a modernizálási folyamatot, mert az iparvállalatok rendelkezni fognak a szükséges, hosszulejáratu hitelekkel, így megvalósíthatják és felhasználhatják az amerikai gyáripari termelés azon vívmányait, amelyek alkalmazhatók az európai és a magyar viszonyok mellett.

Buday Kálmán.

Bonn, M. J.: Geld und Geist. Vom Wesen und Werden der amerikanischen Welt. Berlin, S. Fischer, 1927. 190. old.

Bonn e könyvében az amerikai politikai, gazdasági és erkölcsi élet képét és problémáit tárja elénk. Szellemes elemzései, egyéni meglátásai művének olvasását rendkívül élvezetessé teszik. Az első fejezet a *politikai irányokról* szól. Az amerikai demokrácia nem maradt meg tisztán formai demokráciának; korán felismerte, hogy a legmesszebb menő politikai egyenlőség sem biztosítja a személyes szabadságot, ha a gazdasági szabadság alapjai hiányznak. E felfogás nem valamely proletármozgalom, hanem a farmereknek a nagytőke elleni küzdelmei eredménye. A szocialista pártnak mindmáig nincs befolyása, a szervezett munkásság nem hajlandó magát semmilyen politikai párttal azonosítani. Az osztálygondolat politikai pártalakulás alapjául nem szolgálhat. Másik, az amerikai politikai gondolkodásra rendkívül jellemző vonás az európai kulturától való elzárkózás törekvése, mely még a külkereskedelemtől való visszahuzódásban is megnyilvánul. Persze, ennek akadályai vannak. Amerika azáltal, hogy a világ hitelezője lett, egyre jobban összefonódik a többi országgal. Az európai kapitalizmus okozta elégedetlenség hullámai Amerikára is átcsapnak, s ezt a bevándorlási törvény nem tudja teljesen megszüntetni. De a

folyton fokozódó ipari termelés is szükségkép azt eredményezi, hogy egyes áruk fogyasztása eléri a telítettséget és külső piacok megszerzésére kell gondolni. Hogy azonban e piacok kihasználhatók legyenek, gazdaságilag erősíteni kell azokat. Így nem lehetetlen, hogy azok is, akik ma még semmit sem akarnak tudni a külvilágról, kívánni fogják a világpiacok meghódítását s törekedni fognak, ha kell, erőszakkal is rákényszeríteni a világra az amerikai gazdasági haladás ütemét.

A második rész az *amerikai prosperitásról* szól, melyet szerző a háboru eredményének tekint. A háboru előidézte az amerikai áruk utáni keresletet s az Egyesült-Államoknak lehetővé tette feleslegének magas áron való elhelyezését. A prosperitás nemcsak az egyre növekvő tőkegazdaságban mutatkozik, ami tőkekivitt és a tőkebefektetések kiterjesztését teszi lehetővé, hanem a fogyasztási piac felvevőképességének s az utolsó fogyasztó életszínvonalának növekedésében is. Kérdés, hogy az utolsó évtizedben hatalmasan megnövekedett iparral egyenlő arányban erősödhet-e a felvevőképesség is? Az ipari munkásság jövedelme 1914 óta 22%-kal emelkedett. Magas bérek azonban magas termelési költségeket jelentenek, ha nem sikerül ezeket csökkenteni a gépi berendezés tökéletesítése vagy a megnagyobbodott tömegtermelés által. Nem vallja ugyan valamennyi munkaadó a magas bérek elvét, a vállalatok többsége azonban részben politikai, részben célszerűségi okokból belátta ennek indokoltságát. Egyetlen országban sem oly nagy ugyanis a bolsevizmustól való félelem, mint Amerikában s ennek terjedését igyekeznek a munkásság prosperitásának előmozdításával megakadályozni. A bennszülött amerikai munkás ma sem rendelkezik még „osztályöntudattal“, meggyőződése, hogy a bérviszony ránézve csak átmeneti állapotot jelent és hogy felemelkedésének nincsenek korlátai. Senki sem tanította arra, hogy az egyszer választott foglalkozás mellett ki kell tartani és így joga van a már egyszer megszerzett életszínvonal megtartására. Míg az európai, különösen a német munkás, tudatosan szakember, addig az amerikai tudatosan dilettáns, a munkát csak pénzszerzésre szolgáló alkalomnak és nem hivatásnak tekinti. Éppen ezért nem is kíván intézményeket, amelyek egy külön osztályra nézve külön előnyöket jelentenek; a szociális biztosítás iránt kevés érzéke van, inkább részt akar venni az élet minden lehetőségében, mint hogy egy járadék ellenében lemondjon a felemelkedés lehetőségéről. Mivel a szakszervezetek a munkásságnak csak kis és ingadozó részét foglalják magukban, mint a szociális gondoskodás szervei, nem lépnek az állam helyébe. Szakszervezetekhez csak akkor csatlakozik az amerikai munkás, ha ez felemelkedésére nézve előnyöket jelent, de ha a vállalkozó kedvező munkafeltételeket és magas bért kínál, hajlandó a vállalkozó által előnyben részesített szervezetbe lépni, vagy a szervezkedésről lemondani. Mivel az Egyesült-Államokban a társadalomnak még csak igen kis rétege nem dolgozó, csupán szemlélődő és élvező elem, hiányzik az osztályöntudatnak az a háttere is, amely a munka és tétlenség ellentétén épül fel. Amerika, szemben Oroszországgal, az osztálykülönbséget a munkásság elpolgáriasításával igyekszik megszüntetni, amit azáltal vél elérni, hogy a szükségletek demokratizálása révén, amit a tömegtermelés valósít meg, a munkásság maga is élvezheti a materiális kulturá-
javakat. Míg az európai szükségletek rétegszerűen tagozódnak,

addig az amerikaiak tömegszerűen vannak összefogva. Rendkívül érdekesek Bonn azon fejtegetései, melyeket az Amerikában oly rendkívülien kifejtett részletüzlet formájában előforduló fogyasztási hitelről nyújt. Megvilágítja, mennyivel kedvezőbb a vállalatra nézve fogyasztási hitel formájában vállalni a kockázatot, mint termelési hitelek igénybevételevel bizonytalan elhelyezés számára termelni.

Kérdés, maradandó-e ez a prosperitás? Nyilvánvaló, hogy a folytonosan fokozódó termelés mellett az amerikai bérek fennmaradása a késztermékek külföldi elhelyezési lehetőségével függ össze. Ez természetesen csak hitelek megnyitása által történhetik, az amerikaiak tehát nagymérvű nemzetközi „Konsumentenfinanzierung“-ot folytatnak. Finom elemzésben mutat rá Bonn a prosperitás végső értelmére, mely annyit jelent, hogy a nagy munka után az amerikaiaknak már szabad idő is áll rendelkezésükre. Az idő eddig pénz volt, „nun wird Geld Musse“. „Mire fordítsuk a megtakarított időt?“ Ez az a kérdés, amire az amerikai népnek meg kell felelnie.

A harmadik fejezet a *puritanizmus*ról szól, mely Amerikában három feladatot oldott meg: keresztülvitte a rabszolgafelszabadítást, civilizálta a szélső Nyugatot s beolvasztotta a bevándorlókat. A puritán aszkézis megvetette az életörömöket. Legnagyobb vívmánya az alkoholtilalom elrendelése. Az alkoholtermelőkben a nyilvánosság nagy része egy bűnös iparág haszonélvezőit látja s a prohibíciót nem tekinti a kisebbségre rákényszerített tirannizmusnak, mivel csak a nagy városok idegen lakossága közt élők ismerték a rendszeres alkoholélvezetet. De másrészt a száraztörvényben a munkateljesítmény és életmód racionalizálására irányuló törekvés továbbfejlesztését is kell látni: az emberi munka csak akkor tud egyenlő nagy, ismétlődő s megbízható teljesítményeket nyújtani, ha előre nem látott zavarok, — mint az alkohol utóhatása — nem lassítják menetét. Ámde az amerikai puritanizmus immár kimerült a győzelemben, nem képes tovább sablonjait a többségre rákényszeríteni. A puritán racionalizmus önmagával került ellentmondásba: az áruk fogyasztása az ország nagyarányú termelése mellett, nem szorítkozhatik a legegyszerűbb szükségleti cikkekre, hanem luxusra vezet s így az amerikai ipar nagymérvű felvirágzása gyakorlatilag az amerikaiakat oly élvezethajhászatra kényszeríti, amelyet a puritanizmus rendszere elméletileg ellenez. A puritanizmus, mely mostanáig az individualista ösztönöket erős konvenciókkal vette körül, feloszlásnak indul, azonban helyében bizonyos üresség érezhető. Ezért Amerika most új célokat, új világnézetet keres, az amerikai világ belső válságban leledzik, amely önmaga előtt is csak részben tudatos.

Dr. Román Ágnes.

Wolff, H.: Lehrbuch der Konjunkturforschung. Berlin, Spaeth u. Linde. 1928. 322 old.

A nagy Eugen von Böhm-Bawerk állapította meg igen találóan, hogy a konjunktura, illetve válságelmélet egy-egy tudományos rendszer próba- és egyszersmind záróköve. Címe szerint tehát ezen könyv vagy egy közgazdaságtani rendszert kell, hogy adjon vagy pedig — mint számos angolszász munka — a kutatás

methodikai oldalának, a matematikai eljárásoknak stb. összefoglaló ismertetését tartalmazhatja. A munka azonban ezen két feladat egyikének megoldására sem törekszik. De nem számíthat tudományunk ezen legtisztázatlanabb, legkiforratlanabb területén elsősorban és mindenféle tankönyv előtt szükséges szaktanulmányok sorába sem. Új megállapításokat nem hoz, meghatározásaiban azonban nem követ elfogadott véleménycsoportokat, kialakult felfogásokat, ami természetesen tankönyv jellegét befolyásolja kedvezőtlenül, illetve ily célra való felhasználását nem teszi ajánlatossá. Helyszüke tiltja egyes meghatározásainak bemutatását nemhogy bírálataát. Így tehát csak azt említjük fel különös érdekességgé, hogy a gazdasági körforgás fogalmát teljesen elveti és azon megállapítást teszi, hogy azon konjunktura, mely több évig tart, nem konjunktura többé, hanem vagy tartós krízis vagy tartós depresszió vagy pedig esetleg tartós fellendülés periodusa! De nemcsak magának a konjunktura fogalmának vizsgálata készteti W.-t ily szokatlan megállapításokra, hanem az általános részt követő és az egyes piacokat tárgyaló fejezetekben is akadhatunk az elfogadott elmélettől merőben elütő meghatározásokra. Így szerinte a pénzpiac feladatai közé tartozik a fizetőeszközök közvetítésén felül járulékos vásárlóerő teremtmése (151. old.), mely utóbbinak a hatását egyvonalba helyezi a kamatlábéval! A pénzt termelt termelési jószágnak (produziertes Produktionsmittel) minősíti és azért különbözteti meg a többi árutól, mert a hitel által teremtett pénzzel áll versenyben. A tőkepiac tárgyalásánál szintén igen sok kifogásolható következtetésre jut, illetve megállapítást tesz. Ezen hiányosságokon felül a munka szerkezete is kifogásolható. Az egyes piacokat tárgyaló részek szétesnek és nem tanulságosak, az általános rész pedig nem ad alapot a konjunktura-kutatás elsajátítására.

Másfelől a matematikai methodusokat, melyeket veszélyeseknek tart, nem is tárgyalja könyvében. A graphikai ábrázolásokat sem ismerteti. Ezzel szemben azonban közli pl. a tőzsdei árfolyamlap szerkezetét.

Igy tehát ezen könyv a címében kifejezésre jutó céljának alig fog megfelelni.

Balogh Tamás.

Winkler, Franz, Dr.: Ungarn als Nahrungsmittelquelle des deutschen Volkes. München, Südost-Verlag, 1928. 80 old.

Szerző fejtegetéseiben a racionalizálás elvéből indul ki. A termelés észszerűsítésére irányuló törekvések alsófokon a standardizálásban valósulnak meg, legfelsőbb fokon pedig a monokulturában. Utóbbit tehát úgy határozhatjuk meg, mint a nemzetgazdaság berendezkedését annak a típusnak kizárólagos termelésére, melyet valamennyi közül legnagyobb sikerrel remél elhelyezni a világpiacon. A nemzetgazdaság egy cikkre való összpontosításának azonban hátráltat szab annak nemzeti volta és az azzal járó gazdaságpolitikai célkitűzés: lehetőleg függetlenné válni a külföldtől. Az európai kontinensen — éppen annak politikailag szétagolt voltából kifolyóan — nem találhatjuk meg ennek a két törekvésnek oly szerencsés összhangját, mint az Egyesült-Államokban. Ezt tehát az európai államok úgy igyekeznek pótolni, hogy cseregazdasági közösséget alkotnak oly országokkal, melyekkel egybekapcsolja azokat a kölcsönös gazdasági egymásrautaltságon kívül a történelem is.

Az előrebocsátott fejtegetések alapján felel meg W. arra a két kérdésre: mi Németország speciális termelési területe és mely országok alkalmasak arra, hogy — mint a német export piacai — a német import forrásai legyenek? Az első kérdésre felelve, szerző leszögezi, hogy Németország ma par excellence iparos állam, és amint még ötven évvel ezelőtt határozottan agrárjellege volt, úgy ma már mezőgazdasága nem képes fedezni belső szükségletét sem. Fokozottan áll ez a versaillesi béke óta, amikor kiterjedt agrikulturterületek elszakítása folytán a népsűrűség 123.8-ról 131.8-ra nőtt. Amellett a legnagyobb szaporodást felmutató rajnai iparvidéknek fekvése oly kedvezőtlen, hogy sokkal kevésbé hozzáférhető a német mezőgazdaságnak, mint a délkelet európai behozatalnak, melynek nagyrahivatott eszköze az Északi- és Fekete-tengert összekötő közvetlen víziút: a *Rajna—Majna—Duna-csatorna*. A Rajna—Majna—Duna víziút a német közvélemény nagyrésze szerint meghatározza nemcsak a német kivitel és behozatal fővonalát, de a Birodalom gazdaságpolitikájának irányát is. A „Wirtschaftliche Wehrhaftigkeit“ gondolata vezérli szerzőt is, ki ismételten mutat rá arra a fontos körülményre, hogy Németország jelenleg gabonaszükségletét nagyrésztben tengerentuli országokból fedezi, melyek nem piacai a német iparnak. A tengerentúlról való import azonkívül egyet jelent a tenger uraitól való mindenkor függéssel. Németország tekintsen tehát Délkelet-Európa felé!

Mely országok jöhetnek számba? Szerző sorra veszi Románia, Szerbia, Szovjetoroszország és Magyarország mezőgazdasági exportlehetőségeit. Romániával kapcsolatban megemlíti, hogy annak mezőgazdasági termelése nagyon sokat szenvedett a földreform folytán, különösen annak a nemzetiségi kisebbségek ellen irányuló tendenciája miatt. Így a hektáronkénti átlagtermés gabona- és takarmányneműekben a békebelihez képest 30—40 százalékos csökkenést mutat. Az S. H. S.-állam mezőgazdaságának ugyancsak Achillessarka a földreform, mely ott még kifejezettebben politikai célzatú. Ami Szovjetoroszországot illeti, annak kapacitásáról nincsen megbízható adatunk. A hivatalos jelentésekkel szemben egyes szakértők a mai termelési színvonalat a békebelinek alig 12 százalékára teszik. A mai orosz export mennyiségileg jelentéktelen „Renommierexport“. Marad tehát mint elsősorban tekintetbe jövő ország Magyarország, mely fogyasztója a német iparnak, mely mezőgazdasági terményfölsége tekintetében elérte a békebeli kapacitást és amelyet a német szükségletek ellátására kiválóan feljogosít az a számos történeti kapocs, amely a jövőben is párhuzamos haladásra fogja készíteni a két nemzetet.

Viener Andor.

Dr. Haber, Franz: Österreichs Wirtschafts-Bilanz. Ein Vergleich mit der Vorkriegszeit. Duncker & Humblot, München und Leipzig, 1928, 168 o.

A német Industrie und Handelstag kezdeményezésére egyes német kereskedelmi és iparkamarák vállalták magukra azt a feladatot, hogy Európa államainak mai gazdasági strukturáját ismertessék egyrészt tekintettel a háború és a békekötések következtében megváltozott területekre, másrészt a világgazdasághoz való vonatkozásukban. A sorozatban megjelent munkák (I. p. o. Eiswaldt: Die Wirtschaft Griechenlands) Ausztriára vonatkozó füzet a müncheni kereskedelmi és iparkamara megbízásából és annak előszavával jelent

meg. Mint H. is megjegyzi, a mai Ausztriának csak a nyilvánosság számára már közzétett számadatait (1926. év már csak részben véte-tik figyelembe) dolgozza fel. Munkájának érdemét — megállapításai tulságosan közismertek lévén — az adatok ügyes csoportosításában látjuk, minek következtében az hasznos segédeszköze lehet az utód-államok gazdasági viszonyaival foglalkozóknak.

A füzet egyes fejezetei az Ausztria népességi viszonyaira, mező-gazdaságára, lakosságának szükségleteire és fogyasztóképeségére, iparára, tökeviszonyaira és külkereskedelmére vonatkozó fontosabb statisztikai adatokat adják. H.-t különösen a német csatlako-zás problémája érdekli. Ugy látszik, ezért szentel külön fejezetet a Németországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatoknak. Egy fejezet a kereskedelmi szerződési tárgyalásokkal foglalkozik, majd H. újra visszatér a csatlakozás problémájára, melynek megvalósítását, elis-merve a külpolitikai nehézségeket, nem ítéli meg kedvezőtlenül. Nél-külözzük egyes fontos kérdések (jövedelemmegoszlás, munkásviszo-nyok, államháztartás stb.) külön kiemelését, melyekhez, ha elszórva találunk is adatokat, azok fellelését egy részletes tárgymutató hiánya nagy mértékben megnehezíti. E hiányt fokozza a munka nem eléggé tagoltsága. Ennek tudjuk be egyes problémák elsikkadását vagy — tárgymutató hiányában — alig fellelhetőségét (idegenforgalom a vámterületi csatlakozásról szóló fejezetben).

Magyar szempontból kifogásolhatjuk (bár el kell ismernünk, hogy a munka kereteihez képest a magyar viszonyok arányos és tár-gyilagos figyelemben részesülnek) a „Gesamtmonarchie“ helyenként előforduló — a régi közös vámterületből kifolyólag gazdasági szem-pontból némileg indokolt — emlegetését.

Hammersberg Miklós.

Samsøe, Jens, Dr.: Die Industrialisierung Dänemarks. Jena, G. Fi-scher, 1928. XIV—237 l.

Dániát általában úgy emlegetik, mint a modern eszközökkel intenzíven gazdálkodó agrárállam típusát. Nálunk is, ha külföldi példát mutatnak gazdáinknak, leggyakrabban a kis északi államra, annak észszerű termelésére és aránylag hatalmas kivitelére történik utalás. S. tehát általunk alig ismert, sőt nagyrészen a tudományos kutatástól teljesen érintetlen területre lépett, amidőn a dán iparnak a dán gazdasági életben elfoglalt helyzetén kívül elsősorban azt válasz-totta vizsgálódásainak tárgyául: mennyire halad az ország közgaz-dasági súlypontja a mezőgazdaságtól az ipar felé, azaz közeledik-e oly idő, mikor az eddigi agrárállamból iparállam lesz?

Ezekre a kérdésekre szerző a népességi, termelési és külkeres-kedelmi statisztikán keresztül keres választ. Az iparosodási folya-matra vonatkozó kutatásait kettéosztja, megkülönböztetve abszolút és relatív indusztrializálódást. Előbbi nem jelent mást, mint magának az iparnak fejlődését, ami kifejezésre jut az üzemek szaporodásában, a befektetett tőke, a működő lőerők és a foglalkoztatottak számának növekedésében stb. A relatív iparosodásra jellemző az iparnak a mezőgazdasági létalaptól való elszakadása és a belföldi piacon kívül külföldi fogyasztóhelyeken való meggyökeresedése, amellezt az ős-termelés viszonylagos visszafejlődése, végső fokon tehát: agrárimport és az ennek fedezésére szükséges ipari export.

Statisztikai vizsgálódásaiban szerző a népességi statisztikából indul ki. Különösképen a foglalkozás szempontjából mutatkozó át-

rétegződések azok, melyekből itt kitűnik az ipari fejlődés. Ez a fejlődés azonban csak abszolút. A múlt század rohamos népszaporulatát nézve, fölvetődik tehát a kérdés: hogyan maradhatott meg rövid idő alatt megháromszorozódott lakosságával Dánia agrárállamnak holott a legtöbb európai országban a népesség szaporodásával együtt járt az iparosodás is?

A választ megadja a dán mezőgazdaság mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt nagyfoku fejlődése (nemesítések) és a termelés irányának racionális megváltoztatása (állattenyésztés). Ezzel járt az őstermelés egyre jobb jövedelmezősége, a befektetett tőke hozadékának különösen az 1921—22-es árkrízis elmúlása óta tapasztalt növekedése. Ezek a körülmények biztosították mind a mai napig a mezőgazdaság uralkodó szerepét a dán külkereskedelmi és fizetési mérlegben. Mi várható a jövőre nézve? Tudvalevő, hogy a dán mezőgazdaság említett jelentős és általános megizmosodását — különösen kiviteli lehetőségek tekintetében — jórészt a szabadkereskedelmi politika tette lehetővé. Ez pedig egyrészt eleve kizárta az „üvegházi iparok“ létrejöttét, másrészt azonban erős hendikepet jelentett a szárnyait bontogató egész dán ipar számára. Hiányoztak azonkívül a szükséges földtani adottságok (szén, vas és kőolaj Dániában egyáltalán nem fordul elő), az ásványi anyagok egyrésze, valamint a vizierő. Kedvezőtlen körülmény volt továbbá a belföldi piac korlátolt volta (ma körülbelül 3.4 millió fogyasztó). Az ipari fejlődés ez akadályait részben ellensúlyozták az országnak külföldi nyersanyagtelepek, illetve a kontinentális és tengeri forgalom szempontjából kedvező földrajzi fekvése, tagozott partalakulata, népességének állandó szaporodása, fejlett technika és szakképzett emberi munkaerő. A sokféle ható eredőjeképen a tizenkilencedik század harmadik évtizedében indult fejlődésnek a dán ipar. (A huszas évek gazdasági válsága, mondhatni, elsöpörte a tizenhetedik század óta istápoltt védővamos ipart.) Ezt a fejlődést lehetővé tette a belföldi piac megerősödése, ami a mezőgazdasági fejlődéssel járt. Ebben az időszakban a kézművesség és a kisüzem uralkodott, egészen az 1870 utáni ipari konjunkturáig. Rövid pár év alatt ennek a periódusnak is végeszakadt és csak az agrártermelésnek a nyolcvanas évek végén bekövetkezett irányváltozása és intenzívvé tétele adott újabb hatalmas lökést a további — most már erőteljes és végleges — fejlődésnek, amit jellemzett a nagyüzem térfoglalása.

Mai állapotában a dán ipar hármas tagozatu. Egyik része az, amely az őstermelésben gyökerezik. Idetartozik a malom-, cukor-, sör-, szesz-, élesztő-, tej- és husipar. Ezeknek az iparoknak nemzetgazdasági jelentősége elsőrangú, fejlettsége kiváló. A második csoportba tartozó iparok az ország természeti kincseire támaszkodnak. Ilyenek a mész-, cement-, üveg-, kréta- és a világhírű porcellánipar. Utóbbtól eltekintve, ezek kivitel szempontjából csekély jelentőségűek, még a belföldi piacot sem uralják feltétlenül. Az általuk használt nyersanyagok „szállítási ellenállása“ lehetetlenné teszi a föllendítésüket nyersanyagbehozatal által. Az iparágak harmadik nagy csoportja a feldolgozandó nyersanyagokat és félgyártmányokat külföldről szerzi be: a kieli terminológia szerint „világgazdasági nyersanyagalapra épült“. Létfeltételei megvannak, „*fejlődése — vámvédelem híján — azoknak a műszaki és szervezeti elveknek köszönhető, melyeket az üzemekben szigorúan szemelött tartottak*“. Ide számítható a fém-, textil-, fa-, papír-, vegyipar stb. A viszonylagos indusz-

trializálódás szempontjából majdnem kizáróan ezek az iparok jöhetnek tekintetbe, míg az agráralapon nyugvók egyáltalán nem. Mindazonáltal szerző kimerítő részletekkel boncolja mind a három csoport minden egyes ágának termelését a foglalkoztatottak száma, üzemi erő, befektetett tőke stb. alapján. A kiviteli és behozatali adatok nyomán sorra vizsgálja a gazdasági szervezetben elfoglalt helyüket és szerepüket az általános iparosodási folyamatban. Amellett sehol sem hagyja figyelmen kívül a rentabilitási viszonyokat. Ennek az alapos statisztikai munkának eredményeképpen pedig kimondja, hogy a dán közgazdaság ma is exportagrárius jellegű. A népességi kapacitás növekedésének alapjául eddig nem a relativ iparosodás szolgált, hanem a mezőgazdasági fejlődés. Tény az is, hogy az 1925-ös defláció óta az ipar jövedelmezősége hosszabb időre ismét kétségessé vált. A népesség további szaporodása esetén azonban a mezőgazdasági termelékenység hamarosan határt fog érni és akkor a külkereskedelem és a fizetési mérleg analízisének már most mutatózó egyes jelenségek odáig fognak fejlődni, hogy Dánia elveszíti östermelő jellegét és iparállammá lesz, aminek időpontját illetően S. még csak hozzávetőleges jóslásokba se bocsátkozik.

Egy ország múlt, jelen és jövő gazdasági dinamikája vonul el előttünk S. érdekes könyvében, melyben kezdettől végig következetesen ragaszkodik a statisztikai módszerhez. Az olvasó így nemcsak állandóan tiszta képét látja az okfejtés alapjául szolgáló körülményeknek, de szinte együtt dolgozik a szerzővel, kinek műve Magyarország különös érdeklődésre tarthat számot.

Viener Andor.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

58. Band, II. Heft.

A. C. Pigou Cambridge: *Preis und Produktionsstabilisierung in einzelnen Produktionszweigen*. Pigou munkája a gazdasági élet stabilizációjáról szól Lavington egyik most megjelent munkája alapján, melyben utóbbi e kérdésekre nézve gyakorlati javaslatokat tesz. Pigou véleménye szerint előbb a termelést kellene stabilizálni, hogy a gazdasági élet meg legyen kimélve azon áringadozásoktól, amelyek rendes menetét veszélyeztetik. A stabilizációra a fentti értelemben elsősorban a gazdasági koncentrációk hivatottak, amelyek a termelés helyes megosztásával jobban ki tudják küszöbölni a szezonyszerűséggel járó zökkenéseket. — J. Schumpeter: *Zur Einführung der folgenden Arbeit Knut Wicksells*. — Prof. Knut Wicksell: *Mathematische Nationalökonomie*. A matematikai iskolának újabb térhódításáról szóló tanulmány. Ennek létjogosultságát abban látja meg szerző, hogy bizonyos gazdasági törvényszerűségeket egyszerű képletek alakjában képes megrögzíteni, amíg a nem matematikai, tehát nem exakt uton való kifejezés-mód éppen a két és sok értelműségek következtében nem képes arra, hogy dedukció által nyert eredményeket precizen rögzítsen. Azután Bowley könyvét méltatva, kifejezést ad azon óhajának, hogy ne matematikusok legyenek csupán azok, akik közgazdaságtannal foglalkoznak, hanem elsősorban közgazdászok, akik a matematikát eszköznek és nem öncélnak tekintik. Szól ezután Cournot tanainak Bowley általi kiegészítéséről a többszörös monopólok tanában, amelyeket a munkapiacra is kiterjeszt akkor, amidőn a szakszervezetek részéről való beavatkozásban véli meglátni az okot, amiért a termelés nem mozog a Cournot-féle egyensúlyi vonalon. — F. C. Endres: *Soziologische Struktur und ihr entsprechende Ideologien des deutschen Offizierkorps vor dem Weltkrieg*. — Dr. P. Schrecker: *Wirtschaftlicher Machiavellismus*. A politikai machiavellizmus nézete szerint nem más, mint oly cselekvés, amely az állami, illetve gazdasági normába ütközik. Az államnak azonban éppugy, mint minden közületnek a céljai, bármily eszményiek legyenek is, mégsem valósíthatók meg ennek a tiszta eszményiek legyenek is, mégsem valósíthatók meg ennek a tiszta eszménységnek a jegyében. Azon eszközök, amelyeket az állam céljai elérésére használ erkölcsileg nem mindig tiszták, mert ha így lenne, ugy az állam földi megvalósulása lenne mindennek, ami magasztos és fölséges. Szerző utal azon újabb irodalmi kísérletekre, amelyek a gazdasági és erkölcsi kapcsolatok felkutatására irányulnak. Szól a gazdasági rezonról, mint abszolút normáról, amely ellen legtöbbször a gazdasági koncentrációk vétének, amidőn a tönk szélére juttatják a versenyző vállalatokat. A vállalkozó tevékenysége itt, miként Machiavelli „Fejedelem“-é csupán arra szorítkozik, hogy mahinációira a látszat tetszetős és a jogi normákhoz legjobban simuló köpönyegét borítsa, amely alkalmas arra, hogy az elkövetett visszaéléseket elföldje. — Dr. Th. Geiger: *Die Gruppe und Kategorien Gemeinschaft und Gesellschaft*. — Dr. Frieda Wunderlich: *Die Arbeitszeitbestimmungen im Entwurf eines Arbeitsschutzgesetzes*.

59. Band, I. Heft.

Prof. E. F. Heckscher: *Intermittent freie Güter*. A tudományos gondolkodásban általában éppugy, mint a geometriában a relativizmus mai korszakában a beállítások s nézőpontok

megválasztásától fog függeni az, hogy vajjon mely síkba képzeljük az előttünk lejátszódó jelenségeket. Nem kisebb matematikus, mint Poincaré mondja egyik nagy munkájában, hogy helyesség szempontjából elképzelhető más geometria is, mint az euklidesi. Tudományos szempontból épp annyira bevált a Lovacsevszky avagy a Bolyai-féle geometria is, ugymond, s hogy mégis a választás nem reájuk esett, az bizonyára nem annak a következménye, hogy az általuk végzett mérések és tudományos megállapítások nem adtak volna pontos s minden tekintetben kielégítő eredményt. Jelen tanulmány szerzőjét is ily gondolatok vezették, amidőn ily problémák fejtegetését tűzte ki célul, amelyek kivülesnek az „euklidesi oeconomia“-n. A félig vagy csak időközönként szabad javak csoportjának felállításával új fogalom-meghatározást vezet be azon javak és szolgáltatokra, amelyek miután nem állanak korlátlan mennyiségben rendelkezésre, a keresletnek s kínálatnak a klasszikusok által meglátott egyensúlyhelyzetét nem hozhatják létre. — *Dr. Ludwig v. Mises: Bemerkungen zum Grundproblem der subjektivistischen Wertlehre.* A félig szabad javak érdekes példáját említi a levegőből nyert salétrom és az Egyesült-Államok által az első gyarmatosok között szétosztott földbirtokban, javak, melyek eleinte szabadok voltak s csak később lettek nem „szabadokká“. A fogyasztók, vagyis a kereslet járadékának kiküszöbölése lenne az egyedüli és legalkalmasabb mód, amely a differenciálódást az ároldalon ragadva meg a javak egyenlő elosztását eredményezné. A keresletnek és kínálatnak e teljes összhangja azonban csak kollektív uton, állami beavatkozás után lehetséges, ami azonban az üzemek szocializálását eredményezné. Maradnak tehát egyelőre az intermittens javak áthidalhatatlan nehézségnek a gazdasági életben. Szubjektívizmus és objektívizmus, nemcsak a mi tudományunk, de általában minden tudomány ma divó jel-szava, amely fölött mindkét táborban heves viták folynak. Mises éles kritikát mond az osztrák iskola felett ugyanakkor, amidőn annak nagy érdemeit is elismeri. — *Prof. Simon Frank: Zur Phaenomenologie der sozialen Erscheinung.* — *Prof. Dr. Wilhelm Röpke: Das Agrarproblem der Vereinigten Staaten. II. Die gegenwärtige Lage der Landwirtschaft.* Az életszínvonallal, jövedelmekkel és termelési költségekkel foglalkozó munka, amely az amerikai mezőgazdaság fontos kérdéseit öleli fel, a mezőgazdasági vámpolitikát és a mezőgazdaság elnéptelenedését. — *I. Niessen: Wahl und Wertung.* Cs. P.

Bank-Archiv.

1927—28. évfolyam.

Heft 8. Steyrer, Fritz: *Die Denkschrift des Reichsarbeitsministeriums über die Wohnungsnot und ihre Bekämpfung.* A németbirodalmi munkaügyi minisztérium gazdag statisztikai anyag felhasználásával emlékiratot dolgozott ki a német lakásszükség és annak leküzdése tárgyában. Az emlékirat három részben behatóan tárgyalja a lakásszükség, a bérlők védelme, a lakásépítési akciók kérdéseit és az ezekkel kapcsolatos gazdasági és szociális problémákat, majd vizsgálja azt az utat, amely a lakásínség enyhítéséhez és végérvényes megszüntetéséhez vezethet. A cikk részletesen ismerteti az emlékiratot és méltatja annak nagy jelentőségét. — *Mohrus, Oskar: Aufbringung und Transferierung.* A Németbirodalom által a Dawes-javaslat szerint fizetendő jóvátétellel összefüggő kérdéseknek tárgyalása. — *Simonson: Vordatierte Schecks.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbe 1927 október 31-én a német sajtó számára körlevelet bocsátott ki az előkeltezett csekkek ügyében. A cikk e kérdésnek jogi szempontból való megvilágítását nyújtja. — *Kulschewski, Ewald: Polens Geld- und Kreditpolitik.* A lengyel Zloty

értékcsökkenése, mely az 1925. év közepén vette kezdetét és 1926. elején ért el mélypontját, Lengyelország egész gazdasági szervezetét erősen befolyásolta. Az 1926. évben a lengyel pénzügyi és gazdasági politika csupán arra irányult, hogy az államháztartás egyensúlyát helyreállítsák és ezzel a valutarendezés alapját előkészítsék. A lengyel államháztartás helyzete az 1924. és 1925. évi pénzügyi időszakokban kedvezőtlenül alakult. Csak az 1926. évben sikerült az államháztartás deficitjét eltüntetni. A lengyel államháztartás bevételei és kiadásai az 1924—1926. pénzügyi időszakokban a következőképen alakultak:

	Kiadások	Bevételek	+ vagy —
	m i l l i ó Z l o t y b a n		
1924. évi pénzügyi időszak	1.559·9	1.370·5	—189·4
1925. „ „ „	1.844·0	1.618·5	—225·5
1926. „ „ „	1.852·1	1.905·7	+ 53·6

A legutóbbi két pénzügyi időszakban névérték szerint Lengyelország állami kiadásainak fősszege alig váltzott, ami annál inkább figyelemreméltó, mert a Zloty árfolyamának erős zuhanása az árnívó emelkedését eredményezte. Az árak emelkedése átlagban 30%-os volt, míg a Zloty elértéktelenedési koefficiense 50% körül mozgott. Az 1926. pénzügyi időszakban a lengyel államháztartásban csupán a kiadások erős csökkentésével lehetett felesleget elérni. A lengyel államháztartás főbb kiadási tételeit az 1924—1926. pénzügyi idősakra vonatkozólag a következő kimutatás tünteti fel:

	1924	1925	1926
	pénzügyi időszak millió Zlotyban		
Közigazgatás	1.376·4	1.593·9	1.508·7
Nyugdíjak stb.	95·3	166·5	187·7
Államadósságok	11·0	41·4	145·2
Állami üzemek	77·2	42·2	10·5
Összesen	1.559·9	1.844·0	1.852·1

Lengyelország állami bevételei az 1924—1926. években fokozatos emelkedést mutatnak, ami az alábbi részletezésből is kitűnik.

	1924	1925	1926
	pénzügyi időszak millió Zlotyban		
Adók és monopóliumok	1.182·4	1.328·9	1.582·3
Közigazgatás	167·4	225·1	213·4
Állami üzemek	20·7	64·5	110·0
Összesen	1.370·5	1.618·5	1.905·7

Szerző ezután Lengyelország államadósságait, az ország mezőgazdasági és ipari termelésének, valamint a kereskedelem és közlekedés viszonyait ismerteti, majd a hitelviszonyokra és a lengyel jegybank működésére vonatkozólag nyújt részletes statisztikai adatokat. — *Bírósági döntvények.* — *Markprioritāten in der Tschechoslowakei.* — *Könyvismertetések.* — A statisztikai részben *Kroszeurszki, Paul: Die seit 1924 im Auslande aufgelegten deutschen Anleihen und ihr Dienst.* (Befejező közlemény.)

Heft 9. Frisch W.: Die Genossenschaften in kreditwirtschaftlichen System. Történeti visszapillantást nyújt a német hitelszövetkezetek fejlődéséről; rámutat arra, hogy a német hitelszövetkezetek már a világháború előtt bankszerű ügyletekkel is foglalkoztak és versenyre keltek a magánbankokkal, melyekre nézve a hitelszövetkezetek tevékenységének kiterjesztése veszélyt jelentett. De a Németbirodalom nagyarányú gazdasági fejlődése e tekintetben enyhítőleg hatott. A hitel-

szövetkezetek megmaradtak a középosztály hitelszerveinek. A német hitelszövetkezetek — háboru előtti tevékenységüket a hitelnyújtás és a takarékoság fejlesztése terén tekintve — a bankok és a takarékpénztárak között állottak. A német hitelszövetkezetek liquiditása igen kedvező volt. 1913-ban 1007 német hitelszövetkezetnek 650.000 tagja volt; a tagok közül 25% mezőgazda, 22% kézműves, 10% önálló kereskedő, 9% tőkés és nyugdíjas, 8% orvos, gyógyszerész és tanító, 7% gyári és bányamunkás volt. A német hitelszövetkezetek helyzetében is a háborus és inflációs évek lényeges változásokat okoztak. Nemcsak azáltal szenvedtek érzékeny veszteségeket, hogy üzemi tőkéjük elérhetetlenedett, — akárcsak a bankoké — hanem azáltal is, hogy a középosztály tőkevesztése aránytalanul nagy volt, különösen a hadikölcsönök, a városi ingatlanok ellen hozott kényszerrendszabályok és a mezőgazdasági üzemek nagy adóterhe folytán. Így a német hitelszövetkezeteknél hitelszükséglet lépett fel, melyet saját erejükből nem tudtak leküzdeni, hanem kénytelenek voltak bankhiteleket és állami segítséget is igénybevenni. Ezáltal a német hitelszövetkezetek hitelnyújtóikkal szemben bizonyos függőségi viszonyba jutottak, mely hitelszükségletük emelkedésével arányban fokozódott. A német hitelszövetkezetek a háboru utáni gazdasági talpraállás első éveiben bankhitelek nélkül nem tudták volna üzemüket fenntartani. A legutóbbi években e tekintetben javulás állott be. A német hitelszövetkezetek most már újra abban a helyzetben vannak, hogy a hozzájuk befolyó tőkékkel a hiteligények nagy részét kielégíthetik. Mivel a hitelszövetkezetek költségtételeinek lényeges emelkedését bevételeik fokozásával kénytelenek fedezni, saját bankszerű üzleti tevékenységüket kiépítik, ami a folyószámlahitelek és az összes hitelügyletek növekvő arányából is kitűnik. A tiszta előlegüzlet megfelelően háttérbe szorul. A német hitelszövetkezetek eladósodása egymás között és a bankokkal szemben természetesen jelenleg sokkal nagyobb, mint korábban volt. Végül szerző a német hitelszövetkezetek jövőbeli feladataival és fejlődési lehetőségeivel foglalkozik. — *Loewenherz, John R.: Eine Girobank der deutschen Bankiers.* — *Vogel, E. Hugo: Die Notwendigkeit einer internationalen Organisation der Konjunkturforschung.* Szerző a konjunkturakutatás feladatait és jelentőségét méltatva, rámutat arra, hogy minden gazdasági organizmus strukturális változásainak nagy része világ gazdasági alapokon nyugszik (így különösen a háboru utáni időben Németországban és a középeurópai államokban). Ehhez járulnak még nagy számban a kívülről a nemzetgazdaságra ható befolyások is, melyek nem éppen strukturális változásokat okoznak, hanem a konjunkturaváltozást időlegesen befolyásolják és eltérítik (mint pl. az angol bányászsztrájk Németországra, a Ruhr-vidék konjunkturája Cseh-Szlovákiára). A konjunkturakutatás nemzetközi alapon való szervezésének szükségét hangsúlyozza és vázolja azokat a feladatokat, melyek egy felállítandó nemzetközi konjunkturakutató intézetre várnak. — *Breska, Herbert: Die Altbesitz-Genussrechte.* — *Heichen, Arthur: Die Lehren der amerikanischen Zahlungsbilanzberechnung.* — *Bíróági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft 10. Lotz W.: *Zur Frage der Stellung des Reichsfinanzhofs.* — *Lehmann-Bach, Ernst: Teuerung und Wirtschaftspessimismus.* A háborus és háboru utáni évek inflációja idején a nagyközönség sokkal nagyobb mértékben ismerkedett meg közelről a drágaság, az árnívóemelkedés, a pénzértéktelenedés és az infláció fogalmával, mint azelőtt. E fogalmak, melyeket a tudomány mint absztrakt fogalmakat használ, olykor a nagyközönség számára akkor is veszélyes anomáliák és a gazdasági élet zavarainak megjelölésére szolgálnak és gazdasági pesszimizmust érlelnek, amikor ennek semmi alapja nincs. Bármennyire is öröndetes az, hogy a nagyközönség most a rossz tapasztalatokon okulva, az állami pénzügyi politikát pontosabban kíséri figyelemmel, mint a háboru előtt, mégis el kell kerülni azt a veszélyt,

melyet absztrakt tudományos fogalmak (pl. a pénzértéktelenedés) egyoldalú felfogása okozhat azáltal, hogy a gazdasági életben nyugtalanság keletkezik és a tényleges helyzetet elhomályosítják, mert a fogalmak más értelemben használatnak az irodalomban, mint azt a közönség értelmezi. Szerző szükségesnek tartja az árváltozás azon okainak vizsgálatát, melyek a pénzmennyiséggel nincsenek közvetlenül összefüggésben. A kérdés elméleti részét Friedrich v. Wieser: „Der Geldwert und seine Veränderungen“ és „Theorie des Geldes“ című tanulmányai nyomán fejti ki és kimutatja, hogy az árnívó emelkedését intakt valutaviszonyok mellett a reál- és pénzjövedelmek közötti eltolódás eredményezi. A népesség gazdasági helyzetére csak az összreáljövedelem magassága irányadó. Az árnívó emelkedése nem vezethető vissza mindig az állam, illetőleg a jegybank gazdasági és pénzügyi politikájának zavaraira és nem jelenti azt, hogy a gazdasági alanyok helyzete rosszabbodott volna azzal az idővel szemben, amikor az általános árnívó és a pénzjövedelmek alacsonyabbak voltak. Rámutat arra, hogy Németországra vonatkozólag számos áremelő mozzanat állapítható meg, melyek a pénzmennyiséggel közvetlenül összefüggésben nincsenek: a közterhek emelkedése, a munkateljesítmény megdrágulása, a termelési fokok szaporodása és a túlfogyasztás. Az árjelenségek vizsgálatánál mindig azokat a drágító okokat is figyelembe kell venni, melyek a gazdasági élet normális fejlődéséből adódnak, különösen amíg stabil a valuta; a hitel- és diskontpolitika hatását nem szabad tulbecsülni. — *Dalberg, Rudolf: Grundsätzliches zur Wirkung von Kapitaleinfuhr.* — *Tornier, Kurt: Entwicklung im deutschen Hypothekenbankwesen.* — *Moschel: Die rechtliche Stellung der Bank nach den Reichs-Exportkredit-Versicherungsbedingungen.* — *Chiffreinserate als Werbemittel für Geldgeschäfte.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes 1928 februárjában a porosz kereskedelmi és iparügyi miniszterhez beadványt intézett, melyben felhívta a figyelmet a napilapok apróhirdetéseiről utján kamatoztatásra kicsalt betétekkel való visszaélésekre. Erre az Allgemeine Lombard- und Lagerhaus, Inhaber Paul Bergmann cég összeomlása és ennek folytán a hitelezők milliós károsodása szolgáltatott okot. A Szövetség említett beadványához a Deutsche Sparkassen- und Giroverband és a Zentralstelle zur Bekämpfung von Schwindelfirmen is csatlakoztak. — *Bírósági döntvények.* — *Könyvismertetések.*

Heft 11. *Bianchini, Giuseppe: Neuordnung des Geldwesens und gesetzliche Bestimmungen für die Banken in Italien.* Bevezetésül ismerteti Olaszországnak a lira felértékelése és stabilizálása előtti pénzügyi helyzetét. A háborús költségek, az elpusztított területek felépítése és a jelenlegi fascizta uralom előtti kormányok gyengesége következtében az olasz államháztartás mérlegei jelentékeny deficitel zárultak. Így pl. az 1918—19-i pénzügyi időszak végén 23¼ milliárd lira hiány mutatkozott. A fascizta kormány, mely 1922 októberében vette át az uralmat, 115.3 milliárd papírlira államadósságot talált (1914 júniusában csak 15.8 milliárd volt). Az 1923—24-i költségvetési év végén a deficit 418 millióra csökkent és már az 1924—25-i költségvetési év 417 millió, 1925—26-i pedig 2268 millió felesleggel zárult. Dacára annak, hogy a rendkívüli adóbevételek (hadiadó, vagyonadó) elmaradtak és más adókat is leszállítottak, az 1926—27-i költségvetési év végén 435 millió lira felesleg mutatkozott. A fascista uralom óta az állami üzemek is jövedelmezőek, így pl. 1925—26-ban az olasz vasutak 278 millió, a posta és távíró 277 millió nyereséget ért el. Miután az olasz állami pénzügyeket sikerült megjavítani, az olasz kormány a külfölddel szemben fennálló háborús adósságok rendezéséhez kezdett. Olaszországnak az Északamerikai Egyesült-Államokkal szemben fennálló adóssága 2042 millió dollárra rugott. Gróf Volpi olasz pénzügyminiszter hosszas tárgyalások után 1925 november 14-én aláírta a washingtoni egyezményt, mely

szerint a kamatok fizetésére ötévi moratóriumot engedélyeztek, ezután Olaszország $\frac{1}{8}$ —2% kamatot fog fizetni. Az összadósság törlesztési ideje 62 év; az első öt évben a fizetés évi ötmillió dollár részletekben történik és azután az évi törlesztési részletek fokozatosan 80 millió dollárig emelkednek. Ezt a megegyezést követte a Morgan-cégtől felvett 100 millió dollárkölcsön. Az Angliával szemben fennállott háborús adósságok ügyét az 1926 január 27-iki egyezményrel rendezték. Angliával szemben Olaszországnak 610 millió font sterling adóssága volt, mely az időközben teljesített fizetések után 583 millió fontra csökkent (megfelel 2837 millió dollárnak). A törlesztési időt itt is 62 évben állapították meg. A háborús adósságok törlesztésének lebonyolítására az 1926 március 3-iki törvény a „Cassa Autonoma di Compensazione“-t állította fel, mely az Olaszország jóvátételi számlájára befolyó fizetéseket átveszi és az Északamerikai Egyesült-Államok, valamint az Anglia számára esedékes törlesztéseket kifizeti. További fontos probléma volt a bankügy rendezése. A fascista kormány erre vonatkozó programja következő volt: 1. a bankjegyforgalom mennyiségi és minőségi javítása, 2. a jegy kibocsátásnak egy banknál való központosítása, 3. az olasz jegybank autonómiájának biztosítása, 4. a pénzpiac és a bankok ellenőrzésének a jegybanknál való koncentrálása. Az olasz törvényhozás a bankjegy kibocsátás jogát kizárólag a Banca d'Italia-ra korlátozta (korábban a Banca di Napoli és a Banca di Sicilia is bocsátott ki bankjegyeket). A Banca d'Italia mostmár mint központi jegybank működik és az olasz pénzpiacot a diskontkamatláb megállapításával irányítja. A banküzletágot is szabályozták: A banküzlet műveléséhez hatósági jóváhagyás szükséges, a bankalapítás engedélyezését megszabott alaptőke-minimumhoz kötik, amely aszerint van különbözőképpen megállapítva, hogy az alapítandó bank az egész országban szándékszik-e működni, vagy pedig csak egy, esetleg több tartományban. A bankok a jegybank ellenőrzése alatt állanak és kötelesek az alaptőke és a letétek közti arány, a hitelnyújtás mértéke, a tartalékok felhasználása tekintetében előírt szabályokat betartani. Ugyanabban az időben a devizaüzletet is szabályozták. A devizaüzletág művelését csupán kevés bank számára engedélyezték, melyek a Nemzeti Deviza Intézet ellenőrzése alatt működnek. A rendes kereskedelmi tranzakciókkal kapcsolatos rövid lejáratú hitelek kivül minden külföldi kölcsön megszerzéséhez az olasz pénzügyminisztérium engedélye szükséges. Olaszország belső államadósságainak ügyét is rendezték. A belső államadósságok 1922-ben 95 milliárd lirára rugtak és ez az összeg 1926 júniusáig circa 91 milliárd lirára csökkent. A lira értékét 1926 szeptemberétől kezdve kb. egy év alatt sikerült fokozatosan feljavítani. Ezután következett a lira stabilizálása. A tulajdonképeni stabilizálási időszak alatt (1927. júniustól decemberig) a lira árfolyama a dollárhoz viszonyítva 18.50—18.60 között mozgott, az 1926 júliusi 30.50-es árfolyammal szemben. Szerző részletesen ismerteti az olasz valutareformot. Az 1927. december 21-iki törvénnyel a lira kényszerárfolyamát megszüntették és a Banca d'Italia bankjegyeinek az aranyvalutájú államok aranypénzeire vagy devizáira való átválthatóságát 100 papírlira = 7.919 gramm finomarany átszámítási alapon biztosították. Végül Bianchini hangsúlyozza, hogy Olaszország pénz- és hitelügyeinek rendezését a fascista kormány erélyes, céltudatos politikája és az olasz gazdasági élet áldozatkész támogatása tette lehetővé. — *Karding: Notprogramm und Gemeindefinanzen.* — *Richter, Hermann: Der Geldbedarf des Reichs im Etatjahr 1928.* — *Opitz, Georg: Die Verfündung der Giresammeldepotanteilen.* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 12. *Simonson: Die öffentlichen Sparkassen im wechselgeschäftlichen Verkehr.* — *Hartmann, Walter: Grundprobleme des Aktienrechts.* Haussmann „Vom Aktienwesen und vom Aktienrecht“ c. munkájának ismertetése és bírálata. — *Koeppel, Wilhelm: Ein*

Beitrag zur Gesellschaftsteuer. — Tornier, Kurt: *Betrachtung zur Aufwertung der Kommunalanleihen, über die Schuldscheine ausgestellt sind.* — Boethke: *Börsenumsatzsteuerpflicht bei Hinterlegung von Wertpapieren?* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — A statisztikai részben: Kroszewski, Paul: *Die Entwicklung des wichtigeren Diskontsätze seit 1924* (grafikonokkal).

Sz. K. T.

The Quarterly Journal of Economics.

XLII. kötet, 3. szám, 1928. május.

Paul T. Homan: *Issues in Economic Theory. An Attempt to Clarify.* Ismerteti a jelenleg uralkodó fontosabb közgazdaságtani irányzatokat és azok ellentétének áthidalására törekszik. — G. P. Watkins: *Parity in the Exchange of Future Money and Future Commodities.* A készáru és határidőárak összefüggésének kérdésével foglalkozik ez a dolgozat. A kétféle ár viszonyát nem lehet teljesen megmagyarázni a kamatteher vagy a jövő szubjektív aláértékelésére való utalással. Az utóbbi már azért sem áll, mert a határidőüzletnél nem jelenlegi jószág áll jövőbenivel szemben, hanem jövőbeli jövőbelivel. Mindamellettt tény, hogy a jövőbeni javak — ha minden objektív ártényezőre megfelelően tekintettel vagyunk — szubjektíve aláértékeltetnek, ami pénzárukban jut kifejezésre. Ezen megállapítás másfajta formulázása szerint a jövőbeni pénz viszonylag túlértékeltetik. Hogy a kétféle formulázás közül melyik a helyesebb: a cikk nem dönti el. — James W. Angell: *Equilibrium in International Trade: The United States 1919—1926.* — A háború idején az Északamerikai Egyesült-Államok külkereskedelmi helyzete lényegesen megváltozott. Addig adós ország volt, a háború alatt hitelező országgá lett. Árukivitele a háború előtt 2 milliárd dollárt tett ki, 1919-ben 8 milliárd dollárra szökött. Ezzel egyidejűleg az aranyimport is rendkívül nagyméretű volt, 1920-ban újabb változás vette kezdetét. A külkereskedelmi mérleg aktivitása ismét csökkenni kezdett és 1923-ban már majdnem eltűnt. A tőkeexport is szűnőben van, noha Amerika még mindig nagy összegeket helyez ki a külföldön. Sőt 1923-ban a tőkeáramlások mérlege passzív volt. A meglepő az, hogy ezek az eltolódások az amerikai belföldi konjunktúrára nem voltak jelentősebb hatással. — Gottfried Haberler: *The Meaning and Use of a General Price Index.* Carl Snyder, a new-yorki Federal Reserve Bank ismert statisztikusa, egy új árindexet konstruált, amelyet alkalmasnak tart az árszínvonalnak mérésére. Ez az index felöleli úgy a kis-, mint a nagykereskedelmi árakat, a szolgáltatások árait, az ingatlanárakat és a munka árát is. Jelen dolgozat ezen index közgazdasági jelentőségét bírálja. A tévedés már annak a feltételezésében rejlik, miszerint az árszínvonal egy egyértelmű fogalom volna. Ez téves. Árszínvonal fogalma többféle van, aszerint, hogy mely szempontból foglalkozunk az árkérdéssel. Ha a jövedelmek vásárlóerejét akarjuk összehasonlítani, tekintetbe veendő, hogy miután tulajdonképpen minden egyes egyén másként használja fel jövedelmét, a generalizáló indexszám már azért sem lehet tökéletes. Az azonban nyilvánvaló, hogy egy ezt a célt szolgáló árindexszám összeállításánál a munkabérek alakulását nem szabad komponensnek használni; hiszen épp a munkabérek vásárlóerejét akarjuk megállapítani. De egy generális árindexszám hasznavehetetlen úgy a pénz vásárlóerejének mérése, mint a konjunktúra alakulásának az érzékeltetése szempontjából is: ezen két cél is speciális árindexeket kíván meg. — Anne Bezanson: *The Advantages of Labor Turnover: An Illustrative case.* — Abbott Payson Usher: *The Growth of English Shipping, 1572—1922.* — Paul F. Gemmill: *The Literature of Employee Representation.* — Arthur F. Burns: *A Note on Comparative Costs.* — Douglass V. Brown: *New South Wales Family Endowment Act, 1927.* V. I.

Világgazdasági visszapillantás az 1927. évre.

I. Termelés és termelési politika.

1. Agrárválság a világgazdaságban.

Az 1927. évben az agrárválság már félreismerhetetlenül kibontakozott mindenfelé. Mindenütt érezhető volt az ugynevezett „agrár-olló“, azaz a mezőgazdasági cikkek árának relatív esése az ipari termékekéhez képest. Ha ez az agrár-olló nincsen, akkor Csonka-Magyarország kereskedelmi mérlege még 1926-ban is 91 millió pengő aktivumot mutatott volna fel.¹ A mezőgazdasági világválságnak egyik főoka éppen ez a diszparitás a mezőgazdasági és az ipari termékek árai között. A válság előidézésében és fokozásában azonban egyéb momentumok is közrejátszottak.

Vannak olyan körülmények, amelyek folytán a mezőgazdasági termelés általában nehezebb helyzetben van, mint az ipar. A legutolsó évek fejlődése azután ezeket a hátrányokat kiélesítette. Mind e körülményeket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Az iparral szemben a mezőgazdasági termelésnek megvan az a hátránya, hogy nem *elasztikus*; nem lehet olyan gyorsan fokozni, vagy csökkenteni a termelést, mint az iparban. A kereslet fokozódásához, vagy csökkenéséhez tehát nem tud az agrártermelés olyan mértékben alkalmazkodni, mint az ipar. Intenzív mezőgazdasági termelés mellett ugyanis a mezőgazdasági üzem állótőkéje sokkal nagyobb, mint az ipari üzemé. E mellett ipari termelésben sokkal könnyebb a koncentráció s ezáltal a piac szabályozása, mint agrártermelésnél. Hozzájárul ehhez az a körülmény, hogy a legtöbb agrártermék egy évben csak *egyszer* terem s így a termelésnek a kereslethez való szabása az *időbeli momentum* folytán is megnehezül. Amíg a mezőgazdaságok elsősorban önellátásra dolgoznak, addig a piaccal való kapcsolat kevésbé fontos s ezért a konjunkturális árhullámzásokat kevésbé érzik meg. A termelésnek ezen a fejlettségi fokán, ahol pl. a mi mezőgazdánk állanak, a fentiek folytán esetleges kríziseket inkább csak a nagy- és középbirtokosok érzik meg, a kisbirtokosok mentesek maradnak tőle. Amint azonban a gépek alkalmazása a mezőgazdaságban egyre inkább teret hódít, — mint pl. az Egyesült-Államokban — úgy az állótőke egyre nagyobb lesz s ez a körülmény a kisebb üzemeket is egyre inkább az egyoldalubb, a piacra támaszkodó termelésre indítja. A mezőgazdasági gépek nagyfoku elterjedése tehát a háború után csak kiélezte ezt a hátrányt, ami e téren az iparral szemben mutatkozik; hogy t. i. a magasabb állótőke következtében a mezőgazda sokkal nehezebben alkalmazhatja termelését a kereslet mennyiségéhez, mint az iparos.

2. Az elaszticitás hiánya mellett nagy hátránya még az agrártermelésnek az, hogy nem stabil, mert az időjárás viszonyosságától függ. Ez okok következtében tehát a mezőgazdaságban a gazdasági számítás sokkal nehezebb, mint az iparban. A hitel is nehezebben

¹ L. Kádas Károly számításait a Magyar Statisztikai Szemle 1928 januári számában.

kapható, nemcsak azért, mert hosszú lejáratra kérik, hanem azért is, mert több rizikóval jár.

3. A mezőgazdaság a legrégibb termelési ág. Ismeretes pedig, hogy a piacon a fölény mindig az újabb és újabb termelési ágaké.

4. Ha az ipar s mezőgazdaság természeti forrásait tekintjük, akkor azt látjuk, hogy e forrásokból a mezőgazdaság számára még sokkal több áll rendelkezésre. Így pl., különböző számítások szerint, buzatermelésre körülbelül 11-szer akkora terület volna még alkalmas, mint amekkora tényleg ki van használva. Ipari termelésnél ilyen nagymérvű fokozási lehetőségekről beszélni nem lehet. A mezőgazdaságban tehát a verseny sokkal élesebb, mint az iparban. Annak ellenére, hogy Oroszország kikapcsolódott a világtermelésből, a gabonatermés most jóval nagyobb, mint háboru előtt volt, mert a még kellően ki nem aknázott területek: Kanada, Argentína stb., egyre fokozzák termelésüket.

5. További hátrány az, hogy a mezőgazdaság *kevésbé* tudja kihasználni a gépekbe fektetett tőkét, mint az ipar. A gyárban álló gép 365 napot is dolgozhat egy évben, a mezőgazdasági gépek csak bizonyos évszakokban nyernek alkalmazást; az esztendő legnagyobb részében viszont holt tőkét jelentenek.

6. Az ipari üzem akkor termel legtöbbet, mikor legmagasabbak az árak. A mezőgazda viszont akkor kap legkevesebbet a terményeiért, mikor legjobb volt a termés, tehát mikor a legtöbbet termelte. Általában tehát: a mezőgazda a legnagyobb tömegű terméket a *legalacsonyabb* áron kénytelen eladni, az iparos viszont a *legmagasabb* árat kapja érte.

7. Az agrárproduktumok jelentős része a takarmány. A takarmányt elfogyasztó állatállomány mennyisége viszont nem változtatható annak megfelelően, mint amennyi takarmány termelt; itt tehát még súlyosabban jelentkezik az a hátrány, amit az elaszticitás és a stabilitás hiányával jelöltünk meg.

8. Iparban a „növekvő termelékenység“ törvénye uralkodik, a mezőgazdaságban a „csökkenő termelékenység“.

9. A mezőgazdaság rendszerint magánvállalkozás, az ipar rendszerint társas üzem. A társas vállalkozás egyik fő jellemvonása a rizikó csökkentése, hiszen pl. részvénytársaságnál minden részvényes csak a részvényei erejéig felel. Ezzel szemben a mezőgazdasági *magánvállalkozásnál* a rizikó sokkal nagyobb.

Mind e hátrányok azelőtt is megvoltak. Jelenleg azonban igen nagy mértékben kiélezte őket egyrészt az a fent elemzett hatás, amelyet a gépeknek a mezőgazdaságban való alkalmazása váltott ki, másrészt az a körülmény, hogy a legutóbbi évtizedekben az ipar és a kereskedelem óriásit fejlődött; a mezőgazdasági termelés pedig sem a tőkeerő tekintetében, sem a termelési költségek csökkentése és a szervezkedés terén e fejlődéssel lépést haladni nem tudott. Hozzájárult azután mindehhez Európa fogyasztókészségének nagymérvű csökkenése a békeszerződések folytán. Az intenzívebben termelő mezőgazdákat (Németországban, Egyesült-Államokban) nyomta az extenzívebben termelő országok (Kanada, Argentína) versenye. Ugyanekkor a háboru folytán tőkeszegénnyé vált országokban (nálunk, Németország stb.) az elviselhetetlenül drágává vált agrárhitel az eddiginél is súlyosabb terheket rótt a termelőkre.

Az agrárválság az Egyesült-Államokban elsősorban az alacsony árakban, Európában ezenfelül a drága hitelviszonyokban, a mezőgazdaság nagyfokú eladósodásában is jelentkezik.

2. Az agrárválság az Egyesült-Államokban.

A fent kifejtett, általánosan érvényes momentumokon kívül speciálisan az Egyesült-Államokban még a következő tényezők járultak hozzá az agrárválság kiéleződéséhez:

a) A farmerek szerint az Unió védővámjai igazságtalanok az agrártermeléssel szemben. Az iparban a vállalkozót védik a védővámok, a munkásokat a bevándorlási törvény. Az előbbi az iparcikkek árát emeli, az utóbbi a munkabéreket tartja magas nivón. Egyedül a farmer marad minden protekció nélkül. Innen a sokat hangoztatott jelszó: „Tariff Equality for the Farmer“.¹

Igaz, hogy az Unióban mezőgazdasági vámok is vannak. E vámok legnagyobb része azonban nem éreztetheti hatását, — akár csak nálunk — mert a kérdéses cikkek exportra kerülnek, behozatal belőlük nincsen.

b) A gépeknek a mezőgazdasági üzemben való fokozottabb használatára igen különös helyzetet teremtett s végeredményben a következő hatásokat váltotta ki:

1. Egyes farmerek nyeresége fokozódott, mások viszont még az eddiginél is kevesebb nyereséggel dolgoztak. Sok mezőgazda ugyanis nincsen abban a helyzetben, hogy gépeket vásároljon vagy alkalmazzon, akár a birtokának fekvése miatt, akár a földbirtok minősége folytán, vagy, mert nem áll elegendő tőke rendelkezésére stb. A gépek általános bevezetése az ilyen hátrányosabb helyzetben levő farmerre a romlást jelenti, mert nem képes versenyezni a jól felszerelt mezőgazdasági üzemekkel.

2. A gépek alkalmazása folytán a fogyasztók olcsóbban jutnak az élelmiszerekhez és egyéb mezőgazdasági nyersanyagokhoz.

3. Az egyes áruk termelésében bizonyos földrajzi eltolódás következik be ugyancsak a gépek alkalmazása folytán.

4. A gépek bevezetése a mezőgazdasági termelésben fokozza a specializálódást, aminek folytán csökken a mezőgazda önellátó képessége s a mezőgazdasági üzem csaknem teljesen a piacra támaszkodik.

5. Ha az áruk termelésében földrajzi eltolódás áll be, akkor növekszik a fogyasztói piacoktól való távolság. Emellett csökken a mezőgazda önellátó képessége is. Mind e körülmények folytán emelkedik a vasutak és egyéb közlekedő eszközök forgalma és nyeresége.

6. Hasonló okokból növekszik a közvetítő kereskedelem nyeresége is.

7. A mezőgazdasági üzemben csökken a munkásszükséglet, a felszabadult mezőgazdasági munkaerő az iparban keres elhelyezkedést és az ipari munkabérek nyomja le. E körülmény szociális következményei egyelőre beláthatatlanok.

Általában arra az eredményre lehet következtetni, hogy a mezőgazdaság mechanizálásából származó nyereségek részben az iparnak, részben a mezőgazdaságnak jutnak. Az előbbiek azonban biztosak és folytonosak, míg az utóbbiak bizonytalanok és csak időlegesek.

Az Unióban a mezőgazdasági válságot némileg csökkentette az 1927. év folyamán egyes agrárcikkekben beállott áremelkedés. A mezőgazdasági termékek árai 1927-ben közel 37%-kal voltak magasabbak, mint a háború előtti időkben és átlag 10%-kal nagyobbak, mint az előző évben. Egyes agrártermékek árai tehát ismét kezdtek igazodni az iparcikkek áraihoz. A fontosabb mezőgazdasági termékek árai az előző évhez viszonyítva a következők voltak:

		1926 okt.	1927 okt.
Vágómarha	(Chicago) 100 fontonként	\$ 10.40	\$ 12.75
Sertés	(Chicago)	\$ 12.15	\$ 11.—
Gyapju	(Boston) fontonként	\$ 1.15	\$ 1.15
Gyapot	(New-Orleans) fontonként	13.25 c	21.09 c
Kukorica	(Chicago) bushelenként	\$ 0.75½	\$ 0.85¾
Buza, tavaszi	(Minneapolis)	\$ 1.46¼	\$ 1.30
Buza, téli	(Kansas City)	\$ 1.39	\$ 1.28

¹ „Much capital is made of the fact that he must buy in a protected market and sell in an unprotected market, which means that he gets little both for his goods and for his money.“ Background of the agricultural problem. Editorial Research Reports. Washington 1927 dec. 24.

A magas árak következtében a fontosabb mezőgazdasági termékekből származó jövedelem 8428 millió dollárt tett ki, ami 640 millióval, tehát 7%-kal több, mint az előző évben volt. A termés általánosságban gyengébb volt, mint a megelőző évben, habár a bevetett terület valamivel növekedett.

Amint azonban ez a fenti táblázatból kitűnik, a buzatermelők helyzete még tovább rosszabbodott; a buza ára ugyanis *esett* 1926-hoz képest. Emellett az utolsó években csökkent az ország lakosságának fejenkénti buza fogyasztása; a kivitel emelkedésére viszont sok kilátás nincsen a világ buzatermésének növekedése következtében. Különösen a kanadai verseny érezhető.

3. Németország.

Az agrárrollón kívül a német mezőgazdasági termelést még a súlyos hitelviszonyok is sújtják. Ezért Németországban a mezőgazdasági válság főképen hitelválság gyanánt jelentkezik. A Reichstag ugynevezett „Enquête-Ausschuss“-ának a mezőgazdasági albizottsága 1928 március 10-én jelentést adott ki a német mezőgazdaság eladósodásáról.¹ E jelentés adatai tényleg elijesztőek. Szerinte 1926 végén a német mezőgazdaság eladósodása 8.9—9.8 milliárd márkára emelkedett. A megmunkált terület egy hektárjára eső kamatteher háború előtt 20 марка, 1926 végén 20—25 марка volt. Ezzel szemben azonban a mezőgazdaságot terhelő adók és szociális terhek erősen emelkedtek (7 márkáról 25 márkára, illetőleg 8.8 márkáról 37.6 márkára hektáronként), az üzemi nyereségek viszont igen nagy mértékben csökkentek: Kelet-Németországban átlagos 84 M-ról (1914-ben) 8.6 M-ra (1924/26) hektáronként; Nyugat-, Közép- és Dél-Németországban 123 M-ról 59.5 M-ra. Az 1923 vége óta felvett új adósságok 6—7 milliárd márkát tesznek ki, ez az óriási összeg nem egészen 4 év alatt gyűlt fel.

A keleti országrészek sokkal erősebben vannak eladósodva, mint a nyugatiak s a nagy üzemek helyzete általában kedvezőtlenebb. (Ezt ugyan a jobboldali pártok tagadják.)

A bizottság ezekhez az adatokhoz úgy jutott, hogy 1762 különböző nagyságu és fekvésű mezőgazdasági üzem helyzetét vizsgálta meg. Az eladósodás annál nagyobb mérvű, minél nagyobb a birtok. Kitűnik ez a következő táblázatból:

A megmunkált terület hektárban	Adósság márkában hektáronként	
	Kelet-Németországban	Közép-, Dél- és Nyugat-Németországban
5— 20 hektár ---	501	590
20— 50 „ ---	499	517
50—100 „ ---	485	613
100—200 „ ---	643	682
200—400 „ ---	646	812
400 felett ---	500	792

¹ Vorbericht über die Verschuldungsverhältnisse der deutschen Landwirtschaft. Ausgegeben am 10. März 1928.

Ennek megfelelően alakult a kamatteher és a tiszta hozadék is.

A megmunkált terület hektárban	Kelet-Németország				Nyugat-Németország			
	1924/25		1925/26		1924/25		1925/26	
	tiszta hozadék	kamat teher	tiszta hozadék	kamat teher	tiszta hozadék	kamat teher	tiszta hozadék	kamat teher
5-től 20-ig ...	+ 9.7	24.1	+ 19.7	29.8	+ 60.0	29.9	+ 11.6	34.5
20-tól 50-ig ...	+ 1.1	20.8	+ 9.1	28.7	+ 41.6	26.8	+ 28.8	31.4
50-től 100-ig ...	— 11.2	22.5	+ 13.8	30.9	+ 42.0	25.8	+ 25.9	34.9
100-tól 200-ig ...	— 7.6	+ 27.1	+ 9.4	38.9	+ 5.5	28.9	+ 6.4	41.6
200-tól 400-ig ...	— 33.7	29.1	— 5.7	42.8	+ 0.9	26.9	— 12.1	45.8
400 hektár fölött	— 26.1	23.4	— 8.1	35.8	+ 18.5	27.4	— 6.5	39.6

Amint látható, a kis- és középzemek helyzete aránylag még tűrhető, de Kelet-Poroszországban egy nagybirtokos 1926-ban átlag 8 márkát fizetett rá minden egyes megmunkált hektárra.

Az eladósodás okait a bizottsági jelentés a következőkben foglalja össze:

1. Az 1923 végén történt márka-stabilizálás és az ezzel járó defláció következtében a mezőgazdaság nehezebben tudta termékeinek az árát a megváltozott pénzértékhez szabni, mint az ipar. Az agrár- és az ipari termékek árai közötti „olló“ sehol annyira szét nem vált, mint Németországban. Az ipar már 1923 végén áttért az arányszámításra, míg a mezőgazdaság a termékek árát akkor még papírmárka-alapon kapta. Súlyosbította a helyzetet az a körülmény, hogy az ipari vámok emelkedtek, az agrárvámok viszont *akkor még* nem s emellett bizonyos agrárkiviteli tilalmak 1925 őszéig fennállottak.

2. A márkastabilizálás az adók nagymértékű emelését jelentette.

3. A nagy tökehiány megdrágította a mezőgazdasági hitelt. Az infláció ugyan mentesítette a földbirtokot az eddigi terhektől, de tönkretette ugyanakkor a birtokosok üzemi tőkéjét is. Az újabb kölcsönök igen magas kamattal jártak. Emellett a felértékelési törvény a régi, az infláció révén megszűnt adósságokból 3—4 milliárd márkát ismét életre keltett.

Igaz, hogy 1925 óta az eladósodás nem folytatódott olyan nagy mérvben, mint addig. A helyzet azonban mégis rosszabbodott. Félő, hogy a tömeges birtokeladások tovább süllyesztik a különben sem magas birtokforgalmi árakat. Tartani lehet attól, hogy a földbirtokárak összeomlása az egész gabona-, állat- és műtrágya-kereskedelmet is komoly veszélybe hozza. Mindez pedig magával ránthatja nemcsak a mezőgazdasági hitelszövetkezeteket, hanem a kölcsönökért szolidarisan szavató, egészséges gazdaságokat is.

A bizottsági jelentés ezért különböző indítványokat is tesz a mezőgazdasági krízis csökkentésére. Ez indítványok a következők:

1. Állami kölcsönrel támogatott földbirtokszanálási szervek (Sanierungsstellen) létesítése.

2. Birtokforgalmi hivatal (Aufnahmeorganisation) megszervezése. Ezek feladata egyrészt a pénzügyi nehézségekbe merült birtokoknak megfelelő hitellel való ellátása, esetleg részleteladás útján való szanálása, másrészt a már liquidáció alá kerülő birtokok eladásának köz-

vetítése volna, telepítési, bérbeadási célokra, avagy azoknak esetleg állami kezelésbe adására.

3. Államilag segélyezett, közhasznú telepítési társulatok közretelepítési akciót.

Mint látható, a nagybirtokok aránylagosan is rosszabb helyzete természetszerűleg vetette fel a földbirtokreform további kiépítésének gondolatát.

A mezőgazdasági válság enyhítésére és egyben a hitelviszonyok megjavítására a birodalmi kormány „Notprogramm“-ot dolgozott ki és terjesztett a Reichstag elé. Eszerint az első teendők a következők volnának:

a) A mezőgazdasági termények termelésének és értékesítésének új alapokra való fektetése és megszervezése.

b) A mezőgazdasági adósságok konvertálása (Umschuldung).

c) Egyes gazdaságpolitikai rendszabályok.

Az 1926. évi első pótköltségvetés 64 millió márkát tartalmaz a mezőgazdasági szövetkezetek átszervezésére, a husarak stabilizálására, s az agrártermékeknek szövetkezeti alapon való standardizálására és értékesítésére. Felhatalmazást nyert ezenfelül a pénzügyminiszter arra, hogy új mezőgazdasági hiteleket vehessen fel külföldön, továbbá, hogy a kölcsönt kontralidó intézetek részére 200 millió előleget (Zwischenkredit) folyósítson és hogy 75 millió erejéig résztvehessen az országos és tartományi kormányokkal együtt egy ilyen kölcsön garantálásában. A „Notprogramm“ egyes pontjai a következők (1928. évi pótköltségvetésben):

1. 8 millió márka a vágóállatok és a friss-hus forgalmának szabályozására és a közbelső kereskedelmi haszon (Preisspanne zwischen Erzeuger- und Kleinhandelspreise) csökkentésére. A birodalmi mezőgazdasági minisztérium tervbe vette a „Getreidehandels-gesellschaft“ mintájára egy „Vieh- und Fleischverwertungsgesellschaft“ megszervezését. Ez a szerv a termelők, a kereskedők és a fogyasztók képviselteinek részvétele mellett szabályozná a termelést, a piaci felhajtást és a kül- és belföldön való értékesítést.

2. 30 millió márka a burgonyapiac szabályozására, a burgonya-száritás, pincézés, burgonyafeldolgozó ipar előmozdítására, a tojáskereskedelem szervezésére, a tojás standardizálására, a baromfitenyésztés előmozdítására, a tejtermelés, sajtgyártás, tejszövetkezeti értékesítés előmozdítására, egységes gyümölcsfajták termelésének előmozdítására, megfelelő osztályozás és csomagolás, konzerválási módszerek bevezetésére.

3. 1 millió márka a baromfitenyésztés fejlesztésére és állategészségügyi intézményekre.

4. 25 millió márka a standardizálásnál elsősorban közreműködésre hivatott termelési és fogyasztási szövetkezetek átszervezésére és a jelenlegi nagy szövetkezeti kötelékek fuzionálására.

Amint látható, a németek már régen rájöttek arra, amit nálunk csak most kezdenek hangoztatni, hogy t. i. az agrártermékek nemzetközi versenyében a standardáruk termelése és az áruk csomagolása és kikészítése a legfontosabb momentumok.

5. A kormány törvényjavaslatot készített a vámmentesen behozható fagyasztott húshoz kontingensének leszállításáról (120.000 tonnáról 50.000 tonnára évenként),¹ továbbá vámmentes behozatali jegyek

¹ Entwurf eines Gesetzes über zollfreie Einfuhr von Gefrierfleisch. Érdekes e törvényjavaslat indokolása:

1924-ben a német lakosság fejenkénti húsfogyasztása 42.60 kg. volt, 1925-ben 47.42 kg.-ra emelkedett, 1926-ban 47.92 kg.-ra, 1927-ben 52.42 kg.-ra. Ez már túlhaladja az 1913-as 52 kg.-os fogyasztást. Ezzel szemben az 1927. évi német sertésállomány 41.5 %-kal haladta meg az 1925. évit és 1.4 %-kal az 1913. évit. A sertésállomány ily nagymértvű gyarapodásával egyidejűleg estek az árak. 1925-ben a C. osztályú disznó átlagára Berlinben 82.1 R. M. volt, 1928 február 15-én 58 R. M. (pro q élő súly). Ezért nem engedhető meg, hogy a külföldi fagyasztott húshoz tovább is túlnagy versenyt támasszon a német termelőknek.

kiállításáról élősertések, friss, fagyasztott és feldolgozott sertéshus, valamint sonkakonzervek kivitelénél 16, 21 és 27 márka értékben (métermázsánként), ami megfelel a kivitt áruk behozatali vámjainak. A vámmentes behozatali jegyeket az 1902. évi német vámtörvény 11. §-ában előírt termékeken (buza, rozs, árpa, zab, hüvelyesek, repce) kívül tengeri behozatalánál is igénybe lehet venni.

E rendszabályok célja a német élősertés- és sertéshus-export megkönnyítése. Mint kiviteli piacra, a németek főleg Angliára gondolnak. A német sertésárak megszilárdulása egyébként egyes külföldi, agrárállamoknak is előnyös lehetne, mert kilátásuk nyílhatna esetleg arra, hogy sertésbehozatali kontingenseket kaphassanak bizonyos feltételek mellett.

6. Az állategészségügyi határvédelem egységessé tétele.

7. Törvényjavaslatot készített a kormány a „Rentenbank Kreditanstalt“-ról, mely szerint ez az intézet törvényileg feljogosítandó arra, hogy a mezőgazdasági értékesítési szervezetek részére közvetlen hiteket folyósíthasson, továbbá, hogy érdekeltséget vállalhasson (alaptőkéje 5%-ának erejéig) ilyen organizációkban, hogy ő maga is vehessen fel a bankokon át rövidlejáratu (egy éven belül visszafizetendő) kölcsönöket. E kölcsönök mezőgazdasági értékesítési szervezetek finanszírozására szolgálhatnak, összegük azonban nem haladhatja meg a Rentenbank Kreditanstalt alaptőkéjének 10%-át.

Ez intézkedés célja azon szövetségek anyagi erejének növelése, melyek a mezőgazdasági termények *standardizálásánál* főszerepet játszanak. Ez a törvénytervezet utólag módosítást nyert. A Rentenbank Kreditanstalt ugyanis a mezőgazdasági jelzáloghitel ellátására hivatott, míg a mezőgazdasági személyi hitelüzlet szabályozása a „Preussische Zentralgenossenschaftskasse“-nak a feladata. Nyilvánvaló, hogy a fenti törvénytervezet hatásköri összeütközésre vezetett volna a két intézmény között. Ez összeütközés elkerülésére kompromisszum jött létre a birodalmi és a porosz kormány között. Az eredeti törvénytörvény ugyanis tervbevette a „Rentenbank Kreditanstalt“ finanszírozó tevékenységét a mezőgazdasági termelési és hitelszövetkezeteknél is. Ezzel szemben a porosz kormány a Preussenkasse-nak átszervezését határozta el, állami intézetből egy részvénytársasági jelleggel bíró testületté, az alaptőkének 130 millió márkával való egyidejű felemelésével. A kompromisszum a porosz és a birodalmi kormány között úgy jött létre, hogy a Rentenbank Kreditanstalt-ról szóló törvénytervezet megadja az intézetnek a lehetőséget a „Preussenkasse“ felemelendő alaptőkéje egy részének jegyzésére. A megoldás előnyös a kedvezőtlen pénzügyi helyzetben levő porosz kormánynak is.

Ami a Preussenkasse átszervezését illeti, ez már azért is szükségessé vált, mert ez az intézmény súlyos pénzügyi bajokkal küzdök. 78 millió márka eddigi alaptőkéjével szemben 900 millió márka egyéb hitelkötelezettség áll. Ezt az egyenlőtlenséget volna hivatott megszüntetni a tervezett, 130 milliót kitevő alaptőkefelemelés. Az átszervezést szabályozó porosz törvénytervezet¹ szerint a testület határozatainak meghozatalához a befizetett tőke magassága szerint megállapított szavazatok egyszerű többsége szükséges. E rendelkezés ellen egyébként a szövetségek élénken állást foglaltak, mert benne kisebbségi jogaik megsértését látják. Ellenzik e porosz törvényjavaslatot az összes jobboldali pártok és maga a birodalmi kormány is, mely mindaddig nem hajlandó a „Preussenkasse“ alaptőkéjében részesedést vállalni, amíg az nincs függetlenítve a porosz kormány döntő befolyásától.

A fentiekben ismertetett „Notprogramm“ gyors lebonyolításának mindenestre útjában áll az az ellentét, a mely agrárpolitikai

¹ Entwurf eines Gesetzes über die Preussische Zentralgenossenschaftskasse und über eine Erhöhung der Kapitalbeteiligung des Preussischen Staates. Berlin, den 22. März 1928.

kérdésekben a Birodalom és Poroszország között fennáll. A tulajdonképeni alapprobléma: az adósság-konvertálás (Umschuldung) s ebben az illetékes tényezők még ma sem tudtak megegyezésre jutni. Nincsen tisztázva az sem, hogy az egész akciót melyik központi hitelintézet fogja lebonyolítani, milyen elvek szerint és mely szervezetek segítségével.

4. Az angol mezőgazdasági helyzet.

Az agrárvédelem hiányában Anglia mezőgazdasága már a háboru előtt másirányu fejlődést vett, mint Németországé. Az agrártermelés extenzív jellegű volt; a nemzeti gazdaságnak jelentős részét nem alkotta. A világválság az angol mezőgazdaságot sem kerülte el; a fentiek folytán azonban az *egész* angol gazdasági életre ez koránt sem jelent olyan súlyos csapást, mint pl. a németre. A válság azért a szigetországban is egyre érezhetőbb. A háborubefejezése óta több, mint 2,000.000 acre-val csökkent a szántóterület s ma már kisebb, mint 1914-ben volt.¹ A gabonatermelés visszaesésének két fő oka: 1. a nagy áringadozások, 2. a törvényesített minimális munkabérrendszer. A mezőgazdasági munkások átlagos hetibére a háboru előtt 18 shilling volt, ma 30 shilling. Mivel a gabonatermelésnél 500 acre-nél 12 munkás szükséges, a legelő-gazdálkodásnál pedig csak 6, a minimális munkabérrendszer az angol mezőgazdaságot a gabonatermelés az extenzivebb legelő-gazdálkodáshoz hajtotta. Az állatállomány ilyen módon szaporodott, a jövedelem azonban nem. A tejtermeléssel foglalkozó gazdaságok a tej detail-árának csak 30%-át kapják, holott pl. Svájcban a kisfogyasztási árak 75%-ához is hozzájutnak. E körülmény az angol termelők szervezetlenségével, a *szövetkezeti rendszer elmaradottságával* magyarázható. A húsfogyasztás terén viszont az a baj, hogy az angol közönség igénye erősen megváltozott a háboru óta. Ehhez az angol állattenyésztés nem tud olyan gyorsan hozzáigazodni, mint a tengerentuli (argentínai stb.) tenyésztés, amely igen súlyos versenyt támaszt. Emellett a belföldi állatpiacon a kereskedelem kartelje diktálja az árakat. Némi vigasztalást csak a cukorrépa termelési viszonyai nyújtanak. A cukorgyárak állami támogatása folytán ez az ipar erősen fejlődik és ha a gyárak erős szervezete igyekszik is a répaszerződéseket a maga előnyére megkötni, itt a gazda mégis szerződés alapján dolgozik, stabil helyzettel számolhat és nincs kitéve a piac állandó konjunkturális kilengéseinek.

* * *

Amint a fentiekből látható, nemcsak a fejlettebb agrártermelést űző államoknak, hanem még az extenzíven termelő Angliának mezőgazdáit is válságos helyzetbe hozta a hiteldrágaság, illetve a gépek nagyfoku alkalmazása, Európa fogyasztókéességének csökkenése és mindenek fölött: az extenzív mezőgazdasági termelést űző, tengerentuli országok konkurrenciája. A mezőgazdasági válságot súlyosan érzik az ipari államok: az Unio és Németország is. Ezek azonban részben behozhatják az ilyen módon szenvedett veszteségeket a fokozott ipari termeléssel, noha kétségtelen, hogy a mezőgazdasági válság következtében az iparcikkek belföldi fogyasztása is csökken.

Az ipari államoknál is súlyosabb helyzetbe kerülnek azonban azok az országok, melyekben a mezőgazdasági termelés már nagy intenzivitást ért el s amelyek azért mégis agrárállamok maradtak, mert fő jövedelmi forrásuk az agrárkivitel. Ilyenek például Dánia és Csonka-Magyarország.

¹ L. részletesen: S. L. Bensusan: „Probleme der englischen Landwirtschaft.“ Der deutsche Volkswirt 1928. április 5.

Ez államok agrárkivitele most kétszeresen veszélyeztetve van, egyrészt mert piacaik: az ipari államok igyekeznek saját mezőgazdaságukat védeni s ezért egyre nagyobb mértékben zárkoznak el, másrészt mert ezekben az amugy is elzárkózó piacokon egyre fokozódik a tengerentuli, extenzív agrárállamok versenye, melyek természetszerűleg alacsonyabb termelési költséggel dolgoznak. Hozzájárul ehhez az a körülmény, hogy ujabban ismét jelentkezni kezd az orosz agrár-export is.

1909-től 1913-ig az orosz gabonaexport a világ összes gabona-exportjának 23%-át tette ki. 1924/25-ben ez az arány 1%-ra esett, 1926/27-ben azonban már 8,3%-ra emelkedett.

Mind e körülmények erősen sujtják azokat az intenzív termelésű agrárállamokat, melyek kivitelre vannak utalva. E téren azonban Csonka-Magyarország helyzete lényegesen nehezebb, mint Dániáé. Távolabb esünk a legjobb fogyasztópiacokhoz és körülményesebb a kijutásunk a tengerhez. Csak természetes ilyen körülmények között, hogy a mezőgazdasági világkrízis bennünket igen nagy mértékben érint. Az agrárrolló és a mezőgazdasági termelés általános válsága egész gazdasági életünkre súlyosan nehezedik s legszembetűnőbben kereskedelmi mérlegünk passzivitásában jut kifejezésre.¹

B) Ipari termelés.

1. A szénprobléma.

E rovat az előző évi hasonló című ismertetés folytatása kíván lenni.

1926 májusától 1927 decemberéig a széntermelésben egy teljes konjunkturaciklus lefolyását lehetett tapasztalni, a tultermeléستől a legnagyobb hiányon keresztül ismét a tultermelésig. Az angol szén-sztrájk 150 millió munkanapvesztéseget jelentett, ami 116 millió tonna széntermelésnek kimaradásával volt egyértelmű. Ennek következtében egyszerre szénhiány mutatkozott a világpiacon. 1926 november 1-től fogva Franciaország és Belgium mindenfajta szén kivitelét megtiltotta. Ausztriában veszedelmes szénhiányról panaszkodtak s Dánia is korlátozásokat vezetett be. Lengyelország természetesen e téren is előljárt kapkodó és előre nem látó gazdasági politikájával. Minekutána erőltetett exporttal sikerült kivinnie minden szenét, kénytelen volt cseh szenet importálni.

Megállapítható, hogy az angol szénsztrájknak a konkurrens államok végeredményben nem sok hasznát látták. A szakemberek már akkor előre jósolták azt, hogy a sztrájk befejeztével még az eddigieknél is gyilkosabb verseny és küzdelem fogja kezdetét venni és hogy az angol bányákban beállott munkaszünetnek az a paradoxnak látszó következése lesz, hogy a sztrájk megszűntével a tultermelés mindenütt romlást fog jelenteni. És valóban, az angol termelés kikapcsolódása folytán az Egyesült-Államok 1926 december 31-éig 70,800.000 tonnával bírta növelni termelését, tehát átvette a kimaradt angol termelés 61 %-át. Németország termelésnövekedése 13,200.000 tonnát tett ki, Franciaországé 4,300.000 tonnát, Lengyelországé 4,400.000 tonnát. Ez a nagy fokozás a szénbányászatban végeredményben az 1926. év egész termelését 1.184,100.000 tonnára emelte, ami csak 3,700.000-rel maradt az 1925-ös eredmény mögött. Amint azután az angol bányák ismét felvették a munkát, 1926 decemberében és 1927 januárjában, a szénkrízis ismét beállott s a tultermelés felülmulta még a sztrájk előtti állapotokat is. Mint ismeretes, a 7 hónapos angol küzdelem a munkások döntő vereségével végződött. A minimális munkabérek leszállítása, a munkaidő meghosszabbítása s általában a termelési költségek csökkentése a

¹ A mérleg passzivitásának persze egyéb okai is vannak.

munkások rovására: a nagy harc eredményei. A nagy nemzetközi verseny folytán azonban a vállalkozók anyagi helyzete nem javult; 1927 második harmadában az angol bányák már 1 s. 0.65 d.-t fizettek rá a szén minden tonnájára, noha a 8 órai munkaidőt bevezető törvény a termelési költségeket tonnánként 2 s. 8 d.-vel csökkentette. 1927 június 25-én az angol szénbányászatban 233.291 munkanélküli volt. 1927 novemberében az angol bányák már csak kapacitásuk 75.80%-áig dolgoztak. Még a belföldi fogyasztás is csökkent 3%-kal 1913-hoz képest, bizonyos iparágak (vas, acél stb.) depressziója folytán (A Lloyd's List and Shipping Gazette szerint: „a szénipar világhelyzetének vizsgálata a legszomorúbb perspektívát nyitja meg az angol gazdasági élet számára“). 1927-ben az angol széntermelés helyzete sokkal súlyosabb volt, mint akár a németé, akár az amerikaié.

Ettől függetlenül azonban a német szénbányák helyzete sem mondható rózsásnak.

A német szénbányák nagymérvű technikai reorganizációjához az első lökést a Ruhr-megszállás adta. A német széntermelés a következően keresztülvitt racionalizálási elvek révén 1925 végén már meghaladta az 1913-as eredményt. 1926-ban a Ruhr-medencében 407 ezer munkás napi 430 ezer tonna átlagtermelést ért el, míg 1913-ban 430 ezer munkás napi átlagteljesítménye mindössze 386 ezer tonna volt.¹

Német szakértők kijelentése szerint számukra az 1926. év nem várt főnyereményt jelentett: a brit szénsztrájk nélkül ugyanis a Ruhr-bányauzemek nem kerülhették volna el az összeomlást. Az 1927. év elején azonban egyszerre ismét súlyosan érezhetővé vált az angol konkurencia. A rajna-westfáliai szindikátus készletei március végén 590.000 tonnát tettek ki; április végéig azonban már 770.000 tonnára emelkedtek; vevőt találni alig lehetett. A szindikátus július 19-i jelentése szerint az angol bányák ismét visszahódították szupremáciájukat a hamburgi és az északnémetországi piacokon és az angolok által diktált árak egyenesen „háborusak“ voltak. A szindikátus hangoztatta, hogy az angoloknak nemcsak a termelési költségek csökkentése sikerült, hanem azáltal, hogy ők még nem hajtották végre azokat a racionalizálási elveket, melyek Németországban már keresztülvitelre kerültek, a racionalizálásnak Angliában várható bevezetése a német termelésre újabb, az eddiginél is nagyobb veszélyt jelent.

E kedvezőtlen jóslatok ellenére némi javulás állott be a német széntermelésben 1927 végén. E javulás a vas- és acélipar fellendülésének tulajdonítható, amit sokan a nemzetközi acélegyesülésnek a termelést szabályozó politikájára vezetnek vissza.

Németország szomszédjai közül talán a legsúlyosabb helyzetbe Belgium került. A belga bányák havi átlagtermelése 1913-ban 1,903.000 tonnát tett ki. 1925-ben 1,925.000 tonnát. Ez a szám 1927-ben az angol szénsztrájk folytán 2,477.000 tonnára emelkedett. Ugyanekkor ismét működésbe léptek az angol bányák; az eredmény: 1,400.000 tonna el nem adható belga szén 1927 novemberében. Decemberre ez a szám 1,828.000 tonnára emelkedett.

Nem sokkal jobb a helyzet Franciaországban sem. 1926-ig a francia frank esése folytán a francia széntermelésnek sikerült a krízist elkerülnie. 1927 április 30-án azonban már 2 millió tonna el nem adott szén hevert Franciaországban. Május 25-én a kormány a szén bevételét engedélyhez kötötte.² Az 1927 novemberében Genfben a forgalmi kor-

¹ L. Mack Eastmann: La crise charbonnière européenne de 1916 à 1927. Revue Internationale du Travail, 1928 február. Az itt következő adatok túlnyomórészt e tanulmányból származnak.

² Ezt az intézkedést Tardieu a következőképpen okolta meg lord Derbyhez intézett nyílt levelében:

„Nécessité absolue pour la France sous peine de troubles économiques et sociaux de mettre une barrière à l'invasion du charbon étranger dont nous souffrions depuis janvier 1927 et qui nous conduisait au stockage et au chômage.“

látozások eltörléséről megkötött nemzetközi egyezményben a francia kormány kötelezte magát arra, hogy a szénbeviteli korlátozást 1928 január 1-én megszünteti. Ez az elhatározás annál nehezebb lehetett, mert a francia széntermelés igen súlyos helyzetben van. Tardieu szerint 1927 decemberében a felhalmozott készlet 3,300.000 tonnára emelkedett.

Az angol sztrájk pillanatnyilag Lengyelországnak is nem várt szerencsét jelentett. 1925-ben az átlagos havi széntermelés 2,423.000 tonnát tett ki; ez a szám 1926-ban 3,704.000 tonnára emelkedett, a Svédország és Dánia felé irányuló export havi átlaga az 1925-ös 45.000 tonnáról 1927 első felében 235.000 tonnára emelkedett, az olaszországi export 7.000 tonnáról 121.000 tonnára. A lengyelek végül már annyira erőltették a kivitelüket, hogy a hazai szükséglet fedezésére cseh szenet kellett importálniuk. 1927 elején azonban ismét érezhetővé vált az angol verseny. A lengyel vállalatok ekkor racionalizálással igyekeztek termelési költségeiket csökkenteni; ez az átszervezés csaknem 20.000 munkás elbocsátására vezetett. Jelenleg élet-halálharc folyik a német és az angol bányák versenye ellen a skandináv és az olasz piacokon.

Az angol sztrájkból a csehek inkább közvetve, mintsem közvetlenül húztak hasznot. Havi kőszéntermelésük 1925-ben 1,063.000 tonnára rugott, ez a szám 1926 novemberében 1,620.000-re emelkedett. Az angol sztrájk megszűntével 1927 januárban a termelés 1,312.000 tonnára esett, februárban 1,119.000 tonnára. A kivitel még ennél is rosszabbul alakult; 1926 tavaszán az exportált szénmennyiség a háboru előttinek csak 30%-át tette ki.

Olaszország számára a probléma nem az, hogy szenet adhasson el, hanem az, hogy minél olcsóbban jusson szénhez. Háboru előtt szükségletének körülbelül 87%-át Angliából fedezte. A háboru után az olaszok függetleníteni igyekeztek magukat; részben villamosenergiatermeléssel (1913-ban 1,360.000 lóerő, 1927-ben 4,000.000 lóerő), részben azáltal, hogy jóvátétel címen havi 300.000 tonna szállítását fogadták el Németországtól és előnyös vételszerződéseket kötöttek a lengyelekkel is. 1927-ben Olaszország összes szénbevitelére 14 millió tonnát tett ki.

Az előző évi rovatban rámutattunk azokra a javaslatokra és tervek-re, melyek a szénproblémát nemzetközi uton kívánták megoldani. Ez a kérdés az 1927. év folyamán nem jutott előre. Nem hozott megoldást a genfi világ gazdasági konferencia sem. A nemzetközi munkaügyi hivatal ankétot rendezett ugyanez évben a bányamunkások munkaidéjének és munkabérének a tárgyában. Egységes megállapodásokra jutni azonban itt sem sikerült. Pedig a munkaidő és munkabér egységes megállapítása óriási lépés volna a szénprobléma nemzetközi megoldása felé.

Ugy a belga, mint a német termelők ismételten hangoztatták, hogy a helyzetet csak a termelés korlátozása mentheti meg, nemzetközi kartel útján.¹ Anglia azonban inkább elzárkózott ilyen nemzetközi megegyezéstől. Sir Alfred Mond, aki a megegyezést már 1925-ben javasolta, 1927 november 21-én kijelentette a Times-ben, hogy nézete szerint a nemzetközi megegyezésre jelenleg kilátás nincsen. Jelenleg a küzdelem tényleg elkeseredetten folyik angolok és németek között. Az 1928. év elején az angol szénbányászatban megindult koncentrációk azonban előbb-utóbb talán mégis kellő alapot fognak nyújtani egy internacionális megegyezéshez.

Angliában már az 1927. év folyamán jelentős előrehaladás történt, különösen a szomszédos üzemek koncentrációja révén. Az év

¹ Igy *Delattre* szerint (Le Peuple, Bruxelles, 1927 nov. 4. száma): „le remède à la crise mondiale du charbon se trouve être dans la limitation de la production par une entente internationale”. Hasonlóan nyilatkozik *Zadow* az Internationale Bergwirtschaftszeitungban (1927 július), a Bergarbeiter Zeitung 1927 május 29-i száma, a Berliner Tageblatt 1927 november 22. száma stb.

vége felé rengeteg terv merült fel az angol szénkrízis megoldására, így a Labour Party indítványa a széntermelés állami kezeléséről, Lord Beaverbrook programja a „százszázalékos nemzeti trust“-ról stb.

A Labour Party tervezete igen egyszerű, mondhatni „könnyed“ megoldást tartalmaz: a bányák állami tulajdonba vételét, nyolcórás munkaidőt, annak kimondását, hogy a szénbányamunkások létszámát „kivülről“ kiegészíteni nem lehet (ez tehát egy külön bányamunkáskaszt kialakulását jelentené), a munkanélküliek állami eltartását stb.

Ugy Lord Beaverbrook „nemzeti trust“-je, mint a Labour Party fenti javaslata a legnagyobb ellenhatást váltotta ki a bányatulajdonosok körében. De nem nagy rokonszenvre talált náluk Lloyd George sokkal mérsékeltebb indítványa sem. Ő egy *National Mining Council* felállítását kívánja, mely az egész széntermelést irányítaná.

1928 elején azután megindult a nagy koncentráció az angol szénbányák között. Április 2-án kezdte meg működését a Midland-szén-szindikátus. Az öt középangolországi grófság (York, Derby, Nottingham, Lancashire és Cheshire) bányái egyesültek, azután szerződésre léptek a Humber-kikötők nagy szénexportőrjeivel.

Már március 28-án kitűnt a Midland-szindikátus egyik vezető tagjának, Mr. Archer-nak a nyilatkozatából az, hogy az új szervezetet milyen szellemben fogják irányítani. Az angol széntermelők a sokévi veszteség után győzelemre és harcra áhítoznak. A kontinentális konkurrensok eddig mindig arról panaszkodtak, hogy Angliában nem találtak a tárgyalásokra megfelelő ellenfelet. Nos, ez a megfelelő fél most itt van. A „Central Collieries Commercial Association“ az ő 120 millió tonnát kitevő évi termelésével Európának legnagyobb szénegyesülése, amely még a Ruhr-koncentrációt is messze felülmúlja. A szindikátusi hivatal kész tárgyalásokra lépni a külföldi szervezetekkel. „El vagyunk határozva, hogy azt a helyet, amely bennünket az európai termelésben megillet, minden körülmények között megtartjuk magunknak. Reméljük, hogy ez békés uton is elérhető. Ha azonban harcra kényszerítenek bennünket, akkor harcolni fogunk.“ Érdekesek Mr. Archer további fejtegetései az egyik legnagyobb konkurrensról, Lengyelországról: „Lengyelország az ő egész függetlenségét kizárólag az angoloknak és a franciáknak köszönheti. Az angol szénérdekeltségek azonban megütközéssel látják, hogy Lengyelország hogyan használja fel ezt a függetlenségét... Lengyelországot minden oldalról ellenség veszi körül; az európai szénüzletben éppen ezért ez a fekete folt“.

2. Részvényhelyettesítő és kartelpolitika.

A kartelmozgalomban általában két tendenciát láthatunk: 1. nemzetközi téren a kartelek egyre jobban terjednek; 2. a nagy koncentrációkon belül hatalmas átalakulások történnek. Egyre újabb és inkább megfelelő koncentrációs alakulatokkal próbálkoznak, melyek úgy a racionalizálás, mint a piac szabályozása szempontjából minél tökéletesebbek legyenek s emellett kiegyenlítsék lehetőség szerint úgy a nagy-, mint a közép- és kisüzemek érdekeit. Nehézségek különösen a továbbfeldolgozó vas- és sodronyiparban mutatkoznak, ahol a német Vereinigte Stahlwerke tulsúlyával szemben igen nagyszámu kis vállalat áll. Ilyenkor elmaradhatatlan a küzdelem a kvóták és az árpolitika körül.

A Statistisches Reichsamt 1927 folyamán igen érdekes adatokat hozott nyilvánosságra a német koncentrációról.¹ Kiténik ebből az, hogy a legjobban megszervezett iparág Németországban jelenleg a nehézipar, ahol már 1925-ben az összes termelés 65%-a kartelálva volt.

¹ Konzerne, Interessengemeinschaften und ähnliche Zusammenschlüsse im Deutschen Reich Ende 1926. Reimar Hobbing.

Nemzetközi viszonylatban az ilyen óriási tömörülés igen nagy súlyt ad a nemzeti gazdaságnak. Másrészt a karteleknek ez az óriási kiterjedése természetesen felkeltette a féltékenykedést és a gyanakodást ilyen monopolisztikus jellegű szervezetekkel szemben. Noha Németország kartel-törvényhozása talán a legelőrehaladottabb, mégis éppen ebben az országban követelték — főleg a munkásság — nagyon nyomtatékosan 1927 tavaszán a nemzetközi kartelek kontrollját valamely nemzetközi szerv, lehetőleg a Nemzetek Szövetsége által. Sok eredményt vártak e téren az 1927 májusában Genfben összehívott világgazdasági konferenciától.

A kartelkérdésben azonban eredményt várt a konferenciától még egy másik érdekcsoport is, nevezetesen: a francia nagyiparosok. A békeszerződések folytán a francia ipar rendkívül megerősödve került ki a nagy világrázkódtatásokból. A francia ipar számára — amint azt Loucheur nyíltan beismerte — a nemzetközi kartel kímálkozott a legjobb eszközül arra, hogy kivitelét biztosítsa ugyanakkor, mikor Franciaország a legerősebb védővámokkal veszi magát körül. A kivitel-biztosítás a francia nehéziparnak részben már évekkel előbb sikerült a nemzetközi acélegyesülés révén, melyben a kvóták a franciák számára igen előnyösen, a németek számára viszont eléggé hátrányosan voltak megszabva. A világgazdasági konferencia lett volna hivatva arra, hogy a francia ipar számára újabb kiviteli lehetőségeket teremtsen a kartelkérdés megfelelő szabályozása révén.

A világgazdasági konferencia azután egészen másként ütött ki, mint azt Loucheur-ék remélték.¹ A német nagyiparosok és a francia munkásság (Jouhaux) magatartása következtében nem sikerült messzemenő megállapodásokra jutni a kartelkérdésben, az aránylag szerény konferenciahatározat azonban még így is figyelemreméltó. E szerint a Nemzetek Szövetségének feladata lenne az, hogy időnként nyilvánosságra hozzon adatokat a kartelszerződésekről és a nemzetközi kartelek működéséről. A *publicitás biztosítása* a legelső és elengedhetetlen feltétele minden kartelszabályozásnak. A fejlettebb gazdasági életet élő országok már mind gondoskodtak is erről törvényhozásilag.² (Csonka-Magyarország még nem.)

A német kartelmozgalomnak az 1927. év folyamán nevezetesebb eseménye a szénarak körüli vita kartel és államhatalom között. Az év tavaszán a Rheinisch-Westphälisches Kohlensyndikat a szénarak emelésének jóváhagyását kérte a birodalmi kormánytól, a Reichswirtschaftsministerium azonban a kérelmet elutasította.

3. Az ipari koncentráció legújabb fejlődése Angliában.

E rovatban ismételten kiterjeszkedtünk már a háború utáni angol ipari válság okaira s most nem kívánjuk a már egyszer elmondottakat ismételni.³ Fontos adatokat tartalmaz azonban a liberális párt jelentése (Report of the Liberal Industrial Inquiry). Egész csomó körülményt sorol fel, mely mind súlyos befolyást gyakorolt Anglia legújabb gazdasági helyzetére. E körülmények a következők:⁴

1. A világkereskedelem mennyisége, amely a háború előtti 40 év alatt megnégyesződött, a háború utáni évekig alatta maradt az 1913-as forgalomnak. Mivel a világ minden országa között Anglia van

¹ L. erre vonatkozólag a „Genfi világgazdasági konferencia“ c. cikket a Köz-gazdasági Szemle 1927. évfolyamában.

² L. erre vonatkozólag „A kartelkérdés“ c. tanulmányt a Budapesti Szemle 1928 áprilisi számában.

³ Újabb adatokat illetőleg lásd: *Charlotte Leubuscher: Liberalismus und Protektionismus in den englischen Wirtschaftspolitik seit dem Kriege.* Jena, 1927; *Sir Alfred Mond: Industry and Politic,* London, 1927; *Prof. Dr. Ing. W. Müller: Englands Industrie am Scheidewege,* Berlin, 1928; Manchester Guardian Commercial, évi jelentés, 1928 január 26.

⁴ L. Britains Industrial Future 1926, 10–13. old.

legjobban érdekelve a nemzetközi kereskedelemben, természetes, hogy ez a körülmény elsősorban Angliát sújtja.

2. Noha a világkereskedelem 1913 óta alig fokozódott, a hajópark mégis közel 50%-kal gyarapodott s ugyanakkor nőtt a hajók kihasználhatósága is. Innen a szállítási díjak nagymérvű esése, ami ismét elsősorban Angliát érinti.

3. A szénkrízis.

4. A vas- és acélipar sem dolgozik egész teljesítőképességével. A háborús szükséglet kielégítésére annakidején igen nagy mérvben fejlesztették az egyes telepeket, rengeteg beruházást végeztek s most nem lehet kellően kihasználni az óriási állótőkét. A kivített pedig a külállamok még védővámokkal is akadályozzák.

5. A távoli Kelet (India stb.) gyorsan fejlődő iparosodása különösen az angol textilipart sújtja. 1875 óta nem volt olyan csekély az eladott textiltermék, mint 1922 és 1927 között.

6. A háború után a munkabérek átlag az 1913-as béreknek 300 %-án mozogtak. A normális nivóra való visszatérést megnehezíti az a körülmény, hogy a munkabérecsökkentés sokkal nagyobb volt azokban az iparokban, melyek különösen ki voltak téve a külföldi versenynek, mint az ugynevezett „sheltered industries”-ben, tehát azokban, melyeket a külföldi verseny természetesen nem fenyegethet (közlekedési vállalatok, építőipar, szállodás- és vendéglősipar, pékek stb.).

7. A fenti körülmények igen nagy zavarokat okoztak az egész termelésben, elég, ha csak az 1926. évi szénstrikera utalunk. A liberális párt jelentése jogosan emeli ki, hogy mind e szociális konfliktusok végeredményben csak ismét visszaszorították a gazdasági javulást.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a jelenlegi angol gazdasági depressziót nem lehet kizárólag a magasabb ipari szervezet hiányával magyarázni. Másrészt kétségtelen, hogy az angol ipar szervezkedése messze elmaradt a fejlettebb német és amerikai organizáció mögött. Ezt az elmaradást az angolok maguk a következő két körülménynek tulajdonítják:

1. Az angol ipar sokkal korábban fejlődött ki, mint a német s így számára nehezebb lett volna az, hogy később azonnal bevezethesse a legujabb technikai és üzemgazdasági javításokat.

2. Az angol iparban nem volt meg az az összműködés a tudomány és az üzemvezetés között, ami a németet jellemzi.

A legutolsó években az angol ipari szervezkedés mégis hatalmas léptekkel jutott előbbre. Vannak persze olyan termelési ágak, melyekben a szervezkedés különösen nehéz, éppen specifikusan az angol gazdasági életben gyökeredző okokból kifolyólag. Így nagy akadályai voltak a szervezkedésnek mindenekelőtt a széntermelésben.⁵

A bányák szervezetlensége sokáig *előnyös* volt Angliára, hiszen ilyen módon lehetetlenné vált az, hogy a széntermelők monopolhelyzethez jussanak. Hasonló volt a helyzet a vas- és acéliparban is. Ma a helyzet éppen ellenkező: az angol gazdasági élet érdeke a koncentrációt kívánja meg, a történelmi kialakulás folytán azonban a koncentrációnak igen nagy akadályai vannak.

Más iparágakban viszont megvannak az előfeltételei a koncentrációnak. Jó kimutatást ad erről Patrick Fitzgeraldnak 1927-ben megjelent munkája: „Industrial combination in England”. Kitűnik ebből, hogy Angliában kartelek és részvényhelyettesítő társaságok elsősorban azokban az iparágakban alakultak, melyeknek a szabadkereskedelem ellenére is bizonyos monopolhelyzetük volt a külföldi versenyvel szemben. Ilyen eset pl. az, mikor a külföld nem tudott olyan jó minőségű árut előállítani, mint az angol ipar: így a finomabb textilipar, bizonyos kémiai iparágak, selyemipar stb. Hasonlóan megvoltak a koncentráció előfeltételei azokban az iparágakban, ahol a ter-

⁵ L. Report of the Royal Commission on the Coal Industry. London, 1926.

melés már természettől a nagyüzem felé tendált. Így a petroleumtermelők, a műselyemipar stb. E nagy angol kartelek és konzernek jövedelmezősége messze felülmúlja a nem koncentrált üzemekét.

Az 1927. év folyamán a koncentrációban a következő nevezetes lépések történtek:

A hajóépítőiparban az Armstrong, Vickers és Whitworth and Co. cégek összeolvadása, mely 1928 január 1-ével nyert jogilag befejezést. A chemiai trust — Imperial Chemical Industries — megvette a Cyanide Company-t, melynek alaptőkéje 325.000 fontot tett ki. A Courtaulds világcég szervezkedési egyezményeket kötött a német és az olasz műselyemgyárakkal, Bryant and May a svéd gyufatrussal, a tapetatrussal kanadai cégekkel jutott megállapodásokra. Jelentős a Drapery Trust megalakulása 1927-ben (divatárucégek egyesülése), azután a Bank of Liverpool egyesülése a Lancashire and Yorkshire Bank-kel.¹

A sok koncentrációval karöltve haladt a racionalizálás. E kérdésről a Committee of Industry and Trade rendkívül értékes ankét-jelentést adott ki 1927-ben: „Factors in Industrial and Commercial Efficiency“. E jelentés szerint az angol racionalizálási folyamat főbb problémái a következők:

1. A standardizálás. Ezt jelenleg főképen a *British Engineering Standard Association* szorgalmazza. Ennek az egyesülésnek körülbelül 420 albizottsága dolgozik.

2. Az ugynevezett „research movement“ a tudomány, a technika és az üzemvezetés szorosabb együttműködését igyekszik előmozdítani. E mozgalom kiindulópontja az 1916-ban alapított „Department of Scientific and Industrial Research“.

Ez előrehaladott koncentrációs folyamatokkal szemben egyes iparágakban igen nagy szervezetlenséget látunk még. A liberális párt többbizben említett jelentése ilyenekül jelöli meg a szén-, a vas- és a malomipart. Az 1928. év elején azonban a széntermelésben — amint azt feljebb láttuk — megindult a nagy koncentráció, melynek következményei egyelőre fel nem becsülhetők.

Zelovich (László.

(

)

¹ L. mindezt részletesen: *Levy: Wandlungen der englischen Wirtschafts- und Sozialverfassung. Technik und Wirtschaft. 1928 április.*

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülés

Április 26-án *Eber Antal* elnöklésével *dr. Hajnal Henrik* ügyvéd tartott előadást „Az államháztartás parlamenti ellenőrzésének módszerei“ címen. Tanulmánya a „Közgazdasági Szemle“ egyik legközelebbi számában meg fog jelenni.

A főtitkár jelentése a Magyar Közgazdasági Társaság 1927. évi működéséről.

Társaságunk az 1927. esztendőben ismét hagyományainak megfelelő, gazdag tevékenységgel vett részt tudományos és közgazdasági életünkben. Előadás-sorozataink, ankétjaink, valamint az egyes tagjaink részéről tartott felolvasások, mindig nagy érdeklődéssel találkoztak s a közéletben és sajtóban egyaránt visszhangot keltettek. Kiadványunk, a Közgazdasági Szemle, valamint 1926-ban megindított Közgazdasági Könyvtárunk újabb kötetei mind szélesebb körben terjednek s törekvéseink társadalmi és gazdasági köreink részéről osztatlan elismerésben részesülnek, aminek legjobb bizonyítékát a Közgazdasági Szemle és Közgazdasági Könyvtár részére az 1927. évben befolyt adományok szolgáltatják. A Magyar Tudományos Akadémiának, Budapest székes-fővárosnak, a Nemzeti Banknak, Pénzügyi Központnak, Kereskedelmi és Iparkamaráinknak, a Bankok és Takarékpénztárak Országos Egyesületének és számos ipari és kereskedelmi vállalatunknak, melyeknek adományait a főpénztárnok jelentése részletesen feltünteti, ezúton is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki.

A 1927. év folyamán társaságunk négy nagyobb ankétszerű előadás-sorozatot rendezett. Az elsőnek célja az 1927 májusában Genfben összeülő világgazdasági konferencia szellemi előkészítése volt. Ezt a tanácskozányunkat *Hantos Elemér* február 8-i, a „Világgazdasági konferencia“ c. előadása vezette be, melyet február 22-én *Neuhaus Ferenc*-é követett „A nemzetközi holding-társaságokról.“ Március 3-án *Fenyő Miksa* a világgazdasági konferencia s a világgazdaság nemzetközi irányításának nehézségeiről, *Gyömréy Sándor* a nemzetközi kereskedelmet gátló intézkedésekről szólt, március 8-án *Nádas László* „A nemzetközi kartellek és holding-társaságok“ címen, *György János* „Európa jövője a mezőgazdaság szempontjából“, március 10-én *Andor Endre* „A nemzetközi munkapiac helyzete“, végül *Domány Gyula* „Nemzetközi pénzügyi kapcsolatok“ címen tartottak előadást.

Második előadás-sorozatunkat a *Magyar Jogász-Egylettel*

együttesen rendeztük az ügyvédi kamarában. Ennek tárgya *Kuncz Ödön* részvényjogi tervezetének megvitatása volt. *Sichermann Bernát* január 18-i bevezető előadását követőleg február 1, 12, 15 és 24-én tartottunk együttes üléseket, melyeken *Oppler Emil*, *Pethő Tibor*, *Tihanyi Lajos*, *Tury Sándor Kornél*, *Proszvimmer Béla*, *Bátor Viktor*, *György Ernő*, *Vajda Ákos*, *Buday Gyula*, *Kelemen Frigyes Ottó*, *Vadász Imre*, *Karch Kristóf* és *Szende Péter Pál* szözláltak fel.

Harmadik előadás-sorozatunk tárgya a konjunktúra-kutatás problémája volt. Ezt az ankétot *Heller Farkas* alelnökünk április 6-i „A konjunktúra-kutatás elméleti alapjai“ című előadása vezette be. Április 12-én *Andreich Jenő* „A konjunktúra-kutatás statisztikai módszerei“, május 10-én *Konkoly-Thege Gyula* „A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei“, június 9-én *Vágó József* „A konjunktúra-kutatás feladatai és nehézségei Magyarországon“ címen tartottak előadásokat.

Végül negyedik előadás-sorozatunkat 1927 őszén tartottuk s ennek tárgya kereskedelmi mérlegünk passzivitásának kérdése volt. November 8-án *Eber Antal* elnök bevezető szavai után *dr. Tormay Béla*, a Magyar Kir. Postatakarékpénztár vezérigazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról általában“, november 15-én, *dr. Ferenczi Izsó*, miniszteri tanácsos: „A kereskedelmi mérleg passzivitása és kereskedelmi szerződéseink“, november 22-én, *Koós Mihály*, az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása és a mezőgazdaság“, november 29-én, *dr. Biró Pál* országgyűlési képviselő, a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasművek R.-T. elnöke: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása és az ipar“, december 6-án, *dr. Schóber Béla*, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása valuta- és hitelpolitikai szempontból“ címen tartott előadást. Ez az ankétunk 1928-ra is átnyult.

Az egyes felolvasásokat *Horváth Lipót*, a Magyar Ált. Takarékpénztár R.-T. vezérigazgatójának jan. 11-i előadása nyitotta meg, „Az északamerikai közgazdaságról és annak hatásáról a társadalmi és magánéletre“, január 21-én, *Neubauer Ferenc*, ny. államtitkár: „A földbirtokreform liquidálásáról“ értekezett, előadását február 3-án vita követte, melyen *Eörsi Balogh Bruno*, *Nyulász János* és *Polyák Béla* szözláltak fel. Január 25-én, *Chorin Ferenc*, a Salgótarjáni Köszénbánya R.-T. vezérigazgatója adta elő tanulmányát: „Az angol szénbányászat és a szénsztrájk“-ról, március 17-én, *Judik József*, a Magyar Nemzeti Bank főellenöre: „Az aranykérdés“-ről, május 31-én, *Sidó Zoltán*, a Vámpolitikai Központ titkára: „Magyarország a világközgazdaságban“ címen, június 14-i közgyűlésünkön pedig *Szigeti Gyula*, min. o. tanácsos: „Magyarország fizetési mérlegéről“, végül szeptember 22-én, *Ferenczi Imre*, a genfi nemzetközi munkaügyi hivatal előadó tanácsosa tartott előadást: „Túlnépesedés és kivándorlás“ címen.

Folyóiratunk, a „Közgazdasági Szemle“ 1927-ben kéthavonként, átlag 150 oldalnyi, összesen 54 ivnyi terjedelemben jelent meg. Eddigi módszeréhez hiven, önálló értekezések, kisebb közlemények, bőséges könyvismertetések, világközgazdasági és a magyar közgazdasági krónika, bibliográfiai jegyzetek alkották főbb rova-

taít, az 1927. év folyamán a külföldi folyóiratok szemléjét is sikerült jobban kiépítenünk. Közgazdasági Könyvtár című sorozatunk 1927-ben *Surányi-Unger Tivadar*: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései című 18 ives könyvével gyarapodott.

Taglétszámunk további gyarapodásáról a főpénztárnok jelentése ad számot. Eszerint Társaságunk rendes tagjainak száma 1086. Ugyancsak a főpénztárnok jelentése ismerteti pénzügyi helyzetünket. A számvizsgáló bizottság jelentése és a vagyonkimutatás az előírt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1928. évi költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány.

A főpénztárnok jelentése az 1927. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1927. évre vonatkozó kimutatásait betérjeszteni.

Az I. számú kimutatás szerint a Társaság bevétele az előző évről áthozott egyenleggel együtt . . . . . 47.179.64 P
kiadása pedig . . . . . 35,999.64 „
volt úgy hogy . . . . . , 11.180.— „
pénzmaradvánnyal zártuk le az 1926. évet.

A társaság összvagyonra pedig a II. számú kimutatás szerint 1927 december 31-én, a Matlekovits-alappal együtt 19.627 P-t tett ki.

Jövedelmeink lényeges emelkedése elsősorban annak az áldozatkészségnek köszönhető, amelyet a közgazdasági élet számottevő tényezői társaságunk törekvéseinek méltánylásával tanúsítottak akkor, amidőn a „Közgazdasági Szemle” nagyobb terjedelemben való megjelenését adományokkal lehetővé tették.

Amidőn ezen nagylelkű adományaikért e helyen is őszinte köszönetet mondunk, igazoljuk, hogy 1927 december 31-ig a következő adományok folytak be:

Magyar Tudományos Akadémia 4800 P; Budapest Székesfőváros tanácsa 3000 P; TEBE 2000 P; Külügyminisztérium 1600 P; Ganz-Danubius r.-t. 1400 P; Pesti Magyar Kereskedelmi Bank r.-t. 800 P; Magyar-Olasz Bank r.-t. 800 P; Adria Biztosító r.-t. 800 P; Foncière Biztosító r.-t. 800 P; Trieszti Általános Biztosító r.-t. 800 P; Leszámitoló Bank r.-t. 640 P; Beocsini Cementgyár r.-t. 480 P; Magyar Általános Kőszénbánya r.-t. 400 P; Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs 400 P; Földhitelbank r.-t. 400 P; Magyar Fővárosi Malomegyesület 400 P; Angol-Magyar Bank r.-t. Budapest 400 P; Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű r.-t. 400 P; Magyar Cukor r.-t. 400 P; Nova r.-t. 400 P; Wiener Bankverein r.-t. 400 P; Kereskedelmi és Iparbank, Debrecen, 400 P; Angol-Osztrák Bank r.-t. 320 P; Moktár r.-t. 320 P; Kereskedelmi és Iparkamara, Miskolc 240 P; Ingatlanbank r.-t. 240 P; Magyar Általános Takarékpénztár r.-t. 240 P; Magyar Folyam és Tengerhajózási r.-t. 240 P; Első Magyar Általános Biztosító Társaság r.-t. 200 P; Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület r.-t. 200 P; Magyar Kereskedelmi Hitelbank r.-t. 160 P; Goldberger S. és Fiai r.-t. 160 P; Déli vasút r.-t. 160 P; Magyar Jelzőlog Hitelbank r.-t. 160 P; Hungária műtrágya r.-t. 150 P; Nemzeti Hitelintézet r.-t. 80 P; Belvárosi Takarékpénztár r.-t. 80 P; Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár r.-t. 80 P; Kereskedelmi és Iparkamara, Sopron 80 P.

A költségelőirányzatot a folyó évre a III. számú kimutatás szerint kérjük 49.280 P bevétellel és 41.000 P kiadással megállapítani

A fentiek szerint, tekintettel arra, hogy a folyó évben is lényeges összeget kitevő adományok folytak be, remélhető az, hogy anyagi

kötelezettségeinknek továbbra is pontosan eleget tehetünk, sőt a Társaság kitűzött céljait még fokozottabban valósíthatja meg.

Budapest, 1928 június 1-én.

Gerlóczy Béla
főpénztáros.

A főpénztáros által betérjesztett kimutatások:

I.

A Magyar Közgazdasági Társaság Zárszámadatai 1927 december hó 31-én.

TARTOZIK

KÖVETEL

	P		P
A „Közgazdasági Szemle” költségei: Nyomdaköltség 15.231.80		Áthozat az 1926. évről	7.533.88
Tiszteletdíjak ... 9.397.99	24.629.79	Tagdíjak	11.773.—
A „Közgazdasági Könyvtár” nyomdaköltségei	10.069.87	Előfizetések ...	2.042.35
Különféle költségek	1.299.98	Adományok ... 25.130.—	
Egyenleg mint készpénz	11.180.—	levonva költségek 13.15	25.116.85
	47.179.64	Kamatjövedelem	713.56
			47.179.64

Budapest, 1927 december 31-én.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott:

Gerlóczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

II.

A Magyar Közgazdasági Társaság Vagyonteltára 1927. december hó 31-én.

Készpénz	P 11.180.—
10.000 K. n. é. 4½%-os Magyar Takarékpénztárak	
Központi Jelzálogbankja záloglevél	„ 25.—
15.000 K n. é. 6%-os nostr. májusi hadikölcsön	„ 29.—
10.000 K n. é. 6%-os nostr. februári hadikölcsön	„ 16.— P 11.250.—

Matlekovits-alap:

Készpénz	P 5.027.—
50 drb Magyar-Olasz Bank részvény	„ 3.350.— „ 8.377.—
	P 19.627.—

Budapest, 1927 december 31.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott:

Gerlóczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

III.

A Magyar Közgazdasági Társaság Előirányzata az 1928. évre.

KIADÁS

BEVÉTEL

	P		P
Nyomdaköltségek	20.000.—	Készpénz áthozat az 1927. évről	11.180.—
Közgazdasági könyvtár	8.000. —	Tagdíjak	12.000.—
Tiszteletdíjak	12.000.—	Előfizetések	1.500.—
Különféle költségek ...	1.000.—	Adományok	24.000.—
Egyenleg mint készpénz	8 280.—	Kamatjövedelem	600.—
	49.280.—		49.280.—

Közülés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1928 június 26-án, kedden d. u. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem (IX., Szerb-utca 21—23) fsz. III. sz. előadótermében tartja

1928. évi rendes közgyűlését,

melynek napirendje a következő:

- I. Az igazgató-választmány jelentése a Társaság 1927. évi működéséről.
- II. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1927. évi számadásokról.
- III. Az 1928. évi költségvetés megállapítása.
- IV. Dr. Fekete Ignác ügyész előterjesztése az alapszabályok módosításáról.
- V. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést megelőzőleg legalább nyolc nappal írásban adandók be az elnökséghez.)
- VI. Heller Farkas alelnök előadása: *Ujabb felfogások a hitel-elmélet terén.*

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi február hónapban.

Magyarország gazdasági helyzetében február folyamán lényegesebb változás vagy jelentősebb esemény nem történt. A helyzet képe ugyanaz, mint az előző hónapokban is volt. Az állami pénzügyek szilárd és biztos állása mellett a magángazdaság eléggé súlyos helyzettel küzd, melynek hatása a hitelválságban, munkanélküliségben és kereskedelmi mérlegünk növekvő passzivitásában mutatkozik. Biztatóbb képet nyújtanak vezető pénzintézeteink és nagyobb iparvállalataink jelentései az elmúlt üzletévről, amelyek az előző évnél jóval nagyobb forgalomról s az ipari termelés növekedéséről tanuskodnak.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat február hónapra 4.4 millió pengő hiányt irányoz elő az előző év ugyanezen hónapjára előirányzott 3.2 millió pengő hiánnyal szemben. Mivel az előző évvel szemben úgy a bevételek, mint a kiadások emelkedtek, a magasabb összegű hiány az előirányzott nagyobb kiadás folytán állott elő. A bevételek a tapasztalati adatok alapján vétettek számításba, figyelemmel az egyenesadók és az azokkal kapcsolatos tárcabevételek negyedévi esedékességére, míg a kiadásoknál a februári negyedévi lakbéren kívül a következő rendkívüli tételek szerepelnek:

a 3.5%-os állami kötvények amortizációjára	484.000 P
békeszerződési terhek	482.000 P
dohányvásárlás	7.500.000 P
állami alkalmazottak végkielégítése	80.000 P

Az államháztartás február havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
február	80.9	76.5	82.2	+ 1.3	+ 5.7

Vagyis az állami számlák összes bevételi eredménye, ideszámítva a nem állami számlákon szereplő sójövedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált tételeit is, az előirányzatot februárban 5.7 millió pengővel haladta túl, ami által a 4.4 millió pengőre előirány-

zott hiány helyett végeredményében 1.3 millió pengő bevételi felesleg mutatkozott. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban az előirányzatot felüli bevételek és a bevételi feleslegek összehasonlítása a következő képet mutatja:

	előirányzatot felüli bevétel	felesleg
julius	+ 7.4	+ 1.7
augusztus	+ 2.9	+ 3.0
szeptember	+ 17.2	+ 15.8
október	+ 7.1	+ 18.5
november	+ 13.8	+ 15.5
december	+ 18.8	+ 21.5
január	+ 13.1	+ 16.9
február	+ 5.7	+ 1.3
összesen :	+ 86.0	+ 90.8

Vagyis a költségvetési év első kétharmadában az előirányzott 4.8 millió P feleslegesen felül az előirányzatot felüli bevételek további 86.0 millió pengőt tettek ki, vagyis havi átlagban 10.78 millió pengő felesleg mutatkozott, ami az előirányzott összes bevételnek (578.3 millió pengő) 14.89%-át teszi ki. Az előirányzatot felüli bevételek e hónapban az összes bevételi tételeknél mutatkoztak s az illetékeknel legmagasabb arányban.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását februárban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Millió pengő
vámjövedék	10.88
dohányjövedék (brutto)	10.86
cukorradó	3.72
sójövedék (netto)	1.83
összesen	27.29
különbség az előiránnyattal szemben	+ 2.73

A lekötött bevételek minden egyes számlája bevételi többletet tüntet fel és a többlet relatív többségét a sójövedék szolgáltatja (35%). A lekötött bevételek többlete az összes bevételi többlet 47%-át teszi ki.

Az Olaszországgal már hosszabb idő óta folyó tarifális kereskedelmi szerződési tárgyalások, valamint az Esztországgal, Portugáliával és Svédországgal legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító kereskedelmi egyezmények létesítése tekintetében már korábban folyamatba tett tárgyalások februárban is folytatódtak.

Az új költségvetés egyes tételei elég tág teret nyújtanak a hazai ipar foglalkoztatásának. Az új költségvetési év beruházási előirányzatából mintegy 25 millió pengő jut az iparra és ennek az összegnek a javarészt különféle építkezésekre szánták. Legjelentősebb a kereskedelmi minisztérium 4.6 millió pengős beruházási előirányzata, amiből 3.9 millió pengő utépítésre fordítatik. Az állami üzemek invesztiói közül 21 millió pengős összegben érintik az ipari termelést s ezek közül 10 millió a postára, táviróra és telefonra, 8.6 millió pengő pedig

a Máv. szükségleteire esik. Ez a költségvetési előirányzat nincs semmi vonatkozásban a Máv. rekonstrukciós szükségletével, amelyet előre láthatólag 120 millió pengős külföldi kölcsönből fognak fedezni.

Az elmúlt költségvetési év többletének a terhére 57 millió pengős beruházási programot dolgoztak ki a szakminisztériumok és ebből 35 millió jut az iparnak. A legnagyobb tétel 7.1 millió pengő, amelyet utak és hidak építésére fordítanak, úgyhogy erre a célra összesen 11 millió pengő áll rendelkezésre. A légi forgalom fejlesztésére 6.7 millió pengő irányoztatott elő és ezen összegből repülőállomásokat rendeznek be az egyes vidéki gócpontokon, hogy a légi posta és a személyforgalom a vidékre is kiterjeszthető legyen. Összegezve az idei évben és a jövő év első felében esedékes beruházások 3 csoportját, az ipari termelést közvetlenül érintő beruházásokra körülbelül 80 millió pengő van előirányozva.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma februárban némi csökkenést mutat fel ugyan januárral szemben, de az ezt megelőző hónapokat még így is lényegesen felülmúlja, úgy hogy egyelőre ezen a téren lényeges javulásról nem adhatunk számot. Februárban 19.3%-al kevesebb volt az újonnan bejelentett fizetéseképtelenségek száma, a passzívák összegénél még lényegesebb a haladás, mert az 40%-al kevesebb volt februárban, mint januárban. Ugyhogy míg januárban egy fizetéseképtelenségi esetre átlagban 88.145 pengő passzívra esett, addig februárban ez az átlag csupán 61.236 pengőt tett ki.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről következően tájékoztat:

újabb fizetéseképtelenségi eset volt ...	155
ebből csőd	22
magánegyezség és kényszeregyezés ...	133
aktívák összege	6,181.756 pengő
passzívák összege	9,401.951 „

A februári fizetéseképtelenségek közül az ipar 4, a kereskedelem 138, egyéb foglalkozási ág 2 esettel volt érdekelve.

A fizetéseképtelenségi esetek hullámozása 1927 július óta a következő képet mutatja:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege
1927 július	66	1.14	2.24
1927 augusztus	49	0.91	1.72
1927 szeptember	60	0.95	1.82
1927 október	83	1.83	3.22
1927 november	88	2.46	3.81
1927 december	134	4.42	8.10
1928 január	180	10.54	15.86
1928 február	155	6.18	9.49

A felvett váltóóvásokról a központi statisztikai hivatal február havára vonatkozólag a következő adatokat közli:

100 pengőn alul	1206 darab	89.769 P. értékben
100 és 1000 P. között	6554 „	2,367.538 „
1000 és 2000 „	735 „	1,112.797 „
2000 P.-n felül	597 „	3,257.960 „
összesen	9092 darab	6,828.064 P. értékben

Az összes óvatolt váltók közül Budapesten 3122 került bemutatásra, melyek közel 3 millió pengő értéket képviselnek. Januárhoz képest az óvatolt váltók száma 970-el, értékük pedig 986.000 pengővel csökkent.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten február havában:

üzletnyitás	--	---	---	998
üzletbeszüntetés	---	---	---	587
cégbejegyzés	---	---	---	99
cégtörlés	---	---	---	220

A budapesti zálogházak forgalma február havában a következő képet mutatta:

zálogfelvétel volt	135.316	tétel	3,080.020	pengő értékben
zálogkiváltás	---	112.362	„	2,348.697 „ „
árverés	---	---	4.259	„ „
zálogálladék	---	606.917	„	13,947.469 „ „

Február folyamán a zálogfelvételek száma lényegesen emelkedett a zálogkiváltások számával szemben, úgyhogy a zálogálladék úgy darabszám, mint érték tekintetében a januári magas szintet felülmulta, ami által maximális eredményt tüntet fel.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darabszám	pengő	tétel-szám	
február hónapban	136,816.571	6277	5,700.690	261	21.793

A Budapesti Leszámitoló Egylet forgalma volt: 74,610.000 pengő. Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege 211,426.000 pengő, amely az előző havi 228,590.000 pengővel szemben némi csökkenést mutat, de lényegesen felülmúlja az előző év február havi forgalmának összegét.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége februárban 26.1 millió pengővel kevesebb volt, mint januárban. A csökkenésből 0.7 millió pengő a váltópénzre esik. A tényleges jegyforgalom február végén 25.4 millió pengővel volt kevesebb, mint január végén, míg a girokövetelések tétele 18.9 millió pengővel emelkedett, úgyhogy a tényleges és virtuális jegyforgalom együttes összege február folyamán 6.5 millió pengővel apadt, ami által a december végi legmagasabb forgalmi összeg 795.6 millió pengő 753.6 pengőre csökkent. A váltótárca a hónap végén az előző hónappal szemben 8.7 millió pengővel csökkent, de mint rendszerint, most is az utolsó hét folyamán volt a legnagyobb a váltótárca forgalma. Az állam adóssága február folyamán 4.9 millió pengővel apadt és így 106,038.903.61 pengőt tett ki. A fedezeti arány február végén 47.9% volt, a váltóleszámitolási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőkben:

február	7.	---	---	---	---	---	38.089
„	15.	---	---	---	---	---	37.772
„	23.	---	---	---	---	---	37.361
„	29.	---	---	---	---	---	37.312

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, február 29-én összesen 46,075.793 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége február folyamán 2250 pengővel növekedett.

Itt említjük meg a m. kir. Kuriának a kamatkérdésben hozott legújabb jogegységi döntését, amely szerint:

I.

„Az 1923. évi XXXIX. tc. 2. §-ának első bekezdése értelmében járó magasabb kártérítést az olyan pénztartozás után is meg lehet állapítani, amelynek keletkezése óta a pénz értéke számbavehető módon már nem csökkent.

II.

Ha a késedelmes adós pénztartozását akár bírói ítélet, akár szerződés alapján átértékelte (valorizált) összegben köteles fizetni, ebben az esetben az 1923. évi XXXIX. tc. 3. §-a, illetve az 1925. évi XXXVII. tc. értelmében a késedelem idejére az 1923. évi XXXIX. tc. 2. §-ának második bekezdésében meghatározott mérsékelt összegű kártérítés jár, amelyet azonban a bíróság törvényes késedelmi kamat mértékéig le is szállíthat.

III.

Az 1923. évi XXXIX. tc. intézkedései nem érintik az 1877. évi VIII. tc.-nek a kamatláb magasságát megállapító rendelkezéseit. Ehhez képest a bíróság az 1877. évi VIII. tc. 9. §-a vagy más törvény eltérő intézkedései alá nem eső pénztartozások után a lejáratig terjedő időre 8%-osnál magasabb kamatot nem ítélhet meg.

Az elmúlt év folyamán a nagyobb budapesti pénzintézetek közül 5 határozott el tőkeemelést, míg ezidén az évi közgyűlések alkalmával csupán egy pénzintézet hozott hasonló határozatot.

Az ipari jelzáloglevelek kibocsátására új pénzintézet fog alakulni s az érdekeltségek kívánságára tanácskozások folynak abban az irányban, hogy ne csupán a részvénytársaságok, hanem magáncégek is igénybevehessék a záloglevelek alapján kibocsátandó kölcsönöket. Ipari körök számítása szerint a záloglevelek kamatterhe a tekintetbe jövő összes költségekkel együtt 8.1—8.2% körül fog mozogni.

A Magyar Általános Hitelbank 175.000 darab részvényét helyezte el Londonban. A részvények a londoni Rotschild-cégnél maradnak letétben.

Itt említjük meg, hogy „gazdasági kuratórium” név alatt érdekes új intézményt létesítettek Ausztriában. Megegyeztek ugyanis az egyes érdekképviselői kamarák, hogy ezentúl havonta kétszer rendszeresen összejönnek az ipar, a mezőgazdaság és a munkások képviselői, hogy minden technikai kérdést, főleg pedig a racionalizálás szempontjából felmerülő kérdéseket közösen megbeszéljék.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek állandóan következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	367,017.239 pengő
b) idegen valutában	27,299.742 „

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	446,659.489 pengő
b) idegen valutában	221,061.773 „

A takarékbetétek összege február folyamán 11.7 millió pengővel emelkedett, ami kevesebb ugyan az előző két hónap eredményénél, azonban az elmúlt év havi átlagos szaporulatának megfelelő. Ezen emelkedés folytán a takarékbetétek 1913. évi állományuknak 39.3%-át érték el. A folyó számlabetétek összege február hónapban 25.2 millió pengővel csökkent, amiből 17.8 millió az idegen valutában elhelyezett betétekre esik, vagyis a csökkenés túlnyomó része a rövidlejáratu külföldi kölcsönök visszafizetésével áll összefüggésben. Február végén a folyószámlabetétek az 1913. évi álladéuknak 78%-át mutatták.

A pénzpiac helyzete januárhoz képest lényegesebb változást nem tüntetett fel, s a fővárosban viszonylagosan pénzhiány mutatkozott, míg a vidéken inkább pénzsűkéről lehetett beszélni. Tőzsdei célokat szolgáló lombardkölcsönben és napipénzben elég élénk volt a kínálat.

A kamatláb tekintetében változás nem történt. A magánkamatláb prima kereskedelmi váltókra $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ %, a vidékre szóló visszleszámitolási kamatláb $7\frac{1}{2}$ — $9\frac{1}{2}$ %, a vidéki kihelyezési kamatláb $8\frac{1}{2}$ —14% volt. Külföldi hitelajánlatok tekintetében is kielégítő volt a helyzet, úgy a rövidlejáratu, mint a hosszulejáratu kölcsönök terén is.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó két hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31=100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számbavételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1928 I. 31.	1928 II. 29.	1926 XII. 31.	1928 I. 31.	1928 II. 29.
I. Bankok	9.1	10.4	10.2	13.5	18.0	17.9
II. Takarékpénztárak ...	5.3	7.4	7.1	10.6	16.4	15.9
III. Biztosítótársaságok ...	6.3	10.2	9.6	7.6	10.8	10.2
IV. Gőzmalmok	14.3	10.5	10.5	18.2	13.8	13.8
V. Bányák és téglagyárak	44.1	76.6	73.0	55.3	97.4	92.7
VI. Könyvnyomdák ...	16.5	32.5	32.8	37.4	71.9	72.1
VII. Vasművek és gépgyárak	28.8	38.7	36.1	33.5	45.6	42.6
VIII. Közleked. vállalatok ...	8.1	7.8	7.5	11.8	11.7	11.3
IX. Cukorgyárak	73.2	77.7	73.1	83.4	88.2	83.5
X. Gyár- és villamosági vállalatok ...	81.9	96.1	86.5	127.8	148.5	133.7
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok ...	58.3	94.6	90.9	106.9	183.6	176.9
XII. Szállodák és gyógyfürdők	32.4	51.2	49.1	56.5	88.7	85.0
XIII. Textilipari vállalatok ...	29.3	32.9	33.6	40.4	52.6	52.9
XIV. Vegyészeti vállalatok ...	21.8	31.7	31.5	24.0	33.7	33.5
XV. Különféle vállalatok ...	36.3	50.9	48.0	64.0	83.7	78.4
Az összes részvények indexe	16.6	20.9	20.0	22.4	31.5	30.3

Amint a táblázatból látható, a részvényindex február folyamán csökkent s bár e csökkenés nem volt nagyarányú, de azáltal, hogy csaknem az összes részvénykategóriákra kiterjedt, mégis ezt az általános gazdasági helyzet és a vállalkozási kedv kedvezőtlen megítélésének tekinthetjük. Nem látszik alapnélkülinek az a feltevés sem, mely a tőzsdei kedvetlenség okát az iparvállalatok osztalékpolitikájában keresi és a vásárlástól való tartózkodás főokát a beváltatlan osztalékreményekben való csalódásban találja.

Az alkuszdíjak leszállítását a tőzsdei forgalom könnyítése érdekében a tőzsdeadó leszállítása követte. Az újítás abban áll, hogy a bizományos az ügyfél helyett az eddigi 3 ezrelék helyett 1 ezreléket, a Zsírón kívül kötött üzletek után az eddigi 2 ezrelék helyett 1 ezreléket, két zsírotag között a Zsíróban kötött üzletek után az eddigi 1 ezrelék helyett 0.2 ezreléket fog forgalmi adó fejében fizetni.

A mezőgazdaság helyzete.

A februári időjárás a mezőgazdaságra nézve általában véve nem volt kedvező. Egyrészt azért, mert késleltette a tavaszi vetések megkezdését, másrészt azért, mert a szépen áttelelt vetések fejlődésének a megindulását több helyen megakasztotta. A külső gazdasági munkálatok megindultak. A hónap második felében bekövetkezett tavaszi fagyok sok helyen megviselték a repcét és az őszi búzát. Az őszi rozsvetések kielégítő képet nyújtanak. A tavaszi buza és rozs vetése némi késedelmet szenvedett sok helyen. A kerti vetemények részére a talajmunkálatok jól előrehaladtak. A rétek fűnövése a hideg időjárás miatt nehezen indult meg s még a legelők is alig kezdenek fakadni.

A terményértékesítés terén az árak a múlt havihoz képest nem változtak, de általában véve minimális a kereslet is. Tekintve, hogy a Dunán a gabonaszállítás megindult, a tavaszra lekötött gabonakészletek összeszedése megkezdődött. Nagy a kereslet takarmányfélék és tengeri iránt. Az állatárak változatlanok s a gazdák mindenütt az állattértékesítés nehézségeiről panaszkodnak. Igen szomorú a tejértékesítés helyzete, éppen ezért a vajexport előmozdítására történnek kísérletek.

Sajnálatos jelenséggé válhat — az Országos Mezőgazdasági Kamara jelentése szerint — a zöldhitelre való eladások nagymérvű elterjedése. Már nemcsak búzát és rozst, hanem tengerit is adnak el zöldhitelre, sőt sok gazda már gyapjút is leköti. A hitelhelyzet rendkívül nehéz, sőt egyre rosszabbodik. Egyedül az áruhitel terén mutatkozik némi javulás, azonban ez sem a hitel olcsóbbodása, hanem inkább könnyebb hozzáférhetősége révén.

A jószág egészségi állapota, szórványosan előforduló betegségektől eltekintve, jó.

Az állami intézmények és gazdaságok hosszú évi kísérletei alapján a szikes földek megjavítására a Treitz-féle meszezési eljárás sikeresnek bizonyult. Miután az Alföldön közel 800.000 kat. hold meszeszegény kötött szikes föld van, melynek művelése nehéz és költséges és a termés eredménye bizonytalan, a földművelésügyi minisztérium az Állandó Központi Talajjavító Bizottság javaslatára a minisztertanács felhatalmazása alapján elhatározta, hogy állami támogatásban részesíti azokat a gazdákat, akik szikes talajukat meszezéssel megjavítják. A javításhoz szükséges nyersanyagot elsősorban a 300 holdnál kisebb birtokon gazdálkodóknak központilag fogja a minisztérium megszerezni és azt a birtokukhoz legközelebb eső vasuti állomásra elszállíttatja. A javításra felmerülő összes költségeket — kivéve a fuvarozás és talajelőkészítés költségeit — állami támogatás útján előlegezik oly módon, hogy a hitelt a gazdák öt évig kamatmentes hitel gyanánt élvezik és a hatodik évtől kezdődőleg a kölcsönért 5% kamatot fizetnek. Ugyancsak a hatodik évtől kezdődőleg 10 év alatt

évi egyenlő részletekben lesznek kötelezve a gazdák a kölcsönt visszafizetni.

A megjavított szikes szántóföldeknek a megjavítás előtt megállapított földadóját az állam 15 éven belül nem fogja felemelni.

A mezőgazdasági termelés versenyképességének emelése érdekében a gazdatiszti törvényjavaslat előkészítés alatt van. A törvényjavaslat legfőbb intézkedései arra vonatkoznak, hogy az egyes földbirtokosok hogyan és milyen körülmények között kötelesek vizsgázott gazdatiszteteket vagy vizsgázott kezelőket alkalmazni. Eszerint azok a birtokosok, akiknek birtokuk után 10.000 aranykoronát meghaladó kataszteri tiszta jövedelmük van, kötelesek okleveles gazdatisztet alkalmazni. 25.000 aranykoronát meghaladó kataszteri tisztajövedelem esetén minden 25.000 korona jövedelem után 1—1 okleveles gazdatiszt alkalmazása kötelező. A kisebb birtokkategóriák tulajdonosai a birtok nagysága szerint földművesiskolát, vagy pedig téli gazdasági iskolát végzett gazdasági kezelőt kötelesek alkalmazni. Ezek a kötelezettségek természetesen csak akkor állanak fenn, ha a birtokosnak magának nincsen meg a megfelelő kvalifikációja. A javaslat másik része a kötelező gazdatiszti nyugdíjbiztosításról intézkedik. A mezőgazdasági érdekképviselők tetszéssel fogadják a javaslatot.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak február végén:

77 kgos tiszavidéki buza	...	...	31.85
rozs	...	...	29.75
takarmányárpa	...	...	29.—
tengeri	...	...	25.75

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1928 február havában országok szerint csoportosítva, a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g]	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnakőszén	kőszén	barnakőszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
1. Ausztria	5 552	3.700	8.411	59.940
2. Cseh-Szlovákia	211.952	615	51	45.758
3. Románia	—	—	17.300	—
4. S. H. S. állam	—	11.260	14.900	4.463
5. Németország	4.750	—	—	300
6. Belgium	—	—	—	—
7. Lengyelország	432 281	—	—	—
Összesen	654.535	15.575	40.662	110.461

vagyis szénbehozatalunk összesen 670.110 q,
míg szénkivitelünk --- --- --- 151.123 q-t tett ki, ami
az idénynek megfelelően a behozatal terén csökkenést, a kivitel terén
emelkedést mutat.

Széntermelésünk eredménye január hónapban

kőszén --- --- --- 648.000 q
barnakőszén --- --- --- 5,137.000 q volt, szem-
ben az előző havi 669.000, illetve 6,348.000 q termeléssel.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége 5,904.258 kilowattóra volt.

A munkanélküliek számának novemberben megkezdődött emelkedése, amely rendszerint évadszerűleg februárban szokott legmagasabb ponton állani, ez évben, valószínűleg az erősebb januári emelkedés következtében, februárban irányt változtatott és némi csökkenésről adhatunk számot. A munkapiac helyzetének javulását elősegítette a kedvezőbb időjárás is. Február végén 1.1%-al kevesebb volt a munkanélküliek száma, mint az előző hónapban és 17.8%-al kevesebb, mint az előző év február havában. Területi megoszlás tekintetében is változott az irányzat, mert míg az előző két hónapban vidéken volt kedvezőtlenebb a munkapiac helyzete, addig februárban már a javulás főleg vidéken volt tapasztalható. A nemek szerinti megoszlást illetőleg is februárban az előző hónappal szemben a nők hátrányára történt eltolódás.

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt februárban 1029, ebből 821 férfi és 208 nő.

A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélküli volt február végén 16.215, akik közül 14.400 férfi és 1815 nő. A munkanélküliek közül budapesti volt 9114.

Az Országos Munkásbiztosító Pénztár taglétszáma volt Budapesten:

férfi	--- --	272.048
nő	--- --	163.117

összesen 435.165, ami az előző hónappal szemben (418.154) lényeges emelkedést tüntett fel.

Az ipari termelés ugy mennyiség, mint minőség tekintetében kedvező előhaladást tüntet fel, úgyhogy a májusban megtartandó nemzetközi árumintavásáron ipari termelésünk még az előző évinél is kedvezőbb eredménnyel szerepelhet. Az állami beruházások jelentékeny része az ipari termelés körébe vág s főleg az utépítés terén fogja az állami munka az ipart foglalkoztatni.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala február folyamán némi csökkenést mutat, ami az ipari anyagok és termékek csoportjában jelentkező áresésnek tulajdonítható. Jeletékényebb mértékben olcsóbodott az ára a bőrárúknak, melyeknél rövid idővel ezelőtt volt lényegesebb emelkedés, a külföldi kőszén, ón, horgany, tűzifa és ujságpapiros. Az élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek ára ezzel szemben emelkedett, amit főleg a rozs és árpa, valamint a borju és sertés árának megszilárdulásával magyarázhatunk. Az utolsó év alatt a mezőgazdasági index 3 ponttal, az ipari index 11 ponttal lett magasabb.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1927 II. 28.	1928 I. 31.	1928 II. 29.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	127	125	126
Ipari anyagok és termékek	130	142	140
Nyersanyagok	126	139	137
Gyártmányok	132	130	130
Belföldi árú	125	134	133
Külföldi árú	137	136	134
Az összes árú átlaga	129	135	134

A *létfenntartási index* február folyamán minimálisan csökkent, ami az ipari cikkek árenyhülésének tulajdonítható, azonban ez előző év február hónapjával szemben a megélhetési viszonyok tekintetében drágulás mutatkozik. Az árindexek következő tájékoztatást nyújtanak:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
1927 február 28. --- ---	108	123	118·7
1928 január 31.	112·3	124	120·67
1928 február 29. --- ---	112·1	123·7	119·57

A budapesti *közraktárak forgalma* a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
Február --- --- ---	278.636	57.055	75.505	260.186
b) biztosítási érték pengőben				
Február --- --- ---	10,673.400	2,021.900	2,954.400	9,740.900

A közraktári forgalom az előző hónappal szemben sem a készletek, sem a beraktározás és kiraktározás terén lényeges eltérést nem mutat, az előző év megfelelő hónapjával szemben pedig minden téren némi emelkedés mutatkozik.

Folyó év január havában a behozatal értéke 84.9 millió pengő, a kivitel értéke pedig 54.2 millió pengőt tett ki, a külkereskedelmi mérleg passzívuma tehát 30.7 millió pengő volt, szemben az előző év január havi 15.2 millió pengővel. A múlt év januárjával szemben a behozatal 11.6 millió pengővel emelkedett s a kivitel 3.9 millió pengővel csökkent. A behozatalnál nagyobbarányú volt a növekedés a pamutszöveteknél, nyers juta, selyem, selyemfonáláruknál és a szénnél. Csökkent a behozatal a gyapjuszöveteknél, dohányynál és fánál. A kivitelnél növekedett a toll- és lisztkivitel, csökkent a rozs, szarvasmarha és leöltbaromfi kivitele.

Ezen költségvetési év folyamán Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő összeállítást adhatjuk:

1927—28. évi	Behozatal	Kivitel	Különbség
	millió pengőben		
július --- --- ---	88·3	57·4	— 30·9
augusztus --- --- ---	107·5	75·9	— 31·6
szeptember --- --- ---	115·0	82·1	— 32·9
október --- --- ---	111·8	80·7	— 31·1
november --- --- ---	104·3	81·9	— 22·4
december --- --- ---	103·5	79·9	— 23·6
1928 január --- --- ---	84·9	54·2	— 30·7
összesen ..	715·3	512·1	203·2

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak áruforgalma január hónapban a következő volt:

1928. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakományi áru	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
január	23.845	2,627.475	33.772	4,277.475	1,358.814	157,780.611

A Máv. vonalain átfutó forgalom januárban 44.569 tonna 11,782.456 tonnakilométer volt, ami minimális emelkedést mutat az előző hónappal szemben.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	1928 január	
	tonna	tonna-kilométer
árpa	6.252	800.256
buza és kétszeres	33.185	3.749.905
rozs	4.233	431.766
tengeri	20.532	3,305.652
zab	3.841	472.443
egyéb gabonanemű	1.406	198.246
gabonaneműek összesen	69.449	8,958.268
ásványszén, koks, brikett és liquit	452.307	43,873.779
bányafa	8.720	1,315.440
gömb és rönkfa	20.889	2,861.793
tűzifa	136.470	16,239.930
talpfa	4.825	506.625
szőlőkaró	1.627	172.462
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	42.716	5,937.524
faneműek összesen	215.247	27,043.774

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt február végén:

automobil	13.217
motorkerékpár	5.229
összesen	18.446
ebből vidéken	40·8%

Fenti gépjárművekből volt 8251 személykocsi, 2939 teherkocsi, 416 autóbusz, 1109 bérautó, 502 egyéb gépkocsi, 697 mellékülés motorkerékpár, 4532 mellékülésnélküli motorkerékpár.

A géperejű járművek számának növekedése február folyamán 1.8%-ot tett ki, amelyből az autók számának növekedése 0.7%, a motorkerékpároké pedig 4.6 százalék.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1928. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasuton	hajón	vasuton	hajón
	m é t e r m á z s a			
február	4,491.510	229.664	848.316	17.652

A Budapestre érkezett hajók száma februárban: 703.

A Budapestre érkezett idegenek száma 18.601, akik közül külföldi 3629, megszállt területi 2513.

Budapestre érkezett 75 repülőgépen 67 személy és 2.272 kg. teher
 Budapestről indult 79 „ 102 „ „ 1.872 „ „

Szocialpolitika.

A munkások órábére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 december	1928 január	1928 február
bádogos... ..	70 fill.	80 fill.	91 fill.
asztalos	68 „	74 „	78 „
szabó	68 „	61 „	55 „
kőműves	82 „	89 „	94 „
napzámos	48 „	49 „	45 „
gyári munkásnő ...	27 „	28 „	31 „
napzámosnő	44 „	57 „	46 „

Az aggkori és rokkantsági biztosítással kapcsolatban felmerült az a terv is, hogy a kormány felügyelet alá kívánja helyeztetni a pénzintézetek és iparvállalatok nyugdíjalapjait.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt február hónapban:

földszintes házakra... ..	46
emeletes házakra	9
egyéb új építkezésre	8
átalakításra	118

A befejezett építkezések száma volt február havában:

földszintes lakóház	35
emeletes lakóház... ..	15
egyéb új épület	1
átalakítás... ..	67

Az újonnan keletkezett lakások száma ugyanezen idő alatt egy-szobás 116, kétszobás 63, háromszobás 75, négyszobás 66, ötszobás 13, hatszobás 18; az újonnan létesült szobák száma összesen 1265.

Jelentősebb sztrájkmozgalom vagy munkáskizárás nem fordult elő.

Ifj. Rác Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Neubauer Ferenc</i> : Földbirtokmegosztás és többtermelés	426
<i>Varga István</i> : A jelentősebb budapesti pénzintézetek helyzete az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében	444
<i>Balogh Tamás</i> : A német hivatalos gazdaságstatisztika újjászervezése és tevékenysége	486

Közlemények

<i>Buday Gyula</i> : Külföldi értékpapír-emissiók a newyorki tőzsdén	504
<i>Balogh Tamás</i> : A német birodalmi gazdasági tanács szervezete és működése	511

Könyvismertetések

<i>Dékány István</i> : A marxista osztályelmélet. (Surányi-Unger Tivadar.) — <i>Dr. Illyefalvi I. Lajos</i> : Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve XV. évfolyam. (Szádeczky-Kardoss Tibor.) — <i>Edmund Herzfelder</i> : Die Goldwährung als eine Fiktion der Nationalökonomie. (Judik József.) — <i>Carl Rosch</i> : Kreditinflation und Wirtschaftskrisen. (Hammersberg Miklós.) — <i>C. H. Kisch, C. B. and W. A. Elkin</i> : Central Banks. (Óvári Papp Zoltán.) — <i>W. Randolph Burgess</i> : The Reserve Banks and the Money Market. (Buday Gyula.) — <i>Dr. Fritz Tänzler</i> : Aus dem Arbeitsleben Amerikas. (Neményi Endre.) — <i>Aperçu de la démographie des divers pays du monde</i> . (Viener Andor).	516
---	-----

Folyóiratok szemléje	536
-----------------------------	-----

Világ gazdasági visszapillantás 1927-re II. (Zelovich L.)	544
--	-----

Magyar Közgazdasági Társaság	554
-------------------------------------	-----

Közgazdasági Krónika. (Ifj. Rácz L.)	557
---	-----

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejébe jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
: : (I. Műgyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. : :
Segédszerkesztő : K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtíkára. (I. Budafoki-ut 5.)
Telefon : József 331—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. kötet : SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR :

A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése

ÁRA 10 P

V. kötet : BALOGH TAMÁS :

A német pénzügyromlás oknyomozó története

ÁRA 6 P

VII. kötet : DOMANY GYULA :

A valutarendszerek elmélete

ÁRA 10 P

Földbirtokmegoszlás és többtermelés.

A létező és ismert földbirtokmegoszlási rendszerek eredetére és kialakulására nézve még nincsenek teljesen kialakult nézetek a tudósok. Különösen arra nézve térnek el a nézetek, hogy miként alakult ki az egyéni földtulajdon rendszere és mennyiben előzte meg azt vagy sem a tulajdon közössége, másrészt pedig az befolyásolja a történelmi kialakulás felőli nézeteket, hogy mindenütt, főleg ugynevezett kulturnépeknél, illetve kulturterületeken túlnyomó befolyást tulajdonitanak a földítási és hatalmi tényezőknek. Messze vinne bennünket, ha a kérdés ily mély vizsgálatába bocsátkoznánk, két szempontot azonban, amelyeket általában alig vettek figyelembe eddig a földbirtokviszonyok kialakulásának tanulmányozásánál, ki szeretnék emelni. Az *egyik* az, a modern kapitalisztikus gazdasági rendszer által kidomborodott körülmény, mely bizonyos, az emberi tulajdonságok egyenlőtlenségén alapuló *különös rátermettséget kíván az önálló gazdasági lét fenntartásához*. A tudományos kutatás eddig még csak a modern termelés „kapitányairól”, a vállalkozói réteg kiemelkedő kiválóságairól állapította meg azt, hogy ennek különös képességek képezik az alapját, ellenben alig vonta le az egész vonalon a kellő következtetést. Mert nemcsak a nagy vállalkozóknak, a gyáripár, a tőzsde és a bankvilág urainak van szükségük különös rátermettségre ahhoz, hogy nehéz feladatuknak megfeleljenek és a kemény gazdasági harcban el ne bukjanak, a valóság az, hogy minden önálló vállalkozásként megnyilvánuló gazdasági tevékenység, legyen az bármily kis kaliberű és tartozzék akár a kereskedelem, akár az ipar, avagy az őstermelés köréhez, oly egyéni tulajdonságokat kíván attól, aki állandó megélhetését így kívánja biztosítani, amelyek nem minden emberben vannak meg egyenlő mértékben, és ez az, ami a siker mértékére döntő befolyást gyakorol, de amely tulajdonságok sok emberből teljesen hiányoznak is, legyen más tekintetben bármilyen kiváló tulajdonságokkal is megáldva. Szerény véleményem szerint arról is lehet beszélni, hogy az emberi egyenlőtlenség eme jelensége, a történelmi múlt folyamán miként befolyásolta a fölé- és alárendeltség alakulásait, de amidőn most a kapitalista gazdasági rendszerben, gazdasági téren való teljes szabadság és egyenlőség mellett megnyilvánul, létezése

és döntő fontossága, legalább e téren le nem tagadható. Mert ma szembeötlő az a jelenség, hogy vannak embertársaink között olyanok, kik a mások által eléjük adott feladatokat anyagi létük azok által való biztosítása mellett teljes megelégedésre, gyakran kitünően teljesítik, ellenben saját lábukon megállani nem tudnak, tehát mihelyt valami önálló vállalkozásba fognak, felmondják a szolgálatot. Talán a legkirivóbb példaképen említhetném fel azokat a nagykeresetű, szorgalmas, pontos és takarékos fizetőpincéreket, akik közül, mikor önállósítják magukat, tiz közül nyolc mindig hamar tönkremegy s folytatja ott, ahol kezdte akkor, midőn az alkalmazotti pályán először küzdötte fel magát a fizetőpincéri pozícióig. Nézetem, melyet az életben szerzett tapasztalataimból merítek, az, hogy minden terén a gazdasági tevékenységnek, le a legalacsonyabbig, megvan és tevékenyen hatékony ez a különbség, tehát a mezőgazdaság terén is, ahol hányszor találkoztam jóra való ispánokkal, öregbéresekkal és másokkal, akik emberöltőn át összekuporgatott pénzeeskéjükkel önállósítva magukat, hamarosan fulladoztak a bajok tengerén, ellenben láttam öreg parasztokat, akiknek családja önállóságát már nemzedékeken keresztül sokkal sanyarubb viszonyok közt, párját ritkító nélkülözések árán is meg tudta őrizni. Sőt emberi tudás, értelem és erkölcsi érték tekintetében amazok mérhetetlenül magasabban állottak emezeknél, ellenben a gazdasági önállósághoz való szívósság, ahhoz szükséges, bizonyos tájékozódási és alkalmazkodási képesség hiányában, úgy szólván egyenesen csak a másoktól való gazdasági függés állapotában való boldogulásra voltak predestinálva. Én erre a körülményre már párszor rámutattam a földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatban, jelezvén, hogy azoknak, akik nincsenek gazdasági önállóságra teremtve, pedig ilyenek sokan vannak, hiába adunk földet, akár ingyen is, akár ismételten, mert azok azt megtartani sohasem fogják tudni és ugyanerre a tanulságra kell rávezetnie, sokkal élesebben, sokkal nyomatékosabban az egész világ figyelmét annak, ami ma az orosz szovjetköztársaság területén lefolyik.

Mert a *másik szempont*, amire rámutatni kívánok, az, hogy *a birtokmegosztás egyenlőtlensége oly szükségszerűség, mely tisztán a gazdasági körülmények kihatásaként* akkor és ott is előáll, ahol a tiszta fejlődést semmiféle zavaró körülmény nem befolyásolja, sőt akkor is, hogyha a mesterségesen előállított egyenlőséget erővel szeretnők fenntartani. Ha ennek elvitathatatlan bizonyítékát eddig produkálni nem tudtuk, úgy most fényes igazolást nyert azzal a ténnyel, amelyet Szovjetoroszország területén észlelünk, ahol minden támogató, hatalmi erő nélkül, sőt egyenesen a nem gazdasági eredetű befolyások ellenére, tehát nyilván parancsoló szükségszerűséggel előáll a takarékoság és szorgalom különbözőségének eredményeként, nemcsak a birtokegyenlőség lassu és fokozatos meg-

szűnése, hanem egyenesen életképességre kapnak egy-egy gazdasági körzetben a gazdaság vezetésére és a bér munka kihasználására hivatott középbirtokok is. Minden hiteles oroszországi hír ezt erősíti meg, ami természetes is, mert a különbségek kifejlődését nemcsak a szorgalom és takarékoság jutalma idézi elő, hanem az önállóságra nem termettek törekvése a másokra való támaszkodás alapján való elhelyezésre is. Ez pedig talán még az erősebbik ható tényező a kettő közül abban az irányban, hogy munkaalkalmakat nyújtó gazdasági egységek álljanak elő. Így a szovjetrendszer ebben az irányban is a természetes emberi fejlődés szükségszerűségének igazolását nyújtó kísérlet erejével hat, és ezzel, de csakis ezzel, és mennyi szenvedés és pusztulás árán, tevékeny előmozdítójává válik az emberiség haladásának.

Igy tehát megállapíthatjuk, hogy fontos elemi tényezők működnek közre éppen a most uralkodó gazdasági viszonyok között a birtokmegoszlás egyenlőtlensége irányában. De a tudomány megkísérelte már a multa nézve is, hogy kutassa a birtokviszonyok alakulását ott, ahol feltehető, hogy nem hatalmi rétegeződés által befolyásoltan, hanem ettől mentesen, tisztán a gazdasági és népességi viszonyok hatása alatt alakult ki. Röviddel a háború előtt kezembe akadt egy kis munka, lengyel ember írta angol nyelven és tartalma a mai viszonyok között annál tanulságosabb, mert elsősorban olyan orosz uralom alatt állott, szibériai néptörzsek viszonyainak tanulmányán alapul, melyek ma szovjeturalom alatt állanak, de amelyek ez irányú viszonyaihoz, köztudomás szerint, a kommunizmus urai sem nyultak hozzá. A Stolipin-Kriwoshein-féle orosz földreformot megelőzőleg ugyanis az orosz kormány egész tudós gárdával alaposan tanulmányoztatta az uralma alatt álló primitív népek birtokviszonyait és a vizsgálatok igen érdekes anyagot produkáltak. Eszerint úgy volna, hogy mindenütt, ahol kizárólag a gazdasági szempontok alapján rendeződik a gazdasági célra igénybe vett föld birtoka, elsősorban a ráfordított munka, a hozzákötött befektetés alapítja meg a földhöz való tulajdonjogot s annak kiterjedését. A házhely, a szőlő, az irtás mindig azoké, akiknek munkája fekszik benne. A szántóföld is, csak hogy ez a primitív viszonyok közt csak egy vetésforgóra számít munkabefektetésként. Generációk gazdasági kialakulása rögzíti meg azután ezt is. Még a tanya- és falurendszer elfogadása is gazdasági, illetve népsűrűségi viszonyokra vezethető vissza, szerző példái szerint, mert ez teszi lehetővé a közös fajzást, közös legelőt s így a több embert ellátó szántóterület kiterjedését mozditja elő. Példák vannak arra, hogy ugyanazon néptörzsek a gazdasági szükségszerűség és éghajlati viszonyok szerint cserélték fel és vissza a tanya- és falurendszert. Ezt látszanak bizonyítani, közbevetőleg mondván Alföldünk viszonyai is, mert hiszen tudjuk, hogy ott a tanya-

rendszer csak a török hódoltság által előidézett lakosságritkaság hozta létre, a mohácsi vész előtt ott is általános volt a falurendszerű telepedés. A tanyarendszer csak ott állandó, ahol azt a tulajdoni viszonyok megrögzítése tartja fenn, mint ma az Alföldön, illetve ahol az éghajlati viszonyok ezt a gazdálkodási rendszert teszik kizárólag lehetővé. És seholsem találunk egyenlő birtokmegoszlást, mindenütt, ahol az első foglalás joga a gazdasági szükségszerűség alapján érvényesült, kizárólag ez a szempont döntő és az ember annyi földet kerit hatalmába, amennyire szüksége van és amennyit gazdasági erejével hasznosítani tud.

Nem kívánok a jelenségek ez irányú vizsgálatába tovább menni a kelleténél és így csak egy pillantással utalok a mai kulturvilág birtokmegoszlásainak a fejlődési tüneteire. Itt a különböző népelemek egymásra tolódása, a hódítás hatalmi erejével elismerten befolyásolta a birtokviszonyok kialakulását, mégsem vonható kétségbe, hogy a gazdasági szempontok is befolyással voltak arra nézve, hogy miképen gyakorolják a felülkerekedett hatalmi rétegek hatalmukat e téren és mindig a gazdasági lehetőségek szabták meg azt a módot, ahogy a hódítók bántak a legyőzöttekkel. És érdekes rámutatni George d'Avenelnek, a híres francia gazdaságtörténésznek megállapításaira, melyek szerint a 13-ik században a gazdasági szükségszerűségnél fogva magától azok ölébe hullott Franciaországban a föld tulajdona és birtoka, akik azt tényleg művelték, amint hogy viszont ugyanilyen eredetű körülmények zuditották nyomorba és szolgaságba a 18. századbeli francia földművest.

Vizsgálataimból és tanulmányaimból mindinkább az a meggyőződés kristályosodott ki bennem, hogy a *földbirtokmegoszlás mindenkor és mindenütt sokkal nagyobb mértékben természeti és gazdasági körülmények eredője, mint általában feltételezni szokták és így az azon való mesterséges változtatás lehetőségének határai is korlátoltak* és inkább csak ott indokolt a szabad fejlődésbe való belenyulás, ahol *hátrányos körülmények* gátolván a helyes alakulást, *azok elhárításáról van szó.*

Igy hazánkban is a török hódoltság embervesztesége, amelyet a 19. század elejéig a legliberálisabb telepítési politika mellett sem tudtunk kellően pótolni, — ugy, hogy ugrásszerűen jutottunk bele a kapitalista mezőgazdasági termelés korszakába és így egészségesen elhelyezhető földműveslekosságunk önálló gazdasági egyedekként való elhelyezkedését a nagybirtok vállalkozói formában való hasznosításának elterjedése meggátolta — idézte elő a többi, hasonló gazdasági és kulturális viszonyok között élő középeurópai államtól eltérő birtokmegoszlásunkat, melynek a fejlődést lehetségessé tevő jogi meglazítása éppen a helyes gazdasági szempontok érvényesü-

lésének lévén hivatott kaput nyitni, csak annyiban igazolt, amennyiben ezeknek tényleg meg is felel, és csak annyiban fog tudni érvényesülni is. Ezek a gazdasági szempontok pedig magukban foglalják a többtermelés szempontját is, amint azt talán sikerül kimutatnom.

Minden időnek és helynek megvan eszerint a maga leg-helyesebb birtokmegoszlása, mely azok kezébe adja a földet és olyan nagy darabokban, ahogy azok a legtöbbet tudják abból kitermelni, annak folytán, mert övék a tudás is, de a képesség többi nélkülözhetetlen tényezője is, a munkaerő és a tőke, és végül — last but not least — az önálló vállalkozásra való rátermettségük is. Lehetetlen, hogy mindenkinek, de lehetetlen még az is, hogy minden hivatásos földművelőnek, akárcsak minden földműves családfőnek önálló birtoka legyen, amiből következik az is, hogy a birtokegyenlőség is lehetetlen, mert nem is beszélve a szorgalmasabbak és takarékosabbak szükséges jutalmazásáról, *gondoskodni kell az önállóságra nem termettek munkájáról és ellátásáról is.* De a természeti, tehát ugynevezett éghajlati viszonyok is beleszólnak a birtokmegoszlásba és nemcsak a tanya-, illetve falurendszer kérdésére gyakorolnak befolyást, hanem lényegesen befolyásolják a birtokkategóriák arányát is. Mert ha nem lehet elfogadni pusztán hatalmi szempontok eredményének azt, hogy azon területen, amely egyenlőképen a gabonaneműek termesztése által dominált zónába esik, a gazdasági egységek annál kisebbek, mennél nyugatabbra megyünk a tenger felé, ellenben annál több a nagyobb birtok, mennél keletebbre megyünk, a régi világ szárazföldkomplexumának szíve felé, akkor ebből, nézetem szerint, nagyon helyesen azt a következtetést kell levonni, hogy mennél egyenletesebbek a természeti, elsősorban a csapadéki viszonyok, tehát *mennél kevesebb a gazdasági eredmény időjárásbeli kockázata, annál tágabb a tere a gazdaságok elapródásának, és minél ellenkezőbbek a viszonyok, annál több teret kell engedni, ceteris paribus, a nagyobb gazdaságoknak.* Nagy problémák ezek és kifejtésük és megalapozásuk köteteket venne igénybe. Kétségtelennek tartom, hogy a mai kor szövevényes gazdasági kapcsolatait és egymásba fonódó hatóerőinek és tényezőinek eredményeképpen megnyilvánuló gazdaságpolitikai fejlődés szempontjából *a földbirtokmegoszlást akkor lehet helyesnek tekinteni, hogyha abban az emberanyag minél nagyobb része minél hatékonyabb munkára egyesítve a legteljesebben használja ki a természeti lehetőségeket, a rendelkezésére álló munkaerőt és tőkét.* Nyilvánvaló, hogy ez mai napság csupán a gazdasági egységek nagyság szerinti skálájának teljes alkalmazása, mégis olyan elosztása mellett van meg, amelynél mindenki képessége és gazdasági ereje teljét ki tudja használni. Ezzel a szemponttal harmónikus még az, hogy a gazdasági egységek nagyságának mértéke és részesedési aránya a

nagyobbak javára nő az éghajlat kontinentalitásával és csökken a munka és tőke intenzivitásával.

Nem kívánok itt kitérni a gazdasági irodalomból annyira ismert vitára a birtokkategóriák egymáshoz mért termelékenysége, illetve előnyössége kérdésében. Utalok e tekintetben a közismert művekre: David, Daniel, Ehrenberg, Sering, Waterstadt, Laur műveire és az újabbak közül különösen Skälweit igen pártatlan és objektív fejtegetéseire. Nálunk a magyar gazdasági irodalomban alig találunk ez irányban mélyen járó, már kiindulásában előítéletet el nem áruló munkára, az egy Kenézét kivéve, amelyet elolvasni és konzervatív nemzeti álláspontként tiszteletben tartani igazán nem ártana. Mert ha a nemzetközi tudomány megállapításait e téren csak némileg elfogadjuk mérvadónak és ha emellett figyelembe vesszük azt a nüanszbeli különbséget, amelyre Középeurópa nyugatibb része és hazánk földje közt éghajlata tekintetében éppen az előbb rámutattam, akkor is igazoltnak kell venni, hogy nálunk aránylag sem olyan a birtokmegoszlás, mint a hozzánk hasonló gazdasági kultúrával és természeti feltételekkel bíró országokban, melyek birtokmegoszlása egészségesebb fejlődést mutat. S hogy ez hátrányos gazdasági, tehát nemzeti szempontból is és hogy így nem felel meg a helyes birtokmegoszlás általánosan felállított alaptételének, azt fogjuk röviden megvizsgálni és, úgy vélem, meg is állapíthatni.

Eznek vizsgálatánál nem fogunk csupán a jelenlegi viszonyokból kiindulni. Ha csak ezekből vonnók le következtetéseinket, akkor méltán vethetné szembe valaki, hogy ezek nem lévén normálisak és megállapodottak, belőlük tanulságot vonni nem lehet. De ezzel az ellenvetéssel is találkozhatunk, hogy pont a mai viszonyokkal szemben egész más képet kapnánk, hogyha csak egy-két évvel korábbi viszonyokból indulnánk ki. Biztos és alapos kiindulási pontul itt csak a háboru előtti viszonyok szolgálnak annál is inkább, mert bővebb adatokkal is csak ezekre nézve rendelkezünk.

Előljáróban azonban egészen röviden kitérek a modern Magyarország földbirtokstruktúrájának történelmi okaira is, melyek közül a legfontosabbat már említettem: a török hódoltságot. Nyilvánvaló tényként fogadhatjuk el, hogy a mohácsi vész előtti, mondjuk Mátyás király korabeli ország elég sűrűn volt lakva és azt földművelő lakosság falvai arányos sűrűségben borították. Különösen a sík területekre állott ez, azokra, melyek intenzívebb mezőgazdálkodásra alkalmasak voltak, azokra, melyeket elsősorban ért a török megszállás. Azt is tudjuk, hogy a török hódoltság és azt követő szabadságharcok lezajlása után, tehát a szatmári béke idejében, alig lézengtek az emberek ezeréves hazánkban. *Acsády Ignác* igen alapos tanulmánya szerint legfeljebb 2 millióra volt tehető akkor az egész ország lakossága. Ebből az állapotból nőtt ki a további békés

időkben természetes szaporodás és igen erélyes, sajnos, nemzetiségi szempontból éppen nem válogatós telepítés útján az ország későbbi lakossága. Ha már most ennek település, tehát földbirtokmegoszlás szempontjából való kialakulását nézzük, akkor a legrégibb adatokat talán az országgyűlések dikális rendelkezéseinek feldolgozása útján kaphatnók meg. Sajnos, ilyenrel ezideig nem rendelkezünk. Azután az urbériségi adatok vetnek világot az egyes jobbágyközségek fejlődésére. E tekintetben óriási és igen értékes anyag bujkál még az egyes törvényszékek irattárában heverő urbéri iratok csomóiban. Én sok ilyen csomót áttanulmányoztam és édekes adatokra bukkantam. Néhol 5—6 urbéri tabellára is lehet találni, az 1760-as évektől, Mária Terézia urbéri rendeletének idejétől fogva az 1830-as évekig. És arra a meglepő jelenségre jöttem rá, hogy az 1800-as évekig, tehát a XIX. század elejéig nemcsak az urbéreszek száma szaporodik az idővel és tabellával, hanem egyuttal a jobbágytelkek száma, vagyis az urbéri birtokok kiterjedése is. A napoleoni háborúk alatt azonban megáll ez a fejlődés és többé nincs urbéri területkiterjesztés, csak az urbéri családfők száma emelkedik, emelkedik pedig lényegesen néhol 40—50%-ot is. Országos átlagban 1836-ban már most Fényes Elek 619.000-re, Galgóczy statisztikája pedig 545 000-re tette az urbéres jobbágyak számát, akik a nekik juttatott urbéri területen gazdálkodtak. Fényes szerint 545.000 jobbágytelken élt ez a 600.000 paraszt. Galgóczy részletes statisztikája szerint a parasztok egyötödének volt $\frac{1}{2}$ teleknél nagyobb gazdasága, kereken 400.000, azaz nyolctizenegyed részük esett $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ telek közé és csak 22.715-nek, azaz 4%-ának volt $\frac{1}{4}$ teleknél, vagyis 6 magyar holdnál szántóföld és rétnél kevesebb birtoka. Erre következett azután az az urbéri rendezés, amely még inkább visszaszorította a gátakat és a mezőgazdálkodó lakosságnak az a megkétszereződése, amely a megrögzített helyzetben, egy csaknem mozdulatlan területrésze szorulva, a kisgazdaságok elaprózását az $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ telkes kategóriának az $\frac{1}{4}$ -en aluli kategóriával való helyettesítését, egyfelől az egy gyermekrendszerhez való menekülést, másfelől azt idézte elő, hogy tőlünk nyugatra maradt az erőszakos földreform demarkációs vonala, ahelyett, hogy tőlünk keletre húzódott volna.

Ennek a helyzetnek a hatásai annál inkább érvényesültek, mert az egyes birtokkategóriák gazdasági szempontból való sajátlagos fejlettségének vizsgálata nem igazolja háboru előtti birtokmegoszlásunkat általános gazdasági szempontból sem. Amint a kisbirtokos földmivesrétegek anyagi és szellemi fejlődésével mind erősebben kapott életre a törekvés a nagybirtokrendszer jogi sérthetlenségének felborítására,

mind élesebben nyilvánultak meg a magyar közéletben azok a hangok, melyek általános nemzetgazdasági szempontból igyekeztek igazolni a fennálló viszonylatok helyességét. És ha tekintetbe vesszük, hogy a nagybani mezőgazdálkodás előnyeiért még egy Tisza István is lándzsát tört, kétségbevonhatatlannak kell elfogadnunk, hogy ez a védekezés sikerült volna is akkor, hogyha érdemben igaza lett volna, nem a kis- és nagybirtok általános termelékenységének viszonylatában, hanem, és ezen áll a hangsúly, legalább abban a tekintetben, hogy általában tényleg állott volna a magyar nagybirtokra nézve az, amilyen színben azt a védők feltüntetni igyekeztek. Vagyis elméletileg kifejezve, hogyha a népesedési és társadalmi szempontoktól eltekintve, kizáróan gazdasági szempontból helytálló lett volna, az, hogy a helyes munka és tőkehasznosítást a nagybirtokrendszer képviselte volna, főleg a vállalkozói képesség és tőkeerő tényleges eloszlásának eredményeképpen a nagybirtok Magyarországon. Ezzel szemben azonban a valóság az, hogy voltak ugyan egyes kitűnően vezetett és beinstruált nagybirtokaink, általában azonban nagymértékben szenvedtek nagybirtokaink már a háboru előtti boldog korban is tőkeszegénységben és ebből eredő gazdasági bajokban, ugyannyira, hogy általában a rendelkezésre álló adatok szerint nemcsak a nagy- és kisbirtokok viszonyainak ama különbsége, mely a nyugateurópai államokban fennáll, volt meg a kisbirtok javára nálunk, hanem még más országok nagybirtokaihoz való viszonylatukban is lényegesen elmaradtak. Ismétlem, egyes nagy gazdaságok, ha nem is voltak valami nagyon kiemelkedők rentabilitás szempontjából, de elsőrendűen vezetve, elsőrendűen berendezve, kiváló gazdasági eredményeket értek el, olyanokat, amelyekkel sem a szemtermelés holdankénti átlaga és minősége, sem az állattenyésztésnek, főleg a fajnemesítési feladatai körül elért eredménye terén a kisk gazdaságok nem versenyezhettek. De *egy* ilyen gazdasággal kilenc olyan állott szemben, amely legfeljebb még a szemtermelés terén produkált, imitt-amott helytálló eredményt, ellenben beinstruáltság és állatállomány tekintetében teljesen elmaradt. Állatsűrűség tekintetében pedig még a legelőhaladottabb nagy gazdaságok sem versenyezhettek a kisk gazdaságokkal, csupán tenyésztési mintatelepekként léphettek sorompóba.

Hogy országos átlagban hogy állottunk nagygazdaságaink gazdasági intenzitásával a háboru előtt, néhány számadattal fogom megvilágítani. Az állattenyésztést illetőleg az 1911. évi orsz. állatszámolás adatai szerint esett 100 hektár mezőgazd. területre az 50 holdon aluli gazdaságoknál szarvasmarha 47½, az 50—100 hold közötti gazdaságokban 20½, a 100-tól 500 holdig való gazdaságokban 18, az 500-tól 1000 holdig valóokban 16½, az 1000 holdon felüli gazdaságokban pedig

csak 10½. A sertéseknél pedig 50 holdon alul 48, 50—100 holdig 22½, 100—500 holdig 16, 500—1000 holdig — ez érdekes jelenség — 17, ellenben 1000 holdon felül csak 13. Ezzel szemben Németországban a 100 hektáron, azaz kereken 200 holdon felüli birtokokon a marhaállományból 100 hektárra esik 25. Nálunk a 100 holdon felüli birtokra nézve volt ez a szám 12½. Miután pedig a német 20 hektáron aluli kategóriánál található 100 hektáronkinti 61.2 drb szarvasmarha a mi statisztikánk 48 drb-jához képest jobb arányt mutat, ebből nyilvánvalóan nem lehet a nagygazdaságokra kedvező következtetést levonni. De ezek az adatok már közismertek s így, ha a kérdés tisztázását előbbre akarjuk vinni, akkor mélyebben kell szántanunk. Ezt tesszük, hogyha a nagybirtok állattenyésztését tejgazdasági és állattenyésztési szempontból vesszük vizsgálat alá. E tekintetben pedig az a döntő, hogy a nagygazdaságok, illetve kiskgazdaságok szarvasmarhaállományában mily rész esik a tejelést és ellést teljesítő tehenekre. Ez irányban már régen végeztem számításokat, de ezuttal áll módomban először azokat nyilvánosságra hozni. Meglepő eredményekhez jutottam ugyanis. Eszerint Nagymagyarországon az 1911-iki állatszámítás szerint volt 6,184.254 drb szarvasmarha, ebből 4,976.771 drb a 100 holdon aluli gazdaságokban. A 100 holdon aluli gazdaságokban tehát, amelyek a mezőgazdasági terület 54½%-át birták, volt a szarvasmarhaállomány 83%-a, a 100 holdon felüli gazdaságokban pedig, melyek a terület 45½%-át tették, annak csak 17%-a. Amde a 100 holdon aluli gazdaságok 4,976.771 drb marhájából tehen volt 2,114.135, vagyis az állomány 43%-a, ellenben a 100 holdon felüli gazdaságok 1,207.483 drb marhájából tehen csak 266.627 drb volt, azaz 22%. Vagyis az országban levő 2,380.762 drb tehennek nyolekilencede volt az 54½% kiterjedésű, 100 holdon aluli gazdaságokban és csak egykilencede volt a csaknem ugyanakkora területet tevő 100 holdon felüli gazdaságokban. Ugyanez az eredmény, ha csak a Csonkamagyarországnál csaknem teljesen megmaradt és a gazdálkodás intenzitásában nyilvánvalóan vezető Duna-jobbparti adatokat nézzük. 100 holdon alul itt 48% a tehen, 100 holdon felül csak 22%. Itt a marhaállomány 26%-a esik a 100 holdon felüli birtokra és ez az arány a nagygazdaságokra nézve kedvezőbb, dacára annak, hogy a nagybirtok aránya is felemelkedik 45½-ről 49½%-ra. De még érdekesebbek az általam részletesen kidolgozott somogyi adatok. Somogy megye 1911. évi szarvasmarhaállománya kitett 188.813 drb-ot, ebből 122.353 drb volt a 100 holdon aluli gazdaságokban, 66.460 pedig a 100 holdon felüliekben. Mondjuk, egyik fele a másiknak. Ellenben 100 holdon alul volt 62.289 tehen, a törzsállomány 50%-a, 100 holdon felül pedig 9157 tehen az összállomány 14%-a. Utóbbi lényegesen alatta marad az országos

átlagnak is. Magyarázatát pedig megtaláljuk, hogyha vizsgáljuk a statisztika azon adatait, melyek a 100 holdon felüli gazdaságokat négy kategóriára osztva adják. Eszerint tehát a 100—200 hold közötti gazdaságok szarvasmarhaállományainak 22%-a, a 200—500 holdasokéból 21%-a, az 500—1000 holdasokéból, — itt érdekes és a sertésenyésztési adatokkal párhuzamos emelkedés van, — 32%. De mit tesz mindez akkor, midőn e három gazdasági kategória oly jelentéktelen, hogy a 100—1000 holdig terjedő összes somogymegyei gazdaságban összesen 16.852 drb marha van, ellenben az 1000 holdon felülieken háromszor annyi, vagyis 49.598 drb. És ezek közül csak 6394 drb a tehén, vagyis az állomány 12½%-a. És ez a számadat világot vet arra is, hogy még a 100 holdon felüli gazdaságokban is az 1000 holdon felüliek azok, melyek a legmostohábban állanak marhatenyésztés szempontjából és Somogynak a 100 holdon felüli országos átlagnál rosszabb eredményét éppen az 1000 holdon felüli gazdaságok nagy térfoglalása magyarázza meg.

Ennyit az állattenyésztésről. Elég ez, mert a többi, számbajövő állatfajtáknál a helyzet lényegileg ugyanaz. Mindenesetre kiemelésre érdemes, hogy a nagyobb birtokok között a legintenzívebbek az 500—1000 holdasok voltak. Ez tehát egy olyan birtokkategória, mely külön figyelmet érdemel. Áttérve már most a szoros értelemben vett mezőgazdálkodásra, itt a döntőfontosságú gabonatermelés kérdésénél szemben találok magam az újabban hivatalos adatgyűjtésen is alapuló termésbecslésekkel, amelyek szerint a nagybirtok termése több is, jobb is kat. holdanként. De ha volt időpont, amelyben ezeknek a becsléseknek a helyességét általában kétségbevonni lehetett, a jelen idő az, amelyben az idei, állítólag „közepes jó“ termés hatása a kivitel terén sehogysem akar megnyilvánulni. A németek erre már a háború alatt rájöttek, amidőn a legóvatosabb kalkuláció mellett sem tudták összehozni a hivatalos becslések szerinti eredményt. Nálunk, a háború előtt fix adózás mellett divatos volt a termésátlagokkal parádézni, e tekintetben talán óvatosságra tanított a mai változó adórendszer, de hiába keresem, sehol sem találok a vitathatatlan ténybeli alapot, amely szerint beigazoltnak volna tekinthető általában a nagyobb gazdaságok nagyobb termésátlaga. De ha így volna is, jelentőségéből sokat veszít ez azáltal, hogy a meglevő 9½ millió hold szántóföldünknek csupán 36.7%-a van a 100 holdon felüli gazdaságok kezelésében és a gabonavetések eloszlása még jobban előtérbe tolja a 100 holdon aluli gazdaságok jelentőségét. Azzal szemben, hogy a szántóterület 64.9%-a tartozik hozzájuk, a búzavetés területének 68.7, rozsnak 69.9%, a tengerinek 70.5, a burgonyának 76.5%-a van általuk képviselve. Ezt a M. St. Szemle 1927 októberi számában közölt grafikon élénken érzeteink ele

tárja. Klenéz Béla szerint Nagymagyarország átlag 44 millió mm. buzaterméséből 25 milliót az 5—100 hold közötti gazdaságok termeltek, tehát az egésznek 55%-át ez a 46.5%-os kategória és ennek a mennyiségéből 10—12 millió mm. piacra is került.

A legfontosabb buzánál 46.2%-a a vetésterületnek esvén a 20 holdon aluli gazdaságokra, azok tavalyi 7.4 mm.-ás átlagának az 1000 holdon felüli gazdaságok 9.3 mm.-ás állítólagos átlagára tehát 1.9 mm.-val való emelése 1,210.695 hold után 2,300.320 mm.-val többet jelentene, ellenben a 100 holdon felüli gazdaságok termésátlagának ilyen emelése, ami talán gazdaságtechnikailag is nehezebb feladat, csupán 650.000 mm.-val emelné a termést. Ezt az eredményt éppen a hivatalos statisztika szerint a 20 holdon aluli birtoknál 60 kilós átlagemeléssel elérhetjük. De ezekben már átmentünk a háboru előtti viszonyainkról a jelenlegiekre. Pedig kétségtelen, hogy megcsonkulásunk, míg egyrészt birtokmegoszlás tekintetében a legmostohább arányú területeinket hagyta meg, vagyis azokat, melyekben a nagybirtok legnagyobb kiterjedésű, másrészt kiscgazdaságaink előhaladottabb részének birtokában hagyott meg.

Nem térhetek itt ki birtokmegoszlási viszonyainknak népesedési, szociális és elvitathatatlanul érdekes állampénzügyi kihatásaira. Csak még ama nagygazdaságainkra nézve jellemző adatot közlöm, hogy — Klenéz szerint — Németországban egyötödrész annyi birtok volt egy gazdatisztre bízva, mint nálunk. És utalok azokra a körülményes vizsgálódásokra, melyeket ugyanez a tudósunk fordított a latifundiális birtokmegoszlás és a népsűrűség, valamint az egy-gyermekrendszer között való összefüggésre.

A világháboru kitörése óta igen különböző viszonyokon ment keresztül mezőgazdaságunk. A háboru első ideje a gazdaságokra nézve nagyságra való tekintet nélkül igen súlyos volt és a termelés erős visszafejlődésére vezetett. A nagygazdaságoknál ez a visszafejlődés a háboru egész ideje alatt csak mindinkább fokozódott, a jószágállomány visszament, a munkaerő drágulását csak egy ideig és csak részben ellensúlyozták a hadifoglyok, a rekvirálás és maximálás teljes hatással érvényesült, ami ellen csak egyes, igen tőkeerős gazdaságok tudtak védekezni egyes speciális termelési ágak előtérbehelyezésével, melyekből nagy hasznot huztak. Ennek előnyeit is inkább bérlők élvezték és lettek e révén azután új földbirtokosok. Sokkal nagyobb mértékben tudott védekezni a háborus bajok ellen a kiscgazdaság, mely a 16—17-es években pénzbőségre tett szert, jószágállományát pótolta, sőt emelte, beruházásokat kezdett és ezt a folyamatot át tudta menteni a forradalmak és az ezeket követő időkre, amelyekben azután az emelkedő fogyasztás és nemzetközi elzárkózás idejében a

nagybirtokra is bekövetkezett egy kedvezőbb idő, melyet az adósságok devalválása és a haszonbérösszegek valorizálása is elősegített. Ekkor történtek beruházások is, de nagyjában és egészben, azt hiszem, helyes a megállapításom, hogy a nagybirtok akkor sem hozta be a háborús veszteségeket és nem érte el háboru előtti színvonalát, főleg azért, mert amint ez megállapítható, a birtokosoknak jutott inflációs pénzösszegek igen jelentékeny része a börzejáték útjára tévedve, ismét megsemmisült. Még az is észlelhető, hogy a hasznos célra fordított tőkének is aránytalanul nagy része nem jövedelmező instrukció formáját vette fel, hanem a gazdaságok értékét ugyan emelő, de alapjában véve még a fenntartási költségek terhére eső ingatlanba, épületbe fektetett be, ami ma sok helyen inkább hátrányos tényezőként jelentkezik.

A háboru és a békeszerződés által megváltozott viszonyaink csonka hazánk mezőgazdait oly új helyzet elé állították, mely minden birtokkategóriára kiterjeszti hatását és amelynek termelési feltételeihez nekik szükségképen alkalmazkodniok kell. A szabad világpiaci verseny hátrányaitól ők meg nem menekedhetnek. És adva van számukra termelési költségük emelkedett volta is, mely úgy a munkabéreknél, mint a termelési eszközök beszerzési árainak teljesen el nem tüntethető magasságában nyilvánul meg. Itt kezd már jelentkezni a birtokkategóriák különbözőségéből eredő eltérés. A termelési eszközök magas árának nyomása nemcsak a gazdálkodás egyszerűségével enyhíthető, hanem az egyéni gondossággal, takarékos-sággal is, anélkül, hogy le kellene mondani a termelés intenzitásáról. Sőt a gondosság és takarékos-ság az intenzitás emelkedésével mind erősebb eredményeket produkálhat a termelési munkában személyesen résztvevő, illetve azt egyedül elvégző gazda javára. Ha pedig ehhez hozzávesszük azt a nagy anyagi szenvedő erőt és kockázati coefficientst, amely a munkabérek igen jelentékeny részének kikapesolása, esetleg teljes elesése után egyedül a kiscgazdaságoknál van meg, úgy az egyre csak súlyosbodó mezőgazdasági helyzet mellett csak abba vethetjük reményünket, hogy a kiscgazdaságok lesznek azok, melyek helyüket nemcsak megállani fogják, hanem intenzitásukat is megőrzik, sőt azt fokozni is fogják tudni. Mert amit a nagygazdaságok, körül máris látunk, az az ő irányukban aligha biztat hasonló reménységgel. Sajnos, a legutóbbi években nyilvánosságra került adatok errenézve sem nyújtanak felvilágosítást és itt is várni fog kelleni addig, míg feldolgozva magunk előtt nem fogjuk látni az 1929—30-as években a római nemzetközi mezőgazdasági intézet által előírt egységes szabályok szerint összeállítandó adatokat, de azt hiszem, azt sem fogja senki kétségbevonni, amit közvetlen szemlélet alapján vélek megállapíthatni. Eszerint pedig a nagygazdaságok anyagi hely-

zete ma Csonkamagyarországon nagyon, de nagyon rossz és aligha vélem megakadályozhatónak azt, hogy még rosszabb fejleményeket meg ne érjünk. Az az eladósodás, amely a könnyebb kölcsönszerzés lehetősége folytán éppen a nagybirtoknál nyilvánul meg a legjobban, abszolút számokban ugyan nem éri még el a háború előttit, de ahhoz a jövedelmezőséghez viszonyítva, amelyből a tartozás terhei viselendőek, már is messze túllépi a hajdani mértéket. A legélesebb jele ennek az, hogy éppen az üzemi tőke teljes hiánya folytán, illetve a már terhessé vált adósságok törlesztése érdekében egymás után lépnek olyan nagybirtokosok a bérbeadás útjára, akiknél ugyszólván nobilis tradíció is volt a házikezeléshez való ragaszkodás. De ha ez a módszer a bajokon segítene és egyszerűen és magátólértetődően helyettesítené a tőkegyenge birtokost a tőkeerős s így a gazdasági lehetőségeket végsőig kihasználni képes és kész haszonbérrelővel, akkor ez csak magángazdasági szempontból lenne baj, mert maga a termelés ezzel nem vesztené, hanem nyerne. A szomorú a dologban azonban az, hogy ily haszonbérelőben sincs bőség és amint azt több konkrét esetből tudom, a haszonbérbeadás csak a haszonbérleti instrukció bizonyos felvizezését jelenti. Egészben véve talán javul a helyzet, mert a bérlő átlagban az egész birtokon valamivel jobb intenzitással dolgozik, mint előbb a birtokos, de nem azzal az intenzitással, amivel korábbi kisebb bérletén gazdálkodott. Habár tehát ma is vannak mintaszerűen felszerelt olyan nagygazdaságaink, amelyek minőség és néha mennyiség dolgában is többet nyújtanak a kiskgazdaságoknál, elsősorban a nagygazdaságoknál kell észlelnünk a változott gazdasági viszonyok következtében beállott súlyedést, amelynél fogva tőlük termelési viszonyaink fejlesztését általában nem várhatjuk.

Hogy állunk ezzel szemben a kiskgazdaságokkal? Hogy ezek a háború első idejében beállott nehézségekkel hamarabb és teljesebben végeztek, azt már említettem. Kétségtelen, hogy volt egy időszak, az 1917-es évtől egészen 1921-ig, amikor nemcsak nem szenvedtek a nagygazdaságok akkori bajai-ban, hanem egyenesen pénzbőséggel küzdöttek, annyira, hogy nemcsak instruáltak és investáltak, hanem egyuttal, eleinte a láda fiában, utóbb azonban a pénzintézetekben elhelyezve, jelentékeny készpénztőke felett is rendelkeztek. Ez volt az az idő, midőn nem volt olyan rossz föld, amely a kért áron el nem ment volna. Ez volt az az idő, midőn mindenki földet szeretett volna turni, azt hívén, hogy ez lesz időtlen időig a boldogság biztos módszere. Ekkor vetettek legerősebb hullámokat a földreform iránt való kíváncsalmak, amelyek ugyan jórésztben csak arra voltak jók, hogy helytelen vágányokra tereljék ezt a fontos folyamatot, de táplálkoztak abból a törekvésből is, hogy a munkájukat eddigi földjükön teljesen ki-

használni nem tudó, de tőkeerős, sőt takaréktőkével is rendelkező kisgazdák igyekeztek minden módon szert tenni a harmadik termelési tényezőre, amely nekik egyedül hiányzott, a földre. Ha akkoriban, a Rubinek-féle földreformmankéten úgy precizizáltam a reform hiveinek törekvéseit, hogy „azoknak kell kezébe adni a földet, akiknek van munkaerejük, melyet kellőképpen értékesíteni akarnak, s akiknek van tőkéjük, pénzük és jószáguk, hogy kellő intenzitással foglalkozhassanak mezőgazdasági munkával“ s hogy „nem a cselédeknek és nem a nincsteleneknek kell megfelelő mennyiségű földet juttatni, hanem azoknak a törpebirtokosoknak, akik kellő mennyiségű jószággal, tőkével és munkahajlandósággal rendelkeznek, de ezen meglevőségeiket felhasználni, kellőleg értékesíteni rajtuk kívül eső körülmények folytán nem képesek. Ezért kell, hogy a jelenlegi földreformnak — és minden hasonló reformnak, amely sikerre tart igényt, — célja és alapja az legyen, hogy az ilyen munkakedvűkről és munkaképességükről tanubizonyyságot tett, szorgalmuk, gazdasági képességük, tőkeerejük következtében arra érdemes, jószágok szerzésére és megtartására képes rétegeket juttassa a megfelelő munkaeszközhöz, ahhoz a nyersanyaghoz, hogy úgy fejezzem ki magamat, amely nyersanyag az eredményes termeléshez feltétlenül szükséges“: úgy én akkor nem léptem túl egyáltalán a valóság kereteit, mert igenis, akkor valóban arról volt szó, hogy megvalósítsuk azt a helyes arányt a földbirtok és birtokosai közt, amely megfelelt volna annak, amire már rámutattam, hogy a leghelyesebb birtokmegosztás és ennek megfelelően a legeredményesebb termelés, egy adott helyzetben akkor érhető el, ha a föld, mint termelési tényező, annak megfelelően oszlik meg birtokosai közt, amilyen azok munkaképessége, tőkeereje és vállalkozói képessége. 1920—21-ben ez a képesség elsősorban a kisbirtokosság igen széles rétegeiben volt meg. Azóta a helyzet némileg változott, de korántsem a nagybirtokosság javára, hanem egyedül a kisbirtokosság kárára, amit elismerek. De a jövőbe nézván, ez, szerény véleményem szerint ugyyszólván alig változtat az általam elfoglalt amaz állásponton, hogy a birtokmegosztásunk nem felel meg a leghatályosabb termelékenység szempontjainak és hogy úgy a versenyképesség, mint a többtermelés irányában csak akkor fogunk számbajöhető eredményeket elérni, hogyha birtokmegosztásunk az alsó kategóriák javára jobban közeledik a velünk nyugaton szomszédos európai területek arányaihoz. Mert én azt teljesen hű ábrándnak tartom, hogy üzemtőke-szaporítással, kölcsönpénzzel, főleg külföldivel, mert csak ez jöhet itt számba, tevőlegesen képesek legyünk nagybirtokaink gazdálkodási helyzetén javítani. Ezt nem cáfolja meg egyes gazdaságok fényes eredménye sem, mert ez véges tőkét igényel és többnyire különösen kedvező tőkeforrásokkal magya-

rázható, ellenben a magyar 500 holdon, vagy csak 1000 holdon felüli összes gazdaságokat aránylagos színvonalra emelni, azon tartani, sőt tovább fejleszteni, ehhez nemcsak akkora tőke kellene, amelyre számítani nem lehet, hanem ennek még a rentabilitás problémátikusága is akadály, mert nem olyanok a viszonyok és nem olyan fejlődésre lehet számítani, hogy ez biztos lenne.

A kisgazdaságok, habár gazdagságuk csökkent is és bő pénzfeleslegük idejét meglehetősen pénzszükség váltotta fel, még mindig sokkal jobb módban vannak, kevesebb adóssággal küzdenek és saját munkaerejükben még sokkal bővebb tartalékkal rendelkeznek, semhogy ne lenne könnyebb azok révén az ország mezőgazdasági termelésének színvonalát fenntartani, mert ez az elsődleges probléma, azután pedig a termelés fokozására is megfelelő lépéseket tenni. Ismertettem azokat az adatokat, amelyek szerint a tömegtermelést éppen kiviteli tömegterményeinkben, úgy az állattenyésztés, mint a földművelés terén mily tulnyomó mértékben tartják kezükben a 100 holdon aluli gazdaságok. Itt a termelési színvonalnak sokkal kisebb mértékű általános emelése már egészen más eredményekhez juttat el, nemcsak a búzánál, amit jeleztem, hanem minden más terménynél. Ilyen eredményeket, megfelelő rendszabályokkal és intézkedésekkel elérni, nézetem szerint sokkal könnyebb, mert ehhez sokkal kevesebb tőke kell, mindenesetre annyi, amennyit magunk is elő tudunk teremteni, inkább csak erély és következetesség. Miután itt elsősorban a parlagon heverő munkaerőt hasznosítjuk, ami ingyenes, a gazdasági eredmény annál jobb és az így elért termelési többlet önmaga által vezet el a további eredményekhez. Amidőn emeljük a kisgazdálkodók gazdálkodási színvonalát s nekik új lehetőséget nyújtunk tőke vagy föld segítségével, akkor a termelési nehézségek ama circulus viciozusát, amelyről ma annyit beszélünk s amelybe a termelés és értékesítés problémáival kapcsolatban minduntalan beleütközünk, felcseréljük a termelés emelkedésének egy olyan circulus viciozusával, amely már nem viciozus, azért, mert az egyik lépés itt szükségkép vezet a másodikhoz és így tovább felfelé, a gazdagodás és boldogulás útján.

Érinteni kívánom még a lefolyt és folyamatban lévő földreformnak a többtermeléshez való viszonyát. Ezt szokták tartani a reform legsebezhetőbb pontjának. Elismerem, hogy a földreform, ahogy az megvalósított, legalább is egyelőre, tényleg nem járult hozzá a mezőgazdasági termelés emeléséhez, ellenkezőleg. De ha ezt szemére hányják azoknak, akiket a közvélemény elsősorban tart a reform megvalósításáért felelősnek, akkor nagyon könnyen végezhetek ezzel a váddal. Emlékeztetek arra, amit *Nagyatádi Szabó István* mondott a Buza-féle ankéton, hogy tudniillik: „Nagyon meggondolan-

dónak tartom a jövő szempontjából, hogy meddig mehetünk el a földhöz juttatással, hogy a termelés is biztosítva legyen és a föld ne maradjon műveletlenül. Ha mi minden zsellérnek, minden mezei munkásnak és uradalni cselédnek, aki házzal bir már, megfelelő földet adunk, akkor nagy kérdés, hogy egyelőre nem kell-e itt megállani." A földreform likvidálására ez év január 21-én a Közgazdasági Társaságban tartott előadásom szövegében is megtalálhatók a további adatok s remélem, hogy nemsokára a reform történetének egész anyagát nyomtatásban meg fogom tudni ismertetni a magyar közvéleménnyel.

Akkor mindenki látni fogja, hogy nem a reform kezdeményezői indultak el a helytelen uton, hanem politikai és társadalmi befolyások változtatták át a reform szervesen felépített agrárpolitikai tervzetét egy, a proletárföldmunkások elhallgattatására szolgáló, ugyszólván kizárólag a törpebirtokosság szaporítására vezetett u. n. szociális akcióvá. Az egészséges kiinduló pont, amely szóban és írásban határozottan le volt szögezve, a kisbirtok erősítése, háttérbe szorult és helyét elfoglalta a nincstelen földmunkások 3 holdas kategóriája, melynek a törpebirtok kiegészítése csak egy soványan alkalmazott sallangjává vált. Buza Barna tíz holdas frázisa, mellyel a hazainduló katonák elkeseredését akarta ingerülségük többé-kevésbé méltó tárgyairól elterelni, amelybe azután a reakció keményen belekapaszkodott azzal, hogy annyi föld nincs is, amennyi ehhez kellene, nem engedte érvényesülni azt az egyedül helyes szempontot, mely szerint a részeltetendő egyéneket kell jól megválogatni s ha azok számát redukáljuk a helyes mértékre, akkor azoknak adhattunk volna annyi földet, amennyi egy életképes kisgazdasághoz szükséges és még maradt volna elég föld a többi birtokkategóriák számára is, mindegyik igen egészséges arányban megmaradhatott volna. De először jött a forradalmi demagógia, melynek nem a földet adás volt a fontos, hanem a földelvévés, azután pedig jött az abnormális gazdasági helyzet abnormális földéhességével párosulva a szociális szájbetömés, elnyomva minden okos és szerves álláspontot. Csak így lehetséges, hogy a kiosztott 1,200.000 kat. hold földet több mint 700.000 egyén kapta meg, egy juttatottra átlag $1\frac{1}{2}$ hold esvén, amiből legfeljebb 300.000 hold jutott a már eddig is önállóan gazdálkodó törpebirtokosoknak, ellenben teremtetünk több mint 400.000, 3 holdon aluli új törpegazdaságot, oly birtokosokkal, akiknek tulnyomórészben semmijük sincsen, ezen, a nekik juttatott földterületen kívül. Még jó, hogy adtunk nekik házhelyet is egy részüknek, kb. egyhatoduknak sürgősen,* tehát úgy, hogy az infláció alatt könnyen kifizették és ezek közül

* 1920. évi XXII. t.-c. a sürgős házhelykiosztásról és házhaszonbérletekről.

sokan fel is építkeztek, ezzel mégis bizonyos gazdasági központra, családi tűzhelyre tevén szert.

Általában azonban nem vitatható el, hogy nemcsak egy csomó, ugyyszólván nemcsak előre megállapíthatóan életképtelen, hanem még fennmaradása mellett is egészségtelen helyzetű gazdasági exisztenciát teremtettünk, de még ezzel csökkentettük is — egy időre legalább — a munkaerő kihasználását is. Nem röstellem bevallani ugyanis, hogy a magyar földművesnép begyökerezett felfogása, sok helyen a kiosztott földek mostoha fekvése által is súlyosbitott megmunkálásukra szükséges időmulasztással karöltve, inkább arra indítja az új törpebirtokost, hogy eddigi függőségével szakítva, kerülje ezután azt a bért munkát, amelyre pedig, ily törpeexisztencia birtokában megélhetése és gazdaságának folytatása, leginkább azonban annak sikeres fejlesztése érdekében feltétlenül szüksége van. És azután az is nagyon kétséges, hogy a fennforgó és inkább még súlyosbodó gazdasági viszonyok között, még ugy is képes lesz-e megállani, hogyha új helyzetének hiányát ereje teljes megfeszítésével leküzdi.

Nagyon szomorú dolog nincstelennek lenni és semmi reményt sem táplálni jobb sors elérésére. De kérдем, nem-e még szomorubb dolog-e és nem fogja-e ez még ártalmasabban befolyásolni ezzel sujtott honfitársaink lelkületét, midőn arról kell meggyőződnie, hogy oly Danaida ajándékot kaptak, melyet, hibájuk nélkül, megőrizninem tudtak s így sülyedtek vissza ismét a nincstelen helyzetbe. Fenntartom, amit bevezetőben mondtam, hogy aki nincs önállóságra teremtve, annak hiába adunk erre alkalmat, de más az, hogyha magának tulajdoníthatja visszasülyedését, mint hogyha joggal mást vádolhat miatta.

Pedig tisztába kell, hogy legyünk azzal, hogy a lefolytatott földreform sohasem fog rendbejönni anélkül, hogy a kiosztott földek egész jelentékeny hányada gazdát ne cserélne. A feladat ezzel szemben csak az lehet, hogy vigyázzunk és úgy irányítsuk azt az elkerülhetetlen folyamatot, hogy egyrészt jó kezekbe kerüljön és a valóságos helyes birtokmegosztást szolgálja a gazdát cserélő terület, másrészt minden méltányos támogatás rendelkezésére bocsátásával lehetővé tegyük minél több jóra való és törekvést eláruló földhözjutottnak, hogy önálló vagyonát megtarthassa, sőt idővel, ha erre képes, gazdaságilag is egészségesebb egységgé fejleszthesse, hogy így minél világosabban álljon az előtt, aki földjét elhagyni kénytelen, hogy abban elsősorban ő maga a hibás. Ez igen nagy gondosságot és körültekintést igénylő feladat és csalódik az, aki azt hiszi, hogy pusztán pénzügyi és sablonos közigazgatási rendszabályokkal elérhető. A baj itt abban áll, hogy nehezen vállalkozik a kormányzat a kiütköző problémák és feladatok nagyvonalú, átfogó megoldására, toldozás-

foltozás folyik, ami csak erőpocsékolásra és időmulasztásra vezet. Legfényesebb példája ennek az u. n. FAKSz, a falusi kislakásépítő akció ügye. Mindaddig, míg így, ötletszerűen nyulunk bele a dolgokba, tervszerű eredményre számítani nem lehet. Le kell ülni, az egész problemakört előítélet és fenntartás nélkül át kell vitatni és ennek alapján kell felállítani a tennivalók egész, egymásba illeszkedő és egymást kiegészítő komplexumát.

Szerencsétlenség lenne, ha nem sikerülne a kiosztott földek árát és kifizetési feltételeit úgy hozzáalkalmazni, a tényleges gazdálkodási lehetőségekhez, hogy ez a terület ne maradjon a kisexistenciák kezén, ne akadjon erre az egész területre egészséges vállalkozó és így akárcsak részben is meghiúsulna a birtokmegosztás javítására irányuló ama mérsékelt kísérlet, amelyet a magyar földreform képvisel. És éppen olyan káros lenne az is, hogyha nem sikerülne a földhöz juttatott nincsteleneknek minél nagyobb része számára állandósítani a nekik nyújtott önállóságot. Ezt az utóbbit az ár és kifizetési feltételek helyes megszabása és méltányos kezelése mellett igen sokoldalú, gondos istápolásukkal érhetjük el, mely feladat gondviselészerű betöltése igazán egész embert kíván, ez esetben egy egészen különleges, kizárólag e cél számára felépített szervezetet, melynek még így is igen súlyos feladat fog a vállára nehezedni.

Az idő e téren a legdrágább tényező. Minden elmulasztott perc tényleges gazdasági veszteség, azzal szemben, hogy annnyival később lehet akkor a többtermelésre irányuló törekvéseket is érvényesíteni a törpegazdaságok eme részénél, amelyek szántóföldterületünknek mégis csaknem egynolcad részét alkotják. Mélyen fájdalom tehát a nyújtózkodó késedelmet. Mindamellet reményem a jövőben erős, mert a magyar ember, és ez az erő a kunyhóban a legnagyobb talán, szívós és kitartó és így a magyar földművesnek, amely ezer éven át tatárok, törökök, németek és sok egyéb ellenség dúlásai közepette annyszor volt kénytelen a pusztulásból újjá teremteni gazdaságát, nem korcsosulhattak el az utódai annyira, hogy javarészüik ezuttal is meg ne tudjon küzdeni ezer bajjal és hátránnyal és ne sikerüljön neki talpraállva boldogulása útjára lépni.

Inkább csak arról van szó, hogy milyen nehezen és mily idő alatt sikerül ez és itt vétkezhet a közhatalom és a társadalom. Végeredményében nem kételkedem, hogy be fog következni az, amit az 1911. évi állatszámolás eredményének, a Közgazdasági Szemlében való ismertetése alkalmával kimutattam, hogy t. i., ha csak annyira vált volna arányosabbá Nagymagyarország birtokmegosztása, mint amilyen Németországé volt, vagyis, ha a 200 hektáron felüli birtok a mező-

gazdasági területnek csak 17.45%-át tette volna a tényleges 38% helyett, akkor ez a kisbirtok állatlétszámának minden viszonylagos növekedése nélkül jelentett volna 550.000 drb lovat, 1,400.000 marhát és 650.000 drb sertéssel többet, aranykoronában 600 millió nemzeti vagyontöbbletet.

Neubauer Ferenc.

A jelentősebb budapesti pénzüintézetek helyzete az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében.¹

I.

Magyarországon a főváros pénzüintézeteinek a jelentősége mindig domináló volt a vidék pénzüintézeteivel szemben, részben a rendelkezésükre álló tőke nagysága, részben pedig annak következtében, hogy a vidéki pénzüintézetek közül számos budapesti bankok affiliációjaként működött. A háború óta Budapest túlsúlya még jobban kidomborodott. Ennek számos természetes oka van. Már magában az ország megcsonkítása szükségszerűen növelte Budapest százalékos jelentőségét az ország közgazdaságában. A pénzüintézeti élet terén a koncentrációs mozgalom, mely elsősorban a pénz romlása következtében vált kényszerű szükségességgé, ugyanebben az irányban hatott.

Magyarországon 1913-ban összesen 1842 pénzüintézet állt fenn, amely közül 121, azaz 6.6% volt fővárosi. Ezzel szemben az 1920. év végén Csonka-Magyarországon a nyilvántartott 812 pénzüintézet közül 743 működött és ezen utóbbi szám közül 152-nek, azaz 20.5%-nak Budapesten volt a székhelye. Az 1926. év végén pedig 892 pénzüintézet állt fenn, ezek közül 797 volt működésre jogosult és az utóbbiak közül 222, azaz 27.9% volt fővárosi.²

Ezen pénzüintézetek közül sok egészen jelentéktelen, törpe. A vidéken még csak van ezeknek esetleg némi helyi jelentősége, a fővárosban azonban csak számuk meglepő nagy. Ismeretes, hogy a mai Magyarországon ugyszólván

¹ Nemrégiben jelent meg Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor tollából „A magyarországi pénzüintézetek fejlődése“ (Közgazdasági Könyvtár IV. kötet, Budapest 1928, Gergely R. kiadása) címen egy jeles munka, melynek adatai azonban már nem terjednek ki az 1927. évre és jórészt az inflációs korszak végeztével zárulnak. Jelen dolgozat azonban nem csupán a vizsgálati időszak tekintetében tér el Szádeczky értékes tanulmányától, hanem igyekszik annak kutatási irányait néhány eltérő szemponttal is kiegészíteni. Ezzel szemben kényszerűségből lemond arról, hogy az ország, vagy akárcsak Budapest valamennyi pénzüintézetére kiterjesszék.

² Szádeczky, i. m. 69—70. l.

minden félig-meddig jelentős pénzüintézet, amennyiben részvénytársasági alapon működik, a Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozik. Ezen utóbbi intézmény kimutatása szerint az 1926. év végén 599, 1927. végén pedig 572 pénzüintézet tartozott tagjai sorába, amelyek közül 63, illetőleg 61, azaz 10.5 % volt fővárosi. A működő fővárosi intézetek közül 1926-ban tehát csak 41.5%, míg a vidékiek közül 90.7% tartozott a Pénzüintézeti Központ kötelékébe, amelynek tehát az összes működő magyarországi pénzüintézetnek 75.2%-a volt a tagja. A jelentősebb hazai pénzüintézetek közül, a vonatkozó törvénynek megfelelően, a magánbankházakon kívül, csupán a három földhitelintézet (a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetkezete), továbbá a Magyar Nemzeti Bank, a Postatakarékpénztár és az Országos Központi Hitel-szövetkezet nem tagja a Pénzüintézeti Központnak.

Jelen tanulmány kizárólag a jelentékenyebb fővárosi pénzüintézetek helyzetének és gazdasági jelentőségének alakulásával kíván foglalkozni. Ehhez természetesen a pénzüintézetek nagyságkategórizálási ismérvének a megállapítása szükséges. Rendszerint az intézetek saját tőkéjének nagyságát szokták alapul venni. De helyesebbnek látszik a rendelkezésükre álló idegen tőkék összegére is tekintettel lenni. Valamely pénzüintézet gazdasági jelentőségét az dönti el, hogy mely összeggel szolgálja a közgazdaság hiteligényeit és hogy járulékosan mely összeggel van termelési és kereskedelmi vállalatokban érdekelve. A pénzüintézetek a kezelésükre bízott idegen tőkék felhasználásánál, liquiditásuk biztosítására való tekintettel, más szempontokra tartoznak ugyan ügyelni, mint a saját tőkéjük terhére eszközölt befektetéseiknél: még sem kétséges azonban, hogy a közgazdaság irányításába elsősorban azáltal tudnak oly jelentősen befolyni, hogy az idegen tőkék felhasználási módja felől is ők döntenek. Amellett figyelembe veendő, hogy az idegen tőkéknek a saját tőkékhez való aránya a különböző pénzüintézeteknél távolról sem azonos, hanem ellenkezőleg, igen jelentős különbségeket mutat fel, amelyeknek csak részben van egy ugyszólván technikai oka. A pénzüintézetek alaptőkefelemelése után ugyanis, a dolog természete szerint, a saját és idegen tőkék egymáshoz való aránya hirtelen nagymértékben megváltozik, hogy azután az illető pénzüintézet további fejlődése során, fokozatosan ismét visszatolódjék. A saját tőkének az idegen tőkékhez viszonyított százalékos aránya tehát bizonyos mértékig attól is függ, hogy az egyes intézetek mikor emeltek utoljára alaptőkét: az arány — ceteris paribus — annál kisebb, mennél régebben, annál nagyobb, mennél közelebb fekvő időpontban történt meg az utolsó alaptőkefelemelés. Ennek a százalékos arálynak azonban, bármilyen figyelmet érdemlő is sok tekin-

tetben, természetesen ugyancsak nincs fontossága a pénzintézetek gazdasági jelentőség szerint való nagyságkategórizálása szempontjából. E tekintetben csak a saját és idegen tőkéek együttes összege az, ami tekintetbe veendő. A nagyságkategórizálás ilyen alapon való elvégzése, miként látni fogjuk, felborítja a pénzintézeteknek a saját tőkéjük kizárólagos tekintetbevételére alapján kialakuló sorrendjét és a nagyobb intézetek sorába juttat, sőt azok között egyenesen előtérbe helyez néhány olyan pénzintézetet, amelyet a szokásos felosztás mellett a kisebb intézetek közé sorolnak.

A budapesti pénzintézetek helyzetében a háboru előtti állapotokhoz képest, sok jelentős eltolódás ment végbe. Intézetek megszűntek, fuzionáltak, visszafejlődtek, mások ujonnan alakultak vagy jelentős fejlődéssel előtérbe nyomultak. A következő táblázat kimutatja az 1913. évi adatok szerint azt, hogy mely 20 budapesti pénzintézet tőkeereje volt a legnagyobb és összehasonlítás céljából közli az azóta fejlődés vagy fúzió következtében jelentőséghez jutott 6 kisebb pénzintézet, továbbá a három földhitelintézet vonatkozó adatait is.³

³ A Wiener Bank-Verein magyarországi fióktelepe és az Angol-Osztrák Bank budapesti fiókja figyelembevételével. Ezen két intézet adataira a továbbiakban sem voltunk tekintettel. A magyarországi adatok ugyanis nem különíthetők el ezen intézetek külföldi telepeinek adataitól. A közfelfogás szerint az említett két osztrák intézet budapesti fiókjának viszonylagos jelentősége nem igen változott meg a háboru előtthöz képest. Dolgozatunk utolsó részében, az érdekeltségek összeállításánál, azonban ennek a két intézetnek az adatait is feldolgoztuk.

I. számú táblázat.

A 20 legjelentékenyebb budapesti pénzintézet, továbbá az azóta fejlődés vagy fúzió során jelentőséghez jutott 6 kisebb pénzintézet, végül a 3 földhitelintézet tőkeereje 1913-ban.¹⁾

Az intézet neve	Saját tőkéjének összege		Saját tőkéjének és a betétek és folyószámla-hitelezők követelésének összege		Mérlegszámlájának egyik oldalának összege	
	millió koronában	alapján megállapított sorszáma ²⁾	millió koronában	alapján megállapított sorszáma ²⁾	millió koronában	alapján megállapított sorszáma
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ²⁾ .	163·8	1	563·8	1	1212·9 ²⁾	1
Magyar Általános Hitelbank	137·8	2	508·8	2	552·7	5
Magyar Bank és Kereskedelmi r.-t. ²⁾	105·0	3	262·8	4	295·6 ²⁾	8
Magyar Jelzálog Hitelbank ²⁾	72·4	4	117·5	9	834·6 ²⁾	3
Pesti Hazai Első Takarékpénztár ²⁾ .	68·1	5	481·1	3	902·6 ²⁾	2
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank ²⁾	62·3	6	259·9	5	423·6 ²⁾	6
Hazai Bank r.-t. ²⁾	53·8	7	151·8	6	207·4 ²⁾	14
Magyar Általános Takarékpénztár r.-t.	38·5	8	108·3	10	243·0 ²⁾	12
Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár ²⁾	38·1	9	135·0	7	302·7 ²⁾	7
Magyar Agrár- és Járadékbank ²⁾ ..	36·5	10	86·3	11	231·0 ²⁾	13
Magyar Országos Központi Takarékpénztár ²⁾	35·3	11	126·9	8	290·1 ²⁾	9
Budapesti Takarékpénztár és Orsz. Zálogkölcson r.-t. ²⁾	22·6	12	56·3	14	71·9 ²⁾	16
Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint r.-t. ²⁾	22·2	13	25·8	17	277·4 ²⁾	10
Belvárosi Takarékpénztár r.-t. ²⁾	20·6	14	61·4	12	144·7 ²⁾	15
Első Magyar Iparbank	13·1	15	35·4	16	37·2	20
Mercur Váltóüzlet r.-t.	11·4	16	48·1	15	49·1	18
Nemzeti Takarékpénztár és Bank r.-t.	11·2	17	21·4	19	23·7	24
Magyar Telepítő és Parcellázóbank r.-t.	8·9	18	14·8	21	45·3	19
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár r.-t.	8·6	19	23·0	18	24·3	23
Magyar Kereskedelmi Hitelbank r.-t.	8·6	20	16·5	20	17·4	26
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet r.-t. (1914 jun. 30-án)	7·1	21	57·1	13	62·0	17
Magyar Fakeskedők Hitelintézete r.-t.	6·9	22	11·7	23	12·6	27
Földhitelbank r.-t.	6·3	23	12·6	22	18·8	25
Magyar Általános Ingatlanbank r.-t.	2·9	24	5·7	26	27·7	22
Magyar Forgalmi Bank r.-t.	2·2	25	10·3	25	10·8	29
Magyar-Cseh Iparbank r.-t.	2·1	26	10·6	24	11·0	28
Magyar Földhitelintézet	20·3	²⁾	41·0	²⁾	570·0 ²⁾	4
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete ²⁾	15·6	²⁾	31·2	²⁾	244·1 ²⁾	11
Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége ²⁾	18·5	²⁾	32·7	²⁾	33·1 ²⁾	21

¹⁾ Bánfi Oszkár: Az 1914-i Bankév (Budapest 1915) táblázatai, továbbá a Galánthai Nagy Sándor-féle „Nagy Magyar Compass“ XLIII. évfolyama (Budapest 1916.) alapján.

²⁾ Kötvénykibocsátó intézet.

²⁾ A három földhitelintézet a sorszámozásnál nincs tekintetbe véve. (A mérleg számlák egyik oldalának összege alapján eszközölt sorszámozásnál tekintetbe vannak véve.)

Ezen táblázat adatainak megmagyarázására szolgáljon az a megjegyzés, hogy a sokszor jelentékeny különbözet egyrészt a pénzüintézetek saját tőkéjének és a náluk elhelyezett betétek és folyószámlahitelezők követelésének együttes összege, másrészt pedig a mérlegszámlák egyik oldalának összege között főként forgalomba hozott záloglevelek és kötvényeknek tulajdonítandó. Természetesen számos kisebb tételnek, így nyugdíjalapoknak, a folyó év nyereségének, átmeneti tételeknek stb. is van jelentősége. Az intézeteknek jelentőségük szerint való sorszámozásánál a földhitelintézeteket csak a mérlegszámlák egyik oldalának összege alapján való sorszámozásnál vettük figyelembe. A mérlegszámlák összege nagyjából kifejezésre juttatja azt, hogy az egyes pénzüintézetek összesen mily összeggel szolgálták a magyar közgazdaság hiteligényeit. A záloglevél- és kötvénykibocsájtás útján rendelkezésre bocsájtott összegek jellege azonban merőben eltérő a saját tőke és a betétek és folyószámlakövetelések jellegétől. Az utóbbiak nagyrészt mobiltőkeként használtatnak fel — a földhitelintézeteknél azonban másként gyümölcsöztetnek s így nem volna helyes azokat ugyanolyanmód megítélni, mint a mobilbankoknál.

1913 óta nagy eltolódások történtek. Az 1927 december 31-i mérlegek szerint a következő pénzüintézetek tőkeereje volt jelentősebb (az I. sz. táblával való összehasonlítás céljából ismét közöljük a három földhitelintézet adatait és főlemlítjük az egészen összezsugorodott Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint Rt. és az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár vonatkozó adatait is. Az utóbbi intézetet ismeretesen a székesfőváros veszi át és községi takarékpénztárrá fogja kifejleszteni, úgy hogy ismét jelentőségre fog szert tenni).

II. számú táblázat.

A 22 legjelentékenyebb budapesti pénzintézet, továbbá 2, korábban jelentős, a sebb pénzintézet, végül a 3 földhitelintézet tőkeereje 1927-ben.

Az intézet neve	Saját tőkéjének összege		Saját tőkéjének és a betétek és folyószámlahitelezők követelésének összege		Mérlegszámlája egyik oldalának összege	
	millió pengőben	alapján megállapított sor-száma	millió pengőben	alapján megállapított sor-száma	millió pengőben	alapján megállapított sor-száma
Magyar Általános Hitelbank ¹⁾	62·3	1	359·0	1	378·5 ¹⁾	1
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ¹⁾	50·7	2	241·1	2	249·9 ¹⁾	2
Angol-Magyar Bank r.-t. ¹⁾	30·3	3 ²⁾	121·0	4	136·0 ¹⁾	4
Pesti Hazai Első Takarékpénztár ¹⁾	26·6	4 ²⁾	168·8	3	194·0 ¹⁾	3
Magy. Lesz. és Pénzváltó Bank ¹⁾	20·6	5 ²⁾	104·4	6	119·8 ¹⁾	7
Magyar Általános Takarékpénztár r.-t. ¹⁾ (Az 1928. évi tőkefelemelés után saját tőkéjének összege 33.8 millió)	19·7	6 ²⁾	101·0	8	118·3 ¹⁾	8
Magyar-Olasz Bank r.-t. (1928. évi tőkefelemelés után saját tőkéjének összege 26.1 millió) ¹⁾	14·1	7 ²⁾	110·4	5	133·2 ¹⁾	5
Magy. Orsz. Központi Takptár ¹⁾	13·1	8 ²⁾	104·2	7	121·3 ¹⁾	6
Hazai Bank r.-t. (1928. évi tőkefelemelés után saját tőkéjének összege 15.9 millió)	11·6	9 ²⁾	57·5	9	60·0	10
Földhitelbank r.-t.	10·2	10 ²⁾	22·7	14	23·8	17
Belvárosi Takarékpénztár r.-t. ¹⁾ (1928. évi tőkefelemelés után saját tőkéjének összege 15.7)	7·3	11 ²⁾	42·5	11	57·5 ¹⁾	11
Magyar Általános Ingatlanbank	6·8	12	23·0	13	27·3	16
Magyar Jelzálog Hitelbank . . .	5·1	13	15·7	16	33·0 ¹⁾	14
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet r.-t. (1927 június 30-i mérleg-adatok)	4·8	14	49·9	10	51·3	12
Magyar Forgalmi Bank r.-t. . .	4·6	15	14·4	17	15·4	19
Magyar-Cseh Iparbank r.-t. . .	4·1	16	14·3	18	14·9	20
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	3·0	17	7·2	21	7·7 ²⁾	23
Nemzeti Hitelintézet r.-t.	2·5	18	26·4	12	30·2	15
Egyes. Bpesti Fővárosi Takptár.	2·4	19 ²⁾	19·4	15	19·7	18
Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint r.-t.	1·8	20	3·0	24	4·0	27
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	1·5	21	7·9	20	8·2	21
Mercur váltóüzleti r.-t.	1·4	22	8·0	19	8·1	22
Budapest-Lipótvárosi Takptár . .	1·3	23	4·4	22	4·6	24
Fabank r.-t.	1·0	24	4·0	23	4·1	26
Magyar Földhitelintézet ¹⁾	1·5	?)	48·9	?)	118·0 ¹⁾	9
M. Földhitelintézetek Orsz.Szöv. ¹⁾	5·6	?)	32·3	?)	38·7 ¹⁾	13
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete ¹⁾ (1926 dec. 31-én) ²⁾ . .	1·0	?)	1·6	?)	4·3 ¹⁾	25

¹⁾ Záloglevelek kibocsájtásával foglalkozó intézet.

²⁾ A Magyar Általános Takarékpénztár r.-t. és a Magyar-Olasz Bank r.-t. 1928. évi tavaszi tőkefelemelésének tekintetbevétele esetén a Magyar Általános Takarékpénztár kerül a harmadik, az Angol-Magyar Bank r.-t. a negyedik, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár az ötödik, a Magyar-Olasz Bank r.-t. a hatodik és a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank a hetedik helyre.

³⁾ A Hazai Bank r.-t. és a Belvárosi Takarékpénztár r.-t. 1928. évi tavaszi tőkefelemeléseinek tekintetbevétele esetén a Hazai Bank r.-t. kerül a nyolcadik, a Belvárosi Takarékpénztár r.-t. a kilencedik, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár a tizedik és a Földhitelbank r.-t. a tizenegyedik helyre.

⁴⁾ Ebben az összegben 15.4 millió pengővel a háború előtti záloglevelek konverziójából keletkezett francia frank kötvény-adósság szerepel.

⁵⁾ A vasáruosztály 1.7 millió pengővel szerepel az aktívák között.

⁶⁾ Ha az 1927. évi 2 millió pengős veszteséget tekintetbe vesszük, ez az intézet kerül a felsoroltak közül az utolsó helyre.

⁷⁾ A három földhitelintézet a sorszámozásnál nincs tekintetbe véve. (A mérleg-számlák egyik oldalának összege alapján eszközölt sorszámozásnál tekintetbe vannak véve.)

⁸⁾ A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét csak 1928 tavaszán reorganizálták.

Ha már most az I. és a II. számú táblázat adatait összehasonlítjuk egymással, több körülményre kell tekintettel lennünk. Elsősorban hiányuk, hogy az Angol-Osztrák Bank budapesti fiókjának, valamint a Wiener Bank-Verein magyarországi fióktelepének adatai hiányzanak. De tekintetbe jön az is, hogy számos tétel besorozása nehézséget okoz. Vonatkozik ez elsősorban a nehézségekbe került Egyesült Fővárosi Takarékpénztár adataira, amelynél a Pénzügyi Központ által nyújtott támogatás az 1927. évi mérlegkéteket megduzzasztja. A Magyar Jelzálog-Hitelbank mérlegében viszont a háború előtti külföldön elhelyezett záloglevél-tartozásának konverziójából származó tétel vezet könnyen félre. A Magyar Általános Ingatlanbank Rt. adatait ismét önállóan kell elbírálni. Ennél az intézetnél ugyanis a tulajdonként birt ingatlanok értéke a mérleg legfontosabb tétele, olyannyira, hogy ezt az intézetét csak fenntartással lehet banknak tekinteni.

A felsorolt legjelentékenyebb 29, illetőleg 27 budapesti pénzügyi intézet összesített adatait összehasonlítva, mindenekelőtt azt látjuk, hogy

	1913-ban millió pengőben	1927-ben
A saját tőkék összege	1.163.6	314.9
A saját tőkék és a betétek és folyószámlahitelezők követeléseinek összege	3.782.3	1.713.0
A mérlegszámlák egyik oldalának összege	8.182.1	1.981.8

volt. A visszaesés tehát a saját tőke összegénél 72.9%-os, a saját és idegen tőke összegénél 54.7%-os, a mérlegszámlák egyik oldalának összegénél pedig 75.8%-os. Ezen adatokban azon fontos és közismert tény jut számszerűen kifejezésre, hogy — bár az infláció során a pénztőke Magyarországon teljesen elenyészett — a forgalom követelményei lehetővé tették a magyarországi pénzügyi intézetek számára, hogy az irántuk a nagyközönség körében megnyilvánuló bizalmat kihasználva, hitelnyújtások révén a pénztőke és ezáltal a betétképződésnek lendületet adjanak. Ezen fejlődés eredménye az, hogy a postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyi intézetnél belföldi értékben elhelyezett betétek 1927 december 31-én az 1913 december 31-i betétállománynak már 42.2%-át érték el s ha a külföldi értékben elhelyezett idegen tőkéket is számba vesszük, ez az arány 56.3%-ra emelkedik.⁴ A mi kimutatásunkban szereplő intézeteknél 1927 december 31-én az idegen tőke az 1913. évi állomány 53.4%-át tette ki. Ez azt mutatja, hogy a kisebb intézeteknél az idegen tőke

⁴ L. a magyar királyi pénzügyminiszter ur havi jelentéseit.

fejlődése kedvezőtlenebb volt, mint a 13 legnagyobb intézetnél — ez rontja le az arányt. A saját tőkék összegének fejlődése az idegen tőkék összegének fejlődésével nem tudott lépést tartani. Innét van az, hogy míg 1913-ban a saját és idegen tőkék egymáshoz való aránya 100:324 volt, 1927-ben ez az arány 100:544-re romlott meg. A mérlegszámlák összesített eredményeinek visszaesése a záloglevélforgalom csökkenése által van előidézve. A záloglevelek kibocsájtása tulajdonképpen csak az 1927. év folyamán vett ismét lendületet, így csak természetes, hogy az év végére nem emelkedhetett rendkívülien nagy összegre. Mint látni fogjuk, a záloglevélforgalom emelkedése így is nagyon figyelemreméltó.

A háboru utáni és háboru előtti adatok összehasonlításánál számba jön Magyarország megcsonkításának a hatása is. Csak természetes, hogy akkor, amikor Budapest a 21 milliós lakosságu Nagy-Magyarország fővárosa volt még, a helybeli pénzüintézetek több tőke fölött tudtak rendelkezni, mint mikor működési körük lényegileg a csonka ország területére van korlátozva. Ez a változás a jelzálogi kihitelezések alkalmait nagyobb mértékben korlátozta, mint az egyéb hitelügyletek lehetőségeit. A budapesti pénzüintézetek működési területe a háboru előtt és ma is kiterjed az egész országra. Mégis tekintetbe veendő, hogy a betéti- és folyószámlaüzletnél a helyi pénzüintézeteknek is van jelentősége, aminek következtében az ország megcsonkítása ezen üzletágakban százalékosan kisebb mértékben hatott ki a budapesti intézetek helyzetére, mint a jelzálogi üzletben, amellyel Magyarországon a vidéki intézetek közül mindössze néhány horvátországi és erdélyi szász és román pénzüintézet foglalkozott. Igaz azonban, hogy tekintetbe jön, hogy a háboru előtt a Magyarországon betáblázott jelzálogos kölcsönök elég tekintélyes részét bécsi pénzüintézetek, elsősorban az Allgemeine Österreichische Boden-Credit-Anstalt és az Osztrák-Magyar Bank bécsi főintézete nyújtották. Némely nagy pénzüintézetünk mérlegadatainak visszaesését a községi kötvénykibocsájtási üzlettől való elesés is okozza, t. i. az a körülmény, hogy városaink a háboru után hitelszükségletüket a pénzügyminisztérium támogatásával, a külföldön közvetlenül kibocsájtott kötvények alapján fedezték. Ezen üzlet megkötésénél több budapesti pénzüintézetnek volt ugyan szerepe, de az üzletkötés formája következtében az nem szerepel mérlegadataik között.

A budapesti pénzüintézetek háboru előtti és háboru utáni adatait egymással összehasonlítva, láthatjuk, hogy az intézetek rangsorában számos eltolódás ment végbe. A háboru előtt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank volt a legnagyobb magyarországi pénzüintézet. A Magyar Általános Hitelbank a mobil-bankok között a második helyet foglalta el, de — maga

akkoriban nem foglalkozván jelzáloglevél- és kötvénykibocsájtással⁵ — az általa nyújtott összes hitelek összege tekintetében további három jelzálogkibocsájtó intézet előzte meg. Ma viszont a Magyar Általános Hitelbank adatai a legjelentékenyebbek. Igaz, hogy a Magyar Általános Hitelbank a háborút követő években az Első Magyar Iparbankot felszívta magába, de ezen utóbbi intézet nem volt oly jelentékeny, hogy a fúzió egymaga megindokolhatná az említett változást.

A háboru előtt is már jelentős többi pénzintézet közül a Magyar Jelzálog-Hitelbank visszaesése és az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár és a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint Rt. válsága emelendő ki különösen. A Mercur Váltóüzlet Rt. is sokat veszített jelentőségéből. Ezzel szemben a nem sokkal a háboru előtt megalkotott Magyar Általános Ingatlanbank Rt., valamint a Földhitelbank Rt. igen szépen fejlődött és a budapesti pénzintézetek ranglétráján jelentősen előbbrehaladt. A háboru után alakult Nemzeti Hitelintézet Rt. viszonylag előkelő helyezése is említést érdemel.⁶ A háboru előtti lajstromban szereplő intézetek közül számos szűnt meg fúzió következtében. A Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. ma mint Angol-Magyar Bank Rt. működik, a Magyar Agrár- és Járadékbank, a Budapesti Takarékpénztár és Országos Zálogkölesön Rt., a Magyar Telepítő- és Parcellázó Bank Rt. és a Magyar Fakereskedők Hitelintézete Rt. az Olasz-Magyar Bankban egyesült, az Első Magyar Iparbank, — mint fentebb már említettük — a Magyar Általános Hitelbankba olvadt be. Emellett számos budapesti bank olvasztott magába vidéki pénzintézeteket is. Ezek a körülmények mind számbaveendők, ha a pénzintézetek háboru előtti és háboru utáni rangsorában végbement eltolódásokat tanulmányozzuk.

A földhitelintézetek adatainak a szemléleténél számolni kell azzal a körülménnyel, hogy a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézeténél a reorganizáció csak 1928 tavaszán következett be s így ez az intézet most indítja meg a kormány által anyagilag támogatott küzdelmét régi jelentőségének a visszaszerzésére. A Magyar Földhitelintézetnél és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségénél meglepő az idegen tőkének a növekedése. Ez a tétel ma mindkét intézetnél nagyobb, mint volt a háborút megelőzően. A Magyar Földhitel-

⁵ A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetével való megállapodása következtében, a háboru előtt a hozzáérkező jelzálogos kölcsönkérelmeket ezen intézethez utalta át, másrészt a Magyar Földhitelintézet zálogleveleit ő értékesítette.

⁶) A háboru utáni pénzintézeti alakulások — nem teljes — veszteséglajstromában szerepel a Lloyd Bank Rt., a Magyar-Amerikai Bank Rt., a Magyar-Német Bank Rt., a Magyar Városi Bank Rt., a Gazdabank Rt., az Iparbank Rt., az Általános Óvadékbank Rt.

intézetek Országos Szövetsége parcellázó tevékenységének előmozdítására a kormány helyezte el nála jelentősebb betéteket, továbbá számba jön, hogy ez az intézet résztvesz különböző állami hitelakciók lebonyolításában is. Ez az utóbbi körülmény a Magyar Földhitelintézetheknél is szerepet játszik. De ennél az intézetnél mégis fontosabb, hogy a háboru óta bizonyos mértékben formális banküzletekkel is foglalkozik — tehát váltótárcája viszonylag jelentékenyebb, mint volt a háboru előtt; részvénybirtokot is kimutat a mérlegében, holott a háboru előtt nem, stb.

Pénzüintézeteink és iparvállalataink a háboru előtti és háboru utáni vagyonadatainak összehasonlításánál, különösen az aranymérlegek megjelenésének idejében, divatos volt „átmentési arányról“ beszélni. Ez a kifejezés azonban félreértésekre adhat alkalmat. Ha valóban azt akarnók megállapítani, hogy pénzüintézeteinknek háboru előtti vagyonuknak hány százalékát sikerült az infláció viszontagságain keresztül megóvniuk, az időközbeni tőkefelemelésekre és fuziókra is tekintettel kell lennünk. Egy ilyen számítás megejtése nem volna ugyan egészen érdektelen, de mégis, aligha érné meg a ráfordítandó fáradságot. A pénzüintézeti vagyonok átmentése nem annyira vezetők szakismeretétől és ügyességétől, mint inkább tárgyi körülményektől függött, attól ugyanis, hogy a különböző intézetek vagyona a háboru előtt miben volt elhelyezve.

A közhasználatban „átmentési aránynak“ nevezett viszonzyszám azonban nem ezt jelenteti meg, hanem azt fejezi ki, hogy az egyes vállalatoknak háboru utáni saját tőkéje hány százalékát teszi ki háboru előtti vagyonuknak. „Átmentési arány“ helyett tehát helyénvalóbb „gazdasági jelentőség-váltóztatási arány“-ról beszélni. S nem kétséges, hogy gazdasági szakköreink nem követnek el hibát, mikor a szemléltetésüket erre az adatra alapítják, mert nyilvánvaló, hogy ez az adat fontosabb tényre utal, mint amilyen a valóságos átmentési arány megállapítása volna. A pénzüintézetek gazdasági jelentőségváltozását a saját tőke változásai nem tükröztetik teljesen. A bevezetésekképpen elmondottak is igazolják, hogy a reájuk bízott idegen tőkék összegére is tekintettel kell lenni. Sőt, tulajdonképpen, az is számba jön, hogy az általuk vállalt érdekeltségek és nyújtott hitelek révén mely tőkevagyonot képviselő vállalatok üzletvitelére tudnak befolyást gyakorolni. Ezen utóbbi kérdés tisztázásának megkísérlésével jelen dolgozat utolsó része kíván foglalkozni. Egyelőre vizsgáljuk meg a budapesti nagyobb pénzüintézetek gazdasági jelentőségváltozására vonatkozó egyéb adatokat.

III. számú táblázat.

Az 1927. évi mérlegek adatai szerint, az 1913. évi vonatkozó mérlegadatok
%-ában, volt

Az intézet neve	A saját tőke	A saját és ide- gen tőke együt- tes összege	A mérlegszámla- egyik oldalának összege
Magyar Általános Hitelbank.....	39.7	61.9	60.1
(ha az Első Magyar Iparbankkal való fuziót is tekintetbe vesszük)	36.2	57.9	56.3
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	27.2	37.5	27.4
Angol-Magyar Bank r.-t. (a Magyar Bank és Kereskedelmi r.-t.-gal szembehelyezve) ..	25.3	40.4	40.4
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	34.3	30.8	18.9
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank ...	29.0	35.2	24.8
Magyar Általános Takarékpénztár r.-t.....	44.9	81.8	42.7
(az 1928. évi tőkefelemelés tekintetbe- vételével)	77.0	93.2	47.8
Magyar-Olasz Bank r.-t. (a Magyar Agrár- és Járadékbank, a Budapesti Takarékpénztár és Országos Zálogkölesön r.-t., a Magyar Telepítő és Parcellázóbank r.-t., valamint a Magyar Fakereskedők Hitelintézete r.-t. egyesített adataival szembehelyezve)	16.5	65.3	36.9
(az 1928. évi tőkefelemelés tekintetbe- vételével)	30.6	72.4	40.3
Magyar Országos Központi Takarékpénztár r.-t.	32.6	72.0	36.7
Hazai Bank r.-t.	18.9	37.9	25.4
(az 1928. évi tőkefelemelés tekintetbe- vételével)	25.9	40.7	27.2
Földhitelbank r.-t.	141.7	157.6	111.2
Belvárosi Takarékpénztár r.-t.	31.1	60.7	34.9
(az 1928. évi tőkefelemelés tekintetbe- vételével)	66.8	72.7	39.9
Magyar Általános Ingatlanbank r.-t.	206.1	353.8	86.4
Magyar Jelzálog Hitelbank	6.2	11.7	3.5
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet r.-t....	59.3	76.7	72.6
Magyar Forgalmi Bank r.-t.	184.0	123.1	125.2
Magyar-Cseh Iparbank r.-t.	170.8	118.2	119.2
Magyar Kereskedelmi Hitelbank r.-t.	30.6	38.3	38.9
Nemzeti Hitelintézet r.-t.	1913-ban még nem létezett		
Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár	5.5	12.6	5.7
Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja	7.2	10.2	1.3
Nemzeti Takarékpénztár és Bank r.-t.	11.7	32.4	30.3
Mercur Váltóüzlet r.-t.	12.3	16.6	16.5
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár r.-t....	13.3	16.8	16.6
Fabank r.-t.	1913-ban még nem létezett		
Magyar Földhitelintézet	6.5	104.7	18.2
Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége	26.6	86.6	102.7
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete ..	5.6	4.5	1.5

Ezek az érdekes adatok nem szorulnak kommentárra. Valamennyi intézetnél tapasztalható, hogy a saját tőkájuk visszaesése jelentékenyebb, mint a reájuk bízott idegen tőke hanyatlása. A mérlegösszegek nagyságbeli változása viszont elsősorban attól függ, foglalkoztak-e az illető intézetek a háboru előtt kötvénykibocsájtással vagy sem. A mérlegösszegek visszaesése, ugyanis, érthetően, a kötvénykibocsájtó intézeteknél a legnagyobb.

A háboru előtthöz képest a Magyar Általános Ingatlanbank fejlődése a legjelentékenyebb. Az ok kézenfekvő: ezen intézet üzletágában a kihitelezéseknek nincs jelentősége, vagyónának főtételét ingatlanai alkotják, amelyek értéküket

megóvták. Az ingatlanait terhelő jelzálogadósságnak elérték-telenedett pénzben való visszafizetési lehetősége pedig nyereségforrás volt számára. Ezért ennél a — banknak tulajdonképpen alig tekinthető — intézetnél a mérlegszámla összegének némi visszaesése egyenesen kedvező tünet.

A Földhitelbank adatainak a megítélésénél számolni kell azzal, hogy ez az intézet csak 1911-ben alakult meg és így 1913-ban fejlődésének még legelején volt — a gazdasági jelentőségváltozására vonatkozó száznál nagyobb számok ezért nem meglepők, különösen, mert üzletágánál fogva vagyónak jelentékeny hányada van értékállóan befektetve. Ezért tulajdonképpen csak két kisebb intézet, a Magyar Forgalmi Bank Rt. és a Magyar-Cseh Iparbank Rt. viszonylagos előretörése és a háború után alakult Nemzeti Hitelintézet előkelő helyezése érdemel megemlítést.

A közölt III. táblázat adatai a budapesti pénzintézetek gazdasági jelentőségváltozásának a kifejezésére tőkeerejük változásait használja fel. Ez egy abszolút mérték, amelynek több hiányossága van. Nem veszi számba az aranyértékű pénz vásárlóerejének a megromlását. Másrészt nincs tekintettel arra, hogy az ország megcsonkítása, gazdasági javakban való elszegényedése következtében ma kisebb tőkeerő — főként ha az pénztőkében van megtestesedve — nagyobb gazdasági hatalmat jelent, mint korábban. Végül nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a III. táblázatból nem tűnik ki még az, hogy a budapesti pénzintézetek mindegyikének viszonylagos gazdasági jelentősége miként tolódott el. Ennek a megvizsgálására most térünk rá. A vonatkozó adatokat a IV. számú tábla tartalmazza, amely az egyes adatesoportok százalékos megoszlásáról tájékoztat.

Az eltolódások nagysága igen szembevetendő. A mérlegszámlák egyik oldalának összegére vonatkozó számításnál azonban természetesen ismét utalni kell a kötvénykibocsájtó intézetek helyzetének megváltozásának tulajdonítandó eltolódásokra. A kötvénykibocsájtó intézetek százalékos részesedése a mérlegszámlák egyik oldalának összegéből — ceteris paribus — 1927-ben jóval kisebb, mint volt 1913-ban, a többi intézeté pedig megfelelően nagyobb.

Érdekes megvizsgálni, hogy a kifejezetten *nagy intézetek* viszonylagos jelentősége miként változott meg. 1913-ban, ha a kötvénykibocsájtási üzlettől eltekintünk, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár mellett igazán csak a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. és a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank volt a nagybankok közé sorolható. Ezeknek együttes részesedése

a saját tőkék összegéből	52.6%
a saját és idegen tőkék összegéből	62.6%

volt. 1927-ben — a kötvénykibocsájtási üzlettől ismét eltekintve — a legjelentősebb öt pénzintézet a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, az Angol-Magyar Bank Rt. és a Magyar-Olasz Bank Rt. Ezek együttes részesedése

a saját tőkék összegéből 58.7%-ot,

és a saját és idegen tőkék összegéből ugyancsak 58.7%-ot

tesz ki. Az utóbbi összeállításnál azonban tekintetbe kell azt

IV. számú táblázat.

A legjelentékenyebb budapesti pénzintézetek tőkeerejének megoszlása a felsorolásban szereplő intézetek összes tőkeerejének százalékában 1913-ban és 1927-ben.

Az intézet neve	Saját tőke		A saját tőke, a betétek és folyószámlabetétek összege		A mérlegszámla egyik oldalának összege	
	1913	1927	1913	1927	1913	1927
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ..	16·048	16·100	16·993	14·075	16·899	12·610
Magyar Általános Hitelbank	13·501	19·784	15·335	20·957	7·701	19·099
Első Magyar Iparbank	1·283	—	1·067	—	0·518	—
Angol Magyar Bank r.-t., ill. Magyar Bank és Kereskedelmi r.-t.	10·287	9·622	7·921	7·064	4·119	6·862
Magyar Jelzálog Hitelbank	7·093	1·620	3·542	0·917	11·628	1·665
Pesti Hazai Első Takarékpénztár ..	6·672	8·447	14·500	9·852	12·576	9·789
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank	6·104	6·542	7·834	6·095	5·902	6·045
Hazai Bank r.-t.	5·271	3·683	4·575	3·357	2·890	3·028
Magyar Általános Takarékpénztár r.-t.	3·772	6·256	3·264	5·896	3·386	5·970
Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár	3·733	0·762	4·069	1·133	4·217	0·994
Magyar Olasz Bank r.-t.	—	4·478	—	6·445	—	6·721
Magyar Agrár és Járadékbank	3·576	—	2·601	—	3·218	—
Budapesti Takarékpénztár és Orsz. Zálogkölesön r.-t.	2·214	—	1·697	—	1·002	—
Magyar Telepítő és Parcelázóbank r.-t.	0·872	—	0·446	—	0·631	—
Magyar Fakereskedők Hitelintézete r.-t.	0·676	—	0·353	—	0·176	—
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	3·458	4·160	3·825	6·082	4·042	6·121
Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint r.-t.	2·175	0·572	0·778	0·175	3·865	0·202
Belvárosi Takarékpénztár r.-t.	2·018	2·318	1·851	2·481	2·016	2·901
Mercur Váltóüzlet r.-t.	1·117	0·445	1·450	0·467	0·684	0·409
Nemzeti Takarékpénztár és Bank r.-t. Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár r.-t.	1·097	0·476	0·645	0·461	0·330	0·413
Magyar Kereskedelmi Hitelbank r.-t.	0·843	0·413	0·693	0·257	0·339	0·232
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet r.-t.	0·843	0·956	0·497	0·420	0·242	0·388
Földhitelbank r.-t.	0·696	1·524	1·721	2·913	0·864	2·589
Magyar Általános Ingatlanbank r.-t.	0·617	3·239	0·380	1·325	0·262	1·201
Magyar Forgalmi Bank r.-t.	0·284	2·160	0·172	1·343	0·386	1·377
Magyar-Cseh Iparbank r.-t.	0·216	1·460	0·310	0·840	0·150	0·777
Nemzeti Hitelintézet r.-t.	0·206	1·302	0·320	0·835	0·153	0·752
Fabank r.-t.	—	0·792	—	1·541	—	1·524
Magyar Földhitelintézet	—	0·318	—	0·234	—	0·207
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete	1·989	0·475	1·236	2·855	7·942	5·954
Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége	1·527	0·318	0·940	0·094	3·401	0·217
Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége	1·812	1·778	0·985	1·886	0·461	1·953
Összesen	100·000	100·000	100·000	100·000	100·000	100·000

is venni, hogy 1927-ben a Magyar-Olasz Bank Rt. és a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank, a Magyar Általános Takarékpénztár Rt. és a Magyar Országos Központi Takarékpénztár között — tőkeerejüket illetőleg — alig lehet különbséget tenni.

Ha már most 1927-re vonatkozólag az utóbb felsorolt intézetek (összesen tehát 8 intézet) adatait is számba vesszük, 1913-ra nézve pedig 11 intézet adatait összegezzük (a fentebb felsoroltakon kívül a Magyar Jelzálog Hitelbank, a Hazai Bank Rt., a Magyar Általános Takarékpénztár Rt., az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár, a Magyar Agrár- és Járadékbank, valamint a Magyar Országos Központi Takarékpénztár adatait), azt tapasztaljuk, hogy ezek részesedése kitett

	1913-ban	1927-ben
a saját tőkék összegéből	79.5%-ot,	75.7%-ot,
a saját és idegen tőkék összegéből	84.5%-ot,	76.8%-ot.

Az következik ezen számadatokból, hogy legnagyobb intéze-
teink tőkeereje a kisebb intézetek tőkeerejéhez viszonyítottan
ma nagyobb, mint volt a háborút megelőzően. A középinté-
zetek tekintetében azonban már nehezebb ezt a tőkekon-
centrációs folyamatot konstatálni. A kifejezett középintéze-
teknek a száma megfogyatkozott ugyan, de együttes tőke-
erejük is kisebb lett.

Ha már most a záloglevél- és kötvénykibocsájtási üz-
letre is tekintettel vagyunk és az összehasonlítást a mérleg-
számlák egyik oldalának összege alapján ejtjük meg, 1913-
ban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első
Takarékpénztár, a Magyar Jelzálog-Hitelbank, a Magyar
Földhitelintézet, a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar
Leszámitoló- és Pénzváltóbank, 1927-ben pedig a Magyar Ál-
talános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a
Pesti Hazai Első Takarékpénztár, az Angol-Magyar Bank
Rt., a Magyar-Olasz Bank Rt. és a Magyar Országos Köz-
ponti Takarékpénztár volt a legjelentősebb 6 pénzüintézet.
Ezek mérlegszámláinak összege

1913-ban	62.6%-át,
1927-ben	61.5%-át

tette ki az I., illetőleg II. számú táblázatban szereplő intéze-
tek mérlegszámlái összegének. 1913-ban az Egyesült Buda-
pesti Fővárosi Takarékpénztár, a Magyar Bank és Keres-
kedelmi Rt., a Magyar Országos Központi Takarékpénztár,
a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja, a
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, a Magyar Általá-
nos Takarékpénztár Rt., a Magyar Agrár- és Járadékbank és
a Hazai Bank Rt. volt mérlegösszege alapján a jelentősebb
középbankok közé sorozható. 1927-ben viszont a Magyar Le-

számítoló- és Pénzváltóbank, a Magyar Általános Takarékpénztár Rt. és a Magyar Földhitelintézet volt ebbe a kategóriába tartozónak tekinthető. A felsorolt nagy és nagyobb középbankok (1913-ban összesen 14, 1927-ben összesen 9) mérlegszámláinak összege

1927-ben	91.8%-át,
1913-ban	79.5%-át

tette ki az I., illetve II. táblázatban szereplő intézetek mérlegszámlái összegének. Ezek az adatok is csak azt igazolják, hogy a pénzügyi koncentrációs mozgalom Budapesten eddig alig ért el sikereket. Mert nyilvánvaló, hogy nem egyes sikeres fúziók végrehajtása, hanem az a lényeges, hogy a nagy- és középintézetek pénzügy-hatalmi túlsúlya fejlődött-e. És éppen ez az, ami adatainkból nem állapítható meg.

II.

Ezek után rátérünk a jelentősebb budapesti pénzügyi intézetek utolsó évi fejlődésének a vizsgálatára. Az aranymérlegek — ismeretesen — 1925 január 1-ére állapították meg először. Az azóta lezárult három esztendő alatt a magyar közgazdaság nyugodt fejlődése egy percre sem szakadt meg. Ennek a fejlődésnek egyik fontos tényezője a magyar bankrendszer volt, amely — a sokszor hangoztatott vád szerint — talán túlméretezett ugyan, de mindamellett kétségtelenül jól megszervezett, és úgy magán-, mint közgazdasági szempontból megfontoltan, óvatosan és józanul vezeti üzletét. Az utolsó évek fejlődése természetesen a bankmérlegekben is kifejezésre jut. Alig van olyan jelentősebb fővárosi pénzügyi intézet, amelynek utolsó évi mérlegei rácsafolnának erre az állításra — s azoknál is különös okok, a vezetőség hibái és szerencsétlen körülmények összetalálkozása idézték elő a hanyatlást. Ha tehát a jelentősebb budapesti pénzügyi intézetek általános fejlődésének képét kívánjuk megrajzolni, nincs okunk ezekkel a hanyatló intézetekkel továbbra is foglalkozni. A II. számú táblázatban szereplő intézetek közül a következőkben nem foglalkozunk tehát a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja, az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár és a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetek adataival. Ezek közül a két előbb említett bank nagy veszteségeket szenvedett, saját tőkéjét ugyszólván teljesen elvesztette és csak a Pénzügyi Központ támogatása mentette meg a fizetéseképtelenség nyílt beismerésétől. A Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja üzletkörét annyira szűkítette, hogy csöndes felszámolása valószínű. Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár is rendkívül nagy veszteségeket szenvedett. 1926-ban

megkísérelt reorganizációja nem járt eredménnyel, miután 1927-ben elszenvedett veszteségei egész tőkéjét felemésztették. A közelmúlt hónapokban azonban a főváros ezen régi, nagymultu intézet részvénytöbbségét átvette, hogy ezen bank keretét egy községi takarékpénztár létesítésének a céljára felhasználja. Ami a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét illeti, ez az intézet a háborút követő években alig fejtett ki nevezetesebb tevékenységet; mindössze néhány, az állam által mezőgazdasági célokra nyújtott kölcsön lebonyolításában vett részt. Reorganizációja csak 1928 tavaszán történt meg, amikor is kiderült, hogy a kormány a kisgazdák hitelszükségletének a kielégítése terén szerepet szán ennek a régi intézetnek.

1925 óta a pénzügyintézetek mérlegeiben szereplő idegen tőke jelentősen emelkedett. Az azóta végrehajtott nagyszámu tőkeemelés ellenére a saját tőke emelkedése mégis kisebb arányu. Az aranymérlegek felállítására vonatkozó jogszabályok következtében a saját tőke megoszlása alaptőke és tartaléktőke között teljesen önkényes és jelentőség nélküli. Az alaptőkefelemelések alkalmával a tartalékalapokba utalt összegnek sincs jelentősége a bankok helyzetének a megítélése szempontjából. Csupán az fontos, hogy mekkorák a titkos tartalékok s hogy az évi nyereség mely hányada fordíttatik osztalékfizetés helyett a tartalékalapok erősítésére.

A titkos tartalékok nagyságáról, sajnos, nincs semmiféle adatunk. *Szádeczky-Kardoss* megkísérelte ugyan, hogy nagyságukat megállapítsa, kísérlete azonban nem járt eredménnyel.⁷ Ő az inflációs mérlegek adatait és rendelkezésre álló statisztikai forrásokat használt fel. Csak természetes azonban, hogy az inflációs korszak könyvelése titkos tartaléknak tüntette fel a látszatnyereségeket, még akkor is, ha azok tényleg veszteséget takartak. Így *Szádeczky-Kardoss* egyébként érdekes munkája ezen fejezetét nem lehet szerencsésnek tekinteni és arra építeni. Miután pedig más forrás nem áll rendelkezésünkre, a titkos tartalékok számbavételéről egészen le kell mondanunk. Mindamellett valószínűnek tartjuk, hogy főleg nagyobb intézeteink egyike-másika valóban jelentős titkos tartalékok felől rendelkezik.

Az évi nyereségeknek a tartalékalapok erősítésére felhasznált összegei egyrészt azt mutatják, hogy az egyes intézetek mely mértékben törekednek anyagi helyzetük erősítésére, másrészt azonban azt is, hogy ezt mily mértékben engedhetik meg maguknak. A vonatkozó adatokat — amelyek a célvagyonot képező nyugdíjtartalékalapok dotálására nincsenek tekintettel — az V. számú táblázat közli.

⁷ I. m. 121—138. 1.

V. számú táblázat.

A jelentősebb budapesti pénzintézetek tartalékolásainak mértéke.¹⁾

Az intézet neve	Az 1925. évi nyereségből tartalék- alapba helyezett összeg		Az 1926. évi nyereségből tartalék- alapba helyezett összeg		Az 1927. évi nyereségből tartalékalapba helyezett összeg		Az 1925—1927. években a nye- reségből a tar- talékalapba utalt összeg	
	P	az évi nyereség %-ában	P	az évi nyereség %-ában	P	az évi nyereség %-ában	összesen P	az 1927. év végén kimutatott saját vagyon %-ában.
Magyar Általános Hitel- bank	148.000	4·5	350.000	6·7	1.000.000	14·4	1.498.000	2·4
Pesti Magyar Kereske- delmi Bank	280.000	9·8	600.000	15·8	1.120.000	22·8	2.000.000	3·9
Angol-Magyar Bank ...	36.364	5·7	63.636	6·9	268.182	12·0	368.182	1·2
Pesti Hazai Első Taka- rékpénztár	80.000	5·5	160.000	8·8	300.000	10·5	540.000	2·0
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank	50.000	5·1	100.000	7·7	150.000	6·3	300.000	1·5
Magyar Általános Taka- rékpénztár	42.000	6·2	58.000	7·2	75.400	6·4	175.400	0·9
Magyar-Olasz Bank	64.000	7·2	120.000	9·6	140.000	8·2	324.000	2·3
Magyar Országos Köz- ponti Takarékp.	67.456	10·0	80.000	6·5	220.000	13·3	367.456	2·8
Hazai Bank	60.000	9·0	100.000	12·2	140.000	13·9	300.000	2·6
Földhitelbank	80.000	11·4	94.653	11·2	120.000	11·7	294.653	2·9
B elvárosi Takarékpénz- tár	—	—	50.000	11·5	100.000	10·3	150.000	2·1
Magyar Általános Ingat- lanbank	—	—	—	—	100.000	12·2	100.000	1·5
Magyar Jelz. Hitelbank .	—	—	—	—	—	—	—	—
Hermes Magyar Általá- nos Váltóüzlet	8.000	11·5	24.000	8·7	62.000	12·2	94.000	2·0
Magyar Forgalmi Bank .	20.000	10·0	20.000	7·3	40.000	9·0	80.000	1·7
Magyar-Cseh Iparbank .	80.000	16·2	80.000	16·0	40.000	14·0	200.000	4·9
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	20.000	7·4	20.000	7·2	20.000	6·7	60.000	2·0
Nemzeti Hitelintézet ..	nincs	nincs	adat	—	35.839	10·2	—	—
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	20.000	15·9	20.000	14·2	10.000	5·4	50.000	3·3
Mercur Váltóüzlet	3.114	2·7	4.500	7·3	4.500	7·7	12.114	0·9
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	nincs	adat	8.000	9·0	10.000	10·4	—	—
Fabank	nincs	adat	10.000	9·8	15.000	12·1	—	—

¹⁾ A földhitelintézeteknek a bankokétól eltérő szervezete indokolja meg azt, hogy azokra ebben a táblázatban ne legyünk tekintettel.

A tartalékalapoknak a dotálása, láthatóan, a legtöbb intézetnél megfelelő szinten mozog. Csak alig egy-két bank az, amelynek tartalékolásai messze az átlagon és a józan üzleti politika által megkövetelt szinten alul maradnak.

A saját tőke fejlődésének ütemére a nyereségből való tartalékolásoknak természetesen csak kisebb befolyása van. Ezen fejlődés igazán jelentős tényezője az alaptőkeemelés. Alaptőkeemelést az utolsó években ugyyszólván kizárólag a nagyobb pénzintézeteink hajtottak végre, azok egy része viszont több ízben is. Néhány nagybankunk közvetlenül arany-mérlegének közzététele előtt emelt mégegyszer tőkét, hogy va-

gyonereje az inflációs korszak idején végbement visszaesésének nagyságát első aranymérlegében némileg leplezni tudja.

1926 január 1. óta tőkeemelést hajtott végre a Magyar Általános Hitelbank 1926 január 25-én, az Angol-Magyar Bank Rt. 1927 január 29-én és 1927 november 11-én, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1927 február 26-án, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank 1927 márciusában, a Magyar

VI. számú táblázat.

Az idegen tőke fejlődése 22 jelentősebb budapesti pénzintézetnél, 1925—1927-ben.¹⁾

Az intézet neve	Az idegen tőke ^{a)} összege ezer pengőben ^{b)} összegének indexe, 1925 január 1 = 100							
	^{a)}	^{b)}	^{a)}	^{b)}	^{a)}	^{b)}	^{a)}	^{b)}
	1925 január 1		1925 dec. 31		1926 dec. 31		1927 dec. 31	
Magyar Általános Hitelbank	71.583	100·0	125.851	175·8	194.267	271·4	296.728	414·5
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	33.679	100·0	82.359	241·5	128.673	382·1	190.402	565·3
Angol-Magyar Bank	25.394	100·0	39.182	154·3	57.522	226·5	90.671	357·1
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	35.425	100·0	71.271	201·2	100.440	283·5	142.255	401·6
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	40.499	100·0	42.800	105·7	60.535	149·5	83.837	207·0
Magyar Általános Takarékpénztár	14.167	100·0	33.781	238·4	48.301	340·9	81.368	574·3
Magyar-Olasz Bank	16.145	100·0	38.569	238·9	63.799	395·2	96.294	596·4
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	24.977	100·0	41.016	164·2	59.167	236·9	91.162	365·0
Hazai Bank	16.774	100·0	29.154	173·8	35.382	210·9	45.901	273·6
Földhitelbank	4.724	100·0	5.380	113·9	7.923	167·7	12.329	261·0
Belvárosi Takarékpénztár	7.704	100·0	17.980	233·4	22.846	296·6	35.297	458·2
Magyar Általános Ingatlanbank	1.826	100·0	1.421	77·8	3.694	202·3	16.210	887·7
Magyar Jelzálog Hitelbank	2.698	100·0	5.069	137·1	9.350	252·8	10.549	285·3
Hermes Magy. Ált. Váltóüzlet ²⁾	—	—	—	—	35.797	—	45.111	—
Magyar Forgalmi Bank	6.111	100·0	7.459	122·1	8.054	131·8	9.781	160·1
Magyar-Cseh Iparbank	4.825	100·0	10.886	225·6	10.110	209·5	10.174	210·9
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	1.023	100·0	2.111	206·4	2.319	226·7	4.206	411·1
Nemzeti Hitelintézet	—	—	—	—	—	—	23.821	—
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	1.966	100·0	3.157	160·6	3.848	195·7	6.461	328·6
Mercur váltóüzlet r.-t.	3.182	100·0	4.649	146·1	6.296	197·9	6.625	208·2
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	—	—	—	—	2.302	—	3.144	—
Fabank	—	—	—	—	2.747	—	3.001	—

¹⁾ A záloglevélforgalomra való tekintet nélkül.

²⁾ A Hermes üzletéve június 30-án zárul; ezért adatait nem lehet a többi bank adatával egyszerűen összehasonlítani.

Általános Takarékpénztár Rt. 1927 március 31-én és 1928 tavaszán, a Magyar-Olasz Bank Rt. 1928 tavaszán, a Hazai Bank 1928 tavaszán, a Belvárosi Takarékpénztár 1926 december 23-án és 1928 tavaszán, a Hermes Magyar Általános Váltóüzleti Rt. 1926 december 29-én, a Magyar Forgalmi

Bank 1927 október 29-én, végül a Nemzeti Takarékpénztár és Bank 1927 március 27-én.

A VI. számú táblázat kimutatja az idegen tőke fejlődését 22 jelentősebb budapesti pénzintézetnél, az 1925—1927. években. Az adatok értékelésétől el kell tekintenünk, de arra nincs is szükség, mert az adatok és a fejlődés százalékos különbségei elég beszédesek. Mindenesetre érdekes azonban, hogy a VI. táblában szereplő intézeteknél az idegen tőke összege volt

1925 január 1-én	313,702.000 pengő
1925 december 31-én	562,095.000 „
1926 december 31-én	863,372.000 „
1927 december 31-én	1.305,333.000 „

Ha kiküszöböljük az egyes hiányzó adatok okozta hibát, megállapíthatjuk, hogy az idegen tőke összegének emelkedése 1925-ben 79.2%-ot, 1926-ban 53.6%-ot s végül 1927-ben 51.2%-ot tett ki.

A VII. számú táblázat a saját és idegen főke arányáról tájékoztat. Ez 1925 január 1-re vonatkozóan nem állapítható meg, mivel az aranymérlegek ezen napra vonatkozó adataiban az utóbb végrehajtott tőkeemelések is szerepelnek már. A VII. tábla adatainak elbírálásánál számolni kell az egyes intézetek által végrehajtott tőkefelemelések időpontjaival is.

VII. számú táblázat.

A saját és idegen tőke aránya 22 jelentősebb budapesti pénzintézetnél 1925—1927-ben.¹⁾

Az intézet neve	Az idegen tőke a saját tőke százalékában		
	1925 dec. 31	1926 dec. 31	1927 dec. 31
Magyar Általános Hitelbank	203.6	474.4	698.1
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	164.7	255.9	375.7
Angol-Magyar Bank r.-t.	340.7	479.4	299.3
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	179.3	373.1	737.1
Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank ..	305.7	430.9	408.0
Magyar Általános Takarékpénztár	337.8	483.0	415.1
Magyar-Olasz Bank r.-t.	278.5	455.7	687.8
Magyar Orsz. Központi Takarékpénztár ...	315.5	455.1	698.5
Hazai Bank r.-t.	255.7	310.4	402.1
Földhitelbank r.-t.	51.2	75.4	117.4
Belvárosi Takarékpénztár	444.5	571.2	486.8
Magyar Általános Ingatlanbank	23.7	61.6	270.1
Magyar Jelzálog Hitelbank	99.4	183.3	206.8
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	—	149.1	936.3
Magyar Forgalmi Bank	298.4	322.2	212.2
Magyar Cseh Iparbank	265.5	246.6	248.1
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	70.4	77.3	140.2
Nemzeti Hitelintézet	—	—	952.8
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	315.7	384.8	442.5
Mercur Váltóüzlet r.-t.	332.1	449.7	473.2
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	—	181.3	247.6
Fabank	—	272.0	297.1

¹⁾ Ez a számítás 1925 január 1-re vonatkozóan nem ejtendő meg.

A VI. és VII. tábla együttesen bizonytságot tesz pénzüintézetünk tőkeerejének fejlődéséről. A saját és idegen tőke aránya különösen egyik-másik intézetnél üt el nagy mértékben az átlagostól.

A pénzüintézetek aktíváinak a részletes vizsgálatára kelene most már áttérnünk. Különböző okokra való tekintettel lemondunk azonban arról, hogy azokat egészen részletesen elemezzük. Az aktívák osztályozása és csoportosítása ugyanis a különböző intézeteknél annyira eltérő és az egyes intézeteknél is évről-évre annyira változó, hogy ezen adatok elemzése csak igen óvatosan hajtható végre. Számolni kell azzal is, hogy az egyes intézetek tulajdonában levő ingatlanok és értékpapírok értékelése nem történik egyenlő módon a különböző intézeteknél. Ezek azok a tételek, amelyek a titkos tartalékolások eszközzésére alkalmasak. Csak természetes, hogy ezen titkos tartalékolások mértéke nem egyenlő a különböző intézeteknél: de ezen különbözőségek nagyságának a megállapítására nincs semmiféle lehetőség. Az aktívák százalékos megoszlására hatással van az a körülmény is, hogy az illető intézet foglalkozik-e záloglevél- és kötvénykibocsájtással. A törvény ugyanis az ezzel az üzletággal foglalkozó intézetek számára megfelelő biztosítéki alap létesítését írja elő.

A pénzüintézetek aktíváinak a vizsgálatánál a legfontosabb tételek futólagos elemzésére szorítkozunk.

Az aktívák fontosabb tételei közül a pénztárkészlettel nem érdemes foglalkozni. A pénzüintézetek liquiditása csak kis mértékben függ attól, hogy mekkora a pénztárkészlet a mérlegkészítés időpontjában. Fontosabb az, hogy a kihitelezett összegek mikor járnak le s hogy azok visszafizetésére mely valószínűséggel lehet számolni. Ismert tapasztalat ugyanis, hogy formailag bármikor vagy rövid idő múlva visszakövetelhető hitelösszegek is gyakran tulajdonképpen illiquidek, miután a hitelt igénybevevő vállalatnak nem áll módjában a pontos visszafizetés. Miután azonban erre nem tudunk tekintettel lenni, a pénzüintézetek tényleges liquiditásának a megállapítására sincsen mód.

Az egyéb aktívák viszonylagos jelentőségéről és annak változásairól a VIII—XII. számú táblázatok tájékoztatnak.

~~Az ingatlanok tételénél~~ tapasztaljuk a legkisebb változást az abszolút értékekénél. Csak a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Általános Ingatlanbank és a Földhitelbank vásárolt jelentékenyebb ingatlanokat. A többi intézetnél az eszközölt leírások folytán az ingatlanok értéke inkább csökkent. Egyik-másik intézetnél azonban feltűnő, hogy az ingatlanok tételénél leírásra semmit se fordítottak. Az ok nyilvánvalóan többnyire az, hogy a nem nagyon kedvezően zárult üzleti év nyeresége lehető nagynak legyen kimutatható. Az in-

gatlanok százalékos jelentősége természetesen — ismét a Magyar Általános Ingatlanbank kivételével — valamennyi intézetnél csökkent. Mindamellett egyik-másik intézetnél — és pedig nem csupán a szorosan vett bankszerű üzletekkel csak másodsorban foglalkozó Földhitelbanknál és Magyar Általános Ingatlanbanknál — még mindig rendkívül magas. Különösen néhány kisebb intézet helyzetére jellemző az, hogy a

VIII. számú táblázat.

Az ingatlanok értéke és százalékos jelentősége az aktívák között a jelentősebb budapesti pénzintézetek mérlegében 1925—1927-ben.

Az intézet neve	1925 dec. 31		1926 dec. 31		1927 dec. 31		
	érték ezer pengő- ben	az ak- tívák %-ában	érték ezer pengő- ben	az ak- tívák %-ában	érték ezer pengő- ben	az ak- tívák %-ában	a saját tőke %-ában
Magyar Általános Hitelbank.	9.974	5·1	9.944	3·7	10.507	2·8	17·0
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	6.000	4·2	5.750	3·0	5.719	1·9	11·3
Angol-Magyar Bank	4.500	8·5	4.380	6·2	3.720	2·7	12·3
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	9.080	9·8	8.800	6·6	8.800	4·5	30·4
Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank	2.900	4·9	2.900	3·4	2.900	2·4	11·7
Magyar Általános Takarékpénztár	3.150	6·6	3.222	4·9	3.267	2·8	14·2 ¹⁾
Magyar-Olasz Bank.....	2.966	5·5	2.958	3·6	2.784	2·1	19·7 ²⁾
Magyar Országos Központi Takarékpénztár.....	2.320	4·2	2.320	3·1	2.320	1·9	17·7
Hazai Bank	1.500	3·6	1.372	2·8	1.372	2·5	11·8 ³⁾
Földhitelbank	9.344	57·6	9.344	49·1	9.817	41·3	96·3
Belvárosi Takarékpénztár ...	2.620	11·7	2.620	9·1	2.620	4·6	35·9 ⁴⁾
Magyar Általános Ingatlanbank	5.200	41·2	5.914	32·0	9.201	33·7	135·3
Ennek az intézetnek különleges a helyzete							
Magyar Jelzálog-Hitelbank ..	—	—	—	—	908 ⁵⁾	1·8 ⁵⁾	18·9 ⁵⁾
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	500	4·8	500	4·5	500	3·3	10·9
Magyar Forgalmi Bank	644	4·0	612	4·1	612	4·1	14·9
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	1.100	20·2	1.100	19·2	1.100	14·4	36·7
Nemzeti Hitelintézet	adat nem áll	rendelkezésre	adat nem áll	rendelkezésre	428	1·4	17·1
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	500	11·3	500	9·7	476	5·8	31·7
Mercur Váltóüzlet	1.000	12·4	1.000	12·8	1.000	12·3	71·4
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	adat nem áll	rendelkezésre	800	22·0	800	17·6	61·5
Fabank	„ „ „	„ „ „	360	9·3	—	—	—

¹⁾ Az 1928 évi tőkeemelés után 9.7%.

²⁾ „ „ „ „ „ 10.7%.

³⁾ „ „ „ „ „ 8.6%.

⁴⁾ „ „ „ „ „ 16.7%.

⁵⁾ 1927 június 30.

tulajdonukban levő ingatlan értéke saját tőkéjük viszonylag igen nagy százalékanak felel meg. Ez a körülmény az illető intézetek hitelezői szempontjából természetesen igen megnyugtató körülmény, a valóságban azonban mégis azt jelenti, hogy ezen intézetek saját tőkéjüknek csak viszonylag elenyészően kis hányadát használják fel bankszerű hitelműveletek céljaira.

Az adósok összege 1925—1927 között összecszerüen valamennyi intézetnél jelentősen emelkedett. A IX. táblázatnak hiánya ugyan, hogy néhány intézetnek 1925 és 1926 évi adata nem szerepel benne, mégis felhasználható összehasonlítás céljaira. Az ott szereplő intézetek adósainak összege volt 1925-ben 322,590.000 pengő, 1926-ban 476,158.000 pengő és 1927 december 1-én 658,416.000 pengő. Az emelkedés — ha kiküszö-

IX. számú táblázat.

Az adósok összege, emelkedése és százalékos jelentősége az aktívák között a jelentősebb budapesti pénzintézetek mérlegében 1925—1927-ben.

Az intézet neve	1925 dec. 31.		1926 dec. 31.			1927 dec. 31.		
	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	emelkedés az év folyamán	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	emelkedés az év folyamán
Magyar Általános Hitelbank .	82.950	42.6	127.589	47.8	53.8	184.855	48.8	44.9
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	38.639	27.1	62.441	32.2	61.6	83.045	31.7	33.0
Angol-Magyar Bank	22.552	42.6	30.759	43.2	36.4	52.805	38.8	71.7
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	38.221	41.2	42.955	32.2	12.4	49.733	25.6	15.8
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	25.335	42.3	33.240	39.1	31.2	47.860	39.9	44.0
Magyar Ált. Takarékpénztár .	12.735	26.6	19.088	28.4	49.9	28.654	24.3	50.1
Magyar-Olasz Bank	21.272	39.7	30.120	36.6	41.6	37.982	28.6	26.1
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	25.729	45.6	32.913	44.1	27.9	40.598	33.5	23.4
Hazai Bank	19.383	45.9	23.380	48.3	20.6	27.370	49.0	17.1
Földhitelbank	2.719	16.8	3.202	16.8	17.8	5.101	21.5	59.3
Belvárosi Takarékpénztár ..	10.378	46.4	12.370	42.8	19.2	15.987	27.8	29.2
Magyar Általános Ingatlanbank	4.229	33.5	8.011	43.3	89.5	12.260	44.9	53.0
Magyar Jelzálog Hitelbank .	Ennek az intézetnek különleges a helyzete							
Hermes Magy. Ált. Váltóüzlet	—	—	27.814 ¹⁾	71.7 ¹⁾	—	34.204 ²⁾	66.0 ²⁾	23.0
Magyar Forgalmi Bank	6.000	57.5	5.705	51.2	—4.9	8.911	58.0	56.2
Magyar-Cseh Iparbank	7.363	45.8	7.272	48.9	—1.2	7.873	52.9	8.3
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	959	17.6	1.208	21.1	26.0	2.751	35.9	127.8
Nemzeti Hitelintézet	adat nem áll rendelkezésre					5.717	18.9	—
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	1.360	30.8	1.472	28.6	8.2	3.218	39.0	118.6
Mercur Váltóüzlet	2.766	34.2	3.619	46.4	30.8	5.616	69.0	55.2
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	nincs adat	—	1.191	32.7	—	1.834	40.1	54.0
Fabank	nincs adat	—	1.809	47.0	—	2.042	58.4	12.9

¹⁾ 1926 június 30.

²⁾ 1927 június 30.

bőljük a hiányzó adatok okozta hibát, — az 1926 év folyamán 38.1%-os, az 1927 év folyamán majdnem ugyanannyi, 37.1%-os. Ha az adósok összegének emelkedése valamennyi intézetnél is tapasztalható, mégis igen nagy különbségek észlelhetők. Ezek a különbségek érdekesen szemléltetik a bankok fejlődési ütemének eltéréseit. De érdekes arra is figyelemmel lenni, hogy az adósok tételének mennyire eltérő a jelentősége a bankok aktívái között.

A bankok üzleti politikájának különbségeit mutatják ezek az adatok. Ha ugyanis a IX. és X. tábla adatait összehasonlítjuk egymással, azt látjuk, hogy az adósok tételének viszonylagos jelentősége általában azoknál az intézeteknél kisebb, amelyeknél a váltótárca jelentősége viszonylagosan nagy és megfordítva. A X. táblázat adatainál különben feltü-

X. számú táblázat.

A váltótárca összege, emelkedése és százalékos jelentősége az aktívák között a jelentősebb budapesti pénzintézetek mérlegében 1925—1927-ben.

Az intézet neve	1925 dec. 31.		1926 dec. 31.			1927 dec. 31.		
	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	emelkedés az év folya- mán	összeg ezer pengőben	az aktívák %-ában	emelkedés az év folya- mán
Magyar Általános Hitelbank.	52.452	26·9	71.826	26·9	36·9	89.795	23·7	25·0
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	30.881	21·7	47.895	24·7	55·1	81.157	30·9	69·4
Angol Magyar Bank.....	11.936	22·5	20.953	29·4	75·5	48.600	35·8	131·9
Pesti Hazai Első Takarékpénztár.....	37.686	40·6	58.682	44·0	55·7	97.981	50·5	67·0
Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank	15.660	26·2	23.562	27·8	50·5	31.872	26·6	35·3
Magyar Általános Takarékpénztár.....	20.991	43·9	30.719	45·9	46·3	44.610	37·8	45·2
Magyar-Olasz Bank.....	20.081	37·4	34.772	42·3	73·2	47.247	32·1	35·9
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	16.445	29·5	25.261	33·9	53·6	32.006	26·3	26·7
Hazai Bank	10.346	24·5	12.593	26·0	21·7	21.172	37·9	68·1
Földhitelbank	846	5·2	2.466	13·0	191·5	3.790	15·9	53·7
Belvárosi Takarékpénztár ...	8.121	36·3	10.836	37·5	33·4	20.763	36·1	91·6
Magyar Általános Ingatlanbank	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyar Jelzálog-Hitelbank ..	Ennek az intézetnek különleges a helyzete							
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	—	—	8.903 ¹⁾	23·0	—	12.081 ²⁾	23·5 ²⁾	35·7
Magyar Forgalmi Bank.....	580	5·6	1.074	9·6	85·2	1.73	11·3	61·5
Magyar-Cseh Iparbank.....	4.910	30·6	5.373	36·1	9·4	4.156	27·9	—22·6
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	380	7·0	467	8·2	22·9	737	9·6	57·8
Nemzeti Hitelintézet	adat nem áll rendelkezésre					22.717	75·1	—
Nemzeti Takarékpénztár és Bank.....	1.634	37·0	2.095	40·8	28·2	2.357	28·6	12·5
Mercur Váltóüzlet	1.820	22·5	1.156	14·8	36·4	957	11·8	—17·2
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	nincs adat	—	1.031	28·3	—	1.221	26·8	18·4
Fabank.....	nincs adat	—	1.032	26·7	—	1.290	31·1	25·0

¹⁾ 1926 június 30.

²⁾ 1927 június 30.

nik, hogy a Magyar Általános Ingatlanbank váltótárcáját egyáltalában nem mutatja ki. A X. táblázatban szereplő intézetek váltótárcájának összege volt 1925-ben 234,769.000 pengő, 1926-ban 360,696.000 pengő, 1927-ben pedig 566.243.000 pengő. Az emelkedés — ismét kiküszöbölve a hiányzó adatok okozta hibát — 1926-ban 53.6% és 1927-ben ennél valamivel több, 57.0% volt. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a váltótárca

emelkedése mindkét esztendőben jóval nagyobb volt az adósok tételének emelkedésénél.

Érdekes, hogy az idegen tőkék összegének százalékos emelkedése nagyobb, mint a kihelyezések összegének a növekedése. Már ismert adatokat egymásmellé helyezve ugyanis, volt

	az idegen tőkék összege	az adósok és a váltó- tárca együttes összege
1925 december 31-én	562,095.000 P,	557,359.000 P,
1926 december 31-én	863,372.000 P,	836,854.000 P,
1927 december 31-én	1.305,333.000 P,	1.224,659.000 P.

Mig tehát a növekedés az idegen tőkék összegénél 1926-ban 53.6% és 1927-ben 51.2% volt, addig az adósok és váltótárca együttes összegének gyarapodása csak 50.1%, illetve 46.3% volt.

Záloglevelek kibocsájtásával a háboru után elsőnek a Magyar Földhitelintézet kezdett foglalkozni. De fokozatosan rátért erre az üzletágra a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, az Angol-Magyar Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank, a Magyar Általános Takarékpénztár, a Magyar-Olasz Bank, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, a Belvárosi Takarékpénztár és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége is. A Magyar Jelzáloghitelbank záloglevélforgalma a háboru előtti zálogleveleinek konverziójából adódik. A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete csak 1928 tavaszán vette fel a záloglevélkibocsájtását. A nagybankok (nevezetesen a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank, a Magyar Általános Takarékpénztár és a Magyar-Olasz Bank) eredetileg a Magyar Pénzügyintézeteknek Záloglevélkibocsájtó Szövetkezetében tömörültek és zálogleveleiket ezen szövetkezet útján helyezték el a newyorki piacon. Utóbb a Magyar Általános Hitelbank kivált az egyességből s zálogleveleit önállóan helyezi el. Azóta a többi, az egyességben megmaradt intézet szövetkezetét Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezetének nevezik. Ezen két szövetkezet fennállásának következtében a jelzálogüzlet jelentősége nem tűnik ki egészen világosan a pénzintézetek mérlegéből. A XI. táblázat azonban mégis megfelelő tájékoztatást nyújt.

Látszik, a hosszulejáratu kölcsönök kibocsájtása csak az 1926 év során vette kezdetét, de mindjárt nagy lendülettel. 1925 végén a hosszulejáratu kölcsönök állománya még csak 2,825.000 pengő volt, 1926 december 31-re azonban már 99,411.000 pengőre emelkedett, az 1927 december 31-én pedig már 275,351.000 pengőt tett ki. A záloglevélforgalom ennél az

összegnél valamivel kisebb volt, természetesen. A bankok ugyanis csak akkor helyezik el külföldön zálogleveleiket, miután a hosszulejáratu kölcsönállományuk bizonyos összeget elért. Sajnos, csak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank mérlegéből tűnik ki, hogy ez a záloglevélkibocsájtással még nem ellensúlyozott összeg mekkora. Ennél az intézetnél 1925 december 31-én 1,529.000 pengőt, 1926 december 31-én 5,958.000 pengőt és 1927 december 31-én 9,847.000 pengőt tett ki.

A XI. táblázat érdekesen szemlélteti, hogy a községi kölcsönüzletek terén a Magyar-Olasz Banké a vezető szerep, melyet a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Belvárosi Takarékpénztár követ. Igaz, hogy a vármegyék és a vidéki városok ismeretes kölcsöneinek közvetítését ugyancsak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank látta el. A jelzálogos köl-

XI. számú táblázat.

A jelentősebb budapesti pénzintézetek jelzálogos és községi kölcsönnyújtásai az 1925—1927. esztendőekben.

Az intézet neve	Állomány ezer pengőben		
	1925 dec. 31.	1926 dec. 31.	1927 dec. 31.
Magyar Általános Hitelbank	—	9.250	22.734
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	1.529	18.372	46.026
Községi kötvény kölcsönök	—	2.809	3.584
Angol-Magyar Bank	—	—	11.719
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	1.037	13.701	26.544
Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank ..	—	7.503	25.935
Magyar Általános Takarékpénztár	—	2.519	23.789
Magyar-Olasz Bank	—	4.592	16.390
Községi kötvény kölcsönök	—	—	6.171
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	259	2.953	13.276
Belvárosi Takarékpénztár	—	1.542	12.068
Községi kölcsönök	—	—	1.836
Magyar Földhitelintézet	—	34.589	59.719
Magyar Földhitelintézetek Országos Szövet-sége	—	1.581	5.560

csönök terén a Magyar Földhitelintézet vezet. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank helyezése itt is nagyon előkelő, míg a Magyar Általános Hitelbank már csak jóval hátrább sorakozik. Viszont feltűnő, hogy a Belvárosi Takarékpénztár kölcsönállaga viszonylag milyen jelentékeny.

Pénzintézeteink zálogleveleiket a háboru után majdnem mind a londoni és a newyorki piacon helyezték el. Belföldi piac nem alakult ki egyelőre. A záloglevelek kezdetben 7½ %-os típusuak voltak, később a 7%-os típusra tértek át. A kibocsájtási árfolyam alakulása természetesen a külföldi pénzpiacok helyzetétől függ. De az kétségtelen, hogy ez az üzletág pénzintézeteinknek az 1926—1927 években jelentős hasznot hajtott.

III.

A jelentősebb budapesti pénzüintézetek gazdasági jelentőségváltozásával foglalkozva, már fentebb jeleztük, hogy pénzüintézeteink gazdasági befolyásának mértékéről csak akkor tudunk teljesen tájékozódni, ha érdekeltségeikkel is megismerkedünk. A hazai nagyobb pénzüintézetek ugyyszólván kivétel nélkül gazdasági vállalatok konszernjeinek a vezetői. Számos ok játszott közre a tekintetben, hogy Magyarországon a tiszta letéti bank jellegével bíró takarékpénztári rendszer nem tudott kifejlődni. Ezen okok legjelentősebbje alighanem az, hogy Magyarországon, ahol a gazdasági lehetőségek ipari téren mindig bizonyos mértékig korlátozva voltak, a „captain of industry“ hajlamossággal bíró férfiak általában inkább a bankokban kerestek elhelyezkedést, hogy azoknak vezetését magukhoz ragadva, az ipar terén való alkotási vágyukat olyként tudják kiélni, hogy a vezetésüknek alávetett iparvállalatok sokasága pótolja azt, hogy azoknak ugyyszólván egyike sem tekinthető világviszonylatban is nagy vállalatnak. Mert tisztában kell azzal lennünk, hogy az utóbbiaknak a száma nálunk rendkívül csekély. Talán szerepet játszik az is, hogy a magyarországi gazdasági vezetők legnagyobb hányada a zsidóság köréből került ki, amely ismeretesen általában nagyobb érdeklődést tanúsít a kereskedelmi és pénzügyi, mint a szorosan vett ipari foglalkozások iránt. De ezen érv mérlegelésénél nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy legnagyobb iparvállalatainkat tulajdonképpen ugyancsak zsidók alapították meg.

Bármilyen indokolja is azonban ezen helyzet kialakulását, az kétségtelen tény, hogy — néhány kivételtől eltekintve, — ma Magyarországon a pénzüintézetek irányítják az érdekkörükbe tartozó vállalatok üzletvitelét, mégpedig akkor is, ha esetleg csak kisebb érdekeltséggel is rendelkeznek az egyes vállalatokban. Módot nyújt erre természetesen az is, hogy a közgyűléseken többnyire nincs szükség az abszolút majoritásra ahhoz, hogy valaki akarátát érvényesíteni tudja. Hiszen ismeretes, hogy főként a nagyobb vállalatok közgyűlésein az összes részvényeseknek csak kisebb hányada szokott megjelenni. De befolyást biztosít bankjainknak az a körülmény is, hogy a tőlük kért hitelek nyújtását kívánságaik teljesítésétől tudják függővé tenni.

A magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeivel elsőnek *Szádeczky-Kardoss Tibor* foglalkozott többször idézett jeles dolgozatában. Ő a háboru előtti adatokat az 1924 évi adatokkal helyezte szembe és csupán a pénzüintézetek érdekkörébe tartozó vállalatok számát és gazdasági ágak szerinti megoszlását dolgozta fel, továbbá nem részletezte azokat az egyes konszern-vezető bankok szerint. [Az ő adatai szerint a csonka-

magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei a következőként alakultak:⁸

	1910	1914	1924
	é v b e n		
nagybankok érdekkörében	275	357	959
középbankok érdekkörében	11	30	210
kisbankok érdekkörében	76	192	661
összesen:	362	579	1830

Ha azonban tekintettel vagyunk arra, hogy sok vállalat egyidejűleg több bank érdekeltségébe tartozik, tehát nem a bankok, hanem a vállalatok szempontjából nézzük az adatokat, ezek a számok a következőként csökkennek:⁹

	1910	1914	1924
	é v b e n		
nagybankok érdekeltségei	255	333	891
középbankok érdekeltségei	11	29	196
kisbankok érdekeltségei	71	183	615
összesen:	337	545	1702

Ezen adatokból kitűnik az, hogy a háboru után sokkal több vállalat tartozott pénzüintézetek érdekkörébe, mint a háborut megelőzően. Egy már a háboru előtt megindult fejlődés folytatása ez, melyet a részvénytársasági formának mind nagyobb elterjedése indított meg és tett lehetővé, de amelynek az inflációs korszak nagy pénzühiánya adott lendületet. Különösen a kisbankok érdekkörébe tartozó — nyilván kis — vállalatok számának hallatlan emelkedése jelzi ezen utóbbi körülményt.

A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei a következők voltak:¹⁰

a) számszerint:

	1910	1914	1924
	é v b e n		
nagybankok érdekeltségei	255	333	891
középbankok érdekeltségei	11	22	168
kisbankok érdekeltségei	64	93	176
összesen:	330	448	1235

b) százalékokban:

	1910	1914	1924
nagybankok érdekeltségei	77.3	74.3	72.2
középbankok érdekeltségei	3.3	4.9	13.6
kisbankok érdekeltségei	19.4	20.8	14.2
összesen:	100.0	100.0	100.0

⁸ Szádeczky-Kardoss, i. m. 163. l.

⁹ Szádeczky-Kardoss, i. m. 164. l.

¹⁰ Szádeczky-Kardoss, i. m. 165. l.

A magunk adatainak a főeredményeit a XII. táblázatban foglaltuk össze:

XII. számú táblázat.

Az értékpapírok és egyéb érdekeltségek összege, változása és százalékos jelentősége az aktívák között a jelentősebb budapesti pénzintézetek mérlegében, 1925—1927-ben.

Az intézet neve	1925 dec. 31.		1926 dec. 31.			1927 december 31.				
	ezer pen- gőben	az aktívák %-ában	ezer pen- gőben	emelkedés az év folyamán	az aktívák %-ában	ezer pen- gőben	emelkedés az év folyamán	az aktívák %-ában	a saját vagyon %-ában	
Magyar Általános Hitel- bank	41.706	21.4	40.611	—2.6	15.2	46.214	13.8	12.2	74.2	
Pesti Magyar Kereske- delmi Bank	39.620	31.4	44.689	12.8	20.4	41.897	—6.3	15.9	78.2	
Angol-Magyar Bank ...	9.569	12.4	8.182	—14.5	11.5	15.017	83.5	11.0	49.6	
Pesti Hazai Első Takaré- pénztár	5.100	5.5	5.416	6.2	4.1	5.840	7.8	3.0	22.0	
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank	8.119	13.6	9.941	22.4	11.7	13.758	38.4	11.5	66.8	
Magyar Általános Taka- rékpénztár	4.404	9.2	4.430	0.6	6.6	4.518	2.0	3.8	22.9 ¹	
Magyar-Olasz Bank	6.334	11.8	6.272	—1.0	76.2	6.626	5.6	5.0	47.0 ²	
Magyar Országos Köz- ponti Takarékpénztár .	7.668	13.8	7.774	1.4	10.4	12.588	74.8	11.2	103.7	
Hazai Bank	9.754	23.1	10.608	8.8	21.9	7.814	—26.3	13.0	67.4 ³	
Földhitelbank	1.468	9.1	1.644	12.0	8.6	1.429	—13.1	6.0	14.0	
Belvárosi Takarékpénztár	517	2.3	545	5.4	1.9	737	35.2	1.3	10.1 ⁴	
Magyar Általános Ingat- lanbank	2.870	22.7	1.946	—32.2	10.5	4.087	110.0	15.0	60.1	
Magyar Jelzálog-Hitel- bank	Ezen intézetnek különleges a helyzete									
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	—	—	758 ⁵	—	2.0 ⁵	1.954 ⁶	157.8	3.8 ⁶	40.7	
Magyar Forgalmi Bank .	2.742	26.3	2.306	—15.9	20.7	2.311	0.2	15.0	50.2	
Magyar-Cseh Iparbank .	740	4.6	911	23.1	6.1	1.141	25.2	7.7	27.8	
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	913	16.7	914	0.1	16.0	1.028	12.5	13.4	34.3	
Nemzeti Hitelintézet ..	Nincs adat					460	—	1.5	18.4	
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	496	11.2	531	7.1	10.3	579	9.1	7.0	38.6	
Mercur Váltóüzlet	443	5.3	475	7.2	6.1	352	—25.9	4.3	25.1	
Budapest-Lipótvárosi Ta- karékpénztár	nincs adat		472	—	13.0	571	21.0	12.5	43.9	
Fabank	nincs adat		266	—	6.9	377	41.8	9.1	37.7	

¹ Az 1928 tavaszi tőkefelemelés után 13.4%. ³ Az 1928 tavaszi tőkefelemelés után 49.1%.

² "1926" június 30. " " 25.4%. ⁴ " " " " " " 4.7%.

⁵ "1926" június 30. ⁶ 1927 "június" 30.

Ezeknek az adatoknak a megítélése nem egészen egyszerű. Számolni kell ugyanis azzal, hogy a vállalati érdekeltségek és a részvénybirtok mérlegtételeiben gyakran igen jelentékeny titkos tartalékok szoktak elrejtve lenni. Ezeknek a nagyságáról azonban természetesen semmilyen képet sem lehet nyerni. Tekintetbe kell azt is venni, hogy egy vállalati érdekeltség értéke a kontrolláló pénzintézet szempontjából amugyis csak nehezen becsülhető meg. A többségi részvény rendszerint többet ér a kisebbségi részvélynél, mert a többség birtokosa oly előnyökhöz tud jutni, amelyekről a kisebbség

ségi részvények birtokosai lemondani kénytelenek. De számba jön az is, hogy egy pénzügyi intézet számára külön előnyt jelent az is, ha a vállalt érdekeltségei révén bankszerű szolgálatainak igénybevételére jól fizető klienseket tud nyerni s ha különböző, érdekeltségébe tartozó vállalatok összeműködését tudja biztosítani. Ha tehát az érdekeltségek igazi értéke nem is becsülhető meg, az mindenesetre megállapítható, hogy a felsorolt tételek összege 1925 december 31-én 142,463.000 pengő, 1926 december 31-én 148,691.000 pengő és 1927 december 31-én 170,298.000 pengő volt. Ha a hiányzó adatok okozta hibát kiküszöböljük, az emelkedés az 1926 év folyamán 3.0% és az 1927 év folyamán 14.3%. Mindkét szám jóval kisebb, mint amekkorát az egyéb mérlegtételek fejlődésénél tapasztaltunk.

A részletes adatok jelentős különbségeket tárnak fel. Feltűnő, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar Általános Takarékpénztár és a Belvárosi Takarékpénztár saját tőkéjének viszonylag sokkal kisebb hányadát helyezte el érdekeltségek vállalásával, mint a velük körülbelül egyenlő jelentőségű egyéb bankok. A Magyar Országos Központi Takarékpénztárnál viszont éppen az a feltűnő, hogy az 1927 év fejlődésének eredményeként az érdekeltségek értéke meghaladja saját tőkéjének összegét.

A bankok mobilitásának és liquiditásának a megítélése szempontjából talán helyes volna az ingatlanok és az érdekeltségek együttes összegét a saját tőkéjük összegéhez viszonyítani. Eme összehasonlítás végrehajtásától mégis eltekintünk, mert számbajön, hogy az érdekeltségek tételében szereplő számos értékpapír könnyű értékesítési lehetőséggel bír és ezért egy ilyfajta összehasonlítás sok tekintetben félremagyarázható eredményekkel járhatna.

Pénzügyi intézeteink jelentőségéről helytelen képet kapnánk, ha mérlegtételeiknek összegét a magyar nemzeti vagyon értékösszegéhez hasonlitanánk. Csonka-Magyarország nemzeti vagyona *Fellner* nyomán ma 24—25 milliárd pengőre tehető.¹¹ Ehhez az összeghez viszonyítottan a budapesti pénzügyi intézetek mérlegeiben szereplő összesen 170 millió pengős érdekeltségi tétel igazán elenyésző, hisz mindössze 0.7%-ot tesz ki. A II. számú táblázatban kimutatott 314.9 millió pengős saját tőke is csupán 1.3%-a a nemzeti vagyonnak. A saját és idegen tőke

¹¹ *Fellner Frigyes*: A Magyar Szent Korona Országai Nemzeti Vagyonának és Nemzeti Jövedelmének Megoszlása a mai Magyarország és az utódállamok között. Különlenyomat a Budapesti Szemléből. A 195. lapon *Fellner* Csonka-Magyarország nemzeti vagyonát 20.710,820.246 koronára teszi, amiből azonban a külfölddel szemben fennálló tartozást 5.034,532.777 koronára becsüli. Mi ezen utóbbi tételt nagyjából elenyészettnek tekintjük és úgy gondoljuk, hogy a háború óta keletkezett újabb külföldi adósságnak megfelelő belföldi tőkeképződés felel meg.

XIII. számú táblázat.**A csonka-magyarországi pénzintézetek 1924. évi érdekeltségeinek a megoszlása.**

	Nagy	Közép	Kis	Összes	1924. év végén Magyarországon részvénytársasági formában fennállott	A fennállott vállalatok közül budapesti bankok érdekeltsége volt %
	bankok érdekeltségeinek a száma					
Pénz- és hitelintézetek	204	44	139	387	887	43·6
Biztosító társaságok	17	2	3	22	28	78·6
Ipari vállalatok	425	90	226	741	1.663	44·6
Bányavállalatok	23	—	2	25	57	43·9
Közlekedési vállalatok	35	1	11	47	¹⁾	—
Kereskedelmi vállalatok . . .	118	32	121	271	1.207	22·5
Mezőgazdasági vállalatok . .	23	5	33	61	84	72·6
Közegészségügyi vállalatok .	8	2	8	18	¹⁾	—
Élelmezési üzemek	8	—	4	12	¹⁾	—
Vegyes vállalatok	14	5	44	63	¹⁾	—
Egyéb vállalatok	16	15	24	55	¹⁾	—
Összesen	891	196	615	1.702	—	—

¹⁾ Nincs kimutatva.**XIV. számú táblázat.****A budapesti pénzintézetek 1924. évi érdekeltségeinek a megoszlása.**

	Nagy	Közép	Kis	Összes	1924. év végén Magyarországon részvénytársasági formában fennállott	A fennállott vállalatok közül budapesti bankok érdekeltsége volt %
	bankok érdekeltségeinek a száma					
Pénz- és hitelintézetek	204	29	21	254	887	28·6
Biztosító társaságok	17	2	2	21	28	75·0
Ipari vállalatok	425	82	75	582	1.663	35·0
Bányavállalatok	23	—	1	24	57	42·1
Közlekedési vállalatok	35	1	9	45	¹⁾	—
Kereskedelmi vállalatok . . .	118	29	36	183	1.207	15·2
Mezőgazdasági vállalatok . .	23	5	4	32	84	38·1
Közegészségügyi vállalatok . .	8	2	8	18	¹⁾	—
Élelmezési üzemek	8	—	3	11	¹⁾	—
Vegyes vállalatok	14	4	11	29	¹⁾	—
Egyéb vállalatok	16	14	6	36	¹⁾	—
Összesen	891	168	176	1.235	—	—

¹⁾ Nincs kimutatva.

1713.0 millió pengős összege azonban már 6.9%-át teszi ki a nemzeti vagyonnak, a mérlegszámlák egyik oldalának 1981.8 millió pengős összege pedig pláne 7.9%-át. Ezek a számok már utalnak arra némileg, hogy a budapesti pénzintézetek ma a magyar nemzeti vagyon mekkora hányadát kezelik. A további vizsgálataink arra törekszenek, hogy ezt a budapesti bankok által a nemzet gazdasági életére gyakorolt befolyást még szemléletesebbé tegyék.

A csonka-magyarországi, illetve a budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek 1924-ben való megoszlásáról a XIII. és a XIV. táblázat tájékoztat és egyuttal feltünteti azt is, hogy ugyanakkor az egyes gazdasági ágakban hány nagyobb területű iparvállalat működött. A két adat összehasonlításából nagyjából megállapítható, hogy az országban fennálló vállalatok mely hányada tartozott bankok érdekkörébe.¹²

Teljesen felesleges ezen rendkívül érdekes adatokat kommentálni. Csupán arra kell figyelmeztetni, hogy valószínű, hogy épp a legnagyobb részvénytársaságok azok, amelyek bankok érdekkörébe tartoznak.

XV. számú táblázat.

A csonka-magyarországi pénzintézetek ipari érdekeltségei 1924-ben.

Az ipari érdekeltség neve	Nagy	Közép	Kis	Összes	1924 év végén fenn- állott ipari telepek száma
	bankok érdekeltségeinek a száma				
Vas- és fémipar	35	6	9	50	259
Gépgyártás stb. és villamos- sági ipar	51	7	16	74	322
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	36	9	40	85	501
Fa- és csontipar	50	15	22	87	312
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos- vászon- és ruggyaipar .	8	3	4	15	86
Fonó- és szövőipar	54	6	14	74	199
Ruházati ipar	8	—	4	12	89
Papirosipar.	8	3	1	12	51
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	90	14	49	153	751
Vegyészeti ipar	45	5	21	71	208
Építőipar	13	10	20	43	1)
Sokszorosító- és műipar . . .	10	7	13	30	98
Egyéb ipar.	17	5	13	35	1)
Összesen	425	90	226	741	—

¹⁾ Nincs adat.

¹² Az adatok forrása egyrészt Szádeczky-Kardoss, i. m. 185. és 191. l., másrészt a Magyar Statisztikai Evkönyv, 1923., 1924. és 1925. évekre.

A bankok 1924 évben fennállott ipari érdekeltségeiről részletes adatok is állanak rendelkezésünkre.¹³ Az adatokat a XV. és XVI. táblázatban közöljük. Ugyanezen táblázatban feltüntetjük az ugyanakkor fennállott ipartelepek számát is, bár tisztában vagyunk azzal, hogy a két adat nem hasonlítható össze minden további nélkül. Pénzintézeteink ipari érdekeltségeinek egy része ugyanis a külföldön fekszik, másrészt pedig számos iparvállalatnak több mint egy telepe van. Arra is van eset, hogy valamely bank érdekkörébe közvetlenül egy holding-vállalat tartozik, amely számos hasonló vállalat felett gyakorol ellenőrzést. A kétfajta adat egymásmellé helyezése mégsem minden tanulság nélküli.

XVI. számú táblázat.

A budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségei 1924-ben.

Az ipari érdekeltség neve	Nagy	Közép	Kis	Összes	1924 végén Magyarországon fennállott összes ipartelepek száma
	bankok érdekeltségeinek a száma				
Vas- és fémipar	35	6	4	45	259
Gépgyártás stb. és villamos-sági ipar	51	7	5	63	322
Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt és üvegipar	36	8	7	51	501
Fa- és csontipar	50	15	10	75	312
Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos vászon- és ruggyantaipar .	8	2	—	10	86
Fonó- és szövőipar	54	3	8	65	199
Ruházati ipar	8	—	3	11	89
Papírosipar.	8	3	—	11	51
Élelmészeti és élvezeti cikkek gyártása	90	12	12	114	751
Vegyészeti ipar	45	5	13	63	208
Építőipar	13	9	6	28	1)
Sokszorosító- és műipar . . .	10	7	4	21	98
Egyéb ipar.	17	5	3	25	1)
Összesen . . .	425	82	75	582	—

¹⁾ Nincs adat.

Ezen összefoglaló adatok közlése után térjünk most már át a jelentősebb budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek részletes ismertetésére, az 1927. év végén fennállott helyzet szerint.¹⁴

¹³ Forrásunk Szádeczky-Kardoss, i. m. 199. és 203. l.

¹⁴ Adatainkat a bankok évi jelentései és a „Compass“ 1928-as évfolyama alapján állítottuk össze. Az utóbbi forrásnak hiánya, hogy csak az 1926. évi mérlegadatokat közli.

Adatainkat a XVII—XXI. sz. táblák közlik. Ezen táblázatok összeállításánál kizárólag a *magyarországi érdekeltségekre* voltunk tekintettel. Azok az érdekeltségek, amelyek — mint például a Nasici tanningyár és gőzfürész részvénytársaság vagy az Urikányi-Zsilvölgyi kőszénbánya részvénytársaság — Budapesten cégjegyezve vannak ugyan, működési területük azonban túlnyomólag vagy kizárólag a külföldre esik, figyelmen kívül maradtak. Hogy etekintetben követett eljárásunkat tovább példázzuk: a Bauxit trust részvénytársaságot külföldi vállalatnak tekintettük, annak alvállalatát, az Aluminiumbercbánya és ipar részvénytársaságot azonban már számon vettük, miután az Magyarországon is számottevő tevékenységet fejt ki. Bizonyos önkényesség természetesen nem volt mindig elkerülhető és az ilyen önkényesség a hibázás lehetőségét tárja fel.

A XVII—XXI. számú táblázatok tekintetében távolról sem akarjuk azt tagadni, hogy azokat nem sikerült minden hibától mentesíteni. Az imént említett körülményen kívül a fő hibaok az, hogy a rendelkezésünkre álló források — a bankok évi jelentései és a „Compass“ — nem teljesen kimerítőek. Különösen a vidéki affiliált pénzügyintézetek alvállalatainak a jegyzéke távolról sem teljes. Célunk ugyanis az volt, hogy ne csak a bankok közvetlen, hanem közvetett érdekeltségeit is számbavegyük. Az érdekeltség tényének a megállapításánál általában forrásaink adataira voltunk utalva, pedig azok tanulmányozása nyilvánvalóvá tette azt, hogy az egyes intézetek különböző nagyságu részvénybirtokhoz kötik az érdekeltség megállapítását. Előfordul, hogy egyik-másik bank viszonylag kis, semmiesetre sem domináló súlyú részvénybirtok alapján már érdekeltségei közé soroz egyes vállalatokat. Olyanfajta intézményeket, mint a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyintézeti Központ, a Magyar Pénzügyi Szindikátus, stb., stb., amelyeket több pénzügyintézetünk részvénybirtoka alapján érdekeltségei sorában szerepeltet, természetesen figyelmen kívül hagytuk.

Adatainknak egyéb hiányai is vannak. A konzorcionális üzleteket nem tudtuk számbavenni. Különböző okoknál fogva, a helyiérdekű vasutakat is figyelmen kívül kellett hagynunk. Ezért itt csak annyit állapítunk meg, hogy az ilyenfajta érdekeltségek különösen a Magyar Általános Hitelbanknál, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, a Magyar-Olasz Banknál és a Hazai Banknál birnak jelentőséggel. A nem részvénytársasági formában működő érdekeltségekre (kommanditált betéti társaságokra) ugyancsak nem voltunk tekintettel.

Miután egyik célunk az ugynevezett fináncsőke magyarországi befolyásának a megállapítása volt, a külföldi intéze-

tek közül a Magyarországon fiókkal bíró Wiener Bank-Verein és az Angol-Osztrák Bank érdekeltségeire tekintettel voltunk. Tulajdonképpen a nagy magánbankárok üzleti érdekelt-ségébe tartozó vállalatokat is számba kellett volna venni, ez azonban — adatok híjján — nem volt lehetséges. Arra azonban nagyon ügyeltünk, hogy több bank közös érdekkörébe tartozó vállalatokat (*Szádeczky-Kardoss* ezeket *többes érdekeltségeknek* nevezi) csak egyszer vegyük számba. Ezek, a dolog természete szerint, csak a XIX—XXI. számú táblázatokban szerepelnek többszörösen. Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár érdekeltségeire egyáltalában nem voltunk tekintettel, mivel ez az intézet érdekeltségeit amugy sem tartja meg, hanem érdekeltségi kapcsolatait községi takarékpénztárrá való átalakulása előtt liquidálja.

A pénzüintézetek érdekeltségeinek gazdasági ágak szerinti megoszlására vonatkozó adatok ugyancsak nem hibamentesek. Minden vállalatot csak egyszer lehetett besorozni, noha üzletágai alapján nem egy több csoportba tartozott volna. Amellett természetesen arra is emlékeztetni kell, hogy sok bank saját neve alatt foglalkozik ipari tevékenységgel vagy áruüzlettel. Ilyen áruosztálya van például a Magyar Általános Hitelbanknak, a Kereskedelmi Hitelbanknak, a Magyar Forgalmi Banknak, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Banknak. Utóbbinak közraktárai is vannak. De a budapesti bankokkal affiliált vidéki pénzüintézetek közül akárhánynak ugyancsak van áruosztálya, közraktára, téglagyára. Mindezek nem szerepelnek kimutatásainkban.

Meg kell mondanunk azt is, hogy a vállalatok saját tőkéje alatt csak az alaptőkét, a tőketartalékot, a rendes és rendkívüli tartalékokat és a kötvényterhet értettük. A kötvénykibocsájtás, mint tőkeforrás, különben ma egészen jelentőség nélküli. Csupán egy-két vállalatnál találkozunk vele. Nem vettük számba a saját tőke megállapításánál az értékcsökkenési tartalék, megújítási tartalék, kétes követelések tartalékja s más hasonló című és rendeltetésű tételeket.

A XVII. és az azt kiegészítő XVIII. számú táblázat adatai elég nagy mértékben eltérnek *Szádeczky-Kardoss* fentebb idézett adataitól. Ennek számos oka van. Ő a külföldi érdekeltségeket is számbavette. Lehetséges, sőt valószínű továbbá, hogy neki nagyobb teljesség elérése sikerült, mint jelen dolgozatnak. Mi összeállításunk fogyatékoságát nemhogy tagadni nem akarjuk, hanem ellenkezőleg, azt nyomatékosan hangsúlyozzuk. A pénzüintézetek érdekeltségeire vonatkozó adataink olyanokként ítélendőek meg, amelyek csak *alsó határokat* jeleznek. A bankok érdekeltségi körébe tartozó vállalatok *számánál* nagyobb, akár 10—15%-os hiba is lehetséges (persze inkább csak az ipari és kereskedelmi vállalatoknál, az egyéb üzletkörű vállalatoknál nem), de a tőkeerő kimutatásánál az

XVII. számú táblázat.
A legnagyobb budapesti pénzintézetek, valamint az Angol-Osziprak Bank és a Wiener Bankverein magyarországi érdekeltségének száma 1927 végén és tőkeereje, ezer pengőben, 1926 végén.

Fiókok száma		Pénzüntézetek			Biztosítók			Iparvállalatok			Bányavállalatok		
Budapestben	vidéken	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege
90	86	136	34.520	298.072	8	6.074	30.413	282	598.323	1.213.200	17	159.280	229.954

Közlekedési vállalatok			Kereskedelmi vállalatok			Mezőgazdasági vállalatok			Egyéb vállalatok			Összes érdekeltség		
száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege
9	85.121	144.517	72	40.521	87.392	16	12.655	33.105	19	10.265	16.496	559	946.759	2,053.149

XVIII. számú táblázat.
A VII. számú táblázatban szereplő iparvállalatok részletezése (ezer pengő).

Vas- és fémipari vállalatok			Gépgyártás és elektromos ipari vállalatok			Kő-, föld-, agyag-, aszfalt- és üvegipari vállalatok			Fa- és esontipari vállalatok			Bőr-, sörté-, szőrtoll-, viaszosvászon- és ruggyanta-ipari vállalatok			Fonó- és szövőipari vállalatok			Ruházati ipari vállalatok		
száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege
5	62.001	83.399	68	161.860	307.780	30	30.323	66.112	16	16.219	31.730	8	7.417	17.239	39	71.969	186.501	3	1.880	4.184

Papírosipari vállalatok			Élelmезési és élvezeti cikkek			Malomipari vállalatok			Vegyipari vállalatok			Építőipari vállalatok			Sokszorosító- és műipari vállalatok			Összes ipari érdekeltségek		
száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege	száma	saját tőkéje	mérleg-összege
5	2.430	7.117	39	160.564	251.645	19	50.963	174.887	34	26.778	71.247	6	971	2.415	10	4.948	8.944	282	598.323	1,213.200

elkövetett hiba *csak egészen jelentéktelen lehet*. Ugyanis legfeljebb kisebb vállalatok kerülhették el figyelmünket. *Szádeczky-Kardoss* adatai a mieinktől azért is eltérőek, mert ő nem csupán a részvénytársasági formában működő érdekeltségeket vette nyilvántartásba. Ő a helyiérdekű vasutak adatait is feldolgozta. Lehetséges továbbá, hogy néhány olyan esetben, amikor mi nem mertünk egyes vállalatokat bankérdekeltségeknek minősíteni, miután az érdekeltségi viszonyt túl lazának ítéltük, ő azt mégis megtette. A fő különbséget *Szádeczky-Kardoss* és a mi adataink között azonban kétséget kizáróan az okozza, hogy az ő összeállításai az 1924. évre vonatkoznak, míg a mi kimutatásaink az 1927. év végén fennállott helyzetet vázolták. Már pedig ismeretes, hogy pénzügyintézetünk az utolsó évek folyamán számos érdekeltségi viszonyt szüntettek meg. Számos kisebb vállalatot liquidáltak is — a felszámolás alatt álló vállalatok a mi táblázatainkban nem szerepelnek. Az 1924 óta végrehajtott fúziók is csökkentették természetesen a pénzügyintézeti érdekeltségek számát.

A XVII. és XVIII. számú táblázatok jellegzetesen mutatják, mekkora a budapesti pénzügyintézeteknek a befolyása a magyar gazdasági életre. A felsorolásainkban szereplő budapesti pénzügyintézetek mérlegszámláinak összege és összes érdekeltségeik mérlegszámláinak összege együtt 4.000 millió pengőnél nagyobb összeget tesz ki, úgy hogy — ha tekintetbe vesszük, hogy ez egy alsó határösszeg — megközelítően a magyar nemzeti vagyonnak 20%-a tartozik a szóbanforgó intézetek befolyása alá.

Az ország pénzügyintézetei közül a legjelentékenyebbek ugyyszólván kivétel nélkül a budapesti bankok érdekköréhez tartoznak. A nem ide tartozó pénzügyintézetek mérlegösszege alig haladja meg a 100 millió pengőt. Különös figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy a budapesti bankok vidéki fiókjainak a száma állandóan gyarapodik.

Az egyéb üzletkörü részvénytársaságok között már jóval kisebb a budapesti bankoknak a befolyása. A biztosító intézetek között még csak elég jelentékeny ez a befolyás, bár épp a legnagyobb biztosítási konszernnél, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság konszernjénél több nagy bank van érdekelve, úgy hogy ez igen vitás érdekeltségi területnek mondható. A bányavállalatok között dominálónak mondható a bankbefolyás. Számos kisebb bánya nem tartozik ugyan bank érdekkörébe, a jelentékenyebbek közül azonban csak a Dunagőzhajózási Társaság pécsi bányája az, amely független a budapesti bankoktól. A közlekedési és kereskedelmi vállalatok, főként azonban a mezőgazdasági részvénytársaságok között, a bankbefolyás egészen háttérbe szorul.

Az ipar terén iparáganként különböző a helyzet. A

bankbefolyás tulajdonképpen inkább kisebb, mint ezt a közvélemény hiszi, különösen azért is, mert egyrészt sok iparvállalat egyidejűleg több bank érdekkörébe tartozik s ebben az esetben nem egyszer a „több gazda“ azt jelenti, hogy egy gazda sincs. De számba jön az is, hogy számos, formailag bankérdekeltség jellegével bíró iparvállalat a valóságban, különösen, ha vagyonos családhoz tartozó és nagyképességű vezető áll az élen, a patronizáló banktól elég messzemenően függetlenül működik.

A vas- és fémipari vállalatok közül csak az állami vas-kohó tekinthető függetlennek. A gépipar terén is elég nagy a bankbefolyás — de az állami gépgyáron kívül, a Weiss Manfréd konszern független és a Siemens-Schuckert művek sem tartoznak magyar bank érdekkörébe. A vidéki elektromos áramfejlesztőtelepek nagyobbik része ugyancsak független vállalat. A nagyobb téglagyárak általában bankérdekeltségek — a vidéki téglagyárak között azonban igen sok az önálló. Az üveggyárak bankérdekeltségekhez tartoznak. A faipar terén azonban viszonylag jelentéktelen a bankbefolyás. A bőripar pedig ugyyszólván teljesen mentes maradt attól, hogy a bankok érdekeltségi körükbe vonják. Két ruggyantagyrunk ismét bankérdekeltség. A fonó- és szövőipari vállalatok terén a bankbefolyás elég nagy, bár távolról sem akkora, mint azt sokfelé hiszik. A független vállalatok száma elég jelentékeny. Az élelmezési- és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó iparvállalatok közül a cukorgyáraknak csak kisebbik fele tartozik bankok érdekeltsége közé; a nagy szeszgyárak függetlenek, a sörgyárak fele ugyancsak az. A malomiparban a nagy malmoknál, különösen amióta a Viktória malom konszernje elvesztette függetlenségét, a bankbefolyás tulnyomó. Igaz az is, hogy a Viktória konszernnél egyelőre az állam befolyása a legnagyobb. Vidéken pedig nagyon sok független, kisebb malom van. Az egyéb iparágak közül azonban csak a vegyipar olyan még, amelyben a bankbefolyás tényleg dominálónak mondható.

A feldolgozásunkban szereplő budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek részletezését a XIX. számú táblázat adja. Ezen adatok megitélésénél mindenesetre szem előtt kell azt is tartani, hogy az értékpapírok és egyéb érdekeltségeknek a mérlegekben szereplő és a XII. számú táblázatban kimutatott összegeiben olyan értékpapírok is szerepelnek, amelyek nem szolgáltak belföldi érdekeltségi viszonyok megteremtésének az alapjául. Másrészt pedig újból emlékeztetni kell arra, hogy az ezekben a tételekben elbujtatott titkos tartalékok mily jelentékenyek lehetnek.

XIX. számú táblázat.

A jelentősebb budapesti pénzintézetek magyarországi érdekeltségei 1927 végén és tőkeereje 1926 végén. (Ezer pengő.)

A pénzintézet neve	Fiókok száma		Pénzintézeti érdekeltségek			Egyéb érdekeltségek		
	Buda- pesten	vidé- ken	száma	saját tőkéje	mérleg- összege	száma	saját tőkéje	mérleg- összege
Angol-Osztrák Bank	—	—	1	35	6.000	31	26.285	79.981
Wiener Bank-Verein	3	—	—	—	—	30	146.012	231.612
Magyar Általános Hitelbank	7	13	29	8.657	62.037	129	423.289	836.301
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	3	1	—	—	—	9	4.247	12.917
<i>Együttesen</i> ¹⁾	10	14	28	8.657	62.037	135	426.317	845.482
Pesti Magyar Keresk. Bank	16	5	17	6.065	41.922	73	278.763	451.013
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	—	—	—	—	—	4	803	1.975
<i>Együttesen</i> ¹⁾	16	5	17	6.065	41.922	75	278.869	451.553
Angol-Magyar Bank	10	8	7	1.377	5.083	39	55.956	103.571
Fabank	—	—	—	—	—	2	396	451
<i>Együttesen</i>	10	8	7	1.377	5.083	41	56.352	104.022
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	9	—	32	8.802	85.632	15	7.136	17.320
Hazai Bank	2	—	1	500	500	17	29.272	61.839
<i>Együttesen</i> ¹⁾	11	—	33	9.302	86.132	29	33.405	73.265
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank	8	2	22	5.192	44.958	43	80.960	187.841
Magyar Forgalmi Bank	—	—	—	—	—	3	7.480	20.014
Magyar Keresk. Hitelbank	—	—	—	—	—	6	1.809	7.258
<i>Együttesen</i> ¹⁾	8	2	22	5.192	44.958	48	81.949	192.562
Magyar Általános Takarékpénztár	8	2	8	2.119	17.469	22	14.964	38.834
Magyar Általános Ingatlanbank	—	—	—	—	—	6	2.135	5.465
<i>Együttesen</i> ¹⁾	8	2	8	2.119	17.469	27	16.298	42.944
Magyar-Olasz Bank	9	10	10	2.269	17.787	21	48.577	105.223
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	9	3	3	859	6.746	17	45.529	64.521
Földhitelbank	—	—	—	—	—	—	—	—
Belvárosi Takarékpénztár	1	4	5	1.066	7.917	3	932	2.612
Magyar Jelzálog-Hitelbank	—	—	1	160	584	2	884	1.512
Magyar-Cseh Iparbank	—	—	—	—	—	—	—	—
Nemzeti Hitelintézet	3	20	2	185	1.439	—	—	—
Mercur Váltóüzlet	—	—	—	—	—	8	1.531	6.006
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	—	—	—	—	—	4	1.829	4.364
Magyar Földhitelintézet	—	—	—	—	—	1	322	718

¹⁾ A két intézet érdekkörébe tartozó érdekeltségek kétszeres számolásának elkerülésével.

Ha az érdekeltségekre is tekintettel vagyunk, pénzintézetek rangsora a korábban megállapított rangsorhoz képest ismét módosul. A vonatkozó adatokat a XX. számú táblázat közli, amelyben a kimutatásban különben is szereplő budapesti intézetek, amennyiben egy másik bank konszernjéhez tartoznak, annak az adatai között is szerepelnek.

XX. számú táblázat.

A jelentősebb budapesti pénzüintézetek és az érdekkörükbe tartozó magyarországi vállalatok együttes tőkeereje 1927-ben.

Az intézet neve	Saját tőke		Mérlegösszeg	
	millió pengőben	alaján megállapított sorszám	millió pengőben	alaján megállapított sorszám
Magyar Általános Hitelbank	502.1	1	1.337.3	1
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	327.2	2	751.6	2
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	115.3	3	380.5	4
Angol-Magyar Bank	89.0	4	249.2	6
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	80.9	5	413.4	3
Magyar Olasz Bank	65.0	6	256.2	5
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	59.5	7	192.6	8
Magyar Általános Takarékpénztár	44.9	8	206.0	7
Hazai Bank	41.4	9	122.3	9
Magyar Forgalmi Bank	12.1	10	35.4	12
Földhitelbank	10.2	11	23.8	16
Belvárosi Takarékpénztár	9.3	12	68.0	10
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	9.0	13	64.2	11
Magyar Általános Ingatlanbank	8.9	14	32.8	14
Magyar Jelzálog-Hitelbank	6.1	15	35.1	13
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	4.8	16	15.0	17
Magyar-Cseh Iparbank	4.1	17	14.9	18
Nemzeti Hitelintézet	2.7	18	31.6	15
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	2.3	19	10.2	19
Mercur Váltóüzlet	1.4	20	9.6	20
Fabank	1.4	21	4.6	22
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	1.3	22	6.4	21

A XX. tábla adatainál természetesen tekintetbe jön, hogy az egyidejűleg több bank érdekeltiségéhez tartozó vállalatok többször szerepelnek. Ezek vitás érdekeltiségek; a tényleges helyzet szerint a patronizáló bankok befolyása távolról sem mindig egyenrangú.

A XX. táblázat adatai alapján tulajdonképpen nagybanknak csak a Magyar Általános Hitelbankot és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot lehet minősíteni, míg középbanknak a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bankot, a Magyar-Olasz Bankot, az Angol-Magyar Bankot, a Magyar Általános Takarékpénztárt, a Magyar Országos Központi Takarékpénztárt és esetleg a Hazai Bankot lehet tekinteni. A kisebb bankok közül pedig tulajdonképpen csak kettő jelentékenyebb: a Belvárosi Takarékpénztár és a Hermes Magyar Általános Váltóüzlet. Persze ismét tekintetbe veendő, hogy a külföldi érdekeltiségek nincsenek tekintetbe véve. Jelentősebb külföldi érdekeltisége azonban csupán a nagy- és középbankoknak és talán a Magyar Forgalmi Banknak van.

Az egyes bankok érdekeltiségeinek jellege között sok lényeges különbség áll fenn. Elsősorban az a meglepő, hogy a Magyar Általános Hitelbank érdekkörébe vont vidéki pénzüintézetek mennyivel több alvállalattal rendelkeznek, mint a többi bankok által affiliált vidéki pénzüintézetek.

A bankérdekeltséget képviselő biztosítók főként a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar-Olasz Bank érdekeltiségéhez tartoznak. A Magyar Általános Takarékpénztár is szoros kapcsolatban van egy biztosító intézettel a Generali Assicurazioni Trieszti Általános Biztosító Társulattal, de itt a helyzet az, hogy a bank tartozik a biztosító érdekkörébe és nem megfordítva. A jelentősebb bányák a Hitelbank, a Kereskedelmi Bank, az Angol-Magyar Bank és a Magyar Általános Takarékpénztár befolyásához tartoznak, az ipari vállalatok közül pedig főként a Magyar Általános Hitelbank domináló szerepe a gépipar és a textilipar terén érdemel megemlítést. Az élelmezési iparban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar Országos Központi Takarékpénztár bir nagy befolyással, míg az Angol-Magyar Banknak a vegyipar terén van előkelő szerepe. Érdemes külön kiemelni, hogy a földhitelintézetek közül csupán a Magyar Földhitelintézet vont érdekkörébe egy vállalatot, mégpedig a nyomdaipar köréből.

A jelentősebb budapesti bankok mai helyzetének ezen futólagos áttekintésének befejezéséül ideiktatjuk még a XXI.

XXI. számú táblázat.

A jelentősebb budapesti pénzintézetek 1927. évi magyarországi érdekeltiségeinek átlagos tőkeereje az 1926. évi mérlegadatokat szerint.

Az intézet neve	Pénzintézeti érdekeltiségek		Egyéb érdekeltiségek	
	átlagos saját tőkéje	átlagos mérleg-összege	átlagos saját tőkéje	átlagos mérleg-összege
e z e r p e n g ő				
Angol-Osztrák Bank	35	6.000	848	2.580
Wiener Bank-Verein	—	—	4.867	7.720
Magyar Általános Hitelbank	299	2.139	3.281	6.483
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	357	2.466	3.819	6.186
Angol-Magyar Bank	197	726	1.435	2.656
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	275	2.676	476	1.155
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	236	2.044	1.883	4.368
Magyar Általános Takarékpénztár	265	2.184	680	1.765
Magyar-Olasz Bank	227	1.779	2.313	5.011
Magyar Országos Központi Takarékpénzt.	286	2.249	2.678	3.795
Hazai Bank	500	500	1.722	3.638
Földhitelbank	—	—	—	—
Belvárosi Takarékpénztár	213	1.583	311	871
Magyar Általános Ingatlanbank	—	—	356	911
Magyar Jelzálog-Hitelbank	160	584	442	756
Hermes Magyar Általános Váltóüzlet	—	—	472	1.435
Magyar Forgalmi Bank	—	—	2.493	6.671
Magyar-Cseh Iparbank	—	—	—	—
Magyar Kereskedelmi Hitelbank	—	—	301	1.210
Nemzeti Hitelintézet	93	720	—	—
Nemzeti Takarékpénztár és Bank	—	—	201	494
Mercur Váltóüzlet	—	—	191	751
Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár	—	—	457	1.091
Fabank	—	—	198	226
Magyar Földhitelintézet	—	—	322	718

táblát, mely a különböző bankok érdekkörébe tartozó vállalatok *átlagos tőkeerejéről* tájékoztat.. Az adatokból nyilvánvalóvá válik, hogy a nagybankok érdekkörébe nem csupán a legtöbb vállalat tartozik, hanem hogy azok egyuttal a legnagyobbak is.

Természetesen lehetséges volna a bankok helyzetével még számos más szempontból, elsősorban a nyereség- és veszteség számláik elemzésével is foglalkozni. Az ilyen tanulmány azonban már nem volna egy folyóiratcikk keretei közé beszorítható.

Varga István.

A német hivatalos gazdaságstatisztika ujjaszervezése és tevékenysége.

A háború és a háború utáni súlyos viszonyok a német statisztikára sem maradtak kedvezőtlen hatás nélkül. Különösen a gazdaságstatisztika színvonala — mely a háború előtt is elhanyagolt területe volt a statisztikának — süllyedt annyira, hogy még nemzetközi bonyodalmakra is okot adott. A jóvátételi bizottság követeléseinél t. i. elsők közt szerepelt a német külkereskedelmi statisztikának teljes ujjaszervezése. A londoni fizetési terv szerint a német jóvátételi fizetések mérve — meghatározott évi részleteken felül — a külkereskedelem alakulásától tétetett függővé és a német külkereskedelmi statisztika bizony még a legenyhébb követelményeknek sem felelt meg. Becsléseik módját egyre változtatták és a különböző uton nyert eredményeket egyszerűen összevetették.¹ Azonfelül a vámszámlákon feltüntetett papírmárka összegeket tették becsléseik alapjává, ami természetesen csak téves eredményekre vezethetett. Nem kevésbé voltak helytelenek az adóztatás mérve és a nemzeti jövedelem nagysága tekintetében eszközölt vizsgálataik eredményei sem.

Jelen dolgozat céljai közé nem tartozik annak kiderítése, hogy a statisztikai hivatal eljárása szándékos és az önkényesen megszabott jóvátételi teher elleni küzdelemnek, ellenállásnak egy kis részlete volt-e vagy pedig arra volna-e visszavezethető és visszavezetendő, hogy a statisztikai hivatal vezetősége képtelen volt az infláció, a pénzérték állandó romlása, valamint a háború és béke következtében előállott helyzet által felfokozott követelményeknek megfelelni és a felmerülő nagy problémákat megoldani.² Akárhogyan is volt, tény az, hogy az infláció alatt nem javult meg a német hivatalos gazdaságstatisztika, bár a magánosok, a sajtó által felállított szervek szaporodása és egyre növekedő tevékenysége

¹ L. Eucken, Kritische Betrachtungen zum deutschen Geldproblem. Jena, 1923. 13—15. old.; Balogh, A német pénzromlás oknyomozó története. Budapest, 1928. 67—72. old.

² Részben megoldhatatlanok is voltak a statisztika részére ezek a problémák. Hisz a nyugati határ az antant u. n. szankciói folytán hosszú ideig teljesen ellenőrizhetetlen volt (Loch im Westen) és a csempészet, valamint a tőke elmenekülése oly helyzetet teremtettek, melyről tiszta képet még ma sem lehet nyerni.

már mutatja az ezen területen levő feladatok megoldásának szükségyszerűségét.

A kibontakozást ezen a téren is a végleges pénzügyi összeomlást követő stabilizáció hozta magával. Ebben az időben került *Wagemann*, akinek a pénzszervezet ujjaépítése tekintetében is nagy érdemei vannak, a német birodalmi statisztikai hivatal élére. Nagy eréllyel fogott a szervezés munkájához, a viszonyok javulása által is segítve. *Wagemann* az ujjászervezést — legalább eddig — nagyrészt a legfontosabb részére, a gazdaságstatisztikára korlátozta, míg a statisztika többi ágainak művelését az egyes államok és községek statisztikai hivatalainak hagyta.

A legelső feladatok közé tartozott a hivatal kiadványainak, a vizsgálatok eredményei közzétételének időszerűségét helyreállítani. A tömegfelvételre alapozott ágakat — mint a külkereskedelmi statisztika, az 1925-ös üzemszámlálás eredményeinek feldolgozása — ezért gépüzemre szervezték át, ami lehetővé tette a roppant anyagnak aránylag igen rövid idő alatt való feldolgozását. A kiadványokat új elvek alapján reformálták. Az évkönyvet ezenfelül nemzetközi összehasonlító táblázatokkal egészítették ki, úgy, hogy az ma már igazán mintaszerűnek tekinthető. Emellett a gazdaságstatisztika fontos adatait folytatólágosan, egy havonta kétszer megjelenő külön folyóiratban tették közzé. Azonkívül külön vizsgálatokat is eszközöltek egyes különösen fontos kérdések tisztázására és egyébként is tökéletesítették a felvételeket, amit az egyes minisztériumok, hivatalok és félhivatalos szervek (mezőgazdasági szervek stb.) által végzett kutatás bővülése és javulása egészített ki és segített elő.

Mindez nagy haladást jelentett a hivatalos gazdaságstatisztika terén. Ezt a jelenlegi kiadványok összehasonlítása a háboru előtti, a háborus és közvetlen a háboru utániakkal is tisztán mutatja. A birodalmi statisztikai hivatal ezirányu ujjászervezésének betetőzését fogja jelenteni a jelenleg szerkesztés alatt álló összefoglaló munka kiadása, mely az amerikai National Industrial Conference Board igazán tökéletes grafikus kiadványai³ mintájára készül és a német közgazdaság strukturájára és fejlődésének általános irányára lesz hivatva fényt vetni.

Németországban, még az inflációs időkre nyulnak vissza azon törekvések, melyek — az amerikai gazdaságstatisztika kétségtelen sikereitől bátorítva, melynek példáját a vezető európai államok egymás után követték (Stockholm: 1922, London: 1923, Páris: 1923) — a statisztika ezen ágának elmélyítését, a gazdasági élet alakulásának prognózisát tűz-

³ Road Maps of Industry New-York 1927. A Graphic analysis of the Census of Manufactures. 1849. to 1919. New-York, 1923.

ték ki célul. Mi sem volt természetesebb, minthogy a német statisztikai hivatal, mely a szükséges adatokat aránylag legkönnyebben tudta megszerezni, szintén foglalkozott ezen tervvel. Azonban sok szempontból célszerűbbnek látszott, hogy e vizsgálatokat ne maga a hivatal eszközölje, hanem egy melléje szervezett magánjellegű intézmény, mely ugyan igénybeveheti a statisztikai hivatal kiterjedt és általában bevált apparátusát, azonban a hivatalos szerv nagymérvű megkötöttsége nélkül működhetik. Ezen megoldás mellett szólt azon körülmény is, hogy a magángazdaság is szívesebben volt hajlandó úgy anyagi áldozatokra, mint szükséges adatok közlésére abban az esetben, ha oly intézményt állítanak fel, melynek vezetésére, ha csak korlátozott mértékben is, befolyást gyakorolhatott. Így jött létre nagy propaganda után 1925-ben az *Institut für Konjunkturforschung*, mely nemcsak vezetőjének, hanem számos főtisztviselőjének személyében perszonális unióban van a birodalmi statisztikai hivatallal, tehát a fenti követelményeknek megfelel.⁴

A német szerv amerikai példáinak igen kiterjedt és elég hosszú időre visszanyúló adathalmaz állt rendelkezésére, melyeknek esetleg szükségessé váló kiegészítése a magángazdaság egyre tökéletesedő statisztikája és hajlandósága következtében nem okozott különös nehézséget. Ezzel szemben a német intézet egyik legfontosabb feladata, egyszersmind legnagyobb nehézsége a szükséges adatok beszerzése volt. Eltekintve attól — a továbbiakban még külön tárgyalandó — nehézségtől, hogy a háboru kitörésétől 1923. végéig terjedő időszakokra vonatkozó — elég szórványos és megbízhatatlan — adatokat egyáltalában nem, a háboru előttiakat pedig csak igen nagy fenntartásokkal lehetett felhasználni. A nagy és részben sikeres propaganda ellenére is, még mindig ott tartunk, hogy az „üzleti titok“, melyről egy szellemes berlini tanár mondotta, hogy az „sem üzlet“, „sem titok“, oly akadály, melynek végleges leküzdése hosszú időbe fog telni.⁵

⁴ A statisztikai hivatal illetve a konjunkturakutató-intézet szervezetére jelen dolgozat keretében nem térhetünk ki. Különben is ismeretes *Brunner Vilmosnak* a Kőzg. Szemle 1927. év 106—114. oldalain közölt ismertetéséből.

⁵ Rikító példája annak, hogy a legtöbb vállalat az üzemstatisztika eredményeit szinte „l'art pour l'art“ nem teszi közzé, az AEG. összforgalmának nyilvánosságra hozatala. Ezt eddig sohasem közölték (v. ö. Deutsch vezérigazgató nyilatkozatát a legutóbbi közgyűlésen), amíg most egy amerikai kölcsön lekötésével kapcsolatban az amerikai kölcsönprospektusban látott napvilágot. Ugy látszik, a vállalat „fontos érdekeinek“ minden sérelme nélkül.

Nem lesz tehát érdektelen, ha röviden ismertetjük a német gazdaságstatisztika jelenlegi forrásait.⁶

Az árstatisztikát — a kis- és nagykereskedelmi, a lét-fentartási indexet stb. — a konjunkturakutató intézet a statisztikai hivataltól kapja. Csak egyes kivételes esetekben, ill. áruknál eszközöl közvetlen felvételeket. Azonkívül az u. n. konjunkturaérzékeny áruk indexét készíti el, állandóan szem-meltartva, hogy abban tényleg csak jellemző áruk szerepeljenek (igy p. o. a vásárokat a kartellirozás után kiküszöbölték). A tőzsdei-, a bank- és pénzstatisztikát nagyrészt szintén készen veszi a statisztikai hivatal egyes osztályaitól. Ezen utóbbi téren közvetlenül, kiküldött űrlapok segítségével vették fel az agrárhitelek, a lakásépítési- és községi kölcsönök statisztikáját. Ezen felvételek igen nagy fontossággal bírnak és a német közgazdaság termelési és értékesítési viszonyainak felderítésére kiküldött, igen nagy apparátussal dolgozó bizottság munkáját is nagymértékben megkönnyítették.⁷ Közvetlen statisztikát készítettek a lipcei nemzetközi vásárokról is, a vásár rendezőségével karöltve.

Közvetlen felvételek alapján készítik el részben a munkanélküliség statisztikáját is. Az így nyert eredményeket a szakszervezetek, illetőleg a munkaügyi minisztérium (*Reichsarbeitsblatt*) és a kényszerbiztosítási szervek adataival egészítve ki. A jövedelmi statisztika alapját is az utóbbiak jelentései teszik az adóstatisztika mellett, miután a biztosítást kereseti kategóriák szerint szervezték meg, úgy a munkásoknál, mint a többi alkalmazottaknál is, tehát arra igen jó támpontot szolgáltat, annál is inkább, mivel a biztosítási kötelezettség alól alig van kivétel.

Az egyes gazdasági ágak helyzetéről szóló jelentések alapját — az egyes vállalatokkal való állandó érintkezésen, informálódáson kívül — a kartellek, egyezmények stb. szolgáltatják. A németek szervezőképessége ezen vonatkozásban nagyon érvényesült, ami megkönnyítette az intézet munkáját.

A Kartellstelle des Reichsverbands der deutschen Industrie-től nyert értesülés szerint kb. 3.000 vállalkozói szervezet működik, a legkülönbözőbb nevek és formák alatt a biroda-

⁶ Az intézet alantiaikon kívül úgy a birodalom, mint az államok különböző hivatalaitól (kényszerbiztosítási szervektől stb.), mint említettük, pontos statisztikát kap, azonkívül pedig a birodalmi üzemek is részletes jelentéseket küldenek be. Miután azonban ezen összeállítások közismertek, nem kell azokat ezen dolgozat keretében tárgyalnunk.

⁷ V. ö. többek között *Vorbericht über die Verschuldungsverhältnisse der deutschen Landwirtschaft. Sonderveröffentlichung des Ausschusses zur Untersuchung der Erzeugung- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft. II. Unterausschuss. Berlin, 1928.*

lom területén.⁸ A gazdasági miniszterium által kiadott *Jahrbuch der Berufsverbände* az egész birodalom területére hatályos 1.535 és 914 helyi jellegű munkaadói szervezetet ismer.⁹ Ezen szervezetek nagy u. n. *Spitzenorganisation*-okba vannak foglalva, mint a *Zentralausschuss der Unternehmerverbände*, a *Reichsverband der Deutschen Industrie* és az inkább szociálpolitikai téren, a bérmegállapodások körül működő *Vereinigung der Arbeitgeberverbände*. Ezen szervezetekkel a konjunkturakutató intézet szoros viszonyban van. Ezek útján ill. segítségével kapcsolódik be az egyes gazdasági szakok speciális szerveinek és szervezeteinek részben fejlett statisztikai munkájába. Ezek közül különösen említésre méltók a vas- és acél-, a gép-, a papir- és cellulózeipar szervezeteinek, a mész- és cementkartellnek, valamint a nagykereskedelem szövetségének statisztikai szervei. Ezen adatszolgáltatás annál is fontosabb a német konjunkturakutató intézet számára, mert — mint később látni fogjuk — módszerének természete folytán sikeres munkát csak megfigyeléseinek lehető kiterjesztése mellett végezhet.

A legjobban működik — de a nagyfoku és mindinkább érvényesülő koncentráció, valamint részben az adóztatás miatt a legkönnyebben megszervezhető is volt — a *termelés statisztikája*. Itt is a nehézipar, valamint a szénkormánybiztos — a szénbányászatot Németországban tudvalevően kényszer-szervezésnek vetették alá — jelentései a legrészletesebbek.

Hiányosabb a *rendelések statisztikája*. Eddig csak a vas-, a gép-, a textil-, valamint a papíripar szolgáltat adatokat. Ugy a termelés, mint a rendelések statisztikája hiányzik az elektromos- és részben a kémiai iparnál is. Megszerzésére a vezető vállalatok igazgatóságának nyilatkozatai után nincs sok remény.

A harmadik ága a statisztika „áruoldali” részének a *készletek statisztikája*. Ezt Amerikában már közvetlen felvétellel készítik el. Erről Németországban jelenleg még szó sincsen. Pontos adatokat alig egy-két iparág közöl, azok is csak „bizalmas használatra”.

A konjunkturakutató intézet természetesen mindent elkövet, hogy a mostani felemás állapotnak, amikor az adatszolgáltatás az egyes vállalatok ill. szervezetek belátására és jóakarására van bízva, végetvessen és a fontos iparágaktól megállapított kérdőpontok alapján tervszerűen elkészített részletes jelentéseket kapjon. A különböző szervezetektől kapott értesítéseket csak így lehet eredményesen összehasonli-

⁸ A kartellek számának pontos megállapítása alig vihető kereszttel, miután állandóan változik.

⁹ A nagy eltérésnek oka, hogy nem mindegyik vállalkozói egyezmény, illetve szervezet esik a kartellszabályozás, tehát bejelentési kötelezettség alá.

tani, összevetni és a közgazdaság helyzetéről megfelelő képet nyerni.

A kereskedelmet, a *forgalom* jelenségeit több uton-módon igyekszik az intézet megfigyelés tárgyává tenni. A legkönnyebben hozzáférhető és ezáltal a legpontosabb is az áruházak, valamint a fogyasztási szövetkezetek forgalmi statisztikája. Az összes áruházforgalom kb. 80%-áról kap az intézet jelentést. A nagykereskedelem adatait szintén az egyes szak egyesületek szolgáltatják, míg a kiskereskedelem statisztikáját a *Fachverband des Einzelhandels* útján szerzi be az intézet. Ezen egyesüléshez kb. 80 szakegyesület tartozik. Bár igen tanulságos adatokat sikerült így megszerezni, a kutatás kiterjesztésére nagy súlyt kellene helyezni, mert egyes konjunktúra elméletek ellenőrzése illetve igazolása szempontjából szinte döntő jelentőségű lenne megadott szakmájú és bizonyos, a lakosság eloszlása szempontjából jellemző városrészekben fekvő üzletek forgalmának alakulását megismerni. Ezen adatok alapján t. i. következtetni lehetne egyes néprétegek vásárlóerejének stb. alakulására.

A tőzsde, a bank- és pénzstatisztika terén sem az intézet sem a statisztikai hivatal — eltekintve a már említett közvetlen vizsgálatoktól — új eredményeket nem produkált, sőt az adatok feldolgozási módja sokszor kevésbé megfelelő, mint egyes magánintézményeknek vagy a sajtónak munkája. Ennek egyik oka talán abban rejlik, hogy ezen területen érvényesül legkevésbé az intézet ill. a statisztikai hivatal kedvezményes helyzete az adatbeszerzés terén.

Nagy változtatásokra szorul, hogy csak a legfontosabbat említsük, a tőzsdeindex, mely egyáltalában nem veszi tekintetbe az egyes vállalatok tőkéjének változásait. Ezen a területen volna különösen fontos a vizsgálatok kiterjesztése, mert a pénz- és hitelszervezetben lefolyó tünemények fontosságához képest azokról vajmi keveset tudunk. Igen sajnálatos a megismerés szempontjából, hogy a havi mérlegek közzétételét szabályozó, március 15-én kiadott rendelet nem kívánja a bankoktól az idegen valutában eszközölt, ill. külföldi egyedektől felvett kölcsönök külön kimutatását. Ennek legalább is bizalmas használatra való közlése (a Birodalmi Bank ezen adatokat megkapja) az intézet részére igen nagy fontossággal bírna. További feladat lenne a hitelstatisztika terén, hogy az egyes gazdasági ágaknak adott kölcsönöket részletezve állítsák össze a bankok. Ez nemcsak a konjunkturakutatás és prognózis, hanem a bankok hitelpolitikája szempontjából is igen fontos lenne. Nem kevésbé lenne szükséges a tőzsdei forgalom és a pénzpiac statisztikájának amerikai példák nyomán való kiterjesztése, ami azonban ma még elháríthatatlan akadályokba ütközik, mint ahogy a német vállalatok mér-

legeinek reformjára, a mérlegvalódiság elvének tényleges keresztülvitelére sincsen remény.

A gazdasági körök nagy bizalmatlansága és részben szűk látóköre által előidézett titoktartás következtében az intézet igen sokszor kénytelen a nyers adatok közlésétől eltekinteni, ami kiadványainak különösen a gyakorlati életben való felhasználhatóságát befolyásolja. Az átalakítási műveletek (a trend, a szezonhullámok kiküszöbölése) megjelölése nélkül közzétett ábrák miatt igen sok támadás érte az intézetet, de hibáján kívül. Örvendetes mindenesetre, hogy a nyers adatok közzététele, ha lassan is, mind szélesebb körben válik lehetségessé.

A gazdasági helyzetet általában jellemző adatösszeállítások, viszonyszámok közül az *árindexek* felépítése az intézet által kiadott u. n. pótfüzetekből kellően ismert, tehát azokra nem kell bővebben kitérnünk. Nem lesz azonban érdektelen az intézet többi viszonyszámai felépítésének ismertetése, miután az csak kevésbé tűnik ki az intézet jelentéseiből s így ezen indexek heurisztikus értékét kellően megítélni nem lehet. Ezen általános indexeken kívül az intézet egyes iparágakra külön indexeket is közöl, melyekre azonban szintén nem kell bővebben kitérnünk.

A *megbízások* indexét a vas-, a gép-, a gyapju-, a len- és a papiripar jelentései, valamint az építési engedélyek száma alakulásának tekintetbe vételével készíti el az intézet. Látjuk tehát, hogy igen számos iparág rendelési statisztikája hiányzik az indexből. A kapott adatokat a szezonyszerű ingadozások befolyásától megtisztítják. A pénzértékben kifejezett adatoknál a pénz vásárlóereje ingadozásának tulajdonítandó különbségeket kiküszöbölik. Az egyes iparágak adatait, a rendelések összege alapján, mérlegelve állítják be az indexbe.

A *termelési index* jelenleg átdolgozás alatt áll. Az eddigi felépítés szerint két nagy adatesoportban állították össze az anyagot, a nyersanyagok előállításával, kitermelésével foglalkozó iparágak (szén, vas, káli, cement stb.) adatait a feldolgozó ipar (textil, fa és papír stb.) jelentéseitől elkülönítve. Mindegyik csoporton belül több alosztályt létesítettek, (p. o. a szénnél, illetőleg a széntermékeknél 5-öt) úgyhogy az index — bár szintén nem volt teljes — viszonylag elég pontosan tükrözte vissza a helyzet tényleges alakulását. A különböző adatokat, igen alapos tanulmány után megállapított módon, mérlegelve hozták közös nevezőre. A jelenlegi átdolgozás a kivitel alakulásának tekintetbevételét célozza. Előtanulmánynak tekinthető ezirányban az egyik utolsó negyedévi jelentésben megjelent közlemény, mely az egyes német iparágaknak a kivitteltől való függőségét vizsgálja meg.

A harmadik említésre méltó index¹⁰ az u. n. „raktárolló“, mely a hiányzó raktárstatisztika pótlására volna hivatva, szintén az ellenmozgás elvén alapszik. A készletek növekedését mutató index (Zugangsfaktoren) a termelési index, a foglalkoztatottak számának, az ipari behozatalnak és tíz német nagybank követeléseinek alakulásának tekintetbevételével készül. A készletek csökkenésére jellemző tüneteknek tekinteti és sorolja be az ellenindexbe (Abgangsfaktoren) az intézet az áruházak ruhaneműekben, házieszközök és butorokban elért forgalmát, a fogyasztási szövetkezetek fejenkénti forgalmának alakulását. Ezeket a megfelelő árindexekkel történő redukció által hozzák mennyiségi alapra, miután a nyers számok természetesen pénzértékre szólnak. Ezenkívül tekintetbe veszi az intézet az ipari kivitt, valamint a pénzforgalom alakulását, mely utóbbit a létfenntartás indexével korrigálja. Mindkét statisztikai sornál a különböző adatokat viszonyyszámokká alakítja át. Bázisul az összes tényezőknél közös időtartamra kiszámított átlagértékek szolgálnak. Az így módon kapott adatokat egyszerű számtani középátláttal számításával veti egybe. A végeredményt mozgó számtani középátláttal képzése által mentesítik nagyobb hullámzásoktól.

A raktárképződésre jellemző index ezen két sor kumulálás után képzett különbözeti sora. Az intézet által közölt viszonyyszámok között ezen index a legkevésbé megalapozott.¹¹ Ez azonban nem is csodálatos. Míg a termelés és a rendelések alakulását — a statisztika nagy hiányossága ellenére is — elég széleskörű közvetlen felvétel alapján lehet több-kevesebb pontossággal megállapítani, addig, mint láttuk, a készletképződésre csak indirekt uton, bizonyos jellemzők alakulásából tudnak következtetni. Nagy kérdés azonban, hogy fenti adatkategóriák tényleg funkcionális összefüggésben vannak-e a raktárképződéssel. Alakulásukból joggal lehet-e a készletek nagyságára következtetni? Nem lehet-e alkalma-

¹⁰ Az orosz mintára készített „agrárrolló“ valamint a különböző áruindexek egymáshoz való alakulását mutató „ársugárkéve“ nem külön indexek, hanem meglevő indexeknek többé vagy kevésbé helyes meggondolás az u. n. ellenmozgás elve alapján való kombinálása. Az első t. i. mezőgazdasági termények és az iparcikkek, utóbbi pedig a termelési és fogyasztási javak árindexeinek egymáshoz való viszonyát mutatja. Az agrárrollóból tehát a mezőgazdaság vásárlóerejére akárnának következtetni. Ez azonban helytelen, ill. elégtelen, mivel a forgalomba hozott mennyiségek tekintetbevétele nélkül az áralakulás a mezőgazdaság vásárlóerejére nem jellemző. A jellemző ipari termékek kiválasztása és fontosságuk mérlegelése is nagy nehézségekbe ütközik. Az ársugárkéve az elmélet által felismert azon tünetnyen alapszik, hogy a termelési javak árai a konjunktúra változásaira erősebben reagálnak mint a fogyasztásiaké, tehát viszonylagos alakulásukból általános következtetéseket lehet levonni.

¹¹ Egyidőben a textilszakmára külön is szerkesztettek hasonló szerkezetű indexpárt, de ezt csakhamar fel is adták.

sabb indikátorokat választani? Nézetünk szerint a felhasznált adatok nem eléggé jellemzőek. A pénzforgalom, ill. hitelek alakulása nem szükségszerűen mozog egyirányban a készletképződéssel. Az áruházak és fogyasztási szövetkezetek forgalmából sem lehet ily messzemenő következtetéseket levonni. A külkereskedelem alakulása a német gazdaság struktúrája mellett a foglalkoztatottak számával egyirányban mozgó tünemény és a többi tényezővel való összekapcsolása esetén sem jellemzi kimerítően a készletképződést. He-lyes lenne — ha ugyan egyáltalában szükségesnek és megfelelőnek tartjuk egy ilyen „barométer” fenntartását, ami korántsem vitathatatlan — a termelési és fogyasztási javak nagy kategóriáit szétválasztani, mivel e kettő között a raktárképződés tekintetében nagy eltérések valószínűek. A szétválasztás után beható vizsgálatokat kellene folytatni arra nézve, hogy mily indikátorokat lehet a raktárképződés jellemzésére jogosan használni. Beható vizsgálat nélkül t. i. a szétválasztás esetén is a mostani helyzet állana elő. Az index esetleg megmutatja az irányzatot, de minden zavaró körülmény már eleve illuzoriussá teszi értékét. Tehát mélyebb megismerő erőt nem tulajdoníthatnánk neki.

Számos támadás érte az intézetet, amiért nem határozott elméletet tett meg kutatásai alapjául, hanem — kissé dodonai fogalmazással — a konjunkturaszimptomatika művelését tűzte ki céljául. Az intézet programjának, de működésének bírálatához is elengedhetetlen azon körülmények ismerete, melyek között tevékenységét elkezdette. Abban az időben a magángazdaság igen súlyos helyzetben volt és a termelés gazdaságosságának helyreállítását, a háboru előtti kedvező helyzetének újraelérését az amerikai példák követése által vélték elérhetőnek. Ezért pártolták az intézet felállítását. De a hozott áldozatok ellenértékét lehetőleg azonnal akarták látni. Ha a német közgazdaság felépítése nem is lenne alapjában más, mint az amerikai, még akkor is igen veszélyes lett volna az amerikai módszereknek fenntartás nélkül való adoptálása Németországban, mivel a közgazdaság a háboru és háboru utáni időkben oly változásokon ment keresztül, ill. szükségszerűen oly változások előtt állott, hogy a háboru előtti adatokra való támaszkodás nem igen volt lehetséges.¹² Az intézet tehát kettő között választhatott. Csatlakozhatott egy bizonyos konjunkturaelmélethez és kutatásait annak alapján végezhetné volna. Vagy pedig lehető széleskörű anyaggyűjtésre helyezhetné a súlyt, kimondottan egy elmélet-hez sem csatlakozva.

¹² Amerikai módszer alatt itt a Harvard-intézet módszerét értjük. A sematizálási módszerről, melyet az intézet fennállása első idejében követett és mely fenti okokból szintén igen veszélyes, alantabb fogunk szólni.

Több meggondolás is szól a választott megoldás, az utóbbi alternatíva mellett. Elsősorban a konjunktúra elméleti magyarázata abban az időben még a mai fokon sem volt, pedig most sem tekinthetünk egy elméletet sem általánosan elfogadottnak. Azonkívül pedig a legtöbb elmélet azért sem képezheti a gyakorlati kutatásnak alapját, mivel a konjunktúra előidéző okának feltételezett tüneteményeket nem lehet statisztikai megfigyelés tárgyává tenni. Ennélfogva — ha az intézet nem akarta magát annak a veszélynek kitenni, hogy a választott elméletéről esetleg utóbb kiderül, hogy nem helyes és így már eleve kudarcot vall, ami félhivatalos minősége miatt súlyos következményekkel járhatott volna — teljesen indokolt volt elhatározása.¹³ Igaz ugyan, hogy minden adatgyűjtés egy rendező elvet feltételez. Elméletileg tehát tényleg a legjobb lenne, ha az adatgyűjtés alapját képező elv egy az okozati összefüggések megállapításával felállított, egységes elmélet volna. Ennek keresztülvihetősége a gyakorlat szempontjából is nagy perspektivákat nyitna. Hisz ebben az esetben mind a prognózis, mind a kutatás technikai része leegyszerűsödne. Igen kevés adat ismerete, ill. megszerzése által lehetne az okozati összefüggések alapján nemcsak a helyzetet kielégítően megismerni, de a fejlődés útját is megállapítani. Pusztán empirikus úton megfigyelt összefüggések alapján természetesen nem ily egyszerű a munka. És ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy ha az intézet már nem csatlakozott egy meghatározott elmülethez sem, nem tette volna-e jobban, ha mint a Harvard (de más amerikai intézetek is) bizonyos összefüggésekre helyezte volna a súlyt, ahelyett, hogy az adatgyűjtést lehetőleg kiterjesztette, ami nemcsak az áttekinthetőség rovására megy, de a konjunkturakutatásnál fontos időszakosítást is veszélyeztet. Ez első pillanatra tényleg igen figyelemreméltó ellenvetés. Azonban anélkül, hogy a Harvard intézetnek a gazdaságstatisztika terén szerzett döntő jelentőségű érdemeit a legesekélyebb mértékben lebecsülnénk (túlbecsülni azokat, mint Staehle helyesen szögezi le, alig lehet), meg kell állapítanunk, hogy ez elvi okokból még abban az esetben sem lett volna helyes, ha a már fentebb említett különbségek nem tettek volna fenntartásokat szükségessé.

A Harvard intézet uttörő tevékenysége folyamán többször módosította u. n. barometereinek szerkezetét. Nagy hiba lett volna tehát, hogyha a német intézet, mely mint már említettük, több oknál fogva nem kockáztathatta működése elején azt, hogy kénytelen legyen módszerén elvi jelentőségű változtatásokat tenni, azon nehézségekből, melyek Harvardnál fel-

¹³ A félhivatalos minőség gyakran szolgált okul és támadásokra, még kisebb hibák elkövetésénél is. L. Vorwärts. 1927 július 23 és szeptember 10.

merültek és a barometerek reformjában nyertek kifejezést, nem merített volna okulást.

Eltekintve azon körülménytől, hogy az u. n. 3 piac barometere a német viszonyokra már a háború előtti időre sem felelt meg, a Harvard módszer elméleti szempontból sem felel meg a követelményeknek.¹⁴ Mi volt t. i. az intézet nehézségeinek főoka?

Az intézet-munkaprogrammjából, ill. egyes kiadványai-ból kitűnik, hogy nem helyezkedett egy elmélet alapjára. Emellett azonban tuloldali meggondolás értelmében járt el, tehát csak egyes empirikus úton megállapított összefüggéseket vett — legalább tulnyomórészt — figyelembe.¹⁵ Világos, hogy az okozati összefüggésnek pontos ismerete nélkül ezen eljárás, a „sequence“ elmélet, ill. az ezen alapuló „lag“ módszer, könnyen téves megállapításokra vezethet, mivel a tünet-mények egymásra következésének szükségszerűsége így még nem bizonyított. Helytelen következtetések tehát még oly esetekben is előfordulhatnak, amikor a gazdaság szerkezetében lényeges strukturabeli változások nem is állanak be, melyek a gazdasági élet összefüggéseiben, a hatások és ellenhatások viszonyában vissza nem állítható új helyzetet teremtenének. Teljesen labilis alapokon nyugszik azonban egy ily módszer, ha a gazdaság szerkezete állandó átalakulásban van. Ezenkívül, ha tudnánk is az egyes a közgazdaságban lejátszódó tünet-mények egymáshoz való viszonyából, viszonylagos alakulásukból (tehát az u. n. barometerekből) a jövőre nézve biztos következtetéseket egy helyesnek feltételezett séma alapján levonni, még akkor sem tudunk a végső ható okok ismerete nélkül a konjunktura egyes fázisainak időtartamára következtetni. Egy ily, tisztán a külső összefüggésekre alapozott elmélet elfogadása tehát nem lehet helyes. Mi sem mutatja jobban ezen meggondolásunk helyességét, mint az, hogy a Harvard intézet, mely fenállása első idejében a gazdasági élet fejlődését akkor tekintette normálisnak, amikor barometere helyesen funkcionált,¹⁶ utóbb, mint már említettük, több

¹⁴ *Staehle* (Das Beobachtungsverfahren d. wirtschaftl. Wechsella-gen das Harvard University Committee on Economic Research. Schmollers Jahrbücher. 52. köt. 2. füz. 61. old.) a Harvard módszer ezen elvi, elméleti okokból fakadó aggályosságára nem mutat rá.

¹⁵ A *Babson*-féle intézet ezzel szemben — talán még nagyobb mértékben, mint a német konjunkturakutató-intézet — a gazdasági élet széleskörű megfigyelése, hosszú időre visszanyúló tapasztalatai és elsőrangú értesülései alapján készíti el legtöbbször találó prognózisait. Amellett azonban a kevésbé megalapozott u. n. area elméletét elvileg fenntartja. V. ö. S. Clausing, Roger W. Babsons Beobachtungsverfahren der wirtschaftlichen Wechsella-gen Schmollers Jahrbuch. 52. köt. 1. füz. 101. és köv. old.

¹⁶ *Staehle*, u. o. 79. old. A normalitás fogalma ellen felhozható súlyos aggályokat itt nem tárgyalhatjuk.

izben kényszerült és — miután módszerét magát gyökeresen nem vizsgálta felül — még valószínűleg kényszerülni is fog mutatóinak reformjára, mivel a gazdasági fejlődés nem hajlandó az „elméletnek“ megfelelően alakulni. Helyes volt tehát az amerikai módszer megfelelően módosított átvétele mellett a többi konjunkturakutató intézet tapasztalatait is felhasználni és amellet az „áruoldal“ jelenségeire is kiterjeszteni a vizsgálatokat. Ily módon meg lehet állapítani mindazon feltételeket (tényleg persze nem valamennyit), melyeknek fennforgása elengedhetetlen bizonyos konjunkturairányváltozás megtörténtéhez.¹⁷ Hogy ezen irányváltozást tényleg milyen ok fogja előidézni, endogen-e vagy pedig exogen, mikor fog ezen ok hatásában az irányváltozás bekövetkezni, az természetesen bizonytalan marad. Azonban ilyenkor — mint a tulhűtött oldatnál — minden kívülről jövő behatás csak egy eredményt idézhet elő (természetesen ha a külső körülmények közben nem változnak, ami azonban mindenképen kívül esik a racionalis, tehát megismerhető és ezáltal előre megállapítható körzeten). Így tehát igen nagy a valószínűsége annak, hogy egy bizonyos irányváltozás beállásához elengedhetetlen feltételek jelenléte esetén ezen irányváltozás tényleg be is fog következni. Ennek folytán a diagnózis és ezáltal a prognózis is valamelyest szilárd alapot nyer. Ezen megfontolással szemben felvetődhetik azon ellenérv, hogy a feltételek megvizsgálása már bizonyos elméletet feltételez, hogy ezen módszer tehát nem különbözik a túl kockázatosként elvetett első alternatíváktól. Tisztán formális szempontból ezen ellenvetés helyes. A gyakorlati kutatásra nézve azonban fontos különbségek állnak fenn. Ebben az esetben t. i. több elmélet helyesnek ítélt pontjait lehet a vizsgálat alapjává tenni és ezáltal elkerülhetők egy esetleg később helytelennek mutató elméleti irányzathoz való feltétlen és ezáltal egyoldalú csatlakozásból származó következmények.

Nem valószínű, hogy az intézet megalakulásakor tudatosan választotta meg módszerét, vagy a fenti megfontolások vezették volna a választásban. Inkább a Harvard intézet a fentebbiekben analizált okokra visszavezethető nehézségei voltak, amelyek a német intézetet óvatossá tették. Mutatja ezt az is, hogy az intézet — bár már eleve azzal a céllal vette fel kutatásait, hogy a legszélesebb körzetre terjessze ki azokat — szintén ugyanazon elvi hibát követte el, mint amerikai példája.¹⁸ Az intézet t. i. a gazdasági helyzet megfi-

¹⁷ V. ö. W. C. Mitchell, *Business Cycles. The problem and its setting.* New-York, 1927.

¹⁸ Más kérdés, hogy ez teljesen elkerülhető-e a kezdetben. Valamilyen alapon t. i. meg kell kezdeni a vizsgálatot. Ezen alap pedig, ha nincsen egy helyesnek feltételezett elmélet, csak a multtal való összehasonlítás lehet. Igaz ugyan, hogy megfelelő elővigyázatossággal nagyobb hibák még ezen módszer mellett is elkerülhetők lettek volna.

gyelését, ill. ennek alapján a fejlődés irányát, egy a háború előtti tapasztalatokra felépített séma alapján akarta eszközölni, adatait annak alapján értékelte (auswerten), ahelyett, hogy legelső feladatának a gazdaság szerkezetének megismerését tekintette volna. Ennek természetesen — mint helytelenül alkalmazott analógiás következtetésnek — téves megállapítások voltak a következményei. Az első füzetekben egyre-másra lehetett tapasztalni a kutatás alapját tevő séma és az intézet helyes diagnózisai közötti nagy divergenciát, ill. a háború utáni fejlődésnek egy a háború előtti tapasztalatokon alapuló sémába való erőszakos belepréselése következtében jelentkező tévedéseket.¹⁹ A sematizáló eljárás mellett természetesen a háború utáni fejlődést döntően befolyásoló exogén okok helyes értékelése sem volt lehetséges. A struktúra változások megfigyelését is szükségszerűen elhanyagolták, hisz a séma alkalmazása éppen a struktúra változásokat elhanyagoló összevetésen alapszik. Ezenkívül a matematikai segédeszköz alkalmazása is sok esetben tullepte azon — eddig kellő tudományos felkészültséggel pontosan ki nem derített — háttárokat, melyeket a gazdasági helyzet analízisének ma már nélkülözhetetlen segédeszköz (de nem öncél) használatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha nem akarunk igen veszélyes és ingó területre jutni, melyben a matematikai műveletek eredményeinek közgazdasági jelentősége teljesen megszűnik és ennek következtében szükségszerűen hibás következtetésekre kell jutni.²⁰ A közgazdasági megismerés elősegítése lehet egyedüli célja a matematikai módszernek, mely ennél fogva nem függetlenítheti magát a közgazdaság fogalmaitól. Nem tekintheti a statisztikai adatokat, melyeknek fogalmi kapcsolatai vannak (begriffsbezogen), pusztán számoknak, mennyiségeknek és ezért nem végezhet azokkal minden megfontolás nélkül bármily matematikai műveletet, ha azt akarja, hogy ezen műveletek segélyével nyert végeredményeknek valami megismerési ereje is legyen. Amíg a struktúra változásoknak és a trendnek, a gazdasági fejlődés irányzatának pontos fogalmi meghatározása, ill. egymástól való

¹⁹ Különösen heves támadásokra adott alkalmat, hogy a Birodalmi Bank elnökének a múlt év májusában történt beavatkozása következményeit, a tőzsde letörését szükségszerű, természetes fejlődésnek állította be az intézet.

²⁰ Az amerikai matematikai-statisztikai tankönyvek, magas színvonaluk ellenére, ebből a szempontból semmit sem nyújtanak, mint ahogy az amerikai kutatás nagyon sokszor hagyja figyelmen kívül a fenti elvet. A német konjunkturakutató intézet a Harvard által kidolgozott matematikai módszerek mellett a moszkvai intézet metódusait használja a statisztikai sorok analízisének. Önálló eredményeket eddig ebből a szempontból nem igen mutathat fel. Jelenleg a trendszámítás egy új és állítólag igen egyszerű megoldását próbálják azonban ki.

elhatárolása meg nem történik, amíg a konjunktura- és a strukturaváltozásoknak az egyes gazdasági tünetenyekre vonatkozó hatása egymástól legalább elvileg nincs elkülönítve, addig helyes eredményeket e jelenségeknek összetevőikre való bontásától — mely elengedhetetlen a konjunkturakutatásnál — még abban az esetben sem várhatnánk, ha a matematikai segédeszköz fejlettségének egy a mainál sokkal magasabb fokán állana.²¹ Megengedhetetlen azonban egy regenerálódási folyamatnál, mely szükségszerűen mélyreható strukturaváltozásokkal jár, a nyers számok alapulvételével, lehetőleg komplikált trend szerkesztése alapján való következtetés. A nyers adatok t. i. az egyszeri, exogén okok behatását, a strukturaváltozások befolyását is visszatükrözik, még pedig a megfigyelésre rendelkezésre álló időtartam rövideje miatt fokozottabb mértékben tükrözik vissza. Ugyanis a hosszú időtartam alatt való megfigyelésnél ezen külső okok egyszerisége, tehát behatásuknak egy bizonyos idő után való megszűnése következtében szükségképen mutatkozó kompenzáló adatok hiányzanak. Ezen trendvonal tehát több mint valószínűleg nemcsak a „secular trend“ a hosszú időre szóló fejlődési irány hatásait foglalja magában.²² Ezt már az is mutatja, hogy állandóan változtatásokra szorul, ami ezen eljárásnak, de az egész analízisnek nem igen emeli megbízhatóságát. Már pedig az egyes exogén hatások következményeit általában nem tudjuk eleve elkülöníteni és kiküszöbölni.

²¹ Csak legutóbb jelent meg egy közlemény, mely például szolgálhat, hogy miképen nem szabad a matematikai-grafikai analízist felhasználni. A gyapoteladás alakulásának vizsgálatánál az intézet a tényleges lefolyást három komponensre bontja: a konjunktura, a szezon és a véletlen hatására. Nem közli, hogy a szétbontás milyen alapon történik, tehát feltehető, hogy először a szezonhullámok hatását vizsgálták meg, határolták el, csak azután tértek a megmaradt adatoknál a konjunktura és a „véletlen“ hatásainak egymástól való elkülönítésére. Ez csak abban az esetben lett volna helyes, ha az intézet rendelkezésre állt volna egy oly matematikai képlet, mely a konjunkturának, tehát egy vagy több konjunktura előidéző ok hatásának nagyságát meghatározza. Ily képlet azonban nem áll, de nem is állhat az intézet rendelkezésére. Az intézet t. i. végtelen sok ok összhatása eredményének tekinti a konjunkturát és tiltakozik a „monotheoretizálás“ ellen (Vierteljahrshefte z. Konjunkturforschung. 2. évf. 4. sz. Berlin, 1928.). Tehát a véletlent is joggal számítja a konjunkturát előidéző okok közé. Ezenkívül nem lehetséges meghatározott konjunktura-definíció nélkül ezen szétbontást végrehajtani. Ennélfogva teljesen önkényes alapon történik a szétbontás, melynek ismereti értéke ilyen módon nincsen. A hozzáfűzött következtetések tehát szintén elejtendőek. (Bestimmungsgründe des Baumwollwarenabsatzes. Wochenbericht des Instituts für Konjunkturforschung. I. évf. 10. szám. Berlin, 1928. jun. 6.)

²² Mi sem mutatja jobban ezen meggondolásunk helyességét, mint az, hogy a Harvard-intézet egész legutóbbi időig trendvonalait lehetőleg egyenes vonalként képezte. Hogy ezen eljárásával miért hagyott fel, azt nem lehet megállapítani, de valószínű, hogy nem elméleti meggondolás volt módszere megváltoztatásának oka.

Nagy elővigyázatosság szükséges a szezonhullámok elkülönítésénél is, mely eljárás a konjunkturakutatás szempontjából az egyes jelenségek változásainak helyes értékelése miatt nem kevésbé fontos mint előbbi, a gyakorlat számára pedig a racionális üzemvezetés elősegítése (mint p. o. a készlettartás megfelelő szabályozása, a termelés helyes időbeli beosztása, végül pedig a nagy többköltségeket okozó szezonhullámok csökkentésére szolgáló intézkedések — melyeket legjobban az áruházak üzemében figyelhetünk meg — bevezetése) által különös jelentőséggel bír. Megfelelő elővigyázatosság nélkül t. i. megtörténhetik — kiváltképen akkor, ha egy hosszú megfigyelési időszak már fentebb említett kompenzáló hatása nem érvényesülhet, tehát a háborúutáni német adatoknál különösképen, — hogy ha tulajdonképpen nem szezonális természetű okok véletlenül több évben okoznak azonos időbeli halmozódásokat egyes jelenségeknél (tegyük fel p. o., hogy több évben tört volna ki éppen májusban a német bányaterületekkel versenyző idegen országokban bányászsztrajk és ennek folytán a német termelés, a nagy exporttöbblet miatt, a normális szezonhullámzástól eltérően azon években emelkedett volna), azok a matematikai módszer minden további meggondolás nélkül való alkalmazása által szezonálisaknak lennének feltüntetve (igy p. o. a Dresdner Bank havi jelentései, 45. sz. melléklet, Berlin, 1928). Ezért az intézet vizsgálatainak alapjává a háborúelőtti időre rendelkezésére álló adatokat tette meg. Ez azonban ismét azon veszéllyel jár, hogy az időközben beállott változások miatt, melyeket csak kis részben lehet megfelelően tekintetbe venni, jüt téves megállapításokra. Ezen kutatások továbbfejlesztését, melyeket az intézet az ismert Harward-féle eljárás alapján végez, egyik fő feladatának tekint, amit már az is mutat, hogy eddig két többé-kevésbé sikerültnek mondható módszertani munkát adott ki. Ellenben csak csekély mértékben alkalmazta az intézet, legalább eddig, az angolszász kutatók által oly gyakran használt korrelációs számítást, pedig az az egyes jelenségek között fennálló funkcionális összefüggések kiderítésénél, amit az új program szerint elsősorban akarnának megkísérlni, igen nagy szolgáltatokat tehetne.

A konjunkturakutató intézet — fentiekben vázolt szempontokból nézve működését — határozott nagy fejlődésen ment át. Az idők folyamán kialakult tapasztalat az egyre inkább növekedő forrásanyag helyes értékelésénél nagyon érezteti jótékony hatását. Tankönyvekben esetleg hasznos, de a konjunkturakutatásnál nemcsak felesleges, de fentiek szerint célszerűtlen konjunkturaséma nemcsak a kiadványokból tűnt el, de a kutatásnál is lassanként felhagytak a jelenségeknek beskatulyázásával. A nagy tehertételt jelentő prognózist is feladták és inkább arra fektették a súlyt, hogy he-

lyes és részletes diagnózis közlésével tájékoztassák a gazdasági köröket, tehát ezáltal kiegészítő alapot szolgáltatásnak arra, hogy az érdekeltek szakmájuk viszonyainak ismerete mellett az általános gazdasági helyzetet is figyelembe vehessék prognózisaik felállításánál, ami a konjunkturakutatás főcéljának tekinthető. Egyre szélesedő körben végeznek a sematizálásnál teljesen elhanyagolt, de mint mondtuk annál fontosabb szerkezeti tanulmányokat is, derítenek ki egyes jelenségek között fennálló funkcionális összefüggéseket, melyeknek pontos megállapítása nélkül nem is képzelhető el, hogy a konjunktura okait valaha is sikerülne kideríteni.²³ Ebből a szempontból a heti jelentések is tartalmazznak igen érdekes közleményeket, bár tulajdonképeni céljukat, a negyedévi és ezáltal túl terjedelmes és a gyakorlat részére nehézkes kiadványok tehermentesítését nem teljesen érték el.

A német tapasztalat azt mutatja, hogy a konjunktura-kutatás és szolgálat céljainak a jelentések havonta való közzététele felel meg legjobban.²⁴ A hetifüzetek nem igen hozhatnak többet, mint ami a napilapok által is közölhető. A negyedévi füzetnek az egyes gazdasági ágak, valamint a külföld helyzetével foglalkozó, az általános résztől jelenleg különválasztott része pedig csak a gazdaságtörténész számára jelent nagyrészt elég jó összeállítást, (a külföldi összefoglalások többnyire ezt sem). Az általános résznek a konjunkturára vonatkozó fejezetei a gyakorlat részére pedig használhatóbbak lennének, ha havonta tennék közzé azokat. A strukturaváltozásokkal foglalkozó — különösen a legutóbbi füzetekben mindinkább bővülő — igen érdekes fejezetek a külön kiadványok sorában jelenhetnének meg. Utóbbiak különben is nagy reformokra szorulnak. A vizsgálatokat egységes terv szerint kellene lefolytatni és az egyes kérdések kidolgozására szakértőket kellene megnyerni, ami eddig csak néhányszor tör-

²³ Tulhaladja jelen dolgozat kereteit és ezért csak futólag mutathatunk rá, hogy a matematikai-statisztikai módszereket a közgazdasági kutatás mindinkább dinamikus felfogásának megfelelően kellene kifejleszteni. Áll ez főleg a pénzszervezetben lefolyó tűnemények megfigyelésére. A hatások és ellenhatások következményeinek alakulásán kívül, melyet az angolszász kutatók nagy apparátussal vizsgálnak (*Peake: An academic study of some money market and other statistics. London, 1926; A. A. Young: An analysis of bank statistics for the United States. Cambridge, Mass. 1928. J. P. Norton: Statistical studies in the New-York money market. New-York, 1932.*), a quantitativ viszonyok alakulására kellene nagyobb súlyt helyezni, a reagibilitás fogalmát megalapozni és megfigyelni. Ettől, valamint a tűnemények reakciósebességének és a közgazdaság elaszticitásának vizsgálatától — azt hisszük — igen sok becses eredményt várhatunk, mely a konjunktura elméleti megismerését nem kis mértékben fogja elősegíteni.

²⁴ A nálunk szervezett intézet vezetőségének ily értelmű elhatározását örömmel üdvözljük.

tént.²⁵ Óvakodni kellene azonkívül bizonyos tendenciával bíró dolgozatoknak kiadásától, ami eddig több esetben történt meg.²⁶

A nyugatnémet iparterület speciális problémáinak vizsgálata céljából Essenben az intézet külön osztályt állított fel. Ez nemcsak a saját kiadványaiban tájékoztatja a magángazdaságot (mellyel még szorosabb viszonyban áll, mint a központi intézet), hanem folyóiratok — sőt a tervek szerint napilapok — útján is. Ezen osztály felállítása nagy perspektivákat nyit nemcsak a regionalis konjunkturakutatás tekintetében, mely a német gazdaságterület nagysága és differenciáltsága miatt igen fontos, hanem a strukturakutatás szempontjából is. Sőt bizonyos reményeket fűzhetünk működéséhez a vásárlóerőviszonyok alakulásának kiderítése tekintetében is, ami a gyakorlatban való felhasználástól eltekintve a konjunkturaelmélet szempontjából is igen értékes lenne.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a német konjunkturakutató intézet a kezdetben szükségszerűen felmerülő nehézségeket nagyrészt már legyőzte. Létjogosultságát pedig, melyet sokszor kétségbevontak, feltétlen bebizonyította. Hogy működése első periodusában — mely ma már nagyrészt lezártnak tekinthető — hibák, tévedések elkövetése nélkül nem működhetett, azt mindenkinek be kell látnia, aki némileg is ismeri a megoldandó feladatban rejlő igen nagy nehézségeket. A legutóbbi időben különösen tapasztalható nagy fejlődés joggal keltheti azon reményt, hogy *Wagemann* igen energikus és céltudatos, nagy koncepciót és szervezőtehetséget eláruló vezetése alatt az intézet nemcsak a német gazdaság megismerése tekintetében — mely szempontból máris igen nagy eredményekre tekinthet vissza — hanem a konjunktura megismerése, tehát az állam és a magángazdaság tervszerű konjunkturapolitikája szolgáltatásban igen nagy teljesítményeket fog még felmutathatni. Ennek elősegítéséhez, sőt lehetővé tételéhez azonban nem elegendő, hogy az egyes gazdaságstatisztikai intézetek fogjanak össze eredményesebb munka érdekében, mint az a bécsi konferencián elfogadott megállapodások által történt. Nemcsak az elméleti kutatásnak, a gyakorlat szakembereinek kell az intézetet egy az eddiginél összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben támogatnia, hanem a magángazdaságnak is meg kell tennie a kötelességét. Be kell látnia, hogy az eddig elfoglalt álláspontját saját érdekében kell feladnia. Tehát nem elegendő az üzemi statisztika

²⁵ Így p. o. a Schneider-féle dolgozat a vas- és acélipar helyzetéről, a Hanau-féle a sertésárak alakulásáról igazán mintaszerűnek tekinthető.

²⁶ Számos támadás érte ebből a szempontból a Zwiedineck-féle dolgozatot a munkanélküliségről, valamint a Teubert-félét a birodalmi vasutról.

tika fejlesztése, mely ugyis mindinkább általánossá és melynek tökéletesítése lassankint — mint Amerikában — az üzem rentabilitása fenntartása szolgálatában oly elengedhetetlen feladattá lesz, mint a gépi berendezés pótlása, javítása, hanem mint az jelen dolgozatból is kitűnik, az üzleti titoktartással, ezen begyökeresedett régi káros szokással, is szakítani kell. Csak így felelhetnek meg az egyes konjunkturakutató intézetek tulajdonképeni igazi céljuknak, mely egy raciconális konjunkturapolitika irányításához szükséges adatok, támpontok szolgáltatásában rejlik. És ebből a szempontból a mi gazdasági köreink is okulhatnak Amerika példáján.

Balogh Tamás.

Közlemények.

Külföldi értékpapir-emissiók a new-yorki tőzsdén.

Amerika nemzetközi finanszírozásai a legutóbbi évekig szinte kizárólag dollárra szóló kötvények formájában történtek, csak az európai viszonyok javulásával vált lehetővé az értékpapírok másik formájának, a tulajdonjogra alapított részvényeknek az eladása.

A newyorki értékpapirpiacon eddig eladott külföldi részvények árfolyam-jegyzései a „New York Curb Exchange“ vagy az „Unlisted Securities Market“ árfolyam-lapjain találhatók meg. Az előbbi egy félhivatalos, a New-York Stock Exchange-től különálló értéktőzsde, az utóbbi pedig a még ezen sem jegyzett értékpapírok piaca. Amennyiben valamely külföldi részvénynek vagy más értékpapirnak olyan piaca van, hogy abban üzletkötések fordulnak elő, akkor a fentebb említett két hely közül az egyiken minden esetben jegyzik és ez szolgálhat irányul a további kötésekhöz. Így például az Amerikában eladott magyar részvények közül a következőket jegyzik: Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank (American share) 33—34½ dollár, Magyar Általános Takarékpénztár 2.5—3 dollár, Rimanurányi-Salgótarjáni Vasművek (50 pengő) 19—21 dollár, Pesti Hazai Első Takarékpénztár 43.25—44.

A hivatalos értéktőzsdén, a N. Y. Stock Exchange-on eddig csak négy külföldi részvény dollár certificate-ját jegyezték, melyek közül a legfontosabb a Royal Dutch Petroleum Company és a Shell Trading and Transport Co. A folyton növekvő külföldi részvényvásárlások mindjobban előtérbe tolták az idegen részvények hivatalos jegyzésének kérdését. A newyorki értéktőzsde 1927 szeptember végén kiadott rendelkezése foglalja magában mindazokat az intézkedéseket, amelyek erre az ügyre vonatkoznak. A tőzsdei jegyzés ezen szabályzat szerint nem az eredeti részvény, hanem az u. n. „certificate of deposit“ formájában történik, ez a részvények ellenében egy amerikai bank által kiadott letéti igazolvány, amelyet a kibocsátást hirdető nyomtatványok rendszeren „American Share“ néven illetnek. Ezen letéti igazolványok dollárra szólnak, így a részvényeket tulajdonképpen nem külföldi pénznemben jegyzik. A részvények akadálytalan külföldre és vissza való folyása céljából a szabályzat szerint oly elrendezés szükséges, hogy az igazolványok kibocsátása, avagy a letétbe adott részvények feloldása kábel útján is lehetséges legyen. Az amerikai igazolványok az eddigi általános szokás szerint csak névre szólhatnak és ezek mellé csatolni kell az illető társaság legutóbbi évi jelentésének angol nyelvű kivonatát. A tőzsdére való felvételt kérő előterjesztésnek határozottan ki kell jelenteni, hogy a kamatfizetések és az eladás ellen semmiféle kormányintézkedés nincsen érvényben. Csakis két évnél hosszabb idő óta

fennálló társaságok részvényeit veszik figyelembe, a kis társaságok igazolványai, valamint oly társaságoké, amelyek kamat- és tőkefizetési kötelezettségüket bármely oknál fogva megszegték, a hivatalos tőzsdére jegyzés végett nem vehetők fel. A további rendelkezésig oly társaságok, melyeknek értékpapirjai nem aranyon nyugvó pénzegységre szólnak és az osztalék- vagy kamatfizetés sem történik ilyen valutában, részvényük jegyzését nem kérvényezhetik. Ezen rendelkezés szerint a külföldi társaságok kötelesek az emissiót egy amerikai bank, mint „fiscal agent” közbejöttével végrehajtani, az amerikai bank, mint megbízott, a transactio pénzügyi részét teljes egészében intézi.

A Stock Exchange rendelkezése meglehetősen szigorú, ami érthető is egy ilyen fontos műveletnél, ennek következtében eddig a külföldi társaságok közül csak igen kevesen jelentkezhettek felvételre.

A külföldi részvények hivatalos jegyzésének kérdését megvilágítván, behatóbban foglalkozhatunk a legutóbbi év folyamán lebonyolított értékpapir emissiók nagyságával, alakulásával és tagozódásával.

A „Közgazdasági Szemle” május-juniusi számában a newyorki értéktőzsdéről közölt cikkünkben leírt kedvező pénzviszonyok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az 1927. évi emissiók összege 8.5 milliárd dollárt ért el, szembeállítva az előző év 7.2 és 1925. 7 milliárdos eredményével. Ezen rekordművelet lebonyolításához természetesen nagyösszegű bankhitelre volt szükség, ezt az idézett közleményben említett 4 milliárd dollár körül mozgó broker's loanban találjuk meg. A kibocsátó bankházak ugyanis addig, amíg az átvett értékpapírokat a befektető közönség körében el tudják helyezni, bankhiteleket vesznek igénybe. Ezek a bámulatos összegű értékpapirkibocsátások az amerikai pénzpiac óriási fejlődését, az Egyesült Államok hatalmas gazdasági erejét és az amerikai nép gazdagodását mutatják.

Vizsgáljuk meg, hogy a fenti nyolc és fél milliárd dollár hogyan oszlik meg, milyen országok, vállalatok és intézmények vették igénybe ezt a hatalmas összeget?

Az utóbbi években a csökkenő kamat és hozadék következtében a kölcsönök konvertálása mind nagyobb mértéket öltött, úgy, hogy a fenti összegből erre a célra kereken 2 milliárd dollár jutott, tehát 6.5 milliárd új kölcsönkibocsátást találunk, és pedig a következő megoszlásban:

Amerikai vállalatok kötvényei	\$ 2.185,236.000
Amerikai municipalis kölcsönök	„ 1.436,289.000
Külföldi kötvények	„ 1.376,592.000
Amerikai mezőgazdasági kölcsönök	„ 86,825.000
Amerikai gyarmatok	„ 11,983.000
Részvények	„ 1.493,496.000
Összesen \$	6.590,421.000

A külföldi értékpapírok iránti érdeklődés főleg onnan ered, hogy ezeknek hozadéka jóval magasabb, mint a belföldi papíroké. Amerika tárcájában lévő külföldi értékpapírok, nem számítva a háborús adósságokat, kereken 13 milliárd dollárra emelkedtek. A nagy és gazdag amerikai nép megtakarított tőkéi, a magasabb hozadékot követve, ezekben a külföldi befektetésekben gyümölcsöző lehetőségeket találtak és így résztvesznek a világ legkülönbözőbb vállalataiban. A külföldi értékpapirkibocsátások a következő képet mutatják:

Év	Teljes összeg	Konverzió	Új összeg
1924	\$ 1.219,549.687	\$ 291,647.945	\$ 928,493.742
1925	„ 1.329,520.750	„ 244,540.000	„ 1.085,380.750
1926	„ 1.318,556.850	„ 183,875.200	„ 1.134,554.650
1927	„ 1.574,960.575	„ 198,367.700	„ 1.376,592.875

(U. S. Commerce Reports)

1928 jan. 16.

1926 és 1927 folyamán külföldre került tőkék a következőképen oszlottak meg:

Európa	1926 \$ 511 millió	Latin Amerika	1926 \$ 459 millió
	1927 „ 652 „		1927 „ 439 „
		Canada	1927 „ 321 „
Németország	1926 „ 301 „	Állam és közület	1926 „ 669 „
	1927 „ 232 „		1927 „ 920 „
Magyarorsz.	1926 „ 15 „	Vállalatok	1926 „ 649 „
	1927 „ 35 „		1927 „ 665 „

Láthatjuk tehát, hogy Európa és Latin Amerika foglalják el a két legfontosabb helyet. Dél-Amerika különösen az elmúlt két esztendőben lépett előtérbe főleg állami értékpapírok eladásával, miután a délamerikai magángazdaság még nem elég erős ahhoz, hogy állami garancia nélkül tudna felvenni kölcsönöket. Az európai magán vállalkozások ezzel szemben 1927-ben már 345 milliót kaptak kölcsön, tehát valamivel többet, mint az állami kölcsönök összege, ez azt mutatja, hogy Amerika már biztosabbnak tartja az európai magánvállalatok értékpapirjait, mint az előző években, amikor európai relációkban is az állami kölcsönök voltak túlnyomó számban.

Ha végigtekintünk az emissiókon, látjuk, hogy 1927 már a negyedik esztendő, melyben egymilliárd dollár körül lévő összeg jutott külföldre. Nagyon valószínű, hogy a közeljövőben a további kibocsátások is ebben a keretben fognak mozogni. Megemlíthetjük, hogy az összes külföldi értékpapírok után befolyó kamat 650 millió dollárt tesz ki, tehát csak fele az új kibocsátásoknak.

A National Bureau of Economic Research 1926. évre Amerika jövedelmét kerekén 80 milliárd dollárra becsülte, ehhez viszonyítva a külföldi értékpapírok évi növekedése kb. 1¼%-ot tesz ki. Angliában ez az arány 1913-ban 9% volt és 1927-ben Anglia külföldi tőkebefektetése a kibocsátások összegének 36%-át tette ki, míg Amerikánál csak 14%-át, tehát még nem érte el az angol arányokat és valószínű, hogy nem is fogja elérni. Amerika évente átlagosan 10—12 milliárdot takarít meg, ha ehhez viszonyítjuk a fenti összeget, akkor láthatjuk, hogy átlagosan 10% körül mozog a külföldi tőkebefektetés.

A német értékpapírok eladása ebben az évben is erős tempóban folytatódott, bár az év első felében csak egy kibocsátás történt, miután abban az időben, a német kormány 10%-os adót vetett ki a külföldi értékpapírok kamatszélvényei után, ami lehetetlenné tette az akkori transzaktiókat. Az esztendő második felében ismét megélénkült a német emissiók piac és kibocsátásra kerültek azok a német kölcsönök, melyekhez úgy a Reichsbank, mint a kormány és a reparációs főbiztos hozzájárultak. Az 1927. év folyamán kibocsátott német kölcsönök legnagyobb részét már magáncélokra vették fel. Egy másik kimagasló jelenség Olaszország nagymértékű hitelműveletei, az utóbbi két esztendőben kerekén 302 millió dollárt vett fel Amerikában, ebből állami célokra 204 milliót fordítottak.

Miként multkori cikkünkben említettük, a Federal Reserve bankok pénzpólitikája a pénzböséget nagyon elősegítette és olyan viszonyokat teremtett, hogy a külföldi értékpapírok elhelyezése nem ütközött nehézségbe. Az európai országok rekonstrukciója és a pénzrendszerek stabilizációja már az előző években is Amerika segítségével valósultak meg, a mult esztendő kedvező viszonyai továbbra is elősegítették a hasonló kölcsönöket. Így Lengyelország stabilizációs kölcsönéből Amerika 47 millió dollárt jegyzett és a délamerikai országok rekonstrukciós vagy konszolidációs kölcsöneinek legnagyobb részét is Amerikában bocsátották ki.

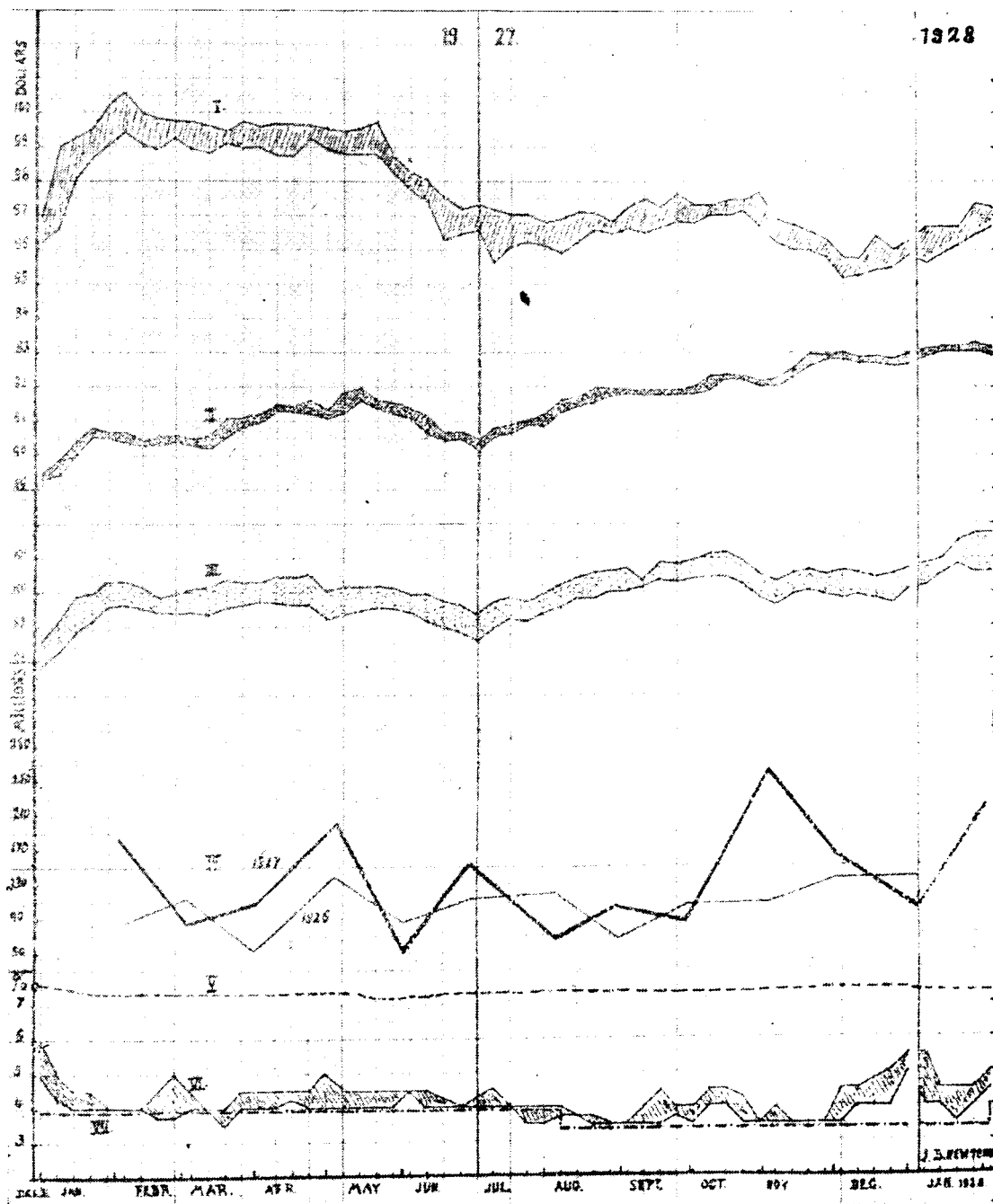
1927 érdekesebb kölcsönei közül még felemlíthetők a következők: az Ir szabadállam kötvényei december hóban kerültek piacra 15 millió dollár összegben, 5% kamat, 97%-os árfolyam, tehát 5.20%-os hozadék mellett, Amerika hazafias ir lakossága hamarosan megvásárolta a bondokat. Az amerikai kormány nem engedélyezi olyan államok kölcsöneit, amelyek még nem rendezték az Unióval szemben fennálló háborus adósságaikat, Franciaország ennek következtében ki volt zárva az amerikai piacról. Ennek ellenére Franciaország részére sikerült egy 50 millió dolláros transactiot végrehajtani a newyorki pénzpiacon a következő konstrukcióban: a svéd International Match Company saját kötvényeit bocsátotta ki 50 millió dollár értékben, 5% kamat, 98.5%-os árfolyam, 5.12% hozadék mellett, a fenti társaság ezzel az összeggel megvásárolta a francia kormány 5%-os kötvényeit és az Amerikában forgalomban lévő 8%-os francia kötvényeket ezekre átcserélték egy amerikai bank útján és így sikeresen végrehajtották ezt az elég nagy összegű konverziót. Az amerikai kormány utólag ehhez is megadta az engedélyét, miután tulajdonkép nem történt új kölcsönfelvétel.

Ha végigtekintünk a tuloldali grafikonon, láthatjuk, hogy a magyar papírok az év első részében magasabb árfolyamon mozogtak, mint az év második felében. Ez a jelenség a 40 belföldi és a 40 külföldi kötvény átlag árfolyamán is észrevehető, általában az összes kötvények nem emelkedtek olyan mértékben, mint ahogy a kedvező tőkeviszonyok ezt indikálták volna. Az új külföldi értékpapír kibocsátások az év negyedében a következőkép oszlottak meg:

I.	376.3	millió	dollár,
II.	411.2	„	„
III.	259.0	„	„
IV.	528.3	„	„
	<u>1.574.8</u>	millió	dollár.

Az első két negyedben oly nagy összegek kerültek piacra, hogy a befektető közönség nem bírta és részben nem is akarta megvásárolni az összes papírokat. Ennek első következménye az volt, hogy a kibocsátó syndikátusok kezén nagy tétel eladatlan kötvény maradt. A kibocsátó bankárok között a verseny az év első felében mindjobban kiéleződött, egymást túlajánlva, új kötvényeket a piacon lévők árfolyamánál magasabb áron, tehát alacsonyabb hozadék mellett bocsátottak ki, ennek természetesen eredménytelenség lett a következménye. Ennek a versenynek az előnyét időlegesen a kölcsönvevő élvezte, mert több pénzt kapott kézhez, mint amennyit tulajdonkép a piac akkori helyzete engedélyezett volna. A syndikátusok látván a helyzet tarthatatlanságát, közös elhatározással feloldották szerződés-

seiket és engedték, hogy a kötvények a piacnak megfelelő áron helyezkedjenek el. Az ebből eredő veszteséget természetesen a kibocsátó bankházak viselik, ami ugyan nem tehető jelentős összegre, mert

- I. Hat magyar kötvény heti legalacsonyabb és legmagasabb átlag árfolyama.
- II. Negyven amerikai kötvény heti átlag árfolyama.
- III. Negyven külföldi kötvény heti átlag árfolyama.
- IV. Külföldi értékpapír emissió New-Yorkban.
- V. A magyar kötvények átlag hozadéka.
- VI. A napi pénz heti átlag százaléka.
- VII. A new-yorki Federal Reserve Bank kamatlába.

azokat a kötvényeket, melyeket nem tudtak megfelelő áron eladni, a kötvények hozadékanál jóval alacsonyabb kamat mellett leolombardirozzák, addig, amig nyereséggel, vagy legalább is veszteség nélkül eladhatják. Így például Budapest kölcsöne 92-es kibocsátási árfolyamról 85-re esett vissza, hasonló sors érte Milano, Róma, valamint Jugoszlavia kölcsöneit is. Az év harmadik negyedében a kisebb összegű emissiók időt engedtek a kötvények eloszlásának és így az árak stabilizálódtak; az utolsó negyedben ismét újabb lendületet vett a kibocsátás, míg 1928 első hónapjaiban némi csökkenést tapasztaltunk.

A politikai és a gazdasági helyzet javulásával az amerikai tőkések magánuton is vállaltak érdekeltségeit külföldi vállalatokban, ennek a megfigyelése természetesen nagy nehézségekbe ütközik, mutatán semmiféle eladási vagy kibocsátási hirdetés nem található. 1926-ra a Department of Commerce ezt az összeget 330 millió dollárra becsülte, az üzletmenetből ítélve nagyon valószínű, hogy ez a tétel 1927-ben nagyobb volt.

A magyar értékpapírok eladása szintén kedvező körülmények között folyt le, ezt mutatja a 35,705.000 dollár összegű magyar kibocsátás. Amint az V. sz. grafikon mutatja, a magyar kötvények hozadéka még mindig nagyon magas. A newyorki tőzsdén hivatalosan jegyzett 6 magyar kötvény átlagárfolyama az év elején 7.60% volt szembeállítva 7.30%-al az év végén, tehát bizonyos javulást mégis látunk. Alapulvéve a 4%-os „valóságos kamatot“ a németek 2.5%, a magyarok 3.5% prémiumot fizetnek az amerikai investarnak. A lengyel és a jugoszláv kölcsönök hozadékai viszont még rosszabbak, 7.95% illetve 8.45%. A további összehasonlításhoz szolgál az, hogy 40 külföldi bon 1927 végén átlagosan 6.25—6.35%-os hozadék körül mozgott, 40 belföldi kötvény pedig csak 4.70%-ot mutatott.

Az elmúlt esztendő folyamán az amerikai közvéleményben többször felmerült a külföldi kölcsönök ellenőrzésének kérdése. Az amerikai kormány ugyanis 1922-ben Harding elnök kezdeményezésére egy körlevelet intézett a Wall-Street nemzetközi bankárjaihoz, melyben felkérte őket a külföldi kölcsönök tekintetében a Department of State-el (Külgügyminisztérium) való együttműködésre „... in view of the possible national interests involved“ (... tekintettel az esetleg felmerülő nemzeti érdekekre). Ez az együttműködés szokássá állandósult és ezzel a következő szempontokat szolgálja a washingtoni kormány: I. Egyes államok ösztönzése oly irányban, hogy bizonyos az Egyesült Államok érdekében lévő ténykedést hajtsanak végre. II. Az Egyesült Államok gazdasági érdekeinek szolgálata és védelme. III. A háborús célokat szolgáló kölcsönök fölvételének megakadályozása. Miután New-Yorkon kívül Londonban és Amsterdamban is kibocsáthatók kölcsönök és a hitelek felhasználásának céljait igen nehéz ellenőrizni, a fenti szempontok nem érvényesíthetők minden esetben. A nehézségek ellenére mégis jelentős eredményeket látunk, így az első ponttal kapcsolatban Mellon pénzügyminiszter a külügyminisztériummal egyetértve nem engedélyezte olyan államok kölcsöneit, amelyek nem rendezték háborús adósságaikat Amerikával szemben. Legnagyobbbrészt ennek hatása alatt eddig minden állam rendezte Amerikával szemben fennálló adósságát és megkezdte a kamatfizetést és a tőketörlesztést, Franciaországot és Szovjetországot kivéve. Franciaország a legutóbbi időben már fizetett 30 millió dollárt a háborús adósságok számlájára és így kötelezettsé-

geinek defacto eleget tesz, bár még nem ratifikálta a hivatalos törlesztési egyezséget; Franciaország egyébként a fizetések folytatását is megígérte és így a washingtoni kormány feloldotta a franciák elleni tilalmat. A második pont alkalmazása még láthatóbban történt és főleg külföldi gazdasági monopóliumok ellen irányult. Hoover kereskedelmi miniszter álláspontja ebben a tekintetben az, hogy olyan monopolisztikus tendenciájú törekvéseket, melyeknek ármegállapító politikája az amerikai gazdasági érdekeket sérti, amerikai tőkével finanszírozni nem lehet. Így nem engedélyezte a san-paoloi kávé-kölcsönt és a német Kalisyndikatus kibocsátását sem, azonban mindkét kölcsönt azután londoni bankárok megvásárolták. A harmadik pont alkalmazására, mellyel Amerika a világbékét kívánja szolgálni, még ezideig nem került sor.

A kormány-ellenőrzést különösen Carter Glass, Virginia állam senatora támadja, mert az szerinte alkotmányellenes, tehát jogtalan és károsan befolyásolhatja a szabad versenyt. Carter senator továbbmenve rámutatott azokra a diplomáciai és gazdasági veszélyekre, amelyeket a kölcsönöknek különböző, ellenőrizhetetlen és esetleg helytelen üzleti szempontok szerint való megítélése jelent. A kormány álláspontja ezzel szemben az, hogy a külföldi kölcsönök, miután ezek az Unio külföldi relációit befolyásolják, a külügyek közé tartoznak, ezeknek az intézése pedig az alkotmány szerint az elnök kezébe van letéve, tehát alkotmányos és jogos a kormány-ellenőrzés. Egyébként megállapítható, hogy a kormány eddig mindig betartotta a korlátokat és a kölcsönök elbírálásánál kizárólag azt a szempontot követi, hogy milyen mértékben érintik azok az ország érdekeit, ami viszont Amerika szempontjából érthető és helyes. A Wall-Street bankárai különben hajlandók is a kormánnyal kooperálni, igaz ugyan, hogy erre indirekt uton rávannak szorítva, mert, ha egy nem engedélyezett kölcsönt mégis kibocsátanának, a Department of State ellenző kijelentése elég lenne arra, hogy a kötvények eladása lehetetlenné válják.

Egyébként hasonló kormányellenőrzést másutt is találunk, Anglia és Franciaország már a háború előtt is figyelemmel kísérte és ellenőrizte a külföldi transactionokat. Viszont az ellenkező oldalon a kölcsönvevő államok is kontrollálják a külföldi hitelek felvételét, így valószínű, hogy a hitelező és a kölcsönvevő országok kormányai az ellenőrzés tekintetében tovább közelednek egymáshoz, annál is inkább, miután egyes felületeken máris érintkeznek.

A jelenleg tárgyalás alatt lévő nagyobb kölcsönök közül Ausztria 100 millió dolláros kölcsöne bir különösebb jelentőséggel Magyarország szempontjából. Ausztria 1927. végén kapta meg az engedélyt a Népszövetségtől ennek a kölcsönnek a felvételére, az 1923-as osztrák ujjaépítési kölcsönt garantáló államok is megadták már beleegyezésüket ehhez, tehát már csak a Reparációs Bizottság engedélyétől függ az, hogy a kölcsön ugyanolyan keretekben és garanciák mellett kerüljön kibocsátásra, mint az első. Nagyon valószínű, hogy a Bizottság ezt az engedélyt a közeljövőben meg is fogja adni, tehát Ausztria fülveheti rövidesen ezt a 100 millió dolláros kölcsönt. Miután Magyarországnak a Népszövetséggel kötött Egvezségokmányai szerint a magyar állam jövedelmei elsősorban az 1924. évi ujjaépítési kölcsönt szolgálják és további kölcsönök felvétele vagy állami garancia nyújtása jelenleg külön engedély nélkül lehetetlen, Ausztria példáját követve, esetleg Magyarország is megváltoztathatja, illetve

kellőképen módosíthatja ezeket a megállapodásokat, hogy a fontos állami érdekeket szolgáló tőkéket állami, vagy államilag garantált kölcsönök formájában lehessen felvenni, miután ilyen keretekben lehet a legelőnyösebb feltételek mellett a szükséges kölcsönöket kibocsátani.

Buday Gyula (New-York.)

A német birodalmi gazdasági tanács szervezete és működése.

A gazdasági tanács szervezésére irányuló mozgalom Németországban nem ujkeletű és nem volt a forradalommal kapcsolatos törekvés. A politikai pártok már a háboru előtt is igen sokszor alkalmatlanok és tehetetlenek voltak gazdasági és szociális vonatkozású problémák helyes megoldására, miután nagyrészt hiányzott náluk a szükséges tárgyilagosság és szenvedélymentesség. Főleg ez okozta azt, hogy kívánatos lett a gazdasági és szociális kérdések megoldására vonatkozó tervek előkészítését egy, a parlamenttől, a politikumtól lehetőleg független intézményre átruházni. Fokozta ezen törekvést azon körülmény, hogy a gazdaság fellendülésével, virágzásával kapcsolatban a szabad egyesülés által keletkezett gazdasági képviselők már ugyis nagy hatalomra tettek szert az egyes pártokon belül, ami természetesen ugy a politikai, tehát világnézeti, mint a gazdasági szempont rovására ment és oly kompromisszumokra, megalkuvásokra vezetett, melyek senkit sem elégitettek,¹ de nem is elégithettek ki (Interessentenpolitik).

Ezen törekvések eredményre is tekinthettek vissza a Bismarck által Poroszországban szervezett gazdasági tanácsban. Ennek azonban csak a királyhoz intézett, minden iníiativa nélküli véleményezés volt a működési köre és fennállása alatt mindössze négyszer hívták össze. Az intézménynek a birodalom egész területére való kiépítése — mint Bismarck annyi más koncepciója is (gondoljunk csak a közvetlen birodalmi adók kérdésére) — a birodalmi gyűlés ellenállásán hajótörést szenvedett. A háborut megelőző évtizedben mind számosabban követelik a gazdasági érdekeknek hathatósabb és a parlamentnél alkalmasabb képviselését,² részben territoriális-lokális intézmények felállítása, részben pedig a birodalmi gyűlés mellé szervezendő szaktanács formájában. A háboru vége felé pedig némelyek a porosz felsőházat akarják ily formában átszervezni.

A szerencsétlenül végzett háboru és a forradalom e kérdésben is teljesen új helyzetet teremtettek. Egyrészt a gazdasági és szociális kérdések fokozott jelentősége miatt lett elsőrendűen fontossá a kérdés megnyugtató formában történő elintézése, másrészt, főleg a forradalom első idejében, a szélsőbaloldali pártok tolták előtérbe a gazdasági tanácsok és általában a tanácsrendszer problémáját.

A németek józanságán a kommunisták próbálkozásai azonban rövidesen hajótörést szenvedtek. Még a forradalmi munkás- és katonatanácsok kongresszusa is a parlamentárizmus mellett döntött és a spartakista felkelések leverése után, gazdasági érdekképviselők felállításában kristályosodott ki az első időben határozottan

¹ V. ö. Schäffer, Der vorläufige Reichswirtschaftsrat. München-Berlin-Leipzig, 1920

² L. Dr. Hauschild, Der vorläufige Reichswirtschaftsrat 1920—1926. Denkschrift. Berlin, 1926. nagy alapossággal összeállított irodalmi mutatóját (641—670 oldal).

szélsőbalpárti tanácsmozgalom. Az alkotmányozó nemzetgyűlésben a baloldali pártok üzemi tanácsok szervezését követelték az egyes üzemek, illetőleg a termelés és közigazgatás ellenőrzésére, míg a jobboldal egy érdekképviselési alapon szervezett felsőház, ill. külön gazdasági parlament felállítása mellett tört lándzsát. Ezen tárgyalások eredményezték a német birodalmi alkotmány 165. §-át, amely az akkori politikai helyzetnek megfelelően még mindig elég radikális intézkedéseket tartalmaz. A munkástanácsoknak, melyeket területiális alapon szervez meg, széleskörű hatalmat biztosít még ezen szakasz. Módot nyújt arra is, hogy ezen tanácsokra széleskörű ellenőrzési és közigazgatási funkciókat ruházzanak (de ezt sem hajtották végre ilyen formában). Ezen tanácsok fölé megszervezi végül *a birodalmi üzemi és gazdasági tanácsokat*, mely előbbi tisztán a munkások, utóbbi pedig az összes gazdasági körök érdekképviselője.³ Az eddig még tényleg meg nem szervezett végleges tanács jogairól és összetételéről célszerűségi okokból később fogunk szólni.

Az üzemi tanácsok az első elgondolás szerint a munkásoknak nyilvános jogu, az ipari és kereskedelmi kamaráknak megfelelő, szervezeti lettek volna, míg a gazdasági tanácsok arra lettek volna hivatva, hogy a két fél között felmerülő ellentéteket közös munkával elsimítsák, érdekeiket kiegyenlítsék⁴. Ezen területiális alapon és gazdasági szakok szerint szervezett tanácsok végleges megalakulásáig, mely összetételük nagy komplikáltsága miatt szükségsszerűen és előreláthatóan igen hosszú időt vett volna igénybe, a gazdasági minisztérium, miután az egyre égetőbbé váló gazdasági problémák nem türtek halasztást, ideiglenes szervet akart életre hívni és pedig a munkások és munkaadók paritásos képviselőt (melyhez a szabad foglalkozások, a hivatalnokok és a fogyasztás képviselője járul). Ezen elhatározást a kormány a birodalmi gyűlésen, 1919 augusztus 15-én jelentette be és az osztatlan helyesléssel találkozott. Először 20 rendes és 20 pótagyból szervezték meg ezt az érdekképviselőt. Működése igen hasznos volt és jelentőségét legjobban az mutatja, hogy lassanként az összes gazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok, sőt az egyes tagállamok is képviseltették magukat ülésein.

Az ideiglenes gazdasági tanács felállításáról szóló rendelet csak 1920 május 4-én jelenhetett meg. A képviselői elvről a viták területiálisan vagy szakonként folynak.⁵

A rendelet szerint (2. §.) az ideiglenes tanács 326 tagból áll, még pedig:

³ Az alkotmány a tényleges megszervezést egy későbbi törvényre ruházta, ami — mint említettük — módot adott az esetleges szélsőséges intézkedések letompítására. Így történt ez már az üzemi tanácsoknál is és fog minden valószínűség szerint a végleges gazdasági tanácsnál is történni.

⁴ Erklärung über die gesetzgeberischen Absichten der Regierung. Ebben még a tervbevett messzemenő szocializálás keresztülvételére akarják felhasználni a tanácsokat (1919 március 5.).

⁵ Egyszer az egyes meglévő szervezetek között dult a harc a képviselői jogért, máskor egyes szakok képviselőinek számában nem tudtak megállapodásra jutni és erre vezethető vissza a magas tagszám is.

A) *Választás útján:*

- I. 68 tag a földmivelés és erdőgazdálkodás,
- II. 6 „ a kertészet és a halászat,
- III. 68 „ az ipar,
- IV. 44 „ a kereskedelem, a bankok és a biztosítás,
- V. 34 „ a közlekedés és a közüzemek,
- VI. 36 „ a kézműipar,
- VII. 30 „ a fogyasztás,
- VIII. 16 „ a hivatalnokok és a szabad foglalkozási ágak részéről.

B) *Küldés, illetve kinevezés útján:*

- IX. 12 tagot a birodalmi tanács nevez ki az egyes gazdasági ágak szakértői közül,
- X. 12 „ a birodalmi kormány küld ki személyes rátermettség alapján.

Az összes választott (I.—VIII.) csoportokban a munkaadók és a munkások lehetőleg egyformán vannak képviselve (kivétel pl. az I. csoport, ahol a kisbirtokosok által a munkaadók többen vannak). A III. és IV. csoportban úgy a kerületi (kamararendszer), mint a szakonként való képviseleti elv érvényesült. A többi csoportban a szakonkénti az elfogadott. A tagok nem felelősek kiküldöjüknek, visszahívhatatlanok és utasításokat nem kötelesek elfogadni (5. §.). Teljes immunitást élveznek. Amiről tanácstag minőségükben értesültek, arra nézve hivatali titoktartás a kötelességük (6. §.). A gazdasági tanács megidézhethet szakértőket és azokat kihallgathatja (8. §.). Ugy a birodalmi kormány, mint a tagállamok kormányai képviseltethetik magukat a tanács ülésein. A tanácsnak jogában áll a birodalmi kormány képviseletét követelni (10. §.).

Az ideiglenes gazdasági tanács hatáskörét szintén a rendelet szabályozza és ennek folytán azt nem ruházhatták fel azon szélesebb körű jogokkal, melyek csak az alkotmányban körülírt szervezetű végleges tanácsot illetik meg, miután erre sok időt igénybevevő, az alkotmányt megváltoztató törvényre lett volna szükség. A rendelet 11. §-a szerint a gazdasági és a szociálpolitikai vonatkozású törvényjavaslatokat a kormány a birodalmi gyűlés elé való terjesztésük előtt lehetőleg mutassa be (... *sollen* ... zur Begutachtung vorgelegt werden) véleményezés céljából a gazdasági tanácsnak, ez azonban nincsen szankcióhoz kötve. Az ideiglenes gazdasági tanácsnak csak feltételes törvényjavaslati jogot ad a rendelet. T. i. felterjeszthet javaslatokat a kormányhoz, amennyiben azonban a kormány azokat nem helyesli, nem köteles a birodalmi gyűlés elé vinni. Az ideiglenes gazdasági tanács azonkívül nem képviselheti javaslatait a birodalmi gyűlés előtt. Jogában van véleményezett petíciókat a kormányhoz továbbítani, interpellációkat beterjeszteni és határozatokat hozni, valamint a kormány enquete jogát is igénybe veheti (tehát a kormány útján eskü alatt hallgathat ki szakértőket).

Miután azonban a kormány egyedül a parlamentnek felelős, — bár bizonyos erkölcsi felelőssége a gazdasági tanáccsal szemben is fennáll —, kissé félszeg helyzetben van a tanács és ezért interpellációs jogát nem is vette igénybe és felvilágosításokat is csak egy 10 tagu külön bizottság útján kért. Határozatainak azonban már nagyobb jelentősége volt, és sok fontos kérdésben ragadta magához

a kezdeményezést⁶ A gazdasági tanács véleményező tevékenysége fontos törvényjavaslatok tekintetében igazán mintaszerűnek mondható. Nagy objektivitással és elismerésre méltó szakértelemmel igen sok jelentős kérdésben tudott helyesebb megoldást találni.⁷

A tanács munkája az egyes tagbizottságokban folyik le.⁸ A legfontosabbak a szociálpolitikai, valamint a pénzügyi és a reparációs bizottságok.

Az ideiglenes gazdasági tanács működéséről *dr. Hauschild*-nak, a tanács irodaigazgatójának hatalmas emlékirata tájékoztat részletesen. Ennek az alapján meg kell állapítani, hogy a tanács, bár helyzete igen nehéz volt a német történelem ezen legkritikusabb szakában, megállta helyét és igazolta a hozzáfűzött várakozásokat. Ugy az infláció, mint a stabilizáció folyamán aránylag jól és józanul ítélte meg a helyzetet és mindent elkövetett, hogy a súlyos zavarokat megfelelő intézkedéseknek javaslatbáhozása által enyhíteni segítsen. Természetesen minden nem sikerülhetett, mivel működése sem volt eleinte zökkenés nélküli, ami nem is csodálatos, hiszen megfelelő tapasztalat nem állt rendelkezésre. A teljes ülések nehézségek voltak; a bizottsági munka pedig elforgácsolódott. De ezen elég gyorsan segítettek.

Mi sem mutatja jobban azt, hogy az ideiglenes gazdasági tanács bevált, minthogy más országokban szervezett és több-kevesebb joggal felruházott ideiglenes és állandó jellegű hasonló intézményeknél részben a német példát vették alapul.

A *végleges gazdasági tanács* összehívását a kormány már a most feloszlott parlament időszakára tervezte, de a vonatkozó törvényjavaslat tárgyalására már nem kerülhetett sor. Így csak öszre várható a végleges gazdasági tanács megalakulása. Ennek a Marx-kormány tervei szerint az alkotmánynak megfelelően igen széles hatásköre volna. A gazdaság- és szociálpolitikai vonatkozású törvényjavaslatokat, a parlament elé való terjesztésük előtt, véleményezés céljából, előbb a gazdasági tanácsnak be kell mutatni. Jogában fog állani törvényjavaslatokat előkészíteni, azoknak a parlament elé való terjesztését a kormánnytól még azon esetben is követelni, ha a kormány azokkal nem ért egyet. Javaslatait a parlamenti tárgyalás alkalmával képviselői által indokoltathatja. Saját hatáskörében hívhat össze ankéteket és eskü alatt a szükséges kihallgatásokat foganatosíthatja. Tagjainak számát, a tapasztalatokon okulva 151-ben akarta a jelenlegi tervezet megállapítani. Tagjait azonban egyes kérdések tárgyalásakor szavazati joggal felruházott szakértőkkel egészítheti ki, ami a tárgyalások színvonalát és tárgyilagosságát kétségkívül nagy mértékben emelni fogja.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy egy oly felépítésű intézménynek, mely, mint a német gazdasági tanács, gazdasági vo-

⁶ Így pl. a munkanélküli segélyek, a valuta- és hitelpolitika, valamint a vámtarifa stb. kérdéseiben.

⁷ Említést érdemel és mutatja a gazdasági tanács szervezési elvének helyességét, hogy igen sok kérdésben hozott egyhangú — tehát munkaadók és munkások képviselőinek megegyezésén alapuló — határozatokat.

⁸ 1923 végéig összesen 53 bizottságot küldtek ki. Ez a szám azonban azóta 11-re csökkent, mivel belátták, hogy sok kérdést elforgácsolnak vagy szétapróznak.

natkozásu kérdéseknek lehetőleg politikamentes tárgyalását és józan előkészítését lehetővé teszi, mely a szakértelem érvényesülését a jogalkotás terén az eddiginél tágabb keretben, hatékonyabban biztosítja, mely a munkaadók és munkások ellentétes érdekeinek összeegyeztetését elősegíti és együttműködésükre módot nyújt: nemcsak létjogosultsága, de igen nagy fontossága is van a mai körülmények között, amikor a nemzeti erők összefogására nagyobb szükség van, mint valaha.

Balogh Tamás.

Könyvismertetések.

Dékány István: A marxista osztályelmélet, Budapest, 1928, 47. l.

A kiváló szerzőnek ez a munkája is a töle megszokott magas gondolati síkon mozog. A szakirodalom mélyreható ismerete alapján szól bele abba a széles elméleti vitába, mely az elméleti marxizmus roskadozó tételei körül manapság is még változatlan erővel folyik. Kritikáját a szociológus szemszögéből irányítja és ezen a vonalon mutat rá meggyőző erővel Marx tanításának egynémely fogalmi botlására.

Szerző szerint mindenekelőtt téved a marxizmus akkor, amikor az államot akarja gazdasági alanyként kiemelni, mert az államnak a tisztán kapitalisztikus eredetű és célú gazdasági alanyokkal szemben a gazdasági erő kifejtés szabad versenyének terén hátrányos helyzete van. Hasonlóképpen fakónak tartja szerző Marxnak a társadalom szerves összetételére vonatkozó tanítását is, mely figyelmen kívül hagyja az állami és nemzeti életben hatékony, való erőket, amidőn tekintetét állandóan csak az osztály fogalmára szegezi. Még nagyobb hiba, hogy ez a fogalom Marxnál merőben egoisztikus tartalommal épült fel. Marxot csupán fatalisztikus és naturalisztikus világnézete vezethette a társadalmi osztály és az osztályharc ily elképzelésére. Ezzel szemben *Dékány* ki óhajtja mutatni, hogy a társadalmi osztályok közötti ellentét távolról sem annyira mély; ennek következtében a közöttük való kölcsönös közeledésnek és bizonyosfoku kiegyenlítődésnek lehetőségei is mindenképpen fennállanak. Az engesztelhetetlen osztályharc elmélete tehát téves alapokon épült fel. Helytelen Marxnak az osztályokkal szemben munkakörüik nézőszögéből elfoglalt értékelő álláspontja is: nyilvánvalóan indokolatlanul emeli a testi munka jelentőségét a szellemi munka jelentősége fölé. Marxot itt még Adam Smithnek kezdetleges termelékenység elmélete befolyásolta, mely a szellemi munka termelékenységét még nem ismerte fel helyesen és amely a múlt évszázad folyamán, de még a mai bolsevizmusban is, a szocialista tanítások hosszú láncolatán át érezte a maga kártékony utóhullámain. A marxizmus egész osztályelméletének is egyik alapvető hibája az, hogy nem hajlandó elismerni a teremtő szellemi munkában rejlő erők hatalmas társadalomalkotó jelentőségét.

Mind általános társadalomtani, mind pedig gazdaságelméleti szempontból több vonatkozásban is vitába szállhatnánk a munka vázolt gondolatmenetével. Így pl. vitatható, hogy a modern elmélet megvilágításában vajjon helyes-e *Dékány*-nak az állam gazdasági alanyiságára vonatkozó felfogása. Igaz ugyan, hogy az állam nem sui generis gazdasági alany; ez azonban még távolról sem jelenti azt, hogy az államgazdaságnak, melynek alanya nyilvánvalóan

az állam, a társadalmi gazdaság életében súlyánál fogva nem volna erősen kiemelkedő jelentősége. Általában a termelékenység fogalmának anyagiasság értelmezése sem játszik már a mai gazdaságelméletben oly fontos szerepet, mint amelyet *Dékány* néki tulajdonít.

Ezeknek a kérdéseknek és hasonló vitatható problémáknak szakszerű fejtegetése azonban még lebilincselőbbé teszi a munka olvasását, semhogy annak tudományos értékét csorbitanák. *Dékány* tanulmánya a magyar Marx-kritikának mindenképen becses gyarapodását jelenti; kíváncsnak látszana, ha szempontjai a külföldi tudomány idevágó szakvitáját is megtermékenyíthetnék.

Surányi-Unger Tivadar.

Dr. Illyefalvi I. Lajos: Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XV. évfolyam. Budapest, 1927. 371+XVIII+1070 old.

A múlt év novemberében jelent meg Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának legújabb évkönyve, a korábbi hasonló kiadványokkal szemben további lényegesen kibővült terjedelemben. E hatalmas kötet szerkesztése a hivatal igazgatójának: *Illyefalvi I. Lajosnak* munkáját dicséri, aki már az előző két évkönyv szerkesztését is irányította. Az ő érdeme, hogy a kötet még a háboru előtti kereteket is tulszárnyalva, meglepő gyorsasággal látott napvilágot (az új évkönyv több helyen már 1927. évi adatokat is közöl) és tartalmát tekintve — főleg gazdasági és szociális kérdéseket megvilágító — értékes, új anyaggal gyarapodott. A Székesfőváros Tanácsát is elismerés illeti azért a bőkezűségért, melyel ennek az impozáns, vaskos kötetnek gyors kiadását lehetővé tette.

Az évkönyv első részét (371 old.) alkotó *Közigazgatási Évkönyv* kiterjeszkedik Budapest közigazgatásának minden ágára; tömören összefoglaló szöveges részben ismerteti a főváros általános közigazgatásának, a városépítés, a közmunkák, a közegészségügy, a közművelődés, a közlekedés, a szociális ügyek, a közjótékonyosság és a gyámügyi közigazgatás 1926. évi fontosabb mozzanatait, alapos betekintést nyújtva Budapest közállapotaiba és viszonyaiba.

A kötet második, nagyobb részét (1070 oldal) kitevő *Statisztikai Évkönyv* magyar és németnyelvű táblákkal az anyag felhasználását a külföldi érdeklődők részére is lehetővé teszi. A Statisztikai Évkönyv nagyjában a régi beosztás alapján készült, de sok új, tanulságos résszel is kiegészült, melyek révén Budapest társadalmi és gazdasági életének eddig ismeretlen területei nyertek megvilágítást és váltak az elméleti vagy gyakorlati irányú vizsgálatok számára hozzáférhetővé.

A fizikai és tipográfiai viszonyok szokásos ismertetése után az *épületek statisztikájára* kerül sor. Már e részben is találunk teljesen újonnan beillesztett táblázatokat: pl. a *budapesti háztulajdonosok 1927. évi statisztikája* a háztulajdonosok számának foglalkozás, nem, anyanyelv, honosság, vallás és lakóhely szerint való tagolását, különféle érdekes kombinációkban nyújtja. A budapesti lakásviszonyokat ismertető adatokból kitűnik, hogy bár az 1920 óta épített lakásokkal 1925-ig bezárólag, ameddig a statisztikai adatgyűjtés még kiterjed, Budapesten a korábbi nagy lakásínség némileg már enyhült, de a lakásviszonyok fővárosunkban még

mindig kedvezőtlenek. Így 1925-ben Budapesten az egy-egy lakásra eső átlagos laksűrűség 4.14 volt, szemben pl. Berlin 3.31, München 3.76, Frankfurt a/M. 3.83, vagy Hannover 3.85-ös átlagával. A budapesti lakások arányát a szobák száma szerint részletezve, 1925-ben az egyszobás lakásokra 54.1%, a kétszobás lakásokra 26.4%, a háromszobás lakásokra 11.5% jutott. Budapest lakásviszonyait a társadalmi rétegződés szerint tagoló számcsoportok, úgyszintén az albérlők és ágybérlők statisztikai adatai a szociálpolitikusok figyelmére is igényt tartanak.

Az *építkezések* statisztikája a legutóbbi években fővárosunkban megindult építkezési tevékenység megélénkülésére vet világot. Budapesten az új építkezések, a toldalékok, a ráépítések és az átalakítások összes száma 1922-től 1925-ig fokozatosan emelkedett (320, 738, 924), 1925-ben stagnált (825), hogy azután a következő évben ugrásszerűen 1.239-re növekedjék. Nagyjában hasonló alakulást mutat a kültelken történt építkezések száma is. Érdemes megemlíteni, hogy Budapesten 1926-ban az építkezések révén a lakások száma 2.203-mal szaporodott, ebből a kültelekre 1.195 új lakás esett.

Az évkönyv *népességi statisztikája* egyfelől 1880-ig, sőt néhol 1869-ig visszamenőleg ismerteti a budapesti anyagot, másfelől már a legutóbbi (1925. évvégi) népszámlálás összes eredményeit is bemutatja. Az 1925. évvégi népszámlálás anyagának sokoldalú szempontból, aránylag rövid idő alatt történt feldolgozását különösen azok tudják kellőképpen méltányolni, akik tisztában vannak az ilyen nagyarányú munkálat eredményei gyors közzétételének nehézségeivel. Ezt az anyagot a fővárosi Statisztikai Hivatal nemcsak a demográfia szokásos tagozásával, a foglalkozási ágak, vallás, anyanyelv, kor és honosság szerint dolgozta fel, hanem adatait a foglalkozási ágak és a születési hely, valamint a helybenlakás tartama, a lakásul szolgáló bérlemény minősége, a lakbérleti viszony és a főbérlő lakásának nagysága szerint is részletezte; mindezeknél a táblázatoknál a keresők és eltartottak nemek szerint tagolt adatait is megtaláljuk.

A népmozgalmi részből főleg a tüdővészhalálozási és rákhalálozási statisztika legújabb (1926. évi) anyagának alapos kidolgozása emelendő ki.

A *községi háztartás statisztikája* a főváros sokirányú gazdasági tevékenységének számos érdekes adalékát is nyújtja. A magyar statisztikának régi adóssága volt az összes adónemekre kiterjedő, foglalkozási ágak szerint is részletezett *adóstatistika*, mely alapján fontos közgazdasági és társadalmi kérdéseket lehet megvilágítani. E téren a hiányokat részben pótolja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala az *adók és jövedelmek* főbb adatainak közlésével.

Az évkönyv statisztikai anyaga Budapest gazdasági életének minden ágát felöleli. Így pl. megtudjuk belőle azt, hogy fővárosunk területén 1926-ban az *őstermelés* számára szolgáló termőföld kiterjedése 21.9 ezer hold volt, ebből szántóföldre 8.7, kertre 5.3, rétre 2.2, legelőre 1.2, szőlőre 1.3, erdőre 3.1 ezer hold jutott, míg a terméketlen terület 11.8 ezer hold volt.

Az *ipari és kereskedelmi* adatokból megemlítjük azt, hogy a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara által nyilvántartott kereskedők száma 1919-ben 29.600, 1920-ban 32.450 volt és 1926-ban 53.995-re emelkedett. Hasonlóan növekedett a fővárosi iparosok

száma is (1919-ben 41.050, 1920-ban 44.330 és 1926-ban 72.710). Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a budapesti kereskedők és iparosok száma a főváros népességi szaporodását messze felülmúló arányban emelkedett. Budapest kereskedelmének és iparának terén az utóbbi években észlelhető nehéz helyzet, a kedvezőtlen gazdasági viszonyokon kívül tehát részben e gazdasági ágak körébe tartozók számának tultengésében is keresendő. Az évkönyv az 1925. évvégi népszámlálás alapján a budapesti kereskedők és iparosok, valamint a magántisztviselők demografiai és szociális viszonyainak teljesen új szempontok szerint megvilágított képét mutatja be.

A nehéz gazdasági viszonyokat tükrözik vissza azok a kimutatások, melyek szerint Budapesten a csődönkívüli kényszeregyezségek száma 1925-ben 2.009, 1926-ban pedig 1.794 volt; 1926-ban 708 folyamatban volt csődöt tartottak nyilván az előző évi 385 esettel szemben; tehát míg a csődönkívüli kényszeregyezéseknél 1925-ről 1926-ra körülbelül 11%-os csökkenés mutatkozik, a folyamatban volt csödek száma a vizsgált évek alatt körülbelül 84%-kal megnőtt.

A *hitelviszonyokat* ismertető fejezet a budapesti bankok és takarékpénztárak legujabb mérlegadatait is közli. Mivel több kisebb pénzintézet mérlege megszerezhető nem volt, ezek — az egyes pénzintézet szerint részletezett — kimutatások teljeseznek ugyan nem mondhatók, de kétségtelenül hasznos eszközül szolgálnak a fővárosi pénzintézetek különböző kategóriáinak vizsgálatára és főleg a csonka-magyarországi pénzintézeti koncentráció hatásának megállapítására. Mikép már az évkönyv előző fejezetei is számos külföldi (nemzetközi) adatot felölelnek, úgy a hitelügyi részben táblázatokat találunk a hivatalos bankkamatlábaknak Budapesten és 15 külföldi nagyvárosban való alakulásáról több, mint egy évtizedre visszamenőleg, ugyszintén a fontosabb államok deviza- és árindex-számairól, az európai valuták aranyértékéről, a nemzetközi váltóárfolyamokról, a főbb piacokon (Bécs, Berlin, Zürich, London és New-York) jegyzett valuták árfolyamának havonkénti ingadozásáról.

A *szociális* statisztikából itt főleg a *munkanélküliség* (s ennek sorában a szellemi pályák körében mutatkozó munkanélküliség) bőségesen tagolt legujabb adatgyűjtését kell kiemelni.

A gazdag *árstatisztikai* anyag az élelmiszerek és közszükségleti cikkek 1914. és 1926. évi budapesti áralakulását is kimerítően ismerteti.

Végül meg kell emlékezni az évkönyvhöz függelékképpen csatolt *háztartási statisztikáról*, mely a reprezentatív módszerrel végzett megfigyelés alapján készült: 16 köztisztviselői, 3 magántisztviselői, 4 altiszt és munkáscsalád 1926. évi háztartási naplójában feljegyzett összes bevételeket és kiadásokat, a fogyasztás mennyiségét és a fogyasztott mennyiségeknek a fővárosi Statisztikai Hivatal által kiszámított kalóriaértékét tünteti fel. *Ez az első részletes magyar háztartási statisztika, mely további kiépítésre érdemes.*

Fentiekben csak részleteket ragadtunk ki abból a páratlanul gazdag adattárból, mellyel e kötet Budapest gazdasági és társadalmi életének színes képét élesen megvilágítja. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának új évkönyve nemcsak a tudományos és gyakorlati élet szakemberei, hanem a főváros ügyei iránt érdeklődő nagyközönség számára is értékes forrásanyagot szolgáltat.

Szádeczky-Kardoss Tibor.

Edmund Herzfelder: Die Goldwährung als eine Fiktion der Nationalökonomie. Gebr. Paetel, Berlin-Leipzig, 1927. 145 old.

Szerző, akinek az utóbbi években már több elméleti közgazdasági kérdésekkel foglalkozó munkája jelent meg, legújabb könyve megírásánál erősen a Vaihinger-féle „Als-ob“ filozófia hatása alatt állott, amit az is mutat, hogy a könyv a Vaihinger és Raymund Schmidt által kiadott „Bausteine zu einer Philosophie des Als-ob“ sorozat 14. kötete gyanánt jelent meg.

Már a bevezetésben rámutat szerző arra, hogy a Vaihinger-féle „Als-ob“ filozófiának köszönhető az a felismerés, hogy valamely igazság gyanánt felismert képzetnek csak relativ jelentőség tulajdonítható és hogy a tudományokban csak azáltal érhető el haladás, hogy új, célszerűbb fikciókkal helyettesítenek régi, magukat túlélt fikciókat, amelyek egykor egy vélt igazság alapjaként szerepeltek és hogy teljesen fikciómentes megismerés csak az észlelések alacsony fokán lehetséges, de még itt is kétséges. (2—30.) Herzfelder ilyen fikciót lát az aranyvalutában is, amelyet — szem előtt tartva a most ismertett Vaihinger-féle gondolatmenetet, — egy tökéletesebb fikcióval szeretne helyettesíteni, bár elismeri, hogy az aranyvaluta a kereskedelmi forgalomnak kitünő szolgálatokat tesz.

Az aranyvaluta, szerző szerint, számos, egymással szorosan egybeolvadó fikcióval van átítatva. Mindenekelőtt téves szerinte az a hit, hogy az értékegységnek egy meghatározott súlyu érchez való kapcsolása, tehát a fix aranyár, már önmagában értékegyenlőséget teremt az értékegység és egy meghatározott súlyu arany között. Tévesnek mondja továbbá azt a felfogást, hogy az arany és az értékegység közötti értékviszony fenntartható azokkal az eszközökkel, amelyeket erre a célra használnak és amelyek: 1. a készfizetések, 2. a szabad aranyverés, 3. a diszkontpolitika. A készfizetések az aranyvaluta fiktív jellegét elhomályosítani igyekeznek, amennyiben azt a látszatot keltik, hogy az arany értékében nem következett be változás és állandóan két egyenlő értékmenyiség áll egymással szemben, holott az arany és a pénz közötti mennyiségi viszony megváltozása a kettő közötti értékviszonyra is kihat. A szabad aranyverés is ellentétben van az értékelmélettel, amely az árat az értékből vezeti le és az értékképződés tekintetében azt az elvet vallja, hogy a készlethez csatlakozó minden további egység csökkenti az egység értékét. Az értékelmélet szerint tehát az aranyérmekészlet szaporodásavai azok árának csökkenni kellene. Az állam az aranyár fixirozása által tulteszi magát az áralakulás általános törvényén és állandó árat állapít meg, tekintet nélkül arra, hogy az aranykereslet emelkedik-e (amely esetben a fokozott jegybevéltással kapcsolatos aranykészletcsökkenés következtében az arany árát emelni kellene), avagy a kínálat van-e tulsúlyban (amely esetben az aranyarat le kellene szállítani). E két hiba jóvátétele a diszkontpolitika által történik. A diszkontpolitika nem a jelenlegi, hanem a jövőbeli pénz árát veszi revízió alá és ezáltal eléri, hogy az arany és a pénz közötti viszony akként alakuljon, hogy az aranyár fenntartását lehetővé tegye. A diszkontpolitikánál a fikció annak feltételezésében áll, hogy a kamatláb leszállítása esetén a jövőbeli pénz a jelenleginél értékesebbnek tekinthető, mert relative több aranyat fizetnek érte, mint a kamatláb leszállítása előtt. (19—31. o.)

Szerző szerint téves az a felfogás is, hogy az aranyvalutájú országok értékegységeinek egymással szemben való értéke tartósan és hosszabb időn keresztül változatlan marad. „Ha azt kérdezzük, hogy a váltóárfolyamok úgy alakulnak-e, hogy az értékpáritás körül ingadoznak, úgy ezt a nézetet határozottan el kell vetnünk. Ez csak addig van így, míg az aranyár az értéktörvényekkel nem jut éles ellentétbe, míg a jegybank diszkontpolitikáját eredményesen keresztülviheti, míg a valutába vetett bizalom nem inog meg, vagyis amíg nem kívánják túl nagy mértékben a bankjegyek beváltását és amíg megfelelő kiviteli többletekből kellő mennyiségű deviza kerül a jegybank rendelkezésére.“ (55. o.) „Nem lehet tagadni azt a tényt, hogy az aranyparitások változó, azonban észre nem vett módon változó nagyságok, amelyeket az exodromikus rendszabályok csak látszólag tartatnak fenn.“ (60. o.)

Az arany értékében az utóbbi évtizedekben kettős változás bekövetkezését konstatálja a szerző: egyfelől az arany értéke az árukkal szemben jelentékenyen csökkent, másfelől a legtöbb európai államban erős aranyszűke és ennek következtében az arany értékének a pénzzel szemben való emelkedése következett be. Az arany értékének ezt a két egymással ellentétes irányú mozgását csak azzal lehet magyarázni, hogy az arany már a múlt század végén és e század elején megszűnt pénz lenni és ez a jelenség a háborús események folytán fokozott mértékben jutott tudomásunkra. (66—67. o.) „Ha ezt figyelembe vették volna, az aranyat újra kellett volna tarifálni oly módon, hogy az arany árát az összes államokban emelni kellett volna, amennyiben komolyan arra gondoltak, hogy az arany továbbra is pénz gyanánt szerepeljen.“ (68. o.) Az aranynak ezt az újratarifálását a szerző nem tartja ugyan kívánatosnak, — a pénz problémája szerinte másutt van, — azonban az újratarifálás kérdését egy fejezetben beható vizsgálat tárgyává teszi.

Az aranyvalutát Herzfelder egy értékelméletileg megalapozott új valutával kívánja helyettesíteni, amelynek lényege ez volna: A jegyforgalom fedezetét nem arany, hanem mérsékelten kamatozó olyan államadóssági kötvények képeznék, amelyeket a többi államadóssággal szemben elsőbbség illet. Az egyes államok megállapodnának abban, hogy valamennyien a megállapodás időpontjában forgalomban levő jegyeik azonos százalékát, például 60%-át kitevő kötvényfedezetet szolgáltatnak be jegybankjaikba. Minden egyes jegybank szétosztaná a saját államától kapott kötvényeket a többi állam jegybankjai között, azok jegyforgalma arányában, úgy, hogy a felosztás után mindenik jegybank jegyfedezete idegen államok kötvényeiből állana. A fedezeti arány csak a megállapodás idején volna egyenlő, azonfúl a jegyforgalom és a jegybank birtokában levő kötvénymennyiség változásainak megfelelően változnék. Ezek az elsőbbségi kötvények a belföldi forgalomban sohasem volnának jegyekre kicserélhetők és sohasem kerülhetnének forgalomba, hanem feladatuk az volna, hogy a nemzetközi kereskedelemben azt a szolgálatot teljesítsék, amelyet ezidőszert az arany teljesít. A kötvényeknek ezt a funkcióját szerző olyan formában képzei, hogy abban az esetben, ha a külföldi valuták árfolyama az ugynevezett felső értékpontot (ez az aranypontot helyettesítő speciális Herzfelder-féle fogalom) túlhaladná, a jegybank köteles volna bárki kívánságára, bankjegyek beszolgáltatása ellenében az illető külföldi jegybankhoz kötvényeket átutalni, viszont az átuta-

lás alapján a külföldi jegybank megfelelő mennyiségű külföldi bankjegyet szolgáltatna ki annak a félnek, kinek részére a belföldi fél fizetni óhajt. A kötvények ezen felül még azt a szolgáltatást is teljesítenék, hogy a jegybank birtokában levő kötvénymennyiség, amelyet a bank állandóan kimutatna, alapul szolgálna az értékegységet helyettesítő, ugynevezett Deckungseinheit értékének megítélésére. (99—127. o.)

A Herzfelder-féle új valutarendszer koncepciójának bizarrsága feleslegessé teszi a részletesebb kritikát. Nyilvánvaló, hogy az új valutarendszer — csupán a rendszer életbelépésekor létező, tehát később már jelentőséggel nem bíró, egyenlő fedezeti aránytól eltekintve — lényegében csak abban különböznék az eddig ismert papirvalutáktól, hogy a jegybankok külföldi fizetések céljára nem devizákat, hanem állampapirokat tartanának. Ez azonban előnyt nem jelentene, hanem csak nehézkesebbé tenné a rendszer funkcionálását.

Néhány rövid megjegyzést kell azonban tennünk arra a kritikára, amelyben szerző az aranyvalutát részesíti. Gondolatmenetében mindjárt első tekintetre szemet szur, hogy a „fikció“ szót az ismeretelméletben és a filozófiában megszokottnál szélesebb körben használja, amennyiben nemcsak az emberi gondolkozás által felállított egyes tételeket nevez fikcióknak, hanem ilyennek mondja az aranyvalutát is, tehát egy olyan intézményt, amelynek mibenléte empirice megállapítható. Ez mindenesetre szokatlan szóhasználat és jogosultságához erős kétség fér. Igaz, hogy terminológiája etekintetben nem következetes — a terminológiai következetesség ellen egyébként is gyakran vét, — mert ahol részletesebb elemzésekbe bocsátkozik, ott nem magában az aranyvalutában, hanem egyes olyan tételekben látja a fikciót, amelyeken az aranyvaluta, szerinte, felépül. Ha most ezeket az egyes fiktív tételeket vizsgáljuk, úgy olyan értékelméleti tételekre bukkanunk, amelyek az aranyvaluta megítélésénél jelentőséggel nem bírnak. Herzfelder szerint az aranyvaluta azon a fikción épül fel, hogy a fix aranyár következtében az értékegység és egy meghatározott súlyu arany között értékegyenlőség van. Az a kérdés, hogy ez az értékegyenlőség meg van-e és állandóan meg van-e, abban az értelemben, ahogy szerző felveti, teljesen az értéktanba tartozó kérdés, amelynek eldöntése azon fordul meg, milyen értelemben használjuk a sok jelentőségű érték szót. Igaz, hogy az aranyvaluta definíciói arra helyezik a súlyt, hogy ennél a valutánál az értékegység és egy meghatározott súlyu arany között az értékegyenlőség, intézményesen biztosítva van, azonban ezekben a meghatározásokban az érték szónak más jelentősége van, mint aminőre szerző gondol. Az érték szó itt vásárlóképességet, vagy ha az érték szónál akarunk maradni, objektív csereértéket jelent, amelynek az ár a konkrét megnyilatkozási alakja. Az aranyvaluta lényegéhez csak annyi tartozik, hogy olyan intézményes biztosítékok létezzenek, amelyek az értékegység és egy meghatározott súlyu arany vásárlóképessége egyenlőségének biztosítását célozzák, tehát annak biztosítását, hogy a forgalomban mindenki egyenlő értékűnek tekintse a kettőt. Hogy az, aki más szempontból vizsgálja értéküket, lát-e közöttük értékegyenlőséget fennforogni, az aranyvaluta megítélése szempontjából, közömbös. Herzfelder értékelméletére nem kívánunk itt kitérni, annál kevésbbé,

mert az ismertetett könyvben egy korábbi könyvében (Wertänderungslehre, 1925.) kifejtett értékelmélet eredményeire hivatkozik, csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy az az értékten, amelyet a most ismertetett könyvében alkalmaz, csak a készletek nagyságára van tekintettel, minden egyéb tényezőt (például a szükségletet, a készletek helyettesíthetőségét stb.) figyelmen kívül hagy, ami értéktenának megalapozását teljesen egyoldaluvá teszi. Ez teszi olyan egyoldaluvá és „wirklichkeitsfremd“-dé az aranyvalutával szemben való érvelését is.

Judik József.

Rosch, Carl: Kreditinflation und Wirtschaftskrisen, unter besonderer Berücksichtigung der Konjunkturentwicklung Deutschlands vor dem Kriege. Jena, Fischer 1927. — 192 I.

Rosch a hitelinfláció és tulkapitalizáció sokak által vitatott fogalmán keresztül vizsgálja a konjunktura-hullámzásokat *Knapp* pénzelméletéből kiindulva, *Cassel* konjunktura- és *Hahn* bankhitel-elmélete igénybevételével. Tudományos fegyvertárát még *Liepmannal* egészíti ki. A vizsgálódások alapját a német gazdaság, hitelbankok és jegybank háboru előtti viszonyai alkotják. Munkája első részében (1—57. o.) a hitel és a hitelinfláció fogalmát tárgyalja. A szervezetlen piac hitelformái a *Knapp*-féle értelemben vett pénz létéhez kötött készpénz- és áruhitel (Stundungskredit), továbbá a váltóhitel, mely már nemcsak meglevő vásárló erőt ruház át, hanem új vásárlóerőt hoz létre. A váltó már tiszta hitelfizetési eszköz és a váltóhitel átmenetet jelent a szervezett piac hitelformáira. A szervezett piac (bankrendszer) már a pénz lététől független hitelfizetőeszközöket hoz létre; ezek a bankjegy, mint az állami és a giropénz, mint a magánfizető közösség fizetőeszközei. A bankok u. n. „hitelteremtő“, hitelezőállító tevékenysége (Kredit-Schöpfungstätigkeit) abban áll, hogy egyrészt a központibank (jegybank) a beváltási lehetőségen felül „állít elő“ bankjegyeket, másrészt a hitelbankok u. n. hiteltételeket (Kreditdepositen) állítanak elő. Analogiában a központi banknak az állami hitel javára önkényesen eszközölt bankjegyelőállításával, a magas konjunktúrában a hitelbankok önkényes hitelezőállító tevékenysége árforradalmat idéz elő; ez a hitelinfláció (57. o.).

A munka második része a hitelteremtő tevékenységgel foglalkozik a konjunktúrával kapcsolatban (58—182. o.). A bankok hitelezőállító tevékenységének, mely a depresszióban relatív felesleget, a konjunktúrában relatív hiányt idéz elő tőkejavakban s hatását érezteti az ár-, hozadék- és jövedelemalakulásban, három tényező von határt: a takarékolási tevékenység, az illető bank, vagy bankok csekkforgalmának nagysága és a központi bank pénzelőállító tevékenysége (81. o.). R. behatóan vizsgálja a hitelkreáló tevékenység hatását az árra, a vállalkozói nyereségre, kamatra és munkabérre, majd a hitel- és pénzelőállító tevékenység és a gazdasági krízisek összefüggéseit kutatva, elérkezik a tulkapitalizáció fogalmához, melyet következőképpen magyaráz. A magas konjunktúrában a technikai haladás és a termelés anarchiája folytán gyorsabban szorítja ki új, termelékenyebb tőke a régit, mintsem az a tőke amortizációjának és az új tőke által előidézett takarékolási tevékenység emelkedésének megfelel. A tulkapitalizációt lehetővé teszi a hitelezőállító tevékeny-

ség, mely a takarékolási tevékenységet fokozza, annak visszafejlődésekor ellenben tullépi és amellett behozatalt idéz elő rövidlejárattú külföldi tőkében. A magas konjunktura megakad a munkaerőhiányon és azon a körülményen, hogy a nyersanyagtermelés fokozása csak emelkedő költséggel lehetséges, mely tények a takarékolási tevékenység visszafejlődését okozzák. A drágulás gyorsabban nő, mint a jövedelem. A depresszió a tulkapitalizáció és hitelinfláció által előidézett túl magas árszint kiküszöbölésének ideje. R. a konjunkturahullámzásokat a tulkapitalizáció és annak kiküszöbölése nélkül nem tartja elképzelhetőnek. (167. o.).

Végül a kamatlábnak és a kamatnak, mint kölcsöntőkehatárhozadáknak ingadozása közötti összefüggéseket vizsgálva, megállapítja, hogy a kölcsöntőkehatárhozadék eredője a népesség szaporodásának, a technikai haladásnak és a csökkenő hozadék törvényének. A bankok tevékenysége azonban igyekszik megakadályozni, hogy a határhozadék a kamatlábbal változzék, ez tehát csak akkor fog bekövetkezni, ha a tényezők a konjunkturális variációkon túl tartósan változnak. A hitelezőállító tevékenység és a külföldi tőkebehozatal lenyomják a kamatlábat és ezzel tulkapitalizációt idéznek elő. (174. o.).

A függelék *Lampe*, *Stucken* és *Lederer* egy-egy, a tárgykörbe vágó, a munka megírása után megjelent tanulmányának kritikáját adja, melyre azért térünk ki, mert R. itt foglalkozik a válságok elleni óvintézkedések kérdésével, melynek megoldását a pénz- és tőkepiac szempontjából a bankok hitel-, illetve emissziós politikájának, valamint a külföldi tőkeimportnak gondos ellenőrzésében, a termelés szempontjából pedig az ipari koncentráció és a nemzetközi kartellek terjedésében látja, bár elismeri, hogy ez kételtű fegyver, mert a monopolisztikus törekvések árpolitikája ellentétben áll a fogyasztók érdekeivel. (192. o.)

R. tehát, mint láttuk, a problémát elsősorban és főleg a pénzüldalról és az ipari termelés szempontjából világítja meg. A munka értékét és egyuttal hiányát ez a körülmény határozza meg. A gazdasági krízisek kielégítő felderítéséhez egyoldalú megvilágítás — bár milyen érdekes és értékes összefüggéseket mutasson is ki, — nem vezethet. Az u. n. exogen válságok is nagyobb figyelmet érdemelnének, nemkülönben a mezőgazdaság helyzete is, mely szempontot R. önkényesen kikapcsolja. Amilyen szerencsés kézzel fogja meg és viszi végig a hitelinfláció fogalmát a konjunktura tényezőin és fázisain, a tulkapitalizáció lényegére és fogalmára nem tud kelégitő választ adni. A gazdasági egyensulynak a krízisben észlelt felbomlása kétségkívül jellemzi a válságot, de nem igazolja a tulkapitalizáció fogalmát. Kifogásolhatjuk még, hogy R. — a felsorolt írókon kívül — az irodalmat egyáltalán nem méltatja figyelemre. Még egy kisebb igényekkel fellépő munkától is joggal elvárhatnók, hogy krízisproblémákkal foglalkozva, legalább egy *Spiethoffot* és egy *Schumpetert* nemcsak a munka végéhez csatolt irodalmi jegyzékben említsen. Minden hibája mellett R. értékes munkát végzett és tanulmánya segítségével más „iskolák“ hívei is érdekes kirándulást tehetnek a konjunktura- és válságkutatás divatos világába.

Hammersberg Miklós.

C. H. Kisch, C. B. and W. A. Elkin: **Central Banks**. Macmillan and Co., Ltd., London, 1928., 384 lap.

Európa közgazdaságának újra való felépítése során a jegybankok működésének az egész közgazdasági politika szempontjából való jelentősége mindjobban kidomborodott. Míg a háboru előtt a jegybankpolitika problémáit inkább elszigetelten és legfeljebb valutapolitikai összefüggéseikben volt szokás tekinteni, addig a háboru után szerzett tapasztalatok megmutatták, hogy az egészséges gazdasági élet helyreállításának és fennmaradásának az államháztartás egyensúlya mellett legfontosabb előfeltétele a jegykibocsátásnak biztos alapokra való helyezése és így felkeltették az általános érdeklődést a jegybankok egész üzletvitelére iránt. Mint *Montagu Norman*, a Bank of England kormányzója, a műhöz írott előszavában kifejti, azon elvek megállapításában, amelyek szerint a jegybankok működését irányítani a jövőben a leghelyesebb lesz, nagy segítségre van a jelenleg érvényben levő szabályozások elemzése és egymással való összehasonlítása. Főképp ez a törekvés szolgált *Kisch* és *Elkin* munkájának alapjául, de a könyv ennél többet nyújt, amennyiben kiemeli az egyes rendelkezések fogyatékosságait vagy előnyeit és számos vitatott ponton rámutat a fejlődés helyes irányára. Az a körülmény, hogy a könyvet *Sir Otto Niemeyer*, *Sir Henry Strakosch* és *Goodenough* közzététel előtt elolvasták és fejtegetéseit gazdag tapasztalataik alapján egyes pontokon kiegészítették, a szerzők állásfoglalásának különös jelentőséget ad.

Noha a könyv a háboru utáni évek eseményei nyomán a *jegybankoknak az államtól való teljes függetlenítése* alapján áll, számol a végső veszedelemben mutatható kényszerűséggel, amikor a jegybank nem térhet ki a „raison d'état“ parancsoló szava elől és vagy meghajol a kormánynak a készpénzfizetések felfüggesztésére és a jegyforgalom kiterjesztésére irányuló óhajta előtt, vagy átadja a jegykibocsátás jogát. De még ennek a lehetőségnek a kétségtelen fennforgása sem indokolhatja a jegybank üzletvitelére kormánybefolyás biztosítását, mert ebben az esetben nagyon valószínű az, hogy a jegybank politikai jellegű törekvések kielégítésének az eszközévé válik, míg a teljes függetlenség garancia arra, hogy az állami igénybevételről csak valóban egyetemes nemzeti érdekből és végső szükség esetén lehet szó. Hogy a könyv mennyire a független jegybank-rendszer híve, erre nézve jellemző az az éles hangú bírálat, amelyben a Cseh-Szlovák Nemzeti Bank alapszabályainak azt a pontját részesíti, amely szerint a kormány minden olyan rendszabályt megakadályozhat, amelyet az államra nézve nem tart előnyösnek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy valamely kormányban nincs meg mindig a feltétlen képesség arra, hogy az állam érdeke és saját politikai érdeke között a határvonalat pontosan meg tudja vonni. Mennyivel kevésbé veszélyes a szerzők szerint is az, ha — mint a Magyar és Osztrák Nemzeti Bank alapszabályainak értelmében is — a kormányt a tiltakozás joga csak akkor illeti meg, ha a bank eljárása a törvénybe vagy az alapszabályokba ütközik. Tekintettel arra, hogy a szerzők mindenütt ragaszkodnak ahhoz a felfogáshoz, hogy a jegybankok működésében elsősorban a közérdekű szempontok azok, amelyek a cselekvés irányát megszabják, teljes mértékben elítélik azokat a Holland Bank és Lithván Bank alapszabályaiban található rendelkezéseket, amelyek szerint a *tiszta nyereség szétosz-*

tása után fennmaradó összeg bizonyos százalékát az igazgatóság és felügyelőbizottság tagjainak kell kifizetni. Mint követendő példára, utalnak a Görög Bank alapszabályaira, amelyek az ilyen természetű remunerációkat megtiltják.

A könyv legérdekesebb fejezeteit bizonyára azok a fejtegetések alkotják, amelyek magának a jegykibocsátásnak a szabályozására, továbbá a jegybankok és a többi bankok, illetőleg a pénzpiac között fennálló viszonyokra vonatkoznak.

Ha az állam a *jegykibocsátás* terén a *szabad verseny* elvét engedné érvényesülni, ez legalább is olyan nagy hátrányokkal járna, mintha az állam maga venné a kezébe a jegykibocsátást. Az Egyesült Államok példája szemléltetően mutatta, mennyivel nagyobb tartalékokat kellett tartaniok az egyes bankoknak akkor, amikor a tartalékok szétszórtaan feküdtek, mint amióta azok tulnyomó része a Reserve bankoknál összpontosul s tetszés szerint irányítható a veszélyeztetett pontokra. Ha több bank van felruházva a jegykibocsátás jogával, a valuta épségéért lényegileg egyik sem viseli a felelősséget. A bankok között továbbá verseny fog fejlődni és ez oda vezet, hogy a maximális jegykontingens lesz a jegyforgalom normális összege, ami ezt rugalmasságától megfosztja.

Ami magát a *jegyfedezetet* illeti, a szerzők aggodalommal látják azt, hogy amennyiben a fedezeti arányokra vonatkozó rendelkezéseket nem módosítják, a jegyforgalomnak — hosszú időt nézve — az összes országokban észlelhető emelkedése az arany utáni keresletnek nagymérvű fokozódásához fog vezetni, amivel az aranytermelés valószínűleg nem fog tudni lépést tartani. Ezt a folyamatot kétségtelenül lassítja az *arany*nak a *forgalomtól való elvonása*, továbbá a jegybankok jelentékeny részének az *aranydeviza-valutára* való áttérése. A könyv tehát e jelenségekben, mint arany-megtakarításhoz vezető tényezőkben, örvendetes fejlődést lát, utóbbinál azonban bangsulvozza, hogy a jegybanknak magas devizakészletek tartásához fűződő érdeke nem szabad, hogy a devizakereskedelem bármily csekély korlátozásához is vezessen; a háboru után egyes országokban fennállott ilyen természetű korlátozásokat csak a kivételes viszonyok által indokolt átmeneti intézkedéseknek tekinti és — amennyiben még érvényben vannak — eltörölendőknek tartja. Mindamellet a szerzők tisztában vannak azzal, hogy az aranydeviza-valutára való részleges áttérés sem fogja tudni az arany utáni kereslet fokozódását ellensúlyozni. Az aranydeviza-valutás országok ugyanis nem tévesztik szem elől azt, hogy ez a rendszer a devizák származási országaitól való állandó függőségi helyzetet feltételez, ami ugyan elsősorban valutáris jellegű, de politikai bonyodalmak esetén egyéb terekre is könnyen áttérjedhet. Ezért az aranydeviza-valutás országok a teljes biztosítékot mégis minél nagyobb effektív aranykészlet tartásában látják, miért is azt minden lehető alkalommal szaporítani igyekeznek. Az arannyal egyenértékűnek tekintett devizák származási országai viszont minden pillanatban ki vannak téve annak az eshetőségnek, hogy az aranydeviza-valutás ország tőlük nagyobb mennyiségű aranyat elvon s ezért az óvatos jegybankpolitika megköveteli azt, hogy a tényleges aranyfedezet a törvényben előírt arányt lényegesen meghaladja. Azaz valószínűleg mégis el kell lenniünk készülve arra, hogy az arany utáni kereslet — pusztán a jegyfedezet fenntartása szempontjából is — erősen emelkedni fog, ami ellen — a szerzők szerint — legtermészetesebb kivezető ut gyanánt a *törvényes fedezeti arányok általános leszálli-*

tása kínálkozik. A fedezeti arányokra vonatkozó rendelkezéseket nem kell „szentségnek” tekinteni és a hitelpolitika eszközeinek helyes kezelése bizonyára lehetővé tenné azt, hogy a jegyforgalom biztonsága — alacsonyabb jegyfedezet mellett sem — csorbát ne szenvedjen.

Ez a probléma annál súlyosabb, mert a fejlődés a készpénzki-mélő fizetési forgalom tökéletesbedésével olyan irányban halad, hogy a jegybankok nemcsak forgalomban lévő jegyeik, hanem egyéb *azonnal esedékes kötelezettségeik* ellenében is ércfedezetet kötelesek tartani. Így a készpénzki-mélő fizetési forgalomnak aranykimélő hatása csak igen korlátolt mértékben jelentkezhethet, tekintettel arra, hogy a letétek a fedezet szempontjából — különösen az újonnan létesített jegybankoknál — a bankjegyekkel teljesen azonos elbírálásban részesülnek. A könyv nem lát semmi okot sem arra, hogy a Reserve bankok alapszabályai bankjegyek ellenében 40%-os aranyfedezetet, letétek ellenében 35%-os aranyfedezetet, illetőleg törvényes fizetési eszközökben való fedezetet kívánnak és utal arra az egyre erősödő amerikai mozgalomra, amely egységes elbánást kíván. Kifogásolja azt is, hogy a Német Birodalmi Bank alapszabályai megengedik azt, hogy a letétek 40%-os fedezetébe belföldi bankokkal szemben fennálló követelések is beszámíttassanak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy e követelések realizálására éppen pénzszüke idején lesz szükség s az a helyzet fog előállni, hogy a bankok kénytelenek lesznek csak azért viszontleszámítolni a Birodalmi Banknál, hogy annak a náluk fennálló követeléseit kielégíthessék.

A jegyfedezeti rendszerek tárgyalása során a szerzők alkalmat találnak arra, hogy közelebbről megvizsgálják azokat a törekvéseket, amelyek az angol jegyforgalom egységesítésével kapcsolatban az egész *angol jegybankrendszer* gyökeres megreformálására irányulnak. E törekvések abból a feltevésből indulnak ki, hogy a jelenlegi merev szabályozás elejtése és annak helyébe a *hánypadfedezeti rendszer* életbeléptetése lehetővé tenné az aranykészlet jobb kihasználását, amennyiben ugyanolyan mennyiségű aranyra jóval kiterjedtebb jegyforgalom és hitelezés volna felépíthető. E felfogással szemben a könyv elsősorban utal arra, hogy a Bank of England jelenlegi aranykészlete mellett az államjegyek beolvasztása után a bankjegyek fedezete 40% körül mozogna, a bankjegyek és letétek együttes fedezete pedig alig haladná meg a 30%-ot, azaz az aranykészletnek egészen rendkívüli arányu emelkedésére volna szükség, hogy — minden egyébtől eltekintve — a fizetési eszközök expanziójáról szó lehessen, még akkor is, ha a kontinentális jegybankok mértékét alkalmazzuk a Bank of England-re. Nagy hiba volna azonban Anglia különleges helyzetét figyelmen kívül hagyni. London még ma is a világ *aranykínálatának és aranykeresletének a legfontosabb találkozóhelye* és mint *nemzetközi hitelező központ* sem veszítette el uralkodó jellegét. Tehát mindig készen kell állania arra az esetre, ha az arany utáni erős és állandó keresletet vagy nagyobb kölcsönigényeket kell kielégítenie. Ha most már igaz az, hogy pl. 40%-os jegyfedezeti rendszer mellett a jegybank az országba bejövő minden 40 font sterling arany után 100 font összegű fizetési eszközt bocsáthatna ki, másfelől viszont 40 font sterling arany kivitele esetén ugyancsak 100 fontot kellene a forgalomból bevonnia s így a közgazdaság jóval hevesebb ingadozásoknak volna kitéve, mint ma, amikor a fizetési eszközök mennyiségében legfel-

jebb az aranymozgalom mérvével azonos változások állanak elő. Más a helyzet az Egyesült Államokban, ahol a mezőgazdaság szükségleteinek időszakos jellege elkerülhetetlenné teszi a fizetési eszközök kiterjedésének és megszükülésének a folytonos váltakozását. Erre azonban Angliában nincs szükség. Mióta pedig az Egyesült Államok nemzetközi aranypiaccá és nemzetközi hitelezővé kezdenek fejlődni, óriási aranykészletre tettek szert, amelynek jelentékeny részét a Reserve bankok gyümölcösöztetlően hevertetik anélkül, hogy hitelnyújtás alapjául felhasználnák, ami azzal az eredménnyel jár, hogy a tényleges és a törvényben előirt fedezeti arány között tartósan egy igen tekintélyes távolság áll fenn, azaz az aranykivitelnek bizonyos határig a hiteléletre semminémű zavaró hatással nem kell járnia. Egyébként tévedés volna azt hinni, hogy az angol jegybankpolitikát a jelenlegi jegyfedezeti rendszer megfosztja minden rugalmasságtól. A Reserve bankokhoz hasonlóan a Bank of England-nek is megvan a módja arra, hogy az aranybehozatalnak a fizetési eszközök forgalmára gyakorolt emelő hatását bizonyos mértékig ellensúlyozza, így pl. értékpapir-eladások útján, amint ez különösen 1925 folyamán az aranyvalutához való visszatérés utáni időben tapasztalható volt. A Banking Department működése ugyanis nem áll merev szabályozás alatt s a letétek és tartalékok közötti arány igen tág határok között ingadozhat, aszerint, hogy a bank vezetősége milyen mértékben hajlandó eszközeit a gazdasági élet rendelkezésére bocsátani. E megfontoláson keresztül a könyv ahhoz a meglehetősen közelfekvő megállapításhoz jut, hogy a Reserve bankok és a Bank of England törvényes szabályozása közötti eltérés jóval nagyobb, mint a különbség, amely közöttük a gyakorlati eljárás tekintetében fennáll.

Az azóta bekövetkezett események a szerzőknek az angol jegybankrendszer gyökeres reformjával szemben elfoglalt álláspontját teljesen igazolták. *A bankjegyek és államjegyek összeolvasztásáról* szóló törvényjavaslatot, amely csupán az arannyal nem fedezendő jegykontingenst emeli fel 260 millió fontra, az alsóház — a több oldalról felhangzó erős tiltakozás dacára — változatlanul elfogadta. A jegybankrendszer alapelvei érintetlenül maradtak s úgy látszik, hogy a számos reformterv és javaslat távolabb került a megvalósulás lehetőségétől.

A jegybankok és a többi bankok, illetőleg a pénzpiac között fennálló viszony tárgyalására áttérve, a szerzők feltétlenül szükségesnek tartják, hogy a jegybank közvetlen összeköttetésben is álljon a pénzpiaccal. A *nyílt piacon* való fellépés, a „direct dealing“, mint pl. értékpapírok vásárlása, a legtermészetesebb módja a nélkülözhető eszközök befektetésének és — ami ennél jóval nagyobb jelentőségű — jól használható és mozgékony támogatója a leszámítolási politikának. *A rendes bankszerű üzletágakkal* való foglalkozás azonban általában károsan befolyásolná a jegybankot jellegzetes kötelelességei teljesítésében. A közgazdaságnak nyújtott közvetlen hitelek gyakran a közérdekű szempontok rovására az ügyfelek különleges szempontjait tolhatnák előtérbe s így a bankot gátolnák cselekvési szabadságában. Kamatozó letétek elfogadása a bankot arra kényszerítené, hogy azok gyümölcösöző elhelyezéséről gondoskodják, ami az üzletvitel biztonságát veszélyeztetné. És általában csak helyteleníteni lehet minden olyan tevékenységet, amely egyéb bankokkal való versengéshez vezethet, mert ez gátolná a jegybankot irányító és szabályozó szerepe betöltésében.

Abban a kérdésben, hogy az *egyes bankoknak a jegybanknál összpontosuló tartalékai* törvényes szabályozás tárgyát képezzék-e, a szerzők a teljes szabadság híveinek vallják magukat. A jegybanknak minden törvényes kényszer nélkül is módjában van elérni azt, hogy ezek a tartalékok mindig a megfelelő színvonalon maradjanak. Azok magasságának törvényes szabályozása sokban ártana a hitelrendszer rugalmasságának és lehetetlenné tenné az esetek sokféleségének a figyelembe vételét. A Reserve bankoknak e tekintetben különleges helyzetük van, mert míg más országokban általában a jegybank mai vagy régebbi formájában az egész hitelélet kialakulásával párhuzamosan szervesen fejlődött, addig a Federal Reserve rendszert egy már teljesen kifejlett hitelrendszerbe helyezték bele és így fennforgott az a veszély, hogy a meglévő pénzügyi intézetek nem fogják mindjárt világosan látni a tartalékok összpontosításának az előnyeit, és — esetleg féltékenységből is — nem fognak önként követelést tartani a jegybanknál.

A munkát a jegybankok üzletágainak az ismertetése után a *jegybankok együttműködésére* vonatkozó fejtegetések fejezik be. A háború utáni nagy nemzetközi fizetések, a valuták helyreállításának a szükségessége, a kínálatot meghaladó aranykereslet és különösen az aranydeviza-valuta térfoglalása kényszerítő erővel vezettek el annak a felismeréséhez, hogy csak az egyes jegybankok tevékenységének egymással való összhangba hozatala az, ami reményt nyújt a súlyos problémák megoldására nézve. Az aranydeviza-valutás országoknak érdeke legalább is annyira, mint maguknak a devizák származási országainak az, hogy az utóbbiakban a valutáris rend fel ne boruljon. Ezért óvakodniok kell attól, hogy követeléseiket nagyobb tételekben realizálni igyekezzenek, nem szólva az aranyvalutás országok jegybankjaival szemben fennálló erkölcsi kötelezettségről, amelyek a nem gyümölcsöző aranykészlet tartásának a terhét nagyrészt magukra vállalják. A jegybankokra vár az a feladat, hogy előrelátó politikával ellensúlyozzák azt az aránytalanságot, amely az emelkedő aranyszükséglet és az ezzel lépést tartani nem tudó aranytermelés között valószínűleg be fog következni és az árszínvonal leszorításán keresztül a termelés válságához vezethet. Ez a feladat pedig oly nagy, hogy megoldása csak az összes jegybankok együttműködése útján képzelhető.

Óvári Papp Zoltán.

W. Randolph Burgess: The Reserve Banks and the Money Market.
Newyork, Harper & Brothers, 1927, XI—321 oldal.

A világháború óta az Északamerikai Egyesült-Államok pénzügyi helyzete fontos nemzetközi kérdéssé alakult át. A különböző nagyhatalmak, államok és nemzetek hitelműveletei többé-kevésbé mind össze vannak kapcsolva a newyorki pénzpiaccal. Nemcsak külföldi, de amerikai nemzeti szempontból is előtérbe jutottak a hitel, tőke és pénzpiaci problémák és mind nagyobb körben kerültek vizsgálódás alá. Dr. Burgess, ki a newyorki Federal Reserve Bank vezető egyénisége, a legjobb időben adta közre kitűnő könyvét, melyben világosan érthető módon mutatja be az amerikai pénzpiacnak és a hitelrendszernek hatalmas intézményét, a Federal Reserve systemet. A könyv nem mélyed el elméleti fejtegetésekben, hanem a Reserve Bankok technikai működését — „working philosophy” — és a pénz-

piacra gyakorolt hatását írja le. Tiszta stilusa, valamint a bemutatás érthető formája következtében, Amerika e tárgyról szóló legjobb könyvének nevezhető.

Benjamin Strong, a newyorki Federal Reserve Bank kormányzójának előszava vezeti be a könyvet, bemutatva a Federal Reserve System alakulási problémáit, mely főleg a 25—30.000 önálló bankot összekapcsoló intézmény megalapításából állt. A nehézségek ellenére a Reserve Bank-rendszer hatalmas hitelforrássá és hitelszabályozóvá fejlődött ki, amely nemcsak a háború finanszírozását segítette elő, hanem az azt követő pénzügyi és gazdasági rekonstrukciós munkában is hathatósan résztvett.

A Reserve Bankok közül legfontosabb a newyorki. E körül összpontosulnak Amerika fontosabb pénzügyi műveletei és így Burgess is főleg e központtal foglalkozik. Munkájában inkább tények bemutatására, egyes intézkedéseknek megmagyarázására helyezi a fősúlyt és így nem polemizál, hanem a Federal Reserve system politikáját mutatja be, mely, miután egyik vezető tagtól ered, hivatalos állásfoglalást képvisel.

A tizenkét Federal Reserve Bank, kerületeik élén, tulajdonképpen teljesen önálló hatáskörrel bírnak és vezetésük is a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik. E háló felett találjuk a Federal Reserve Board-ot, mely koordinálja az összes bankokat és mint központi intézmény szerepel. Közjogi jellege abból áll, hogy a Secretary of the Treasury — a pénzügyminiszter — és a Comptroller of Currency, ex officio tagjai, valamint a többi hat tag az elnök által neveztetik ki. A Reserve Bankok kereskedelmi alapon vannak vezetve, de az osztalék 6 százaléknál nagyobb nem lehet. Az ezen felül maradó felesleg az Állampénztárt illeti.

A Reserve System felállítása előtt az amerikai bankrendszernek nagy hátránya az volt, hogy a tartalékok az egész országban voltak széjjelszórva és szükség esetén nem álltak rendelkezésre. A hibák kiküszöbölésére a Federal Reserve System két fontos újítást hozott magával és pedig 1. a tartalékok központosítása és azok kezelése az egyes Reserve Bankokban, 2. az így összegyűjtött tartalékok rugalmas alapot adtak a hiteligenyek kielégítésére. A 40 százalékos bankfedezet előírásával az intézet nagyjában hasonlít az európai központi bankok szervezetéhez.

A Federal Reserve System bár nem foglalja magában az összes amerikai bankokat, de mégis 9400 tagja a rendelkezésre álló banktőkéből, 56 milliárdból 41 milliárd dollárt mutat fel, és így képviseli az amerikai bankok zömét.

Hogyan érintkezik a Federal Reserve System a pénzpiaccal? A newyorki pénzpiacra összpontosul nemcsak az amerikai pénz és tőke kínálat-kereslet, hanem nemzetközi viszonylatok is érezhetővé válnak a felgyülemlett külföldi tőkék következtében. Miután a kereslet és kínálat felső határai állanak egymással szemben, a pénzpiac nagyon érzékeny, melynek következtében a Federal Reserve Bankok intézkedéseire reagál. Intézkedései a következő fontosabb műveletekből áll: A váltópiacon — „bill market“ — (bankelfogadványok) és az államadóssági értékpapirpiacon direkt mint vásárlók és eladók lépnek fel. A kereskedelmi papírok (visszleszámítolás) és a tőzsdei pénzpiaccal — „call loans“ — pedig a System keretébe tartozó bankok útján érintkeznek. Minden bank tranzakciójának hatása érezhetővé válik a bankok tartalékaiban, melyek a Federal Reserve Bankoknál

vannak összpontosítva, ezeket a tartalékokat mindenkor a törvényes arálynak megfelelően kiegészítik. Így a Federal Reserve Bankok a pénzpiaci viszonyokat a tartalékok változásain keresztül mindig ellenőrizhetik. A helyesbitéshez szükséges hiteleket a Federal Reserve System adja. Burgess a newyorki pénzpiacon használatban levő tőkék nagyságát 5—6 milliárd dollárra becsüli, mellyel szemben körülbelül 700 millió Newyorki City bank tartalék áll.

A munka legérdekesebb része a Reserve Bankok hitel, diskont és arany politikájával foglalkozó fejezetek. Röviden összefoglalva a Reserve System célja az, hogy a hitel nagyságát a gazdasági élet működésével egészséges arányban tartsa. E cél elérése érdekében két eszköz áll rendelkezésre, és pedig a hivatalos kamatláb meghatározása és a pénzpiaci műveletek, mit „open market operations“-nak neveznek. Mindkettő nagyban eltér az európai szokástól, miután a Federal Reserve Bankok fedezeti aránya oly magas, hogy az arany mozgása nem szolgálhat irányadóul. Ezzel szemben a kamatláb megállapítása, melyet Burgess „complexproblem“-nak nevez, nagyrészen a piacon lévő kereskedelmi papírok, váltók és a bankelfogadványok kamatviszonyaitól függ, melyhez azután még a bel- és külföldi gazdasági viszonyok is hozzászámíttatnak. Így a hitelért számítandó „méltányos ár“ megállapítása sokkal nehezebb mint Európában.

A bankkamatláb szabályozó hatásának alátámasztására a Federal Reserve System a pénzpiaci műveletek — „open market operations“ — módszerét hívja segítségül. E tranzakciók az Open Market Investment Committee kezében vannak lefektetve, ez a Committee a hitelviszonyoknak megfelelően vesz és elad amerikai, főleg rövidlejáratu állampapírokat. Az eladás esetén felszívja a piacon lévő tőkék bizonyos részét, ennek következtében nehezebben lehet pénzt kapni és így a kamat emelkedni fog. Vétel esetén ellenkező eset következik be. Ez a módszer a hitelszabályozás egyik gyengébb formája, melyet például az aranybeözönlés által előidézett feles tőkék kiegyensúlyozásánál nagy eredménnyel használtak. Amennyiben a kívánt hatás nem jelentkezik, a kamatláb emelése következik. A mostani newyorki tőzsdespekuláció fékjének első meghúzása január elején történt, mikor a Reserve Bank of Newyork 225 millió dollár értékű állampapírt adott el, melyet azután követett a bankkamatláb 3½-ről 4%-ra való felemelése.

A Federal Reserve System aranypolitikájának ismertetésénél Burgess elfogadja Sir Josiah Stamp azon kitűnő teóriáját, mely szerint Amerika a beözönlő aranyat „sterilizálta“ és így a várt aranyinfláció és azt rendesen követő hitel infláció elmaradt. „The principal explanation is to be found in the cushion of the Federal Reserve credit.“ Azaz röviden 1917—1921 között befolyt aranyat az amerikai bankok a Federal Reserve Bankoknál felvett kölcsönök visszafizetésére használták fel és 1921-ben a Reserve Bankok újabb hitelek felvételét megnehezítették, miután azokra szükség nem volt. 1922—1926-ig befolyt arany az amerikai bankok hitelnyújtó képességét nyilvánvalóan növelte, mindez a „progressiv prosperity“ finanszírozására fordított. Az arany e hatását „primary expansion“-nak nevezi Burgess. Miután a befolyó arany végső helye a Federal Reserve Bankok páncéltermei, azok hitelezőképesége is növekszik és így a Reserve Bankok is nyújthatnának újabb hiteleket. Ezt a lehetőséget — „secondary expansion“ — a Reserve Bankok eddig nem használták és így ezen úton feles hitelek „nem kerültek és nem

is fognak kerülni az amerikai gazdasági életbe“. A Federal Reserve System diskontpolitikája is főleg e két pont körül mozog: visszatartani a külföldi arany további beözönlését, mely alacsony kamatviszonyokat kíván és megszorítani a belföldi hiteligényeket magas kamatlábbal.

Burgess szerint a Federal Reserve System hatása főleg a rövidlejáratu hitelek területére terjed ki és nincs befolyással a tőkék képződése és azok felhasználási módjára. Hitelpolitikájának alapvonása a hitel kiegyenlítése és szabályozása a gazdasági kívánalmaknak megfelelően. Ennek következtében hatását legjobban a kamatviszonyok kiegyenlítésében lehet észrevenni.

A munka utolsó fejezete a Federal Reserve Bankok kimutatásával foglalkozik, melyből látható, hogy a „reserve ratio“, mely a törvény szerint 40 százalékban van megállapítva, nem bir nagy fontossággal, mert jelen időben 74 százalék körül mozog.

Newyork.

Buday Gyula.

Dr. Tänzler, Fritz: **Aus dem Arbeitsleben Amerikas.** Verlag von Reimar Hobbing. Berlin. 1927. 176. l.

Tänzler könyve amerikai tanulmányut-tapasztalatain épül fel. Az ipari termelés munkájának gazdasági és technikai elemei közül elsősorban a munka emberi tényezőjének, valamint a munkaadó és munkásság viszonyának ismertetését tűzte ki célul maga elé. Kritikától és következtetéstől, célkitűzése ellenére, többnyire tartózkodik, ahol azonban következtetéseket von le, úgy azok nem mindig mélyrehatóak. Mindamellett könnyű és élénk stílusánál fogva, az Amerikai Egyesült-Államok ipari viszonyainak színes és plasztikus képét nyújtva, érdekes ismertetéssel gazdagítja az u. n. „Amerika-irodalmat“.

Hogy az Egyesült-Államokban munkaadó és munkásság érdekellentéte sokkal kevésbé kiélezett, mint Európában, hogy e két félnek többnyire békés és eredményes együttműködése valósul meg, az elsősorban Amerika rendkívül kedvező gazdasági viszonyaival magyarázható. Amerika közgazdaságának csak néhány szembeeszköbbs adatát felsorolva, megemlíthetjük, hogy az Egyesült-Államok nemzeti vagyona, melyet 1876-ban 40 milliárd, 1900-ban 88 milliárd, 1926-ban pedig 400 milliárd dollárra becsültek, 50 év alatt megtízszereződött. Nemzeti jövedelme ugyanakkor kb. 90 milliárd dollár. Mig lakossága a világ népességének csak mintegy 6%-át teszi ki, a világ széntermelésének 39%-a, réztermelésének 54%-a, pamuttermelésének 60%-a, vastermelésének 56%-a és automobil előállításának 81%-a az Egyesült-Államoké. Az ipari termelés értéke 25 év alatt, 1900—1925-ig meghatszorozódott, mig a dolgozó lakosság száma ugyanezen idő alatt 29-ről mindössze 43 millióra emelkedett. Az ipari tőke eloszlásának jellemzésére szolgáljon az a becslés, mely szerint az iparba fektetett összes tőke egyhatodrésze, a Ford-művek figyelembevétele nélkül, 56 nagyvállalatra, mig a fennmaradó öthatodrász 417.000 társaságra oszlik el.

A szerző az ipari termelés racionalizálásának két hatását is látja: egyfelől az ismert Hoover-féle kezdeményezésekből kiindulva, a termelés és a közlekedés hatásfokát oly eredménnyel emelték, hogy az 1914. évet alapul véve, a termelés indexe 188-ra emelkedett, mig ugyanezen idő alatt a munkáslétszám arányszáma 88-ra csökkent.

Másfelől közvetve oly módon, hogy a káprázatos technikai organizációval dolgozó nagyüzemek műhelyei az érdeklődők számára mindenkor megtekinthetők, ami rendkívül eredményes reklámnak bizonyult. A közgazdaság és szociálpolitika fejlődése szempontjából igen nagyjelentőségű az acélipar, különösen pedig ezen iparág leg-hatalmasabb vállalata, az United States Steel Corporation, melynek acéltermelése 1921-ben a világtermelés $\frac{1}{3}$ -át tette ki. Megalapítója és első elnöke a nemrég elhunyt *Elbert H. Gary*, Carnegie valamikori munkatársa, típusa volt az individualizmusra hajló amerikai nagyvállalkozónak, aki hatalmi állásánál fogva szinte abszolutisztikus módon diktálta a munkafeltételeket a munkássággal szemben, amiben az amerikai törvények sem igen korlátozták. Mindamellett azonban munkaadó és munkásság közös, a termelés gazdaságosságának és ezáltal mindkét fél jövedelme emelésének célját tartva szem előtt, a munkafeltételeket a lehetőségig megkönnyítette és a vezetése alatt álló vállalat munkásjóléti intézményeit európai szemmel nézve hihetetlen mértékben fejlesztette ki.

A legjelentősebb iparágakban, amelyeknek keretében hatalmas vállalatok keletkeztek igen nagy munkáslétszámmal (pl. vas-, acél-, fém-, vegyi-, autó- és papiripar), a munkásság helyzetét a nagy munkáskeresletre való tekintettel annyira kedvezővé tették, hogy az tulnyomórészt szervezetlen, míg a kisebb munkáslétszámú vállalatokkal bíró iparokban (pl. építő-, bánya-, textil- és nyomdaipar) a munkás-szakszervezetek igen tekintélyes befolyással bírnak. A szervezett munkásság aránya a nem szervezettéhez körülbelül 1 : 10-hez. A szervezett munkásság tulnyomó többsége az egyedüli jelentőséggel bíró szakszervezet, az *American Federation of Labor* tagja, amely a bevándorlás korlátozására is igen nagy befolyást gyakorolt. Az amerikai szakszervezeteket egy ideig a trust-ellenes törvények részéről felosztatás veszélye fenyegette, amíg az 1914. évben kiadott *Clayton-Act* az 1890-ből való *Sherman Anti-Trust-Act* kiegészítéseképpen kijelentette, hogy az emberi munka nem áru, a szakszervezet pedig nem olyan alakulat, amelynek célja nyereség elérése a szabad gazdasági verseny korlátozása útján. A szakszervezetekkel szemben állanak a munkaadó-szövetségek, amelyek közül jelentőség tekintetében első helyen áll a *National Association of Manufacturers* és ennek alapítása, a *National Industrial Conference Board*, amelynek feladata minden gyakorlati és politikai ténykedéstől távolállva, kizárólag a mintegy 50.000-re tehető tagüzeme adatainak statisztikai feldolgozása. Munkaadó-szövetségek és szakszervezetek célja általában az Egyesült-Államok hiányos szociálpolitikai törvénykezésének kipótlása, befolyásuk azonban, minthogy mindkét fél nagyrésze nem tagja e szervezeteknek, nem terjed ki a legnagyobb üzemekre, amelyek ezen a téren teljesen individualisztikus politikát folytatnak. A szakszervezetek által érintett iparágakban igen fontos és a közvéleményt állandóan foglalkoztató probléma az u. n. „*Open shop*” és „*Closed shop*” kérdés. A Bureau of Business Research, Harvard University, definíciója szerint *closed shop*: oly üzem, amely kizárólag szakszervezetek tagjait foglalkoztatja oly foglalkozásokban, amelyek számára a szakszervezet helyi szervet tart fenn a munkaadóüzem területében. *Open shop*: oly üzem, amely szervezett és szervezetlen munkásokat egyformán alkalmaz. A *closed shop* jellemzője a kényszer, amely a szakszervezetből indul ki és úgy munkaadóra, mint munkásságra terjed ki.

Ez a kényszer pl. a nyomdaiparban oly messzemenő, hogy a munkaadó üzemnél betöltésre kerülő állások számára a szakszervezet állítja a munkásokat és ezeknek a kiválasztására a munkaadó-társaság semmiféle befolyást nem gyakorolhat. A munkaadók a szakszervezetekkel folytatott igen heves closed shop-ellenes küzdelmükben a munkaadó azon jogára hivatkoznak, hogy az munkásait a teljesítmény szempontjából választhassa ki, másfelől pedig arra a szakszervezetek által részben nyíltan bevallott, részben pedig titkolt tényre, hogy utóbbiak a kötelékükbe tartozó munkásságot a munkateljesítménnyel való visszatartásra szólítják fel. Kimutatható, hogy az Open shop-üzemek termelése, amelyeket az ipar általában ural, hatalmas arányban emelkedett (pl. vas- és acélipar), míg a Closed-shop rendszer által jellemzett iparágakban csökkent (pl. cipőiparban 1920—1925-ig 3%-al). Mindezek ellenére a Closed-shop rendszerű üzemek számában csak igen lassu visszafejlődés mutatkozik. Nem kevésbé érdekes jelenség az „*Employee stock ownership*“, a munkásságnak a saját munkaadó-társaságánál vállalt részvényérdekeltsége, melyet körülbelül 300 társaság vezetett be és összesen mintegy 700 millió dollárra tehető a munkásság kezében levő részvényérdekeltség. A társaságok a részvények megszerzését részletfizetéssel, alacsonyabb árfolyamon való átengedéssel könnyítik meg, s hogy a munkást vállalatukhoz kössék, magasabb osztalékot, sőt egy részük a részvénybirtoklás idejére különleges prémiumot fizet.

Az Egyesült-Államok szociálpolitikai törvénykezése igen hiányos. Az általánosságban elterjedt felfogás ugyanis, amely ilyen-nemű törvényes korlátozásokat egyenesen alkotmányellenesnek tart, abból indul ki, hogy a felnőtt amerikai munkásra nézve sérelmes, ha az állam a munkafeltételekre befolyást gyakorol. Így csak a női és gyermekmunkára nézve állanak fenn korlátozások, azonban ezek is igen eltérőek az Unió 49 államában. A washingtoni *Labor Department* (munkaügyi minisztérium) sztrájkok esetén való közvetítése a legtöbb esetben csak felvilágosító munka természetével bír és csak igen ritkán jár kötelező erejű határozatokkal. Éppoly kevésbé áll fenn korlátozás a munkaidőre nézve, amely általában a 8-órás munkaidőt túlhaladva heti 48—60 munkaórát tesz ki és csak igen lassu fejlődés tapasztalható 1923 óta a rövidebb munkaidő irányában.

A munkabérvizonyokat tanulmányozva, T. azokat igen különbözönek találta az Egyesült-Államok területén, annyi azonban megállapítható, hogy a munkásság keresete jóval magasabb és könnyebb életfenntartást tesz lehetővé, mint Európában. Amerika és Németország munkabéreinek összehasonlítására szolgál az a meggon-dolás, mely szerint az Egyesült-Államok 1926. évi átlagos munkabérindexe az 1914. év alapulvételével 229, míg ugyanezen évben az életfenntartás indexe 166, a reális munkabérindex tehát a $229 : 166 = X : 100$ arány alapulvételével 138-ra emelkedett. Németország 1926. évi átlagos munkabérindexe 160, az életfenntartásé 145, tehát a reális munkabér arányszáma mindössze 110-re emelkedett. Ezen két szám, 110 és 138, egybevetésével kapnók meg az átlagos különbözetet a német és az amerikai munkabérek között, azonban összehasonlításra e két adat csak azon esetben volna alkalmas, ha — eltekintve az átlagosan kiszámított munkabérindex irreális voltától — a kiindulópontul választott 1914. évi amerikai és német

munkabérek megegyeztek volna. E kérdés tisztázásába a szerző azonban nem bocsátkozik bele.

Az Egyesült-Államok szociálpolitikájának egy érdekes megnyilatkozása a bevándorlás korlátozása a háború után, amely a munkapiacon mesterséges keresletet teremtett. Ennek eredményeképpen egyrészt a munkabér emelkedett, másrészt pedig a munkás-kereslet kívánatossá tette a termelés racionalizálását, amely viszonyban annál nagyobb mértékben emeli a termelés határfokát, mennél nagyobb árutömegek állíthatók elő. Minthogy pedig az amerikai piac szinte korlátlan felvevőképessége nem szabott határt a termelés emelésének, ennek fejlődése ismét újabb munkástömegek elhelyezkedését biztosította. A termelés eredményességének emelkedése az árak leszállását előidézve, másfelől az életfenntartást is megkönnyítette. Így a gazdasági élet körforgása a munkabér emelésével — látszólag paradox módon — volt befolyásolható a termelés gazdaságosságának javára, ami azonban kizárólag az Egyesült-Államok már meglévő bőséges tőkéiből és adott nagy felvevőképességű piacából indulhatott ki. T. most már mindebből arra a következtetésre jut, hogy a termelési költségeknek ilyen módon való csökkenése addig tarthat, amíg tőke elegendő mértékben áll rendelkezésre és a piac felvevőképessége még tart; mihelyt ezek a feltételek megszűnnek, áremelkedés áll be. A szerzőnek ezen utóbbi nézetét azonban nem oszthatjuk, minthogy pl. a piac telítettségének beállása áreséssel jár, ami a termelés megcsappanásával és ennek következtében a munkás-kereslet alábbhagyásával a munkabérnek szintén csökkenését, de a termelési költségek emelkedését idézi elő.

Neményi Endre.

Apercu de la démographie des divers pays du monde 1927. La Haye. 329 old.

A statisztika ma már alapja jóformán minden tudományos kutatásnak és gazdaság- vagy szociálpolitikai célkitűzésnek. A statisztikai munka kiindulópontja, forrásainak gerince pedig mindenkor a népességi statisztika. Ez a két körülmény eléggé körvonalazza egy olyan műnek hivatását, mely a földkerekség valamennyi számbajövő területének tartalmazza demográfiai adatait. A Nemzetközi Statisztikai intézet (*Methorst H.W.* szerkesztésében) az 1925-ös „Apercu“ folytatásaképpen adta ki az előttünk fekvő könyvet, mely természetszerűen az egyes államok gyűjtötte adatokon épült föl. A szerkesztő feladata tehát kimerült az anyagnak lehető tökéletes összegyűjtésében (ami sokhelyütt nehézségbe ütközött) és átnézetes összeállításában. A munka azonban így is teljes értékű; hiszen épp a demográfiai statisztika az, amely legtöbbször egyszerű enumerációval megfogható.

A könyv két főrészt ölel fel. Az első statisztikai jellegű; dimensionális adatokon kívül tartalmazza az egyes országok népességének sűrűségét és tagozódását, nem, születési hely, nemzetiség, anyanyelv, vallás és műveltség szerint. A második rész felöleli a dinamikai adatokat: házasságokat, válásokat, születéseket és halálozásokat.

Külön értéke a műnek az arány- és viszonyszámok teljes gyűjteménye.

Viener Andor.

Folyóiratok szemléje.

BANK-ARCHIV.

XXVII. évfolyam.

Heft 13. *Heumann, Carl: Entwicklung des Effektengiroverkehrs. Notwendigkeiten und Möglichkeiten.* Szerző 10 német „Kassen-Verein“ (Berlin Breslau, Dresden, Essen, Frankfurt a. M., Hamburg, Köln, Leipzig, München és Stuttgart) üzleti jelentései alapján a német értékpapir-giroforgalom fejlődését vizsgálja. Ennek kapcsán megemlíti, hogy az „Arbeitsgemeinschaft Deutscher Effektengirobanken“ korábban határozatot hozott, mely szerint a kötelékébe tartozó „Kassen-Verein“-eknek nem egedélyezte azt, hogy értékpapir-giroforgalmukba külső tagokat is bevonjanak. Azok az indokok, melyek e határozat meghozatalában közrejátszottak, a giroforgalom fejlődése által megdőlték. Eppen ezért Heumann rámutat annak a közérdek szempontjából szükséges voltára, hogy a német értékpapir-giroforgalomnak biztonságáért és gazdaságosságaért való felelősségben minél többen osztozzanak. — *Zwiedineck-Südenhorst, Otto: Kreditwucher und Bankenkartell.* — *Simon, H. A.: Das amerikanische Freigabegesetz.* — *Wolff, Alfred: Kein Abtretungsstempel bei Sicherungssessionen.* — *Bírósági döntvények.*

Heft 14. *Simon, H. A.: Das Kriegsschadenschlussgesetz.* — *Hermann, Kurt.: Die Ausdehnung des Bankkredits in den Vereinigten Staaten im Jahre 1927.* Az Északamerikai Egyesült-Államok hitelbankjainál a hitelnyújtások nagyarányu kiterjesztése az 1927. évben éppen úgy megfigyelhető volt, mint az 1922. és 1924. években. A hitelek kibővítésének számszerű megállapítása és a gazdasági helyzettel való összefüggésüknek megvizsgálása az Északamerikai Egyesült-Államok Reserve-Board-jának bankstatisztikája alapján válik lehetővé. Az Északamerikai Egyesült-Államokban működő összes bankok aktív és passzív ügyleteiket évenként egyszer (mindig június 30-án) statisztikailag kimutatják. Az Északamerikai Egyesült-Államok összes bankjai hitel- és letéti üzletágainak főbb mérlegkételei az 1923—1927. években a következőképen alakultak:

Év	Váltók és előlegek	Érték- papirok	Összes- hitelek	Összes- tétélek
	állománya az év június 30-án millió dollárban.			
1923.	30.189	13.716	43.905	40.653
1924.	31.218	14.081	45.299	43.369
1925.	33.657	15.357	49.014	47.575
1926.	35.965	15.804	51.769	49.695
1927.	37.131	16.803	53.934	51.612

Szerző részletesen vizsgálja az Északamerikai Egyesült-Államok u. n. szövetségi és egyéb bankjainak fontosabb mérlegkételeit a heti, havi és évi kimutatások alapján, majd a bankhitel konjunkturaingadozásai-
val és az amerikai bankhitel strukturaváltozásai-
val foglalkozik. Végül megállapítja, hogy az amerikai tőkepiac nagyarányu felvevőképessege nem csupán a tőkeképződés eredménye. A kibocsátott értékpapírok

jelentékeny részét a bankok közvetve — az értékpapírfedezettel nyújtott hitelek révén — vagy közvetlenül az értékpapírok megvételével veszik fel. A tőkeképződés részben csak a bankhitel strukturaváltozásának eredménye, mely egyidejűleg a pénztőke felhasználásának struktúraváltozásában is jelentkezik. Eddig csupán a megtakarított tőkék állottak a hosszulejáratu hitel szolgálatában. A bankhitel strukturaváltozása azt jelenti, hogy most már a rövidlejáratu tőkék (a pénztári állományok és a rövidlejáratu tartalékok is) a termelés és a fogyasztás rendelkezésére állanak. A bankhitelnek ezen új alakulása végeredményben a készpénznélküli fizetési forgalom kiterjedésén alapszik. Ezzel kapcsolatban megemlíti még az amerikai államadósságok gyors törlesztését. Az amerikai államadósságok netto összege az 1921—1927. években jelentékenyen csökkent, ami az alábbi kimutatásból kitűnik:

	nettó államadósság millió dollárban
1921 december 31-én	23.521.1
1922 december 31-én	22.747.5
1923 december 31-én	21.763.9
1924 december 31-én	20.792.2
1925 december 31-én	20.046.6
1926 december 31-én	18.975.3
1927 október 31-én	18.241.1

Az Északamerikai Egyesült-Államokban a legutóbbi években történt értékpapírkibocsátások egy része csak állampapírok átalakítása volt, tehát nem jelentenek megtakarítások révén elért tőkeképződést. — Koch Arwed: *Rembourskredit im Recht.* — Raps, Fr.: *Die Schweizerischen Stempelabgaben nach der Novelle vom 22. Dezember 1927.* — Nochmals: „Die öffentlichen Sparkassen im wechselgeschäftlichen Verkehr.“ Simonson-nak a Bank-Archiv folyó évi 12. számában hasonló című cikkével Alfred Karger és Joseph Cremer polemizálnak. — *Schärfere strafrechtliche Verfolgung von Scheckbetrügereien.* A „Centralverband des Deutschen-Bank und Bankiergewerbes“ a többi német gazdasági érdekképviseltek nevében is a porosz pénzügyminiszterhez beadványt intézett, melyben a csekkel üzött visszaélésekre hívja fel a figyelmet. — *Bíróági döntvények.* — A statisztikai részben: Kroszewski, Paul: *Die Fortschritte in der Stabilisierung der Währungen* című cikkében a fontosabb európai valuták stabilizálását feltüntető diagrammokat közöl.

Heft 15. Neumann Fritz: *Erststellige Hypotheken.* — Lilienthal F. *Gemeinnützigkeit als Steuerbefreiungsgrund für kommunale Bankinstitute.* — Aschenbrenner Philip: *Müssen schwebende Börsen-Termingeschäfte in der Bilanz von Aktiengesellschaften und Kommanditgesellschaften auf Aktien berücksichtigt werden?* Bíróági döntvények. — Könyvismertetések. — Az „Arbeitsausschuss deutscher Verbände“ felhívása.

Heft 16. *Verminderung und Beilegung von Wettbewerbsstreitigkeiten zwischen Banken, Sparkassen u. Genossenschaften.* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes, a Deutsche Sparkassen- und Giroverband, a Deutsche Genossenschaftsverband, a Generalverband der deutschen Raiffeisengenossenschaften és a Reichsverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften vezetői Berlinben f. é. április havában tárgyalásokat folytattak abból a célból, hogy nevezett érdekképviseltek tagjai között, — amennyire lehetséges — az üzleti versenyből származó vitákat csökkentsék és az ily vitáknak a szervezendő „kiegyenlítő helyek“ révén való gyors elintézését lehetővé tegyék. Egyes kérdéseknek megvitatását (mint pl. a bankok, a takarékpénztárak és a szövetkezetek munkaterülete elhatárolásának kérdését) a tárgyalásokból előre kirekesztették. A létrejött meg-

egyezés főbb pontjai a következők: 1. A legitim és a meg nem engedhető verseny elhatárolásának tárgyi irányelvei tekintetében: Az említett érdekképviseltek tagjai közé tartozó német hitelintézetek üzleti propagandáját sohasem szabad más hitelintézet lekicsinylésével egybekötni. A hitelintézeteknél szokatlan erőszakos reklám felhasználását az érdekképviseltek tagjaiknak nem engedhetik meg. A tárgyalásokban résztvevő érdekképviseltek elhatározták, hogy azokat a visszaéléseket, melyet a készpénznélküli fizetési forgalomnak az ügyfélszerzés céljaira való felhasználásából származnak, meg fogják gátolni. Meg nem engedhetőnek tartják azt is, hogy a jelzálogkölcson nyújtó takarékpénztárak a jelzálogadásra nyomást gyakoroljanak; nem szabad valamely takarékpénztárnak a jelzálogkölcson nyújtását egy szövetkezeti tag számára az illetőnek a szövetkezetből való kilépésétől függővé tenni. Az érdekképviseltek a német valutának a fennálló banktörvény által biztosított stabilizálására való tekintettel nem engedhetik meg a kötelékükbe tartozó intézeteknek azt, hogy a nyilvánossághoz, ügyfeleikhez intézett felhívások útján (finom aranyalapra, vagy valamely külföldi valutára szóló) u. n. „értékálló számlák“-nak vezetésére ajánlkozzanak. Az érdekképviseltek ugyan egyértelműleg a német pénzügyi politika egyik legsúlyosabb hibájának tartják a banktitkoknak a német törvényhozás által történt korlátozását és egyesült erővel fognak a banktitkoknak a régi terjedelmében való visszaállítására törekedni, de míg e korlátozó rendelkezések fennállanak, addig összes tagjaikra nézve a lojális verseny szempontjából is azok teljes mértékben való betartását kötelezőnek tartják. Éppen ezért nem engedhetnek meg tagjaiknak bármily propagandát vagy reklámot, mely alkalmas lenne arra, hogy a közönség körében azt a benyomást tegye, mintha az illető pénzintézet a vonatkozó rendelkezéseket kevésbé tartaná be pontosan, mint más pénzintézet. 2. A tárgyalásokban résztvevő érdekképviseltek a tagjaik közötti ellentétek kiegyenlítésére 1928 június 1-i hatállyal területi felosztás alapján, u. n. „kiegyenlítő helyeket“ szerveznek. E felállítandó szervek kerületeinek és az egyes kerületek számára kijelölt bizalmiférfiaknak jegyzékét az érdekképviseltek felhívások útján fogják tagjaikkal közölni. Ha a hitelintézetek egyik csoportja (bankok, takarékpénztárak vagy szövetkezetek) tagjának a másik csoport egyik tagjával szemben panasza merül fel, akkor először az illető csoportok bizalmi embereinek kell a kiegyenlítést megkísérelniök. Más csoport bizalmiférfiainak bevonására csak akkor kerül sor, ha azt az érdekelt felek egyike kívánja, vagy a felmerülő vita általános érdekű és elvi jelentőségű. Ha valamely kerület „kiegyenlítő helyén“ a bizalmiférfiak a felmerülő vitában megegyezésre nem tudnak jutni, akkor az érdekképviseltek vezetői döntenek el a vitát. A kerületi kiegyenlítő helyek bizalmiférfiainak egyhangú határozata alapján a fenti megegyezésben részt nem vett állami bankok helyi fiókjai vagy más közjogi jellegű bankok is bevonhatók a kiegyenlítő szerv működésébe. — *Veranlangung der öffentlichen und dem öffentlichen Verkehr dienenden Sparkassen zur Körperschaftssteuer und Vermögenssteuer.* A német birodalmi pénzügyminiszter egyik legújabb rendeletének ismertetése és kommentálása. — *Lenzen Georg: Lombardgeschäfte.* A lombard üzletnek jogi szempontból való tárgyalása, különös tekintettel a német viszonyokra. — *Kerschagl Richard: Die Währungsreformen in der Balkanstaaten. Griechenland, Rumänien, Jugoslawien, Bulgarien.* 1. Görögország valutájának stabilizálására irányuló törekvések az elmúlt években (1922 áprilisában és 1926 januárjában) nem jártak eredménnyel. 1927 elején a görög kormány az ország pénzügyi szanálása céljából a Nemzetek Szövetségéhez fordult. Miután a Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottsága Görögország pénzügyi helyzetéről kimerítő adatokat szerzett be, a görög kormány 9 millió angol font külföldi kölcsön felvételéhez kérte a Nemzetek Szövetségének

hozzájárulását. 1927 szeptember 21-én a Nemzetek Szövetsége és a görög kormány között egyezmény jött létre, mely a Görögország pénzügyi rekonstrukciójára vonatkozó tervezet összes részleteit magában foglalta. 1927 október 27-én a régi görög Nemzeti Bank lemondott bankjegykibocsátási privilégiumáról, az új görög jegybank (Görögország bankja) javára. Az új görög jegybank statútumait törvényerőre emelték. A görög kormány és a Nemzetek Szövetsége között létrejött egyezménynek a görög nemzetgyűlés által történt ratifikálása után, a Nemzetek Szövetségének hozzájárulásával, 1928 januárjában kibocsátották a 9 millió angol font névértékű görög szanálási kölcsönt. A görög új jegybank átvette a régi Nemzeti Bank összes aktíváit. A régi és új görög jegybank közötti viszonyt még nem rendezték teljesen. Az új görög jegybank alaptőkéje 400 millió drachma; a kibocsátandó bankjegyek fedezetéül legalább 40%-os arany- vagy aranyértékű devizafedezet szolgál. A jegybank köteles bankjegyeit aranyértékű devizákban beváltani, de csak 10.000 drachmán felüli összegben. Az új jegybank privilégiumát, mellyel 1960-ig ruházták fel, elveszti, abban az esetben, ha nem sikerül a görög valuta stabilizálását biztosítani. A görög jegybankreformmal kapcsolatban az összes görög kereskedelmi bankokat havi mérlegek felállítására és azoknak a görög kormánnyal való közlésére kötelezték. A régi görög jegybank megtartotta azt a jogát, hogy régi statútumai értelmében kereskedelmi ügyleteket lebonyolíthasson. Emellett elnyerte a jelzálogkibocsátási privilégiumát. Görögország „népszövetségi kölcsöne” felvételének előfeltételeül az új görög jegybank felállításán kívül a kisázsiai görög menekültek ügyének végleges rendezését és Görögország külföldi adósságainak szabályozását tűzték ki. 1927 áprilisában Görögország Angliával egyezményt kötött, mely szerint Anglia a görögöknek szállított hadianyag ellenértékéről lemondott, az angol csapatok által okozott károk kárpótlásául és akkor a fennmaradó görög államadósság összegét Angliával szemben 21.4 millió fontban állapították meg, mely 62 év alatt, félévi részletekben törlesztendő. Az Északamerikai Egyesült-Államok is megegyeztek Anglia példájára Görögországgal, a lényegesen redukált — 15 millió dollárny! — görög államadósságnak 62 évi törlesztésében. Franciaországnak Görögországgal szemben 664 millió aranyfrank követelése, míg Görögországnak Franciaországgal szemben 468 millió aranyfrank ellenkövetelése van. A Franciaország javára mutató 196 millió aranyfrank összeget 180 millióra redukálták, de Franciaország és Görögország kölcsönös államadósságok rendezése ügyében még nem tudtak véglegesen megegyezni. 2. Sokkal kevésbé előrehaladott stádiumban van *Románia* valutájának stabilizálása. A lei stabilizálását külföldi kölcsön igénybevételeével akarják biztosítani. A román szak körök szerint a lei kb. 100 lei = 3.20 svájci frank alapon akarják stabilizálni (tehát a régi aranyparitás 2 százalékán). A román Nemzeti Bank 1928 februárjában tartott közgyűlésén a bank kormányzója utalt arra, hogy a lei árfolyama már ténylegesen, ha nem is jogilag stabilizálódott és a jogi stabilizálás is a legalkalmasabb pillanatban be fog következni. 3. *Jugoszláviában* a dinár árfolyama hosszabb idő óta 1 dollár = 56.6—56.9 dinár között mozog, de az S. H. S. államadósságainak rendezése előtt a dinár végleges stabilizálásáról nem lehet szó. 4. Legkevésbé haladt előre *Bulgária* valutájának stabilizálása. Bár 1926-ban Bulgária által a „Menekültek kölcsöné”-nek a Nemzetek Szövetsége támogatásával történt felvétele alkalmával a bolgár Nemzeti Bank ujjaszervezése és a bolgár népszövetségi kölcsön megszerzése ügyében is történtek tárgyalások, de egy lényeges pontban nem jött létre megegyezés. T. i. a Nemzetek Szövetsége a bolgár jegybank teljes függetlenségét és annak részvénytársasági alapon való ujjaszervezését kívánja. Ezzel szemben Bulgária továbbra is ragaszkodik állami jegybankjához, hogy a külföldi tőke befolyását a jegybank igaz-

gatására és hitelpolitikájára a lehetőség szerint elhárítsa. — *Cremer Maria: Die öffentlichen Banken Polens.* A lengyel agrárbank és a „Belföldi gazdaság bankja”-nak üzletmenetét és főbb mérlegtételeit ismerteti. — Birósági döntvények. Sz. K. T.

Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

XX. Band, III—IV. Heft. Stuttgart, 1928.

Mályusz Elemér: Geschichte des Bürgertums in Ungarn. Nemcsak magyar vonatkozásánál, de tudományos eredményeinél fogva is igen érdekes tanulmány, mely négy fejezetben kísérel meg a magyar polgárság gazdasági fejlődésének és önálló társadalmi osztállyá való kialakulásának történetét felvázolni. Az elsőben a városok keletkezésével foglalkozik. A XIII. század elején jöttek létre legrégibb városaink; lakosságuk két elemből tevődött össze: az egyik a „hospites”, a másik a „cives”. Az előbbi nagyrészt német és vallon bevándorlókból, az utóbbi a várjobbágyok sorából került ki; mindkét kategória társadalmilag a nemesség és a nem-szabadok között állott és kisebb helységeken telepedett le. E telepek közül egyesek fejlődésnek indulva, vásárjogot és szabad biróválasztási jogot kaptak, vagyonuk felett szabadon rendelkezhettek, majd a megye joghatósága alól is felszabadulva, közvetlenül a királynak rendeltettek alá. Expressis verbis IV. Béla adja meg először a városoknak — huszonhatnak — ezt a privilégiumot, Zsigmond pedig 1405-ben az országgyűlésre is meghívja őket, ami elismerésüket külsőleg is kifejezésre juttatta. Nem áll azonban az, hogy a magyar királyok a városvédelemre és fejlesztésre tervszerűen és céltudatosan törekedtek volna. Sokszor elzálogosították vagy elajándékozták azokat, úgyhogy függetlenségüket is elvesztették. Tehát nem a királyoknak, nem az államhatalom céltudatosságának, hanem saját lakosságuk gazdasági erejének köszönhették a városok fejlődésüket. És ez mindig pénzkérdésen mulott, tekintve, hogy a királyok szemében a városoknak csak annyi értékük volt, amennyit pénzben jelentettek állandó és magas adóik és a rendkívüli hadiköltségekhez való hozzájárulásaik révén. Minthogy Magyarországon csak igen kevés város tudta e magas áldozatokat meghozni, a 800 városi privilégiumot élvező helységnek csak kis töredéke volt tényleg város.

Emelkedésük lényegileg nem jogi, hanem *gazdasági* tényezőktől függött. A 800 „város” a XV. században, épügy, mint a XVIII-ban tulnyomóan mezőgazdasággal és háziiparral foglalkozott, úgyhogy szokásos megnevezésük („mezőváros”) igen karakterisztikusnak nevezhető. A szűkebb értelemben vett városok csupán abban különböztek a többitől, hogy jóval nagyobb kereskedelmük volt. Az első városalapító faktor Mályusz szerint a *lakosság kereskedelemhez való hajlandósága*. Ezért urbanizálódtak inkább a német lakosságú helységek, mint a magyarok, mert utóbbiakban a kereskedelem iránti érzék — akárcsak napjainkban — roppant csekély volt. A másik faktor független a lakosságtól és ezért külső tényezőnek nevezhető. Ez a királyi udvar helybeni tartózkodása, vagy a kereskedelemnek kedvező földrajzi fekvés, ami a fejlődésnek az első lökést adta. Esztergom és Székesfehérvár az Árpádok korában, Buda a tatárjárás után az *udvar székhelye*. Óbudából is csak akkor lesz nevezetesebb helység, amikor I. Károly óta a királyi özvegyek lakhelyeül szolgál. Az udvarnak mint fogyasztó és újabb igényeket teremtő centrumnak vonzási ereje, ipartelepítő és kereskedelemre indító képessége a városi fejlődés egyik fontos előmozdítója. A többi városok — a *bányavárosoktól* eltekintve — a legfontosabb *kereskedelmi útvonalakon* feküdtek, így Sopron az osztrák határnál, Pozsony a Dunánál és a többi északi városok a lengyel és cseh utak mentén. Ugyanilyen kedvező fekvése volt a fenti négy városnak. Szeged az egyedüli kivétel, melynek lakosai azonban borkereskedést folytattak, valószínűleg a Balkán felé.

A belső faktor hiányát látjuk pl. Tata városánál: termékeny talajon, a pozsony-budai és győr-székesfehérvári utvonalon feküdt, Mátyás és Zsigmond királyok is sokszor tartózkodtak itt udvarukkal és minden adottság ellenére sem tudott várossá fejlődni, mert a lakosságban hiányzott ehhez a képesség, hiányzott a kereskedelmi érzék. A városfejlesztő kereskedelem lényegében *külkereskedelem* volt. Az *áru megállító jog* révén kényszerítették a külföldi kereskedőket, hogy áruikat a városban eladják. E jog lényege mindenütt a város lakosságának érdekeit előmozdítani a külföldi és a szomszéd városokban lakó kereskedők elnyomása által. Ezek és más hasonló előjogok a kereskedelem emelésének középkori eszközei.

A *polgárság* gazdasági életét a politikai, vagyis a háborús viszonyok determinálták. A városok vastag falakkal voltak körülvéve, melyen belül a lakosság katonai fegyelem alatt állott, sőt ők voltak ágyuöntődéik és puskapormalmaik révén a hadsereg tűzérési szálítói. A legtöbb város igyekezett magát egy gazdasági övvel körülvénni, melyből magát ellátta és ahol produktumait elhelyezte. Ezért minden eszközzel törekednek falvak megszerzésére, hogy azután felettük ispánjaik útján földesuri jogukat gyakorolják. A XVII. század elején már a városok ismertető jele az ilyen gazdasági kerület és ezért az országgyűlés részéről csak azok a városok ismertettek el mint olyanok, amelyek földesurak, vagyis melyeknek jobbágyaik voltak. A földesuri joghatóságon túl fekvő területek felett pedig céltudatos gazdaságpolitikájukkal szereztek meg az uralmat. Az adásvétel a városon kívül vagy a kapuk előtt, a falvakon való „bátyuzás”, szigorúan tiltva van, úgyhogy a parasztság kénytelen a piacra bejönni és ott közvetlenül áruját eladni. A spekulációt minden lehető eszközzel megakadályozták. Az ipari produktumok elhelyezését a környéken a céhkényszer és a kontárok üldözése útján biztosították. Szerző megállapítása szerint a *magyar céhek élete és belső szervezete az általános európaival teljesen megegyezik, más szóval, specifikus sajátosságai nincsenek*. (Nézetünk szerint, melyet az újabb kutatások eredményei támogatnak, ez utóbbi megállapítás téves.) A középkorban minden város különálló egység, melynek egoista gazdaságpolitikája a világot két részre osztja: lakóira és az idegenekre. Idegen minden és mindenki, ha a városon kívül van. Csak a külső körülmények kényszerítő hatása alatt kezdenek egyes városok szövetkezni és ezekből a tömörülésekből alakulnak ki a *városszövetségek*. (A hét bányaváros, a szepesi városok szövetsége 1485-ből stb.) Mindazonáltal az egyes csoportok egymástól idegenek maradtak és csak a XVIII. században, a felvilágosodás korában, indul meg egy belső közeledés a városok lakói között, amint az a szellemi és irodalmi életben kifejezésre jut. Az abszolutizmus is előmozdította ezt, mert a városok lokálpatrióta gazdaságpolitikáját letörve, szárnyat adott a liberalizmus általánosodásának, ami a polgárságot is egyesítette és *osztályöntudatra* ébresztette. Szerző ezt a folyamatot a *sedes tavernicalis* fejlődésével illusztrálja. A *nemesség* a török veszedelem elől az északmagyarországi városokba menekült, hol azonban bizalmatlanul fogadták és hovatovább kénytelen volt nemesi előjogai egy részét feladni, a városi terhek viselésében résztvenni stb. Minthogy a nemesek magyarok voltak és mivel a városi vezetésben is csakhamar szóhoz jutottak, a XVIII. század végétől már azt látjuk, hogy *a legtöbb városban a nemesség az uralkodó réteg*, belőlük kerülnek ki a bírák, tanácsnokok, követek stb. A városi lakosság német marad, de magyarok vezetik. Ennek egyik következménye az volt, hogy a nemesek nem képviselték eléggé a városi polgárság érdekeit s minthogy előjogaik ugyanazok voltak, mint a többi nemeseké, nem sokat törődtek városi polgártársaik jogai-val. Legjobban megnyilvánul ez az 1790-i országgyűlésen, ahol egy városi kiküldött sem tiltakozott az ellen, hogy hivatalt csak nemes

vállalhasson, ami sok polgárfamilia existenciáját aláásta. Másik következménye pedig, hogy a felső magyar nemesi réteg befolyása alatt a német városi lakosság elvesztette kapitalisztikus gondolkodását. Az antikapitalisztikus szellem eltérjedése az oka, hogy a XVIII. században a magyar városokban élénk kereskedelem nem volt. Más szóval: a városok lakói teljesen átvették a nemességnek a kereskedelemmel szemben való idegenkedését. Látjuk, hogy szerző témája pragmatikus feldolgozását éppen a XVIII. század végével fejezi be, amikortól kezdve pedig polgárságról egyáltalában beszélni lehet, hogy — itt nem is említett — tudományos szempontból értékkel nem bíró általánosításoknak adjon helyet. Annál inkább sajnálhatjuk ezt, mert a tanulmány első fejezeteiben olyan momentumokra világít rá, melyek eddig az ismeretlenség sötétjében a tudomány számára feltárva nem voltak. Az egyébként igen figyelemreméltó tanulmány, mely tehát nagyrészt nem a polgárságnak, hanem a városoknak fejlődéstörténetét adja, alapjában véve nem teszi magáévá az újabb gazdaságtörténeti iskola megállapítását, mely az elsődleges városfejlődést a földjáradékot élvezők letelepedésére vezeti vissza. (A folyóirat többi cikkét legközelebbi számunkban ismertetjük.)

Schäfer L.

JAHRBÜCHER FÜR NATIONALÖKONOMIE UND STATISTIK.

128. Band. III. Folge. 73. Band. Drittes Heft. März 1928.

Dr. Emanuel Hugo Vogel: Die Theorie des volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und ihre Fortbildung durch eine evolutionäre Konjunkturtheorie. A modern konjunkturaelméletek a régi kríziselméletek alapján fejlődtek ki. A mai konjunkturaelméleteket négy főcsoportra osztja: 1. Pénz- és hitelkonjunktura-elméletek, melyek a gazdaság fejlődési menetében a döntő befolyást a pénzügynek és hitelügynek tulajdonítják. Képviselői: Sombart, Keynes, Wicksell, Irving, Fisher, Mitchell, Hahn, Schumpeter stb.; 2. Az új túltőkésítési elméletek (neuere Überkapitalisationstheorien), amelyek még a tőkeképzés régebbi felfogásához híven főleg a termelési javak gyártásában látják az egészen krízisekig fokozódó ingadozások alapelemeit. Képviselői: Cassel, Pohle, Spiethoff, Liefmann, Oldenberg stb.; 3. Az ár- és vásárlóerő-változásokra alapított konjunkturaelméletek. Képviselői: Zwiedineck, Stucken, részben Cassel és mások is; 4. A pszichológiai irányzatú konjunkturaelméletek, melyeknek főbb képviselői: Lawington, Esslen és az előbbi elméletek valamelyikével kapcsolatban többen mások is, így Cassel, Spiethoff, Böhm-Bawerk, Liefmann stb. Azt a konjunkturaelméletfajtát, amely mindig egyszersmind egy általános fejlődési elméletre van felépítve, röviden evolutionaris konjunkturaelméletnek nevezi. Egy általános gazdasági fejlődéselmélet alapelemei: a) Az elemi fejlődési tények, illetve azok szisztematikus csoportosítása; b) A fejlődésnek, mint dinamikus jelenségnek felfogása, amelynél fogva a fejlődés sem nem az organikus belső életnek az eredménye, sem nem csupán a milieu hatása, hanem egy a világ gazdaságba tagozódott nemzetgazdaságnál a gazdaság organikus alapjain való létezés, amelyhez mint leglényegesebb, a gazdasági vezető akarata tartozik; c) Hogy a mai konjunkturaelmélet alapja a fázismozgások elmélete legyen. A gazdasági fejlődéselméletnek és termékenységi elvnek, valamint az univerzálisztikus gazdaságtannak kritikai vizsgálata alapján fenti elvek részletes fejtegetését adja. — *Julius Domány: Internationale finanzielle Relationen.* — *F. Heyer: Die britische Hochseefischerei nach dem Kriege.* — *Hellmuth Wolff: Die Verkehrsunfallstatistik.*

128. Band. III. Folge. 73. Band. Viertes Heft. April 1928.

Dr. Emanuel Hugo Vogel: Die Theorie des volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und ihre Fortbildung durch eine evolutionäre Konjunkturtheorie. (Folytatás.) A konjunkturafogalom általános jel-

legű dinamikus fogalom, amelyet három momentum jellemez: 1. a makroszkópikus momentum a szemléletmódban, vagyis a nemzetgazdasági történésben a mozgási irányt jellemző ismertetőjelek általános összefoglalása; 2. a konjunkturamozgalomnak ciklikus lefolyása az egymáshoz kapcsolódó és egymást kiegészítő fázisképekben való szemléltetés útján, amelynek szabályos és okozati összekapcsolása az elméletileg elismert konjunkturaprognózt szolgáltatja; 3. a konjunkturális mozgásnak viszonya egy attól különböző gazdasági alapmozgástól. A konjunktura nélküli gazdaság fogalma azzal áll összefüggésben, hogy van-e fázismozgás nélküli gazdaság. A konjunkturapolitikának a feltétele egy megbízható konjunkturaprognózis. A dolgozat további része a nemzetgazdaságtan mozgási jelenségeivel: az alapmozgással, konjunkturaciklussal, szezoningadozással foglalkozik, majd a német és amerikai gyakorlatnak az évszaki ingadozást kikapcsoló eljárásának módszerét ismerteti. — *Dr. Paul Schulz-Kiesow: Die Finanzierung des Aufschwunges durch Mobilisierung alter und neuer Warenvorräte vermittels der regulären Geldschöpfung.* A Reichsbank adatai alapján statisztikai igazolása annak az elméleti tételnek, hogy a váltótárca terjedelme döntő befolyást gyakorol a bankok primär tevékenységének terjedelmére. Elméleti indokolása azon tételnek, hogy a reguláris pénzkibocsátás a mozgatható reálvagyon nagyobb kihasználását lehetővé teszi. — *Gerhard Albrecht: Arbeitsgemeinschaft, Betriebsgemeinschaft, Werksgemeinschaft.* A gazdasági és szociális élet kérdéseiben a kollektív alakulatok szükségessége vitathatatlanul a kapitalisztikus gazdasági rend korlátlan individualizmusának a reakciója. Ily módon azonban oly helyzetbe kerültünk, hogy ez a szükségszerű kollektívizmus megbénítja az egyének egészséges erejét. A szükségszerű kollektívizmusnak az a veszélye, hogy mindent áldozatul vet az organizáció gondolatának. Eppen ezért teljes méltánylást érdemelnek azok a törekvések, amelyek ezen megismerés alapján az egyéniség értékét hangsúlyozzák az organizációs elemmel szemben.

R. L.

THE ECONOMIC JOURNAL.

XXXVIII. kötet. 150. szám. 1928. június.

J. H. Sloan: The Business Prospects in the United States. Az 1927. év második felében és 1928 elején az Északamerikai Egyesült-Államok gazdasági helyzete nem volt egész olyan kedvező, mint az azt megelőző időben. Ez a visszaesés azonban nem volt aggasztó és csak átmenetinek tekintendő. Nagyon valószínű, hogy az Egyesült-Államok gazdasági prosperitása újból lendületesen fog fejlődni. E prosperitás alapja ugyanis az ország kimerithetetlen természeti kincsei mellett nagy technikai fejlettsége és az a tény, hogy a termelés mennyiségi eredménye gyorsabban növekszik, mint amekkora a népesség számának a szaporulata. — *H. Clay: The Liberal Industrial Report.* Angliában a liberális párt egy általa megszervezett bizottság útján tudományosan megvizsgáltatta Anglia gazdasági helyzetét, hogy a jövő gazdasági politikájának kívánatos irányelveit megállapítsa. A bizottság munkája komoly tudományos értékű. Érdekes, hogy a jelentésről a munkáspárt azt állítja, hogy programját plagizálja, a konzervatív párt pedig azt, hogy közhelyeket tartalmaz. Angliában tehát a három nagy politikai párt gazdasági programja nyilvánvalóan sok vonatkozásban megegyezik. — *Sir Josiah Stamp: Taxation, Risk-Taking and the Price Level.* A cikkíró D. H. Robertson-nal polemizál. — *A. L. Bowley: Notes on Index Numbers.* — *A. C. Pigou: An Analysis of Supply.* — *G. F. Shove: Varying Costs and Marginal Net Products.* — *G. A. Duncan: The Irish Free State Budget.* — *J. M. Keynes: The Amalgamation of the British Note Issues.* — *Charles Gide: Yves Guyot.*

V. I.

Világgazdasági visszapillantás az 1927. évre.

II. Nemzetközi árucseré- és kereskedelmi politika.¹

1. A nemzetközi árucseré új irányai.

A múlt évben ugyanezen rovatban rámutattunk azokra a változásokra, melyek a nemzetközi kereskedelmi forgalomban a háború után felléptek. Az azóta nyilvánosságra jutott újabb adatok csak megerősítették az ott levont következtetéseket. Kitűnik ez az itt következő táblázatból, melyet a Nemzetek Szövetségének gazdasági és pénzügyi osztálya állított össze:²

Világ r é s z e k	Népesség 1926-ban	Nyersanyagok és élelmiszerek termelése			Kereskedelmi forgalom		
		1924	1925	1926	1924	1925	1926
		az 1913. évi adatok százalékában kifejezve					
a) Kelet- és Közép- Európa Oroszország nélkül --- --- ---	104	83/6	97/9	92/5	73	84	83
Oroszországgal --- ---	101	81/2	101	102	64	75	75
b) Európa többi részei	106	101/2	105/7	93/6	97	100	99
Európa Oroszország nélkül --- --- ---	105	92/4	101/3	92/5	90	95	95
Európa, Oroszországgal	103	89/90	102/3	98	85	91	90
Észak-Amerika --- ---	123	117/9	127/8	131/2	127	139	150
Közép-Amerika --- ---	105	169/78	166/73	157/62	133	133	133
Délamerika --- ---	129	117	125	129/31	91	103	104
Afrika --- --- ---	109	135/8	144/5	139/41	97	108	112
Ázsia, Oroszország nélkül --- --- ---	105	117/9	121/4	121/7	124	144	153
Óceánia --- --- ---	120	120/1	117/8	127	119	132	135
Az egész Föld --- ---	106	107/8	116/8	116/8	99	107	110

A táblázatban található kettősszámok a kétféle módszer szerint történt számítások eredményei.

E táblázatból a következőket állapíthatjuk meg:

1. 1926-ban a nyersanyagok és az élelmiszerek termelése körülbelül 17%-kal multa felül a háború előttit, a világkereskedelem 10%-kal, a népesség 6%-kal. Ennek következtében a föld lakoságára fejenként több nyersanyag és élelem esik most, mint háború előtt és a nemzetközi árucseré is jelentékenyen megnövekedett.

2. Az élelmiszerek termelése nem emelkedett olyan nagy mér-

¹ Rövidség céljából ezuttal eltekintünk a kereskedelmi mérlegek közlésétől, mivel azok a megfelelő statisztikai lapokban amugyis könnyen felfalálhatók.

² Mémorandum sur laproduction et le commerce Genève 1927.

tekben, mint az ipari nyersanyagoké. 1926-ban az élelmiszerek indexe 109 volt, az ipari nyersanyagoké 127. (1913-ra vonatkoztatva).

3. Európában úgy a termelés, mint a kereskedelmi index száma esett az 1925. évihez viszonyítva. Ennek a relatív esésnek két főoka van: *a)* az 1926-os termés általában gyengébb volt az 1925. évinél, *b)* az angol szénsztrájk.

4. A kelet- és középeurópai kereskedelem még 1926-ban is 25%-kal maradt el a háború előttihez képest. Még rosszabb indexszámot kapunk, ha a kelet- és középeurópai országok termeléséből kikapcsoljuk Oroszországot.

5. Az utolsó évek folyamán az Európán kívüli világrészek termelése és kereskedelme jóval nagyobb mértékben emelkedett, mint Európáé.

Végeredményben: Európa részesedése a világkereskedelemben a háború előttihez képest 18%-kal esett.

Lényeges eltolódást látunk emellett az egyes országok külkereskedelmi forgalmának értékadataiban is a háború előttiéhez képest. Ennek az utóbbi eltolódásnak a főoka az, hogy az *élelmiszerek árai nem emelkedtek olyan mértékben, mint az ipari termékeké*. Ez a körülmény lényegesen befolyásolta az egyes államok kereskedelmi mérlegét; az agrárexport államokét hátrányosan, az ipari országokét előnyösen. Kitűnik ez a következő táblázatból:³

Á l l a m	Az exportált áru értékindexe az importindex százalékában			
	1923	1924	1925	1926
<i>Kelet- és Közép-Európa:</i>				
Németország	83	96	97	106
Ausztria	105	107	—	—
Csonka-Magyarország	79	81	—	—
Cseh-Szlovákia	102	101	103	98
Oroszország	—	77	89	88
<i>Nyugat-Európa:</i>				
Anglia	128	122	119	123
Svédország	133	130	122	131
Svájc	114	108	109	—
<i>Dé'amerika:</i>				
Argentína	66	74	86	—
Paraguay	94	—	—	—
Uruguay	74	—	—	—
<i>Áfrika:</i>				
Algír	58	56	55	—
<i>Ázsia:</i>				
India	76	86	96	—

Ha a fenti táblázatban megadott jelzőszámok 100 fölé emelkednek, az azt jelenti, hogy az exportárindex az importárindex fölé emelkedett. Látható pl., hogy az ipari államok: Anglia, Svédország, Svájc, sőt még Csehország is eléggé előnyös helyzetben vannak. A Német-

³ Deuxième Memorandum sur la production et le commerce. Genève 1927. 67. old.

országgra vonatkozó adatok változása figyelmeztet a valutáris zavarok befolyására. Infláció alatt a belföldi árak általában a világpiaci árak alatt maradnak; defláció esetén a helyzet fordított és ilyenkor a munkabér súlyos problémát jelent a termelésben.

2. A nemzetközi árucseré akadályai.

Európának a világkereskedelemben elfoglalt domináló helyzete egyre jobban csökken. A háború okozta károk már nagyrészt helyre vannak hozva, de Európa még mindig beteg. Ennek az oka kézenfekvő: tőkehiány és a békeszerződések.

A békeszerződések győztesekre és legyőzöttekre osztották a népeket. Hatalmas területeket szakítottak ki magasabb kulturájú államszervezetekből s alacsonyabb kulturájú államszervezetekbe kényszerítették azokat. Egész sora keletkezett a kis államoknak, melyek mind féltékenységgel és bizalmatlansággal tekintenek szomszédjaikra. Mindez nem maradt hatás nélkül a nemzetközi kereskedelmi politikára sem. A nemzetközi árucserének ilyen módon előállott akadályait a következőkben sorolhatjuk fel:

1. *Behozatali és kiviteli tilalmak és korlátozások.* Alig van állam, amely ilyen korlátozásokat ne ismerne. E korlátok lebontásában Csonka-Magyarország a legelső között járt; 1925 január 1-én nálunk minden behozatali tilalmat megszüntettek.

2. *A külföldiekkel szemben tanúsított bánásmód.* Az egyes államok közötti bizalmatlanság következtében a külföldi állampolgárok, kereskedelmi megbízottaknak és ügynököknek idegen állam területére való beutazása és otttartózkodása rendkívül meg van nehezítve.

3. *Adóügyi nehézségek.* A fokozott adóterhek s az idegen állampolgárok iránti bizalmatlanság nemcsak a kétszeres megadóztatás veszélyét idézi elő (amennyiben ezt elhárító államközi egyezmények nincsenek), hanem bizonytalanná teszi a gazdasági számítást is. Példa erre a következő: 1925-ben rendeztük kereskedelempolitikai viszonyunkat Lengyelországgal és sikerült elérnünk azt, hogy a lengyelek megfelelő beviteli kontingenst biztosítottak a magyar bor számára. Rövidesen ezután a lengyel kormány lényegesen felemelte a bor fogyasztási adóját. Mivel Lengyelországnak számottevő bortermelése nincsen, azért ez az adóemelés csak a külföldi borokat, elsősorban a magyar származásúakat sújtotta s végeredményben ugyan hatott, mint egy hatalmas vámemelés.

4. *A szállítási tarifákkal és egyéb szállítási intézkedésekkel támasztott nehézségek.* Ezek különösen olyankor érvényesülnek, ha valamely állam azt akarja megnehezíteni, hogy más ország terményei az ő területén keresztül jussanak harmadik állam területére. Ilv célra természetesen igen sok eszköz kínálkozik.

5. *A legnagyobb kedvezményes elv megkerülése.* Manapság Európában minden állam állandóan tárgyal kereskedelmi megállapodásokról. Oka ennek az, hogy a vámtarifák folytonosan változnak. Ezek a tárgyalások legtöbbször elkeseredett, súlyos küzdelmeket jelentenek; senki sem ad engedményt a másiknak ellenengedmény nélkül.

Az ellenengedményeket azonban nemcsak a momentán tárgyaló másik állam kapja, hanem mindazok, akik legtöbb kedvezményes viszonyban vannak az engedmenytadóval. Ezért a helyzet az, hogy rendszerint a legkisebb engedmény is sokkal több veszteség az engedmenytadónak, mint amennyi nyereséget az az ellenfélnek jelent. Ilyen módon viszont a kölcsönös engedékenységek csaknem lehetetlenné válnék, ha nem találkoznék néha ut a legtöbb kedvezményes elv megkerülésére. A legegyszerűbb mód erre: a vámtarifák altételeinek további részletezése. Egyes országok bámulatraméltóan kifejlesztették ezt a rendszert; Franciaország vámtarifájának körülbelül 6000 tétele van. (A magyar vámtarifának csak 974).

6. *Közigazgatási eljárásokba burkolt protekcionizmus.* Legáltalánosabban ismert megnyilvánulása ennek az, mikor valamely ország az állategészségügyi intézkedések ürügye alatt nem bocsájt be idegen származású állatokat és állati termékeket. Ezt teszi például velünk Németország.

7. *A nemzetközi kartelszerződések.* Ezek magánjellegű beavatkozások a kereskedelem szabadságába, de mégis nagy akadályai a szabadárucserének. Sokszor erősebbnek bizonyulnak, mint egyes kormányok. Előnyük mindenesetre az, hogy bizonyos stabilitást teremtenek. A vámvédelmet ezért nélkülözhetővé nem teszik, mert a kartelszerződések egyik alapja éppen a fennálló vámhelyzet.

8. *A vámtarifák stabilitásának hiánya.* A vámtarifákban beálló folytonos változások sok esetben lehetetlenné teszik a megfelelő gazdasági számítást és elriasztják a kereskedőket külföldi üzletek kötésétől.

9. *A tulnaggy különbség a nyersanyagok és a fél-, valamint a készgyártmányok vámjai között.* Igen jó példát mutat erre az osztrák és cseh vámpolitika, a buza- és lisztvám közötti különbségekkel, amik lehetetlenné teszik lisztexportunkat s elfojtják malomiparunkat.

10. *A túl magas védővámok.* Ezek magukban is elég akadályai volnának az árucserének; amint azonban az előre bocsájtott okból látható, a „modern“ kereskedelempolitikának a védővám mellett ma már annyi egyéb fegyver áll rendelkezésére, hogy a vámtarifa magassága ma már egymagábanvéve korántsem lehet mértékadó arra, hogy melyik ország kereskedelempolitikájában van több protekcionizmus.

3. *Kísérletek a nemzetközi árucseré akadályainak csökkentésére.*

Minden ország igyekszik elhárítani azokat az akadályokat, melyek exportjának útjában állanak. Ez csak ellenengedmények fejében lehetséges. A legnagyobb kedvezményes elv folytán az engedmény rendszerint többet jelent az engedmenytadónak, mint annak, aki kapja. A tárgyaló felek mögött ritkán áll egységes nemzeti közvélemény; az osztrák ipari export főakadályja az, hogy az osztrák agráriusok nem hajlandók ellenengedményt nyújtani a külföldi országoknak az osztrák ipari export megkönnyítéséért. Hasonló a helyzet Csehországban is. Ilyen viszonyok mellett nem csoda, hogy a kereskedelmi megállapodásoknak inkább csak a száma növekszik, de az eredménye annál kevésbbé.

Az egyes országokban beálló gazdasági válságok, a változó politikai helyzet rendszerint további vámemelkedéseket eredményeznek. Így az európaszerte megnyilvánuló mezőgazdasági válság egyrészt, másrészt az agrárpártok politikai súlyának megerősödése egyre erősebb agrárprotekcionizmus felé hajt egyes nyugati államokat: Ausztriát, Németországot, Csehországot. Ezek az országok egyre inkább elzárkóznak; Ausztria most, a legutolsó év folyamán emelte lényegesen agrárvámjait. Magyaránny vámemelést hajtott végre 1928 elején Lengyelország, hasonló politikát követ Románia. Franciaország 1927 folyamán fokozta lényegesen vámvédelmét.

Ilyen módon nyugodtan állíthatjuk, hogy a trianoni békeszerződés folytán területileg és gazdaságilag súlyosan megnyomorított Csonka-Magyarország a kontinentális Európában csaknem egyedülálló kereskedelempolitikát folytat.

Az autonóm vámtarifának 1925 január elsején történt életbeléptetése óta minden egyes kereskedelmi szerződésünk a vámok további leszállítást eredményezte, ugyanakkor, midőn szomszédaink egyre nagyobb mértékben haladtak az agrárprotekcionizmus felé. Ilyen kereskedelempolitika azonban — sajnos — kivételes jelenség még mindig Európában.

A folytonosan erősödő protekcionizmus természetesen erős ellen-

hatást váltott ki, hiszen gazdasági háborúnak csak vesztesei lehetnek. A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara, azután a Nemzetek Szövetségének gazdasági osztálya ugynevezett „vámindexek“-kel kívánták jellemezni az egyes országok protekcionizmusának a fokát, abban a reményben, hogy az ilyen nyilvános „pellengére állítás“ talán „jobb belátásra“ fogja bírni az egyes kormányokat. Propagandasztikus hatásuk talán lehet az ilyen számításoknak, tudományos értékük azonban minimális. Eltekintve ugyanis attól, hogy valamely ország vámtarifájának magasságát *egy* számmal mérni lehetetlenség, a vámindex már csak azért sem nyújthat hű képet valamely ország elzárkózásáról, mert hiszen, — amint azt az előző fejezetekben láttuk — a védővámok ma már csak egyik — és nem is legfontosabb — fegyvert alkotják a protekcionizmusnak. A német vámindex magasságába például nincsen — és nem is lehet — beleszámítva az, hogy Németország az állategészségügyi intézkedések révén teljesen lehetetlenné teszi odairányuló állati kivitelünket. A cseh vámindexben nem jut kifejezésre annak a különbözetnek a teljesen prohibitív hatása, ami a cseh buza- és a cseh lisztvám között van. Általában, a vámindexeknek — sok egyébtől eltekintve — megvan az a közös hibájuk, hogy nem veszik eléggé tekintetbe az agrárországok kivitele elé tornyosuló nehézségeket.

Hasonló értéket tulajdoníthatunk tudományos szempontból az ugynevezett „vámfalaknak“ is, melyeket az ismert angol képviselő Sir Clive Morrison Bell készített s nálunk is bemutatott 1928 júniusában. E vámfalaknak azonban a *propaganda* szempontjából meg van a vámindexek fölött az az előnyük, hogy érzékelhetővé, láthatóvá teszi a kiszámított indexet és így az a laikus előtt is könnyebben érthetővé válik. Hátrányuk viszont az, hogy tudományos szempontból éppen úgy kifogásolhatóak lévén, mint a vámindexek, s főleg, mivel szintén nem veszik tekintetbe éppen azokat a nehézségeket, melyek elsősorban az agrárállamok exportját gátolják: a laikus köztudatba a valóságnak meg nem felelő képet visznek bele.

Ugy a vámindexek, mint Sir Clive Morrisonnak vámfalai természetesen nem lehetnek elég erős eszközök arra, hogy kormányokat kereskedelempolitikájuk megváltoztatására bírjanak.

Az egyre fokozódó autarchikus törekvésekből származó veszedelmeknek a felismerése indította a vezető európai hatalmakat: Angliát és Franciaországot arra, hogy nagy, nemzetközi akciót indítsanak a jelenleg uralkodó gazdasági zavarok csökkentése érdekében. Legjobb eszközül erre a Nemzetek Szövetsége kínálkozott és így ennek az égisze alatt hívták össze 1827 májusára az összes civilizált országok vezető gazdasági embereit az ugynevezett világgazdasági konferenciára.

E konferenciának kimondott célja az volt, hogy utakat és módokat keressen a világgazdasági válság orvoslására. Ezt az orvoslást azonban a vezető hatalmasságok mindegyike olyan módon képzelte el, hogy az az ő gazdasági és kereskedelempolitikai érdekeit segítse elő.

Franciaország éppen ekkor készült további vámemelésekre. E hatalom számára tehát nem lett volna kíváncsú egy általános hitvallás a szabadkereskedelem mellett. A franciák egészen más uton képelték exportjuk számára a külföldi piacok biztosítását, mint az árucserre korlátjainak egyszerű csökkentésével. Franciaország szeme előtt az a kétségtelenül előnyös helyzet lebegett, amibe a francia nehézipar a nemzetközi acélegység révén jutott. Ez a nemzetközi kartellegegyezés⁴ abban az időben jött létre, mikor a Ruhrmegszállás következtében a német nehézipar leghátrányosabb helyzetben volt a franciával szemben. Csak természetes ilyen módon, hogy az acélegységekormány a szállítható kvótákat a franciák számára tulságosan

⁴ Valójában nem kartel, hanem érdekközösség (communauté de travail).

előnyösen, a németek számára tulságosan hátrányosan szabta meg. Ez a nagy eredmény azonban a francia ambíciókat csak tovább hevíttette: megfelelő nemzetközi kartel-megállapodások útján biztosítani a francia termékek kivitelét, ugyanakkor, midőn Franciaország a legkíméletlenebb elzárkózással védi meg belső piacait: ez volt az eszme, amely 1926-ban a francia kereskedelempolitikának a tengelyévé lett és ez a gondolat vezette *Loucheur* is, amikor a világgazdasági konferencia összehívásának az eszméjét felvetette. A világgazdasági konferencia legfőbb feladata *Loucheur* és általában a franciák szerint a nemzetközi kartelkérdés megfelelő rendezése lett volna, hogy ilyen módon megadják a lehetőséget és az első feltételeket a francia kereskedelempolitikai óhajok keresztülvitelére.

A francia szándékokkal teljesen ellentétben állott azonban Anglia. Angliának még inkább érdeke az, hogy exportja elől az akadályok elháruljanak, Angliának, a világ legnagyobb kereskedőjének és tengeri szállítójának azonban elsősorban az árucseré feltétlen szabadsága volt kívánatos. Az angol kivitelnek megfelelő kartelszerződések révén való biztosítása már csak azért sem lett volna lehetséges, mert Anglia a magasabbrendű vállalati szervezkedés terén amugyis messze elmaradt a kontinens mögött. Ilyen módon Anglia volt az a hatalom, amelynek egyéni érdeke legjobban megközelítette az általános közérdeket és szerencséje az emberiségnek, hogy a világgazdasági konferencián végeredményben nem a francia, hanem az angol álláspont diadalmaskodott. A konferencia határozatai egész csomó ajánlást tartalmaznak az árucseré korlátainak csökkentésére; a kartelkérdésben azonban érdemleges megegyezést, — amilyent a franciák, elsősorban *Loucheur*, reméltek, — létrehozni nem sikerült.

A világgazdasági konferencia határozataiból indult ki azután az akciók egész sora, amelyek mind az árucseré megkönnyítését mozditották elő. Az alábbiakban ezekkel az akciókkal kívánunk foglalkozni.

4. Nemzetközi egyezmény a forgalmi korlátozások megszüntetésére.

Az előzőkben alkalmunk volt már rámutatni azokra a nehézségekre, melyeket a nemzetközi árucserének útjába a be- és kiviteli tilalmak és korlátozások gördítenek. Az árucseré megkönnyítése céljából elsősorban e tilalmak és korlátozások megszüntetése volna szükséges.

A Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1924. őszén megbizta a Nemzetek Szövetségének közgazdasági bizottságát, hogy nemzetközi egyezménytervezetet dolgozzon ki a behozatali és kiviteli korlátozások megszüntetése tárgyában. Az egyezménytervezet az 1927. év májusában Genfben összeült Világgazdasági Konferencia elé került, amely azt helyeselte és elfogadásra ajánlotta. Ennek alapján a Nemzetek Szövetsége 1927. október 17-re Genfben diplomáciai konferenciát hívott össze az egyezménytervezet letárgyalására. E konferencián több olyan állam is képviselve volt, amely nem tagja a Nemzetek Szövetségének.

A magyar kormány szintén képviseltette magát e konferencián. Helyzetünket megkönnyítette az, hogy 1925. január 1-vel minden behozatali korlátozást megszüntettünk s a kiviteli tilalmak közül is keveset tartottunk érvényben.

A magyar kormány képviselője 1927. november 8-án alá is írta az egyezményt, bizonyos — alább ismertetendő — fenntartásokkal. E napon még a következő 17 állam írta alá az egyezményt: Németország, Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia és Északírország, Bulgária, Dánia, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Olaszország, Japán, Luxemburg, Hollandia, Románia, Siam, Svájc és Csehszlovákia.

Utólag — 1928. február 1-éig — a következő államok jelentették még be hozzájárulásukat az egyezményhez: az Északamerikai Egye-

sült-Államok, Esztország, Lettország, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Jugoszlávia és Svédország.

Az egyezményben az azt aláíró államok arra kötelezik magukat, hogy az életbelépés után 6 hónappal minden be- és kiviteli korlátozást megszüntetnek, eltekintve bizonyos kivételektől. E kivételek az egyezmény 4., 5. és 6. cikkében vannak felsorolva.

A 4. cikk azon kivételeket tartalmazza, melyek a kereskedelmi szerződésekben is szerepelni szoktak, nevezetesen: korlátozások és tilalmak megengedhetők, ha azok a közrend fenntartása érdekében szükségesek, továbbá megengedhető tilalmak azok, melyek hadianyagok szállítására, állatoknak és növényeknek betegség elleni védelmére, azután olyan árukra vonatkoznak, melyek állami monopólium alá esnek stb.

Az 5. cikk az u. n. „katasztrófa klauzulát” tartalmazza: rendkívüli esetekben, mikor az állam vitális érdekeiről van szó, megengedett a tilalmak és korlátozások alkalmazása. Ilyen rendkívüli esetnek tekinthetők: a háború, továbbá oly események, aminek — a tárgyalások során példaképpen említett — japán földrengés, angol szén-sztrájk stb.

Mivel az egyezménynek csak akkor van értéke, ha ahhoz minden, gazdaságilag számottevő állam hozzájárul, továbbá, mivel több ország olyan helyzetben van, hogy a tilalmak és korlátozások teljes és azonnali megszüntetésére nehezen szánhatná el magát, azért a 6. cikk felsorolja azokat a kivételeket, melyek az egyezmény életbelépése után is érvényben maradhatnak bizonyos ideig. E koncesszióra szükség volt, mert pl. az angol delegáció kijelentette, hogy az angol törvényhozásra, nevezetesen az 1920-as Dyestuffs Act-ra való tekintettel, Angliának fenn kell tartania a korlátozásokat festékekre és festékanyagokra.

A példát követve, Németország bejelentette, hogy a maga részéről fenn kell tartania a tilalmakat a szénre és koksza, tekintve, hogy ez a tilalom a német széntörvényen alapszik. Következett Franciaország, amely az ócskavas kiviteli tilalmára tartott fenn magának jogot. Ócskavas kiviteli tilalmának fenntartását jelentették még be a 6. cikk alapján a következő államok: Német-, Lengyel-, Olaszország, Ausztria, Luxemburg, Románia, Csehszlovákia és Csonka-Magyarország.

A szerződés 6. cikke két csoportra osztja az utóbbi kivételeket:

1. Olyanokra, melyek 3 évnél tovább nem tarthatók fenn, mivel megszüntetésük sürgősen szükséges volna a nemzetközi kereskedelmi forgalom érdekében (idetartozik a Magyarország által bejelentett ócskavas kiviteli tilalom is).

2. Oly kivételekre, melyek, mint csekélyebb jelentőségűek 5 évig is fenntarthatók (ilyen pl. a román kiviteli tilalom nyers kőolajra).

Az egyezmény lehetővé tette még azt is, hogy 1923 február 1-éig az érdekelt államok további fenntartásokat jelentsenek be. Ez utólag bejelentett fenntartások megvizsgálására és esetleges elfogadására a Nemzetek Szövetsége 1928 júliusában újabb konferenciát fog összehívni. Ez a júliusi konferencia fog arról is határozni, hogy hány állam és mely államok részéről szükséges az egyezmény ratifikálása az életbelépéshez. A konferencián kialakult felfogás szerint az egyezmény életbelépése 1929 második felére várható.

A cseh kormány pótlólag a következő áruk tekintetében élt fenntartással: a bevitelt illetőleg az autómobilok, szarvasmarhák, sertések, cukorrépa, szalicilsav, vörös lóheremag, bor, tűlevelű-fák magvai, erdei növények csemetéi és gyufa tekintetében, a kivittelt illetőleg pedig a cukorrépa, vörös lóheremag, gömbfa, komlópalánta, élővadak és quarcit tekintetében.

Jellemző, hogy a prágai kereskedelmi kamara ebben a kérdésben utólag dezavválta saját kormányát, amennyiben kijelentette, hogy az itt felsorolt fenntartásokkal nem ért egyet.

Fenntartással élt még Lengyelország — többek között — a nyers kőolajra és Portugália a parafára (mindkettő kiviteli tilalom).

Az 1927. évi októberi genfi tárgyalások során több állam oly fenntartással is kívánt élni, hogy tovább életben tartja a nyersbőr- és a csontkiviteli tilalmat. E fenntartásokat azonban a konferencia elutasította és az egyezmény zárójegyzőkönyvének 3. pontjában lefektetett határozmányban állapodott meg, amely kimondja azt, hogy a nyersbőr- és a csontkiviteli tilalmak megszüntetésének ügyét az érdekelt államok külön megbeszélés tárgyává fogják tenni. Erre a „nyersbőr- és csontkonferenciára“ az érdekelt államokat 1928 március 14.-re hívta össze a Nemzetek Szövetségének főtítkársága.

Ez a márciusi konferencia két jegyzőkönyv aláírására vezetett, melyek egy-egy egyezménytervezetet tartalmaznak. A konferencián résztvevő kormányképviselők kötelezettséget vállaltak arra, hogy kormányuknak javasolni fogják, miszerint az egyezménytervezetekben lefektetett határozmányok alapulvételével egyezményt kössenek.

Az említett két egyezménytervezet egyike a nyersbőrökre vonatkozik. Az egyezménytervezet szerint az aláíró államok lemondanak úgy a kiviteli tilalomról, mint a kiviteli vámokról.

A második f. évi márciusban aláírt jegyzőkönyvben foglalt egyezménytervezet a csontokról szól. E tervezet szerint az aláíró államok lemondanak a csontkiviteli tilalmakról, de fenntarthatnak, illetve a tilalom helyett életbeléptethetnek kiviteli vámokat. Ez utóbbi azonban maximálva van 3 arany frankban (100 kg.-ként), mely 2 év leforgása után mindenesetre leszállítandó, esetleg teljesen megszüntetendő. A leszállítás mérvéről, illetőleg a megszüntetésről újabb konferencia fog dönteni, mely az egyezmény életbelépésétől számított 2 év letelte előtti $\frac{1}{2}$ évben hivandó össze. Az e tárgyban kötendő egyezményben tisztázást fog nyerni az az egyébként nem vitás elv, hogy abban az esetben, ha a 2 év letelte előtt tartandó összezejövetelen nem jön létre egyhangú határozat a kiviteli vám leszállításának, vagy a vám eltörlésének kérdésében, a határozathoz hozzá nem járuló kisebbség visszanyeri a csont-egyezményből való kilépéssel a szabad kezét a vám tekintetében s csak e tilalom nem alkalmazásában marad kötve a behozatali és kiviteli korlátozások eltörléséről szóló alapegyezmény által.

5. További nemzetközi akciók az árucseré megkönnyítésére.

A forgalmi korlátozások megszüntetését célzó nemzetközi egyezmény csak egyik láncszem abban a hatalmas munkában, mely nemzetközi téren megindult az árucseré szabadságának biztosításáért. A Nemzetek Szövetségét sok ízben lehetett és lehet jogos kritikával illetni, kétségtelen azonban az, hogy az a munka, amit ez a szervezet gazdasági téren kifejt, elismerést érdemel.

Igy készen áll az egyezménytervezet a külföldiek méltányos elbánásban való részesítésének biztosítása céljából.

Az állategészségügyi nehézségek csökkentése céljából külön állategészségügyi albizottságot szerveztek, mely egyelőre még csak az adatgyűjtésnél tart.

A legnagyobb kedvezményes elv megkerülésének megakadályozása céljából a vámtarifák nomenklaturájának egységesítését kívánják keresztülvinni. E célból már a befejezéshez közel áll a javasolt, egységes nomenklatura; az ezt előkészítő bizottságba magyar tagot is beválasztottak, Ferenczi Izsó miniszteri tanácsos személyében.

A szállítási tarifák és általában a szállítás szabadságának biztosítása kérdésében már évekkal ezelőtt, nemzetközi egyezmények jöttek létre a Nemzetek Szövetségének égisze alatt Barcelonában és Genfben. A hajószállítás megkönnyítését szolgálja a Párisban 1923-ban megkötött egyezmény a belvízi hajók közbözéséről. Ez utóbbihoz, valamint a Barcelonában az átmenet szabadságáról kötött egyezményekhez az elmúlt évben a magyar kormány is csatlakozott.

A nagyszabású, kollektív egyezmények mellett az egyes államok között megkötött kétoldalu szerződések aránylag nem sokkal mozditják elő az árucseré megkönnyítését. Oka ennek — mint már feljebb vázoltuk — egyes országoknak a protekcionizmus felé hajló kereskedelempolitikája.

6. Kétoldalu kereskedelmi szerződések.

Az 1927. évben Genfben megtartott világ gazdasági konferenciának kétségkívül megvolt az a haszna, hogy a konferencia határozatainak morális hatása alatt egyes államok nem hajtották végre a szándékozott vámemeléseiket olyan nagy mértékben, mint azt eredetileg tervezték.

Az elmúlt év legnagyobb kereskedelempolitikai eseménye a német-francia szerződés megkötése (1927 augusztus 17); továbbá, ezzel kapcsolatban, a legnagyobb kedvezményes elvnek Franciaország részéről való elfogadása.

Fontos jelenségek azok az erőfeszítések is, amelyek a brit világbirodalom belül kívánják könnyíteni és fokozni az árucserét. India és a Délafrikai Unió némi kedvezéseket adtak az angol származású árukra; Ausztrália és Új-Zéland pedig lényegesen nagyobbították azt a különbséget, mely eddig is fennállott vámtarifákban az anyaország javára. Ily módon Nagy-Britannia kereskedelempolitikájában kettős tendenciát látszik érvényesülni: 1. a belső piac lehető védelme a külföldi államok versenyével szemben; 2. a dominiumokkal és gyarmatokkal való minél szorosabb kereskedelempolitikai kapcsolatra való törekvés. Nem más ez, mint Chamberlainnek (az öregnek) végleges diadala Cobden fölött, a protekcionista irányzat győzelme a szabad kereskedelemmel szemben. Fontos eseménye a kereskedelempolitikának az angol-orosz kereskedelmi szerződés felmondása 1927 május 26-án.

Az Egyesült-Államok természetesen szintén nem maradhattak ki a vámemelésekből. A Fordney-Mac Cumber tarifa-törvény megadta az elnöknek azt a jogot, hogy bizonyos áruk vámját adott esetben saját hatáskörében felemelhesse s az elnök az elmúlt év folyamán meglehetősen ki is használta ezt a jogot.

Vámemeléseket hajtott végre Európában az országok egész sora: Franciaország, Ausztria, Belgium, Spanyolország, Norvégia, Portugália, Románia és 1928 márciusában Lengyelország. A vámemelések divatját egész csomó amerikai állam is átvette, így Bolivia, Cuba, Ecuador, Peru, Uruguay és Venezuela.

Ilyen körülmények között az általános vámnívó csökkentésében nem sok szerepet játszott ez a pár kereskedelmi szerződés, amely az elmúlt év folyamán létrejött. A fontosabbak ezek közül a német-jugoszláv, a német-görög, a magyar-cseh és a magyar-osztrák egyezmények. (Az utóbbi csak pótegyezmény). Hatalmas küzdelem kísérte Franciaországnak az Egyesült-Államokkal lefolytatott kereskedelmi tárgyalásait; egymásra talált két, tulzottan imperialista kereskedelempolitikát űző kormány.

Az 1927. év folyamán létrejött nevezetesebb kereskedelmi egyezmények a következők:⁵

A káliumra vonatkozó kereskedelmi egyezmény Németország és Franciaország között (1926 dec. 29.)

Pótegyezmény a német-olasz kereskedelmi egyezményhez (1926 december 9.).

Német-török kereskedelmi szerződés (legnagyobb kedvezményes, tarifamelléklettel, 1927 január 12.).

Bulgár-görög legnagyobb kedvezményes szerződés (1927 febr. 28.).

Provizórikus kereskedelmi egyezmény Kanada és Csehország között (1926 dec. 20.).

⁵ A zárójelben levő dátum az egyezmény aláírásának napja.

- Görög-spanyol egyezmény (1927 január 1.).
 Eszt-lett egyezmény, a vámunió tárgyában (1927 február 5.). Az egyezmény életbeléptetése lehetetlenné vált s a vámunió nem jött létre.
 Francia-olasz selyemvámegegyezmény (1927 jan. 23.).
 Magyar-török kereskedelmi egyezmény (1926 dec. 21.).
 Lengyel-norvég kereskedelmi egyezmény (1926 dec. 22.).
 Portugál-belga-luxemburgi kereskedelmi szerződés (1927 jan. 6.).
 Cseh-svájczi keresk. szerződés (1927 febr. 16., legnagyobb kedvezmény, tarifamelléklettel).
 Norvég-chilei kereskedelmi szerződés (1927 febr. 9.).
 Görög-dán kereskedelmi szerződés (1927 április 1.).
 Török-dán kereskedelmi egyezmény (1927 április 1.).
 Provizórikus kereskedelmi egyezmény Dánia és az Orosz szovjet között (1927 május 28.).
 Norvég-spanyol egyezmény (1927 április 11.).
 Kereskedelmi pótegyezmény Anglia és Spanyolország között (1927 április 5.).
 Finn-svéd kereskedelmi szerződés (1927 június 24.).
 Szeszegegyezmény Franciaország és Norvégia között (1927 ápr. 12.).
 Francia-cseh kereskedelmi egyezmény (1927 május 31.).
 Görög-lett kereskedelmi szerződés (1927 február 25.).
 Provizórikus kereskedelmi pótegyezmény Görögország és Románia között (1927 március 28.).
 Kereskedelmi egyezmény Magyarország és Csehszlovákia között (1927 május 31.).
 Lett-országi kereskedelmi egyezmény (1927 jun. 2.).
 Lengyel-perzsa keresk. szerződés (1927 március 19.).
 Végleges legnagyobb kedvezményes török-cseh keresk. szerződés (1927 május 31.).
 Osztrák-albán provizórikus keresk. szerződés (1927 jun. 10.).
 Német-boliviai kereskedelmi szerződés (1927 június 30.).
 Német-francia provizórikus egyezmény a Saar-medencére vonatkozó kereskedelmi egyezmények meghosszabbítása ügyében (1927 július 1-én életbeléptetve).
 Német-francia kereskedelmi szerződés (1927 augusztus 17.).
 Német-paraguayi keresk. egyezmény (1927 febr. 26.).
 Német-japán keresk. szerződés (1927 jul. 20.).
 Osztrák-finn keresk. szerződés (1927 augusztus 10.).
 Tarifális pótegyezmény az osztrák-cseh keresk. szerződéshez (1927 július 21.).
 Cuba-Spanyolország közötti legn. kedvezményes keresk. szerződés (1927 jul. 15.).
 Magyar-egyiptomi keresk. szerződés (1927 febr. 16.).
 Spanyol-román keresk. szerződés (1927 május 27.).
 Eszt-cseh legnagyobb kedvezményes szerződés (1927 jun. 20.).
 Finn-török provizórikus legnagyobb kedv. ker. szerződés (1927 április 26.).
 Török-svájczi legnagyobb kedvezményes kereskedelmi szerződés (1927 május 4.).
 Török-országi keresk. szerződés (1927 március 11.).
 Török-belga legnagyobb kedvezm. keresk. szerződés (1927 aug. 29.).
 Német-jugoszláv keresk. szerződés (1927 október 6., legnagyobb kedvezmény, tarifamelléklettel).
 Olasz-litván legnagyobb kedvezményes szerződés (1927 szept. 19.).
 Orosz-perzsa kereskedelmi szerződés (1927 október 1.).

Zelovich László.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülés.

Junius 8-án *Eber Antal* elnöklése mellett *Surányi-Unger Tivadar*, műegyetemi magántanár, a miskolci jogakadémia tanára tartott előadást „*Nemzetgazdaságtan és világgazdaságtan*” címen. Előadó azoknak felfogása ellen szállott sikra, kik a világgazdaság fogalma közé egész új, önálló tudományt, az u. n. világgazdaságtant óhajtják kiépíteni. Mindenekelőtt a közgazdasági élet szervezeti szempontjaival bizonyítgatta, hogy a világgazdaságtan apostolainak követelése éppannyira indokolatlan, mint amilyen indokolatlan lenne pl. akár a városi gazdaságot, akár pedig az államszövetségi gazdaságot különálló tudomány tárgyává tennünk. Azután magát a világgazdaság fogalmát boncolgatta logikai alapon és ki igyekezett mutatni, hogy tulajdonképeni világgazdaságról, tehát oly célokat és közös eszközöket mérlegelő tevékenység eredményéről, mely többé-kevésbé egységesen terjeszkedik ki az egész földkerekségre, fogalmi szabatossággal sem a világháboru előtti időkben, sem pedig manapság nem szólhatunk. Fogalmi szabatossággal annál kevésbé állíthatjuk tehát, hogy a világgazdaság a nagy háboru és a vele kapcsolatos események következtében válságba jutott volna. Ez az uton-utfélen hangoztatott állítás még akkor sem volna helyes, ha a világgazdasági kapcsolatok körét csupán a nemzetközi termelési és forgalmi életre szorítanánk. Mert mind a mezőgazdasági és ipari termelés, mind pedig a közlekedés és kereskedelem mai képe azt mutatja, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a háboru következtében csupán Európára vonatkozólag következett be tartósabbnak látszó lazulása; a többi világrészben azonban, főleg pedig az Északamerikai Egyesült Államokban, a fejlődésnek éppen ellenkező iránya észlelhető. De egyéb sikokon is: a gazdasági életben hatékony nagy nemzetközi kiterjedésű szellemi áramlatok, a kartellek és trösztök, valamint a nemzetközi gazdasági megállapodások terén is — részben a háborura bekövetkezett visszahatásként — ma általában még közelebb állunk egy tulajdonképeni világgazdaság kialakulásához, mint a háboru előtti időkben állottunk. Az ilyképen keletkezett újabb kapcsolatok is nagyon jól és alaposan kifürkészhetők, azonban közgazdaságtanunk hagyományos keretein belül. A világgazdaság új tudományára tehát semmi szükségünk sincsen.

Igazgató-választmányi ülések.

Junius 15-én *Eber Antal* elnöklésével igazgató-választmányunk tartott ülést. Jelen voltak: *Elischer Viktor*, *Fekete Ignác*, *Gorove László*, *Imrédy Béla*, *Klug Emil*, *König Tivadar*, *Kovács Rezső*, *Konkoly-Thege Gyula*, *Urbanovits G. Zoltán*, *Vágó József*, *K. Nagy*

Dénes. Az igazgató-választmány elfogadta a főtitkárnak és a főpénztárnoknak az 1927. évről készített s a jun. 26-i közgyűlés elé terjesztendő jelentéseit, valamint az 1928. évi költségvetéstervezetet. Ugyancsak elfogadta *Fekete Ignác* ügyésznek az alapszabályok módosítása tárgyában előadott és a közgyűlés elé terjesztendő indítványát. *K. Nagy Dénes* főtitkár a Közgazdasági Könyvtárban való, kiadásra számbajövő munkákról tett jelentést. Az igazgató-választmány hozzájárult, hogy a Közgazdasági Szemle 50 évnyi évfolyamairól *Tuszkau Antónia* által készített szakkatalógus, továbbá *Dr. Schack Béla* és *Dr. Vincze Frigyes* könyve: „A kereskedelmi szakoktatás története“, végül *Móricz Miklósnak* Erdély gazdasági életéről írt tanulmányai a Közgazdasági Könyvtárban kiadassanak. Utóbbi két mű kiadása a szerzőkkel bizonyos feltételekben való megállapodástól tettett függővé. *Eber Antal* elnök bejelenti, hogy a Matlekovits-alap kamatjövedelméből pályatétel kiírására mintegy 1000 pengő áll rendelkezésre. Ezt az összeget az igazgató-választmány a Közgazdasági Társaság adományával 2000 pengőre emeli fel. *Eber* elnök pedig a saját részéről 2000 pengős adományát bejelentve, indítványozza, hogy az összesen 4000 pengőnyi rendelkezésre álló összeget „A mezőgazdasági termelés költségei Magyarországon“ című pályatétel kiírására és jutalmazására fordítsák. Többek hozzászólása után az igazgató-választmány az indítványt elfogadja. Ezzel az ülés végetért.

Julius 26-i választmányi ülésünkön *Eber Antal* elnöklete alatt résztvettek: Heller Farkas alelnök, Dános Árpád, Fekete Ignác, Imrédy Béla, Kovács Rezső, Kresz Károly, Mattyasovszky Miklós, Vágó József, K. Nagy Dénes. Az ülésen többek hozzászólása után megállapítottak a Magyar Közgazdasági Társaság által kitűzendő pályázat feltételei, melyeket lentebb részletesen közlünk.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1928. évi rendes közgyűlését 1928. évi június 26-án este 6 órakor tartotta a Közgazdasági Egyetem III. sz. tantermében. Tagjaink igen nagy számban jelentek meg, többek között Heller Farkas, Enyedy Béni, Mattyasovszky Miklós, Kresz Károly, Nyulász János, Imrédy Béla, Lenk Adolf, Judik József, Fekete Ignác, Urbanovits G. Zoltán, Dános Árpád, Domány Gyula, Szécsi Hugó, Vágó József, Varga István, Szádeczky-Kardoss Tibor, Andreich Jenő, Óvári Papp Zoltán, Tihanyi Lajos stb., stb. *Eber Antal* az ülést megnyitva, a jegyzőkönyv vezetésére K. Nagy Dénes főtitkárt, hitelesítésére Varga Istvánt és Óvári Papp Zoltánt kéri fel. Üdvözlí a hallgatóságot és köszönetét fejezi ki azért az érdeklődésért, mellyel a Társaság munkásságát az elmúlt esztendő folyamán kísérték, ugyancsak köszönetét fejezi ki azoknak, az intézeteknek és vállalatoknak, melyek adományaikkal lehetővé tették a Társaság kiadványainak, a Közgazdasági Szemlének és Közgazdasági Könyvtárnak továbbfejlesztését s a Társaság hivatásának fokozottabb megvalósítását. *K. Nagy Dénes* főtitkár előterjeszti a Társaság 1927. évi működéséről szóló jelentését, melyet a közgyűlés egyhangulag elfogad. Ugyancsak egyhangulag elfogadja a pénztárnok jelentéseit és az 1928. évi költségvetést.

Fekete Ignác ügyész az igazgató-választmány jóváhagyásával

a m. kir. belügyminiszter ur 128399/1926. VI. sz. rendelete következtében a Társaság régi alapszabályait a 77.000/1922. B. M. és a 9900/1923. B. M. sz. rendeletek értelmében teljesen átdolgozott, új alakban terjeszti a közgyűlés elé és indítványozza a közgyűlésnek, hogy:

- a) fogadja el az alapszabályokat az előterjesztett alakban;
- b) hatalmazza fel az igazgató-választmányt arra, hogy az új alapszabályokat láttamozás végett a m. kir. belügyminiszter urhoz terjessze fel és
- c) adjon az igazgató-választmánynak meghatalmazást arra, hogy a m. kir. belügyminiszter ur által az alapszabályokon megkivánt, az egyesületi jogszabályokon alapuló módosításokat saját hatáskörében, újabb közgyűlés egybehívása nélkül elvégezhesse és az így módosított alapszabályokat a Társaság, illetőleg a közgyűlés nevében láttamozás végett újból bemutassa.

A közgyűlés az ügyész javaslatát egyhangulag elfogadja és *Eber Antal* elnök indítványára Fekete Ignácnak az alapszabályok átdolgozásával végzett munkáiért köszönetét fejezi ki.

Más indítványok nem terjesztetvén be, az elnök felkéri *Heller Farkas* alelnököt „Uj felfogások a hitelemélet terén“ című előadása megtartására. Az előadás szövegét lapunk legközelebbi száma közli. A hallgatóság nevében *Eber Antal* megköszönte a sok tanulságot és élvezetet nyújtó előadást s a közgyűlést bezárta.

A Magyar Közgazdasági Társaság pályadíja.

A Magyar Közgazdasági Társaság „A mezőgazdaság termelési költségei Magyarországon“ című pályatétel megírására pályadíjat tűz ki. A pályázatban résztvenni óhajtok dolgozatuk vázlatát, melyből munkájuk szerkezeti terve és tudományos módszere kellőleg megismerhető legyen, egy fejezet teljes kidolgozásával együtt, címüket tartalmazó jelíges levél kíséretében, 1928 október 30-ig nyújtsák be a Magyar Közgazdasági Társaság titkárságánál (K. Nagy Dénes, I., Budafoki-ut 5. Telefon: J. 331—64.). A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmánya a kebeléből kiküldendő bírálóbizottság javaslata alapján a három legjobb pályaművázlatot — amennyiben ezek tudományos színvonalról tanuskodnak — egyenként 300—300 pengővel jutalmazza s a legjobbnak ítélt vázlat szerzőjét megbizza a pályatétel teljes kidolgozásával. A végleges munka elkészülte után, amennyiben az a bírálóbizottság ítélete szerint megfelel a benyújtott vázlat alapján megkövetelhető feltételeknek, annak íróját 3000 pengővel jutalmazza s művének a Közgazdasági Könyvtárban való megjelenéséről gondoskodik. A jutalmat nem nyert pályaművázlatok jelíges levelei megsemmisíttetnek. Jutalomban csak abszolút tudományos becsű munkák részesülhetnek, ilyenek hiányában a pályadíjak nem fognak kiadatni.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi március-április hónapokban.

Magyarország gazdasági helyzetében március-április hónapokban lényegesebb változás nem történt. Az időjárás folytán a várható terméseredmények becslése országos átlagban az összes terményekre nézve közepes és jó közepes közöttinek mutatkozik, úgyhogy inkább az előző évinél kedvezőtlenebb terméseredményre van kilátás. A gazdasági, pénzügyi és ipari helyzet tekintetében a viszonyok alapján egységes irányzatot nem lehet megállapítani, mert az egyes jelenségek bizonyos mértékben évadszerű okokra vezethetők vissza. A szociálpolitikai haladás terén igen nagy lépést jelent az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló törvényjavaslat tető alá hozatala, amelylyel a kormány bizonyosságát adta annak, hogy az ország szinte erején felül is részt követel magának a szociális biztosítás terén.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltűntető költségvetési előirányzat március hónapra 4.6 millió pengő hiányt április hónapra pedig 5.4 millió pengő hiányt vett számításba, az előző év ugyanezen hónapjainak 0.1 millió pengő feleslegével, illetve 0.9 millió pengő hiányával szemben. Márciusban az előző évvel szemben a kiadások lényegesen magasabban irányoztattak elő, sőt a bevétel is magasabban vétetett számításba, míg áprilisban a kiadás előirányzata megmaradt, de a bevételek előirányzása történt alacsonyabban. A bevételek alacsonyabb előirányzása tapasztalati adatok eredménye, míg a kiadásoknál a következő rendkívüli tételek szerepelnek:

	március	április
angol-magyar követelések	6,979.000 P	—
a Duna-Száva-Adria-vasut kötvény-		
alapjába előlegképen	864.000 P	—
háboru előtti állami adósságok	—	2,351.000 P
békeszerződési terhek	30.000 P	30.000 P
dohányvásárlás	7,200.000 P	—
a gyermekgondozási díjak negyedévi		
részlete	1,390.000 P	—
állami alkalmazottak végkielégítése	—	25.000 P

Az államháztartás március-áprilisi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő kimutatások ábrázolják millió pengőkben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
március	1	2	3	4	5
április	75	70.4	69.2	— 5.8	— 1.2
	67.4	62.1	62.3	— 5.2	+ 0.2

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ide számítva a nem állami számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált tételeit is, az előirányzatnál márciusban 1.2 millió pengővel kevesebbet, áprilisban pedig 0.2 millió pengővel többet tett ki. Mult év júliusa óta első eset, hogy az előirányzattal szemben hiány, vagy ily csekély bevételi felesleg mutatkozzék. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege egyes hónapok szerint a következő:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
július ...	+ 7.4	+ 1.7
augusztus ...	+ 2.9	+ 3.0
szeptember ...	+ 17.2	+ 15.8
október ...	+ 7.1	+ 18.5
november ...	+ 13.8	+ 15.5
december ...	+ 18.8	+ 21.5
január ...	+ 16.9	+ 13.1
február ...	+ 1.3	+ 5.7
március ...	— 1.2	— 5.8
április ...	+ 0.2	— 5.2
összesen :	+ 84.4	+ 80.4

Vagyis a költségvetési év első tíz hónapjában az előirányzott 4 millió pengő hiánnyal szemben 80.4 millió pengő bevételi felesleg mutatkozik, ami az összes előirányzott bevételeknek (710.8 millió pengő) több mint 11.3%-át teszi ki. A bevételek előirányzaton felüli része főleg a vámjövedelemből, forgalmi adóból, illetékekből és fogyasztási adókból származik, vagyis éppen azokból az adónemekből, amelyek a magángazdaságot és a forgalmat leginkább sújtják.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását március—április hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	március	április
	millió pengő	
vámjövedék ...	12.59	11.31
dohányjövedék (brutto) ...	12.38	12.05
cukoradó ...	2.93	2.79
sójővedék (netto) ...	1.23	1.13
Összesen ...	29.13	27.28
különbség az előirányzattal szemben ...	+ 1.40	+ 0.28

Az egyes számlák közül a dohányjövedék bevétele mindkét hónapban az előirányzat alatt maradt, míg a többi számlák közül legnagyobb aránylagos többletet ismét a vámjövedék mutatott fel. Egyéb-ként ezen számlák minden hónapban állandóan körülbelül ezen bevételi többletet tüntetik fel, tekintet nélkül arra, hogy a többi számlák végleges eredménye pozitív vagy negatív-e.

A népszövetségi kölcsön-számlák álladéka március végén 59.8 millió pengőt tett ki, április végén pedig 45 millió pengőt. Az 1927/28. évre felszabadított 58 millió pengőből március folyamán 10.2 millió pengő, április folyamán 14.8 millió pengő vétetett igénybe, míg a költ-

ségvetési év hátralevő két hónapjára még 5.2 millió pengő áll rendelkezésre.

Az Egyiptommal 1927. évi február havában megkötött legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító szerződés folyó évi március 14-én életbe lépett.

Az Olaszországgal, Esztországgal, Svédországgal, Japánnal és Portugáliával folyamatban levő tarifális, illetve egyezményi tárgyalások tovább is folyamatban vannak.

Az 1928/29. évi beruházási javaslat 129 millió pengős végösszeget tüntet fel. A legfontosabb tételek a következők:

ármentesítő társulatoknak nyújtandó kölcsönök	9 000 000 P
falusi kislakások építésére	8,000.000 P
tanyai iskolákra	11,000.000 P
tokaj-hegyaljai szőlők felújítására	2,200.000 P
MÁV.-beruházásokra	13,000.000 P
mezőgazdasági többtermelésre	7,100.000 P
az ipari záloglevélkibocsátó szövetkezetnek	3,000.000 P
a posta és távirda beruházásaira	8,200.000 P
földhözjuttatottak állatbeszerzési kölcsönére	1,000.000 P
kiskereskedelmi hitelre	1,000.000 P
légiforgalom fejlesztésére	4,140.000 P
gazdasági szakoktatás fejlesztésére	1,760.000 P

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma márciusban az előző hónappal szemben körülbelül 10% emelkedést mutat, míg április folyamán a helyzet javult, úgyhogy az áprilisi új fizetéseképtelenségek száma valamivel kevesebb volt még mint februárban. A passzívák tekintetében már kedvezőbb a helyzet, mert míg februárban az új fizetéseképtelenségek 10% emelkedésével szemben a passzívák emelkedése 5%-nál kevesebb volt, addig áprilisban körülbelül ugyanannyi új fizetéseképtelenség mellett a passzívák összege még felét sem tette ki a februári összegnek. Márciusban egy-egy új fizetéseképtelenségre átlag 57.700 pengő, áprilisban 33.000 pengő passziva esett.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről a következőképen tájékoztat:

	márciusban	áprilisban
újabb fizetéseképtelenségi eset volt	171	153
ebből csőd	25	29
magánegyezség és kényszeregyezés	146	123
aktívák összege	6,078.971	2,913 928 pengő
passzívák összege	9,869.785	5,046.152 „

A fizetéseképtelenségek közül márciusban a mezőgazdaság 2 esettel, az ipar 16 esettel, a kereskedelem pedig 152 esettel, áprilisban a mezőgazdaság 2 esettel, az ipar 6 esettel és a kereskedelem 144 esettel volt érdekelve. Az összes fizetéseképtelenségekből Budapestre márciusban 49 esett 4.9 millió P passzívával, áprilisban 34, összesen 2.2 millió pengő passzívával. Érdekes, hogy az egyes szakmák közül mely erősen van érdekelve a textilszakma. A textilszakmában az év eleje óta a bejelentett kényszeregyezések száma 260-ra emelkedett, holott az egész múlt esztendőben mindössze 256 ügy került tárgyalás alá. Így tehát a textilszakma ezideig több inzolvenciát produkált, mint a múlt év tizenkét hónapjában együtt, holott ez év folyamán a passzívák összege is lényegesen magasabb átlagot tüntet fel, mint a múlt esztendőben. Az utóbbi 2 és fél év alatt körülbelül 50 millió pengőre tehető

a textilszakmabeli kényszeregyezségek passzíváinak végösszege és ezen összegből a hitelezők szempontjából körülbelül 30 millió pengő elvesztettnek tekinthető. A magyar gyárak, amelyek a rizikóban körülbelül 20%-kal vannak érdekelve, egyforma veszteséget viselnek a külföldi gyárakkal, jóval nagyobb ennél a magyar nagykereskedelem részese-dése, amely 40—45%-ra tehető. A bajok oka és eredete a textilkereskedők számának túltengése és a fogyasztás csökkenése. A helyzet egyelőre aligha fog javulni, mert a 60%-os minimális kvóta, amelyet a miniszteri rendelet augusztus 1-től kezdődő hatállyal léptet életbe, még nem tekinthető végleg elintézettnak és az augusztus 1-i terminus sok gyenge existenciát indíthat még arra, hogy egyezkedni próbáljon a hitelezőivel.

A befejezett fizetésektelenségek száma márciusban 87, összesen 4,312.000 pengő passzívával, áprilisban 110, összesen 4,786.000 pengő passzívával.

A fizetésektelenségi esetek hullámvása az 1927 augusztusi mélypont óta a következő:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege millió pengőben
1927 augusztus ...	49	0.91	1.72
1927 szeptember ...	60	0.95	1.82
1927 október ...	83	1.83	3.22
1927 november ...	88	2.46	3.81
1927 december ...	134	4.42	8.10
1928 január ...	180	10.54	15.86
1928 február ...	156	6.18	9.49
1928 március ...	171	6.07	9.86
1928 április ...	153	2.91	5.04

A felvett váltóóvások száma és az óvatolt váltók összege a központi statisztikai hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték
1928 január ...	10.062	7,814.254
1928 február ...	9.243	6,949.589
1928 március ...	9,641	6,853.364
1928 április ...	10.258	6,478.930

Az összes óvatolt váltók közül Budapesten került bemutatásra 3095 darab 3.000.000 pengő értékben, áprilisban 3211 darab 2.6 millió pengő értékben.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten:

	márciusban	áprilisban
üzletnyitás ...	685	980
üzletbeszüntetés ...	384	584
cégbejegyzés ...	49	75
cégtörlés ...	116	89

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatta:

	márciusban	
zálogfelvétel volt ...	141.835 tétel	3,373.105 pengő értékben
zálogkiváltás volt ...	138.477 „	2,686.443 „
árverés ...	5.447 „	— „
zálogálladék a hó végén	610.275 „	14,634.131 „

áprilisban

zálogfelvétel volt	155.405	tétel	3,470.834	pengő értékben
zálogkiváltás volt	135.543	„	2,485.460	„ „
árverés	3.517	„	—	„ „
zálogálladék a hó végén	630.137	„	15,619.505	„ „

Mint eddig is az egész év folyamán, a zálogfelvételek száma lényegesen emelkedett a zálogkiváltásokkal szemben, úgy hogy a zálogálladék úgy darabszám, mint érték tekintetében újból lényegesen emelkedett. Az emelkedés túlhaladja a szokott idényszerű jelleget, úgyhogy ismét a hitelhez egyébként nehezen hozzájutó alacsonyabb jövedelmű társadalmi osztályok eladósodásának növekedésére következtethetünk.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darabszám	pengő	tétel-szám	
márciusban	169,840.000	7084	6,530.000	273	24,000
áprilisban	176,140.000	6611	7,660.000	287	26,800

A Budapesti Leszámloló Egylet forgalma volt

márciusban	85,060.000	pengő
áprilisban	70,730.000	„

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalom együttes összege márciusban 254,290.000 pengő volt, áprilisban pedig 246,870.000 pengő, ami lényegesen felülmúlja az előző hónapok eredményét, az előző év átlagos havi forgalmával szemben pedig közel 30%-os emelkedést tüntet fel.

A m. kir. postatakarékpénztári csekkszámlák forgalma márciusban 1257 millió pengő, áprilisban 1181 millió pengő volt. (Havi átlag az elmúlt évben 1195 millió pengő.)

A tényleges jegyforgalom mennyisége március folyamán 12.8 millió pengő szaporodással, április folyamán további 95.1 millió pengő emelkedéssel április végén elérte a 479 millió pengős eddigi legmagasabb színvonalat. Ez az erős emelkedés főleg az április utolsó hetében mutatkozó s a májusi lakbérrel kapcsolatban a bankkal szemben támasztott igényeknek tulajdonítható. A giro-követelések 32.8 millió pengővel, április folyamán 26.4 millió pengővel kevesbedtek, tulnyomórészen az állami számlák és az állami üzemek számláinak apadása folytán. Így a tényleges és virtuális jegyforgalom március folyamán 20 millió pengővel, április folyamán további 2.3 millió pengővel apadt. A váltótárca március folyamán 3.1 millió pengővel csökkent, de április folyamán újból emelkedett, még pedig 18.2 millió pengővel, ami által április végén a tárcaállomány 319.5 millió pengővel ezévi legmagasabb szintjét érte el. Az állam adósságára márciusban 40.000 pengővel, áprilisban 46.000 pengővel törlesztetett, úgyhogy április végén 105.942.000 pengőt tett ki. A bank érckészlete a devizaállomány

csökkenése folytán márciusban 5 millió pengővel, áprilisban további 15.1 millió pengővel csökkent, úgyhogy a fedezeti arány március végén 48.6%, április végén 46.4% volt. A váltóleszámitolási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását a következő összeállítás mutatja az egyes bankhetek végén millió pengőkben:

március	7.	---	---	---	---	---	37.37
március	15.	---	---	---	---	---	37.27
március	23.	---	---	---	---	---	36.99
március	31.	---	---	---	---	---	37.19
április	7.	---	---	---	---	---	37.49
április	15.	---	---	---	---	---	37.22
április	23.	---	---	---	---	---	36.77
április	30.	---	---	---	---	---	36.93

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, március végén 46,078.493 pengő, április végén 46,081.943 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége március folyamán 2700 pengővel, április folyamán pedig 3450 pengővel szaporodott.

A Dunántuli Villamossági Részvénytársaságnak kibocsátásra kerültek Londonban a kötvényei. Még pedig 2,300.000 font névértékű 6½%-os kötvény 93% árfolyamon és ugyanennek a társaságnak a Trade Facilities Act alapján angol kormányhatósági jóváhagyással és garanciával kibocsátott 1 millió angol font névértékű 4½%-os kötvényei 97% kibocsátási árfolyamon. Ez utóbbi kölcsön kizárólag Angliában beszerzendő gépek vásárlására szolgál. A kamatszolgálat biztosításául a magyar államvasutak által fizetendő évi 175.214 angol font bér szolgál. A kölcsön 1931-től 1961-ig félévi sorsolások útján fizetendő vissza. A Dunántuli Villamossági R. T. a két kölcsön hozadékaiból Bánhidán állít fel villamos központot, mely az azon a vidéken termelt gyenge minőségű és így szállításra nem alkalmas szénat fogja használni. A részvénytársaság a világítási és ipari célokon felül főleg a villamos üzemre átalakítandó Budapest—Hegyeshalom közötti vasutvonalat fogja villamos árammal ellátni.

Az ipari jelzáloglevelek kibocsátásának ügye ezen hónapokban nem haladt előre, sőt láthatólag nyugvóponttra jutott. A földbirtok-reform pénzügyi lebonyolítására szolgáló és az államvasutak által felveendő kölcsönök ügye marad előtérben, de döntés még ezen ügyekben sem történt.

A külföldön elhelyezett záloglevelekkel kapcsolatban felmerült egy egységes záloglevél-kibocsátó konzorcium terve, amely szerint a külföldön csupán egységes típusú záloglevelek lennének elhelyezhetők. Ezzel kapcsolatban természetesen felmerült a kedvezőbb feltételek mellett és kedvezőbb árfolyamon megszerzendő újabb záloglevél-kölcsönök kérdése is. A mezőgazdasági kölcsönök terhelnek enyhítésére a kormány a három mezőgazdasági altruista jelzálogintézet kölcsöneinek törvényben teljes illetékmentességet biztosított, amely ugyan a kötelezvény illetékére, mint a bekebelezési illetékre kiterjed.

A külfölddel való tőkeforgalom szempontjából figyelemreméltó a Magyar Általános Takarékpénztár és a Belvárosi Takarékpénztár tőkeemelése. Mindkét intézet részvényeiből 80—80.000 darabot az intézet külföldi üzletbarátai vesznek át.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképen alakult:

Takarékbetétek:

	márciusban	áprilisban
a) pengőben	375,729.882 P	377,422.591 P
b) idegen valutában	27,678.635 P	29,490.437 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	466 996.626 P	478,752.533 P
b) idegen valutában	225,856.270 P	230,900.199 P

Betétek összesen: 1,096,261.413 P 1,116.655.760 P

A takarékbetétek összege március folyamán 9.1 millió pengővel, április folyamán 3.5 millió pengővel emelkedett, ami az előző két hónap 17.8, illetve 11.7 millió pengős emelkedésével szemben folytonos és lényeges visszaesést mutat. Végeredményében az első négy hónap 42.1 millió pengős eredménye havi átlagban nem áll mögöttes az előző év havi átlagának és a betétfejlődés lassított menete évadszerű változásnak is tekinthető. Március végén a takarékbetétek 40.3%-át, a folyószámlabetétek pedig 80.9%-át, április végén a takarékbetétek 40.6%-át, a folyószámlabetétek pedig 82.9%-át érték el a háborúelőtti állományuknak.

1927 július óta a takarékbetétek fejlődése a következő képet mutatja:

1927 július	324,000.000 P
1927 augusztus	326,000.000 P
1927 szeptember	333 700.000 P
1927 október	340,700.000 P
1927 november	351,000.000 P
1927 december	364,800.000 P
1928 január	382,600.000 P
1928 február	394,300.000 P
1928 március	403,400.000 P
1928 április	406,900.000 P

A pénzpiac helyzete lényeges változást nem tüntetett fel. Főzsedei célokat szolgáló lombardpénz bőven volt a piacon és ennek kamattétele némileg csökkent is. A zöldhitel-üzlet március elején indult meg jelentékenyebb keretek között. Akkor egyes gazdák 12—13%-os kamattal mellett 3%-os bonifikációval kötötték le ideai termésüket. Ma már 8—9% kamattal 2% bonifikációval hozzájuthatnak zöldhitelhez. A 8% kamattal is terhes feltétel a gazdáknak, de ezt a kölcsönt is csupán állami akció révén, szövetkezeti úton lehet nyújtani. A kamatláb egyéb tekintetben is némileg enyhült. A magán-kamatláb prima kereskedelmi váltókra 7¼—8½, visszeszámitolási kamatláb vidékre 7½—9¾, a vidéki kihelyezési kamatláb 8—14% volt.

Felmerült a híre egy újabb pénzintézeti törvény tervezetének, amely főleg a takarékpénztárak és a bankok között szándékozna lényeges határvonalat felállítani és a kamattörvény módosítása is tervbevételezett. A Tébe országos pénzintézeti értekezletén mozgalom indult meg abban az irányban, hogy azok a pénzintézetek, amelyek a Pénzintézeti Központ tagjai, mentessenek fel a 8%-os kamattal maximum korlátozása alól. A helyzet ugyanis az, hogy a mai tényleges gazdasági viszonyoknak a 8%-os kamattétel nem felel meg és így az intézetek kénytelenek mindennemű kihelyezéseiket váltó formájában nyújtani, mert csakis ez esetben védekezhetnek a 8%-ot meghaladó kamatszédessel kapcsolatos károk ellen. A Pénzintézeti Központnak és a Nemzeti Banknak ugyanis módjukban állana a pénzintézetek kamatpolitikájának ellenőrzése mellett mindenkor megállapítani, nem lépik-e túl a kamatkérdés tekintetében a kellő határt.

A tőzsdei forgalom úgy márciusban, mint áprilisban a már megszokott keretek között mozgott és az árfolyamok mindig lemorzsolódtak.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának március—április folyamán beállott változását a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31=100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számbavételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1927 XII. 31.	1928 III. 31.	1928 IV. 30.	1927 XII. 31.	1928 III. 31.	1928 IV. 30.
I. Bankok	10·5	9·9	9·9	18·3	17·3	17·4
II. Takarékpénztárak	7·3	6·9	7·0	16·1	15·2	15·5
III. Biztosítótársaságok	9·1	9·6	9·7	9·5	10·0	9·7
IV. Gőzmalmok	11·2	10·5	10·7	14·6	13·8	14·1
V. Bányák és téglagyárak	73·2	72·2	71·1	92·9	91·4	90·2
VI. Könyvnyomdák	30·1	31·4	28·4	66·7	69·5	62·0
VII. Vasművek és gépgyárak	41·3	35·9	36·3	48·5	42·4	42·8
VIII. Közleked. vállalatok	8·1	7·5	7·5	12·2	11·2	11·1
IX. Cukorgyárak	80·6	75·5	74·8	91·6	86·1	85·4
X. Gyár- és villamos-sági vállalatok	100·6	93·8	92·9	155·6	145·1	143·8
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	91·3	88·8	93·1	179·7	173·5	183·5
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46·7	51·4	51·8	81·0	88·9	89·6
XIII. Textilipari vállalatok	33·6	30·9	31·0	53·3	51·2	49·1
XIV. Vegyészeti vállalatok	33·9	28·6	28·1	36·1	30·3	30·0
XV. Különféle vállalatok	51·9	50·9	51·3	85·1	83·4	84·0
Az összes részvények indexe	20·8	19·8	19·8	31·5	29·9	29·9

A részvények általános indexe március folyamán minimális csökkenést szenvedett, ami április folyamán sem változott meg. A múlt év végétől tehát minimális árlemorzsolódással találkozunk, amely úgy szólván a részvények minden kategóriájára kiterjed és inkább az üzletelen és forgalom nélküli tőzsdei élet kihatásának, mint a vállalatok általánosan kedvezőtlen megítélésének tekinthető. A magángazdaságot sújtó depresszió tükröződik vissza a tőzsdei árfolyamok képében.

A mezőgazdaság helyzete.

A földművelésügyi minisztérium hivatalos vetésjelentése az ez évben várható termésről valamivel kedvezőtlenebb képet nyújt, mint az előző esztendőben. A repcetermések a kedvezőtlen időjárás miatt lassan fejlődtek, sok és elég gyakori a fagykár is, úgyhogy a becslés eredménye országos átlagban 3.19, vagyis közepesen alóli.

Az őszi buzavetések erőteljesen fejlődnek, minősítő becslés 2.64, jó közepes.

Az őszi rozsvetések állapota kissé kedvezőtlenebb kilátást mutat, országos átlagban a minősítő becslés 2.81, tehát a közepes és jó közepes között váltakozó.

A tavaszi buza, tavaszi rozs, őszi árpa, zab és burgonya, valamint a cukorrépa és a hüvelyesek országos átlagban jó közepes eredményt ígérnek. A kedvezőtlen időjárás általában hátráltatta a fejlőd-

dést. A szőlőkben és gyümölcsösökben mindenütt serényen folynak a tavaszi munkák. A fagy helyenként ötvenszázalékos kárt is okozott.

A világ mezőgazdasági termelése az eddigi jelentések alapján nem a legkedvezőbb eredménnyel kecsegtet. Amerikában a hivatalos jelentés szerint 1917. óta még nem volt oly kevésre becsülhető a terméshozam, mint ezidén. Az európai kontinens némileg kedvezőbb kilátásokkal néz a termés elé. Az őszi vetések területe minden országban növekedett, de a fagykárak és az időjárás folytán a várható eredmény általában közepes és jó közepes között ingadozik.

A mezőgazdaságnak nagy baja az is nálunk, hogy nem áll kellő forgótőke a rendelkezésre. A mezőgazdaság ismét eladósodott és az Omge márciusban 1400 millió pengőre becsülte a mezőgazdaság adósságterhét. Ez a teher annál inkább figyelemreméltó, mert az ezután járó kamatteher percentualisan csaknem kétszerannyi, mint békében volt. Ily körülmények között a mezőgazdák részéről nálunk is, éppugy, mint Németországban, egyre élénkebbé válik az óhaj, hogy a kamatterhek egy részét valamely formában az állam viselje.

Az új Földbirtokbiróság felállításának tervét a kormány elejtette. Ehelyett az OFB. működne ismét tovább kisebbitett létszámmal és a mezőgazdasági ingatlan forgalmának némi megkötöttsége vétetett tervbe az állami elővásárlási jog további fenntartásával, illetve az adásvétel állami engedélyhez kötöttségével. A korlátozás a haszonbérletek jóváhagyására is kiterjedne.

A gyümölcstermelésben is jelentékeny kárt okozott a fagy, de általánosságban azért a helyzet kielégítő, mert éppen az export szempontjából leginkább számbavehető gyümölcstermelő vidékeink nem szenvedtek érzékeny károkat. A külföld érdeklődése is mindinkább élénkül az ideai magyar gyümölcs terméskilátásai iránt. Német és osztrák területen gyengébb a gyümölcstermés számbavehető kilátásai, aminek folytán nagyobb mennyiségű importra lesznek utalva. A kései tavasz miatt a gyümölcstermés általában két héttel elkésve fog a piacra kerülni, ami a külföldi kivitelnél hátrány lenne, ha az abnormis időjárás nem lenne Európaszerte általános. Az értékesítési viszonyok szép reményekkel biztatnak. A gyümölcs csomagolási rendszerében kellene változtatást eszközölni, mert külföldön a ládákban csomagolt gyümölcs iránt jóval élénkebb a kereslet.

Itt említjük meg, hogy a selyemtenyésztés ujabban fellendült hazánkban, sőt a békebeli 350.000 kg. gubóval szemben Csonkamagyarország termelése az elmúlt évben meghaladta a 480.000 kg-t. Ennek a gubómennyiségnek a beváltási ára, amit a termelők kaptak kézhez, 1.300.000 pengőt tett ki. Magyarországon évente 23.700 család foglalkozik selyemtenyésztéssel, egy-egy család bevétele tehát átlag 72 pengőt tett ki.

A népszövetségi kölcsönből 4.8 millió pengőt fordított a kormány ármentesítési és lecsapolási munkálatokra. A különböző ármentesítő társulatok 7.5% kamtra, illetve 10.5% annuitás mellett kapnak e célra kölcsönt, melynek visszafizetési ideje 17 év. A nagyszabású investícióval sikerült helyreállítani a védtöltéseket, sőt újabb területeket is vontak be az ármentesítés körébe. A munkálatok teljes végrehajtása után az ország gabonatermése a földművelésügyi minisztérium számítása szerint mintegy 8 millió métermázsával fog növekedni.

A falusi lakosságnak hosszú időre jelentékeny új munkaalkalmat nyújtanak a tervbevett állami és törvényhatósági utépitkezések. A hivatásos földmunkások is szervezkednek és munkavállaló szervezeteket alakítanak. Eddig 40 ilyen szervezet alakult és úgy az állami, mint a törvényhatósági építkezéseknél ezen szervezeteket támogatják a munkák kiadásánál.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	március végén:	április végén:
77 kgos tiszavidéki buza	33·25	34·60
rozs	30·90	32·95
takarmányárpa	31·25	30·80
tengeri	27·65	28·45

Az ipari helyzet.

Magyarország *kőszén és barnakőszén* külkereskedelmi forgalma 1928 március—április havában országok szerint csoportosítva a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g	B e h o z a t a l				K i v i t e l			
	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n :							
	március	április	március	április	március	április	március	április
Ausztria	5,923	3,000	6,152	2,704	21,037	75,670	20,800	63,500
Cseh-Szlovákia	246,894	150	223,054	355	11	42,446	—	19,251
Románia	—	—	—	—	10,800	—	16,400	—
S. H. S. állam .	—	9,875	—	10,587	42,050	2,554	33,350	18,694
Németország . .	4,550	—	1,270	—	—	—	—	124
Lengyelország .	705,774	—	382,393	—	—	—	—	—
Ö s s z e s e n :	963,141	13,025	612,849	13,646	73,898	120,670	70,550	101,569

Vagyis március folyamán

szénbehozatalunk összesen . . . . . 976.116 q

szénkivitelünk összesen . . . . . 194.568 q-t tett ki,

míg áprilisi szénbehozatalunk összege . . . . . 626.495 q

és áprilisi szénkivitelünk mennyisége . . . . . 172.224 q volt,

aminek csökkenő irányzata a szokott idényszerű helyzetnek megfelelő.

Széntermelésünk eredménye ez év folyamán a következő

	kőszén	barnaszén
január	669.000 q	6.348.000 q
február	648.000 q	5.137.000 q
március	684.000 q	5.310.000 q

ami az előző évvel szemben emelkedést tüntet fel és különösen előnyös jel gyanánt tekinthetjük azon körülményt, hogy ez év márciusában az előző év ugyanezen hónapjával szemben a szénfogyasztás is körülbelül 10%-al emelkedett.

Nyersvastermelésünk az év első negyedében 727.000 q volt, ami felülmúlja ugyan a múlt év első negyedének 616.000 q-ás eredményét, de jelentékenyen kevesebb, mint a múlt év utolsó negyedének eredménye (849.000 q).

A termelés racionalizálása céljából tervbevetett ipari koncentráció szempontjából itt említjük meg, hogy a Hungária Műtrágya-, Kénsav- és Vegyipari Rt. tőkeemelés és részvénytársaság útján magába olvasztotta másik jelentékeny hasonló üzemünket, az Első Pesti Spódium és Enyvégyár Rt-t.

Széntermelésünk eredménye jóval kedvezőbb, mint az elmúlt esztendőben volt, de az export visszafejlődött és a hazai fogyasztás sem tart lépést a fokozott termeléssel.

A munkanélküliek számának novemberben megkezdődött emelkedése, amely januárig tartott és bizonyos mértékben meghaladta az évszázados megszokott emelkedés arányait, februártól kezdődőleg irányt változtatott és márciusban ismét 5.8%-al, áprilisban pedig további 7.4%-al csökkent a munkanélküliek száma az előző hónaphoz képest. Még kedvezőbbnek látszik a helyzet, ha az előző év megfelelő hónapjaihoz

viszonyítjuk a helyzetet, amikor a javulás márciusban 17.3%-ot, áprilisban pedig 18.9%-ot tett ki. Területi megoszlás tekintetében az volt a helyzet, hogy az összes munkanélküliek közül április végén Budapesten 61.2% találtatott. Az összes munkanélküliek közül ezidőben 87.4% férfi és 12.6% nő volt.

A munkanélküliek számának ingadozását az utolsó év alatt a következő táblázat mutatja, mely egyben hűen visszatükrözteti az évszaki változások tendenciáját is.

1927 március	19.654
1927 április	18.539
1927 május	14.853
1927 június	13.310
1927 július	12.683
1927 augusztus	12.419
1927 szeptember	11.565
1927 október	11.188
1927 november	12.438
1927 december	14.368
1928 január	17.430
1928 február	17.244
1928 március	16.248
1928 április	15.043

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma márciusban 1054, áprilisban 1016 volt.

A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt márciusban 15.194, áprilisban 14.027.

Az Országos Munkásbiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt

márciusban férfi	226.631
„ nő	155.726
Összesen	382.357
áprilisban férfi	237.950
„ nő	154.994
Összesen	392.944

A kereskedelmi minisztérium által kidolgozott mérnökrendelet terve ellen, amely főleg azt a kérdést szabályozza, hogy mily munkák teljesítése volna mérnökkamarai tagság felvételéhez kötve, az összes kereskedelmi és iparkamarák tiltakoztak és kifogásaikat előterjesztették. Ezen az alapon a rendelet revíziójára nézve a tárgyalások megindultak és remélhető, hogy rövidesen sikerül a kérdést közmegelégedésre szabályozni.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala ugy március, mint április folyamán emelkedést tüntet fel, amelyet mindkét hónapban főleg az élelmiszeri cikkek és mezőgazdasági termékek részben évszaki drágulása idézett elő. A drágulás oka másrésről a külföldi és hazai termésjelentések folytán előrelátható mérsékelt terményeredmény kilátásának az árak alakulásában jelentkező hatása. Az ipari anyagok és termékek indexe márciusban némileg csökkent, áprilisban pedig változatlan maradt. Az állatáraknál az irányzat nem volt egységes, a szarvasmarha némileg olcsóbbodott, a sertés pedig drágult.

A Központi Statisztikai hivatal összeállított nagykereskedelmi árindexe a következő képet mutatja:

	1928 II. 29.	1928 III. 31.	1928 IV. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek --- --- ---	126	128	132
Ipari anyagok és termékek --- --- ---	140	139	139
Nyersanyagok --- --- ---	137	137	138
Gyártmányok --- --- ---	130	132	134
Belföldi áruk --- --- ---	133	135	136
Külföldi áruk --- --- ---	134	133	135
Az összes áruk átlaga --- --- ---	134	135	136
Változás az összes áruk átlagában az előző hónapokkal szemben --- --- ---	-1	+1	+1

A *létfenntartási index* az áraknak megfelelően úgy március, mint április folyamán emelkedést tüntet fel, úgy hogy az év eleje óta tartó emelkedés bizonyos mértékben felül is mulja az évszervi emelkedés jellegét. A vonatkozó árindexek a következőképpen tájékoztatnak:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	laktérrel	laktér nélkül	laktér nélkül
január --- --- ---	112.3	124.0	120.67
február --- --- ---	112.1	123.7	119.57
március --- --- ---	113.5	125.6	119.37
április --- --- ---	114.1	126.3	120.71

A *budapesti közraktárak* forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
március --- --- ---	260.186	81.154	180.830	160.510
április --- --- ---	160.510			
b) biztosítási érték pengőben				
március --- --- ---	9,740.900	3,095.500	6,478.300	6,358.100
április --- --- ---	6,358.100			

A közraktárak forgalma a múlt évvel szemben lényegesen növekedett, azonban a tárolt készletek mennyisége az előző év megfelelő hónapjaihoz viszonyítva némileg csökkent.

A fővárosi közgazdasági ügyosztálya nagy akciót készül indítani a magyarországi, de főleg a budapesti tranzitkereskedelem ujjaélesztése érdekében. A békebeli 700 budapesti tranzit kereskedelmi vállalat száma a múlt év novemberében 70-re csökkent és azóta is egymásután csuknak be ezek a vállalatok. A tranzit kereskedelem hanyatlása összefüggésben látszik lenni azzal a ténnyel is, hogy a vámhitelek engedélyezése ujabban bankgaranciához van kötve.*)

Párizsban nemzetközi gyapjukonferencia ül össze, amelynek célja az, hogy a gyapjувámoknál bevezessék nemzetközileg a genfi séma szerinti vámelnevezéseket. A gyapju világkészletek állandó nyilvántartására is szervezetet fognak létesíteni.

Az export fejlesztése céljából a kormány exportfejlesztő intézet felállítását vette tervbe. A tárgyalások megindultak ez irányban, azonban a gazdasági közvélemény meglehetősen vegyes érzelmekkel kísért a

*) Pesti Napló május 20.

gondolat felvetését. Legnehezebb kérdés az anyagi fedezet előteremtése lenne, mert a pénzügyminisztérium nem hajlandó e címen évről-évre félmillió pengőt beállítani a költségvetésbe és nagyobb pénzintézeteink sem lelkesednek annyira a gondolatért, hogy anyagi áldozatok hozására is hajlandók lennének.

A *külkereskedelmi forgalom* februárban 95.9 millió pengős behozattal szemben 60.5 millió pengős kivitelt tüntet fel. A múlt év megfelelő hónapjaival szemben a behozatalnál a legtöbb árucsoportnál emelkedés mutatkozik. Legnagyobb emelkedés a szövetek, gépek és készülékek importjánál. Csökkent a nyersdohány behozatala. A kivitelnél jelentékeny a liszt és buza emelkedése, csökkent a rozs, zsir és szarvasmarha export. A márciusi forgalom 107.8 millió pengős behozatalt mutat 73.1 millió pengős kivitellel szemben. A behozatalnál emelkedett a múlt év megfelelő hónapjával szemben a textil- és selyemárúk, gép, szén és dohány behozatala, csökkent a fa és kikészített bőr importja. Viszont növekedett újból a liszt és buza kivitele, csökkent a vágó- és igásállatok, tojás és burgonya export. Az állatkivitel előmozdítása érdekében a német kormánnyal való tárgyalások fognak jelentősek lenni. A német és magyar kormány a kölcsönös kívánságok listáját már hónapokkal ezelőtt kicserélte, de a kereskedelmi tárgyalások ősz előtt aligha indulhatnak meg. A német kormány még nem nyilatkozott arra nézve, hogy hajlandó lesz-e enyhíteni a kivitelnünket gátló állategészségügyi rendszabályokon. A ki- és behozatali tilalmak lebontása céljából összeült konferencián Csehország az élen állt azon államok között, amelyek a vámhatárok lebontását kívánták. Az elvi deklaráció mellett azonban ellenkező gyakorlatot követ, mert azon a listán, amelyen az egyes árucikkekre vonatkozó tilalmi rendszer fenntartását lehet bejelenteni, Csehország máris legalább 20 árucikkre jelentette be fenntartási jogát.

Ezen költségvetési év folyamán Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a központi statisztikai hivatal összeállítása alapján a következő képet adjuk:

1927—28. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
julius	88.3	57.4	— 30.9
augusztus	107.5	75.9	— 31.6
szeptember	115.0	82.1	— 32.9
október	111.8	80.7	— 31.1
november	104.3	81.9	— 22.4
december	103.5	79.9	— 23.6
január	84.9	54.2	— 30.7
február	95.9	60.5	— 35.4
március	107.8	73.1	— 34.7
összesen ..	919.0	645.7	— 273.3

Itt említjük meg, hogy a német fizetési mérleg 1927-ben 4.6 milliárd márka passzívvá vált. Az előző esztendővel szembe ez a helyzet nagyobb mérvű súlyosbodást jelent, aminek egyik oka Németországban is a kereskedelmi mérleg 2854 millió márkára rugó passzivitása. Másik ok a jóvátételi teher, amely 1927-ben 1.2 milliárdról 1.6 milliárdra emelkedett. 1924. és 1927. között a fizetési mérleg összesen 11 milliárd márkával volt passzív, amely összeget Németország adóságból fedezett. A kölcsönök jelentékeny része természetesen hosszúlejáratú tartozás.

Közlekedésügy.

A Magyar királyi államvasutak áruforgalma február havában a következő volt:

1928. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakományáru	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
február	23.057	2,604.100	37.497	4,804.175	1,423.229	163,899.056

A Máv. vonalain átfutó forgalom februárban 53.406 tonna és 13,269.948 tonnakilométer volt, ami az előző hónappal szemben újból emelkedést mutat.

	február tonna	március tonna	április tonna
A Máv. által szállított utasok száma volt	6,086.000	6,759.000	7,641.000
A Máv. által szállított fizető áruk mennyisége	1,604.400	1,908.900	1,624.800

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	1928 február	
	tonna	tonna-kilométer
árpa	3.756	480.768
buza és kétszeres	30.152	3.407.176
rozs	4.268	435.336
tengeri	12.670	2,039.870
zab	3.021	371.583
egyéb gabonanemű	1.736	244.776
gabonaneműek összesen	55.603	6,979.509
ásványszén, koks, brikett és lignit	368.809	35,774.473
bányafa	7.563	1,149.576
gömb- és rönkfa	30.283	4,148.771
tűzifa	98.044	11,667.236
tal fa	2.587	271.635
szőlőkaró	3.769	399.514
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	58.827	8,176.953
faneműek összesen	201.073	25,813.685

Tervbe van véve, hogy Hungária Tengerhajózási Társaság néven meg fog alakulni az új magyar tengerhajózási társaság és egyelőre két állandó vonalat fog szervezni. Az egyik a Fiume—Alexandria-vonal, a másik a Fiume—Szmirna vonal lenne. Legalább két kikötőhely lenne az utóbbi vonalon Albániában és remélhető, hogy mezőgazdasági termékeink számára Albánia jó piacot nyújtana. A két vonal járatait egyelőre három hajóval akarják lebonyolítani.

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	március végén	április végén
személykocsik és autóbuszok --- ---	9.813	10.000
teherkocsik --- --- --- --- --- ---	2.923	2.971
egyéb gépkocsik --- --- --- ---	506	508
gépkocsik összesen	13.242	13.479
motorkerékpárok --- --- --- ---	5.577	5.868
géperejű járművek összesen	18.819	19.347

A géperejű járművek száma márciusban 2%-al, áprilisban 2.8%-al növekedett. A géperejű járművek közül április végén Budapesten volt 7654 gépkocsi és 3718 motorkerékpár.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1928. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasuton	hajón	vasuton	hajón
	m é t e r m á z s a			
március --- --- ---	3,487.676	716.864	126.352	45.871

A Budapestre érkezett hajók száma 1149.

Budapestre érkezett 22.806 idegen, ezek közül 3.232 megszállt területről és 4.160 külföldről.

Budapestre érkezett márciusban 100 repülőgép 95 utassal és 3.183 kg. teherrel
Budapestről indult „ 102 „ 141 „ „ 2 455 „ „

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 február	1928 március	1928 április
bádogos --- --- ---	91 fill.	75 fill.	72 fill.
asztalos --- --- ---	78 „	69 „	71 „
szabó --- --- ---	55 „	60 „	61 „
kőműves --- --- ---	94 „	83 „	86 „
napszámos --- --- ---	45 „	45 „	50 „
gyári munkásnő --- ---	31 „	27 „	29 „
napszámosnő --- ---	46 „	38 „	39 „

Az appropriációs törvényjavaslatban történt intézkedés a hadikölcsönjegyzők segélyezéséről. A javaslat szerint segélyben azok részesíthetők, akik legalább 10.000 K n. é. eredeti jegyzésű, nosztrifikált magyar háborús államadóssági címletnek a tulajdonosai és bármely forrásból származó évi összjövedelmük az 1200 pengőt nem haladja meg. Ezen jövedelmi határ minden ellátatlan gyermek után évi 100 pengővel növekszik. A segély maximális összege évi 600 pengő. A javaslatot később akként egészítették ki, hogy a kormány felhatalmaztatik a tapasztalati adatok alapján a jegyzési értékhatár leszállítására, a népjóléti miniszter pedig a segélyezési rendelkezések esetleges enyhítésére.

A népjóléti miniszter betérjesztette az öregség, rokkantság, özvegy-

ség és árvaság esetére vonatkozó kötelező biztosításról szóló javaslatot. Biztosítási kötelezettség alá esnek általában azok, akik alkalmazásuknál fogva betegségi biztosítási kötelezettség alá is tartoznak. A biztosítási kötelezettség azonban tisztviselőkre és hasonló állásban levő alkalmazottakra, valamint művezetők és kereskedősegédekre csak havi 500 pengőn aluli jövedelem esetén terjed ki. Bizonyos feltételek mellett az önkéntes biztosítás is engedélyezhető. A fizetendő járulék a tényleges jövedelem 4%-ig, illetve a tisztviselőknél a tényleges jövedelem 5%-ig terjedhet. A járulékot a munkaadó köteles befizetni, de jogában áll a járulék felét a munkavállaló fizetéséből levonni. Öregségi járadékra az a biztosított igényjogosult, aki után legalább 400 héten kellett fizetni a járulékot és 65 éves elmúlt. Rokkantsági járadékra az a rokkant jogosult, aki legalább 200 héten át járulékköteles volt. A járadék két részből áll: a 120 pengőt kitevő járadéktörzsből és járadékrészből, mely egy évre a befizetett járulékok összegének 24%-a, illetve tisztviselőknél 19%-a. A gyermekpótlék 5%, de legfeljebb 4 gyermek után fizetetik. Az özvegyi járadék az eredeti járadék 50%-a, a félérvajáradék 15%, az egész árvajáradék 30%.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt 1928 januártól 1928 március 31-ig:

földszintes házakra...	190
emeletes lakóházakra ...	57
egyéb új épületre ...	26
átalakításokra ...	438

A befejezett építkezések száma volt ugyanezen idő alatt:

földszintes lakóház ...	94
emeletes lakóház...	50
egyéb új épület ..	15
átalakítás...	229

Az újonnan létesült lakások száma ezen idő alatt:

1 szobás	330
2 „	416
3 „	299
4 „	250
5 „	97
6 „	57

Fontosabb sztrájk vagy munkáskizárás nem fordult elő.

Ifj. Rácz Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Heller Farkas*: Új felfogások a hitelelmélet terén... 573
Domanovszky Ákos: Német vita a külföldi kölcsönök körül ... 599

Közlemények

- Bruchsteiner Imre*: Adatok az európai városok lakásproblémájához .. 621
Domány Gyula: A tőkeáramlás irányváltozásai ... 627

Könyvismertetések ... 632

Schultz B.: Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in Deutschland. (Heller F.) — *Wilbrandt R.*: Der Volkswirt als Berater der Volkswirtschaft. (Korek V.) — *Jordán K.*: Matematikai statisztika (Sós E.) — *Domány Gy.*: A valutarendszerek elmélete. (Óvári Papp Z.) — *Sir Róbert Donald*: The Tragedy of Trianon. *Francis Deák*: The Hungarian—Rumanian Land Dispute. (Varga I.) — *Sinz J.*: Die Sanierung Ungarns. (Balogh T.)

Külföldi folyóiratok szemléje ... 645

Bibliográfia a kettős adóztatás kérdéséről. (Zelovich L.) ... 651

Közgazdasági krónika. (Ifj. Rácz L.) ... 653

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpenz-
táros címére küldendők. (IX., Ferenc-körút 39.)**

Szeptember közepén jelent meg Magyarország közgazdaságának és
pénzügyeinek egyetemes kézikönyve, az

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch

IV. évfolyam: 1928.

A gazdasági élet és közigazgatás szakembereinek közreműködésével szerkesztették:

Gratz Gusztáv dr.

v. b. t. t., ny. külügyminiszter

Bokor Gusztáv dr.

felelős szerkesztő.

A Jahrbuch a közgazdaság valamennyi ágát felöleli és 32 fejezetben tárgyalja a mezőgazdaság, ipar, bel- és külkereskedelem, közlekedésügy, állami pénzügy, bank- és hitelügy, biztosítás, szociálpolitika és a gazdasági törvényhozás aktuális kérdéseit. A könyv minden politikai színezetet mellőzve, első sorban a tények tárgyilagos előadására fekteti a főszólyt és az 1927/28. gazdasági év legújabb statisztikai adatait tartalmazza.

Az idei kötet munkatársai a következők:

Éber Antal dr., Farkasfalvi Sándor dr., Ferenczi Izso dr., Fellner Frigyes dr., Fellner Pál, Hubert Ernő, Kállay Tibor dr., Kádas Károly dr., Kemény Dezső dr., Kovaloczy Rezső dr., Kutasi Elemér dr., ifj. Leopold Lajos, Lamotte Károly dr., Makai Ernő dr., ujlaki Müller Pál dr., Müller Vilmos, Nagy Iván dr., Nikl Béla, Nizsalovszky Endre dr., Pap Dezső dr., Pap Géza, Quandt Richard, Schandl Károly, Stromski Lajos, báró Szalay Gábor, Szegő Ernő dr., Szende Péter Pál dr., Szladits Károly dr., Tormay Béla dr., báró Tornay Rezső, Tószeghy Emil dr., Vassel Károly.

A 393 szövegoldalra terjedő munka a szerkesztőség (II., Báro Lipthay-utca 7.) kiadásában jelent meg és a főbizományosnál, a Grill-féle udvari könyvkereskedésnél (V., Dorottya-utca 2., telefon: aut. 813—45) kapható. A famentes papíron, elegáns vászonkötésben megjelent könyv ára 20 pengő.

Uj felfogások a hitelelmélet terén.

A kapitalisztikus gazdaság egyik alapvető jelenségére, a hitelre és a hitelszervezet működésére vonatkozólag még 10 évvel ezelőtt teljes egyhangúság uralkodott a közgazdaságtanban. Ugy látszott, hogy alig van egyszerűbb és könnyebben megmagyarázható jelenségekör, mint a hitelélet. Ha a tudomány sokat is vitatkozott arról, hogy a hitelt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás időbeli különbségéből, vagy a bizalmi mozzanatból avagy pedig inkább a csere bizonyos fajaként kell-e magyarázni, arra nézve teljes egyértelműség uralkodott, hogy a hitel szerepe az elhelyezést kereső tőkének a vállalkozó kezeihez juttatásában, tehát a már meglevő tőkének a termelés csatornáiba vezetésében áll. Oly átlátszó és egyszerű volt e magyarázat, hogy annak helytálló voltában senki sem kételkedett.

Ebbe az idillikus állapotba, mely a közgazdaságtan eme fejezetében uralkodott, csapott bele az a bomba, amelyet *Hawtrey*¹ és *Hahn*² majdnem egyidejűleg megjelent munkái jelentettek, amidőn azzal a nézettel léptek elő, hogy az eddigi felfogások a hitel lényegéről, kiváltképpen pedig a hitelszervezet működéséről, teljesen hamisak, vagy legalább is nem magyarázzák meg a dolognak a lényegét. E nézetek nem kevesebbet állítanak, mint azt, hogy a hitel nem egyszerűen már meglevő gazdasági erőt visz át más kezekbe, hanem legalább is bizonyos önállósággal bíró tényezője a kapitalisztikus gazdaságnak, mely a meglevő gazdasági erők sokszorozására képes. E felfogás szerint tehát téves azt gondolni, hogy a bankok egyszerűen tőkeközvetítéssel foglalkoznak, mert szerepük legalább is sokkal tágabbnak látszik, mint az, amely csupán a tőkés és a vállalkozó közötti közvetítésben állana, mert ha a hitel több mint tőkeközvetítés, akkor a bankok sem lehetnek egyszerűen közvetítői már meglevő tőkeerőnek, hanem önállóan is képesek a gazdasági életbe belenyulni.

Hasonló nézet már régebben is merült ugyan fel. Már *Lawnak* a felfogása a hitelről sokkal tágabb körű volt, mint a fent jelzett általánosan elterjedt nézet. Hasonlóképp *Czieszkovszki* és különösen *Macleod* is más nézeteket vallottak a hitelről. Különösen utóbbinak nézeteivel, melyek szerint a

¹ A. G. Hawtrey: *Currency and Credit*. 3. kiad. Newyork 1928. Németül a 2. kiad. után fordítva: *Geld und Kredit*. Jena 1926.

² A. Hahn: *Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredites*. 2. Auflage. Tübingen 1924.

hitelintézetek nemcsak a már meglevő tőkeerő irányítására, hanem új tőke teremtésére is képesek, egyideig sokat foglalkozott a tudomány. Igaz, hogy egyértelműen elvetették akkor e felfogásokat. Nem így történt most, amidőn *Hawtrey* és *Hahn* sokban ez eretnek nézethez hasonló felfogásokkal léptek elő. Aki tudományunk mai állapotát figyeli, megállapíthatja, hogy ma már e nézetek visszautasítása nem oly általános, mint *Macleod* korában. Igaz *Diehl*, *Bortkiewicz*, *Adolf Weber*, *Lampe*, Angliában *Cannan*, nálunk *Navratil* mereven visszautasítják az új nézeteket és fentartás nélkül kitartanak az uralkodó felfogás mellett, de *Schumpeter*, *Mises*, *Robertson*, *Stamp*, *Keynes* és mások, ha nem is osztják mindenben *Hawtrey* és *Hahn* nézeteit, erősen hajlanak a hitelmélet revisiója felé.

A helyzetben, melybe a hitelmélet került, némi hasonlóságot láthatunk ahhoz, melybe körülbelül egy negyed század előtt a pénzelmélet jutott, midőn *Knapp* állami pénzelméletével előállott. Az egyik, mint a másik téren az általánosan elfogadott nézetek annyira megállapodottaknak és megdönthetetleneknek látszottak, hogy a tudomány inkább a jelenségek leírásának elmélyítésére összpontosította erejét. Miként a pénzre vonatkozólag a pénzverés technikáját és a pénz különböző alakjait vizsgálta, úgy a hitel terén is leginkább a leírásba, a bankügyletek részletesebb fejtegetésébe, azok technikai lebonyolításának megismerésébe merült el. Kétségtelenül ennek is meg volt a maga előnye, mert nem egy irányban elmélyítette induktív anyagunkat, kivált a hitellezés különböző válfajainak ismeretét. Azt is el kell ismerünk, hogy a hiteljelenségek kibontakozásával elkerülhetetlenné vált e részletekbe mélyebben behatolni. Azt azonban kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy e vizsgálatok annyira lefoglalták a tudományt, hogy abban az irányban nem tartotta szükségesnek behatóbban kutatni, teljesen magyarázható-e a hitellelet terén mutatkozó alapjelenségek, különösen pedig a bankok szerepe, a megdönthetetlenek hitt régi felfogással. Itt kapcsolódnak be az újabb törekvések a hitelmélet revisiójába.

Hogy e törekvések irányát és az uralkodó felfogástól eltérő állításaikat megvilágíthassuk, állítsuk mindenekelőtt a ma általánosan uralkodó magyarázatot a hitel lényegéről és a bankok szerepéről szemünk elé. E nézetek a klasszikus közgazdaságtanra nyulnak vissza. Abból az alapvető megismerésből indulnak ki, hogy a hitel lényege abban van, hogy valaki, akinek pénz-, illetőleg tőkefeleslege van, ezt hosszabb-rövidebb időre ellenérték fejében rendelkezésére bocsátja egy másiknak, ki ez által adósa lesz. A hitel lejártá után az adós visszafizeti adósságát és a pénz-, illetőleg a tőke ismét visszakerül eredeti tulajdonosához. Ezen az alapjelenségen

az uralkodó felfogás szerint a bankok keletkezése és működése mit sem változtat. A bankok egyszerűen közbeékelődnek a hitelező és az adós közé. Ezzel kétségtelenül igen fontos szerepet töltenek be a közgazdaságban, mert feleslegessé teszik azt, hogy a tőkefelesleggel rendelkezők olyan egyének után fussanak, akik tőkére szorúlnak és hogy utóbbiak maguk legyenek kénytelenek olyan egyéneket felkutatni, akik nekik a kívánt összeget hajlandók hitelezni. A bankok mindenesetre azáltal idézték fel a hitel nagymérvű térfoglalását, hogy a tőkéseknek egész szervezetükkel biztosságot nyújtanak az iránt, hogy nyugodtan bizhatják tőkéjüket rájuk, mert alaposan elbírálják azt, hogy a kihitelezésnél az jó kezekbe kerüljön, t. i. olyanok kezébe, akik lejáratkor emberi előrelátás szerint biztosan vissza is fogják fizetni. Ezáltal a bankok a tőkegyűjtés medencéjévé lesznek. Náluk halmozódnak fel a közgazdaságban kihitelezésre rendelkezésre álló tőkék és őrajtuk keresztül kerülnek a vállalkozás csatornáiba. A bankok kifejlődésével tehát az uralkodó felfogás szerint csupán bonyolultabb lesz ez a körforgás, amelyet a tőke a tőkejára-dék, vagyis a kamat élvezése érdekében végez. Mert most már ez a körforgás nem abban áll, hogy a tőke a hitelezőtől az adóshoz kerül és lejáratkor az adóstól a hitelezőhöz visszafolyik, hanem úgy bonyolódik le, hogy a tőkésektől a bankokhoz áramlik a kihitelezésre rendelkezésre álló tőke, melyek azután a tőkét aktív üzleteikkel a vállalkozáshoz juttatják. Ha a vállalkozó visszafizeti a hitelt, a tőke ismét a bankokhoz jut, ahonnan, ha a tőkés a letétét felmondja, visszakerül hozzá a tőke és ezzel a körforgás zárul.

Bár annyira átment a köztudatba ez a felfogás, hogy talán felesleges is idézetekkel alátámasztani, mégis utalni kívánok arra, hogy akár régebbi, akár újabb munkát veszünk kézhez, mindenhol a bankok szerepét ebben az értelemben látjuk meghatározva. Már *Turgot* a hitelt úgy magyarázta, hogy a rendelkezésre álló tőkeerő használatának ideiglenes átengedése. *Schäffle* azt mondja, hogy a hitel annak az eszköze, hogy a hitelre szoruló, tehát az adósok, mások tőkéi felett rendelkezzenek és így a tőke, az azt legjobban felhasználni tudó kezekbe kerüljön.³ *Wagner Adolf* szerint a hitel-

³ V. ö.: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft. 2. kiad. Tübingen. 1876. I. 240. old. — A bankok tevékenységét *Schäffle* következőkép jellemzi: „Das Bankgeschäft gelicht somit einem grossen Saug- und Bewässerungsapparat: es zieht durch Trassieren, Contocorrent-Debet, Depositenannahme, Actien-, Obligationen-, Noten-Ausgabe, Effektenverkauf das überflüssige Werthcapital aus den Poren der Volkswirtschaft an und ergiesst es durch Wechseldiscontieren, durch das Haben des Contocorrents, durch Lombard- und Hypothekendarlehen, durch Ankauf von Werthpapieren (Effecten) aller Art in die des Werthcapitals bedürftigen Unternehmungen“ (u. o. 470—471.)

bankok, hitelközvetítő vállalatok, melyek egyrésztől hitelt vesznek fel, másrésztől pedig azt, mint hitelezők mások rendelkezésére bocsátják.⁴ *Schullern-Schrattenhofen* is a *hitelközvetítésben* látja a bankok lényegét.⁵ *Diehl* pedig a leghatározottabban kijelenti: „Jede Krediteinräumung setzt . . . bereits vorhandenen Kapital voraus“.⁶ De felesleges szaporítani a hasonló idézeteket, mert hiszen egész hitelméletünk és a bankügyletek osztályozásának alapja az, hogy a bankok passzív ügyletágaikban tőkét szívnak fel és aktív ügyletágaikban ezeket a felszívott tőkéket kölcsönzik ki.

Annyira megszokott és világos e magyarázat, hogy az ember az első pillanatra meg sem érti azt, hogy állhatott elő valaki avval, hogy e magyarázat téves és hogy a hitelfolyamat lényege ma már nem az, hogy a bankok tőkét szívnak fel és ezeket kölcsönzik ki, hanem a bankok maguk teremtik azokat az eszközöket, amelyekkel hitelt nyújtanak. Pedig legalább is *Hahn*, de ha nem is oly merész fordulatokkal, mint ő, *Hawtrey* és *Robertson*⁷ is valójában nem kevesebbet állítanak, mint ezt. E nézet legszélsőbb képviselője *Hahn*. Szerinte egészen téves azt hinni, hogy a bankok passzív ügyletei teremtik elő azokat a tőkéket, amelyeket a bankok kihiteleznek. Ellenkezőleg, minden hitel, amelyet a bankok nyújtanak, szerinte maga teremti elő a letéteket.⁸ A passzív ügylet szerinte a bankoknál semmi más, mint az azt már megelőző hitelnyújtás reflexe⁸, amennyiben a hitelezett tőkét a bankok nem készpénzben fizetik ki, hanem egy másik félnek, az adósnak jóváírják és pedig egy másik banknál. A hitelnyújtás tehát szabályszerint egybeesik avval, hogy egy másik banknál egy tehertétel keletkezik. Ezért állítja *Hahn* azt, hogy a bankoknak a hitelnyújtáshoz nincsen szükségük előzetesen felszi-

⁴ „Der Kredit überträgt unmittelbar stets nur vorhandenen Vermögenswert . . . von einer Wirtschaft . . . in eine andere.“ (*Schönberg-féle* kézikönyv. 4. kiad. I. köt. Tübingen, 1896. I. 430. old.) A hitelbankokat így határozza meg: „Diese sind kreditvermittelnde Unternehmungen, welche als direkte oder Selbstschuldner von den einen Personen Kredit aufnehmen, um ihn als direkte Gläubiger an andere Personen weiter zu begeben.“ (U. o. 458. old.)

⁵ V. ö.: *Grundriss der Sozialökonomik* V. Abt. II. Teil. Tübingen, 1915. I. 10. old.

⁶ *Die Kreditwirtschaft*. I. T. Kölner Vorträge. Bd. I. I. 130. old.

⁷ V. ö. *D. H. Robertson: The Money*, német fordítás: *Das Geld*. Deutsch herausg. von Melchior Pályi Berlin, 1924. — Érintkezik e felfogással *Mises* következő kijelentése is: „Da die Emissionsstelle . . . die Umlaufsmittel gewissermassen aus dem Nichts schafft . . .“ (*Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, 2. kiad. München und Leipzig, 1924. I. 311. old.)

⁸ „Jeder Kredit, der in der Volkswirtschaft gewährt wird, erzeugt seinerseits ein Deposit und damit die Mittel zu seiner Unterbringung.“ (*Volksw. Theorie des Bankkredites*, 2. Aufl., Tübingen 1924. 27—28. old.)

⁸ U. o. 29. old.

vott tőkére." Ha ez így van, okoskodik *Hahn* tovább, akkor nem lehet arról beszélni, hogy a bankoknak előbb passzívák-kal kell rendelkezniök és ügyfeleiktől kell tőkét felszívniök, hogy hiteleket adhassanak, hanem a bankok maguk teremtik a hitelezésnek az eszközeit. Ennélfogva nem is lehet a bankokat többé egyszerűen hitelközvetítőkné felfogni, mert ha maguk teremtik elő a kihitelezéshez szükséges összegeket, akkor a bankok nem közvetítenek, hanem a kihitelezés alapjait önállóan hozzák létre, tehát működésük a Kreditschöpfungban, hiteleszközök vagy tőke teremtésében van.

De *Hahn* még tovább fűzi e gondolatokat. Szerinte a tőkeképződés nem következménye a takarékoskodásnak, hanem a hitelnyújtásból származik. A hitelnyújtás az elsődleges, a tőkeképződés csak következmény. Hitelnyújtás nélkül tőkejavak nem is termelhetők. Az engedélyezhető hitelek mennyisége szerinte tehát nem is függhet a tőkeképződéstől — hiszen a hitel a tőkét teremti, — hanem csakis lélektani mozzanatoktól, a bizalomtól elsősorban. A bankokat hitelnyújtásukban ezért nem is korlátozhatják a liquiditásra irányuló tekintetek. Mert *Hahn* szerint a pénzbeli liquiditás nem játszik szerepet; hiszen a jegybank végeredményben annyi bankjegyet bocsáthat a többi bankok rendelkezésére, amennyit csak kívánnak és az általa közgazdaságinak nevezett liquiditás, — hogy t. i. a bankok képesek legyenek mindenkor kötelezettségeiknek megfelelni — egyik bankra sem áll fenn és legfeljebb egyes bankok jöhetnek ennek kapcsán bajba, mert az egész közgazdaságra, az összes bankokra vonatkozólag e kérdés fel sem merülhet, mert ez az általános összeomlás volna, melyet a jegybank közbelépése megakadályozna. Végül felteszi ez első pillanatra is abszurdnak felismerhető állításokra a koronát, midőn azt állítja, hogy a hitel a közgazdaságban rendelkezésre álló javakat szaporítja. (E. i. m. 119. old.)

Olyan merészek ezek az állítások és annyira ellentmondanak a józan ész által is támogatott régi felfogásnak, mely azt állítja, hogy semmiből nem lehet semmi és hogy ezért a bankoknak is, mielőtt hiteleket nyújtanak, tőkékkel kell rendelkezniök, hogy az ember szinte kísértésben volna minden további vizsgálat nélkül napirendre térni e fejtegetések fölött, melyek minden pontban a feje tetejére állítják mindazt, amit eddig a hitel lényegéről és a bankok szerepéről tanítottunk.

Ha csupán *Hahn*-nak előbb jellemzett bizarr állításai-val állnánk szemben, tudományos lelkiismeretünk minden ellenzése nélkül egyszerűen napirendre is térhetnénk a hitel-

⁹ Hasonló okoskodást találunk *Hauttreynél* is: „Im Kapitel I. definierten wir einen Bankier als einen Schuldenhändler. Meistenteils *kauft* er jedoch die Schulden nicht, sondern *schafft* sie erst.“ (E. i. m. 169. old.)

elmélet új törekvései felett és csak azon való csodálkozásunkat nem nyomhatnók el, hogyan érdekesíthették komoly tudósok bírálatra ez abszurd nézeteket. De *Hawtrey*, *Robertson* és mások is *Hahn* egyes tételeivel érintkező felfogást vallanak a *Hahn*-féle szertelenségek nélkül, amennyiben egyenesen „bankpénzről” beszélnek, mely a bankok által nyújtott hitelekkel kapcsolatban keletkezik. És az sem tagadható, hogy mindenkit, aki *Hahn* könyvét kezébe veszi és nem másodkézből hallja csak nézeteit, gondolatainak gazdagsága megkapja és vizsgálatra serkenti.

Hahn okoskodásában mindenekelőtt egy pont ragadja meg figyelmünket, amelyet eddig, tudomásom szerint cáfolói nem méltattak elég figyelemre és amely mégis igen lényeges az egész gondolatsor megítélésében. Nevezetesen *Hahn* nem tagadja azt, hogy a hitelszervezet kifejlődése oly módon ment végbe, ahogy ezt a ma uralkodó elmélet tanítja. Nem vonja kétségbe azt, hogy a hitel és maguk a bankok is a pénzforgalomból vették eredetüket és hogy a bankok eredetileg a náluk letett pénzeket kölcsönözték ki. Csak azt állítja, hogy a közgazdaság fejlődése e fokon már túlhaladt és ezért ma a fennálló magyarázat már nem helytálló, sőt a mai bankok szerepére vonatkozólag egyenesen téves is.

Hahn ez állításának igazolására azt hozta fel, hogy a mai felfogás csak a tiszta pénzgazdálkodásra, vagy helyesebben a még fejletlen hitelgazdálkodásra áll. Ebben ugyanis tényleg a pénzforgalom áll előtérben és a pénzmennyiség szab határt a kihitelezéseknek is. Ez *Hahn* szerint megváltozik akkor, amikor az átírási forgalom mindjobban kifejlődik és ezáltal girális pénz keletkezik. Itt *Hahn* angol társaival együtt mindenesetre oly ténybe kapcsolja be mondanivalóit, melyet a mai tudomány általában elismer. Az élet megfigyelése ugyanis lehetetlenné tette az azelől való elzárkózást, hogy pénzfunkciót nem csupán a készpénz teljesíthet. Ezért vezettük be a pénzhelyettesítők fogalmát az elméletbe, melyet azonban eleinte — a currency-elmélet hatása alatt — a bankjegyekre szorítottak. Mindinkább világossá lett azonban, hogy a mai gazdasági élet jelenségei e megszorítást nem fedik. Ma már aligha látja valaki úgy a folyamatot, hogy a bankokhoz a passzív ügyletekben mindenesetben pénz folyik be, hanem általánosan elismerik, hogy a letét és betéttulajdonosok vásárlóerőt bocsátanak a bankok rendelkezésére. Kénytelen volt a közgazdaságtan az élet jelenségeinek figyelemmel kísérésével elismerni azt, hogy az átírási és a csekforgalom kifejlődésével ugyanaz a pénzmennyiség igen sokkalta nagyobb forgalmat képes lebonyolítani, mint amilyent átírás nélkül képes volna elvégezni és a girális pénznek, tehát az átírási forgalom útján fellépő fizetési erőnek is a készpénzzel egyenlő vásárlóerő szerepe van. Különösen az infláció

alatt mind tisztábban kellett látni, hogy az infláció tényeit távolról sem csupán a megnövekedett pénzjegyek idézik fel, hanem ugyanezt vonja maga után a csekkforgalom megduzzadása is. És midőn az infláció állapotából ki akartunk kerülni, nem lett volna elég a pénzjegyek devalválása, hanem ugyanezt kellett tennünk a követelésekkel és tartozásokkal is.

Bármennyire szélsőségesek és — legalább a *Hahn*-féle formában — bizarrok is a hitelelmélet újítóinak gondolatai, meg kell tehát állapítanunk, hogy ezek közül a girális pénz szerepéhez kapcsolódó gondolat, hogy t. i. a girális pénz tágitja a hitel lehetőségeit, ma már elfogadott álláspontba kapcsolódik be. Nagyon meggyőzőek *Robertsonnak* a pénzmennyiség fogalmáról szóló fejtegetései, melyek szerint a mai fejlett közgazdaságban a bankhitelek a pénzmennyiségnek fontos tényezői.¹⁰ Ezért gondolkodóba kell esnünk afölött, hogy valóban elegendő-e a régi elmélet a mai hitelszervezet működésének minden vonatkozásában való megmagyarázására. Hiszen nem arról van szó, hogy egy pillanatig is kételkedjünk azon, hogy az eddigi magyarázat akkor, amikor keletkezett, nem hiven tükrözte volna vissza a jelenségek akkori összefüggéseit. Az egész, ami vitatható, csak abban áll, hogy *vajjon a mai, a giróforgalommal átítatott hiteléletre vonatkozólag még kielégítő-e a régi magyarázat* és hogy az élet továbbfejlődése nem vitte-e a hiteljelenségeket más irányba, mint amelyben azok azelőtt végbementek.

Elvégre is azt nem lehet kétségbe vonni, hogy a gazdasági élet maga fejlődik és hogy ilymódon olyan viszonyokat teremthet, amelyekre már nem elegendő a régi viszonyok között helytálló, mert annak elemeiből megszerkesztett magyarázat. Hiszen a közgazdaságtan empirikus tudomány, amely nem tetszés szerint szerkesztheti meg kiindulási pontjait, különösen akkor, amikor egy fennálló konkrét folyamat magyarázását tüzi célul, hanem mindenkor a tapasztalati életből kell a tényeket leszűrnie, hogy közöttük a keresett összefüggést megtalálhassa. Nem egy példa volt már arra, hogy az életből egész helyesen ellesett elemek alapján felállított elmélet egyszerüen azért nem volt a későbbi viszonyok között kielégítő, mert közben a közgazdaság maga változott és így azok a feltételek már nem voltak meg, amelyekből a régi elmélet kiindult. Ezért kellett p. o. a kereskedelmi mérlegtana helyébe a fizetési mérleg elméletének lépnie. A merkantilisták korában két nemzetgazdaság egymáshoz való viszonya valóban az áruforgalom viszonylataiban merült ki és így a kereskedelmi mérleg igazán hiven tükrözte vissza e viszonyt. Amilyen mértékben azután a nemzetközi tőkeforgalom és egyéb nemzetközi gazdasági viszonylatok kifejlődtek, szük

¹⁰ V. ö. *D. H. Robertson*, e. i. munkáját, l. 40—42. old., továbbá 62. old.

lett a kereskedelmi mérleg fogalma, egyszerűen azért, mert az élet tényeit többé nem fedte. Az a kérdés tehát, vajjon nincsen-e igaza annak az irányzatnak, mely a hitelmélet revízióját sürgeti, abban, hogy a hitélet terén is ilyen gyökeres változások mentek végbe, amelyeknél fogva ma már szűk a tőke körforgásáról szóló régi magyarázat, mely a régi viszonyokra nézve teljesen helytálló volt és nem parancsolja-e az élet azt, hogy a magyarázatunkat kibővítsük, illetőleg az élet változásaival összhangba hozzuk.

Mellőzve az újítók minden olyan gondolatát, mely semmi támpontot nem talál eddigi megfigyeléseinkben és tudományos megállapításainkban, vizsgálat tárgyává kell tennünk azt a kérdést, hogy a bankok szerepe a hiteléletben ma is valóban kimerül-e a tőkeközvetítésben vagyis már felszívott tőkék kihitelezésében vagy ezen valamely módon túlterjed-e? Nem zárkozhatunk el minden vizsgálat nélkül e kérdés elől, mert a bankjegy és a giroforgalom erős kibontakozásával a bankok erősen beleszövődtek a fizetési forgalomba és ez legalább is nem zárja ki annak a lehetőségét, mit nemcsak *Hahn*, hanem *Hawtrey* és *Robertson* is állítanak, hogy t. i. ez is kihitelezési lehetőségeket nyújt számukra. Semmi esetre sem ítézhető el a kérdés avval, amivel *Lampe*¹¹ elintézhetni véli, amidőn egyszerűen „pénztechnikai” kérdésnek minősíti a bankok eme szerepét. Kétségtelen, hogy pénz- vagy helyesebben fizetésttechnikai változásokat is jelent a bankok bekapcsolódása a fizetési forgalomba, de az még nem bizonyos, hogy ebben ki is merül ily irányú szerepük. Ha más nem, legalább az a körülmény, hogy a jegybankok letétekkel nem fedezett bankjegyeket is hoznak forgalomba, kétségtelenül jogosulttá, ha nem egyszerűen parancsolóvá teszi a kérdés további vizsgálatát.

A felfvetett kérdés tisztázása végett lássuk először is annak a felfogásnak legfontosabb érvét, mely a bankokat tisztán a tőkeközvetítés szerveinek tartja és azt állítja, hogy a bankok csak passzív ügyleteikben felszívott tőkéket hitelezhetnek ki. E felfogás arra a megdönthetetlen tényre hivatkozik, hogy semmiből nem keletkezhetik semmi és hogy olyan valamit, ami nincsen a bankok birtokában, ezek nem is hitelezhetnek ki. Ez az ellenvetés mindenesetre igen meggyőző, mégis tekintettel arra, hogy egyrészt a pénz- és hitelélet nem testi javakra szorítkoznak, másrészt pedig a pénz a többi javaktól különböző, mert tisztán forgalmi jószág, egy pillanatig időznünk kell mellette.

Az az ellenvetés, hogy lehetetlen a bankoknak hitelt nyújtani, ha előzetesen tőkét nem szívtak fel, abból a meg-

¹¹ *Adolf Lampe: Zur Theorie des Sparprozesses und der Kredit-schöpfung. Jena 1926. 1. 136. old.*

győződésből indul ki, hogy a hitel egy meglevő dolog (pénz vagy tőkejószaág) feletti rendelkezés.¹² A hitel mintegy magától a tárgytól különvált jogot jelent, amely időlegesen másnak, az adósnak a rendelkezésére bocsátja a jószaágot.¹³ De ahhoz, hogy ily rendelkezésrebocsátás történhessék, jószaágnak is kell lennie. Ha tehát a bank hitelt akar nyújtani, akkor tőkével kell rendelkeznie, hogy az afölötti hatalmat adósának átengedhesse.

Ez okoskodásban egy dolog mindenekelőtt feltétlenül biztos és ez az, hogy a hitellel a javakat szaporítani nem lehet. Erre az ujitók közül az angolok, így p. o. *Robertson* nagy súlyt is helyeznek. *Hahn* ellenkező állítása egészen komolytalan, ha csak nem redukáljuk arra, amit minden elmélet elismer, hogy t. i. a hitel a vásárlóerőt termelő kezekbe juttatva (tehát a *Diehl-féle* Kaufkraftverschiebung révén) lesz forrása új javak termelésének. *De vajjon az, hogy a hitel felhasználásában csak már meglevő jószaágok feletti rendelkezés lehet, feltétlenül magában foglalja-e azt is, hogy csak letétekből, tehát a banknak átengedett vásárlóerőkből lehet hitelt nyújtani?* Mert nyilvánvalóan csak erről lehet vitatkozni. Semmi esetre sem arról, hogy azért, mert egy váltót kiállítottak, azért már egyúttal egy új jószaágmennyiség is keletkezett, vagy pedig, hogy végeredményben a váltókibocsátás alapjául szolgáló jószaág és a váltó maga összegezendőkí volnának, ha a hitel által a nemzetgazdaság materiális helyzetében előidézett változást akarnók megállapítani. Ezt legfeljebb *Macleod* állította. Midőn tehát *Diehl* és *Navratil* is ezt igyekeznek megcáfolni, úgy vélem, nem a kérdés lényegét érintik, mert a kérdés igazi lényege az, hogy minden hitel csak egy meghatározott és a bank rendelkezése alatt álló jószaág alapján keletkezhetik-e? Csak ha a hitel és azon jószaág között a kapcsolat oly szoros, melyre vonatkozó jogot mobilizálja a hitel, lehet arról szó, hogy a bank neki átengedett követelési jogokkal van korlátolva hitelnyújtásában.

Első pillanatra e felfogás erős támaszt nyer abban, hogy a hitelnyújtás valóban adott és meghatározott javakra szokott támaszkodni. A fedezetlen hitelek ritkák és a hitel tulnyomó részben áruval van fedezve, tehát már meglevő dolog, a meg-

¹² Így *Navratil*, a váltóforgalom jelenségeit magyarázva, kijelenti: „De ez mindig ugyanaz a jószaág, melyet személyükben megváltozott hitelezők nyújtanak folytatólagos egymásutánban ugyanannak az egy hitelvévőnek“. (Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban. (Budapest, 1928. V. ö.: 41. old.)

¹³ *Schullern-Schrattenhofen* a hitel lényegét így fejezi ki: „In Fortbildung Komorzynskis setze ich das Wesen des Kredits in die Abspaltung des abstrakten Vermögenswertes eines Gutes von der wirtschaftlichen Verfügung über das konkrete Gut selbst.“ Grundriss der Sozialökonomik. V. Abt. II. Teil. Tübingen, 1915. I. 10. old.)

levő áru alapján keletkezik. Így van ez különösen az áruváltónál. Dehát hogyan áll ez a folyószámlahitelnél? Ha ennek van is fedezete, azért mégsem lehet állítani, hogy ez távolról is pontosan követné a meglevő áruk mozgalmát. És hogyan áll ez a földhitelnél? A föld kétségtelenül meg van. De sem az áru, sem a föld nincs a banknál letétbe helyezve, tehát nem is bizonyíthatnak, amellet, hogy a bank feltétlenül a birtokában levő jószág feletti hatalmat engedi át adósának. A felhozott ellenvetés, valamint az említett tények csak annyit bizonyítanak, hogy a hitelnyújtás és az áruk világa között összefüggés áll fenn. E tényt bizonyára józanul kétségbevonni nem lehet. De ez távolról sem az, amit bizonyítani akarunk, hogy t. i. a hitelnyújtás mindig egy konkrét jószág feletti rendelkezési jog mobilizálása. Mert először is a hitel nem egy *meghatározott* áru feletti rendelkezés átengedése. A bank adósának nem egy meghatározott, mondjuk a hitelezés alapjául szolgáló áru feletti rendelkezési jogot, hanem általános, csak számszerűleg meghatározott fizetési hatalmat ad készpénz vagy bankkövetelés alakjában adósának, ki a banknak ismét nem az áruval, hanem pénzzel vagy egyéb fizetési hatalommal tartozik. *Az áru csak biztosíték, csak valószínűsíti az adós fizetőképességét és a hitelnek az áruvilággal való általános kapcsolatát.* Jól meg kell tehát különböztetnünk, azt, amiből a bank hitelez, attól, aminek biztosítéka mellett hitelez. Avval tehát aligha intézhetjük el a dolgot, hogy *Diehl* és *Navratil* visszautasítjuk *Macleod* jószágelméletét, mely a hitelpapírt is úgy tekinti, mintha benne új jószág keletkezett volna. Mert ha azt állítjuk, hogy a váltóval új anyagi jószág nem keletkezik, evvel nem bizonyítjuk azt, hogy a bank csak egy meglevő készletből hitelezhet, tehát valamiből, ami nála felhalmozva meg van.

De azt a tételt, hogy a hitel meglevő javak feletti rendelkezési hatalom időleges átengedése, az élethez sokkal közelebb eső módon is lehet értelmezni. A bank vásárló erőt, tőkét halmoz föl és hitelez ki. A vásárlóerő, illetőleg a tőke, bár nem konkrétan meghatározott, de mégis bizonyos mennyiségű fogyasztási vagy termelési javak fölött való rendelkezési hatalom. Éppen ezért a bank belőle csak annyit adhat ki, amennyi fizetési erőt magához vont. Tehát e beállítás mellett is a tőke átengedése teszi a hitelezés lényegét és így a tőkének a banknál kell lennie, mielőtt azt kihitelezi. A vásárlóerő kétségtelenül tárolható és felhalmozható. De már felhalmozása sem teljesen egyezik egyéb jószágok felhalmozásával, mert nemcsak készpénz befizetésével, hanem egyszerű jóváírással is történhetik. Éppen így van a kihitelezésével is. Ennek sem egyedüli módja a banknál a letétesek részéről befizetett készpénz átengedése, hanem eszközölhető az követelési jog jóváírásával is. Ha pedig ez így van, akkor a bank nem

csupán a passzív üzleteiben felszívott letétekből adhat hitelt és a folyamat mégis lényegesen különbözik attól, amidőn egy már meglevő jószág ideiglenes átengedéséről van szó. Mert ahhoz, hogy jóváírás útján fizetési erőt bocsásson a bank ügyfele rendelkezésére, ha feltételezzük is, hogy rendesen így van, mégsem épp oly elengedhetetlen a megfelelő letét, mint ahhoz, hogy egy konkrét árut használatra átengedhessünk. Most persze csak fogalmilag vizsgáljuk e kérdést és ebből természetesen arra, hogy milyen következményei lehetnek az ily hitelnyújtásnak, egyelőre eltekintünk. A különbség kettős. Először is a fizetési erő nem konkrét jószág, hanem piaci hatalom, a fizetési közösségen belül való érvényesülési lehetőség. Evvel függ össze az a második körülmény, hogy nem valami meglevő jószágtól, hanem attól függ, használja-e a fizetési közösség, a piaci közösség azt a jogot, melyet a bank nekem akár bankjegyekben, akár girokövetelésben hozzáférhetővé tesz. Ismét más kérdés persze az, hogy milyen piaci és egyéb következményei lesznek az ily hitelnyújtásnak.

Még közelebb fogunk jutni a folyamat megértéséhez, ha nyíltan felvetjük a kérdést, hogy *miben állanak azok az eszközök, amelyeket a bankok kihiteleznek*. Eddig e kérdést a maga igazi mivoltában tulajdonképpen nem is vetették fel, mert magától értetődőnek tartották, hogy a bankok a rendelkezésükre álló pénzeket, a náluk elhelyezett tőkéket, vagyis betéteket és letéteket hitelezik ki. Igaz, hogy e fogalom az elmélet újabb fejlődésének hatása alatt kissé módosult, amidőn újabban mindinkább a rendelkezésre álló vásárlóerőről szoktak beszélni. *Hahn* igyekszik kimutatni, hogy e képzetek zavarosak. Szerinte a bankok sem pénzt, sem követelési jogot, sem pedig vásárlóerőt nem kölcsönöznek ki. Szerinte az a nagy különbség, amelyet az irodalom a jegybankok és a hitelbankok között tesz akkor, amidőn azt állítja, hogy a hitelbankok már meglevő vásárlóerőket közvetítenek a vállalkozásnak, míg a jegybankok a bankjegyben maguk teremtenek hiteleszközöket, nem áll fenn. Nem tartható szerinte ez álláspont azért, mert a giroforgalomban a hitelbankok is teremtenek vásárlóerőt és távolról sincsenek a passzív ügyletekben felszívott vásárlóerőhöz kötve kihitelezéseikben. De mielőtt ez állítás helytálló voltát vizsgálónk, vessük fel először is a jegybankokra vonatkozólag azt a kérdést, hogy miből hiteleznek a bankok, mert itt azért egyszerűbb a kérdés, mert itt nyilvánvaló az, hogy a hitelnyújtás nem tisztán a felszívott pénzekből történik. Hiszen a jegykibocsátás nyilvánvalóan azokon túl terjed, különben a bankjegy nem volna hitelezési eszköz, hanem egyszerű letéti jegy, mint ahogy eredetileg az is volt.

Az uralkodó felfogás hívei ugyan rögtön készen lesznek e kérdésre is a felelettel, amennyiben utalnak arra, hogy a bankjegyek kibocsátása nem történhetik alaptalanul, hanem

csak megfelelő fedezet mellett és az, hogy e fedezetnek csak egy része áll aranyban, nem cáfolja meg azt, hogy a jegybank meglevő erőből merit, mert hiszen bankszerűleg, tehát jó árutartozásokkal fedezve van a bankjegyek hátralevő része is. Kétségtelen, hogy egy jólvezetett jegybanknál ez így is van. Dehát sehol sem mutatkozik olyan tisztán, hogy mi a különbség a között, hogy miből hitelez a bank és mire hitelez a bank, mint éppen ebben az esetben. Ha a jegybank csak jó áruváltókra és lombardra nyújt kölcsönöket, akkor kétségtelenül már meglevő jószágokra hitelez, de ez még nem mondja meg, hogy miből hitelez. Annyi bizonyos, hogy a nála letett pénzmennyiségeknél jóval nagyobb hiteleket nyújt, mert különben jegyeire nem volna szükség. Azt tehát, hogy miből nyújtja a hiteleket, az arra való utalás nem tisztázza, hogy minek alapján nyújtja a hiteleket. Azt tehát tudjuk, hogy mire hiteleznek a jegybankok, azt is, hogy miben nyújtják a hiteleket, mert nyilvánvalóan bankjegyekben, de hogy *miből* nyújtják hiteleiket, hogy tehát mit adnak ki a bankjegyekkel, annak tisztázásához egy lépéssel sem jutottunk közelebb.

A jegybankirodalom erre azt a választ szokta adni, hogy a jegybank tulajdonképpen csak közvetít és pedig a jegy-tulajdonosok és a váltókibocsátók között, akiknek váltóit a jegybank leszámítja. Diadalmasan állapítja meg tehát az elmélet azt, hogy voltaképpen ebben az esetben is már meglevő tőkéket kölcsönöz ki a bank és a jegybankok esete is lényegében azonos volna a letéti vagy hitelbankok esetével, csak azzal a különbséggel, hogy itt a bank nem vonta előbb magához a meglevő és kikölcsönözni kívánt tőkéket, hanem csupán más módon lép fel közvetítőként a hitelnyújtó és a hitelt kereső között.

De ez a különbség kétségbevonhatlanul a lényegbevágó. Avval szemben, hogy a bank néha befizetett követeléseket hitelez ki, mégis csak *notum gyanánt mutatkozik az, ha hitelt nyújt anélkül, hogy tényleges befizetésre támaszkodnék*. És nemcsak a jegykibocsátás lényege, de a jegybankok nagyszemélyű szerepe a közgazdaságban meg nem magyarázható, ha e különbséget elhanyagoljuk. Hogyan magyarázhatjuk akkor p. o. azt, hogy a jegybank egyik legfontosabb szolgáltatása, melyet a közgazdaságban teljesít, abban áll, hogy rugalmasságot biztosít a forgalomnak, mert szükség szerint kiterjeszteni és összehuzni képes a forgalmat? Ha mint tiszta letéti bank teljesen függene a befizetett tőkéből hitelnyújtásában, akkor erre nem lehetne képes.

Bár az előbb említett konstrukció, mely úgy tünteti fel a dolgot, hogy a jegybank a jegykibocsátásánál a váltókibocsátó és a jegytulajdonos között csak közvetítői szerepet játszik, kissé erőltetettnek látszik, elfogadhatónak e magyarázatot, de ez alapon veszedelmesen közeledünk ahhoz a fel-

fogáshoz, mely a jegybankok és a hitelbankok közötti különbséget erősen elmosza. Ha ugyanis átgondoljuk a hitelbankoknál lejátszódó folyamatot, akkor aligha zárkozhatunk el az elől, hogy a girális pénzzel, tehát a folyószámlahitelekkel és a csekkforgalommal a hitelbankok is tulajdonképpen valami egészen hasonlót cselekszenek. Amidőn folyószámlahitelt nyújtanak betéteiken és letéteiken túl és e hitel felhasználásával a vásárlóerő átmegy arra, akinek a bank adósa fizet és ez azt jóváírhatja egy másik banknál, akkor ugyanugy azt kell mondanunk, hogy a hitelbank közvetít hitelnyújtásával az egyik és a másik giroszámla tulajdonosa között. Az egyik, mint a másik esetben ugyanaz játszódik le, t. i. a bank a hitelnyújtással az egyik fél vásárlóerejét átengedi a másiknak, anélkül, hogy a vásárlóerő tényleg először passzív ügyletben felszivatott volna. Arra tehát, hogy miből hitelez a bank, voltaképpen egyik esetben sem kapunk választ, mert csak annyit tudunk meg, hogy a bank valahogy közvetítőleg lép közbe és a maga működésével a vásárlóerőnek az egyik félről a másikra való átmenetelét teszi lehetővé. Ha az árutulajdonos váltóját jegyek kifizetésével leszámítolja vagy az árutulajdonost folyószámlán a nyújtott hitel erejéig elismeri azon a határon túl, melyig letéteket vont magához, nyilván nem nála már meglevő, tehát feltárolt vásárlóerőt bocsát az adós rendelkezésére, mert hiszen az áru még eladatlan és tulajdonosa azért vesz fel hitelt, mert még eladatlan áru értéke felett most akar rendelkezni. Ha ezt jegyek teremtésével lehetővé teszi a bank, vagy a giroban felszívott tőkéken túl való jóváírással teszi, nem nála meglevő vásárlóerőből adja az adósnak a vásárlási lehetőséget.

Ezek gondolkodóba ejthetnek afölött, hogy valóban helyesen vetjük-e fel a kérdést akkor, ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy a banknak okvetlenül valamiből, tehát valami meghatározott már nála meglevő dologból kell a hiteleket nyújtania. Ismétlem, hogy ha használati javakról volna szó, akkor csakis így lehetne felvetni a kérdést és akkor minden más gondolat abszurdítás volna. De hiszen a bank nem árukölcsönző intézet, tehát az az analógia is kétséges, amely úgy képzei magának a dolgot, hogy először be kell tárolni azokat a tárgyakat, amelyeket kikölcsönzünk, és csak azután adhatjuk ki azokat. Az, amit a bank a kölcsönökkel nyújt, nem áru, sőt nem is feltétlenül pénz, hanem fizetési erő, jószágszerzési lehetőség. A hitel nem egyszerű kölcsön és a hitelnek csak a pénzgazdaságon belül, tehát a piacra felépített gazdaságban van értelme és célja. Feladata az, hogy vásárlási lehetőséget nyújtson akkor, amidőn a hiteltkereső félnek erre magában véve nincsen meg a lehetősége. Persze a hitel sem segíthet azon, hogy olyan valaki, akinek nincsen semmije és semmi kilátása sincsen arra, hogy nagyobb

vásárlóerők birtokába fog jutni, ilyennel rendelkezék. De igenis segíthet ott, ahol arról van szó, hogy a hiteltkereső fél rendelkezik, ugyan vagyonnal, de ez arra, hogy magában véve a szükségelt vásárlóerőt nyujtsa, alkalmatlan. És segíthet akkor, ha bár talán ilyen nagyobb vagyonnal a hitelt kereső nem rendelkezik, de a gazdasági életbe való bekapcsolódottságánál fogva komoly kilátása van arra, hogy meghatározott időn belül ily vásárlóerővel rendelkezni fog. Ha a hitelnnyújtásnak ezt a két alakját figyelembe vesszük, akkor annak természetét nem fogjuk többé jogok átengedésében, nem is pénz átengedésében, hanem abban keresni, hogy *a hiteltkeresőnek liquiditást nyújt*, vagyis lehetővé teszi neki olyan vagyontárgyainak elidegenítés nélkül való mozgósítását, melyek elidegenítését akarja a hiteltkereső elkerülni, vagy eseleg kitolni, midőn hitel fölvételével keresi a liquiditást. Ha földbirtokom van és én beruházásokat akarok tenni, erre csak akkor van módom, ha liquid eszközökkel rendelkezem; ha ilyenek nem állanak rendelkezésemre, pénzzé tehetném földbirtokomat, de hiszen akkor gazdaságom alól annak alapját rántanám ki. Ha gyáram van és nyers anyagot akarok vásárolni, de a liquid eszközök nem állanak rendelkezésemre, nem tehetem azt józanul, hogy a gépek egy részét eladom hogy a megfelelő pénz rendelkezésemre álljon. Ha árukészletem van és azt még ki kell egészíteni, nem vihetem józanul árverésre a meglevő készletet a szándékolt kiegészítésekért. Mindezekben az esetekben *a hitel segít és pedig avval, hogy gazdaságomnak a szükséges liquiditást biztosítja*. Ehhez nem is kell feltétlenül pénz, mert esetleg a giroban is elérhető a cél és gyakran egyenesen célelles volna, a hitel folyósításakor rögtön az egész hitelnek pénz alakjában való rendelkezésre bocsátása.

A hitel tehát lényegileg különbözik az árukölcsöntől. A jogtudomány e megkülönböztetést már rég megteszi. Mig az árukölcsönnél a lényeghez tartozik egy konkrét jószág használatra való átengedése, addig a hitel liquid eszközök, pénz, bankjegy vagy bankkövetelés, rendelkezésre bocsátása, mely utóbbiról csekkel vagy a giro útján rendelkezhetik a hiteltkereső. Az áru rendelkezésre bocsátásának egyedüli eszköze az áru átadása, mi feltételezi, hogy annak birtokomban kell előbb lennie. A liquid eszközök, vagyis a fizetési erő rendelkezésre bocsátásának ez nem egyedüli eszköze, mert nyilvánvaló, hogy a bankoknak a fizetési forgalomba való bekapcsolódása, mint legvilágosabban a jegybankok esete mutatja, más lehetőséget is nyújt erre.

Amint egyszer átértjük az áruhitel és a liquiditást biztosítani hivatott pénzre szóló hitel közötti alapvető különbséget és megértjük azt, hogy a bankok azáltal nyújthatnak liquiditást a hiteltkereső gazdaságoknak, hogy a fizetési forgalomnak fontos tényezőivé lettek, egyáltalában téves kép-

zetre alapítottanak fog feltűnni az kérdés olymódon való felvetése, minthogyha a bankoknak a hitelnyújtásnál *okvetlenül* egy meglevő készletből kellene meríteniök. Ismételjük, e képzet abból származott, hogy folyton szem előtt tartva azt, hogy a bankok új javakat nem teremtenek és csak meglevő fizetési erő liquidálására adnak hitelt, másrésztől tulságosan az áruhitel analógiájából indulva ki, szoktuk úgy tekinteni a dolgot, minthogyha a bankoknak okvetlenül valami meglevő készletből kellene a hitelnyújtásnál meríteniök. Pedig közelebbről tekintve, még akkor sem meritenek igazán egy meglevő készletből, hogyha náluk felhalmozott fizetési erőt hiteleznek ki, mert ez a fizetési erő nem okvetlenül egy felhalmozott és nálunk fekvő pénzkészlet és még kevésbé egy teljesen konkretizált valami, amilyen konkretizált az áru a maga természeténél fogva mindig, mert a fizetési erő épp úgy általános és nem egyéniesített fogalmi mivoltánál, amennyire egyéniesített és határozott lényegéből kifolyólag az áru. Az, hogy meglevő árura történik a kölcsönzés, nem jelent meglevő készletből meritést, mert nem árut kölcsönöz a bank, hanem fizetési erőt.

Ha tehát azt akarjuk felderíteni, hogy mi képesíti a bankokat a hitelezésre, akkor nem szabad ott megakadnunk, hogy azt keressük, hogy miből hiteleznek a bankok, hanem *a fizetési mechanizmussal való kapcsolatukat kell elemeznünk, mert nyilvánvalóan ez az, aminél fogva ők képesek arra, hogy a hitelkereső feleknek az általuk voltaképpen keresett liquiditást megadják.*

A bankoknak a fizetési mechanizmussal való első kapcsolata valóban a letéti üzletből származik. A letéti üzlet képesítette őket arra, hogy tekintettel arra, hogy a pénz fungibilis jószág, valamint támaszkodva arra a megfigyelésre, hogy a letéttulajdonosok nem követelik egyszerre vissza letéteiket, kihitelezéseket eszközöljenek. Hosszu időn keresztül, amíg a letétek elsősorban a giro alapjául szolgáltak, és a bank gondolata a girobankban merült ki, a törvényhozás még e kihitelezéseket is üldözte. Azonban a letéti üzlet visszatartathatatlannul hajtotta a bankokat a kihitelezések felé és pedig elháríthatatlannul oly irányban is, hogy a kihitelezések eszközeit minél előbb maguk teremtik. Így keletkeztek a jegybankok, melyek a bankjegyekben csakhamar oly fizetési eszközt teremtettek, amely nekik feltétlenül megengedi, hogy — persze adott határok között — a letéti üzletben felszívott pénzek összegén túl is kihitelezéseket eszközöljenek. Amint a bankjegy egyszerű letéti jegyből igazi bankjeggyé, tehát fizetési erőt teremtő hitelezési eszközzé lett, a bankoknak egy oly liquiditási eszköz került a kezükbe, amellyel a meglevő pénzkészleten túl is lehetővé tehatték a hozzájuk forduló gazdaságoknak a liquiditás biztosítását. De ezzel a bankok bekapcsolódása a fize-

tési forgalomba nem ért véget. Hiszen a giro is kezdettől fogva erre képesíti ez intézeteket. Amíg a giro egyszerűen lefizetett pénzmennyiségek közötti kiegyenlítés olymódon, hogy két befizetett pénzkészleten alapuló követelés és tartozás nyer egyszerű átírással elintézés, a giro nyilvánvalóan nem tágitja a hitelezésnek a kereteit. Nem is biztosít, hanem csupán pénz nélkül bonyolít le már meglevő liquiditást, mert akinek pénztétele van egy banknál, az amugy is liquid. Mihelyt azonban a bankok ismét arra támaszkodva, hogy a felek a bankkal szemben fennálló követeléseiket rendszer körülmények között nem érvényesítik egyszerre, giro számlán is nyújtanak hiteleket, tehát a pénztárkezelésnek ügyfeleik részére való átvételét túlhaladva, a folyószámlát is hitelek engedélyezésére használják fel és folyószámla-hiteleket nyújtanak, a giroval egy új bekapcsolódás származik a fizetési forgalomba. Ezt már *Knapp* is felismerte, midőn azt mondta, hogy a giro ugyanazt biztosítja a bankoknak, amit a jegykibocsátás, t. i. üzletkörük kiterjesztését üzleti tőkéjük növelése nélkül.¹⁴ Most már a giroban is tulterjeszkednek azon, hogy egyszerűen a fizetési forgalom egyszerűsítése érdekében könyvszerűvé változtathatják a letétek mozgását és a giroforgalomban is oly eszközt teremtenek maguknak, amellyel ügyfeleik meglevő liquiditásán tulterjeszkedhetnek. Tehát tisztán a giroforgalommal kapcsolatos girális pénz teremtésével is bekapcsolódnak a fizetési forgalomba és a girális pénzben új liquiditási eszközöket teremtenek. *A girális pénz tehát a bankjegyek mellé kerül, mint új forgalmi eszköz és egyuttal oly eszköz is, amellyel most már a tényleges pénzen és a bankjegyeken túl is tudnak a hitelnyújtásban a bankok ügyfeleiknek liquiditást biztosítani.*

Midezekből láthatjuk, hogyha alapos vizsgálat alá vesszük azt, hogy mily alapon kapcsolódnak be a bankok a fizetési forgalomba, meg kell állapítanunk, hogy ez *távo*lról sem tisztán a készpénzforgalom felhasználásával történik, hanem hogy a bankok maguknak megteremtik a módot ahhoz, hogy jegyek és girális pénz teremtésével liquiditást nyújtsanak a hiteltkeresőknek akkor is, amidőn azt magában véve a meglevő pénzkészlet nem engedné meg. Ezzel tisztán állnak előttünk azok a források, amelyek a bankokat hitelnyújtásra, tehát meglevő, de nem liquid gazdasági erők liquidálására képesítik. E források, amint megállapíthatjuk, abból származnak, hogy a bankok a fizetési forgalomnak jelentős tényezőivé lesznek, amelyek az állami fizetési közösségen túl fejlesztik a fizetési közösséget, mert az állami fizetési közösség mellé odaállítják a bankok fizetési közösségét, amely a gazdasági élet fejlődési irányával erősen számol,

¹⁴ Staatliche Theorie des Geldes. Leipzig. 1905. I. 138—139. old.

mert számol azzal, hogy a gazdaságoknak a munkamegosztás követelte mozgékony-sága növelhető egy új, — persze, mint látni fogjuk — az egyszerű pénzforgalomra támaszkodó fizetési közösségnél sokkal kényesebb fizetési közösség megteremtésével.

E tényállás meggyőzhet bennünket arról, hogy tisztán fogalmilag tekintve a hitelnyújtás a bankoknál független a meglevő pénzkészlet-től, sőt egyáltalában minden készlet-től. Fogalmilag a hitelezésnek náluk nem kell tehát valamely készlet-ből történnie, mihelyt csak a fizetési forgalom gócpontjai lesznek és saját fizetési közösségüket kiépítették. *Igaza van tehát Hahn-nak abban — és ez Robertson gondolatmenetének is egyik sarkpontja — hogy a bankok által kihitelezhető összeg nem egy meghatározott nagyság.* Mihelyt ugyanis a bankok maguk is teremthetnek fizetési erőt, nem lehet arról szó, hogy feltétlenül egy meglevő és meghatározott készletből kell méríteniök, sőt egyelőre még azt sem állíthatjuk, hogy hitelezési lehetőségük feltétlenül limitált. Ezzel a kérdéssel egyébként mindjárt bővebben fogunk foglalkozni. Egyelőre csak azt kell megállapítanunk, hogy *a bankok kihitelezési lehetőségei mindenesetre rugalmasak és tágíthatók, még pedig azért, mert a fizetési forgalomba való bekapcsoltságuk is hitelezési lehetőségeket nyit meg számukra.* Mihelyt e bekapcsoltságuk megvan és nagyobb mértékben kifejlődött, nem szabad tehát állítanunk, hogy a bankok egyszerűen közvetítői a náluk elhelyezett tőkéknek, amelyeket egyik kézből a másikba juttatnak.

Ugy hiszem, e megállapítások helytállóak. De itt egy olyan pontra érünk, amely felborítani látszik azt a tételt, hogy a bankok nem egy meglevő készletből, a fizetési erőnek egy limitált összegéből eszközlik hitelezéseiket. Mert, hogyha úgy áll a dolog, hogy a bankok tetszés szerint teremthetnek fizetési eszközöket, akkor hogyan lehet az, hogy a bankok kihitelezési lehetőségei a bankok anyagi erejével, mely mégis, elsősorban a magukhoz vont tőkéken alapszik, korlátokat talál. Pedig az élet ezt határozottan megerősíti és nyilvánvaló, hogy a bankok hitelnyújtási lehetőségei nem korlátlanok. Ha tényleg csak a banktól függne az, hogy tetszés szerinti mennyiségben fizetési erőket dobjon be a forgalomba, akkor miért van egy kiskeretű vidéki intézet és egy nagy budapesti bank között különbség? Miért nem tud a kis vidéki intézet éppen olyan nagymértékű hitelezéseket eszközölni, mint a nagy budapesti bank?

Hahn elméletében ez az ellentmondás tényleg fennáll, mert ő neki nem sikerül, mitegy egy nevezőre hozni a bankok által felszívott és a bankok által teremtett fizetési erőket és ezért nem is tudja a reális életnek megfelelően megmagyarázni a hitelélet jelenségeit. Robertsonnál ez az ellentmondás

nem érezhető, mert gondolatmenete másirányú. De a kérdés nála is nyitva marad, mert a tényleges megtakarítások és a bankhitel közti viszonytal ebből a szempontból nem foglal-kozik és csak a letétekről beszél, melyek nemcsak megtakarítások befizetésével, hanem hitelnyújtással is keletkezhethetnek és ezek korlátját a készpénzmenyiségben látja. Az tehát, hogy a bankok rendelkezésére bocsátott tőkék és kihitelezési lehetőségeik között milyen összefüggés van, nála is magyarázat nélkül, sőt egészen figyelmen kívül marad.

Ha a fentieket átgondoljuk, akkor azt is mondhatjuk, hogy hol hibázta el *Hahn* az elméletet, illetőleg milyen láncszem hiányzik *Robertson* magyarázatából. Elmulasztották ugyanis annak alaposan való kivizsgálását, hogy mi képesíti a bankokat a hitelnyújtásra. Ha arra helyezzük a súlyt, hogy a bankok eme lehetőségei abból származnak, hogy a közgazdaság legfontosabb mechanizmusába, a fizetési mechanizmusba kapcsolódnak bele, de ezen felül nem emelkednek, akkor meg fogjuk találni a magyarázatot. A fizetési forgalom lényegéhez tartozik ugyanis az is, hogy az tuluterjeszkedik az egyszerű fizetési mechanizmus természetén és jövedelemeloszlási közösséggé is válik. Az egész piaci mechanizmus nemcsak a csere megkönnyítését teremti meg, nemcsak számolási egységet nyújt a közgazdaságnak, hanem egyuttal a jövedelemeloszlás alapja is lesz, amennyiben a jövedelemeloszlási folyamatot is a piacra alapítja. A fizetési közösség, mint jövedelemeloszlási közösség, lényegileg abban áll, hogy a kölcsönös ellenszolgáltatás elvét a javak megosztására kiterjeszti. Miként *Wieser* és *Schumpeter* szépen kifejezik, a piaci forgalom alapelve az, hogy a piacból csak az merithet, aki a piacba be is dob valamit, még pedig egy megfelelő ellenértéket. Amint ez megszűnnék, amint a piacból ellenérték nélkül lehetne meríteni, összedőlne a mai gazdasági rend és veszélyeztetve volna maga a fizetési közösség is, melynek egyik mozgató erejét éppen az a körülmény nyújtja, hogy ki a piacból árukat kíván meríteni, annak megfelelő ellenértéket kell szolgáltatni. Ha tehát a bankok a fizetési forgalomba bele akarnak nyulni, ha a fennálló gazdasági rendet és ezzel a maguk helyzetét is nem akarják veszélyeztetni, csak oly módon nyulhatnak bele, hogy a piac alapelvét, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvét nem veszélyeztetik, hanem a piac alapelvéhez maguk is alkalmazkodnak. Ez az oka annak, hogy a bankok teremthetnek ugyan fizetési eszközöket, de büntetlenül ezt csak addig tehetik, amig tényleg meglevő gazdasági erőket liquidálnak, vagyis tényleg meglevő javakra és pedig csakis oly mértékben nyújthatnak hiteket, amily mértékben biztosan számíthatnak arra, hogy a javak liquidekké is tehetők, vagyis a fizetési mechanizmus lényegét nem fogják veszélyeztetni azáltal, hogy az általuk

fizetési erővel felruházott felek nem tudnak tényleg piaci ellenértéket nyújtani azért, mert az illető jószágot a piac nem veszi fel.

Most láthatjuk azt is, hogy miért ragaszkodik a fennálló elmélet ahhoz, hogy a bankok hitelalapokat nem teremthetnek. Ez teljesen igaz, mert *a bankok maguk javakat nem hoznak létre* és minden fizetési erő, mely nem meglevő javakra támaszkodik, irreális és veszélyezteti a piac alapelveit. A hiba csak ott van, hogy *ebből nem szabad azt következtetnünk, hogy csak általuk felszívott pénzeket lehet a bankoknak kihitelezni*, mert az nem ugyanaz, ha azt állítom, hogy a bank csak már meglevő javakon nyugvó piaca-kapcsolódást liquidálhat, minthogyha azt állítom, hogy csak tényleg általa felszívott tőkéket hitelezhet ki. A bank ugyanis az előbbi elvet a legnagyobb mértékben respektálhatja akkor is, ha liquiditást kölcsönöz annak, aki meglevő fizetési erővel nem rendelkezik ugyan, de megvan neki erre az alapja oly jószágban, amely a piaci forgalomba be fog kapcsolódni, vagy legalább is erre képes.

Ez mindjárt rávezet bennünket a kérdés egyik leglényegesebb pontjára. A bank kihitelezésénél természetesen elsősorban a már meglevő javak által van korlátozva, már csak azért is, mert végeredményben a fizetési eszköz csak forgalmi és nem használati jószág, amely éppen ezért arra szolgál, hogy érte használati, vagy termelési javakat cseréljünk be és így *a bankok által teremtett fizetési erővel is a közgazdaságnak csak meglevő jószágkészletéből lehet meríteni. De távolról sem tisztán a fogyasztási jószágkészletből, hanem egyúttal a termelési javak készletéből is.* Igaz, ezek ma még nem lehetnek alapjai a fogyasztásnak, hanem csak a jövőbeli fogyasztást támasztják alá. Hiszen a termelési javak fogyasztási szempontból tekintve, lappangó javak, amelyek jövő erőgyarapodást jelentenek a fogyasztás szempontjából. *A termelési javak tehát belekapcsolják az egész folyamatba az idő mozzanatát.* E mozzanat azonban egyúttal a hitelnek a lényegéhez is tartozik, mert a hitel is fogalmilag időbeli valami, amelynél tehát az idő lefolyása, a jövő figyelembevétele a lényeghez tartozik. Amint a fizetési erők teremtése ez alapon történik és a termelés folyamatával számolva, a jövőbe kapcsolódik, a fizetési forgalom is a jelen és a jövő összeszővődéséből adódó folyamattá lesz. Hiszen voltaképpen már eredeténél fogva is az, mert a fizetési erő felhalmozódása is nem azért történik, mert csak a jelent tekintjük, hanem azért, mert a jövőt is figyelembe vesszük. Azért tartom a fizetési erőkben lappangó gazdasági erőket, mert gazdálkodásom folytonosságát akarom biztosítani.

E szempont a bankok működésének is egy új távlatát nyitja meg, mely megmutatja nekünk azt, hogy *a bankok a*

jelen és a jövő összekapcsolói. Működésük alapja az, hogy a gazdaság időbelileg folyik le és hogy a termelés gazdasági erőket érlel be. Ha egyszer ezt tisztáztuk, akkor nem foghatjuk fel többé a dolgot úgy, hogy a bankok csak akkor járnak el reálishan, ha tisztán a jelenre támaszkodnak. A piac alapelvét, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvét nem sértik meg azzal, ha a jövőt is escomptálják és ha a közeljövőben esedékesekké váló ellenszolgáltatási lehetőségeket is figyelembe veszik. Sőt mihielyt a hitel terére lépnek, ebben van főjelentőségük, mert ezzel biztosítják a gazdasági életnek azt a rugékonyságot, amely azt terjedésre és kifejlődésre képesíti. Az egész fizetési forgalom voltaképpen a liquiditással rugékonyságot biztosít a gazdasági életnek. Ezt a rugékonyságot a termelés lehetőségének figyelembevételével a hitelszervezet a fogyasztásra készen meglevő jószágerőn tulterjeszti.

Ezzel megtaláltuk a kapcsolatot a letétek alapján való liquiditás biztosítása és a liquiditásnak új fizetési erők teremtésével való biztosítása között. *A letétek kikölcsonzésével a bankok elsősorban a jelenben, az új fizetési eszközök teremtésével a jövőben állanak.* Akkor, amidőn már liquiden rendelkezésre álló fizetési erőket, tehát fel nem használt általános áruigényeket vonnak magukhoz letéti üzleteikkel, már teljesen kész és bármikor mobilizálható fizetési erőket neutralizálnak olymódon, hogy azok, akiket az igények illetnek, ideiglenesen a kamat élvezete fejében lemondanak ezek felhasználásáról és a bankok ezeket engedik át más illiquid, de a fizetőképességre alapot nyújtó gazdaságok számára. Hangsúlyoznunk kell, hogy persze ez esetben sem concret áruigényeket, csak ilyenekből keletkezett általános vevőerőt vesznek letétbe és hiteleznek ki. Midőn azonban e felszívott fizetési erőkön tulterjeszkednek és fizetési erők teremtésével előlegezik a termelés folyamán előálló, tehát csak a közeljövőben keletkező vásárlási lehetőségeket, a jövőbe kapcsolódnak be és ezt, mint láttuk, teljes mértékben a piac alapelvének, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvének respektálásával tehetik meg. Mert a piac alapelvét csak akkor sértenék meg, ha az általuk mintegy előlegezett vevőerők a jövőben nem keletkeznének és ezzel sérelmet szenvedne a piaci alapelv. Ezért oly kényes a hitel és ezért van abban mindig kockázati elem. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy e kockázati elem reális üzleti politikával erősen csökkenthető és hogy az abban foglalt veszéllyel óriási előny áll szemben, amidőn a gazdasági élet a fejlődésre szükséges rugékonyságot megkapja a hitelben.

Ezekből ismét csak arról bizonyosodhatunk meg, hogy a fizetési erő nem egyszerűen pénz. A pénz csak az érvényesítési eszköz és ebben a minőségében helyettesíthető bankjegy, vagy girokövetelés által. Hiszen a fizetési erő lényegében piaci teljesítőképesség, a piacon való ellenérték nyújtására

való képesség. Lényegében tehát oly viszony, amely ellenszolgáltatásban indokolt igényt támaszt a meglevő jószágokra. Indokoltsága lehet a jelenben már meglevő liquid fizetési erő, de lehet a jövőben beérő és a jövőben a piacba bekapcsolódó jószágmennyiség is, melynek fizetési erejének előlegezésére szolgálnak a bankok által teremtetett fizetési eszközök. Ezért nem függnék tehát a bankok kizárólag a meglevő pénzkészletől kihitelezéseikben.

Csakis így magyarázható a jegybankok fontos szerepe a közgazdaságban. A klasszikus iskola, a bullionisták és antibullionisták vitája kapcsán erősen foglalkozott a jegybankok kérdésével. De e kérdést mindig csak az árszinvonalnak, valamint annak szempontjából vizsgálta, lehetséges-e tulkibocsátás a bankjegyeknél. Ezért nem jutott el arra a pontra, hogy megkérdezze, hogy mi képesíti a jegybankokat hitelek nyújtására. Csak azért, mert e kérdést elkerülték és nyíltan fel nem vetették, terelődhetett az egész hitelelmélet abba a vágányba, amelyben eddig mozgott és csak azért nem lett egész világos az, hogy a bankok reális módon kapcsolódhatnak be a fizetési forgalomba, hiteleszközök teremtésével is és, hogy éppen ebben van ma már a főszerepük. Hogy ezt megértsük, csak éppen azt a kérdést kell felvetnünk, hogy miért fejlődtek az erősen felfelé törekvő nemzetgazdaságokban a jegybankok olyan nagy mértékben és miért helyeződött a hitelélet súlya itt olyan nagy mértékben éppen a jegybankokra. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy a pénzforgalom magábanvéve nem tudta a duzzadó és kifejlődésre mégsem képes termelőerőknek a fejlődéshez szükséges levegőt megadni. Fejletlen, tisztán a pénzforgalomra támaszkodó közgazdaságok illiquidek és csak a nehézkes javak liquiddé válásával képesek kibontakozni. Ezt a kibontakozási lehetőséget adták meg a jegybankok, amidőn a jelent a jövővel összekapcsolva mozgathatóvá tették a földben, az árukészletekben és a vállalkozói nyereségekben szunynyadozó javakat és így megnyitották a lehetőségét az embereknek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvén fokozott mértékben való egybekapcsolásra. Vajjon, ha ezzel egyszer tisztában vagyunk, lehet-e elzárkózni azelől, hogy a hitelbankoknak is vannak hasonló lehetőségeik és lehet-e még tovább is azt állítani, hogy a hitelbankok kifejlődése is csupán a jegybankokra támaszkodik és az ezek által teremtetett jegyek liquidálási lehetőségein túl nem terjeszkedhetik. Hiszen láttuk, hogy a hitelbankoknak a giroforgalom, majd pedig az értékpapírok teremtetése további liquidálási alkalmat nyitnak meg, amelyek elvileg ugyanazon az alapon nyugszanak, amelyen a jegykibocsátás. Ezzel a jegybankok és a hitelbankok közötti különbség nem is látszik többé olyan döntőnek, mert nemcsak a jegybankok teremthetnek a bankjegyekben oly liquidálási lehetőségeket, amelyek a meglevő pénzkészleten túl való

terjeszkedést engedélyeznek, hanem ugyanezt megtehetik a hitelbankok is a girális pénzzel.

Ha tehát más úton is, mégis e pontban hasonló eredményre jutunk, mint a hitelelmélet reformátorai. Ők is azt vitatják ugyanis, hogy a jegybankok és a hitelbankok között nincsen meg az az alapvető különbség, melynél fogva a jegybankok teremtenének hiteleszközöket, a hitelbankok pedig csak meglevőket közvetítenének. Persze reformálási lendülettel erősen túloznak e kérdésben, mert a mértékbeli különbség, melyet elhanyagolnak, nem lényegtelen és a hitelbankok sokkal inkább támaszkodnak már meglevő fizetési erők felhasználására, mint a jegybankok. Ezt készségesen el is ismerjük. De ez nem változtat azon, hogy az elv, melynek alapján a hitelbankok hiteleket nyújthatnak, erősen érintkezik a jegybankok alapelvével.

Itt azonban magyarázatunk elválík *Hahn* elméletétől, kit e téren már angol társai sem követnek. *Hahn* ugyanis azt állítja, hogy a bankok elvileg kihitelezési lehetőségeikben nincsenek korlátolva, legfeljebb bizonyos általános közgazdasági liquiditási szempontok korlátozhatnák ezekben, de semmi esetre sem a pénzbeli liquidálás szemmeltartása. Ezzel szemben a fentiek megfontolása alapján arra az eredményre kell jutnunk, hogy *ugy a jegybank, mint a hitelbank kihitelezési lehetőségei igenis számos korlátnak vannak alávetve* és hogy e korlátok erősen lényegbevágóak. Ennek több oka van.

Először is a bankok szerepe, mint láttuk, lényegileg abban áll, hogy a fizetési forgalomba és ezzel a piacba kapcsolódnak be. Ennélfogva csak létük veszélyeztetésével boríthatják fel a piacnak azt az alapelvét, hogy a piacból csak az meríthet, aki abba árut, vagy szolgáltatást bedob. Ezért saját létük veszélyeztetése nélkül nem adhatnak hitelt annak, ki biztos kilátást nem nyújt arra, hogy valóban lesz mivel a piacba kapcsolódnia és a kölcsönt mivel visszafizetnie. Elből következik a második szempont, t. i. az, hogy csak biztosítékok mellett (tehát tárgyi vagy személyi biztosítékok alapján teremthetnek a bankok fizetési erőt. Amint ugyanis ezt az elvet megsértenék és kellő óvatosság nélkül nyújtanának hiteleket, közhiteli mivoltukat kockáztatnák és nem volna többé különbség egy teljesen ismeretlen magános és egy bank között és ezért azután a bankok fizetési eszközei, akár a jegyek, akár a girokövetelések, épp oly kevésbé kapcsolódhatnak bele a fizetési forgalomba, mint a magánosok semmivel sem biztosított fizetési ígéretei, melyeket a fizetési közösség be nem fogad. Ezért helytelen *Mises* állítása, hogy a bankok a végtelenbe növelhetnék a pénzmennyiséget.¹⁵ Nem

¹⁵ Die Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel. München und Leipzig. 2. kiad. 1924. I. 317. old. Abban persze igaza van *Misesnek*, hogy e fizetési eszközök forgalma nem oly rugalmas, hogy önként teljes mértékben alkalmazkodnék a pénzzükséglethez.

Ezt éppen a saját érdekükben és az általuk teremtetett forgalmi eszközök lényegéből kifolyólag nem tehetik, akár bankjegyről, akár girális pénzről van szó. Hiszen az egész fizetési közösség azon alapszik, hogy az egyiktől átvett fizetési erő, illetőleg az arról szóló igazolvány veszteség nélkül továbbítható. Ezért tényleg a bankok liquiditása a harmadik követelménye annak, hogy ők maguk nyújthassanak liquiditást más gazdaságoknak. Hiszen amely pillanatban a bankoknál fennálló követelés bizonytalanná lesz, a forgalmi jószág hivatását tovább nem teljesítheti. Csak hogyha a bankok maguk képesek arra, hogy kötelezettségeiknek eleget tudnak tenni és a velük szemben támasztott igényeket kielégíteni, tudja a forgalom segítségüket igénybe venni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden bank egy adott pillanatban összes kötelezettségeinek eleget tudna tenni. Abban teljesen igaza van *Hakunak*, hogy ilyen bank nincs és nem is lehet. De a bank csak addig lehet használható és a szükséges bizalmat élvező tagja a fizetési közösségnek, amíg saját liquiditásával az ügyletei által megkívánt mértékben képes ügyfeleinek a kívánt liquiditást biztosítani. És így kapcsolódik be a negyedik követelmény, t. i. a pénzbeli liquiditás, amelyet *Hahn* tagad és tisztán képzeletbeli valaminek tart. Ha a félnek készpénz kell, a banknak ezt is képesnek kell lenni rendelkezésére bocsátani, mert ha ezt nem tudja, megszakad a fizetési közösség alapjával, a pénzzel való kapcsolata és a hitelén és eszközein nyugvó fizetési közösség rája nézve elveszti realitását, mert a közösség megvonja tőle bizalmát.

Nagy tulzás ugyanis azt gondolni, hogy a bankok szerepén nyugvó hitelfizetési közösség magában is meg tudna állni. Végeredményben az is az eredeti, a készpénzre támaszkodó fizetési közösségen nyugszik. A hitelfizetési közösség csak ideiglenes kielégítést nyújthat és a végleges kielégítés csak az igazi pénzen nyugvó közösségből nyerhető. A forgalom egy része nem is alapítható a hitelfizetési közösségre, egyrészt a résztvevő egyének gazdasági labilitásánál fogva, másrészt annak következtében, hogy a fizetési eszköznek legapróbb részleteiben is hajlékonynak kell lennie. Végso nyilvánvaiban a fizetési forgalom az apró forgalomra morzsolódik szét. Ezért a fizetések jelentékeny része, még azokban a közgazdaságokban is készpénzzel történik, melyek a giro és cheque-forgalmat óriási mértékben fejlesztették ki. Hiszen a mindennapi vásárlás, a munkabérek és egyéb, főképpen apróbb tételekben történő kiadások állandóan készpénzlebonyolítást kívánnak. Azt lehet vitatni, hogy e készpénzfizetések hányada a hitelélet fejlődésével erősen redukálódik, de kétségtelenül el nem tűnik és a bankok fizetési eszközeit a forgalom csak addig fogadhatja bizalommal, amíg a szükséges pénz kifizetésére a bankok mindig készek.

Hahn legfőbb érve ez ellen az, hogy végeredményben a jegybankok jegyek kibocsátásával mindenkor megfelelőnek a pénzbeli liquiditásnak és mint a hitelszervezet központjai, a hitelbankokat is mintegy elláthatják a szükséges liquiditással. Fogalmilag erről lehetne vitatkozni. De a való élet szempontjából nem, mert ez csak akkor állana, ha a jegybankok teljesen büntetlenül, kellemetlen reakciók nélkül élnének korlátlanul ez eszközzel. Az nem vitatható, hogy ma már a jegybank-politika tisztázta azt a kérdést, hogy válságok esetén nem szabad a helyzetet azzal elmérgesíteni, hogy tulságos hitelrestrikciókkal a jegybank a pénzbeli illiquiditást előidézi. De éppen úgy tisztázta a jegybank-politika azt is, hogy a jegybank hitelnyújtásaival az árszinvonalat veszélyeztetheti és ha a kamatlábemelésben ellenszert nem teremt, oly inflációt idézhet fel, mely az egész fizetési közösséget magát veszélyezteti. Hiszen itt van a kérdés leginkább tisztázott része. Már a quantitási elmélet felismerte, hogy a fizetési eszközök szaporítása visszahat az árakra. Ha tehát a jegybank tulfeszíti hiteleit, a pénzérték süllyedését idézi fel visszatart-hatatlanul. Ezért tehát nem nyújthat liquiditást határ nélkül a hozzája forduló bankoknak. Ha az árualap növekedése nélkül növeli a vásárlóképességet hiteleivel, megbontja a piaci egyensúlyt, mely az adott árualapon csak süllyedt pénzérték mellett tud helyreállni. Ezt, valamint a bankhitelek és a készpénzmenyiség — tehát a pénzbeli liquiditás közötti összefüggést — *Robertson* tisztán látja. Ezért is mentesek az ő fejtegetései a *Hahn*nál tultengő fantasztikus vonástól.

Ha igaz volna az, amit *Hahn* állít és a jegybank korlát nélkül szaporíthatná jegyeit, akkor nem volna érthető, hogy miért nem tehetné ezt valutarendezés céljaira is. Vagyis miért nem tehetné meg a jegybank azt, hogy fizetési erők teremtésével kivezeti az országot a valutasüllyedés helyzetéből. Nem volna tehát megindokolható az, hogy miért van ilyenkor külföldi kölcsönre szükség. Pedig a dolog nagyon egyszerűen áll. A külföldi kölcsön a jövő reményében és a kamat élvezése fejében a külföld árubázisát is bekapcsolja a közgazdaságba a kölcsön erejéig és ezzel megadja a lehetőséget a kibontakozásra, az árubázis növelésével.

Teremt-e a hitel tőkét? Már a *Macleod*-féle felfogás kapesán ez a kérdés látszott a vita tulajdonképpeni sarokpontjának. Hiszen *Macleod* és a hitelmélet mai reformátorai is ebben látják a hitel legfontosabb szerepét, míg *Diehl* és a régi álláspont védői újból és újból ezt a tételt utasítják vissza, amikor a bankoknak csak hitelközvetítői szerepéről akarnak tudni. Pedig a válasz erre a kérdésre egyszerűen a tőkefogalomtól függ. Ha az anyagi termelési eszközöket, gépeket stb. tekintjük tőkének, világos, hogy a hitel nem teremthet tőkét. Ha azonban immateriális erőt látunk a tőkében, akkor

a kérdés vitatható. A tőke vagyonból származó forgalmi erő. Nem magángazdasági termelő erő, mert ez csak a termelési jószág, de közgazdasági termelő erő, az erőegyesítés, a személyi és tárgyi alávetés eszköze. Ha így fogjuk fel a dolgot, mondhatjuk, hogy teremt, mert vagyoni hatalmat ad a hitel. De e hatalom forgalmi, tehát az áraktól függ, melyek megint igények és javak egyensúlyától függnék. Ha a hitellel vásárlóerő teremtése annyira megy, hogy megbontja a piaci egyensúlyt, a fizetési erő egységének értékét süllyeszti.

A hitel tehát közvetlen materiális javakat nem teremt. Ebben feltétlen igaza van *Diehlnek* és híveinek. De ez nem jelenti, hogy nem teremt tőkét, mely az anyagi javak megsokszorozásához vezet. Teremthet tőkét, de el is értéktelenítheti.

A tőke nem materiális fogalom. Ezért, ha azt mondjuk, hogy a hitel tőkét teremt, nem mondjuk, hogy javakat teremt, csak ezek csoportosításának eszközét bocsátja rendelkezésre. Nem semmiből teremt és nem teheti vég nélkül. A jövő reális termelési lehetőségeit kapcsolja be, melyeknek anyagi jószágvilágban kell realizálódniuk.

A kérdés feltevése tehát helytelen. A lényeges nem az, teremt-e a hitel tőkét, hanem az, hogy a hitel fokozza-e a termelőerőt. Ez pedig kétségtelen, mert ennek fontos eszköze olyanoknak vásárlóerővel felruházása, kik ezt a termelés előmozdítására használják fel.

Vajjon változtat-e ez a felfogásunk azon a tételen, hogy a tőkeképződésnek alapvető tényezője a takarékosság? El kell-e vetnünk tehát a takarékosság alapvető szerepéről szóló tanításunkat, ha a hitelelmélet bizonyos revíziója felé hajlunk? Kőrántsem. Hiszen hangsúlyoztuk, hogy a tőke meglevő anyagi javakra támaszkodik és az árszínvonal megbontásának veszélye nélkül csakis ezek alapján keletkezhetik. A takarékosság meglevő javak feletti rendelkezés elhalasztása és ezzel — persze a fizetési forgalom és a bankok segítségével — lehetővé teszi ez elhalasztott igényeknek mások által való érvényesítését. De a hitel nem egyedül ezen, hanem már meglevő javak alapján várható jövőendőbeli jószágok piaci erejének felhasználásával, vagyis előre liquidálásával is keletkezhetik, mert ez sem veszélyeztetni a piaci egyensúlyt, ha a tőkének ily alapon teremtése reális marad.

Amidőn tehát a ma uralkodó elmélet csupán a takarékossgot és a követelésekben felhalmozott tőkeerőt ismeri el a bankok által biztosítható liquiditás alapjául, hiányos, mert a nem liquid formában levő vagyon, sőt a termelési javak várható hozadéka is alkalmassá tehető a bankok fizetési szerepének felhasználásával erre. Ezzel a tőkének a közgazdaságban való körforgásáról szóló tanításunk is némi revízióra szorul. Nem téves, mert a tőke megtakarítás útján tényleg a tőkéstől a hitelintézethez és innen a vállalkozáshoz kerül.

Amennyiben az új hitelelmélet ezt kétségbe vonja, a hiba az ő részén van. De a hitelintézetek sokkal aktívabb tagjai a közgazdaságnak, mintsem hogy tisztán a tőke közvetítésére szorítkoznának. A passzív ügyleteikben felszívott tőkéken felül is bocsáthatnak — persze csak meglevő és keletkező javak alapulvételével — tőkét a vállalkozás rendelkezésére, mely tehát reális jelen vagy jövő javak alapján keletkezve, a bankoktól indul ki a vállalkozás felé és folyik vissza a bankokhoz. Csak bővül tehát a folyamat a bankok fizetési szerepéből kifolyólag, de a rég ismert körfolyamat jelentőségét ez nem érinti.

És itt torkollanak az új hitelelméleti gondolatok az árváltozások mai elméletébe quantitási elméleti vonatkozásban. Hozzánövekvő vevőerőről (zusätzliche Kaufkraft) beszél az elmélet akkor, ha a pénz oldaláról indulnak ki az árváltozások. A hitel és ennek segítségével tőkének teremtése magukban nem jelentenek hozzánövekvő vevőerőt, míg a meglevő jószágok kereteihez alkalmazkodnak. Ha azonban ezeken túlterjeszkednek, megbontják a piaci egyensúlyt és árváltozást idéznek fel. A hozzánövekvő hitel (zusätzlicher Kredit) e hatást csakugy felidézi, mint a mértékentuli papírpénzkibocsátás. A hitelkiterjesztés e hatása elől ma már nem lehet szemet hunyni és a lehetőséget e kiterjesztésre a bankoknak éppen az adja, hogy nincsenek kihitelezésükben a felszívott tőkékhöz kötve.

Kibővítésre tehát a hitelelmélet mindenesetre rászorul. Ebben van a hitelelmélet ujitóinak jelentősége. De e kibővítés csak az összefüggések mélyebb megértéséhez vezet és a bankpolitika eddigi tételein alig változtat valamit. Inkább csak azt teszi még jobban megérthetővé, hogy a bankoknak a fizetési forgalomba kapcsolódása mily előnyökhöz juttatja a közgazdaságot, de mily veszélyeket is idéz fel. Ezek elkerülése a folyamat alaposabb ismerete alapján még sikeresebb lehet, mint eddig és a bankok felelősségérzetét mindenesetre erősen kell, hogy növelje annak tisztánlátása, hogy ők a mai közgazdaságban a pénzmennyiségnek fontos szabályozói. És pedig áll ez nemcsak a jegybankokról, melyekről ezt ma már általában elismerik, hanem a hitelbankokról is, melyek a girális pénz teremtése körül oly nagy szerepet játszanak. Ezzel kétségtelenné válik a bankoknak az árszínvonalra vonatkozó behatása is. Ha természetesen számos irányban független is az árszínvonal alakulása a bankoktól, azért mégis nagy felelősség van e tekintetben rajtuk, mert amennyiben az árszínvonal a pénzmennyiségtől függ, a bankok befolyása alatt is áll. Céltudatos hitelpolitikát kell tehát folytatniok, hogy e befolyás jótékony legyen. Hogy ennek eszköze a helyes kamatpolitika, ezt ma már — különösen *Wicksell, Cassel, Irving, Fisher, Mises és Robertson* mélyreható fejtegetései után — nem kell tovább magyarázni.

Heller Farkas.

Német vita a külföldi kölcsönök körül.

Egy félév óta alig van a német gazdasági életnek még egy kérdése, amely a szakkörök közvéleményét annyira intenzíven és állandóan foglalkoztatná, mint a külföldi kölcsönöké. A szóbanforgó nagy érdekellentétek feltűnően hosszantartó és erősen frekventált irodalmi vitát idéztek fel, amelyet a számbajövő nézőpontok sokfélesége erősen kiszélesített, de a lezáráshoz egyáltalában nem juttatott közelebb.¹

Az infláció felszámolása és a valutastabilizálás után Németországban az infláció méreteinek megfelelően páratlanul nagy folyótőkehiány jelentkezett. Azok a folyótőkék, amiket az infláció meg nem semmisített, illikvid elhelyezésekben kerestek menedéket, sőt nagymértékben áramlottak ki a külföldre. A Rentenbank felállítása utáni első 4 hónapban a jegybank ugyan bizonyos fokig enyhítette a hitelhiányt, amikor azonban a havonként átlag félmilliárddal emelkedő kihitelezések révén rohamosan növekvő jegyforgalom elsőprésszel kezdte fenyegetni a stabilizáció eredményeit, — 1924 április 7-én inaugurált híres hitelrestrikciós politikájával ismét elzárta a német gazdasági élet előtt ezt a hitelforrást. Természetes volt tehát, hogy amikor ugyanennek az évnek második felétől kezdve a külföld mind nagyobb hajlandóságot mutatott a hitelnyujtásra, a német gazdasági élet kapva kapott a megnyíló lehetőségen és rohamosan növekvő mértékben vette igénybe az ugyancsak drága külföldi hitelt. Eleinte csak a rövidlejáratú hitel kezdett szivárogni, a német gazdasági élet azonban kétségbeesett helyzetében válogatás nélkül használt fel minden megszerezhető eszközt a leg-

¹ Azokkal a nyilatkozatokkal, melyek a külföldi kölcsönöket illetőleg a külföldön hangzottak el, itt nem foglalkozunk. Azt a kérdést, amit a „Times“ vetett fel s ami a külföldet legjobban foglalkoztatja, — hogy t. i. a transfer szempontjából a reparációs szolgáltatásoknak, vagy pedig a magánkötelezettségeknek van-e elsőbbsége — a német vita egyhangulag egy kézlegyintéssel intézi el. Az ellenfelek kivételesen mind megégyeznek abban az egy pontban, hogy a politikai adósság nem állhatja útját a magánkötelezettségek pontos teljesítésének. Már csak praktikus okokból sem, hiszen a német privátadósokat senki sem akadályozhatja meg abban, hogy devizasükségletüket akár a nyílt piacon, akár a jegybanknál beszerezzék, míg ellenben a reparációs biztosít devízavásárlásainál kötik a német valutára való tekintetek.

kevesbbé sem rövidlejáratu szükségleteinek fedezésére. *Prion* szerint² az első kölcsönök csak egész elenyésző részben szolgáltak a termelés megindítására, többnyire a kölcsönvevő üzemek legégetőbb folyó kiadásainak fedezésére fordítottak, így például nagyon sok esetben kölcsönöket törlesztettek, sőt héreket fizettek belőlük. Az adósságcsinálásnak ez ellen a veszélyes és könnyelmű formája ellen próbált fellépni *Schacht*, a Birodalmi Bank elnöke azzal, hogy az ilyen adósságok visszafizetésére szükséges devizákat csak készpénzfizetés ellenében adta ki, amivel az adósságcsinálót bizonyos fokig óvatosságra, nagyobb fedezet tartására kényszerítette.

Közben már 1924 legvégétől kezdve mind nagyobb mértékben jelentkezik a hosszulejáratu külföldi hitel is, s igénybevétele 1925 második fele óta gyors tempóban hagyja maga mögött a rövidlejáratu hitel összegének növekedését. Ez a tendencia azonban egy újabb anomáliát váltott ki: gondtalanul kötöttek hatalmas kölcsönszerződéseket és kovácsolták a még hatalmasabb kölcsönterveket. Különösen aggasztónak látszott ez az irányzat a közületek kölcsönei szempontjából, mert az itt rendelkezésre álló nagyobb biztosítékok inkább tették lehetővé irreális kölcsönök felvételét. Az ebben rejlő veszedelem a valuta irányában, de eleinte talán még inkább az a meggondolás, hogy a közületek kevésbbé, vagy legalább is nem annyira közvetlenül produktív kölcsöneikkel háttérbe szorítják a nemzetközi pénzpiacon a német magánvállalkozást — hívták életre már 1925 elején a *Beratungsstelle für Auslandskredite*-t, és indokolták hatáskörének ismételt tágitását s eljárásának szigorítását a következő két évben.

A tulzott eladósodás elleni propaganda lelke és vezére *Schacht*. Már 1926 decemberéből datált könyvében (*Die Stabilisierung der Mark. 1927.*) részletesen foglalkozik a külföldi kölcsönök kérdésével. Pedig akkor a helyzet még igazán nem mondható aggasztónak. A szeptember végéig felvett hosszulejáratu kölcsönök összegét maga *Schacht* 3.5 milliárdra, a rövidlejáratu adósságot ötnegyed milliárdra becsüli. A pénzromlásnak régi terheket eltüntető hatása nyomában ez a fejlődés előrelátható volt. *Schacht*nak nem is az addig történtek ellen van kifogása, hanem a tendenciának az egésztelenig való fokozásától óv.

Álláspontja körülbelül a következő: Németországnak termelési apparátusa rendbehozatalához okvetlenül szüksége van külföldi kölcsönökre. A kölcsönök törlesztése azonban csak akkor fog zökkenő nélkül lefolyhatni, ha közvetlenül produktív célokra használták fel őket. A csak közvetve produktív felhasználásu kölcsönök körül a legnagyobb óvatosságra

² *Prion*, W.: Geldmarktlage und Reichsbankpolitik. Leipzig. 1927. Gloeckner. 21—22. l.

van szükség. Ezért kell nagyon erős kontrollnak alávetni a közületek külföldi kölcsöneit.

A másik veszedelem, amit a külföldi hitel tulzott igénybevétele felidéz, a valutát fenyegeti. A tapasztalat mutatja, hogy a kölcsönök tekintélyes része nem áruk alakjában jön be az országba, hanem devizákban, amelyek aztán a jegybankhoz özőnlenek beváltás végett. Ez egyrészt a jegyforgalom növekedését és áremelkedést idéz elő, másrészt kiveszi a jegybank kezéből a pénzpiac fölötti uralmat. Már 1926-ban a beözőnlő kölcsönösszegek mindinkább függetlenítették a német pénzpiacot a Birodalmi Banktól, a piaci kamatláb erősen a hivatalos diszkontláb alá süllyedt, a bank belföldi váltóálmánya állandóan csökkent, — szóval a jegybank a külföldi váltópiacra szorulva ki vásárlásaival, otthoni befolyását elvesztette. Már 1926 őszétől kezdve Schacht jónak is látja ez ellen védekezni azzal, hogy nem szivja fel paritáson a devizákat, hanem devizakurzusait leszállítva, inkább váltóhitellel igyekezik a pénzpiac liquiditását emelni, s így a devizák nyílt piacon való elhelyezkedését lehetővé tenni. Világos ezekből, hogy bár Schacht a valutát fenyegető veszélyről beszél, tulajdonképpen nem a valutát félti, — hiszen ezt az ő nyilatkozatai szerint sem érheti semmi baj — hanem a gazdasági életet félti a jegyforgalom tulságos emelkedésétől, az áremelkedéstől, szóval végeredményben a krízisre vezető indokolatlan konjunkturától.

A harmadik baj, amit a külföldi kölcsönök okoznak, az, hogy elfátyolozzák a német gazdasági helyzetet s így az indokoltnál nagyobb reparációs transzferálásokban egy új veszélyt támasztanak. A Dawes-terv alapgondolata az, hogy transzferálni csakis az ország gazdasági fölöslegeiből szabad. A jegybankhoz áramló kölcsöndevizák a valutafedezet szempontjából fölöslegesek, s a jegybank kimutatásaiból nem tűnik ki, hogy ezek a devizafölöslegek nem a német közgazdaság fölöslegei, hanem csupán kölcsönösszegek. Így nincs mód a Dawes-terv kiindulópontjával ellenkező tultranszferálásokat megakadályozni, ami a kölcsönkötelezettségek akadálytalan teljesítését veszélyezteti, mert megfosztja Németországot a teljesítéshez szükséges devizáktól. Elsőrendű követelmény tehát, hogy a reparációs biztos transzferálásainál ne csak a német valuta momentán helyzetét vegye figyelembe, hanem a kölcsönszolgálat jövő szükségleteit is.

Ez Schacht álláspontja 1926 végén. Ekkor tehát még a külföldi kölcsönök szükségességéből indul ki s főveszedelmüket a tulzott reparációs transzferálásokban látja. Ennek dacára a német kormány — bizonyára Schacht kezdeményezésére — 1926 decemberében quasi zárlatot alkalmaz a külföldi kölcsönökre azzal, hogy utánuk a tőkekamatadó elengedését, nagyon kivételes esetektől eltekintve, megtagadja. Ennek az el-

járásnak az eredménye a hosszulejáratu kölcsönök csökkenése és a rövidlejáratu hitel megduzzadása lett, ami 1927 június elején a kormányt e politika feladására indította.

1927 februárjától szeptemberéig a Birodalmi Bank kerekben egymilliárd márka összegü devizát kénytelen leadni felhalmozott készleteiből, ami Schachtot újabb erélyes kirohásra indítja a külföldi kölcsönök ellen. A kirohanás hevességét bizonyára fokozta Parker Gilbert szeptemberi memorandum a közületek külföldi adósságcsinálása ellen. Schacht ekkor megpróbálja a Beratungsstelle működését szigorítani, de ez csak részben sikerül neki. Októberben a minisztertanács elveti azt a javaslatát, hogy a Beratungsstelle csak egyhangu határozattal engedélyezhesse a közületeknek külföldi kölcsönök felvételét, — de viszont elrendeli, hogy ezentul valuta-politikai szempontokból is vizsgálja a beérkező kérvényeket, továbbá, hogy a produktivitás mellett a szándékolt befektetés sürgősségére is nézzen.

November közepén Schacht egy előadást tart, mely azóta „a bochumi beszéd“ címen közismertté, sőt gazdasági körökben világhírűvé lett. Ebben az előadásában, — melyben az addig fölvetett hosszulejáratu kölcsönöket 5.5 milliárdra, a folyó rövidlejáratu adósságot 4.5—5.5 milliárdra becsüli⁴ — a fönt ismertettnél már sokkal élesebben foglal állást a külföldi eladósodással — főleg a közületekével — szemben. Még ugyanez év végén a Beratungsstelle ideiglenesen felfüggeszti működését, az államok és városok unisono felhördülésétől kísérve. Ezóta valóságos zápora indul meg a külföldi kölcsönök kérdését tárgyaló cikkeknek és brosüráknak, s az addig csak elszórtan jelentkező nyilatkozatok szünni nem akaró vitává sűrűsödnek.

Főntemlitett előadásában Schachtnak már nem az a kiindulópontja, hogy Németországnak a külföldi kölcsönökre okvetlenül szüksége van, hanem az, hogy korlátozni kell a kölcsönfelvételeket, mert eredményük a hazai fogyasztásnak külföldi hitelre bázisozott fokozása. A külföldi kölcsönök teszik lehetővé a nagy behozatali többletet, már pedig Németország behozatala tulnyomó részben a belföldi fogyasztást szolgálja, nem pedig a kivitel emelését. Ez a körülmény, ami

³ Schacht, H.: Eigene oder geborgte Währung. 2. kiad. Leipzig, 1928. Quelle und Meyer.

⁴ A birodalmi statisztikai hivatalnak egy nem sokkal később publikált összeállítása szerint november végén a felvett hosszulejáratu kölcsönök összege 4251 millió márka, amihez még hozzászámítandó 120 millió rövidlejáratu kölcsön és a Dawes-kölcsön 960 millió névértékben; viszont csökkent ez az összeg az addigi törlesztések révén kb. 166 millióval. A rövidlejáratu adósságra vonatkozó becslése — 4, 6—5.1 milliárd — sem marad messze Schacht becslése mögött. (Ld. „Wirtschaft und Statistik“, 1928. 24. füzet.)

Németország nagyipari jellegéből folyik, mutatja, hogy a német termelést nem lehet úgy, mint egy gyarmatállam tulajdonóan agrártermelését, külföldi tőkével finanszírozni, mert a törlesztés nem menne olyan simán, quasi magától. A német produkció tőkeszükségletét tehát elsősorban a hazai tőkeképződésnek kell fedeznie, s így a mai német helyzet kulcsa, első parancsolata a takarékoság.

A valutát, — helyesebben a valutát védő elkerülhetetlen intézkedések révén a gazdasági életet — fenyegető veszélyeket is erősebb színekben ecseteli. A német készfizetőeszköz-forgalom békében átlag 6 milliárd márkát tett ki. Jelenleg a Birodalmi Bank giróforgalma 50%-kal, a postacsekkforgalom körülbelül 200%-kal nagyobb a békebelinél, s ezenkívül a községi girók rendszerében egy teljesen új eszközt nyert a giróforgalom. Ezekből azt a következtetést vonja le Schacht, hogy az áremelkedés dacára a jegyforgalomnak rendes viszonyok közt 6 milliárd körül kell maradnia, hogy inflacionisztikus jelleget ne öltjön. Ezt az átlagot pedig a jegyforgalom már elérte. Ha tehát a kölcsöndevizák özöne a jegybankhoz meg nem szűnik, ez kénytelen lesz az infláció elkerülése érdekében a devizákért kibocsátott jegymennyiségek miatt jegyforgalmát egyéb módon korlátozni, a diszkontlábat emelni, vagy esetleg újból hitelrestrikcióhoz folyamodni, mindezt csak azért, hogy a kölcsönökből származó devizákat, vagy végső esetben a beözönlő aranyat felszívhassa. Szóval a további külföldi kölcsönök a Birodalmi Bankot egészen abszurd helyzetbe hoznák.

Emellett a jegybanknak a leendő törlesztésekről és kamatfizetésekről sem szabad megfeledkeznie. Ha majd a külföldi kölcsönök özöne, — amiből jelenleg minden külfölddel szembeni kötelezettség fedeztetik — megszűnik, a fenti célra szükséges devizák beszerzési helye elsősorban a Birodalmi Bank lesz, amely nem is gondolhat arra, hogy állományát visszatartsa, hogy ne minden devizaigénylésnek adjon helyet. Miután azonban a nem tulságosan lényeges fölöslegektől eltekintve, a Birodalmi Bank minden egyes márkányi devizáján és aranyán 2½-szeres összegű jegyforgalom alapszik, ennek a devizakészletnek az erős igénybevétele katasztrofális hitelmegszorításokra kényszerítheti a jegybankot és deflációs krízisre vezethet.

Ezzel kapcsolatban rohan ki Schacht a közületek ellen külföldi adósságcsinálásaik miatt, — még pedig ugyancsak vehemensen, könnyelműséggel és a felelősségérzet hiányával vádolva őket. Fő kifogásai külföldi adósságaik ellen, hogy kevésbé kénytelenek alapos megfontolás tárgyává tenni kölcsöneik rentabilitását, mint a magánosok, akiknek saját bőrre megy az esetleges könnyelműség, és hogy kölcsöneik nem szolgálnak devizát produkáló célokat, s így ők elsősorban

és föltétlenül a Birodalmi Bank helyzetét fogják nehezíteni külföldi kötelezettségeik teljesítésekor. Szóval a közületek kölcsönei veszedelmesebbek, mint a magánosokéi, s amellet nem is olyan szükségesek. Schacht állítja, hogy összes financiákat tekintetbe véve, a luxuskiadások elkerülésében meglett volna a módja annak, hogy a stabilizálás után Németország egyetlen állama vagy városa se legyen kénytelen külföldi kölcsönt felvenni.

Végeredményben tehát Schacht a nagymértékű külföldi eladósodás miatt egyrészt a gazdasági életet félti azoktól a hatásoktól, amiket a devizafelszivással kapcsolatban szükségessé válható hitelrestrikció, illetve a visszafizetések-nél esetleg bekövetkező defláció előidézhetnek; másrészt attól tart, hogy a kölcsönök elfátyolozzák a tényleges gazdasági helyzetet s ezzel tulzott transzferálásoknak nyitnak utat, ami szintén válságokra vezethet.

Mindez csak úgy érthető, ha föltesszük, hogy Schacht nem hangoztatott kiindulópontja az, hogy Németország gazdaságát a háboru annyira megrendítette, a regeneráció eredményei még annyira gyengék és labilisak, hogy az egész épületet még nagyon kell ővni és védeni, mert a krízisek, az újbóli összeomlás lehetősége még mindig nagyon nagy. Ha Schacht maga nem is mondja ezt, hogy gondolja, az nemesak természetszerűleg következik egész érveléséből, hanem meg lehetős valószínűséggel megállapítható abból is, hogy körülbelül ilyen alapon védi Schacht politikáját Gustav *Stolper*,⁵ a „Der Deutsche Volkswirt“ szerkesztője, aki lapjával rendületlenül kitart Schacht mellett, s aki Schacht intencióiról és véleményéről rendszeren igen jól van tájékozva.

Szerinte Németország mai helyzete teljesen egyedülálló a gazdaságtörténetben. Hogy egy ország huzamosan kölcsönökből fedezze kereskedelmi mérlegének passzivitását, épp úgy nem fordult még elő (?), mint az, hogy olyan hatalmas évi fizetésekkel legyen megterhelve, amilyeneket a Dawes-terv ró Németországra. Van-e tényleg alap arra az optimisztikus feltevésre, hogy a behozatali többlet nagyobb mértékben növeli Németország gazdasági efficientsitását, mint ahogy a külföldé emelkedik? Képes lesz-e később tényleg helyrehozni azt, hogy most az egész ország eszközeit felülmúló nívón él? Az ipari racionalizálás folyamata az ipar megállapítása szerint le van zárva. Dehát akkor mért nem jelentkezik még a kereskedelmi mérleg javulása? Ez a nagy bizonytalanság a jövőt illetőleg kizárja, hogy a jelen helyzetben és tendenciában rejlő veszélyeket lekicsinyeljük. Az aggodalom nem hipochondria, mint azt Curtius tartja.

⁵ Ld: „Der Deutsche Volkswirt“. 1. évf. 41. sz. (1927 júl. 8.)

Azt, hogy Schacht ilyen pesszimisztikusan ítéli meg Németország mai gazdasági helyzetét, tényleg nem lehet defetizmusnak minősíteni. Az ujjaépítés eredményei bizonyos fokig még csak külső eredmények, a mögöttük álló gazdasági élet még olyan gyenge s annyira ki van fosztva összes erőtartalékaiból, hogy aligha lenne képes a krízisveszélyeknek a régi szívóssággal ellenállni, s ezt a magában véve is labilis gazdasági helyzetet terheli még a reparáció ballasztja is. Ilyen körülmények közt érthető, hogy Schacht nem tartja lehetségesnek, egyszerűen a kényelmesebbik álláspontra helyezkedni, s a konjunkturának és magas életnívónak örvendezve, optimisztikusan várni, hogy a dolgok automaticæ terelődjenek a jó utra, hanem jónak látja nemcsak nyomatékosan figyelmeztetni az egyensúlyt fenyegető veszélyekre, hanem amennyiben ez lehetséges, aktíven közbe is lépni.

Ami Schacht okfejtését, egyes állításait illeti, azok megítélésénél állandóan szem előtt kell tartani ezeket a premisszákat, s azonkívül azt sem szabad elfelejteni, hogy szerzőjük a gyakorlat embere, aki propagandát csinál és propagandája sikerének érdekében feketébbnek igyekszik festeni a helyzetet, mint amilyennek látja. Ha ezeket a premisszákat nem akceptáljuk, vagy ha a célzatot nem vesszük figyelembe, akkor az összefüggésből kiragadva Schacht egyes állításait tulzottnak, sőt néha abszolúte helyt nem állóknak kell, hogy találjuk.

Az utolsó két esztendő tapasztalatai megmutatták, hogy a kölcsöndevizák révén infláció veszélye nem fenyeget.⁶ A Birodalmi Bank azzal, hogy a devizákat csak az alsó aranypontra veszi fel, többnyire meg tudja akadályozni állományának nem kívánt növekedését. A devizák nagy részét nyomban igénybeveszi a külkereskedelmi forgalom. Az alacsony devizakurzus viszont egyrészt csökkenti a rövidlejáratú külföldi hitel igénybevételét (bár ez a hatása a magas kamatlábra való tekintettel nem lehet nagy); másrészt pedig — különösen kedvező bankráta mellett — azt eredményezi, hogy a devizák a külföldnek nyújtott rövidlejáratú hitelekben találjanak elhelyezést, így elsősorban a külföldön kibocsátott magas kamatozású német obligációk ideiglenes visszavásárlásának formájában. Nem képzelhető tehát, hogy a jegybank olyan mértékű devizafelszívásra kényszerülne, ami inflációt

⁶ Az első két évben tényleg volt inflacionisztikus hatásuk a külföldi kölcsönöknek; ekkor a jegybank — mely kölcsöndevizákból szerezte egész fedezetét — még nem restringálta a devizafelszívás miatt váltódiszkontálásait. Ebben az időben még meglehetősen általános volt a külföldi kölcsönök inflacionisztikus hatásától való félelem; így Prion is erről a veszedelemtől beszél az 1925 szeptemberi Bankiertagon. (L. Prion, W.: Kreditpolitik. Aufsätze u. Reden. Berlin, 1926 Springer. 178. és köv. old.)

vonna maga után. Az persze bekövetkezhetik, hogy átmene- tileg kénytelen lenne néhány százmillióval túllépni a jegy- forgalom Schacht által egészségesnek tartott határát. Azon- ban nem valószínű, hogy ezt a lépést Schacht tényleg katasz- trofálisnak tartaná. A 6 milliárdos limit nem egyéb, mint labilis becslés, amely ellen úgy elméleti szempontból, mint az aktuális helyzetet alapul vevő praktikus szempontokból méltán számtalan érvet lehet felhozni. Persze föltehető, hogy eze- ket az érveket Schacht maga is ismeri, s az általa megjelölt fix határt inkább csak orientációs pontnak kell tekinteni, amit valószínűleg ijesztés céljából, szóval propaganda- célzattal hangsúlyoz nyilvánosan is. Legalább is nem képzel- hető, hogy becslését tényleg megdönthetetlennek tartaná, kü- lönösen nem azoknak az érveknek az alapján, melyeket fel- sorolt.

Sokkal komolyabb az a veszedelem, amire Schacht a kölcsönök visszafizetésével kapcsolatban figyelmeztet. Ilyen- irányu aggályait a kritika azzal szokta elűzni, hogy a kölcsö- nökből eredő törlesztési és kamatkötelezettségek jóelőre köz- ismertek, és így a gazdasági élet és a jegybank előre felkészül- het transzferálásukra. Ez azonban csak a hosszulejáratu köl- csönökre áll, s itt nincs is önmagukban véve veszedelmes ösz- szegekről szó. Pfitzner⁷ összeállítása szerint az 1927 végéig felvett hosszulejáratu kölcsönökből eredő kötelezettségek maximumukat 1928-ban érik el és ez a maximum a Dawes- kölcsönnel együtt 367 millió márka, amely persze az év fo- lyamán eloszolva esedékes. A jövő évtől kezdve fokozatosan csökken az eddig elvállalt teher. Ilyen összegek persze nem vezethetnek krízisre, de még a kölcsönök további szaporodása esetén se lehet a Schacht által festett sötét kép beteljesedésére gondolni. Azonban mihelyt figyelembe vesszük a rövidlejá- ratu hitelt, menten fenyegetőbb képet öltenek ezek a tények is. Schacht az egész törlesztési és kamatszolgálatot évi három- negyedmilliárdra becsüli; ez már magában véve is okozhat nehézségeket Németország mai helyzetében. S ami a leg- súlyosabb, bármikor bekövetkezhetik, hogy a külföld vala- milyen okból beszünteti hitelnnyújtásait és így rövidlejáratu hitel nagy mértékben kerül realizálásra. Ilyen pánikszerű folyamatra a Birodalmi Bank még akkor se készülhetne fel, ha előre tudhatna bekövetkezéséről. Ha egy ilyen helyzet lehetőségeire gondolunk, megértjük, hogy Schacht még az annyira ártatlannak látszó hosszulejáratu kölcsönök szapo- rodásától is fél.

Az egész kérdés középpontjában azonban a reparáció problémája áll; ez az, ami Németországban a külföldi kölcsö-

⁷ Pfitzner, J.: Deutschlands Auslandsanleihen. Berlin, 1928. Hey- mann.

nők kérdésének a mienkétől teljesen eltérő jelleget ad. A reparáció állandóan teljesítendő hatalmas egyoldalú fizetései teszik a német helyzetet bizonytalanná, a krízis veszélyét permanenssé. Schacht nem építheti politikáját pusztá optimizmusra, nem indulhat ki abból a feltevésből, — mint valószínűleg ellenfeleinek egy nagy része — hogy a reparációs tehernek enyhülnie kell, — egyszerűen kell; vagy hogy a politikai helyzet változtával, esetleg egy új rendezés válik lehetségessé, ami a probléma súlyát elveszi. A távoli jövő eshetőségeire építeni a jelen politikáját ebben az esetben föltétlenül hiba volna.

Természetesen Schachtnak is az a főtörekvése, hogy Németország az elvállalt kötelezettségek keretén belül a lehető legkevesebbet szolgáltassa. Neki is az a meggyőződése, hogy az erősen passzív külkereskedelmi mérlegű és külföldi kölcsönökre szoruló ország még egyáltalában nincs abban a helyzetben, hogy jelentékeny összeget utalhasson át a külföldnek. Azonban Németország a Dawes-tervvvel kötelezettségeket vállalt, amiket vita és érvek nem szüntetnek meg. Igaz, hogy transzfernek a Dawes-terv alapján csak gazdasági fölöslegekből szabadna eszközölnie, de viszont a biztosnak joga és kötelessége mindaddig transzferálni, amíg az a valutát nem veszélyezteti. Hiába igaz, hogy gazdasági fölöslegek sehol sincsenek — akárhogyan értelmezzük is ezt a nagyon labilis fogalmat, — ha a külföldi kölcsönökből származó devizafölöslegek nem engedik ezt a tényt pregnánsan kifejezésre jutni. Külföldi kölcsönöket felvenni azért, hogy a transzfer lehetséges legyen, valóban nem rentábilis a német közgazdaságra nézve, különösen addig nem, amíg a reparáció végösszege nincs megállapítva, vagyis amíg a politikai tehernek ilyen módon való privatizálása az előzőt nem csökkenti. Igaz, ugyan, hogyha a közvetlen külföldi kölcsönök helyett a reparációs biztosnak beszolgáltatott transzferálhatatlan összegeket vehetné igénybe, ez is csak a külföld által nyújtott kölcsön lenne, de legalább a valutát érintő káros befolyások nélkül és azzal a kilátással, hogy ezek az összegek rövidesen elérvén az 5 milliárdot, a reparációs összegek előteremtése a Dawes-terv értelmében felfüggeszthető lesz. Németországra nézve a legelőnyösebb természetesen az lenne, ha hitelszükségletének egy részét ezekből a megrekedt reparációs összegekből fedezhetné, az ezen felüli részt pedig olyan tényleges külföldi kölcsönökből, amelyek vagy közvetlenül árukban folynának be, vagy legalább is nyomban igénybevételnek a külkereskedelemből eredő kötelezettségek teljesítésére. Ez azonban a mai magas német kamatláb mellett csak akkor lenne lehetséges, ha a német gazdasági élet önként szorítaná meg kölcsönfelvételeit. Ilyenirányu közvetlen befolyásolásra közgazdasági okok mellett politikai okokból sem

lehet gondolni, hiszen a reparáció-hitelező külföldön már most is erős hangok hallatszanak a reparációs fizetéseket lehetetlenné tevő német manipulációkról. Már pedig Németországnak nagyon kell vigyáznia, hogy a külföld hangulatát maga ellen ne fordítsa, mert a Dawes-terv szigorubb, vagy enyhébb értelmezése és ennek alapján a momentán német fizetőképesség megítélése végeredményben a politikai helyzettől függ. Schacht ma még kívánhatja a reparációs biztostól, hogy ne csak a német valuta pillanatnyi helyzetére, hanem a magánkötelezettségekből fakadó jövőbeli devizasükségletekre is tekintettel legyen, — ha a politikai helyzet, a hitelező külföld hangulata kiéleződik, ez a közvélemény esetleg teljesen mellőztetni fog. A reparációs kérdésben ma Németország mellett jelentkező szórványos külföldi hangok egyáltalában nem zárják ki, hogy a hivatalos álláspont esetleg már a közel jövőben Németország kárára ne változzék.

Szóval a visszafizetésben rejlő veszélyek és a reparáció nyomása megkövetelik, hogy Németország lehetőleg mérsékelten vegyen fel külföldi kölcsönöket, lehetőleg igyekezzék tőkesükségletét hazai tőkével kielégíteni, — vagyis megkövetelik a legszigorubb takarékossgot. A takarékossg érdekében fordul Schacht éppen a közületi kölcsönök ellen a legélesebben. Azonban, ha helytálló is az az állítása, hogy nagyobb takarékossg mellett közületi kölcsönök felvételére nem került volna sor, — nagyon kérdéses, hogy a nagyobb takarékossg lehetséges volt-e kulturpolitikai és szociálpolitikai szempontból. Hans Simon egy idevágó cikkében⁸ a megengedhető külföldi kölcsönök kategóriáit állítva fel, a közvetlenül és közvetve produktív felhasználású kölcsönök mellé felveszi azokat is, amelyeket a közületek a kulturnívó megkövetelte célokra fordítanak. Itt már nem lehet a határvonalat kizárólag hitelpolitikai szempontokból megvonni, a sok egyéb szempont, ami a kérdésbe belejátszik, a legkülönbözőbb eredményekre vezeti az e kérdéssel foglalkozókat. Kevésbé tág teret enged a megítélésnek a szociálpolitikai szempont. A szanálási krízis idején a birodalom felszólítást intézett az államokhoz és városokhoz, hogy a munkanélküliséget a rendelkezésre álló eszközökkel enyhítsék. Ennek a célnak az érdekében sok olyan kiadásra szánták el magukat a közületek, amiket Schacht a takarékossg szempontjából teljes joggal ítél el, amik miatt azonban mégsem lehet a közületeket pazarlással vádolni.

Amint azonban egy közkiadásról elismerjük, hogy szükséges, akkor már teljesen mindegy, hogy produktív-e vagy

⁸ Bemerkungen über den Zusammenhang von Reparationen, Auslandsanleihen, Währungs- und Konjunkturpolitik. „Bank-Archiv.“ 27. évf. 6. sz. (1927. dec. 20.)

sem; épp oly joggal fedezhető külföldi kölcsönből az improduktív is, mint a produktív. Épp ezért a Beratungsstelle működése a lehetőségek keretei által megszabott kompromisszumnak tekinthető csak, ami ugyan tökéletlen, de jobb, mint a semmi, mert bizonyos fokig tényleg utját állja a túlzott költekezésnek és pótolja a községi pénzügyek hiányzó kellő centrális ellenőrzését.

Ami végül Schachtnak azt a kifogását illeti, hogy a közkölcsönök nem devizaprodukálóak, — és általában mindent, amit a devizaproduktív kölcsönökről mond — ezek a legfelületesebb állításai és legügyetlenebb túlzásai, mert még mint propagandaeszközök is előnytelenek.

Schacht állásfoglalása a külföldi kölcsönökkel szemben természetesen nem maradt visszhang nélkül. Azok, akik számolnak az aktuális helyzet nehézségeivel, igazat adnak Schachtnak azon az alapon, hogy a gazdasági élet dinamikája a szóbanforgó esetben nem hozhatja meg az automatikus kiegyenlítődést, mert ennek előfeltételei hiányzanak; mert nem mindennapi méretű jelenségekről s amellet nem elég biztos bázisu közgazdaságról van szó s így a kiegyenlítődés esetleg csak krízis útján fog végbemehetni. Szóval helyes Schacht állásfoglalása, helyes nem tétlenül szemlélni, hogy hogyan mennek a dolgok a maguk útján, még pedig nem annyira a szóbanforgó jelenségek jellege, mint inkább csak méreteik miatt.

Ezek közül a Schachtot támogató nyilatkozatok közül, s egyáltalában az egész, nagy irodalomban legkiválóbb *Herbert v. Beckerath* egy előadása, melyet 1927 januárjában Kölnben tartott és némileg kibővítve egy, az egész német gazdasági helyzetet és gazdaságpolitikát bíráló kis munkájának a keretében is publikált.⁹ Nagy felkészültséggel és higgadtsággal támogatja ebben az előadásban azt az álláspontot, amit Schacht nagy vehemenciával, de igen gyakran abszolút gyöngye érvekkel védelmez.

Az infláció veszedelmét illetőleg Beckerath elméletileg elismeri, hogy a külföldi kölcsönök nem gyakorolhatnak tartós befolyást a belföldi árnivóra, — föltéve, hogy a nemzetközi áru- és tőkeforgalom lényegesebb megzavarások nélkül folyhatik le. Ez a feltétel azonban ma távolról sincs meg a szükséges mértékben.

Másodszor kérdés, hogy hogyan fog a tőkemozgalom a közeljövőben a kereskedelmi és fizetési mérlegre hatni, és

⁹ *Beckerath, H.*: Reparationsagent und deutsche Wirtschaftspolitik. Eine programmatische Kritik der deutschen Wirtschaft der Gegenwart. Bonn, 1928. Schroeder.

hogyan ítélandó meg a visszafizetés kérdése, a reparáció tekintetbevételével?

Arra, hogy az amerikai tőke állandóan ilyen tömegben fog beözönlöni, mint most, nem lehet számítani. Ha a német gazdasági élet visszanyeri egyensúlyát, meg fog szünni a kamatláb eddigi különbsége és így az amerikai tőke inkább oda fog özönlöni, ahol iparcikkei állandó tömeges elhelyezésre találnak, tehát Amerika többi részeibe, Keletázsia stb. Igen hamar és igen könnyen bekövetkezhetik, hogy a kamatláb csökkenése és politikai események, például a reparáció kérdését illetők, egyszerre véget vetnek az amerikai tőke beáramlásának, — s így azoknak van igazuk, akik számolnak a lehetőséggel, hogy egy szép napon a reparációs transzfert, s ugyanakkor az addigi külföldi kölcsönökből eredő fizetéseket effektíve kell majd teljesíteni, anélkül, hogy e fizetéseket új kölcsönök kompenzálnák. Az így emelkedő devizakurzusok nem okvetlenül fogják kellő mértékben emelni a kivitelt — éppen a német kivitelt nem olyan összetételű, hogy olyan kis árdifferenciákra, amilyenek a devizakurzusoknak az aranypontok közötti ingása következtében előállhatnak, tüstént jelentékenyebb mértékben reagálna, — úgy, hogy esetleg a jegybank erős deflációs nyomására, sőt az aranyvaluta megrendülésére is sor kerülhet. A sokat emlegetett automatikus deflációs nyomás, amit az emelkedő devizakereslet idéz elő, csak akkor következik be, amikor már a devizakereslet is beállott, s így csak az exportra már ekkor készen álló árukészleteken keresztül hathat enyhítőleg. Ha ezek nem hozzák meg a szükséges mérvű devizaimportot, akkor a mesterséges defláció és nagyobb méreteknél az aranyparitás veszélyeztetése elkerülhetetlen. Vannak, akik a jegybanktól azt kívánják, hogy a deflációt mesterségesen és fokozatosan idézze elő és így tegye a nagyobb megrázkódtatást elkerülhetővé. Csakhogy a mesterséges deflációnak a kivitelt emelő és devizaprodukáló hatása csak átmeneti lehet; huzamosabban folytatva a termelést zavarja, gazdaságosságát és efficienciáját csökkenti, de nem olosóbbítja.

Beckerath szerint ezeknek a teóriáknak a főhibája, hogy mindent a pénztől, a hitelpolitikától várnak; egy hiba, amire a mennyiségi elmélet praktikus jelentőségének Németországban jelenleg nagyon divatos tulbecsülése vezet. Azok az eredmények, amiket a német jövedelmi politika és tulfogyasztás idéznek elő az árképződés, a külkereskedelmi forgalom és tőkeforgalom terén, csakis jövedelempolitikai eszközökkel befolyásolhatók, nem pedig hitelpolitikaiakkal. Az ilyen elhibázott szimptómakezelésnek az lehet az eredménye, hogy az áruvolumen ugyan csökken, de nem az árak csökkenése, hanem azok változatlanul maradása, vagy pláne emelkedése mellett a forgatott árutömeg csökkenése következtében.

Eredmény: nagyon is lehetséges, hogy Németország egyszer csak kizárólag exporttöbbletére lesz utalva külföldi kötelezettségei teljesítésénél. Még ha föl is tesszük, hogy a transzferbizottság ilyen esetben be fogja szüntetni átutalásait, még akkor is nagyon problematikus, hogy hogyan lesz képes Németország az esetleg szükségessé váló 1—1½ milliárdos kiviteli többletet elérni. Nemcsak a német gazdasági élet jelenlegi beállítása a hatalmas importra és belső helyzete,¹⁰ hanem a külföldön való elhelyezési lehetőségek is kétségessé teszik a sikert. Szóval érdemben igazat kell adni Schacht-nak: Németországnak a külföldi kölcsönök felvétele körül nagyon óvatosnak, s általában nagyon takarékosnak kell lennie. Különösen hangsúlyozza ezt Beckerath is a közkölcsönöket illetően, részben a Schacht által hangoztatott gazdasági érvek alapján, részben politikai okokból.¹¹

Körülbelül ugyanilyen alapon esatlakozik Schacht felfogásához *Prion* is.¹² Az automatikus kiegyensúlyozódás teóriája feltételezi normális időknek a háború és infláció által megzavart finom gazdasági berendezéseit: a kiegyensúlyozott árszisztémát, nemcsak belföldi, hanem nemzetközi viszonylatban is; a szabad internacionális tőke mozgalmat és végül az aranyvalutát. Mindennél jobban nehezíti azonban a német helyzetet a reparáció.

A Schachtot támogató hangoknál azonban sokkal sűrűbbek a Schacht-ellenes megnyilvánulások. Ebből esetleg arra lehetne következtetni, hogy Németország szakértő közvéleményének többsége helyteleníti Schacht politikáját; valószínűbb azonban, hogy — Schacht álláspontja lévén a hivatalos és így bizonyos fokig hatalmi eszközökkel támogatott —

¹⁰ Beckerath szerint a mai német export javarészt nyereség nélküli, sőt veszteséggel járó üzlet, a régi összeköttetések fenntartása és az üzemgazdaságilag kielégítő forgalom, illetve külföldi kötelezettségek lefedezése érdekében. (Id. mű. 69. l.)

¹¹ Sőt még abban is igazat ad Schacht-nak, hogy a legkevésbé aggályos az exportfejlesztő célokra felhasznált külföldi kölcsön, azzal az indokolással, hogy az egyéb felhasználás vezethet ugyan a belföldön előálló árutöbblet és árcsökkenés következtében kivitelre, ez azonban távolról sem biztos, miután a külföldi kölcsön a belföldön jövedelem- és fogyasztásnövekedést is idéz elő, s ez kompenzálva az árutöbbletet, lehetővé teszi a produktumnak belföldön való elfogyasztását. — Ezzel azonban már Beckerath is túllőtt a célon: az exportfejlesztően felhasznált külföldi kölcsön éppúgy jövedelem- és fogyasztóképesség-növelően hat, mint a többi, és így a behozatalt emelve, a segítségével elért exportot kompenzálhatja; szóval az eredményben semmi különbség sincs a kétféle felhasználás között.

¹² *Prion*, W.: Der deutsche Geld- und Kapitalmarkt seit der Stabilisierung. A „Strukturwandlungen der deutschen Volkswirtschaft“ c. gyűjtő munkában, — hrsg. v. B. Harms. Berlin, 1928. R. Hobbing — 2. köt. 327—347. l.

az ellenzéknek mindig és mindenkor nagyobb harkészsége magyarázza a Schacht-ellenes állásfoglalásnak ezt a tulsúlyát az irodalomban. Különösen a gazdasági élet érdekelt tényezői: az ipar, az államok és városok részéről és nevében érték heves támadások a jegybank elnökét kölcsönellenes politikája miatt.¹³ A legkülönbébb szempontokból és hangnemekben támadták némelyek nagy elismerés hangján, csak egyes állításait kifogásolva, mások temperamentumosabban, mint például a müncheni professzor, Adolf Weber, aki Schacht kemény fejéről beszél. A nagy anyagból csak a jelentékenyebb vagy tipikusabb hozzászólásokat emeljük ki; csak megközelítőleg is teljesen regisztrálni az irodalmat nemcsak céltalan, de a végnélküli ismétlések miatt ugyancsak unalmas is lenne.

Schacht ellenfeleinek kiindulópontja — legtöbbször csak hallgatólagosan — az a régi elméleti igazság, amit *Dalberg*, a Schacht-ellenes közvéleményre nagyon jellemzően, körülbelül a következőkben alkalmaz a jelen német helyzetre:¹⁴ Egy gazdasági progresszióra annyira képes államban, amilyen Németország, ahol az iparnak óriási expanziós lehetőségei vannak, nem kell a külföldi eladósodást passzivitásnak, a kereskedelmi mérlegnek a külföldi eladósodás által okozott passzivitását veszteségnek tekinteni. A kölcsönök közvetve, vagy közvetlenül az ipari tevékenységnek, a produktivitásnak a fejlesztésére, a német munka kifejtésére adnak alkalmat, nagy részükben ennek a német munkának a megfizetésére fordítatnak, ismét vagy közvetlenül, vagy közvetve német félgyártmányok, eszközök, gépek vásárlásával, — és csak kis részben külföldről importált nyersanyagokra. És ezzel persze még nem semmisülnek meg a kölcsönösszegek, hanem tovább áramlanak a fogyasztást emelve, ipart és kereskedelmet fellendítve, sőt egy kis részükben valószínűleg meg is takarítatnak, tőkésítettnek. Nem baj az, hogy Németország egy erősen passzív kereskedelmi mérleg erejéig importál tulnyomó részben fogyasztási cikkeket ezeknek a kölcsönöknek a segítségével, — ezek a fogyasztási javak a legfontosabb német exporteiknek, a német munkának a fenntartására, kifejtésére szükségesek, a kölcsönösszegek maguk pedig a német produktiót emelik és megteremtik az anyagi alapot az emelkedett fogyasztásnak a megfizetésére.

Ezek az igazságok persze tulságosan általánosak, és bár alkalmazhatók minden időre és helyre, de csak akkor, ha nem feledkezünk meg a speciális zavaró körülményekről. Amint

¹³ A bankvilág viszont érthető okokból Schacht mellé állott. A „Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes“ 1927-re szóló jelentésében teljes mértékben csatlakozik Schacht álláspontjához, különösen ami a városok takarékoságát illeti.

¹⁴ *Dalberg, R.*: Grundsätzliches zur Wirkung der Kapitaleinfuhr. „Bank-Archiv.“ 27. évf. 10. sz. (1928. febr. 15.)

láttuk, Beckerathnak az a véleménye, hogy a gazdasági helyzetnek megfelelőbb és lehetséges is lenne, hogy a német munka kisebb fogyasztással tartassék fenn, szóval, hogy az az anyagi alap, amit a külföldi kölcsönök a fogyasztásnak nyújtanak, aránytalanul nagy. Dalberg cikke ugyan nem polémia, Schacht nevét meg sem említi; mégis, hogy a külföldi kölcsönök körül zajló leghevesebb vita idején publikálta, azt mutatja, hogy megnyugvást keltőnek tartja feltegetéseit a jelen helyzetben, a külföldi kölcsönök kérdésében is.¹⁵

Schacht ellenfelei többnyire erről az alapról indulnak el — amennyiben szisztematikusan foglalkoznak az egész kérdéssel — és nagyrésztük hasonlóan általános igazságok hangsúlyozásával halad tovább, egyik kevésbé, másik jobban hanyagolva el a speciális nehézségeket és többnyire nem tekintve arra, hogy Schacht állásfoglalását nem érveiben, hanem csak tendenciájában lehet sulyal támadni. A különféle gazdasági érdekek mellett a tudomány is képviselve van néhány tekintélyes névvel Schacht ellenzékének soraiban.

Adolf Weber, Schacht beszédére válaszképpen kiadott brosürájában¹⁶ éppen a leglényegesebb pontot, t. i. a takarékosságot illetőleg teljes mértékben igazat ad ez utóbbinak, de ezt a kérdést nem akarja összekapcsolni a külföldi kölcsönök kérdésével. Már ebből következik, hogy ő is nagyrészt teoretikus általánosságokra támaszkodik, negligálva a kérdésnek eminenter politikai jellegét.

Amíg az államháztartás rendben van és az ország bekapcsolódik a nemzetközi fizetési szervezetbe, addig Weber az infláció veszélyét elenyészőnek tartja és nagyon helyteleníti, hogy Schacht merev határt akar szabni a jegyforgalomnak, tekintet nélkül arra, hogy ez nem vezet-e a fejlődést veszélyeztető depresszióra. (Ilyen ellentétek lépten-nyomon akadnak e vitában: Weber elégnek tartja az utalást a pénzelmélet általános tételeire, viszont Schacht olyan nagyra takarítja a vezetés, az intervenció feladatát és lehetőségeit, hogy attól se riad vissza, hogy fix, számszerű határt állítson a cirkulációnak.)

A hosszulejáratu kölcsönökből származó kötelezettségeket Weber szintén nem tartja veszedelmeseknek, mert egészséges gazdasági élet előre berendezkedhetik a teljesítésükre. Éppen azért nem szabad megakadályozni a hosszulejáratu kölcsönök felvételét, hogy ezzel a gazdasági élet ne

¹⁵ Körülbelül ugyanezeket mondja el Dalberg „Auslandsanleihen und Reparationen“ c. újabban megjelent füzetében is (Leipzig, 1928 Gloeckner. Ld: különösen 16—20 l.), de már az aktuális német helyzetet is belevonva vizsgálódásaiba, úgyhogy itt már jobban érzik a Schacht elleni élt.

¹⁶ Weber, A.: Hat Schacht recht? Die Abhängigkeit der deutschen Volkswirtschaft vom Ausland. München, 1928. Duncker und Humboldt.

kényszerüljön rövidlejáratu hitel igénybevételére, ami már sokkal nagyobb veszélyeket rejt magában. Méltán utasítja itt vissza Schachtnak azt a felületen mozgó tételét, hogy csak közvetlenül exportfejlesztő célokra szabad külföldi hitelt igénybevenni, mert csak ezek produkálván közvetlenül devizát, csak ezeknél nem okoz a törlesztés és a kamatfizetés nehézségeket.

A közkölesönöket illetőleg feltétlenül helyesli az ellenőrző szerv felállítását, de annál kevésbbé Schacht harcmodorát, leckéztető hangjával és örökös szemrehányásaival, amely utóbbiakat nagyrészt indokolatlanoknak tartja. Általában egyik fő kifogása Schacht ellen, hogy vádjaival és pesszimizmusával egyrészt a belföldön teremt bizonytalanságot és nehezíti a konjunktúra kifejlődését, másrészt pedig bűnlistát ad a reparáció miatt amugy is gyanakvó külföld kezébe és bizalmatlanságot keltve Németország iránt, rontja ennek külföldi hitelét. — Schachtnak persze egészen más a véleménye arról a benyomásról, amit propagandája a külföldön tesz. Dreyse, a Birodalmi Bank alelnöke¹⁷ és Norden, a Beratungsstelle elnöke,¹⁸ éppen a kölcsönözönt mérsékelni törekvő politikának tulajdonítják a külföld bizalmának megnövekedését és azt, hogy a német kölcsönkeresők kedvező feltételeket találtak a külföldi tőkepiacokon.

Hogy Weber állásfoglalása kevésbé praktikus, azt legjobban mutatja az a mód, ahogyan a reparáció hatásának kérdését kezeli. Csak befejezésképpen szentel ennek a kérdésnek figyelmet és elintézi azzal, hogy amíg Németország külföldi kölcsönökre szorul, addig a német gazdasági életre káros és a Dawes-terv szellemével ellenkezik bármilyen kis összeget transzferálni. A reparációs biztos tehát ne csak a valuta momentán helyzetét vegye tekintetbe, hanem a német tőkepiac helyzetét és a valóságos német fizetőképességet is, és ezen az alapon ne transzferálja a rendelkezésre álló összegeket, hanem bocsássa a német gazdasági élet rendelkezésére. Pium desiderum! Föltehető, hogy Schacht közelebbről ismeri s jobban ítéli meg a reparációs biztosnak és a reparáció-hitelező államoknak a felfogását a Dawes-terv „szelleméről“.

Teljesen optimisztikus általánosságokban mozog Walter Euckennek egy cikke,¹⁹ de mégis említésreméltó egy motívum miatt, amellyel a vita komolyabb hozzászólásai között egyedül áll. Szerinte kölcsönfelvétel helyett takarékoságot

¹⁷ Fragen der Währungspolitik. „Bank-Archiv“. 27. évf. 1. sz. (1927. okt. 1.)

¹⁸ Beratungsstelle für Auslandskredite „Wirtschaftsdienst“. 13. évf. (1928.) 15. sz.

¹⁹ Auslandsanleihen. „Magazin der Wirtschaft“. 4. évf. 4. sz. (1928. jan. 26.)

prédikálni üres szalmacséplés, mert a német tőkepiac a termelés szükségleteit kielégíteni ma teljesen, képtelen, ami azt jelenti, hogy külföldi kölcsönök nélkül a takarékosági tevékenység sem indulhat meg. Azt mások is mondják, hogy csak a külföldi kölcsönök hozhatnak a német tőkehiánynak enyhülést, mások is buzdítanak a minél bőségesebb kölcsönfelvételre, de Eucken az egyetlen, aki nem akar többé takarékoságról hallani. Teszi pedig ezt akkor, amikor maga a pesszista Schacht elismeréssel állapítja meg, hogy a stabilizáció óta kétszer annyi obligációt és részvényt sikerült elhelyezni a belföldi piacon, mint amennyi az ezalatt felvett hosszulejáratu külföldi kölcsönök összege.

Leghosszasabban és legbehatóbban Albert *Hahn* foglalkozik Schacht állásfoglalásával.²⁰ Szerinte a külföldi kölcsönöknek nem lehet inflacionisztikus hatása, mert helyes jegybankpolitika mellett a kölcsönök révén növekedő vásárlóerőt ellensúlyozza a kölcsönök nyomában meginduló, a kölcsöndevizákat ismét felszívó árubehozatal. A helyes jegybankpolitika az, ha a bank devizákat csak az alsó aranypontra vesz fel, a rövidlejáratu hitelnek ezzel a megdrágításával ugyanis a külföld által nyújtott hitel csak addig fog növekedni, amíg a külkereskedelmi mérleg passzivitása a devizákat absorbeálja. Megállapítja, hogy a Birodalmi Bank nem követte ezt az utat, mert 1927 második felében a dollárárfolyam a folytonos devizabeáramlás dacára majdnem állandóan a paritás fölött mozgott, ami lehetetlen lett volna, ha a jegybank devizakurzusait leszállítja az aranypontra. Azonban a cirkuláció emelkedését ebben az időpontban nem lehet szerencsétlenségnek tekinteni, mert azt a természetes konjunkturahullám, az 1925-i és 1926 első fele erős depressziójának kiegyensúlyozása hozta magával; oka az áralakulás és nem a külföldi kölcsönök, s így valószínűleg a jegybank helyes devizapolitikája mellett is bekövetkezett volna, csak esetleg más uton.

Éppen az infláció szempontja az, ami a külföldi kölcsönöket különösen alkalmassá teszi a konjunktura fenntartására. Ha a konjunktura jegybankhitelen alapszik, akkor gyakran meg kell akasztani az infláció megakadályozása érdekében, ellenben a külföldi kölcsönökön alapuló konjunktura ideális, mert nincsenek inflacionisztikus hatásai. Ez igaz, de ebben az összefüggésben hallani mégis meglepő, — hiszen Schacht éppen a kölcsön-konjunktura ellen küzd — és azt a gondolatot kelti életre, hogy Hahn nagyon szerencsés, optimizmusra hajló természettel lehet megáldva.

²⁰ *Hahn, A.: Aufgaben und Grenzen der Währungspolitik. Eine Kritik der deutschen Währungspolitik seit der Stabilisierung. Jena, 1928. Fischer. (Kieler Vorträge. 27.)*

A másik oldalon, a visszafizetéskor bekövetkező krízis Hahn szerint agygrém, amely a „Theorie der Gottgewollten Passivität der Handelsbilanz“-ból ered. A kereskedelmi mérleg addig passzív, amíg azt a hitelmozgalom indokolja, az utóbbi a primár, a külkereskedelem ezt csak követi. Ha effektív törlesztésre és kamatfizetésre kerülne sor, akkor az ennek következtében megváltozó keresleti viszonyok a kereskedelmi mérleget megfelelően aktívvá tennék. Ezen nem változtat semmit Németország nagyipari jellege, semmi érvet sem lehet felhozni amellett, hogy agrárállam könnyebben exportálna, mint egy ipari állam. Ebben a kérdésben pesszimizmus egyáltalában csak akkor lehetséges, ha a visszafizetéseket úgy képzeljük, hogy azok nagy tőkeszükség idején történnek, — ekkor persze bekövetkezne Schacht jóslata, a szükséges defláció tényleg pánikszerű likvidálásra, krízisre vezetne. Csakhogy ez nem így van. Addig, amíg a belföldön tőkeszükség van, addig visszafizetésre — nemzetgazdasági szempontból — egyáltalán nem kerülhet sor, erről csak akkor lehet szó, ha azt a belföldi tőkefölösleg indokolja.

Hogy mi lesz akkor, ha esetleg épp egy olyan időpontban válnak esedékessé nagymértékben külföldi kötelezettségek, amikor a külföld hitelező államaiban pénzszüke uralkodik, vagy ha a külföld megriad, pl. a reparációs kérdés alakulása, vagy valami egyéb miatt és egyszerre megtagadja a további hiteleket; — hogy a külkereskedelmi forgalom fönt vázolt alakulását ugyancsak zavarják a külföld vámbarrikádjai; — hogy Németország sokkal kevésbé képes hirtelen csökkenteni behozatalát, mint egy agrárállam, — minderről Hahn nem beszél. Ezenkívül persze nem lehet ennyire abszolút a hitelmozgalomtól függőnek feltüntetni a külkereskedelmi forgalmat sem, és ennyire tekintet nélkül arra, hogy a tárgyalt folyamatoknak, reakcióknak bekövetkezéséhez idő kell.

Optimizmusából folyik a külföldi kölcsönök és a reparáció viszonyának kérdésében elfoglalt álláspontja is. Elismeri, hogy Németország eddig semmit sem teljesített tényleges fölöslegeiből, de katasztrófapolitikának nyilvánítja, ha e tény demonstrálása kedvéért megakadályoznák a külföldi kölcsönök felvételét (a kölcsönfelvételt egészen megakadályozni tulajdonképpen senki se akarja!). A Dawes-terv csődött mondott, de az új megoldást nem ilyen drasztikus eszközökkel kell kivívnia Németországnak, hanem „mit den Waffen des Geistes und der Logik“!

Azok közül a vélemények közül, amelyek a gazdasági élet automatikus működésére appellálnak és helytelenítik a beavatkozást, említésre érdemes Alfred *Lansburghé*,²¹ a

²¹ „Zeitschrift für Kommunalwirtschaft“. 18. évf. (1928) 5. sz.

„Die Bank“ szerkesztőjéé, mint véglet, a Schacht-ellenesek álláspontjának ad abszurdum vitele, amely már egyáltalában nem törődik a gyakorlattal. Számára, ugyáltszik, egy krízis jelentéktelen incidens, a fő, hogy a gazdasági élet idővel valahogyan mégis visszanyeri egyensúlyát. Részletesen kifejti, hogy külföldi fizetések után ez a kiegyensúlyozódás hogyan megy végbe: a devizakurzusok emelkedése, áresés a külkereskedelmi mérleg saldójának javulása, tőkeimport stb., — arról azonban nem emlékezik meg, hogy ezek a csodálatosan működő kiegyensúlyozó jelenségek, pl. az áresés, katasztrófális méreteket is ölthetnek. A legeredetibb talán, amikor kijelenti, hogy a transzfer lehetővé tételéhez nem kell más, mint stabil valuta és szabad internacionális tőkemozgalom (ez Schachtnak szól!), az exportlehetőség nem fontos: ha a külföld vámbarrikádokkal elzárja magát, legföljebb nem fog emelkedni a kivitel, de viszont csökkenni fog a behozatal, szóval a kereskedelmi mérleg saldója javulni fog — s így az automatikus kiegyenlítődés teóriája meg van mentve! — Ezekben mindenesetre meglepő, hogy a vitában Schacht általában úgy szerepel, mint aki csak a valutával törődik, úgyhogy ellenfeleinek kell a veszélyeztetett német közgazdaságot védelmükbe venni.

Lansburgh egyébként nem áll meg „elméleti“, — mint maga mondja — kissé akadémikus fejtegetéseinél, hanem belebocsátkozik a Birodalmi Bank politikájának a bírálatába is. Szemrehányást tesz a banknak, hogy az tette lehetővé a külföldi kölcsönök tulságos felszaporodását azzal, hogy felszívta a beözönlő devizákat. Ha hagyta volna a devizakurzusokat a nyílt piacon alakulni, akkor az okvetlenül beálló kurzuscsökkenések csökkentették volna a tőkebehozataalt is. Erre a válasz, hogy a Birodalmi Bank kénytelen feleslegeket tartani, ha ezt nem tenné, miből elégítette volna ki a mult év folyamán az 1 milliárdnyi deviza-többletigénylést? Ezenkívül nem valószínű, hogy a devizáknak az alsó aranypontig való esése lényegesen befolyásolta volna a hiteléhes német piac kölcsönfelvételeit.

A Birodalmi Banknak a devizapolitikáját éppen az ellenkező szempontból hibáztatja Hans *Simon* már említett figyelemreméltó tanulmányában. Schacht fejtegetései nyomán kifejti, hogy a reparációs biztos vásárlásaitól eltekintve, a külföldi kölcsönök révén beözönlő devizákat vagy akadálytalanul felszívja a jegybank, aminek inflacionisztikus hatása tagadhatatlan, s amellet az ebből származó inflációra kisebb a jegybank befolyása, az ilyen eredetű jegyforgalomnak kisebb az elaszticitása, mint a váltóleszámítolásból eredőnek, viszont a fedezete 100%-os; — vagy nem szívja fel, hanem hagyja kurzusaikat a nyílt piacon alakulni, ekkor csakhamar elérnék az alsó aranypontot, és az így meginduló aranyáram

ismét csak a jegybank felé irányulna, szóval egy épp oly kevésbé elasztikus jegyforgalom-növekedést eredményezne. Azonban a jegybank kimutatásai szerint 1926 szeptembere óta a fedezet csökkent, a fedezeti arány még nagyobb mértékben rosszabbodott, viszont a jegyforgalom és a váltóállomány emelkedtek. Vagyis a jegybank egy harmadik módot választott: bőséges váltóleszámitolással mesterségesen tartotta a nyílt piacon a devizakurzusokat, hogy ezzel elkerülje a devizák tulságos mértékű felszívását, illetőleg megakadályozza az aranybehozatalt. Az eredmény persze szintén inflacionisztikus, de ez az infláció — legalább látszólag — elasztikusabb, mert váltóleszámitolásból ered; ezzel szemben a fedezeti arány alakulása kedvezőtlenebb. Schacht ezt a megoldást azért választotta, hogy jobban ura maradhasson a pénzpiacnak, megőrizze befolyását a jegyforgalomra és ezen keresztül az árnivóra. Simon szerint ez a politika teljesen elhibázott, először, mert így se sikerült a jegyforgalom növekedését megakadályozni, másodszor, mert a főcél éppen a német gazdasági élet talpraállítása, más szóval konjunktúra előidézése, már pedig ez nem megy áremelkedés nélkül. A mai helyzetben, amikor Németország annyira rá van szorulva a külföldi kölcsönökre, a jegybanknak a pénzpiac fölötti uralma ugyanis elérhetetlen ideál, — a legokosabb tehát, amit a reákényszerített passzivitásban tehet, hogy miközben mint devizakonvertáló kassza működik, lehetőleg erősíti a fedezetét és nagy rezervát gyűjt biztosítékként a jövőre.²²

Szóval Simon is örömdetesnek és kíváncsnak tartja a kölcsön-konjunkturát és azt kívánja, hogy hagyják menni a gazdasági életet a maga útján. Halálfélelemből elkövetett öngyilkosságnak tartaná, transzfer-nehézségek miatt eltekinteni a kölcsönfelvételtől, mert hiszen ezzel az országnak nemcsak a transzferálóképessége, hanem a produktivitása, szóval a külföldi kötelezettségek teljesítési lehetősége is csökkenne. Csak a külföldi kölcsönök hozhatnak enyhülést a tőkeszegény német közgazdaságnak, s ezért még az improduktív kiadásokat is helyesebb külföldi kölcsönökből fedezni, mint adókból, — természetesen mindig szem előtt tartva a takarékoság követelményét. A külföldi kölcsönöknek a reparációs transzferre való hatását illetőleg igazat ad Schacht-

²² A jegybank devizapolitikájának természetesen szintén tekintélyes külön irodalma van. Így például — nemcsak Simonnal, de Lansburghgal is ellentétben — Hans Neisser azt tartja (l. „Magazin der Wirtschaft“, 4. évf. 5. sz. 1928 febr. 2.), hogy a váltótárca megduzzadása az említett periodusban egyszerűen a konjunktúra következménye. és a jegybank nem is járhatott el másképp, mint ahogyan tette, mert a német közgazdaságnak egyszerűen nem voltak devizafölöslegei, amiket a jegybanknak leadhatott volna. Azonban ennek a kérdésnek az irodalmát itt még tovább ismertetni, tulságosan messze vezetne.

nak, de itt sem a külföldi kölcsönök korlátozását tartja a teendőnek, hanem a reparációs kérdés végleges rendezését. — Bizonyára Schacht is ezt tartaná az ideális megoldásnak, de ő, mint politikus, csak olyan tényezőkkel számol, amik nem esnek tevékenysége körén kívül, amikre befolyása van.

Ez a pár kiragadott példa eléggé illusztrálja, hogy a nézeteltérések nemcsak Schachték és ellenfeleik, hanem még a Schacht-ellenesek közt is milyen nagyok. Az egész vitának egyik karakterisztikuma, hogy az ellenfelek érvképpen épp az ellenkezőjét állítják annak, amit a másik fél mond, többnyire mint megdönthetetlen igazságot. Ennek oka az, hogy végeredményben az egész vita jóslásokból áll; Schacht valutapolitikai tapasztalatai segítségével épp oly kevésbé kalkulálhatja biztosan a helyzet jövő alakulását, és a külföldi kölcsönök ezzel kapcsolatban várható hatásait, mint ellenfeleinek komolyabbik csoportja elméletileg megalapozott spekulációjával. Így azután mindegyik fél egyéni diszpozíciója szerint értékeli a számbajövő tényezőket, ki az egyik, ki a másik imponderabilis tényezőnek tulajdonítva nagyobb súlyt, — az egyik, vagy másik eshetőségnek nagyobb valószínűséget. Így például, ha csak a kérdést befolyásoló egyik tényezőt, — igaz, hogy a legfontosabbat, t. i. a reparációt — nézzük, ennek végleges alakulása annyi teljességgel kiszámíthatatlan politikai körülménytől függ, hogy már magában ez is magyarázza a jövőhöz különböző reményeket fűző szerzők nagy nézeteltéréseit.

Ha elszigetelten nézzük az egyes érveket, akkor a Schacht ellen felhozottak föltétlenül helytállóbbaknak látszanak, mint a Schachtéi. Mégis talán Schacht az, aki a tényleges helyzetet és a lehetőségeket világosabban látja és jobban itéli meg, s aki helyesebben és teljesebben állítja be számításaiba a kérdést befolyásoló mellékkörülményeket. Mint láttuk, az ő álláspontjának is vannak tulzásai, amiket részben az a tulzott fontosság magyaráz, amit mint a gyakorlat embere a politika aktív közbelépésének tulajdonít, — ilyen irányu hajlamait valószínűleg erősen növelték valutabiztosi működésének tapasztalatai — részben viszont propagandisztikus jellegűek. Vannak kisiklásai is, amiket az elméleti átgondolás hiányának kell betudni, de ezek a kisiklások távolról sem olyan nagyok, mint azok, amelyeket elméleti alapon álló ellenfeleinek kritikájában a tényleges helyzet negligálása okoz. A rossz érvek dacára megtalálja a jó utat, — ez talán a jó politikusra valló intuíció.

Szóval, ha Schacht érvei nem is, de egész álláspontja akceptábilisabb, mint ellenfeleié. Föltétlenül igazat kell neki adni, amikor a könnyelműség és az ingatag bázisra épi-

tett konjunktura ellen csinál propagandát. De csak addig fenntartás nélkül, amíg propagandát csinál; az intézkedések, amikkel diktátorságra meglehetősen hajlamos természete a bizonytalan hatású propagandát alá akarta támasztani, illetve támasztatni, nagyrészt balul ütöttek ki. Így például a tőkekamatadó el nem engedése háttérbeszorította a hosszúlejáratú kölcsönöket, de megdagasztotta a rövidlejáratú hitel igénybevételét. A Birodalmi Banknak diszkontpolitikájában nem volt szabad keze azok miatt az intézkedések miatt, amiket a külföldi kölcsönök kérdésében elfoglalt álláspontja megkövetelt. Így például 1927 januárjában, hogy a külföldi kölcsönök térhóditásának gátat vessen, leszállítja a rátát egy olyan időpontban, amikor a cirkuláció és általában a konjunktura amugy is emelkedőben van; ugyanezzel a cézzal halogatja az utolsó percig az 1927 folyamán kétszer is szükségessé váló rátaemelést. Még azon a téren is, ahol az állami beavatkozásnak a legnagyobbak a lehetőségei, t. i. a közületeknél, a Beratungsstelle működésének szünetelése idején egymás után kerültek a megbotránkozott nyilvánosság elé esetek, melyekben egyes városok belföldi banknál felvett rövidlejáratú kölcsöneit a bank nyomban külföldön emittálta, többé-kevésbbé valószínűen az illető város tudomásával, amelynek persze súlyosan meg kellett fizetnie a kerülőutért (Cleve, Münster, Karlsruhe esetei).²³

Természetesen nem annyira a propaganda, mint inkább ezek az intézkedések voltak azok, amik a kritikát legjobban kihívták és amik a Schacht elleni harcot olyan széleskörűvé és hevessé tették. A német gazdasági élet nem tette magáévá Schacht eszméit és jelentékeny áldozatokat is hajlandó volt hozni, hogy az ez eszméket alátámasztó intézkedéseket megkerülje. Ez az eredmény kérdésessé teszi nemcsak a szóbanforgó intézkedéseknek, de még Schacht propagandájának a gyakorlati értékét is. Azonban még ha hatástalan lett volna is ez a propaganda, — a Birodalmi Bank elnöke mindenesetre kötelezve volt rá.

²³ Természetesen emellett azért erősen korlátozólag hatott a Beratungsstelle működése a közületek adósságesinálására és költekezésére, ez év márciusában pedig a városok fel is adják addigi mereven elutasító álláspontjukat Schachttal szemben, s a Deutscher Städtetag elnöksége köriratot intéz a városokhoz, melyben felszólítja őket, hogy minden kiadástól tartózkodjanak, ami nem életszükségletet elégít ki, és kijelenti, hogy a városok készek közreműködni egy olyan terv kidolgozásában, amely kölcsönszükségletüket a reparáció szempontjaival és a külföldi tőkepiac helyzetével számolva állapítja meg.

Közlemények.

Adatok az európai városok lakásproblémájához.

A háboru befejezése válságos helyzetben találta az európai nagyvárosoknak 1914 előtt sem nagyon rózsás lakásviszonyait. Négy esztendeig az építkezés szinte teljes mértékben szünetelt és midőn a fegyverszünet után a menekültek, katonák, megszállók, állástalan vidéki munkások, boldogulást kereső külföldiek stb. hada ellepte Európa nagyobb városait, a lakáshiány egyenesen tűrhetetlenné vált.

A gazdasági bizonytalanság további éveiben a helyzet mit sem változott, az idegen elemek beözönlése tovább folyt és pl. a berlini lakáshivatal kimutatása szerint a lakáskeresők száma 1926-ban 1924-hez képest mintegy 33%-kal, 1925-höz viszonyítva pedig 25%-kal nőtt. A berlini lakásinséget egyébként szemléltetően mutatja az a statisztika, melyet a városi tanács tett közzé a lakáshivatal működéséről:

	1924	1925	1926
Lakástkeresők iktatva	220,000	225,000	230,000
Új bejelentés	38,000	40,000	50,000
Kiadott lakás	26,000	24,000	30,000
Ki nem elégített igény	232,000	240,000	230,000
Töröltette magát	7,000	10,000	10,000
Lakásigénylő az év végén	225,000	230,000	240 000

A lakástkeresők és a ki nem elégítettek aránya ma még általában sehol sem kedvezőbb és ha egyes városokban — különösen Hollandiában — mégis mutatkozik javulás, azt csak, mint látni fogjuk, a közpénzek legnagyobbfoku igénybevételével lehetett elérni. Ma a lakásprobléma a jelen számos szociális kérdésének egyik legégetőbbje és ennek a nagy problémának elhanyagolása vagy meg nem oldása csak a társadalmi ellentétek fokozott kiélezését vonhatja maga után. Ezen körülménynek felismerése vezette kétségkívül az állami és városi hatóságokat a közpénzből való építtetés megindítására. Eddig még alig látjuk az esztendőig tartó építési programmok első, már megvalósított részének hatását, egyrészt az építkezés lassu menete, másrészt pedig az épült lakások aránylag csekély száma miatt. 1926-ban Poroszország városaiban mintegy 200.000 lakás épült, a helyzet mit sem változott és ha magában Berlinben évente

¹ Wohnungsnot und Wohnungsbau mit öffentlichen Mitteln. Der Magistrat. 1927.

46.000 lakást építenének, akkor, Wutzkynak, a berlini lakáshivatal vezetőjének számításai szerint, legalább tíz esztendőbe tartana, amíg a lakásmizéria legyőzetnék. Ma már úgy a német, mint pedig a francia és angol szakkörök egybehangzó véleménye: építeni, lehetőleg rövid idő alatt annyit, hogy a kínálat a keresletet ne csak elérje, hanem 1—2%-kal felül is mulja.²

Ennek a programnak valóra váltása esetén ismét számos legyőzhetetlennek látszó akadállyal kerülne szembe az építető hatóság, egyesület vagy magános, mint ahogy az utóbbi évek aránylag legnagyobb középítetője, Bécs városa, máris érzi alaposan meg nem fontolt építéseiének hátrányát. Az első és legnagyobb akadály a tömeg teherbíróképessége, éppen ama tömegé, mely az új lakásokra leginkább rászorul. A társadalom e részének anyagi helyzete általában olyan sivár, hogy legtöbb esetben az új középítkezések költségeinek alacsony kamatait, a lakásoknak bérét sem tudja jövedelméből fedezni. És, mint látni fogjuk, Európa összes középítkezéseire egyelőre ráfizet az állam, illetőleg a polgárságnak egy része fizeti az állami és városi házakban lakó másik rész lakbérének nem is alacsony hányadát. Bécs hatalmas városi bérházaiiban (melyeknek elhibázott építési módjára még vissza fogunk térni) a lakbér alig 47%-át fedezi a karbantartás költségének, így tehát 25.000 városi lakás fenntartásának költségeihez az azokat egyáltalán nem élvező többi rész 53%-kal járul hozzá. Hogy ez adóban kifejezve mit jelent, azt külön felemlíteni nem is szükséges.

A lakásinséget már 1924 előtt Hollandia próbálta erélyes gyakorlati intézkedésekkel letörni és a holland hatóságok fáradozásának gyümölcse gyanánt, Európa nagyvárosai közül legkedvezőbb lakásvizonyai a holland városoknak vannak. Itt is a városi hatóságok léptek fel elsősorban építetők gyanánt, azonban az államháztartás kedvező helyzete lehetővé tette, hogy a hatóságok olcsó kölcsönhöz jussanak, 3³/₈%-ért kapták a pénzt, melyet 50—75 év alatt kell törleszteniök. Ezen a pénzen a városok házáépítésre alkalmas telkeket vásároltak, hitelt nyújtottak altruista jellegű lakásépítő egyesületeknek és sajátmaguk is építkeztek. 1916-ban már a semleges Hollandiában is oly magasra rugtak az építkezés költségei, hogy a kisjövedelmű emberek képtelenek voltak a lakbéreket fizetni. A holland kormány ekkor nem maximálással segített a dolgon, hanem utasította a városi hatóságokat, hogy a jogos bérnek bizonyos százalékát közpénzből fedezzék. Anyagilag tehát nem korlátozták a magántulajdont, de a felemelt községi adók révén a háztulajdonosok lényegében ugyanott tartottak, mintha a lakbéreket szabályozták volna. Amsterdam városa például a karbantartás és félig kész házak továbbépítésének többletköltségeit magára vállalta és öt éven keresztül fizette, míg a viszonyok nem érték el a normális színvonalat. 1920-ban a városi hozzájárulás 50% volt, a későbbi években 40—30%-ra csökkent, 1924-ben már 10%-ra esett, míg a következő évben a hozzájárulást teljesen beszüntették. A magánépítkezést a holland kormány prémiu-

² L.: Rapport du Comité de Patronage des Habitations. Conseil Général de la Seine. Présenté par M. Fontenay. 1927.

Housing. London County Council.

Dr. Mulert előadása a német Lakásreform Egyesület 1927 jan. 21-iki ülésén.

mokkal is elősegítette, még pedig oly módon, hogy minden 450 m³-t meg nem haladó munkáslakás után Amsterdamban maximum 2500 forintot, a többi városokban pedig 2200 forintot fizetett. 1924-ben a nagyarányú építkezések miatt a prémium maximuma 300 forint volt lakásonként, a következő évben már erre nem volt szükség. 1921—1923-ig, tehát lakásinség szempontjából a három legsúlyosabb esztendőben, 84.825 lakás után fizetett ki prémiumot a holland állampénztár. Az áldozat óriási volt, viszont Hollandia súlyos szociális gondtól szabadult meg és ott ma már alig lehet lakásproblémáról beszélni.

Mint látjuk, nem elég a korlát nélküli, maximálisra fokozott építő tevékenység, a megépített lakásoknak olcsóknak kell lenniök, hogy a rászoruló néposztály számára — melynek szánva van — hasznos legyen, hogy annak az osztálynak életszínvonalát, mely ma legalacsonyabban van, legalább némileg emelni lehessen. Ezt azonban csak az építkezés racionálissá tételével lehet elérni. A fejlődésnek a megoldás felé vezető egyetlen útja ez. A háboru előtti időkhez képest az építési anyagok ára átlag 160%-kal növekedett, a pénzé pedig majdnem ennyivel. Ebből következik, hogy az építkezés költségei minimális 200%-kal haladják meg a békenívót. Ugy tudom, ez a szám megáll a gyakorlatban is. Mekkora ezzel szemben a lakók teherbíróképessége?

A fixfizetéses alkalmazottak bére 1914-hez képest, összességében 25—40%-kal, vásárlóérték szempontjából pedig még ennél is nagyobb százalékkal csökkent. Állítsuk szembe példának okáért az 1914. év előtti lakások bérét a maiakkal, valamint az állami tisztviselők háboru előtti fizetését 1926 december 31-iki illetményeikkel és a lakáskérdés financiaális nehézségeit jellemzően észlelhetjük.

Szobák száma	Bér P-ben		+ — P	Fizetési osztály	Fizetés ar. k.-ban ³		+ — ar. k.	Százalékos változás aránya	
	1914	1928 ⁴			1914	1926		lakbéreknél	fizetéseknél
1	174	900	+ 726	X.	258·33	141·37	— 116·96	+ 417	—43·4
2	293	1700	+ 1407	IX.	325·00	175·86	— 149·14	+ 480	—45·9
3	483	2500	+ 2017	VIII.	441·66	224·13	— 217·53	+ 418	—48·2
4	688	3200	+ 2512	VII.	583·33	313·79	— 269·54	+ 365	—46·2
5	921	4000	+ 3079	VI.	833·33	434·48	— 398·85	+ 334	—47·9
6	1189	4700	+ 3511	V.	1208·33	579·30	— 629·03	+ 295	—52·1
7	1479	5400	+ 3921	IV.	—	758·62	—	+ 265	—
8	2009	6600	+ 4591	III.	1625·00	965·51	— 659·49	+ 229	—40·6
9	2415	7000	+ 4585	II.	2333·33	1379·30	— 954·03	+ 190	—40·9
10	2726	7600	+ 4874	I.	4166·67	2068·96	—2097·71	+ 139	50·3

³ Az állami tisztviselők fizetése fokozatonként egy egyébként is közepes fizetésnek felel meg. Lakbért és lakbérpótlékot ezért nem vettem figyelembe. L.: Budapest Szfőv. Statisztikai Évkönyve 1927.

⁴ Az 1928. évi lakbérek az újonnan épült házak átlagos bérei.

Ma tehát az egyszobás lakás bére mintegy 400%-kal drágább mint a békebeli, a tizszobásé ellenben kereken 180%-kal. Világos, hogy 1, 2, 3 szobás lakást keres a lecsökkent jövedelmű fixfizetéses népréteg, ezekben konjunktura van, ezeknek bére aránytalanul és indokolatlanul magas. Itt kezdődik a középítkezésnek jelentősége és a racionális szervezés fontossága. Az állam az egyetlen, mely olyan tömeges építkezésbe foghat, hogy az uniformizált, jobban mondva tipizált alkatrészek révén az építkezés költségének 200%-os emelkedését könnyen csökkentheti. A bécsi városi házak, hogy úgy mondjuk, csak ál-tipizálások, de sem alkatrészeinél, sem az építés szervezésénél a racionális elvek nem érvényesültek. Hogy milyen mértékben csökkentheti a racionális építkezés a költségeket, azt *Mulert* dr. számításaiból világosan láthatjuk. Szerinte ugyanis abból kell kiindulni, hogy az építési költségek kereken felerészben az anyag árából, felerészben pedig munkabérekéből tevődnek össze. Az építőanyag költségét tipizálás, a munkaidőt pedig mechanizálás révén annyira le lehet csökkenteni, hogy összesen — a legpesszimisztikusabb számítás szerint — 15%-os megtakarítás állna elő. Az építési index mintegy 160%-kal múlja fölül a békebelit, ez 136%-ra csökkenne. Németországban évi 250.000 lakásnak felépítése kereken 2.5 milliárd márkába kerül, az évi megtakarítás tehát kereken 475 millió márka lenne.

A racionális középítkezés terén eddig Anglia, különösen London ért el meglepő eredményeket.⁵ London lakásproblémája egyelőre távolról sincs megoldva, az építkezés azonban a legintenzívebben folyik. Általában két irányban folyik a munka, egyrészt teljesen új házak építése, másrészt pedig egészségtelen negyedek lebontása és újraépítése felé. Az új házcsoportokat Londonon kívül kezdték építeni, általában egy emelet magaságban, melyre ritkán manzardot huztak. Egy házban tíz két- és háromszobás lakás van, egy emeleten tehát öt. Nyolc háztípus számára egyszerre készítették az alkatrészeket és a munkaidő kihasználásával, a munka mechanizálásával elérték azt, hogy 1927 nyarán 2500 házat, ugyanezen év augusztus 19-től november 19-ig hetenként 97 házat fejeztek be. Az első ilyen házcsoportot az 1919. év vonatkozó törvénye alapján 1920-ban kezdték építeni, Dagenham külvárosban. Ez a házcsoport 2895 házból áll. 1927 végén a befejezett házak száma 12.130 volt és a hiányzó 13.870 házat (az egész program 26.000 ház építésével merülne ki) három éven belül akarják elkészíteni.

Tisztításnak (clearance) nevezik a londoniak a középítkezésnek másik módját. Ennél ugyanis egész városrészeket söpörnek el a föld színéről. Ismeretes a régi londoni szegénynegyed építkezési módja: egyemeletes házak egymás hegyén-hátán, 15 láb széles utcák, semmi levegő. Ezeket a hosszában épített házakat egyszerűen lebontották és sokkal kisebb helyen, egészségesebb, tágasabb házakat építettek — a magasba. Ennek következtében az eddigi zsúfoltság megszűnt, széles utcák keletkeztek, melyeken napfény hatolt az eddig mindig sötét lakásokba. Taberd Garden Estate volt az első, melyre a londoni városi tanács a halálos ítéletet kimondotta (már 1915-ben), itt épült az első összevont épület és azóta egyre-másra épülnek a hasonló

⁵ L.: A londoni városi tanács 1927. évi jelentését. Housing London County Council.

házak. Az első házcsoporthoz 2380 ember talált elhelyezést 424 lakásban.

Nagy érdeklődésre tarthat számot ennek a hatalmas lakásépítő programnak pénzügyi lebonyolítása. London városa 1919—1927-ig terjedő időben 17,048.256 fontot költött lakásépítésre, mely összeget, a szükséghez képest, állami kölcsönökből fedezte. A házak költségvetése következőképen alakult: Bevétel: 2,415.953 font. Kiadás: 5,241.826 font. Deficit tehát 2,825.873 font, hozzáadva a kártérítések, kisajátítások stb. 1,693.583 fontnyi költségét, a teljes deficit 4,519.456 fontot tett ki. Ebben az összegben a tőkekamat és törlesztés is bennfoglaltatik. Az állam a deficit csökkentéséhez hozzájárult, még pedig összesen 2,950.473 fonttal. Így tehát az elmúlt kilenc év alatt 1,560.019 font deficit mutatkozik.

A racionális építés előnyei nem csak az építés gyorsaságában, hanem éppen olcsóságánál fogva az alacsony lakbérekben is mutatkoznak. Az új londoni városi lakóházak bére 15%-kal alacsonyabb, mint volt az egészségtelen oduké. Meg kell jegyeznünk, hogy a város az építést magánvállalkozóknak adta ki, akik legnagyobb megelégedésre végezték munkájukat.

Itt, a házbér kérdésénél, egy másik igen nagy probléma merül fel, nevezetesen a házak, jobban mondva a lakások szabad forgalmának kérdése. A háztulajdon esetében a magántulajdon korlátozását, időleges és részleges szocializálását tapasztalhatjuk egész Európában. A régi bérház még ma sem mindenütt gazdjáé, még ma sem rendelkezhet mindenütt teljes mértékben vele. Ki kell emelnünk, hogy csak a régi, háboru előtt épült bérházaknál van ez így, az új bérház felett gazdája teljes mértékben rendelkezik. Helyes-e az új és a régi házak között különbséget tenni, helyes-e az egyiket a másiknak megnyomorítása által előnyben részesíteni? Erről a vélemények megoszlanak. Bizonyosan nagy jelentősége van annak, hogy a népesség egy része drágább lakásban kénytelen lakni, mint a másik. Hosszu időre semmiesetre sem tartható fenn ez az állapot. Meggondolandó az is, vajjon a szabad forgalom helyreállítása nem törné-e le az új lakások bérét? Mindenesetre szinte példátlanul áll, hogy egy állami hivatal valakinek a magántulajdonába egy másik embert egyszerűen beköltöztessen, mint azt a lakáshivatalok egész Európában, még a semleges Hollandiában is tették, vagy hogy megbüntessenek valakit, mert a saját házában egyes helyiségeket eredeti céljuktól elvont.⁶ Kétségtelen, hogy a magántulajdon ilyen korlátozása elvileg nem helyes, azonban a körülmények egyenesen rákényszerítették a hatóságokat ilyen intézkedések fogantatására, különben nem a szociális helyzethez mért bérek alakultak volna ki, hanem annál sokkal magasabbak. A korlátozásra tehát egy ideig szükség volt, azonban a szabad forgalomnak minél előbbi helyreállítása nem csak a háztulajdonosok, hanem az egész fixfizetésű néprétegnek érdeke. A munkaadók ugyanis a fizetések egy részét a háztulajdonosokra hárították, nevezetesen azt a részt, amely a teljes békebeli fizetésből az aranybérhez hiányzott. A szabad forgalom visszaállítása egy darabig talán kellemetlen helyzetet teremtené, de a végleges és arányos jövedelem vagy fizetés-

⁶ Egyedül Amsterdamban lakószobáknak eredeti céljuktól való elvonása miatt a városi pénztárba 1920—1924-ig 200.000 forint kártérítést fizettek.

rendezést kétségtelenül elősegítené. Ahhoz pedig, hogy uzsorabérek ki ne alakulhassanak, csak egy út vezet: a sürgős, olcsó és nagyarányú építkezés.

Végül elérkeztünk a közpénzen való lakásépítés problémájának legfontosabb részéhez, nevezetesen a pénzügyi lebonyolításhoz. Kétségtelen, hogy az egész probléma középpontjában ennek sikeres keresztülvitele áll, ennek megfelelő megoldása nélkül a lakásinség megoldására gondolni sem lehet. A középítkezéseknél fedezet gyanánt elsősorban a házbéradó jöhet számításba. Németországban a házbéradó 50%-a a községet, 50%-a pedig az államot illeti. Az adókulcs azonban nem állandó és 1924-től kezdve a következőképen alakult:

I d ő k ö z	Adókulcs	Általános költségekre		Építkezési célokra	
		község	állam	község	állam
1924 ápr. 1 — jun. 30	16%	4% 8%	4%	6% 8%	2%
1924 jul. 1 — szept. 30	20%	4% 12%	8%	6% 8%	2%
1924 okt. 1 — 1925 m. 31	24%	4% 14%	10%	8% 10%	2%
1925 ápr. 1 — 1926 m. 31	28%	4% 14%	10%	8% 14%	6%
1926 ápr. 1 — 1926 jun. 30	36%	6% 18%	12%	12% 18%	6%
1926 jul. 1 — 1928 márc. 31	40%	10% 20%	10%	14% 20%	6%

Berlin városát a házbéradóból az 1926-os évben 94,436.924.66 márka illette meg, melyből azonban a fennálló törvény értelmében kerekén 45,000.000 márkát az állami házépitő alap számára kellett leadnia. Ebből viszont csak 800.000 márkát kapott vissza és akkor is azzal a kikötéssel, hogy ezt az összeget jelzálogkölcsön formájában kizárólag állami tisztviselőknek adja tovább. A német kormány ugyan egy 1926-ban alkotott törvény alapján — mely 200 millió márka kislakásépítési állami kölcsön folyósítását határozta el — segíteni próbált a lakosság szélesebb rétegein is, azonban a kölcsön igénybevételének feltételei olyan súlyosak voltak, hogy Berlin városa a feltételek módosítása után is csak 5 millió márkát vett igénybe. A kölcsön 6¾%-os és 1929 március 31-ig Berlin városának vissza kell fizetni. A város ezt az összeget 3%-os kamat mellett, tehát ráfizetéssel adja tovább az építetőknek.

A finanszírozásnak ezen módja nem sokat lendíthetett az építkezések tempóján. Még 1924-ben hatósági részvétellel alakult egy Berlini Lakásépítő Társaság,⁷ mely részben a magántőkének, részben pedig a házbéradónak visszatartott részével próbál nagyobb arányban építkezni. Egy átlagos kislakás költségét 10.000 márkában (tehát

⁷ Wohnungsfürsorgegesellschaft Berlin m. b. h.

elég drágán) állapítottak meg,^s melyet a következő módon teremtenének elő:

40%-os I. jelzálog	4000 M.
30%-os II. jelzálog	3000 „
30%-os házbéradójelzálog	3000 „
	<u>10,000 M.</u>

Ugyanezen lakás bérleti összege pedig alábbiak szerint alakulna:

I. jelzálog 4000 M. 6.4% = ...	256 M.
II. „ 3000 „ $6.4 + 0.5\%$ = 6.9% =	207 „
házbéradó jelzálog 3000 M. 1%	30 „
	<u>493 „</u>
9% adminisztrációs költsége	44 „
Javításokra	140 „
	<u>677 M.</u>

ami a lakosság szempontjából kétségtelenül kedvező lenne.

Az angol, illetőleg a londoni lakásépítés finansziális részét már tárgyaltuk. Hollandiában, mint láttuk, a kormány kölcsönökkel és prémiumokkal segítette elő a lakásépítést. A súlypont itt mindig az olcsó pénzen nyugodott és még a legszűkebb időkben is maximális 6%-ot fizettek az építkezési kölcsönért, egyébként átlag $3\frac{7}{8}\%$ volt a kamat. A kölcsönvett összeget 50—75 év alatt kell törleszteni. Franciaország most kezd hozzá nagy építési programjának keresztülviteléhez.

A magyar kormány 1923 óta több mint 20 millió pengőt folyósított lakásépítés céljaira. A kölcsönt meglehetősen magas kamattal (8%) 16 éves törlesztésre kapták az érdekeltek. Évenként átlag 3 millió pengő folyik vissza amortizációból, melyet ismét kihelyeznek.

Látjuk, hogy egész Európa a lakásínség megoldásán vajdik. Véglegesen a probléma megoldva sehol sincsen, megoldást csak cél tudatos, olcsó és gyors építés hozhat.

Bruchsteiner Imre.

A tőkeáramlás irányváltásai.

Középeurópában a jegybankok lényegesen magasabb kamattal kénytelenek operálni, mint amilyen kamattételek voltak a háboru előtt — normális gazdasági viszonyok idején — érvényben. Ezen felül a nemzetközi pénzpiacon időnként krízisszerű jelenségek mutatkoznak. Egyszer Németországban jelentkeznek ezek a tünetek, majd a francia pénzpiac panaszkodik tőkehiányról, majd pedig az egész középeurópai gazdasági élet a tőkeszükséglet hiányában látja a gazdasági élet fejlődésének lassu folyamatát. Mindezek a jelenségek arra vallanak, hogy a tőkeáramlásnak nincsenek meg azok a kitaposott utjai, amelyeken keresztül békében a hitelező országokból az adós országokba jutottak el a tőkék, hanem a tőkék új irányváltásaival állunk szemben. Az adós államokból hitelező országok váltak, viszont a hitelezők — Anglia kivételével — adósokká változ-

^s 2 szoba, konyha, fürdőszoba.

tak át és az új hitelező államok a pénzkihelyezés technikáját még nem ismerik annyira és kihelyezett tőkéiket — minden legkisebb nyugtalanító momentumra — gyorsabban vonják vissza, mint amikor a tőkék áramlása ugyanazokból a forrásokból állandóan, — évtizedek hosszú során át — előre meghatározott irányban történt.

Az Északamerikai Egyesült-Államokra áll ez különösen, amelyek ma a világ legnagyobb hitelezőivé váltak, holott a békében Európai adósaiként szerepeltek. Egyetlen adat megvilágítja az amerikai pénzpiac valósággal abnormális fejlődését, ha felemlítjük, hogy az Egyesült-Államokban az 1927. évi emissziók összege $8\frac{1}{2}$ milliárd dollárt ért el, szembeállítva az előző évi 7.2 és az 1925. évi 7 milliárdos emisszióval.¹ Ezek a bámulatos összegű értékpapir kibocsátások az amerikai pénzpiac, hihetetlen arányú fejlődését, az Egyesült-Államok hatalmas gazdasági erejét és az amerikai nép gazdagodását mutatják. Ezzel szemben a háború előtt nem az Egyesült-Államok, hanem Anglia volt a főhitelező ország, amennyiben 1913-ban 3.7 milliárd fontot, kerekén 100 milliárd aranykoronát követelt a világtól.² Ebből az összegből egyedül az Egyesült-Államok 750 millió aranyfonttal részesedett, míg az összeg többi része részint a gyarmatokon, részint pedig az európai államokban talált elhelyezést.³ A háborúelőtti állapotokhoz képest tehát fordított helyzettel állunk szemben, amennyiben az Egyesült-Államokból, az adós országból hitelező ország, még pedig a világ legnagyobb hitelezője vált. Egyetlen példával illusztrálni lehet, hogy Anglia hogyan vesztette el háborúelőtti pénzügyi felségjogát a világpiacon és miért volt kénytelen helyét az Egyesült-Államoknak átengedni. A háború előtt Angliában az emissziók 80 százaléka külföldi kibocsátásokra vonatkozott és csak a fennmaradó 20% volt belföldi emissziók tárgya. A helyzet változását mutatja, hogy közvetlenül a háború befejezése után, sőt még 1925 november végétől kezdődőleg is, amikor Angliában az embargót már felfüggesztették, — azaz a szabad tőke kivétel elé mesterségesen többé gátat nem emeltek — ez a 80 százalékos arányszám leesett $33\frac{1}{3}$ százalékra és ezzel szemben a belföldi emissziók szaporodtak, vagyis a hazai tőkeforrások a belföldi szükséglet részére jelentős mértékben igénybe vették.⁴

Vizsgálva azokat az okokat, amelyek a kivételes helyzetű angol pénzpiac ilyen jelentős elváltozását idézték elő, első sorban arra kell figyelemmel lennünk, hogy a háborúelőtti 3.7 milliárd fontnyi külföldi követelésből Anglia a háború és a középeurópai infláció folytán — részint az Oroszországban elhelyezett tőkék megsemmisülése, részint pedig inflációs értékvesztés következtében —

¹ Buday Gyula: Külföldi értékpapir-emissziók a newyorki tőzsdén. Közgazdasági Szemle (Budapest, 1928.), 73. kötet 6—7. szám, 505. lap.

² Dr. Konrad Mellerowicz: Strukturwandlungen am internationalen Kapitalmarkt. Bankwissenschaft (Berlin, 1927.), 4. Jahrgang, Heft 1—2. 20. l.

³ U. o. A gyarmatokra és Indiára 1.7 milliárd font, idegen államokra 1.2 milliárd font esett.

⁴ Dr. Johannes Friedrich: Das internationale Schuldenproblem (Leipzig, 1928.), 30. lap, kiemeli, hogy ugyanakkor, amidőn Angliában a belföldi emissziók szaporodnak, Anglia az Egyesült-Államokkal szemben fokozatos eladósodást mutat és 1927 végén már több, mint egy milliárd font sterlinggel tartozik az Uniónak.

megközelítőleg 1 milliárd fontot elvesztett, ennél fogva a tőkevesztéssel arányosan kamatjövedelme is csökkent. Ezzel szemben az Egyesült-Államok évről-évre nagyobb kamatjövedelemre tesznek szert és 1927-ben a külföldi értékpapírok után befolyó kamatot már megközelítőleg egy milliárd dollárra becsülik.⁵ Anglia 1914 előtt évente körülbelül 200 millió font kamatot kapott tőkéi után a külföldtől, amely összeg nagy része mint új befektetés, mint új tőkekihelyezés nem került vissza Angliába, hanem a külföldön maradt. Figyelemmel arra a körülményre, hogy külföldi követelései csökkentek, ennél fogva azok kamatai is ugyanolyan arányban visszafejlődtek, mint maga a kihelyezett tőke és így a kamatjövedelem mint új külföldi hitel alapja jelentőségéből lényegesen vesztett. Ettől függetlenül jelentős tehertétele Angliának az Egyesült-Államoknál való háborús eladósodása, amelynek évi kamatterhe kereken 160 millió dollár. Arra pedig — az eddigi tárgyalások és az azokról kiadott jelentések szerint — kevés a kilátás, hogy az Egyesült-Államok a háborús adósságok kérdésében lényeges engedményt tegyenek.⁶

Aggályos továbbá Angliának, mint hitelező államnak szempontjából kereskedelmi mérlege passzivumának emelkedése. Anglia 1914 előtt külkereskedelmi mérlegét átlagban évi 150 millió font deficittel zárta le. A háborualatti adatok nem mérvadók, mert zárt gazdasági rendszer mellett, — amikor a közgazdaság irányítására az államnak van döntő befolyása — a kereskedelmi mérleg adatai az ország gazdasági helyzetéről és fejlődéséről tárgyilagos képet nem mutatnak. Ebben a tekintetben a békekötések utáni esztendőkhöz vonatkozó számoszlopai vannak hivatva egy-egy ország gazdasági állapotáról tájékoztatást nyújtani és ezekből az adatokból kitűnik, hogy Anglia a normális viszonyok visszatérése után fokozatosan emelkedő passzivummal zárta le külkereskedelmi mérlegét. A deficit 1922-ben 171, 1924-ben 341 és 1925-ben már 387 millió fontra emelkedett.⁷ A passzivum növekedése nem okozna gondot abban az esetben, ha az angol tőkemozgalom legalább is a háboruelőtti arányokat mutatná és annak fejlődése azonos volna — vagy legalább is megközelítené — a békeévek számadatait. Ezzel szemben emelkedő külkereskedelmi passzivum, csökkenő tőkekihelyezéssel világossá teszi, hogy Anglia a nemzetközi pénzpiacon a háboruelőtti pozíciójának egyelőre mélyen alatta van. Ez a pozícióváltozás pedig nem maradhatott hatás nélkül Közép-Európa országainak a gazdasági fejlődéshez szükséges tőkék megszerzésére irányuló törekvéseiben, amint az Egyesült-Államok gazdasági életében is igen jelentős elváltozást idézett elő az a gazdagodás, amely a világháború alatt vette kezdetét és azóta eddig el nem képzelt és nem tapasztalt arányokban fejlődik.

Egész röviden megemlíthetjük a tőkemozgalom irányváltozá-

⁵ Mellerowicz: id. m. 27. lap.

⁶ Elegendő ennek illusztrálására arra a fogadtatásra rámutatnunk, amely 1926 júniusában, a Newyorkban partraszállt Caillaux. akkori francia pénzügyminiszter Mellon, amerikai pénzügyi államtitkár részéről érte, amikor a fogadtatást azzal a lakonikus rövidségű mondattal fejezte be Mellon: „A háborús adósságot pedig meg kell fizetni“.

⁷ „The Statist“ 1927 január 1-i füzete.

sainál, hogy Franciaország a háboru előtt a külföldtől 45 milliárd aranyfrankot követelt, s amíg Anglia külföldi adósainál tőkéjének csak harmadrészét vesztette el, addig Franciaország számára majdnem teljesen veszendőbe ment ez a tőke, miáltal külföldi kamatjövédelme illetőleg külföldi tőkekövetelései a tőkemozgalom szempontjából figyelembe sem jöhetnek. Franciaország ugyanis főleg Oroszországban volt emisszióval érdekelve és ezen kihelyezések tőkéletesen megsemmisültek. Ezenfelül a közép-európai infláció idején elvesztek azok a kihelyezései, amelyek nem Oroszországban, hanem az inflációt végigszenvedő országokban találtak elhelyezést. Németországnál is ugyanez az eset, mert amíg 1914 előtt 48 milliárd aranymárkát követelt külföldi hitelezőitől, addig az infláció megszűnése után ez a követelés egész jelentéktelen összeggé devalválódott.⁸ Az egyes európai volt hitelező országoknak ez a metamorphosisa mutatja azt a folyamatot, amint a hitelező államok átváltoztak adós országokká, ami egyet jelent a tőkék megsemmisülésével.

Amíg az európai tőkepiacon — a háboru utórezgéseként — a tőkék tőkéletes megsemmisülésével állunk szemben, s a nemzetek vagyonállagának szempontjából azzal a fordított helyzettel találkozunk, hogy a hitelező országokból adós államok váltak, addig a tengerentúl — ugyancsak a háboru következményeként — az a jelenség mutatkozik, hogy az adós állam nemcsak hitelezővé, hanem ugyszólván az egész világ egyetlen hitelezőjévé vált. A háboru kitörése előtt az Egyesült-Államok 6½ milliárd dollárral tartozott a külföldnek, ezzel szemben követelt a külföldtől 1½ milliárd dollárt, úgy hogy végeredményben 5 milliárd aranydollárral tartozott a külföldnek, s ebben az összegben Anglia szerepelt a legnagyobb tétellel, mint főhitelező.⁹ A múlt, 1927. év végéig ez az adósság már majdnem 20 milliárd dollár kihitelezett összeggé változott át és ami különösen jellegzetessé teszi ezt az irányváltozást, nincs csökkenőben az Egyesült-Államok által kihitelezett összeg, sőt fokozatosan emelkedik. Amint békében Anglia a külföldön elhelyezett tőkéi után a kamatokat újabb kihelyezésekre fordította, ugyanezt a taktikát követi most az Egyesült-Államok és figyelemmel arra a körülményre, hogy a kamatviszonyok ez idő szerint lényegesen magasabbak, mint 1914 előtt, az Unió tőkekövetelései a külföldtől fokozatosan nagyobb összegeket képviselnek. Jelenleg az Egyesült-Államok megközelítőleg egymilliárd dollár kamatot huz évente a külföldtől s ha figyelembe vesszük, hogy a háborus adósságok rendezése újabb tőkekövetelést fog Amerika számára jelenteni, nagyon természetes, hogy az európai pénzpiacok függő viszonya az Unióval szemben még nagyobb arányu lesz, mint amennyire máris érezteti az Egyesült-Államok hitelezői hatalmát az eladósodott Európával szemben. Sulyosbitja a helyzetet még az a körülmény is, hogy az Unio jelenleg sokkal kevesebbet vásárol az európai piacokon, mint békében és ez a helyzet az

⁸ Werner Sombart: *Der moderne Kapitalismus* (München, 1927.), III. 491. lap.

⁹ Dr. Harry T. Collings: *Die Kapitalexpansion der Vereinigten Staaten in Lateinamerika* (Jena, 1927.), 4. lap.

Egyesült-Államok európai tőke uralmát. — az összecszerülés emelkedése folytán — még jellegzetesebben kifejezésre juttatja.¹⁰

Ezzel a fordított helyzettel, amelyet a tőkeáramlás irányváltozásának lehet helyesen nevezni, indokolható az az időnként visszatérő nyugtalanság, mely a középeurópai tőkepiacokon állandóan tapasztalható. Ha az Egyesült-Államok a hitelező szerepét, illetőleg feladatát úgy tudja betölteni, mint ahogy annak idején az európai hitelező államok betöltötték, bizonyos, hogy az időnkénti zavarok — amelyek a tőke nyugodt és szükséges munkáját veszélyeztetik — lényegesen csökkenni fognak és ez által az európai tőkepiacok is normálisabb kerékvágásba kerülnek. Ezt a szükséges és Közép-Európa gazdasági fejlődése szempontjából annyira kívánatos nyugalmat azonban hátráltatja az a körülmény is, hogy az Unio tengerentúli ország, nehezebben tudja — a nagy távolság folytán — ellenőrizni az Európában kihelyezett tőkéinek felhasználási módjait, s ezért idegessége érthetőbb is. Viszont, mint a világ jelenleg egyetlen számbavehető hitelezője, kihasználja speciális helyzetét és felesleges tőkéinek kihelyezésénél újabb és újabb plaszirozási lehetőségeket keres, amelyeknél a tőkés abszolút nyugalma mellett a megfelelő kamathozadékokat is biztosítva kívánja látni.

Domány Gyula.

¹⁰ Különösen a francia írók tartják aggályosnak — valutáris szempontból is — az Egyesült-Államok vásárlásainak az európai piacokon való csökkenését, mert 4.2 milliárd dollárt kitevő adósságuk annuitása nem talál rekompenzációt amerikai ellenszámlákban. (Hevesy László: A francia frank stabilizálása, Közgazdasági Szemle, 1927, 70. kötet, 450. lap.)

Könyvismertetések.

Schultz Bruno: Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in Deutschland. Ein Beitrag zur Erklärung ihrer gegenwärtigen (Zustandes. Halberstadt. H. Meyer. 1928.

Amióta Németországban a történeti iskola kiélte magát, a közgazdaságtan elmélete iránti érdeklődés hatalmas lendületet vett. Eltekintve néhány nagyobb rendszertől, minők *Spann*, *Liefmann*, *Diehl* és *Oppenheimer* rendszerei, ez érdeklődés elsősorban tantörténeti munkák egész sorozatának keletkezésében mutatkozik, melyek az eddig felmerült eszmék bírálata útján kívánnak a közgazdaságtan elmélete számára kiindulási pontot találni.

E munkák közé tartozik *Schultz* munkája is, mely nem akar teljes tantörténetet nyújtani, hanem csupán a tudomány németországi fejlődését vizsgálja, kifejezetten avval a célzattal, hogy a fejlődésből a tudomány mai állását Németországban megmagyarázza. A német tudomány számára, annak továbbvitele érdekében keletkezett tehát *Schultz* munkája és ezért az angol, a francia, olasz és amerikai rendszerek teljesen figyelmen kívül maradnak benne. Mégis egy korlátozással. Behatóbb jellemzést szentel ugyanis a klasszikus iskola kifejlődésének, mert a kameralistikától eltekintve a német közgazdaságtan fejlődése is *Smith* munkájához csatlakozik és csak a klasszikus iskolából kiindulva magyarázható meg. Ezt meggyőzően mutatja ki *Schultz*.

Munkájának első része ugyanis annak bizonyítását szolgálja, hogy miért nem tudott Németországban a klasszikus iskola igazán tért hódítani és miért volt elmaradhatatlan, hogy a német tudomány, mihielyt a gazdasági kérdések felé mélyebb bölcséleti megalapozással fordult, szembekerült a klasszikus felfogással. Ennek okait már számtalanszor kifejtették ugyan, de aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy olyan jó és tömör összeállítást és egységes összefoglalást e kérdésről még nem nyújtott senki, mint amilyent nyújtani sikerült e kis munkában *Schultz*nak.

Schultz ugyanis kimutatja, hogy a Németországban a klasszikus iskolával szemben csakhamar mutatkozó ellenáramlat nemcsak a német szellemnek az angoltól való nagyfokú különböző voltából, hanem az okok egész sorozatából folyt, melyek közül első már magában a klasszikus tanok átvételi módja. Ennek bizonyítására helyesen utal arra, hogy magukat a klasszikusokat Németországban alig olvasták. *Smith* nagyrészen *Say* munkája kapcsán ismerték meg, *Malthus*nak csak népesedési elméletével foglalkoztak és *Ricardo*val szemben is hiányzott a megértés, úgy, hogy csak *Thünen*re, *Hermann*ra, *Rodbertus*ra és *Wagner Adolf*ra volt nagyobb hatással, kik közül az első három korában nagyobb befolyást nem gyakorolt

a német tudomány fejlődésére, *Wagner* működése pedig már arra a korra esik, midőn a német tudomány már saját medret ásott magának. Inkább az epigonok munkája révén került tehát a német közgazdaságtan a klasszikus iskolával szembe, ezek pedig már nem eredeti tisztaságukban, hanem elferdítve és tülözva adták vissza tanait. Egyébként *Smith* termelékenységi tana, t. i. az a felfogása, hogy csak az termelékeny, ami anyagi javakban testesül meg, továbbá az a körülmény is erősen utját állották a klasszikus tanok Németországban való elterjedésének, hogy mire azokkal Németországban komolyabban és bírálatosan kezdtek foglalkozni, a tanok nem kis része az élet tényeivel ellentétbe került és a bírálatot mintegy kihívta.

Persze mindez még nem tudja megmagyarázni azt a határozott ellenszenvet, melyet a német gondolkodás a klasszikus tanokkal szemben mutatott, midőn Franciaországban és Olaszországban oly mély gyökeret tudtak e tanok verni és a lausannei, valamint az olasz tiszta ökonomiai írók rendszerében hazai forrásból táplált továbbfejlesztésre találtak. E tekintetben a magyarázatot valóban csak a bölcséletben időközben beállott fordulat, mely a felvilágosodás philosophiájától a romantikus iskola felé vezetett, valamint a német szellem által létrehozott szerves államelmélet tudják megadni.

Ezekre vezeti vissza igen helyesen *Schultz* is a német közgazdaságtan fejlődésének azt a csodálatos jellegzetességét, hogy a szorosabb értelemben vett elmélet e téren az egyébként oly nagy mértékben bölcséleti hajlamu német népnek teljesen idegen maradt és e helyett más térre szorultak a német törekvések ezzel kapcsolatban a tárgyi kutatás helyett erősen módszertani vitákra indítva a német tudományt.

Tömör és valóban igazságot viszatükröző magyarázata ez a közgazdaságtan fejlődésének Németországban. *Thünen* és *Hermann* mélyenszántó, a klasszikusokra támaszkodó fejtegetései nagyobb visszhang nélkül maradtak Németországban éppen úgy, mint *Dietzl* munkája. Igazán sajátja a német tudománynak egyik sem tudott lenni. Ellenben *Adam Müller* kissé szétfolyó, de erősen új szempontokat kereső munkája, ha közvetlenül kisebb is volt hatása, alapgondolatában folytatást talált *List* működésében, mert mindkettőben a német szellemnek az általános összefüggések megragadására irányuló hajlama nyilvánult meg, mely azután *Roscher* higgadtása és alapos tudása kapcsán megalkotta az első iskolát, mely a német szellemnek igazán megfelelt, t. i. a történeti iskolát, melynek céljait azután *Hildebrand* és *Knies* dolgozták ki élesebben.

Az első nagy ellentét a német és a klasszikus iskola között abban van, hogy az izolálás, az elszigetelés módszerével a német szellem sehogysem tudott megbarátkozni. Éppen erős bölcséleti beállítottsága vezette e módszertani hibára, mert másnak nem minősíthető az, ha nem akarjuk megengedni, hogy a valóság megismerése kedvéért, mint módszer, egyes jelenségkörök elszigetelt vizsgálata indokolt. A német szellem ellenben ebbe a hibába esett azért, mert annyira uralkodik rajta az élet szerves összefüggésének gondolata, hogy a valóság meghamisítását látja minden elszigetelésben. Ezért van meg a német tudományban a hajlám az általános társadalomtanná kiszélesíteni a közgazdaságtant, amint ez már *Schäfflenét* észlelhető, *Schmollerrel* pedig iskolává lett, mert a második történeti

iskola voltaképpen szociológiát, vagy legalább is gazdasági szociológiát csinál a közgazdaságtanból.

Ez a nagy módszerbeli ellentét, mely a német szellem alkotta közgazdaságtant elválasztja a klasszikus és a többi igazi elméleti irányoktól, szükségképpen vezetett ahhoz a nagy módszertani vitához, mely elkerülhetetlen volt, mihelyt német körzetben, Ausztriában *Mengerrel* feléledt az igazi elmélet iránti hajlam.

A német és az angol közgazdaságtan közötti emez ellentét azok előtt eléggé ismert, kik tudományunk fejlődésével foglalkoztak, ezért nagyobb figyelmet érdemel *Schultz* munkájának az a része, melyben élesen kidomborítja az angol és német közgazdaságtan ellentétének egy másik forrását. Mig ugyanis a klasszikus nemzetgazdaságtan lényegileg a valóság megismerésére kíván szorítkozni, és eközben — keletkezési idejének megfelelően — nagyjában változatlanul fogja fel a gazdasági élet alapvázát, a német bölcsélet az emberi élet időbeli távlatának is nagy érdeklődést szentel. A történeti iskolában tör elő elemi erővel a fejlődési törvények megismerésére irányuló törekvés, mely azután a marxizmusban éri el tetőpontját annyiban, amennyiben a fejlődési gondolatot szükségszerűség gondolatával párosítja és így jut el a kapitalistikus gazdaság fejlődési törvényéhez. A közgazdaságtan feladatkörét tehát a német tudomány nemcsak abban az irányban szélesbitette ki, hogy nem szabad a tisztán gazdasági szempontból való magyarázatra szorítkoznia, ellenkezőleg, a gazdasági életet a maga szerves összefüggésében kell magyaráznia, hanem abban az irányban is, hogy nem elegendő a statikai magyarázat, hanem dynamikára, a fejlődés törvényeinek kutatására is szükség van.

Sőt a német tudomány követelései még tovább is terjednek. Nem éri be a létező és a fejlődő magyarázatával, hanem a gazdasági élet befolyásolását, irányítását is tudományos feladatnak mondja. Igaz, hogy e tekintetben a közgazdasági szempontból kíváncsiasra vonatkozó értékitételek körül éles vita támadt *Max Weber* nyomán, de a német szellem általában mégis amaz álláspont felé vonzódik, hogy a közgazdaságtant ethikai tudománnyá kell kiszélesíteni, mely az egész emberi élet egységes szempontjából itéli meg a gazdasági alakulást és az elérni kívánt célokat is valamiképpen vizsgálata körébe vonja. Ha *Schultz* ezt nem is mondja ki, bátran állíthatjuk, hogy már az organikus államelmélet felfogásában ez kiindulási pontul bennfoglaltatik és a német tudomány ezért is volt oly kevésbé kielégíthető tiszta elméleti felfogásokkal, mert a gazdasági élet irányítása szempontjából nem nyújtanak eleget. Ezért keres a német tudomány mindig oly rendszereket, melyekből gazdaságpolitikai elvek is folynak.

E gondolatsorok feltárásával *Schultz* munkájából valóban plasztikus képet nyerünk arról, hogy miért fejlődött a német közgazdaságtan abba az irányba, mely a történet-ethikai és módszertani, valamint az organikus szempontokat domborította ki és idegenkedett minden elvont elmélettől. Éppen a német bölcséleti hajlamnak tulajdonítható ez, mely mindig a nagy összefüggések, az egész egysége felé vonzódik és e hajlamát még a részlettudományban is nehezen tudja legyőzni. Ezért oly legyőzhetetlen a vágya új meg új rendszeralkotásokra és ezért nem tud egy megkezdett uton továbbhaladni, mint az angol vagy francia közgazdaságtan, hanem mindig új kiin-

dulási pontokat keres bölcséleti megfontolások alapján. Végeredményben a német szellem minden tudományt csak spekulatív alapon tud elgondolni.

Ebben találhatjuk annak a magyarázatát is, hogy miért foglal el *Marx* rendszere a német közgazdaságtan tudományos vitáiban is központi helyet, milyenre idegen nemzetek tudományában nem tudott szert tenni. A marxizmus bölcséleti és történeti beállítottsága biztosítja neki e szerepet Németországban. Ha tiszta ökonomia volna, a tudomány már bizonyára napirendre tért volna felette. Ha azonban ma is rágódik a marxizmus elméleti tartalmán, mégis tulzottnak látszik *Schultz* amaz állítása, mint hogyha a német közgazdaságtan problémája a Marx-rendszerével való leszámolás volna. Kétségtelen, hogy a legtöbb új rendszeralkotó Németországban így, vagy úgy leszámol *Marx*-szal, a történelmi materializmussal és a tőkeakkumulációval, de hogy ez volna a német közgazdaságtan mai állásának döntő kérdése, ez talán mégis tulzott állítás. Az igazi kérdés Németországban ma az, hogy a felébredő elméleti érdeklődés megmarad-e némi elkerülhetetlen szűkítéssel azon az állásponton, hogy az elméleti kutatásnak minden elszigetelés nélküli a gazdasági életet osztatlan egészében kell vizsgálnia, vagy pedig elismeri az elvont elszigetelés útján nyert vizsgálat jogosultságát. A *Spann*-féle irány és az *Amonn*, *Cassel*, *Liefmann* és *Oppenheimer*-féle irányok közötti ellentét erre vonatkozik és ez választja el a határhaszon elmélet mai képviselőit is az organikus iránytól. A nagy ellentét tehát javarészen a causalis és teleologikus nézőpontok közötti ellentét és nem a marxizmus alapproblémái körüli vita.

Schultz e vitában az *Amonn*-féle álláspont felé vonzódik, bár e munkában álláspontját közelebbről nem fejti ki. Annyit megtudunk munkájából, hogy causalisan, tisztán a meglévőre szorítva az értékeitelések kikapcsolásával képzei el az elmélet feladatát.

A munka elejétől végig folyékonyan és megragadóan van írva és minden tekintetben érdemes arra, hogy elolvassuk.

Heller Farkas.

Robert Wilbrandt: Der Volkswirt als Berater der Volkswirtschaft.

Erkenntniskritische und methodologische Grundlegung. Stuttgart, Ernst Heinrich Moritz, 1928. XVI + 453 l.

Wilbrandt a nemzetgazdaságtan tudományos mivoltát körvonalazza újra s egyben új munkatervet ad neki, melyet a könyv címe is kifejez. Első része történeti és kritikai áttekintés, mely azon elméleteket taglalja, melyek a nemzetgazdaságtan mint értékmentes, empirikus tudomány igazi meghatározásától eltértek. Elsősorban a történeti iskola magából a történeti tényanyagból akart értékfogalmakat levonni; másodsorban Pohle „álértékmentes“ elmélete tiszta természettudományos minta után indulva nem tudta a nemzetgazdaságtan gyakorlati kérdéseit felfogni; végül Max Weber is tévedésbe esett, a rickerti szubjektív és hiten alapuló értéki fogalmat véve át. A történeti és az „ál-értékmentes“ iskola hibája a világnézet belevetítése a tudományba. A nemzetgazdaságtan létfeltétele tehát a világnézettől való szabadulás. Ezt akarta ugyan M. Weber is, de a rickerti tudományfelosztás merevségébe esve nem szabadulhatott teljesen a „szellemi tudományos értékvonatkoztatás“ fogalmától. Itt kapcsolódik a

kritikába Wilbrandt pozitív elmélete: a nemzetgazdaságtan sem nem természet-, sem nem kultur- vagy szellemtudomány. Analógiával biztosít neki helyet a tudományok közt: az orvostudományhoz, mint alkalmazott természettudományhoz hasonlítva a nemzetgazdaságtant. Wilbrandt ezen analógiát részletesen mutatja ki s empirikus uton valóban meggyőző érvekhez jut. Valamint az orvostudománynak van természettudományos alapja a fiziológiában, anatómiában stb., úgy a nemzetgazdaságtan egyes részeiben, minők a statisztika vagy konjunkturakutatás, elvitathatatlan a törvény s más természettudományos elemek szereplése. Azonban ellentétben az alkalmazott természettudománnyal, a nemzetgazdaságtannál szorosan kapcsolódik ehhez a történeti módszer. A hypothesis, megfigyelés és kísérlet szerephez jut ugyan, de nyomban ellenőrizni kell ezt a logikai dedukciónak. (Ez ugyan még nem érv a szellemtudományos módszer bekapcsolódása mellett!)

Mint láttuk, Wilbrandt világnézetmentes tudományt akar: nem elégzik meg a weberi értékmentességgel. Az egész munkán át különben próféta gyanánt dicsőített Max Weber elméletének egy pontját: az értékek egyénfeletti, irracionális, lelkiismerettől irányított voltának szerepét kétségbe vonja a nemzetgazdaságtanban. Mert Weber „... figyelmen kívül hagyja azon kérdések tartományát, hol nem a lelkiismeret, hanem a szakember adhat csak tanácsot“.

Mi képesíti a nemzetgazdát ily tanácsadásra? Nem egy elvont „kulturideál“, „államérdek“ vagy más konstruált fogalom kitűzése. A gazdaság maga sem öncél: nincsenek tehát önértékei, a gazdasági értékek önmagukban relatívek. A szakembert tanácsadásra csakis a dolgok esetről-esetre való ismerete képesíti. Ki kell ugyan építeni a „gazdaság“ tisztán fogalmi világát, de el kell ettől választani a kutatás egyedi, szociális formáit s ezekben kell — analízis útján — az egyes fogalmakat keresni.

Áttörve a ma már szinte klasszikussá vált rickerti filozófia kategóriáit, Wilbrandt azt vázolja, hogy nézete szerint mi teszi tudománnyá a nemzetgazdaságtant. A kérdés az, hogy mennyiben tudós a nemzetgazda s mi választja el a gyakorlat emberétől: a politikustól. Az elméleti nemzetgazda tanácsa általános irányelveket ad csupán a gyakorlat emberének, aki azután ezeket in concreto alkalmazza a gyakorlatra. E munkamegosztás mesterkéltnek tűnik fel, de Wilbrandt siet hozzátenni, hogy a nagy ember a kettőt egyesítheti egy személyben (pl. Max Weber), lehet politikus és nemzetgazda is, kiben a kérdések történeti és elméleti ismerete praktikus éleslátással és intuícióval egyesül. — A feladat talán túl nagyszabásúnak tűnne fel, ha Wilbrandt nem vonná meg most már gyakorlatilag is azokat a korlátokat, melyeket az elmélet meghatározásánál már alkalmazott. A konkrét gazdasági motívumok jelentőségének határaitól van itt szó, mert erre nézve szorulunk a nemzetgazda tanácsára. Wilbrandt itt visszatér kiindulópontjához, határ gyanánt ismét a világnézetek különbségeit jelölve meg. A gazdasági forma a lelket nem befolyásolja, az ellenkezőjére azonban nem egy példa van. A világnézet tehát transzcendens a gazdasági tényezőkkel szemben. Ezért ne vegyük se a metafizikát, se a pszichológiát igénybe s ne alkossunk merev fogalmakat (pl. csoportszellem vagy az „egyszer s minden-

kori ember“). Csakis az egyes konkrét esetekkel való szembenézés legyen a szakember tanácsadásának alapja.

Igy jut el Wilbrandt a „tanács“ tartalmának kérdéséhez, melynek lényegét a „hiányelhárítás technikája“ kifejezésben foglalja össze. Ez abban áll, hogy a tanácsra szoruló a lehető legkisebb kockázattal érje el célját. A célt a tanácsot kérőnek kell kitűznie; a tanácsadó — tudományos ismeretei segítségével — pusztán a célmegvalósításhoz szükséges eszközöket tárja fel. A tanács tehát tisztán tárgyi ismeretek közlésén alapul. Nem lehet szó erkölcsi befolyásolásról vagy bármily célszuggesztioról: a tanácsoló javasol s nem parancsol. A tanács tehát technikai jellegű.

Wilbrandt mottó gyanánt Max Weber mondását idézi: „... a szaktudomány technika, technikai eszközökre tanít...“ Így felfogva, Wilbrandt megoldotta a feladatot, a nemzetgazdaságtannak minden értékeléstől, normától és célképzettől mentes eszményét körvonalazva. E „tanácsadó“ nemzetgazdaságtan szerepe önmagában, zártan igazolást nyert, minden ellentmondástól mentesen. A határai is szigorúan megvontak. De felmerülhet a kérdés: nem tulszűkek-e ezek a határok? Kétségtelenül exakt módszere ellenére is megilleti-e a tudomány név, ha feladata ennyire körülhatároltatik és nem válik-e belőle inkább csak gyakorlati fogások tana — a tárgyi tudás és a logikai dedukció tudományos eszközeivel?

Wilbrandt nemzetgazdaságtanának határán áll mindjárt a célértékkérdése, melyet a „tanácsadó“ nemzetgazdának érintetlenül kell hagynia, rábízva a „tanácsra szorult“ egyénre annak kitűzését. De üzhető-e tudomány ily határok közt s nem vezetnek-e ezek a heterogén s a tudomány által nem befolyásolható célok éppen a gyakorlatikus nemzetgazdaságtan anarchiájához?

Wilbrandt nemzetgazdaságtana — saját határai közt — valóban analóg egy alkalmazott természettudománnyal. De e határokon elkerülhetetlen kérdőjelek gyanánt állnak azok a fogalmak, melyek gyökerei a bonyolult szellemtudományos terminológiába nyulnak s melyekkel való találkozást e nemzetgazdaságtan is csak ideig-óráig kerülhetné el.

Korek Valéria.

Dr. Jordán Károly: Matematikai Statisztika. — Budapest, Athenaeum, 316 old.

Tudományos irodalmunk komoly nyereségét jelenti Jordán: „Matematikai Statisztikája“, amely már régóta érzett hiányt pótol. A M. Tud. Akadémia 1914-ben a Pollák-alapítványból pályázatot írt ki ilyen tárgyú könyv megírására, ez a pályázat azonban az akkori viszonyok folytán meddő maradt. E szempontból talán kedvezőbben állunk már ma: a konjunkturakutatás fejlődése, a statisztikai problémák iránti érdeklődés kibontakozása, és egyéb körülmények kívánatossá teszik e tudományág modern, magyar nyelvű megalapozását.

A matematikai statisztika, amint a neve is mutatja, két tudománnyal határos; az ilyen tudományok anyaga ezért rendszerint nem szabható meg egész pontossággal. Különböző szerzők, kiindulási pontjuk szerint, más és más fejezeteket vesznek fel, illetve hagynak ki. Ha pl. összevetjük Bowley, Yule és Czuber vonatkozó mű-

veit *Blaschke* könyvével, — hogy csak a legismertebbeket említsem — kevés oly fejezetet találunk, mely mindegyik munkában megellelhető. Megfelel ez a matematikai statisztika történeti fejlődésének, mely két ágból indult ki: az egyik az antropometrikus és biometrikus irány, a másik a népesedési és biztosítás-statisztikai. A közigazda, a nemzetgazda és a biztosítási matematikus szükségletének inkább *Blaschke* rendszere felel meg, ezzel szemben *Jordan* könyve az angol szerzők útján halad. Mindazonáltal bőséges tartalmánál fogva bármelyik közülök sok haszonnal forgathatja.

Lássuk most már részletesebben, mit tárgyal az előtünk fekvő mű! — Egész rövid bevezetés után, mely a statisztika lényegét, eljárását és történelmét tartalmazza, az első fejezetek a matematikai statisztika segédeszközeit adják: a valószínűség-számítást és a differenciaszámítást. Bár a szerző mindkettőnek csak az elemeit igéri, azért a tárgyalásnál elég mélyen belehatol sok részletkérdésbe, főleg olyanba, melyekre utóbb, a voltaképeni matematikai statisztikánál, szükség adódik. A tárgyalás módja helyenként tulságosan tömör, néha, ugyyszólván, csak tételek sorozata; ezt ilyen segédisciplina bevezetésénél helyeselni lehet, azonban ily esetben kíváncsú megadni azokat a forrásokat, melyekből a tudnivágyó olvasó részletesebben tájékozódhatik a szövegben közölt végeredmények levezetéséről. A valószínűség-tanban *Bayes* nevét kerestük, — a róla elnevezett tételt a könyv tárgyalja. Ugyancsak a legkisebb négyzetek elméleténél, — mely számbeli példa híjján, nem könnyen követhető, — nélkülöztük *Legendre* és *Gauss* nevét. A differenciaszámítás előadásának eleganciáját az állandóan használt szimbolikus módszernek köszönheti. E helyen az *Euler—Maclaurin*-képlet és más hasonló summációs formulák hiánya érezhető s ez annál inkább, mivel a következő részekben, a momentumok tanánál, hivatkozás történik rájuk. A következő fejezet már az igazi statisztikai problémák körébe visz: Az osztályozás elmélete, a homográd és heterográd osztályozás, vagyis a statisztikai anyag felosztása két, illetőleg kettőnél több egymást kizáró részre, — ez képezi tárgyát; leírási módszerét pedig a matematikai logikától veszi kölcsön. Ezzel szemben a középértékekről szóló következő fejezet már inkább matematikai jellegű. Nagyobb kiterjedésű statisztikai számsorozatok jellemzésére, vagy azoknak más hasonló sorozatokkal való összehasonlításánál sokszor előnyösen használhatunk bizonyos számadatokat, melyek ugyyszólván sűrítve magukba foglalják a sorozatok leglényegesebb tulajdonságait. Ezek a számadatok elsősorban a különböző átlagok, melyek közül *Jordan* a súlyokkal számitott aritmetikai átlagot, a mértani és a harmonikus átlagot, valamint a mediant és a modust tárgyalja. Ugyancsak ilyen karakterisztikus számokkal jellemezhetők a szórás, a középeltérés, a szimmetria. Ez a fejezet talán az, amelyik a könyvben legjobban sikerült és ez egyuttal az is, amelynek a gyakorlatban legtöbb hasznát lehet venni. Nagyon meglepő és eredeti példa: a magyar korona zürichi árfolyamesését az 1914. V. — 1924. XI. időszakban táblázatosan és még kétféle grafikus módon előállítani. Arra az érdekes eredményre jutunk, hogy a ritkábban alkalmazott logaritmikus skála segítségével történő ábrázolás ebben az esetben tanulságosabb, mint a közönséges koordinata-rendszerű. A következő három fejezet

voltaképen ugyanazt a problémát tárgyalja: statisztikai adatok függvényyszerű előállítását. Azok az értékek, melyeket a statisztikai felvételek nekünk nyújtanak, sokszor nem alkalmasak további következtetések vonására, — többnyire a felvételtől, a számlálásból vagy más okokból eredő hibák torzítják el őket, amelyektől az elképzelt vagy feltételezett szabályszerűséget nehezen lehet felismerni. A feladat eszerint ennek a statisztikai törvényszerűségnek, — amennyiben ilyen létezik — kikutatása. Más szóval, a megfigyelt értékeket egyéb, belőlük számított, értékekkel igyekeznünk kell helyettesíteni, melyekből valami szabályszerűség kiolvasható. Ebben a fogalmazásban a probléma még igen határozatlan, s valóban ennek megfelelően, igen sok megoldás lehetséges is. Könyvünk szerzője, munkálkodása értelmében, a statisztikai törvényeknek elég tág keretet nyit; de ez még sem elég bő — mint ahogy látni fogjuk —, hogy éppen a biztosítási matematika tapasztalatai benne kényelmesen elférjenek. Az adott statisztikai számsorokat először *Quetelet* a *Gauss*-féle eloszlási függvénynek rendelte alá. Utóbb azonban kiderült, hogy ily módon sok esetben az adatok lényegesen megmásíthatnak. A fenti törvényt azért sokan csak mint első közelítést tekintették, mint egy sor első tagját, melynek további tagjai az előbbinek differenciáhányadosai (*Hermite*), más polynomok, vagy egyéb függvények. A fellépő coefficienseket a legkisebb négyzetek elvével vagy a momentumokéval lehet meghatározni. Az előbbi esetben jó szolgáltatokat teljesíthetnek a *Jordan*-féle függvények, melyeknek a szerző, megbocsáthatóan, bőséges helyet szentel. E vizsgálatainak jelentősége egyrészt a kifejtések könnyítésében, másrészt az interpoláció elméleténél is kidomborodik. Ide tartoznak azok az eljárások is, melyeket a biztosítási matematikában grafikai és mechanikai kiegyenlítésnek nevezünk, midőn nem törekszünk zárt formulára, hanem csak oly számsorra, mely sima menetű, de amellet a megfigyeléseket is reprodukálja. Ezen a helyen kellett volna legalább megemlíteni azokat az eljárásokat, amelyekkel a biztosítási matematika az analitikai kiegyenlítésnél helyettesíti a megfigyelt számadatokat. *Gomperz*—*Makeham* törvényét ma már nem tekintjük olyannak, mely úgy határozza meg a halandóság menetét, mint pl. *Newton* törvénye a bolygók járását, de azért mindenkép meglepő, hogy csak három konstans segítségével mily tökéletesen vagyunk képesek 40—50 számadatot megközelíteni; tudjuk pedig ezt tökéletesebben, mint a közölt eljárások bármelyike sokkal több konstans igénybevételével. Azonfelül a *Gomperz*—*Makeham* törvénynek gyakorlati fontossága is van: hiszen a legtöbb biztosítási számítás ezen alapszik, és sok közülök éppen a törvény saját szerkezeténél fogva végezhető el előnyösen. Ezzel szemben pl. a *Pearson*-féle biometrikus példáknál, ha már nagy nehezen találtunk közelítő függvényt, további lényeges következtetés ebből már nem vonható, — legfeljebb a görbét a számossági görbék rendszerének valamelyik osztályába sorozhattuk. Itt lehetett volna egyéb statisztikai törvények megemlítésének helye; ilyen a *Heym*- és *Böhm*-féle invalidizálási szabály, a *Pareto*-féle jövedelemeloszlás és egyebek.

Érdekes és a közgazdaságtan által még eléggé ki nem aknázott eljárásokat nyújt a korreláció elmélete, mellyel a következő fejezet foglalkozik. Itt arról van szó, hogy ugyanazt a statisztikai anyagot

egyidejűleg két különböző szempont, mondjuk tulajdonság, szerint csoportosítjuk; matematikailag fogalmazva: Z -t, mint X és Y függvényét állítjuk elő. A kérdés ilyen esetben az, hogy az egyik tulajdonság magával hozza-e a másikat, s ha igen, mily mértékben. Ilyen kérdés például a biztosítási matematika köréből, hogy van-e összefüggés halálozás és rokkantság között, vagy a belépési kor és a biztosítás tartama szerint csoportosított halálesetek között, stb. A teljes függés és a teljes függetlenség szélső esetei között még a részleges függés számtalan árnyalata lehetséges, melyeknek mértékét a korrelációs koefficiensek adják meg.

Végül az utolsó fejezet a kiválasztás elméletét tartalmazza, vagyis az u. n. stichpróbákkal kapcsolatos kérdéseket, melyeknek tárgyalásánál a korrelációs módszerekre van szükség. Eddig a könyv lényegében francia eredetijének magyar fordítása, minthogy azonban annak megjelenése óta a tudomány tovább haladt, az újabb eredmények ugyanezen fejezetben függelékek formájában mellélhetők.

A könyv tartalmának ezen vázlatából látnivaló, hogy igen bő és változatos anyagot ölel fel. A fent jelzett kisebb hiányokon kívül még két fejezetet szerettem volna benne látni. Az egyik a grafikai ábrázolásokat tartalmazta volna, a különböző diagrammákat, stereogrammákat, kartogrammákat, grafikonokat és azok elméletét. A másik a népesedési statisztikában fellépő sokaságokkal foglalkozott volna. Mindkét kérdés gyakorlati szempontból is fontos, de elméletileg, — különösen az utóbbi, — a matematikai statisztikának legélesebben átvizsgált területeihez tartozik. Igaz, a könyv címe nem ígéri a matematikai statisztika teljes rendszerét, s így nem lehet a szerzőnek szemrehányást tenni, ha az egyik probléma jobban megragadja figyelmét, mint a másik s ezért amannak bő tárgyalást szán, míg emezt teljesen elejti. Bizonyára számolnia is kellett az előirt terjedelemmel.

A tárgyalás módja világos, helyenként, ahol a szerzőnek sok és neki fontos mondanivalója akad, kissé szűkszavu. Sok tétel vagy képlet csak legvégső alakban található és a jóakaratu, és ügyes olvasó dolga, hogy a bizonyítást megszerkessze magának. Szerző ugyan azt írja előszavában, hogy „lehetőleg kevés előismeretet tételez fel, hogy minél nagyobb köröknek szolgálatot tehessen“. De ez a kevés előismeret *csak* kombinatorika, differenciál- és integrálszámítás, felsőbb algebra és függvénytan lévén, nem vagyok egészen bizonyos benne, hogy az olvasók köre valóban oly nagy lesz-e, mint amilyént e kétségkívül derék könyv megérdemel.

Sok oly probléma van, különösen a matematikai statisztika alkalmazásaiban, melyeknek nemcsak *egy* megoldása lehetséges. Ilyenkor van szükség az eredmények kritikai ismertetésére, nemcsak azok közlésére. Az olvasó így esetben azt szeretné tudni, hogy a megoldási módok közül melyik a helyesebb, vagy legalább is azt, hogy adott körülmények között melyik az, amelyik alkalmazandó. Ilyen utasítás a könyv több helyén hiányzik. Ha pl. arra a kérdésre, hogy bizonyos eseményt egymásután 1000-szer tapasztalva, mekkora valószínűséggel várható beállta az 1001-ik alkalommal? — a 18. lapon 1001:1002-vel, a 19. lapon pedig úgy erre a kérdésre 1:2-vel felel a könyv, — úgy legalább is kételkedve fogja az olvasó

a valószínűségtan ilyen homlokegyenest ellenkező eredményeit fogadni. Míg a különböző átlagok jogosultságát és egymáshoz való viszonyát igen szépen fejtegeti a szerző, addig a főproblémánál, a statisztikai adatok függvényyszerű előállításánál négy-ötfféle módszert is bemutat (*Hermite, Charlier, Thiele, Pearson Jordan* neveihez fűződöket, hogy csak a legfőbbeket említsem), — de azt hiszem, hogy adott esetben még a figyelmes olvasó sem tud választani ebben az „embarras de richesse”-ben. Hasonlóképpen nem lehet tudni, hogy a legkisebb négyzetek vagy a momentumok elve alkalmazandó-e adott esetben.

Végül még egy megjegyzést! Oly könyvről van szó, mely mint említettem, francia nyelven is megjelent. tehát a külföld szeme és bírálata elé jut. Az ilyen könyvben fokozott szükség van arra, hogy az, ami magyar tudósok kutatásának eredménye, belőle ki ne maradjon. Már pedig a szerzőnek igen érdemes saját vizsgálatait és Fejérnek egy, gyakorlatilag nem tulságosan jelentékeny, interpolációs tétele kivételével, más hazai dolgozatot nem találtam idézve. Pedig itt volnának, hogy csak egyet-kettőt említsek: *Körössy* standard-népessége és relatív index-számai, *Altenburger* kiegyenlítési dolgozatai, *Goldzieher* kriteriuma a *Gomperz—Makeham* formulához és a mediánról szóló munkája, — mindezeket a külföld elismerte s ismertetésük a könyv kereteibe be lett volna illeszthető.

Talán nagyon sok kifogást emeltem és talán tulszigoru voltam e könyv bírálatánál. De éppen ezek a kifogások mutatják, hogy ez nem olyan munka, melyet barátságos vállveregetéssel és olcsó dicséretekkel lehet elintézni, hanem ezt komoly, objektív kritika illeti meg. Oly könyv ez, melyet jogosan lehetett külföldre küldeni honi tudományunk képviseletére, megmutatni, hogy a francia Jordan, a kiváló analitikus, a német Jordan, az elsőrangú geodeta mellett van magyar Jordan is, a tudós statisztikus.

Sós Ernő.

Dr. Domány Gyula: A valutarendszerek elmélete. Budapest, 1928. 190. lap.

Mint a Magyar Közgazdasági Társaság kiadásában megjelenő „Közgazdasági Könyvtár” VII. kötete került a nyilvánosság elé. *Dr. Domány Gyula: „A valutarendszerek elmélete”* c. munkája. A könyv a háboru előtt kialakult valutarendszereket mutatja be, főképp a háboru alatt szerzett tapasztalatok megvilágításában és képet nyújt a háboruutáni fejlődésről, amelynek irányát e tapasztalatok kijelölték. Noha a fejlődés és a jelenlegi állapot áttekinthető és világos ismertetése magában véve is jelentőséget adna a műnek, szerző evvel nem elégszik meg, hanem egyéni nézeteinek nyilvánításával és a különböző rendszerek bírálatával sok tekintetben értékes támaszpontokat szolgáltat azok megítélésére.

Az első fejezetben, amely a pénznek, mint értékmérőnek kialakulását tárgyalja és az ércpénz, papírpénz és bankjegy fogalmaival kapcsolatos különböző problémákat elemzi, szerző a háboru alatt meglehetősen elterjedt újabb tanokkal szemben fenntartás nélkül az *aranyvaluta* hívének vallja magát és állásfoglalását a szerzett tapasztalatokkal meggyőzően indokolja. Nyilvánvalóvá lett, hogy egy ország valutáját és nemzetközi hitelét annál kevésbé lehet kitenni a káros befolyásoknak, minél kisebb mértékben távolodott el az arany-

alaptól. Nem téveszti azonban szem elől a tulzott aranygyűjtés káros következményeit és az Egyesült-Államok példáján szemléltetően mutatja be, hogy mekkora óvatosságot és önmegtartóztatást kell tanusítania a jegybanknak, ha meg akarja akadályozni azt, hogy a felhalmozódó arany a pénzforgalom terén és a közgazdaságban egészségtelen jelenségeknek válják forrásává.

Az egyes pénzelméletek tárgyalásánál különös érdeklődésre tarthat számot a *Knapp-féle elmélet*ről nyújtott összefoglalás és az arra tett megjegyzések. Szerző természetesen — kiinduló pontja alapján, amely az aranyvalutához köti — állást foglal a chartális elmélettel szemben, azonban annak elemzése nyomán rámutat arra, hogy Knapp felfogása, amennyiben az a pénzforgalom gyakorlati megoldására vonatkozik, nem áll olyan éles ellentétben az aranyvalutás felfogással, mint ahogyan azt felfogásának elméleti alapjaiból kiindulva gondolni lehetne. Knapp, amikor a pénzrendszerből az ércpénzt ki óhajtja kapcsolni, egy elméletileg tökéletes, ideális pénzrendszert kíván felépíteni, azonban maga hangsúlyozza azt, hogy a célszerűségi szempont az ércpénz mellett szól, mert az emberek előítéletének e tekintetben nagy jelentőséget kell tulajdonítani. Inkább Knapp követői és magyarázói voltak azok, akik felfogásának azt a szélsőséges jelleget megadták, amely az aranyvalutás felfogással szemben való távolságot szinte áthidalhatatlanná teszi.

A *pénz értékállandóságának biztosítására* szolgáló eszközök c. fejezetben vizsgálja, hogy az *aranypolitika*, *diszkontpolitika* és *devizapolitika* mennyiben képesek e feladatnak megfelelni. Meggyőzően fejti ki, hogy a devizapolitika e tekintetben mennyivel használhatóbb és célravezetőbb eszköznek bizonyul, mint a diszkontpolitika. Mig ugyanis ez utóbbinál a jegybank elhatározása a közgazdaság tevékenységének a menetét is döntően befolyásolja, a devizák vételénél és eladásánál rendszerint tisztán a valutavédelmi szempont lehet irányadó. Helyesebb tehát, ha a jegybank a valuta épségét elsősorban arany- és devizapolitikájának segítségével igyekszik megóvni s csak végső esetben folyamodik a kamatlábváltoztatáshoz és csak akkor, ha ez a gazdasági életben zavarokat nem idéz elő.

A *jelenlegi valutarendszerek* ismertetésével és bírálatával kapcsolatban hangsúlyozza azt, hogy a merev angol bankrendszer csak azért volt fenntartható, mert a készpénz- és fizetési forgalom óriási arányú kifejlődése a bankjegyek jelentőségét erősen a háttérbe szorította. A francia bankrendszer jellegzetes vonását az aranyprémium-politika adta meg. Általában azonban szerző kifejezetten a hányadfedezeti rendszer mellett foglal állást, mint amely legjobban biztosítja a gazdasági élet által megkívánt rugalmasságot. És ennek keretén belül is, legcélszerűbbnek tartja a *harmadfedezeti rendszert*, tekintettel a fennálló aranyinségre, amelynek enyhülésére számítani nem lehet.

A munkát a *nemzetközi valuta* megalkotására irányuló törekvésekkel kapcsolatban felmerült tervek tárgyalása és ezekre vonatkozó kritikai megjegyzések fejezik be. Találkozóan mutat rá szerző arra, hogy a nemzetközi clearing intézményének, illetőleg az azt lebonyolító nemzetközi jegybank felállításának igen nagy nehézsége az országok egymással szemben való bizalmatlansága, amelynél fogva a közös jegybank tartalékainak kezelésére bajos általánosan kielégítő megoldást találni. A jegybank-kartell létrehozásának aka-

dályát főképp az Angol Bank állásfoglalásában látja, amely szerint ilyen egyezményről csak tiszta státusú intézetek között lehet szó, azaz csakis az államoknak a jegybankoknál fennálló adósságai törlesztése után. A valutaközösségre vonatkozó tervek birálatánál abból indul ki, hogy minden ország valutapolitikájának különböző gazdasági és pénzügyi erőforrások szerint kell alakulnia. Egységes valutát tehát csakis egységes gazdasági területen lehetséges fenntartani, azaz ilyen tervek megvalósítása csak hasonló természetű kereskedelempolitikai megállapodásokkal egyidejűleg képzelhető.

Óvári Papp Zoltán.

Sir Robert Donald: The Tragedy of Trianon: Hungary's Appeal to Humanity. Viscount Rothermere előszavával. Thornton Butterworth Limited, London kiadása, 1928. 348 l.

Francis Deák: The Hungarian—Rumanian Land Dispute. A Study of Hungarian Property Rights in Transylvania Under the Treaty of Trianon. George W. Wickersham előszavával. Columbia University Press, New York kiadása, 1928. XIV + 272 l.

A magyar igazságnak a külfölddel való megismertetése egyaránt bir nemzeti, politikai és gazdasági jelentőséggel. Minden e tárgykörbe vágó munkát ezért örömmel kell üdvözölnünk. Sir Robert Donald jól ismeri a volt Osztrák-Magyar Monarchia területét és annak problémáit. Lord Rothermere akciójának megkezdése után, 1927 őszén újból beutazta a régi Magyarország területét és nyitott szemmel és az angol józanság éleslátásával vizsgálta meg az itteni viszonyokat. Ezen az uton szerzett tapasztalatairól számol be a jelen könyvben. Főként a csehek által annektált területek problémáit taglalja, megemlékezik azonban Erdély és Jugoszlávia részévé vált magyar területek sorsáról is. Meglepően jól tájékozott a legkülönbözőbb kérdésekben, minden állítását az adatok tömegével igazolja. Nem csupán az utódállamoknak a magyarságot elnyomó politikáját ismerteti, hanem szembeszáll azokkal a regékkel is, amelyeket ellenségeink a magyarság háboru előtti nemzetiségi politikájáról szeretnek költeni.

Deák Ferenc honfitársunk a magyar-román optánsper kérdését ismerteti a Nemzetek Szövetsége 1928 márciusi ülésén történetikig bezárólag. Alapos nemzetközi jogi tanulmánya, melynek értékét előszóban George W. Wickersham, az Egyesült Államok volt igazságügyminisztere és az American Law Institute elnöke, méltatja, az első teljes összefoglalása a vonatkozó anyagnak. A legfontosabb vonatkozó dokumentumokat a függelék szószerint közli. Ez a történeti ismertetés a kérdés nemzetközi jogi vonatkozásait is kimeríti. Deák a precedenseket is összeállította és azok is bizonyítják, hogy ebben a sok port felvert ügyben a jog és igazság a magyar álláspont mellett van.

Mindkét könyvet örömmel kell üdvözölnünk. Szerzőiknek hálának kell lennünk azért, hogy a külföldet objektív hangú művekkel próbálják a legégetőbb magyar problémák felől tájékoztatni. Sikerük csak az ilyen, minden propagandaiztól és frázistól mentes munkáknak lehet. Reméljük, hogy sokan fogják olvasni azokat. Sir

Robert Donald könyvét mindenkinek kézbe kell vennie, aki az utód-államok gazdasági és politikai helyzete felől óhajt tájékozódni. Deák Ferenc könyve pedig nem csupán a magyar-román optánsper története felől tájékozódni óhajtók számára nélkülözhetetlen, hanem egyúttal a nemzetközi jog minden érdeklődője számára is az.

Varga István.

Josef Sinz: Die Sanierung Ungarns. Weimar, 1928. 85 old.

A szerző jelen — először a berlini magyar intézet által kiadott *Ungarische Jahrbücher*-ben megjelent — munkájában a magyar gazdaságtörténetnek az 1923. évvel kezdődő szakát ismerteti. A háború szerencsétlen kimenetele és az azt követő rettenetes megrázkódtatások, melyeket elsősorban főleg a trianoni ugynevezett békeszerződés kegyetlen intézkedései okoztak, Magyarországot a teljes gazdasági összeomlás felé sodorták. A pénzügyek felbomlása és az azáltal előidézett infláció a megcsonkított ország megmaradt erejét is megsemmisítéssel fenyegették. A nagyhatalmak körében lassanként felderengő jobb belátás tette lehetővé a külföld segítségének igénybevételét az ugynevezett szanáláshoz, melyet azonban Magyarország majdnem teljesen önerejéből, a legsúlyosabb áldozatokkal hajtott végre.

Sinz igyekszik a fejlődés igen szép, anyagismeretre valló, objektív ismertetése mellett bizonyos általános megállapítások levonására és irányelvek kidolgozására is. Elsősorban magának a szanálásnak fogalmát akarja meghatározni, melyben ő a népjólét emelését látja és megállapítja azon feltételeket, melyek ezen cél elérése szempontjából elengedhetetlenek.

A munka felépítését a tárgy határozza meg: először a pénzérték stabilizálását, majd az államháztartás rendbehozatalának folyamatát tárgyalja, végül pedig a külkereskedelem problémáját és a magángazdaság helyzetét ismerteti szemléltető adatokkal. Különösen érdekesek fejtegetései az ország agrárjellege által meghatározott különleges helyzet, valamint a legnagyobb bajokat és gondokat okozó igen nagy tökehiány tekintetében.

Kár, hogy a magyar szanálás folyamatát nem hasonlítja össze a többi középeurópai államokéval, mert így igen érdekes összefüggéseket lehetett volna megállapítani és párhuzamokat lehetett volna vonni. S. csak bizonyos vonatkozásokban teszi azt és ott sem terjeszkedik bővebben ki a külföldről kiinduló „exogén“ behatásokra, melyek megcsonkított országunk gazdasági fejlődése tekintetében oly nagy fontossággal bírnak. Igen érdekes volna azonkívül a magyar gazdaság oly rendkívüli strukturaváltozásának részleteiből ismertetése, melyre S. szintén csak egyes példákat ragad ki (malomipar stb.). Elméleti megállapításai között is akad olyan, mely a mai tudományos felfogásnak nem igen felel meg. Itt különösen a pénzérték-stabilizálás meghatározására gondolunk, melyet Sinz egy reprezentatív áruval szemben való szilárd csereviszonylatban lát. Hogy egy ily meghatározás, ha elméletileg helyes is lenne, nem célszerű, azt nekünk nem kell bizonyítani. Ezen kisebb hiányosságok ellenére is a munka, mely gondos tanulmány eredménye, figyelemre méltó, különösen a mi számunkra, objektíven jóindulatu állásfoglalása miatt.

Balogh Tamás.

Folyóiratok szemléje.

BANK-ARCHIV.

Heft 17. Brink, Eugen: *Geh. Regierungsrat Dr. Friedrich Schwartz*: F. Schwartz a német reálhitel terén kiváló szakember volt. A cikk Sch. f. évi május 24-én történt elhunytá alkalmából életét és működését méltatja. — Hirschstein, Hans: *Churchills Gesetz und Peels Gesetz*: Az angol „Currency and Bank Notes Act 1928” c. törvényjavaslat részletes ismertetése és közgazdasági jelentőségének vázolója. — Bitter: *Gemeinnützigkeit kommunaler Banken im Sinne des Körperschaftsteuergesetzes*: F. Lilienthal-nak a Bank Archiv f. évi 15. füzetében közölt „Gemeinnützigkeit als Steuerbefreiungsgrund für kommunale Bankinstitute” című cikkének bírálata. Erre Lilienthal válasza. — Rüdel: *Die Börsenumsatzsteuer bei Metageschäften*. — Richter, Heinrich: *Der Schutz gegen missbräuchliche Verwendung beim Verrechnungsscheck*. — Lohe, Felix: *Ein verlorenes Absatzgebiet bei Hypothekenpfandbriefe*. — Birósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 18. Urbig, Franz: „*The Mythology of Reparations*”: Robert Crozier Long, aki 1920 óta mint a „The Economist” c. folyóirat kiküldött munkatársa Németországban tartózkodik, „The Mythology of Reparations” címen könyvet írt. A cikk e munkát behatóan ismerteti és bírálja. — Schulz-Kiesow, Paul: *Das langfristige Kreditproblem der mittleren Industrie*: A nagyobb ipari vállalatok számára nyújtandó hosszulejáratu hitelkérdésnek a németbirodalmi gazdasági viszonyok szempontjából való tárgyalása. — Breska, Herbert: *Das Zinsproblem der Auslosungsrechte*. — Reissner, Hanns: *Die „Völkerbundsanleihen*”: A tulajdonképpen u. n. népszövetségi kölcsönök, melyeket a Nemzetek Szövetségének támogatásával közép-, kelet- és déleurópai — részben a világháború után alakult — államoknak nyújtottak, a következők:

Kibocsátási év	Címlet	Névérték angol fontban
1923.	6%-os Osztrák államkölcsön	32,303.000
1924.	A magyar királyság állami kölcsöne	11,710.000
1924.	Görög menekültek 7%-os kölcsöne	12,300.000
1925.	Danzig szabadváros 7½%-os jelzálogkölcsöne	1,500.000
1926.	A bolgár királyság 7%-os telepítési kölcsöne	3,325.000
1927.	Az eszt köztársaság 7%-os bank- és valutareform kölcsöne	1,522.000
1927.	Danzig szabadváros 6½%-os dohánymonopol. kölcsöne	1,900.000
1928.	A görög kormány 6%-os stabilizációs kölcsöne	7,571.000
Összesen:		72,131.000

1928 tavaszán Portugália is azzal a kéréssel fordult a Nemzetek Szövetségéhez, hogy állami pénzszükségleteit u. n. népszövetségi kölcsön elnyerése útján fedezhesse. De a Nemzetek Szövetsége a portugál viszonyok beható vizsgálata után a kérést nem teljesítette. A bolgár kormány újabbán eleget tett a Nemzetek Szövetsége azon kívánságának, hogy a bolgár jegybank statútumait megváltoztassa és ez alapján újabb 4½ millió angol fontnyi második bolgár népszövetségi kölcsön kibocsátását készítik elő. A Nemzetek Szövetsége támogatásával kibocsátott külföldi kölcsönök, összesen 72.13 millió fontnyi összegéből a londoni piac 37.66 millió fontot (52.3%-ot), az európai kontinentális államok

együttvéve 19.98 millió fontot (27.7%-ot) jegyeztek, míg Amerika 14.49 millió fontot (20%-ot) nyújtott. A cikk a különféle népszövetségi kölcsönök kibocsátásának részleteit és felhasználásának céljait is ismerteti. — *Hauke Otto: Zur Tragweite des §. 7. des Aufwertungsgesetzes.* — Birósági döntvények.

Heft 19. *Sinteniz, Gustav: Wann fällt die Strafsteuer für Reichsmarkanleihen?* — *Bergmann, Karl: Zur Ordnung der Währung und der Staatsfinanzen in Frankreich:* A cikk a francia frank stabilizálásának előzményeit tárgyalja. A francia valuta és állampénzügyek rendezésére irányuló törekvések részletes méltatása során főleg Poincaré-nak a téren szerzett nagy érdemeit emeli ki. — *Kullmann, W.: Die Verwirklichung des Aufwertungsanspruchs durch zu späte Geltendmachung.* — *Kerschagl, Richard: Die Bilanzen der Wiener Grossbanken pro 1927* Szerző a négy bécsi nagybank: az Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, az Allgemeine Österreichische Boden-Credit-Anstalt, a Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft és a Wiener Bankverein 1927 december 31-i mérlegtételeit az 1925. és 1926. évvégi mérlegtételekkel összehasonlítva ismerteti. Rámutat arra, hogy az osztrák bankok tőkeereje a legutóbbi fuziók következtében lényegesen megnőtt. A bécsi nagybankok mérlegtételeinek vizsgálatából a szóbanforgó pénzintézetek növekvő liquiditása tűnik ki. A bécsi nagybankok részvényeinek 1927. évi effektív rentabilitása 6—6½% között mozgott. — *Tornier, Kurt: Private Hypothekenbanken und Wohnungsneubau* — *Simon, H.: Das amerikanische Freigabegesetz:* Szerző hasonló című cikkének (l. Bank-Archiv XXVII. évfolyam 13. füzet) kiegészítése és helyreigazítása. — *Chiffre-Inserat als Werbemittel für Geldgeschäfte:* A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbe a napilapok apróhirdetési útján kamatoztatásra kicsalt betétekkel való visszaélések ügyében a porosz kereskedelmi és iparügyi miniszterhez f. évi februárjában beadványt intézett, melyet a Bank-Archiv ez évi 15. füzetében ismertetett. E tárgyban a Verein Deutscher Zeitungsverleger hivatalos organumában „Anzeigen als Werbemittel gewerbmässiger Geldvermittler und Finanzierungsgeschäfte“ cikkében álláspontját kifejtette. A Bank-Archiv jelen száma e cikket egész terjedelmében közli. — Birósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 20. *Koepfel, Wilhelm: Die Rechtsprechung des Reichsfinanzhofs zur Steuerverordnung über Goldbilanzen.* — *Boesebeck, Ernst: Abrechnung zwischen Bankier und Kunden über Londoner Vorkriegsdepots* — *Heichen, Arthur: Die unsichtbaren Posten der amerikanischen Zahlungsbilanz:* A cikk az Északamerikai Egyesült-Államok legújabb hivatalosan közzétett 1927. évi fizetési mérlegének egyes tételeit bírálja. Szerző főleg az amerikai turistáknak európai és levantei kiadásaira vonatkozó becsléseket találja túlzottnak. Az amerikai Department of Commerce legutóbbi jelentése szerint az amerikai turisták európai és levantei kiadásai 1927. évben összesen 349 millió dollárra rugtak, melyből

Franciaországra	190 millió dollár
Angliára és Írországra	49 „ „
Olaszországra	31 „ „
Németországra	20 „ „
Svájcra	15 „ „
Belgiumra	10 „ „
Lengyelországra	6 „ „
Görögországra	1 „ „ jutott.

A cikk szerint az amerikai idegenforgalmi statisztikában a társasutazások mérsékeltebb kiadásai nincsenek kellően tekintetbe véve. — Birósági döntvények.

Schmollers Jahrbuch.

52 Jahrgang. Zweites Heft. April. 1928.

Erwin v. Beckerath: Idee und Wirklichkeit im Faschismus. A fascizmusnak mint politikai valóságnak ismertetése annak körvonalozásával, hogy melyek azok az eltérések, amelyek a gyakorlatot a valóságtól megkülönböztetik, mert, kétségtelen, hogy a népösszességet magában foglaló korporatív államnak, amely a termelésnek és a társadalmi békének legmagasabb mértékét biztosítja, s amely a király által szabadon megválasztott végrehajtó hatalom által igazgattatik — az ideálképe a fascista valóságban nem tükröződik vissza. Élénk bizonyíték ez ellen a fascista taktika, amely minden választás formálissá tételével fait accompli-k megteremtésével kormányoz s azt a helyzetet igyekszik azután jogilag fixirozni. *Dr. Ludwig Stephinger: Methodik der Volkswirtschaftslehre.* Szerző a különböző módszerek vizsgálata után arra az eredményre jut, hogy egyetlen módszertani elv sem követelhet abszolút érvényességét, mert az ilyen kísérletekből csak a szükségtelen „izmus”-ok származnak. A tapasztalati és a történeti módszerek szükségesek és hasznosak, de empirizmus és historizmus tulzások. Másfelől azonban egy ilyen „izmus” leküzdésének nem szabad a módszertani elv elvetéséhez vezetni, mert a módszertani elvek a gyakorlatban nem általánosan és nem egyenlő mértékben érvényesülnek és a maguk helyén alkalmazva mindenik értékes szolgálatot tesz. *Franz Oppenheimer: Theorie des Ertrages.* Welter Weddingen hasonló című, lényegében semmi újat nem jelentő könyvének bírálata, melynek végén a bíráló a gyakran meddőnek látszó elméleti viták helyett a konkrét tények elemzésére hív fel, példának idézve az „eherne Lohngesetz”-cel ellentétben álló amerikai munkabérvízszyonyokat. *Hans Stähle: Das Beobachtungsverfahren der wirtschaftlichen Wechselagen des Harvard University Committee on Economic Research.* Nevezett intézet konjunkturakutatói módszerének ismertetése és ugy elméleti, mint gyakorlati szempontból való bírálata. — *Jens Jessen: Der Kampf um die Herrschaft über den Gefrier- und Kühlfleischmarkt.* Az északamerikai hústrust működésének ismertetése, kapcsolatban az argentinai hús-kiviteli piacért az angol húsérdekeltséggel vívott küzdelem leírásával. A világ huskereskedelmi érdekeltségének összefogása és a monopolisztikus helyzet elérésére irányuló törekvések vázolása. *E. Horneffer: Reichsverfassung und Städtetag.*

52. Jahrgang. Drittes Heft. Juni 1928.

Fritz Kern: Vom Herrenstaat zum Wohlfahrtsaat. Ezen egyetemi ünnepi beszédben szerző rövid vázlatát adja a társasági alapon álló őállamnak, a hódítás eredményeképpen jelentkező „Herrenstaat”-nak és a kialakulóban levő népjóléti államnak. A „Herrenstaat” mindent az uralkodó osztály szempontjából ítél meg, és mindig osztály vagy párturalmat tételez fel. A jóléti állam mindent az összesség szempontjából tekint és feltétele, az államformára való tekintet nélkül, — a teljes és tiszta demokrácia lenne. Az eddigi gyakorlati eredmények ugyan messze állanak az ideáltól, de a megvalósítás a tendencia ismerete mellett a politikai művészet feladata. *Hans Jürgen Seraphim: Geistige u. ökonomische Grundlagen des Bolschevismus.* A bolsevizmus más volt, mint elméleti módszer és más volt, mint társadalomgazdasági gyakorlat. A gyakorlatnak az elmélettől eltérő módosítását a forradalom taktikája kényszerítette ki. Ismerteti az orosz forradalmi mozgalmak szellemi rugóit és mozgatóit, és a régi Oroszország socialismusát, hogy a szellemi háttérét megrajzolja, majd az agrárforradalmak gazdasági indító okait, amelyek megint teljesen elütöttek a városi proletárforradalmak socialis és gazdasági indító okaitól. A forradalmi okok ezen különbözősége kívánta meg egy külön forradalmi taktika kiépítését,

amely a maga valóságában a marxizmus oroszországi formájához, a leninizmushoz vezetett. — *F. W. Bruck: Zur reform des Bildungswesens der Juristen und Volkswirte.* — *Arnold Bergsträsser: Landwirtschaft und Agrarkrise in Frankreich.* Franciaország mezőgazdasági termelésének ismertetése a francia agrárpolitika rövid összefoglalása mellett. A világszerte jelentkező agrárkrízis okai közül Franciaországban is a befektetett mezőgazdasági tőke csekély rentabilitása és a súlyos adóterhek szerepelnek első helyen. Alapos és érdekes összefoglalás. *H. L. Stoltenberg: Ein Ausschuss für Begriff und Namenforschung auf dem Gebiet der Soziologie.* Indítvány egy bizottság kiküldésére, amely a sociologia terén egységes név- és fogalommeghatározásokat vezessen be. A javaslatot a német „Soziologentag” alkalmával tárgyalnák le és annak határozatait az ezen összejövetelek tagjai fogadnák el és egységesen használnák. *Herbert v. Beckerath: Neuere Industrieliteratur.*

R. L.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

128. Band. Fünftes Heft. Mai 1928.

Richard Strigl: Änderungen in den Daten der Wirtschaft. Kutatások a gazdasági elmélet gyakorlati alkalmazásáról. E téren a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy az elmélet egy statikus gazdaságot tételez fel, vagyis egy olyan helyzetet, amelyben szabályos időközben mindig ugyanaz az esemény történik. Elméletileg a helyzet az, hogy az egyes gazdasági alanyok meghatározott készlettel rendelkeznek, amelyeket, — mivel szükségleteik is változatlanok — ugyanazon módon használnak fel, úgyhogy minden egyes gazdasági alany minden gazdasági periódusban ugyanazon jövedelemmel bír, mint az előző periódusban. Egy ilyen elméleti feltevés tehát az adatok állandóságát tételezi fel, holott az adatok tényleg változnak. Ezek a változások exogenek, ha okuk a gazdasági elmélet határain kívül található, endogenek, ha az okok a gazdasági elmélet határain belül fekszenek. Tehát egy elméleti gondolatmenet alkalmazásánál mindig fel kell tételezni az adatváltozások közbelépését, és ki kell kutatni ezen változások okait. *Emanuel Hugo Vogel: Die Theorie des volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und ihre Fortbildung durch eine evolutionäre Konjunkturtheorie. (III. Folytatás.)* Az evolutionaris konjunktúra elmélet feladatának és lényeges tartalmának fejtegetése. Meggyőződése szerint a gazdaság, mint a szellemileg magasabb célok számára való eszközbeszerzés, és a szellemi tökéletesedés a fejlődésben csaknem egyenlő menetet kell, hogy tartsanak és legmagasabbfokú szellemi kifejlődés feltételezi a legmagasabbfokú gazdasági fejlődést. A fázisváltozás lényegében egyfelől a haszon elkülönítése és emelkedése közötti, másfelől ugyanannak kiegyenlítődése közötti változás. Tárgyalja továbbá a konjunktúra-prognózisnak és a gazdaság-symptomatikának okait és alapjait és ismerteti azokat az eredményeket, amelyek a pénz- és áruforgalom, továbbá az árprobléma terén a konjunkturakutatás folytán megállapíthatók. *Charlotte Leubuscher: Die wirtschaftliche Reformprogramm der britischen Liberalen.* — *Robert Glücksmann: Das deutsche Gast- und Schankwirtschaftsgewerbe nach der Zählung von 1925.*

128. Band. Sechstes Heft. Juni 1928.

Lilly Katser: Die Frage der Zurechnung in der deutschen Volkswirtschaftslehre. Tantörténeti rövid összefoglalás után felsorolja és ismerteti az elmélet főképviseelőinek, Mengernek, Wiesernek, Böhm-Bawkernek, és az elmélet főellenzőinek, Conradnak, Casselnek, Liebmannel az álláspontját. Az universalistikus felfogásban, Spannal a hozzászámítási elmélet és a teljesítmény nagyságelmélet összeesnek, vagyis ő a teljesítménynagyságot a gazdaság egészének összefüggésé-

ből akarja megmagyarázni. Tehát míg az elmélet ellenzői az elméletet helyes ártannal helyettesíthetőnek vélik, addig Spann az ártant akarja hozzászámítástannal helyettesíteni. — *Emanuel Hugo Vogel: Die Theorie des volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und ihre Fortbildung durch eine evolutionäre Konjunkturtheorie.* Folytatás és befejezés. A fejlődési elmélet igazolása a konjunkturakutatás eredményeiből és ennek következményei a nemzetgazdasági mozgalmi jelenségek methodikus ábrázolására. *Eduard Wittleke: Die Ideenwelt des deutschen Syndikalismus.*

129. Band. Erstes Heft. Juli 1928.

Josef Back: Zum Verhältnis der neueren Wirtschaftstheorie zur Psychologie. A nemzetgazdaságtan állásfogalalása a pszichológiával szemben az utolsó évtizedekben lényegesen megváltozott. A 80-as és 90-es években úgy a teoretikusok, mint a historikusok általában a gazdasági jelenségek lélektani megvilágítását kívánták, míg manapság a lélektant, mint nemzetgazdasági alaptudományt, teljesen elhárítják. E tekintetben az egész német gazdaságtudomány egy véleményen van. Szerző is azon a véleményen van, hogy a gazdaságtan lélektani megalapozása csupán a gazdasági cselekmények kiindulópontjának, eredetének meghatározásánál foglalhat helyet, mert a gazdasági feltételeket csak meg kell állapítani, de a gazdasági meghatározásokat eredetükig nyomozni kell. A gazdaság igazi eredetének meghatározására felette fontos, hogy a nemzetgazdaságtan megismerési tárgyát világosan felismerjük és pontosan körülhatároljuk. Azonban a nemzetgazdaságtan megismerési és megmagyarázási alapja nem pszichológiát, hanem a gyakorlati gazdasági értelemről szóló tant követel meg. *Jens Jessen: Das Agrarproblem in Argentinien.*

129. Band. Zweites Heft. August 1928.

Jens Jessen: Das Agrarproblem in Argentinien. — *Fritz Karl Mann: Die intermediären Finanzgewalten und ihr Einfluss auf Deutschlands finanzielle Belastung.* Az állam részéről jövő finaciális megterhelés fogalma szakemberek előtt mindig a legnehezebben körülhatárolható fogalmak egyike volt. Eltekintve a régebbi vitás kérdésektől (illeték, tarifapolitika), kétségtelén, hogy a finaciális megterhelés fogalmát tovább ki lehet és ki kell terjeszteni. Első lökést ebben az irányban az inflációs pénzpoltika adta meg, mert kétségtelen, hogy a pénz vásárló erejének fogyatkozása egy újabb rejtett finaciális megterhelést jelentett. Ez irányban kutatva, és feltéve, hogy minden költségvetési követel tételnek megvan a maga tartozik ellentétele is, szerző három olyan újabb cimét talált, amelyek titkos megterhelést jelentenek. 1. Gyakran beszélünk állami bevételekről és nyereségekről, amelyek a pénzürték és érme nyereség címen szerepelnek a költségvetésben, ezen bevételek ellentétele rejtett adózás kell hogy legyen. 2. A jóvátételi költségvetésnél másik ilyen segédkinestár a jóvátételi felügyelő, akinek az állam által teljesített fizetésekön kívül az ipar és az államvasutak által eredetben teljesített ingyenszolgáltatások állanak rendelkezésére. 3. Míg a pénzürtékpoltikai és jóvátételpoltikai szükséglet a háboru utáni idők termékei, addig a socialis költségvetés már a császárság idején is fennállt. Ha most ezen három segédfiskus részére teljesített adózás figyelembevételével vizsgáljuk Németország fiscalis megterhelését 1913-ban és 1925-ben, a következő eredményt látjuk millió márkában:

	1913-ban	1925-ben
A. Közvetlen fiscalis megterhelés:		
Összes birodalmi, országos és községi adóteher	4059.00	10.560.-
B. Közvetett fiscalis megterhelés:		
1. pénzpoltikai megterhelés	—	95.6
2. jóvátételi politikai megter- helés	—	458.9
3. socialpolitikai megterhelés	1312.70	2847.6
Összesen:	5317.7	13.962.1

Vagyis amellett, hogy a közvetlen fiscalis megterhelés a békeviszonyokhoz képest több mint kétszeresére emelkedett, a közvetett fiscalis megterhelés az összmegterhelést még külön 32%-kal növelte.

R. L.

The American Economic Review.

XVIII. kötet, 2. szám, 1928 június.

Harry M. Cassidy. *Emergence of Free Labor Contract in England*. A szabad munka szerződés angolországi kifejlődését írja le. — James G. Smith: *Measurement of Time Valuation*. Ez a tanulmány induktív bizonyítékát kívánja adni a tőkekamat időértékelési elmélete helyességének. Statisztikai eljárásokkal analizált árindex-sorokat, a következő három feltevés alapján: a) Ha a tőkekamat időértékelési elmélete helyes, úgy a tanulmányban analizált ár adatok az időértékelésnek uralkodó mértéke felől tájékoztatnak; b) Ha az időértékelésnek ez a mértéke megegyezik a kötvények hozamával, úgy jogosult az a feltevés, hogy a tőkekamat időértékelési elmélete helyes; c) De ez az utóbbi feltevés csak akkor jogosult, ha nem akad más elmélet, mely az ár adatok magatartását meg tudja magyarázni. Utóbbi esetben ugyanis újabb vizsgálat döntheti el, melyik elmélet tekinthető helyesnek. — J. W. Macmillan: *Minimum Wage Administration*. Amellett kardoskodik, hogy a minimális bért nem szabad magasra megszabni s hogy az iparágak, de a földrajzi helyzet különbségeivel is számolni kell. — John D. Black: *Progress of Farm Relief*. Az amerikai mezőgazdaság helyzete régóta nem kielégítő. Nagy politikai súlyuk következtében számos intézkedés történik érdekükben. Ez a cikk ezeknek a történetét állította össze, 1918—1928. időszakra nézve.

V. I.

Bibliografia a kettős adóztatás kérdésével foglalkozó tanulmányokról.

- Schanz*: Die Doppelbesteuerung. Finanz-Archiv, Bd. XL. S. 353, 1894.
- Fischer, Julius*: Die Doppelbesteuerung in Staat und Gemeinde. Berlin, 1909.
- Kramer, Hugo*: Die Einkommen- und Vermögensbesteuerung der Ausländer u. Forensen in Preussen-Sachsen-Oldenburg, Württemberg-Baden-Hessen. Berlin, 1909.
- International Chamber of Commerce*: (1-st Congress, London, June to July 1921). Double Taxation. Part. I. Report of Select Committee of the chamber (Brochure II.). — Double Taxation, Part. II. Special Report by the British National Committee (Brochure 12). — Double Taxation-Raport submitted by Swedish National Committee. — I. Situation économique. II. *Doubles impôts*. III. Reconstruction des régions dévastées. — Rapports présentés par le Comité national néerlandais. — Compte-Rendu du Congrès (*Double Impôts*. 28 juni p. 54.). Brochure 18.
- Clavier, Ch.*: Les doubles impositions et l'évasion fiscale. Revue Economique internationale (Bruxelles). Vol. III. Sep. 1923, p. 479.
- Kiernan, T. J.*: Double Income Taxation. Chapter in „k. Study in National Finance”. 29. old. London, 1923.
- Picard, Roger*: Les doubles impositions au point de vue international. „Revue Economique Internationale” (Bruxelles), Vol. I. 1923., 116. old.
- Dall'oglio, S.*: Les doubles impôts dans la législation fiscale italienne. Revue Economique Internationale, Bruxelles, Vol. I., 1923, 128. old.
- Deutsch, Siegmund*: Der Steuervertrag mit der Tschecho-Slowakei und das internationale Steuerrecht. Mitteilungen des Verbandes österreichischer Banken und Bankiers. Band 5, 81. old.
- Jèze, Gaston*: L'immunité fiscale des titres de la Dette Publique. Revue de Science et de législation financière, Vol. XXI., 3. és 4. szám, 1923, továbbá Vol. XXII., No. 1, 1924.
- Dorn, Herbert*: Internationales Finanzrecht und internationale Doppelbesteuerung. Deutsche Juristenzeitung, Bd. XXIX., 1924., 682. old.
- W. H. Coates, L. L. B., B. Sc.*: League of Nations Report on Double Taxation. Journal of the Royal Statistical Society. January, 1924.
- Szerző megnevezése nélkül*: Double Taxation. Belgium's attitude. The Statist. London, 1924., aug. 30.
- Picard, Roger*: Le problème des doubles impôts devant la Société des Nations et la chambre de Commerce internationale. Journal du Droit International Paris, 1925 janvier-février, 40. old.
- Picard, Roger*: La question des doubles impôts. Revue économique internationale. Bruxelles, 1925 avril-juin, 586. old.
- Szerző megnevezése nélkül*: Double Taxation and Tax. Evasion. The Economist, London, 1925 május 30.
- Dorn, Herbert*: Welche Grundsätze empfehlen sich für das internationale Vertragsrecht zur Vermeidung internationaler Doppelbesteuerung bei Einzelpersonen und Körperschaften, insbesondere bei gewerblichen Betrieben? Sonderabdruck aus den Verhandlungen des 33. Deutschen Juristentags. 1925.
- Dorn, Herbert*: Die internationale Doppelbesteuerung und ihre Milderung durch die Nachkriegsabkommen Deutschlands. Steuer und Wirtschaft 1925, 1038. old.
- Hensel, Dr. A.*: Die Doppelbesteuerung im gegenwärtigen Steuersystem. Deu-

- tsche Wirtschaftszeitung, 1926 jun. 24. 571—74. old.
- Carrol, M. B.*: French taxation of stocks and bonds of foreign companies. Commerce reports No. 30, 1926 julius 26, 238—239. old.
- Julliard, Robert*: Conférence prononcée à la Journée des Banquiers 11—12. septembre 1926, à Rheinfelden sur „la Double Imposition et les moyens d'y remédier”. Bulletin économique et financier du Comptoir d'Escompte de Genève, 1926 sept.
- Carrol, M. B.*: Trading methods and taxation in Hungary. Commerce reports 1920 sept. 6. 620—622. old.
- Carrol, M. B.*: Taxation of American business in Germany. Commerce reports, 1926 okt. 18., 140—142. old.
- May, G. O.*: Double Taxation. Foreign Affairs (U. S. A.). 1926 okt., 69—79. old.
- Dorn, Herbert*: Der deutsch-italienische Doppelbesteuerungsvertrag. Steuer und Wirtschaft. 1926, 98. old.
- v. Egeberg*: Artikel „Doppelbesteuerung im Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 4. Auflage. 1920.” Ugyanott adatok a korábbi irodalomról.
- Carrol, M. B.*: Methods of doing business in Germany Commerce Reports. 1926 okt. 11., 76—78. old.
- Carrol, M. B.*: Revised system of taxation in Italy. Commerce reports, 1926 nov. 29, 543—545. old.
- Carrol, M. B.*: Tax relief for international trade sought. Commerce Reports. 1926 dec. 20, 728. old.
- Dr. Dorn H.*: Das Recht der internationalen Doppelbesteuerung. Vierteljahresschrift für Steuer- und Finanzrecht. 1927, 189. old.
- Dr. Scholtz, E.*: Die Doppelbesteuerung als Folge und Hemmschuh weltwirtschaftlichen Verkehrs. Wirtschaftliche Nachrichten für Rhein und Ruhr. 1927 március 12, április 14, április 15.
- Dr. Koppe, J.*: Doppelbesteuerungsfragen auf der Stockholmer Tagung der Internationalen Handelskammer. Deutsche Wirtschaftszeitung. 1927. aug. 18, 771—772. old.
- Carrol, M. B.*: British Finance Act of 1927 makes radical changes in Tax System. Commerce Reports. 1927 aug. 29, 521. old.
- Carrol, M. B.*: De practiijk inzake bubbele belastingen. Economisch-statistische berichten. 1927 szept. 7, 782. old.
- Stadler, Franz*: Die internationale Doppelbesteuerung. Fribourg (Schweiz), 1927. Doktori értekezés.
- Bisschop, M. R.*: Belasting van Nederlanders in den vreemde. Economisch-statistische Berichten. 1928 január 11, 22—24. old.
- Henrici, H.*: Zur internationalen Doppelbesteuerung. Schweizerische Blätter für Handel und Industrie. 1928 január 30. 17—19. old.
- Carrol, M. B.*: Double taxation relief-discussion of conventions drafted at international conference of experts 1927, and other measures. U. S. Trade information Bulletin No. 523, 1928 January. 1—31. old.
- Campert, René*: La double imposition sur le terrain international. Schweizerische Blätter für Handel und Industrie. 1928 febr. 15.
- Fasolis, Giovanni*: La doppia Imposizione — La legislazione fiscale italiana relativa alla doppia Imposizione. Bulletin de l'Institut intermédiaire international. 1920 juillet—oct.
- Whittingham, E. R.*: Double Taxation in the United States. Bulletin de l'Institut intermédiaire international. 1921 jan.
- Willan, W. E. and Hole, F.*: Dual Taxation in the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Bulletin de l'Institut intermédiaire international. 1921. juillet—1922 avril.
- Qualul, Prof. William*: Les doubles impositions en France. 1921 juillet—1922 avril, Bulletin de l'Institut intermédiaire international.

Ze'ovich László.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi május-június hónapokban.

Magyarország gazdasági helyzetében a jelentési időszakban számottevő lényegesebb változás nem történt. Kereskedelmi mérlegünk alakulása még mindig kedvezőtlen, a magángazdaság helyzete szintén sok kívánnivalót hagy maga után, de az egyre kedvezőbbnek mutatózó terméskilátás hatása alatt kedvezőbb hangulat kezd érvényre jutni. A legújabbban tető alá hozott szociális intézmények és a földbirtokreform pénzügyi részének megoldása kétségtelenül haladásnak tekinthető, de végeredményében úgy kereskedelmi mérlegünk passzivitása, mint szociális nehézségeink, újból csak azt dokumentálják, hogy a szűkre kényszerített államterületen belül egészséges gazdasági élet kifejlesztése még a legnagyobb áldozatkészség és munka árán sem lehetséges.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat májusra 33 millió pengő hiányt, júniusban pedig 1.5 millió pengő többletet vett számításba, az előző év ugyanezen hónapjainak 1.5 millió pengő hiányával, illetve 5.2 millió pengő többletével szemben. A kiadások előirányzata úgy májusban, mint júniusban jelentékenyen magasabb az előző évi előirányzatnál s a bevételek is némivel magasabban irányoztattak elő. A bevételek előirányzata a tapasztalati adatok alapján ugyan, de a szokott óvatossággal irányoztatott elő, míg a kiadásoknál a következő rendkívüli tételek szerepelnek.

	május	június
békeszerződési terhek	30.00 P	1,842.345 P
dohányvásárlás	4,000.000 P	— P
francia-magyar háborúelőtti tartozások	—	442.000 P
betegápolási költségek	5,700.000 P	—
Relief-kölcsön	—	167.000 P
Duna-Száva-Adria kötvény alapja	—	864.000 P
végkielégítések	40.000 P	40.000 P

Az államháztartás május-júniusi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőkben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
május	1	2	3	4	5
június	83·1	79·8	84·2	+ 1·1	+ 4·4
	67·5	69—	81·4	+13·9	+12·4

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ideértve a nem állami számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált tételeit is, az előirányzatnál májusban 4.4 millió pengővel, júniusban 12.4 millió pengővel többlet

tett ki. Az elmúlt hónapokkal szemben ismét lényegesen emelkedett az előirányzaton felüli bevétel és ismét jelentékeny bevételi felesleg mutatkozik. Ezen költségvetési év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege egyes hónapok szerint a következő:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
július	+ 7.4	+ 1.7
augusztus	+ 2.9	+ 3.0
szeptember	+ 17.2	+ 15.8
október	+ 7.1	+ 18.5
november	+ 13.8	+ 15.5
december	+ 18.8	+ 21.5
január	+ 16.9	+ 13.1
február	+ 1.3	+ 5.7
március	— 1.2	— 5.8
április	+ 0.2	— 5.2
május	+ 4.4	+ 1.1
június	+ 12.4	+ 13.9
összesen :	+ 101.2	+ 95.4

Vagyis a költségvetési év folyamán az előirányzott 5.8 millió pengő hiánnyal szemben 95.4 millió pengő bevételi felesleg mutatkozik, ami az összes előirányzott bevételeknek (859.6 millió pengő) több mint 11%-át teszi ki. A bevételek előirányzaton felüli része főleg a vámjüvedékből, illetékekből, forgalmiadókból, fogyasztási adókból és dohányjüvedékből alakult ki, de nincs egyetlen oly költségvetési főcím sem, ahol ne mutatkoznék bevételi többlet.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását május-június hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	május	június
	millió pengő	
vámjüvedék	11.04	10.82
dohányjüvedék (brutto) ...	13.49	15.06
cukoradó	3.99	2.95
sójjüvedék (netto)	1.00	0.99
összesen	29.52	29.82
különbség az előirányzattal szemben	+ 1.83	+ 2.33

Az egyes számlák közül júniusban a sójjüvedék nem érte el az előirányzott bevételt, egyébként májusban és júniusban az összes többi számlák előirányzaton felüli magasságot értek el. Mindkét hónapban a dohányjüvedék mutatta fel úgy a legnagyobb abszolút bevételt, mint a legnagyobb bevételi felesleget is és a vámjüvedék mindkét vonatkozásban második helyre szorult.

A népszövetségi kölcsönszámlák álladéka május végén 44.62 millió pengőt, június végén pedig 44.47 millió pengőt tett ki. Az 1927/28. költségvetési évre felszabadított 58 millió pengőből májusban 0.4 millió pengő, júniusban további 0.2 millió pengő, összesen 53.4 millió pengő vétetett igénybe.

Az Olaszországgal már régebben folyamatba tett tarifális kereskedelmi szerződési tárgyalások, valamint az Esztországgal, Japánnal, Portugáliával és Svédországgal a maximális kedvezményt biztosító kereskedelmi egyezmények megkötésére irányuló tárgyalások tovább folytattak.

Az Albániával 1927 november 4-én aláírt s legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító kereskedelmi egyezmény június hó 10-én életbe lépett.

Az Ausztriával kötött újabb (második) tarifális pótegyezmény június 14-én aláíratott.

Az 1928/29. évben megvalósítandó beruházások programját a kormány külön törvényjavaslatba foglalva, 1928 június 15-én terjesztette az országgyűlés elé. A törvényjavaslatot az országgyűlés mindkét háza elfogadta s annak legfontosabb tételeit előző krónikánkban közöltük. A törvényjavaslatban foglalt beruházások összege 129.3 millió pengőt tesz ki, amely összegből 90 millió pengő a bevételi feleslegekből nyer fedezetet, a fennmaradó 39.3 millió pengő pedig a népszövetségi kölcsön még hátralevő részletének felhasználása folytán áll rendelkezésre.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma májusban, az előző hónaphoz képest 15%-kal emelkedett, míg júniusban, az előző hónaphoz képest 6.8%-kal csökkent, de végeredményében még júniusban is nagyobb volt az új fizetéseképtelenségek száma, mint áprilisban. Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha a passzívák összegét vesszük tekintetbe, mert az májusban és júniusban is újabb emelkedést mutat, sőt júniusban az új fizetéseképtelenségek passzíváinak összege több mint kétszerese volt az áprilisinak. Májusban egy új fizetéseképtelenségre átlag 50.000 pengő, júniusban 68.000 pengő passziva esett.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján, következő tájékoztatást nyújt a május és június hónapokban bejelentett újabb fizetéseképtelenségi esetekről:

	májusban	júniusban
újabb fizetéseképtelenségi eset volt ...	176	164
ebből csőd ...	30	16
magánegyezség és kényszeregyezés ...	146	148
aktívák összege ...	5,295.772	6,250.859 pengő
passzívák összege ...	9,263.534	11,248.040 „

Az összes fizetéseképtelenségekből Budapestre esett májusban 47, 3 millió pengő aktívával és 5.1 millió pengő passzívával, júniusban 61, 4.5 millió pengő aktívával és 8.1 millió pengő passzívával, vagyis Budapest, ha számszerint kevésbé volt is érdekelve, mint a vidék, anyagilag annál nagyobb részt vett ki a passzívákból.

A kényszeregyezések megoszlása egyes szakmák szerint a következő volt:

	május		június	
	esetek száma	passzívák összege	esetek száma	passzívák összege
mezőgazdaság ---	—	—	1	189.000 P
ipar ---	12	1,867.900 P	12	2,777.100 P
kereskedelem ---	134	7,395.800 P	134	8,209.200 P
egyéb ---	—	—	1	72.700 P

Az egyes szakmák közül leginkább érdekelve volt a kereskedelem s ennek egyes ágai közül is főleg a textilkereskedelem, amelyre májusban 84, júniusban 88 kényszeregyezés esett, mindkét hónapban 6 millió pengő körüli passzívával.

A lebonyolított fizetéseképtelenségi esetek száma májusban 108 volt, 3.7 millió pengő aktívával és 6.3 millió pengő passzívával, júniusban 83, 2.2 millió pengő aktívával és 4.1 millió pengő passzívával.

A fizetéseképtelenségi esetek hullámlása az 1927 augusztusi mélypont óta a következő:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege pengőben
1927 augusztus	49	0.91	1.72
1927 szeptember	60	0.95	1.82
1927 október	83	1.83	3.22
1927 november	88	2.46	3.81
1927 december	134	4.42	8.10
1928 január	180	10.54	15.86
1928 február	156	6.18	9.49
1928 március	171	6.07	9.86
1928 április	153	2.91	5.04
1928 május	176	5.29	6.25
1928 június	164	9.26	11.24

A felvett változások száma és az óvatolt váltók összege a központi statisztikai hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték
1928 január	10.062	7,814.254 pengő
1928 február	9.243	6,949.589 „
1928 március	9.641	6,853.364 „
1928 április	10.549	6,756.663 „
1928 május	10.863	7,021.418 „
1928 június	8.960	5,667.013 „

Az óvatolt váltók június havi ideiglenes adatai úgy számbelileg, mint az értéket tekintve, lényeges csökkenést mutatnak az előző hónapokhoz képest és ezáltal a váltóóvásosok száma és értéke júniusban érte el mélypontját.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten:

	májusban	júniusban
üzletnyitás	1003	577
üzletbeszüntetés	654	276
cégbejegyzés	69	63
cégtörlés	90	81

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatta:

májusban			
zálogfelvétel volt	158.593 tétel	3,586.844 pengő	értékben
zálogkiváltás volt	137.048 „	2,878.205 „	„
árverés	5.204 „	— „	„
zálogálladék a hó végén	651.852 „	16,328.144 „	„

júniusban			
zálogfelvétel volt	152.614 tétel	3,608.570 pengő	értékben
zálogkiváltás volt	129.903 „	2,824.660 „	„
árverés	4.584 „	— „	„
zálogálladék a hó végén	674.393 „	17,112.054 „	„

A zálogfelvételek száma az előző hónapok átlagához képest újabb emelkedést, a zálogkiváltások száma pedig némi csökkenést mutat. A zálogtárgyak átlagértéke növekedett s ennek folytán a június végi zálogálladék úgy tételszám, mint érték tekintetében elérte a maximumot, holott éppen a nyári idény különben a téli hónapokkal szemben nem szokott emelkedést feltüntetni.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Giro és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalvány-forgalom igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab- szám	pengő	tétel- szám	
májusban --- ---	191,830.000	7086	7,670.000	283	27.000
juniusban --- ---	196,410.000	6553	8,180.000	273	29.800

A Budapesti Leszámloló Egyület forgalma volt :

májusban --- --- --- --- --- ---	85,290.000 pengő
juniusban --- --- --- --- --- ---	83,930.000 „

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege májusban 277,120.000 pengő, juniusban 280,340.000 pengő volt, ami az előző hónapokkal szemben újból lényeges haladási mutató, az előző év átlagos havi forgalmát pedig 50%-kal felülmúlja.

A m. kir. postatakarékpénztári csekkszamlák forgalma májusban 1399 millió pengő, juniusban szintén 1399 millió pengő volt. (Havi átlag az elmúlt évben 1195 millió pengő.)

A tényleges jegyforgalom május végén az előző hónappal szemben 28.1 millió csökkenést, junius végén pedig 27.6 millió pengős csökkenést mutat, vagyis a két hónap eredménye megközelítőleg kiegyenlített egymást. Eppen fordított a girokövetelések állományában bekövetkezett változás, amely május folyamán 28.1 millió pengős emelkedést, junius folyamán pedig 39.2 millió pengős csökkenést tüntet fel. A girokövetelések változása mindkét hónapban, elsősorban az állami számlák változásának rovására írható. Így a tényleges és virtuális jegyforgalom együttes összege május folyamán 0.3 millió pengővel, juniusban pedig 11.6 millió pengővel csökkent. A forgalomban levő váltópénz mennyisége lényeges változást nem mutat. A váltótárca állománya május végén az előző hónaphoz képest 12.7 millió pengő csökkenést tüntetett fel, míg juniusban 7.3 millió pengővel emelkedett májushoz képest. A bank érckészlete május folyamán 10 millió pengővel emelkedett, juniusban 11.7 millió pengővel csökkent, ami mindkét hónapban majdnem kizárólag a deviza- és valutakészlet változásának eredménye. A fedezeti arány májusban 48%, juniusban 46.9% volt. Az állam adóssága májusban változatlan maradt, juniusban 1.4 millió pengővel csökkent, úgyhogy a hó végén 104.5 millió pengőt tett ki. A váltóleszámlolási kamatláb változatlanul 6%.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

május 7. --- --- --- --- ---	37.40
május 15. --- --- --- --- ---	37.20
május 23. --- --- --- --- ---	36.87
május 31. --- --- --- --- ---	37.00
junius 7. --- --- --- --- ---	37.24
junius 15. --- --- --- --- ---	36.93
junius 23. --- --- --- --- ---	36.81
junius 31. --- --- --- --- ---	37.31

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, május végén 46.10 millió pengő, junius végén 46.13 millió pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége májusban 8950 millió pengővel, juniusban 37.300 pengővel szaporodott.

Május-junius hónapokban a következő tranzakciók történtek a hosszulejáratú külföldi kölcsönök igénybevétele terén: Newyorkban a Magyar Leszámloló Bank 3.4 millió pengő összegű 35 éves, 7%-os kölcsön került kibocsátásra, amelynek ellenértékét Debrecen város veszi

fel. A magyarországi protestáns egyházak ugyancsak Newyorkban 5,000 000 dollár kölcsönt vesznek fel és előkészítés alatt áll a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének 2,000.000 dolláros záloglevélkölcsöne is. Amsterdamban egyik katolikus szerzet vett fel 200.000 hft. összegű, 8%-os, 10 évre szóló kötvénykölcsönt. A Magyar Jelzáloghitelintézetek Szövetkezete 6 millió dollár n. é. 7%-os záloglevelet bocsátott ki, amelyet az European Mortgage and Investment Corporation vett át és azok alapján a bostoni tőzsdén bocsátott ki 96%-os árfolyamon kötvényeket.

A megvalósulás stádiumába került a földreform finanszírozására szolgáló külföldi kölcsön ügye is, a svéd gyufatröszttel kötött szerződés kapcsán. A svéd gyufatröszt köteles a szerződés érvénybelépésétől számított 6 hónap alatt megvásárolni az összes magyarországi gyújtógyárakat, viszont a kormány kötelezi magát, hogy új gyufagyártási engedélyt nem ad ki, legfeljebb a tröszt kérelmére. A gyufa fogyasztási ára 1929 december 31-ig 10 dobozonként 50 fillér, ettől kezdve 60 fillér lesz, feltéve, hogy a termelési költségek és adók nem változnak. A gyújtóadó 1.36 pengő lesz. A gyújtó gyári és nagykereskedelmi árát a kormány és a gyufatröszt együtt állapítják meg. Ennek fejében a gyufatröszt kötelezi magát arra, hogy 36 millió dollár névértékű kötvényt átvesz 92%-os árfolyamon, amelyet a földreform pénzügyi lebonyolítására az OKH, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézte, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, a Magyar Földhitelintézet, esetleg más nagy pénzintézetek is, egyetemleges kezesség mellett olyképpen bocsátanak ki, hogy a kölcsön fedezetére a megváltott földek fognak szolgálni a vagyonváltságföldek kivételével. A kötvények alapján folyósított kölcsönök kamatainak és törlesztési részleteinek fedezetére szükséges összegek behajtása közadók módjára történik. A kötvények 5½%-osak, törlesztési idő 50 év. A kölcsön időelőtti visszafizetése a folyósítástól számított 10 év múlva történhetik és ezzel együtt a gyufaszerződés is felmondható, de legfeljebb a kölcsön teljes visszafizetését követő 25. évre.

A külföldi kölcsönök felvételének korlátozása tárgyában a pénzügyminiszter javaslatot terjesztett az országgyűlés elé, amelynek lényege az, hogy részkötvények bármely fajtájának kibocsátásához, amennyiben azok részben, vagy egészben külföldön helyeztetnek el, a pénzügyminiszter előzetes engedélyre van szükség, aki a Magyar Nemzeti Bank meghallgatása után dönt. Hasonló engedélyre van szükség a közvetlenül külföldön kibocsátott kötvénykölcsön felvételének is. Megyék, városok, közttestületek és egyházi hatóságok és intézmények bármely külföldi kölcsönt is csak a pénzügyminiszter jóváhagyásával vehetnek fel, mégha az nem részkötvények kibocsátása útján történik is. Ezen rendelkezések 1931 december 31-ig maradnak érvényben.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

	májusban	juniusban
a) pengőben	387,935.159 P	395,270.066 P
b) idegen valutában	31,199.408 P	33,299.592 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	484,476.759 P	519,876 071 P
b) idegen valutában .. —	235,777.511 P	230,412 965 P

Betétek összesen: 1,139,388.837 P 1,178 858.644 P

A takarékbetétek összege májusban 12.2 millió pengővel, júniusban 9.5 millió pengővel növekedett, ami által az év első felében a takarékbetétek emelkedése meghaladja a 63 millió pengőt. A folyószámlabetétek emelkedése májusban 10.6 millió pengőt, júniusban 30 millió

pengőt kitevő gyarapodást mutatnak. A takarékbetétek emelkedése valamivel felülmúlja ugyan az előző félév eredményét, azonban lényeges tempóbeli emelkedést nem mutat. Junius végén az 1913 december 31-i állományunknak a takarékbetétek 42.7%-át, a folyószámlabetétek pedig 87.6%-át érték el. A tőkeképződés szempontjából jelentősebb takarékbetétek alakulása az elmúlt év folyamán millió pengőkben a következő képet mutatja:

1927 július	324,000.000 P
1927 augusztus	326,000.000 P
1927 szeptember	333 700.000 P
1927 október	340,700.000 P
1927 november	351,000.000 P
1927 december	364,800.000 P
1928 január	382,600.000 P
1928 február	394,300.000 P
1928 március	403,400.000 P
1928 április	406,900.000 P
1928 május	419,100.000 P
1928 június	428,500.000 P

A pénzpiac helyzetében lényeges változás nem történt. Az amerikai kamatlábemelés hatásaképpen mutatókozó csökkenő külföldi pénzkínálatot részben a csekélyebb pénzkéréslet, részben az állami számlákról rendelkezésre bocsátott folyósítások révén kiegyensúlyoztatott. A magánkamatláb prima kereskedelmi váltókon $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ %, a visszleszámitolási kamatláb $7\frac{1}{2}$ — $9\frac{1}{2}$ %, a vidéki kihelyezési kamatláb 8 — $13\frac{1}{2}$ % volt.

A tőzsdei forgalom úgy májusban, mint júniusban nagyon enyhe keretek között mozgott s lényegesebb változás az árfolyamokban nem történt.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának május-június hónapokban beállott változását a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31=100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számbavételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1927 XII. 31.	1928 V. 31.	1928 VI. 30.	1927 XII. 31.	1928 V. 31.	1928 VI. 30.
I. Bankok	10.5	9.9	9.9	18.3	17.3	17.2
II. Takarékpénztárak	7.3	7.1	7.6	16.1	15.8	19.5
III. Biztosítótársaságok	9.1	10.0	9.5	9.5	10.0	9.6
IV. Gőzmalmok	11.2	10.5	10.2	14.6	13.9	13.5
V. Bányák és téglagyárak	73.2	73.9	71.7	92.9	94.1	91.5
VI. Könyvnyomdák ...	30.1	33.1	34.1	66.7	72.6	73.5
VII. Vasművek és gépgyárak	41.3	37.9	37.3	48.5	45.2	44.3
VIII. Közleked. vállalatok	8.1	8.3	7.6	12.2	12.4	11.4
IX. Cukorgyárak	80.6	74.1	69.0	91.6	84.6	79.2
X. Gyár- és villamos-sági vállalatok	100.6	92.7	88.2	155.6	143.5	136.1
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok ...	91.3	100.8	100.9	179.7	198.8	197.3
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46.7	53.8	53.0	81.0	93.2	91.8
XIII. Textilipari vállalatok	33.6	32.0	31.2	53.3	50.0	49.6
XIV. Vegyészeti vállalatok	33.9	28.3	28.3	36.1	30.5	30.3
XV. Különféle vállalatok	51.9	51.9	50.9	85.1	84.7	83.1
Az összes részvények indexe	20.8	20.4	19.9	31.5	30.9	30.7

A részvények általános indexe májusban némi emelkedést, júniusban minimális csökkenést tüntet fel, az árfolyamingadozás azonban inkább egyes részvények árfolyamában jelentkezett és csekélyebb jelentőségű volt, mintsem az egész tőzsdére kiterjedő lényegesebb változás előjeleként lehetne felfogni. A tőzsde helyzetére jellemző, hogy már nem csupán a tőzsde tagok száma, hanem a zsirotagok száma is állandóan csökken.

Ezéven először tette közzé a Tébe 27 fővárosi intézet egységes típus szerint készült félévi mérlegét. Az 1927. év megfelelő adataihoz viszonyítva, minden egyes tételnél lényeges emelkedést találunk. A 27 intézet pénztárháza és követelése (zsiroszámlán és más pénzügyintézeteknél) az előző évi 137.2 millióról 161.3 millió pengőre emelkedtek. Az összes saját tőke 324.6 millió pengőről 358.3 millió pengőre, az adósok 666.4 millió pengőről 772.2 millió pengőre, a záloglevél kölcsönök 260 millió pengőről 371.4 millió pengőre, a váltótárca 587.1 millió pengőről 643.5 millió pengőre emelkedtek. A félévi mérlegek a tiszta nyereségre nézve nem közöltek adatokat, ezt az egyes intézetek a félévi mérlegeikre vonatkozó kommentárokból tették közzé. Annak a hét pénzügyintézetnek, amely a tiszta nyereségre vonatkozó adatait ezideig közzétette, az előző év első felével szemben 23.9%-os nyereség-többletet mutat ki a tiszta nyeresége, bár azt is figyelembe kell venni, hogy időközben egyes intézetek saját tőkéi is növekedtek, alaptőkeemelés folytán.

A mezőgazdaság helyzete.

A földművelésügyi minisztérium július 20-iki jelentése szerint, az időjárás a kalászosok beérése és az aratási munkálatok elvégzése szempontjából, kiválóan kedvező volt, ellenben a kapásnövények és a mesterséges takarmányfélék fejlődésére, határozottan kedvezőtlennek mondható.

A buza teljesen beérett, vetésterülete 2,906,549 kat. hold, a termésbecslés 8.3 q, tehát mintegy 24,110,350 q buzatermés várható. (A múlt évben 20,938,081 q, holdanként 7.4.)

A rozs ezévi vetésterülete 1,153,829 k. hold, holdankénti átlagtermés, becslés szerint 6.9 q, vagyis összesen 7,980,469 q rozstermés várható.

Az árpa idei területe mintegy 713,190 k. hold, termésbecslés kat. holdanként 8.1 q, tehát összesen 5,801,338 q a várható ezévi árpatermés.

A zab idej vetésterülete 456,772 kat. hold, termésbecslés kat. holdanként 7.1 q, vagyis a valószínű zabtermés eredménye ez évben 3,256,112 q.

A kedvező májusi és júniusi időjárás folytán az előző becslések eredményei mind kedvezőbbre alakultak a gabonaféléknél.

Kedvezőtlen volt az időjárás a tengerire, burgonyára, cukorrépára, takarmányrépára, a kerti veteményekre és a mesterséges takarmányokra. Ugyancsak gyenge a gyümölcsstermés is ez évben.

A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet jelentése szerint általában a világ gabonatermése ez évben kevesebbre becsülhető, mint a múlt évben. Az amerikai jelentés a buza várható terméseredményét 79.2%-ára becsüli a múlt évi eredménynek. Hasonló kedvezőtlen képet mutat a hivatalos jelentés rozsban, árpában és zabban is.

A kedvezőtlen külföldi gabonatermésrel szemben örömdetes, hogy nálunk a jobb termés mellett a gabonával bevetett terület nagysága is emelkedett.

	1927	1928	külömbözet
		évi vetésterület	kat. hold
buza	2,847.442	2,906.459	+ 59.017
rozs	1,164.817	1,153.829	— 10.988
árpa	709.500	713.190	+ 3.690
zab	454.279	456.772	+ 2.493
repce	16.559	23.874	+ 7.315
tengeri	1,855.637	1,854.653	— 1.034

A szőlőtermés általában kedvezőbbnek ígérkezik, mint az elmúlt esztendőben. A földművelésügyi minisztérium jelentése az eladó borkészletekről, az ország különböző borvidékein, mintegy 20.000 hl. eladó bort mutat ki, amely még a termelők kezén van. A borpiac egyébként teljesen stagnál.

A földművelésügyi minisztérium közzétette az 1928. évi tavaszi állatösszeírás eredményét. A szarvasmarha állomány 1,811.647 szarvasmarhával, 6000 darabbal kedvezőbb képet mutat, mint az előző évben, de még mindig nem érte el Csonka-Magyarország békebeli állományát (2,149.756 drb.). Lóállományunk, az 1927. évi 903.326 darabbal szemben 917.974-re emelkedett s jelentékenyen felülmulta a békeállományt (896.498). A sertésállomány 2,661.539 darab. Mult évben 2,386.664 békében 3,322.407. A juhállomány 1,566.351 darabra csökkent a mult évi 1,610.716 darabról. Békeállomány 2,406.641 darab. A kecskeállomány is erősen csökkent. 1928-ban 29.836 darab. 1927-ben 36.418 darab volt, míg a békebeli állomány 48.241 darab volt. Az Országos Mezőgazdasági Kamara ezévi jelentése aggasztónak mutatja állattenyésztésünk állapotát. Számadatokkal igyekszik igazolni, hogy a mult évben úgy a szarvasmarha, mint a sertéshizlalás veszteséggel járt. A szarvasmarhatenyésztést csak a tejtermelés fejlesztése virágoztathatja fel. Az állatértékesítésnek nagy bel- és külföldi nehézségekkel kell megküzdeni.

A szlovenszkói sajtbehozatalnál elrendelt magyar állategészségügyi ellenőrzés miatt a cseh kormány kezdeményezésére több állategészségügyi kérdésben tárgyalás indult meg a magyar és cseh kormány között.¹

Itt említjük meg, hogy az angol kormány most tette közzé a már régen tárgyalás alatt álló s a mezőgazdasági hitelre vonatkozó törvényjavaslatát. A javaslat szerint mezőgazdasági bankot alapítanak, amit az állam 750.000 font sterling tőkével támogat. Ezt az összeget három évi egyenlő részletben bocsátja az állam a bank rendelkezésére és 60 évig nem kell utána kamatot fizetni. Az államnak ez a kölcsönlete mindenekelőtt jelzálogkötvények kibocsátására fog fedezetül szolgálni, 5 millió font erejéig. Azonkívül az állam évi 10.000 fonttal járul a bank igazgatási költségeihez. Végül a kincstári hivatal felhatalmazást nyer, hogy 1.25 millió font erejéig a bank által kibocsátott jelzálogkötvényeket átvegye. A bank alapításában az Angol Bankon kívül az öt vezető nagybank is résztvesz, úgyhogy ezektől is tekintélyes összeg fog rendelkezésre állni. Az alapítás célja olcsó, hosszulejáratu hitelhez juttatni a mezőgazdaságot.²

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	május végén:	junius végén:
77 kgos tiszavidéki buza	34.30 P	33.70 P
rozs	30.— P	29.65 P
takarmányárpa	30.10 P	29.25 P
tengeri	28.85 P	29.85 P

¹ Pesti Napló június 10.

² Magyarság május 24.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1928 május-június hónapjaiban országok szerint csoportosítva a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g	B e h o z a t a l				K i v i t e l			
	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n :							
	m á j u s		j u n i u s		m á j u s		j u n i u s	
Ausztria	6.849	3.300	3.737	2.700	29.900	75.150	25.237	84.579
Cseh-Szlovákia	237.819	450	284.097	150	—	23.638	1	26.109
Románia	—	—	—	—	2.900	—	28.400	—
S. H. S. állam	—	11.815	—	12.771	27.150	26.786	16.350	22.055
Németország	800	—	8.828	—	—	—	—	—
Lengyelország	326.222	—	572.155	—	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—	2.400	—	3.000	—
Ö s s z e s e n :	571.690	15.565	868.817	15.621	62.350	125.574	72.988	132.743

vagyis május folyamán

szénbehozatalunk összesen --- 587.255 q
szénkivitelünk összesen --- 187.924 q
míg június folyamán szénbehozatalunk összesen 884.438 q
míg június folyamán szénkivitelünk összesen --- 206.731 q volt,

ami az előző évek megfelelő hónapjainak eredményével szemben lényeges változást nem mutat.

Széntermelésünk eredménye ez év folyamán a következő:

	kőszén	barnaszén
január --- --- --- --- ---	669.000 q	6,348.000 q
február --- --- --- --- ---	648.000 q	5,137.000 q
március --- --- --- --- ---	684.000 q	5,310.000 q
április --- --- --- --- ---	576.000 q	4,306.000 q
május --- --- --- --- ---	610.000 q	4,552.000 q

A belföldi szénfogyasztás volt : kőszénből barnaszénből

áprilisban --- --- --- ---	1,299.700 q	1,188.200 q
májusban --- --- --- ---	1,348.900 q	1,217.300 q

ami az előző évvel szemben lényeges emelkedést tüntet fel

Nyersvastermelésünk eredménye az év második negyedében kevesebb volt, mint az első negyedben s jelentékenyen kevesebb, mint a múlt év második negyedében.

A mezőgazdasági gépgyárak igyekeznek egymás között a versenyt mérsékelni. A tárgyalások közöttük már régebben folynak, de ezideig csupán a Hofherr és Schrantz, valamint a Kühne gépgyár között jött létre megállapodás bizonyos gépek gyártásának beszüntetésére, egyéb irányban még a tárgyalások nem vezettek eredményre.

A kormány utasította a kereskedelmi minisztériumot a kartelltvörvény előkészítésére és a vonatkozó adatgyűjtés már befejezést nyert. A kereskedelmi minisztériumtól függetlenül, a földművelésügyi minisztérium is adatokat gyűjtött a kartellről, az Országos Mezőgazdasági Kamara közreműködésével. Hogy a kodifikációs munka az adatgyűjtések alapján mikor fog megindulni, egyelőre bizonytalan.

A munkanélküliek száma májusban, az előző hónapokhoz képest 5.4%-kal, az előző év megfelelő hónapjához képest 4.2%-kal csökkent, júniusban pedig, az előző hónappal szemben 2.6%-kal, az előző év ugyanezen hónapjához képest 5.7%-kal kisebbedett. Területi megosz-

tást illetőleg június végén a munkanélküliek 58.1%-a budapesti volt és a munkanélküliek közül 13.3% nő volt. Jelentékenyebben nőtt a munkanélküliek száma az építőiparban és szállodai és éttermi alkalmazottaknál, csökkent a fa-, vas- és sokszorosító iparban.

A munkanélküliek számának ingadozását az utolsó év alatt a következő összeállítás mutatja:

1927 május	14.853
1927 június	13.310
1927 július	12.683
1927 augusztus	12.419
1927 szeptember	11.565
1927 október	11.188
1927 november	12.438
1927 december	14.368
1928 január	17.430
1928 február	17.244
1928 március	16.248
1928 április	15.043
1928 május	14.230
1928 június	13.861

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma májusban 954, júniusban 1001 volt.

A szociáldemokrata szakszervezeti tagok közül munkanélkül volt májusban 13.275, júniusban 12.860.

Az Országos Munkásbiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

májusban férfi	226.483
„ nő	155.141
összesen	401.624
júniusban férfi	167.970
„ nő	118.497
összesen	286.487

A beruházási tervet megvalósítása valószínűleg sok új munkaalkalmat fog teremteni és kedvező eredménye lehet a munkanélküliek számának csökkentésére nézve.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala májusban minimális csökkenést tüntetett fel, míg júniusban változatlan maradt. A májusi olcsóbbodást az ipari anyagok indexszámánál mutatkozó csökkenés idézte elő, míg június folyamán az ipari index emelkedett, de azt a mezőgazdasági termékek indexének csökkenése kiegyelítette.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 IV. 30.	1928 V. 31.	1928 VI. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	132	132	131
Ipari anyagok és termékek	139	138	139
Nyersanyagok	138	139	146
Gyártmányok	134	132	131
Belföldi árak	136	136	135
Külföldi árak	135	134	135
Az összes árak átlaga	136	135	135
Változás az összes árak átlagában az előző hónapokkal szemben	+ 1	— 1	—

A *létfenntartási index* a nagykereskedelmi árindexhez alkalmazkodva lényegesebb változást nem tüntet fel. A májusi emelkedés bizonyos mértékben a lakbéremelkedéssel áll összefüggésben, részben közvetlenül, részben pedig közvetett hatás eredményeképpen. A vonatkozó árindexek a következő tájékoztatást nyújtják:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
január --- --- ---	112.3	124.0	120.67
február --- --- ---	112.1	123.7	119.57
március --- --- ---	113.5	125.6	119.37
április --- --- ---	114.1	126.3	120.71
május --- --- ---	117.1	128.8	120.98
juniús --- --- ---	118.2	130.1	120.98

A budapesti *központok forgalma* a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
május --- --- ---	135.484	58.000	67.344	127.040
juniús --- --- ---	127.040	38.328	48.076	117.292
b) biztosítási érték pengőben				
május --- --- ---	5,373 100	1,794.300	2,249.800	4,917.600
juniús --- --- ---	4,917.600	1,975.500	1,937.300	4,955.800

A Budapesti Nemzetközi Vásár több hónapi előkészítés után, április 28-án nyílt meg és tíz napi nyitvatartás után, május 7-én zárult. Az ezévi vásár ugrásszerű fejlődésről tett bizonyosságot. Több mint száz szakma került bemutatásra s a kiállítók száma ez évben 50%-kal haladta meg a múlt évi kiállítók számát. A kiállítók körülbelül 20%-a külföldi volt, akik főleg a magyar ipar által nem gyártott, vagy nem kellő minőségben és mennyiségben gyártott árukat mutattak be. A kiállított áruk iránt a magyar vidéken kívül az összes utódállamokból nagy érdeklődést tanúsítottak a bevásárlók. A vásár nagy idegenforgalma a főváros idegenforgalomból élő összes intézményeit és iparágait szemmel láthatólag fellendítette. A vásár látogatóinak száma a múlt évi 200.000-rel szemben 350.000 volt, akik közül 50.000 idegen volt. A vásár külföldi látogatói 25 idegen államból érkeztek a fővárosba.

A *külkereskedelmi forgalom* áprilisban 91.5 millió pengős behozattal szemben 53.7 millió pengő kivitelt tüntet fel. A kivitelen a múlt évvel szemben emelkedett a liszt, buza, nyers dohány és tengeri kivitele, csökkent a vágó- és ígásállatok, tojás és leölt baromfi exportja. A behozattal növekedett a gépek, nyers pamut és nyers dohány behozatala, csökkent a fa- és szénimport. Májusban 92.4 millió pengős behozatal és 61.1 millió pengő kivitelt mutatkozik. Juniúsban 83.7 millió pengő behozattal 51.4 millió pengő kivitelt áll szemben. Mindkét hónapban emelkedett a liszt exportja, csökkent a vágóállatok és a

rozsz kivitele. A liszt kivitel emelkedése annak tulajdonítható, hogy az osztrák lisztvám július 15-én életbelépett. Felemelése előtt nagyobb lisztmennyiséget vittek Ausztriába. Mióta Magyarország a kötött gazdasági rendszerrel szakított és a Népszövetség gazdasági elveinek megvalósítására törekszik, kereskedelmi mérlege egyre inkább passzív és kedvezőtlen gazdasági helyzetbe került. A mai prohibítív vámrendszer, amelyet az egyes államok, a sokféle fennálló kiviteli korlátozásokkal és tilalmakkal, állategészségügyinek nevezett megszorításokkal s a legnagyobb kedvezmény elvével ellenekező, komplikált differencialásokkal súlyosbitanak, továbbá nem tartható fenn, hanem azon, a népek összessége érdekében enyhíteni keli. Ha a szabadforgalom elvét oly mértékben viszik keresztül, hogy az ipari államok teret engednek a mezőgazdasági behozatalnak, sokkal inkább megtörténhetik az egyes államok között a termelés megfelelő differenciálódása és az egyes államok egészséges gazdasági együttműködése.

Az elmúlt költségvetési év folyamán Magyarország *külkereskedelmi* forgalmáról a központi statisztikai hivatal összeállítása alapján a következő képet adjuk:

1927—28. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
július	88·3	57·4	— 30·9
augusztus	107·5	75·9	— 31·6
szeptember	115·0	82·1	— 32·9
október	111·8	80·7	— 31·1
november	104·3	81·9	— 22·4
december	103·5	79·9	— 23·6
január	84·9	54·2	— 30·7
február	95·9	60·5	— 35·4
március	107·8	73·1	— 34·7
április	91·5	53·7	— 37·8
május	92·4	61·1	— 31·3
június	83·7	51·4	— 32·3
összesen	1186·6	811·9	— 374·7

A külkereskedelmi mérleg javítása céljából a budapesti kereskedők elhatározták, hogy időszakonként magyar hetet rendeznek, amelynek folyamán elsősorban magyar iparcikket fognak árusítani és a vásárlóközönség figyelmét felhívjuk azokra az árucikkekre, amelyekben a hazai termelés úgy minőség, mint ár tekintetében versenyképes a külföldi áruval.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által május-júniusban lebonyolított személy- és áruforgalom eredménye volt:

utasok száma ... 7,608.000 tonna 7,583.000 tonna
fizető áruk mennyisége... 1,806.800 tonna 1,805.300 tonna volt, ami nem csupán az előző hónapokkal szemben mutat fel visszaesést, hanem főleg a múlt év megfelelő hónapjaival szemben.

Az áruforgalomra vonatkozó részletesebb adatokat március-április hónapokról a következő összeállítások mutatják:

1928. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakományáru	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
március ...	33.492	3,884.950	47.002	5,854.275	1,733.902	195,732.760
április ...	25.418	2,806.925	34.569	4,386.750	1,459.083	165,328.816

A Máv vonalain átfutó forgalom volt:

márciusban 39.983 tonna, 11,603.708 tonnakilométer
 áprilisban 51.936 tonna, 11,934.574 tonnakilométer

A Máv vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	1928 március		1928 április	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa ...	3.116	398.848	1.879	240.512
buza és kétszeres ...	36.798	4,158.174	23.726	2,651.038
rozs ...	6.521	665.142	6.368	649.536
tengeri ...	13.351	2,149.511	11.684	1,881.124
zab ...	2.909	357.807	2.532	311.436
egyéb gabonanemű ...	1.192	168.072	1.156	162.996
gabonaneműek összesen	63.887	7,897.554	47.345	5,896.642
ásványszén, koks, brikett és lignit	364.935	35,398.695	285.518	27,695.246
bányafa ...	11.334	1,722.768	12.164	1,848.928
gömb- és rönkfa ...	34.444	4,718.828	25.636	3,512.132
tüzifa ...	87.230	10,380.370	75.942	9,037.098
talpfa ...	5.028	527.940	3.456	362.880
szőlőkaró ...	5.094	539.964	3.699	392.094
fűrészelt, hasított, ácsolt fa ...	78.551	10,918.589	69.903	9,756.517
faneműek összesen	221.681	28,808.459	190.800	24,909.649

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	május végén	junius végén
személykocsik ...	8.649	8.821
béautok ...	1.152	1.111
autobuszok ...	440	444
teherkocsik ...	2.994	3.078
egyéb gépkocsik ...	519	522
a gépkocsik összesen	13.754	13.976
motorkerékpárok ...	6.231	6.664
géperejű járművek összesen	19.985	20.640

Az összes géperejű járművek közül Budapesten volt junius végén 7948 gépkocsi és 4126 motorkerékpár. A géperejű járművek száma májusban 3.3%, juniusban 3.2%, ami az előző hónapokkal szemben csekély emelkedést mutat. Legnagyobb az emelkedés a személykocsiknál és a motorkerékpároknál.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfőváros statisztikai hivatala a következő adatokat közli:

1928. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasuton	hajón	vasuton	hajón
	m é t e r m á z s a			
május	3,523.513	1,629.184	1,241.934	91.496
juniús	3,632.146	1,757.085	1,311.383	79.983

A Budapestre érkezett hajók száma volt májusban 1659, júniusban 1726.

A Budapestre érkezett idegenek száma volt májusban   júniusban

vidéki	14.918	12.835
megszállt területi	3.629	2.979
külföldi	6.484	6.887
összesen	25.031	22.701

Budapestre érkezett májusban	145 repülőgép	206 utassal és	7.712 kg. teherrel
júniusban	131 „	254 „	27.603 „
Budapestről indult májusban	142 „	201 „	7.854 „
júniusban	132 „	283 „	47.065 „

Szociálpolitika.

A munkások órábère a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 április	1928 május	1928 június
bádogos	72 fill.	70 fill.	78 fill.
asztalos	71 „	63 „	70 „
szabó	61 „	61 „	55 „
kőműves	86 „	87 „	83 „
napszámos	50 „	47 „	47 „
gyári munkásnő	29 „	34 „	23 „
napszámosnő	39 „	49 „	40 „

A szellemi szükségmunka keretében a fővárosban élő állástalan tisztviselőket is összeírták. Ezek közül 4509 férfi és 2978 nő, összesen 7487. Ezek közül 608 még egyáltalában nem volt állásban. Nős, az állás nélküli tisztviselők közül 2056, akiknek összesen 4204 gyermekük van. Az állástalan tisztviselők közül főiskolát végzett 667, középiskola 8 osztályát 867. Az állás nélküli tisztviselők közül — saját bevallásuk szerint — alkalmi munkából él 681, cimirásból 16, ingóságok eladásából 196, ügynökösködésből 163, szülői támogatásból 952. A többi pedig bevallotta, hogy kölcsönökből és adományokból tengeti életét.

A LAB utján kiadott korábbi állami magánépítkezési kölcsönök amortizációjából 3.000.000 pengő áll a népjóléti minisztérium rendelkezésére. A népjóléti miniszter leiratban közölte a városokkal, hogy ebből az összegből már az idei építő évadban kaphatnak 10—16 éves lejáratu kölcsönt, 7% kamatra, olyan tisztviselők és más magánépítetők, akiknek tehermentes telkük van és az építési költség 40—50%-ával rendelkeznek. A kölcsönt első helyen kell telekkönyvileg biztosítani, de csoportépítkezéseknél elegendő a város garanciája is. A kölcsön csak új, önálló építkezés céljára szolgál. Kibővítések, átalakításokra nem használható fel.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt:

	áprilisban	májusban
földszintes házakra... --- --- --- ---	67	70
emeletes lakóházakra... --- --- --- ---	26	14
egyéb új épületre... --- --- --- ---	11	21
átalakításokra... --- --- --- ---	147	157
A befejezett építkezések száma volt :		
földszintes lakóház... --- --- --- ---	36	67
emeletes lakóház... --- --- --- ---	17	23
egyéb új épület... --- --- --- ---	4	8
átalakítás... --- --- --- ---	77	98
Az újonnan létesült lakások száma volt :	469	497
ebből 1 szobás... --- --- --- ---	126	171
2 „... --- --- --- ---	75	110
3 „... --- --- --- ---	128	70
4 „... --- --- --- ---	103	101
5 „... --- --- --- ---	26	32
6 „... --- --- --- ---	11	13

Fontosabb sztrájkmozgalom nem fordult elő.

íj. Rác Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>v. guóthfalvi Dorner Zoltán: Racionalizálás és gazdaságpolitika...</i>	669
<i>Káldor György: Az angol liberalizmus gazdasági programja ...</i>	699

Közlemények

<i>Éber Ernő: Magyarország tejgazdaságáról ...</i>	713
<i>Levatic László: A magyarországi lakáskérdéshez ...</i>	719

Könyvismertetések

<i>Surányi-Unger T.: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. (Balás Károly). — Seligman E. R. A.: The economics of installment selling. (Roskovics J.). — Bechel A.: Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre (Neményi E.). — Emlékirat a kereskedelmi mérleg passzivitásáról. (Zelovich L.) — Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1928. évi jelentése. (Vigdorovits E.) — Alföldi A.: A budapesti pénzintézetek története napjainkig. (Varga J.) — Deutsch P.: Konjunktur und Unternehmung. (Varga J.) — Philip A.: Le problème ouvrier aux Etats-Unis. (Schütz G.).</i>	723
--	-----

Folyóiratok szemléje ...	740
Könyvszemle ...	745
Közgazdasági krónika ...	750

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I. Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. : :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I. Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Ferenc-körút 39.)**

Szeptember közepén jelent meg Magyarország közgazdaságának és
pénzügyeinek egyetemes kézikönyve, az

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch

IV. évfolyam: 1928.

A gazdasági élet és közigazgatás szakembereinek közreműködésével szerkesztették:

Gratz Gusztáv dr.

v. b. t. t., ny. külügyminiszter

Bokor Gusztáv dr.

felelős szerkesztő.

A Jahrbuch a közgazdaság valamennyi ágát felöleli és 32 fejezetben tárgyalja a mezőgazdaság, ipar, bel- és külkereskedelem, közlekedésügy, állami pénzügy, bank- és hitelügy, biztosítás, szociálpolitika és a gazdasági törvényhozás aktuális kérdéseit. A könyv minden politikai színezetet mellőzve, első sorban a tények tárgyilagos előadására fekteti a fősúlyt és az 1927/28. gazdasági év legjobb statisztikai adatait tartalmazza.

Az idei kötet munkatársai a következők:

Eber Antal dr., Farkasfalvi Sándor dr., Ferenczi Izsó dr., Fellner Frigyes dr., Fellner Pál, Hubert Ernő, Kállay Tibor dr., Kádas Károly dr., Kemény Dezső dr., Kovaloczy Rezső dr., Kútasi Elemér dr., ifj. Leopold Lajos, Lamotte Károly dr., Makai Ernő dr., ujlaki Müller Pál dr., Müller Vilmos, Nagy Iván dr., Nikl Béla, Nizsalovszky Endre dr., Pap Dezső dr., Pap Géza, Quandt Richard, Schandl Károly, Stromski Lajos, báró Szalay Gábor, Szegő Ernő dr., Szende Péter Pál dr., Szladits Károly dr., Tormay Béla dr., báró Tornay Rezső, Tószeghy Emil dr., Vassel Károly.

A 393 szövegoldalra terjedő munka a szerkesztőség (II., Báró Lipthay-utca 7.) kiadásában jelent meg és a főbizománysnál, a **Grill-féle udvari könyvkereskedésnél** (V., Dorottya-utca 2., telefon: aut. 813—45) kapható. A famentes papíron, elegáns vászonkötésben megjelent könyv ára 20 pengő.

Racionalizálás és gazdaságpolitika.

A társadalom nagy eszméi egyik napról a másikra nem születnek meg. Még akkor is, ha egy eszme forradalomszerűen jelenik meg a közérdeklődés színterén, mindig fellelhető előtte a fejlődés útját egyengető eszmeáramlatoknak hosszú sora. A francia forradalom eszméit éppen úgy előkészíti az encyklopédia irodalma, mint ahogy a physiokrata tanoknak meg kellett előzniök Smith Adamnak eszméit. A racionalizálás, a gazdaságpolitikának ez a legújabb fejezete se tudta volna ilyen hamar elfoglalni a közérdeklődésben azt a helyet, amelyet ma már elfoglal, ha nem készítették volna elő útját új gazdasági eszmeáramlatok. Hogy a közfelfogásnak ezt az érlelődési folyamatát megértsük, mely megpuhította a talajt arra, hogy a racionalizálás eszméi elfoglalják méltó helyüket a gazdaságpolitikában, leghelyesebben tesszük, ha a modern eszmeáramlatokat a gazdasági életbe való beavatkozás nézőpontjából tesszük vizsgálat tárgyává.

*Macgregor*¹ érdekesen rajzolja meg, miképpen jutott el a XIX. század végén a közfelfogás az egyéni szabadság eszméjén és a társulási szabadság gondolatán keresztül egy olyan állomáshoz, hol már mind sűrűbben hangzanak olyan kívánságok és óhajok, hogy elérkezett az ideje annak, mikor az állam részére is biztosítani kell a cselekvési szabadságot. Az 1800 körüli esztendőknél ez volt a jelszava: „Leave the individual free“, egyéni szabadságot a tömegeknek; a század közepe táján így hangzott a kor szellemének szava „Leave the association of workers or employers free to develop association“ biztosítsuk a társulási szabadságot, míg a század végére így alakul a jelmondat „Let the State be free also“, tegye végre az állam is szabadon azt, amit akar.

Igen érdekesen mondja a gazdasági életbe való beavatkozás kérdéséről *Somló Bodog*² „Laissez-faire vagy protekcionizmus? — ez a politikai és államfilozófiai kérdések kérdése“ „A francia forradalom jelszavai az angol liberális közgazdaságtannal egyetemben az elavult politikai requisitumok lomtárába kerültek“ „A közgazdasági laissez faire nemcsak célszerűtlen elv, hanem tudományos alapjaiban is téves, egy oly állapot, amely valósággal sohasem létezett“ „*Növekvő állami szabályozás növekvő politikai szabadsággal karöltve* — ez a fejlődés iránya.“

Rá kívántunk mutatni az eszméknek ilyen irányu eltolódására, mert csak így érthetjük meg azt, hogy hogyan tudott a racionalizálás eszméje, mely szintén az orthodox gazdasági liberalizmustól való elfordulást jelent, oly hirtelen gyökeret verni a gazdaság-

¹ D. H. Macgregor: The evolution of industry. London. 1926. 53. l.

² Somló Bodog: Állami beavatkozás és individualizmus Budapest, 1907. 4. és 192. oldal.

politika talajába. Nem lehetne megérteni ezt a fejlődési viszonyokhoz való gyors hozzásimulást akkor, ha a gazdaságpolitikai fel fogásoknak általános tendenciája ellen kellett volna állást foglalnia a ráció eszméjének. Hogy a régi liberális kor eszméi hogyan vesztik el minduntalan lábuk alatt a talajt, igen érdekesen bizonyítja az angol liberális párt legújabbban megjelent nagy munkájának, az ugynevezett *Liberál Industrial Inquiry* című kiadványának tanulmányanyaga, mely olyan eszméket hirdet, amelyek fogalmilag egy liberális program pontjai közé egyáltalán bele nem sorozhatók. Hogyan nevezhetjük liberális eszmék folyamányának azokat a gondolatokat, melyek állami ellenőrzést és beavatkozást, a kartellek előmozdítását, a vállalatok kötelező amalgamálását, egy gazdasági vezérkar felállítását, racionalizációt és nagymérvű állami közmunkaterveket hirdetnek lépten-nyomon? Ugy látszik, a régi liberális párt jogutódja is belátta azt, hogy az orthodox liberális eszmék minden változtatás nélkül ma már tartatlatlanok.³

Természetesen azok az állásfoglalások, amelyek az állami beavatkozást hirdetik, szintén igen tág határok között mozognak. Nem kívánjuk ehelyütt tárgyalni azokat a szocialista és fascista eszméket, amelyeknek az életbe való átültetésénél tulnyomó a gazdasági életbe való állami beavatkozás, hanem e helyütt csak azokkal a módszerekkel kívánunk foglalkozni, melyek a gazdasági élet számtalan viszonylatában fenn kívánják tartani a liberális kereteket, s csak bizonyos esetekben kívánnak beleavatkozni a gazdasági élet szabad menetébe. A teljesség kedvéért e helyütt rá kívánunk mutatni néhány olyan tervezetre, melyek a kizárólagosan állam által vezetett gazdasági élet és a későbbiekben kifejtendő részleges beavatkozás módszerei között foglalnak helyet. *Wissel, Möllendorf, Horten, Neurath és Rathenau*⁴ rendszereit a gyakorlati életbe átültetni nem sikerült. Akár az állami szindikalizáció, akár az alapszükségleteket fedező ipar állami megszervezése, akár a központi statisztikai hivatalok által elkészített termelési tervekre gondoljunk, mindig olyan gondolatokra mutattunk rá, amelyek nem bírták megtermékenyíteni a gazdasági élet talaját. Sokkal fontosabb azonban, ha ezek helyett az elméletek helyett

³ Igen érdekesen nyilatkozott *Poincaré* francia miniszterelnök a kamarának ez év február hó 3-án tartott ülésén a gazdaságpolitikai elvek újabb irányváltozásáról, az állami beavatkozás gondolatának az individualizmus eszméjével való szembehelyezkedéséről, a racionalizálással kapcsolatos gondolatkör térfoglalásáról: „Az üzemek összeolvasztása, a típusok egyesítése, a minták normalizációja, a tömeggyártás valóban arra van hivatva, hogy megjavítsa a gyártási eljárás anyagi feltételeit, lehetővé tegye az önköltségi ár leszállítását és ezáltal a munkabérek felemelését. De ez egyuttal bizonyos mértékben az individualizmusnak és eredetiségnek feláldozását is jelenti”. Igen érdekes ez a nyilatkozat, melyben a franciák miniszterelnöke bejelenti a francia szellem legsajátosabb jellemzőjének, az individualizmus uralmának várható megígását.

⁴ Walther Rathenau: *Gesammelte Schriften*. Bd. 1—5. Berlin, 1918. — Otto Neurath: *Die Wirtschaftsordnung der Zukunft und die Wirtschaftswissenschaften*. Berlin, 1917. — Kovrig Béla: *Racionalizmus a gazdaságpolitikában*. Közgazdasági Szemle 1926. évfolyam, 758. oldal. — Ch. Gide et Ch. Rist: *Histoire des doctrines économiques*. Paris, 1926. 533. oldal.

azok felé a lehetőségek felé fordítjuk tekintetünket, melyek a részleges beavatkozás módszerével kívánnak a gazdasági életnek segítségére lenni. Ha a beavatkozás mikéntjének kérdését vizsgáljuk, mindenekelőtt rá kell mutatnunk *Stamm* felfogásának helyességére. Szerinte nagy tévedés volna azt hinni, hogy a gazdasági életbe való beavatkozás módszerei egyedül vagy legalább is messze tulnyomó részben az államhatalom kezében volnának. Nem szabad megfeledkeznünk arról a nagy fontosságú szerepről, amelyet a modern gazdasági életben a szabad társulások és különösen a tőke másodlagos szervezési alakulatai játszanak. De bármennyire is nagyfontosságú legyen ezeknek a tényezőknek akarat-megnyilvánulása, mindenesetre maradnak olyan területek, amelyeket feltétlenül az állami törvényhozói akarat részére kell fenntartani. *Sternberg* fel is sorolja azokat a feladatköröket, amelyeket feltétlenül az államhatalomnak kell parancsoló szavával szabályozni.⁵ Így államhatalmi munkaterületként kell elhatárolni azt a tevékenységet, midőn az államhatalom azonos formákat kíván az állampolgárok részére előírni; államhatalmi feladat számtalan szervezési kérdésnek szabályozása, a közigazgatás irányelveinek leszögezése, a büntetőjog kodifikálása, társadalmi osztályellentétek áthidalása. Ehhez a felsoroláshoz hozzá kívánjuk csatolni felfogásunk értelmében mindazokat az intézkedéseket is, melyeket az államhatalomnak a gazdaságosság emelése céljából kell tennie. Államhatalmi feladatkörnek kívánjuk ugyanis megjelölni mindazoknak a munkálatoknak irányítását, melyek előtt a nemzeti jobbtermelés célja lebeg. A jogszabályoknak ezen osztályába kellene besorolni példának okáért tehát egy kartelltörvényt, egy energiatörvényt, egy hulladékanyag gazdálkodásról szóló jogszabályt, egy a statisztikai felvételeket az üzleti és bérkalkulációk területére kiterjesztő rendelkezést stb. Ennek a gondolatnak jegyében született meg az olasz *Carta del Lavoro* VIII. cikke, mely meghagyja a munkaadószervezeteknek, hogy törekedjenek minden erejükkel többtermelésre, jobb minőségű termelésre és olcsóbb önköltségi árakra. Hogy kuriánknak joggyakorlata is mennyire érzékenyen tükrözi vissza a gazdasági eszméváltozásokat, mennyire élesen felismeri a racionalizálási mozgalom folytán életrehívott, az árak stabilizálására törekvő kartellek létjogosultságát, igen érdekesen megfigyelhetjük kartelljogi ítéleteiben. Mig ugyanis a régebbi joggyakorlat az egyéni versenyt kívánta biztosítani mindenekelőtt, addig az újabb ítéletek a gazdasági stabilitás biztosítására törekszenek és legálisnak ismerik el a kartelleknek azon törekvését, mellyel az árakat egy színvonalon igyekeznek tartani.⁶

Határozottan megállapíthatunk tehát egy olyan irányváltozást, mely egyrészt a beavatkozásnak hangsúlyozottabb érvényesülését követeli, másrészt a gazdasági életbe való beavatkozási feladatok sorába kívánja iktatni a gazdaságosság érdekében történő intézkedéseket. És ez az irányváltozás a racionalizálás felé vezet.

Kissé szokatlanul, sok tekintetben triviálisan hangzik, ha azt mondjuk, hogy ráció, azaz észszerűség mindig volt és mindig van a termelésben, kivált mióta a kapitalizmus jegyében folyik a gazda-

⁵ Th. Sternberg: Einführung in die Rechtswissenschaft Berlin und Leipzig, 1927. 151. oldal.

⁶ Tunyogi Szücs Kálmán: A kartellek és joggyakorlat.

sági élet. Hiszen csak természetes, hogy a vállalkozó mindent megtesz annak érdekében, hogy gazdálkodását a lehető legracionálisabban vezesse, hiszen csak így tudja garantálni a maga részére amaximális nyereséget. De akkor joggal kérdezhetjük, miért tűnik az eszme ujnak, miért hangoztatja az utolsó évtized a racionalizálás jelszavát, mint a világ gazdasági gyógyulásának csálhatatlan medicináját. Kérdezhetjük joggal, van-e a multtal szemben eltérés. Az eltolódás kétségtelenül igen lényeges; a fogalom az utolsó évtizedek alatt mintegy nagykoruvá lett, az eddigi jobbára tudat alatti helyzetéből a tudat fénykévéjébe került és ami leglényegesebb: az eszme mindinkább *közületi jelleget nyer*. Ezentul elmondhatjuk, az eszmével kapcsolatban a schilleri mondást, hogy „was einer erwirbt, ist allen erworben“. Ezért beszélünk jogosan *új* eszme-fejlődésről, ezért beszélünk ma racionalizálásról.

A racionalizálás evolúcióját két szakaszra oszthatjuk: az első Taylor fellépéséig tart, a második a Taylor utáni — mondhatjuk — gyakorlati eredményeket felmutató korszak.

A ració eszméjét először a tizennyolcadik század végén kezelt természetbölcseleti és természetjogi irány karolja fel. A bölcseleti racionalizmusnak gyökerei ugyan visszanyulnak korábbi évszázadokba is, de csak a XVIII-ik században jelent meg Descartes, Locke, Leibnitz, Kant eszméje igazi, minden lelket magával ragadó lendületével a gondolkozó agyakban. Ez a bölcselet a gondolkozó ész akarja uralkodói trónra ültetni és a tiszta észből kívánja dedukálni az életet szabályozó formákat. Nem állítom ezáltal azt, hogy a modern gazdasági racionalizálás és a bölcseleti racionalizmus eszméi egymásból közvetlenül levezethetők, csak annyit kívánok leszögezni, hogy több mint egy évszázados különbséggel, mind a két eszme azonos eszmei forrásból fakadt, tekintve azonban, hogy az alkalmazás két teljesen különböző területen történt, a két eszmének rokonsága közvetlenül nem észlelhető.

Az eszmei fejlődés második momentumá, mely szintén előkészíti a modern racionalizálás eszméjét, az a gondolkör, mely a modern természettudományos fejlődést naggyá teszi. E helyütt különösen az energetika munkásainak Rankine, Helm, Ostwald⁷ munkásságára kell rámutatnunk, akik az energia fogalmára ráterelik a figyelmet és a fogalommal való állandó foglalkozás során felismerik az energiának nagy értékét és megindítják azt a küzdelmet, melynek célja az energiapocsékolás megakadályozása. Zmavc Ivan⁸ érdekesen jellemzi a gondolkozás átalakulásának folyamatát. A természeti jelenségek előtt álló ember eddig így fogalmazta érzését: „Vajjon mi is a lényege ennek a természeti jelenségnek?“ Most pedig az energia tanításain okult emberi elme így teszi fel a kérdést: „Vajjon micsoda hasznot tud hajtani nekem ez a természeti folyamat?“

Ugyancsak igen érdekes az a tevékenység is, mely javarészi olasz kereskedők kezdeményezése folytán a kereskedelmi könyvelés módszereinek a gazdasági életben való megjelenésével kapcsolatos. A kereskedelmi könyvek számsorai megvilágítják a valatlaltnak gazdasági képét és lehetővé teszik annak észszerű veze-

⁷ W. Ostwald: Die Philosophie der Werte. Leipzig, 1913. — Solvay: Questions d'Energetique sociale (Bruxelles, 1910.)

⁸ Atti del III. Congresso Internazionale di Organizzazione Scientifica del Lavoro (Roma, 1927.)

tését. Erről a gondolatról mondja Sombart sajátos stílusával: „Die Geschichte der systematischen Buchführung wird mit dem Satze beginnen müssen: Im Anfang war das Konto: die Ratio“⁹.

Ezek az eszmei előzmények alakítják át a gondolkozást úgy, hogy midőn Taylor megjelenik a színtéren, hozzáfoghat az eszméknek gyakorlati megvalósításához. Az ő fellépésével kezdődik meg a *racionalizálási gondolat gyakorlati pályafutása*.

Az európai szem éleslátását erősen megzavarja az a körülmény, hogy Taylor eszméi Amerikának mérhetetlen gazdagságú földjén terjedtek el és sokszor midőn a taylorizmust szeretnénk figyelni, az amerikanizmussal kell foglalkoznunk. Igen érdekes, hogy újabban amerikai oldalról hallunk olyan nyilatkozatokat, hogy Amerikának gazdasági fellendülése nem a természeti kincseknek, hanem az emberi teljesítményeknek függvénye; az oktatás, tökeszervezet és éppen a racionalizálás eszméi legalább is olyan mértékben kincsei az amerikai gazdaságnak, mint a természet gazdagsága. Ezt a nyilatkozatot, azonban úgy érezzük, inkább az amerikai sovinizmus diktálta, mint a tényeket hidegen szemlélő, józan, mérlegelő ítélet. Mert Amerika földje mérhetetlenül gazdag; az amerikai Egyesült-Államok nemzeti vagyona Alberti becslése szerint 1920-ban 375 milliárd dollár. Egy amerikai állampolgárra a nemzeti vagyonból négyszer akkora összeg esik, mint egy német polgárra. Ennek a gazdasági tulsulynak jelentőségét még jobban kiemelkedni látjuk, akkor, ha figyelembe vesszük Hoover Herbert számsorait, melyek fényesen illusztrálják azt, hogy itt a gazdasági haladásnak sebes iramu változásáról van szó. 1899 és 1925 között a mezőgazdasági termelés 47%-kal, a bányászati termelés 248%-kal, az ipari produkció 178%-kal, a vasutak tevékenysége pedig 199%-kal emelkedett. Ha ennek a négy gazdasági ágazatnak mérlegelt átlagos indexét megkonstruáljuk, akkor mintegy 140%-os emelkedésről beszélhetünk és ha tekintetbe vesszük azt, hogy ezen időszak alatt a népesség 55%-kal emelkedett, akkor megállapíthatjuk, hogy a termelésnek fejenkénti növekedése mintegy 55%-ot tesz ki, míg ha a produkciónak az egy munkásra számított értékét vesszük kalkulációba, akkor mintegy 80%-os emelkedés regisztrálható. Egységes, nagy gazdasági terület, ahol több mint 110 millió ember él együtt, magas életstandard, magas munkabérek, nagy természeti gazdagság, nem nagy népsűrűség: ezek az amerikai helyzetkép főjellemzői. Ilyen gyorsan változó, hatalmas tempóju eltolódások számsorai közül nem csoda, ha a legélesebb kutató elme sem tudja észrevenni azokat az eredményeket, melyek kizárólag a taylorizmus számlájára írhatók.

A taylori eszmék nyugodt terjedését megzavarja egy brutális kéz: kitör a világháború és a gazdaságpolitikai eszmék egészen más irányu vezetést nyernek. A háború következtében az európai államok és az amerikai Egyesült-Államok közötti gazdasági kapcsolat elmélyül és ennek folytán az új eszméknek az óvilágban való elterjedése erősen megkönnyül. A munkaerőben fellépett hiány és különösen az a körülmény, hogy a

⁹ Werner Sombart: Der moderne Kapitalismus 2. Bd. München und Leipzig, 1917. 112. oldal.

háboru folyamán az ipar nem rendelkezett megfelelő számú szakmunkással, a háborus ipari szükségletek hirtelen megnövekedése, az egész iparnak az államhatalommal való vonatkozásában sokkal bensőbb, centralizáltabb kapcsolata, mind abban az irányban hatottak, hogy az ipar igénybe vegye azokat a módszereket, melyeket az újvilág termelésében sikerrel alkalmazott. Természetszerűleg jelentkeztek a háboru alatt is olyan körülmények, melyek gátlólag hatottak a fejlődés gyors előrehaladását épen lefékezték. Így például komoly önköltségi számításokat nem igen lehetett végezni, hiszen a különböző kötöttségek folytán a gazdasági élet természetes egyensúlyáról nem beszélhettünk. Azonkívül tekintve, hogy a termelés legnagyobb része a háborus célokat szolgálta, nem lehetett a termeléstől várni azt, hogy az anyagpazarlások és termelési veszteségek megakadályozására különös gondot fordítson akkor, mikor a győzelem érdekében mindent fel kellett áldozni.

Ha az európai fejlődésen rendszeresen kívánunk áttekinteni, akkor helytelenül tennénk, ha csak a háboru időpontjában fordítanánk Európa felé tekintetünket, mert jóval a háboru előtt voltak már Európa földjén is olyan megmozdulások, amelyek legnagyobb mértékben megérdemlik azt, hogy foglalkozzunk velük. Így ehelyütt rá kell mutatnunk elsősorban az orosz Adamiecki, a német Schlesinger, az angol Nicholson és Schloss és különösen a francia Fayol munkásságára. Fayol¹⁰ elméletének lényege az, hogy keresi azokat az adminisztrációs elveket, melyekkel egy nagy vállalatot leghelyesebben lehet igazgatni. A taylorizmus és fayolizmus közötti különbséget legszembevetőbben úgy tudnók meghatározni, hogy míg Taylor a műhely belső szervezését igyekszik megteremteni, addig Fayol a vállalat általános működését akarja szabályozni.

Alig vert gyökeret Európában az eszme, máris megindultak a támadások az új gondolat ellen. Elsősorban vörösposztóként hatott az időfelvételek meghatározására hivatott stopperórának alkalmazása és másodsorban az a differenciális bérrendszer, mely számos amerikai szerzőnek, elsősorban természetesen Taylornak, rendszerében feltalálható. Megerősítik a kedvezőtlenül hangolt közvéleménynek támadó erejét azok a hírek, melyek arról tanuszkodnak, hogy Amerikában is mind sűrűbben támadják Taylor eszméit. Ebben az időpontban kapcsolódik bele a racionalizálási munkakörbe az a gondolatkör, melyet psychotechnika néven szoktunk összefoglalni. Ebben az időpontban terelődik rá a figyelem az ipari balesetek kérdésére és általánosságban mind sűrűbben kiépülnek azok a kapcsolatok, amelyek a racionalizálás kérdésének termeléspolitikai elvei és a szociálpolitika között fellelhetők. Végtelenül érdekes momentum bontakozik ki előttünk akkor, ha a 8 órás munkaidőnek kérdése felé fordítjuk tekintetünket. Az kétségtelen, hogy a 8 órás munkaidőre való törekvés szociálpolitikai forrásokból táplálkozott, mégis az egész felvetődött eszmekörnek ki kellett volna száradnia akkor, ha a racionalizálás által táplált eszmék megfelelő időpontban segítségére nem sietnek a szociális célkitűzésnek. Mert egyedül a racionalizálás gondolata teheti lehetővé azt, hogy munkaidőrovidítésről beszélhessünk akkor, midőn

¹⁰ Henri Fayol: Administration industrielle et générale Paris, 1916.

az emberi szükségleteknek állandó növekedése mindig fokozottabb ütemű termelést kíván az összes termelési ágaktól. Ezeknek a szociális alapokon nyugvó momentumoknak köszönhetjük azt, hogy az a bizalmatlanság, amellyel kezdték kezelni az új eszméket, lassacskán kezd alábbhagyni, sőt mindinkább hallunk megnyilatkozásokat, még munkásszervezetek részéről is, amelyek egyenesen a racionalizálás által hirdetett eszmék mellett törnek lándzsát.

Nem volna azonban teljes az európai fejlődés ismertetése, ha nem mutatnánk rá arra az értékes munkásságra, melyet különböző nemzeti és nemzetközi kongresszusok fejtettek ki az új eszmék érdekében. A legjelentősebb segítséget a racionalizálás eszméinek az a három nagy kongresszus nyújtotta, mely Prága, Bruxelles és Róma falai között ült össze, hogy kizárólag a racionalizálással kapcsolatos új gondolatokat megvitassa és letörje azt az idegenkedést, amely bizonyos irányokban még mindig érezhető az új eszme előretörésével szemben. De igen nagy jelentőségűnek tartjuk azt a munkásságot is, melyet a Bureau international du Travail, Comité économique de la Société des Nations, Chambre de commerce internationale, Institut international d'agriculture, Commission internationale de standardisation, Conférence économique internationale, XIII. Congrès international d'Agriculture fejtett ki a racionalizálás érdekében. 1927. évben pedig megalakult Genfben egy intézet, az Institut international d'Organisation scientifique du Travail, melyet kizárólag ennek az eszmének gondozása végett hívtak életre.

A háborúnak, mint gazdasági ható tényezőnek tekintetbe vételével kapcsolatban figyelmünk átsiklott a háború által végig tarolt Európára, és így még nem foglalkoztunk a legújabb amerikai fejlődéssel.

A világháború végén egy igen érdekes gazdasági jelenség játszódik le Amerika földjén. Az árak hirtelen leesnek, amiből az következett volna, hogy a termelés vezetőinek a munkabéreket is le kellett volna szállítaniok, ha a gazdaságossági számításaiknak alapját nem akarták volna megingatni. Az amerikai munkabérek leszállítása azonban olyan súlyos szociális és termelési válságot idézett volna elő, hogy ehhez az amerikai termelés csak végső szükségben nyúlt volna, és így önként adódott a gondolat, hogy újult erővel kell alkalmazni azokat az elveket, melyek hivatva voltak a termelési hatásfokot megjavítani, másszóval, többet, olcsóbban előállítani. Hoover Herbert, a későbbi amerikai kereskedelmi miniszter állt ennek a mozgalomnak élére, úgy, hogy a racionalizálási gondolat másodvirágzása Amerika földjén az ő nevéből szinte elválaszthatatlan. 1921-ben egy bizottságot szervez, amelynek feladatává tette, hogy az amerikai iparban fellelhető veszteségforrások tanulmányozásával foglalkozzék. A bizottság rövid néhány hónap alatt megtette jelentését, melyet a „Waste in Industry” című műben tettek közzé. Dacára annak, hogy ennek a munkálatnak statisztikai módszereivel egyetérteni nem tudunk, mégis igen nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, mert ezáltal újult erővel ráterelődött a figyelem az ipari veszteségekre, az ipari hatásfok és a racionalizálás eszméjére. Az eszme érdekében kifejtett propagandában igen nagy érdemei vannak a „Management Week” intézményének, mely mintegy öt esztendei munkássága révén igen nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy százezrek ismerkedjenek meg az új eszmével. Százai a legkülönbözőbb

előadásoknak hangzanak el az Unió legkülönbözőbb városaiban azzal a célzattal, hogy megismertessék a közönséggel a racionalizálás kérdéseit. A legkülönbözőbb témák, mint a vállalatok pénzügyi ellenőrzésének a kérdése, a veszteségek kiküszöbölésének módszerei, a prosperitás fentartásának lehetőségei, a szétosztás: új gondolatai váltakoznak a „Management Week“-ek programjában.

Ezek után felvethetjük azt a kérdést, hogy mi a racionalizálás kérdésének tartalma. Gondosan körülhatárolandók ugyanis azok a kérdések, melyek a racionalizálás fogalma alá tartoznak, gondosan el kell határolnunk azokat az ágazatokat, melyeket ez a gyűjtőfogalom magába zár és külön ki kell jelölnünk az egyes részlet-ágazatok részére azt a területet, amelyen azoknak mozogniuk kell, de amelyen való túllépés, az eszmék természetes elhatárolási lehetőségének hiányában, csak a kutatás tisztaságát veszélyezteti. Ha választ akarunk adni arra, hogy mi tulajdonképpen a racionalizálás, akkor célszerűnek tartjuk, ha nem a szó által megjelölt fogalomnak vizsgálatából indulunk ki, hanem arra vagyunk tekintettel, hogy az élet ezt a fogalmat milyen területeken és miképpen alkalmazza. Ha az angol, német és francia terminológiát vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy mind a három nyelv eltérőleg szokta megjelölni ezt a gondolatkört, jóllehet az elterjedt elnevezések nagyjából azonos fogalomkörre takarnak. A francia „Organisation Scientifique du Travail“, a német „Rationalisierung“ és az angol „Scientific Management“ mind arra a fogalomkörre vonatkoznak, melyet magyarban leginkább a racionalizálás névvel szoktunk jelölni. Foglalkozhatnánk a három kifejezés értelmi vizsgálatával, kutathatnánk az elnevezések mögött meghúzódó különböző gondolatköröket, de mindezt lényegtelennek tartjuk azzal szemben, hogy a gyakorlati élet, hogyan kívánja körülhatárolni ezeket a fogalmakat.

Miután így a fogalmi értelmezésnek módszerétől eltekintünk, két utat választunk a gondolatkör megjelölésére. Az egyik módszer az, hogy igyekszünk olyan definíciókat keresni, melyek körülhatárolják a racionalizálás fogalomkörét, a másik módszer szerint pedig a racionalizálás egyes ágait igyekszünk vizsgáló objektívünk elé hozni, és így a külön-külön körülhatárolt gondolatköröknek összegezésével kívánjuk megjelölni a racionalizálás gyűjtőfogalmának gondolatkörét. Ha a racionalizálás eszmei területe homogén volna, az első megoldás mindenesetre szebb lenne és a gondolatot jobban szolgálta volna. Miután azonban az eszmének ilyen homogenitása nincs, ezért inkább a második módszerhez fogunk folyamodni. Mielőtt azonban ezt megtennők, körültekintünk az irodalomnak néhány frappánsabb definíciója között.

A Bureau international du Travail-nak a genfi gazdasági világkonferencia elé terjesztett emlékirata így határozza meg a racionalizálásnak, a tudományos munkaszervezésnek fogalomkörét: „L'organisation scientifique du Travail est la science des rapports entre les différents facteurs de la production et spécialement entre l'homme et l'outil. Son objet est d'obtenir par une utilisation rationnelle de ces différents facteurs un rendement optimum.“¹¹ *Mannsfeld* cseh szerző rövidebb meghatározással elég-

¹¹ L'organisation scientifique du travail. Bureau International du Travail kiadása. Genève, 1926.

szik meg: „Rationalisation signifie un travail exécuté d'après un plan soigneusement élaboré.“¹² A Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit alapszabályai a racionalizálás célját így jelölik meg: „Hebung der Wirtschaftlichkeit auf allen Gebieten der gesamten Wirtschaft.“

Az így körülhatárolt fogalomkör határain belül P. Devinat¹³ igen szellemes hármas elhatárolást állít fel. Először elválasztja az emberrel összefüggő problémákat, a fáradság, automatizáció, monotónia, psychotechnika stb. kérdését az „üzem“ problémáitól, amely utóbbinak gondolkörébe utalja a helyes igazgatás és jó adminisztráció kérdéseit. Ezzel a kettős kategóriával szemben felállítja a harmadik fogalomkört, melybe a nemzetgazdasággal kapcsolatos problémák kerülnek, mint pl. standardizáció, koncentráció, tömegtermelés, gyártási veszteségek kiküszöbölésének komplikált, megoldásra váró feladatai.

Devinat összefoglalása és beosztása kétségtelenül jó áttekintést nyújt a bonyolult és meglehetősen kuszált anyag felett, de első pillantásra észrevehetjük, hogy nem a fejlődés menetének tekintetbevételével készült és a határokat nem ott vonta meg, ahol a problémának természetes domborzati viszonyai leginkább kívánták volna meg a határvonalnak megállapítását.

Ezért keressük, mint már az előzőkben is rámutattunk, inkább azt a megoldást, mely a főfogalomkör alá tartozó egyes ágazatokkal foglalkozik inkább. Ha az így kijelölt uton kívánunk tovább haladni, akkor először az üzemszervezés, majd a normalizáció, psychotechnika, koncentráció eszmerületei felé kell figyelmünket fordítani. A teljesség kedvéért már ehelyütt rá kívánok mutatni arra, hogy leginkább az amerikai irodalom ide kívánja vonni a stabilizációval és a „safety first“, balesetvédelmi mozgalommal kapcsolatos kérdéseknek tárgyalását, melyek azonban olyan kapcsolatot a racionalizálás vezetőeszméjével felmutatni nem tudnak, hogy azokat kívánatosnak tarthatnók a racionalizálás előbb említett négy főágazata (üzemszervezés, normalizáció, psychotechnika, koncentráció) mellé sorolni.

a) Az üzemszervezés tudománya nem tekinthet vissza hosszú múltra, mégis a racionalizálás vizsgálatával kapcsolatban nem foglalkozunk az egész tudományág minden fejezetével, hanem a tárgyalásnak ebbe a szakaszába csak azokat az üzemszervezési elveket soroljuk be, melyek újabb keletűek, a racionalizálás gondolkörével kapcsolatosak és javarészt abból a forrásból eredtek, melyek Taylor eszméinek nyomán árasztották el az új- és óvilág érdeklődő közvéleményét. Tekintve, hogy az ebbe a fejezetbe tartozó eszmék mind kapcsolatban vannak Taylornak munkásságával, s jöllehet a haladás Taylor eszméit most már kicsiszoltabb alakban tárja a világ elé, mégis az egész kutatási módszer nem tudott Taylor óta annyi újat produkálni, hogy még napjainkban is fel ne lennének fedezhetők a Taylor által eredetileg hirdetett eszmék.¹⁴

¹²Atti del III. Congresso Internazionale di Organizzazione Scientifica del Lavoro (Roma, 1927.)

¹³ Paul Devinat: L'organisation scientifique du Travail en Europe. Genève, 1927.

¹⁴F. W. Taylor: The principles of scientific Management. New-York, 1911.

Taylor eszméinek egyik legfontosabbika az, hogy a figyelmet az emberi munka felé irányítja és felkelti az érdeklődést a munka tanulmányozása iránt. Gondos vizsgálatokkal igyekszik megállapítani azt az időt, amennyi feltétlenül szükséges egy bizonyos munkának elvégzéséhez. Ezekre a gondos tanulmányokra alapítja Taylor „*pensum eszméjét*“. Megállapítja a munka elvégzésére szükséges időt és ezt mint elvégzendő „*pensumot*“ a munkásnak előírja. Az időmérés eszköze, a stopperóra az a segédeszköz, amely állandóan izgatja a munkáskedélyeket és a Taylor-rendszer elleni küzdelemnek ez a mérőszerszám vált leghirhettebb céltáblájává. Pedig már ehelyütt rá kívánunk mutatni ezeknek a támadásoknak igazságtalanságára, hiszen éppen a gondos munkatanulmányok tették lehetővé, hogy az elvégzendő munkafeladatok igazságosan oszthatók szét az egyes munkások között. Ujabban az időmérések céljaira a stopperóra helyett mozgófénykép-felvételek szolgálnak, melyek által nemcsak a munka időtartamát tudjuk megállapítani, hanem annak mikéntjét is vizsgálódás tárgyává tehetjük, az egyes mozdulatokat kritikailag elemezhetjük, és így számos olyan hibára jöhetünk rá, mely a munka elvégzésének optimális célkitűzését megakadályozza.

A Taylor-rendszernek a legodiózusabb része a bérfizetési skálák felállításának mikéntje. Taylornak ezen bérfizetési rendszer felállításakor az lebegett szeme előtt, hogy a munkás az általa megállapított „*pensum*“ elvégzésére minden áron szoríttassék, amennyiben ezt nem tudná elvégezni, fizetése olyan mértékben csökkenjen, hogy ilyen jelentéktelen bérből megélni nem tudván, kénytelen legyen a gyárból kiválni. Amennyiben pedig az előírt *pensumnál* többet tudna elvégezni, akkor ezt a többleterőkifejtést jelentős többletkeresettel, megfelelő „*bonussal*“ honorálják. Taylor előtt és Taylor óta igen sok bérrendszer volt bevezetve, melyek az időbér, darabbér, emelkedő-, fogyó- és differenciális bérrendszereknek, szociális bérrendszereknek különböző vegyületei, de ezeknek összehasonlító kritikai ismertetése jelen termelési politikai fejtegetések körébe nem tartozik, ezeknek komplikált szövevényeibe a szociálpolitikának feladata belevilágítani. Az eredeti Taylor-féle bérfizetési rendszert ma már alig alkalmazzák. Leggyakrabban az időfelvételek által megalapozott akkord-rendszer az, amely az európai üzemekben leginkább nyer alkalmazást.

Hogy a Taylor-rendszer mögött meghúzódó gazdasági koncepciót számokkal is jellemezzük, a számoknak nagysági rendjébe való tájékozás végett a gazdasági gondolatmenetet a következőképpen vázolhatjuk. A Taylor-rendszer kitűzi maga elé a célt, hogy a vállalat termelését 300%-kal meg kell növelni, miáltal a bérekre fordított kiadás 75%-a megtakarítható. Ennek az összegnek egyharmadát, mint béremelést kiosztjuk a munkások között, a többi részét pedig úgy használjuk fel, hogy a magasabb regieköltség, az átalakítás rizikója, az eladási ár csökkentése és természetesen a megnövekedett vállalkozói haszon fedezetét találjanak a megtakarított munkabérnek ebből az utóbbi részéből.

Természetesen egyedül a „*pensum*“ és „*bonus*“ eszméknek alkalmazásával a produktivitásnak ilyen méretű megnövekedését el nem érhetjük, és ezért az egész gyárüzemnek megfelelő *reorganizálásához* kell fordulnunk, hogy ezeket a jelentős gazdasági célokat meg tudjuk valósítani. A gyár szervezési munkálatoknak egyik legkényesebbike az, midőn Taylor igyekszik olyan szer-

vezetést létrehozni, melynek segítségével az üzemvezetés minden mozzanata hozzákapcsolható az üzemi vezetőknek személyi felelősségéhez. A felelősségnek gondos kiosztása az egyik leglényegesebb gyárszervezési elv Taylor elgondolása szerint. Azonkívül igen lényeges szerephez jutnak Taylornál azok a módszerek, melyeknek segítségével a munkafelosztás tovább fokozódik. Az előkészítő és ellenőrző munkálatok elvégzése végett külön speciális szakmunkásokat állít az üzem szolgálatába. Az eddigi „mindentudó” művezető helyébe Taylor 8 fajta művezetőt állít (előkészítő, sebességmérő, ellenőrző, gépkarbantartó, munkaidőbeosztó, munkautasításkészítő, munkaidőmeghatározó és fegyelmi hatáskörrel ellátott művezető). Ennek a gondolatnak az életbe való átültetését láthatjuk a philadelphiai Tabor gépgyárban, ahol a munkások száma a Taylor-rendszer bevezetése óta 105-ről 75-re csökkent, de ezzel szemben a szellemi irányítók száma 3-ról 20-ra emelkedett; az igaz ugyan, hogy a vállalat termelése az új rendszer bevezetése óta megháromszorozódott, és így bőségesen fedezetet nyertek azok a költségek, amelyek az új művezetői és tisztviselői karnak alkalmazását szükségessé tették.

Nem festettük volna meg teljes képét a Taylor-rendszernek, ha nem mutatnánk rá arra az igen élénk *oktató tevékenységre*, mely Taylor elveinek alkalmazása nyomán megindult a különböző műhelyekben. Az új munkarendszer nem elégszik meg azzal, hogy a munkást munkahelyére odaállítja, hanem mindent elkövet, hogy megtanítsa arra, hogy hogyan kell helyesen dolgozni, rámutat a munkás hibáira és igyekszik felhívni a munkás figyelmét, hogy hogyan lehet ezeket a hibákat elkerülni.

A munkásoknak tanítására az ipari üzem épen olyan súlyt helyez, mint a mezőgazdaság. Igen érdekesek azok a munkálatok, amelyeket Pidgajetzkij professzor végzett az ukrán mezőgazdaságban. Legkülönbözőbb munkatanulmányai közül különös figyelmet érdemelnek a cukorrépakapálással kapcsolatban végzett vizsgálatok. Tekintve, hogy a cukorrépaművelésnél alkalmazott munkaerők száma 56%-ban nő volt, a vizsgálódásnál kétszeres fontossággal estek latba a fiziológiai és eugenetikai szempontok. Azokat a munkálatokat, amelyeket ezideig egy nő végzett, azt két-három munkaelemre szétválasztva, ezután két-három munkásnő feladatává tették, mert, példának okáért, nem célszerű, hogy egy olyan munkásnő, aki kapálással van elfoglalva, egyik pillanatban kapáljon, másik pillanatban hajladozó mozgásokat végezzen. Ugyancsak gondos megfigyelés tárgyát képezték a munkaszerszámok. Igen lényeges, hogy az a munkásnő, aki egész nap egy bizonyos munkát végez, helyes szerszámmal legyen ellátva, a kapának nyele megfelelő hosszú, a kapa éle megfelelően széles, és a kapa és kapanyelének szöge megfelelően nagy legyen. Kiterjedt a figyelem ezen vizsgálódásoknál a munkatempó, munkaszünetek, és elfáradás igen nehezen megfigyelhető bonyolult kérdéseire is.

Nem tartozik szorosan a taylori elvek közé, de a modern fejlődés hozzájuk kapcsolta a *mozgószalag* alkalmazásának kérdését. A mozgószalag rendszerint az összeszerelési munkálatok megkönnyítésére szolgál, midőn a szalagra helyezett alkatrészeket a szalag két oldalán álló munkások gépszerkezetekké egyesítik, mindegyik azonban a munkának csak egy bizonyos munkaelemét

végzi el, és a következő fogásnak megvalósítását rábizza arra a társára, aki elé a lassan mozgó szalag a gépszerkezetet odahozza. A mozgószalag kérdésének tanulmányozása erősebb rokonságban van a mechanizáció kérdésével, mint a tulajdonképpeni munkaszervezési törekvésekkel, mégis tekintve, hogy a mozgószalag mozgási gyorsasága, mintegy diktálója lesz az elvégzendő munka ütemének, annak jelentőségét a műhelyszervezési munkával kapcsolatban is feltétlenül ki kell emelni.

Kiterjedt munkaterülete az új üzemszervezési törekvéseknek az *önköltségszámítási és regie-kalkulációs módszerek* alkalmazása is. Annak a folyamatnak mennyiségi elemzése, hogy a pénzből anyagár, munkabér és regie-költségeken keresztül hogyan kalkulálható ki az önköltségi ár, ma már igen kiterjedt disciplinának képezi feladatkörét. A legfontosabb kérdés az, hogyan tudjuk a különböző árucikkeket termelő üzemből mindegyik árucikket a neki megfelelő regie-költséggel megterhelni, hiszen nélkül reális üzleti kalkulációt elképzelni is lehetetlen. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos gondolatoknak taglalása feltétlenül ide tartozik az üzemszervezés tárgyalása mellé, de a kérdés ma már olyan kiterjedt irodalommal rendelkezik, hogy annak részletes megvitatásába ehelyütt nem bocsátkozhatunk.

Szintén nem kívánok részletesebben foglalkozni a Ford által hirdetett eszmével, mégis a teljesség kedvéért rámutatunk arra a gondolatkörre, melyet napjainkban „fordizmus” név alatt szoktak összefoglalni.¹⁵ Felfogásunk szerint a fordizmusról, mint ki-egyensúlyozott, gazdasági rendszerről a szó szorosabb értelmében nem beszélhetünk. Igen helyesen jegyzi meg róla S. Marquis „Henry Ford, An Interpretation” című munkájában: „Ford nagy emberek képességeivel rendelkezik. De az egyes részek többé-kevésbé alapos rendetlenségben vannak egymás mellett. Ő, ha ezek helyes módon olvadnának össze Ford személyében.” Ford alkotó fantáziája előtt nem a műhelyben dolgozó munkás személye áll, hanem az egész üzem; ennek a prosperabilitását kívánja rendszerével biztosítani. Taylortól a legélesebben az választja el őt, hogy Ford műhelyeiben nem létesít olyan kiterjedt műhely-organizációt, mint ahogy azt Taylor tette.

b) A racionalizálás az üzemszervezési elveknek alkalmazásán kívül, a *normalizáció* gondolatával siet a gazdasági életnek segítségére. A normalizáció előnyei annyira szembevetőek, hogy meg lehetősen könnyű feladat annak védelmébe sorakoztatni érveinket. Ha sokféle típus helyett áttér egy üzem kevesebb típus gyártására, természetes, hogy a gyártás művelete jelentősen egyszerűbbé válik. Javítási munkálatoknál is hihetetlen előny, ha a törött alkatrészek pótlásánál nem kell minden egyes esetben külön gondoskodni a pótlendő alkatrész előállításáról, hanem ha raktárról tudjuk kiválasztani a normalizált típusok közül azt, amely céljainknak leginkább megfelel. A mai tökeszegény világban nem becsülhetjük le annak jelentőségét sem, hogy a normalizálás módszereinek segítségével a kereskedői és gyári raktárak kisebbek lehetnek, mert nem kell ezután a gyártmányoknak olyan számtalan sokfélségét raktáron tartani, hogy a vevőkörnek igényeit

¹⁵ Ford: *My life and Work* London, 1926. — Ford: *Ideals*. Dearborn, Mich. 1922. — Emil Honermeier: *Die Ford Motor Company*. Leipzig.

kielégítsük. A kereskedelemnek pedig speciálisan nagy érdeke, hogy mindig állandó minőségű és méretű árut szállíthasson, hiszen enélkül magának a kereskedelemnek feladatkörével jutna a kereskedelem ellenkezésbe.

A normalizálás terén az Amerikai Egyesült Államok és Németország vezetnek. Hogyha a normalizációval kapcsolatos anyagot osztályozni kívánjuk, akkor leghelyesebben tesszük, ha a méretek normalizálását szembeállítjuk a minőségi és szállítási feltételek normalizálásával. Az előbbi irány inkább a német normalizáció törekvése, míg az utóbbi az amerikai törekvés céljainak irányában fekszik. Szétválaszthatjuk a problémakört olyan alapon is, hogy a nyerstermékek normalizációjától elválasztjuk a gyártmányok normalizációját. Az előbbi kérdéskomplexum inkább az agrárállamok, az utóbbi pedig az ipari államok problémája. A Conseil International scientifique Agricole a normalizációnak két fontos agrárvonatkozású kérdésére mutat rá: egyrészt maguknak az eljárásoknak normalizációjára, másrészt a piaci termékek standardizációjára. Az előbbi feladat megvalósítása meglehetősen nehéz, az utóbbinak életbe való átvitele ellenben nagyobb nehézségekbe nem ütközik. Különös jelentősége van ennek az exporttal kapcsolatban, ahol a normalizációs és standardizációs törekvések az export-politikának leglényegesebb támaszai lehetnek. Igen fontos volna tehát, hogy mielőbb létesüljenek olyan nemzetközi megegyezések, melyek bizonyos termékek átvételéhez egységes feltételeket állapítanak meg. Ez az indítvány, mely Michelis kiváló olasz tudóstól származik, bármennyire is gyökerezik az élet talajába, igen nagy nehézségekbe ütközik, hiszen egyrészt olyan kvalitások, mint a bornak íze, még egyelőre vegyvizsgálati módszerekkel meg nem közelíthető, másrészt vannak olyan nemzeti termelési sajátosságok, melyeknek közös nevezőre való hozása végtelenül nehéz.

Kényszer ezen a téren nem sokat segít, a haladást a közös egyetértő munkától várhatjuk. Hoover hirdeti a pánamerikai kongresszuson, hogy „ezt a problémát csak az összes érdekelték jóindulatu megértésével lehet megoldani”. A szerszámok normalizálásával foglalkozó amerikai bizottság a kölcsönös megértést a gyakorlatban olyan módon igyekezett biztosítani, hogy egy típusnak normaként való elfogadása esetén az érdekelték 80%-nak beleegyezését igyekezett biztosítani és csak azokat a cikkeket szorította ki más normalizált árukkal, melyeknek évi fogyasztása kisebb volt 100 tonnánál.

Nem szándékozom a normalizálással foglalkozó szerveket részletesen ismertetni, csak rá kívánok mutatni az amerikai, nagyszabású normalizációval foglalkozó szervek működése mellett a kontinensnek azokra a jelentősebb alakulataira, melyek a normalizáció céljait szolgálják. Az angol „British Engineering Standards Association”, a német „Normenausschuss der Deutschen Industrie” (N. D. I.), a francia „Commission permanente de standardisation” és „La société d'encouragement pour l'industrie nationale”, mind jelentős munkát végeznek ennek a nagy gazdasági célnak érdekében. Ujabban már sikerült biztosítani a nemzeti szervezetek olyan kooperációját, amelynek révén nyugodtan állíthatjuk, hogy ezen a téren a közeljövőben jelentős nemzetközi megegyezések lesznek köthetők. Magyarországon is történtek ebben az irányban jelentős megmozdulások, így 1921-ben meg-

alakult a „Magyar Ipari Szabványosító Bizottság“, melynek működésétől várjuk a magyar normalizáció kérdésének lendületes irányítását.

Hogy ezek mögött a szervezési munkálatok mögött milyen komoly eredmények huzódnak meg, beláthatjuk akkor, ha néhány kiragadott példa felé fordítjuk tekintetünket. Németországban a normalizálás előtt 274 csavarmenetformát alkalmazott az ipar, míg a normalizálás után 72 csavarmenet ki tudta szolgálni a német ipar szükségletét; a normalizálás keresztülvitele előtt 822 furótípus a normalizálás után lefogyott 226-ra; ugyanilyen volt a helyzet a lokomotívrugókat illetően is, hol 50 rugótípus volt használatban azelőtt, míg most 9 típus is elegendő. Az amerikai adatok is igen érdekesen bizonyítják ennek a mozgalomnak nagy jelentőségét. A normalizálás előtt 552 fajta drótkerítést gyártottak Amerikában, míg a normalizálás után 69-re fogyott le a drótkerítés-típusok száma és míg ezelőtt az ágyrugók céljait 78 különböző típusu gyártmány szolgáltatta, mostan mindössze 4 típus meg tud felelni az összes kívánalmaknak. Hogy milyen jelentős a normalizációs mozgalom Németországban, azt élénken bizonyítja az, hogy 1927-ig 2129 szabvány-iv látott napvilágot. A magánérdekeltség is lelkesen csatlakozik a normalizációs mozgalomhoz; élénken bizonyítja ezt nagy vezető német világcégeknek legújabb elhatározása, melynek értelmében a cégek kölcsönösen kötelezettséget vállalnak arra, hogy gyártmányaik eladási árába nem kalkulálják bele azoknak az új szerszámoknak az árát, melyek szükségessé váltak az új standardok bevezetésével.

c) Ékes bizonyysága annak, milyen nagy mértékű heterogenitással kell megküzdenünk a racionalizálási kérdések tanulmányozása során az, hogy a normalizációnak tanulmányozása után a *psychotechnika* kérdéseivel kell foglalkoznunk.

A pszichológia születésekor kizárólag filozófiai és metafizikai kérdések megoldásával foglalkozik. Javarást az angol pszichológusok tevékenységének kell tulajdonítani, hogy az empiria mind szélesebb körben nyer alkalmazást a pszichológiában. A mi érdeklődési irányunk szempontjából a leglényegesebb momentumnak a pszichológiai fejlődés folyamán azt a pillanatot tartjuk, mikor a differenciális kutatási irány kezd mind jobban bevonulni a pszichológiába.¹⁶

Az új iránynak bevonulásával a kutatás figyelme nemcsak a hasonlóságokra terjed ki, hanem az emberi lélek különbözőségeit is vizsgálat tárgyává teszik. *A különbözőség nem hiba, nem az általános szabálynak megrontója, hanem éppen a differenciális kutatási irány megindulása óta a vizsgálódások kiinduló pontja.* A feladat így hangzik: vizsgáljuk az emberi lélek különbözőségeit és keressük azokat a törvényeket, amelyek felállíthatók a különböző lelki diszpozíciók és az életmegnyilvánulások között. Ennek a termékeny kutatási iránynak talajában gyökeredzik az alkalmazott pszichológiának az a fejezete, amelyet psychotechnika névvel szokott illetni a modern tudomány.

Az alkalmazott pszichológiának vagy psychotechnikának három igen fontos alkalmazási területe van. Az egyik a pályaválasz-

¹⁶ Dr. Wilhelm Weber: Praktische Psychologie im Wirtschaftsleben (Leipzig. 1927.)

tási pszichológia, melynek feladata a fiatalságnak megkönnyíteni a pályaválasztás nehéz kérdését és melynek célja a helyváltoztatások számát lehetőleg minimumra szorítani. A másik igen lényeges feladatkör a munkatanulmányokkal kapcsolatos, melynek célja így fogalmazható: kísérje el a tudományos pszichológia a dolgozó munkást a műhelyekbe és tanítsa meg ott, hogy hogyan és miképpen kell helyesen dolgozni. A harmadik alkalmazási terület a reklám-pszichológia, hol megállapíthatjuk és kutathatjuk a reklámoknak hatását az emberi lelkületre.

A gyakorlati alkalmazás módszereit illetőleg mintaszerű az a gondolatmenet, amelyet az amerikai Gilbreth követett.

Gilbreth 1892 óta foglalkozott a munka és az elfáradás kérdésének tanulmányozásával. Vizsgálatainál kiindul a két nagy biológiai tényezőnek: az embernek és a környezetnek a vizsgálatából, figyeli ezeknek részletváltozóit, ezeknek a változóknak függvényében megállapítja az ezektől függő jelenségeket, és csak gondos megfigyelések után állítja fel a psychotechnika törvényeit. Érdekes, ha felsorakoztatjuk azokat a változókat, amelyekkel Gilbreth vizsgálódásai során foglalkozott. Az embernek mint organizmusnak változói közül tanulmány tárgyává tette az anatómia, az izomzat, a megelegetettség, a hit, a keresőképeség, a tapasztalat, a fáradság, a szokások, az egészség, az életmód, a táplálkozás, a testalkat, a képzettség, a vérmérséklet, a tanultság egymástól igen eltérő változóit. A környezet változói közül pedig megfigyelő objektívje elé hozta azokat a változókat, melyeket a munkás részére a gyakorlati élet, a berendezések, a ruházat, a színek, a szórakozás, a fűtés, a világítás, az anyag minősége, a jutalmak és büntetések, a mozgatott anyag terjedelmének egysége, fáradságot kiküszöbölő különböző berendezések, környezet, szerszámok, szakszervezeti mozgalom és a mozgatott anyag súlyegysége formájában oly nagy változatossággal hoz elének.

Gilbreth montclair-i laboratóriumában magukat a mozgásokat is gondosan elemzi és azokat 17 alapelemre bontja szét. Munkatanulmányai során elválasztja egymástól a keresés, a találás, a választás, a megfogás, a sullyal való szállítás, nyugalmi állapotba való hozás, szerelés, kivitel, leszerelés, ellenőrzés, legközelebbi munkaszakasz részére való nyugalombahozás, teherelengedés, súly nélkül való szállítás, nyugalom, szünet, elkerülhetetlen késlekedés és előkészítés műveleteit. De Gilbreth nem szobatudós; elméleti megfigyeléseit a fogalmak kikristályosítására, módszereknek általános nézőpontból való kidolgozására használja és azokat éles megfigyelő logikával, a gyakorlati életbe tüstént átülteti. A kőművesek munkáját vizsgálva, azoknak mozdulatelemeit gondosan tanulmányozza és megállapítja, hogy a kőművesek munkájánál igen sok fölösleges mozdulat észlelhető. Ezeknek a mozdulatoknak kiküszöbölése révén háromszoros munkateljesítményt érnek el a módszere szerint dolgozó kőművesek. Ugy érezzük, ez mindenesetre olyan eredmény, amely előtt meg kell hajtania a legszkeptikusabb elmének is az elismerés lobogóját.

d) Elérkeztünk a racionalizálásnak egy olyan ágazatához, a *koncentrációknak* kérdéséhez, mely fogalmilag feltétlen beletartozik a racionalizálás nagy rendszerébe, de viszont az ezzel a kérdéssel foglalkozó anyag oly hatalmas terjedelmű, hogy annak részletproblémaként való kezelése ma már lehetetlen. A pontos terminológiával kapcsolatban is merülnek fel nehézségek. Kon-

centráció, teljes fuzió, kartell, ring, koncern, trust, szindikátus. érdekközösség fogalmai között a határok nincsenek olyan élesen megvonva, hogy azokkal mint pontosan körülhatárolt fogalmakkal dolgozhatnánk. Az államhatalom ezideig négy államban foglalkozott a koncentrációk, kartellek szabályozásának kérdésével. Az Egyesült Államok 1890-ben hozták meg e tárgyban az első törvényt, a Sherman act-et, majd 1913-ban, 1914-ben, 1918-ban újabb ilyen irányú törvényt iktatnak be az amerikai törvénytárba. Németország 1923-ban adta ki Verordnung gegen Missbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen cím alatt a kartellek tárgyában azt a rendeletet, amely napjainkban a német kartelljognak kuffőjévé vált. Kanada 1923-ban, Norvégia 1926-ban hozta meg kartelltörvényét.

Hogy milyen nagy jelentőségűek a koncentrációk a gazdasági életben, igen jellemzően kiolvasható a német kartellstatisztika számsoraiból, melyeknek tanúsága szerint a részvénytőkének 65%-a tömörült konszernekbe a Németbirodalom határain belül.

e) Az amerikai irodalom a racionalizálás jelszavai közül ezt a hármat szokta összekapcsolni: stabilizáció, standardizáció, szimplifikáció. A teljesség kedvéért ehelyütt rámutatunk arra, hogy némely szerző a *stabilizációt* a racionalizálás fogalmi közé szokta iktatni. A mi felfogásunk szerint azonban ennek a fogalomkörnek a vizsgálata a racionalizálás kérdéskomplexumából kizárandó.

f) Ugyancsak kizárjuk fejtegetéseinkből a „*safety first*” balesetvédelmi mozgalomnak analizisét is, bármennyire is legyen a balesetvédelmi intézkedéseknek termeléspolitikai vonatkozása, mert a főcél itt mégis az individuum védelme és ennek a kérdésnek taglalása a szociálpolitika körébe tartozik.

A racionalizálás területe igen kiterjedt. Ipar, kereskedelem, közlekedés, bányászat, földművelés, erdőszet, bankügy, állami és községi közigazgatás, egészségügy, háztartás stb. mind rendelkezik olyan kérdésekkel, melyeknek taglalásánál igen nagy haszonnal járhat, ha azokat a racionalizálás szempontjából vesszük vizsgálat tárgyává. Természetesen, az egyes alkalmazási területeken különböző jelentőségű szerephez juthatnak a racionalizálás módszerei. Sőt még az ipar egyes ágazataiban is különböző mértékben tudjuk alkalmazni az új elveket. Így például a vegyi iparban, hol mint a vegyészek mondani szokták „nem a munkás, hanem az anyag dolgozik”, az alkalmazási lehetőség sokkal elhatároltabb, mint például a vasiparban; de még a vasipar egyes ágazatai közül is lehetetlen észre nem venni azt, hogy az autóiparban inkább találunk alkalmazási lehetőségeket, mint a kazániparral kapcsolatban.

Igen figyelemreméltó az a nagy szorgalom, melyet újabban különböző szerzők a háztartás racionalizálásának kérdésével kapcsolatban fejtenek ki. Megtudjuk érteni azt, hogy miért vonult be ilyen nagy lendülettel a racionalizálással foglalkozó szerzők érdeklődésébe a háztartás racionalizálásának gondolata, ha meggondoljuk, hogy a háztartásoknak milliói vannak rosszul és a gazdaságosság elveivel ellenkező módon felszerelve és vezetve, és ha rágondolunk arra, hogy kivált napjainkban milyen nagy jelentőségűvé válhatik az a kérdés, melynél a legkisebb javulás is a háztartások millióinak megfelelő számmal megszorozva, már hatalmas világgazdasági előnyt jelenthet.

A racionális háztartás egyik legfontosabb feltétele a racionálisan berendezett lakás és különösen az észszerűen felszerelt konyha. Egy év alatt a kilométerek százait takaríthatja meg a háziasszony, ha a lakásnak alaprajzát megfelelően állapítjuk meg és számos hibát el tudunk kerülni, ha a tűzhely magassága megfelelő, ha gondolunk a világítás irányára, ha a vízvezeték, munkasztal és tűzhely kellően vannak egymás mellett elhelyezve. Ezekhez a gondolatokhoz kapcsolódik a butornormáliák és a beépített butorok kérdése. Nem kisebb fontosságú kérdés a munkaeszközök helyes megválasztása sem. Ugyancsak segítségére siet a háztartások racionalizálásának a modern gépiesítés is. Az amerikai Egyesült Államokban 1921-ben 19.8 millió vacuum cleanert állítottak elő és két évre rá ez a szám 35.9 millióra emelkedett. 1909-ben nem gyártottak még 1 millió elektromos vasalót sem, míg 1923-ban már 8.2 milliót helyeztek el a piacon. Amerikában a Departement of Agriculture keretében felállították a Bureau of Home Economics címmel azt a hivatalt, mely hivatva van segítségére lenni minden ilyen irányú kutatásnak. Németországban pedig a Hauswirtschaftsausschuss beim Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit vezetése alatt folynak nagyértékű vizsgálódások.¹⁷

Miután így áttekintettük a racionalizálás egész munkaterületét, gyümölcözőnek tartjuk, ha három gazdaságelméleti nézőpontból vizsgáljuk meg a racionalizálás strukturáját. A kauzális és teleológikus módszer, majd az univerzalizmus és individualizmus és az exaktság hármasszögéből való analízis érdekes színben tünteti fel az egész új gondolatkört.

A *kauzális vagy a teleológikus* módszer a domináló-e tudományunkban: így hangzik a közgazdasági módszertanban a kérdések kérdése. Más szóval, így fogalmazhatjuk kérdésünket, vajjon kutatásainkba az ok és okozat közötti, vagy a cél és az eszköz között fennálló összefüggéseket kell-e inkább keresnünk. A kauzális módszer helye a természettudományban kimagasló fontosságú, míg a teleológikus módszer a politikai vizsgálódások leghatékonyabb segítője. Ezek után kérdezhetjük, hogy vajjon a racionalizálással kapcsolatos kutatásainkban melyik módszert használjuk leginkább. A racionalizálás munkaterületének teljesen heterogén voltából kiindulva, könnyen rájutunk arra, hogy mind a két módszert gyümölcözőleg hasznosíthatjuk vizsgálódásaink során. Előre bocsátjuk, hogy a ráció általános átfogó koncepciójának megmagyarázására a teleológikus módszert alkalmasabbnak véljük, mint a kauzalitás elvébe gyökerező elméletet. Mert tegyük fel a kérdést: mi is a ráció? Válaszunk kettős: a ráció célja a gazdasági életnek, törekvéseinek legmagasabb célkitűzése, de egyúttal eszköz is, összefoglalója azoknak a módszereknek, amellyel ezt az eszményt meg tudjuk valósítani. Tehát cél és eszköz egyaránt: így joggal mondhatjuk, hogy a gondolatkörnek nagyvonalu távlatait kétségtelenül a teleológia fénykévei világosítják meg legjobban. Célkitűzéseinkben természetszerűleg nem követhetünk abszolút ideálokat, és így legtöbb esetben meg kell elégednünk a felmerülő különböző célképzetek relatív összehasonlításával.

¹⁷ Bureau of Home Economics kiadványai (Washington). Frederick Witte: Rationelle Haushaltsführung. 1922.

Nem hallgathatjuk el azonban, hogy az ok és okozat összefüggéseket kidomborító kauzális módszer is igen nagy haszonnal alkalmazható kutatásaink során, kivált, ha a racionalizálásnak erős természettudományi kapcsolataira gondolunk. A gyakorlati lélektan, a normalizálás, és a gyárüzemszervezés problémáinak műszaki tudományokra épített alapjait igen sokszor kauzális gondolatkötéseinkkel tudjuk megszilárdítani. De szociológiai vonatkozásban is hasznosíthatjuk a kauzálítás módszerét. Ekkor azonban meg kell konstruálnunk egy bizonyos sajátságokkal rendelkező embernek, mondjuk tipuseMBERnek fogalmát. Igen érdekes, ha megalkotjuk ezt az először Quetelet által alkalmazott fogalmat, úgy, ahogy azt Taylor fantáziája határolta körül nagy alapvető munkáiban. Taylor szerint, ha megrajzoljuk a tipuseMBER fogalmát, legközelebb jutunk ehhez a fogalomhoz, ha olyan embert választunk megfigyelésünk tárgyául, aki természeténél fogva huzódozik a munkától, azonban ezt a huzódozást is legyőzi a minden emberi érzést lehengető pénzvágy. Az ember szerinte csoportosan nem fejt ki olyan munkakészséget, mintha egyenként bizzuk meg őket megfelelő munkafeladatokkal. Különösen látszik ez a serényebb tevékenység akkor, ha az egyes munkások munkaeredményei külön-külön ellenőrizhetővé válnak, mert Taylor úgy látja, hogy az egyéni érdek sokkal inkább sarkalja az embereket, mint a közérdek. Azonkívül igen lényeges, hogy mindenkinek fix feladatot írjunk elő, amelyet el kell bizonyos idő alatt végeznie, mert, mint Taylor mondja, mindannyian nagy gyerekek vagyunk, akik csak akkor vagyunk hajlandók dolgozni, ha előírt feladatot serkent bennünket a munkára. A tipuseMBERnek ez az eléggé sötét arca lebegett Taylor előtt akkor, midőn megalkotta világhírű nagy munkáit.

Már a bevezetésben rámutattam arra, hogy az *individualizmus és univerzalizmus* harcában az új gazdaságpolitikai elvek mindinkább az univerzálisztikus gondolatot helyezik előtérbe. Helyesen mondja Karg Norbert, hogy „...a liberalizmustól és individualizmustól megcsömörlött társadalmakban mindinkább kifejlődő univerzálisztikus társadalometikai világnézet a szemünk előtt veti meg a közgazdaságtan újabb .... elméleteinek alapját”.¹⁸ A racionalizálás eszméinek tanulmányozásakor érezzük igazán az arisztoteleszi gondolat igazságát, hogy „az egész szükségszerűen a részek előtt van”. A racionalizálásnak alapgondolata éppen az, hogy az univerzálisztikus társadalomszemlélet szerint felismert kollektív közösségnek törvényeit boncolgassa.

A harmadik gazdaságelméleti nézőpont, melyből rákivánnunk tekinteni a racionalizálás területére, az *exaktság* szempontja. Tudományos vizsgálódások során igen gyakran találkozunk azzal a felfogással, hogy a kutatók egész fejezeteket kizárnak a tudományból, mondván, hogy nem lehet velük tudományos alapon foglalkozni, mert az illető fejezetben az exaktságnak foka igen jelentéktelen. Ezzel szemben mi rámutatunk annak fontosságára, hogy ilyen esetekben sokkal helyesebb

¹⁸ Karg Norbert: A neoromantikus irányzat és Spann univerzalizmusa a közgazdaságtanban. Közgazdasági Szemle. 1928. évfolyam. 123. oldal.

volna „az isteni adományból“ való kizárás helyett meghatározni az illető tudományág exaktsági fokát. Felvethetjük a kérdést, hogy mikor beszélhetünk egy tudományban exaktságról. Az exaktságnak kettős kritériumát állíthatjuk fel: először feltétlenül szükséges, hogy az illető tudományon, illetve tudományos ágazaton bizonyos logikai egység vonuljon át, másodszor meglegyen a matematikai módszer alkalmazásának lehetősége. Kérdezhetjük fennáll-e ez a kettős kritérium a racionalizálás esetében. Sajnos, maradék nélkül egyik esetben sem adhatunk igenlő választ. Logikai egységről még beszélhetünk, de hogyan állunk a matematikai módszerrel? Ha tisztán gazdasági kalkulációknak elvégzéséről van szó, akkor eredményeink exaktak és az ezeknek alapján álló következtetések kategórikusak lesznek. Ha azonban egyéb szempontokat is mérlegelünk kell, következtetéseink elvesztik kategórikus jellegüket.

Mielőtt rátérnénk néhány gyakorlati példának ismertetésére, néhány olyan mérő módszert kívánok felsorakoztatni, melyekkel megmérhetjük a racionalizálási folyamatok előrehaladásának fokát. Ilyen mérőmódszerek nélkül nem tudjuk megállapítani, hogy racionalizálási törekvéseink milyen mértékben produkáltak az életben reális eredményeket. Helyesen mondja Gilbreth, hogy „scientific Management is management based on measurement“. A megfelelő mérőmódszereknek megtalálása kétségtelenül nem egyszerű feladat. Th. Leroy a hatásfok fogalmát ajánlja legalkalmasabb mérőmódszerül. A Leroy által ajánlott hatásfok fogalmát ez a képlet határozza meg:

$$\eta = \frac{\text{tényleges termelés az időegység alatt.}}{\text{a vállalat által elérhető termelési optimum az időegység alatt.}}$$

Bármennyire is helyeseljük a műszaki tudományokban oly nagy sikerrel alkalmazott hatásfok fogalmának a racionalizálással kapcsolatban való alkalmazását, még sem hallgathatjuk el azt, hogy ennek a képletnek gyakorlati bevezetése, a számlálóban és nevezőben szereplő fogalmak nem precíz körülírása miatt jelentős nehézségekbe ütközik.

Elméletileg a hatásfok fogalmából könnyen levezethetjük a veszteség fogalmát, amennyiben a két fogalom közt a következő összefüggést létesíthetjük:

$$1 - \text{hatásfok} = \text{veszteség.}$$

Ezt a fogalmat használta Hoover vezetése alatt álló kutató bizottság a Waste in Industry című munkálatok kidolgozásánál.

A hatásfok és veszteség fogalmain kívül igen nagy szolgálatot tehet a racionalizálás céljainak az önköltség számítás. Ennek a nagyjelentőségű módszernek részleteivel azonban a rendelkezésre álló hatalmas anyag miatt nem foglalkozom.

Sok szempontból megvilágosítják a helyzetet azok az irodalomban található különböző indexek, amelyek hivatva vannak kifejezésre juttatni az üzemeknek különböző jellemzőit. Így például a foglalkoztatási foknak fogalmát igen érdekesen világítja meg ez a képlet:

$$\text{Foglalkoztatási fok} = \frac{\text{tényleges üzemtartam.}}{\text{üzemtartam teljes foglalkoztatás esetén.}}$$

Az exaktság kérdését megvilágító gyakorlati alkalmazások felsorolását az eddigiekben már többször említett Hoover-féle Waste in Industry¹⁹ című mű módszerének ismertetésével nyithatjuk meg. Hoovernek célja megállapítani az amerikai ipar egyes reprezentatív vállalatainál a veszteségforrások nagyságát és ezekből akar olyan következtetéseket levonni, melyek az egész amerikai iparra alkalmazhatók volnának. A reprezentatív megfigyelésekre kiválasztott vállalatokhoz kérdőíveket intéz, melyekben feltett kérdések a vállalat racionalis szervezésével kapcsolatosak. Minden vállalat, minden kérdésre választ ad, mely válasz alapján az illető vállalatnak ez a tevékenységi területe egy „osztályzatot“ nyer (x_1, x_2, x_3). Tekintve, hogy a különböző osztályzatok különböző súllyal esnek latba, ezeket Hoover nem egyszerűen összegezi, hanem olyan mérlegelt átlagot képez, melynek képzésénél minden egyes mennyiséget más más coefficienttel (ξ_1, ξ_2, ξ_3) szorozva vesz figyelembe. Ezek a coefficientek éppen úgy, mint az „osztályzatok“ becslés alapján állapíthatók meg azzal a különbséggel, hogy míg a coefficientek iparáganként azonosak, addig az „osztályzatok“ természetesen vállalatonként változnak.

$$\begin{aligned} \chi &= \xi_1 x_1 + \xi_2 x_2 + \xi_3 x_3 + \dots\dots\dots \\ \text{hol } \xi_1 + \xi_2 + \xi_3 + \dots\dots &= 100\% \\ x_1 < 100\%, x_2 < 100\%, x_3 < 100\% \dots \end{aligned}$$

Láthatjuk ebből, hogy a Hoover-féle módszer kiindulásánál olyan lényeges szubjektív momentumokon alapszik, hogy annak exaktsági foka magasnak nem mondható. Hoover jelentősége nem is a vizsgálatainak exaktségében rejlik, hanem abban a propagandisztikus tevékenységben, mellyel az eszme iránt az érdeklődést fenn tudta tartani.

Az exakt vizsgálódás nagy célja lebegett a francia Chayrou²⁰ előtt is, mikor a racionalis vásárlás kérdését kívánta megoldani. A válasz, amelyet erre a kérdésre adott, sajnos, nem olyan jelentős, hogy azzal érdemesnek tartanók tárgyi okokból foglalkozni, de az exaktság kérdésével kapcsolatban mégis rá kívánunk mutatni Chayrou kísérletére.

A francia szerző nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint azt, hogy miképpen lehetne a vásárlás alkalmával fellépő intuitív tényezőket kiküszöbölni és minden vásárlást tiszta racionalis alapra fektetni. Egyszerűbb fogalmazásban a probléma így hangzik: ha sikerül megtalálni a vásárlásnál alkalmazandó racionalis alapra fektethető törvényeket, akkor helyes vásárlásokat lebonyolítani nem lesz többé nehéz feladat, nem lesz szükség többé „kereskedői érzékre“. Chayrou a vásárlásoknak három típusát különbözteti meg. Az első a legegyszerűbb. Ha ugyanis elhatároztuk magunkat egy tárgy megvételére, kétségtelen, hogy két azonos minőségű tárgy közül az olcsóbbat fogjuk választani. Komplikálódik a probléma, ha ugyanazon célt szolgáló, de különböző minőségű és áru tárgyak vételéről van

¹⁹ Committee on diminution of waste in industry of the federated American Engineering Societies: Waste in Industry. Washington, 1921.

²⁰ Atti del III. Congresso Internazionale di Organizzazione Scientifica del Lavoro (Roma, 1927.)

szó. Iskolapéldája az ebbe a kategóriába tartozó vásárlásoknak a szénbeszerzés esete, midőn különböző fűtőértékű és különböző áru szeneket kell összehasonlítani. Ha azonban bevezetjük a kalória fogalmát és a kérdést úgy tesszük fel, hogy egy kalóriának mi az ára, a kérdés lényegesen egyszerűbbé válik, mert ilyen fogalmazásban tulajdonképpen az első csoportba tartozó kérdéssel állunk szemben. Sokkal nehezebbé válik a kérdés és itt elérkeztünk a vásárlások harmadik csoportjához, ha olyan tárgyak összehasonlításáról van szó, melyek semmi módon közös nevezőre nem hozhatók. Ilyen probléma például az, ha két különböző cég, különböző luxussal kiállított, különböző lőerejű és különböző áru automobilja között kell a választást megtennünk. A vásárlások lélektana ugyanis olyan irányban működik, hogy a megoldásra kerülő probléma nemhogy egyszerűbb lesz, hanem állandóan tovább komplikálódik. Abban a pillanatban pedig, midőn mérlegelés tárgyává tesszük azt, hogy nem volna-e célszerűbb a rendelkezésünkre álló összegért más célt és szükségletet kielégítő tárgy vételére határozni magunkat, a probléma reácsuszott az intuitív összehasonlításoknak szinte mérhetetlen mezejére.

A szerző felemlíti a harmadik csoportba tartozó vásárlási esetek megvilágítására az amerikai Egyesült-Államok földmívelésügyi miniszteriumának egy módszerét, amellyel például egy ruházati cikk vételénél, igyekszik az intuitív elemeket lehetőleg kikapcsolni. A módszer lényege az, hogy keresik az illető ruházati cikknek esztétikai hatását, a nyersanyag értékét és azt, hogy az illető cikk milyen mértékben képes ellenállani az időjárás viszontagságainak. Az esztétikai hatást is részlet-elemeinek megfelelően vizsgálat alá veszik. Külön bírálják el a ruházati cikkek formájának, színének, az egyes ruházati cikkek egymáshoz és a viselő személy egyéniségéhez való harmóniáját. A bírálat minden egyes eleménél a bírálandó tárgyat megfelelő számú egységgel minősítik és az így összeadott minősítő osztályzatok végösszegét ismerik el az illető cikkekre nézve jellemző minősítő tényezőnek. Ez a példa is megvilágítja, hogy Chayrou a problémát csak exponálta, a kérdést csak feltette, de arra kielégítő választ adni nem tudott. Az egész kérdést csak azért említettük fel, hogy rámutassunk arra a törekvésre, mely minden irányban a ráció által vezérelt eszméknek kívánja uralmát biztosítani.

Brunner és Simons²¹ amerikai szerzők egy bank átköltözésével kapcsolatban érdekes tanulmányt dolgoztak ki, melyben szintén arra a nagy kérdésre szerettek volna választ adni, hogy miképpen lehetne egy olyan problémát, amelyet eddig szubjektív mérlegeléssel döntöttek el, ezután exakt tárgyasított módszerekkel egyértelműleg megoldani.

Nem kívánjuk részletesen ismertetni azokat az *intézményeket*, melyek az egyes országokban a racionalizálással foglalkoznak, rövidesen mégis rá kívánunk mutatni azokra a fontosabb intézményekre, melyek a világ gazdasági életet vezető nagy nemzeteknek szolgálatában igyekeznek ebben az irányban a nemzeti termelésnek segítségére lenni.

²¹Bulletin d'organisation scientifique du travail. Genève, 1928.

Az uttörő kutatómunkában a nagy nemzetek előtt járnak. Ha a racionalizálással foglalkozó számtalan intézmény felett rendszeresen kívánunk áttekinteni, leghelyesebben tesszük, ha először is szétválasztjuk az amerikai fejlődés tanulmányozását az európai viszonyok taglalásától. Azonkívül Európa határain belül is külön kell tárgyalnunk Oroszország viszonyainak ismertetését és az olasz helyzetkép megrajzolását, mely államokban az államhatalom sokkal nagyobb hangsúllyal siet a racionalizálás elveinek segítségére. Az egyes országok ilyen irányú szervezési munkálataira lényeges befolyással volt az, hogy az egyes nemzetek milyen mértékben mentek át a háború után gazdasági kríziseken. Ugyancsak megjelennek ezeknek a szervezési munkálatoknak tükrében az egyes nagy nemzeteknek nemzeti sajátosságai.

A német szervezés szinte tökéletes szisztémával lep meg bennünket. Anglia konzervatív hagyományokon alakuló rendszerét itt sem hagyja cserbe és nagyszabású ankétszerű kutató tevékenységgel igyekszik felderíteni a jövő fejlődés útjait. A francia helyzet visszatükrözi azt a fogalmi ellentétet, mely a nemzeti sajátosságként jelentkező individualizmus és a racionalizálás által megkívánt összefogó szervezettség között megnyilvánul.

A szervezési formák három főelv alkalmazása szerint három különböző alapgondolatot tükröznek vissza. A szervezési munkálatokat vagy maga az államhatalom végzi el vagy pedig rábizzá ezt teljes mértékben magánérdekeltségre. E között a két szélsőséges irányzat között foglal helyet a harmadik, midőn az államhatalom autonóm alakulatokat hív életre és ennek az autonómiának teszi feladatává a rábizott érdekek gondozását.

Az amerikai Egyesült-Államok 1921-ben kezdték meg államhatalmi oldalról azokat a nagyszabású szervezési munkálatokat, melyeknek központja a kereskedelemügyi minisztérium kebelében felállított „Division of Simplified Practice“ című osztály volt. Ez a minisztériumi osztály természetesen csak az egész ügynek elvi irányításával és szervezési munkálatokkal foglalkozik, míg az üggyel kapcsolatos műszaki, tudományos kutatásokat a minisztérium alá tartozó National Bureau of Standards végzi el. 1913. év március 4-én kelt törvény életre hívta United States Bureau of Efficiency nevezetű intézményt, melynek tevékenysége államhivatalokra szorítkozik és feladatkörébe soroltatott az ügymenet egyszerűsítése, a kiadások csökkentése és a munkaerő gazdaságos kihasználásának tanulmányozása. A magánérdekeltség sem volt azonban tétlen a csillagos lobogó országában és 1920-ban megalakult „The Federated American Engineering Societies“ névvel az a bizottság, mely később Hoover amerikai kereskedelemügyi miniszter vezetése alatt elvégezte azt a „Waste in Industry“ címen kiadott munkálatot, mely később a racionalizálással kapcsolatos mozgalmaknak legerősebb hatású propagálójává vált. Ez az érdemekben gazdag egyesülés később átalakult és mint „American Engineering Council“ folytatta működését. A normalizálással számos alakulat foglalkozik Amerikában, melyek közül a „Committee on Standardization Survey“, a „Federal Specifications Board“ és

az „American Engineering Standards Committee“ érdemel említést.

Anglia „Departement of scientific and industrial research“ névvel hívott életre egy olyan szervet, mely a racionalizálással kapcsolatos kérdések központi irányítójává vált. Ez a szerv igen jelentős anyagi eszközökkel rendelkezik és feladata, hogy anyagi támogatásban részesítse a legkülönbözőbb irányú: gyapjúipari, fonóipari, cipőipari, vasipari, optikai, bőripari stb. szövetségeket és egyesületeket, amelyek maguk saját iniciatívájukkal végzik el a részletkutatás nagyjelentőségű munkáját. A psychotechnikai kutatás szolgálatában két szerv fejt ki működést az angol királyság területén, az egyik állami szerv az „Industrial Fatigue Research Board“, a másik pedig magánalakulat, a „National Institute of Industrial Psychology“.

A német racionalizálás központi szerve a „Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit“ magánegyesület formájában született meg. A birodalom évi $1\frac{1}{2}$ millió aranymárka összeggel járul a költségek fedezéséhez és ezzel szemben csak azt köti ki, hogy mindaddig, amíg állami pénzek bocsájtatnak a „Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit“ rendelkezésére, a pénzügyi bizottság hét tagja közül kettőt a birodalmi kormány nevezzen ki, hogy ezáltal a közpénzek felhasználása ellenőrizhető legyen. Ennek a központi szervnek irányítása mellett különböző testületek, alakulatok és tagegyesületek működnek, melyeknek egyrésze kizárólag a racionalizálás munkakörével foglalkozik, másrésze pedig a racionalizálási kérdéseken kívül más fontos gazdasági kérdések gondozását is elvégzi. Kizárólag racionalizálással foglalkozik a „Normenausschluss der deutschen Industrie“, „Ausschuss für wirtschaftliche Fertigung“, „Ausschuss für wirtschaftliche Verwaltung“, „Reichsausschuss für Lieferbedingungen“, „Reichsausschuss für Arbeitszeitermittlung“, „Hauptstelle für Wärmewirtschaft“, „Hauptstelle zur Förderung der Altstoff- und Abfallverwertung“ és „Hauswirtschaftsausschuss beim Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit“. Csak részben fejt ki a racionalizálás területén tevékenységet az „Arbeitsgemeinschaft Technik in der Landwirtschaft“, „Deutscher Verband für die Materialprüfungen der Technik“, „Deutsche Gesellschaft für Metallkunde“, „Deutsche Gesellschaft für Bauingenieurwesen“, „Deutscher Ausschuss für technisches Schulwesen“, „Technisch-Wissenschaftliche Lehrmittelzentrale“, „Arbeitsgemeinschaft deutscher Betriebsingenieure“.

Franciaországban a racionalizálás érdekében kifejtett központilag irányított munkáról csak a legujabb esztendőkből beszélhetünk, mikor a francia szakemberek belátták, hogy a különböző területeken folytatott munkásságnak, ha az egész ország érdekében komoly eredményeket akar felmutatni, kell, hogy legyen egy központi irányító szerve. Így jött létre 1926-ban a „Comité national de l'organisation française“.

Ezen a központi szervén kívül igen értékes munkásságot fejt ki egy nagymultú egyesülés, a „Société d'encouragement à l'industrie nationale“, mely minden olyan ügyet felkarol, amelyből haszna lehet a francia nemzeti iparnak. A tényleges kutató munkának elvégzése Páris mellett a Szajna partján felépült „Office des recherches scientifiques et industrielles et des

inventions“ nagyszerűen felszerelt laboratóriumaiban folyik. A kutató intézet egy tanácsnak felügyelete és egy igazgatótanácsnak vezetése alatt működik és munkaprogramjába iktatja mindazokat a részletkutatásokat, melyeknek elvégzése az új eszméknek elterjedését nagymértékben elősegíti. A „Laboratoire du Conservatoire national des arts et métiers“ szintén kiveszi a részét a kutató és népszerűsítő munkából. A Fayol által alapított „Centre d'Etudes administratives“ pedig alapítójának szellemében működve a fayolizmus eszméjének központi terjesztője.

A Magyarországot környező államok közül Csehország fejtette ki az új eszméknek gyakorlati alkalmazása érdekében a legélénkebb tevékenységet. Az 1918 óta működő Masaryk-akadémia irányítójává lett annak a mozgalomnak, mely hivatva van a racionalizálás eszmekörét az ország gazdasági élete számára alkalmassá tenni. Az ausztriai fejlődés erősen magán hordja a német befolyás bélyegét. Legujabban értesülünk, hogy Románia is hozzálátott az alapvető munkálatok szervezéséhez.

Elérkeztünk fejtegetéseink utolsó részéhez. Feladatunk a *kritika* fényébe beállítani a racionalizálás problémáját.

Megjegyzem, hogy e helyütt nem az a célunk, hogy tudományos diszkusszió tárgyává tegyük a problémát, hanem fel kívánom sorakoztatni azokat az észrevételeket, melyeket a közvélemény köreiből hallunk hangoztatni. Ha kizárólagosan tudományos témáról szólnánk, amelynek a gyakorlati gazdaságpolitikával nem volna szoros kapcsolata, akkor a közvélemény megnyilatkozásának nem tulajdonítanánk olyan jelentőséget, mint jelen esetben, hol a közvéleménnyel mint erőtenyezővel a probléma gyakorlati alkalmazása miatt feltétlenül számolnunk kell. Hogy mennyire van meg a lehetősége annak, hogy ebben a tárgyban egyértelmű véleményt formáljunk, arról már szóltunk az exaktság kérdésével kapcsolatban. Ha a közvéleménynek a racionalizálás eszméjével kapcsolatban elfoglalt álláspontját taglalni kívánjuk, akkor leghelyesebben tesszük, ha ezeket a megnyilatkozásokat illetőleg az észrevételeket négy csoportba osztjuk. Először felsorakoztathatjuk azokat az észrevételeket, melyek fölött lényeges vita semmi irányban meg nem indult, melyek az eszmének *érdemeit* könnyvelik el. A második csoportba a *munkaszervező* tökéletes megjegyzéseit sorolhatjuk, tekintve, hogy kapitalisztikus társadalmunkban a tökéletes az, aki a munkaszervezés feladatát elvégzi. Külön kívánjuk választani azokat a szempontokat, melyeket a *szociálpolitika* nézőpontjából nézve individualista látószöggel kell felállítanunk. Ennek a csoportnak keretén belül fognak kifejezésre jutni a munkáságnak gondolatai is. Vannak ezekbe az osztályokba be nem sorozható szempontok is, mint példának okáért a termelés iparművészeti, *esztétikai* nézőpontja és ezért ezeknek a gondolatoknak, melyek javarészt nem gazdasági eredetűek, összefoglalására egy negyedik osztályt állítunk fel.

Nézzük először azokat a területeket, hol minden oldalról meghajtják az eszme előtt az elismerés zászlaját. Mindenki elismeri, hogy helyesek azok a törekvések, melyek, habár a célkitűzést illetőleg gazdaságossági okokra vezethetők vissza, az eredményeket illetőleg a munkásegészségügynek céljait szol-

gálják. Ha a racionalizálással foglalkozó tudós kutatja az ülő helyzetben dolgozó munkásnő részére alkalmas legegészségesebb, legmegfelelőbb testtartást, ha az üdülő szüneteknek beiktatásával foglalkozik, legyen bár tanulmányának közvetlen célja az üzemnek felvirágoztatása és nem a munkás individualista szempontja, mégis mindenki örömmel üdvözölheti a higiena nevében is ezt a törekvést. Hiába jegyzi meg Ford, hogy a munka monotonitásának problémája csak „szalónszakértő” előtt olyan kétségbeejtően nagy munkaügyi probléma, arra azonban még senki sem vállalkozott, hogy a monotonitás elleni küzdelmet károsnak nevezze. Az előzőkben többször rámutattunk arra, hogy kivált az amerikaiak a balesetek kérdésével foglalkozva, a racionalizálás és a balesetek kérdését igyekeznek összekapcsolni. Mi ugyan utaltunk arra, hogy a balesetügy és a racionalizálás gondolatköre között szoros kapcsolat még nem állapítható, mégis tekintve, hogy a racionalizálással kapcsolatos gondolatkomplexum újult erővel ráterelte a figyelmet a balesetügynek és különösen a balesetek kérdése gazdasági hatásainak fontosságára, el kell ismerünk, hogy ennek a fontos szociális kérdésnek propagandája is sokat nyert azzal, hogy bevonult a termelés irányító gondolatai közé a ració eszméje. Az európai fejlődés ismertetésével kapcsolatban rámutattunk arra, hogy az eszme elterjedésének igen nagy segítségére volt az a körülmény, hogy a racionalizálás módszerei lehetővé teszik a munkaidőnek megrövidítését. A munkaidő megrövidítése természetesen, ha ahhoz termelési károk nem kapcsolódnak, a legnagyobb örömmel üdvözölhető, és ezáltal a racionalizálás népszerűsége újra csak nő. Természetszerűleg igen helyesen jegyzi meg G. Frenz,²² hogy arra nem lehet számítani legméresezőbb fantáziával sem, hogy a munkaidőt az új módszerekkel hat órára tudjuk rövidíteni.

Ugyancsak minden oldalról elismerik a racionalizálásnak azt a nagy érdemét, hogy számos olyan műveletet, mely ezideig szubjektív mérlegelésen és becslésen alapult, az új módszer tárgyiasított alapra helyezett és ezáltal az igazságosság gondolatának érvényesülését biztosította. Ha szakmánybért akarunk megállapítani, ezután nem kell becslésszerűen elvégeznünk, hanem az időfelvételeknek gondos módszerei segítségével elérjük azt, hogy valóban kétszer annyi bért fizetünk az olyan munkáért, amelynek elvégzéséhez kétszer annyi munka szükséges. A piaci értékelésnek kényes munkáját is nagyban megkönnyíti egy olyan rendszer, mely pontos költségkalkulációival megállapítja a reális önköltségi árat, és így pontosan leszögezhetjük, hogy mennyi anyagot használtak el az árucikk előállításánál, mennyi munkabért kellett kifizetni, és ami legfontosabb és legnehezebb feladat, megállapíthatjuk azt, hogy hány százalék regie-költséggel kell megterhelnünk még az előbbi két tétel összegét.

A munkaszervezés oldaláról hangoztatott kifogásokra megjegyezhetjük, hogy ezek, ha bizonyos mértékben jogosultak is, nem kell, hogy minden esetben káros jelenségekre vonatkozzanak és így ezek inkább csak esetleges veszélyeket jelenthetnek és nem tárgyi lehetetlenség ezeket megkerülni.

Fel szokták hozni az új eszmék ellen, hogy az üzemorganizációnak tulspecializálódása veszélyessé válhatik. Ezzel szemben meg

²² Gustav Frenz: Kritik des Taylor Systems.

kell jegyeznünk azt, hogy minden specializálódásnak lehetnek hátrányai és előnyei egyaránt és épen az üzemszervezői rátermettségtől függ, hogy milyen mértékig alkalmazza valaki adotti esetben a specializálódást. Azonkívül fel szokták hozni azt is, hogy az új rendszer megöli a munkásnak iniciatíváját; azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez a megállapítás is tulzott, mert igen gyakran épen akkor vesszük észre egy termelési eljárásban a hibákat, ha azzal számtalanszor foglalkozunk és míg az egyik embert ugyanazon munkának elvégzése közönyössé teheti, addig másokat épen ez a gyakori munka gyakori megfigyelések révén a legtermékenyebb gondolatok életrehozására serkent. Felhozzák azt is, hogy igen sok munkással kell kísérletezni, míg a kiválasztás során a megfelelő munkást meg tudja találni az üzem vezetője. Ezzel az észrevétellel szemben azonban rámutathatunk arra a tényre, hogy azokban az üzemekben, amelyekben a racionalizálás elveit bevezették, a helyváltoztatások száma csökkeni szokott.

A legnagyobb problémák egyike, amely sötét színbe szokta feltüntetni a racionalizálás eredményeit: a munkanélküliség kérdése. A munkanélküliséget természetesen nemcsak a munkás-ság, hanem a munkaadók is aggódo szemmel nézik, mert mindig számolnak azzal, hogy egyrészt a fogyasztás csökkenése révén, másrészt egy olyan politikai atmoszférában, hol a munkanélküliség elleni biztosítás kérdését mind sürűbben kezdik hangoztatni, illetve jelentős nagy ipari államokban, hol már be is van vezetve, igen könnyen rájuk háríthatnak a munkanélküliség terheit. Sajnos a munkanélküliség rémének képe vezetõpolitikusok előtt számtalan esetben oly markáns színekkel jelenik meg, hogy annak hatása alatt megfélemedeznek a racionalizálás által nyújtott előnyökről is. A kérdésnek statisztikai adatokkal való analízise igen nagy nehézségekbe ütközik, mert az egyes országok gazdasági élete annyi különböző tényezőnek kölcsönhatása szerint igazodik, hogy egy hatótényezőnek, a racionalizálásnak eredményeit pontosan megállapítani végtelenül nehéz. Kétszeresen megnehezíti ezt a vizsgálatot az a körülmény, hogy ezek a problémák rendszerint általános krízisekkel kapcsolódnak és ezáltal a krízis időszak mozgalmasan változó ár-, termelési- és szociális viszonyai megakadályoznak minden szubtilisabb vizsgálódást. A racionalizálásnak vannak azonban olyan ágazatai is, mint például a normalizálás és a psychotechnika, melyek, ha harmadlagos vagy negyedleges hatásaikban jelentenek is bizonyos munkásredukciót, a munkanélküliség problémájával kapcsolatba közvetlenül nem hozhatók. A munkanélküliség szempontjából a legnagyobb jelentőséggel az üzemkoncentrációk kérdése esik latba, midőn több üzem egyesítése révén bizonyos munkáskezek fölöslegessé válnak. Azonban, hogyha ezt a kérdést megfelelő tapintattal kezeljük, akkor beláthatjuk, hogy ebben az irányban is kiépíthető egy olyan „átmenetgazdasági program”, mely biztosítja azt, hogy a munkanélküliség káros hatásai minimumra lesznek szoríthatók, illetve eltörpülnek azok mögött az előnyök mögött, amelyeket a racionalizálás eszméi nyújtanak a termelésnek. Mint ahogy a háboru alatti kötött gazdálkodás megfelelő gondos politikával a békegazdálkodás útjaira volt terelhető, épen úgy megoldható ez az átmenet-gazdálkodási probléma is. A megfelelő átmenet-gazdálkodás egyik legjelentősebb problémája annak az ütemnek szabályozása, hogy milyen módon

vonjuk az egyes üzemeket bele ebbe a nagy mozgalomba. Betegesen tartunk minden olyan törekvést, mely rövidlátóan akár miféle látszólagosan nagyfontosságú okból is a termelésre rá akar kényszeríteni olyan termelési módszert, amelynél jobb és helyesebb rendelkezésünkre áll. A racionálisan vezetett termelés amellett, hogy magasabb munkabéreket fizet, feltétlenül árleszállítást fog eredményezni. Az alacsonyabb egységárak, valamint a munkásságnak magasabb vásárlóképessege a vásárló területnek jelentékeny kiszélesítését vonja maga után, amely megint új munkaalkalmakat fog szülni. Így az egyes vállalatok hatásfokának megjavulása mint nemzetgazdasági előny az egész nemzeti termelés céljait fogja szolgálni.

A képességvizsgálatokkal kapcsolatban bizonyos óvatossággal kell eljárni. A psychotechnika módszerei ezen a téren ugyanis, ha igen jelentős eredményeket is tudnak felmutatni, még sem adnak olyan biztos eredményeket, hogy azokkal minden enyhítő záradék nélkül emberi életpályák fölött dönthesünk; úgy hogy ennek a tevékenységnek egyelőre a tanácsadás területéről nem szabad eltávoznia. Ha ugyanis kényszerítő erővel mondanánk ki azt, hogy valakit psychotechnikai vizsgálatok alapján erre a pályára alkalmasnak, amarra pedig alkalmatlannak találunk, akkor önként adódnék az a kérdés, hogy mit tegyünk azokkal, akik különös képességeket semmi irányban nem mutatnak fel.

Helyesen látja meg a racionalizálásnak egy nagy kérdését E. Zimmerler a prágai Masaryk akadémia elnöke, ki rámutat arra, hogy igen fontos volna foglalkozni a racionalizálás financirozásának kérdésével és célszerű volna egy olyan bankot életre hívni, mely ezt a financirozást elvégezné. A tőkésnek ugyanis segítségére kell jönni ebben a nagy munkájában, mert a tőke ugyanis nagy terheket vesz magára akkor, mikor vállalja az újszerűség rizikóját. Ez természetszerűleg nem jelenti azt, hogy a racionalizálással kapcsolatban a vállalatoknak a bizonytalan tapogatások területére kell lépniök, csak azt, hogy minden újszerű rendszernek bevezetése feltétlenül jelent bizonyos rizikót. Azt is fel szokták vetni, hogy az egész eszme csak gazdasági stabilitás idején van igazán kipróbálva és egy gazdasági krízis esetén ilyen komplikált rendszernek visszafejlesztése, akkor midőn a kereslet csökkenésével kell számolnunk, meglehetősen nehéz lenne. A fölvetett észrevételre az a megjegyzésünk, hogy vizsgálódásainkat tényleg ki kell terjeszteni a dinamikai viszonyokra is, mert különben a vállalkozásoknál jelentős rizikó tényezőkkel kellene számolnunk és ezek igen előnytelenül befolyásolnák gazdaságossági számításainkat.

Fel szokták vetni az aggályok sorában azt is, hogy ilyen nagy organizmusnak felállítása a gyárvezetőség ellenőrzési jogának csökkenését vonhatja maga után. Mi azonban nem tudjuk elképzelni, hogy ne lehessen felállítani egy olyan ellenőrzési rendszert, amelynél a legnagyobb szervezetben is ne lehetne garantálni az ellenőrzési jog teljes érvényesülését.

A munkaszervező szempontok mellett a szociálpolitikai nézőpontok érdemlik meg a leggondosabb vizsgálatot. A racionalizálási eszme komplexum kétségkívül a termelési politikába tartozik, azonban ha a hedonista célok felé törő individuumot te-

kintjük, akkor reá kell mutatnunk néhány aggályra. A munkanélküliség kérdésével már az előzőkben foglalkoztunk. E helyütt először arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a munkásság aggódó szemmel nézi a munkatempónak tulzott meggyorsítását és félve gondol a tulhajszolásnak, a „speeding up”-nek rémjére. Általában azt szokták hangsúlyozni, hogy az európai munkás nem bírja el azt a munkasebességet, melyet amerikai kollégájától kívánnak. Ezzel szemben azonban rámutatunk kiváló psychotechnikusok kiváló eredményeire, kik munkásságuk céljának éppen azt tartják, hogy hogyan lehetne a munkásságot megóvni a tulhajszolástól. A tulhajszolásnak egyik leghirhedtebb eszköze a mozgószalag, mert a mozgószalag mozgása minden munkástól egy bizonyos munkatempót kíván meg, különben a munka elvégzése lehetetlen volna. Ujabban azonban megfelelő munkaszüneteknek a beállításával ezt a megoldhatatlannak látszó kérdést is sikerült közmegegyezésre megoldani.

Aggodalommal nézik a munkásság oldaláról azt is, hogy a racionalizálási mozgalom folytán elvesznek a szakmabeli ügyességek. Ezzel szemben mi felvetjük a kérdést, hogy vajjon öncél-e a szakmabeli ügyesség? Baj-e, ha a termelési problémákat új módszereknek birtokában most már szakmabeli ügyességek nélkül is meg tudják oldani. Nem állítjuk azt, hogy nincsenek olyan munkások, akik szakmájukhoz szívvel-lélekkel ragaszkodnak, azonban úgy érezzük, hogy a munkásság nagy része előtt, ha az a kérdés áll, hogy választania kell a szakmája és egy magasabb kereset között, minden bizonnyal az utóbbit fogja választani és nem fogja érezni a Zimmermann professzor által hirdetett „foglalkozás etikai lefokozásnak” nyomasztó súlyát.

Félnek attól is, kivált az amerikai csillagos lobogó országában, hogy az új üzemrend által rideggé válik a munkás és munkaadó közötti viszony. Amerikának földjén született meg ezért „Industrial Relations” név alatt az a fogalom, melynek főcélja az, hogy a munkásság és az üzemvezetőség közötti szívélyes jó viszonyt helyreállítsa. Ezt a célt különböző eszközökkel kívánják elérni. A szervezési szabadság biztosítása, a munkairánti érdeklődés felkeltése, a munkásságnak a piaci helyzetről való orientálása, a panaszok leggondosabb orvoslása, az előléptetési viszonyok legfigyelmesebb rendezése mind hatékony tényezői annak a nagy munkának, amely a munkás és munkaadó között jó viszonyt kíván teremteni, amely nélkül lehetetlen elérni a nemzeti termelés nagy ideáljait. Hogy ügyetlenség és tapintatlanság folytán, hogyan mérgesedhetik el a munkás és munkaadó közötti viszony, annak iskolapéldája az a sztrájk, mely 1900-ban a Midvale Steel Company-nál tört ki. Az amerikai képviselőház által ebből az alkalomból kiküldött munkásügyi bizottság előtt az üzem egyik igazgatója azt a nyilatkozatot tette, hogy ők minden gépet úgy járatnak, hogy annak minden pillanata gazdaságosan ki legyen használva és egyenesen örülnek, ha a gép hamar elromlik, mert bizonyítékát látják ebben annak, hogy a gépet megfelelő módon látták el munkával. A nyilatkozatnak ez a része, ha kissé bizarr színekkel is, de alapjában véve azt az igazságot festi meg, hogy a

gépekbe befektetett tőkét lehetőleg mennél rövidebb idő alatt megfelelő élénk foglalkoztatással amortizálni kell. Ellenben csak egy korlátolt és brutális gondolkozású ember válaszolhatta azt, midőn a bizottság egyik szakértője azt a kérdést intézte hozzá, hogy vajon mindent a teljes munkaképesség határáig használnak-e ki, hogy „absolutely: yes sir. We have absolutely no regard for machinery or for men“. (Teljesen ugyan, Uram. Mi nem vagyunk semmi tekintettel sem a gépekre, sem az emberekre.)

Felemlítettük ezt a példát azért, hogy megértsük azt, hogy olyan ember, ki a racionalizálás lényegét teljesen félreérti, milyen kellemetlen hatásokat válthat ki olyan nyilatkozattal, amely csak a dolgok legteljesebb félreismerésével hagyhatja el valakinek ajkát.

A munkásság hivatalos szervei és józan vezetői ellenben nem befolyásoltatják magukat ilyen és ilyenféle nyilatkozatokkal és adataink vannak rá, hogy az „American Federation of Labour“, az „Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbund“ és a „Confédération générale du Travail“ bizalommal kísérik a mozgalmat.

William Green, az „American Federation of Labour“ elnöke, teljes mértékben rokonszenvezik a racionalizálás mozgalmával, feltéve, ha az abból eredő haszon egyenlően oszlik meg a munkás és munkaadó között. Igen érdekes az amerikai munkásságnak 1925 évi Atlantic City-ben tartott tanácskozáskor elhangzott megnyilatkozása, melyben azt hirdetik, hogy „mi úgy tartjuk, hogy a munkabérből élőknek éppen úgy, mint az egész szociális társadalomnak legigazibb érdekeit szolgálja a termelésnek minőségi és mennyiségi megjavulása“, amely célt pedig éppen a racionalizálás elvei szorgalmazznak leginkább. Még a legszélsőbb baloldal is koncedál bizonyos érdemeket Taylor gondolatainak, pedig az orthodox Taylor-féle doktrína ma már számtalan olyan tétellel bővült, amely a munkásság részére sokkal elfogadhatóbbá teszi a racionalizálás elveinek alkalmazását ma, mint 1918-ban; mégis már ekkor a páns-orsz kongresszuson mondta Lenin, hogy „a Taylor rendszer, mint minden előrehaladása a kapitalizmusnak, egyesíti magában a bourgeois kizsákmányolás raffinált vadságát a leggazdagabb tudományos eredmények sorozatával“.

Ezek az aggályokon kívül gyakran hallatszanak olyan hangok is, melyek azt hirdetik, hogy a racionalizálási mozgalom meg fogja ölni az iparművészetet. Azt hangoztatják, hogy ha a normalizálás mozgalma nagyobb lendülettel megindul, nem lehet majd kiszolgálni a vevők egyéni ízlését. E helyütt csak arra kívánunk rámutatni, hogy a közönség egyéni ízlése nem mindig azonos a művészi céllal. Egy szakember által megállapított művészi harmónikus formák és színek sokkal inkább szolgálhatják az ízlés finomulásának céljait, mint a közönség egyéni kíváncsi. Kivált állíthatjuk ezt abban az esetben, midőn a vidéki lakosság kíváncsiainak kielégítéséről van szó, hol igen sokszor az egyéni ízlés csak takarója indokolatlan konzervatizmusnak. Különben is a formák normalizálása csak a tömegfogyasztás cikkeire vonatkozik és egyáltalán nem zárja ki, hogy az egyéni termelés esetén az iparművészetnek ne biz-

tosítsuk a legtágabb érvényesülési lehetőségeket. Sőt egyenesen hisszük, hogy sok iparművészeti ágban a luxusszükségletek kielégítésével kapcsolatban a munkaalkalmak egyenesen megfognak szaporodni, úgy hogy Madách álmától a széklábfaragó Michel Angeloknak nem kell félniök.

Mielőtt lezárnám fejtegetéseimet, fel kívánom hívni a figyelmet Belluzzo olasz nemzetgazdasági miniszternek ez év márciusában mondott kamarai beszédére, melyben igen helyesen jegyzi meg, hogy „az ipar az idegen verseny ellen sokkal jobb védelmet talál a termelési racionalizálás módszereiben, mint a vámtarifákban.”

Taylor mondja egy helyütt ezeket a szavakat: „A nagy személyes tettek ideje, mikor nem siet az egyik ember a másik segítségére — vége felé jár.” Természetesen minden ilyen gazdasági és történelmi atmoszféra-változás nagy próbára teszi a gyenge gazdasági organizmusokat. Ha mégse féltjük hazánknak Trianon átka folytán ezer bajjal küzdő gazdasági életét a változott idők változott atmoszférájától, annak csak az az oka, hogy a magyarság válságos időkben mindig megtalálta azokat a férfiakat vagy férfiaknak seregét, kik tudtak életet áldozni s ha kellett egy életet átdolgozni nagy nemzeti célokért.

Vitéz Guóthfalvy Dorner Zoltán

Az angol liberalizmus gazdasági programja.¹

A legutóbbi angol időközi választásokban a liberális párt jelöltjei oly mértékben törtek előre, hogy valószínűnek látszik a liberális párt ujjaéledése az 1924-es választások katasztrofális veresége után. Ha csak száz mandátumot sikerülne a liberálisoknak és a munkáspártnak a konzervativoktól elhódítani, már akkor is veszélyeztetnék a konzervatív párt mai megtámadhatatlan állásait. Éppen ezért nem érdektelen megvizsgálni azokat az általános gazdasági és szociális ideákat, amelyeknek jegyében az angol liberális párt megújodott. Nemrég jelent meg „Britain's Industrial Future” címen annak a bizottságnak jelentése, amelyet a párt Anglia ipari viszonyainak tanulmányozása céljából kiküldött.² Ennek a bizottságnak tagjai voltak *W. T. Layton*, az „Economist” főszerkesztője, *Lloyd George*, *Philipp Kerr*, *J. M. Keynes*, *Ramsay Muir*, *Sir Herbert Samuel*, *Sir John Simon* és mások. Közreműködtek a jelentésben oly kiváló közgazdák, mint *Sir Josiah Stamp*, *Prof. L. T. Hobhouse*, *D. H. Robertson* stb. A jelentés öt könyvre oszlik, melyek közül kettő az angol ipar jelenlegi állapotával és egy nagy nemzeti beruházási programmal, egy a társulati jog reformjával, egy szociálpolitikai reformokkal és végül az ötödik az állampénzügyekkel foglalkozik. Szinte felesleges megjegyezni, hogy ez a jelentés, ha programmjellegű is, szigorú tárgyilagosságánál és megállapításainak mélyen-szántón tudományos voltánál fogva messze túlnő azokon a kereteken, amelyek Közép- és Kelet-Európában a pártprogramok számára szabva vannak. Ez a jelentés nem pártprogram, hanem kormányzati program. Nem a választók széles tömegei számára készült, hanem azok részére, akik az angol ipari válság súlyosságának tudatában, az egész angol nemzet szempontjából foglalkoznak ezekkel a problémákkal.

Egyben rendkívüli jelentősége van a jelentésnek abból a szempontból is, hogy leszámol ama régi liberális előítélettel és meggyökeresedett jelszóval, melyet a XIX. század liberális

¹ A program szociálpolitikai részét, mely szerintünk annak általános gazdasági fejtegetéseivel nem függ össze, ebben az ismertetésben nem tárgyaljuk.

² (Britain's Industrial Future being the Report of the Liberal Industrial Inquiry published by Ernest Benn Limited 1928.)

fénykorának örökségeként vettek át a modern szabadelvű pártok és amely sokáig teljesen megbénította a liberális vezérek akciószabadságát. Már a bevezetés utal arra, hogy a régi liberális „Nachtwächterstaat“-felfogás ma már túlhaladott, hogy téves az a nézet, amely szerint minden állami beavatkozás csak növeli a mai gazdasági nehézségeket. A liberalizmus szabadságra törekszik, mondja a jelentés, de helytelen hinnai, hogy a szabadság politikájának mindenkor negatívnak kell lennie és hogy az állam csak azáltal tudja a szabadságot elősegíteni, ha tartózkodik minden akciótól, az ember pedig akkor a legszabadabb, ha a kormánya a legkevesebbet tesz. Az extrém individualista nézet, amely szerint olyan mértékben, ahogy az állam beavatkozási köre nő, a szabadság köre szűkül, szintén téves. Természetesen a jelentés a szocialisták állambálványozásával is szembefordul. De ez a disputája sokkal mérsékeltebb, mint az individualizmus elleni vita. A jelentés elvi része elutasítja és terméketlennek tartja a szocializmus és individualizmus alternatíváját. *Keynes* tollára ismerünk abban az elvi megállapításban, hogy a „laissez faire“ korszaka végleg elmúlt. A gazdasági javak tulajdonjoga mind fokozottabb mértékben részvényesek kezébe ment át, akiknek nincsen alkalmuk a tulajdonukban lévő vállalatok problémáiról vagy kilátásairól helyes képet alkotni. Ennek egyik következménye az, hogy a nem racionális (inefficient) termelő nem válik ki eléggé gyorsan a gazdasági életből, hogy a csőd kiment a divatból és helyette a sokkal rosszabb „capital reorganisation“ lépett.

A jelentés első könyve az angol ipar jelen állapotával foglalkozik. Az első fejezet összehasonlítja a *háboru előtti és háboru utáni állapotot*. Már a háboru előtt is voltak jelek arra, hogy az a konjunktúra, amely a XIX. század végén, különösen Viktória királynő korában érte el tetőpontját, leáldozóban van. Az ipari munkások körében növekvő elégedetlenség ütött tányát. Az osztályharc jelszava s a szakszervezetek elleni harc komoly feszültséget keltett az ipar vezető és végrehajtó szervei között. Egyidejűleg olyan jelek mutatkoztak, hogy az angol ipar technikai és organizációs hatóereje a német és amerikai iparnak mögötte marad. Európa és Amerika növekvő iparosodása, a távoli kelet gazdasági ébredése, Anglia kereskedelmének a világkereskedelemben való hányadát az 1871—1875-ben birt 21.6%-ról 1913-ban 15.3%-ra süllyesztette. A háboru következtében az egész ipari élet alapjaiban átszerveződött, amit jellemzően mutat az a tény, hogy 1911 és 1921 között az építőiparban foglalkoztatottak száma 103.000-rel, a mezőgazdaságban 106.000-rel, a pamutiparban 32.000-rel és a személyes szolgálatok foglalkozási ága 300.000 munkással csökkent, míg a bányaipar 162.000, a gép-, hajó-, vas- és fémiparok 323.000, a kémiai ipar 65.000 munkással szaporodott. Ugyane periód-

dus alatt az állam 233.000-rel szaporította alkalmazottainak számát.

A jelentés ezután részletesen foglalkozik a *nemzeti jövedelemnek a termeléshez való viszonyával*, a bérszínvonal és az életszínvonal magasságával, a munkaidő és a fejenkénti termelés nagyságával, a bel- és külföldi bérszínvonal viszonyával, végül az évenként megtakarított összegek nagyságával. Prof. *Bowley* és *Sir Josiah Stamp* becslései alapján a nemzeti jövedelem körülbelül 5%-kal esett fejenként. Viszont az ipari munkásság reálbérei a *Balfour* és *Colwyn Committee* jelentései szerint körülbelül megfelelnek a háboru előtti béreknek, sőt *Stamp* és *Bowley* számításai alapján még 11%-kal meg is haladják azokat. Azokban az iparokban, amelyeknek nem kell a világpiac versenyeivel küzdeniök (*Sheltered industries*), a munkások bére 80%-ról 120%-ra emelkedett, míg a külföld konkurenciájával küzdő iparokban a bérek emelkedése 45—75% volt. Az *életszínvonal* emelkedésére jellemző, hogy a fejenkénti kenyér- és husfogyasztás kb. akkora, mint a háboru előtt, a tea- és cukorfogyasztás emelkedett, az alkoholfogyasztás csökkent, viszont jelentékenyen megnőtt a szórakozásra fordított kiadások összege. *Bowley* a munkaidő hosszúságában beállott csökkenést 10%-ra becsüli. A jelentés abból a tényből, hogy a megrövidült munkaidő miatt a nemzeti jövedelem összege nem változott, — az 5%-os csökkenés a nemzeti jövedelemben csak a fejenkénti jövedelemre vonatkozik, — a fejenkénti termelés jelentékeny emelkedésére következtet. A jelentés ezután utal a nemzetközi munkaügyi hivatalnak egy 1927-ből való összehasonlító táblázatára, mely a reálbéreket hasonlítja össze különböző nagy ipari centrumokban.

Philadelphia indexe	175—180
Ottava	150—155
Kopenhága	105—110
Amsterdam	85— 90
Stockholm	85— 90
Berlin	65— 70
Páris	55— 60
Bruxelles	50— 55
Prága	50— 55
Madrid	50— 55
Róma	45— 50
Bécs	45— 50
Lotz	45— 50

A *Colwyn-Committee* becslései szerint a *nemzeti megtakarítás összege* 1924-ben 500 millió körül volt, a háboru előtti 375 millióval szemben. A pénz elértéktelenedését tekintetbe véve, a háboru előtti megtakarítás összegének 1924-ben 650 millióra kellett volna rugnia, úgy, hogy ez az összeg valójában 25%-os csökkenést mutat. Ez azonban nem járt azoknak az összegeknek a csökkenésével, amelyek az angol

ipar számára voltak szükségesek, mivel a háboru előtt a megtakarított összegeknek kb. fele, tőkekivitel formájában helyeztetett el. A *Colwyn-Committee* szerint az 1924. évben investált összegek 400 millióra becsültettek (háboru előtt 200 millióra), ami megfelel 300 milliónak az akkori árnívó mellett.

Az első súlyos problémája az angol közgazdaságnak, amire a jelentés rámutat, az *export kérdése*. A fegyverszünet óta az angol kivitel egyetlen évben sem haladta meg a háboru előtti kivitelnek 80%-át és míg az export jelentékenyen csökkent, addig az élelmiszer-, ital- és dohánybehozatal 20%-kal emelkedett. Eltolódott a készárúk, félgyártmányok és nyersanyagok viszonya is, mert Anglia 1925-ben 18%-kal több készárút importált, mint 1913-ban, nyersanyagot pedig kevesebbet, mint 1913-ban. A jelentés ezután a tömegárúkat előállító iparoknak az összexporthoz mért viszonyát vizsgálja és arra az eredményre jut, hogy 1927-ben a szén-, vas- és fém-, pamut-, gyapju- és gépipar a kivitelnek 52,7%-át, az összes többi exportiparok pedig annak 47,3%-át tették ki, míg 1913-ban ez a viszony 58%, illetőleg 42% volt. A jelentés azután kimutatja, hogy ugyancsak ezekben az iparokban a legnagyobb a *munkanélküliség* is, amely 1927 novemberben 8.899 millió biztosított munkás közül 11,3%-ra és 3.232 millió munkásnő közül 6,4%-ra volt tehető. A munkanélküliség százalékos aránya a legfontosabb iparok között a következőképpen oszlik meg:

Hajóépítés és javítás	21.9
Fémfeldolgozás	18.9
Szénbányászat	18.9
Pamut és gyapju	10.8
Gépipar	9.9

A női munkások között csak a szénbányászatban (18,2%) és a textiliparban (10%) találunk hasonló magas számokat, a többi iparágakban normális alatti a munkanélküliség.

A jelentés egyik legfontosabb része a *kereskedelmi mérleg* és a *nemzetközi mérleg* egybevetése. A háboru előtti külkereskedelmi passzívum 140 és 150 m. font körül forgott, ami a háboru utáni árnívót tekintetbe véve, megfelel kb. 274—290 milliónak. Ezzel szemben az 1924-es passzívum 324, az 1925-ös 448 és az 1927-es 391 millió volt. (Az 1926. év 475 milliós passzívuma abnormális a szénsztrájk következtében.) Ezzel szemben az angol fizetési mérleg aktívuma a visszatérő tételeknél 1924-ben +86 millió,*1925-ben +54 millió, 1926-ban —12 millió és 1927-ben +74 millió volt. A tőkeforgalom tételei ezekben az években a következő képet mutatják: új tőke kibocsátások Londonban 1924-ben 134, 1925-ben 88, 1926-ban 112, 1927-ben 139 millió, míg az 1923. évben ez a tétel 198 milliót tett ki.

* A Banque de France visszafizetései a Bank of Englandnak 37 mill. £.

Az egyenleg 49 (1922), 37 (1923), — 53 (1924), — 40 (1925), — 131 (1926), — 102 (1927) volt. Az utolsó négy évben tehát a külföldi beruházások kb. 100 millióval voltak kisebbek, mint a háboru előtt. A jelentés úgy véli, hogy ezenfelül kb. 150 millió rövidlejáratu külföldi követelés keletkezett a londoni piacon, amelynek egy bizonyos határon túl való növekedése veszélyt jelent a londoni piacra.

A jelentés ezután felveti a kérdést, hogy miben rejlik az *angol export pangásának* oka. Mindenekelőtt helytelennek tartja azt az elgondolást, amely a háboru előtti viszonyokat normálisaknak tartván, az angol ipar célját abban látja, hogy ezekhez az állapotokhoz visszatérjen. A jelentés nem látja biztosítotttnak azt, hogy a háboru előtti állapot valaha is a maga teljességében visszaállítható lesz. De különösen nem tartja helyesnek, hogy ezt az állapotot a nagy tömegek életszínvonalában beállott emelkedés redukciójával, vagy pedig a munkaidő újból való meghosszabbításával próbálják elérni. Nagy része az ipari pangásnak arra is vezethető vissza, hogy az ipar az alapítók harmadik nemzedékének kezében van. Az amerikai és német példa arra inti az angol vezetőket, hogy a magánvállalatok vezetőszerveibe új vitalitás szellemét öntsék. A másik súlyos baja az ipari krízisnek az osztályharc. Ha az osztályharc ideáját ki nem küszöbölik, nem várható az angol ipar teljesítőképességének maradék nélküli kihasználása.

Külön csoportja az életképtelen ipari üzemeknek az, amely a háboru alatti speciális viszonyok folytán duzzadt fel és amelyet most tanulatlan és rosszabbul fizetett munkáslétszámmal fenn akarnak tartani. Amíg ezeket a feles munkástömegeket át nem csoportosítják más iparokba és ezeket az üzemeket nem emelik az új találmányok alkalmazása által a modern kor színvonalára, addig nem lehet szó a válság megszűnéséről. A munkások átcsoportosításán kívül és ezzel párhuzamosan a beruházások irányát is meg kell változtatni. A megnövekedett külkereskedelmi deficit és a takarékbetétek mecsökkent összege azt követelik, hogy a külföldi tőke investíció összegét leszállítsák és hogy a belső piac befektetésekkel modernizálódjék. Kétségtelen, hogy ilyen belföldi investíciók, egy sereg új ipar létesítése révén, a régiek ujjaépítését is nagy mértékben elő fogják segíteni. De nem szükséges, hogy a régi iparok közül az export-iparok ugyanolyan helyzetbe jussanak, mint a háboru előtt voltak, mint ahogy nem szükséges a háboru előtti kereskedelmi mérleg elérése sem, hacsak nem akarja Anglia fenntartani tőkekivitelének háboru előtti mértékét. Az *angol ipar válságának kulcsa* — ez az első könyv és egyben az egész jelentés megállapításának summája — *a belföldi piac fejlesztésében*

rejlík. Ennek az utját a 4-i könyv nagy investíciós programja mutatja. Természetesen az exportfejlesztés is fontos feladat a jelentés szerint, de ennek eszközei különösen a nemzetközi politika terén vannak. Első előfeltétele a nemzetközi kereskedelem növelésének a béke, a második a pénzügyi stabilitás biztosítása és a harmadik a forgalmi és a kereskedelmi akadályok fokozatos leépítése. A jelentés teljes egészében magáévá teszi a Népszövetség világ-gazdasági konferenciájának határozatát és heves polémiaát folytat a *Mac Kenna*-féle vámok fenntartása és kiépítése ellen. Hangsúlyozza, hogy még *Joseph Chamberlain* tervei szerint is csak 10%-os vám lett volna ipari cikkekre és 5%-os félgyártmányokra bevezetendő, míg a *Mac Kenna*-vámok nivója 33%. Ezen vámok mérvei nem alkalmasak kereskedelmi tárgyalásokra sem. Határozott és fenntartás nélküli szabadkereskedelmi felhívással végződik a program első könyve.

A második könyv a gazdasági élet organizációs formáival foglalkozik. Mindenekelőtt az állami üzemek szerepét vizsgálván, elutasítja a közüzemeknek azt a formáját, amelyek közvetlenül a kormány igazgatása alatt állanak. Az általános bevezető rész felsorolja egyrészt a közüzemek, másrészt az individuális gazdaság előnyeit, de tagadja, hogy egyedül a magánkapitalisztikus nyereségvágy volna az eredményes ipari tevékenység motorja. „Ha az ipar nacionalizálása azt jelenti, hogy az üzemek az állam közvetlen igazgatása alá kerüljenek, akkor határozottan ellene vagyunk” — mondja a jelentés. — Azokon a területeken, amelyekben a nem magángazdasági vállalkozási formának helye lehet — vagyis olyan nemzeti szempontból nagyfontosságú vállalkozásoknál, melyek igen nagy tőkét igényelnek, de nem vonzzák megfelelő mértékben a magánvállalkozást, s amelyekben a monopólium elkerülhetetlensége a korlátlan magánvállalkozást veszélyessé tenné, — leghelyesebbnek tartja a kommercializált állami üzemek formáját. Javasolja a közüzemek vezető hivatalnokainak jobb megválasztási módszereit, gyorsabb előmeneteli lehetőséget a tehetségek számára, az állami számvitel reformját, amely az investíciós budget és a folyó kiadások- és bevételek elválasztásában állana. Végül javasolja egy ügyügyi hivatal felállítását, továbbá közüzem szervezését a londoni transzportrendszer igazgatására, valamint a közüzemeknek az elektrifikálás területén való fokozottabb igénybevételét. Érdekes, hogy a jelentés a vasuti forgalom terén sem tartja a jelenlegi vasuti törvényt kielégítőnek. Hogyha a vasutttársaságok képesek lesznek az ugynevezett standard-bevételeiket elérni, akkor a vasuti részvényes helyzete nemsokára hasonló lesz a Bank of England részvényesének helyzetéhez s a vasutttársaságok lassanként közüzemekké

lesznek átalakítandók. Különösen érdekes ez az állásfoglalás az angol liberalizmus részéről, amely a háboru előtt évtizedeken keresztül az angol és amerikai vasutársaságok jövedelmezőségével érvelt a kontinentális államvasuti rendszer ellen.

A jelentés a részvénytársaságok 4 csoportját különbözteti meg: először olyanokat, amelyek kikerültek a részvényesek tényleges ellenőrzése alól és olyanokat, amelyek még ma is tulajdonosaik vezetése alatt állanak, olyanokat, amelyek monopolisztikus helyzetre tettek szert és olyanokat, amelyek normális szabadversenyt folytatnak. A részvénytársaságok első fajtája, az ugynevezett public company tekintetében, amelyek 50-nél több részvényesnek tulajdonában vannak, hangsúlyozza a jelentés, hogy az üzleti ténykedéseikre vonatkozó titkosság a velük összefüggő zavaroknak vagy visszaéléseknek fő oka. A jelentés nem lát semmi okot az angol üzleti életben annyira szokásos titoktartásra és utal arra, hogy a publicitás magas nivója az Egyesült Államokban megmutatta, hogy ez a titkolózás mennyire felesleges. A jelentés ostorozza továbbá a részvénytársulati igazgatóknak saját részvényeikben való tőzsdejátékát. Javasolja ezért, hogy a részvénytársaságok e csoportja számára fokozott publicitás tétessék kötelezővé, különösen ami az affiliációs hálózatot illeti, más vállalatok részvényeit a mérlegben részletesen fel kellene sorolni. Egy másik kötelezettség volna az aktívákra vonatkozólag, hogy azoknak értékelési alapját beszerzési árakon, valamint a leirt elértéktelenedés összegét fel kellene tüntetni a mérlegben. A passzívákra vonatkozó érdekes követelése a jelentésnek az, hogy a hites revizor a mérlegben tanusítsa, hogy abban a részvénytőke 10%-ánál magasabb tartalékok nem foglaltatnak. A nyereségkimutatásra nézve követeli a jelentés, hogy a mérlegben kimutatott nyereségén kívül a jövedelmiadó alapjául felvett nyereség is kimutattassék és amennyiben jelentékeny különbség mutatkoznék a kettő között, azt a revizor megmagyarázza. Végül arra kötelezné a jelentés a részvénytársasági igazgatókat, hogy minden év végén felsorolják a tulajdonukban lévő részvényeket, valamint az egyes igazgatók összes jövedelmét. Birálat tárgyává teszi a jelentés a részvénytársasági igazgatóságok összetételét, illetőleg az igazgatók kiválasztásának módját, valójában élethossziglaninak tekinthető kineveztetésüket, az igazgatói állások öröklődését stb. Eltérőleg a német és amerikai rendszertől, az angol részvénytársaságok mai vezetésében igen lényeges elemét látja fontos angol iparágak eredménytelenségének és konzervativizmusának. Ezenfelül szükségesnek látja felügvelőbizottság létesítését, amely a részvényesek és bizonyos esetben az alkalmazottak képviselőiből állana.

A jelentés ezután rátér a trösztök és *kartellek* problémájára. Érdekes, hogy a liberálisok e tekintetben is teljesen szakítottak a régi liberális felfogással, amely abban merül ki, hogy a monopolisztikus organizáció ellen hadakozván, a szabadversenyt bálványozták. A liberális jelentés elismeri, hogy a modern gazdasági viszonyok között a monopolium bizonyos fokának egy egész sereg iparágban mindinkább fokozódó jelentősége van, s hogy a monopolium nemcsak elkerülhetetlen, hanem az ipar eredményessége (efficiency) érdekében kívánatos is. A jelentés azokkal a visszaélésekkel szemben, amelyek a monopolisztikus organizációs formában rejlenek, ismét csak a fokozott publicitásra appellál. Javasolja, hogy a public company-nak egy csoportja, mint public corporation szerepeljen és a kereskedelemügyi minisztérium által kontrolláltassék. Ilyen public corporation lenne a jelentés értelmében minden részvénytársaság, amelynek aktivái 1 milliót meghaladnak és amely valamely áru termelésének vagy piacának 50%-ánál többet kontrollál. Az ilyen public corporation bizonyos időközökben a kereskedelemügyi minisztérium vizsgálatának volna alávetve, amely jelentést tenne közzé a nyereségről, a leírásokról, a tartalékolásról, a magasabb tisztviselők fizetéséről, monopoliumának mértékéről, valamint az árak, vagy a termelés szabályozására vonatkozó minden megállapodásáról hasonnemű koncernekkel szemben.

Az esetben, ha visszaélések kerülnének nyilvánosságra, a minisztérium elrendelné a nyomozást és amennyiben az nem volna eredményes, átadná az ügyet a trösztbiróságnak. Kivételes esetekben ez még az árak ellenőrzését is elrendelhetné. A nemzetközi kartellek és trösztök tekintetében a jelentés meglehetősen szkeptikus. Meglátszik rajta *Layton* szelleme, aki nem tartja angol érdekeknek, hogy a modern organizációs formának ez a typusa elterjedjen. A kartellek tekintetében a jelentés általában ugyanazokat a rendszabályokat követeli, mint a trösztökre vonatkozólag, azzal a kiegészítéssel, hogy azokban az iparágakban, amelyekben egy kartell ki tudja mutatni, hogy az illető iparág 75%-a tagjai között van, a fennmaradó 25%-ot kényszerrendszabályokkal sorolná be a kartell tagjai közé.

Igen szemléltetően tárgyalja a jelentés az angol gazdasági élet évenkénti *megtakarításainak* összegét. A *Colwyn* bizottság becslése szerint ez az összeg jelenleg évente kb. 500 millióra rug. A jelentés összeállítja, hogy milyen csatornákon folyik ez az összeg a közgazdasági életbe, vagyis hogy milyen jelenleg az angol közgazdaság investíciós mechanizmusa. Az állami és községi investíciókat szétválasztja a jelentés a magángazdaság investícióitól. Az előbbieket a következőképen oszlanak meg: Az ugynevezett local loans fund köleső-

nei révén kibocsátásra került az utolsó 7 évben cca 180 millió font, nagyobbára házáépítési célokra. Egy másik fontos tétel a Trade Facilités Act alapján kibocsátott hitelek, melyek az utolsó évben 74 millió fontot tettek ki. [Legnagyobb tételek: a hajóipar (20 millió), elektromos ipar külföldön (8), elektromos ipar belföldön (6), tengerentuli vasutak (6) földalatti vasutak (12.5)].

Ezek a hitelek egyébként, mint ismeretes, a múlt év elején megszűntek. A nagyobb városok és községi tanácsok közvetlen kölcsönkibocsátásai az utolsó hat évben 144 milliót tettek ki. Igen fontosak a Trustee Act alapján kibocsátásra került kölcsönök, mely alá a dominiumok, kolóniák és India kölcsönei is esnek. Ez utóbbiak összege az utolsó hat évben 367 millió fontot tett ki. A jelentés rámutat arra a visszás helyzetre, hogy az angol kölcsönök közül a local loans fund, a Trade Facilities Act és a városok kölcsönei, a brit vasutak prioritásai és az angol bank részvényei a Trustee Act alapján felhasználhatók investíciós célokra. Viszont a többi angol iparvállalat vagy közüzem kölcsöne és obligációi nem alkalmasak ilyen célra. A dominiumokban, kolóniákban és Indiában azonban a közüzemek kölcsönei legtöbbszörre az állam útján kerülnek kibocsátásra, úgy, hogy előáll az a furesz helyzet, hogy a Trustee Act alapján angol pénzt investálni lehet egy kelet-afrikai város elektromos műveibe, de egy angol anyaországbeli városába nem. A jelentés ennek az állapotnak megszüntetését kívánja.

Állami investícióknak tekinthető még a Sinking fundnak azok az összegei is, melyek az államadósság törlesztése céljából vásárolt kötvényeken felül fennmaradnak. Ez az összeg kb. 10—12 millió fontra tehető évente, ehhez számítandók még a postatakarékpénztár és az ugynevezett Trustee Savings Bank letéteinek összege (365 millió), a munkanélküliség elleni biztosítás alapja (22 millió), a betegsegélyző alapok (126 millió), a currency note account alapjai (235 millió) és a legfelsőbb bíróság rendelkezésére álló alapok. Csak ez utóbbi négy tétel összegét egy milliárd fontra becsüli a jelentés.

A magángazdaság investíciós összegeit a jelentés a következőképpen becsüli: a részvénytársaságok aktiváinak, valamint a privát üzletemberek nyereségeinek azt a részét, amelyet üzemeikben visszatartanak, 194 millió fontra, a lakóházak építésére szánt tőkét 75 millióra, egyéb épületekbe fektetett tőkét 30 millióra. Az investícióknak jelentékeny részét az állami beruházásokban fel nem sorolt közüzemek tőkebefektetései teszik ki, amelyekből körülbelül 70 millió font állami és közüzemi kölcsönökben, 25—30 millió font gummi-, olaj- és bányarészvényekben és kb. 60—70 millió font különböző angol ipari részvényekben nyer elhelyezést. Végered-

ményben a jelentés az 500 millió font évi megtakarított összegnek elosztását a következőképpen jelzi: állami és községi investíciók 90 millió, a magángazdaság nyereségének visszatar-tása (Selbstfinanzierung) folytán tartalékos 195 millió, ma-gánépítő ipar 65 millió, bankkölesönök és hitelek 25 millió, új kibocsátások, melyek a belföldi piacon új tőkekihelyezéseket jelentenek, 25 millió, külföldi tőkekibocsátások 100 millió. Ehhez a jelentés azt a kommentárt füzi, hogy ez a jelenlegi investíciós mechanizmus az évi megtakarított összegeket a belföldön keletkező közszükségletek és a külföldi hasonló in-vestíciós lehetőségek között nem helyesen osztja fel. A je-lentés lehetségesnek tartja, hogy az egyik tétel évi 50 millió fonttal szaporíttassék, a másik terhére. E célból javasolja egy nemzeti investíciós hivatal, valamint egy külön investíciós budget felállítását, amely egyik oldalon a reális gazdasági feladatokat, a másik oldalon az e célokra rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat tüntetné fel. Ennek az investíciós hi-vatalnak jogában volna nemzeti beruházási kötvényeket is ki-bocsátani, melyek állami garanciával volnának ellátandók. Ennek az investíciós hivatalnak a kebelében kellene egyesíteni a jelentés szerint az összes jelenleg fennálló investíciós szer-veket és alapokat, melyeknek kamataiból annuitások formá-jában látnák el a beruházási kötvények kamatszolgálatát. A dominiumok, India és a gyarmatok kölesönei megszűnnének trustee-kötvények lenni. Az egész terv garantálná, a jelentés szerint, az investíciós tevékenység egységes irányítását, a sin-king-fund pénzügyi politikájának támogatását és gazdaságo-sabb operálását és a jelentés reálinvestíciós programmjá-nak simább lebonyolítását.

A jelentés negyedik könyve foglalja magában ezt a nagy reális beruházási programot. Mindenekelőtt a *munkanélkü-liség* kérdését vizsgálja meg a liberális jelentés s megállapítja, hogy a periodikus és szezonszerű munkanélküliségen, vala-mint a munkaképtelenségen kívül elsősorban a háború utáni abnormális munkanélküliség terhére esik az az egymillió bér-munkás, aki immár több, mint hat éve foglalkozás nélkül áll az angol iparban. Ezzel kapcsolatban beható bírálat tár-gyává teszi a munkanélküliség elleni biztosítás jelenlegi rend-szerét, amely a munkanélküliségnek Angliában észlelhető jellege folytán — a munkanélküliség főleg egyes iparágakra és egyes vidékekre szorítkozik — nem annyira biztosítás jel-legű, mint inkább adóhoz hasonlítható, melynek terhét az összlakosság viseli és amely a munkásság egy bizonyos ál-landó kategóriája javára szolgál. Tekintve, hogy az esetben, ha ezt a biztosítást megszüntetnék, a jelenleg segélyezetttek szegénységélyre (poor relief) szorulnának, amely viszont is-mét a községi póttadót és azáltal az ipar terheit növelné, a je-

lentés javasolja, hogy a szegényügy az államot terhelje és csak ennek a reformnak végrehajtása után reformálják meg a jelenlegi biztosítási rendszert. Hogy ez a biztosítás milyen terheket ró az országra, arra nézve jellemző, hogy 1920-tól 1926-ig 291 millió segélyt fizettek ki, amelyből a munkások 92 milliót, a munkaadók 102 milliót és az állam 69 milliót fizetett be. A jelentés szerint az angol munkanélküliség problémája speciális munkanélküliség elleni biztosítással nem oldható meg, erre nézve csakis a jelentésben foglalt javaslatok összessége nyújthat orvoslást.

Miben áll már most az a reálinvesztíciós *programm*, amelynek főfeladata volna a fennálló munkanélküliséget megszüntetni és Anglia gazdasági fejlődésének új irányt szabni? A javaslat mindenekelőtt egységes tervnek és egységes keresztülvitelnek szükségességét hangsúlyozza. Polemizál a deflációs idők előítéletével, amely a „takarékoság” jelszavával minden investíció kerékkötője volt, akkor is, ha az ország produktív erőforrásainak feltárásáról lett volna szó. Egy millió állandó munkanélküli, akiket a közösségnek valamiképpen mégis csak el kell tartania, a legnagyobb veszteség, ami az angol közgazdaságot érheti. A külföldi példa is azt mutatta, hogy az állam sehol sem nézte tétlenül a háború után bekövetkezett válságot és mindenütt az ipar investíciós politikáját támogatta. Olaszország jelentékeny és gyors felfutását, nagyrészt az északolasz villamosítással magyarázza a jelentés, amely utal még a svájci, svéd és osztrák elektrifikálásra is. Mindenütt az állam vezette ezeket a nagyarányú beruházásokat. A jelentés beruházási tervének egységes keresztülvitele céljából egy miniszteriumközi bizottság létesítését javasolja, amely mint a Privy Council egy albizottsága döntene az investíciós program évenkénti lebonyolítása felől. (Committee of National Development.)

A beruházási program egyik legfontosabb pontja az *utépítés*. A jelentés ezzel kapcsolatban az utiforgalom újjászületéséről, új forgalmi forradalomról beszél és ezt az állítást a következő adatokkal támasztja alá. 1919—20-ban Anglia még csak 550 ezer motorerejű jármű felett rendelkezett, ezek száma 1925—26-ban 1.650 millióra emelkedett és a jelentés azzal számol, hogy 1930—31-ben a 3 milliót el fogja érni. Az egyik legutóbbi forgalmi statisztika szerint a liverpooli utak forgalma 10 év alatt megtízszereződött, egyes utvonalakon meghuszaszorosodott. Hogyan állnak ezzel szemben Anglia utviszonyai? Kétségtelen, hogy Angliának vannak jelenleg a legszebb utai motoros luxusutazások szempontjából. Viszont teljesen elégtelen az angol utrendszer a modern kereskedelmi és ipari forgalom lebonyolítására. Tizenhat kiválasztott tipikus grófság klasszifikált utainak csak 48%-a

alkalmas modern forgalomra, a többit kb. 70 millió font költséggel kellene átalakítani. Az 1.527 millió mérföldnyi utvonalból 80 százaléknyi a klasszifikálatlan ut, csak körülbelül 30 ezer mérföldnyi fővonal országut. A jelentés ezután rámutat, hogy milyen rendkívüli veszteségeket okoz az ország közgazdaságának ez a visszamaradott uthálózat és rátér az utépítés finanszírozásának kérdése. Két pénzügyi forrásból táplálkozhatnék az utépítés: az ugynevezett utügyi alaphól és egy kivetendő speciális telekértéknövekedési adóból (betterment tax). a road fund, melyet a budgetből táplálnak, 1926—27-ben 21.6 millió fontra rugott. Erre az alapra kellene az utfenntartás kötelezettségét is ruházni, viszont megengedni, hogy az alap egy kibocsátandó kölesön fedezetére szolgáljon, amelynek eredményéből kellene az utépítési programot keresztülvinni. Hogy az Egyesült Államokban milyen jelentőséget tulajdonítanak az utépítésnek, arra nézve megjegyzi a jelentés, hogy ott évente 40.000 mérföld új utat építettek az utolsó tíz évben, 200 millió font összköltséggel. A betterment tax szintén igen jövedelmező adónem volna az utépítés lebonyolításánál. A jelentés utal arra, hogy a londoni földalatti vasut kiépítése által a telekértékek tíz-tizenötszörösükre emelkedtek s hogy a főiparfelügyelők évi jelentése szerint a délangol ipar új üzei nagyobbára az új utvonal mellett létesültek. Az utépítésnek az investíciós programban azonban a munkanélküliség levezetése szempontjából is igen nagy jelentősége volna, mert viszonylag igen kis üzemi befektetést és nagy bérszámlát jelent. 130.000-re becsülik a road fund által jelenleg foglalkoztatott munkások számát. Az utépítés és a vele párhuzamos házépítés feladata volna azoknak a nagy veszteségeknek a kiküszöbölése is, amelyek a munkásoknak munkahelyükre és munkahelyükről lakásukra való, néha több mint egyórás utazásával járnak. A beruházási program e részéhez tartoznék a nagyvárosi nyomornegyvedek problémájának megoldása, kertvárosok létesítése, az ipar és a lakosság decentralizációja is.

Egy másik fontos pontja a beruházási programnak a villamosítás. A fejenkénti elektromos energiatermelésben Anglia még mindig a hatodik helyen áll Kanada, Svájc, U. S. A., Németország és Belgium mögött, noha 1913-tól 1925-ig 600 millió egységről 8,125 millió egységre nőtt termelése. Az 1926-os Electricity Act, mely a villamosítás egész szervezetét a Central Electricity Board kezébe tette le, már hatalmas lépést jelent a liberális párt részéről régóta követelt országos elektrifikálási terv keresztülvitele irányában. Ez a szerv már meg is kezdte két nagy központ építését: az egyikét Skóciában, a másikat Délkelet-Angliában. A belső víziutak és a kikötők kiépítésének és karbantartásának követelésével fejeződik be a program e része.

Külön fejezetet szentel a jelentés a *mezőgazdaság, erdő-
sítés és ugarmentesítés* problémáinak. Mindenekelőtt utal
arra, hogy a mezőgazdaság ma is a legnagyobb foglalkozási
ágak közé tartozik Angliában, mely 1.3 millió embernek ad
kenyeret, tehát több embert foglalkoztat, mint pl. a bányá-
szat. De különös jelentősége van a kereskedelmi mérleg szem-
pontjából is, melynek beviteli oldala a mezőgazdaság fejlesztésének segítségével jelentékenyen csökkenthető volna. Ezért
a jelentés a bérlő számára nagyobb jogbiztonságot követel,
hogy az produktív beruházásokat létesíthessen és ne lehessen
a bérletösszeg egyszerű felemelésével vagy a birtok eladása
folytán szerződését megszüntetni. A jelentés továbbá hitel-
kedvezményeket követel a Board of National Investment ré-
séről, végül a mezőgazdasági piac jobb megszervezését, főleg
szövetkezetek létesítése által.

Ezután áttér a jelentés a *szénbányászat* válságára. A szén-
bányászat jelen világgazdasági helyzetének, különösen az olaj-
fűtésre való áttérés jelentőségének elemzése után reformja-
vaslatokat terjeszt elő, melyek legfontosabbika abban áll,
hogy az állam szerezzé meg a bányajogokat, melyek értéke
körülbelül 100 millió fontra rug, mely összegnek kamatozása
és törlesztése viszont az u. n. royalties által fedeztetnék
(royalties azok az összegek, melyeket a bányatársaság fizetett
évente a bányajog tulajdonosának). A bányajogok kezelése,
valamint a földesuri jogok gyakorlása egy szakértő testület:
a szénbiztosok testülete kezébe volna helyezendő. Ezek dön-
tenének az új bányák feltárása, a régiek megszüntetése, vala-
mint afelett, hogy egyes bányavállalatok kényszeregyesítése
megtörténjék-e. Utóbbira a legjobb eszköz volna az a *Samuel-
bizottság* által javasolt módszer, hogy a nem rentábilis vagy
csak kevésbé rentábilis bányák a kerületi bérek megállapítá-
sánál ne vétessenek figyelembe, ami által a bérszínvonalat
nem a legrosszabb, hanem a legjobb üzemek eredményei alap-
ján állapíthatnák meg. Ez természetesen kényszerítené a ros-
szabb üzemeket önállóságuk feladására. A jelentés a többi vi-
szonylatban is átveszi a Samuel-bizottság javaslatait, tehát
nemzeti bér- és egyeztetőhivatal létesítését, közös eladási iro-
dákat, a szénkémia tudományos eredményeinek felhasználását
követeli. Igen érdekes az az eredménye, hogy minden reform
ellenére is fennmarad körülbelül kétszázezer számfeletti bá-
nyamunkás, akiknek átképzése a Committee of National De-
velopment fontos feladata lesz.

Végül foglalkozik a jelentés az *angol birodalom fejlesztésének* kérdésével is. A liberális program már ismertetett
alapgondolatánál fogva, mely a belső piacnak különös fej-
lesztését hangsúlyozza és e részben is ismételten elutasítja a
preferenciális vámok kiépítésének gondolatát, a program e

része inkább papirosjellegű, semmint praktikus megvalósításra szánt.

A jelentés ötödik könyve végül rövid *pénzügyi program*-ot is ad, amennyiben az az ipar jövőjének kérdésével összefügg. E pénzügyi javaslatok legfontosabbika az angol budget reformja, melyet a jelentés a visszatérő vagy folyó tételek és az investíciós számla (beleértve a sinking fund-öt is), szétválasztásában lát. A másik fontos javaslat a helyi pótdadók (rating system) reformjára vonatkozik, amelyek igen súlyosan terhelik különösen az ipart, mert nem a nyereség arányában, hanem a fix tőke arányában kerülnek kivetésre. E pótdadók 45.4%-a a szociális kiadásokra, 20%-a ut- és hidfenntartásra és 35%-a a helyi közigazgatás fenntartására szolgál. A jelentés szerint e pótdadóknak legalább egyharmadát (55 millió fontot) állami adókká lehetne változtatni azáltal, hogy az állam beolvasztaná az általuk fenntartott szegénységélyt a munkanélküliség elleni biztosításba, az utfenntartást a létesítendő megnövekedett utalapha, azonkívül pedig felemelné az állami hozzájárulást a helyi szervek budgetjéhez. Ez mindenesetre az iparnak éppen a legjobban és legigazságtalanabbul megterhelt ágain könnyítene.

Ez az angol liberalizmus gazdasági programja nagy vonásokban. Egyes javaslatait már a konzervatív kormány is megkísérli valóságba átültetni. Egyes részei csak egy liberális-munkáspárti kormány által volnának megvalósíthatók. A program egésze, bármiként is alakuljon az angol belpolitika jövője, beszédes tanúsága annak, hogy a szigetország liberalizmusa milyen komoly erőfeszítéssel igyekszik kríziséből kilábolni. S mi több: jellemző példája az angol politikai morálnak, amely számára egy pártprogram nemcsak üres ígélet, hangos demagógia, hanem tudományos objektivitással felállított reformterv, mely szerzőinek komoly felelősségérzetéről tanuskodik.

Káldor György.

Közlemények.

Magyarország tejgazdaságáról.

A tejgazdaság mindenkor jelentékeny helyet foglalt el a magyar állattenyésztés üzemei között és jelentősége az utóbbi években csak fokozódott. Ennek okai részben negatívok, részben pozitívok. Nemlleges ok az, hogy a sertés- és marhahizlalás, a ló- és juh-tenyésztés meg az igásökor-nevelés itt nem részletezendő okok következtében jövedelmezőségéből és így fejlődőképességéből vész-tett. Pozitív ok a tej és a tejből készülő termékek fogyasztásának emelkedése. A háborus és a háboruutáni években kétségtelenül a hizlalás és bizonyos mértékben a gyapjutermelés volt a konjunkturás állattenyésztési üzem; viszont a gazdasági konszolidálódás során a tejgazdaság erősödött meg, fejlődött és vált a mezőgazdasági és állattenyésztési üzem nagyfontosságú tényezőjévé. Valamely üzemág fejlődését kétségtelenül az determinálja leginkább, hogy milyen jövedelmezőséget ad, vagy ígér és milyen kockázattal jár, vagy járhat. A külkereskedelmi mérleg alakulásának szempont-jából talán kedvezőtlen jelenség, a magángazdálkodás szempont-jából érthető, hogy a gazdák közül sokan abbahagyták, vagy csökkentették a ráfizetést okozott és kockázattal járó sertéshizlalást és göbolyözést és tehenészeteket létesítettek, vagy fejlesztették ki azokat a hizlalási üzem helyett, vagy mellett. Történt pedig az annak dacára, hogy a friss tejnek értékesítése kizárólag a belső fogyasztásra van utalva, amely belső fogyasztást a lakosság vásárlókedve és vásárlóképessége határozza meg, a külföldi verseny lehetőségének csaknem kizárásával.

A magyar tejgazdaság fejlődése egyáltalában nem ítéhető meg csupán annak az adatnak az alapján, hogy az ország tehénállománya számszerűleg milyen változást mutat. Az évenként végrehajtott országos állatszámmlálások az állatállomány és a szarvasmarhaállomány kisebb csökkenését mutatják az utóbbi években, ezzel szemben a tehénállomány 1924-ben 891.633 darab, 1928 májusában 908.312 darab volt és így emelkedést mutat. A tehénállomány abszolút számbeli emelkedése megfelel 7.9%-nak, viszonylag azonban ennél sokkal nagyobb az emelkedés, ha figyelembe vesszük a más állatfajoknál és a szarvasmarha más kategóriáinál mutatkozó számcsökkenést.

De magából a tehenlétszámból a tejgazdaság fejlődése nem ítéhető meg: figyelembe kell venni tejtermelés szempontjából a tehénállomány minőségében előállt változást is, amit — tejtermelési statisztika hiányában — egyelőre csak a tartott tehenek fajtájából állapítunk meg és illetőleg abból, hogy a tejtermelés szempontjából értéktelen magyarfajta szarvasmarha és tehen száma

hogyan alakult az egyéb, tejtermelésre alkalmasabb fajtákkal szemben. Ezek szerint:

1913-ban volt magyarfajta tehén	27.8%	tejelőfajta tehén	72.2%
1924-ben „ „ „	17.5%	„ „	82.5%
1928-ban „ „ „	15.8%	„ „	84.2%

A magyarfajta szarvasmarha és tehén térvészességét állapíthatjuk meg tehát, és ebből már magából következtethetünk a tejtermelés fejlesztésére ható törekvésekről. Mert míg a magyar tehén tejét a borjunak szokták meghagyni és a teheneket nem is szokták fejni, addig a mai tehenállomány tulnyomó nagy részét képező nyugati vöröstarka meg a kisszámu lapály- és borzderesfajta tehén 2000—2400—2500 liter évi tejhozamot ad. Azt látjuk tehát, hogy jóval több ma a nyugati fajta tehén és ez maga bizonyos tejfölletet jelent a korábbi állapottal szemben. A szarvasmarhaállomány tehát nálunk is differenciálódik: a külterjesség csökkenésével nő az igényesebb nyugati fajták száma, a belterjesség terjedésével megcsappan az igénytelenebb, csupán igára való, tejtermelést nem szolgáló ősi magyarfajta. Nálunk a viszonyok még nem kedveznek speciálisan tejhasznosításra való fajtáknak, mint a jerseynek, vagy holsteininak tartására, de a tendencia a hus- és igavonóhasznosításán kívül a tejhasznosításra is igen alkalmas svájci szimmentáli eredetű és ennek kereszteződéséből előállt hazai pirostarka marhának kedvez.

Fentebb ennek a fajtának tejhozamát 2000—2500 literben jeleztük, de idéznünk kell Wellmann Oszkárt, aki megállapította, hogy a szimmentálinál és a szimmentáli jellegű pirostarka hazai tájfajtánál „intenzív etetéssel és a tenyészállatok okszerű kiválasztásával az átlagos tejhozamot 3000—3500 literre lehet fokozni“. A tejhozamnak ilyen eszközökkel való fokozását szolgálják nálunk a tejtermelést ellenőrző és szarvasmarhatenyésztő intézmények. Ezek a dániai *Kontrolvorenningen* hatása alatt már a háboru előtt megalakultak a Dunántul egyes részeiben, a háboru alatt és közvetlenül ez után következő években működésük szünetelt, illetőleg az intézmény megszűnt, 1920 óta azonban a fejlődés erős lendületében vannak és már nemcsak nagy tehenészetekre, hanem kiskgazdák állományára is kiterjednek. Szentandrassy Gy. kimutatásai szerint a háboru előtt 37 ellenőrző egyesületben 12.000 tehén állt a tejtermelés tekintetében ellenőrzés alatt, míg 1928 májusában 63 ellenőrző körzetben 428 uradalmi tehenészet, kereken 16.600 darab tehene és 27 kiskgazda-körzetben 3230 darab tehén, összesen tehát mintegy 20.000 darab tehén tejtermelése ellenőriztetett és ez Csonka-Magyarország tejelőfajta teheneinek kereken 2.6%-át teszi ki. Ez örvendetes haladás, de sajnós, hogy a haladásnak sem eddig elért foka, sem tempója nem kielégítő. Németországban 1928 január 1-én 2612 ellenőrző körzetben 50.888 tehenészet 924.484 darab tehene, a birodalom egész tehenállományának 9.8%-a volt ellenőrzés alatt. Dániában és Németországban a tehenészetek tulnyomó nagy része parasztgazdák birtokában van, nálunk az uradalmak kezén és valóban nem nyugodhatunk bele abba, hogy a haladás iránt mégis fogékonyabb és a tudomány tanításait inkább követő nagyüzemek körében is ilyen korlátolt a több tej termelésére irányuló, jól bevált intézmény elterjedtsége.

A tejtermelést ellenőrző egyesületek nálunk is és másutt is

valóságosan nagy emelkedését eredményezték az ellenőrzött tehenek tejhozamának, ha mindjárt nálunk az aránylag kisebbszámú ellenőrzött tehen emelkedett tejmennyisége az ország egész tejmennyiségéhez mérve nem is olyan nagy. A tehenek tejhozamának, a tej zsirtartalmának, az állatok takarmányértékesítő képességének állandó ellenőrzése a szükséges tenyészállat-kiválasztásnak és az okszerű takarmányozásnak olyan kipróbált eszköze, amelynek elterjedését minden lehető módon elő kellene mozdítani, habár a tehenészetek szétszórtsága, a közlekedési viszonyok relativ elmaradottsága és a haladás iránt való fogékonysága kisebb mértéke mellett olyan általánosan elterjedt alig lehet, mint Dániában, vagy Németországban. Hogy a tejelés ellenőrzésének milyen effektív eredményei vannak, azt a következő néhány adat megvilágítja. A „Mitteilungen der Deutschen Landwirtschafts Gesellschaft“ egyik számában Hansen tanár kimutatja, hogy 1926. és 1927. év között a Németországban ellenőrzött teheneknél átlag 237 kg.-mal emelkedett a tejhozam, ami kereken 924.000 tehénnél 52½ millió kg. tejnek, a tej kg.-ját 20 pfenninggel számítva 10½ millió márkának felel meg. Nálunk az egész országra kiterjedő adat nincs, de a legrégibb tejtermelést ellenőrző egyesület, a fehérvármegyei, most közzétett jelentésében kiemeli, hogy 10 tehenészetben, amely már 7 év óta van ellenőrzés alatt, a tehenenkénti átlagos évi tejhozam 1741 kg.-ról 2974 kg.-ra, tehát több mint 1200 kg.-mal = 71%-kal emelkedett. 11 tehenészetben 5 évi ellenőrzés alatt 1848 kg.-ról 2768 kg.-ra, tehát közel 1000 kg.-mal = 33%-kal, 8 tehenészetben 2 év alatt 2743 kg.-ról 3202 kg.-ra, tehát mintegy 500 kg.-mal = 17%-kal emelkedett a tehenenkénti és évenkénti tejhozam.

A külföldön is, nálunk is, igen hathatós eszköznek bizonyítják az eredmények a tejtermelésnek ilyen módon való ellenőrzését a tejtermelés fokozása szempontjából és míg egyfelől a tejtermelő gazdáknak érdeke az, hogy a tejelésellenőrzés szervezése minél általánosabbá váljon, másfelől közérdek, hogy az állam ezt a szervezést érdemlegesen támogassa, annál is inkább, mert a tejtermelést ellenőrző intézmény ma csaknem egészen a Dunántúlra támaszkodik; a 333 ellenőrzött uradalmi és 93 ellenőrzött kis tejgazdaság között mindössze 93 uradalmi és 0 kisgazdasági tejgazdaság lévén a Dunántúlon kívül.

Nincsen statisztikánk arról, hogy mi a Magyarországon termelt tej mennyisége, mennyi használtatik fel abból a háziszükségletre, mennyi kerül a piacokon eladásra és mennyi jut feldolgozásra és ezek az adatok csak Budapestre nézve állnak rendelkezésünkre. Budapest székesfőváros központi tejhivatala ezirányú kimutatása azonban arról tanuskodik, hogy a megnövekedett tejtermeléssel és tejfelhozattal szemben növekedő tejfogyasztás áll. Ezen adatok szerint a székesfővárosba:

	1925-ben	1926-ban	1927-ben
beérkezett tej	81,615.554 l.	93,363.944 l.	106,638.412 l.
a beérkezett tejből feldolgoztott	9,155.350 „	10,418.744 „	12,762.186 „
a forgalombahozott és elfogyasztott tej mennyisége	72,460.204 „	82,945.200 „	93,876.226 „
a lakosság fejére eső napi tejmennyiség	0.21 „	0.27 „	0.31 „
A tejfogyasztás emelkedése tehát 1925 és 1926 között 29%, 1925			

és 1927 között 48%, 1926-ról 1927-re 15% és emellett az utolsó két évben közel 20%-kal emelkedett a feldolgozott tej mennyisége is, ami a sajt- és vajgyártó ipar fejlődésének velejárója. A belföldi tej- és tejtermékfogyasztás emelkedésében valószínűleg része van annak a propagandának is, amelyet egy erre a célra alakított országos bizottság végez. De ha figyelembe vesszük, hogy a békebeli Budapest lakosságának fejenkénti és naponkénti tejfogyasztása 0.37 liter volt, akkor a belső fogyasztást még fokozhatónak tarthatjuk, annál is inkább, mert az azóta keletkezett ételmezési-, dietikus- és vitaminelmélet a tej és a tejtermékek fogyasztásának fokozódását még indokoltabbá teheti.

Budapestre az 1927-ben naponként átlagosan 314.800 liter tej érkezett, a felhozott tej mennyiségéből:

1 — 20 kilométer távolságból jön	16.600 liter
21 — 50 „ „ „	34.500 „
51 — 100 „ „ „	82.500 „
101 — 150 „ „ „	45.400 „
151 — 200 „ „ „	68.000 „
201 — 250 „ „ „	58.200 „
251 — 290 „ „ „	8.600 „

A Budapestre szállított tejnek kisebbik része jut ide 100 kilométer távolságból, nagyobbik része 100 kilométernél nagyobb távolságból és még 200 kilométernél nagyobb távolságból is több, mint az egész tejmennyiség 20%-a jut. Ennek a nem éppen kedvező megoszlásnak oka egyfelől az, hogy Budapestnek aránylag nagy rádiusában kevésbé termékeny és így tejtermelésre is kevésbé alkalmas minőségű földek vannak, másfelől, hogy a tejtermelés emelését az egyéb állattenyésztési üzemágak kedvezőtlen helyzete miatt még olyan vidékeken is indokoltnak tartják, ahol a nagyobb távolság következtében viszonylag alacsonyabb tejár érhető csak el. A tejtermelés fejlesztésére ható akár állami, akár gazdátársadalmi tevékenységnek azonban számolnia kell azzal, hogy a tejtermelés csaknem teljesen a belföldi piacon nyer értékesülést, amelynek határa, sőt elég korlátolt határa van: a tejgazdaság emelése tehát elsősorban a nagy fogyasztópiacokhoz lehető közel levő vidékeken bír indokoltsággal, mert a távolabbról, nagyobb fuvarköltéssel és a távolság miatt kevésbé jó minőségben szállított tej a kínálat növekedése esetén ki fog szorulni a piacokról. Talán érdekes lehet rámutatni arra, hogy az angol földművelésügyi minisztérium kiadványa („The Fluid Milk Market“) szerint a londoni tejelosztó üzemek a tej 30—40%-át egy 50 angol mérföldes zónából és 50%-nál többet a 75 angol mérföldnél távolabb levő zónából kapják.

A Budapestre érkező tej mennyisége évszakonként és hónapoként erős fluktuációt mutat, ami összefüggésben van a mi termelési, tenyésztési és éghajlati viszonyainkkal. A Budapestre szállított tej mennyisége hónapoként kerek számokban így alakult 1927-ben:

januárban	8.200.000 liter	júliusban	8.800.000 liter
februárban	7.400.000 „	augusztusban	9.000.000 „
márciusban	9.000.000 „	szeptemberben	9.000.000 „
áprilisban	8.700.000 „	októberben	9.100.000 „
májusban	15.000.000 „	novemberben	8.600.000 „
júniusban	9.200.000 „	decemberben	8.800.000 „

Ha a tejtermelés és fogyasztás idényét két félévre osztjuk, aszerint hogy a legeltetés és zöldtakarmányozás ideje mikor kezdődik, illetőleg végződik és november—áprilisnak vesszük a téli, május—októberinek a nyári időszakot, akkor azt találjuk, hogy a téli időszakban a Budapestre szállított tej mennyisége 1927-ben havonként átlagosan 8,400.000 liter, a nyári időszakban 9,200.000 liter volt. A fluktuáció mérve tehát kereken 10%-os. A legnagyobb májusi és legkisebb februári tejfelhozatal között a különbség kereken 30%-os. Az angol földművelésügyi minisztérium fentemlített kiadványa a Londonba érkező tejmennyiségeket az egyes vasuti vonalak szerint összehasonlítja és ezen összehasonlításból a 4 fő vasuti vonal tejszállításait tekintve, megállapíthatja, hogy 1926-ban a legmagasabb szállítás márciusban 21,818.000 gallon, a legkisebb szállítás májusban 15,897.000 gallon volt, a különbség tehát a kisebb mennyiségnek mintegy 37%-a, nagyobb tehát, mint Budapesten. Az összes vasuti vonalakon Londonba szállított tej arányszáma a 6 téli hónapban (október—március) 101.25, a 6 nyári hónapban (április—szeptember) 106.54, a különbség tehát 5.16%, ami viszont kisebb, mint a budapesti fluktuáció százaléka. Kétségtelen, hogy a tej arányos és lehetőleg egyenletes termelését a fogyasztás és az értékesítés kielégítése megkívánja, de viszont ezt a tenyésztési és üzemi rendszer határozza meg és ha nyári meg téli tejmennyiség egyenlővé tételéről nem igen lehet szó, ennek arányosítása kívánatos és a jelenleginél talán inkább megközelíthető lenne, ha a tejszállítási szerződéseknél nálunk is magasabb téli és alacsonyabb nyári ár lenne megállapítva.

A magyar tejgazdaság által termelt tej mennyiségi fejlődésén kívül azonban ki kell emelni annak minőségi javulását is. Már maga az a tény, hogy nálunk a tejelő szarvasmarha csaknem kizárólag a szimmentáli és szimmentáli jellegű pirostarka fajtához tartozik, amelynek teje 3.5—4% zsirtartalommal bír, míg a nyugati országok lapály-marhafajta teheneinek teje 2.8—3.2% zsirtartalom közt variál, a nálunk termelt tej jobb tartalombeli minőségét involválja és ez a körülmény készíthette a kormányzatot arra, hogy 1924 óta a forgalomba hozott tej minimális zsirszázalékát 2.8%-ról 3.3%-ra emelte. Angliában, Németországban, Svájcban, Hollandiában, Kanadában, az északamerikai Egyesült-Államok legtöbb államában a minimális zsirtartalom 3% és így a nálunk forgalomba hozott tej egyik, még pedig legfontosabb, minőségi feltétele sokkal szigorubbán van megállapítva, mint máshol. De a nálunk forgalomba hozott tej minőségének javulását mutatják azok a számok is, amelyek a forgalomba hozott tej hamisítási, illetőleg kifogásolási arányát mutatják.

A Magyar Statisztikai Közlemények 1928 januári száma ki mutatja, hogy az országos kémiai intézet által 1920-ban megvizsgált 9517 tejmintából kifogás alá esett 61.4%, míg az 1925-ben megvizsgált 42.912 mintából csak 39.8%. Budapest székesfőváros vegyvizsgáló állomása a Budapest Székesfővárosi Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve 1927. évi kötete szerint:

	1923-ban	1924-ben	1925-ben	1926-ban
megvizsgált tej-				
minta	13.316	12.230	11.401	10.308
ebből kifogás				
alá esett	6064 = 45.5%	5200 = 42.5%	2865 = 25.1%	1303 = 12.6%

A tiszta és egészséges tej nyerésére és forgalombahozatalára vonatkozó törvényes intézkedések nálunk legalább olyan szigorúak, alaposak és körültekintők, mint Európa nyugati államaiban, ha ezeknek az intézkedéseknek végrehajtása nem mindig és mindenütt kielégítő is.

A tejtermékek és elsősorban a vaj minőségének javítása és export-képességének emelése céljából 1925-ben hozott IX. vajmárkázási törvény cikk végrehajtási utasítása a szakminiszterek között volt véleményeltérések miatt csak 1928 nyarán jelent meg, a m. kir. tejtermékellenőrző bizottság működését csak néhány hónapja kezdte meg, úgyhogy ennek hatása még csak ezután nyilvánulhat meg. Hogy a magyar tejtermékek külföldön is versenyképesek legyenek, az nagymértékben kívánatos, mert az utolsó békeévben 11,500.000 aranykorona értékű tejkivitelünk teljesen megszűnt, vajból időszakonként kivitelünk, más időszakokban behozatalunk van, sajtb behozatalunk 1927-ben 3851 métermázsa volt, holott sajt-
iparunk jelentékenyen megerősödött. A magyar vajnak és részben sajtnak piaca leginkább Törökország, Görögország, Egyiptom egyfelől és Németország másfelől lehet. De ehhez előbb az ottani igényeknek megfelelő állandó jellegű minőség, csomagolás, szállítás, a fizetési szokásokhoz való alkalmazkodás és versenyképes ár kell. Hogy ebben a tekintetben is nem a piac hiányzik, hanem a piachoz való alkalmazkodás és áraink versenyképessége, azt bizonyítja az, hogy maga Görögország 1927-ben 7372 q. vajat és 2311 q. sajtot importált tulnyomórészt olyan országokból, mint Dánia, Hollandia, Olaszország, amelyek oda sokkal távolabb vannak, mint Magyarország és hogy a béke idejében igen számottevő vajkivitelünk volt a tőlünk délre és délkeletre eső országokba, a Levanteba, Egyiptomba stb.

Magyarország éghajlati és talajalakulati viszonyai a tejgazdaságra nem olyan mértékben kedvezők, mint a tőlünk nyugatra és északnyugatra elterülő országokban. Nincsenek a tengervidék párái által harmatozott legelőink, nincsenek alpjaink és almlajaink, ahol a jószág egész nyáron át táplálékhoz jut, nincsenek Marsch-legelőink, amelyek kifejlcszthették a lapálymarha tenyésztését és tejelését. Közlekedési viszonyaink sem olyan jók és a nagyobb távolságról tengelyen való szállításhoz szükséges jó utak hiányzanak. A kedvezőtlen éghajlati és talajviszonyokon kívül a tanyagazdálkodás sem kedvez az ország nagyrészén, az Alföldön, a tejgazdaságnak és a mi népünk szolidaritási érzéke sem olyan nagy ma még, hogy a szövetkezetek segítségével lennének a közös termelés és közös értékesítés előnyei megszerezhetők. A mi tejgazdaságunk gerince ma a nagyüzem, amely a tenyésztés és takarmányozás tanainak alapján természetből kedvezőtlen körülmények között termeli a tejet és ezek a kedvezőtlen körülmények meg az emelkedett üzemi költségek okozzák a magas előállítási költségeket. A nagyüzemek mellett a Dunántul egyes részeiben a kiscgazdaságok körében terjed és erősödik a tejtermelés. A termelt tej megfelelő értékesítésének természetes és mesterséges korlátai vannak. Természetes korlát a belső fogyasztás fclvevőképessége, mesterséges korlát a külállamok behozatali vámja. De ezen természetes korláton belül a tejgazdaság fejlődéséhez még van tér, hiszen Budapest békebeli 0.37 literes fejjenkénti

tejfogyasztásáig a mai 0.31 literes fogyasztástól még van fejlődési lehetőség. A mesterséges korlátok, a külországok vámvédelme, részben leküzdhető a termelés minőségi javításával és a mennyiség emelése folytán az előállítási költségek csökkentésével. A tejgazdaság további fejlődésének nálunk is megvan a lehetősége és a külföldön ebből a célból használt eszközök nálunk is eredményesek lehetnek; de a fejlődés állami és érdekképviselői tevékenységgel való előmozdításánál állandó tekintettel kell lennünk különleges viszonyainkra és arra, hogy csak ott és olyan mértékben fejlessék ki ez a tevékenység, ahol a tejtermelés nem egy muló konjunktúra, amelyet az egyéb állattenyésztési ágak kedvezőtlen helyzete idéz elő, hanem állandó és állandóan megfelelő jövedelmezőséget ígérő üzemág.

Eber Ernő.

A magyarországi lakáskérdéshez.

A Közgazdasági Szemle ez évi 8—9. számában Bruchsteiner Imre ur „Adatok az európai városok lakásproblémájához” cím alatt többek között röviden a magyarországi lakáskérdéssel is foglalkozott. A magyarországi lakáskérdés azonban — azt hisszük — kissé bővebb tárgyalást is megérdemel s éppen ezért az alábbiakban elsősorban is a magyarországi lakásproblémával kívánunk foglalkozni.

Kétségtelen tény, hogy a lakáskérdés megoldása Magyarországon is csakis kielégítő építési tevékenység révén képzelhető el és biztosítható. Az újonnan épített házakban fizetett lakbéreknek kialakulására döntő befolyása van az építési költségeknek, a törlesztéses kölcsönök kamatlábának és az állam által engedélyezett adómentesség tartamának és mérvének. Tudjuk, hogy az építési költség a békebelinél kb. 50%-kal, a törlesztéses kölcsönök kamatlába pedig közel 100%-kal magasabb. Az új lakások lakbérének tehát csakugyan 200%-kal magasabbnak kellene lennie a békebelinél. Az adómentesség azonban békében csak az állami adóra terjedt ki és tartama általában csak 15 év volt, míg ma az adómentesség 30, illetőleg legújabbban 25 éves, de nemcsak az állami adóra, hanem a közszégi pótagóra is kiterjed. Az adómentességnek ez a lényegesen kedvezőbb volta lehetővé tette az építetőknek, hogy az új lakások bérét a békebelieknek nem háromszorosában, hanem csak kb. duplájában állapítsák meg. A Bruchsteiner ur által a lakások békebeli bérére vonatkozó adatok ugyanis feltétlenül tévedésen alapulnak, mivel pengőre átszámítva a modern lakásoknak egy-egy szobája békében is belekerült évi 400—500 pengőbe, míg most 800—1000 pengőbe kerül, úgyhogy nem többszáz, hanem csak egyszáz százalékos drágulásról lehet szó.

Tagadhatatlan tény azonban, hogy a munkásság és a tisztviselőosztály jövedelme a békebelit alig éri el s azt csak nagyritkán haladja meg, aranyértékben s nem index-értékben számítva, úgyhogy a lakásprobléma az államra két feladatot ró. Vagy gondoskodnia kell arról, hogy a tisztviselők lakáspénze a békebelinek duplájára emeltesse, vagy arról, hogy a magánépítkezés állami támogatása és az építési anyagárak letörése révén a lakások olcsóbb bérbeadhatósága biztosítható. A legnehezebb probléma

az építési anyagok árának leszorítása, mert azok termelése kartellirozva van és mert ma már az államhatalom a kartellekkel szemben többnyire tehetetlennek szokott bizonyulni. Könnyebben lenne megvalósítható a magánépítkezés állami támogatása olyan formában, hogy az állam vagy közvetlenül folyósítsa költségvetési feleslegeiből olcsó kamatozású építkezési kölcsönöket, avagy csupán a kamatdrágulást vállalná magára. Mindkét esetben telekkönyvileg feljegyzendő lenne, hogy az új építkezés folytán keletkezett lakások bére bizonyos maximumnál több nem lehet. Mivel a törlesztéses kölcsönök tartama általában 35 év ma, az adómentességnek tartamát is 35 évben kellene megállapítani és ki kellene terjeszteni a községi pótdadón kívül az összes többi pótdóra is. A harmincötévi adómentesség kedvezményes állami kölcsönrel vagy a kamatlábvállalással együtt lenne nyújtandó és mint említettük is, a lakások méltányos bére telekkönyvi bejegyzéssel biztosítandó. Ezekkel az eszközökkel el lehetne érni annyit, hogy az új lakások bérei csak kb. 40%-kal lennének a békebelinél drágábbak. Szóba kerülhetne még a közvetlen állami építési tevékenység, ez azonban Magyarországon egyáltalán nem vált be és ezért mellőzendő lenne. Mihelyt a fenti intézkedések a kielégítő építő tevékenységet biztosítanak, azonnal hozzá kellene látni a régi házak és új házak lakásbéreinek nivellálásához, ami csakis a lakások felszabadítása révén képzelhető el. A régi házakban levő lakások bérei minden valószínűség szerint szintén a békebeli béreknek 140%-a körül lennének stabilizálhatók. A régi lakások bérei feltétlenül meg fogják haladni a békebéreket, mert a házak építési értéke emelkedett, a kamatláb kétszerese a békebelinek és a régi házak adóterhe sokkal magasabb, mint békeben volt. Angliában a lakbérek a békebelinek 160%-át, Németországban ennek 120%-át teszik ki, a mi lakásbéreink tehát a kettő között alakulnának ki. A lakások felszabadítása okvetlenül szükségesnek mutatkozik abból a szempontból, hogy megállapítható legyen, áll-e fenn tényleg lakáshiány, mert hiszen pl. ez év folyamán több lakás fog épülni és épült máris, mint amennyi több békeév átlagában épülni szokott. (Budapest székesfőváros vezet ugyan a lakást keresőkről statisztikát, ez azonban feltétlenül félrevezető, mert azokat tartja nyilván, akik a békebelinél is olcsóbb bérű városi lakásokra pályáznak.) Addig ugyanis, amíg a lakásbérek még a békebeli nivót sem érik el a régi házakban, sokan jogos igényeiket meghaladó lakásokban laknak s a régi lakásoknak viszonylag olcsó bérük folytán, különbözeti járadékuk révén forgalmi értékük lévén, lakást régi házakban csak a különbözeti járadék tőkésített összegének megtérítése, ugynevezett lelépés ellenében lehet kapni. Ennekfolytán azok, akik a sokszor még mindig magasösszegű lelépést megfizetni nem tudják, kénytelenek új házban drágább lakást kivenni. Ez maga után vonhatja azt, hogy az új építkezéseknél túlméretezés, túlprodukción áll be anélkül, hogy az építetők ezt tudnák és a kötött lakásforgalom által előidézett lakástulprodukción azután veszedelmes lakás- és építkezési krachra vezethet. Az államnak a régi házak bérjövödelmét állampénzügyi szempontból is fokoznia kell, hogy a köztisztviselői lakáspénzekre a régi házak adóbevételeiben megfelelő fedezetet találjon. A köztisztviselői lakáspénzeket ugyanis feltétlenül a békebelinek másfélszeresére kell emelni már csak azért

is, hogy a tisztviselőknek anyagi alapjuk meg legyen a családház-építkezésekhez, amelyek pedig a lakáskérdés egészséges megoldása szempontjából igen nagyjelentőségűek.

A lakások felszabadításával kapcsolatban az államra még egy fontos és előkelő feladat hárulna, nevezetesen az, hogy a lakás-felszabadítással kapcsolatban feltétlenül jelentkező bérmozgalmakat, mint jogosakat, támogassa és megakadályozza azt, hogy a munkabéremelkedést a kartellek a fogyasztókkal fizettethessék meg.

Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a lakáskérdés megoldása szempontjából szükséges lenne az építési anyagok árának leszállítása, kedvezményes kamatozású állami építési kölcsönök nyújtása, vagy a kamattöbblet átvállalása, az adómentesség kibővítése, a tisztviselői lakáspénzek rendezése és a lakások szabad forgalma.

Nagykálnai Levatic László.

Könyvismertetések.

Surányi-Unger Tivadar: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. Közgazdasági Könyvtár, III. kötet. Budapest, Grill. 1927. XI. 280. l.

Surányi-Unger Tivadar új munkájával, nagy német tantörténeti könyveivel¹ szemben önálló, theoretikus monografiát kíván nyújtani. Törekvéseinek célja, hogy a tudományos gazdaságpolitika már ismert eredményeit oly külső alakba — rendszerbe — öntse, melynek útján tudományunk (t. i. a gazdaságpolitika) további fejlődését biztosítsa. Hozzáteszi azonban, hogy koránt sem ringatja magát abba a meggyőződésbe, hogy a gondolatmenete folyamán felmerült problémáknak végleges megoldását sikerült adnia. Ezt a könyvét általános és különös részekre osztja. Az általános résznek, melyet a gazdaságpolitika határmesgyéinek cimez, gondolatmenetét a következőkben foglalhatjuk össze:

Minden elméletnek szükségszerűen valamely, előtte életrevalónak látszó gazdaságpolitikába kell beletorkollnia, vagy legalább is gondolatbeli előfeltételül szolgálnia. A közgazdaságtant erre különös természete predesztinálja, mely különleges természet az emberi célokkal szemben rendelkezésre álló eszközeink korlátolt mennyiségéből folyik.

Surányi-Unger Tivadar előttünk fekvő munkájának alapproblémája az a kérdés, hogy mily szerepe van a gazdaságpolitikai cselekvés céljainak kitűzésében a tudománynak. Ha ugyanis a *tudomány* írja elő a gazdaságpolitikai cselekvés céljait, akkor a gyakorlati gazdaságpolitika tevékenysége lényegesen szűkebb térre s főleg a keresztülvitel feladatára szorul, míg ellenkező esetben a közgazdasági tudomány csupán tapasztalati tudomány, mely a gyakorlati gazdaságpolitika számára csak bizonyos többé-kevésbbé ingatag alapon való tanácsadásra szorítkozhatik. A szerző szerint megvan a lehetősége a gazdaságpolitika oly tudományos megalapozásának, hogy az biztos tudományos pillérekre építve szolgálhat a gyakorlati gazdaságpolitikai cselekvés alapjául. A tudományos megismerés ugyanis nemcsak az okozati összefüggésekből meríthet, hanem az objektív megismerés körébe tartozik a teleologikus, a dolgok lényegének célszerű összefüggését megállapító kutatás is. Teljesen tudományos alapon nyer ilyenképpen a gazdasági politika normatív alapot.

A metafizikai, az etikai és a szociológiai elem tudományos alapon foglal teret a gazdasági politikában és majd az egyik, majd a másik lép előtérbe a fejlődés folyamán. Végeredményben tehát a gaz-

¹ Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. Jena Fischer. 1923—26. 2. kötet VIII + 400 l. és VIII + 547 l. •: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena. Fischer 1927. XVI + 320. l.

daságpolitikai célkitűzések is metafizikai, etikai és szociológiai gondolatokon alapulnak. Így a középkori szociálpolitikai nézeteknél erős metafizikai áramlatok hatását érezzük. A kereszténységnek felfogása, mely a tulvilági szellemi létet többre becsüli az anyagiaknál, s amely felfogás árnyékában csak a szellemi élet bír beccsel, ilyen metafizikai tartalmu. A középkor szociálpolitikájában is ez a metafizikai felfogás vezetett. A merkantilizmus gondolkozásában ellenben már az anyagi javak világára irányul a figyelem. A nemzeti iránynál, pl. List gazdaságpolitikájában a társadalom univerzálisztikus szemlélete érvényesül. Metafizikai beállításunak látja a szerző a marxizmus gazdaságpolitikai programját is, mely a hegeli idealizmust a francia felvilágosodás materializmusával köti össze. A fiziókratáknál és a klasszikusoknál ezzel szemben természetjogi elgondoláson alapuló befolyás érvényesül elsősorban. Metafizikai tekintetben úgy a fiziókraták, mint a klasszikusok a deizmus természetfilozófiájának hatása alatt állanak. Így Quesnay hisz az igazságosság-
nak és erkölcsösségnek a társadalmi hasznossággal való szoros összefüggésében, míg Smith tudvalevően a skót morálfilozófiának gazdaságpolitikai liberalizmusában is szabad teret enged stb.

Ami most már a gazdaságpolitikai célok rangsorát illeti, erre nézve szerzőnk szerint legmagasabb fokon azok a célok állanak, melyek metafizikai, etikai és szociológiai elgondolásaink által közvetlenül adódnak. Gazdaságpolitikai funkciókat nemcsak az állam, hanem a különféle testületek, társulatok, községek, sőt egyes egyének is gyakorolhatnak, végeredményben azonban ezek a funkciók manapság az állam közgazdasági politikájában egyesülnek. Ha tehát a célok rangsorozatában azokat a célokat kutatjuk, melyek gazdaságpolitikai törekvéseinkben közvetlenül elől állanak, akkor ilyenek gyanánt már önkéntelenül is az állami életnek egyes főcéljai adódnak. A célrendszerek ranglétráján — ugymond — vannak a gazdaságpolitikaiak felett álló gazdasági célok is. Az állami lét irányító céljai között mindenekelőtt az állam hatalmát és tekintélyét kijelölő cél az, mely az állam *hatalmi politikáját* irányítja. A szellemi jólét, haladás, művelődés céljai a *kulturpolitika*, az anyagi jólétnek és társadalmi ellentétek lecsiszolásának, a visszaállások enyhítésének, a gyengébbek védelmének célját pedig a *szociálpolitika* szolgálja.

A hatalmi, kultur- és szociálpolitika keretei között adódnak tehát az államélet *elsődleges céljai*. A modern pénzgazdasági viszonyok között e célok eléréséhez közös eszközre, t. i. pénzre van szükség. Gyakorlatilag tehát annak a közös eszköznek a megszerzése és a különböző primär állami célok között való elosztása az állami közgazdasági politika célja. A közgazdasági politika céljai tehát a primär állami célokhoz viszonyítva az állami *másodlagos* célok gyanánt jelentkeznek.

Szerző szerint az elsődleges állami célok és a gazdaságpolitikai célok között valóságos ellentétről szó sem lehet, mert a gazdaságpolitika csupán az a csatater, ahol a hatalmi-, kultur- és társadalmi politikának harcai a közös (t. i. gazdasági, pénzübeli) eszközökért lefolyznak. Minthogy azonban ezekért az említett elsődleges állami célokért való küzdelem eredményét végsősorban az uralkodó világnézet, metafizikai, etikai és szociológiai alapproblémákkal szemben uralkodó állásfoglalás dönti el, attól az állásfoglalástól fog végeredményben függni a gazdaságpolitikai célkitűzés is.

A gazdaságpolitika célja szerző szerint az általános gazdasági eszközt, t. i. a pénzt, rendelkezésre bocsátani a nagy állami céloknak. Az államcélokat azonban a metafizika, etika és a szociológia (mondhatjuk) korszellemé dönti el. E korszellem mögött azonban ott vannak a gondolatirányokat teremtő filozófiai rendszerek.

Végeredményben az uralkodó filozófiai irányok, melyek hatását a szerző előbbi munkáiban a közgazdaságtanra általában igyekezett kimutatni, a metafizikai, etikai és szociológiai problémákkal szemben való uralkodó (mondhatnók talán korszellemeszerű, vagy közvéleményszerű) állásfoglalásokon, illetőleg a primär államcélokon keresztül — tehát közvetve továbbhatnak a gazdaságpolitika célkitűzéseire is. Hogyha az egyes gazdaságpolitikai célkitűzéseket, de az azokat meghatározó államcélok tekintetében való uralkodó állásfoglalásokat is társadalmi történések, irányok, cselekmények, valamint gondolatáramlatok stb. rezultánsainak tekinthetjük, minthogy végeredményben szerzőnk sem tekintheti ezeket másoknak, akkor szerzőnk felfogását helyesnek kell tartanunk, azzal a feltétellel természetesen, hogy az általa felemlített tényezőket a gazdaságpolitika célkitűzés rezultánsának egyik összetevője, vagy mondjuk, egyik összetevő (componens) csoportja gyanánt gondolja el. Ebben az esetben természetesen további kérdés, hogy hol vannak és melyek a további componensek és hogy a gazdaságpolitikai célkitűzés rezultánsának az összes komponensei között milyen fontosságbeli, nagyságbeli, rangsorbeli viszony adódik.

A közgazdasági politika ezek szerint más tudásterületekről készen veszi át céljait. Ennélfogva azokat nem az autonóm, hanem csupán heteronóm adottságu céljainak tekinthetjük. Ezekre a heteronóm gazdaságpolitikai célokra vonatkozólag tehát a gazdaságpolitikának nincsen meg a maga önálló eljárása és célkitűzése. Ha a gazdasági politika csupán heteronóm célokon nyugodnék, akkor meg kellene tőle tagadnunk az önálló normatív részlettudomány jellegét.

Annak kutatására térve rá, hogy vannak-e a gazdasági politikának autonóm, azaz a közgazdaság lényegéből folyó céljai, ezeket a gazdaság lényegéből igyekszik kifejteni. Szerzőnk ugyanis elveti a nemzeti vagyonosság, az általános jólét, a szükséglet fogalmait, mint kiinduló alapfogalmat és magában a „gazdaság” fogalmában véli azt megállapíthatni, hozzáteszi azonban, hogy a gazdaság fogalmát sokáig téves nyomokon magyarázta az elmélet és csakis a legutolsó évtizedek gazdaságtudománya tette lehetővé annak olyan értelmezését, melyre a közgazdaságtan modern épületét rá lehet alapozni. (Kár, hogy szerző itt nem ismeri fel annak az élesebb — különben igen egyszerű — elkülönítésnek szükségletét is, melyet „gazdaság” és „gazdasági tényezők”, ha nem oly kifejezően „gazdálkodás” között vonnunk kell és melyet a magyar nyelv igen jól fejez ki.) A *Spann*-féle meghatározást fogadva el, Unger szerint gazdaság az a tevékenység, mely több különféle cél adottsága mellett, a cél-elősegítés közös, de viszonylag korlátolt mennyiségben rendelkezésre álló eszközeit szenteli e célok elérésének biztosítására. Lényeges kellékei tehát e fogalomnak a több cél, a közös és aránylag korlátolt mennyiségű eszköz. Csak e három kellék összetalálkozásánál beszélhetünk tehát gazdasági tevékenységről.

A korlátolt mennyiségű eszközök, a szükség szempontjait vizsgálván, az áldozat, a kielégültség, illetőleg az ezzel ellentétes

pszichológiai szempontokon keresztül, a lausannei és az osztrák iskola kutatáseredményének biztos ismeretén át jut a szerző annak megállapításához, hogy az általános termelékenység fokozásában találhatjuk meg a gazdaságpolitika első autonóm célját. A termelékenységet magát *Walras* és *Pareto* felfogása nyomán, de főleg *Spann* termelékenységi elmélete szerint az eszköz és a cél között érvényes kapcsolatot létrehozó, tisztán objektív eredménynek fogja fel.

A termelékenység általános növelésének célja mellett a gazdaságpolitikának további kérdése az, hogy melyik termelési ágakban és milyen mértékben történjék meg ez a fokozás. Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, — ugymond — a gazdaság tevékenységének második főismertetőjelére, az eszközök közösségére kell figyelmünket fordítanunk. Minthogy a gazdaságpolitikai célok elérésének közös eszközei vannak (főleg pénzbeliek), a gazdasági tevékenység feladata a közös eszköznek a különböző célok között való elosztását, tehát az egyes célok ebbeli részesedésének rangsorát megállapítani. A Gossen-féle törvény — ugymond — nem tesz okosabbá a célok rangsorának lényege tekintetében. A társadalmi életben azonban a szükségleteknek rangsorozatát igenis, határozottan meg lehet állapítani és ezért a gazdaságpolitikának a társadalmi szükségletek rangsormegállapítása fontos kötelessége és szerző ebben látja a gazdaságpolitika második autonóm célját. A második autonóm cél közelebbről nézve, a közgazdasági szervezési kérdések megoldásában áll, s főleg a birtok-, üzemi-, tőke-, kartell-, tröszt-, bankkérdések, mint gazdaságpolitikai problémák, a részletei annak.

Ami a gazdasági tevékenység harmadik főkellékét, t. i. a célok sokféleségét illeti, ezekre nézve egymással való összefüggésüket kell megállapítani a gazdaságpolitikának és különösen azt kell gyakorlatilag megállapítani, hogy a rájuk fordítható közös eszköz (t. i. főleg az elérésükre fordítható közös pénz) megszorításán kívül mi csoda más gyakorlati eszközöket lehetne még előmozdításukra felhasználni. Minél inkább meglazul a társadalmi termelés és a társadalmi szükségletek rangsora közötti összefüggés, annál inkább ki vagyunk téve különböző zavaró körülményeknek, melyek válságokhoz vezetnek. A gazdaságpolitika feladata tehát a válságokkal szemben való védekezés, az elhárításukra való törekvés, ami a másik oldalról nézve a gazdasági egyensúly fenntartásának feladatában fejezhető ki. Ebben állapítja meg szerző a gazdasági politika harmadik fő autonóm célját. Míg a két előbbi cél a gazdaságpolitikának statikai, az egyensúly fenntartása dinamikai természetű.

A gazdasági egyensúly fenntartása a javak forgalmának cél tudatos ellenőrzésében nyilvánul meg. Részei a kereskedelem, forgalom, valutapolitika és ezeken keresztül a jövedelemelosztási politika, mint a harmadik dinamikus gazdaságpolitikai főcél elérésének eszközei.

Az autonóm és heteronom gazdaságpolitikai célok összeütközésétől nem kell tartanunk, mert e célok érvényesülési területei különbözők. Bizonyos engedményt azonban kénytelen tenni a szerző az autonóm célok autonóm voltának rovására, amennyiben elismeri, hogy csak bizonyos korlátozással lehet azokat autonomoknak tekinteni. Ezt az elvi nehézséget a rendes és rendkívüli gazdaságpolitikai állapotok szempontjainak bevonásával, azzal a megállapítással hidalja át, hogy a nyugodt fejlődés állapotában a gazdaságpolitikai

autonom célok érvényesülési területe viszonylag igen tág, míg rendkívüli időben (háború, forradalom, válság stb.) a heteronom célok lépnek előtérbe.

A heteronom céloknak a gazdaságpolitikában feltételes, hipotétikus normák felelnek meg, az autonom céloknak ellenben kategorikus feltétlen normák. Az előbbieknél a gazdaságpolitikai állásfoglalás mikéntje hatalmi-, kultur- és szociálpolitikai kérdésektől függ. A kategorikus normák tekintetében is lehetséges *elméletileg* különböző álláspontokra helyezkedni, a konkrét tények állását különbözőképpen előtárni, de szerző szerint a történeti, statisztikai és exakt összehasonlító kutatásokban eléggé biztos eszközökkel rendelkezünk arra nézve, hogy a tényállást felderítsük és ennekfolytán a tényállást, mint problémát, kiküszöböljük. Szerzőnk tehát e részben azt az optimisztikus álláspontot foglalja el, hogy a kategorikus gazdaságpolitikai normák a gyakorlatban teljes feltétlenséggel jutnak érvényre. Igazuk van tehát szerinte azoknak, akik azt erősítgetik, hogy a gazdaságpolitika normái feltételesek, de hamis utra tévednek azok, akik ebből azt a következtetést vonják le, hogy a feltételes normákat a politikai gazdaságtanból, mint tudományból ki kell küszöbölni, mert az idegen tudásterületről vett gondolatmeneteken sarkalló normák is végeredményben metafizikai, szociológiai és etikai gondolatok által vannak befolyásolva és így az uralkodó világnézet elveitől függenek. Nincs ok tehát mellőzésükre.

Annál nagyobb fontosságú követelmény azonban éppen a gazdaságpolitikai tudomány rendszeres művelése érdekében, hogy a feltétlen gazdaságpolitikai normákat a feltételesektől szigorúan elválasszuk. Ezáltal tudományunk kérdése belülről nyer alapos elintézés. Ez a tudományos gazdaságpolitika tekintélyének emelésére is szolgál, mert ha egyrészt magunk mutatunk rá a hypothetikus normák feltételes voltára, de másrészt a gazdaságpolitika feltétlen normáinak mély benyomást keltő összefüggését mindig kidomboríthatjuk, akkor a gazdaságpolitikát nem érhetik, mint tudományt az eddigi támadások. Szükséges továbbá a célok és az eszköz tanának szigorú és rendszeres különválasztása egymástól. Ezen az alapon remélhető a gazdaságpolitikának, mint normatív résztudománynak a sikeres továbbfejlődése.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy végeredményben szerzőnknek ez a theoretikus eszmemenete nem teljesen, vagy egyformán meggyőző minden részleiben; az ellenvetések lehetőségei tolódnak fel ezzel szemben, de kétségtelen, hogy szigorú tudományossággal rendszeres, logikailag következetes és elméleti alapbeállítását szinte művészeti tökélyvel vezeti végig.

Balás Károly.

Seligman, Edwin H. A.: The Economics of Installment Selling. A Study in Consumers' Credit. With special Reference to the Automobile. 1927. New York: Harper & Brothers. 2. köt. 346 + 623 l.

Biztos alapja-e az üzleti életnek a fogyasztónak részletfizetés alakjában nyújtott hitel? Ez a kérdés élénken foglalkoztatja az amerikai gazdasági köröket. Butort, zongorát, gramofont, rádiót, villamos háztartási eszközöket és mindenekelőtt automobilt részletre vásárol az amerikai közönség. Kétségtelen, hogy az utolsó évtizedek óriási fellendülését a fogyasztóknak nyújtott hitelnek köszön-

heti az amerikai üzleti élet. Amerikában az utolsó években a fejenkénti kereset körülbelül évi 700 dollár; egy autó átlagos ára 800—1000 dollár. A fogyasztás zömét alkotó nagy tömeg tehát csak úgy juthat hozzá, ha a vételárat nem kell készpénzben kifizetnie. Valóban, ma az automobilvásárlással a köztudatban a részletfizetés gondolata együtt jár. A több automobilgyár egyesüléséből és felvásárlásából legnagyobb autógyártó vállalattá lett General Motors Corporation, mely az Egyesült Államokban 1927-ben elkelte $3\frac{1}{2}$ millió kocsiból kb. 1,300.000 darabot szolgáltatott, termékeinek mintegy 60%-át adta el részletekben való törlesztésre.

A gyakorlat által teremtetett helyzetet azonban még nem támasztotta meg az elmélet és aggódo, sőt bíráló hangok emelkedtek a fogyasztási hitel jogosultsága ellen. A General Motors Corporation, melynek első sorban érdeke a kérdés tisztázása, pártatlan és döntő súlyú szakvéleményt óhajtván, a közgazdaságtan tudományának egyik legelsőrangú művelőjét, Seligmant, a newyorki Columbia-egyetem professzorát kérte fel a kérdés tanulmányozására.

Seligman nemcsak nagy apparátussal fogott munkához — a vezetése alatt álló közgazdászok seregével, 15 hónapig folytatott e tárgyban széleskörű és mélyreható kutatást —, de különösebb kedve is volt hozzá. Mint előszavának első mondatában bevallja, az a vágy sarkallja, hogy megcáfolja a közhiedelmet, miszerint a közgazdaságtalan elméletének tért kell vesztítenie, mert nem mer a még ki nem forrt jelenségek megfejtéséhez nyulni. Tanulmányainak eredményét két vastos kötetben foglalja össze, melyek elsője magát a kérdést öleli fel (357. l.), második a 7 függelékben az előkészítésére folytatott statisztikai tanulmányokat nyújtja. Vizsgálatait *Seligman* a részletügylet történeti fejlődésének vázolásával kezdi.

A részletügylet régi eredetű. Legelső formái közületi viszonylatokban jelentkeznek. Így az államnak fizetett kényszerügylet: adók részletekben való lerovása; az államnak fizetett szerződéses ügylet; államtól vett föld amortizációja; az állam által fizetett: kölcsönök után fizetett évjáradék, újabban kötvények évi kisorsolása vagy sorozatos megváltása. Az életbiztosítási üzlet az állami évjáradékokból keletkezett. Itt is részletfizetésről van szó vagy a díjak fizetése vagy az évjáradékok élvezetében. Részletfizetési forma magánügyletekben legelőbb az ingatlanforgalom terén jött gyakorlatba és a kooperatív házáépítő társaságok formájában hatalmas arányokat öltött. Legkésőbb került a részlettörlesztési hitelre való eladás módja az ingó javak, kereskedelmi áruk forgalmába és itt is előbb termelési és csak később fogyasztási célokra.

Több korszakot különböztet meg *Seligman* a részletügylet fejlődésében. Az első az értékes áruk kora, mely 1800 körül kezdődik Amerikában és a butor, majd varrógép, zongora és könyvek eladásánál szerepel. Az ezután következő olcsó áruk korában a különböző fajtájú házalók adnak el szegényebb néposzálynak kisebb értékű tárgyakat, rendszeren heti részletfizetésre. Az eladók és vevők sajátosságai a részletügylet ezen típusánál sok visszaélésre adnak alkalmat. Az automobilparba a részletügylet két ellenkező irányból eredő szükség hatása alatt vonul be. Az automobil terjedése folytán, a számba jövő, egyre kisebbedő keresetű vevőknek szüksége volt könnyű fizetési módra; az iparnak meg szüksége volt az egész évre kiterjedő egyöntetű keresletre, az automobileladásnak különösen kez-

detben, a tavaszi hónapokra eső időszaki jellegének egyensúlyozására. A finanszírozó intézet célja a részletügylet értékpapírosainak leszámítolása, melyek hosszabb lejáratuk és egyéb körülményes voltuk miatt a rendes bankforgalomra alkalmatlanok. 1925-ben Amerikában körülbelül 1600 ilyen hitelintézet működött. Egyike a legnagyobbaknak a General Motors Acceptance Corporation, mely a GMC gyártmányainak eladásából származó papírokat finanszírozza. A részletügyletnek így kialakult keretei újabb lendületet adtak a részletügylet terjedésének egyéb értékes és tartós áruk forgalmában.

Az ügylet lebonyolítása a következő: A vevő az ár 10—40%-át készpénzben lefizeti és a hátralékról váltókat ad. Az áru mindaddig az eladó tulajdona marad, míg az utolsó részlet kifizetése megtörténik. Ezen váltókat a hitelintézet az eladó részére leszámítja és vagy rediszkontáltatja, vagy ezen váltók alapján, más módon szerez hitelt. A hitelintézet rendszeren magára vállalja a részletek behajtását. Nemfizetés esetében a hitelintézet visszatereli a váltót az eladóhoz, aki végső esetben az árut visszaveszi, kijavíttatja és mint használt árut eladja, hogy árából a hátralékos részletek összegét fedezze. Ez az általában elfogadott „recourse“-rendszer. Némely kisebb hitelintézet azonban az eladót minden további kötelezettség alól feloldja és maga végezi a részlethitelügylet ezen legkellemetlenebb és legbajosabb részét (non-recourse-rendszer). Természetesen a részlethitelre eladott árut bebiztosítják többféle eshetőség, így tűz, lopás, összeütközés stb. ellen.

A részletügylet jelenlegi terjedelmét *Seligman* mások becsléseinek figyelembevételével, saját céljaira gyűjtött statisztikai adatok alapján becsli. Így megállapítja például, hogy 1925-ben az autók 59%-át adták el részlethitelre 12 havi részletre, a készpénzlefizetés a vételár 33.3 és 40%-át (új és használt) tette ki, 1925-ben 2.734 millió dollár értékű autót adtak el részletre és a bármely időben forgalomban levő autórészlethitelpapírok összege körülbelül 1086 dollárt tett ki. Más áruknál ezen átlagszámok a fenti sorrendben: butor 80%, 18 hónap, 15%, 850 millió, 492 millió; zongora 85—90%, 30 hónap, 15%, 189 millió, 207 millió. Végül *Seligman* 1925-ben a fogyasztási cikkek árösszegét (retail sales), az Egyesült Államokban 38 milliárd dollárra becsüli, melyből négy és fél milliárd értékűt adtak el részlethitelre, vagyis körülbelül 12%; a bármely időpontban forgalomban lévő részlethitelpapírok összege pedig körülbelül 2 milliárd dollár.

A részletügylet sajátosságai egyrészt fogyasztási hitel jellegéből, másrészt részletekben törlesztendő formájából erednek. A fogyasztás céljaira nyújtott hitel a hitel fejlődésének legutóbbi eredménye, mely jelenleg még az újdonsággal és kipróbálatlansággal járó ellenszenvvel küzd.

A hitel jogosultsága szempontjából *Seligman* elveti a termelési és fogyasztási tevékenység merev kettéválasztását, és jogosultságát aszerint ítéli meg, amint a termelési vagy fogyasztási tevékenység tényleg növeli vagy csökkenti a hasznosságokat. Mert úgy a termelés, mint a fogyasztás lehet produktív, semleges, veszteséges és egyenesen destruktív. Társadalmi szempontból a fogyasztás éppen olyan fontos, mint a termelés. „A gazdasági tevékenység valódi célja nem csupán az, hogy a javakat oloskóká tegye, hanem az is, hogy az embert értékesé.” Másszóval a gazdasági és társadalmi hala-

dásnak éppen úgy lényege, hogy az ember folyton csökkenő áldozatok árán tudjon fogyasztani, mint az, hogy vágya és képessége is legyen a folyton emelkedő fogyasztásra.

A fogyasztási hitel általános sajátságai érvényesülnek a részletfizetési formánál is. Ez megállapítható azon statisztikai tanulmányokból, melyek a fogyasztási hitel mennyiségi változásait vizsgálták különböző körülmények között olyan üzletágakban, ahol a fogyasztási hitel gyakorlatban volt már a részletfizetési forma megjelenése előtt. Valószínű, hogy ezen üzletágakban a részletfizetési forma az utóbbi években a fogyasztási hitel előbbi formáját fokozatosan kiküszöbölte. Ezen formabeli átváltozás azonban nem befolyásolta a megállapított szabályosságokat.

A részletügylethez szorosan fűződő sajátságok közül talán legjellemzőbb a tárgy tartóssága. Részletekben való fizetés tartós áruért nem jelent egyebet, mint folytonos előzetes fizetést a tárgyban rejlő használatért. Ezen megfigyelés megdönti a fogyasztási hitel elleni azon érvelést, hogy helytelen előbb elfogyasztani valamit és értékét csak azután megkeresni, vagyis jelenbeli élvezetért a jövő keresetét elzálogosítani.

A részletügylet rendszeren nagyobb értékű tárgyak eladását szolgálja, ami fényűzés elősegítésére enged következtetni. Ez egyik főoka a részletügylet elítélésének. A javak régi eredetű felosztása három csoportra, amint azok szükségletet, kényelmet vagy fényűzést szolgálnak, kétes értékű, mert nem lehet merev határokat vonni a csoportok között és ami fényűzés egyik helyen vagy időben, szükséglet lehet más helyen vagy időben. Nem a tárgy, hanem annak használati módja a helyes kritérium. Az irracionális vagy immorális használat az, ami helyteleníthető. A gazdaságilag helyes fogyasztás kritériuma nem a költségesség, hanem az észszerűség. Az életszínvonal emelését szolgáló ugynevezett fényűzés egyenesen a társadalmi haladás rugója. A jólét emelkedésével együtt jár a szellemi haladás és a termelési képesség és tőkély fokozódása.

Az automobilnak gazdasági szempontból való kíváncsiságát az dönti el, használata lényegében hasznos vagy káros hatású-e? A használat destruktív és ártalmas tényeit — a nagyszámu szerencsétlenséget; a bűnözők elillanásának megkönnyítését; a kénytelenül nyújtott alkalmat, stb. — fel kell ismerni, méreteit számbavenni és kiküszöbölésük lehetőségeit megállapítani. Hasonló vizsgálat alá kerülnek a használat termelési és jólétet szolgáló jelenségei: a bérkocsi- és társaskocsiüzlet; a földmívelés, ipar- és kereskedelemnek nyújtott szolgálat; az autószükségelte kitűnő közutak kiépülése; a megközelíthetővé tett kellemes külvárosi lakások kifejlődése; az üdítő kocsikázás; az utazás és tapasztalat lehetőségei; a gépezet iránti érdeklődés felkeltése, stb. Az összehasonlítás kétségkívül az automobil javára szól. További kérdés, hogy még ha az autó hasznos is, helyes és észszerű-e annak megszerzéséért más szükségletek kielégítését megszorítani? A válasz, hogy mindenki tetszése szerint határozza meg szükségletkielégítésének skáláját, mindenesetre kevesebb veszélyt rejt magában egy általánosan magasabb életszínvonalú közületben, mint egy olyanban, ahol a jólét csak egyeseké vagy időleges.

A részlethitel a fogyasztó becslésében a tartós áruk magasabb árát a vételi feltételek megkönnyítésével versenyképessé teszi az

egyszeri használatra szánt áruk kisebb árával. A részletügylet az árut a fogyasztó rendelkezésére bocsátja, mielőtt az annak megszerzésére képes lenne és ugyanakkor megközelíti azon eszményi helyzetet, hogy az élvezet nagyjában egyidőben folyik a keresettel. A részlethitel egyik kimagasló funkciója, hogy az áruban felhalmozott használatot a fogyasztó igényei és tehetségének megfelelő részekre osztja, a kereskedő árufelosztó tevékenysége analógiájára. Az egyenlő időközökben fizetendő részletek bizonyos foku szokást fejleszthetnek a fogyasztóban jövő gazdasági programjának magasabb intelligenciával való tervezésére.

Amint a termelési hitel fokozza a termelést, úgy a részletügylet növeli a fogyasztást. A részlethitel pénzügyi költsége, mely kamat, biztosítás és egyéb kezelési díjakból áll, a részletügylet által a fogyasztónak és a közgazdaságnak nyújtott szolgálat ára, ezért nem annyira abszolút mértékkel, mint a szolgálat viszonyában mérlegelendő. A részletügylet közvetlen hatásának mértéke a termelés fokozásában meg nem állapítható, annyi azonban bizonyos, hogy a modern tömegtermelés kifejlődése a technika vívmányai és az áruk modern forgalombahozatali módjának együttes eredménye. Az utóbbiban pedig fontos szerepe van a részletügyletnek.

A hitellel járó kockázat kritériuma az adós személyi felelőssége és nem a hitelnek termelési vagy fogyasztási célra való igénybevétele. Jelenleg a bankforgalomban lévő autó részlethitelpapírokon az átlagos veszteség nem nagyobb, mint az más üzleti papíroknál megengedhető. A kockázat helyes mértékének fenntartásához azonban szükséges, hogy a hitelintézetek maradjanak tisztán pénzügyi funkcióik terén; a nemfizetés esetén szükséges teendőket végezze az eladó (recourse-módszer). A bankhitel liquiditását a részletügyletpapírosok meg nem zavarják, főleg mivel kis mennyiséget tesznek ki a többi üzleti papírok között. Egy szénbányavidék tanulmányozása sztrájk idején megnyugtató eredményekre vezetett abban az irányban is, hogy a munkások sztrájk idején is rendesen fizetik az esedékes részleteket. Sőt az adatfelvétel azt igazolta, hogy újabb vásárlások hiányában a meglévő hitel mennyisége fokozatosan csökkent.

Seligman vizsgálatai eredményét abban foglalja össze, hogy a részletügylet, mint minden új intézmény, az újdonság veszélyeit hordozza magában. A gyakorlat fogja megmutatni, hogy mily termésetű áruk és a társadalom mely rétege tudja azt javára fordítani. A gyakorlat kiválasztó folyamata fog a részlethitel azon „magasabbrendű formájához vezetni, mely formában a modern gazdasági életnek nyújtott fontos és értékes szerepét általánosan el fogják ismerni.“

Roskovics Ignác.

Dr. Alex Beckel: Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre.
Eine methodologische Frage. Industrieverlag Späth und Linde,
Berlin. 1927. 120 lap.

A magángazdaság világszerte ismert jelszavává vált „racionális termelés“ irányában kifejtett erőfeszítések korában, nem látszik érdektelen feladatnak ezen tárgykör egyes jelenségeire vonatkozó igen számos elméleti vizsgálódás egységes tudományos rendszerbe

való összesűritésének kérdését, egy üzemgazdasági tudomány felépítésének problémáját revízió alá venni.

B. könyve e nem könnyű feladat tisztázásához akar hozzájárulni. Válságosnak itéli e kérdéses létjogosultságú disciplina mai állapotát, amelynek tárgyára, feladatára és módszerére nézve hiába keresünk egységes véleményt művelői között. Kétséges az üzemgazdasági ismeretkör technika vagy tudomány-volta, kétséges volna továbbá utóbbi esetben ezen disciplina beosztása és viszonya, nevezetesen a közgazdaságtanhoz. Minthogy az üzemgazdaságtannak eddig csak csekély számu önálló művelője akadt, s így dogmatörténetről nem igen szólhatunk. B. nem elégszik meg az eddig ismert vélemények történeti felsorakoztatásával, hanem a probléma megvilágítására célszerűnek tartja a következő kérdést felvetni: *„mennyiben célja az üzemgazdaságtannak a közgazdaság dinamikai jelenségeivel foglalkozni és mennyiben képes e feladattal megbirkózni?”* E kérdés szerinte a már említett módszertani problémákat is egyszerűsre mind magában foglalja (?), sőt ezenfelül jelenlegi, gazdasági válságokkal telített korszakunkban különleges aktualitással is bír. E probléma jegyében három üzemgazdasági elmélet kritikai ismertetését sorakoztatja fel előttünk, amelyek közül a *Gomberg-* és *Weyermann-Schönitz*-féle elméleteknek megegyező hibájuk, hogy közgazdasági és magángazdasági kategóriákat összekevernek, utóbbi elmélet pedig ezen felül a klasszikus iskola „homo oeconomicus” fikcióját félreismerve, ezt az üzemgazdaságtan számára kisajátítja és egy „vállalkozó typustanná” (pld. *Berliner Bauunternehmer*) igyekszik kifejleszteni. *Kerschagl* elmélete evvel szemben tudatosan nem lát különbséget közgazdaság és magángazdaság között, amit úgy okol meg, hogy mindkettőben érvényesül a gazdaságosság elve másfelől pedig a közgazdaság produktivitását és a magángazdaság rentabilitását egy és ugyanazon jelenség csupán két különböző szempontból való fogalmazásának tekinti. B. ezen a ponton kapcsolja be a statika és dinamika kérdését és mindezen elméletek közös hibáit, különösképpen pedig a produktivitas és rentabilitás összekeverését, amely két fogalom csak a statika határesetében — a piaci ár változatlanságának fictiv esetén — esik össze, elsősorban az említett írók statika és dinamika fogalmának szempontjából való hiányos felkészültségének tulajdonítja. Fejtegetéseiből itt implicite mindössze annyi tűnik ki, hogy a konjunktura-ingadozásokat, válságokat, dinamikai jelenségnek tartja.

B. most már hozzálát saját statika és dinamika fogalmának tisztázásához. Az *Auguste Comte*-féle fogalmazásból kiindulva, a többek által már járt uton halad és a statikát nem absztrakciónak, hanem a valóságban dinamikai jellegű tapasztalati tárgy megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges fikciónak definiálja, míg evvel szemben a dinamika a valóságban létező és folytonos változásnak alávetett jelenségeknek jellemző sajátossága. Helytelennek tartjuk azonban, hogy a szerző a statika és dinamika e fogalmazását kizárólag a gazdaságtan tulajdonának tekinti, minthogy — véleményünk szerint — a probléma ilyenirányu beállítása általános jelentőségű kérdés lévén, amelynek tisztázása az ismeretelmélet feladata, e fogalom párt egyik szaktudomány sem sajátíthatja ki kizárólagos joggal a magáénak. Statika tehát szerinte a közgazdaságtanban egy konjunkturaingadozás mentes közgazdaság fikciója, az üzemgazdaság-

tanban pedig egy a termelés módozatait állandóan megtartó üzemi, melyek azonban, úgy előbbi, mint utóbbi, mennyiségileg változást szenvedhetnek, ez alatt a termelés mennyiségét értve. A statikán belül megkülönböztet egy stacioner fikciót, amelynél mennyiségi változás sem fordul elő. Errel szemben dinamikai a való, konjunktúra változásoknak alávetett köz-, illetve magángazdaság. Ezen fogalmak, a stacioner, statikai és dinamikai közgazdaság, illetve üzemi különböző kombinációinak alapján néhány ideáltipikus sémát szerkeszt, amelyek közül a valósághoz legközelebb állónak — „a dinamikai üzemi a dinamikai közgazdaságban” — a megismerését tekintti az üzemgazdasági elmélet legvégső és legnehezebb feladatának. A szerző ezen feladat kitűzésével — nézetünk szerint jogtalanul — ragadja el a közgazdaságtantól az egyes magángazdaságoknak a közgazdaság szerkezetébe a piac törvényei szerint való beilleszkedése vizsgálatát, míg a magángazdasági termelés ennek megfelelő belső alakulásának kutatásáról, — amely pedig joggal nyújthatná az üzemgazdasági elmélet feladatát — nem szól. Az üzemgazdaságtanra akarja bízni továbbá a vállalkozó és kockázat fogalmának tisztázását, amit ugyancsak jogtalan betörésnek tekintünk a közgazdaságtan tárgykörébe.

Az üzemgazdasági politikára vonatkozó jelenlegi felfogások bírálataira áttérve, B. különösképpen az értékelésnek (könyvelés) dinamikai szempontból való helytelen voltát emeli ki, amely a jelenségek sorából csupán a tulajdonváltozást és a termelés folyamán előálló anyagi átalakulást ragadja ki, míg az átváltozás dinamikai jelenségeit nem tükrözi vissza összefüggő időrendben. E hiba megközelítő kiküszöbölésére a komparatív statika, különböző időpontokban tett ármegállapítások módszerével akarja megajándékozni az üzemgazdasági gyakorlatot, amely ezt a mérleg és nyereség-vesztégszámítás alakjában már régóta ismeri.

Beckel gondolatmenetét éppen az a körülmény tereli mellékvágányra, hogy új tudományának alapjait egy oly sokat körülvitattott, általános és nem szakba vágó jelentőségű fogalompárnak, mint statika és dinamika megvilágításán keresztül akarja megvetni, sőt, hogy ezen ingadozó alapra támaszkodva, még egy oly régi multa visszatekintő tudomány; mint a közgazdaságtan tárgyköréből is vél új területeket elmélete számára elhódíthatni.

Neményi Endre.

Emlékirat a kereskedelmi mérleg passzivitásáról. (A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara kiadása. II. kiadás. 1928. 201. l.)

A kereskedelmi mérleg jelenleg az ország egyik legfontosabb problémája. Igen hasznos munkát végzett tehát a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, amikor a kereskedelmi mérleg passzivitásának okait nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szemponton is felderíteni igyekezett. Kérdőíveket küldött szét az egyes termelési ágak képviselőihez s a beérkezett válaszok alapján egész pontosan és határozottan rámutat arra, hogy az egyes árucikkekben miért csökkent kivitelünk, illetőleg, hogy melyek azok a körülmények, melyek a magyar áruk versenyképességét akadályozzák.

Az emlékiratnak igen sikerült *berezetéséből* kitűnik az, hogy

1927-ben Litvánián, Norvégián és Jugoszlávián kívül Csonka-Magyarország volt az egyetlen ország, amelyben a behozatali emelkedés a kivitel csökkenésével járt együtt. Angliától eltekintve, a kivitel a behozatalnak legkisebb hányadát Csonka-Magyarországon, Ausztriában és Norvégiában fedezi; e három országban 70%-on alul van a behozatalnak a kivittel fedezett hányada. A többi európai országban az arány sokkal kedvezőbb, átlagban 79.4%. Csonka-Magyarország az egyedüli európai ország, ahol 1927-ben a kivitel alakulása nemcsak hogy nem tartott lépést a behozatal emelkedésével, hanem a behozatal nagymértékű emelkedése együtt jelentkezik a kivitel jelentős csökkenésével.

A Bevezetés után következő „*Részletes tárgyalás*“ rendkívül érdekes adatokat tartalmaz. Rámutat élőállataink és állati termékeink kivitele visszaesésének okaira: a drága takarmányozásra, az államvasutak tarifapolitikájára stb. A magyar buza versenyképességét — szerinte — szintén a magas vasuti tarifák rontják; buzánk csupán a bécsi relációban versenyképes a tengerentuli buzával; Prágában már nem. A német folyami hajózási díjtételek, valamint az ezzel kombinálódó vasuti fuvardíjak alacsonysága mellett rendkívül nehéz a magyar buzának a német piacra bejutnia. „Ez magyarázza meg, — folytatja az emlékirat — hogy az elmúlt kampanyban Magyarország Németország buzakivitelében mindössze 0.8%-kal részesedett, az 1926-os naptári évben 0.9, 1925-ben pedig 0.8%-kal. Ezeket a számokat joggal lehet megszegyenítőeknek tartani, mert Magyarország a vízi úton könnyen elérhető nagy fogyasztási piac által nyújtott buzaelhelyezési lehetőségeket sem tudja kihasználni. *Meg kell állapítani, hogy a buzakivitel érdekében semmi nemü díjszabási intézkedés nem történt sem a vasuti, sem pedig a hajózási téren.* A vasutak nemcsak magas átállítási illetékekkel terhelik a folyami kikötőkbe vasuton érkező és ott átrakásra kerülő küldeményeket, hanem az átrakás technikai lehetőségeit sem teremtik meg. Szegeden például, a tiszai gabona főbb átrakási helyén, egészen primitív módon, kézierővel történik a rakodás, mert a vasutak vágányai nem vezetnek a Tiszapartig. Szükségesnek mutatkoznék tehát mindenekelőtt, hogy a vasutak a tiszai és a dunai átrakódó állomásokig a buzára vonatkozó fuvardíjat leszállítsák és Szegeden megfelelő átrakódási berendezkedéseket létesítsenek. A második teendő a folyamhajózási fuvaroknak mérséklése. A hajófuvardíjak mai magasságára jellemző, hogy a budapest—regensburgi fuvar 2.25 P. míg az átmeneti fuvar aldunai gabonára Budapestől Regensburgig csak 86 fillér.”

Az emlékirat szerint terménykivitelünknek további hátránya az a körülmény, hogy egyrészt a bevetett *minőségek* sokfélék, másrészt a nyert termények kezelése és tisztítása sok vidéken gyenge. Azt lehetne mordani, hogy minden termelő más és más minőségű gabonát termel.

Gyümölcskivitelünknek hasonló akadályai vannak. Emellett a gyümölcskivitel kedvezőtlen alakulására a *tőkehiány* is erősen kihat. „A magyar gazda a nyári gyümölcsfajtákból lát először pénzt, ennél fogva almában és körtében a nyári, kevésbé értékes fajtákat termeszt; illetőleg a téli gyümölcsöt nem hagyja beérni, úgyhogy almatermésünk alacsony áron, a nyári idényben kerül értékesítésre. Hiányzanak a megfelelő raktározási lehetőségek is a téli árak

megfelelő kezelésére. Részben tehát a tökehiány az oka annak, hogy rossz minőségű áruból van nagy exportfeleslegünk, ellenben a nemesebb fajtaú téli gyümölcsben behozatalra szorulunk.

Sorra veszi ezután az emlékirat a többi árucikket is és érdekes módon mutat rá versenyképességünk akadályaira.

Befejezésül az „*Eredmények és következtetések*“ című részben a kereskedelmi mérleg passzivitásának okait a következőkben találjuk összefoglalva:

1. A tökehiány. „A behozatal fokozódásának egyik legfőbb oka, hogy a hazai iparvállalatok nem láthatják el az áruhitel nyújtásának olymértékű feladatát, mint ahogy azt a túlméretezett kereskedelem igénye megkívánja. Ilyen körülmények között az import kereskedelem mindjobban veszi igénybe a külföldi exportöröket, hogy az ezek által nyújtott áruhitel segítségével fedezze forgótőkeszükségletét. A Magyar Nemzeti Bank számításai szerint 1927. év végén óvatos becsléssel 150—200 millió P-re lehet tenni a külföld részéről nyújtott áruhitelek összegét és ezeknek az 1927. év folyamán való növekedése 35 millió P-re becsülhető.“ A hazai gyapjufonók az okvetlenül külföldön vásárlandó gyapjún kívül is szívesen vásárolnak külföldi gyapjút, mert míg azt kedvező fizetési feltételekkel kapják, addig a hazai gyapjút legtöbbször készpénzfizetés mellett kénytelenek vásárolni.

Az emlékirat szerint a tökehiány pótlása állandó árubehozatali mozgalmat fog tehát működésben tartani. Csak oly tökefelhasználás nevezhető ilyen viszonyok között produktívnak, amely vagy termelésünk exportképességének fejlődését mozditja elő, vagy termelő szervezetünk kiegészítésével a behozatalt csökkenti.

2. Nem bizonyult helytállónak az a feltevés, hogy mezőgazdasági cikkeink számára nincsenek felvevőképes és hozzáférhető kiviteli piacok. Ilyen piacok vannak, ezeknek hozzáférhetősége és meghódítása azonban azon fordul meg, hogy a magyar cikk minőség és ár tekintetében versenyképes-e az ott megjelenő és más agrárkiviteli államokból származó árukkal. Ehhez azonban szükséges volna a termelési költségek, a fuvardíjak megfelelő csökkentése és az áruk standardizálása. Ami a termelési költségeket illeti, az Omge az agrárválság okainak feltárására megindított akciójának előkészítése során megállapította, hogy vannak a mezőgazdasági válságnak olyan okai is, amelyek az üzemvitelben rejlenek. „Azok a számítások, amelyek agrár-résről a magyar mezőgazdaság vámtérhének megállapítására törekedtek, — folytatja az emlékirat — a bíráló tükrébe állítva, nem bizonyultak helytállóknak.“ (185. old.) Ezt az állítását azután meg is okolja.

3. Szükségesnek tartja az emlékirat a meglevő iparfejlesztési törvénynek és az ehhez kapcsolódó közszállítási szabályzatnak korszerű és a változott viszonyokhoz hozzáigazodó revízióját. Ennek a kapcsán pedig megoldandó volna szerinte a kivitel finanszírozása és az exporthitel-biztosítás ügye. Hangoztatja a vámmentes kikészítési eljárás nagy jelentőségét.

4. Rámutat végül az emlékirat a nagykereskedelem feladataira kivitelünk fokozása körül és rövid kritikáját adja kereskelempolitikánkunknak is. Kivitelünk fokozásának egyik igen fontos akadályául vasuti tarifapolitikánkat jelöli meg.

Az emlékirat a magyar gazdasági életnek valóban megbecsül-

hetetlen szolgálatokat tehet és a legnagyobb fokú elismerés illeti meg érte a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarát, elsősorban pedig ennek kiváló előadóit: Székely Arturt, Gyömrei Sándort és Bertalan Istvánt.

Zelovich László.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1928. évi jelentése.
Budapest. 1928. 223. l.

Miként az elmúlt két évben, úgy az idén is vaskos kötetben számol be a Kamara az elmúlt év mezőgazdasági eseményeiről. Hü képét kapjuk mezőgazdaságunk bajainak, de hü képét kapjuk annak a sokoldalú és eléggé nem értékelhető munkásságnak is, amit a Kamara mezőgazdaságunk érdekében kifejt.

A termelés általános helyzetével foglalkozva, mint aggályos körülményt említi a jelentés, hogy míg a búzával bevetett terület 222.000 kat. holddal több, mint az elmúlt évben volt, addig az állatállomány az idén is csökkent. Hogy az egyoldalu gabonatermelés erőszakolásának s az állattartás csökkentésének mily következményei várhatók, abból látható, hogy már is mutatkoznak a nitrogénhiány jelei, amennyiben egyes helyeken a szuperfoszfát nem eredményezi a multban tapasztalt terméstöbbletet. Egyébként az említett jelenség magyarázata az értékesítés nehézségében rejlik. Különösen az olcsó amerikai zsir- és fagyasztott hus a fogyasztóképességében erősen megrendült európai társadalom széles rétegeit hódította meg. A verseny ellen az import-államok folyton fokozódó védvámokkal védekeznek. De mi, mint exportállam, ezt nem tehetjük. Hiába ért el gabonánk minőségileg rekordot, lévén az 1927. évi buza átlagos hektolitersúlya 78—79 kg az 1926. évi 75—76 kg.-os átlaggal szemben, mégis az 1927. évi buza július—decemberi átlagára mindössze 30.38 pengő, szemben az 1926. évi termés 30.32 pengős őszi átlagos árával.

Értékesítésünk legfőbb akadálya a magas szállítási költség, azzal magyarázható, hogy az 1927. évi buzakivitelünk 924.000 q-val volt kevesebb, mint az 1926-os évben. A Kamara maga is belátja azonban, hogy a MÁV pénzügyi egyensúlyának veszélyeztetése nélkül jelentős engedményekbe nem bocsátkozhatik. Mégis úgy véli, hogy a kormányzat feladata volna a kérdés megoldására a megfelelő módozatot megtalálni, miután kétségtelen, hogy a sok reménnyel megindult olasz kivitel a trieszti, a németországit a hamburgi, a lengyelországit a danzigi kikötőkben megjelent amerikai buza versenye tette lehetetlenné. Így Triesztben az argentinai Rosario Santa Fe buza 1928 március 1-én P 2.08-al volt olcsóbb, mint az ugyanolyan minőségű szarvasi buza. Az amerikai buza-verseny sikeres leküzdése csak úgy remélhető, ha a vasut a kivitelre kerülő gabonát a 12-ik teherkocsi-osztály díjtételével szállítja, ami husz százalékos mérséklésnek felel meg.

Még súlyosabb a helyzet vízi-szállítmányok tekintetében. Dunai gabonaszállításunk két, három, sőt négyszer olyan drága, mint a rajnai vagy az elbai s így érthető, hogy via Passau és Regensburg miért nem tudunk a német piacra eljutni. Így magyarázható meg, hogy Németország 1926 augusztus 1-től 1927 július 31-ig végbement 22 millió buza-importjából mi csak 29 ezer q-val részesedtünk. Holott a Tisza és a Duna révén oly víziút áll rendelkezésünkre, mely Német-

országgal a legrövidebb kapcsolatot jelenthetné. A kormánynak tehát egyfelől kényszerítenie kellene a társaságokat a hajófuvarok mérséklésére, másfelől a német vasutakkal megegyezést kellene létesíteni aziránt, hogy a bajor dunai kikötőkből érkező árukra a német viszonylatokban előnyös díjtételeket alkalmazzanak.

Az export nehézségeinek tárgyalása során a Kamara foglalkozik a búzáink minőségével szemben elhangzott kifogásokkal is és megemlíti, hogy a kérdést külföldi piacainkon tanulmányozva arra az eredményre jutott, hogy csökkenőben van a szállítmányoknak származási hely szerint ezelőtt oly jellegzetes és megbízható minősége, ami gyakran szolgáltat jogos alapot a kifogásolásra. A kerületi kamarák ezért tevékeny részt vesznek abban a munkában, melynek célja fajtakísérletekkel a legmegfelelőbb gabonafajták megállapítása.

Mezőgazdaságunk válságos helyzetének egyik főoka, hogy a haszonállattartás ugyyszólván minden gazdaságban veszteséggel zárult. Mig ugyanis a takarmányárak az elmúlt évihez képest 50 százalékkal emelkedtek, addig a vágómarhaárak emelkedése ugyanezek idő alatt mindössze 2—3 százalék volt. Ezen körülmények hatásaként zsirexportunk se tud megbirkózni az amerikai zsírral, de válságos helyzetbe jutott nagyvágó és szalámi-iparunk is. Így a hét év előtti 15 szalámigyárból ma már csak 5 tudja üzemét fenntartani.

Ami a szőlősgazdáink helyzetét illeti, borkivitelünket a Kamara normális termést feltételezve, nem látja reménytelennek. miután az az árkülönbség, mely a mi boraink és a Romániához és Jugoszláviához csatolt területeken termelt borok közt fennállott, nagyrészt elenyészőben van, másrészt immár alapos a remény, hogy a görög műböröket sikerül a nemzetközi versenyből kirekeszteni. A cukorrépatermelők érdekében a Kamara megállapodást kötött a cukorkartellel, szabályozva a cukorrépaért 1928, 29 és 30-ban fizetendő minimális árakat. A gyümölcsértékesítés terén mutatkozó anomáliák kiküszöbölésére kezdeményezője volt az érdekképviselőközi gyümölcsbizottságnak. Zöldségexportunk helyzete igen nehéz. Hiszen Hollandia például 8—10.000 vagón melegágyi salátát szállít Németországba. A tökehiány és termelésünk drágasága miatt ezzel versenyezni nem tudunk.

Külkereskedelmi mérlegünk tanulságaival foglalkozva, a Kamara nem a behozatal csökkentését, hanem a kivitel útjában álló akadályok elhárítását találja szükségesnek. Megállapítja, hogy a kereskedelmi tárgyalások során a velünk szemben álló felek nem ipari vámjaink ellen harcoltak, hanem inkább saját mezőgazdasági vámjaik fenntartása érdekében. Éppen ezért a Kamara sokszor került dilemmába, mert míg egyfelől nem állt érdekében magas ipari vámjaink fenntartása, másfelől minden ellenérték nélkül azokat mégse dobhatta oda. A kartellek tulkapásai ellen sürgeti a kartelltörvényt.

Szól a jelentés a kerületi kamarák által nemesített buzaajtakkal valamint a műtrágyák hatásának kipróbálására végzett kísérletekről, továbbá a kisbirtokosok oktatásáról s e célra a földmivelésügyi miniszter által létesített Országos Gazdasági Szakoktatási Tanácsról, majd beható tanulmányozás tárgyává teszi a mezőgazdaság adóterheit s arra akövetkeztetésre jut, hogy azokat leginkább a helyhatósági adóterhek túlméretezett volta befolyásolja. A szanalási törvény a községi pótdadót 50%-ban állapította meg. Azonban a község kiadásai folyton

nőnek, miután a községi közigazgatás 80%-ban állami teendőket lát el, e tekintetben csak az egész községi háztartás teljes átszervezése segítené. Súlyos kerékkötője a mezőgazdaság termelésének az elviselhetetlenül magas kamatláb, mely vidéki pénzintézeteknél 12—16%, míg a szövetkezeti hitel 11—13%. Ezzel magyarázható a tény, hogy a mezőgazdaság adósságterhe elérte a békebelinek 80%-át. A zöldhitelet mind többen és többen kénytelenek igénybe venni s így nagyjelentőségű a Futura 8%-os zöldhitelakciója. A hitelviszonyokat nagy mértékben tették elviselhetővé a hitelszövetkezetek és a körzeti hitelszövetkezetek. A munkabér az 1926. évihez képest jelentősen csökkent, de még mindig magasabb az 1913. évi munkabérnél. A Nemzeti Munkaügyi Hivatal egyezménytervezetet készített a mezőgazdasági munkások betegség esetére szóló biztosításának nemzetközileg egységes alapelveiről. A Kamara azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mezőgazdasági munkásügy nemzetközileg nem rendezhető s az egyezménytervezet elutasítását javasolta.

Az Országos Kamara égisze alatt működő *kerületi kamarák* működésének ismertetése zárja be a kötetet. Valóban megbecsülhetetlen ezek sokoldalú tevékenysége, mellyel megteremteni igyekeznek a magasabbrendű termelő munkához szükséges alapot, s jelentős részt kérnek a gazdasági haladás előmozdításából.

Vigdorovits Ernő.

Alföldi Antal: A budapesti pénzintézetek története napjainkig. TÉBE könyvtár, 42. szám. Budapest, 1928, 220 l.

Érdekfeszítő téma megírására vállalkozott a szerző. A budapesti bankok történetét vázolja benne. Szemben Szádeczky-Kardoss Tibornak a közelmúltban megjelent „A magyarországi pénzintézetek fejlődése” című könyvével nem annyira a statisztikai módszert alkalmazza, mint inkább az események és jelenségeket leíróan jellemző történész szerepét látja el. A könyvnek nagy érdeme, hogy sohasem válik unalmassá, ezzel szemben sajnálatos, hogy témáját nem meríti ki. A jeles szerző irt már alaposabb könyvet. A bankok történetének háttérét jellemzendő, sok helyet tölt meg egészen általános történeti fejtegetésekkel, a pénzintézetek történetében azonban igen sok hézagot hagy. Kronológikusan tárgyalja az eseményeket, de sok bank és pénzintézet körébe tartozó jelentékeny vállalat alapításáról mégsem emlékszik meg. A közölt statisztikai adatok is egészen esetlegesen vannak kiragadva. Így a betétek és a váltótárcaállományt az 1873—1900 évekre közli (32. l.), a saját tőkére vonatkozó adatokat azonban az 1877—1921 esztendőkre vonatkozóan (33. l.). Akad ténybeli tévedés is. Így helytelen és a szerző által közölt statisztikai adatokkal is ellenkező az a jegybankokra vonatkozó megállapítás, hogy „minél tovább tartott a háború, annál többet vettünk mi és a többi államok is aranykészletükből igénybe” (65. l.). Ez ugyanis megszorítás nélkül csak az Osztrák-Magyar Monarchia tekintetében igaz. A takarékkoronára vonatkozó rész is téves (143. l.), itt Alföldi azt állítja, hogy a takarékkorona „árfolyama 12.500 papírkorona körül mozgott”.

Varga István.

Deutsch Paul: Konjunktur und Unternehmung. Die Konjunkturprobleme vom Standpunkt der betriebswirtschaftlichen Forschung und der Wirtschaftspraxis. Reimar Hobbing. Berlin, 230. l.

A konjunkturahullámozás problémájának közgazdaságtani vizsgálata két szempontból lehetséges. Vagy a közgazdasági jelenségek egészét figyelhetjük, azt vizsgálva, mely változások észlelhetők a közgazdasági „Gesamtprozess“-ben — vagy pedig közvetlenül csak az egyedi gazdaságok sorsát tekinthetjük a vizsgálat tárgyának, amikor a részleteredmények szintézise révén jutunk el a közgazdasági szempont érvényesüléséhez. Deutsch könyve az utóbbi vizsgálati irányt alkalmazza, a közgazdasági szempont érvényrejuttatását azonban tudatosan mellözi. A könyv célja: rámutatni azokra a gazdasági konjunktura általános alakulásában rejlő körülményekre, amelyek az üzemi optimum kialakulását akadályozzák (71. l.). Evégből sorra tárgyalja a konjunkturahullámozások okozta kockázatok hatását az üzemvitelre, a költségeknek a konjunkturahullámozások okozta ingadozásait és azt, hogy a konjunkturális ár- és nyereség-hullámozások miként veendők tekintetbe a mérlegkészítésnél és az eredményszámola összeállításánál.

Varga István.

Philip André: Le problème ouvrier aux Etats-Unis. Préface de M. André Siegfried. Paris, Félix Alcan, 1927. XIX. 558 pp. — 50 fr.

Az ugynevezett Amerika-irodalmat megint egy érdekes könyv gazdagítja. Színes és értékes leírásban ismerteti André Philip az Egyesült-Államok ipari viszonyait. Munkája hatalmas anyaga három forrásból eredt: a meglevő irodalom feldolgozása, helybeni vizsgálat és személyes tapasztalatokból leszűrt vélemény. És ez adja meg a munka egyéni értékét. Szerző két évig tartózkodott az Egyesült-Államokban; már ez is komoly kutatóra vall, hisz a legtöbb Amerika-„fölfedező“ egy hathetes tartózkodást is soknak tart. André Philip az Unió majd mindegyik államából körülbelül 600 ipari üzemet látogatott, hogy vizsgálódásait a lehető legszélesebben alapozza meg. Az első rész a munkáltató módszerekkel foglalkozik. Miután megállapítja a munkáltatók erős dominációját az Egyesült-Államokban, a taylorizmus által inspirált munkamódszereket, a személyzet igazgatását, az üzem társadalmi tevékenységét, végül az üzemtanács és a munkásképviselet tervét ismerteti részletesen. A munka második része a munkások visszahatását tárgyalja. A legfontosabb iparágak szakszervezeteinek szervezését, taktikáját tanulmányozza és kimutatja a technika fejlődése és a szakszervezetek módszerei között fennálló kapcsolatot. Kár, hogy szerző figyelmen kívül hagyott égetően aktuális kérdéseket: a bevándorlás, a nők, gyermekek és négeralkalmaztatásának problémáit, de talán e hiány tette lehetővé, hogy a modern amerikai nagyipari szervezetet oly behatóan tanulmányozhatta.

Schütz Géza.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

129. Band. III. Folge. 74. Band. September 1928. Drittes Heft.

Walter Weddigen: *Teleologische und technologische Wirtschaftsauffassung.* A gazdasági felfogás nem más, mint az elméleti gazdaságtudomány megismerési tárgyának a meghatározása. A szociális tudományok mindegyikének oly azonossági elvet kell választani, hogy az elv által kiemelt tárgyról a lehető legnagyobb megismerési értékű és legszélesebb körű általánosító elméleti megállapítást lehessen tenni, mert a társadalomtudományi gondolkodásnak három dimenziója van. Ezek alapján kifejti a teleologikus gazdaságtudomány tárgymeghatározását (az eszközbeszerzésre irányított, eszes emberi tevékenység összessége) és a legfontosabb alapfogalmakat és indokolja ezen tárgymeghatározás logikai célszerűségét. Végül a technológiai tárgymeghatározások ismertetése után bírálatot ad az eddigi teleologikus tárgymeghatározásokról, u. m. R. Stolzmann, Othmar Spann és K. Englis módszereiről. — Alfons de Pietri Tonelli: *Bestimmung des wirtschaftlichen Gleichgewichts der Güterumwandlungen. Bekannte, Unbekannte und Gleichungen.* Terjedelmes tanulmány a matematikai nemzetgazdaságtan köréből, amely matematikai alapon bizonyítja a gazdasági egyensúly tanát, vagyis azon törvényt, hogy van egy egyensúlyi állapot, amely szüntelenül fennáll, ha csak az őt meghatározó feltételekben nem történik valami változás. — *Das Genossenschaftswesen im Jahre 1927.* — *Der Rhein- und deutsche Binnenschiffverkehrsverkehr.* — *Statistik der Arbeitslosigkeit in Grossbritannien.*

129. Band. III. Folge. 74. Band. Oktober 1928. Viertes Heft.

Otto Conrad: *Der Zusammenbruch der Grenznutzentheorie, eine Auseinandersetzung mit Joseph Schumpeter.* Schumpeter újabban két alkalommal is elismerte a használati értékhozzákszámítás fiktív természetét. Ezen véleményváltozás szükségessé teszi a határhaszonelmélet újabb vizsgálatát, amelynek szükségszerűen ezen elmélet teljes kiküszöbölésére kell vezetni. A határhaszonelmélet fiktív lévén, ezen fikció alapján csak újabb fikciókhoz lehet eljutni, de a valósághoz soha. Ezen fikció hatása a sok egymásnak ellentmondó elméletelágazás. Böhm-Bawerk a kamatot a kamatból magyarázza meg, ilyen és ehhez hasonló látszattmegoldások jellemzik a határhaszonelméletet ezeknek főoka az érték és az ár közötti hiányos megkülönböztetés. Cassel elméletének értékszabadságát a probléma természete megköveteli, már pedig Cassel elmélete összeegyeztethetetlen a határhaszonelmélettel. Vizsgálat tárgyává teszi, hogy az összes szervezési alakulatok gazdaságmenetében tényleg fennáll-e és fennállhat-e a határhaszonelmélet hívei által állított lényegegység. A gazdasági folyamat lényegét a termelőerőnek és a hozzáadéknak a megoszlása határozza meg. Az egyéni gazdaságban a határhaszonelmélet értelmében mindkét folyamatot a használati érték elve uralja. A társadalmi gazdaságban a termelési erő megoszlását a használati érték

elve uralja, míg a hozadékmegoszlás a teljesítményi elv szerint történik. A határhaszonelmélet tanítása itt nem alkalmazható. A forgalmi gazdaságban a termelési erő megosztását az ár szabályozza automatikusan, a hozadékeloszlást pedig a fizetőképesség. Vagyis egyetlen termelési tényező a munka, a tőke és a föld termelési eszközök. Végül rámutat a helyes, a jövő szempontjából egyedül helytálló elméletre, a Cassel elméletére, megemlíti annak hiányait és főelőnyeit és kategórikusan követeli, hogy a határhaszonelméletet, a tudománynak ezen veszélyét véglegesen és egyszersmindenkorra ki kell küszöbölni, az maradjon teljesen a múlté. — *Zur Frage der ungelährten Jugendlichen.* — *Das Problem der Reichsgenossenschaftsstatistik.* — *Japan und seine Eisenbahnen.* R. L.

Schmollers Jahrbuch.

52. Jahrgang. Viertes Heft. August 1928.

Ferdinand Tönnies: Die eheliche Fruchtbarkeit in Deutschland A házassági termékenység fejlődésében a folytonosság Németországban is erős mértékben meg van zavarva. Ez nemcsak a házassulandók életkorviszonyainál, hanem általában véve is megállapítható. A legerősebben csökkent a harminc éven aluliak házasságkötésének arányszáma, holott éppen ez a kategória a legfontosabb az eljövendő gyermekek szempontjából. — *Louise Sommer: Zur Methode der exakten und historischen Nationalökonomie.* Módszertörténeti tanulmány annak igazolására, hogy az exakt és a történeti nemzetgazdaságtan szembeállítása nem annyira módszertani különbség, mint inkább a problémakitűzés és a megismerés területén való megkülönböztetés. — *Charlotte Lorenz: Die wirtschaftspolitischen Strömungen der Gegenwart.* Nemzetgazdasági szempontból és világ gazdasági szempontból tehetünk különbséget az egyes gazdaságpolitikai irányzatok között. I. Nemzetgazdasági szempontból megkülönböztethető irányzatok: 1. korlátozott szabadkereskedelem, 2. a protekcionizmus (kereskedelmi, agrár és ipari protekcionizmus), 3. állami tervgazdaság (agrárkommunizmus, ipari kommunizmus, külkereskedelmi monopólium). II. Világ gazdasági szempontból megkülönböztethető irányzatok: 1. Imperializmus, 2. Solidarizmus (kereskedelmi szerződések, államfeletti kapcsolatok), 3. a páneurópai gondolat. — *Joseph Schumpeter: Staatsreferendar und Staatsassessor.* — *Emil Wehrle: Europäische Zollunion.* A Hans Heimann kiadásában megjelent fenti című tanulmány sorozat ismertetése. R. L.

Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

XX. Band, III—IV. Heft. Stuttgart, 1928.

Meyer, Ernst: Geschichte der griechischen Staatswirtschaft. Az ókori közkölcsonök nem mai értelemben vett valódi kölcsönök voltak, hanem kényszer szolgálatát vagy segélyek, melyekkel barátságos és szövetséges államok egymást, különösen egymás kölcsönös érdekű hadjáratait támogatták. *Mobiltőkék* az óker primitív kapitalizmusában alig voltak. A magánvagyon nehezen és lassan fejlődik, minthogy az egyes államok területének csekély kiterjedtsége és a nemzetközi kereskedelmi forgalom korlátozottsága, nemkülönben a szinte állandósult belső és külső háborúk a vagyonfejlődésnek útjában állottak, amihez járult, hogy az egyszer megszerzett javak megtartásának veszélyei, a megőrzés bizonytalansága úgy a termelés kiterjesztését, mint a takarékosági szellem kialakulását igen erősen hátráltatták. A mobiltőke nagyrészt nemesfémekből állott, ehhez pedig az állami monopóliumok folytán a polgárok nagyobb mennyiségben nem juthattak. Innen van az, hogy a klasszikus korban az egyedüli nagykapitalisták a delphii és olympiai szenthelyek és rajtuk kívül a nagyobb államok, főleg Athen voltak. Az ókori nyilvános kölcsönök ritkasága a mobiltőkék csekélyisége mellett a tőzsdék és a köz-

hitel (bizalom) hiányának tulajdonítható. Az ókori közkölcsonök jellemzői: rövid lejárat, az államadósságért harmadikok részéről való kezességvállalás, illetve kezességnyújtás, végül a magas kamatkules. Ezek a közhiteli viszonyok nagyjából a középkorban is, egészen Amerika felfedezéséig változatlanok maradtak. — Schmid, H. F.: *Die sozialgeschichtliche Erforschung der mittelalterlichen deutschrechtlichen Siedlung auf polnischen Boden.* — Mályusz, Elemér: *Geschichte des Bürgertums in Ungarn.* (A cikk tartalmát legutóbbi számunkban részletesen ismertettük.) — Panhorst, Karl H.: *Der erste deutsche Kolonisator in Amerika.* Amhrosim Ehinger, az első német gyarmatosító gazdasági tevékenységének története. — Wischnitzer, Mark: *Die jüdische Zunftverfassung in Polen und Litauen im XVII. und XVIII. Jahrhundert.* Nyugat-Európában a zsidók gazdasági tevékenysége nagyrészt a kereskedelemre és pénzüzletre szorítkozott. A nyugati államok tudósai az ottani kutatások eredményeit eláltalánosítva, kritikátlanul tényekként viszik át Kelet-Európára, ahol pedig a viszonyok lényegesen mások. Így minden mélyrehatóbb vizsgálódás nélkül állítják be hipotézisüket, t. i. azt, hogy a zsidók keleten is kereskedelemmel foglalkoznak. Valójában az északkeleti országokban fejlett ipari életet élnek és a középkori keresztény céhekkal mindenben hasonló kötelékekben tömörülnek. (Meglépően azonos céhszabályok az inasztartás, felszabadulás, mesterremekelés, tisztességes munka követelménye, vallásosság, közterhekben való arányos részvétel, szociális feladatok stb. tekintetében.) Különösen áll ez a XVII—XVIII. század folyamán a lengyel és litván zsidókra, kik spanyol és szicíliai hit-sorsosaikhoz hasonlóan, elsősorban iparosok voltak. Ezek az iparosok nem csupán zsidók számára dolgoztak, hanem a vidéki lakosság részére is tömegcikkeket produkáltak. A zsidó céhek a keresztény céhekkal eredményesen konkurráltak s minthogy a földesurnak (nagy hercegnek, grófnak stb.) több adót fizettek, mint utóbbiak, ezeknél kedveltebbek voltak és felülről is nagyobb támogatásban részesültek. Hozzájárult tevékenységüknek ipari téren való terjeszkedéséhez, hogy a gabonakereskedelmi a nemesség monopóliuma volt, a vámok és bányák bérletéből a zsidók ki voltak zárva, — természetes tehát, hogy az iparra vetették magukat, aminek szabad üzésében számos oltalomlevél megerősítete őket. A tanulmány álláspontja szerint céheik gazdasági kényszerűségből jöttek létre, önmagukból nőttek ki, — vagyis szerző a lengyelországi adatok alapján az u. n. „hofrechtliche Theorie“-t tagadáshba veszi és Below elméletéhez csatlakozik. — Dopsch, Alfons: *Die Landesherrlichkeit in Oesterreich.* A közelmúltban jubileumával kapcsolatban ünnepelt osztrák gazdasághistórikus vitairata Stowasser O.: „Das Land und der Herzog“ c. tanulmányával szemben. — G. v. Below: *Wie es eigentlich gewesen.* — Ranke, v. Ermentrude: *Der Interessenkreis des deutschen Bürgers im XVI. Jahrhundert.* A középkori vagyongyűjtés nem önmagáért történik, hanem a család fényének emelésére. Az individuum a családban felolvad, az anyagi támogatás a gyermeket a házasságon túl is elkíséri és viszont a gyermekek az előregedett szülők eltartói. A vérségi kötelék mellett sokkal kisebb gazdasági érdekeltséget jelentenek a territoriális kötelékek, a város, a fejedelemség stb.; a család a középkori gazdaság alanya. — Maas, Walther: *Zur Entwicklung der polnischen Agrarstruktur vom XV. bis XVIII. Jahrhundert.* — Könyvismertetések. Schäfer L.

The Economic Journal.

XXXVIII. kötet, 151. szám, 1928 szeptember.

Joseph Schumpeter: *The Instability of Capitalism.* Sch. nem foglalkozik a háborúval, az orosz forradalommal stb., egyszóval azokkal az exogén tényezőkkel, amelyek a kapitalizmus rendszerének megváltoztatá-

sára alkalmasak és azt okozhatják. Azt vizsgálja, vajjon vannak-e a kapitalizmusnak olyan endogén tényezői is, amelyek átalakulását előidézhetik. Elsősorban a trösztyszerű monopóliumok intézménye és gyakori elterjedése az, ami a szabad verseny mellett érvényes közgazdasági ártörvények hatályosságát megszünteti, — egyrészt azért, mert az árhatárok nagyok, másrészt pedig azért, mert a trösztök gyakran nem tisztán gazdasági szempontok által irányítják ármegállapító politikájukat. Gazdasági rendünk mindamellett stabilabb, mint azt rendszerint fel szokták tételezni. Hogy mégis változik, az az exogén tényezők jelentkezésének tulajdonítandó. Mégis van egy endogén tényező is, mely a kapitalista gazdasági folyamat megváltoztatása irányában hat, még pedig a vállalkozó személye, akinek szereplése minden gazdasági egyensúlyhelyzet felborítását idézi elő. Ez azonban csak a gazdasági rendszer (*system*) változandóságát idézi elő, míg nem befolyásolja a kapitalista gazdasági rend (*order*) stabilitását. — *Lionel Robbins: The Representative Firm.* A Marshall-féle „reprezentáns cég“ (amit talán helyesebb „tipikus cég“-nek fordítani) fogalma és jelentősége a gazdasági jelenségek megmagyarázása szempontjából igen homályos. A német irodalomban ugyszólván semmi visszhangja nem volt ennek a fogalomnak és az angol-amerikai irodalomban is csak viszonylag csekély. Marshall vonatkozó definíciója szerint a termelési költségek vizsgálatánál nem helyes valamely új cég adataival dolgozni, de nem is helyes egy rendkívül rég bevezetett és különlegesen nagy tapasztalatokkal rendelkező cég adatait alapul venni. A reprezentáns cégnek olyannak kell lennie, amely már elég rég fennáll és elég szép sikerrel működik és amelyet normális ügyességgel vezetnek. Nyilvánvaló, hogy ez egy gazdasági és nem valamely jogi fogalom: a reprezentáns cég tehát lehet akár egyéni, akár társas cég, de részvénytársaság is. Kevésbé világos, vajjon a reprezentáns gazdasági egységeknek egyes üzemek vagy egyes üzleti vállalkozások tekintendők-e; a valószínűség azonban az utóbbi eshetőség mellett szól. A reprezentáns cég fogalma nem felel meg megfigyelhető adatok átlagának, hanem oly átlag, amely csak akkor alakulna ki, ha a gazdasági életben ható minden tényező elérte volna egyensúlyállapotát. A reprezentáns cég fogalmát Marshall azért alkalmazta, hogy megmagyarázza azokat a jelenségeket, amelyeket az idéz elő, ha a kínálat oldalán különböző efficienciású termelők szerepelnek. R. kritikájában helyesen utal azonban arra, hogy a gazdasági egyensúlyállapot elképzeléséhez nincs szükség a reprezentáns cégnek vázolt fogalmára. Ha az egyensúlyhelyzet kialakulhat, habár a földterületek minősége és a munkások képessége közötti különbségek állanak fenn, a vállalkozók képességei közötti különbségek sem akadályozhatják azt meg. Csupán arra van szükség, hogy minden egyes termelési tényező annyit kapjon a saját termelési ágában, amennyit valamely másik termelési ágban kaphatna, — természetesen figyelemmel az egyes termelési ágak különleges előnyeire és hátrányaira is. R. konklúziója az, hogy a Marshall-féle „reprezentáns cég“ fogalom nemcsak felesleges, de egyenesen félrevezető. — *A. J. Saunders: The Indian Reserve Bank and Sir Basil Blackett's Work in India.* Sir Basil Blackett 1923-ban India pénzügyminisztere lett és néhány évi hivataloskodása alatt az indiai pénzügyi viszonyokat rendezte. Munkáját az „Indian Reserve Bank“, egy új jegy kibocsátó intézet felállításával akarta koronázni, de ezen tervezetet egyelőre nem sikerült megvalósítani. De behozta az aranyvalutát és az ezüst rupiának az új aranyvalutához való viszonyát is sikeresen szabályozta. — *J. H. Jones: Business Forecasting.* Ez a dolgozat öt könyvet ismertet, még pedig: C. Snyder, *Business Cycles and Business Measurements*; W. Persons és mások, *The Problem of Business Forecasting*; C. O. Hardy és G. V. Cox, *Forecasting Business Conditions*; D. F. Jordan, *Business Forecasting*, végül W. Wallace, *Business Forecasting and its Practical Application* című műveit. — *A. F. The Mythology of Reparations.* — *J. M. Keynes: The United States Balance of Trade in 1927.* — *J. M. K.: The French Stabilisation Law. — Currency and Bank Notes Act, 1928.* V. I.

The Quarterly Journal of Economics.

XLII. kötet, 4. szám. 1928 augusztus.

Custar Cassel: The Rate of Interest, the Bank-Rate, and the Stabilisation of Prices. A bankráta megfelelő szabályozása segítségével lehetséges az árszínvonalat stabilizálni, amiből az következik, hogy a konjunktúra-ciklus alakulása befolyásolható. — *A. E. Monroe: Cost and its relation to value.* Különbséget kell tenni „cost” és „expense” között. Előbbi az, amit valamely dolog megszerzése kedvéért fel kell áldozni, utóbbi a vállalkozó kiadása. Az utóbbi végső soron az előbbitől függ. — *S. A. Perrushin: Cyclical Fluctuations in Agriculture and Industry in Russia, 1869—1926.* Az oroszországi konjunkturahullámzások utolsó 60 évi fejlődését ismerteti. — *J. S. Lawrence: Borrowed Reserves and Bank Expansion.* Azt a kérdést taglalja, hogy az amerikai bankszervezet mellett melyek a bankok hitelnyújtásainak a korlátai. — *Norman E. Himes: The Place of John Stuart Mill and of Robert Owen in the History of English Neo-Malthusianism.* — *Tipton R. Snarely: The Colwyn Committee and the Incidence of Income Tax.* V. I.

Könyvszemle.*

Gazdasági leírás.

Anglia. Müller, W. Englands Industrie am Scheidewege. Eine sozial- und wirtschaftspolitische Reise-studie. Berlin. VDI Verlag. 1928. 182 S. Rm 6.80.

Ausztrália. Benham, F. The prosperity of Australia: an economic analysis. London. King. 1928. pp 286. 12 sh 6 d.

Csehszlovákia. Hudler, E. Die wirtschaftliche Tschechoslowakei. Reichenberg. Sudetendeutscher Verlag Karl Kraus. 1928. 181 S. Rm 4.50.

Jugoszlávia. Serb-croate-slovene kingdom. Economic conditions. London. H. M. S. O. 1928. 1 sh 6 d.

Magyarország. Hungary. Economic situation. 1926—27. London. H. M. S. O. 1 sh 6 d.

Portugália. Portugal. Economic conditions, with notes on the financial situation in Angola and Mozambique. London. H. M. S. O. 1928. 1 sh 6 d.

Románia. Wirtschafts-Statistik Rumäniens. Kraft und Drotleff. Hermannstadt. 1928. Rm 5.

Roumania. Economic condition. London. H. M. S. O. 1928. 2 sh 1 d.

Törökország. Turkey. Economic conditions. May. 1928. London. H. M. S. O. 1928. 1 sh.

Évkönyvek, bibliográfiák.

Compass. Finanzielles Jahrbuch. Gegr. von G. Leonhardt. Jg. 61. 1928. (5 Bde) Bd. 1—4. Wien,

Prag, Zagreb, Budapest. Compass-verlag. 1928. Rm 100.

Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei compassz. 1928/29. évre. Szerk. Kallós János. Budapest. Pesti Tőzsde. 1928. IV. évf. I—II. k. 471 l. P 50.

Industrie-Compass. (Inhaltsverz. Firmenverz. Warenverz. Ortsverz.) 1928/29. 3 Bde. Wien. Compassverlag. 1928. Rm 50.

Kereskedelmünk és iparunk az 1927. évben. Budapest. Kereskedelmi és Iparkamara. (Grill-Benkő bizománya) 415 l. P 8.

U. a. német, francia és angol nyelven P 5.

Magyar szociográfiai intézet kiadványai. 4. sz. Magyar kormányzati bibliográfia. 1925. II. évf. Szerk. Krisztics S. 339—345 l. P 10.

5. sz. Magyar társadalomtudományi bibliográfia. II. évf. Szerk. Krisztics S. 1283—1297 l. P 30.

Magyar szövetkezeti évkönyv. Szerk. Pártos Szilárd. III. évf. Budapest. Budapesti Hírlap ny. 1928. 528 l. P 8.

Jog és törvényhozás.

Adó- és illetékügyi határozatok tára. A M. Kir. Közigazgatási Bizóság adó- és illetékügyi határozatainak teljes és rendszeres gyűjteménye. I. Egyenesadók. Budapest. Stephaneum ny. 1928. 567 l. P 36.

Bedő, S. A jelzálogtörvény magyarázata. Budapest. Egyetemi ny. Csáthy F. bizom. 1928. 416 l. P 20.

Bodroghy, J. A magyar pénzügyi jog. Budapest. OMKE lapkiadó. 1928. 315. l. P 20.

* Összeállította a Grill-féle udvari könyvkereskedés, Dorottya-utca 2.

- Borxer*, E. Wirtschaftspolizei. Sammlung von Reichsgesetzen und Verordnungen wirtschaftsstrafrechtlichen Inhaltes. Lübeck. Deutscher Polizeiverlag. 1928. 445 S. Rm 5.85.
- Brodmann*, E. Aktienrecht. Kommentar. Berlin. Gruyter. 1928. Rm 28.
- Dezső*, Gy. Fejezetek a zálogjogtan köréből. Franklin. 1928. 145 l. P 8.
- Grabs*, P. Internationales Zollkartellsrecht. Berlin. Hobbing. 1928. 95 S. Rm 4.
- Hein*, J. Die Zusammenhänge zwischen Steuerrecht und Handelsrecht und ihre Entwicklung, untersucht an d. Gewinn u. an d. Bewertung. Eine bilanzrechtliche u. bilanzkritische Darst. mit prakt. Beispielen. Berlin. Gruyter. 1928. 280 S. Rm 10.
- Kaskel*, W. Arbeitsrecht. Berlin. J. Springer. 1928. 432 S. Rm 18.80.
- Lippert*, G. Handbuch des internationalen Finanzrechtes. Wien. Staatsdruckerei. 1928. 1275 S. Öst. Sch. 82.
- Nádas*, L. Das ungarische Kartell- und Konzernrecht. Berlin. Heymann. 1928. Rm 5.
- Szegedy-Maszák* E. és *Moizer* I. Az ipari üzemekre vonatkozó új rendelkezések. Schilling Z. előszavával. 1928. 352 l. P 20.
- Europe. Vol. 2. In modern times. Boston. Houghton. 1928. 3 doll. 75 c.
- Kulischer*, J. Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit. Bd 1. München. Oldenburg. 1928. A. Das Mittelalter. 351 S. Rm 14.
- Mayer*, Th. Deutsche Wirtschaftsgeschichte der Neuzeit. Leipzig. Quelle und Meyer. 1928. 142 S. Rm 1.80.
- Mensel*, A. List und Marx. Eine vergleichende Darstellung. Jena. G. Fischer. 1928. 118 S. Rm 5.
- Mulach*, G. Die Schifffahrt im Wandel d. Zeiten. Stuttgart. Dieck u. Co. 1928. 136 S. Rm 5.50.
- Müllensiefen*, K. P. Die deutsche Finanzwissenschaft von 1760—1830. Berlin. Ebering. 1928. 119 S. Rm 4.80.
- Polyák*, B. Zsidók a magyar mezőgazdaságban, tört. és statisztikai alapon. Adalékok a magyar földhirtokpolitikához. Budapest. Grill-Benkő. 1928. 76 l. P 3.
- Rühle*, C. Karl Marx. Leben und Werk. Hellerau bei Dresden. Avalun Verlag. 1928. 476 S. Rm 12.
- Rörig*, F. Hansische Beiträge zur deutschen Wirtschaftsgeschichte. Breslau. Hirt. 1928. 284 S. Rm 16.
- Teilhard*, E. Histoire de la pensée économique aux Etats-Unis au 19e siècle. Paris. Sirey. 1928. 194 p. 25 fr.
- Wopner*, H. Urkunden zur deutschen Agrargeschichte. Stuttgart. Kohlhammer. 1928. Rm 4.50.
- Witte*, J. F. W. Taylor, der Vater wirtschaftl. Betriebsführung. Ein Lebensbild. Mit 1 Bildn. Stuttgart. Poeschel. 1928. 100 S. Rm 4.

Gazdaságtörténet.

- Bergmann*, R. Geschichte des rheinischen Versicherungs-Wesens bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts. Essen. Baedeker. 1928. Rm 8.
- Blaustein*, A. Die Handelskammer Mannheim und ihre Vorläufer. 1728—1928. Mannheim. Bensheimer. 494 S. Rm 7.50.
- Burr*, A. R. The portrait of a banker: James Stillman. 1850—1918. New-York. Duffield. 1928. 5 doll.
- Conroy*, C. A history of railways of Ireland. London. Longman. 1928. 15 sh.
- Haepke*, R. Wirtschaftsgeschichte. 2. neubearb. Aufl. Tl. 1. Leipzig. Gloeckner. 1928. 1. Mittelalter und Merkantilismus. 143 S. Rm 5.
- Knight*, M. Economic history of
- Antonelli*, E. Traité d'économie politique. Paris. F. Alcan. 1928. 354 p. 35 fr.
- Bobtschev*, K. Wertbegriff und Ertragsgedanke. Kritische Betrachtungen zu Prof. R. Liefmanns Ablehnung d. Grenznutzenlehre. Sofia. Pohle. 1928. 104 S. Rm 2.50.
- Choronshitzky*, J. Lenins ökonomische Anschauungen. Berlin. Prager. 1928. 102 S. Rm 4.

Elméleti közgazdaságtan.

- Donner, O.* Die Saisonschwankungen als Problem der Konjunkturforschung. Berlin. Hobbing. 1928. Rm 5.40.
- Dumarchey, J.* La théorie scientifique du prix de revient. Paris. Dequeker et Cie. 1928. 2 fr.
- Fairchild, F. R. et Compton R. T.* Economic problems. London. Macmillan. 1928. 12 sh.
- Flaskämper, P.* Theorie der Indexzahlen. Beitrag zur Logik d. statist. Vergleichs. Berlin. Gruyter u. Co. 1928. 200 S. Rm 7.
- Gutmann, F.* Währungs-ideen und Währungsgestaltung in der Gegenwart. Jena. G. Fischer. 1928. 29 S. Rm 1.10.
- Hecht, H.* Nationalökonomie als Geisteswissenschaft. Wien. Perles. 1928. 93 S. Rm 4.50.
- Hollander, J.* Economic essays: contributed in honor of John Bates Clark. London. S. P. G. 1928. 17 sh.
- Homan, P.* Contemporary economic thought. New York. Harper. 1928. 2 doll. 50 c.
- Horn, E.* Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft. Eine wirtschaftstheoret. Untersuchung über die Durchführbarkeit d. Sozialismus. Halberstadt. Meyer. 1928. 78 S. Rm 5.
- Junius.* Wirtschaftliches Führertum. Wien. Braumüller. 1928. 31 S. Rm — 60.
- Keppel, A.* The theory of the cost price system. London. Allen & Unwin. 1928. pp 190. 6 sh.
- Konjunktoren und Krisen.* Internationaler Verkehr, Hauptprobleme der Finanzwissenschaft, ökonomische Theorie des Sozialismus. Dagest. v. E. Allix, A. Cabiati, E. Cannan. Wien. Springer. 1928. (Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, Bd 4.) Rm 32.
- Konjunktur-Urteile deutscher Wirtschaftsführer.* Berichte aus der Kölnischen Zeitung. Köln. Verlag d. Kölnischen Zeitung. 1928. 69 S.
- Levy, H.* Der Wirtschaftsliberalismus in England. 2., erw. Auflage d. „Grundlage d. ökon. Liberalismus in d. Geschichte d. engl. Volkswirtschaft“. Jena. G. Fischer. 1928. 188 S. Rm 7.50.
- Lorenz, Ch.* Der Grosshandelspreisindex in der Wirtschaftspraxis u. Wirtschaftstheorie. Jena. G. Fischer. 1928. 131 S. Rm 8.
- Mc Dovell, P.* The church and economics: the development of Catholic economic teaching. London. Sheed & Ward. 1928. pp 158. 3 sh 6 d.
- Michels, R.* Die Verelendungstheorie. Studien u. Untersuchungen zur internationalen Dogmengeschichte d. Volkswirtschafts. Leipzig. Kröner. 1928. 254 S. Rm 10.
- Richards, R. D.* Groundwork of economics. London. Univ. Tutorial Press. pp 310. 4 sh. 6 d.
- Schreier, J.* Der Geschäftswert. Begriff, Wesen, Faktoren, Entstehung, Arten, Bewertung, Errechnung etc. etc. Hamburg. Schreier. 1928. Rm 10.
- Schröder, P.* Der Einfluss d. gegenwärtigen Wirtschaftsordnung auf die Einkommen- u. Besitzverteilung. Jena. G. Fischer. 1928. 217 S. Rm 11.
- Schultz, B.* Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in Deutschland. Halberstadt. Meyer. 1928. 148 S. Rm 3.60.
- Schürholz, Fr.* Grundlagen einer Wirtschaftspedagogik. Zum Kampf um Wirtschaftsführung und Sozialordnung. Erfurt. Stenger. 1928. 133 S. Rm 5.75.
- Shaw, B.* Vom Kapitalismus zum Sozialismus. Deutsch von S. Trebitsch und. Ernst W. Freissler. Berlin. Fischer. 400 S. Rm 12.
- Sombart, W.* Der moderne Kapitalismus. 1 Bd. Die vorkapitalistische Wirtschaft. 2 Bd. Zeitalter des Frühkapitalismus. Rm 38. 3 Bd. Das Wirtschaftsleben im Zeitalter d. Hochkapitalismus. Rm 29. München. Duncker und Humblot. 1928.
- Strukturwandlungen der deutschen Volkswirtschaft.* Vorlesng. Hg. v. B. Harms. 2 Bde. Berlin. Reimar Hobbing. 1928. Rm 25.
- Vanderblue, H. and Ch. Gragg.* Economic principles. A case book. III. Chicago. Shaw. 1928. 4 doll.

Volkenborm, K. Die theoretische Nationalökonomie als Geisteswissenschaft. Berlin. Ebering. 1928. 62 S. Rm 2.70.

Werner, A. Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Eine Einführung. München. Duncker und Humblot. 1928. Rm 13.50.

Wicksell, Kn. Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzips. Theoret. T. Bd. 2. Geld und Kredit. Jena. G. Fischer. 1928. 263 S. Rm 9.

Wilbrandt, R. Der Volkswirt als Berater der Volkswirtschaft. Erkenntniskrit. u. methodol. Grundlegung. Stuttgart. Moritz. 1928. 453 S. Rm 20.

Üzemi organizáció.

Czekalla, H. Die Organisation des Lagerwesens. Berlin. Spaeth und Linde. 1928. Rm 5.

Diedrichs, J. Die Mechanisierung und Rationalisierung des Bankbetriebes. Leipzig. Gloeckner. 1928. 230 S. Rm 9.20.

Frei, O. Die Technik der Betriebsrechnung. Mit 22 Abb. Berlin. VDI Verlag. 1928. 103 S. Rm 6.

Grull, W. Die Organisation von Fabrikbetrieben. 3. Aufl. Leipzig. Gloeckner. 1928. 266 S. Rm 4.

Handwörterbuch der Betriebswirtschaft. Hg. v. Nicklisch. Lfg. 24. Sp. 961—1280 mit Abb. Stuttgart. Poeschel. 1928. Rm 7.

Kobatsch, R. Wirtschaftlichkeitslehre. Syst. Darstellung u. Begründung aller Arbeiten d. Rationalisierung. Wien. Staatsdruckerei. 1928. 200 S. Öst. Sch. 10.

Nicklisch, H. Grundfragen für die Betriebswirtschaft. 6 Vorträge. Stuttgart. Poeschel. 1928. 63 S. Rm 2.

Schiffer, C. Die ökonomische und sozialpolitische Bedeutung der industriellen Rationalisierungsbestrebungen. Unter besonderer Berücks. der Standardisierung. Karlsruhe. Braun. 1928. 104 S. Rm 4.80.

Shields, B. F. The evolution of industrial organisation. London. Pitman. 1928. pp 308. 10 sh 6 d.

Wirtz, C. Die Entwicklung der Betriebsrechnung in Maschinenfabriken. Berlin. Vannsee. L. Weiss. Rm 5.

Mezőgazdasági politika.

Decaris, A. Die Agrarfrage Dalmatiens. Leipzig. Koehler und Volckmar. 1928. 86 S. Rm 3.

Ritter, K. Agrarpolitische Aufsätze und Vorträge. Heft 12. Weinproduktion und Weinhandel der Welt vor und nach dem Kriege. 215 S. 1928. Rm 12.

Steding, F. Die Kartellierung der Landwirtschaft. Berlin. Deutscher Schriftenverlag. 1928. 80 S. Rm 2.

Szabó, L. Die Agrarverhältnisse in Siebenbürgen. Berlin. Ebering. 1928. 161 S. Rm 6.

Pénz- és hitelpolitika.

Fischer, C. A. Das Devisentermingeschäft in seinen Beziehungen zur Währung und Wirtschaft. Berlin. Springer. 1928. 100 S. Rm 7.

Frayssinet, P. La politique monétaire de la France 1924—1928. Paris. Sirey. 1928. 307 p. 30 fr.

Gerstmann, W. Die Praxis der Börsenspekulation. Berlin. Haber. 1928. 38 S. Rm 2.

Lachapelle. Les batailles du franc. Paris. Alcan. 1928. 30 fr.

Le Montréer. La rationalisation des banques en Allemagne. Paris. Dalloz. 1928. 25 fr.

Michael, H. Amortisationstabellen. 2. neubearb. Aufl. Mannheim. Gengebach & Hahn. 1928. 111 S. Rm 14.

Szádeczky-Kardoss T. A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése. Közgazd. Könyvtár. IV. köt. Budapest. Gergely, 1928. VIII+212. 1. P 10.

Szádeczky-Kardoss T. Les participations des établissements de crédit à des entreprises diverses. Budapest, 1928. 61 p.

Weston, W. J. Banking and currency. London. Univ. Tutorial Press. 1928. pp 318. 5 sh 6 d.

Kereskedelem.

- Anders, R.** Der Handelsverkehr der UdSSR mit Deutschland. Berlin. Prager. 1928. 108 S. Rm 2.80.
- Dengl, J.** Bevezetés a kereskedelem tudományába és gyakorlatába. (Csak az előszó magyar.) Budapest. Toldi. 1928. 550 l. P 25.
- Dengl, J.** Einleitung in die Handelswissenschaft und Handelspraxis. Budapest. Toldi. 1928. 90 S. Rm 6.
- Litman, S.** Essentials of international trade. London. Chapman and Hall. 1928. 17 sh 6 d.
- Naether, C.** Advertising to women. London. Pitman. 1928. pp 354. 21 sh.
- Quandt, G.** Praktische Winke für den Export nach den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. Berlin. Haber. 1928. 56 S. Rm 2.
- Ramsay, R.** Effective direct advertising. London. Appleton. 1928. pp 676. 21 sh.
- Reichel, K.** Die kaufmännischen Verwaltungsabteilungen des Fabrikbetriebs. Berlin. Spaeth und Linde. 1928. Rm 7.
- Schmidt, W. u. G. Heise.** Welthandelsatlas. Produktion, Handel u. Konsum d. wichtigsten Welthandels Güter in zahlr. Karten, Diagr. u. Statistiken mit erl. Text. Lfg. 2, 4, 5, 7, 15, 18. Berlin—Lichterfelde. Colombus. 1927. je Rm 3.50.
- Wergo, H.** Freihandel und Schutz-zoll als Mittel staatlicher Macht-

entfaltung. Untersuchungen zur Problematik der Handelspolitik. Jena. G. Fischer. 1928. 123 S. Rm 6.

Állami pénzügy.

- Forsyth, C. H.** Introduction to the mathematical theory of finance. London. Chapman & Hall. 1928. 212 pp. 12 sh 6. d.
- Haensel, P.** Die Finanz- u. Steuer-verfassung der Union der sozialistischen Sowjet-Republiken. Jena. G. Fischer. 1928. 285 S. Rm 18.
- Hajdu, J.** A forgalmi adózás jelen állása Magyarországon. Fellner Frigyes előszavával. Budapest. Studium. 1928. 152 l. P 8.
- Mombert, P.** Grundzüge der Finanzwissenschaft. Leipzig. Quelle und Meyer. 1928. 150 S. Rm 1.80.
- Montigny, J. et Kayser, J.** Le drame financier. Les responsables. Paris. A. Delpeuch. 1928. 68 p. 3 fr.
- Pigon, A. C.** A study in public finance. London. Macmillan. 1928. 16 sh.
- Schumpeter, J.** Das deutsche Finanzproblem. Reich, Länder. Gemeinden. Berlin. Der Deutsche Volkswirt. 1928. 28 S. Rm 1.50.
- Tcheou, J.** Des dettes publiques chinoises. Paris. Geuthner. 1928. 30 fr.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi július-augusztus hónapokban.

Magyarország gazdasági helyzetében július—augusztus hónapokban lényegesebb változás nem történt, de bizonyos mértékben kedvező tünetek észlelhetők, mint pl. a fizetéseképtelenségek számának és külkereskedelmi mérleg passzivumának csökkenése. A kalászosok kitűnő terméseredményt adtak, amelynek kedvező hatását mérsékli ugyan a tengeri és a kapások gyenge eredménye, de lerontani nem tudja. Továbbra is kedvezőtlen a tőzsde helyzete és az üzleti tevékenység felélénkülése sem következett be. A helyzet megítélése nem egyöntetű, mert a kétségtelen kedvező momentumok mellett olyanok is elegendő számmal akadnak, amelyek bizonyosfoku nyugtalanság keltésére alkalmasak és a pesszimistákat tulzásra is ragadhatják. A helyzet nyugodt megítélése mellett azonban nyilvánvaló, hogy sem nyugtalanságra, sem aggodalomra nincsen ok, mert a teljesen kiegyensúlyozott, biztos állapotokhoz még nem jutottunk el, átmeneti nehézségek merülhetnek fel, de a magyar gazdasági erők és gazdasági szervezettség ismeretében bizalommal tekinthetünk a jövő elé.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat júliusra 12.2 millió pengő, augusztusra pedig 2.5 millió pengő hiányra számít. Az előző év ugyanezen hónapjaiban 9.1 millió pengő hiány, illetve 0.1 millió pengő többlet irányoztatott elő, és tényleg 7.4 millió pengő, illetve 2.9 millió pengő előirányzaton felüli bevétel folytán 1.7 millió pengő, illetve 3 millió pengő bevételi felesleg mutatkozott. Tekintettel arra, hogy mindkét hónapban a kiadások jelentékenyen magasabbra irányoztattak elő, így az előirányzat a múlt év eredményeihez igazodik. A bevételek előirányzata rendkívüli tételekkel nem számol, míg a kiadásoknál a következő rendkívüli tételek szerepelnek az egyes tárcák keretein belül előirányzott időszakai tatarozási és építkezési munkálatok költségein kívül:

	július	augusztus
államadóssági szolgálat	8,696.846 P	7,674.133 P
békeszerződési ternek	530.995 „	30.000 „

Augusztus havában növelték a kiadásokat az esedékes negyedévi lakbérek, míg a bevételeknél az egyenes adók negyedévi esedékessége vétetett figyelembe.

Az államháztartás július—augusztus havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőkben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
július	1	2	3	4	5
augusztus	70.0	57.8	60.1	— 9.9	+ 2.3
	87.3	84.8	90.9	+ 3.6	+ 6.1

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ideszámítva a nem állami számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált tételeit is, az előirányzatot júliusban 2.3 millió pengővel, augusztusban pedig 6.1 millió pengővel haladta túl, úgyhogy a két hónapra előirányzott 14.7 millió költségvetési hiány helyett csupán 6.3 millió pengő hiány mutatkozik. Az 1928. év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege egyes hónapok szerint a következő volt:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
január	+ 16.9	+ 13.1
február	+ 1.3	+ 5.7
március	— 1.2	— 5.8
április	+ 0.2	— 5.2
május	+ 4.4	+ 1.1
június	+ 12.4	+ 13.9
július	+ 2.3	— 9.9
augusztus	+ 6.1	+ 3.6
összesen : +	42.4	16.5

Vagyis az ezen év nyolc első hónapjában előirányzott 25.9 millió pengő hiánnyal szemben 16.5 millió pengő bevételi felesleg mutatkozik, ami az összesen 42.4 millió pengő előirányzaton felüli bevételnek tulajdonítható. Mindenesetre ez a multtal szemben, amikor az előirányzaton felüli bevétel az összes bevételeknek több mint 10%-át tette, lényeges haladásnak tekinthető. A bevételek előirányzaton felüli része júliusban és augusztusban az egyenes adókból, forgalmi és fogyasztási adókból és tárcabevételekből alakult, míg a vámjővedék bevétele mindkét hónapban előirányzaton alul maradt.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását július—augusztus hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	május	június
	millió pengő	
vámjővedék	8.97	10.68
dohányjővedék (brutto) ...	12.17	14.43
cukoradó	3.51	3.63
sójővedék (netto)	1.19	1.38
összesen	25.84	30.12
különbség az előirányzattal szemben	— 1.52	+ 1.78

Az egyes számlák közül a vámbevételek mindkét hónapban előirányzaton aluli eredményt mutattak, míg a cukoradó és a sójővedék bevételi felesleget eredményeztek mindkét hónapban. Végeredményében azonban a dohányjővedék volt az, amely augusztusban lényeges bevételi többletet tüntetett fel, míg júliusban csupán minimális hiányt mutatott.

A népszövetségi kölcsön számlák álladéka július folyamán 10 millió pengővel csökkent, amennyiben az 1927/28. költségvetési évre felszabadított 58 millió pengőből 2.2 millió pengő, az 1928/29. évi beruházásokra fordítandó maradványból pedig 7.8 millió pengő utaltatott ki. Augusztusban nem történt változás, úgyhogy a még rendelkezésre álló 34.2 millió pengőből 2.4 millió pengő az 1927/28. évi, 31.4 millió pengő pedig az 1928/29. évi beruházások fedezetére rendelkezésre áll.

A tarifás megállapodásokat is tartalmazó magyar-olasz kereskedelmi és hajózási szerződés július 4-én iratott alá.

Az Ausztriával 1928 június 14-én aláírt és az 1928:XXXIV. t.-c.-be iktatott második kereskedelmi pótegyezmény július 15-én életbelépett.

Az Esztországgal és Japánnal korábban megkezdett tárgyalások, amelyek a legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító kereskedelmi egyezmények megkötésére irányultak, augusztus havában is folytatódtak.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma júliusban az előző hónapéhoz képest 30%-kal csökkent, míg augusztusban ez a kedvező haladás még nagyobb méretet öltött további 42% csökkenéssel, úgyhogy múlt év szeptembere óta ennél kedvezőbb eredmény ezen a téren nem mutatkozott. Kevésbé kedvező a helyzet, ha a fizetéseképtelenségeknél felmerült passzívák összegét vizsgáljuk, mert bár az előző hónapokkal szemben e tekintetben is lényeges javulást észlelhetünk, mégis az egy fizetéseképtelenségre eső passzíva több volt, mint az előző év őszén. Múlt év szeptemberében egy fizetéseképtelenségre esett 30.000 P passzíva, ez év júniusában 68.000 P, júliusban 47.000 P, augusztusban pedig 56.000 P.

A magy. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a következő tájékoztatást nyújtja a július—augusztus hónapokban bejelentett újabb fizetéseképtelenségi esetekről:

	júliusban	augusztusban
újabb fizetéseképtelenségi eset volt ...	115	67
ebből csőd	18	12
magán- és kényszeregyezés	97	55
aktívák összege	3,376.188	5,419.582 pengő
passzívák összege	2,360.503	3,741.368 „

Az összes fizetéseképtelenségekből Budapestre esett júliusban 35, 1.6 millió aktívával és 2.7 millió pengő passzívával, augusztusban pedig 22, 1.3 millió aktívával és 2.2 millió passzívával. Vagyis Budapesten számszerűen kevesebb, de nagyobbarányú fizetéseképtelenségek fordultak elő, míg a vidékre inkább a kisebb fizetéseképtelenségek jutottak.

A kényszeregyezések szakmák szerinti megosztása nagyjában változatlan maradt, mert a kényszeregyezések közül több mint 80% a kereskedelmet érintette, míg az ipar, de főleg a mezőgazdaság részesedése egészen minimális. A kereskedelem körén belül legfontosabb változás az, hogy míg eddig az összes kényszeregyezéseknek több mint fele a textilszakmára jutott, július—augusztus hónapokban már a textilszakma csak kevésbé volt érdekelve.

A lebonyolított fizetéseképtelenségek száma volt:

júliusban	85	2.7 millió pengő aktívával és	4.9 millió pengő passzívával
augusztusban	139	5.6 „ „ „ „	10.2 „ „ „ „

A fizetéseképtelenségi esetek hullámozása ez év folyamán a következő volt:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege millió pengőben
1928 január	180	10.54	15.86
1928 február	156	7.65	11.36
1928 március	171	6.07	9.86
1928 április	153	2.91	5.04
1928 május	176	5.29	9.23
1928 június	164	6.25	11.24
1928 július	115	3.37	5.41
1928 augusztus	67	2.36	3.74

A 3070/928. M. E. számú rendelet a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásban a legkisebb hányad újabb megállapítása ügyében kibocsátott 1560/928. M. E. számú rendelet életbeléptetését felfüggeszti, vagyis a tervbevett 60%-os legkisebb hányad helyett további intézkedésig az 50%-os legkisebb hányad marad érvényben. A tapasztalat szerint az egyezségek 70%-a 50%-os teljesítési kulcs mellett nem ütközik akadályba. Ha tehát továbbra is ily kedvező marad a teljesítések statisztikája, akkor egyelőre megélhet még a gazdasági élet az 50%-os quótával is, amelyet az érdekeltségek kértek fenntartani.

A 3080/928. M. E. számú rendelet a pénzintézeteknek a Pénzügyi Központ közbenjöttével fogantatosított önkéntes felszámolása esetén a feloszló pénzintézet moratóriumának hathavi maximális idejét egy évre emeli fel.

A felvett váltóóvások száma és az óvatolt váltók összege a központi statisztikai hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték
1928 január	10.062	7,814.254 pengő
1928 február	9.243	6,949.589 „
1928 március	9.641	6,853.364 „
1928 április	10.549	6 756.663 „
1928 május	10.863	7,021.418 „
1928 június	9.335	5,837.878 „
1928 július	9.789	6,354.609 „
1928 augusztus	10.286	6,732.836 „

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten:

	júliusban	augusztusban
üzletnyitás	650	976
üzletbeszüntetés	519	474
cégbejegyzés	55	50
cégtörlés	53	48

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatta:

júliusban			
zálogfelvétel volt	160.966	tétel	3,743.103 pengő értékben
zálogkiváltás volt	133 310	„	3,029.780 „ „
árverés	3 930	„	— „ „
zálogálladék a hó végén	702.049	„	17,825.377 „ „
augusztusban			
zálogfelvétel volt	160.684	tétel	3,657.664 pengő értékben
zálogkiváltás volt	146 423	„	3,172.697 „ „
árverés	5 075	„	— „ „
zálogálladék a hó végén	716.310	„	18,310.344 „ „

A zálogfelvételek száma az előző hónapokhoz képest újabb emelkedést mutat, mivel pedig a zálogkiváltások és árverések száma mögötte marad a zálogfelvételeknek, így a zálogálladék úgy tételszám, mint érték tekintetében folyton növekszik. Mivel az árverések száma 2—5%-át teszi csak a havi zálogfelvételnek, ez a körülmény arra mutat, hogy a személyi hitel megszűnése még tehetősebb embereket is zálogkölcsonók felvételére kényszerít. Erre mutat különben a zálogtárgyak aránylag magas átlagos értéke is.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Gíró- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalvány-forgalom igénybevétele volt:

	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab- szám	pengő	tétel- szám	
julius	187,380.000	6896	7,210.000	265	27.000
augusztus	181,499.400	7177	7,259.000	287	28.000

A Magyar Nemzeti Bank által forgalmazott Egylet forgalma volt:

augusztusban ..... 65,840.000 pengő

augusztusban ..... 72,410.000 „

Utóbbinak, valamint a gyorsutalvány-forgalomnak együttes összege júliusban 253,220.000 pengő, augusztusban 253,910.000 pengő volt, ami az előző hónapokkal szemben nem mutat visszaesést ugyan, de ez idényszerű jelenség, amelyet ebből a számból kell figyelembe venni.

A m. kir. postatakarék és társasági csekkszámlák forgalma júliusban 1310 millió pengő, augusztusban 1318 millió pengő volt. (Havi átlag az elmúlt évben 1195 millió pengő.)

A tényleges jegyforgalom júliusban 17.5 millió pengős emelkedéssel ezévi legmagasabb szintjét, 496 millió pengőt érte el. Augusztus folyamán ezen téren lényeges változás nem történt. A girókövetelések tétele július folyamán 37.1 millió pengővel csökkent, augusztus folyamán pedig 32.9 millió pengővel emelkedett. A változást mindkét hónapban túlnyomórészt az állami számlák forgalma idézte elő. Így a tényleges és virtuális jegyforgalom összege júliusban 19.6 millió pengővel csökkent, augusztusban pedig 32.9 millió pengővel emelkedett. A váltópénz mennyisége júliusban alig változott, augusztusban pedig 600.000 pengővel növekedett. A váltópénz állománya július folyamán 21.6 millió pengővel, augusztusban pedig további 33.3 millió pengővel emelkedett és így 368.9 millió pengővel eddigi legmagasabb pozícióját érte el. A bank érckészlete július folyamán 24.8 millió pengővel csökkent, ami a devizakészletek apadásának tulajdonítható és részben idényszerű jelenség. Augusztus folyamán az érckészlet 7.7 millió pengővel emelkedett, ami szintén a devizakészlet növekedése folytán állott elő. A fedezeti arány júliusban 44.3%, augusztusban 43.1% volt. Az állam adóssága júliusban 81.000 pengővel, augusztusban 91.000 pengővel csökkent, úgyhogy a hó végén 104.34 millió pengőt tett ki. A váltóleszámitolási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változását az egyes bankok végén a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

július	7.	...	37.37
július	15.	...	37.22
július	23.	...	37.20
július	31.	...	37.23
augusztus	7.	...	37.56
augusztus	15.	...	37.61
augusztus	23.	...	37.51
augusztus	31.	...	37.82

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, július végén 46.2 millió pengő, augusztus végén 46.23 millió pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, tehát a váltópénz mennyisége júliusban 70.000 pengővel, augusztusban 30.000 pengővel szaporodott.

A koncentrációs törekvések előmozdítása céljából engedélyezett fuziók illetékmentessége július elsején lejárt, de újabb rendelettel 1929 január 1-ig meghosszabbított.

A külföldi biztosító társaságok számára a Magyarországon való működés

déshez szükséges letelepedési engedély kiadását a pénzügyminiszter annakidején 1928 június 30-ig felfüggesztette. Ezen tilalmi határidő most további 2 évvel meghosszabbított.

Budapest Székesfőváros Községi Takarékpénztára július folyamán megalakult és megkezdte működését.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

	júliusban	augusztusban
a) pengőben	417,558.460 P	423,038.862 P
b) idegen valutában	34.665.896 P	34,238.282 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	536,986.922 P	578,704.950 P
b) idegen valutában .. —	215,725.246 P	221,225.640 P

Betétek összesen: 1.204,936.524 P 1.257,207.734 P

A *takarékbetétek összege* július folyamán 23.6 millió pengővel, augusztus folyamán pedig 5.1 millió pengővel növekedett, ami a két hónap átlagában felülmúlja ugyan az idei átlagos havi emelkedést, azonban tempóban a múltévi emelkedés mögött marad. A folyószámla-betétek növekedése júliusban 2.4 millió pengőt, augusztusban pedig 47.2 millió pengőt tett ki. A takarékbetétek augusztus végén az 1913 decembervégi állományoknak 45.6%-át, a folyószámla-betétek pedig 93.4%-át érték el. A tőkeképződés szempontjából jelentősebb takarékbetétek alakulását a következő összeállítás mutatja millió pengőkben:

1924 december 31.	30.6
1925 december 31.	143.—
1926 december 31.	231.9
1927 december 31.	364.8
1928 január 31.	382.6
1928 február 28.	394.3
1928 március 31.	403.4
1928 április 30.	406.9
1928 május 31.	419.1
1928 június 30.	428.5
1928 július 31.	452.2
1928 augusztus 31.	457.3

A *jégkárbiztosítási szezon* kedvező körülmény között folyt le. A kartellirodában összesen 60 százalék kárt jelentettek be a gazdák, úgyhogy a társaságok ezt az évet kedvező eredménnyel zárhatják le. Az idén a nagyobb terméshozam azt is garantálja, hogy az utólagos biztosítási díjak könnyebben fognak befolyjni.

Az amerikai rátaemelés és a tőzsdei mozgalmak nem valami nagy hatást gyakoroltak a Newyorkban jegyzett magyar kötvények árfolyamalakulására. Július végén a következő jegyzések voltak érvényben:

7 $\frac{1}{2}$ %-os népszövetségi kölcsön	101.5—102.5
„ „ városi kölcsön	99 $\frac{3}{4}$ —99 $\frac{3}{8}$
„ „ földhitelintézeti kötvény	99 $\frac{1}{4}$ —100 $\frac{3}{8}$
„ „ záloglevél	98—99.5
7 $\frac{1}{2}$ %-os „	95 $\frac{1}{2}$ —96 $\frac{1}{2}$
„ Rima-kötvény	95 $\frac{1}{2}$ —96 $\frac{1}{2}$
„ városi kötvény	95 $\frac{1}{4}$ —95 $\frac{1}{2}$
6%-os budapesti városi kölcsön	85—85 $\frac{1}{4}$

A *pénzpiac helyzetében* lényegesebb változás nem történt. A júliusi ultimó, amely házbérnegyeddel kapcsolatos, bizonyos mozgalmat váltott ki a pénzpiacon. Élénk volt a kereslet a napipénz iránt, amelynek kamatlába 6%—7 $\frac{1}{4}$ között váltakozott. A pénzpiacon a kereslet csekély volt, ami a

gabonaértékesítési kampány lassu menetének tulajdonítható. Külföldi pénzájánlatok kielégítő számban érkeztek s az elsőrendű hiteligények változatlan kamatok mellett akadálytalanul kielégítést nyertek. A gabonaváltók kamatlába első kezek számára 8% körül mozgott, de különböző vidékeken és különböző cégek szerint a 9—9.5%-ot is elérte. Ez a körülmény is mutatja, hogy mennyire gyengült a gabonakereskedelem pozíciója. Békében a gabonaváltó leszámítolási kamatlába rendszerint a hivatalos bankkamatláb alatt volt, míg most első kezek számára is 2%-kal drágább a bankkamatlábánál. A kihelyezési magánkamatláb is általában változatlan maradt.

Itt említjük meg, hogy a kormány a kötelező állami tűzbiztosítás bevezetésének kérdésével foglalkozik.*

Tavaly ősszel és a téli hónapokban is, amikor még igen élénk építkezési tevékenység folyt, a házak ára meglehetősen alacsony volt s lefelé menő tendenciát mutattak a házbérek is. Most, hogy az építő tevékenység némileg stagnál, határozott szilárdulás következett be az ingatlanpiacon és ez kihatással van az épülő házak béreire is. A ház- és telekárak ismét elérték a múltévi színvonalat és a házbéreket is megszilárdította az új lakásokban való kínálat erős csökkenése. Az építkezés csökkenése, építőanyaggyárak tavalyi és mostani foglalkoztatása után ítélve, 30—40%-ra tehető.

Itt említjük meg, hogy az amerikai pénzpiac 1923 óta 252 millió dollárt bocsátott az európai pénzpiac rendelkezésére kifejezetten valutastabilizációs célokra. Ezenkívül külön 465 millió dollár kölcsönt nyújtott Amerika Európának a stabilizációval szorosan összefüggő célokra, összesen tehát ilyen vonatkozású kölcsönök öt év alatt 717 millió dollár összeget tesznek ki.

A *tőzsdei forgalom* mindkét hónapban lanyha volt és az árfolyamok tekintetében érdemleges változást nem idézett elő.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának július—augusztus hónapokban beállott változását a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31=100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számbavételével			Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1927 XII. 31.	1928 VII. 31.	1928 VIII. 31.	1927 XII. 31.	1928 VII. 31.	1928 VIII. 31.
I. Bankok	10.5	9.9	9.9	18.3	17.1	17.3
II. Takarékpénztárak	7.3	7.6	7.6	16.1	19.5	20.0
III. Biztosítótársaságok	9.1	9.4	9.2	9.5	9.5	9.3
IV. Gőzmalmok	11.2	9.8	10.1	14.6	12.9	13.2
V. Bányák és téglagyárak	73.2	71.1	72.3	92.9	91.3	92.1
VI. Könyvnyomdák	30.1	30.3	30.5	66.7	64.8	65.3
VII. Vasművek és gépgyárak	41.3	36.7	36.4	48.5	43.4	43.2
VIII. Közleked. vállalatok	8.1	7.5	7.5	12.2	11.2	11.2
IX. Cukorgyárak	80.6	69.0	72.1	91.6	79.2	82.5
X. Gyár- és villamosági vállalatok	100.6	85.6	86.9	155.6	132.1	133.9
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	91.3	101.3	104.0	179.7	197.6	201.7
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46.7	52.6	53.0	81.0	91.1	91.8
XIII. Textilipari vállalatok	33.6	31.5	31.3	53.3	49.8	49.6
XIV. Vegyészeti vállalatok	33.9	34.8	36.2	36.1	36.9	40.8
XV. Kül. inféle vállalatok	51.9	49.4	51.0	85.1	80.8	83.1
Az összes részvények indexe	20.8	19.8	19.9	31.5	30.5	30.7

* Pesti Napló, július 22.

A részvények általános indexe júliusban minimális csökkenést mutat az előző hónappal szemben, ez azonban augusztusban teljesen kiegyenlítődtött. Az árfolyamingadozások inkább az egyes részvények árfolyamváltozásai-ban mutatkoztak. A múltévi helyzettel szemben lényegesen javultak a szeszipari vállalatok, szállodák és gyógyfürdők részvényei, míg a vasművek, gépgyárak és cukorgyárak részvényeinek árfolyama némileg lemorzsolódott. Egyébként kétségtelen, hogy a mostani tőzsdei helyzet mellett nemcsak hogy a részvények belső értékét nem fejezik ki az árfolyamok, de könnyen lehetséges az árfolyamok mesterséges irányítása is, legalább is ideig-óráig. A tőzsde életének felélénkítésére és egészségesebbé tételére több, különböző irányú reformjavaslat van készülőben.

A mezőgazdaság helyzete.

A gabonatermés nem csupán Magyarországon volt kedvező, hanem ellentétben az előző becslésekkel, világszerte kielégítő eredményt mutat. Az Egyesült-Államok termését a hivatalos becslés adatai szerint 157,472,000 q őszi búzára és 85,103.000 q. tavaszi búzára lehet becsülni, ami az előző évvel szemben több mint 5 millió q többletet mutat, és kb. 70,000.000 q exportfelesleget jelent. A kanadai búzatermés eredménye hivatalosan 188,800.000 q-ra becsülhető, ami szintén több mint 10%-kal kedvezőbb eredmény a múlt évvel szemben. Argentína és Ausztrália becslései is kedvező képet mutatnak. Olaszország búzatermése, a hivatalos becslés szerint 64 millió q, amilyen eredmény több mint 20 év óta nem volt. Jugoszlávia búzából 28.7 millió q-t, az összes kenyérmagvakból 39.6 millió q termést vár, ami az előző évvel szemben több mint 50% többletet jelent. Románia búzatermése közel 20%-kal kedvezőbbnek ígérkezik, mint az előző évben, a várható terméshozam 31 millió q.

A magyar búzatermés nem csupán mennyiségileg kielégítő, hanem minőségileg is átlagban 30%-kal jobb a tavalyinál. A buza fajsúlya 79—84 kg. között váltakozik. Ily körülmények között a buzaárak a nemzetközi piacokon erősen visszamentek. A piac még nálunk is lanya és a gabonakereskedelmi még csak szűkebb keretek között mozog.

Egyéb gabonafélék közül elég kedvező még mindenütt a rozs-termés eredménye is, bár korántsem oly kedvező, mint a búzatermés eredménye. Tengeriben a termés kilátások Európaszerte rosszabbodtak, míg az Egyesült-Államokban cca 10%-kal több termésre számítanak, mint az előző, elég kedvező évben.

Magyarországon a fontosabb kapásnövények terméseredménye a földművelésügyi minisztérium szeptember 15-iki becslésjelentése szerint a következő:

	bevetett terület	ezévi termés	mult évi termés
tengeri	1,854.603 kat. hold	11,310.841 q	17,602.402 q
burgonya	469.918 „ „	13,653.490 q	18,072.151 q
cukorrépa	115.270 „ „	10,106.208 p	12,840.849 q

Itt említjük meg, hogy Békéscsabán a földművelésügyi minisztérium rizstermelési kísérleteket végeztetett. A termés megvizsgálására kiküldött bizottság megállapította, hogy Magyarországon ilyen szépkalászu rizst eddig nem lehetett látni és a legbiztatóbbaknak ítélték a kísérletek eredményeit. Feltűnt, hogy a kevésbé jóminőségű földeken sokkal nagyobb eredményeket értek el.*

A földművelésügyi minisztérium a tavaszi mag-akciók után most újabb vetőmag-akciót indít, ezuttal a közös legelők gyepesítésére fűmagvakat bocsát a gazdák rendelkezésére a gazdasági felügyelőségek útján a piaci ár 60 százalékaért.

* Magyarország, szeptember 19.

A szőlőtermés országos átlagban mennyiségileg közepes, minőségileg jó eredményt ígér, a gyümölcstermés általában gyenge, közepes.

Juliushan tartották meg a budapesti gyapjuárverések idei első sorozatát. Élénkebb érdeklődés csak a magas finomságú és finom minőségek iránt nyilvánult meg, melyek a múltévi árverési árakkal szemben 5%-kal magasabban keltek el. Jól tenyésztett fésűs és szövet-gyapjukért a múltévi teljes árakat fizették, míg középminőségű gyapjuk csak 5% engedménnyel találtak vevőre.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara jelentése szerint egyes dunántúli megyéket kivéve, országsszerte takarmányhiány mutatkozik. Kevés a szálas takarmány, az erőtakarmány ára pedig aránytalanul magas. Az állatállomány áttelelése nincs teljesen biztosítva. Ennek folytán a hizlalni való sovány állatokban nagy a kínálat, rendkívül nyomott árak mellett. A földárak, dacára a nehéz viszonyoknak, nem mutatnak esést. Legmagasabbak, katasztrális holdanként 2000 pengőt megközelítve az Alföldön, alacsonyabbak 800—1200 pengő között a Dunántúlon. A haszonbérek ellenben csökkenő irányzatot mutatnak.

Mivel a gabonaneműek betakarítása és cséplése kedvező körülmények között, tehát rövid idő alatt befejeződött, aránylag korán megszűnt a nyári munkaalkalom s a mezőgazdasági munkásság nincs mindenütt foglalkoztatva. A munkabérek, nevezetesen a napszámok között még mindig nagy az ingadozás. Augusztus folyamán 2.5—4.5 pengő között ingadozott a férfi-napszám.

A budapesti gabonatársaság jegyzései voltak:

				juliuss végén:		augusztus végén:	
77 kgos tiszavidéki buza	...	...	...	28.—	P	26.50	P
rozs	...	...	...	25.05	P	24.70	P
árpa	...	...	...	25.50	P	27.10	P
zab	...	...	...	31.50	P	26.—	P
tengeri	...	...	...	30.10	P	31.60	P

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnaszén külkereskedelmi forgalma 1928 július—augusztus hónapokban országok szerint a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

O r s z á g	B e h o z a t a l				K i v i t e l			
	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén	kő- szén	barna- szén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n							
	j u l i u s	a u g u s z t u s	j u l i u s	a u g u s z t u s	j u l i u s	a u g u s z t u s	j u l i u s	a u g u s z t u s
Ausztria	12.888	3.250	6.464	1.550	54.550	84.946	17.401	61.936
Cseh-Szlovákia .	249.021	155	299.603	900	1	33.444	1	40.146
Románia	—	—	—	—	19.850	—	28.900	—
S. H. S. állam . .	—	14.003	—	15.258	34.600	34.710	40.300	59.240
Németország . .	450	—	6.705	—	—	—	—	—
Lengyelország . .	726.526	—	832.287	—	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—	3.100	—	4.000	—
Ö s s z e s e n :	1,038.885	17.408	1,145.059	17.708	112.101	153.100	90.602	161.322

vagyis július folyamán

szénbehozatalunk összesen . . . . . 1,056.293 q volt,

szénkivitelünk összesen . . . . . 265.201 q „

augusztus folyamán szénbehozatalunk összesen . . . . . 1,162.767 q „

„ „ „ „ „ 251.924 q „

vagyis szénbehozatalunk mindkét hónapban lényegesen emelkedett, ami azonban idényszerű jelenség, éppugy, mint szénkivitelünk jóval kisebb arányú emelkedése is.

Széntermelésünk eredménye ez év folyamán a következő volt ezer métermázsában számítva:

	kőszén	barnaszén
január	669	6,348
február	648	5,137
március... ..	684	5,310
április	576	4,306
május	610	4,552
június	626	4,731
július	715	4,727
augusztus	645	5,155

A belföldi szénfogyasztás ugy az előző év megfelelő hónapjaival, mint a közvetlen előző hónapokkal szemben emelkedést mutat.

Itt említjük meg, hogy a Magyar Textilgyárak Országos Egyesületének jelentése szerint a *belföldi textilipari termelés* teljes értéke az elmúlt évben 420.9 millió pengőt tett ki, (1926-ban 392.6 millió pengőt), ha pedig csak a termelés netto-értékét vesszük, vagyis a készárukból levonjuk a bennük foglalt félgyártmányok értékét, akkor a magyar textilgyárak múltévi termelésének értéke 250.5 millió pengő, szemben az előző évi 230.5 millió pengővel. Pamutfonalakból a belföldi termelés fedezi a hazai fogyasztás 36 százalékát, gyapjufonalakból 52%-át, jutafonalakból 72%-át, lenfonalakból 84%-át, selyem- és műselyemfonalakat pedig exportálunk is.

Az utolsó években rohamosan emelkedett a téglagyártás. A kartellhez tartozó gyárak 1925-ben 42 millió darab téglát adtak el. Ez a szám 1926-ban 86 millióra, 1927-ben pedig 146 millióra emelkedett. Az építkezési konjunktura tavaly ősszel megszűnt és bár a lakásépítkezés nem szünetel, a tavalyihoz képest a téglafogyasztás az idén jelentékenyen csökkenni fog. Az idei első félévben a kartell már csak 50 millió darab téglát adott el.

Az *ipari záloglevélkibocsátó intézet* megalakult, de késő ősznél előbbre nem remélhető a kölcsönök folyósítása technikai akadályok miatt. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a közép- és kisipar hitelszükségleteinek kielégítésére Németországban is új hitelintézet alapítása van tervbe véve 20 millió márka alaptőkével. Az a számítás, hogy külföldi kölcsön felvétele folytán így a közép- és kisipar 8% netto kamatozás mellett jutna hosszulejáratu kölcsönhöz.

A *munkanélküliek száma* júliusban az előző hónaphoz képest 5.4%-kal csökkent, viszont 3.4%-kal több volt, mint az előző év júliusában. Augusztusban a munkanélküliek száma ismét emelkedett, az előző hónaphoz képest 1.8%-kal, az előző év augusztusához képest pedig 7.5%-kal. Területi megosztást illetően a vidékiek, nemek közti megosztást illetően a nők arányszáma emelkedett. Augusztus végén a munkanélküliek közül 84.4% férfi és 43.9% vidéki volt. Az egyes szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek számának ingadozása ez év folyamán a következő volt:

1928 január	17.430
1928 február	17.244
1928 március	16.248
1928 április	15.043
1928 május	14.230
1928 június	13.861
1928 július	13.117
1928 augusztus	13.355

A foglalkozási megoszlás szerint a munkanélküliek száma emelkedett a szállodai és éttermi alkalmazottaknál, az élelmezési és a sokszorosító iparnál. Csökkent a bőr-, fa- és vasiparnál.

A munkanélküli keresztény szocialista szakszervezeti tagok létszáma júliusban 982, augusztusban 1172 volt.

A szociáldemokrata szakszervezeti tagok közül munka nélkül volt júliusban 12.242, augusztusban 12.523.

Az Országos Munkásbiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

júliusban férfi	243.868
„ nő	150.025
összesen	393.853
augusztusban férfi	250.163
„ nő	154.147
összesen	404.310

ami tényleges emelkedést mutat.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala júliusban két ponttal csökkent, augusztusban pedig egy ponttal emelkedett. A júliusi olcsóbbodást úgy az ipari, mint a mezőgazdasági cikkek árának némi csökkenése idézte elő, míg az index augusztusi emelkedése elsősorban a mezőgazdasági cikkek áremelkedésének volt tulajdonítható, amelyet az ipari nyersanyagok és termékek árcsökkenése sem volt képes teljesen kiegyenlíteni.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 VI. 30.	1928 VII. 31.	1928 VIII. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	131	129	132
Ipari anyagok és termékek	139	137	136
Nyersanyagok	140	139	142
Gyártmányok	131	128	127
Belföldi áruk	135	134	136
Külföldi áruk	135	133	132
Az összes áruk átlaga	135	133	134
Változás az összes áruk átlagában az előző hónapokkal szemben	—	—2	+1

A nagykereskedelmi árak közül a békebeli helyzethez viszonyítva, még mindig a nyersanyagok ára áll legmagasabban, amelyet ennek folytán a belföldi áruk ára kell, hogy kövessen. Az élelmiszerek és mezőgazdasági cikkek ára dacára az újabb áremelkedésnek, még mindig átlagon alul marad, ami azonban országunk agrárjellegénél fogva természetes is.

A létfenntartási költségek indexszáma júliusban egész minimális csökkenést, augusztusban pedig némi emelkedést mutat, ami azt igazolja, hogy a létfenntartási index változását legélénkebben a mezőgazdasági termékek árváltozása befolyásolja. Az augusztusi lakbéremelkedés folytán azonban a lakbérrel együtt számított index emelkedése már lényegesebb. Itt említjük meg azt a körülményt, hogy a lakbérrel együtt kimutatott árindex lassanként egyre jobban veszít jelentőségéből, mert részben az új építkezések, részben a költözködések, részben bizonyos szelíd kényszer folytáni megegyezés miatt egyre jobban növekszik az a réteg, akikre ezen index érvényessége nem terjed ki.

A vonatkozó árindexek a következő tájékoztatást nyújtják:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
január --- --- ---	112·3	124·0	120·67
február --- --- ---	112·1	123·7	119·57
március --- --- ---	113·5	125·6	119·37
április --- --- ---	114·1	126·3	120·71
május --- --- ---	117·1	128·8	120·98
június --- --- ---	118·2	130·1	120·98
július --- --- ---	117·8	129·7	120·71
augusztus --- --- ---	120·1	131·1	126·33

A belföldi árucikkek propagálása céljából november folyamán tervbe vett Magyar Hét mozgalom előkészítése egyre szélesebb kereteket ölt. Kétségtelenül helyes gondolat megismertetni a vásárlóközönséggel azokat a magyar árukat, amelyek úgy minőség, mint ár tekintetében is teljesen versenyképesek a külföldről behozott árukkal. Megfelelő szívos, kitartó és ügyes propaganda-munkának esetleg még a kereskedelmi mérleg alakulására nézve is hatása lehet.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következőképpen alakult:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) az összes forgalom métermázsákban				
július --- --- ---	117.292	36.911	44.815	109.388
augusztus --- ---	109.388	185.786	49.111	246.063
b) biztosítási érték pengőben				
július --- --- ---	4,955.800	1,780.800	1,709.400	5,027.200
augusztus --- ---	5.027.200	5,657.300	1,556.700	9,127.800

A közraktárak forgalma augusztusban főleg a beraktározás terén oly nagy méretet öltött, hogy az augusztus végi készlet úgy mennyiség, mint biztosítási érték tekintetében közel kétszeresét tette ki az előző évi augusztusi készletnek.

A külkereskedelmi forgalom júliusban 85.8 millió pengős behozatallal szemben 57.5 millió pengő értékű kivitelt, augusztusban pedig 96.7 millió pengős behozatallal szemben 75.1 millió pengő értékű kivitelt tüntet fel, tehát a kereskedelmi mérleg passzívuma júliusban 28.3 millió pengő, augusztusban pedig 21.6 millió pengő volt. Az elmúlt év megfelelő hónapjaihoz viszonyítva, a kiviteli értékében ugyyszólván semmi változás nem történt, a behozatal értéke azonban júliusban 2.6 millió pengővel, augusztusban pedig több mint 10 millió pengővel kevesebb volt, mint az előző évben, úgyhogy ugyanennyivel csökkent a múlt évhez viszonyítva a passzívum összege is.

Ez év folyamán Magyarország külkereskedelmi mérlegéről a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet adjuk:

	1927-ben			1928-ban		
	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet
	millió pengőben			millió pengőben		
január	73·3	58·1	— 15·2	85·0	54·2	— 30·8
február	78·4	54·9	— 23·5	96·2	60·5	— 35·7
március	97·1	63·4	— 33·7	107·8	73·1	— 34·7
április	91·5	53·7	— 37·8	94·3	59·1	— 35·2
május	92·4	61·1	— 31·3	92·1	61·4	— 30·2
június	83·7	51·4	— 32·3	91·2	59·1	— 32·1
július	88·3	57·4	— 30·9	85·8	57·5	— 28·3
augusztus	107·5	75·8	— 31·7	96·7	75·1	— 21·6
Összesen ...	712·2	475·8	—236·4	749·1	500·5	—248·6

Amint látható, ezévi passzívumunk 12·2 millió pengővel több, mint az előző év ugyanezen időszakában, azonban ezt nem a kivitel csökkenése idézte elő, hanem a behozatal növekedése. Viszont, ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy a behozatal növekedése az év első hónapjaira esett, s azóta ezen a téren is javulást észlelhetünk, remélni lehet, hogy év végére esetleg még kedvezőbben fog kereskedelmi mérlegünk alakulni, mint az elmúlt évben, bár kétségtelen, hogy a passzívánk még így is igen jelentékeny lesz.

A fontosabb behozatali cikkek és kiviteli cikkek forgalmának alakulását a Magyar Statisztikai Szemle (1928. év 8. szám, 914—915. oldal) alapján a következő összeállítás mutatja 1927 első felében és 1928 első felében:

B e h o z a t a l			K i v i t e l		
árucsoportok	1927	1928	árucsoportok	1927	1928
	érték mill. pengőben	érték mill. pengőben		érték mill. pengőben	érték mill. pengőben
Nyers-és megmunkált fa	67·5	63·9	Buza	34·5	43·2
Pamutszövet	38·2	45·0	Liszt	19·9	38·6
Gépek és készülékek ...	19·1	26·9	Vágó- és ígásállatok ...	47·4	38·5
Szén	22·5	25·6	Tojás	19·8	14·1
Gyapjuszövet	23·6	23·3	Rozs	24·0	13·4
Papiros és papiros áruk	17·3	20·6	Gépek és készülékek ...	9·7	13·4
Pamutfonál és cérna ...	17·9	16·8	Baromfi	14·8	11·6
Nyers dohány	14·8	15·3	Tengeri	4·5	11·2
Nyers fémek	16·3	15·2	Toll	8·9	10·6
Gaze, kreppsövet tiszta selyemből	8·4	12·1	Vasfélgépgépek	7·8	9·0
Vasárúk	10·6	11·1	Cukor	11·0	8·9
Nyers pamut	6·5	10·5	Pamutszövet	5·3	8·8
Kikészített bőr	11·6	10·5	Villamosgépek	6·9	7·9
Ásványolaj	11·8	9·8	Vasárúk	6·6	5·9
Selyem és félselyemszövet	8·2	9·3	Gyapjú	5·1	5·7
Selyem és selyemfonál	7·0	8·6	Disznósőr és szalonna	10·4	5·3

Ezenkívül lényegesen emelkedett a behozatal az üvegárúknál, személyszállító automobiloknál, rizsnél és jutánál, csökkent a kikészített prém-bőrnél, a kivitel pedig növekedett a selyemszöveteknél, kikészített bőrnél, bőrnél és csökkent a burgonyánál, olajos magvaknál és szárazbabnál.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által július—augusztusban lebonyolított *személy- és áruforgalom* eredménye volt:

utasok száma	—	7,790.562	8,331.516
utaskilométer	---	231,216.919	247,779.204
fizető áruk mennyisége	---	1,732.537	2,145.937
áru tonnakilométer	---	196,888.698	251,582.316

A júliusi teljesítmény az előző év megfelelő hónapjával szemben némi csökkenést, az augusztusi teljesítmény némi emelkedést mutat.

Az áruforgalomra vonatkozó részletesebb adatokat május—június hónapokról a következő összeállítások mutatják:

1928. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakományáru	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
május	27.096	2,334.325	39.838	5,022.975	1,695.010	192,771.619
június	21.605	2,351.875	41.274	5,327.375	1,634.740	191,618.645

A Máv. vonalain átfutó forgalom volt:

májusban	51.865 tonna	12,494.998 tonnakilométer
júniusban	44.165 „	11,386.984 „

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

Az árucikk megnevezése	1928 május		1928 június	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	923	118.144	764	93.674
buza és kétszeres	28.384	3,207.392	18.655	2,151.649
rozs	4.095	417.690	3.316	302.400
tengeri	17.394	2,922.192	11.329	1,842.615
zab	2.199	270.477	2.353	284.516
egyéb gabonanemű	790	111.390	758	106.612
gabonaneműek összesen	53.785	7,047.285	37.175	4,781.466
ásványszén, koks, brikett és lignit	317.691	30,816.027	333.305	32,407.609
bányafa	14.639	2,225.128	16.013	2,207.806
gömb- és rönkfa	34.301	4,699.237	28.529	3,185.617
tüzifa	91.681	10,910.039	124.272	12,075.319
talpfa	4.185	439.425	4.917	567.811
szőlőkaró	2.604	276.024	1.196	197.614
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	80.109	11,135.154	80.039	11,075.317
faneműek összesen	227.519	29,685.007	254.966	29,309.484

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt: -

	julius végén	augusztus végén
személykocsik	9.150	9.435
bérautók	1.132	1.150
autóbuszok	451	463
teherkocsik	3.134	3.233
egyéb gépkocsik	532	544
a gépkocsik összesen	14.399	14.825
motorkerékpárok	7.088	7.465
géperejű járművek összesen	21.487	22.290

Az összes géperejű járművek közül Budapesten volt augusztus végén 8308 gépkocsi és 4449 motorkerékpár. A géperejű járművek száma júliusban 4.1%-kal, augusztusban további 3.7%-kal növekedett. Legnagyobb a növekedés a személykocsiknál és a motorkerékpároknál.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfőváros statisztikai hivatala a következő adatokat közli:

1928. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasuton	hajón	vasuton	hajón
	m é t e r m á z s a			
julius	3,878.773	1,882.122	1,413.905	83.222
augusztus	3,931.603	1,914.360	11351.250	62.166

A Budapestre érkezett hajók száma volt júliusban 1726, augusztusban 1827.

A Budapestre érkezett idegenek száma volt júliusban augusztusban

vidéki	11.849	14.127
megszállt területről	3.111	3.676
külföldi	9.920	8.917
összesen	24.880	26.720

Budapestre érkezett júliusban	142 repülőgép	260 utassal és	9.304 kg. teherrel
augusztusban	167 „	301 „ „	15.993 „ „
Budapestről indult júliusban	142 „	368 „ „	10.349 „ „
augusztusban	168 „	412 „ „	10.853 „ „

Az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 június	1928 július	1928 augusztus
bádogos	78 fill.	73 fill.	76 fill.
asztalos	70 „	70 „	67 „
szabó	55 „	55 „	60 „
kőműves	83 „	83 „	95 „
napszámos	47 „	45 „	42 „
gyári munkásnő	23 „	28 „	39 „
napszámosnő	40 „	30 „	46 „

Az Országos Munkásbiztosító Intézet ujjaszervezése és a Társadalombiztosító Intézet megszervezése után a népjóléti minisztérium a tüdőbaj elleni preventív védekezés ügyében tervez nagyszabású ujitásokat; általában véve az egészségügyi közigazgatás minél alaposabb kiépítése van tervbe véve

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt:

	juliusban	augusztusban
földszintes házakra... --- --- --- ---	88	63
emeletes házakra --- --- --- ---	22	13
egyéb új épületekre --- --- --- ---	18	9
átalakításokra --- --- --- ---	172	98

A befejezett építkezések száma volt:

földszintes lakóház... --- --- --- ---	74	33
emeletes lakóház --- --- --- ---	27	16
egyéb új épület --- --- --- ---	5	5
átalakítás --- --- --- ---	118	102

Az újonnan létesült lakások száma volt: 535 373

ebből 1 szobás --- --- --- ---	165	80
2 „ --- --- --- ---	97	108
3 „ --- --- --- ---	92	67
4 „ --- --- --- ---	115	74
5 „ --- --- --- ---	50	34
6 „ --- --- --- ---	16	10

Az év eleje óta újonnan létesült lakások száma összesen 3960.

A hadikölcsönök karitatív valorizációja, helyesebben az arra rászorult ősjegyzők segítése az új költségvetési év folyamán meg fog kezdődni.

Jelentékenyebb sztrájk vagy munkáskizárás nem fordult elő.

Ifj. Rács Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Dr. Harmaja Leo:</i> (Helsinki). A finn gazdasági élet fejlődése és jelenlegi állása	765
<i>Tabakovits Dusán:</i> A valutapolitika aktuális kérdései	778

Közlemények

<i>Hajdrik Sándor:</i> A korreláció szerepe a konjunkturakutatásban	794
<i>Künsztler Zoltán:</i> Kötvények tényleges kamatozása	798

Könyvismertetések

<i>Horn, E.:</i> Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft. (H. F.) — <i>Wagemann, E.:</i> Konjunkturlehre. (Varga J.) — <i>Hantos, E.:</i> Europäischer Zollverein und Mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. (Pap Gy.) — <i>Ritter K.:</i> Staatshilfe oder Selbsthilfe zur Linderung der Agrarnot (Lesenyi F.) — <i>Migration Laws and Treaties.</i> (Schütz G.) — <i>Gr. Teleki István:</i> A szövetségi mozgalom sorsa Szovjet Oroszországban. (Óvári Papp Z.) — <i>György E.:</i> A követelések engedményezése és leszámítása. (Varga J.) — <i>Kepes E.:</i> Az aranyvaluta összeomlása és a szanálás illúziója. (Viener A.) — <i>Lortsch, Ch.:</i> La Hongrie économique et les intérêts Français en Hongrie. (Hammersberg M.) — <i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch N.</i> (Viener A.)	803
--	-----

Folyóiratok szemléje	824
Magyar Közgazdasági Társaság	828
Közgazdasági krónika	829

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjairak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
: : (I. Műgyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I. Budafoki-ut 5.)
Telefon : József 331—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagyv kilépesi nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., vérvul a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormánytőtanacsos, főpenz-
taros címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 3.)

Közgazdasági Könyvtár.

Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság.

VI. kötet.

Tanulmányok a konjunkturakutatásról.

Irták :

Heller Farkas, Andreich Jenő, Konkoly-Thege Gyula,
Vágó József, Serbán Iván, Balogh Tamás.

Budapest, 1928.

Ára 8 pengő.

A finn gazdasági élet fejlődése és jelenlegi állása.*

1. *Bevezetés.* Finnország gazdaságának megítélésénél elsősorban figyelembe veendő az, hogy az ország a Keleti tenger és az Északi jégestenger között terül el és a legészakibb ország, melynek lakói a kulturnép nivójára emelkedtek. Az ország egyébként sok tekintetben mostohája a természetnek. Épp azért más országokkal való összehasonlítás alkalmával nem lehet szó egyenrangú küzdelemről és a finnek okvetten a rövidebbet húzzák, ha a modern sport kifejezésével élve, őket némi „előnyben” nem részesítik. Erről nem szabad megfeledkeznünk, ha végigtekintünk az ezer tő országán, ahol rengeteg erdőségek terülnek el, szántóföldek sorakoznak, gyáarak a apítatnak és a közlekedés közvetítésére utak épülnek, mint megannyi alapjai egy szerény gazdasági kulturának.

2. *Földrajzi viszonyok.* Finnországnak meglehetősen kiterjedt területe van. Már a világháború előtt nagyobb Poroszországnál és ma az ő 388 000 km² területével Lengyelországgal egyenlő nagyságu. Népsűrűsége azonban kicsi, miután csak 3½ millió lakosa van. Talaja gazdasági megműveésre jórészt alkalmatlan. Vizterülete 44.000 km²-t foglal el, azonkívül lápos, mocsaras vidékei, valamint kopár, sziklás területei is nagy kiterjedésűek. Az ország területének legnagyobb része archaikus öskőzet, főleg gránit és gnaisz, amelyen azonban nem képződött a mállások folytán takaróréteg, mint a többi országokban, hanem csupasz sziklaként meredezik, vagy pedig a negyedkor hordalékaival, terméketlen morénával van fedve, amit csak helyel-közzel szakít meg termékeny agyagréteg. Ha mindehhez hozzávesszük még az északi tájak kedvezőtlen klimatikus viszonyait, a kemény teleket és szabálytalan csapadékokat, akkor természetesen fog tűnni az a körülmény, hogy nagyrészt tülevező erdőségekkel van borítva és hogy a művelés alá vett terület az ország kiterjedésének alig 6%-át teszi. A finn gazdasági élet ennél fogva jórészt az erdőkulturán nyugszik. A halászat, amely a belső tavak és partvidékek őslakosságának táplálkozásában valamikor nagy szerepet játszott, valamint játszik részben ma is, nemzetgazdasági szempontból alig bír jelentőséggel. A hegyek sok fáradságos, kitar-tós és lelkiismeretes kutatás dacára ércben szegényeknek látszanak. A finn nép szerint kénytelen talajából megélni, a földmivelésből és az erdőgazdaságból.

* Az 1928 június havában Budapesten tartott finn-magyar kongresszuson előadott tanulmány.

3. *A fejlődés kezdetei.* Finnország hosszú időn át, távol a fejlődés és forgalom országutjaitól, a „naturálgazdaság“ fokán maradt. A kiterjedt területek gyér lakossága vadászatból, halászatból élt, majd kísérletezett állattenyésztéssel és földműveléssel, amelyek azután évszázadokon át a nép főkeresetforrásaivá lettek. Sok egymásrakövetkező generáció kemény munkája a kedvezőtlen viszonyok ellenére is oly gazdasági életet fejlesztett ki, amely biztosította a gyér népesség életfenntartását, sőt tekintélyes kivitelt is lehetővé tett. Ugyanigy exportálta állattenyésztésének fölöslegét is. De a fő kiviteli cikkek mégis az erdőgazdaság köréből kerültek ki, deszkák, szálfák, terpentín, amiket saját hajóikon egész Spanyolországig szállítottak, míg hazatérőben sőt és más szükséges árucikket hoztak, amiket a kikötővárosok kereskedői tovább közvetítettek. A hajózást minden uton módon fejlesztették; vámkedvezményekkel a hazai hajók által behozott árukra, továbbá u. n. termelési bizonylatokkal a Cromvell-féle hajózási törvények mintájára. De a gyakori háborúk miatt a gazdasági élet alacsony nivón maradt, úgy, hogy a XIX. század közepéig a zárt házigazdálkodás fokán volt még a finn gazdasági élet. Csak a krími háború után következett be nagyobb lendület, míg végül azután új gazdasági irány jelei is hamarosan felűnnek.

4. *A lakosság megoszlása.* A múlt század második felében mind erősebben tért hódított az iparosodás, úgyhogy a kereskedelem és közlekedés mellett mindinkább fontos kereseti ággá lett. Egyidejűleg, a technika haladása folytán a mezőgazdaság is mindinkább industrializálódott s a fellendült közlekedés folyamánaként magas fejlettségre emelkedett, bár a mezőgazdasági termelés nem tudott lépést tartani az ipar gyors elő haladásával. E tekintetben a finn gazdasági élet képe hasonlít más országokéhoz. Az industrializálódás visszatükröződik részben a népesség eloszlásában is a városok s a vidék között. Van ugyan nagyszámu gyár és kereskedelmi üzem a vidéken is, épp úgy mint Svédországban, ahol az ipari üzemek $\frac{3}{4}$ része a vidéken összpontosult, ugyanigy Finnországban is a múltban s jelenben egyaránt. Mindamelllett a városi lakosság az utóbbi évtizedekben erősen megnövekedett. A múlt század közepén az össznépségségnek még csak 6.4%-át tette ki, a század fordulóján már 12.5%-ra rugott s ma 17%-ot tesz ki. A városi népesség szaporodása tehát ezen idő alatt a vidéki- nek ötszörösére emelkedett s az elővárosok és sűrűbb népességű települések lakosságát is ideszámítva, ez a fejlődési tendencia még jobban kidomborodnék. A kereseti ágak statisztikája szerint ugyan a mezőgazdaságot és mezőgazdasági mel- lékfoglalkozást üző népesség száma jelentékeny szaporulatot mutat, mindazáltal ez a gyarapodás, amely főleg az önálló foglalkozással nem bíró lakosságra vonatkozik s így szociális

szempontból kedvezőtlen fejlődést mutat, leginkább onnét származik, hogy olyanokat is a mezőgazdasági népességhez számítanak, akik egyébként egy-két hónapot gyári, kereskedelmi, főleg pedig faszállítási üzemekben keresik meg a kenyerüket. A gyáripari népesség száma félszázad alatt megnégyszereződött, 88 ezerből 357 ezerre szaporodott. Az 1920-iki népszámlálás alkalmával e szám 460 ezerre ment föl. Még inkább növekedett a kereskedelmi s közlekedési üzemben alkalmazottak száma. Ha e változások relatív jelentőségét százalékokban kifejeznők, akkor a mezőgazdasággal foglalkozók abszolút gyarapodásával szemben azoknak relatív csökkenését konstatálhatnók, az iparos lakosságnak viszont relatív gyarapodását is és pedig a kereskedelmi s közlekedési foglalkozásuaknak ez a relatív gyarapodása körülbelül egyforma.

Ha összehasonlítást teszünk a szomszédos svéd fejlődéssel, ott a mezőgazdasági népességnek relative nagy visszafejlődését látjuk, bár ott ez a visszafejlődés nincs összefüggésben az önálló foglalkozást üzők beolvadásával, mint nálunk. Dániában a fejlődés lassabban ment, de a mezőgazdasági népesség a háboru előtt ott sem haladta meg a lakosság egy harmadát. Németországban az indusztriálódás rohamosan tért hódított, a különböző kereseti ágak között azonban csak jelentéktelen eltolódások álltak elő. Angliában a szóbanforgó fejlődés meg'ehetős állandó maradt. Az utolsó három évtizedben a háboru előtt az ipari lakosság csak kevésbé szaporodott, bár így is a népességnek több mint felét foglalja magában, általában azonban a gyarapodás tempója itt lassabb, mint a fiatalabb indusztriális országokban. Hazánkban, miután a fejlődés még messze elmaradt, a következő évtizedekben valószínűleg az ipari népesség erős gyarapodására számíthatunk.

Statisztikai adataink a mezőgazdaságra nézve már régóta vannak: már a XVIII. században kötelesek voltak a kormányelnökök az országgyűlésen beszámolni az évi termés eredményeiről, sőt később még részletesebb adatok beküldését is követelték. Idők multán némi lényeges változtatásokat is eszközöltek ezen statisztikákban, úgyhogy eredményeit, főleg a primáradatok egyenlőtlenségére való tekintetből is csak nagy óvatossággal használhatjuk.

5. *A mezőgazdaság fejlődése.* Ami a megművelt terület nagyságát illeti, 1813-ban a szántóterület 1.5%-ot tett ki, a rétek és mezők 5.1%-át az összterületnek, a vizeket és sziklás területeket leszámítva. Egy félszázaddal később, 1864-ben a megfelelő számok 2.7% és 9.3%-ot tesznek ki, úgyhogy a szántóföldek és rétek majdnem megduplázódtak. A megművelt föld gyarapodása nagyobb volt, mint a mezőgazdasági vagy ipari népesség gyarapodása ugyanezen idő alatt. 1864—1910-ig a szántóföld több mint kétszeresére emelkedett, tehát sokkal

gyorsabb tempóban, mint a népesség megfelelő gyarapodása. Egyben azonban a természetes rétek kiterjedése körülbelül az eddiginek kétharmadára csökkent. Nyilvánvalóan a rétek egy nagy részét felszántották s a szántóföld kiterjedése emelkedett, egy részüket azonban elhanyagolták. A szántóföldek gyarapodása mindenestre jele a mezőgazdasági élet megerősödésének. A XIX. század kezdetén minden 100 lakosra jutott 42 ha szántóföld, míg a XX. század elején 57 ha. Az összművelés alá vett terület 313%-kal emelkedett. Svédországban e növekedés valamivel nagyobb volt, Németországban azonban ugyanezen időn belül tetemesen kisebb.

A szántóterület gyarapodásánál még világosabban tünteti fel a mezőgazdasági fejlődést az évi hozadék gyarapodása. A rozstermelés a múlt század közepe óta állandóan növekedett, bár nem egészen szabályosan. A 80-as évek végén elérte tetőfokát, azóta azonban állandóan csökkent, úgyhogy e korszak végén csak valamivel produkált többet, mint a kezdetén. Miután a lakosság ez idő alatt majdnem megduplázódott, a rozstermés e csökkenése annál szembeszökőbb. E jelenség magyarázata az, hogy a gabonabehozatal, mely azelőtt csak *Oroszországból* birt vámmentességgel, most minden országra kiterjed s a gabonaár általános csökkenése a világpiacon Finnországban is érezhető lett. Az árpatermelés kevésbé fontos. Fejlődése nagyjában egyezik a rozséval. Ezzel szemben nagyon emelkedett a zabtermelés. A világháború előtt az évi termés körülbelül ötszöröse volt az 50-es évekének. Növekvő tendenciát mutat a buzatermelés, va amint a burgonyáé is. Ha ezzel a svéd termelést egybevetjük, úgy be kell vallanunk, hogy ott a fejlődés sokkal szembetűnőbb, az ország minden industrializálódása ellenére.

Ami az állatállományt illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a XIX. század második fele óta több lovat tenyésztenek, mint annakelőtte, de a tenyésztés a lakosság növekvő számához képest csökkenő tendenciát mutat. 1865-ben 100 lakosra 142 ló esett, a század fordulóján csak 102 ló és 13 csikó, összesen tehát 115. 1913-ban már csak 92 ló, a csikókat nem számítva. A szarvasmarhaállomány gyarapodott. 1865-ben volt 670.000 tehén; 1913-ban 1.140.000, ami 70% gyarapodást jelent s így megfelel a lakosság megfelelő szaporodásának. Ha a szarvasmarhaállományban csak a teheneket vesszük számításba, úgy 1805-ben 100 lakosra 90 jutott, 1905-ben csak 71. Svédországban az állatállomány aránya a mezőgazdasági népességhez ugyanaz, mint nálunk.

Utalni kell arra, hogy a gazdasági produkció Finnországban az állam sok intézkedése dacára, minők a gazdasági iskolák fejlesztése, tanácsadás stb. nem tartott lépést a jelzett időben a népesség gyarapodásával. A háború folyamán a mi

legjelentősebb mezőgazdasági embereink egyike, *Rindell* professzor egy könyvet tett közzé országunk mezőgazdaságáról, amelyben azt bizonyítja, hogy átlagprodukciónk nagyon alacsony s hogy e téren Európa egyik legelmaradottabb országa vagyunk. Egyben utalt arra, hogy e rossz eredmény éppen nem kedvezőtlen geográfiai helyzetünk vagy rossz talajunk folyománya, hanem kizárólag a fejletlen mezőgazdaságé.

6. *Az iparosodás.* Más téren azonban a gazdasági fejlődés szép előrehaladást tett. Elsősorban áll ez az iparra. E helyt is meg kell jegyeznünk, hogy egyöntetű elvek alapján gyűjtött statisztikai adatok csak aránylag újabb időtől állnak rendelkezésünkre, bár statisztikai adataink meglehetősen multba nyulnak vissza. Egyöntetű áttekintés ennél fogva csupán rövidebb időszakra vonatkozólag áll módunkban. Ha a finn ipar újabb fejlődését figyeljük, úgy természetes kiinduláskép az 1856-ik esztendő adódik, amikor a krími háború befejeződött s a finn gazdasági élet élénkebb fejlődésnek indult. Csak ezen idő óta szólhatunk finn gyáriparról. Az ipari törvényeket kevésbé utóbb átalakították, amennyiben a céhkényszert enyhítették, majd meg is szüntették. Szabadabb keretekben azután nekiindúlhatott a gyáripari fejlődés. Az ipari üzemek száma emelkedett. Az ipari munkásoké gyarapodásnak indult, a produkció bruttóértéke megnövekedett. 1871—1875-ig ez átlag 41 millió akkori márkát, vagyis aranyfrankot tesz, míg 1887—1890-ig ennek háromszorosát. A világháborút megelőző évben pedig, egy negyedszázaddal később 550 millió márkára rugott. A gyármunkások száma 110.000-re volt tehető. Ami az egyes ipari ágakat illeti, erre vonatkozólag a következő főágakat kell megemlíteni. Elsősorban az ércipart, amely nemzetvédelmi szempontból fontos iparág. A hazai ércelégeltelensége dacára a kormány nagy erőfeszítéseket tett ennek az iparágaknak meghonosítására. A svéd időszakban körülbelül husz vasércművet nyitottak, amelyek részben hazai, részben svéd ércet dolgoztak fel. Svédországtól elszakadva a svéd érc behozatala nagyon megnehezült, amiért is a kormány nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy a finn kohókat hazai ércel lássa el. Az eredmények azonban nem voltak kielégítőek, úgyhogy ismét nagymennyiségű külföldi nyersanyagbehozatalra voltak utalva, amelyek a finn és orosz, másrészt pedig a svéd kormányok között hosszantartó tárgyalásokat eredményeztek. A hazai tengeri és mocsárérc hozadéka az évtizedek folyamán nagyon változott, néha magasra emelkedett, meghaladva a 75.000 tonnát, máskor viszont a hazai nyersanyag nagyon jelentéktelen szerepet játszott a vasércprodukciónban. Még változóbb a hazai ércbányák hozadéka. Néha 50 bánya is volt üzemben, de az eredmény silány volt, mert az érc csak kis vastartalommal bírtak. De azért produktív évekről is beszámol-

hatunk. A századforduló évében 30 millió kilogrammot meghaladt, de pár év múlva a vasércbányászat teljesen megszűnt Finnországban, a vasprodukciónak redukálták, kohó egyáltalán nem volt a XIX. század végén. A tengeri ércnek olvasztására épült kohók beszüntették üzemüket, a bányáércnek kohói pedig nem fizetődhettek ki, amikor az ércnek és nyersvas kivitele Svédországból szabaddá lett. A háború előtt Finnországban csak három kohó volt üzemben. A vastermelés 1897-ben érte el tetőfokát, amikor körülbelül 31 millió kg-ra rugott, később azonban némi ingadozás után a háború előtt már 9 milliónál kevesebbre csökkent.

Ugyanezen időben azonban a *nyersvasnak feldolgozása* nagyon nagy jelentőségre tett szert Finnországban. Előbb durvább, majd finomabb vasárak előállítására életképes iparrá nőtt ki magát. Így például a finn separatorok világhírré tettek szert. A háborúelőtti negyedszázad folyamán az ércöntödék és gépgyárak hozamértéke több mint háromszorosára rugott s a kéziüzemek produkciója is megnövekedett. Ez a fejlődés nyilvánvalóan összefüggésbe hozható azzal, hogy a metallindusztria, melynek gyártmányait mérsékelt vámtételekkel Oroszországba lehetett exportálni, az egész idő folyamán jelentős védővámokat élvezett, amiket később, 1886-ban a szabadkereskedelmi tendenciák uralma ellenére, jelentékenyen emeltek. Ilyen védővámok nélkül ezen iparágak kilátástalan versenyre lettek volna kényszerítve a sokkal erősebb lábon álló külföldi iparral szemben.

Textiliparunk is majdnem kizárólag külföldi nyersanyagból táplálkozott. A hazai gyapjú- és lentermelés csak kis bázisul szolgálhatott. A sok rendszabály dacára, mellyel kormány és országgyűlés, különösen a XVIII. század közepén ez iparágat fejleszteni igyekeztek, előhaladása csak lassu volt. A vállalkozási kedv azonban itt sem hiányzott. 1810—1842-ig 76 szövetgyárnak adtak privilégiumot, bár azoknak csak egy része helyeztetett üzembe. A munkások száma ezen új iparágakban meglehetősen kicsi volt, de a készítmények bruttóértéke az utolsó század végén jelentősen emelkedett, különösen a pamutszövetek és pamutfonalak készítése. A háborúelőtti negyedszázad folyamán a textilipar összgyártmányainak bruttóértéke nem egészen 20 millióról 81 millió márkára emelkedett évente. Ha meggondoljuk, hogy a vámtételek a textilárakra az egész vonalon meglehetősen magasak voltak s a kivitel Oroszországba jelentős vámkedvezményeket élvezett, úgy nem lehet kétség afeől, hogy a vámvédelem e fejlődésnek igen nagy hasznára volt.

Azon iparágak közül, amelyek különös állami pártfogásban részesülnek, még az *élelmi és élvezeti cikkek* gyártását említjük meg. A növekvő cukorfogyasztással a század vége

felé különösen fö'lendült a cukorfinomító üzem. A belföldi produktiót magas vámokkal védték s egy ideig a nyersanyagokra rótt vámok visszatérítésének rendszerét hozták be. 1911—1913-ig a cukorfinomítás körülbelül 35 millió kg-ot tett ki. A dohánygyártás is nagy kedvezményeket élvezett az állam részéről, miután már régóta jelentős gyárakat alapítottak és e téren is a nyersanyagra vonatkozó vámvisszatérítéssel igyekeztek fejleszteni. Különös lendületet vett a tárgyalt korszak vége felé a cigarettagyártás s nőtt jelenős kiviteli iparrá. 1887—1890-ig az átlagos évi termelés 100 milliót tett ki, míg 1911—1913-ig évi 1.600 millió darabra rugott. Az össztermelés értéke a kérdéses időben évi 5 millió márkáról 26 millióra szökött fel.

A többi iparágakra vonatkozólag megjegyzésre érdemes, hogy például a *bőrgyártás*, amely a múlt század közepén jó-részt kézművesek kezén volt, később igazi bőriparrá fejlődött s ezen a téren sok gyárat alapítottak, többek között egy igazi nagy üzemet Ouluban, Észak-Finnországban. A bőrkészítmények nivója is emelkedett, amikor röviddel a háboru előtt a cipőkészítményekre magasabb vámot vetettek ki, minek folytán a cipőgyárak üzeimeiket nagyobbitották. Jelentős lendületet vett az *üveg- és fayenceipar* is, mert volt exportja Oroszországba s fejlődését szintén védővám biztosította.

A legfontosabb szerepet a finn iparban természetesen a *fa- és papirgyártás* játssza, amely hazai nyersanyagot dolgoz föl és vizierőre támaszkodik. Ilykép Finnország természetes iparává lett. A fűrésziparban nagy fordulópon tot jelentett az 50-es évek vége, a gőzfűrész meghonosításának ideje. Miután a külfölddel való kereskedelmi összeköttetések a fűrésziparnak kedveztek, a fejlődés nagy lendületet vett. A fűrészmalmok száma több százra emelkedett, s ha a legtöbb kisüzem volt is, a munkások száma mégis meghaladta a 27.500-at, s az évi termelés nagysága 1913-ban majdnem 150 millió akkori márkát tett ki. Ezzel szemben a fa finomabb feldolgozása a butor- és furnirgyárakban nem mondható jelentősnek. De az utóbbi iparág mégis fejlődésnek indult, úgyhogy Finnország hamarosan elsőrendű furnirexportáló országgá lett.

A papirgyártás s a hozzá tartozó *cellulózeipar* is gyors fejlődésnek indult ezen időszak folyamán. Különösen a papiriparban alkalmazták mind nagyobb mértékben a vizierőt. Ezen iparág termelvényeinek értéke 1913-ban annyira emelkedett már, hogy 100 millió márkát is meghaladt.

Ezen iparágak minden állami védvám támogatás nélkül fejlődtek ki. A finomabb faárúk mindazáltal némi védelemben részesültek, amennyiben a durvább faárúkra kiviteli vámot vetettek. Sok más iparág is élvezte az állami segítséget, amely főleg abban állott, hogy a nyersanyagokat, gépeket, gabonát

vámmentesen importálhattak, amihez még a fentnevezett fontos produktumok számára kiviteli kedvezményeket léptettek életbe — főleg Oroszországba.

Az industrializálódás kifejlődését a háboru előtt nagyban elősegítette természetesen a *közlekedési eszközök* tökéletesbedése. Különösen említésreméltó a vasutvonalak kiépítése, amelyek mind az állam által eszközöltettek. A hazai hajózásnak különösen a faexport terén van nagy része. Nem kevésbé fontos tényezője volt a fejlődésnek a *hitelügy* organizációja. A múlt század második felében több privátbankot alapítottak Finnországban, amelyeknek segítségével az iparvállalatok a szükséges tőkéhez juthattak, ami különösen az iparnak nagy előnyére szolgált. A városokban s a vidéken takarékpénztárakat állítottak föl. Emellett a technikai oktatásnak is nagy része van a fejlődésben.

A világháboruelőtti gazdasági helyzet megítélése céljából álljon itt néhány adat a finn külkereskedelmre vonatkozólag. A behozatalban a gabona játszott a főszerepet. A behozatal mennyisége az évi terméstől függött. Miután a mezőgazdaság relative hanyatlott, a behozatal e téren általában növekvő tendenciát mutat s a jelen század első évtizedében körülbelül az összbehozatal $\frac{1}{4}$ részét teszi ki. Ez annál figyelemreméltóbb, amennyiben az összbevétel ez időben jelentékenyen növekedett s a behozatal egyidejűleg sokkal differenciáltabb lett, mint volt azelőtt. Az ország kivitele nagyon egyoldalú. Az egész idő folyamán a faáruk s finomabb faipari produktumok alkották a legfontosabb csoportot, amelyeknek pénzürtéke nagyobb volt, mint az összkivitel fele. A mezőgazdasági termékek közül csak a vaj képezett fontos kiviteli cikket — általában nagy reményeket fűztek e produktumhoz, de ha hozzávesszük még az állattenyésztés egyéb termelvényeit, mint húst és sajtot, úgy e cikkeknek összértéke nem érte el a háboruelőtti években az összkivitel 12%-át.

7. *A háboru s az azt követő idők.* A gazdasági élet vázolt kifejlődésében a világháborus átalakulások fontos változásokat hoztak létre. A háboru általános hatása az élelmiszerek és némely ipari termékek keresletére vonatkozólag épp oly ismeretes, mint azok a változások is, amelyek a valuta ingadozásait az egyes országokban követték. Itt csak arra utalunk, hogy Finnország az ő érmeügyét a 60-as években saját pénzvalutája alapján rendezte, 1877-ben pedig az aranyvalutát hozta be. E mellett az áltami bankintézet, a Finn Bank nagyon stabil bankjegyeit használták általános fizetési eszközök gyanánt, s a publikum szívesebben vette a bankjegyeket, mint az aranyat. Amikor a háboru folytán 1915 áprilisában a bankjegyek beváltását beszüntették, ezek megtartották mindennek dacára változatlanul teljes értéküket, miután biztosra vették, hogy a háboru befejeztével a bankjegyek beváltása ismét megindul. Amikor

pedig a háború hosszabbra nyúlt s az orosz rubel nagy mennyiségben tódult be Finnországba, akkor a Finn Bank állása gyengülni kezdett. Ehhez járultak még az 1918-as fölkelés s a hitel, amit a Bank ez évben a kormánynak nyújtott, úgyhogy a bankjegyek értéke az előbbi érték egy töredékére szálalt alá. Csak a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült a pénz értékét a háború után stabilizálni, előbb a gyakorlatban, azután törvényhozással is, bár csak kemény föltételek mellett, devalvációval. 1925 végén határozták el a márka aranyértékének csökkentését, úgyhogy a régi 1 a.-márka (=1 fr.) 7.66 uj, kisebb márkának felelt meg. Ez azt jelentette, hogy a tényleges pénzértéket hivatalosan is elismerték s az „értékek átértékelése“, amely évekig tartott, végül befejezéséhez ért. Mindez a takarékos emberek számára, akik pénzüket hitelintézetekben, adóslevelekben stb. helyezték el, nagy veszteségeket jelentett, de a termelők szempontjából, akiknek az érdekeit az állam mégis többre tartja, ezen intézkedés elkerülhetetlennek látszott. A pénzreformnak mindenesetre megvolt az az előnye, hogy a pénzérték az utolsó esztendőben stabil maradt. A Finn Bank jegyei, amelyeknek fedezetét illetőleg revideált határozatokat hoztak, úgy a belföldön, mint a külföldön teljes bízalomra tettek szert.

A másik fontos esemény a szóbanforgó idő folyamán abban állott, hogy a finn *külkereskedelem*, amely előbb nagyrészt Oroszországra volt beállítva, a politikai szétválás óta új utakat volt kénytelen keresni. A nehézségek dacára, amelyek új összeköttetések teremtését kísérték, mégis sikerült a finn exportcikkek számára piacokat biztosítani. Az illetékes kiviteli cégek erőfeszítésének köszönhető s főleg az erős gazdasági organizáció munkásságának eredménye, hogy a papir- és cellulózeipar új vevőkre talált Nyugat-Európában, sőt az észak-amerikai Egyesült Államokban, valamint Dél-Amerikában is. A kivitel az idegen államokkal kötött kereskedelmi szerződések által biztosítva van, s különösen a faárak a különböző országok ujjaépítési munkálatai folytán általános keresletnek örvendenek. E téren Finnország, melynek jelenlegi erdőtermése évi 44 millió köbméterre tehető, Európa első kiviteli országává nőheti ki magát. 1923-ban a faárak exportja 1 millió Standard tonnánál több volt; később még növekedett s az utolsó évben 1.3 millió St. t.-ra rugott. A finn ipar a háború utáni időkben teljes gőzzel dolgozott. Ha némely kivételtől eltekintünk, úgy nagy meglepődésünkre csak kevés munkáskonfliktusról számolhatunk be. *Munkanélküliség* következtében sem szenvedett annyit, mint más országok. Az ipari munkások száma, amely 1913-ban körülbelül 110.000 volt, 1926-ban már majdnem 150.000-re emelkedett s a termelés bruttóértéke a jelzett időben 750.000 millió akkori márkáról 11 milliárd mai márkára szökött fel, ami aranyértékben körülbelül a duplája a háborúelőtti termelésnek. Ha pedig az összehasonli-

tást a nagykereskedői árak és a megélhetési index alapján tesszük meg, úgy az emelkedő tendencia nem oly nagy ugyan, de még mindig elég jelentős. Ez a kedvező fejlődés főleg a fa- és papiripar nagy lendülete folytán következett be. 1926-ban a fűrészmalmok több mint 40 ezer munkást foglalkoztattak. Ugyanazon évben a fa- és papiripar termékei az összipar értékének majdnem 45%-át tették ki. Mindenek előtt ezek az iparágak a háboru után nagyüzemekké fejlődtek, amelyek technikailag a kor magaslatán állanak. Így például Európa legnagyobb papírgépje jelenleg Finnországban van. Ezen összefüggésben rámutathatunk egy nagy vállalatra, amelyet az állam is nagyon támogat, az ismert Immarta-vizesés ipari kihasználására. Ezen óriási erőforrás munkálatai a befejezés előtt állnak.

A *mezőgazdasági termékek* produkciója a háboruutáni időkben aránylag kedvező körülmények között történt, kivéve az 1923-ik esztendőt, amidőn a rossz időjárás miatt az évi termés rossz volt. Ami a régi fő keresetforrás kifejlődését illeti, úgy ez években különösen két különböző folyamatra kell felhívni figyelmünket. Először is, hogy a *birtokviszonyokban* az önálló kis földművesexisztenciák gyarapodása folytán jelentős változás következett be. Finnország ugyan mindig az önálló parasztok országa volt és épp ez a paraszti népesség alkotta századokon keresztül az állam szilárd gerincét, ámde az önálló birtok mellett a bérletek, különösen a kisbérlek, a „torpparit“-ok által bérbevett birtokok nagy jelentőséggel bírtak. Ezen népréteg védelmét, különösen amióta az ország demokratikus képviselőket nyert, gyökeres törvényhozásban biztosították, úgyhogy ezek a kisbérlek 1918-ban önállóak lettek, amennyiben megkapták a jogot, hogy bérletüket egy csekély kártérítés ellenében megválthatták. Ennek folytán az utolsó évtizedben 100.000 új, önálló kisbirtokot nyertünk, majdnem annyit, amennyit az önálló birtokok száma azelőtt összesen kitett. Ezek az új birtokosok nagy szorgalommal láttak neki gazdaságuk nivójának emeléséhez, gazdasági épületeik és lakóházaik kijavításához. Emellett nagy haszonnal járt a szövetkezeti organizáció hitelszerző, állati produktumokat feldolgozó, értékesítő vagy beszerzési munkája. A második nagy föllendítő tényező a védvám-törvényhozás kiterjesztése mezőgazdasági termelés produktumaira. Az új vámtarifa behozatala óta (1919) úgy a rozs, mint egyéb termények vámvédelmet élveznek a baloldali pártok minden ellenállása dacára. Kétségtelenül e védvámoknak köszönhetjük, hogy a finn mezőgazdaság sokkal jobban elláthatja a népesség gabonaszükségletét most, mint a háboru-előtti években. A háboru előtt, amikor mindenekelőtt az állattenyésztést és tehenészetet akarták fejleszteni, a gabonatermelés csak tengődött s a hazai rozstermelés alig tette ki a szükséglet felét, úgyhogy nagyjából külföldről voltunk kénytele-

nek behozni, míg ezzel szemben az utolsó évek folyamán a rozsbehozatal a szükségletnek alig egy harmadát teszi ki.

A finn külkereskedelem egyébként is oly irányban fejlődött, hogy a fogyasztási javak behozatala viszonylag kevesbedett s a termelési cikkek behozatala ezzel egyidejűleg emelkedett; az utóbbiak a behozatal 53%-át tették ki.

A *kereskedelmi mérleg* a régebbihez képest kedvezőbb lett és 1922-ben a kivitel, amelyet az egész multszázad folyamán csaknem mindig túlszárnyalt a bevitel, most azzal szemben nagy többletet mutatott. A későbbi években is többször előfordult aktív kereskedelmi mérleg. Így alakulhatott ki azután eléggé kedvezően a *fizetési mérleg* is, jöllehet az ipar és mezőgazdaság támogatására külföldi termelési eszközökbe nagy tőkéket fektettek be. Az utóbbi évek némelyikében aktív volt fizetési mérlegünk is. A tőkehiány a pénzpiacon a háboru után ennek következtében alábbhagyott. A privátbankok külföldi tartozásait letörlesztették s a hazai bankok követelése a külföldön túlhaladta az utóbbi időben azok tartozásait. A privátbankok tevékenysége is ugyanez irányba mutat. A tőkeképződés viszonylag elég erős. A tulajdonképpen betétek a közönség részéről a mult évben 638 millió márkára rugtak s egyes más pénzintézeteknél, mint pl. a takarékpénztárak, eltekintve a részvények s kötvényekben elhelyezett tőkéktől, körülbelül 300 millió márka van elhelyezve. A kamatláb csökkentése az utolsó esztendő folyamán a Finn Bankban 6%-ra, szintén örvendetes jel.

8. *A finn államháztartás.* Ugyanezen kedvező kép, amelyet a gazdasági élet egész területén láttunk, tárul elénk az államháztartásban is. Bár a háboru előtt is meglehetősen jó alapon nyugodott a pénzügy Finnországban, az állami bevételek elegendők voltak a kiadásokra és kölcsönöket csak produktív beruházások, vasut és csatornaépítés céljából kellett igénybe venni. Az államhitel oly erős lábon állott, hogy a mult század végén államkölcsönt Finnországban csak 3.5%, sőt csak 3%-kal, kis tőkerabattal tudtak elhelyezni. Az adózási rendszer azonban meglehetősen elavult volt. Az államháztartás kezdetének idején körülbelül száz év előtt a fő jövedelmi forrás a földadóból állott, amely az összes adóknak $\frac{7}{8}$ részét tette ki. Később ez vesztett jelentőségéből, amennyiben változatlan maradt, míg a külkereskedelem gyarapodásával a vámjövedelmek tekintélyes összegre emelkedtek. A századforduló idején már az összes állami nettóbevételek felét tették ki. Modern értelmében vett jövedelmi- és vagyonadó nem volt, csupán mint a községek bevételi forrása birtó jövedelmi adó nagy jelentőséggel. Miután Finnország önálló lett, szükségessé vált a pénzügyek reformálásakor a modern progresszív jövedelmi- és vagyonadó bevezetése, ami 1920-ban történt meg. Amidőn azonban a pénz értéke gyorsan süllyedni kezdett, az adózási

skálában már négy év múlva lényeges változtatásokat kellett eszközölni s még később is változtatni kellett az adótörvényen egyetmást. Ezen adók pénzügyi jelentősége meglehetősen nagy, amennyiben az utolsó évben 480 millió márkát tett ki, de az adóteher a progresszív skála miatt különösen a nagyvállalatok számára nagyon nyomasztónak bizonyult. A vámjövedelmek az állami bevételeknek még ma is legnagyobb hányadát teszik. Az utolsó években a beviteli vámok meghaladták az 1 milliárd márkát, de nagy terhet jelentettek a szükséges élvezeti cikkek, minő a kávé és dohány, valamint cukor szempontjából. Ezen vámok védelme alatt fejlődött ki Finnországban az utolsó években hazai cukorrépatermelés és nyerscukorprodukcio. A fogyasztási cikkek megadóztatása a háboru után a dohányra, gyufára és édességekre kivetett fogyasztási adók által történt. Az állam évi bevételeinek nagy része a vasutaknak, állami birtokoknak, különösen pedig az erdőségeknek jövedelméből ered. Az állami erdészettel kapcsolatban fejlődött ki egy nagyarányú állami fűrészipar. Az állam jövedelmei, amelyek ma egészében körülbelül 4 milliárd márkára, azaz 520 millió aranyfrankon felül rugnak, körülbelül elegendők a kiadások fedezésére, sőt több esztendőben nagy, eddig mindent belészámítva körülbelül 1 milliárdnyi többletet tettek ki. Később valamivel csökkentek. Állami kölesönöket az utóbbi években csak produktív beruházások céljából vettek föl. Az összadósságok mintegy 4 milliárd mai márkát tesznek ki, tehát nem érik el az államvasutak 5 milliárdot tevő értékét, nem is szólva az állam nagyértékű birtokairól és erdőségeiről, amelyek sok milliárdot reprezentálnak. Ugy abszolúte, mint a népesség számához képest relative a finn államadósság jelentékenyen kisebb, mint a többi északi országokban. A kedvező körülményeket mérlegelve, amelyek alapján az utóbbi időkben külföldi kölesönökhöz jutottunk (többek közt az Egyesült Államokban és Angliában), államunk finaciális helyzetét a hozzáértők teljesen szilárdnak mondják.

9. *Befejezés.* A finn gazdasági élet, amint ezt a fentebbiekből is láthatjuk, a háboru után gyors fejlődésnek indult s a finn nép a nagy kulturnemzetekhez gazdasági szempontból jóval közelebb jutott. Emez öröndetes ténynek több okát sorolhatjuk föl. Az utóbbi évek folyamán azon áruk, amelyeket országunk produkál, jó piacra találtak s mi mindent megtettünk, hogy e lehetőségeket hasznunkra fordítsuk. Csupán itt-ott talán tulsok erdőt vágunk ki. Szakadatlan erőfeszítéseket tettünk mezőgazdaságban és iparban, míg ezzel szemben nagyobb mérvű zavaró momentumot alig tudnánk megemlíteni. E szempontból a háboru utáni Finnország meglehetősen szerencsés helyzetben van. Az állam mindenekelőtt a kisbirtokos parasztosztályt támogatta s e téren szép eredményeket ért el. A gazdasági viszonyok ily körülmények között gyorsan erősöd-

tek. A különböző előmozdító tényezők sorában megemlíthetjük, hogy magasan északra oly területen, amelyet más népek túl kedvezőtlennek tartanának, a finnek szivós munkával s nagy nélkülözések között jelentős materiális kulturát hoztak létre, amely a modern gazdasági élet nem egy ágát öleli magába s népünknek nemcsak megfelelő életbiztosítékot nyújt, hanem részben még jólétet is biztosít. Utalnunk kell arra, hogy ez a jólét nem egypár emberből álló kis körre szorítkozik, hanem a nagy néptömegekben is mindjobban érvényre jut mindinkább magasabbrendű életformákban. Ez az utóbbi években szembetűnően is nyilvánvalóvá lett például a lakáviszonyok javulásában. Különösen a fővárosban indult meg nagyon élénk építkezés, főleg új lakásépítő társaságok alapítása folytán. Munkáslakások építése sem maradt el. Sok más momentum is jelzi ezenkívül a gazdasági viszonyok kialakulását és minden remény megvan arra, hogy a szellemi kultúra fölvirágzásához szükséges materiális alap a mi északi országunkban is már elég erős.

Helsinki.

Dr. Harmaja Leó.

A valutapolitika aktuális kérdései.*

Azokat a valutapolitikai kérdéseket, melyek ma úgy a szakirodalmat, mint a közvéleményt nagy mértékben érdeklik, foglalkoztatják, én elsősorban a jegybank szémszögéből nézem és előadásomban éppen azért néhány oly kérdéssel kívánok foglalkozni, melyek a jegybankból figyelhetők meg leginkább, melyek a jegybankok tevékenységét befolyásolják, illetőleg amelyekre a jegybankok munkája kihatással van.

Nem speciálisan magyar, hanem nemzetközi kérdések ezek, mert más országokban többé-kevésbé éppen úgy előfordulnak, mint minálunk és mert jelentőségük akkor domborodik ki legjobban, ha nemzetközi viszonylatba állítjuk be őket.

Mint minden pénzügyi és közgazdasági kérdés, úgy a valutapolitika kérdései is praktikus vagy teoretikus oldalukról foghatók meg. Az az érzésem, hogy ha valakit jó sorsa egy oly munkakörbe állított, ahol elvonulnak a gazdasági történések jelenségei, ahol az élet minden mozzanata nyomot hagy, ahonnan messze ellátni, hosszú éveken át tett megfigyeléseiből szerzett tapasztalataiból kell észleleteit levezetnie. A professzor uraké az elmélet, mi az élet lüktetését érezzük. Ezért mai előadásomban gyakorlati oldalukról fogom a felvett témákat megvilágítani.

Természetesen minden elmélettől elzárkózni nem lehet, hisz az elmélet maga ezekben a kérdésekben legtöbb esetben a dolgok filozófiáját jelenti és benső szükséglet az, hogy ha az elvégzett munka után rövid pihenők állnak be, úgy az ember medítál a látott dolgok felett, az átélt jelenségeket újra elvonultatja szeme előtt és keresi a megértést és összehasonlítást azokkal a filozófiai, elméleti megállapításokkal, melyeket a szakirodalom kiváló munkásainak könyveiből merit.

A valutapolitika főcéljának mi természetesen azt a Magyar Nemzeti Bank alapszabályaiban is kifejezésre jutó megállapítást tekintjük, mely szerint a bank köteles minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodni arról, hogy a bankjegyek érccel való beváltásának törvényes szabályozásáig jegyveinek az az értéke, mely az aranyvalutás vagy értékálló valutával bíró országokra szóló váltók árfolyamában jut kifejezésre, állandó maradjon.

* A Magyar Közgazdasági Társaság f. é. november 8-iki ülésén tartott előadás.

Ha rámutatok arra, hogy Irving Fisher, Mac Kenna, Keynes az árnívó stabilizálását tekintik a valutapolitika céljának és ha még megemlítem azt a törvénytervezetet, mely az Egyesült-Államokban Strong képviselő ösztönzésére előzetes megbeszélés tárgyát képezi és mely szerint a jegybank szisztéma minden eszközét elsősorban arra kell használni, hogy az árnívó stabilizáltassék, teszem ezt csak azért, mert rá akarok mutatni arra, hogy a világháború utáni időkben nemcsak a pénzforgalom maga borult fel teljesen, hanem az átélt rendkívüli idők eredményeképpen, különösen pedig az aranyérték nagy ingadozásának következtében a régi dogmákkal szemben a manipulált valuta melletti vita mily hevessé fokozódott.

Annak a csodálatosan szép küzdelemnek, melynek magam is szerény harcosa vagyok, — hogy feladatainak megoldására minden pillanatban kellőképpen vértezett legyen — a gazdasági élet minden mozzanatáról, változásáról a legprecízebb információk felett kell rendelkeznie.

A jegybankok levelek, telefonjelentések, sürgönyök, helyzetjelentések, üzleti propozíciók útján állandó adatközléseket kapnak. Annak dokumentálására, hogy a beérkezett információk némelyike a maga izgalmas megállapítását mily szubjektív erővel adja át üzletbarátjának, és annak illusztrálására, hogy a gazdasági élet küzdelmeinek hullámai még távolról sem akarnak elsimulni, legyen szabad egy előkelő bankár jelentéséből egy részt felolvasnom. Nem követek el indiszkréciót ezzel, mert hisz a vonatkozó jelentés nyomtatásban került hozzám; hangja feltétlenül érdekes, kétségtelenül szubjektív és valahogy emlékeztet a régi harctéri jelentésekre. A New-Yorkban, ahogy mondani szokták: „ezidőszertint dúló spekulációról“ a következőképpen emlékezik meg a mondott jelentés:

„Amerikában egy idő óta áll a harc. Az egyik oldalon néhány multimilliomos, a másik oldalon a Federal Reserve Bank. Ezek a multimilliomos pénzemberek már jó idő óta a hosszmozgalom előidézői. Ők uralkodnak az egész piac felett és oly nagyok az üzleti lehetőségeik, hogy még nem látják elérkezettnek azt a pillanatot, melyben frontot kellene változtatniok. Felfogásukkal szemben a Federal Reserve Bankok megkísérelték, hogy a fennálló optimizmus elé gátat vessenek azzal, hogy pénzszüket idézzenek elő, a spekulatív célokra adott hitelek megszorításával. Az arany kiözlése az Egyesült-Államokból alátámasztotta és segítette a Reserve Bankok törekvéseit és ezzel bizonyos mértékű pénzszüke lépett életbe. Ez az irányzat azonban nem felelt meg a nagytőkések óhajának és így nem gondoltak arra, hogy a piacról visszahúzódnának, ellenkezőleg újabb hosszmozgalmat teremtettek, hogy megmutassák, hogy a hatalom még mindig az ő

kezükben van. Győztek, — és a Federal Reserve Bankok előbbi politikájukat módosítani voltak kénytelenek, oly módon, hogy államkötvények vásárlása útján pénzt dobtak a piacra, mert attól tartottak, hogy az őszi magas kamattételek ártani fognak a mezőgazdaságnak és kereskedelemnek. A nagyközönség pedig, mivel azt tapasztalta, hogy még mindig tanácsos a nagyurak példáját követni, újabb értékpapir-engagement-okat vállalt; az árfolyamok tehát napról-napra emelkednek.“

A legnagyobb fontossággal bírnak mindenesetre azok a sürgönyök, amelyek nem tartalmaznak mást, mint számokat, helyesebben árfolyamokat, melyek előre megállapított sorrendben követik egymást. Mi gyakorlati emberek úgy tekintjük ezeket a számokat — és nem szükséges ehhez különösebb emlékező tehetség — mint évek óta megfigyelt élővonalak pontjait.

A dollár, az angol font, a márka árfolyamvonala mozog előttünk, mint valamely szövőszék fonalai és a gazdasági élet, a gazdasági helyzet gobelin-je az, mely szemünk láttára szövődik. A vonalak olykor-olykor cikáznak, jeléül annak, hogy valami rendkívüli politikai vagy gazdasági esemény történik. Volt idő, mikor szubjektív fájdalommal figyeltük az egyik vonalat, a korona időges hullámlását, majd leszakadását. Ma, hála Istennek, túl minden bajon, a műértő érdeklődése az, mely e kép szemléleténél a leginkább eltölt bennünket. A márka árfolyama visszaesett, a dollárért még ezelőtt néhány nappal 4.19½ márkát fizettek, ma 4.20 márkán áll, jeléül annak, hogy a külföld rövidlejárata kölcsönei, melyeket márka ellenében adnak el, az utolsó napokban nem érkeztek oly nagy tételekben, mint egy hét előtt, vagy pedig hogy az exportvaluta eladásánál kis fennakadás állott be. A dinár és leu árfolyama ma nem érdekel minket, ezek merevek, a svájci frankhoz viszonyítottan mesterségesen tartják őket egy fix reláción. Néhány hét előtt a dán korona időgesen kilengett és ebből azt tudtuk meg, hogy Dánia egyik legnagyobb bankjának régóta süttogott nehézségei akut veszedelemmé romlottak; de a dán vonal kisimult, a bajba jutott bank szanálását elrendelték.

Legjobban az angol font árfolyammozgását figyeljük, mely ma nemcsak Anglia, de egész Európa és az Észak-Amerikai Egyesült-Államok izgalmas érdeklődésének homlokterében áll. Az angol font árfolyama az aranykiviteli pont közelébe férközött. Az angol font aranyparitása 4.8665 dollár, azaz egy angol aranyfont 4.8665 aranydollárral egyenlő. Az angol font árfolyama 4:8490-n áll; ha ez az árfolyamesés elmélyül, úgy az arany nagvmérvű kiáramlása Amerika felé újra megindul. És ezzel vitássá lesznek azok az előnyök,

melyek az utolsó évben az aranykészletek Európa javára előállott emelkedéséből adódtak. Ezzel elértünk a valutapolitika egyik nagyvon érdekese kérdéséhez, a valutáris célokra szolgáló aranykészletek elosztásának problémájához.

Az aranykészletek arányosabb elosztása a következő szempontokból bir rendkívüli jelentőséggel. Vannak országok, amelyek aranykészlete a fizetőeszköz-forgalom, valamint a fizetőeszköz-forgalomra vonatkozó fedezeti előírások alapján mutatkozó szükséglethez viszonyítva, kissé szűken van megszabva.

Az aranykészletek arányosabb megoszlása esetén ezeknek az országoknak jegybankjai nagyobb mozgási lehetőséghez jutnak és így kevésbbé fog fennforogni az a veszély, hogy egyes jegybankok aranykészletük túlalacsony volta miatt kénytelenek fizetőeszköz-forgalmukat korlátozni, avagy nem képesek azt olyan mértékben fokozni, mint amilyen mértékben azt a gazdasági élet szükséglete indokoltá tenné.

Másfelől egyes országok, különösen az Egyesült-Államok túl nagy aranykészlete azt a veszélyt rejti magában, hogy bizonyos politikai befolyások érvényesülése esetén a túl nagy aranykészlet alapján a fizetőeszköz-forgalom a gazdasági élet szükséglete által indokolt mértéken túl emelkedhetik. Ez nemcsak az illető országra nézve jelentene veszélyt, hanem az ilyen módon esetleg bekövetkező infláció ama szoros kapcsolatnál fogva, amely aranyvaluta esetén az aranyvalutájú országok árszinvonala között fennáll az összes többi aranyvalutájú országokban is éreztetné hatását. Hogy az arany árára, mondjuk vásárló erejére, nemcsak annak mennyisége, hanem magának az arannak elosztása is nagy fontossággal bir, kiviláglik abból a tényből, hogy az aranydollar vásárló erejének 33%-kal való csökkenése akkor állott elő, amikor világ aranykészletének legnagyobb része, különösen pedig az ujonnan termelt arany az Egyesült-Államokba özönlött. A mondott közgazdasági szempontokon kívül természetesen jelentőséggel bir az aranykészletek megoszlása politikai és tömegpszichológiai szempontból is. Valutapolitikai szempontból a tömegeknek az aranyban való hitével mindenesetre számolni kell.

A világ monetáris célokra szolgáló aranykészleteinek a fontosabb országok között való megoszlását az alábbi táblázat mutatja, amelynek adatai a *Wirtschaft und Statistik* 1928 júliusi első füzetéből (VIII. évf. 13. szám.) vették át.

A világ monetaris célokra szolgáló aranykészletei:

(Millió dollárban.)

	1924 végén	1925 végén	1926 végén	1927 végén	1928 jun. 30.
Európa	3.164,2	3.243,1	3.599,6	3.788,2	4.303,5
Ebből					
Németország	194,9	303,3	451,7	459,6	511,8
Anglia	756,8	703,3	734,9	741,2	838,0
Franciaország	709,8	710,4	740,5	799,0	1.133,2
Ausztria	1,5				16,4
Csehszlovákia	27,0				29,9
Magyarország	7,1				34,3
Amerikai Egyesült- Államok	4.597,3	4.397,3	4.489,9	4.374,2	4.096,2
Tengerentuli Álla- mok az Amerikai Egyesült-Államok kivételével	2.516,1	2.627,5	2.620,9	2.715,7	2.776,1
A világ monetaris célokra szolgáló összaranykészlete	10.277,7	10.268,0	10.710,5	10.878,2	11.176,0

Miként a fenti táblázatból kitűnik, 1924 végén a világ összaranykészletének 44.7%-a volt az Egyesült-Államokban. 1928 június végén ellenben csak 36.7%-a. Az aranykészletek arányosabb eloszlásának folyamata erősebb tempóban akkor indul meg, mikor az Észak-Amerikai Egyesült-Államokban a kamatlábat 1927 augusztus 5-én 4%-ról 3½%-ra leszállították. Emlékeznünk arra, hogy akkor mindenki az angol bankráta emelésével számolt és ezzel szemben röviddel a Strong-Normann találkozás után a Federal Reserve Bankok szállították le a kamatlábat. A magasabb kamatoztatást kereső amerikai tőkék hosszú és rövid lejáratú kölcsönök formájában megindultak Európa felé és a szaldók végkiegyenlítésére Amerika aránytartalékainak igénybevétele vált szükségessé. Hogy ez az elhatározás mily tudatos volt, azt Roy. A. Young, a Federal Reserve Bank kormányzója fejtette ki nemrég Philadelphiában. Szerinte az aranyleadás szükséges volt, nemcsak az átvevők és haszonélvezők szempontjából, tehát nemcsak azon államok szempontjából, amelyek ezzel valutájukat többnyire újjá építették, nemcsak azoknak az európai jegybankoknak szempontjából, amelyek effektív aranyfedezetet szereztek be és ezzel megerősödhettek, hanem az Egyesült-Államok szempontjából is, mert az Egyesült-Államok külkereskedelme az aranykiáramlás következtében mentesült attól a rizikótól, mely külföldi vásárlóinak ingadozó valutájában és ezzel kapcsolatban a külföldi vásárló országok bizony-

talan viszonyaiban rejlett. Az amerikai Federal Reserve Bankok ezzel tehát nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi szempontból is a legmegfelelőbb aranypolitikát folytatták. Nem bizonyos a Federal Reserve Bank kormányzója szerint, hogy az elmúlt esztendőben eladott $\frac{1}{2}$ milliárd dollár értékű arannyal az arany új eloszlása befejeződött-e. Az Egyesült-Államok összaranytartaléka ezidőszereint 1 milliárd dollárral haladja meg a törvényesen előírt összeget, ami lehetővé teszi további aranymennységek kivitelét.

Az aranynak Amerikába való újabb beáramlása ebben a pillanatban veszélyes azért is, mert az amerikai tőzsde-spekuláció, melynek letörésére vállalkoztak a Federal Reserve Bankok, újra lobbót vetne, annak a már említett pszichológiai hatásnak eredményeképpen, hogy az arany útja újra Amerika felé vezet. A Bank of England azon a napon, amelyen meggyőződnek arról, hogy a londoni piacra kerülő új aranytermelés újra feltartóztatlanul Amerikába vándorol, kénytelen volna a kamatlábat felemelni, ami Angliában az erősen emelkedő munkanélküliség, a szén és egyéb iparágak nehéz helyzetének problémáját újra elsötétítené. De az angol bankráta-emelés hatással lenne az egész európai kamatszintre és közvetve az európai tőzsdék összességére is.

Tudjuk mindannyian, hogy Amerika a háboru előtt még adósa volt Európának. A háboru után bekövetkezett konjunktúra eredményeképpen — mert konjunkturát jelentett az a hosszú idő, amikor a forradalmi lázzal és inflációkkal küzdő Európa se termelését, se iparát nem tudta megfelelőképpen rekonstruálni, — hallatlan gazdagságra tett szert és ezzel a lerongyolódott Európa hitelezőjévé lett. De amilyen csodálatosan értékes és megértő a Federal Reserve Bankoknak az európai bankokkal való kooperálása, épp annyira idegenül hatott az utolsó hónapoknak az a tapasztalata, hogy a hitelező amerikai bankok egyrészében nem volt megtalálható a hitelező régi mentalitása, mikor idegesen, gyorsan vonta vissza rövid lejáratú kölcsöneit, hogy az Amerikában feléledt konjunkturális lehetőséget kihasználja. Hiányzik az a szentimentalizmus, amely békében a hitelező és adós között oly gyakran jelen volt.

Az a körülmény, hogy a hirtelen visszavont amerikai rövid lejáratú kölcsönök részleges pótlása Franciaországból történt, ahonnan a német D. bankok rövid hónapok alatt 2 milliárd frank értékű devizát (78 millió dollárt) kaptak kölcsön és hogy az Anglia által folyósított rövid lejáratú kölcsöntételek összege nemcsak hogy nem ment vissza, hanem emelkedett is, azt látszanak bizonyítani, hogy Európa az utolsó esztendőknél ezt az eredményét nem akarja vitássá tenni.

A gazdasági életnek a háboru utáni fokenkénti újjáéledése szükségessé tette a meglevő jegybankok rekonstrukció-

ját, illetve új jegybankok felállítását. A jegybankok érfedezeti alapelveinek megállapításánál súlyos nehézséget okozott az a körülmény, hogy az egyes országok gazdasági követelményeihez viszonyítottan az arany nagyon egyenlőtlenül van elosztva. Az 1922-ik évi gènevai konferencián a valutaügyek tanulmányozására kiküldött szakértő-bizottság ezzel foglalkozva, a 9-ik rezolúcióban kimondotta, hogy szükséges egy oly nemzetközi egyezmény megkötése, melynek célja volna az arany utáni keresletet centralizálni és ily módon az arany vásárló ereje nagy ingadozásait megakadályozni. Mert ily természetű ingadozások ezen intézkedés nélkül, a különböző országoknak érckészlet szerzésére irányuló egyidejű és egymással rivalizáló törekvései folytán könnyen bekövetkezhetnének.

Az arannyal való takarékos bánásmód elérhetése végett a konferencia arany deviza-valuta rendszer, gold-exchange-standard elfogadását ajánlja.

Az arany deviza-valuta körül az elméleti közgazdászok sokat vitatkoznak, hisz sokan ebben látják az arany standard és a jószágárakat stabilizáló manipulált valuták közötti átmenetet, mert végeredményben szerintük ez a rendszer papirvalutákra vezethet, ahol az egyes országok közötti váltóárfolyamot *à la longue* az árszinvonalak közti viszony, az u. n. vevőparitás határozza meg. Az a valutapolitikai fatalizmus, melyet annyira kritizálnak és amely bennem teljességgel megvan és a régi dogmákhoz való hűséget jelenti, nem engedi, hogy más-kép, mint gyakorlati oldaláról nézzem ezt a problémát is.

Szerény véleményem szerint az arany deviza valuta rendszer mellett — a szándékosságot teljesen kikapcsolva — oly üzletesetek történhetnek, melyek a kibocsátott bankjegyek fedezetét bizonyos fokig illuzóriussá tehetik. Ha a jegybankok valamelyike saját jegyeiért egy külföldi jegybanknál devizát vásárol — a birtokába jutott külföldi deviza ellenében, mely érckészletébe beszámítható, 100%-os fedezettel bankjegyet adott ki és ezzel a vétellel kibocsátott összjegyeinek fedezeti arányát megjavította.

Külön helyzet állhat elő azzal is, ha egy jegybank rövid lejáratu devizát ad kölcsön egy külföldi banknak és a külföldi bank azt egy, a jegybank országában levő bankösszeköttetéséhez továbbítja, mely azt azután magának az eredetileg kikölcsönző jegybanknak adja el. Ezt a manipulációt *x*-szer meg lehet ismételni, ami végeredményben azt eredményezi, hogy a jegybank fedezetlenül adott kölcsönt hazájabeli bankoknak.

Kétségtelen azonban, hogy a deviza-valuták ellen felhozott aggályok majdnem teljességükben eloszlathatók akkor, ha a külföldi könyvkövetelések helyett tényleges devizák, azaz külföldi fizetőeszközökről szóló áruüzletből eredő váltók képezik a fedezet alapját.

Annak idején Európában az Osztrák-Magyar Bank je-

gyei 40% erejéig arannyal és törvényes ércpénzzel voltak fedezendők; a külföldi aranyváltókat csak 60 millió korona erejéig lehetett az érckészletbe beszámítani. Az Osztrák-Magyar Bank nem lévén készfizető bank, — mert az a kötelessége, hogy jegyeiért aranyat adjon, fel volt függesztve, — devizavételek és eladások által stabilizálta a koronát oly módon, hogy annak viszonya a fonthoz, frankhoz, tehát az aranyvalutákhoz nem tért el a paritástól nagyobb mértékben. És az Osztrák-Magyar Bank mégis a legklasszikusabb jegybankok egyike volt.

Azóta sokat változott a világ és hogy ha a gold exchange-valuta ellen aggályokat hangoztatnak, ez elsősorban azért történik, mert a felsorolt hibák a tőkepusztulásokra való tekintettel különösen kirívók. De az aggályokat eloszlató ellenérv is mindigárt adva van, ha azokra a nehézségekre gondolunk, amelyek éppen az aranyelosztásban való aránytalanságokból erednek, valamint azokra a következményekre, amelyek az arany hirtelen felvásárlásából keletkezhetnek, továbbá ha figyelembe vesszük azt, hogy itt végeredményben csak átmeneti intézkedésről van szó.

A mai jegybankok között felépítettségük, alapszabályaik, törekvéseik tekintetében még elég nagyok az eltérések. A jegybankok politikáját ez a körülmény, — ha kis mértékben is, — befolyásolhatja, mert ezzel az egyes devizák között mégis csak bizonyos kvalitatív különbségek vannak, melyek elsősorban a stabilizálásokra vonatkozó előírásokból adódnak.

Ha végignézzük az európai jegybankokon, azt látjuk, hogy azok egy részénél még se jogi, se tényleges stabilizáció nincs. Mert nem nevezhetjük de facto stabilizációnak azt, ha egyes devizák árfolyama a svájci frankhoz viszonyítottnál változatlanul áll ugyan, de oly előírások eredményeképpen, amelyek a devizakereskedelmet korlátozó intézkedések között ezideig legalább is páratlanul állanak.

Ha a de jure stabilizált valutájú jegybankokat átnézzük, meg kell állapítanunk, hogy abszolút ideális állapot, csak az Egyesült Államokban van meg. A Federal Reserve Bankok abszolút készfizetők. Az arany kivitelét, behozatalát, az aranyveretést semmi sem gátolja és kívánságra a legkisebb bankjegyért is aranyat adnak.

Angliában és Franciaországban aranyrud valuta van. Ezekben az országokban nincs szabad aranyverés és Angliában csak 400 uncián felüli arany mennyiségnek megfelelő bankjegytétel, míg Franciaországban az ennek körülbelül megfelelő 215.000 franknál nagyobb bankjegymennyiség cseréltetik át rudaranyra. A folyó év júniusában alkotott új francia törvény szerint a bankjegyek becserélése a Banque de France választása szerint törvényes fizetőeszközt képező aranyérmékkel vagy rudarannyal történhetik.

A harmadik kategóriába tartoznak azok a bankok, melyeknél a stabilizáció *de jure* és *de facto* meg van ugyan, de alapszabályaik úgy szólnak, hogy bankjegyeik ellenében vagy aranyat vagy devizát kell adniok. Természetes, hogy a mai viszonyok mellett ezek a jegybankok kívánságra *devizák* elen váltják be bankjegyeiket. A mi alapszabályainknak már említett az a rendelkezése, hogy a bank köteles valutánknak az értékálló külföldi valutákkal szemben való stabilitását fenntartani, lényegileg a bank devizaeladási és egyuttal devizavásárlási kötelezettségét jelenti.

A csak *de facto* stabilizált valuták közül a dinár, a leu és a leva ezidőszert a svájci frankhoz vannak stabilizálva. A cseh koronát a cseh nemzeti bank a dollárhoz viszonyítottan mereven stabilizálta azzal, hogy kimondotta, hogy 33.75 cseh korona egyenlő egy dollárral.

Kihatással van a jegybankok devizapolitikájára az a mód, ahogy az egyes jegybankok a piacon, a tőzsdén devizaüzletekre reagálnak.

Érdekes megfigyelni azt, hogy a stabilizáció utáni első hetekben mily óvatosan, a stabilizálás előtti hangulat által még erősen befolyásoltan történnek az első üzletkötések. Legtöbb esetben merev stabilizálás az, mellyel az új éra megkezdődik. A francia frank hosszú időn át az angol fonthoz viszonyítottan 124.20-al volt stabilizálva. A német márka a *de jure* stabilizálás után még évekig a tiszta aranyparitáson 4 márka 20 pfennig árfolyammal a dollárhoz, a lira árfolyama, ha változásokkal is, de mégis hosszabb időszakokon át az angol fonthoz volt rögzítve. Később aztán eltértek a jegybankok az említett merev árfolyammegállapítástól, anélkül azonban, hogy mindenütt helyreállott volna az a békebeli állapot, amikor a jegybankok minden befolyása nélkül alakultak ki az aranypontok között az árfolyamok.

Érdekes volt a Reichsbanknak az a kísérlete, mikor 1926 szeptemberében az éveken át tartott merev stabilizálás megszűntének publikálása után a piacot magára hagyta azzal, hogy csak az aranypontok védelméről gondoskodik. Az árfolyamok rövid ideig tartó nyugalom után szinte megrémültek attól a gondolattól, hogy a hosszú tutorságnak vége és oly vehemenciával lendültek ki több ezreléknyi differenciával az aranypontok között, hogy az ipar és kereskedelem érdekeinek megóvása végett, a rövid ideig tartó kísérlet után, a Reichsbank kénytelen volt a piacon újra megjelenni, hogy az absurd kilengésektől, illetve azok kihatásaitól a piacot megkimélje. A report-tételek alakulásával — amiről később szólunk — illetőleg a reportpiac segítségével már a helyzet ezen a téren is javult, mert a report-kamattételeken keresztül adódik az az árfolyamhatár, mely az aranypontig való árfolyamkilengést megakadályozza. Ha például a mi viszonyainkat véve az

egyik nagy bank, mondjuk jelzáloglevélplacement eredményképpen 5 millió dollárt kapna, melyet a pengőoldalon való sürgős szükséglete folytán azonnal pengősíteni volna kénytelen, ez esetben — ha a Nemzeti Bank nem is jelenne meg a piacon, — a dollár árfolyama nem esnék a pengővel szemben az alsó aranypontra, hanem csak addig a pontig tolódnék el az eddigi színvonaltól, mely pontnál rentabilissá válna a dollárt pengő ellenében reportba adni.

Méltóztassanak megengedni, hogy a merev stabilizálásról mondottakhoz még egy rövid visszaemlékezést fűzzek. Mikor a Magyar Nemzeti Bank működésének megkezdése után cca. 5 héttel kimondotta, hogy a koronát mereven stabilizálja oly módon, hogy 346.000 korona egyenlő egy angol fonttal, akkor ebben az elhatározásában sokkal magasabb szempontok vezették, mint a stabilizálás előtti hangulattal való számolás. Ma konstatálni lehet azt, hogy ennek az intézkedésnek végtelenül értékesek és érdekesek voltak a következményei. Mikor a merev stabilizálás kimondatott, akkor a font árfolyama cca. 12 százalékos távolságban volt az aranyparitástól. Anglia legnagyobb erőfeszítéssel több 100 esztendőn át beidegzett gazdasági érettséggel azon volt, hogy a fontot az aranyparitásra emelje. A távolság az aranyfont és aranyparitás között lassan, de feltartóztatlanul kisebbedett, végül egészen eltűnt.

Tekintettel arra, hogy az angol font árfolyama változatlanul 346.000 korona maradt, az angol font aranyparitásának elérése reánk nézve azt jelentette, hogy a korona aranytartalma, helyesebben vásárlóereje sűrűsödött, illetve nagyobb lett és ezzel sikerült kikerülni a stabilizációk alkalmával egyes államokban bekövetkezett drágulási processzust. Nálunk a stabilizálás után a nagykereskedelmi árak papíralapon számított indexe alig néhány százalékkal emelkedett; ez az emelkedés is csak rövid ideig, 1924 végéig tartott. 1925 elején pedig a papirindexszámok szerint a nagykereskedelmi áraknál is jelentős esés következett be. A kiskereskedelmi áraknál ez az esés már 1924 augusztus óta észlelhető volt.

Az a körülmény, hogy a mint előadtam volt, ma a jegybankok egy-két kivétellel nem készfizető, az aranypontoknak legtöbb esetben csak akadémikus fontosságot ad. Természetesen nem áll ez az angol és az amerikai piacokkal, tehát az angol font és a dollár árfolyamával szemben. Mielőtt ezt a kérdést tovább taglalnám, engedjék meg, hogy az aranypontok rövid definícióját adjam.

Az aranypont azt a devizaárfolyamot jelzi, melyen az arany-arbitrage rentabilitása kezdődik. A felső (kiviteli) aranypont az a devizaárfolyam, mely mellett az aranynak az illető országba való kivitele, melynek devizájáról szó van, már veszteség nélkül eszközölhető. Az alsó (behozatali) aranypont ennek ellentéte, vagyis az a devizaárfolyam, amely mellett az

illető országból, melynek devizájáról szó van, az arany már veszteség nélkül hozható be.

Ma, mikor a legtöbb európai államban készfizetés nincs, felmerül az a kérdés, kell-e a jegybankoknak a devizaárfolyamok irányításánál az egyes piacokra megállapított teoretikus aranypontokhoz igazodniok, olykép, hogy piacukon az illető ország devizájának árfolyama csak a felső és alsó aranypontok között mozoghasson?

Budapest—Bécs közötti relációban a kamatveszteség, szállítási költség és biztosítás, ha sokat mondunk cca. 2‰-et tesz ki. Ha Bécs és Budapest pontosan a dollár paritáson voltak és Bécs tőzsdetechnikai, valutapolitikai vagy bármely más okból mondjuk 3‰-kel teszi le a dollárárfolyamát, ez esetben, — ha Budapest-Bécs relációban nem akarunk az aranyponthoz kívül esni, vagyis a bécsi kifizetést a felső aranyponthoz magasabb árfolyamon jegyezni, — dollár-bázisunkat kellene le szállítanunk, tehát a pengő magasabb értékét deklarálnunk.

Ugyanez az eset áll fenn például a berlini árfolyam fluktuációknál, ha a Budapest-berlini költségek kevesebbet tesznek ki, mint a berlini kilengések.

És itt felvetődik az a kérdés, hogy melyik fél alkalmazkodjék? Melyik az erősebb? Ha az árfolyamkilengésekre a szabad aranyforgalmon keresztül az arany beözönlése vagy kivitele volna a felelet, akkor a dolog rendben volna, de így akadémikus értékű az alkalmazkodás, amelyre ugylátszik a jegybankok sokszor nem is gondolnak. Megálapítható tehát, hogy az arany deviza-valuta esetén az aranypontok nem működnek automaticé.

Közhely és mégsem lehet elég gyakran ismételni, hogy a hosszú háború legkatasztrófálisabb következményeinek egyike a tőkepusztulás volt és ezt sinyle ma is egész Európa. A viszonyok javulásának első derengésekor, ha kis tételekben is, megindul az elpusztult tőkék pótlása. A kölcsönkeresők a régi összeköttetések felújítására bátortalan lépéseket tesznek, míg a hitelezők a fedezetek kigondolásában nagyon leleményesek és tul szigorúak. De az első időben a külföldi devizában nyújtott kölcsönök legerősebb akadályát alig is lehet kiküszöbölni, mert a külföldi devizában — mondjuk dollárban — felajánlott kölcsönnek dollárban való továbbadását a hiteleképes bankok alig tudják elérni, az árfolyamok fluktuálásától való félelem majdnem áttörhetetlen akadálya az üzletkötésnek.

Ennek az akadálynak a leküzdésére jönnek létre a jegybankok közvetítésével az első időben a reportüzletek, koszt-tételek formájában, amikor a dollárt csak az esetben váltották át koronára, ha annak visszaváltási árfolyamát a jegybank garantálta. Ezek a jegybankoknak proponált kosztüzletek erős bizalmatlansági koefficienst rejtenek magukban és az ilyen

kosztüzet ajánlása megjelenik minden oly esetben, amikor egy valutának jövőjével szemben fennálló bizalmatlanság a valutarizikót nem akarja vállalni.

A viszonyok javultával azután mind nagyobb és nagyobb tételek kerültek most már közvetlenül külföldi devizában is a közép-európai gazdasági területekre, oda, ahol a tőkepusztulás a legnagyobb volt, amíg csak a javulás későbbi fázisában meg nem jelennek a hosszú lejáratú kölcsönök, melyek hivatva vannak a rövidlejáratú kölcsönöket részben kiszorítani.

Közép-Európában a rövidlejáratú kölcsönök összege az utolsó hónapokig nagy egészében emelkedő vonalat mutat. Ha az első rövidlejáratú kölcsönök, alig kevés kivétellel, váltó vagy más fedezetek ellenében jöttek létre, a viszonyok javultával fedezet nélküli hitelüzletekké alakultak át.

Egy újabb fázisa ezeknek a kölcsönügyleteknek, mely most már a terminüzletekkel való erős kapcsolatot is mutatja, a reportüzlet, ahol meglévő devizák engedtetnek át kölcsönképen más devizák ellenében. Ezeknek az üzleteknek a piaca lassankint egy komplikált egészen új szövevényes finom üzleti hálózattal köti össze az európai és amerikai piacokat és egymás között külön az európai piacokat is, egészében egy csodálatosan finom, seizmográf-szerű gazdasági helyzetmérőt alkotván, mely tételeiben — report vagy deport-tételekben — a nemzetközi piacok ítéleteit jelenti, nemcsak az egyes országok hitellete, hanem hitelpolitikája felett is. Áttöri azt a fát, amellyel sok esetben az árfolyamok mesterséges rögzítésével a való helyzetet takarni akarják. Mai elterjedését talán az a körülmény is előmozdította, hogy ha nem is az üzleti morál változása, de az a belső kétely, mely a váltóknak precíz napra való beválthatósága iránt támadt és amellyel egyidejűleg sok piacon a klasszikus váltóanyagban szám és minőség szerint visszaesés mutatkozott, benne találta meg a magánváltópiac he yettesítőjét.

Az elmondottak közelebbi megmagyarázása végett a reportüzletre vonatkozólag legyen szabad a következő definíciót ideiktatnom:

A reportüzlet alatt olyan viszonyosságon alapuló deviza-kölcsönügyletet értünk, melynél az üzlet tárgyát képező két devizanem kamattételei kompenzálatnak és csak a két kamattétel között mutatkozó különbözet kerül a kölcsönösszegek visszacserélése, illetve az ügylet prolongációja alkalmával kiegyenlítésre. A különbözet címén fizetendő kamattételt mindig az ügylet tárgyát képező egyik devizanemben fejezzük ki és azt, ha a kölcsönadott összeget növeli, reportnak, ha pedig csökkenti, deportnak nevezzük.

A report, illetve deport-tétel nagysága függ a termindevizában való kereslettől és kínálattól, a két ország magánka-

matszintjének egymáshoz való viszonyától, a bizalom mérvétől és attól a véleményről, mely a két ország deviza árfolyamainak fluktuációs lehetőségei tekintetében kialakult.

Hogy a viszonyok megítélése mily mértékben játszik szerepet a reporttételek megállapításánál, annak bizonyítására legyen szabad egy példát felhoznom. Magyarországon a bankkamatláb jelenleg 7%, Romániában pedig 6%, mégis a pengő reportja a dollárral szemben ezidőszert cca. $\frac{1}{4}\%$, ugyanakkor, amikor a leu reporttétele a dollárral szemben 7%.

Probléma még, ha különös fontosságát nem is vagyok hajlandó elismerni, de probléma, mellyel számot kell vetni: az inflációs mentalitás, vagy helyesebben az inflációs mentalitás maradványa. Ha visszatekintünk azokra a szelid inflációs tünetekre, amelyek 1200 év előtt a Kelet-Római Birodalomban az érmek aranytartalmának hamisítása útján történtek, azután az ezüstérmek hamisítására, később sokszáz évi ugrással az asszignátáknak a háboru előtt megjelent könyvek szerint borzalmas elértéktelenedést jelentő korára, mindezekben a rémtörténetekben ma már csak szelid értékelődési időszakot látunk, ha arra gondolunk, hogy a márka békebeli árfolyamának $2\frac{1}{2}$ billiomod része sülyedt.

Hogy a későbbi nemzedékek ezt megértsék, új mértékeszközre van szükségünk. Éppen úgy, ahogy a csillagászat a végtelen távolságokat nem a rendes földi távolságmérőkkel, hanem a fényévvvel méri, tehát azzal a távolsággal, melyet a fény egy év alatt befut, nekünk is új utakon kell keresnünk az inflációs árfolyameltolódás érzékeltetését. És ezt megtalálni véljük akkor, ha arra gondolunk, hogy egy 1913. évi márka-bankjegynek 1923. évi értékű egymarkás darabokra történő felváltása a Magyar Nemzeti Bankban dolgozó legügyesebb pénzolvasó kolleginának legnagyobb teljesítményét, percenkint 200 darab bankjegy megolvasását véve alapul és feltételezve, hogy a pénzolvasás az említett tempóval éjjelnappal, megszakítás nélkül történik, 25.000 évig tartana. Ezek után, azt hiszem, inkább megérezzük, mily mérhetetlen kedélybeli és morális eltolódásoknak volt az infláció okozója.

A szakirodalom sokat foglalkozott az infláció történetével, kritikájával. Általánosan tudott dolgok ezek, mégis kérem, engedjék meg, hogy ennek a kérdésnek néhány perces szentelhessek.

Azok, akik konzervativizmussal, hiven a régi ideálokhoz, hazafias elgondolással és a jövőbe vetett törhetetlen reménnyel, nem találták lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek, hogy még csak gondoljanak is vagyonuk átmentésére, akik országuk értékmérőjének árhanyatlását csak rövid átmeneti jelenségnek tartották, mert lelkük mélyén meg voltak győződve arról, hogy hazájukkal szemben a sors nem maradhat hosszú ideig igazságtalan, — minden vagyonukat elvesztet-

ték. És nem állithatom azt sem, hogy ezekkel szemben mások, akik sokszor fájó, komor előrelátással, annak a felelősségnek tudatában, melyet legközelebbi környezetükkel, családjukkal szemben éreztek, nem cselekedtek igazolható módon, midőn vagyonuk megmentését mindenáron el akarták érni.

Kétségtelen azonban, hogy az átmentésnek és a legdurvább spekulációnak cselekvési terepében lassankint összekeveredett a jó és a rossz, az etika teljesen megszűnt, a játékszenvedély az őrjöngés paroxizmusává fokozódott; a közgazdasági zsenik tanácsokat osztogattak és a játékosok végül, akik a saját értékmérőjük ellen játszottak, minden energiával azon voltak, hogy annak értékét oly mélységbe taszítsák, amire példa még sohasem volt.

Ha nemzetközi viszonylatban nézzük a dolgot, először egy optimizmus diktálta tömegspekulációt látunk, különösen az északi államokban: Svédország, Dánia és Norvégiában, ahol a spekulánsok a márkába vetett hitnek lettek vesztesei. Azután jött az értékpapir-spekuláció, Berlinben, Bécsben és Budapesten egyaránt; a non valeur-ök kora, mi alatt egyaránt érték értékpapirokat és embereket.

Befejezésül egy a maga elbizakodottságában már akkor is érthetetlen, végeredményben tragikus kontremín spekulációt láttunk, különösen Bécsben, a francia frank-spekulációt, aminek, mint mindnyájan tudjuk, nagyon sok bécsi bank és magános lett áldozatává.

Az inflációs idő egész tartama alatt Európa politikai bonyodalmak színtere. Az infláció lassu tempóju kezdetét forradalmak, kommunizmus jelzik, és a német márka elértéktelenedésének legmélyebb szintje 1923. év végén már-már a német birodalom felbomlásával fenyeget. Ha a lázas gyorsasággal forgó értékmérő meg is van minden országban, mégis keresik azt a tényezőt, mely a menekülés lehetőségét biztosítja. Abban az időben járt nálunk a Federal Reserve Bank kiküldöttje, ki azt a kérdést intézte hozzánk, hogy a leromlott Európa miként engedheti meg magának azt, hogy több mint 500 millió dollár értékű bankjegyet tart magánál kamatoztatlanul. A felelet nagyon egyszerű volt: a dollárbankjegggyel adva van a menekülés lehetősége.

És érdekes megfigyelni még ma is a dollárbankjegyek útját: mindig ott keresik őket, ahol politikai vagy gazdasági veszély van, ahol valamitől félnek. Az október 7-i wiener-neustadti demonstráció előtt Bécs kereste, most ismét Oroszország felé indul. De érdekes ilyenkor megfigyelni a dollárbankjegyek cimleteit is. Ha az apró jegyeknek felpénzüik van, ha valahol az apróbb bankjegyeket keresik, ez annak a jele, hogy ott a kis-emberek félnek.

Az inflációs mentalitásnak egy második maradványa a spekulatív lehetőségekben való törhetetlen hit. Ha azokat az

eseményeket nézzük, amelyekről már szóltunk, a newyorki tőzsde eseményeit, ahol egy év alatt 3200 millió dollárról 5500 millió dollárra mentek fel az értékpapír-lombardok, tehát a játék alapját képező kölcsönök, és ha arra gondolunk, hogy ennek a spekulációnak minden fázisát és eredményét a modern technika, a rádió, a sürgönyök, a sajtó útján mily gyorsasággal tudja meg mindenki, már alig csodálkozunk azon, hogy az emberek a régi számesodákban még mindig hinni tudnak.

Harmadik maradványa az inflációs mentalitásnak, amiről inkább mosolyogva lehet szólni, az az értelmetlenség, melyel a gazdasági élet egyes jelenségeit magyarázzák. Ha csak azt említem meg, hogy az ezidőszerint semmiféle nemzetközi jelentőséggel, sullyal nem bíró zürichi árfolyamjegyzés nálunk még „tabu“, hogy a pengő árfolyamának mozgásáról milyen döbbenetes tudatlansággal mondanak véleményt, mert azt már nem nézik meg, hogy a pengővel egyidejűleg a dollár és a márka ugyanazt a kilengést végezte, mert hisz végeredményben a svájci frank változott és nem a dollár, nem a márka és nem a pengő, akkor azt hiszem, hogy az inflációs mentalitás kérdésének a komikus oldalát is megvilágítottam.

A háború és az ezt követő inflációs korszak hatásainak kiküszöbölésénél egy nagy eszme teljesített és teljesít megbecsülhetetlen szolgálatokat: a jegybankok kooperációja. Már a génuai konferencia határozatai között ott látjuk ezt a gondolatot, bár még meglehetősen kezdetleges és határozatlan alakban. Azóta nemcsak a gondolatok tisztultak, hanem ezen a téren igen nagy jelentőségű cselekedetek is történtek. Az ezekből folyó eredmények elérésében eléggé nem méltányolható érdemei vannak Montagu Normannak, a Bank of England kormányzójának. Mikor néhány évvel ezelőtt a kontinens legtöbb államában meginogtak a gazdasági élet alapjai és az egykor rendithetetlennek tartott értékmérők értékük elenyésző töredékére leromlottak, az így sujtott nemzetek erő kifejtése és a külföldről kapott anyagi támogatás nem lettek volna elegendők a regenerációra, ha a kooperáció eszméje nem adott volna egy szélesebb alapra fektetett stabilitási biztosítékot, sőt annál többet: a legnagyobb erkölcsi támogatást.

Ez a gondolat tette lehetővé elsősorban azt, hogy a nemzetközi közeledés legfontosabb előfeltétele, a bizalom, újra fel-támadhatott. Az egymással kooperáló jegybankok hitelpolitikájuknak, valutapolitikájuknak alapjait összhangzásba hozzák. A minden modern jegybanknál működő statisztikai, tanulmányi osztályok közgazdasági jelentései közlik egymással tapasztalatokon alapuló megfigyeléseiket. Így lassan mind erősebb hálózat képződik, mely lehetővé teszi, hogy a jegybankok — bár a különböző viszonyokhoz alkalmazkodó árnyalati

eltérések mellett, — de végül mégis egységes alapgondolatok szerint vezetessenek.

Belgium, Olaszország, Lengyelország valutáinak stabilizálásánál a számottevő jegybankokkal együtt ott látjuk a Magyar Nemzeti Bankot is. E jegybankok által biztosított hitelek rendkívüli körülmények beállta esetén is megrendíthetlenné teszik az említett államok valutáit. 1927 augusztusában, mikor az angol font már-már az alsó aranypont alá süllyedt, a Federal Reserve Bank leszállítja a kamatlábat, hogy az angol piacot és ezzel Európát a kamatdrágulástól megóvja. A kooperáció gondolata vezette a francia jegybankot akkor, amikor devizáinak átcserélésénél az aranyat nem a londoni aranypiac érintésével, hanem Amerikában szerezte be.

Ez az eszme vezette a Magyar Nemzeti Bankot is 1927 július havában, amikor az Osztrák Nemzeti Bank a bécsi forradalom folytán a külvilágtól el volt zárva, hogy mint Bécshez legközelebb eső jegybank, a piacra dobott schillingtétteleket felvegye, mely példa azután csakhamar a kooperációban még nem részes jegybankoknál is követésre talált.

A kooperációs gondolat kiinduló pontja az a felismerés, hogy nem elég magunknak egészségeseknek lennünk, hanem a szomszéd egészségére is ügyelnünk kell. Naivitás volna azt hinni, hogy egy ország valutájának stabilitása csupán ennek belső ügye. Közös gondja ez az egész civilizált világnak és a jegybankok kooperációja hivatott arra, hogy az egyes valuták megrendüléseinek lehetőségét úgy az egyes országoktól, mint a kooperáció által átfogott közösségtől távoltartsa.

Legyen szabad előadásomat egy subjektív visszaemlékezéssel befejezni. Szeretem a mesterségemet és a mesterségemben azokat, akik ugyanazokat az igazságokat hirdetik. Ha együtt vagyok külföldi kollegáimmal, csak a mi közös ideáljainkról, törekvéseinkről beszélünk. Nem rég történt egy ily alkalommal, hogy egyik barátom így szólott: „Das ist kein Metier, das ist eine Religion!“ Ha ennek a vallásnak szépségéről, mélységéről kifejezést tudtam valamikép adni, úgy nem dolgoztam itt hiába!

Tabakovits Dusan.

Közlemények.

A korreláció szerepe a konjunkturakutatásban.

Az a predomináns szerep, amely az újabb irányú gazdaságkutatásban a matematikai statisztikai módszernek jut, tartalma állandóan ébren azokat a törekvéseket, amelyek a gazdasági jelenségeket s az ezek közötti összefüggéseket lehető precíz formákba önteni öhajító eljárások fokozatos tökéletesítésére irányulnak. Elég e tekintetben csak a Galton által elsősorban alkalmazott regressziós számítások terén elért haladásra s alkalmazási területének kibővülésére gondolnunk.

Mivel pedig a konjunkturakutatók által elért eredmények értékelésénél döntő fontosságu annak a körülménynek megállapítása, mennyire megbízhatók azok az eljárások és számítási műveletek, melyeknek a nyers statisztikai anyagot a végeredményhez vezető úton alávetik, kézenfekvő azok vizsgálatának szükségessége.

Tudvalevő, hogy a feldolgozás első fázisában a statisztika által szolgáltatott adatokból képzett nyers sorok bizonyos eljárásoknak vettetenek alá, hogy különböző zavaró tényezők kiküszöböltessenek. Egy más helyen¹ röviden ismertettük azokat az eljárásokat, melyek a szekuláris és szezonváltozásoknak a gazdasági idősoroknál való kiküszöbölésére legáltalánosabban alkalmazásban vannak. Említettük, hogy ezek az eljárások bizonyos jelenségek tiszta ciklikus mozgásainak lehető pontos meghatározására irányulnak abból a célból, hogy az így nyert sorok egy további, prognosztikus eredményekre törő művelethez szolgáljanak alapul. Jelen ismertetésben ezen további eljárásnál alkalmazott számítási módzatok egyik legfontosabb részét, a korrelációs műveleteket kívánjuk vázolni, melyeknek a konjunkturakutató nemcsak annál az irányánál jut nagyon fontos szerep, mely valamely jelenség nagyságát egy vagy több más jelenség nagysága alapján igyekszik megállapítani, hanem nagyon hasznos szolgálatokat tesznek a gazdasági üzletmenet általános tendenciájának prognózisára irányuló kutatásoknál is.

Két vagy több jelenség közötti összefüggés intenzitásának megmérése, — melynek helyességén fordul meg végeredményben a previziós számítások megbízhatósága — többféle eljárás van alkalmazásban. Az összefüggés szemléltetésére a grafikus ábrázolás is nyújt már némi támpontot. A görbék egymásmellé állítása már mutatja, hogy a mozgás irányában, a hullámváltozás intenzitásában, a maximális és minimális pontok elhelyezkedésében van-e parallelizmus, vagy sem s hogy az esetleges hasonló változások egyidejűek-e, vagy pedig bizonyos késéssel jelentkeznek. Ez a mód tehát a vélt összefüggést csak minőségileg mutatja anélkül, hogy a korreláció intenzitásának megmérése támpontot nyújtana. Az összefüggés kvan-

¹ Magyar Statisztikai Szemle 1928. július.

titatív megmérésének egyik, Fechner és March által először alkalmazott egyszerű módszere a függőségi index (indice de dependance) kiszámítása, mely azonban csak megközelítő eredményt biztosít. Lényege abban áll, hogy a két sor változásainak összehasonlításánál plusz, vagy minus jellel jelöljük az egyirányú, illetve ellentétes irányú változást s a pozitív és negatív változások eredménye közötti különbséget elosztjuk azok számával. A hányados a függőségi index,

melynek képlete tehát $i = \frac{p \cdot m}{n}$, ahol a p az egyirányú, m az ellentétes irányú változást, n pedig a változások számát jelenti. Hátránya az eljárásnak az, hogy csak a változás *irányára* van tekintettel, a változás intenzitását nem veszi figyelembe s így a sor egész mozgását nem érzékelteti. E hiányokat igyekszik kiküszöbölni egy másik számítási mód, melynek lényege az, hogy a változások *összegeit* (nem pedig előjeleit) szorozza egymással s osztja a pozitív és negatív változások összegével. A hányados adja a függőségi koeficiens (coefficient de dépendance), melynek képlete $c = \frac{P - M}{P + M}$

ahol P és M az egyirányú, illetve ellentétes irányú változások szorzatainak összegét jelöli. Az előző számítás ellen felhozott aggály azonban itt is fennáll, hogy t. i. ez az eljárás sem veszi figyelembe a sor egész mozgását, hanem csak az egyes időegységek alatti változásokat mutatja. Ennek elkerülését lehetővé teszi a *korrelációs koefficiens*, mely nem egyéb, mint a sor átlagaihoz való eltérések eredményének összege és a sor tagjainak száma által szorzott normális eltérés eredménye közti viszony, azaz $r = \frac{\sum x y}{n \cdot \sigma_x \sigma_y}$, illetőleg

$$a \text{ normál eltérés képletét helyettesítve } r = \frac{\sum x y}{n \sqrt{\frac{\sum x^2}{n}} \sqrt{\frac{\sum y^2}{n}}}$$

Mint látható a korrelációs koefficiens kiküszöböli a két (vagy több) sor hullámzási intenzitását is a normál eltéréssel való osztás következtében. Ennek előnye az is, hogy a sorok görbéi egymásra helyezhetők s így már az egyszerű grafikus ábrázolás is tájékoztatást nyújt a sorok alakulása közötti összefüggés mértékéről.

Az egyes jelenségek közötti összefüggések megállapításánál azonban a szekuláris változás zavaró tényezőként hathat s így a fenti eljárást e változás eliminálásának kell megelőznie. E művelet után, — amint azt Hooker vizsgálatai bizonyították — igen gyakran találunk szoros kapcsolatot olyan jelenségek között, amelyeknek nyers görbéi egyáltalán nem, vagy csak igen gyenge korrelációt mutatnak.

A korrelációs számításoknak prof. Moore *Laws of wages és Economic cycles* c. munkáiban igen nagy szerep jut. Az előbbiben kimutatni igyekszik, hogy a munkabér és munkaproduktivitás közötti összefüggés igen nagy, vagyis a munkabér az igazság követelményének megfelelően a produktivitás foka szerint alakul. Második munkájában az eső mennyiség és a tengeri termés, valamint a termés eredménye és az árak közötti szoros összefüggést mutatja ki, (a mezőgazdasági termékeknél negatív, az ipari anyagoknál pozitív koefficiens van, vagyis az előbbi esetben a termelés emelkedésével az ár csökken, az utóbbiban emelkedik). Egy másik munkájában (*Fore-*

casting the yield and the price of cotton) a kereslet „dinamikai” törvényeit igyekszik kimutatni, melyeket elsőbbréndűeknek tart a teoretikus keresleti és kínálati törvénynél, mely szerint csak azt az *orientációt* tudja kimutatni, amit a termés az árra kényszerít, de a termésakciójának *intenzitását* megmérni képtelen.

A korrelációs számítások alapján igen érdekes eredményekre jutott Dorothy Thomas,² aki a különböző demografiai jelenségek és a gazdasági ciklusváltozások közötti összefüggéseket vizsgálta s miután a nyers sorokból a szekularis változást kiküszöbölte s a hullámzási intenzitást a normál eltéréssel való osztás által eltüntette, a házasságkötések, születések, öngyilkosságok, kivándorlás stb. s a gazdasági ciklusváltozások között igen figyelemreméltó kapcsolatokat talált.

A jelenségek közötti összefüggések kutatásánál előfordulhat, hogy a vizsgálandó sor görbéje elég nagy parallelizmust mutat, de a változások idejét illetőleg eltérés mutatkozik, amennyiben az egyik sornál a másikkal szemben bizonyos időbeli késedelem konstatálható. Ez esetben a korrelációs koefficiens megállapításánál bizonyos korrekтивumok alkalmazhatók, még pedig oly módon, hogy a koefficiens kiszámítását megejtjük előbb a nyers sorokra, majd az egyik sort egy-két-három stb. időegységgel (hó, év) előre, vagy hátrább visszük, míg a másikat változatlanul hagyjuk. A legmagasabb koefficiens fogja a legmagasabb korrelációt jelezni. Ha például a priori bizonyosra volna vehető, hogy valamely jelenség egy másikra befolyást gyakorol s ha a korrelációs koefficiens akkor a legmagasabb, amikor az egyik sor pl. három hónappal van előre helyezve a másikhoz képest, határozottan meglehetne állapítani, hogy a kauzális jelenség a másik jelenségre csupán három hónap után hat teljes intenzitással. Vagyis akciója ezidő előtt kevésbé erős, utána pedig már gyöngébb. Látható e példából, hogy ezek a számítások hogyan állíthatók a prevízió szolgálatába. Ha bizonyos tipikus időkülönbségek állapíthatók meg a jelenségek alakulása között, a megelőző jelenség bekövetkezte után a vele összefüggő másik jelenség jelentkezésének ideje is meg van határozva.

A korrelációs számításokkal szemben (melyeknek a Harvard Comité reprezentatív görbéinek megállapításánál is igen nagy szerep jutott) azonban a tetszetős eredmények ellenére is mutatkoznak bizonyos aggályok. Mindenekelőtt a kauzalitás megállapítása igen gyakran nem könnyű, mert nem ismerjük valamely jelenség alakulásánál közreható összes tényezőket; sok esetben a látszat ellenére sem forog fenn összefüggés. Hogy pedig a szorosan összefüggőknek elismert jelenségek közti kölcsönhatások megrögzítése ma még elég labilis alapon áll, igazolják azok a kutatások, melyek szerint két jelenség alakulásának időrendje meg is fordulhat aszerint, amint azokat a depresszió, vagy a prosperitás fázisaiban vizsgáljuk.

A Harvard comité A, B, C vonalaira nézve megállapított egymásutániség is csak mint tapasztalati tény tekintetik anélkül, hogy a kutatók azt egy gazdasági ciklusteóriához akarták volna kötni. avagy az értékpiaç, árupiaç és pénzpiaç ciklikus mozgásai között esetleg fennálló kauzalitási viszonyt meghatározni törekedtek volna.

² Social aspects of the business cycles London 1925.

Ennélfogva az a prognózis, amelyhez a három görbe közti szukcesszió megállapítása vezetett, empirikus természetű. Nem azoknak a tényezőknek precíz, ismeretén nyugszik, amelyek ezt az időbeli egymásutániséget meghatározzák, hanem azon a hipotézisen, hogy ezek az alig ismert tényezők a jövőben is úgy fognak hatni, mint a múltban. Éppen ezért a Harvard statisztikusai prognózisaikban nemcsak a három reprezentatív görbe mozgását veszik tekintetbe, hanem mindazokra a gazdasági változásokra is figyelemmel vannak, amelyek a vonalak hullámzásában esetleg nem jutnak kifejezésre.

Éppen annak a körülménynek a felismerése, hogy valamely jelenség alakulásánál számos egyéb jelenség hatása működhetik közre, adta az impulzust a korrelációs számításokkal végzett kutatások olyan irányu kiterjesztéséhez, amely több variáns *együttes* korrelációjának kiderítését célozza. A többirányú összefüggést illusztrálendő, tegyük fel hogy a buza ára a termés emelkedése következtében a prosperitás időszakában 100-ról 95-re csökken. Az ár-esésnek az első pillanatra a termésemelkedés volna kézenfekvő magyarázata. Lehetséges azonban, hogy ez a csökkenés nem csupán a terméseredmény emelkedésének, hanem pl. a ciklikus kereslet növekedésének folyománya s az 5 pontos csökkenés oly módon áll elő, hogy a termésemelkedés 10 ponttal csökkenti, viszont a ciklikus kereslet 5 ponttal emeli az árnívót. Az áralakulásnál tehát a termés nagyságán kívül a ciklikus kereslet és kínálat tényezői is közrehatnak. A *részleges korreláció* által lehetővé válik a közreható többi jelenség befolyásának elkülönített vizsgálata oly módon, hogy külön vizsgálunk mindig két-két jelenséget s a többiek hatását ugyanakkor immobilizáljuk. Ha a fenti példát véve a buzát 1-es, a termést 2-es s a ciklikus keresletet 3-as index-szel jelöljük, a következő korrelációs koeficienseket kereshetjük $r_{12 \cdot 3}$, avagy $r_{13 \cdot 2}$; vagyis előbbi esetben az ár és termés közti összefüggést kiküszöbölve a ciklikus kereslet hatását, az utóbbiban az ár és kereslet közötti összefüggést a termés eliminálásával. Az általános formula n variánsra $r_{12 \cdot 34 \dots n}$, ami az X_1 és X_2 közötti korrelációt jelenti, az $X_3, X_4 \dots X_n$ immobilizálásával. Az r után következő két indexet primárnak mondjuk, mely azokat a variánsokat jelöli, amelyek közt a korrelációt keressük, a többi következő index szekundár és ezek az immobilizált variánsokat jelölik.

A részleges korreláció kiszámítása 3 variáns esetén a következő formulával történik: $r_{12 \cdot 3} = \frac{r_{12} - (r_{13} \cdot r_{23})}{\sqrt{1 - r_{13}^2} \sqrt{1 - r_{23}^2}}$. Hasonlóképp járunk el, ha az $r_{13 \cdot 2}$ vagy $r_{23 \cdot 1}$ korrelációit keressük. Több mint 3 variáns esetén az általános képlet tehát $r_{12 \cdot 34 \dots n} = \frac{r_{12 \cdot 34 \dots n} - (r_{1 \cdot 34 \dots n} \cdot r_{2 \cdot 34 \dots n})}{\sqrt{1 - r_{1 \cdot 34 \dots n}^2} \sqrt{1 - r_{2 \cdot 34 \dots n}^2}}$.

A részleges korrelációs számításokkal kétségtelenül igen értékes eredmények érhetők el. Előnye egyrészt abban van, hogy bizonyos jelenségnek egy másik jelenségre való hatását, melyet a nyers korreláció nem juttat kifejezésre, a többi tényezők immobilizálásával megjelenteti, másrészt kiegészíti a korrelációs koeficiens által nyújtott ismeret értéket oly irányban, hogy lehetővé teszi az esetleges téves korreláció felismerését, ahol gyakran egy harmadik tényező működik közre, melynek a vizsgált jelenség mintegy csak visszautákrózódása. (A jelenségek szövevényes kölcsönhatásainak fenti

eseteit jól illusztrálják Prof. Aftalion kozmikus példái. A csillagok fényéről nem volna tudomásunk a napfény hatása miatt, ha ezt a hatást a föld forgása bizonyos időre el nem tüntetné, másrészt azt, hogy a holdnak nincs saját fénye, nem konstatálhatnánk a föld időnkinti oppozíciójának bekövetkezése nélkül. Ezekben az esetekben is egy-egy tényező eltüntetése, — amint azt a részleges korrelációs számítás teszi — vezet a valóság megismeréséhez.)

A korrelációs számítások jelentőségét illetően, még a következő megfontolásokat kell tennünk. A korreláció fennforgása, még ha az erősnek is mutatkozik, még nem jelenti szükségképpen a kauzalitást. (L. March ez esetben a „covariációs koefficiens“ elnevezést használja). Előfordulhat viszont az is, hogy két jelenség közt szoros kapcsolat van az alacsony koefficiens ellenére, mivel a két jelenség alakulását egy harmadik befolyásolja; ez esetben az összefüggés indirekt. Itt is azt mondhatjuk tehát mint általában a statisztika következtetéseinél, hogy az elért eredményeket vizsgálat nélkül nem szabad elfogadnunk s a kauzalitás kérdésének megvilágítása a gazdasági analízis feladata. A korrelációs számítással elért eredmények érvényét, továbbá nem lehet időbelileg sem meghosszabbítani. Csakis arra a periódusra nyújt megbízható ismereteket, amelyre alkalmaztatott. Segítségével inkább csak az precizírozható, ami volt, nem pedig az, ami a jövőben bekövetkezik, kivéve, ha alapos indokok szólnak amellett, hogy a statisztikai megállapítások elég szilárd gazdasági bázissal bírnak ahhoz, hogy a jövőre is alkalmazhatók. A megfigyelt tényeken tulmenő következtetéseket pedig még akkor sem szabad korrelációs számítások által precizírozott megállapításokhoz fűzni, hogy ha a vizsgált jelenségek között a kauzalitás tényleg fennáll.

Hajdrik Sándor.

Kötvények tényleges kamatozása.

A *fix kamatozású*, vagy amint a kiváló magyar nyelvérzéssel megáldott Hegedüs Loránt elnevezte, *rideg kamatozású értékpapíroknak* lényeges sajátossága, hogy szelvényeiket a papír névértékének megadott százalékában, tehát eleve meghatározott összegben, váltják be. Ez a százalék a papír *névleges kamatozása*, amely ritka esetben azonos azzal a százalékban is kifejezhető összeggel, melyet a tőkés rideg kamatozású papírokból elhelyezett tőkéje után valóságban élvez. Az utóbbi a papírnak *valóságos vagy tényleges kamatozása*, németül: *effektive Verzinsung*, angolul: *yield*.

Lássunk egy példát! Egy tőkésnek birtokában van 100 dollár névértékű 7%-os kötvény, tehát kamat fejében évenként 7 dollárt vehet fel, papírjának névleges kamatozása eszerint 7% és ugyanennyi annak tényleges kamatozása is, ha a beszerzési ár 100 dollár volt. Ha azonban tőkésünk a 100 dollár névértékű ugyanilyen kötvényt, tegyük fel, 93.3 dollárért vásárolta meg, akkor a papírjának névleges kamatozása 7% ugyan, de a 7 dollár évi kamatot már 93.3 dollár befektetett tőkéje után kapja, ami 7.5% tényleges kamatozásnak felel meg. Tekintetbe véve továbbá azt, hogy a kötvényt vissza fogják váltani, vegyük ennél a példánál, hogy 35 éven belül névértéken kisorsolják, akkor a tényleges kamatozás még ennél is nagyobb, hiszen a papír megvásárlója annak idején a befektetett 93.3 dollár helyett 100 dollárt fog visszakapni.

A rideg kamatozású papírok tényleges kamatozásának kiszámítása számos esetben nehéz feladat, mely matematikus szakember tudását igényli. A számítás különösen oly esetben válik bonyolulttá, amikor a kötvények visszaváltásánál speciális feltételek és lehetőségek állnak fenn, melyek a kész, nyomtatott táblázatok alkalmazását meggátolják, sőt a tényleges kamatozási százalék teljesen pontos meghatározását nem engedik meg.¹

A rideg kamatozású papírok tényleges kamatozása általában a következő tényezőktől függ:

1. *A névleges kamatozás.* Ez — mint fentebb már említettük — a névérték százalékában van megadva. Magasabb névleges kamatozás, ha az egyéb feltételek egyenlők, természetesen magasabb tényleges kamatozást is jelent.

2. *A kamatok esedékessége.* A rideg kamatozású papírok tulajdonos többségénél a kamatot félévenként fizetik és így az félévenként tőkésíthető, miáltal a tényleges kamatozás circa 0.1—0.2%-kal emelkedik.

3. *Az árfolyam.* A befektetőre nézve az árfolyam a beszerzési ár jelentőségével bír és a tényleges kamatozás meghatározásánál az a számítás kiindulópontja, hogy a névleges kamat az árfolyamnak hány százaléka. Minthogy a kamat fix, az árfolyam pedig változó, magasabb árfolyamnál alacsonyabb a tényleges kamatozás és viszont. Két egyenlő feltétel mellett kibocsátott 7%-os kötvény közül a tényleges kamatozása annak nagyobb, amelyet, mondjuk, 93%-kal jegyeznek, mint annak, amelyet 96-tal.

4. *A visszafizetés módja.* A visszafizetést, akár sorsolás, akár felmondás útján történik, rendszerint parin, de sok esetben parinál magasabban eszközlik. Ha a beszerzési árfolyam a majdani visszaváltási árnál alacsonyabb, akkor a tényleges kamatozást az agiodifferenciából származó előny növeli. Amikor a visszafizetés ideje bizonytalan (kisorsolás!), a kisorsolás matematikai valószínűsége a törlesztőtörv alapján kiszámítható. Ha a beszerzési árfolyam a visszaváltási árnál magasabb, akkor az agiókülönbség a tényleges kamatozás csökkentésére vezet.

5. *Speciális feltételek.* Ilyen a kötvénytulajdonos azon joga, hogy kötvényeit meghatározott időben és viszony szerint a kötvénykibocsátó vállalat részvényeire cserélje át stb. Jellemző példa a speciális feltételű kibocsátásokra a Farbenindustrie A. G. kötvényei. A kötvények névleges kamatozása 6%, azonban ez minden egyes percent után, mellyel a vállalat részvényeinek osztaléka 12 percentet felülmul, ½%-kal emelkedik. Visszafizetés felmondás útján a névérték 110%-án történik, azonban a kötvénybirtokosoknak joguk van 1942-ig kötvényeiket — meghatározott arány szerint — a vállalat részvényeire átcsereélni.

A tényleges kamatozás kiszámítása a *járadékjellegű érték-papíroknál* a legegyszerűbb, mert ezeknél a tőke nem kerül visszafizetésre, csupán a kamatok fizetendők. Itt a tényleges kamatozás mérvét már kifejezi az, hogy a névleges kamat a beszerzési árnak (árfolyamnak) hány százaléka.

¹ V. ö.: Dr. Einar Huss: Der Begriff effektive Verzinsung von Obligationen. Vierteljahresbericht der Skandinaviska Kreditaktiebolaget. 1928. (Október.)

A háboru utáni kibocsátású magyar fix papírok közül az úgynevezett *kényszerkölcsön* ilyen járadék természetű. A budapesti tőzsdén hivatalosan még nem jegyzik, de élénk magánforgalom van benne, jelenlegi árfolyama 50 pengő körül mozog. Ez a kurzus 1 millió korona, azaz 80 pengő, névértékre vonatkozik. A kényszerkölcsön névleges kamatozása 5%. Minthogy 80 pengő 5%-os kamata évi 4 pengő és ezt a kamatozást 50 pengő befektetéssel lehet biztosítani, a kényszerkölcsön tényleges kamathozadéka a mostani árfolyamnál 8%.

A *népszövetségi kölcsön* magyar részletét a budapesti tőzsdén hivatalosan jegyzik, 1 dollár (5.72 pengő) névértékre vonatkozó jelenlegi kurzus 6 pengő, tehát a jegyzés parin felül van. A névleges kamatozás 7.5%, a tényleges kamatozás eszerint cca. 7.1%-ra rug.

Pénzintézeteink új kibocsátású *dollár és font névértékű zálogleveleiket* a budapesti tőzsdén nagyrészt még nem jegyeztetik, a jegyzetekben pedig üzlet híján nincs hivatalos árfolyam. A 7.5%-os fenti záloglevelek a kibocsátó intézeteknél a névérték 98—100%-án kaphatók, úgyhogy ezek tényleges kamatozása 7.6%-ra becsülhető.

A berlini *Reichs-Kredit-Gesellschaft A. G.* egy összeállításában közli a német — márkára szóló — rideg kamatozású papírok kiszámított tényleges kamatozását.² 391 ilyen papír közül a tényleges kamatozás

6%-on alul volt	1 papírnál,
6—6½% között volt	5 „
6½—7% „ „	6 „
7—7½% „ „	33 „
7½—8% „ „	42 „
8—8½% „ „	182 „
8½—9% „ „	101 „
9%-on felül volt	21 „

Ugyanezen papírok névleges kamatozása 6 és 10% között variált.

A háboru előtt a világ pénzpiacai közül Londonnak domináló jelentősége volt, a háboru után a vezérszerepet kénytelen volt New-yorkkal megosztani. A világ súlypontjának áttolódása az Atlanti-óceán tulsó partjára ebben is megnyilvánul. Ma a newyorki pénzpiac eseményei verik fel a legnagyobb hullámokat, Newyork minden ország Mekkája, ahová a kölcsöntkeresők elzarándokolnak. Nem érdektelen felsorolni, *hogyan állnak Newyorkban a magyar eredetű dollárkötvények.*³

² Effektivverzinsung deutscher festverzinslicher Werte im Oktober 1928.

³ The New York Trust Company 1928 október 15-iki Bulletinje felhasználásával.

	Névleges kamatozás %	Árfolyam 1928. X. 16. %	Tényleges kamatozás %
Népszövetségi kölcsön	7.5	101½	7.34
Budapest 1927. évi kölcsöne	6	84	7.28
Egyesített városi kölcsön	7.5	98 ³ / ₈	7.47
Egyesített városi kölcsön II.	7	95 ³ / ₈	7.48
Magyar Földhitelintézet	7.5	100	7.50
Rimamurányi	7	95	7.43
European Mortgage & Inv. Co. ⁴	7.5	97½	7.70
European Mortgage & Inv. Co.	7	91	7.78

A felsorolt nyolc magyar eredetű kötvény *átlagos* tényleges kamatozása 7.52%. Mindaddig, míg a Newyorkban jegyzett kötvényeink tényleges kamatozása — az árfolyamok emelkedése révén — nem száll alább, nem lehet reményünk arra, hogy alacsonyabb névleges kamatozású kölcsöntípus kibocsátását sikerrel vigyük keresztül. Erre meggyőző példa *Budapest székesfőváros 1927. évben kibocsátott 6%-os kölcsöne*, mely kibocsátási kurzusát nem tudta tartani, bár jóval parin alul, 92.5%-on, bocsátották jegyzésre, mert tényleges kamatozása nem felelt meg a többi magyar papirokénak.

Az időrendben utolsó magyar vonatkozású emisszió Newyorkban október második felében a *Magyar-Olasz Bank 7½%-os dollár zálogleveleinek kibocsátása volt*. A 98¾%-os kibocsátási árfolyam a piac helyzetének teljesen megfelelt, amennyiben az a jegyzőnek 7.60%-os tényleges kamatozást biztosított.

Alig van ország, melynek papirjai a newyorki tőzsdén jegyzett „bond”-ok között nem fordulnak elő, a legtöbb záloglevelek, ipari kötvények, állami és városi kölcsönök egész sorozatával szerepel az árjegyzőlapon. A tőzsdei árfolyam bizonyos fokig a kibocsátó ország értékelését is visszatükrözi. A tőkés egyes országok értékpapirjai szívesen veszi, bár azoknak aránylag alacsonyabb a jövedelmezősége, más országok papirjaival szemben viszont tartózkodó, úgyhogy magasabb kamatozással kell az illető papirok vételére csábítani. A különböző országokkal szemben természetesen nem egyforma a pénzvilág bizalma. bizonyos klasszifikáció történik, ami abban nyilvánul meg, hogy az illető országok fix papirjai milyen tényleges kamatozás biztosításával tudnak vevőre találni.

Ha a newyorki tőzsdén jegyzett államkölcsönöket tényleges kamatozásuk nagysága szerint sorba állítjuk, jellemző képet kapunk, mely mintegy az államok „*hitel-rangsorát*” mutatja.

	Névleges kamatozás %	Árfolyam 1923. X. 16. %	Tényleges kamatozás %
Nagybritannia	4	86	4.54
Kanada	5	104¼	4.70
Svájc	5.5	104 ³ / ₈	5.12
Dánia	4.5	89 ⁷ / ₈	5.14
Svédország	5.5	103 ⁵ / ₈	5.23
Ausztrália	5	95½	5.32
Norvégia	5.5	101	5.43
Hollandia	6	104½	5.72
Argentína	6	100	6.00

⁴ European Mortgage & Investment Corporation kötvénykibocsátásának biztosítékául a budapesti nagybankok záloglevélkibocsátó szövetkezeteinek záloglevelei szolgálnak.

	Névleges kamatozás %	Árfolyam 1928. X. 16. %	Tényleges kamatozás %
Finnország	5.5	90 ³ / _s	6.21
Franciaország	7	108 ¹ / ₂	6.27
Németország	7	106 ⁷ / _s	6.41
Japán	6.5	101	6.42
Chile	6	93 ¹ / _s	6.52
Belgium	7	105 ⁵ / _s	6.56
Columbia	6	91 ³ / _s	6.65
Ausztria	7	102 ⁵ / _s	6.69
Brazília	6.5	96 ¹ / ₂	6.78
Görögország	6	87 ¹ / ₄	6.90
Csehszlovákia	8	109	7.21
Olaszország	7	97 ¹ / ₄	7.25
<i>Magyarország</i>	<i>7.5</i>	<i>101¹/₂</i>	<i>7.34</i>
Esztország	7	90 ⁷ / _s	7.80
Bulgária	7	90 ¹ / ₂	7.83
Lengyelország	7	85 ⁵ / _s	8.26
Jugoszlávia	7	85	8.37

Ha a fenti államok közül valamelyiknek többféle kölcsönét jegyzik, az összeállításba azt a kölcsöntípust vettük fel, amelyiknek legnagyobb a tőkehátraléka.

Magyarország a többi közép-európai állammal együtt a rangsor végén szerepel, aminek oka Közép-európa rendezendő problémáinak nagy seregében és a véglegesnek nem tekinthető politikai viszonyokban megtalálható.

Künsztler Zoltán.

Könyvismertetések.

Horn, Erich: Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft. Halberstadt, Meyer, 1928. X + 78. l.

Mióta a szocializmus gondolatai kísértének az emberi koponyákban, szenvedélyes vita folyik arról, hogy lehetséges-e a szocializmus eszményét alkotó piac nélküli gazdaság. A bizonyítás természetesen a szocializmus hiveit terheli, mert az igazi szocialisztikus gazdálkodást — eltekintve a jezsuiták délamerikai közületétől (Paraguayban) és néhány kisebbkörű kísérlettől — a legújabb időkig sehol meg nem valósították.

Persze ez nem akadály a magában annak, hogy a szocialisztikus gazdasági rendről elméleti bírálatot mondjunk, mert tisztán a gazdasági élet elemzéséből is ki kell hogy tűnjék, lehetséges-e az, ami felé a szocialisták törekszenek. Erre felelni már egyesek, mint *Max Weber* és *Mises* meg is kísérelték. E vizsgálatok mellé méltán sorakozik *Erich Horn* előttünk fekvő munkája, mely teljes tudományos alapossággal és tárgyilagossággal vizsgálja a kérdést, még pedig igen tömör és elég rendszeres feldolgozásban.

A szerző jó ítéletéről tanuskodik már a kérdés beállítása. Nem az individualisztikus vagy szocialisztikus gazdaság alternatívájából indul ki, hanem a szocialisztikus gazdaság *határait* kutatja. Abból indul ki ugyanis, hogy az individualisztikus gazdaság soha kizárólagosságában fenn nem állott, hanem mindig keverve volt a köznek magasabb szempontokat szem előtt tartó szempontjaival. Hiszen minden korlát nélkül és a köz részéről szolgáltatások követelése nélkül még fenn nem állott gazdálkodás. Ez annak elismerésére vezet, hogy a köz, mint a gazdasági élet szabályozója, eddig sem volt tétlen és hogy közületi gazdálkodás bizonyos mértékig és bizonyos irányokban eddig is volt.

Ezekből az folyik, hogy az individualista elv magában nem érvényesült, bizonyára azért, mert maradék nélkül egy elv alapján fenn nem állhat a gazdasági élet. Ha ez így van, akkor a közületi (szocialista) elv is aligha állhatna meg magában. Ezért a kérdés helyes felvetése szerző szerint csak az lehet, hogy hol vannak azok a határok, ameddig a már a mai gazdasági rendben is több irányban mutatkozó közületi gazdaság elvei kifejleszthetők anélkül, hogy gazdálkodásunk mai fokát aláásnók?

E kérdésre a feleletet a forgalmi gazdaság és a közületi gazdaság elméletileg mélyen megalapozott elemzésében keresi a szerző.

A gazdálkodás javak és szükségletek szembeállítására, mely, ha igazán észszerű alapon megy végbe, az áldozat és az eredmény szembeállítását tételezi fel. A forgalmi gazdaság e feladatot az egyének megfontolásai alapján a piaci mechanizmus segítségével oldja meg. Ebben van nagy ereje. A szükséglet és a javak egyéni szembeállításának szabad teret enged és ezért az egyéneknek szabad mozgást nyújt és ilymódon a gazdaságosság egészen az egyéni gazdasá-

gokig érvényesül. Az individualista elv magasabb kifejlődésében a piac útján számtalan társadalmi kapcsolatot fűz és a pénzben megteremti a gazdasági számítás eszközt, mely a kereslet és a kínálat egymásrahatásával egészen a gazdaságosság elve alapján megszervezi a gazdálkodás lefolyását. Kétségtelenül maradnak hiányai is, melyeket Horn tisztán felismer. Ezzel szemben azonban igen nagy a mozgékony-sága, rugékonysága és alkalmazkodó képessége.

Már most az a kérdés, hogyan állana mindez, ha valóban megvalósítanók a közvetlen közületi gazdálkodást, vagyis a kommunisztikus gazdaságot? A kereslet és a kínálat közgazdasági szerepének mélyreható elemzésével keres választ e kérdésre Horn. Az eredmény, melyre jut, abban foglalható össze, hogy a gazdasági élet ily berendezkedés mellett elveszítené mozgékony-ságát, sőt a gazdasági elv megvalósítása is lehetetlenné válnék.

A kereslet oldalán ugyanis a mozgékony-ság, de a gazdasági elv megvalósítási eszközt is az értékelés, az egyéni döntés képviseli a szükségletkielégítés sorrendjének megállapításával és a javak e célra való szabad kiválasztásával. Az értékelés pedig szükségképen egyéni, mert végeredményben az egyéni kielégítettség, az áldozat és élvezet egyéni összemérése a lényege. Ezért semmiféle keresleti statisztika nem nyújthatja azt, amit a szabadon érvényesülő kereslet nyújtani képes. Nem is szólva arról, hogy a kereslet dinamikus erő, mely folyton változik és melynek bármily statisztika csak utána sántithatna. Igen finom megállapítás az is, hogy minden fogyasztói érdekképviselő, mint a gazdaság megszervezésének tényezője, ahogy ezt a szocializálás hívei elgondolták, lényegében elhízlózott, mert az egyéni értékelés feladatát nem tudta el látni. Egyébként is a fogyasztás egyéni vonatkozásai folytán a fogyasztói réteg szolidaritása is hiru ábránd.

A kínálat hivatása szabad érvényesülésében nem kisebb a keresletnek jutó feladatnál. Elsősorban az egyes termelési ágaknak termelési javakban való részletezése felett kell döntenie. E feladat csak formálisan ruházható át egy hatósági szervre, mert a közgazdaság minden vonatkozása akár egyéni, akár kollektív szervtől igazán át nem látható. A kínálat szabad egyéni gazdálkodás mellett könnyen és automatikusan végzi e feladatot, mert a piaci számítás biztos alapot nyújt neki és pedig olyan alapot, mely egyúttal a kereslettel is érintkezésben van a piaci számítás útján. És itt kapcsolódik a folyamatba a pénz szerepe, mely nélkül nincs egységes alapja az üzleti számításnak. Hogy a végzett munkáról szóló jegyek nem pótolhatják a pénzt, ezt behatóan megindokolja a szerző. Élesen elemzi a javakkal természetben való számolás (a sokat emlegetett Naturalrechnung) képtelenségét a pénzben való számolás pótlására, éppen úgy, mint a munkajegyek alkalmatlan voltát e célra.

A kínálat dinamikus szerepére is kellő gondja van, midőn arra tér rá, hogy a kínálat mikép teremti maga a keresletét gyakran és ezáltal lesz a gazdasági és technikai haladás hordozója.

Igen tanulságosan illusztrálja a szerző fejtegetéseit az Oroszországban tett tapasztalatokkal, melyek végeredményben a piacra való visszatérés szükségességét bizonyítják, ha észszerű gazdálkodást akarunk folytatni. A szovjet maga kénytelen volt e tény fel-

ismerni és úgy a pénzhasználatot, mint a piac erőit, a keresletet és a kínálatot lassankint ismét működésükbe visszahelyezni.

Mindezekből azt következteti Horn, hogy a szocialisztikus gazdaság határai ott vannak, ahol a pénzhasználat és a piac megszűnnek. E határ túllépése aláássa a közgazdaságot, mert a gazdaságosság követelményét megvalósíthatatlanná teszi. Ellenben a közületek gazdasági tevékenységének kiterjesztése, vagy a kínálatnak monopolisztikus szervezkedése nem sértik a gazdálkodás lényegét, mert úgy a kereslet, mint a kínálat továbbra is a piacra támaszkodhatnak.

Itt végződnek a szerző fejtegetései és így a gazdasági szervezkedés, a gazdasági együttműködés szempontjai nem lesznek érintve. Ez kétségtelenül hiánya a munkának, mert ezzel a tőke szervező erejének szerepe figyelmen kívül marad, holott kétségtelen, hogy éppen a piaci gazdálkodás alapjai, a gazdasági egységek összetétele és a kapitalisztikus munkakényszer evvel lüggnek össze. A piac csak egyik alapja közgazdaságunknak; másik alapja az a hatalmi elv, melyen közgazdaságunk munkakényszere és a gazdasági erőknél termelésre való megszervezése nyugszik. A szocializmus hibája nemcsak a piac és a gazdasági számítás alulbecsülése, hanem annak elhanyagolása is, hogy magasabbrendű gazdasági szervezet csakis hatalmi erővel épülhet fel. Ha tehát a szocializálás lehetőségeinek gazdasági határait kutatjuk, a gazdasági szervezkedés eszközeiről sem szabad megfeledkezni. A szerző mulasztása e téren annál sajnálatosabb, mert a magántulajdon kérdését érinti, anélkül, hogy organizatórius kihatását méltatná.

E hiány ellenére is Horn könyve igen érdekes. Értékessé teszi a szocialisztikus közgazdaságra vonatkozó szép bibliográfiai összeállítás is, melyet könyvének végén közöl.

H. F.

Wagemann, Ernst: Konjunkturlehre. Eine Grundlegung zur Lehre vom Rythmus der Wirtschaft. Reimar Hobbing kiadása. Berlin, 1928. XVI. 301. l.

Wagemann a német birodalmi statisztikai hivatal elnöke és a berlini konjunkturakutató-intézet megalapítója és igazgatója. A konjunkturatanról írt könyve már azért is érdekes, mert vallomásnak tekinthető a legnagyobbbszabású európai konjunkturakutató-intézet eddigi működéséről és munkásságának elméleti háttéréről.

W. a konjunkturatanat a gazdasági diszciplinák önálló ágazatának tekinti. Fogalommeghatározása szerint a közgazdaság változásait vizsgálja, a foglalkoztatottság és az üzletmenet javulását és rosszabbodását, az értékek és a mennyiségek ingadozásait kutatja, még pedig mindezt a gazdálkodás szempontjából. A konjunkturatan tehát — szerinte — összekötő tag a magán- és a közgazdaságtan között. Nagyon vitatható természetesen, jogosult-e a konjunkturatan fogalmilag ennyire önállósítani és nem-e helyesebb azt csupán az általános közgazdaságtan részének tekinteni. A közgazdaságtan újabb irányzata, mely mindig nyomatékosan utal a gazdasági élet örökös mozgására, ezt mindenesetre indokoltá teszi. Konjunkturatan alatt, helyesen, a gazdasági élet konjunkturahullámzásoknak nevezett változásainak oknyomozását szabad csak érteni. Ez pedig a közgazdaságtannak is a feladata. Az sem indokolja meg a konjunkturatan fogalmi önállósítását, hogy újabban a konjunkturamozgások

megvizsgálására finomabb különleges statisztikai módszereket alkalmaznak. Tudományszakokat csak tárgykör-elkülönítés alapján szabad megkülönböztetni, módszerkülönbségek nem indokolhatnak ilyen választóvonalakat. A statisztikai módszerek alkalmazása éppoly kevésbé konstituál új tudományt, miként a történeti iskola sajátos módszere nem változtatta meg a közgazdaságtan jellegét. S az, hogy a gyakorlati gazdasági élet a konjunkturatan eredményeit a maga számára értékesíteni akarja, ugyancsak nem indokolhatja meg azt, hogy emiatt önálló tudományszaknak tekintsük. Ez a kérdés azonban természetesen nem jelentős és a könyv szerzőjének nézetével ellentétes állásfoglalás nem lehet irányadó a könyv értékének a megítélésénél.

W. általában elég éles ellentétben áll a német közgazdaságtan sok kiváló képviselőjével. Ennek alighanem személyes okai is vannak; amellet még azok is, akik elismeréssel adóznak W. nagy szervező készségének és intézete eddigi eredményeinek, mégis joggal vetik szemére, hogy az utóbbiakat, különösen ami azok gyakorlati jelentőségét, valamint gazdasági prognóziseinek bevalását illeti, erősen túlértékeli. A német gazdaságelmélet és W. ellentéte elsősorban azonban mégis az eltérő módszertani állásfoglalásra vezethető vissza. A német gazdaságelmélet képviselői általában azt vitatják, hogy a statisztikai módszer alkalmazására épülő konjunkturakutatással is csak egy határozott konjunkturaelméleti állásfoglalás alapján lehet eredményesen foglalkozni, míg W. ezt tagadja és főként a tiszta empiria alapjára vél helyezkedhetni. Saját, talán nem nagyon szerencsés példája szerint (9—10. l.) az amerikai konjunkturakutatásnak mérnöki a beállítottsága, az orosz munkálatok asztronómiai jeleggel bírnak, míg a berlini intézet az orvosi, vagy helyesebben az organikus-biológiai elvet alkalmazza a gazdasági jelenségek szemléleténél. Ez az utóbbi azt jelenti, hogy a közgazdaságot oly szervezetnek tekintik, amelynek életjelenségeit sohasem lehet egyetlen szemszögből megérteni. Ezért nem is kísérli meg, hogy a gazdasági helyzet diagnózist egyetlen gazdasági barométer alapján állapítsa meg. Az általa alkalmazott barométerek csak arra szolgálnak, hogy a sok részlet megfigyeléséből egy diagnózist és ennek alapján egy prognózist tudjon felállítani. Az alapgondolat tehát az (12. l.), hogy a közgazdaság minden részlete szoros funkcionális összefüggésben van és ezen zárt rendszer sajátos törvényeket ural, aminek következtében külső behatásokat oly ingerekként kell tekinteni, amelyek a megfigyelt gazdasági organizmusban öntörvényű változásokat idéznek elő.

A közgazdaságtan jelenségeinek változásait a konjunkturakutatás rendszerint négy csoportba osztályozza. Ez a négy csoport ismeretesen a következők: *a*) az alapirányzat (Frend), *b*) az idényszerű változások, *c*) a ciklikus változások (ez a szorosan vett konjunktura) és *d*) egyéb, véletlen változások. W. a négyes felosztást megtartja, de igen szerencsésen új elnevezéseket és csoportosítást alkalmaz. Szerinte a változások

1. egyszerűek (strukturaváltozások), amelyek

a) diszkontinuensek (a fejlődés megtörése: átagozódások, összeomlások, leválások),

b) kontinuensek (fejlődés: növekedés, átalakulás, visszafejlődés),

2. periodikus mozgalmak, amelyek

a) kötött ritmusuak (idényszerű változások),

b) szabad ritmusuak (a szoros értelemben vett konjunktura)
(45. l.).

Ennél az osztályozásnál legfeljebb azt lehetne vitatni, hogy a kontinuens fejlődést szerencsés-e terminológiailag strukturaváltozásnak tekinteni. Gazdasági struktúra azonos egy statikai gazdasági rend konkretizált elgondolásával. Valamely gazdasági jelenség egyenletes növekedése vagy visszafejlődése még egész jól megfér a statikai elgondolással. A kérdés az: megváltozik-e a gazdasági rend valamely jellegzetes okozati összefüggése vagy sem. Amíg ugyanis ilyen változás nem következik be, a gazdasági rendszer statikai jellege nem inog meg, amint azonban egy ilyen változás bekövetkezik, strukturaváltozásról beszélhetünk. Tehát nem az a fontos, nagy vagy kicsi-e valamely változás. Az alkalmazott nézőpont a döntő. Vannak igen meredeken haladó irányvonalak, amelyeknek hirtelen változásait az irányvonal megtörésének kell tekinteni. Más jelenségeknél viszont, ha azok alakulásából valamely egyéb jelenség magatartására akarunk következtetni, viszonylag igen kis változásnak is egy strukturaváltozás jelentősége tulajdonítandó. Ha például a piaci kamatláb, amely hosszú időn keresztül átlagosan 7% volt, átlagos 6%-ra esik, úgy ezt bizonyos szempontból irányvonal szerű fejlődésnek, más szempontból azonban strukturaváltozásnak kell tekinteni. Ha a kamatláb ingadozásaiból a pénzpiaci helyzetet akarjuk megállapítani, a változás irányvonal szerű jellegű. Korábban csak a 7%-nál magasabb kamatláb jelentett pénzpiaci feszültséget, most pedig már a 6%-nál magasabb kamatláb is annak tekinthető. Más szempontból, nevezetesen a befektetések szemszögéből, a közgazdasági helyzet által megengedett „produktív körutak” nézőszögéből az átlagos kamatláb esését azonban strukturaváltozásként kell értékelni. Oly befektetések ugyanis, amelyek a 7%-os átlagos kamatláb mellett nem voltak még rentábilisak, a 6%-os átlagos kamatláb mellett már azokká válnak. Nyilvánvaló tehát, hogy a strukturaváltozásokat az irányváltozásoktól meg kell különböztetni. A W.-féle csoportosításnál ez a megkülönböztetés azonban elsikkad.

W. igen helyesen és szerencsésen figyelmeztet arra, hogy a gazdasági jelenségek idényszerű mozgása alatt tulajdonképpen többfélélt kell érteni. Nem elégséges ugyanis csupán az évszakokkén i alakulás figyelemmel kísérni, mert vannak rövidebb periodusu idényszerű fluktuációk is. Ezen kurta hullámmozgások legfontosabbjai a) a hónapokon belüliek, — a hó egyes napjainak különböző az üzleti jellege; b) a héten belüliek, — minden hét egyes napjainak ugyancsak eltérő az üzleti sajátossága; c) az egy napon belüliek, — minden órának eltérő az üzleti forgalma (53. l.). Ez az utóbbi fluktuáció természetesen főként csak a kiskereskedelem szempontjából fontos. A hónapon és héten belüli fluktuációk azonban már nemcsak a vonatkozó statisztikai adatok interpretálásának nézőszögéből fontosak, hanem egyúttal azért is, mert a céltudatos konjunkturapolitika intézkedéseinek ezeket a fluktuációkat figyelmebe kell venniük.

W. a szoros értelemben vett konjunkturaciklusok és az imént ismertett rövid hullámhosszu konjunkturamozgalmak mellett, elsősorban az orosz Kondratieff nyomán, a gazdasági életben hosszú hullámu, egyszóval ugyancsak ciklikus jellegű gazdasági mozgalmak

makat is felismerhetni vél (69 és köv. l.). Kétséges, vajjon ez az utóbbi megkülönböztetés jogosult-e. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági struktúra gyökeres megváltozása következtében nem szabad igen hosszú, több százéves időszakokat összevonni és egységes konjunkturális szempontból megítélni akarni. A 18. század második fele óta eltelt idő pedig túl rövid ahhoz, hogy az állítólag tapasztalható három, egyenként kb. 50 éves hosszú ciklus tényéből törvényszerűsége lehessen következtetni. Alighanem úgy áll a dolog, hogy a hosszú konjunkturahullámok kérdése inkább szemlélet, mint tények dolga. Az irányszerű gazdasági fejlődés üteme változó. Ha jelentőséget tulajdonítunk az empirikus átlagnál gyorsabb és lassabb fejlődés megkülönböztetésének, indokolt a hosszú hullámu konjunkturamozgalmakat külön megkülönböztetni. A gyakorlatban azonban többnyire elegendő lesz csak irányvonalakkal operálni. És különösen ügyelni kell arra, hogy valóban nincs komoly ok annak a feltételezésére, hogy az irányszerű gazdasági fejlődés ütemének megváltozásai a jövőben is 50 éves időközökben fognak bekövetkezni. Az persze igaz és mindig erős figyelmet érdemel, hogy az irányvonal megállapítása kétféle szempontból történhetik: vagy azért, hogy hatása kiküszöbölhető legyen valamely gazdasági jelenség konjunkturális alakulásának a megítéléséből; vagy pedig ellenkezőleg azért, hogy az irányszerű fejlődés vonala határozottsággal felismerhetővé váljék. Példával élve: ha a vasuti forgalom alakulásából az általános gazdasági helyzet képeire akarunk következtetni, az irányvonalszerűséget nyilván ki kell küszöbölni. Ezzel szemben azonban, ha a vasutvállalat prosperitására vagyunk kíváncsiak, az irányvonalszerű fejlődés a lehető legnagyobb jelentőségű, mert azt mutatja meg, hogy a vasut befektetéseinek kihasználási foka miként változik meg. Ezen két szempont megkülönböztetése — szerény nézetem szerint — teljesen pótolni tudja és hasznosabb a Kondratieff-féle hosszú hullámu konjunkturamozgalmak megkülönböztetésénél.

W. munkájának már jelzett érdekes sajátossága az, hogy nincs konjunkturaelmélete. Tétele az, hogy a konjunkturamozgalmak előidézői vagy gazdasági feszültségek, amelyek feloldásukra törnek, vagy pedig a feszültség megszűntekor felszabaduló erőttöbbletek, amelyek új feszültségeket váltanak ki (61. l.). W. szellemesen példázza, hogy tulajdonképen az egész klasszikus közgazdaságtan ezen gazdasági feszültségek feloldódási árak mechanizmusát tárgyalja, — csupán annak a megvizsgálását mulasztotta el, hogy ezen reakciók mely sorrendben követik egymást (62. l.). Ennek megfelelően W. a konjunkturát a gazdasági ellenhatásjelenségek összeségeként definiálja (61. l.).

Ez W. művének lényeges tartalma. Ezt kiegészíti és értékét emeli a berlini konjunkturakutató-intézet módszereinek és adatgyűjtésének részletes ismertetése, valamint, függelékként, a konjunkturakutatás matematikai statisztikai módszerei legfontosabbjainak rövid leírása. Összefoglalóan meg kell állapítani, hogy W. könyve az első német nyelvű mű, amely a konjunkturakutatás lényegébe bevezet, határolt részben egyoldalú megvilágítással is. Mitchell nagy angol munkája mellett is méltón megállja a helyét.

Varga István.

E. Hantos: Europäischer Zollverein und Mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. Nr. 1. Schriftenreihe des Europäischen Zoll-Vereins E. V. Hg. von der Organisation Verlagsgesellschaft (S. Hirzel). Berlin, 1928.

Az „Europäischer Zollverein“-Egyesület egyike azon szervezetteknek, amelyeket az anorganikusan szétszakított európai gazdaság ujjaépítésének parancsoló szükségessége hívott életre. Az a felismerés, hogy a háboru utáni Európa törpegazdaságai képtelenek a rájuk rótt feladatok elvégzésére s a régi és az új államok féltékeny elzárkózása feltétlenül az európai gazdasági élet csődjét jelenti — előbb vagy utóbb, — a vezető tudományos személyiségeknek olyan sorát hozta össze az E. Z. V. kebelében, mint Norman Angell, Oppenheimer, Yves le Troquer, Gide, Hantos, Mises. Nem a mélyreható eltolódás Európa és Amerika gazdasági viszonyai közt volt az egyedüli ok az európai gazdasági élet újjászervezésének gondolatánál, s a probléma politikai oldala — a gazdasági egység logikusan a politikait eredményezné — sem hatott döntően, de döntő volt az a felismerés, hogy az új Európában tomboló *gazdasági nacionalizmus*, amely a protekcionizmusnak kiapadhatatlan forrásává válik, kell, hogy teljes gazdasági és kulturális süllyedéshez vezessen.

Szerző nagyvonalu tervezete Középeurópa gazdasági együttműködésére vonatkozólag, már jelen tanulmányi megeőző értékes munkáiból ismeretes. „Mitteleuropa“ pénzügypolitikai, kereskedelem-politikai és kulturpolitikai ujjaépítését tárgyzó munkái után a jelen tanulmány alapvető fontosságú problémájánál, az európai vámszövetség tervénél a Paneuropa és Mitteleuropa gondolatmenetének egybevetéséből indul ki. Paneuropa eszméjét az a felismerés hozta létre, hogy a mai európai gazdasági és kulturális helyzet a legnagyobb mértékben veszélyeztetve van és a katasztrófa elkerülése csupán az európai államok magasabbrendű *föderatív* egyesülése által lesz elkerülhető. Mig azonban a paneurópai koncepció kiindulóportja és megvalósításának módszere tisztán reálpolitikai, addig Mitteleuropa célkitűzése: gazdaságpolitikai. A paneurópai gondolatnak politikai célkitűzése nem jelenti azonban imperialisztikus államszervezet kialakulását, hanem a kontinentális országok politikai és gazdasági szövetségének kiépítését (politisch-wirtschaftlicher Zweckverband). A paneurópai eszme megvalósulása természetesen csak fokozatosan, egyes államcsoportok képződése által érhető el. Ily alkalmas államcsoportnak látszik Középeurópa, amely a paneurópai szervezet középpontját képezhetné, oly kristályizációs magvát, amelyhez később a többi államok tapadnának. Középeurópa, mint a paneurópai szervezetnek már földrajzi helyzeténél fogva is alkalmas középpontja, siettetné a környező államok csatlakozását a föderatív államközösséghez. A következő fejlődési fok a Német- és Franciaországokkal létesítendő szoros gazdasági viszonylat volna, ami által a Középeurópai Államszövetség kontinentális jelleget nyerne. A végcél pedig a gazdasági és politikai szervezet olymértű kifejlesztése és megerősítése lenne, amely a leghatalmasabb államok világ gazdasági terveivel szemben is eredményesen léphetne fel. A hangsúly a paneurópai eszme megvalósítási lehetőségének mérlegelésénél tehát Középeurópán nyugszik, a nagy középeurópai ürr beépítése nélkül Paneuropa megvalósítása lehetetlennek látszik.

Az európai vámszövetség: a paneurópai koncepciónak gazdasági alakba való transzponálása. Háboru előtt kereskedelepítika egyet jelentett a vámpolitikával, a vámtételek képezték annak legfontosabb eszközeit. Ma azonban már nem a vámok kötik legerősebben alá a gazdasági élet vérkeringését, mert a háboru utáni kereskedelepítika arzenálja egyéb olyan nagyszámu eszközzel is rendelkezik, melyek hatásaikban messze tulszárnyalják a legmagasabb vámtételeket is (valutaingadozás, átutalási nehézségek, forgalmi akadályok, ki- és beviteli tilalmak, vasuti tarifák).

Az európai gazdaságtörténetben történtek már kísérletek az európai vámszövetség megvalósítására, e törekvések azonban hajótörést szenvedtek az egyes államok ellenállásán, mert azok nem voltak hajlandók szuverénitáukat megcsorbittatni a tervezett vámunió érdekében. A világháboru kitörése természetesen megölte e mozgalomnak még a csiráját is és meghozta Európa gazdasági detronizálását, egy oly gazdasági anarchiát, amely egyedülálló a gazdaságtörténet lapjain. A világ gazdaság súlypontjának Amerika javára történt eltolódását az a 20 milliárd dollár jelképezi, amely az amerikai tőkének követel-egyenlege a világ többi országával szemben; ugyanezt mutatja az a tény, hogy a világ aranykészletének 80 százaléka amerikai safekben van felhalmozva, s az amerikai exportnak egyetlen esztendőben felmutatott félmilliárd dolláros emelkedése is odamutat, hogy ma Amerikától a világ gazdasági hegemonia el nem vitatható, különösen pedig a gazdasági anarchiában vergődő mai Európa által nem. Ezzel szemben Európa szinte erőszakos módon rombolja szét a háboru előtt felépített gazdasági szervezetét: ugyanazon a területen, mint 1914-ben, ma 26 helyett 38 vámterület van, a 13-féle önálló valuta helyett ma 27 valutarendszerrel rendelkezik, s a gazdasági határok több mint 12.000 km.-rel hosszabbak ma, mint a háboru megindulása előtt.

A vámfalak gyors kiépítése a nemzeti munka védelmében csak következménye volt a nemzeti államok megalakulásának, s az eredmény: a gazdasági élet pusztulása, süllyedő jólét, visszaeső kultur-élet.

Az európai vámszövetség az egyedüli kivezető ut ebből a káosz-ból. A gazdasági leszerelés, a vámháboru jellegű állapot megszüntetése, tehát a vámfalak lebontása hozhatja csak meg a kívánt újjá-éledést.

A paneurópai gazdaságtérület territoriális elhatárolására nézve a vélemények megoszlanak. Vannak, akik a földrajzi Európát, mások Európát gyarmataival egyetemben szeretnék látni ezen a gazdaságtérületén, az uralkodó paneurópai felfogás azonban Anglia és Oroszország kizárása mellett van. Az utóbbi vélemény mellett felhozzák azt, hogy az angol birodalom jelenlegi átalakulása tengerentuli államszövetséggé. Anglia figyelmét az európai érdekektől elfordítja, Oroszország pedig a szovjet proklamálása által kiszakította magát az európai demokrácia közösségéből. E feltevések kétségtelenül tulzottak, mert bár az a törekvés félre nem ismerhető, hogy az angol anyaország jelenleg egy független gazdasági és vámunió alapjait építi ki gyarmatai bevonásával, s Oroszország is azon van, hogy magát a készáruk tekintetében függetlenítse, mégis Angliának oly hatalmas érdekei fűződnek az Európával való kapcsolatok fenntartásához, hogy nagyobb hasznára lenne az európai vámszövetségben.

való elhelyezkedése, mint amilyen előnyökkel Greater Britain kiépítése kecsegtet. A közel jövőben panangol vagy panorosz gazdaságterület kialakulása valószínűtlen.

Akármilyen formában is történjék azonban a paneurópai gazdaságterület területiális kiképzése és határainak megállapítása, s akármennyire is erős a meggyőződés, hogy az európai vámszövetség célkitűzése helyes, tagadhatatlanok a gondolat keresztülvitelének átmeneti nehézségei. A vámfalak hirtelen lebontása kétségtelenül az európai gyárak egyrészének tönkretételét jelentené és a munkanélküliség hatalmas hullámát indítaná el. A megvalósulás tempója tehát csak fokozatosan gyorsuló lehet, amint azt már az Interparlamentáris Unió washingtoni konferenciája az *Entente Douanière Européenne* megalakulásával kapcsolatban javasolta is.

De a vámfalak fokozatos leépítésénél is eredményesebbnek tartja szerző a nemzetközi ipari érdekközösségek tervét, s egyes gazdasági ágak szindikalizálása és rayonirozása, a nagyipar horizontális felépítése is módja lehetne a vámok pótlásának. A magángazdasági érdekcsoportoknak tervszerű egyesülése nemzetközi termelő-, elosztó-, forgalmi- és fogyasztószervezet alakjában nagymértékben elősegítené az európai munkamegosztást az egyes gazdaságoknak sérelme és megrázkódtatása nélkül. A gazdasági egyesülés fokozatos keresztülvitelének legcélszerűbb módja azonban az volna, ha gazdaságilag, földrajzilag és politikailag egymásrautalt államok előzetesen egy nagyobb gazdaságterületen egyesülnének, a többi államok fokozatos csatlakozása eredményezné azután az európai nagy gazdaságterület organikus szervezetét. Az egymásrautaltság kényszerítő ereje képezné ki ily módon a német-francia-belga-luxemburgi nyugat-európai blokkot, a másik oldalon a finn, eszt, lett és litván országokból alakulandó balti szövetséget s végül az osztrák-magyar monarchia utódállamainak gazdasági egyesülését, mint a paneurópai gazdaságterület középponti szervezetét.

A szuggesztív előadásban megitt s szellemes érvekben bővelkedő tanulmány ismét fontos részét képezi a Hantos-féle Mitte.europa-koncepció épületének. Ebből a szép épületből az európai gazdasági együttműködés felé tekintő kiállítás azonban ma még megtörik a protekcionizmus vámfalainak bábeli magasságán.

Pap György.

Ritter Kurt: Staatshilfe oder Selbsthilfe zur Linderung der Agrarmot?
Berlin, Verlag Paul Parey, 1928. 112. l.

Nincs a gazdasági életnek területe, amely ne érezné a hosszú háború következményeit és az alakulások természetes irányával homlokegyenest ellenkező törekvések által diktált új állapotok káros kihatásait. Minden kétségen felül áll azonban, hogy ezek legnagyobb sullyal a mezőgazdaságra nehezednek rá. Az ipar és a kereskedelem nagyobb rugalmasságuknál fogva inkább alkalmazkodni tudnak a változott viszonyokhoz. A könnyebben szervezhető érdekvédelem, a tervszerű piaci fellépést biztosító megegyezések elviselhetőbbé tudják tenni helyzetüket. De a mezőgazdaság a maga szétosztott, terjedelem és természeti adottságok tekintetében szélsőségesen különböző üzemeivel, közös fellépésre alig egyesíthető konzervatív termező tömegeivel, merev, a változott viszonyokhoz máról honapra át nem állítható termelési lehetőségeivel csak érzi a folyton foko-

zódó mértékben reánehazedő válság súlyát, anélkül, hogy az elhárítás hatályos eszközeit elő tudná teremteni. És ez a válság, sajnos, világjelenség, amelyen belül legfeljebb az intenzitás foka különbözik.

A helyzet megjavítása és a fenyegető bajok leküzdése az állami tevékenység, a sajtó, a tudomány és a gyakorlat részéről olyan erőfeszítéseket vált ki, amelyekre a múltban alig találunk példát. Parlamenti felszólalások, értekezletek, előadások, röpiratok, összefoglaló munkák követik egymást gyors egymásutánban, kutatva a válság okait és keresve a segítség eszközeit.

Egy ilyen irányú előadássorozat összefoglaló képét nyújtja Ritter könyve is. Fejtegetései természetszerűleg német földre korlátozódnak. Tárgyilagos, az okozati összefüggések mélyébe hatoló elemzései, a felvetett kérdéskomplexum összes lényeges vonatkozásaira kiterjedő tartalma, az a higgadt, objektív megítélés, amelyben a közfelfogásban keringő jelszavakat, de a mezőgazdaság részéről hangoztatott kifogásokat is részesíti, érdemessé teszi azonban arra, hogy mi is megismerkedjünk vele.

Az egész munka három részre tagozódik. Az első a válság fenyegető jelenségeivel és okaival foglalkozik, a második a segítő állami beavatkozás lehetőségeit és módzatait tárgyalja, míg a harmadik rész az önsegítés terén megoldásra váró feladatokról szól.

A rémet mezőgazdaság *válságának* okai visszanyulnak a háborús és inflációs gazdálkodás korába. Az inflációból kilépő Németország árindexei a mezőgazdaság szempontjából igen kedvezőtlen viszonyokat tárnak elénk. És bár a következő évek lényeges javulást mutatnak: az állattáraknak a múlt évben bekövetkezett erős esése és a készgyártmányok köréből kikerülő mezőgazdasági termelőeszközök árának újabb emelkedése ismét utját állják a rentabilitás szempontjából megfelelő árszínvonal kialakulásának. Ezzel szemben a kiadások tételei lényegesen emelkedtek. Itt vannak elsősorban a megnövekedett adósságterhek, amelyek 1928 elején összességükben mintegy 13 milliárd márkára tehetők. E hatalmas adósságkomplexum súlyát, bár nem éri el a háború előtti adósságok 18 milliárdot kitevő összegét, nyomasztóbbá teszi az a körülmény, hogy benne a mezőgazdaság igényeinek meg nem felelő hitelféleségek dominálnak; a magas kamatláb pedig majdnem 180%-kal több kamatterhet jelent, mint a háború előtti. Komoly figyelemre int az eladósodás gyors tempója, mert a mai adósságtehernek több mint fele, azaz 7.5 milliárd, a háború után és pedig jórészt az utolsó években keletkezett, aminek oka, hogy az inflációs idők sokszor módfeletti beruházásainak hasznosítására a valutastabilizáció után hiányzott az üzemi tőke. Megindult tehát a tömeges hitelfelvétel.

Szerepet játszanak a válság kiélesedésében kétségkívül más okok is: az utolsó évek sokat panaszolt időjárása, kedvezőtlen politikai konstellációk és a mezőgazdaság érdekeire sok tekintetben hátrányos vámpolitikai viszonylatok. A válság tengelyét azonban mégis a nyomasztó adósságokban, a megnövekedett közterhekben és a súlyosbodó szociális kötelezettségekben kell látnunk. És ez a válság egész Németországban általános. Keleten erősebb, mint nyugaton. A nagyüzemeket és belterjesebb gazdaságokat erősebb pénzgazdasági beállítottságuknál fogva jobban nyomja, mint a többiek. Kedvezőbb helyzetet csak ottan lehet találni, ahol a mezőgazdaság körén kívül álló jövedelmi források segítenek a bajon.

Különösen az erdőgazdaság által nyújtott jövedelmek és keresetek járulnak hozzá a nyomasztó viszonyok könnyítéséhez. Fényes beigazolása ez az erdőgazdaság vagyonszerváló jelentségének.

A háborus gazdasági élet utóhatásaitól még teljesen meg nem tisztult és a pártpolitika jelszavai által is tévesen befolyásolt közvélemény legöcképpen az állam segítő kezétől várja a bajok megszüntetését. Ritter felfogása szerint azonban: a mezőgazda vállalkozó és ha válságos helyzetbe jut, elsősorban önerejével kell, hogy leküzdje a bajokat. Az állam csak akkor és ott nyújtson közvetlen segítséget, amikor és ahol a bajok a közérdeket veszélyeztető jellegűek. Egyébképpen inkább arra kell törekednie, hogy jól átgondolt, széleskörű gazdaságpolitikai koncepcióval a jövedelmezőség és a tőkeképződés útjában álló akadályokat hárítsa el.

Melyek azonban a közérdeket veszélyeztető azok a jelenségek, ahol az államnak a közvetlen anyagi támogatás áldozatát is meg kell hoznia? Ha a válságnak szabad folyást engednek, a tömeges árverések és kényszereladások a földbirtok árát mélyen a forgalmi ár alá szorítják. Ez a hitelezők és birtokosok körében olyan pánikot idéz elő, ami a folyamatnak katasztrófális méreteket adhat. A földhitelintézeteket és szövetkezeteket ezért vidékenként olyan munkaközösségekbe kellene tömöríteni, amelyek a helyi viszonyok ismerete alapján menthetetlennek ítélt üzemeket a föld piaci árán magukhoz váltanák, hogy amint az lehetségesé válik, tőkével rendelkező vevőknek, vagy állami uradalmak alakítására, esetleg telepítési célokra adják tovább (Isolierungsverfahren); másrészt pedig az erősen veszélyeztetett, de még megmenthető gazdaságok adósságterheit konvertálják egy, a pénzpiacra divó kamatláb mellett törlesztendő és a mezőgazdaság természetének jobban megfelelő adósságteherré (partielle Umschuldungsaktion). Az ezekhez az akciókhoz szükséges tőke rendelkezésre bocsátása előtt az állam el nem zárkozhatik. Többet e téren azonban az állam nem tehet. Azok a fantasztikus tervek, amelyeket egy generális adósságkönnyítésre nézve állítgatnak fel, — adósságok részbeni törlése, kamatláb hivatalos megállapítása, záloglevelek kibocsátása, amelyeknek árfolyamontartása az államra hárulna — hajótörési szenvednek az állami teherbíróképesség korlátozottságán. Ezzel szemben az állami áldozatkészségnek az adóterhek mérséklésével és a szociális terhek könnyítésével a rentabilitást és tőkeképződést kell előmozdítani. Az igaz, hogy ez az államberendezés és szociálpolitika terén talán fájdalmas takarékoskossággal jár, de a mai helyzet kényszerű következményei előtt kitérni nem lehet.

Kiváló hatást vár emellett Ritter a vámtarifának a mezőgazdaság érdekeihez simuló átdogozásától, az állami mintagazdaságok sarkalásától. Valamint az állam anyagi támogatására volnának egyelőre reáutalva azok az intézmények is, amelyeket egyes helyeken mint követésre buzdító példákat, a terményértékesítés racionalizálása céljából kellene felállítani.

De a piaccal való kapcsolat racionalizálásának széles körben való keresztülvitele már azok közé a feladatok közé tartozik, amelyeket a mezőgazdaságnak elsősorban saját erejéből kell megoldania. A mezőgazdasági üzemek rentabilitása végeredményben a piacon dől el. Itt pedig nemcsak a mennyiség, hanem a minőség is nagy szerepet játszik. Sőt, a közvetlen környezet részére termelő egyes

kisebb üzemektől eltekintve, a széleskörű piaci relációkban mint döntő tényező lép fel. A mezőgazdaság piaci kapcsolataiból származó viszonylatok beható megfigyelése és a rentabilitás szempontjából való hasznosítása azonban elkerülte eddig a német mezőgazdaság figyelmét. Holott ez pl. Amerikában a „Marketing“-nek, egy külön tudományágnak tárgyává nőtte ki magát. Mert sok problémája van a kvalitásra való termelésnek. Az áru jóságának, benső értékének emelése egymagában véve nem elég. Ha a mezőgazdasági kínálatot is szervezett erőhatalommá akarjuk tenni a piacon, akkor emellett még tipizálásra és e típusoknak széles körben bevezetett általánosítására — standardizálásra — kell törekedni.

Ha azután ennek keresztülviteléről és a termények értékesítéséről a termelő és értékesítő szövetkezetek jól kiépített hálózata gondoskodhatik, akkor nem fogja a gazdák kényszerű kínálata az árakat nyomni. Kisebbek lesznek az áringadozások, kiszámíthatóbbak a jövedelmezőségi kilátások. Megrövidül az út a termelőtől a fogyasztóig. Csökkennek a kereskedői hasznon felül levő költségek és nagyobb hányad jut a piaci árból a gazdának. Helyreáll a rentabilitás és megindul a tőkeképződés.

Mindezt azonban nem lehet hatalmi parancsszóval és rendeletekkel elérni. A célszerűségek belátásához a mezőgazdáknak maguknak kell elérkezniük. Csak így alakulhat ki az a közös érdektudat, mely az eddig történt ilyirányú kezdeményezések körébe vonja a német mezőgazdaság tömegeit. Az igaz, hogy itt még sok nehéz feladattal kell megbirkózni. De a gazdák közgazdasági műveltségének emelésével, a piaci fejlemények folytonos figyelemmel kísérésével, a felvilágosítás rendszeres munkájával és végül a mezőgazdáknak a politikai életben való élénkebb részvételével egyengetni lehet a megvalósítás útját, ami egyelőre annnyival is könnyebb, mert hiszen ma még csak a német, a belföldi piac fölött való uralom megszervezéséről van szó.

Dánia is hosszú, kitartó munka árán, sok nehézség leküzdésével, a mezőgazdák hagyományos bizalmatlanságának lebirásával, ilyen alapon vivta ki az irigvelt pozíciót, amelyet ma a mezőgazdaság terén elfoglalt.

Lesenyi Ferenc.

Migration Laws and Treaties. Vol. I. Emigration Laws and Regulations. Geneva, 1928.

A vándorlások szempontjából a háboru előtti évek jellegzetes vonása nagy migrációs mozgalmak kevés törvényhozási szabályozása volt. Mint ismeretes, a mai helyzet viszonylag csekély vándorlások nagy törvényhozási munkájában merül ki. A *Nemzetközi Munkaügyi Hivatal* vállalkozott a vándorlásokra vonatkozó hivatalos rendelkezések egybegyűjtésére és földolgozására. Mint a Hivatal minden munkája, úgy ez is az összes országokra terjed ki: 200 állam, protektorátus és gyarmat adatai vannak összegyűjtve. Az egész munka három kötetre van tervezve. Az idézett első rész az egész problémára vonatkozó törvényekkel és rendeletekkel foglalkozik, a második rész a bevándorlás kérdését tárgyalja, míg a harmadik rész a vándorlásokra vonatkozó nemzetközi szerződések és megállapodások ismertetését tartalmazza.

E mindenképpen komoly, tudományos munka tanulmányozása

után nyert erős benyomásunk, hogy a bevándorló országok törvényhozása mindinkább a bevándorlás ellen irányul. Nemcsak az északamerikai Egyesült-Államok gördítenek akadályokat a kivándorlók elé, hanem számos más ország követ. ennél még szigorubb irányt is. Hogy csak egy példát említsünk: az angol dominiumok, melyek csakis angol alattvalókra nézve ismerik el a vándorlás szabadságát. A délamerikai államok ugyancsak szigorubban rostálják meg a bevándorlókat, mint a háborút követő években. Sőt, még a kültöldi munkaerőkre olyannyira rászorult Franciaország is csak a legnagyobb vigyázattal engedi át határain a bevándorlókat. Ethnográfiai okokból pedig egyes országok bizonyos népfajok bevándorlását vagy csak nagyon részlegesen, vagy pedig egyáltalán nem engedélyezik. Különbözik ugyanilyen prohibíciós irányzat észlelhető a kivándorlási országoknál is. Hogy csak a legnagyobb európai kivándorlási országot vegyük figyelembe: Olaszország az egykori szabad egyéni kivándorlást állami ellenőrzés alatt álló kollektív mozgalommá változtatta, a kivándorlást pedig nemzeti szempontokból akadályozza és megszabja.

A történelem folyamán a vándorlásoknak különböző okai voltak: vallási, politikai, gazdasági, nemzeti stb. Napjainkban csakis gazdasági okok hajtának migrációra: munkanélküliség, drágaság, rossz kereseti viszonyok stb. Az egyén egykori ki- és bevándorlási jogát az államok érdekeinek rendelték alá. A gyakorlatban a legtöbb állam szabályozza a vándorlásokat, habár elvben annak szabadságát hirdetik. Oroszországban a kivándorlás egyáltalán nincs megengedve. Számos ország rendelkezései tiltják azon szülők kivándorlását, kik gyermekeiket támasz vagy segítség nélkül hagynák vissza (Belgium, Csehszlovákia, Magyarország, Portugália, Románia, Svájc és Svédország). Az államok arra is figyelmet fordítanak, hogy a kivándorlók elég pénzzel rendelkezzenek, hogy az első nehéz napokban legalább fönntarthassák magukat és ne legyen kénytelen őket az állam vagy magántestület segíyezni. Érdekes annak megemlítése, hogy Anglia ettől merőben eltérő politikát folytat, amennyiben pénzbeli segítséget is nyújt az erre rászoruló és az angol birodalom tartományaiiba kivándorló alattvalóinak.

Fölvilágosítást nyújtó irodák kiépítése, részben a kivándorlók érdekében, részint nemzeti szempontokból, szintén nagyjelentőségű volt a háboru utáni években. Ezen irodák adatokat szolgáltatnak a bevándorlási ország gazdasági, egészségi, kereseti és munkaviszonyairól stb. Olaszországnak van a legfejlettebb ilyen-nemű szervezete. Ujabbán, főleg Németországban és Itáliában, általános és műszaki oktatásban részesítik a kivándorlókat. Spanyolországban, esti előadások keretében, kioktatják a kivándorolni szándékozókát az illető ország viszonyairól és arról, hogy mily lépéseket kell tenniök, hogy spanyol állampolgárságukat el ne veszítsék.

A kivándorlási ügynökségek a legtöbb államban szigorú ellenőrzésnek vannak alávetve. Lengyel- és Spanyolországban működésük teljesen meg van tiltva. Az engedélyezett országokban többnyire a kormány ellenőrzése alatt vannak. Mig egyes országok (Csehszlovákia, Német-, Magyar-, Olasz-, Spanyolország, Portugália) megtiltják emigránsaiknak külföldi segítség elfogadását, addig más országok törvényhozása ezt nemcsak megengedi, hanem elő is segíti (Angol birodalom, Ausztria, Hollandia). Hollandia

fejenként maximum 475 forint segélyt ad, melyből 25 dollárt egyáltalán nem kell visszafizetni, míg az összeg másik része öt év alatt törlesztendő.

Az Amerikába való kivándorlás megnehezítése óta a kontinentális vándorlások mind nagyobb szerepet játszanak. Franciaország lépett az Egyesült-Államok helyébe e téren. A háború után Franciaország egynéhány év alatt több mint kétmillió bevándorlónak adott munkát és megélhetést.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal minden részletkérdésre kiterjedő tanulmányával elsőrendű munkát végzett a vándorlások kérdésének nemzetközi törvényhozás útján leendő megoldása előkészítésében.

Schütz Géza.

Dr. gróf Teleki István: A szövetkezeti mozgalom sorsa Szovjet-Oroszországban. „Pátria“ irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság. Budapest, 1928. 404. l.

„A szövetkezetek jól működni csak ott tudnak, hol munkájuk révén a tagok gazdasági jövőjét biztosítják. Ennek alapja azonban a Leninék béte noireja, a magántulajdon. Ez ellentétet kiküszöbölni lehetetlen, a vörösöknek nem sikerült“ — mondja *Bernát István* a könyvhöz írott előszavában és evvel a néhány találó szóval a középontjába világít bele annak az igen nehéz problémának, amelynek részletes kifejtését *Teleki István gróf* e munkájában célul tűzte ki magának.

Igen nehéznek kell mondanunk e problémát azért, mert a kommunista álláspont szerint a *kommunizmus és a szövetkezetek végcélja* hasonló: a nyereségnek kiküszöbölése és a munkásosztály kizsákmányolásának a megakadályozása. A kommunista állam munkáját tehát a jól kiépített szövetkezeti szervezet és a szövetkezeti eszmék elterjedtsége nagyon megkönnyíti. A szövetkezeteket nem hogy üldözni kellene, hanem erejüket gyarapítani kell és a velük való együttműködésre kell törekedni. Evvel szemben a kommunizmusnak és a szövetkezeti mozgalomnak már elvi alapjai között is fennálló különbség szerzőben hivatott magyarázóra talál. A szövetkezeti mozgalom a kapitalista világrendben nőtt nagygyá, sorsa avval szorosan össze van kötve. A kapitalista gazdasági rendnek csak a kinövései ellen irányul, ugymint a gyengébbet könyörtelenül elpró szabad verseny esetleges erkölcsi fogyatékoságai, a kartellek, a trösztök s a túlzott és indokolatlan nyereségek ellen. A kapitalista világrend bukásával a szövetkezeti mozgalomnak, mint feleslegesnek, szintén buknia kell.

Az az elbánás azonban, amelyben a szovjetkormány a szövetkezeteket részesítette, a távoli és felületes szemlélőt könnyen megtevesztheti. Míg ugyanis a fennálló összes gazdasági szervezeteket, amilyen gyorsan csak tehetette, szétörte, a szövetkezeti szervezeteket megtartotta, sőt egyre fontosabb feladatok ellátásával bizta meg. Azonban éppen a rájuk ruházott hatósági természetű funkciók azok, amelyek e szervezete'eket sajátos szövetkezeti jellegüktől megfosztották. Evvel párhuzamosan az államhatalom a szövetkezetektől elvette függetlenségüket, miáltal azok voltaképpen *állami szervekké* lettek, amelyeknek feladata, hogy az élelmiszereket a lakosság közt szétosztják és az állami ipar lerakatául szolgáljanak. Ha még ehhez

hozzá vesszük azt, hogy a szovjetkormány a szövetkezeteket a legalkalmasabb szervezetnek tekintette a kommunista eszméknek minél szélesebb körökben való terjesztésére, minden indok hiányzik arra, hogy e szervezetekben a többi országok szövetkezeteinek testvér-egyesüléseit ismerjük fel.

Igaz, hogy az *új gazdasági politika* a „novaja ekonomiceszkaja politika” (rövidítve: nep), amely Szovjet-Oroszországban 1921 elején a sorozatos sikertelenségek hatása alatt érvényre jutott, anélkül, hogy elvileg a kommunista hitvallásból bármit is feladott volna, a gyakorlati megvalósítás terén opportunistá álláspontra helyezkedett. Ez a politika a szövetkezetek életébe is több szabadságot vitt. A kötelező belépést, amelyet 1919-ben elrendeltek, 1924-ben eltörölték és a belépést és a kilépést ismét a lakosok szabad elhatározásától tették függővé. Noha ez nagy haladást jelentett a valódi szövetkezeti jelleg visszaállítása felé, attól e szervezeteket még mindig hatalmas távolság választja el, tekintettel arra, hogy a szövetkezetek központi szervezetei, így elsősorban a fogyasztási szövetkezeti központ, a moszkvai Centroszjozuz, teljesen állami szerveknek tekinthetők; a szövetkezetek ma is nagyrészt állami természetű funkciókat látnak el és állami iránítás alatt állanak.

Ezt a fejlődési folyamatot tárja elénk *Teleki gróf* könyve igen jól áttekinthető csoportosításban. Gondosan kerül minden, ami megállapításainak olyan színezetet adhatna, mintha azok politikai elfogultság eredményei volnának. Hideg és tárgyilagos bir maradni akkor, amikor a bizony gyakran igen alacsony erkölcsi színvonalon álló szovjet-hatalmasságok erőszakos rendszabályait tárgyalja, vagy amikor nyilvánvaló az, hogy egyes rendszabályokhoz a legcsekélyebb komoly közgazdasági iskolázottság esetén maguk az illető szovjet vezetők sem folyamodtak volna, mert így már eleve tisztában lehetek volna azoknak káros és általuk sem elérni kívánt következményeivel. De ez a hüvös és tompított hang nem bénítja meg előadásának lendületét, amely eleven életet visz tudományos fejtegetéseibe és mindvégig lebilincselve tartja az olvasót. Tekintettel a tárgy politikai vonatkozásaira, a forrásmunkákat nem volt elég nagy szorgalommal összegyűjteni Oroszországból és a különböző egyéb országokból, hanem igen nagy gondossággal és szakértelemmel kellett az általuk nyújtott anyagból válogatni, mely feladatát szerző a legmesszebbmenő lelkiismeretességgel oldotta meg.

Minthogy a szovjetkormány a szövetkezeteket saját céljai szolgálatába állította és gazdasági politikájának fontos hordozóivá tette, a szövetkezetek életének tanulmányozása közben az *általános gazdasági politika* tényezőiről is képet kapunk. Teleki gróf nemcsak a szövetkezeti mozgalom, hanem az egész szovjetország közgazdaság alapos ismerőjének bizonyul és annak egyes ágairól — a szövetkezeti mozgalom háttéréképpen — összefoglaló tájékoztatást nyújt, ami könyvét általános gazdasági politikai szempontból is nagyérdekűvé teszi.

A tanulságok, amelyeket az oroszországi eseményekből levon, igen értékesek bármely ország szövetkezeti politikája számára. Oroszországban a szövetkezeti tagok száma a kötelező belépés elrendelése után természetesen hatalmasan megnövekedett. Ez azonban nem a szövetkezeti élet fellendülését vonta maga után, hanem ellenkezőleg a szövetkezetek működését csaknem teljesen megbénította, mert

a szövetkezeteket a fejlődés útján csak azok a tagok viszik előre, akik — ha számuk csekély is — tevékeny *szövetkezeti szellemmel* vannak áthatva, míg az ezenfelüli taglétszám csak teher és könnyen veszedelmessé válhat. Nem jelent nyereséget a szövetkezetekre az sem, ha az *állami beavatkozás* nem jöndulatu támogatás formájában jelentkezik, hanem odáig megy, hogy az erőszakosság bélyegét viseli magán vagy kétségessé teszi az illető országbeli szövetkezeti mozgalom társadalmi jellegét.

Az orosz szövetkezeti mozgalom azonban már kiállotta megpróbáltatásának legsúlyosabb éveit. Ha a szellemi és erkölcsi értékeket, amelyeket a kapitalista társadalmi rend korszakából sikerült átmentenie, a kommunizmus mindeddig nem tudta kiölni belőle, feltehető, hogy a szövetkezeti mozgalom életereje erősebbnek fog bizonyulni azoknál a törekvéseknél, amelyek a szövetkezeteket véglegesen a kommunista társadalmi rend egyik tényezőjévé kívánnák átformálni.

Óvári Papp Zoltán.

György Ernő: A követelések engedményezése és leszámítolása. TEBE könyvtár, 44. szám. 1928. 140. l.

Gy. munkája elsősorban a követelések engedményezésének jogi vonatkozásait taglalja bő részletességgel, a szakirodalom, a joggyakorlat és a kereskedelmi szokások átfogó ismerete alapján. Kellemes meglepetés azonban, hogy a szorosabban vett gazdasági vonatkozások is nagy megértéssel vannak ismertetve. Szerző a hitel különböző biztosítékaival már egyéb munkáiban is foglalkozott. Azokban és jelen könyvében is az volt vezető szempontja, hogy a preventív hitelvédelem szempontjából is igen nagy jelentőséggel bír azoknak a jogintézményeknek részletes taglalása, amelyek jellegüknél fogva a hitelező jogi pozíciójának hatékonyabb alátámasztását alkalmassak szolgálni.

„A követelések leszámítolása, — közgazdasági szempontból — azt a hitelformát jelenti, amellyel az ipar és a kereskedelem a maga künnlevőségeit valamely hitelnyújtóról leszámítolja, vagyis hitelezéseit, a könyveiben fekvő holt tőkét, mobilizálja.“ Gy. eme definíciójáról talán lehetne vitatkozni. Különösen második fele nem látszik egész szabatosnak. Amellett a definíció a fogyasztás finanszírozásának nevezett részletüzlet-finanszírozás nem egy formáját is felöleli. Igaz, hogy ilyenkor a részletüzlet finanszírozása tényleg a követelés-leszámítolással azonos jogi formában megy végbe. De közgazdasági jelentőségét illetőleg akkor is különbség áll fenn. Gy. ezt a különbséget látja és igen élesen világítja meg. Kifejti, hogy a követelések leszámítolásánál az árut eladó kereskedő és iparos személye áll az előtérben, közvetlenül ők veszik a hitelt igénybe és a követeléseknek biztosítéki célból történő engedményezése a nyújtott személyi hitel tárgyi fedezetéül szolgál. A fogyasztás finanszírozása a fogyasztó személyét veszi a hitel nyújtásának kiindulási pontjául, annak vásárlási lehetőségeit kívánja fokozni. Ehhez képest a fogyasztás finanszírozása mindig részletüzlettel kapcsolatos és mindig detail eladási ügyletekre vonatkozik, míg a követelések leszámítolása néha ugyan ugyan részletkintlevőségeket is, azonban ugyiszlván mindig a nagykereskedelmi forgalomban fordult elő.

Téves azonban feltenni, hogy az is különbséget okozna a fogyasztás finanszírozása és a követelések leszámítolása között, hogy az előbbinél a hitelezéssel felmerülő kockázat viselése egyedül a finanszírozóra hárulna, miután az eladó az egész hitelügylet lebonyolításából kiesik. Mert az igaz ugyan, hogy a fogyasztás finanszírozásánál hitelnyújtóként igen gyakran már az eladáshoz nem maga az eladó szerepel — anyagi felelősséget azonban többnyire mégis vállal magára, ha esetleg csak az eladási ár egy hányadára nézve is.

A követelések leszámítolása ma nálunk még nem nagyon elterjedt üzletág. Ennek több oka van. Elterjedt felfogás az, hogy csak megszorult kereskedő folyamodik hozzá, ezért rossz színt vet arra a kereskedőre, ki ehhez a hitelszerzési módhoz folyamodik. Ebben a nézetben van is némi igazság, de ez jórészt onnét ered, hogy követelések leszámítolásával ugyyszólván csak néhány kisebb bank és főként több elszánt magánbankár foglalkozik, akik uzsora-jellegű magas kamatot számítanak. Pedig indokolt és sok tekintetben kívánatos volna, hogy ez megváltozzék. Elég gyakori eset, hogy a nagykereskedő kénytelen váltót adni szállítójának, míg ő vevőitől nem tud ilyet kapni. A váltó-kapást a követelések leszámítolása megfelelően pótolhatná, különösen, ha a kinntlevőségek hitelbiztosítva vannak.

Remélhető, hogy az új Magánjogi Törvénykönyv elfogadása hozzá fog járulni a követelések leszámítolásának nagyobb elterjedéséhez. A Magánjogi Törvénykönyv megengedi a fiduciárius jogügyletek létesítését, kimondva azt, hogy azok kétség esetén nem esnek a szinlelt szerződés fogalma alá s így, az eddigi jogi helyzettel szemben, joghatállyal bírnak. Gy. igen szerencsésen mutat rá arra, hogy a követelések leszámítolásának fiduciárius ügylet alakjában történő lebonyolítása az eddigi jogi helyzethez képest gyakorlati szempontokból igen kívánatos messzemenő változtatásokat von maga után, úgy az engedményesnek a követelés behajtása körüli eljárása és általában az engedményesnek az engedményezővel szemben az átruházás bizalmi jellegéből folyó kötelezettségei tekintetében, mint a követelés visszaengedményezése kérdésében, mint az engedményező jogi helyzetének védelme tekintetében, az engedményes ellen vezetett végrehajtás vagy csőd elrendelése esetében.

Mind e kérdéseket Gy. találóan és élesen világítja meg. Kétségtelen, hogy könyve is hozzá fog járulni ahhoz, hogy ez a külföldön igen elterjedt, nálunk azonban alig használatos ügyletág nálunk is nagyobb jelentőséghez jusson. Mert ennek egyik feltétele az ügyleti forma jogi vonatkozásainak, a veszélylehetőségeknek és azok kiküszöbölési módozatainak alapos ismerete. Gy. műve pedig megbízható forrása mindezen ismereteknek.

Varga István.

Dr. Kepes Ernő: Az aranyvaluta összeomlása és a szanalás illúziója.
Budapest, 1928. A „Magyar Nemzetgazda” kiadása. 236. l.

Szerző, kinek körülbelül két év előtt jelent meg „A Pénzről” szóló könyve, ebben a munkájában a háborús, illetve háboru utáni idők által felszínre vetett közgazdasági problémák rugóit kutatva, a gazdasági élet elsődleges jelentőségeinél kezdi vizsgálatait. Gondolatmenete a következő:

A primitív többtermelés eredménye a viszonylagos fölösleg, mely csak egyes javakra szorítkozik és más javak egyidejű hiányát

jelenti. A többtermelésnek ebben az állapotában az emberek közvetlenül árut cserélnek, ami a még mindig elégtelen termelésnek jele. A közvetlen árucseré helyébe lép később az aranyvaluta, amidőn is relatív fölöslegek helyett abszolút fölöslegek — élelmiszerfölöslegek — keletkeznek. Az élelmiszerfölséggel rendelkezők abszolút fölöslegükből munka fejében és arany alakjában részt adnak a nincsteleneknek és így jön létre a fölöslegekre — tőkére — támaszkodó kapitalista termelés. Az egyesek tőkéjéből tevődik össze az ország forgó tőkéje: a pénz. A keringő arany, a tőkéstől kiindulva, visszajut a tőkéshez. Ezt az állandó folyamatot azonban módosíthatja egy tényező: az ország külkereskedelmi, illetve fizetési mérlege. Aktív külkereskedelmi mérleg tőkegyarapodást, tehát szaporodó munkaalkalmat, egyetemes jólétet jelent, passzív mérleg tőkehiányt, munkanélküliséget és elszegényedést. Utóbbiakat kiküszöbölheti egyedül az ország többtermelése és lakosainak takarékosága. Hiszen maga az ország forgalomban levő tőkéje — a pénz — ép úgy takarékoság eredménye, mint az egyén vagyona. Ez különösen kifejezésre jut a jegybankban, mely a bankjegykibocsátás által az egész ország aranykészletét, tehát forgótőkéjét, birtokában tartva, a külföldi bevásárlási lehetőségeket épúgy az ország tőkéjének hozadékára korlátozza, mint az egyén a maga költségeit. Fém-aranyvaluta mellett tehát lehetetlen az ország eladósodása árukereskedelem által. Jegybankrendszerrel azonban a passzív külkereskedelmi mérleg fokozódó aranykereslettel, tehát a bankjegyek forgalmi értékének csökkenésével jár. Az így adódó helyzet orvoslását megkönnyíti a takarékoság által bekövetkezett forgalomcsökkenés és alacsony munkabérszint, ami mellett gyarapszik a termelés exportálható része, még pedig javuló feltételek mellett. Ily körülmények között az ország idővel elérheti — önerejéből — a bankjegyek forgalmi értékének állandósulását. Ennek a megoldásnak éppen ellentétje a külföldi kölcsönre való szanálás. A kölcsön árán elért stabilitás — különösen, ha a kölcsönök egyrésze rövidlejáratú — csak látszólagos. A kifejtett munkának ugyanis a külföld látja hasznát, a kivitel megnehezül, a fokozott behozatal az ország tőkéjét fogyasztja és ezzel a munkaalkalmak számát is.

A háborúval kapcsolatos eseményeket vizsgálva, szerző rámutat arra az átalakulásra, melyen a bankjegy átment. A bankjegyeknek ugyanis megsemmisült az aranyfedezete, majd árufedezete is. Élő tőke nélkül pedig a holt tőke sem maradhat meg vagyontárgynak, fölöslegnek. A háborús országok, tőke híján, folyó termelésüktől éltek, ami őket a valóságban nincstelenekké tette. A fölöslegeken alapuló tőkés termelés megszűntével holt kincsé vált az arany és visszatért a naturálgazdálkodás ideje. A papírgjegyek forgalmi értékét ekkor már kizáróan az a lehetőség adta, hogy általuk lehetséges volt áruhoz jutni. Ily körülmények közt az ár már nem jelentett arany-, hanem árumennyiséget. Mivel pedig az ár munkabérekkel tevődik össze és a különböző árukat csak azok munkatartalma hozta közös nevezőre, a bankjegyből *munkajegy* lett. Mint ilyen, a papírpénz különleg mit sem változott, belső tulajdonságai azonban oly lényegesen módosultak, hogy ennek föl nem ismerése súlyos következtetésekkel járt. Ehhez járultak a szanálások hibái, a mechanikus stabilizálás, a határok megnyitása, a rövidlejáratú külföldi kölcsönök bevásárlásából eredő aranyfedezetre támaszkodó jegybankok létesítése, stb. A termelés számára így nem táglultak a hitelkeretek, a szanált országok

eladósodása állandóan nő és ezzel a külföldtől való függésük is. Ezt nem leplezheti sem a kiegyensúlyozott államháztartás, sem a látszólagos ökeképződés. Mi tehát a tennivaló? Az igények teljes megzorítása mellett lehetőségig fokozni a termelést. Ezzel egyszerre mind önmagától megoldódik a társadalom problémája. A kérdések súlypontja nem a termelés eloszlásában van többé, hanem annak mennyiségében. Ennek az elvnek diadalrajutásával egyidőben élni kell azonban azzal a hatalmas eszközzel is, melyet csak felszínre vetett a háború, de melynek létjogosultsága nem szűnt meg a háborúval: az új gazdasági rendszerrel, melynek eszköze a papírvaluta, a munkajegy. A közvetlen árucserének modern formája az, mely felé ma a legnevesebb amerikai közgazdák kutatása irányul és amelytől szerző nemcsak általános olcsóbbodást vár, de kielégítő termelést is, azon keresztül pedig az életstandárdnak erős emelkedését és a társadalom békéjét.

Optimisztikus emberszeretet csendül ki a könyvből. Szerzője nem emberfeletti csodától várja a jobb jövőt, hanem az emberi munkába veti hitét, melyben mindennek és mindenkinek jut hely és cél.

Viener Andor.

Lortsch, Charles: La Hongrie Économique et les Intérêts Français en Hongrie. Marcel Giard, Paris. 1927. 176. l.

Örömmel üdvözljük L. kis könyvének megjelenését, mert alkalmas nemcsak arra, hogy a magyar viszonyok iránt érdeklődők számára utmutató gyanánt szolgáljon, hanem még arra is, hogy mindazoknak érdeklődését, akiknek az ügyesen összeállított munka a külföldön véletlenül kezébe kerül, Magyarország és a magyar gazdasági viszonyokban is visszatükröződő kultúra iránt felkeltse.

A szerény igényekkel fellépő könyvecske mindent nyújt, amit beígér és amit egy ilyen természetű munkától elvárhatunk: hazánk rövid történeti, földrajzi, népességi, politikai és gazdasági áttekintését. Végig vezeti az olvasót a magyar mezőgazdaság, ipar és külkereskedelem, valamint bankjaink jelenlegi helyzetén. És pedig mindezt — amit, tekintettel arra, hogy a munka az irántunk nem mindig legjobb indulatu külföldön jelent meg, külön kiemelendőnek tartunk — lelkiismeretes objektivitással.

Ha ez a kis vezető netalán egy második kiadást mérné, mint ahogy nézetünk szerint érdekünk lenne, hogy megérjen, több figyelmet érdemelne tulajdonneveinknek az (francia szedőknek kétségkívül nagy nehézséget okozó) ortográfiája. A hibásan nyomtatott nevek tömegéből csak szemelvényként említünk meg egynéhányat: Hegeltaja, Bogrod, Hornad, Rusze (mind 45. o.). Továbbá kívánatosnak tartanók, mint ahogy ez a bankoknál és a dunai szabad kikötőnél meg is történt, az egyes iparvállalatainknál fennálló külföldi, illetve francia érdekeltségek, nemkülönben az egyes külföldi tőzsdéken jegyzett magyar értékpapírok felsorolását.

Ezekkel a javításokkal, illetőleg pótlásokkal figyelmébe ajánljuk L. kis munkáját azoknak a magán vagy hivatalos tényezőknek, akik azt propagandisztikus célokra alkalmas voltánál fogva felhasználhatják.

Hammersberg Miklós.

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. IV. Jahrgang: 1928. Herausgegeben v. Dr. Gustav Gratz, verantw. Red. Dr. Gustav Bokor, Budapest, 1928., 393. l.

Ezek a lapokon már többször méltatták a Gratz-évkönyv jelentőségét. Ismételten történt utalás arra a misszióra, melyet ez a világnyelven írott kitűnő magyar közgazdasági évkönyv elsősorban betölteni hivatott.

Az eddig megjelent évfolyamok értékét egyrészt a legkülönbözőbb érdekeltségek megszólaltatása mellett mindvégig megőrzött tárgyilagosság adta, másrészt a szakszerűség és tömörség dacára élvezetes stílus. Így az előttünk fekvő kötetről sem igen mondhatunk jobbat, minthogy a szerkesztőknek sikerült benne megtartani azt a színvonalat és azokat a kvalitásokat, melyek méltán biztosították a magyar közgazdasági évkönyv kedvező fogadtatását itthon és a határokon túl egyaránt.

A legújabb kötet munkatársai is javarészen a korábbiak közül kerültek ki, egypár időszerű tárgy azonban új megszólaltatókat igényelt. Ezek közül elsősorban *Szladits Károly* nevét kell felemlítenünk, aki a magánjogi törvénykönyv tervezetéről értekezett. Az Évkönyv többi fejezeteit a kiadón kívül (Magyarország ujjaépítése), *Nagy Iván Edgár* (erdő- és mezőgazdaság), *Leopold Lajos* (standárd és fölösleg), *Fellner Frigyes* (a földreform finanszírozása), *Farkasfalvi Sándor* (gyáripar), *Hubert Ernő* (szénegzdálkodás), *Tornyay Rezső br.* (cukoripar), *Tószeghy Emil* (söripar), *Fellner Pál* (szeszipar), *Kádas Károly* (külkereskedelem), *Ferenczi Izso* (kereskedelepoltika), *Tormay Béla* (kereskedelmi mérleg), *Kemény Dezső* (kereskedelem), *Kovalóczy Rezső* (terménykereskedelem), *Müller Vilmos* (éltéktözsde), *Strowski Lajos* (vasut- és automobilizmus), *Niki Béla* (folyamhajózás), *Szalay Gábor br.* (posta), *Vassel Károly* (aviatika), *Kállay Tibor* (államháztartás), *Szegő Ernő* (adózás), *Quandt Richárd* (pénzpiac), *Eber An'ál* (pénzintézetek), *Makai Ernő* (külföldi kölcsönök), *Nizsalovszky Endre* (felértékelés), *Schandl Károly* (szövetkezeti mozgalmak), *Kutasi Elemér* (biztosítási ügy), *Pap Géza* (ipari szociálpolitika), *Müller Pál* (lakáskérdés), *Pap Dezső* (drágaság) és *Lamotte Károly* (Budapest pénzügyei) írták.

A negyedik kötetlel lezárul a Gratz-évkönyvek első sorozata. A válságos idők után újraéledő magyar közgazdaság hű és teljes képét tárta a külföld elé ez a négy kötet. Hogy milyen eredménnyel, annak bizonyossága az az általános érdeklődés, mely — jóformán egész Európában — egy-egy kötetének megjelenését kísérte és amelynek beszédes jellemzője az évkönyv bevezetésében felsorolt bel- és külföldi napilapok és folyóiratok száma, melyek valamennyien hasáboakat szenteltek a magyar közgazdasági évkönyv méltatásának.

Közgazdaságunk nagy hálaa kötelezettje a Gratz-évkönyvnek, amiért eggyel szaporította világgazdasági kapcsolatainkat, mely feladatnak még fokozott mértékben fog eleget tenni a négy kötet anyagának angol nyelvű közzététele.

Viener Andor.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVII. ÉVFOLYAM.

21. szám: *Spangenberg: Der Optimismus des Reparationsagenten.* — *Kessler, Joachim: Kreditverteilung und Kreditkosten:* A német sajtóban mind gyakrabban felmerül az a kérdés, vajon helyes-e az, hogy a német nagybankok fiókjai révén a Németbirodalom vidéki betétjei a berlini nagybankok központjaihoz folynak és ezáltal a vidék hitelezése mindinkább hiányossá válik. Ezzel szemben szerző rámutat arra, hogy a tényleges helyzet éppen az ellenkezőképpen áll. Jelenleg a vidéken befolyó betétek a bankfiókokkal szemben támasztott hitel igényekhez képest rendszerint oly mértékben elégtelenek, hogy a német vidéki bankfiókok a felek hitel igényeit csak központjaik segítségével elégíthetik ki. A berlini nagybankok a szükséges eszközöket vagy saját betétjeikből, vagy rövidlejáratú külföldi hitelekkel tudják a fiókok rendelkezésére bocsátani. A német nagybankok fiókhálózata tehát kiegyenlítőleg hat a berlini tőkekoncentráció és a vidéki pénzszükséglet között és ezáltal a vidék kedvezőbb hitelezése válik lehetővé. Gyakran felmerül az a másik panasz is, hogy a hitelköltségek a Németbirodalom vidékén lényegesen magasabbak, mint Berlinben. Természetesen a hitelköltségek nagysága el éri az ország különböző területei szerint, valamint az egyes hitel igénylők szerint is. A hitelfeltételek terület szerint való különbözőségei nemcsak Németországban, hanem más országokban is mutatkoznak. Így pl. az Észak-amerikai Egyesült-Államokban a gazdasági élet központjától távol eső helyeken a hitelfeltételek súlyosabbak mint a pénzpiac s a kereskedelmi élet gócpontjaiban. — *Arzet, Robert: Eine neue Form des amerikanischen Konsumtiv-Kredit.* — *Stamm, M. J. Bilanzberechnungen in der Praxis.* — Bírósi döntvények. — Könyvismertetések.

22. szám: *Vogel, Emanuel Hugo: Die Stabilisierung als Weg zum Goldstandard in Europa:* Az európai valuták stabilizálása tulajdonképpen csak az elő étepe egyrészt a valutaszanálás és az aranyváltó áhóhó való visszatérés s másrészt általában a gazdasági viszonyok konszolidálása terén is. A világháború után, s főleg a legutóbbi öt év alatt 18 európai államban keresztülvitt valutastabilizálás — szerző szerint — minden idők legnagyobb pénzügyi teljesítménye. Az európai államok valutastabilizálása mindenütt meglehetősen sikerült. Az európai kontinentális államokban többnyire a valutaromlás folyamán elért alacsony árfolyamnívón stabilizáltak, vagy pedig csak valamivel a mélypont felett. Csapán kivételes estében, így pl. Csehszlovákiában történt a stabilizálás a defláció segítségével a valuta értékelése után. Szerző tévesnek tartja azt a felfogást, mely szerint teljesen közömbös az, hogy a valutastabilizálást a mélyponton, vagy magasabb árfolyamnívón viszik-e keresztül, mivel minden esetben csapán matematikai átszámítási kulcsról van szó. Szerinte a stabilizálási nívó több, mint egyszerű átszámítási kulcs, mert az egyben az illető országnak a külföldhöz viszonyított gazdasági erejét is jellemzi és messze-

menő pénzügyi következményei vannak az ország gazdasági helyzete és jövedelmi eloszlására is. Az európai valuták stabilizálásának jótékony hatása általában a gazdasági konszolidáció terén mutatkozik. A vámkérdések bizonyos egyszerűsítése és megkönnyítése is fog mutatkozni. A stabilizálás előtt az egyes országok valutáinak ingadozása, az ebből származó bizonytalanság és a kaotikus valutapolitika erősen érvül szolgált a magas vámok fenntartása érdekében. Az általánosan keresztülvitt valutastabilizálás a vitás jóvátételi és háborús államadóssági problémák könnyebb megoldásához is hozzá fog járulni. Mélyrehatóbbak azok a következmények, melyek a stabilizálással kapcsolatban valutáris téren adódnak. Könnyebb lesz a világ aranyszükségletének veszélyét nemzetközi szabályozás útján elhárítani. Szerző a kérdés megoldását az aranykészletek helyesebb megoszlásában keresi. Jelenleg az aranykészletek egyenlőtlen eloszlása élesen mutatkozik. 1913-ban a világnak effektív monetáris aranykészlete 4.771.9 millió dollár volt, melyből

Európára 59.3 százalék

Amerikára 27.0 „

és a többi világrészekre 13.7 „ jutott. 1926-ban a világ effektív monetáris aranykészlete 9.181.8 millió dollár volt, melyből

Európa 36.6 százalékkal

Amerika 44.4 „

a többi világrészek pedig 19.0 százalékkal részesedtek.

A világ aranykészlete új elosztásának és az ezzel összefüggő kérdéseknek rendezését szerző az európai vezető jegybankok együttműködésétől reméli. A valutastabilizálás további előnyös hatása még annyiban is várható, amennyiben az alsó és felső aranypontok valószínűleg ismét szabályozólag fognak hatni a pénzértékre és a devizaárfolyamra. *Brcska, Herbert: Steuerliche Fragen des Börsentermin- und Reportgeschäfts.* — *Sarrasin, Leo: Ungarns Stellung zur Aufwertung.* Az 1928. évi XII. magyar törvénycikk parlamenti tárgyalása kapcsán a magyar valorizáció problémájával foglalkozik. Ismerteti a törvénycikk fontosabb intézkedéseit és a magyar bírói joggyakorlatot a valorizáció kérdésében. Rámutat arra, hogy végeredményben itt nemcsak magángazdasági problémáról vagy célszerűségi kérdéstről van szó. A fejlődés azt mutatja hogy egyik nemzetgazdaság sem vonhatja ki magát egészen régi kötelezettségeinek teljesítése alól, ha a saját hitelét tartósan alá nem akarja ásní. Szerinte Németországban azt várják Magyarországtól, hogy a valorizáció kérdésének végleges rendezésénél ne csupán a volt ellenséges és semleges államokbeli, hanem a németországi hitelezőkre is kellően tekintettel legyenek. — *Pohle: Neu-Regelung des Aktienrechts in Polen.* — *Malss, Richard: Neuzeitliche Sicherungsformen in Nachkriegsanleihen.* — *Bíróági Döntvények.* — A statisztikai részben *Kroszverszki, Paul: Steuern und Handlungskosten in der Ertragsrechnung deutscher Kreditbanken in den Jahren 1913, 1925, 1926 und 1927.* (Statisztikai táblákkal és grafikonokkal.)

23—24. szám: (Külön szám az 1928. szept. 9—12-ig Kölnben tartott hetedik „Allgemeine Deutsche Bankiertag“ alkalmából). Az ünnepi szám előszava a kölni banknap jelentőségét emeli ki. — *Seligmann, Paul: Betrachtungen über Köln als Bank- und Börsenplatz.* A cikk Kölnnek, mint vidéki tőzsdepiacnak fejlődését és feladatait vizsgálja. — *Walb, Ernst: Die Nachwuchsfrage im Bankgewerbe.* A kölni egyetem ezidei rektorának tanulmánya a banktisztviselők utánpótlásának kérdéséről. Szerző foglalkozik *Georg Bernhard*-nak a „Magazin der Wirtschaft“ 1926. évfolyamában és *Haefner*-nek a *Bank-Archiv* XXVI. évf. 4. számában közölt hasonló tárgyú cikkeivel. Előbbi a bank-

igazgatók, utóbbi a bankgyakornokok és tisztviselők utánpótlásának problémáját gyakorlati szempontból tárgyalták. Szerző a kérdést elméleti szempontból vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy a kereskedelmi- és hitelélet vezető rétegeinek utánpótlása céljából a kereskedelmi pályákra lépő ifjúság egy részének a főiskolákon való kiképzése feltétlenül szükséges. A főiskolai oktatást semmiféle továbbképző tanfolyamok, önképzés, vagy alkalmi előadások nem pótolják. Természetesen a jelenleg körülbelül 100.000 főre tehető német banktisztviselői karnak csak töredéke jöhet számba a főiskolai továbbképzés szempontjából. A főiskolákon való továbbképzésre azok a banktisztviselők választandók ki, akik közül a bankigazgatók és osztályvezetők fognak kikerülni. — Meyer, Oscar: *Die Rechtsprechung der Berufungskammer in Börsenehrengerichtssachen.* — Rademacher: *Der Kampf um die kapitalistische Wirtschaftsform.* — Kuske, Bruno: *Die Geld- und Kapitaltraditionen Westdeutschlands.* — Mann, Fritz Karl: *Der Strukturwandel des deutschen Steuersystems.* Óvatos mérlegelés szerint a pénz elértéktelenedését is figyelembe véve a Németbirodalom pénzügyi megterhelése 1905-ben a háború előtti állapothoz képest megkétszereződött. Szerző a német adórendszer struktúra-változásait vizsgálja. A háború előtti viszonyokhoz képest fontos strukturaváltozást jelent a német adórendszerben az adókötelesek számának változása. Az adókötelezettség általánosságára vonatkozó követelménynek ma már csak akadémiai értéke van; annak megvalósításával már semmiféle pénzügyi politika komolyan nem foglalkozik. Minden adórendszerrel döntő jelentősége van annak, hogy mily nagy azoknak a száma, akikre az adóterhek nehezedik. Arra a kérdésre, hogy Németországban az adókötelesek száma a háború kitörése óta emelkedett-e, csak részben lehet pontos választ adni. Így a német fogyasztási adót fizetők száma részben emelkedett, részben csökkent. Pl. a fejenkénti sörfogyasztás 1913-tól 1926-ig 25%-kal a fejenkénti pálinkafogyasztás az 1912/13-i üzemi évtől 1925—26-ig 61%-kal csökkent, ezzel szemben a háznyadókötelezettek száma jelentékenyen megnőtt. A Németbirodalomban a jövedelmi-adót fizetők száma 1914-ben 15.5 millió (a lakosság 23.5%-a), 1920-ban pedig a társulati adó fizetésére kötelezettekkel együtt 25.6 millió (a lakosság 43.98%-a volt), majd számuk 1925-ben 20.9 millióra csökkent. A jövedelmiadó fizetők számának emelkedése még 1925-ben is 1914-hez képest 35%-os volt. 1914-ben minden negyedik, vagy ötödik német lakos jövedelmiadót fizetett, míg 1925-ben minden harmadik (a lakosságnak 32.9%-a). A Németbirodalomnak jövedelmi-, vagyon-, ipar-, föld- és házbéradóból befolyt bevétele 1913-ban 2.141 millió M, 1925-ben pedig 5.564 millió M. volt. A forgalmi-, a fogyasztási adókból és a vámokból származó bevételek ezidő alatt 1917 millió M-ről 4.537 M-ra emelkedtek. A Németbirodalomnak a világháború kiörése óta lényegesen megnövekedett közületi szükségleteit elsősorban a jövedelmi adó terhének nagymértvű fokozása révén fedezték. A németbirodalmi adórendszerben jövedelmi adó mellett az ipar-, a föld- és a házbéradók aránya is növekedett a világháború kitörése óta. 1925-ben 1913-hoz képest a

Jövedelmi adó	1.070 millió RM
A föld- és épületadó	440 „ „
A házbéradó	1.250 „ „
Az iparadó	400 „ „
Összesen	3 160 millió RM

emelkedést mutat. Az 1925. évi németbirodalmi közületi adóbevételek az 1913. évi állapottal szemben 6.5 milliárd RM növekedést értek el. — Stier-Somlo, Fritz: *Das Finanzrecht als Gegenstand wissenschaftlicher Forschung und akademischer Lehre.* — Schmalenbach: *Zwei Fragen aus dem Steuerrecht des Bankiers.* — Krüger, Alfred: *Kölner Bankherren im Wirtschaftsaufbau des 19. Jahrhunderts.* Gazdaság-

történeti tanulmány. — *Herzfelder, Emil: Die Kreditversicherungs-polize als liquide Banksicherheit durch Mobilisierung der künftigen Entschädigungsansprüche.* — *Däbritz, W.: Der Konjunkturverlauf im rheinisch-westfälischen Industriebezirk 1926—1928.* Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

129. Band III. Folge 74. Band. November 1928.

Julius Wyler: Die Grenznutzenlehre und die Werttheorie Othmar Spann. Spann a határhaszon elméletét a Grossen-féle törvény logikus folytatásának tekinti s felteszi, hogy ha a Gossen-féle törvény tarthatatlan, helytelen a határhaszon elmélet is. Ugy ezen összefüggés felállítását, mint a Gossen törvényének cáfolata helytelen. Ezen tévedés oka az, hogy Spann nem fogja fel az ellentétet a primär sajátérték és az abból levezetett sekundärerérték, a haszon között. Nem különböztet a subjektív és az objektív és az ezekre vonatkozó törvények között. *Heinrich Walter: Die Grenzen der Geldschöpfung:* A pénzmennyiség szaporítása, vagy általában a pénz- és hitelvilágban történő mozgások a termelésben úgy időbelileg, mint főleg logikailag megelőzik az árukban történő mozgalmat. A pénz csak a nemzetgazdaságtan összépítménye alapján fogható fel és magasabb rendű tőkének nevezhető. Ha a hitel túlhaladja az árukészletet, termelő kihatásokat hoz létre. A pénzkibocsátás a jövőbeli gazdasági terjeszkedés előfeltételezésén alapul. A pénzkibocsátás jelenti a termelési terjeszkedés előre való feltételezését, a nemzetgazdaságnak a primär gazdasági jelenségek által lehe övé tett termelékenységi haladásának keretei között. *Dr. Posse: Meistbegünstigung.* Gazdaságtörténeti és vámjogi tanulmány.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

52. Jargang. Fünftes Heft. Oktober 1928

Knut Wicksell: Professor Cassels nationalökonomisches System. Cassel az új subjektív értéktant teljesen ki akarja küszöbölni, mint használhatatlant s ennek helyébe részben semmit, részben a „kimértség“ (Knappheit) elvét akarja behozni. De a kimértség, amint bizonyítja, egyenlő a subjektív értékítélettel, egyenlő a határértékkel, tehát csak szó és nem lényegváltoztatásról van szó. Másik jellegzetes hibája Casselnek, hogy a pénzt kezdettől fogva csak mint számolási skálát tekinti, bár ezen módszerét maga sem képes következetesen keresztülvinni. Kritika alá vonja továbbá Cassel felfogását az árképződés mechanizmusáról, a tőkekamatról, földjáradékról, munkabérről, a nemzetközi fizetésekről és a konjunktura mozgalom elméletéről és rámutat arra, hogy Cassel bizonyítási módszere gyakran csak állításának megismétléséből, nem pedig alapvető indokolásból áll. *Horst Wagenführer: Zur Frage einer Gestaltkunde (Morphologie) der Wirtschaft:* Elméleti hozzászólás Herbert Schack: *Wirtschaftsformen. Grundzüge einer Morphologie der Wirtschaft* című munkájának bírálatával kapcsolatban. *Theo Surányi-Unger: Über die Ausgangspunkte der Volkswirtschaftspolitik:* Minden gazdaságpolitikai probléma megoldása két részre tagozódik: 1., a ténykérdésre, 2., a célkérdésre. A ténykérdés megoldásánál a gyakorlati közgazdásznak a tudomány messzemenőleg segítségére van és ennek segítségével a ténykérdés többnyire nagyobb nehézség nélkül megállapítható. A célkérdés megoldása azonban gyakran csak a politikai, kulturális és társadalomfilozófiai felfogásunkkal összefüggésben történhetik meg, tehát világnézeti alapon. Mivel pedig világnézetünk az uralkodó filozófiai gondolkodási irányzatokra vezethető vissza, így gazdaságpolitikai célkitűzésünket is a filozófiának metafizikai, etikai és sociológiai rész-

területei befolyásolják. Rövid tantörténeti áttekintést ad, amelyben az egyes gazdaságpolitikai irányokat az őket befolyásoló filozófiai irányzatok alapján a metafizikai alapon nyugvó gazdaságpolitikai célkitűzések, az etikai jellegű gazdaságpolitikai tanok és társadalomfilozófiai-lag megalapozott gazdaságpolitikai elméletek csoportjába sorozza. Az állam primär céljait a hatalmi, a kulturális és a sociálpolitika tartalmazza. A gazdaságpolitika feladata, hogy e célokra szükséges összegeket előteremtse és az egyes célok között helyesen megossza. *Dr. Jens Jessen: Die ökonomische Grundlage der panamerikanischen Idee.* • *Walter Weddingen: Fr. Oppenheimer und die Theorie des Ertrages és Wilhelm Vleugels: Neuere Lehrbücher des Genossenschaftswesens,* könyvbírálatok.

R. L.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Igazgató-választmányi ülés.

November 8-án *Eber Antal* elnöklése mellett igazgató-választmányunk tartott ülést a Budapesti Kereskedelmi Akadémia (V., Alkotmány-utca 11. sz.) épületében lévő új helyiségében. Jelen voltak: Andor Endre, Baumgarten Nándor, Fekete Ignác, Ferenczi Izsó, Földiák Frigyes, Frey Kálmán, Hantos Elemér, Imrédy Béla, Klug Emil, König Tivadar, Kuncz Ödön, Madarassy-Beck Marcell, Nagy Dénes, Popovics Sándor, Schober Béla, Tolnay Kornél, Vágó József. Az elnök ismertette a legközelebbi előadások programját. Jelenítette továbbá, hogy „A mezőgazdaság termelési költségeinek alakulása Magyarországon” címen hirdetett pályázatra mindössze egy pályamunka érkezett be. A bíráló bizottság tagjaiul az elnök indítványára a választmány Heller Farkast, Reichenbach Bélát és Vágó Józsefet küldi ki.

Felolvasó ülések.

November 8-iki felolvasó ülésünkön *Eber Antal* elnök mindekelőtt a Magyar Közgazdasági Társaság köszönetét fejezte ki a Közgazdasági Egyetemnek, mely több éven át, nehéz viszonyok között oly szíves készséggel egyik előadótermét és választmányunk részére külön helyiséget bocsátott a Társaság rendelkezésére. Az előadások iránt mindinkább fokozódó érdeklődés tette szükségessé, hogy nagyobb és alkalmasabb előadó helyiségről gondoskodjunk, ezért örültünk, hogy a Budapesti Kereskedelmi Akadémia vezetősége kérésünkre volt szíves az intézet dísztermét átengedni e célra. A felolvasó ülés tárgya *Tabakovits Dusan*, a Magyar Nemzeti Bank igazgatójának előadása volt: „Valutapolitikánk aktuális kérdései”. Az előadás alapjául szolgáló tanulmányt a Közgazdasági Szemle jelen száma közli.

November 15-én *Eber Antal* elnöklése mellett *György Ernő*, az Országos Hitelvédegyelet igazgatója adta elő tanulmányát „A külföldi áruhitelek problémája” címen. November 29-iki ülésünkön e kérdéshez szólottak hozzá: Drucker Géza, Szél Jenő, Varga István, Gyömrey Sándor és Vágó József. Ugy a tanulmányt, mint a hozzászólások kivonatát a Közgazdasági Szemle legközelebbi száma fogja közölni.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi szeptember hónapban.

Magyarország gazdasági helyzetében szeptember hónapban nem történt olyan esemény, amely lényegesebb változást eredményezett volna. Az elmúlt hónappal szemben részben kedvező, részben kedvezőtlen irányú kisebb változások történtek, de azokból határozott tendenciára következtetni nem lehet. A múlt év hasonló időszakával szemben általában a helyzet inkább kevésbé rosszabbodott, anélkül azonban, hogy ezen változást is egy kedvezőtlenebb irányban haladó fejlődésnek lehetne tekinteni. A változás inkább részjelenségek időszaki hatása gyanánt fogható fel.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltüntető költségvetési előirányzat szeptemberre 0.7 millió pengő felesleget irányzott elő, az előző évi ugyanezen hónap 1.4 millió pengő hiányával szemben. Az előző évi előirányzattal szemben lényeges ugy a kiadások, mint főleg a bevételek ezévi előirányzatának emelkedése. Az ezévi előirányzat a bevételeknél a múlt év tényleges eredményéhez igazodik, míg a kiadások előirányzatában a következő rendkívüli tételek szerepelnek:

az angol-magyar háború előtti terhekre	6.971.000 P
egyéb állami adósságok	8.006.000 „
békeszerződési terhek	30.000 „

Ezenkívül az egyes tárcák kiadásait növelték a nyári tatarozások költségei és a népjóléti tárcáét a szeptemberben esedékes gyermekgondozási díjak.

Az államháztartás szeptemberi előirányzatát és tényleges eredményét a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
szeptember	1 78.7	2 79.4	3 83	4 + 4.3	5 + 3.6

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ideértve a nem állami számlákon szereplő sójövedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásra felhasznált tételeit is, az előirányzatot szeptemberben 3.6 millió pengővel haladta túl, úgyhogy a 0.7 millió pengőre előirányzott bevételi többlet 4.3 millió pengőre emelkedett. Az 1928. év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege egyes hónapok szerint a következő volt:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
január	+ 13·1	+ 16 9
február	+ 5·7	+ 1 3
március	— 1 2	— 5·8
április	+ 0·2	— 5·2
május	+ 4·4	+ 1·1
június	+ 12·4	+ 13 9
július	+ 2 3	— 9 9
augusztus	+ 6·1	+ 3·6
szeptember	+ 3·6	+ 4·3
Összesen :	+ 46·6	+ 20·2

Vagyis az év első kilenc hónapjában összesen előirányzott 26·4 millió pengő hiánnyal szemben összesen 20·8 millió pengő felesleg mutatkozik, ami összesen 46·6 millió pengő előirányzaton felüli bevételnek felel meg. Azaz egy hónapra átlagban több mint ötmillió pengő előirányzaton felüli bevétel esik, ami a budgetnek 7—8%-át teszi ki. Az előirányzaton felüli bevételeknek közel kétharmada a vám- és dohányjövedék és a só- és cukoradó bevételeiből ered.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását szeptember hónapban a következő táblázat mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	augusztus	szeptemb.
	millió pengő	
vámjövedék	10 68	12·78
dohányj. vedék (brutto) ...	14·43	12 87
cukoradó	3·63	4·71
sójövedék (netto)	1·38	1 30
Összesen	30·12	31·66
különbség az előirányzattal szemben	+ 1·78	+ 2·15

Szeptember havában a lekötött számlán szereplő tételek mindegyike előirányzaton felüli bevételt mutat, még pedig a tételek sorrendje szerinti nagyságban.

A népszövetségi kölcsönszámlák álladéka szeptemberben nem változott.

A legnagyobb kedvezményes elbánást biztosító kereskedelmi egyezmények megkötésére irányuló tárgyalások Esztországgal, Chilevel és Japánnal folytatódtak.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma szeptemberben további kedvező haladást mutat, amennyiben az előző hónappal szemben újból elég jelentékeny a csökkenés arányszáma, 11·9%. Hasonlóan kedvező a helyzet akkor is, ha nem csupán számszerint, hanem a passzívák összege szerint nézzük a haladást. Május óta a haladás állandó, úgyhogy még egy esetleges visszaesés esetén sem kellene ezen a téren aggasztónak tekinteni a helyzetet. Igaz ugyan, hogy a múlt év szeptemberével szemben számbelileg csak egész csekély a haladás, összecszerűség tekintetében pedig nem beszélhetünk haladásról, de figyelembe kell vennünk azt is, hogy az elmúlt év szeptembere a legkedvezőbb helyzetet jelentette, amelytől fogva egész májusig kedvezőtlen irányu volt a

fejlődés. Mult év szeptemberében egy fizetéseképtelenségre esett átlagban 30.000 pengő passziva, ez év szeptemberében pedig 40.000 pengő.

A magy. kir. Központi Statisztikai Hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a következő tájékoztatást nyújtja a szeptemberi fizetéseképtelenségi esetekről:

ujabb fizetéseképtelenségi eset	59
ebből csőd	7
magán- és kényszeregyezés	52
aktívák összege	1,484.000 P.
passzívák összege	2,360.000 P.

Az összes fizetéseképtelenségek közül Budapestre esett 20 (33.9%), 756.000 pengő aktívával és 1,108.000 pengő passzívával, vagyis a terület szerinti megoszlás nem változott lényegesen.

A lebonyolított fizetéseképtelenségek száma 79 volt, 3,316.000 pengő aktívával és 4,871.000 pengő passzívával, tehát ezen a téren is lényeges a csökkenés az előző hónappal szemben.

A fizetéseképtelenségi esetek hullámozása ez év folyamán a következő volt:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege
január	180	10.54	15.86
február	156	7.65	11.36
március	171	6.07	9.86
április	153	2.91	5.04
május	176	5.29	9.23
június	164	6.25	11.24
július	115	3.37	5.41
augusztus	67	2.36	3.74
szeptember	59	1.48	2.36

A felvett váltóóvások száma és az óvatolt váltók összege a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték mill. pengőben
január	10 062	7.81
február	9 213	6.95
március	9 641	6.85
április	10.549	6.76
május	10.863	7.02
június	9.335	5.84
július	9.789	6.35
augusztus	10.286	6.73
szeptember	9.883	6.82

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapest:

üzletnyitás	857
üzletbezárás	414
céglejegyzés	29
cégtörés	73

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatta:

zálogfelvétel	140 291	tétel	3,329 470	pengő értékben
zálogkiváltás	147 860	„	3,346 136	„ „
árérték	4 687	„	—	„ „
zálogadatok a hó végén	708.741	„	18,293.678	„ „

Feltűnő volt e hónapban, hogy a zálogfelvételek száma lényegesen csökkent, a zálogkiváltások száma pedig lényegesen szaporodott, úgyhogy ennek folytán a zálogálladék is csökkent, még pedig szám szerint elég jelentősen, érték szerint pedig kisebb mértékben. Ez a jelenség bizonyos mértékben évadszerű, és a hidegebb időjárás kezdetével is összefüggésben áll, másfelől esetleg a nyári csökkenő munkanélküliséggel is magyarázható. A zálogtárgyak átlagos értéke ismét emelkedett.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Gíró- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalvány-forgalom* igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab-szám	pengő	tétel-szám	
szeptember	174,539.000	6876	7,272.400	286	25.380

A Budapesti Leszámitoló Egylet forgalma volt 70,310.000 pengő, utóbbinak, valamint a gyorsutalvány-forgalomnak együttes összege 244,849.000 pengő.

A m. kir. postatakarékpénztári takaré- és csekküzlet összes forgalma szeptemberben 1,375.700 pengőt tett ki.

A tényleges jegyforgalom szeptemberben 2.6 millió pengő ujjabb emelkedést mutatva, az eddigi legmagasabb szintjét, 499.5 millió pengőt ért el. A girokövetelések ugyanezen időben 15.9 millió pengővel csökkentek, ami az állami számlákon történt változás eredménye. A váltópénz mennyisége a forgalomban 850.000 pengővel emelkedett. A váltótárca emelkedése ujjabb 30 millió pengőt tett ki, úgyhogy 398 millió pengős tételével a váltótárca is eddigi legmagasabb eredményét produkálta. A bank érckészlete 17 millió pengővel csökkent, ami kizárólag a devizaállomány csökkenésének a rovására írható. A fenti változások eredményének tudható be, hogy a fedezeti arány szeptember végén 40.8%-ra csökkent. A jelenségek nyilván mutatják, hogy a németországi magas kamatláb a pengő külföldre való kivitelét, s így a devizák igénybevételét eredményezte, ami bankpolitikai intézkedést vonhat maga után. Az állam adóssága szeptember folyamán 72.000 pengővel csökkent és így 104,270.000 pengőt tett ki. A váltóleszámitó-lási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változása az egyes bankhetek végén millió pengőben a következő volt:

szeptember	7.	...	...	...	...	38 35
..	15.	...	...	...	...	38 24
..	23.	...	...	...	...	38 28
..	30.	...	...	...	...	38.67

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, szeptember végén 46,314.000 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, tehát a váltópénz mennyisége szeptemberben 80.000 pengővel növekedett.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	429,562.665 P
b) idegen valutában	34.611.088 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	561,845.245 P
b) idegen valutában	228,554.462 P

Betétek összesen: 1.254,573.460 P

A *takarékbetétek összege* szeptember folyamán 6.9 millió pengővel emelkedett, ami az előző hónapok átlaga mögött marad. A *folyószámlabetétek állaga* 9.5 millió pengő csökkenést tüntet fel, amely kizárólag a belföldi értékű *folyószámlabetétek csökkenésének* az eredménye. A *takarékbetétek* 1913. évi állományuknak 46.3%-át, a *folyószámlabetétek* pedig 92.3%-át érték el. Az Országos Központi Hitelszövetkezet is élénk propagandaakciót kezdett meg a vidéken, részben üzletrészejegyzés, részben betétgyűjtés végett. A postatakarékpénztár szintén lehetővé tette, mint békében is volt, a legkisebb összegekkel való betételehelyezést is. A *takarékbetétek alakulása* ez év folyamán a következő millió pengőkben:

január	382.6
február	394.3
március	403.4
április	406.9
május	419.1
június	428.5
július	452.2
augusztus	457.3
szeptember	454.1

Az állam által engedélyezett *hizlalási hitel* folyósításának részleteiben az érdekelt pénzintézetek már megállapodtak. A 100 holdon felüli gazdaságok sertéshizlalásraa darabonként 100 pengőt, szarvasmarhahizlalásra pedig 400 pengőt kapnak darabonként. A kamatösszeg évi 5%, a *hizlalás időtartama* 6 hónap. A száz holdon felüli gazdaságok rendelkezésére hárommillió pengő áll sertéshizlalásra és hatmillió pengő szarvasmarhahizlalásra. A száz holdon aluli kisgazdák csak sertéshizlalásra kapnak kedvezményes hitelt, darabonként 100 pengőt. Erre a célra 2,000.000 pengő áll rendelkezésre.

Itt említjük meg, hogy a svéd gyufatröszt, amely a földbirtok-reform finanszírozására a magyar mezőgazdaságnak 36 millió dollár kölcsönt bocsátott rendelkezésre a gyufamonopólium engedélyezése árán, jelenleg Jugoszláviával folytat hasonló ügyben előrehaladott tárgyalásokat. A feltétel itt is az, hogy a tröszt megkapja a gyufamonopóliumot, ennek ellenében a kölcsönt 6%-os amortizációval 92% árfolyamon adnák. Ezek szerint a magyarországi kölcsön feltételei kedvezőbbek. A Magyarországon folyósítandó kölcsönből 14 milliót szeptember 21-én bocsátottak Newyorkban jegyzésre és a kölcsönt tulajgyezték. A címletek jövedelmezősége 4.75%-nál valamivel magasabb.

Minthogy a pénzintézetekben a személyi hitel már régóta megszűnt, egyes lateiner foglalkozási érdekképviseletek már valóra akarják váltani régi tervüket, hogy szövetkezeti alapon személyi jellegű hitelek nyújtására pénzintézetet alapítsanak.

Bár az utóbbi esztendőben az életbiztosítási akció országszerte megelégnült, a társaságok által kezelt állomány aranyértékben meg sem közelíti a háborúelőtti színvonalat. Az összes magyarországi székhellyel bíró társulatoknak 1927. évi egész életbiztosítási díjforgalma kerekén 7½ millió pengő volt, amivel szemben 1914-ben a legnagyobb

biztosító intézet egymaga 24 millió korona díjbevételről adhatott számot. A múltévi összegben ugyanezen intézet már csak 2.6 millió pengővel, tehát a békebeli összegnek csak $\frac{1}{10}$ részével szerepel. Valamivel kedvezőbb a kisebb intézetek üzletátmentésének arányszáma.

A fúziós folyamat, a gépipartól és az építőipartól eltekintve, nálunk csak nehezen kap lábra és csaknem annyi bank és biztosító intézet működik, mint békében. A bankok fúziója terén újabb hír nincsen, viszont a biztosító intézetek között újabb fúziós tárgyalások vannak folyamatban.*

A pénzpiac helyzetében szeptemberben nem történt lényegesebb változás. A kihelyezési kamatláb általánosságban változatlan maradt, de a pénzkereslet növekedőben van.

A tőzsdei forgalom szeptemberben szokott lanyhaságu volt, sőt szeptember végén egy nagyobbarányu fizetéseképtelenség veszélye fenyegette a tőzsdét, amelyet azonban az érdekeltek, a pénzintézetek és a tőzsde együttes áldozatkészségének sikerült elhárítani. Ezzel kapcsolatban ismét erőyes indítványok hangzottak el a tőzsde megreformálása és talpraállítása érdekében, de lényegesebb változás egyelőre nem igen várható.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának változását a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám 1913 dec. 31= 100 az 1913. évi állományt érintő tőkeváltozások figyelembevételével			Az összes tőkeváltozások figyelembevételével		
	1927 XII. 31.	1928 VIII. 31.	1928 IX. 30.	1927 XII. 31.	1928 VIII. 31.	1928 IX. 30.
I. Bankok	10.5	9.9	9.9	18.3	17.3	17.3
II. Takarékpénztárak	7.3	7.6	7.6	16.1	20.0	19.8
III. Biztosítótársaságok	9.1	9.2	8.4	9.5	9.3	8.5
IV. Gőzművek	11.2	10.1	10.0	14.6	13.2	13.1
V. Bányák és bányagigányok	73.2	72.3	72.0	92.9	92.1	91.3
VI. Kőnyomdák	30.1	30.5	30.4	66.7	65.3	65.8
VII. Vasútványok és gépgigányok	41.3	36.4	34.2	48.5	43.2	40.8
VIII. Kézműipari vállalatok	8.1	7.5	7.3	12.2	11.2	10.8
IX. Cukorgigányok	80.6	72.1	68.2	91.6	82.5	77.7
X. Gyár- és iparvállalatok	100.6	86.9	83.1	155.6	133.9	128.0
XI. Szőlő- és szeszipari vállalatok	91.3	104.0	96.9	179.7	201.7	187.6
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46.7	53.0	51.7	81.0	91.8	89.5
XIII. Textilipari vállalatok	33.6	31.3	33.1	53.3	49.6	50.9
XIV. Vegyipari vállalatok	23.9	36.2	34.5	36.1	40.8	38.9
XV. Különféle vállalatok	51.9	51.0	48.4	85.1	83.1	78.6
Az összes részvények indexe	20.8	19.9	19.5	31.5	30.7	30.0

A részvények általános indexe szeptemberben újabb csökkenést mutat, ami részben a tőzsde általános lanyhaságának, részben pedig a hó végi zavaró tőzsdei fizetéseképtelenséggel fenyegető incidens hatásának tulajdonítható. Az árfolyamcsökkenés csaknem általános volt, a takarékpénztárak és bankok papirjai megtartották előző havi jegy-

* A Pesti Napló 1928 okt. 31.

zésüket, a textilipari részvények lényegesen emelkedtek is, de a többi részvénykategóriák mind veszteséget szenvedtek. Bár a múlt évvégi állapottal szemben az árfolyamok vesztesége nem mondható nagyarányúnak, mégis az a helyzet, hogy az árfolyamok állandó lassu lemorzsolódása folytán a részvénytulajdonosok vagyoni veszteséget szenvednek, aligha animálhatja az embereket részvényben való tőkebefektetésre, annál kevésbbé, mert az eddigi osztalékpolitika sem alkalmas erre a legkevésbbé sem.

A mezőgazdaság helyzete.

A gabonaneműek cséplése országszerte befejezést nyert és az őszi szántás-vetési munkálatok az ország legtöbb részében megindultak.

A hét főtermény várható terméseredményét és az előző három év terméseredményeit a következő összeállítás mutatja:

ezer métermázsákban:				
	1925	1926	1927	1928
buza	19·506	20·386	20·938	25·048
rozs	8·261	7·980	5·680	8·262
árpa	5·536	5·553	5·156	6·068
zab	3·717	3·600	3·267	3·443
tengeri	22·345	19·443	17·361	11·004
burgonya	23·005	18·746	20·048	12·867
cukorrépa	15·274	14·476	14·554	11·002

A hét főtermény holdankénti átlaghozamát és termésmennyiségének a nagy- és kisbirtok közötti megcszlását a következő táblázat mutatja a közp. stat. hivatal adatai alapján:

A termény neve	Kat. holdankénti átlagtermés q		T e r m é s	
	nagy- gazdaságokban	kis- gazdaságokban	nagy-	kis-
			gazdaságokban %-ban	
buza	9·61	8·18	33·88	66·12
rozs	7·72	6·95	29·88	70·12
árpa	9·33	8·09	37·22	62·78
zab	8·06	7·09	49·39	50·61
tengeri	7·07	5·49	33·64	66·36
burgonya	33·61	25·91	31·33	68·67
cukorrépa	97·05	81·07	91·47	8·53

Amint látszik, az egvetlen cukorrépa kivételével, amelyet tulnyomórészt nagybirtokok termelnek, az összes többi termények nagyobb részét a kisbirtokok produkálják. Kétségtelen, hogy a nagybirtokok terméseredménye nagyobb, de nagyobb a termelési költségük is, ezenfelül némi kárpótlást jelent a kisbirtokok fokozottabb baromfi- és állattenyésztése is, ha már csupán a gazdasági szempontokat vetjük egybe.

A szőlőtermés kat. holdanként 2—18 hl. között mozog, míg a szüretelt mustok cukortartalma 13—18 fok között ingadozik. A borpiacon az árak változatlanok.

A termésértékesítés lassan halad előre. A sovány állatok igen nyomott ára mellett a gabonaneműek értékesítése is kedvezőtlen. Sok gyapju is van még eladatlan és a sörárpa iránt is csekély a kereslet. A földárak még most sem mutatnak esést, ellenben a haszonbérek irányzata csökkenő. Mivel a gabonaneműek betakarítása kedvező körülmények folytán rövid idő alatt befejeződött, aránylag korán meg-

szűnt a munkaalkalom és a mezőgazdasági munkásság nincs minde-
nütt foglalkoztatva. A munkabérek közt elég nagy az ingadozás. A férfi
napszám 2.5—4.5 pengő között ingadozott.

Itt említjük meg, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület
a mezőgazdasági kamarák bevonásával hozzá fogott a hiányzó mező-
gazdasági üzemstatistika felvételéhez. A felvétel teljessége kedvéért
az OMGE által megindított adatgyűjtést ki fogják egészíteni a mező-
gazdasági kisüzemekre kiterjedő adatfelvétellel.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak szeptember végén:

77 kgos tiszavidéki buza	26 40 P
rozs	24 85 P
árpa	26 85 P
zab	26 40 P
tengeri	31 10 P

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma
szeptember hónapban országok szerint csoportosítva a Központi Sta-
tisztikai Hivatal adatai szerint következően alakult:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnakőszén	kőszén	barnakőszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
Auszt-ria	9 162	3.505	4.211	113.252
Cseh S lovákia	350 405	150	—	68.077
Románia	—	15.560	14 900	—
S. H. S. állam	—	—	33.150	61 716
Németors ág	709	—	—	—
Olaszors ág	—	—	—	200
Lengyelors ág	884 406	—	—	—
Bulgá ia	—	—	6.600	—
Összesen	1,241.682	19 215	58.861	243.245

Vagyis szénbehozatalunk összesen 1,263.897 q és szénkivitelünk
összesen 302.106 q volt, ami úgy behozatal, mint kivitel terén felülmúlja
az előző hónapok emelkedett forgalmát és évadszerű kulminációt
jelent.

Széntermelésünk eredménye az év első nyolc hónapjában követ-
kező volt ezer métermázsákban számítva:

	kőszén	barnakőszén
január	669	6.318
február	648	5.137
március	684	5.310
április	576	4.306
május	610	4.552
juni s.	626	4.731
jul us	715	4.727
augusztus	645	5.155

A szénfogyasztás szeptember havában újabb emelkedést mutat.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram meny-
nyisége* szeptember havában 6,891.531 kilowattóra volt.

A *munkanélküliek* száma augusztushoz képest 3.1%-kal csökkent,
azonban az előző év szeptember hónapját 11.9%-al felülmúlt. Területi

megoszlást illetőleg a vidékiek arányszáma, nemek szerinti megoszlást illetőleg, a férfiak arányszáma növekedett. A hó végén a munkanélküliek közül 44.4% vidéki és 86.9% férfi volt. Az egyes szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek száma az év folyamán következőképpen alakult:

január	17.430
február	17.244
március	16.248
április	15.043
május	14.230
június	13.861
július	13.117
augusztus	13.355
szeptember	12.952

Foglalkozási megoszlás szerint a munkanélküliek száma növekedett az építő- és a sokszorosítóiparban, csökkent a fa- és bőriparban.

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma szeptemberben 818 volt.

A szociáldemokrata szakszervezet tagjai közül munka nélkül szeptember 12.134.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

szeptemberben férfi	256.135
nő	163.233
összesen	419.368

ami némi emelkedést mutat az előző hónappal szemben.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala szeptemberben három ponttal emelkedett. Az emelkedés oka ugy az élelmiszereknél, mint az iparcikkeknel beállott drágulásban találja magyarázatát. Egyedül a gyártmányok csoportjában nem állott be árcsökkenés az általános indexet összetevő tényezők közül.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 VII. 31.	1928 VIII. 31.	1928 IX. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	129	132	135
Ipari anyagok és termékek	137	136	138
Nyersanyagok	139	142	146
Gyártmányok	128	127	127
Belföldi árak	134	136	137
Külföldi árak	133	132	136
Az összes árak átlaga	133	134	137
Változás az összes árak átlagában az előző hónappal szemben	-2	+1	+3

A nagykereskedelmi árak közül az élelmiszerek, a külföldi árak és a gyártmányok még mindig az átlag alatt állanak, míg az áremelkedés terén kétségtelenül a nyersanyagok vezetnek, amelyek e hónapban is a legnagyobb mértékben drágultak. Az ipari termékek áralakulását is elsősorban a nyersanyag áralakulása szabályozza.

A *létfenntartási költségek* indexszáma szeptemberben újból emelkedett, ami főleg az élelmiszeri cikkek és a fűtés-világítási anyagok ár-emelkedésére vezethető vissza. A vonatkozó árindexek az év folyamán beállott változásokról a következő képet nyújtják:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakással	lakbér nélkül	
január	112.3	124.0	120.67
február	112.1	123.7	119.57
március	113.5	125.6	119.37
április	114.1	126.3	120.71
május	117.1	128.8	120.98
júnus	118.2	130.1	120.98
július	117.8	129.7	120.71
augusztus	120.1	131.1	126.33
szeptember	121.1	132.4	126.75

Itt említjük meg, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok kereskedelmi minisztériuma a követség mellett működő külön kereskedelmi irodát szervezett Budapesten. Az iroda American Department of Commerce néven szeptemberben kezdte meg működését.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következőképpen alakult:

1928. évi	Készlet a hónap elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hónap végén
a) az összes forgalom métermázsákban				
szeptember	246.063	329.296	55.581	519.778
b) biztosítási érték pengőben				
szeptember	9,127.800	4,568.400	1,844.300	17,226.600

A közraktárak forgalma főleg a beraktározás terén oly nagy mértékben emelkedett, hogy a hónapvégi készlet az előző évinek több mint kétszeresét teszi ki.

A külkereskedelmi forgalom szeptember havában 104.1 millió pengős behozattal szemben 71.9 millió pengős kivittet tüntet fel, tehát 32.2 millió pengő passzívummal zárult. Az elmúlt év megfelelő hónapjához viszonyítva lényegesen csökkent úgy a behozatal, mint a kivitel is, úgyhogy a behozatali többlet értéke ez évben alig valamivel csökkent a múlt év szeptemberéhez képest.

Magyarország külkereskedelmi mérlegét ez év folyamán a statisztikai hivatal adatai alapján a következő összeállítás mutatja:

	1927-ben			1928-ban		
	behozatal	kivitel	külön-büzet	behozatal	kivitel	külön-büzet
	millió pengőben			millió pengőben		
január	73.3	58.1	— 15.2	85.0	54.2	— 30.8
február	78.4	54.9	— 23.5	96.2	60.5	— 35.7
március	97.1	63.4	— 33.7	107.8	73.1	— 34.7
április	91.5	53.7	— 37.8	94.3	59.1	— 35.2
május	92.4	61.1	— 31.3	92.1	61.9	— 30.2
júnus	83.7	51.4	— 32.3	91.2	59.1	— 32.1
július	88.3	57.4	— 30.9	85.8	57.5	— 28.3
augusztus	107.5	75.8	— 31.7	96.7	75.1	— 21.6
szeptember	115.0	82.1	— 32.9	104.1	71.9	— 32.2
Összesen	827.2	557.9	— 269.3	853.2	572.4	— 280.8

A behozatalnál ez év szeptemberében a legfontosabb áruk mind visszaestek. Kivitelnél növekedett a rozs, villamosgépek, vasfélgépmányok és kikészített bőr kivitele, csökkent a buza, liszt, árpa, sertés, gyapju, cukor és disznózsír kivitele.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által szeptember hónapban lebonyolított személy- és áruforgalom eredménye volt:

utasok száma	8,601.490
utaskilom ter	255,808.300
szállított áruk mennyisége	2,288.413
áru tonnakilom ter	253,326.700

ami az előző hónappal szemben némi emelkedést mutat.

Az áruforgalomra vonatkozó részletesebb adatokat július havára vonatkozólag a következő összeállítások mutatják:

	tonna	tonnakilométer
gyorsáru	26.683	2,931.375
darabáru	43.504	5,409.725
kicsi árucikkek	1,561.544	182 144.450
átfutó forgalom	62.685	12,457.268

A MÁV vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt július havában:

Az árucikk megnevezése	Tonna	Tonnakilométer
árpa	2.228	359.400
buza és kétszeres	45.988	6,580.625
rozs	16.212	1,946.050
tengeri	6.533	531.975
zab	2.580	311.300
egyéb gabonanemű	252	22.050
gabonaneműk összesen	73.793	9,759.400
ásványiszén, koks, brikett és lignit	360.795	34 934.050
bányafa	14.532	2,125.750
gömb- és rönkfa	18.313	2 233.700
tölgyfa	123.098	12 561.000
nyírfa	4.035	390.250
szőlőkar	687	53.175
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	75.388	10 688.975
faneműk összesen	236.053	28 041.850

A Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt szeptember végén:

személykocsi	9.777
busz	1.172
autóbusz	478
teherkocsi	3.355
egyéb gépkocsi	570
gépkocsik összesen	15.352
motorkerékpárok	7.811
géperejű járművek összesen	23.163

A gépkocsik 537 darabbal, a motorkerékpárok 346 darabbal szaporodtak szeptember folyamán. Az összes géperejű járművek közül Budapesten volt 13.126 darab, vagyis 56,7%-a az egész állománynak.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfőváros statisztikai hivatala a következő adatokat közli:

behozatal vasuton	4,892.176 q
„ hajón	1 982.804 „
kivitel vasuton	1,563 882 „
„ hajón	130.982 „

Budapestre érkezett szeptemberben 1945 hajó.

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

vidéki	13.195
megszállt területről	3.719
külföldi	8.993
összesen	25.907

Budapestre érkezett szeptemberben 132 repülőgép 213 utassal és 7840 kg. teherrel. Budapestről indult szeptemberben 134 repülőgép 249 utassal és 8945 kg. teherrel.

Az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 július	1928 augusztus	1928 szeptember
bádogos	73 fill.	76 fill.	73 fill.
asztalos	70 „	67 „	72 „
szabó	55 „	60 „	65 „
kőműves	83 „	95 „	96 „
napzámos	45 „	42 „	47 „
gyári munkásnő	28 „	39 „	26 „
napzámosnő	30 „	46 „	47 „

Élénk mozgalom indult meg az újonnan épülő házak 30 éves adómentességének megadása iránt. Ideje, hogy a kormányzat a tömeges családi házak építésének lehetőségét megkönnyítse, mert az újonnan építeni kezdett bérházakban a kiadandó lakások ára újból emelkedett.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt szeptember havában:

földszintes házakra	163
emeletes házakra	47
egyéb új épületekre	14
átalakításokra	247

A befejezett építkezések száma volt:

földszintes lakóház	53
emeletes lakóház	8
egyéb új épület	4
átalakítás	94

Az újonnan létesült lakások száma volt:

ebből 1 szobás	250
2 „	55
3 „	23
4 „	10
5 „	4
6 „	6

A főváros a közkórházak és a fürdők rendezését és szaporítását vette tervébe.

Ifj. Rácz Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- György Ernő*: A külföldi áruhiteltek problémája ... 841
Hajnal Henrik: Az államháztartás parlamenti ellenőrzésének módszerei ... 860

Közlemények

- Zelovich László*: A kettős adóztatás kérdésében Genfben tartott konferencia 875
Óvári Papp Zoltán: Amerikai bankárok a newyorki tőzsdéről ... 876

Könyvismertetések ... 881

Mattyasovszky M.: A földmivelés közgazdaságtana. (Heller F.). — *Nicklisch H.*: Handwörterbuch der Betriebswirtschaft (H. F.). — *Hantos E.*: Die Weltwirtschafts-Konferenz (Hammersberg M.). — *Sir A. Mond*: Industry and Politics (Vermes A.). — *Maxwell F.*: Economic aspect of cane sugar production (Balogh T.). — *Eynern G.*: Die Reichsbank (Hammersberg M.). — *Warbasse J. P.*: What is cooperation? (Neményi E.)

Folyóiratok szemléje ... 894**Magyar Közgazdasági Társaság** ... 897

Tanácskozmány a külföldi áruhiteltek kérdéséről.

Közgazdasági krónika ... 905

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 3 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
írási terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. : :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 331—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépesi nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., vértől a „Közgazdasági Szemle” szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BELA kormánytótanácsos, főpenz-
táros címére küldendők. (IX., Üllői-út 119.)

Közgazdasági Könyvtár.

Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság.

VI. kötet.

Tanulmányok a konjunkturakutatásról.

Irták:

Heller Farkas, Andreich Jenő, Konkoly-Thege Gyula,
Vágó József, Serbán Iván, Balogh Tamás.

Budapest, 1928.

Ára 8 pengő.

A külföldi áruhitelek problémája.

Nem véletlen, hogy a tudományos jellegű érdeklődés előterébe mily kérdések kerülnek. Mélyebben rejlő okai vannak annak, hogy a Közgazdasági Társaság által az elmúlt év során rendezett mérleg passzivitási előadás-sorozatban oly nagy szerepe jutott a külföldi hitel kérdésének. A külföldi hitel problémáját tűzte ki ez évi ülésének tárgyalási anyagává a Verein für Sozialpolitik, a német tudományos életnek e méltán nagytekintélyű testülete s e fontos téma megvitatását terjedelmes kötetekben megjelent értekezések vezették be.

Kétségtelenül megállapítható, hogy a mai világgazdasági szituációban alig van oly probléma, melynek centrális jelentősége erőteljesebben domborodnék ki, mint éppen a külföldi hitelek kérdése. E probléma messzi ágazó vonatkozásai súlyos kihatással vannak nemcsak az adós, hanem a hitelező országok gazdasági életére nézve is, minthogy e kérdés még oly országra nézve is mint Oroszország, mely pedig a belföldi tőke- és hitelproblémákat egész új csapásokon akarta megoldani, megkülönböztetett jelentőséggel bír. A külföldi hitelkérdés voltaképpen magában rejti a világgazdaság organizmusának kiegyenlítődésre való törekvését, a különböző országokban a termelés és fogyasztás, a tőkeképződés s tőkeszükséglet területein mutatkozó többletek és hiányok áthidalására irányuló munkálkodást, egy nagy reintegrációs folyamatot.

E tárgykörnek gyakorlatilag is oly nagyfontosságú, centrális, átfogó jellege a magyarázata a külföldi hitel témája iránt mutatkozó általános érdeklődésnek s ugyanez indokolja e kérdésnek rendkívül bonyolult és szerteágazó voltát is. A külföldi áruhitelek kérdésével foglalkozván, az e szűkebb körébe eső problémákra szeretnék rávilágítani s tudatosan mellőzöm azokat az elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt elsőrendű fontosságú vonatkozásokat, melyek e tárggyal is kapcsolatba volnának ugyan hozhatók, lényegükben azonban mégis ezen tulmenőleg, a külföldi hitel tágabb problémásmását érintenék.

I.

A külföldi áruhitel jelentőségének és jelentkezésének alapvető problémájához eljutunk akár az adós, akár a hite-

lező ország adottságaiból indulunk is ki. Bizonyos, hogy az eminenter adós, tehát külföldi tőkére szoruló országnak meg van a maga, bár bizonyos határok között mozgó, de mérhető tőkeszükséglete, amely ha mennyiségileg nem is jelentkezik pontosan lezárt és körülhatárolt összecszerőségekkel, de bizonyos kereteken belül a közreható tényezők sorozatának eredménye. Az ily adós ország külföldről fedezendő tőkeszükséglete bizonyára függ ez országban mutatkozó tőkeképződés fokától, a produktív apparátus kiegészítési, javítási és felépítési szükségleteitől, a szociális és kulturigények fejlettségi fokától és fejlesztési programjától. Az így adódó hitelszükséglet különböző módon elégíthető ki, de a tőkeszegény országok szempontjából a külföldi hitel nem mellőzhető. A takarékosági szempontnak hangsúlyozása kétségek nélkül közgazdaságilag és erkölcsileg egyaránt helyesen megformulázott kíváncsi. Azonos jövedelmezőségi viszonyok mellett a takarékoság különböző fokához képest a tőkeképződés különböző arányú lehet s így kétségtelen, hogy nagyobbfokú takarékoság mellett a külföldi tőke iránti szükséglet kisebbmértékű, mint a jövedelmeknek nagyobbfokú felélése esetén. Bizonyos azonban az is, hogy tőkeszegény országban a takarékoság legmesszebbmenő megvalósítása esetén sem lehetne a belföldi tőkepiacból a termelés szükségleteit kielégíteni. Itt a jövedelmek fokozásához és így egy nagyobbmértékű takarékosági folyamat megindításához újabb tőkére van szükség, mely voltaképpen csak külföldről szerezhető be. Így a külföldi tőke még a gazdaságilag komolyan számottevő takarékosági lehetőségnek előfeltételévé is válik.

Hitelpolitikai szempontból kétségtelenül a legelőnyösebbnek a hosszulejáratú kölcsönök mutatkoznak.¹ Itt nincs az adós az általa igénybevett kölcsön felhasználásánál megelégedéseknek kitéve, a hosszabb beosztás lehetővé teszi számára a hitelnek céltudatos tervszerűséggel való felhasználását s annak a közgazdaságilag helyesen megformulázott elvnek érvényesülését, hogy a produktívan felhasznált kölcsön önmaga gondoskodik a visszafizetés lehetőségeiről, a befektetés maga hozza meg a szükséges kamathozamot.

Ez az elv teljes mértékben érvényesül a magánvállalatok külföldi hitelbeszerzéseinél. Itt ugyanis a jól megszervezett ipari vagy kereskedelmi vállalat hitelakcióinál érvényesülő helyes magángazdasági szempontok folytán lényegében kevésbé kell tartani az igénybevett külföldi kölcsönöknek improduktív felhasználásától s ugyanez az önérték által

¹ Azok a veszélylehetőségek, melyek főleg a közületek részéről felvett kölcsönök helytelen, gazdaságilag improduktív, vagy nem rentábilis célokra való felhasználásából erednek, itt igen súlyosan esnek latba, lényegében azonban e téma más vonatkozásait érintik s így azokról itt nem beszélek.

diktált magángazdasági meggondolás teszi kívánatossá e vállalatok számára annak az általános közgazdasági szempontból is oly helyesnek talált elvnek az érvényesítését, hogy a külföldi kölcsön kamatszükséglete lehetőleg a hitelt igénybevevő vállalat által exportált áruk ellenértékéből legyen fedezhető.

Ezek a hitelpolitikai szempontból annyira helyes elvek azonban gyakorlati érvényesülésre nem egykönnyen találhatnak annál az egyszerű oknál fogva, mert az oly hitel, mely ezeknek a közgazdasági szempontból joggal támasztott legmagasabbrendű követelményeknek megfelelne, a mai világgazdasági helyzet mellett éppenséggel nem áll elegendő mérvben rendelkezésre.

Ha ugyanis a hitelnyújtó, nemzetközi viszonylatban tőkeexportáló országokként jelentkező államok nézőpontjából tesszük fel azt a kérdést, hogy ezeket mi stimulálja a tőkeexportra, úgy a választ a következőkben kell megadnunk:²

1. A marge, a tőkeexportáló és importáló ország kamattételei között,

2. az árukivitelnél elérhető nyereség, illetve a termelés fenntartásához és fokozásához fűződő gazdasági, szociális és hatalmi érdekek.

A másik pontban megjelölt motivum a gyakorlatban erősebben és spontánabbul jelentkezik. Ösztönző ereje nagyobb, mint a kamatszínvonalak között mutatkozó különbségnek. Azokat a jogi, valutáris és a kereskedelmi szokások terén mutatkozó eltéréseket, melyeknek áthidalása a nemzetközi gazdasági életben nem egykönnyű feladat, sokkalta inkább hajlandó a tőkeerős ország áruexportjának fokozása, mint kamatnyereségének emelése érdekében elvégezni. Ennek a tételnek a helyességét élénken illusztrálják azok a tények, melyek a háboru befejezését követő időkben a nemzetközi gazdasági forgalom újbóli kialakulásával kapcsolatban jelentkeznek. A külföldi hitel vérkeringése, a háborus éreldugulás után az áruhiteleken át indul meg. Az egymással ellenséggként szembenálló, vagy egyébként egymásközt forgalmat fenn nem tartó országok között a hitelösszeköttetés legelőször az áruhitelek nyújtásában jelentkezik. Találkozunk külföldi áruhitellel, már közvetlenül a háborut követő oly időszakban is, amidőn még éppen a hitelnyújtás szempontjából oly rigorózan megkívánt politikai kiegyensúlyozottság helyett nagyfokú labilitással, valutáris téren pedig oly ingadozásokkal állottunk szemben, melyek éppen a nemzetközi viszonylatok kiépítésében a legnagyobb óvatosságra intenek.

² Természetesen a hitelező és adósországnak e minőségben való elkülönítése a gyakorlatban nem áll fenn ily éles megkülönböztettségben. Az adósország hitelez is, amint erre majd még reámutatunk. Taussig is International Trade-jében az adósországból a hitelezőibe való kifejlődésnek hat étagpját különbözteti meg.

A nemzetközi hitelkapcsolatok kiépítésének az áruhitel²ek nyújtása volt az első jelentkezési formája, ez volt az első hid a háboruban egymással szemben álló országok közötti gazdasági forgalom kialakításában is. Igen tanulságosan világítja meg e kérdésnek a tőkében gazdag, hitelező ország szempontjából való jelentőségét az északamerikai Egyesült-Államok helyzetének vizsgálata a háborút közvetlenül követő időszakban. Ez ország számára az a súlyos alternatíva állott elő ebben az időben, hogy vagy éppen a háborus események folytán lényegesen megnövekedett termelési apparátusát lesz kénytelen leállítani, e téren messzemenő megszorításokba bocsátkozni, vagy kénytelen lesz megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy produkcióját, vagy annak tulnyomó részét külföldre hitelbe adja el. Mint ismeretes, az északamerikai Egyesült-Államok az utóbbi megoldást választották s ennek lett következménye a háborút közvetlenül követő években, tehát elsősorban 1919-től 1921-ig terjedő időszakban az amerikai exportnak olyan fantasztikus arányu megnövekedése, amelyet „a világ azelőtt még sohasem látott”.³ A felsorolt 3 évben az exportszáldó az egyes évekre vonatkozólag 4.5;3, majd 1.25 milliárd dollárt tesz ki. E kivitel, melyet a hitelben való eladás fejlesztett így gigantikus arányúvá, elsősorban a Csendes Óceán melletti országokban történt. Kétségtelenül ezzel a nagyszabású külföldi hitelezési akcióval kapcsolatos az a büszke megállapítás, melyet Hoover-nek, az északamerikai Egyesült-Államok új elnökének egy a közelmúlt napokban megjelent cikkében olvastam, hogy t. i. az Egyesült-Államok a délamerikaiaknak az elmúlt évek során összesen 1200 millió dollár ára árut szállítottak le hitelbe, míg ugyanakkor az európaiak oda csak 200 millió dollár árut szállítottak.

Az amerikai áruknak Európa felé való özönlését is kétségtelenül messzemenően elősegítette a háborút közvetlenül követő időkben itt tagadhatatlanul mutatkozó áruéhség mellett az a körülmény is, hogy ez áruvásárlásoknál hitel volt szerezhető oly időpontban, amikor még a háborus események következtében és elsősorban a háborút viselt országokban, közismert okokból, a készpénzvásárlásra volt az áruforgalom beállítva. Bizonyos az is, hogy az északamerikai Egyesült-Államok részéről megindult nagy tőkevándorlásnak, mely a későbbiek folyamán az egész világgazdaság képét megváltoztatja, első mozgatója az volt, hogy az áruelhelyezés minél szélesebb körben tétessék lehetővé. Az utolsó éveket annyira jellemző, számos vonatkozásokban oly mélyreható változásokat maga után vonó amerikai pénzkiáramlási folyamattal

² Dr. M. Pályi: Die Zahlungsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika (Verein für Sozialpolitik: Die Auslandskredite c. kötetében, 237. oldal).

kapcsolatban megállapítható, hogy annak megindulásánál az árukivitel előmozdítására irányuló törekvés mutatkozott a primer, maga a tőkekivitel a szekunder jelenségnek. De legutóbb is még azt olvashattuk, hogy az Egyesült-Államok is ugyanazt az elvet követik a kölcsönök terén, mint korábban Anglia, hogy tudniillik oly országokba nyújtanak hiteleket, amelyekről ipari megrendeléseket kapnak. Kétségtelenül megállapítható az is, hogy a világkereskedelmi forgalomban a háborút követőleg beállott jelentős pozícióváltozások, a finanszírozási képességgel állanak a legszorosabb összhangban. Nem egymagában a termelési apparátus fejlettsége, hanem a tőkeexport lehetősége játszik itt döntő szerepet. A Népszövetség által közrebocsátott kereskedelmi statisztikai adatokból, melyek az 1926. év adatait teljesen, az 1927. évre vonatkozókat becslésszerűen dolgozzák fel, megállapítható az ott tárgyalt 60 ország statisztikai adatainak egybevetéséből, hogy míg az európai államok kereskedelmi összforgalma 1926-ban 10%-kal volt kisebb, mint 1913-ban, addig ugyanez időszakban az északamerikai Egyesült-Államoknak kereskedelmi összforgalma 50%-os emelkedést tüntet fel.

De ha az európai helyzetet vesszük is szemügyre, ugyan-ezen szempontból, úgy itt is az a kép tárul elénk, hogy az egyes országok hitelezői ország minősége, tőkeexportáló lehetősége messzemenő hatást gyakorol arra nézve, hogy általános gazdasági helyzetükhöz, tőkeerejükhöz és termelési kapacitásukhoz mérten mily mértékben képesek áruhitel nyújtása útján más országoknak finanszírozási lehetőségeket nyújtani. Ezen szempont figyelembevételével a háborút megelőző időkben — bár természetesen különböző mérvben és fokozatban — Anglia, Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia és Svájc játszották Európában a legnagyobb szerepet. Ezek sorából a békeviszonyokhoz mért jelentősége, főleg a tőkeexportálási viszonylatban, Svájcnak és Hollandiának maradt meg, a többi államoknak, mint erre még rámutatni kívánok, speciális hitelakciók segítségével kell világkereskedelmi pozíciójukat e vonatkozásban fenntartani igyekezni.

S itt láthatjuk az északamerikai Egyesült-Államok példájával kapcsolatosan felállított tételnek az ellenkező oldalról való igazolását is. Amíg az egyik oldalon a külföldi áruhitelnyújtási képesség fokozódása messzemenően kihat a termelési apparátus foglalkoztatottságára az export fejlesztése útján, úgy a másik oldalon a hitelnyújtás lehetőségeinek csökkenése hátrányosan hat ki a termelésre éppen az export körének szűkebb térre szorulása folytán. Ezt Anglia példája igazolhatja ugyancsak a háború utáni években. Anglia világkereskedelmi jelentőségének némi háttérbe szorulása és a termelés körül mutatkozó nehézségek az e részben közreható egyéb okok mellett annak a körülménynek is betudhatók,

hogy Angliának külföldi tőke kiviteli lehetőségei a háboru-előtti évekhez képest lényegesen visszafejlődtek. Az Economist számításai szerint 1927-ben, mely pedig aránylag igen kedvező év volt, csak 100 millió font exportálható tőkefelesleg mutatkozik, az 1913. évinek egyharmada.

Igaz ugyan, hogy az exportálható tőkefelesleg e lecsökkenése azzal a jelentőséggel áll összefüggésben, amit az Economist az angol gazdasági élet szempontjából mint öröndetes körülményt jelöl meg, hogy t. i. Anglia az évi tőkefeleslegének nagyobb hányadát fordítja belföldi investícióra, pótlásokra, kiegészítésekre és új iparágak bevezetésére, mint a háboru előtt.⁴ Ez az indoklás sem változtat azonban azon a tényen, hogy a külföldi hitelnyújtás lehetőségének ez a megcsökkenése még Anglia domináló világpolitikai pozíciója mellett is érezteti a maga befolyását a produktivitás és exportlehetőség alakulására nézve.

II.

Az a nagy szükségérzet, mely elsősorban a háboruban résztvevő országokban újabb tőkebeszerzések iránt mutatkozik, a tőkepusztulások, az új tőkeképződés lassu tempója, nemcsak abban az irányban éreztetik befolyásukat, hogy a hitel megrágult, hanem abban is, hogy az nehezebben megszerezhetővé vált. Ez magyarázhatja meg azt a nagy pozicionális előnyt, melyet az az eladó tud magának szerezni e tőkeimportra szoruló országokban való áruehelyezési lehetőségek szempontjából, aki kedvező hitelkondíciókat képes nyújtani. Ezek az előnyök oly messzemenőek, hogy azoknak mérlegelésével kapcsolatban szinte arra a következtetésre lehetne jutni, hogy *azzal a háboru után jelentkező általános jelenséggel szemben, mely a gazdasági elzárkózásra, autarkia fejlesztésére, a vámok messzemenő emelésére és ilyképp a gazdasági elzárkózás fokozódására vezet, a nem politikai, hatalmi vagy retorziós, tehát nem az erőszakos ellenszerek sorából az áruhitel nyújtása bizonyult a leghatékonyabb ellenszernek arra, hogy a külföld a belföldnek gyakran messzemenően protekcionált termelésével a versenyt felvenni képes legyen.* S ezen a ponton még azt is megállapíthatom, hogy az ily kedvező áruhitelfeltételeket nyújtó ország gyakran nemcsak azt az előnyt volt képes kiegyenlíteni, amelyet például a vámtétel nyújtott, hanem a messzemenő hitelkondíciók, mint erőteljes hiteldumping érvényesítvén befolyásukat, a belföldi termelést, a gazdasági versenyben éppen olyan súlyos helyzet elé állíthatták, mint az önköltségi áron alul kalkuláló árdumping.

⁴ A Colwyn Committee 1924. évre 650 millió £ megtakarított összeget állapít meg, amelyből 400 milliót a belföldön investáltak, míg kivételre 250 millió került.

E hiteldumping lehetőségei természetesen nagy mértékben összefüggnek azzal, hogy az importáló országban milyenek a hitelkondíciók, a hitelszerzési lehetőségek s hogy ugy ezen körülmények, mint az általános gazdasági viszonyok folytán a hitelesábitásokkal szemben mily ellenálló képességet mutatnak az áruhitelt igénybe vevő kezek. Kétségtelen tény ugyanis — s e megállapítás a magángazdaság körén tulmenőleg, a közzgazdasági élet egyetemére érezteti a maga befolyását — hogy minél gyengébb a vásárló kéz, annál inkább hitelkondíciókat és nem árut vásárol. A kevés tőkéjű vevő számára elsőrangú, minden más szempontot felülmuló fontossággal bír az a körülmény, hogy sok árut tudjon hitelbe kapni, még pedig minél kedvezőbb, elsősorban minél hosszabb hitelfeltételek mellett. Ez a kedvező hitel adhatja meg ugyanis számára a prosperálás egyedüli lehetőségét.

A hitelnyújtás és az áruelhelyezési lehetőségek között való kapcsolat felismerése vezette az oly konzervatív piacot is, mint Hollandia, hogy a háborút követő években mutatkozó rendkívül erőteljes amerikai kihitelezések által támasztott verseny folytán a maga világkereskedelmi pozíciójának fenntartása érdekében a hosszulejáratu áruhitelnek intézményes nyújtásának lehetőségére rendezkedjen be. Maga a Holland Bank messzemenően támogatta azt a törekvést, hogy Amsterdamban nagy váltópiac alakuljon ki, ami voltaképpen annyit jelent, hogy a holland pénzpiac berendezkedik a külföldi áruhitelteknek a váltók rendszeres vásárlása útján történő alimentálására. S ennek hatása alatt valóban az tapasztalható, hogy a holland export főleg azokban a cikkekben fejlődik, amelyek tekintetében a külföldi hitelnyújtás lehetősége intézményesen épül ki.⁵ A kávé tekintetében Amsterdam a világpiacot domináló jelentőségét ezen a réven tudja fenntartani az itt mutatkozó erőteljes verseny dacára. Ugyanebből a szempontból érdemelnek figyelmet itt azok a speciális szakmai bankok, melyeknek működése arra irányul, hogy az illető szakma körébe eső árutranszaksiókat finanszírozzák. Ilyen pl. a gyapjura nézve a Wollbank, melynek működése bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy a gyapjukivitel tekintetében Hollandia oly erős világgazdasági pozíciót volt képes magának biztosítani.

A hitellehetőségek terén fennálló pozicionális különbségek súlyát az adós jellegű országok gazdasági élete súlyosan megérzi. Ez a hátrányos befolyás jelentkezik elsősorban magánál a termelésnél, hiszen az adós országok magasabb kamatszinvonala lényegesen megdrágítja a termelést. Súlyos handicapet jelent a termelés és verseny szempontjából Német-

⁵ Dr. Metz cikke az *Auslandskredite* (Verein für Sozialpolitik kiadása) című gyűjtőmunkában (117. oldal).

országra és az attól keletre fekvő országokra, ezek sorában Magyarországra is az, hogy ez országok termelési költségét mintegy 3%-kal magasabb kamat terheli, mint pl. az angol, amerikai vagy más kedvezőbb kamatpozícióban élő országot.

Még súlyosabb hátrány mutatkozik azonban a tőkefelesleggel egyáltalában nem, vagy nem kielégítő módon rendelkező országok számára, a külföldi árueladásokkal kapcsolatos hitelnyújtások tekintetében. Minthogy a tőkebőségnek áradó folyama, mely a tőkedus, e fölöslegeikkel kifelé gravitáló országokban oly magától értetődő természetességgel áll az áruexportőrök rendelkezésére, itt ily spontán magától adottságában fel nem lelhető, az ehhez szükséges anyagi eszközök megszerzése kilép az egyesek által megoldható gazdasági problémák sorából és fontos állami feladattá válik. Az állam maga siet a külföldi áruhitelnek az export szempontjából való jelentőségét felismerő ez országokban az áruexportőrök segítségére általános közgazdasági érdekből, a kivitel fejlesztéséhez fűződő, a közvetlen érdekeltek magánérdekeit messze meghaladó közérdekű momentumokra való tekintettel. Ez akciók célja az, hogy ily hitelpolitikai rendszabályok folytán oly többletkiviteli lehetőség éressék el, melyhez különben a gazdasági élet saját erejéből eljutni képtelen volna.

Az az áldozatkészség, mellyel ez elegendő tőkeerővel nem bíró országok ez áruhitelnyújtási lehetőségek megteremtésével exportjukat fokozni kívánják, ugyanazon gazdaságpolitikai felismerésen épül, mint magának a hitel-dumpingnak a gondolata. Az igazi hajtóerő itt annak a gazdasági elvnek a felismerése, hogy a termelés fokozása a termelési költségek aránylagos csökkentésére vezet. Minél nagyobb az áru-termelés, annál kisebb az egyes árura eső fix költség-tétel. Ez az a tétel, amit Bücher *Gesetz der Massenproduktion*-nak nevez. A termelésnek ez az olcsóbbá válása teszi lehetővé azt, hogy az áru elhelyezése körül nagyobb áldozatok legyenek meghozhatók, esetleg magasabb delcredere hányadnak vállalása által. Ennek a szempontnak az előtérbe helyezése hajt a forszírozott, erőltetett hitelnyújtások árán is történő árueladásokra. Ez a gazdaság matematikai tétel természetesen nem érvényesül mindig abban a beállításban, ahogy azt előre képzelik, itt néha súlyos meglepetések származhatnak, nem várt számítási hibák, melyek arra vezetnek, hogy a hitel-dumping folytán a tulhitelezés és azzal a hitelkockázat oly nagymérvű emelkedése állhat be, amelyek a termelés fokozása által elért előnyökkel kedvezőtlen arányba juthatnak.

De ilyen gazdasági jellegű megfontolások mellett szociálpolitikai szempontok is indokolják nem egyszer a külföldi áruhitelnyújtás által elősegíteni kívánt termelés fokozására irányuló törekvéseket. A munkanélküli segélyek kifizetése óriási szociálpolitikai terheket ró a közületekre: államra,

városra. Ezeknek a szociálpolitikai terheknek megváltásaként járultak hozzá pl. Németországban és Ausztriában a birodalom, az egyes országok és városok meghatározott kulcs szerint annak a nagyszabású áruhitelakciónak kifejlesztéséhez, mely Oroszország felé irányul.

A külföldi áruhitel nyújtásának az állam által való erőteljes elősegítését az állam által támogatott, annak garanciájával elősegített exporthitel biztosításban találhatjuk elsősorban. Ez segítette elő elsősorban Németországban a nagyobb-szerű exporttevékenység kifejtését, amit az az adat világíthat meg, hogy Németországból 56 millió márka értékű áru került 16 hónap alatt éppen az exporthitel révén kivitelre. Hangsúlyozandónak tartom azonban az exporthitelbiztosítás valódi jelentőségének helyes felismerése szempontjából azt, hogy az exporthitelbiztosításnál a lényeg — mint talán arra a fogalommegjelölése elsősorban utalna — nem azon van, hogy a külföldi hitellel járó kockázatot vállalja magára a biztosító, hanem inkább abban, hogy e biztosítás révén az exportőr le tudja számítani a maga külföldi áruszállításának értékét s így azt megfelelően finanszírozni képes. A kockázat áthárításának szempontja ugyanis itt csak korlátozott mértékben érvényesül, mert pl. a német hitelbiztosítási feltételek szerint az első 33%-ért való kockázatot maga az exportőr viseli. S hogy viszont a hitelbiztosítással kapcsolatosan a hangsúly mindinkább a finanszírozás lehetővé tételén s nem elsősorban a kockázat viselésén van, azt az a fejlődési tendencia is igazolja, hogy pl. Angliában, ahol az államilag támogatott exporthitelbiztosítás útján exportált áruk összege aránylag igen kis számot képviselt az exportált árumennyiség végösszegében, a legnagyobb exporthitelbiztosító éppen a közelmúltban módosította oda feltételeit, hogy bizonyos mértékben a készfizető kezes módjára való felelősségvállalást vette magára, vagyis nem várja be a kintlévőség behajtása tárgyában folyamatba tett eljárásnak teljes befejezését, hanem már e nélkül is, korábban fizet. Ez a kondíciójavítás messzemenően előmozdithatja az ilyen külföldi eladások finanszírozásának lehetőségét s az exporthitelbiztosítás fokozottabb igényre vételére vezethet.

Még érdekesebb perspektívát nyit meg azonban a tőkében relative gyengébb országok külföldi áruhitelnyújtási lehetősége szempontjából az az exporthitelmegállapodás, melynek Németországban való létrejöttéről a közelmúlt napokban olvashattunk. Arról van itt szó, hogy az e tranzakcióban résztvevő német bankokon át a német exportőrök jelentékeny összegű amerikai tőkét kapnak külföldi hiteleladásaik finanszírozására, aminek technikai keresztülviteli formája az lesz, hogy a külföldi exportáló cégek váltóit két évig terjedő időre prolongálják és pedig relative kedvező feltételek mellett (7—

7¼%) anélkül, hogy a hitelbiztosítás intézménye itt bekapcsolatnék.

A külföldi tőkének kimondottan külföldi áruhitelnyújtás céljaira való rendelkezésre bocsátása igen jelentőségteljes, sőt világgazdasági szempontból is nagy horderejű jelenség. Ennek szélesebbkörű elterjedése megtörését jelenthetné azoknak a versenyfeltételek tekintetében fennálló különbségeknek, melyek ma éppen a külföldi áruhitelnyújtási lehetőségekben fennálló eltéréseknél mutatkoznak. Lehetővé válnék ilykép, hogy a különböző piacok meghódításáért versenyző országok versenylehetőségeit az áruhitelnyújtás szempontja döntően nem befolyásolná, vagyis az amugyis nehezebb körülmények között termelő, tőkében gyengébb ellátottságu országok exportlehetőségeit a tőkeerős országok hitel-dumpingja nem korlátozná többé oly nagy mértékben, mint ahogy az ezidő szerint történik. A külföldi hitelnek ily áruexportcélokra való nagyobb mérvű rendelkezésre bocsátása hozzájárulhatna ilykép annak a hatalmi tulsulynak némi visszaszorításához, mellyel a hitelezői országok az árukivitelnek hitellel való alátámasztása folytán világgazdasági vonatkozásban eddig bírtak.

III.

A tőkeimportra szoruló adósjellegű országok szempontjából tisztában kell lennünk azzal, hogy a külföldi áruhitel útján beáramló árumennyiség, mely egyébként hatását a kereskedelmi mérleg passzivitásának kialakításában is erősen érezteti, szükségszerű következménye ez országok tőkeszükségletének. Meggyőzőnek kell tartanunk e részben Őusat azon megállapítását, hogy a behozatali, vagy kiviteli többlet alakulása attól függ, hogy a tőkeszükséglet mily arányban van a tőkeképződéssel, a passzív kereskedelmi mérleg tehát annak a jele, hogy a tőkeképződés nem éri el az illető ország tőkeszükségletének mérvét.

Ily körülmények között nem lehet elzárkózni annak a megállapításától, hogy a külföldi áruhitel kiküszöbölése vagy messzemenő lefaragása — a gyakorlati keresztülvihetőség szempontjától eltekintve — mint megvalósítandó törekvés, elméleti szempontból is erősen meggondolást igényelne, mert kétségtelenül együttjárna a tőkeszerzés messzemenő restrikciónak s ezáltal közvetve lényegesen korlátozná egész gazdasági apparátusunk regenerálási és kiépítési lehetőségeit. Bár különösen egyes cikkekben támasztott éles verseny folytán, valamint annak a tulhitelezésnek közgazdasági szempontból érezhető hátrányai következtében, mely a hitel-dumpingnak egyik velejárója, ez árubehozattal kapcsolatos veszélylehetőségek felmerültét is kell ismerni, mégis azt kell

megállapítanunk, hogy e hitelfajtára gazdasági életünknek komoly szüksége van.

A külföldi áruhitel kiküszöbölésénél vagy megszorításánál gazdaságpolitikai szempontból termékenyebbnek, gyakorlatilag is többeredménytel kecsegtetőnek mutatkoznék az import során nyert áruhitelnek a mi áruexportunk céljaira történő felhasználása, egy hitel-tranzitó forgalom céltudatos kiépítésére irányuló törekvés. Nyersanyagoknak, félgyártmányoknak hosszú hitellel való importálása az ebből előállított készárúknak megfelelő hitelnyújtás mellett történő exportját is elősegítheti.

A külföld által nyújtott áruhitelek összege fizetési mérlegünknek is számottevő tételét képezi. Azok az értékes és alapvető megállapítások, melyeket e részben elsősorban Imrédy Béla idevágó dolgozataiban találunk, azt a benyomást keltik bennem, hogy e tétel összecszerüségét az arra legilletékesebbek is meglehetősen alábecsülik. Imrédy az 1927-ik évre az áruhitelek útján igénybe vett külföldi hitel összegét külföldi tartozásaink felállításánál mintegy 150—200 millió pengőre teszi. Számításaim szerint ez összeg reális értékelés alapján ennek kétszeresére, vagyis 300—400 millióra tehető.⁶

E lényegesen magasabb számértékelésből is folyik, hogy felfogásom szerint a külföldi áruhitelek gazdasági életünkben nagyobb jelentőséggel bírnak, mint amelyet azoknak rendszerint tulajdonítani szoktak.

IV.

A külföldi áruhitelek fokozott jelentősége tőkeszegénységünknek természetes következménye. Ez általános jellegű megállapítás konkrét jelentkezési formáját a gyakorlatban a következőkben láthatjuk.

Az egyik momentum az áruelosztási apparátusnak, vagyis a kereskedelem saját tőkeerejének a békeviszonyokhoz mért lényeges leromlása. Háború, infláció és az azt követő viszonyok elsősorban a mozgótőkét pusztították. Elég, ha itt röviden utalok az árdrágító törvényeknek, a devizabeszerezést korlátozó szabályoknak és a deflációval kapcsolatos jelenségeknek arra a kihatására, hogy mindezek a kereskedelem mozgó tőkéjének átértékelését, ami azzal egyértelmű, annak a békeszinvonalon való megtartását, lehetetlenné tették. Ugyanebbe a kategóriába esik „a közterheknek a mobiltőke

⁶ E kombinatív kiszámításnál a külföldi áruimportnál mutatkozó, szokásos hitelkondíciók megfelelő figyelembe vételével jártam el. Viszont a két szám között mutatkozó eltérést némileg csökkenteni az a körülmény, hogy Imrédy tudomásom szerint e tételt kompenzációs alapon állapította meg, vagyis a mi általunk külföldre hitelezett áruk ellentételével csökkenten állította azt be, míg az én számadatom csak az importösszegre vonatkozik.

ellen irányuló tendenciája“, amit finom mérséklettel Popovics Sándor is megállapított egy legutóbb megjelent cikkében, amely momentum egyben az újabb tőkeképződésnek s ezáltal a kereskedelem tőkeerőben való megizmosodásának is egyik súlyos akadályozója. Mindezen okoknak következménye a kereskedelem üzletvitelében a saját tőke arányszámának a békeviszonylathoz való lecsökkenése s ami ennek velejárója a hiteligénybevétel fontosságának és szükségességének emelkedése. Szociális momentumok, a Trianon következtében is lényegesen fokozódott elhelyezkedési nehézségek, nagy mértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy a tőkenélküli, vagy relatív ekis tőkével dolgozó áruközvetítők, kereskedők száma — ami egyébként éppen nem elszigetelt magyar, hanem mindenütt előforduló jelenség — megnőtt s ezek a tőkében gyengébb kezek nyújtják elsősorban az alkalmas talajt a külföldi hitel-dumping számára.

Az áruhitel jelentőségének ez a fokozódása pedig messzemenő befolyást gyakorol a kereskedelmen, az elosztási apparátuson át a fogyasztás alakulására és irányítására. Az a kérdés, hogy a fogyasztás mily árucikkek irányában orientálódik, sokkal komplexesebb, mint az talán az első pillanatra látszik. Az árucikkek versenyében az árkérdés jelentősége sem domináló, még az sem bizonyos, hogy a kereslet mindig az olcsó cikkek irányában mozog-e? Egyes abszolút deklarált áru piaci cikkeken kívül, mint amilyen pl. a gabona, gyapju, vas, kávé stb. nincsenek a minőségi különbségek figyelembevételével kialakult árak, az összehasonlítás alapjaiban, ugyanazon fajta áru minőségi változataiban mutatkozik a legnehezebben ellenőrizhető eltérés. S mindezen vonatkozásokban a megszokásnak és presztizs szempontoknak nagy része jut. Egymagában véve tehát valamely árunak olcsóbb volta nem vonja szükségképpen maga után a fogyasztásnak emelkedését. A fogyasztás alakulására egyéb momentumok, néha talán racionálisan nem is indokolhatók, még messzemenőbb befolyást gyakorolhatnak. S ezen a ponton mutatkozik az áruhitel kérdésének a fogyasztás irányítására gyakorolt befolyása. A kedvező hitelkondícióval eladott árut nemcsak szívesen veszik, de szívesebben is adják el.

Ily réven tehát a kedvező hitelkondíciók mellett eladott áruk a fogyasztóközönség körében is keresettebbekké, megszokottabbakká, népszerűbbekké válnak. Példaként hozhatnám fel erre a belföldi viszonylatban a sör- és borfogyasztás alakulását. Kétségtelen, hogy a tradíciók nálunk inkább a nagyobbmértvű borfogyasztáshoz fűződtek, az idők folyamán mégis a borfogyasztás rovására a relative nagyobbmértvű sörfogyasztás lépett előtérbe, aminek oka kétségen kívül az, hogy a sörgyárak igen messzemenő hitellehetőségeket nyújtanak, még pedig pedig nemcsak abban az irányban, hogy a saját

árujuk tekintetében nyújtanak igen kedvező feltételeket, hanem hogy még további készpénzhitelek nyújtására is készeknek mutatkoznak. A hitellehetőségekben megnyilatkozó ez a súlyos verseny szorítja háttérbe a borfogyasztást. De fellelhető ez a példa ma már abban az irányban is, hogy például az angol szövetség keresettségét a kétségen kívül jogosan fennálló, az áru kvalitásához fűződő presztizs-szemponatok mellett nem segíti-e elő nagy mértékben az a körülmény, hogy az angol árut ma az esetek nagy számában kedvezőbb hitelkondíciók mellett adják el, mint az ugyanolyan belföldi árut?

A problémának ez az ága, a kedvező hitelkondícióknak az árufogyasztás irányítására gyakorolt befolyása oly nagyjelentőségű kérdést vet fel, melynek kihatásaival véleményem szerint gyakorlati szempontból igen behatóan fog kellene foglalkozni, különösen akkor, amikor a hazai termelés propagandájáról, a belföldi fogyasztásnak ily cikkekben való erőteljes fejlesztéséről van szó.

A másik momentum, ami által tőkeszegénységünk a külföldi áruhiteltek fokozott igénybevételére vezet, abban jelentkezik, hogy a pénzhitelszerzés nehézségei fokozódtak lényegesen a háborúelőtti viszonyokhoz képest. Az egyik oldalon a belföldi tőkék pusztulása, a takarékbetétállománynak a békebeli színvonalhoz képest való lényeges lecsökkenése, másfelől hitelszervezetünk strukturaváltozása abban az irányban, hogy a nagy fővárosi intézetek nyomulnak előtérbe a kisebb budapesti és önálló vidéki intézetek gazdasági jelentőségének háttérbe szorításával, mindezek a momentumok erősen érzetik hatásukat abban az irányban, hogy az a személyi jellegű hitel, amely korábban a kereskedelem és ipar egy jelentős részének pénzszükségletét kielégítette, mindinkább háttérbe szorul. A Pénzügyi Központ által megállapított adatok szerint 1926. év végén a budapesti bankintézetek váltóállománya a békebelinek 12.9%-a, ugyanakkor a vidéki intézetek váltóállománya a békebeli váltóállag 6.4%-ának felel meg s hasonló irányu eltolódás mutatkozik a betétek összesszerűségének alakulásában is.

A nagybankoknak a gazdasági életben való előtérbe jutása, melynek jelentőségét és e körülményből gazdasági életünkre háruló előnyöket itt egyébként érinteni nem kívánom, szükségképpen maga után vonta azt, hogy a hitelszerzés nehézségei azon igények tekintetében, melyek a bankszerűség magasabbrendű követelményeinek meg nem felelnek, lényegesen fokozódtak. Az ilyen személyi hiteligenyek kielégítésére a múltban a helyi viszonyokból sarjadt, helyi tőkékkel rendelkező intézetek voltak elsősorban alkalmasak. Ezeknek az intézeteknek gazdasági jelentősége háttérbe szorult, az a belföldi tőke, amely az ilyfajta, a likviditás szempontjából gyakran kívánnivalókat maga után hagyó kihelyezésekre

elsősorban használható fel, lényegesen lecsökkentett mennyiségben áll rendelkezésre. Ez a jelenség tehát oda vezet, hogy a bankszerűség igényeit kielégíteni nem tudó rétegek, amelyek sorába a közép- és kiskereskedelem és ipar jó részét sorozni lehet, nem képesek megfelelő pénzhitelhez jutni, még ha esetleg kielégítő anyagi alappal bírnának is. A pénzhitelszerzés lehetőségeinek ez a megnehezédése vezet a másik oldalon az áruhitel aránytalan, egészségtelen és túlzott igénybevételéhez, az árukban való túldiszpónáláshoz, amelynek egészségtelen kihatásai magán- és közgazdasági szempontból egyaránt mutatkoznak. Mintán a külföldi áruhitel felajánlása, melynek méreteit a céltudatos hitel-dumping fokozza, felhasználási módjára gyakran az itteni viszonyok meg nem felelő ismerete érezteti befolyását, nagyon megkönnyíti a hitelre szorulóknak e szükségletüknek fedezését, ennek hatása folytán, igen gyakran következik be az áruknak az az indokolatlanul nagymérvű hitelbe való bevásárlása, mely közgazdasági szempontból is aggályosnak tekinthető. Amerikában széleskörű mozgalom indult meg abban az irányban, hogy a kereskedelem relative minél kisebb raktárt tartson, „a kéztől-szájhoz vásárlás” elvével éljen, hogy ez által a nagy raktártartással szükségképpen járó kamatterhek csökkenthetők legyenek. A túlkönnnyen és túl nagy mértékben rendelkezésre álló külföldi áruhitel ez igen racionális elv ellen érvényesül s így a túlzott hiteligenybevétel elkerülése ebből a szempontból is igen kívánatosnak mutatkozik.

Ha azonban a túlzott külföldi áruhitel-igenybevétel ellen, úgy az e révén túlságosan felfokozott külföldi árubehozatal, mint a túlnagymérvű raktártartás szempontjából gyakorlati eredményekkel kecsegtető módon kívánnánk közrehatni, úgy ebből a szempontból fokozott jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a speciális hitelakcióknak, melyek arra irányulnak, hogy ipart és kereskedelmet pénzhittel lássanak el.

Ezeknek az akcióknak nem lehet és nem szabad karitatív jelleget tulajdonítani és semmiesetre sem lehet, szabad abba oly tendenciát bevinni, mintha ez a nehézségekkel küzdő ipar vagy kereskedelem felsegélyezésére irányulna. A vezetőgondolatnak, amely közgazdasági szempontból is fontosnak mutatkozik, annak kell lennie, hogy a hitelszerzés egyedüli lehetőségeként nem szabad meghagyni az áruhitelt. Ha az ipar és kereskedelem számára tehát a pénzhitelszerzési lehetőségek megkönnyítettnek, anélkül, hogy ez lényegében a hitelvolumen lényeges megnövekedésére vezetne, úgy megszünt az áruhitelnek ma fennálló domináló tulsúlya, mely nem egyszer a kizárólagosság határán mozog és azon belül a külföldi áruhitelek igénybevételének primer szükségesége. Kialakul ilyképpen inkább az a helyzet, hogy az áru-

vásárlásnál a hitelkondíciók jelentősége háttérbe szorul s így joggal támasztható az a kíváncsiság is, hogy árubeszerzéseinél a magyar kereskedelem azonos ár és minőség mellett a hazai termelésnek adja meg az elsőbbséget. Ezt a szerény, de egyben józan kíváncsiságot a realitásokra támaszkodó közgazdasági felfogás joggal támaszthatja, de hogy annak előfeltételei adottak legyenek, ebben az irányban a lehetőségek megteremtésén kell munkálkodni. A magyar kereskedelemnek a magyar ipar pártolása terén kifejtendő munkalehetőségei szempontjából — melyekről a most lezajlott magyar hét folyamán annyit hallottunk — ezzel az alapvető fontosságú gyakorlati kérdéssel kell elsősorban foglalkozni.

V.

Hiteldumping, tulhitelezés, tulzott hiteligenybevétel, egytől-egyig oly momentumok, amelyek a gazdasági életben a krízisek, a fizetéseképtelenségek jelentkezésének irányába mutatnak. S valóban megállapítható, hogy azoknál a megbetegedéseknél, amelyeket a fizetéseképtelenség fogalma takar, lényeges szerep jut azoknak a külföldi áruhitellel kapcsolatos problémáknak, melyeket a fentiekben érintettünk.

A külföldi áruhitel probléma-körének a fizetéseképtelenségekkel való kapcsolatát vizsgálván, egy oly szempontnak nyomatékos kiemelését tartom szükségesnek, mely e kérdéssel kapcsolatosan félkomoly, féltréfás formában igen gyakran fel szokott merülni. Ez a gondolat, amelynek annak idején néhai Láng Lajos egyetemi előadásai során is kifejezést adott, azt a szempontot juttatja kifejezésre, hogy az inszolvencia lényegében a fizetési mérleg javításának egyik eszközévé válik, mert kevesebbet fizetünk vissza a külföldnek, mint amennyit a külföldtől kapunk. Ennek a szempontnak a néhai Láng Lajos előadásában való beállítása természetesen finom gunnyal volt átszőve. Találkozunk azonban, nem egyszer, olyan felfogással, amely ennek a beállításnak komoly veszélyeit fel nem ismerve, komoly formában beszél e témáról s bizonyos kárörömszerű megnyugvással veszi tudomásul azt, hogy a külföld bizony nem mindig kapja vissza azt a pénzt, amit nálunk kihitelezett s hogy ez végeredményében talán fizetési mérlegünk megjavítása folytán a magyar közgazdasági életnek szolgál a javára. Ezen a helyen süketelenségnek érzem, hogy ennek a nem egyszer felvetődő gondolatnak komoly cáfolásába bocsátkozzam, mert valójában, ha az itt felvetődő erkölcsi vonatkozásokat figyelmen kívül is hagynánk, — pedig azoktól eltekinteni az üzleti életben sem lehet — úgy gazdasági szemüvegen át is nézve a kérdést, csak arra az eredményre kell jutnunk, hogy azokat az összegeket, melyeket a külföld nálunk fizetéseképtelenségek

folytán elveszít, országunk egész közgazdasági élete fizeti meg, többnyire kamatostul és reális értékénél súlyosabban, annak a megítélésnek kialakulásában, annak a delcredere-kockázatnak kalkulálásában, melyet a külföld magyarországi tranzakciói során számításba vesz. A bizalom az ország közgazdasági életének egyik legjelentősebb aktív tétele és a legnagyobb helyesléssel kell magunkévá tenni azt a megállapítást, amely Lotz müncheni professzor részéről hangzott el a Verein für Sozialpolitik külföldi hitelvitasorozatán nemrég megtartott előadásában, amikor azt mondotta, hogy: *„a tisztesség a nemzetközi összeköttetésekben egyszersmind a legnagyobb okosság is“*.

Amikor tehát a külföldi áruhitel kapcsolatosan a külföldnek a magyar fizetéseképtelenségekkel kapcsolatos veszteségeiről megemlékezni kívánok, azt ennek a szempontnak az előrebocsátásával teszem, mert ha nem is tagadhatjuk le, hogy abban a hitelinflációban, mely gyakran a fizetéseképtelenség kutforrása, igen jelentős szerepe jut a tulzott külföldi áruhitelnek, úgy másrészt egyetemes közgazdasági érdekből a külföldnek e fizetéseképtelenségek során beálló veszteségeit aggályos jelenségnek kell tartanunk, melyeknek kiküszöbölése és lehető csökkentése igen fontos érdek.

A további tanulságok levonása szempontjából gyakorlatilag igen nagy fontossággal bír annak a kérdésnek a megállapítása, hogy voltaképpen mily mértékben veszi ki a részét a külföld a magyar fizetéseképtelenségek folytán előálló veszteségekben s hogy itt milyen arányok mutatkoznak a belföldi és külföldi hitelezők részesedési arányszáma tekintetében. Ezt a kérdést igyekeztem konkrét és adatszerű vizsgálat tárgyává tenni. E részletes vizsgálat, melynek anyagául az ipari és kereskedelmi jellegű fizetéseképtelenségek feldolgozásával a kormányrendelet által biztosított hatáskörben eljáró Országos Hitelvédő Egylet anyagát dolgoztam fel, a textilszakma körébe eső fizetéseképtelenségekre vonatkozik. A kérdésnek e szakma körére való lokalizálása szoros összefüggésben áll azzal a körülménnyel, hogy a fizetéseképtelenségek nagy részükben mindenesetre az összes felmerülő eseteknek több mint 50%-ában, a textilszakma körében jelentkeznek. Ennek kétségtelenül meg vannak ez árucikk speciális természetével, a divatváltozásokkal, a fogyasztás irányának gyors és meglepő átalakulásaival összefüggő okai is, éppen olyan kétségtelen azonban az is, hogy az okok sorában jelentős szerep jut annak a körülménynek, hogy szinte sehol nem találkozunk oly nagymérvű áruhitelezésekkel s mondhatjuk tulhitelezéssel, mint éppen a textilszakma körében. Itt jut a legnagyobb szerep annak a külföldi hiteldumpingnak is, amelynek okait és jelentkezési formáit már a korábbiakban is vázolni törekedtünk. Minthogy pedig a textilbehozatal az elmúlt év folya-

mán 30%-át tette ki az egész magyar behozatalnak, e kérdésnek általános közgazdasági szempontból való tárgyalása kétségtelenül indokoltnak mutatkozik.

E számítások elvégzésénél, melyek tekintetében itt természetesen csak a végeredmények regisztrálására szorítkozhatom, az 1927. évi forgalom alapulvételéből indulva ki, az 1927. évi október 1-től 1928. évi szeptember 30-ig terjedő fizetéseképtelenségi adatokat dolgoztam fel, abból a felfogásból kiindulva, hogy az 1927. évi árubehozatalra eső fizetéseképtelenségek kb. az itt jelzett időszakban jelentkeztek. A külföldi gyárak és külföldi nagykereskedelem érdekeltségi összegei az 1927. év októberétől, 1928 szeptember végéig terjedő időszakban, a négy negyedévre felosztva, az alábbi összeállításban feltüntetett képet mutatják. E táblázat a textilszakma körében felmerült összes kényszeregyességi ügyek hitelezői listáinak minden egyes tételre kiterjedő feldolgozása alapján készült és abban feltüntettem az érdekeltség összeszerülésének megemlítése mellett azt a százalékos arányszámot is, amelyet a külföldi gyáraknak, illetve nagykereskedelemnek a textilérdekeltség körében való részesedése jelentett, amiből következtetés vonható abban az irányban, hogy a nálunk felmerült fizetéseképtelenségek, mily arányban sujtották a külföldi és mily arányban a belföldi hitelezői érdekeltségeket. E százalékos arányszám kiszámítása csupán áruhitelzői érdekeltségekre vonatkozott, a fizetéseképtelenségek-nél pénzhitelezői minőségében felmerülő érdekeltségeket figyelmen kívül hagytam itt, főleg azért, mert ezek amugy is vagy külön biztosítékokkal rendelkeznek, vagy a közeli rokonság köréből kerülnek ki, úgyhogy az itt tárgyalt kérdés szempontjából különösebb figyelmet nem érdemelnek.

A külföldi gyárak, kereskedők érdekeltsége
az összes
össze-
ben
az összes
áruh. %-ban

	össze- gben Pengő	áruh. %-ban	ben Pengő	áruh. %-ban
1927 okt. 1-től dec. 31-ig	894.363	19.46	794.848	17.49
1928 jan. 1-től márc. 31.	1,646.901	20.—	1,336.159	16.23
1928 ápr. 1-től jun. 30-ig	2,991.127	23.11	1,712.008	13.23
1928 jul. 1-től szept. 30.	817.826	22.10	615.684	16.60

Ugyanerre az időszakra a magyar gyárak és nagykereskedelem hitelezői érdekeltségével egybevetett százalékos arányszámok az alábbi képet tünteti fel:

	Magyar gyárak	Külföldi gyárak	Magyar nagy- kereskedelem	Külföldi kereskedelem
1927 okt.—dec. . .	8.72%	19.46%	54.33%	17.49%
1928 jan.—márc. .	16.45%	20.00%	47.32%	16.23%
1928 ápr.—jun. . .	21.65%	23.11%	42.01%	13.23%
1928 jul.—szept. .	17.77%	22.10%	43.53%	16.60%

A fenti táblázatok adataiból kétségtelenül megállapítható az a körülmény, hogy a felmerült fizetéseképtelenségek delcredere-kockázatának aránylag legnagyobb részét a magyar nagykereskedelem viselte.

Ha a külföldi gyárak és nagykereskedelem hitelezői érdekeltsége szempontjából fentiekben feltüntetett táblázatból most már következtetéseket akarnánk levonni abban az irányban, hogy lényegében milyen delcredere-kockázatot viselt a külföldi áruhitelező a magyar textilinzolvenciáknál, úgy arra a megállapításra jutunk, hogy miután ez egyéves időszakban a külföldi áruhitelezőknek a magyar kényszer-egyeségi textilinzolvenciákban való összerészesedése 10.8 millió pengőnek felel meg, az összbekhozatal pedig az 1927. év folyamán 360 millió pengőnek s ha arra is figyelemmel vagyunk, hogy még a beálló csődök betudásával is a felmerült összkényszer-egyeségeknél mintegy 30%-os tőkeérdekeltsége a hitelező részére megmenthető, úgy ezen adatok egybevetéséből arra a számszerű eredményre kell jutni, hogy a külföldi textilcégeknek a magyar textilszakmai fizetéseképtelenségeknél felmerült delcredere-kockázata mintegy 2—2.1%-nak felel meg, ami nemzetközi viszonylatban sem tekinthető aggályosnak, nem haladja meg a békebeli színvonalat sem. E részben különös figyelmet érdemelhet az a szempont is, hogy 1927 augusztusát követő időszakban a cseh vámtételek leszállítása folytán, egy feltűnően nagyarányú, például az idei év hasonló hónapjait messze meghaladó textiláru-import következett be s ennek kapcsán oly mérvű tulhitelezés, amely maga erős forrásává vált bizonyos fizetéseképtelenségek felmerültének.⁷

A fentebb közölt adatok megnyugvást ébreszthetnek az irányban, hogy a külföldi hitelezések veszteségi arányszáma még a fizetéseképtelenségeknél legerősebben sújtott szakmában

⁷ A fentiekben vázlatosan közölt számítás természetesen jórészt kombinatív jellegű. Kétségtelen az is, hogy a nyersanyagoknál és félgyártmányoknál aránylag kisebb, a készáruknál aránylag nagyobb lehet a delcredere-kockázat. A nyersárut és félgyártmányt is a számítás körébe kellett vonnom azonban, mert az elmúlt évben felmerült néhány, bár nem jelentékeny textilgyári inzulvenciánál a nyersanyag és félgyártmány külföldi hitelezői érdekeltsége jelentős összegre rugott. Semmi esetre sem tarthatjuk helytállónak a magyar és külföldi hitelezői érdekeltségek arányszámának egybevetésénél a Magyar Textilgyárosok Orsz. Egyesülete 1927. évi jelentésében felvett azt a kiszámítást, hogy miután a magyar kereskedők által hitelezett összegek fele a hazai és fele az importált áru között oszlik meg, az ő veszteségei arányszámuk is felerészben a hazai és felerészben a A fizetéseképtelenségeknél való részesedés arányszámának vizsgálata ki zárólag arra a kérdésre szorítkozik, hogy ki viseli a delcredere-t, kit ér tehát a veszteség. Ebből a szempontból teljesen közömbös, hogy a delcredere-külföldi érdekeltségek számlája terhére irandó. Itt a kiindulási pont téves. dere viselője milyen eredetű árut adott el. Ha az erős veszteségek folytán az ilyen hitelező is fizetéseképtelen lesz, akkor az ő hitelezőinek megoszlása a fizetéseképtelenségi statisztikában is kifejezésre jut. Ha nem, úgy nincs róla mit beszélni, mert a delcredere egyedül az ő vállán nyugodott.

sem tüntet fel olyan kedvezőtlen képet, mint ahogy azt egyes önkényes, gyakran nem is éppen jóindulatu kombinációk felállítják. A külföldi gazdasági sajtóban nem is régen több oly közleményt olvashattunk, amelyek a magyar inszolvenciális veszteségek arányszámáról a valóságnak meg nem felelő, sötét színekben tartott képet ecseteltek. Szerencsére az igazság, a tényleges adatok alapján felépített következtetés ennél megnyugtatóbb képet mutat. A külföldi hiteldumpingnek, a túlhitelkezésnek és a hitel tulságos igénybevételének kétségtelenül meg vannak a maga veszélyei, azok a fizetéseképtelenségek alakulásában is kifejezésre jutnak, de közgazdasági életünk életerejének megítélésére nézve aggályos adatokat ezek sem ébreszthetnek.

György Ernő.

Az államháztartás parlamenti ellenőrzésének módszerei.

Parlamenti kormányformával bíró államokban az államháztartás ellenőrzése kettős formában történik. Az egyiket elvégzi a számszék, melynek feladata, amint a legtöbb pénzügyi és államszámviteli író magát kifejezi, hogy megnyugtassa az állampolgárokat az iránt, hogy az állam pénzügyeinek igazgatása a törvényes formában történik, hogy az állami bevételek és kiadások kezelésével megbízott hatóságok és közegek becsületesen járnak el. A másik ellenőrzési tevékenységet a parlament gyakorolja. Ez főleg arra irányul, hogy az államháztartást, bizonyos értelemben, magasabb szempontokból bírálja el. Főleg azt vizsgálja, hogy érvényesült-e az utalványozások körül a célszerűségi szempont; de más szempontok is érvényesülhetnek. Így pl. a parlament kifogásolhatja, hogy a kormány az adók behajtása körül az ország gazdasági állapotainak meg nem felelő szigorral járt el, még ha ez nem lépte is túl a költségvetési törvényben foglalt előirányzatot; az osztrák parlament annak idején méltán kifogásolhatta volna, hogy a kormány az 1922. évben a zárszámadás 107, 109 és 113 tételei szerint *takarékossági* szempontból mellőzött képzőművészeti, műemlékápolási és egyéb hasonló célokra rendelt kiadásokat. Ezen utóbbi szempontok szerint az ellenőrzést a parlamentek gyakran a költségvetési vita során gyakorolják.¹

Oly kivételes időszakokban, mikor a pénz megszűnik állandó értékmérő lenni, mikor, amint köznyelven mondják, az állam valutája elveszti stabilitását, a zárszámadások fokozottabb közgazdasági jelentőségre emelkednek. Az állami gazdálkodás nem rég elmúlt szomorú emlékü éveiben pl. nálunk, Ausztriában, Németországban és Franciaországban az évi költségvetésből nem lehetett megismerni az államháztartás helyzetét; meg kellett várni, míg elkészült a zárszámadás.

¹ Ekkép érvényesül *Wilson* mondása, melyet *Bastable* „Public Finance“ London, 1917, című munkája jelszavául választott: „Finance is not mere arithmetic; finance is a great policy. Without sound finance no sound government is possible; without sound government no sound finance is possible.“

Olyasféle helyzettel állottunk szemben, mint aminőt Max v. *Heckel*² jellemez „Das Budget“ című munkájában a kezdetleges államok háztartásának ismertetése során. Ebben a korokban az államok még nem gazdálkodnak egy évenként előre megállapított terv szerint, még nem ismerik az u. n. Aufwandwirtschaft-ot, hanem megelégszenek azzal, hogy az elmúlt év gazdálkodását felülvizsgálják.

Mikor azonban, valamely állam pénzügyei ily válságos helyzetbe kerülnek, legtöbbszörre nem gondolnak arra, hogy a zárszámadások ideiglenes fontosságú szerepüknek megfelelően, vagyis oly időpontban készíttessenek el és ellenőriztessenek, hogy azok adatai a következő költségvetési évben felhasználhatók legyenek. Már csak azért sem, mert legtöbbszörre oly helyzetről van szó, mely fokozatosan rosszabbodik. A fent említett államokban az elmúlt krízisek tartama alatt az államférfiak és publicisták elsősorban arra törekedtek, hogy a pénz visszanyerje adatai érték mérő képességét és ezzel a zárszámadások visszaszoríttassanak arra a szerepre, mellyel normális időkben bírnak.

Franciaországban azonban e tekintetben sajátos jelenséggel találkozunk. Ott a pénz legnagyobb krízise nem közvetlenül a háború után következett be. A háború eseményei ott először főleg olyképen érintették az államháztartást, hogy a zárszámadások nem készültek el a törvény által megszabott időpontokban és a parlament nem volt abban a helyzetben, hogy ellenőrzési tevékenységét idejekorán és kellőképpen gyakorolja.

A jelenlegi francia parlamenti ellenőrzés legrégibb jogforrása egy 1817. évi március hó 25-iki törvény.³ A 16-ik század elején életbeléptetett törvényhozási ellenőrzés az abszolút királyság korában természetesen nem nyert alkalmazás.⁴ Az 1817-ik évi törvény elrendelte, hogy a zárszámadások, melyeket „règlement définitif du budget“-nek nevezett az akkori terminologia, a költségvetési törvény, a „loi des finances“-t megelőzőleg intéztessenek el a parlament által

² Dr. Max v. *Heckel*, Das Budget, Leipzig, 1898, „Das Bedürfnis, über die vollzogenen Ausgaben und die Lage des Staatsschatzes Rechenschaft abzugeben, erwachte lange, bevor man die Notwendigkeit empfand, für einen zukünftigen Zeitraum einen Wirtschaftsplan zu fertigen.“ (55. oldal, 2. bekezdés.)

³ Franciaország államszámvitelének és parlamenti költségvetési jogának részletes történetét lásd *Besson*, Le contrôle des budgets en France et à l'Étranger, Páris, 1889 (27—364. l.)

⁴ Lásd Jean *Bodin*, Les six livres de la république, Paris, 1578, 3. kiadás: „Et pour cette cause il a été bien et sagement ordonné en ce royaume que par chacun an les Généraux des finances enverraient au trésorier de l'épargne deux états des finances de chaque généralité, l'un par estimation, au premier jour de l'an, l'autre au vrai de l'année précédente.“ (539. l.)

speciális törvény formájában.⁵ Azóta ismételten hoztak volt törvényt az állami számvitelről,⁶ azonban teljes kodifikációt csak az 1862-ik évi május hó 31-iki „Règlement général sur la comptabilité publique” tartalmazott, mely egyes módosításokkal még ma is érvényben van.⁷

Ha tekintetbe vesszük, hogy ezen utóbbi kodifikáció a második császárság idejében keletkezett, nem fogunk csudálkozni, hogy abban nem történt gondoskodás aziránt, hogy a parlamenti ellenőrzés hatékony legyen. Ellenben meglepő, hogy a harmadik, vagyis a jelen köztársaság idejéből sincs ily irányu törvényhozási alkotás.

A parlament elé terjesztendő jelentések tartalma tekintetében az 1862-ik évi Règlement úgy rendelkezett, hogy azok az u. n. „conformité”-ra szorítkozzanak, vagyis arra, hogy a zárszámadás megegyezik-e a költségvetéssel.⁸ Ellenben az államfőhöz, vagyis jelenleg a köztársaság elnökéhez évenként intézendő jelentés tekintetében ily korlátozás nem áll fenn. Ellenkezőleg, „reformok és javítások” kezdeményezésére is kiterjeszkedhetik.⁹

A franciák teljes tudatában vannak a náluk alkalmazásban levő rendszer hibáinak.¹⁰ Különösen figyelmesek lettek rá

⁵ „... le règlement définitif des budgets serait à l'avenir l'objet d'une loi particulière proposée au Parlement avant la présentation de la loi des finances...”

⁶ A 1822. évi szeptember hó 14-iki Ordonnance eltörölte az addig alkalmazásban volt netto-budget rendszert (az állami bevételek levonása után fennmaradó és az adók által fedezendő szükséglet kimutatása) és helyébe a brutto-budget felállítását rendelte el. Az 1826. évi július hó 6-iki törvény elrendelte, hogy a Cour des Comptes tartozik a miniszteriumok számadásaira vonatkozó ellenőrzés eredményét a parlamentnek bemutatni; az 1836. évi július hó 9-iki és 1838. évi május hó 3-iki Ordonnance ugyancsak az állami számvitelt szabályozza, az 1846. évi október hó 29-iki törvény pedig, Loi organique de la Cour des Comptes, amint neve is mutatja, az állami számszék szervezetét tartalmazza.

⁷ Lásd G. Voguet, Règlement général sur la comptabilité publique, Paris, 1911, mely tartalmazza a későbbi novelláris rendelkezéseket, azonban különösen Victor de Marcé: Le contrôle de l'exécution des budgets publics en France et à l'étranger, az Académie des Sciences Morales et Politiques Saintour díjával az 1898. évben kitüntetett munka.

⁸ Art 445. „Avant le premier mai de l'année qui suit celle de la clôture de l'exercice expiré, la Cour des Comptes remet au ministre des finances les déclarations générales de conformité pour qu'elles soient imprimées et distribuées au Sénat et à la Chambre des Députés avant le 1-er novembre suivant”.

⁹ Art 446. „Tous les ans, le résultat général des travaux de la Cour des Comptes et les vues de réforme et d'amélioration, dans les différentes parties de la comptabilité sont portées à la connaissance du président de la République”.

¹⁰ Ezért találóan írta az osztrák állami számszék egyik érdemes alelnöke egy az 1910-ik évben a bécsi Hofdruckerei által sokszorosított, de könyvkereskedési forgalomba nem került tanulmányában: „Frankreich ist das Musterland der Comptabilité, aber nicht der Controlle.”

azon késedelmek folytán, melyeket a Cour des Comptes és a kormány tanusítottak a zárszámadások előterjesztése körül. Az 1915. évi március hó 29-iki törvénytől kezdődőleg egymásután hatszor hozott a parlament halasztást engedélyező törvényt.¹¹ Végre a képviselőház 1920. évi november hó 8-iki ülésén¹² Paul Doumer törvényjavaslatot terjesztett elő a háborus évek elkésett zárszámadásainak utólagos elkészítése és ellenőrzése tárgyában.¹³ A törvényjavaslatot a két kamara csak mintegy két év után fogadta el, minélfogva az erről szóló törvény, „Loi du 29 décembre 1923, fixant les conditions dans lesquelles seront apurés les comptes de la période de guerre“ csak a Journal Officiel 1923. évi december hó 30-iki számában jelent meg.¹⁴ Ennek értelmében a háborus évek (az 1920. évvel bezárólag) elmaradt zárszámadásainak elkészíthetése és parlamenti ellenőrzése céljából a kése delmet a törvény 20. szakaszában foglalt felállítás szerint olyképen hozzák helyre, hogy az 1930. évig évenként két zárszámadást és pedig a folyamatban levőt és egy háborust ké szítenek el, illetőleg ellenőriznek.

Azonban a franciák nem akarnak megállni ezen ideiglenes jellegű rendelkezéseknél. Lasteyrie pénzügyminiszter ezt javasolta a parlamentben: „Az állami számszéknek meg ifjodásra van szüksége, ifjabbá kell tenni eddig követett mód szereit is s szorosabb és közvetlen kapcsolatba kell hozni a parlamenttel.“ Fleury Ravarin ekkép teszi magáévá a javas latot: „A számadások felülvizsgálata tekintetében az állami számszék maradjon független a parlamenttől, az utalványo zások ellenőrzése körül azonban legyen a parlament látó szerve.“¹⁵ Mikor ezen javaslatokat teszik, az angol parlamenti

¹² 1915 december hó 29, 1916 június hó 30, 1917 szeptember hó 29, 1918 március hó 29, 1920 június hó 30 és december hó 3-ikán.

¹ Lásd Annales de la Chambre des Députés, Páris, 1922. Documents parlementaires, tome CVIII., továbbá ugyanez, Débats Parla mentaires, 123. és 327. old.

¹³ A javaslatot a többek közt ekkép indokolta: „... il est du plus haut intérêt pour le bon ordre des finances publiques que la Cour des Comptes et le Parlement soient dans les moindres délais mis à même d'exercer leur contrôle sur les comptes...“ A szenátus előtt így indokolta a javaslatot: „L'État n' a plus de comptabilité. Le ministère des Finances est désorganisé; cela ne fait aucun doute pour tous ceux qui prennent contact avec lui...“ Fernand Faure, a Revue Politique et Parlementaire 1921. évi január hó 10-iki számában ezt írta: „Ce que M. Doumer a dit de notre comptabilité est peut-être plus vrai encore du contrôle de nos dépenses publiques.“

¹⁴ Lásd a Dalloz-féle gyűjtemény 1923. évi kötetének 958—963. old.

¹⁵ Lásd Revue Politique et Parlementaire 1921. évi január hó 10-iki számát.

ellenőrzési rendszer lebeg szemük előtt, amint ezt Berthélémy és Allix nyíltan vallják.

A zárszámadások parlamenti ellenőrzésének Angliában érvényben levő rendszere szoros összefüggésben van az ottani parlamenti kormányforma azon jellegével, hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalom nincsenek egymástól oly szorosan elválasztva, mint a kontinensen. Ennélfogva nem volt nehéz azon közigazgatási szervet, melynek a kontinensen az állami számszék felel meg, a parlamentbe illeszteni.

Van azonban még egy sajátos jellemvonás, mely az angol költségvetési rendszert a kontinentális államokétól megkülönbözteti. Ez az 1787-ik évben III. György uralkodása alatt létesített *Consolidated Fund* intézménye (Act 27), mely 3. tétel (Aggrate-, General- és South Sea Fund) egyesítéséből keletkezett és azóta ismételten megnagyobbított.¹⁶ Ennek értelmében az idetartozó bevételek és kiadások az évenként április hó 1-én kezdődő költségvetési évre *en bloc* szavaztatnak meg, ellentétben az „estimated“ tételekkel, melyek egyenként kerülnek megszavazásra. A Consolidated Fundhoz tartozik pl. az államadósságok kamatainak fizetésére rendelt összeg, a bírák fizetése, a civillista. Ezen rendszer folytán az évenként állandóan visszatérő és a mindenkori kormány politikájától független bevételeknek és kiadásoknak a költségvetési törvénybe foglalása és azoknak a parlament általi ellenőrzése alig szolgál vita tárgyául, el'ebben fokozottabb figyelem fordítható az „estimated“ tételekre.¹⁷

A zárszámadások felülvizsgálatát és ellenőrzését az 1785-ik év óta az Auditor of the Exchequer közreműködésével a Board of Audit látta el (Act 25 Geo III. c 52). Ezen két szerv megfelelt a mi számvevőségünknek és számszékünknek. Az 1848-ik évben az Auditor of the Exchequer-ből „Comptroller General“ lett, 20 évvel később pedig a két szervet egyesítették, Comptroller and Auditor General-nek nevezték el és közvetlenül a parlament hatósága alá helyezték.

Időközben ugyanis a parlamenti ellenőrzés terén nagyszabású reformokat alkottak. Míg a 18. század végén, *Pitt* idejében, csak esetről esetre küldettek ki parlamenti bizottságok az állami zárszámadások parlamenti ellenőrzése céljából, az első Reform Bill (1832) a parlamenti ellenőrzést rendszerezítette. Az 1834-ik évben a parlament állandó jellegű „Committee on Public Moneys“-t küldött ki, mely eleinte csak a

¹⁶ Lásd Dr. Joseph Redlich, *Recht und Technik des Englischen Parlamentarismus*, Leipzig, 1905 (678. old.). A fokozatosan megnagyobbított Consolidated Fund ma már az állami bevételek $\frac{3}{4}$ -a, az állami kiadásoknak pedig $\frac{2}{3}$ részét teszi ki.

¹⁷ Lásd A. Todd, *On Parliamentary government in England*, London 1869, I. kötet, 573. old.

gyarmati haditengerészet kiadásainak ellenőrzésére szorított, az 1848-ik évtől kezdve azonban már az egész hadsereg kiadásait ellenőrizte. Az 1862. évben *Gladstone* kezdeményezésére a Committee on Public Moneys ellenőrzési hatásköre az összes állami kiadásokra kiterjesztetett és a bizottság Committee of Public Accounts elnevezést nyert.¹⁸

Ezen reformok számos visszaélés és visszásság folytán rendeltettek el, melyeket Bastable fent idézett munkájában így jellemez: „The accounts were many years in arrears, and a great deal of the expenditure was misapplied. The final audit of accounts was in a still more backward condition.“

A Comptroller and Auditor General kinevezése élethossziglan történik a király által és csak a két ház egybehangzó előterjesztés alapján mozdítható el. Ellenőrzési tevékenysége praeventiv jellegű, amennyiben a Bank of England, mely központi állampénztár teendőit látja el, kifizetéseket csak az ő utalványa alapján teljesíthet. Ő viszont csak oly utalványozásokra jogosult, melyeknek Act of Parliament szolgál alapul.

A Committee of Public Accountsnak, mely eleinte 11 tagból állott, jelenleg 15 tagja van. Elnöke rendszerint az ellenzékből kerül ki. Hatásköre arra terjed ki, hogy a Comptroller and Auditor General jelentését, melyet ez a kormány pénzügyi igazgatásáról készített, ennek jelenlétében vizsgálat alá vegye. A bizottság maga elé idézheti felvilágosítások megadása céljából a kormányzat bármely közegét, akiről feltételezi, hogy az általa ismerni kívánt adatokról tudomással bír.

Ezen rendszer előnyeit általában elismerik¹⁹ és csak itt-ott akadnak egyesek, akik annak még további tökéletesítését ajánlják.²⁰ Kérdés azonban, hogy alkalmazható volna-e a Franciaországban, melynek kormányformája és költségvetési rendszere annyira különbözik az angoltól. Hozzá kell tennünk, hogy a bizottságok összeállítása tekintetében is lényegesen különbözik a két parlament gyakorlata. Míg a Committee of Public Accounts-ban önzetlenül hosszú éveken

¹⁸ Lásd Todd fent idézett munkáját I. kötet 589—698. old. és Julius Hatschek, Das Staatsrecht des Vereinigten Königreichs Grossbritannien und Irland. Tübingen 1914, 70—79. old.

¹⁹ W. F. Willoughby „The system of Financial Administration of Great Britain“ Newyork & London, 1917, c. munkájában így nyilatkozik róla: „It is the crowning point of the system which she has step by step built up through which a real control over public expenditures is secured.“ (228. old.) Hasonló értelemben Besson idézett munkájában (433. old.)

²⁰ Mr. Thomas Gibson Bowles, aki évekig tagja volt a Committee of Public Accountsnak, habár elismeri annak számos előnyeit, kifogásolja, hogy a bizottság hatásköre nem terjed ki az általa kifogásolt tételek törlésére, hanem csak arra, hogy arra a figyelmet felhívja (call attention), sőt az iránt sincs gondoskodás, hogy a House of Commons a bizottság kifogásait minden esetre vizsgálat tárgyává tegye.

át működnek a bizottsági tagok, akik ekként nagy gyakorlatot sajátítanak el az ellenőrzés körül, addig Franciaországban más állapotok uralkodnak.²¹ Már pedig nyilvánvaló, hogy az angol rendszer követése esetében a zárszámadási bizottságra várna a legnagyobb felelősség az állami háztartás ellenőrzése körül, a plenum semmiképpen sem lévén erre alkalmas.²²

Hasonló aggályok volnának felhozhatók, ha az angol rendszert Középeurópába akarnók átültetni. Mert itt is a francia rendszer nyer alkalmazást az állami háztartás ellenőrzése tekintetében. Hogy meg tudjuk őrizni a teljes tárgyilagosságot, vizsgáljuk meg az osztrák állapotokat, melyeket könnyebben meg tudunk ítélni, mint a németeket és melyeket csak röviden fogunk érinteni.

Ausztriában nem a háborúval kezdődtek az állapotok, melyek folytán ezen a téren ott reformra lett volna szükség.

Az 1805. évi szeptember hó 19-iki legfelsőbb elhatározással létesített és ismételten újjászervezett General-Rechnungs-Direktorium az 1848-ik évi törvényhozás idején is fennállott.²³ Ezen törvényhozás „Oberster Rechnungshof“-ról emlékszik meg, mikor elrendeli, hogy az állami zárszámadásokat a „Reichstag“-nak évenként előterjessze és kilátásba²⁴

²¹ Charles Benoist, az Institut tagja, így ír e tárgyban a Revue des Deux Mondes 1925. évi december hó 15-iki számában (801—818. old.) „Les maladies de la démocratie, Le n'importequisme“ cím alatt: „... la constitution des Commissions, jadis c'étaient les bureaux tirés au sort qui les nommaient après discussion. Depuis une quinzaine ou vingtaine d'années les Commissions, organes de la vie intérieure de la Chambre, sont désignées par les groupes, associations volontaires d'opinions semblables ou voisines, suivant un système approximativement proportionnel au nombre de leurs membres. Il peut y avoir dans le groupe échange de vues préalable, mais on s'attache surtout à satisfaire des désirs, des ambitions ou des intérêts, et en tout cas on y a égard aux convenances personnelles au moins autant qu'aux compétences. Pourquoi M. Y est-il de la Commission des finances? Est-ce donc un financier? On ne saurait l'affirmer, lui-même ne le prétend pas, mais il tenait beaucoup à en être, et il avait battu le rappel de ses amis. Les Commissions, on le sait pour plusieurs de leurs membres, ne sont fréquentes qu'autant qu'elles sont des pépinières de ministres...“

²² Ily értelemben nyilatkozott M. Petitjean, procureur général, a Cour des Comptes 1872. évi november hó 4-iki ünnepélyes ülésén mondott beszédében: „... ce n'est pas une assemblée politique qui peut passer son temps à vérifier des comptes...“

²³ Az osztrák államháztartás ellenőrzésének teljes történetéről értékes adatokat nyújt J. C. Lichtnegel, Geschichte der Entwicklung des österreichischen Rechnungs-und Controllwesens“. Graz, 1872.

²⁴ Az 1849-ik évi március hó 4-iki R. G. Bl.-ban közzétett pátens a következő rendelkezéseket tartalmazza: „Die allgemeine Rechnung über den Haushalt jeden Jahres wird nebst einer Übersicht der Staatsschulden von dem Obersten Rechnungshofe dem Reichstage vorgelegt.“ (Art. 111.) „Ein besonderes Gesetz wird die Einrichtungen und Befugnisse des Obersten Rechnungshofes feststellen.“ (Art. 112.)

helyezi, hogy ezen számszék szervezetét külön rendelet fogja megállapítani. A rákövetkezett alkotmányfelfüggesztés folytán azonban sem az újjászervezésre, sem a parlamenti ellenőrzésre vonatkozó rendelkezések nem léptek hatályba. Ennél fogva tovább fennállott a General-Rechnungs-Direktorium. Az 1854-ik évi március hó 27-iki legfelsőbb elhatározással felállított a miniszteriumtól független és azzal egyenlő rangu „k. k. Oberste Rechnungs-Kontrollbehörde.“ Ez azonban természetesen nem jelentette, hogy a parlamenti ellenőrzés tekintetében érdemleges rendelkezés történt volna.²⁵ Ilyen értelmű kezdeményezés csak az 1861-ik év február hó 26-iki pátens meghozatala után történt. Az 1862-ik évi költségvetés tárgyalása alkalmával a Reichstag a miniszteriumok mellérendelt számvevőszék felállítását rendelte el.²⁶ Ezen kívánságnak a pénzügyi kormány a legfelsőbb számszékek egyetértésben az 1863-ik évi október hó 17-ikén kelt 4358. szám alatt kiadott rendelettel (Finanz-Ministerial-Verordnungsblatt No 46), melyben a költségvetés elkészítésének, a megszavazott hitelek felhasználásának és a zárszámadás elkészítésének alapelvei megállapítottak, csak kis mértékben tett eleget és csak az 1866. évi november hó 21-iki császári rendelet (R. G. Bl. 140) nyilvánít hajlandóságot a parlamenti ellenőrzésnek törvénnyel való szabályozása iránt. Ezen rendelet már az alkotmányos éra közeledését jelenti, mikor a 9. szakaszban így rendelkezik: „Diejenigen Wahrnehmungen des Obersten Rechnungshofes, welche die Ausserachtlassung oder Überschreitung der Bestimmungen des Finanzgesetzes, das ist des festgestellten Staatshaushaltes zum Gegenstand haben, sind bei Vorlage des Zentralrechnungsabschlusses in verfassungsmässigem Wege zu beheben.“

Azonban ezen rendelkezés sem oldotta meg kielégítően az állami zárszámadás parlamenti ellenőrzésének kérdését, amint arra a szakirodalom több, mint egy félszázadon át rámutatott. Mert eszerint a számszéknek csak azon észleletei hoztak a parlament tudomására, melyek a pénzügyi törvény mellőzésére, vagy túllépésére vonatkoztak, holott a számszéknek más irányú felülvizsgálati hatásköre is volt.²⁷

²⁵ Ezen legfelsőbb elhatározás 1. szakasza értelmében a számszék elnöke a Reichsrat elnökének meghívására ennek ülésein részt vehet (R. G. Bl. 71.)

²⁶ „... für die dem Reichstage zustehende Feststellung des Staatsvoranschlages und Prüfung der Staatsrechnung, somit für die Kontrolle des Reichsrates über die Gebarung mit den Staatsgeldern und allfällige Ministerverantwortlichkeit.“

²⁷ Az állami számszék ügyrendjének 14. szakasza értelmében ez a hatóságoknak az állam részére kötött szerződéseinél vizsgálni tartozik, hogy kellőképen alkalmaztattak-e a hatályban lévő előírások, nem lettek-e az állam érdekeivel ellenkező szokatlan feltételek kikötve és nem-e engedélyeztettek vételeknél, szállításoknál és egyéb szolgáltatásoknál aránytalan ellenszolgáltatások.

Igy pl. lehetséges volt, amire *Seidler* figyelmeztetett, hogy a számszék valamely a közigazgatási hatóság által kötött szerződést az államkincstár érdekei szempontjából kifogásolt és a kormány az őt megillető kártérítési jogot nem érvényesítette, anélkül, hogy erről a parlament tudomást szerzett volna.²⁸

De a császári rendelet egyéb rendelkezései sem szabályozták kellőképpen a parlamenti ellenőrzést, aminek a legjobb bizonyítékát szolgáltatja, hogy még azon felelősség szabályozásáról sem történt gondoskodás, mellyel a számszék elnöke, a miniszteri felelősséghez hasonlóan, a legtöbb államban a parlamentnek tartozik,²⁹ továbbá arról sem, hogy a számszék kielégítően ellássa felülvizsgálati teendőit. A 10. szakasz értelmében ugyanis a számszék, közigazgatási teendőkkel túl lévén terhelve, a felülvizsgálatot — ellentétben a porosz rendszerrel — csak „stichprobeweise“ látja el.³⁰

Ezen az állapoton nem változtatott az alkotmányos éra beállta sem. Mert az 1867. évi december hó 21-iki Staatsgrundgesetz (R. G. Bl. 141) 11. szakaszában foglalt rendelkezés, mely szerint „... di Prüfung der Staatsrechnungsabschlüsse und Resultate der Finanzgebarung, die Erteilung des Absolutatoriums“ a Reichsrat hatáskörébe tartozik, erre nem volt elégséges. Ellenkezőleg, azt látjuk, hogy a parlament ellenőrzési hatásköre magának a képviselőháznak kezdeményezésére megszorítottatott.

Az 1873-ik év folyamán ugyanis a kormány az 1863-ik évi rendelet 16. szakasza értelmében³¹ két rendbeli póthitel megszavazása iránt fordulván a képviselőházhoz, az 1873-ik évi április hó 4-iki ülés a pénzügyi bizottság jelentése felett azzal tért napirendre, hogy elegendő, ha a kormány az elkerülhetetlennek bizonyult hiteltülpéseket az évi zárszámadás kapcsán igazolja.³² A képviselőház ezen határozatára volt visszavezetendő, az 1874. évi január hó 29-iki legfelsőbb elha-

²⁸ Lásd *Seidler*, Budget und Budgetrecht, Wien 1883, 33. oldal.

²⁹ U. o. 22. old.

³⁰ Bármilyen elismeréssel is vagyunk az osztrák számszék működése iránt, túl nagy jelentőséget tulajdonít neki, szerintünk, *Heinrich Konrad* „Handbuch des österreichischen Finanzverwaltungsrechts“, Wien, 1913, c. munkájában, mikor így ír róla: „... erstreckt sich auf eine weit über der Rahmen der Voranschlagspositionen hinausragende Prüfung des gesamten Staatshaushaltes und dringt in die Tätigkeit der untersten Instanzen“. (69. old.)

³¹ Ez úgy rendelkezett, hogy amennyiben a pénzügyi törvényben az egyes szolgálati ágak részére megszavazott hitelek a költségvetési év folyamán nem volnának elegendők, a kormány tartozik alkotmányos formában a költségvetésben megszavazott hitel kiegészítését kérni.

³² Lásd „Bericht des Mitgliedes der Kommission zur Förderung der Verwaltungsform Prof. Dr. Joseph Redlich über die Entwicklung und den gegenwärtigen Stand der österreichischen Finanzerwaltung“ Wien 1893, 183. oldal.

tározás, melynek értelmében a póthitelek engedélyezésére a pénzügyminiszter volt illetékes.

A zárszámadások parlamenti ellenőrzésének szabályozását azonban, nyilvánvalóan annál fogva is, hogy időközben a magyar törvényhozás az 1870. évi XVIII. t. c.-kel kielégítően megoldotta e kérdést, az osztrák képviselőház számos tagja sürgette. Ellenben sem a kormány, sem az urak háza nem nyilvánítván kellő érdeklődést ezen kérdés iránt, ez nem jött létre.

Tuillépnök ezen cikk kereteit, ha ezen kezdeményezéseket részleteznők, ezért néhány fontosabb esemény kiemelésére szorítkozunk.³³ Az 1877. évi július hó 4-iki ülésen a képviselőház kilenctagu bizottságot küldött ki, törvényjavaslat elkészítése céljából.³⁴ Ezen bizottság már az 1877. évi október hó 16-iki ülésen előterjesztette a kész törvényjavaslatot,³⁵ melyből csak a következő két rendelkezést emeljük ki: 1) A számszék elnöke és alelnöke csak a Reichsrat mindkét házá-
nak egybehangzó határozata alapján mozdíthatók el, 2) az évi zárszámadás magyarázatokkal ellátott emlékirat kíséretében a törvényhozásnak közvetlenül (és nem a kormány közvetítésével) terjesztendő elő a számszék által. A vita a törvényjavaslat felett megindult, azon *Plener*, a költségvetési jog kiváló szakértője is résztvett nagy hatással (1879. évi március hó 21-iki ülésen), de a javaslatból a kormány ellenzése és annak folytán, hogy azt az urak háza nem tárgyalta, nem lett törvény.

A rákövetkező fontosabb jogalkotási kísérlet a kormány részéről indult ki. *Dunajewski* pénzügyminiszter a képviselőház 1883. évi február hó 8-iki ülésén törvényjavaslatot terjesztett elő,³⁶ azonban ez sem lett törvény, mert az urak háza nem tárgyalta.

Az 1890-es évek elején a képviselőház újból bizottságot küldött ki törvényjavaslat kidolgozására. A bizottság érdemes előadója, *Adolf Schwab*, el is készült értékes jelentésével, de ez egyáltalában nem került a parlament elé.³⁷

³³ Dr. Brestel pénzügyminiszter már az 1873. évi zárszámadás tárgyalása alkalmával így nyilatkozott a képviselőház ülésén: „Allerdings liegt hier noch eine Lücke in der konstitutionellen Gesetzgebung vor, die bisher nicht ausgefüllt worden ist.“

³⁴ „... um der dem Reichstag verfassungsmässig eingeräumten obersten Kontrolle über die Gebarung mit dem gesamten Staatsvermögen Geltung zu verschaffen.“

³⁵ 845 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhauses VIII. Session.

³⁶ „Über die Stellung und den Wirkungskreis des Staatsrechnungshofes für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder.“

³⁷ Munkája eredményét könyvalakban tette közzé: „Die Stellung und der Wirkungskreis des Staatsrechnungshofes in Österreich“, Wien 1897.

Nagyobb hordereje volt a képviselőház 1879. évi május hó 8-iki ülésében hozott határozatnak. E szerint ugyanis a képviselőház felhívta a kormányt, hogy a jövőben a költségvetés előterjesztésével kapcsolatban mutasson be az utolsó évről a számszék által elkészített „Gebarungsausweis“-t, függetlenül a „Zentralrechnungsabschluss“-tól, mely a legfelsőbb számszék felülvizsgálata és birálata után csak később kerül előterjesztésre.³⁸

A 90-es évek végén és az 1910-ik év után olyan parlamenti állapotok következtek be, hogy még költségvetési törvény sem volt hozható, annál kevésbbé lehetett szó a zárszámadások parlamenti ellenőrzéséről.

A háboru éveiben a kormány már nem is készített teljes költségvetést, a költségvetési törvényt félévenként megállapított császári rendeletek pótolták.³⁹ Csak az 1917/1918. évre (1917. év szeptember hó 26-án) terjesztett elő a kormány a képviselőháznak teljes háborus költségvetést, azonban ez sem tárgyalatott, minek folytán újabb, ideiglenes költségvetés lépett hatályba.

A régi Ausztria képviselőházának utolsó zárszámadási ellenőrzési aktusról az 1917. évi október hó 2-iki ülés jegyzőkönyvéből értesülünk; e szerint az 1914/15. évi zárszámadás ezen a napon adatott ki a költségvetési és pénzügyi bizottságnak azzal, hogy erről a házszabályok 72. szakasza értelmében 4 hónapon belül tegyen jelentést.⁴⁰

Az új Ausztria parlamentje, látszólag, nagyobb figyelmet fordított e kérdésre. A „Provisorische Nationalversammlung“ az „Oberster Rechnungshof“-nak a „Staatsrat“ elé terjesztett javaslata folytán közvetlenül az összeomlás után, 1918. évi október hó 30-ikán, az „über die grundlegenden Einrichtungen der Staatsgewalt“ című törvény 9. szakaszában elrendelte, hogy az állami számszék, mely eddig a kormány útján érintkezett a parlamenttel, a nemzetgyűlésnek közvetlenül rendeltessék alá.

A „Konstituierende Nationalversammlung“ 1920. évi

³⁸ Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses VIII. Session 453. Sitzung. Megjegyzendő, hogy ily „Gebarungsausweis“-t már az 1866. évi rendelet 13. szakasza értelmében (2. bekezdés) elő kellett volna terjeszteni, de a számszék ezt a rendelkezést azzal az indoklással, hogy a kétféle jelentés dupla költséggel jár és hogy a „Gebarungsausweis“ ugy sem kielégítő, nem alkalmazta.

³⁹ Az 1914. évi január hó 31-iki császári rendelet folytán a költségvetési év el lett választva a naptári évtől, mert a kormány remélte, hogy a nyári hónapokban inkább el tudja fogadtatni a költségvetési törvényjavaslatot.

⁴⁰ Az 1879. évi május hó 8-iki képviselőházi határozat értelmében előterjesztendő „Gebarungsausweis“-ok császári rendelettel rendszeresen közzététettek. Így pl. az 1914/15. évi 1915. évi június hó 28-ikán. (R. G. Bl. 179.), az 1915/16. évi 1916. évi szeptember hó 15-ikén (R. G. Bl. 307.), az 1916/17. évi 1917. évi augusztus hó 22-ikén (R. G. Bl. 349.)

május hó 20-iki határozata értelmében (667 der Beilagen) az állami gazdasági üzemek a jövőben mérlegeiket és veszteség- és nyereségszámlájukat tartoznak kettős a könyvvitel elvei értelmében elkészíteni;

az állami számszék számviteli és közigazgatási ellenőrzési tevékenysége az 1920-ik évi október hó 1-ről szóló Bundesverfassungsgesetz 121—128 szakaszaiban („Rechnungskontrolle des Bundes“) szabályoztatott;

a nemzetgyűlés 1921. évi szeptember hó 30-iki határozata felhívta a kormányt, hogy terjesszen elő törvényjavaslatot az iránt, hogy az állami számszék azon vállalatoknál, melyeknél az állam részes, ellenőrzést gyakoroljon;

az 1921. évi december hó 2-iki törvény (R. G. Bl. 726) értelmében hiteltullépések és költségvetésen kívüli kiadásokhoz a nemzetgyűlés hozzájárulása szükséges,⁴¹ végül

az 1920-ik évi Bundesgesetz 128. szakaszában kilátásba helyezett részletes törvényes szabályozás az állami számszék előterjesztése folytán (575 der Beilagen) az 1925. évi július hó 30-iki Bundesverfassungsnovelle-ben jött létre és a 127. szakasznak megfelelően lehetővé tette, hogy az állami számszék felülvizsgálati és ellenőrzési hatásköre a „Länder“-re is kiterjesztessék.

Ezen törvényhozási alkotások az államháztartás ellenőrzése terén nem jelentenek gyökeres változást. De még ennél is kevesebb érdeklődést tulajdonított az új Ausztria parlamentje a neki biztosított ellenőrzési jog tényleges gyakorlása körül.

Igaz, hogy kezdetben a háboru szerencsétlen kimenetele folytán az állami számszék sem készült el idejében munkájával. Egyes utalványozó hatóságokhoz tartozó hivatalok itt is az ellenség által megszábtott területen voltak és megfordítva, egyes hivatalok utalványozó hatósága volt ily területen. Több számvetőség késedelmes volt a számadások előterjesztése körül, az állami számszék ellenben nem birt hatósági jogkörrel felettük, mellyel őket kötelességük teljesítésére szoríthatta volna.

Ily körülmények közt az állami számszék 1920. évi április hó 9-ikén (807 der Beilagen) és 1921. évi június hó 20-ikán (380 der Beilagen) csak „Vorläufiger Bericht“-et terjesztett a parlament elé, mely nem pótolta a törvény által előírt „Rechnungsabschluss“-t és „Tätigkeitsbericht“-et. Ilyen értelemben tett a „Finanz- und Budgetausschuss“ is jelentést az 1921. évi szeptember hó 30-ikán összeült nemzetgyűlésnek, mikor így nyilatkozott az állami számszék ideiglenes jelenté-

⁴¹ Az 1923. évi Finanzgesetz folytán a genfi III. jegyzőkönyv (1922. évi október hó 4. R. G. Bl. 842) és a Wiederaufbaugesetz (1922. évi november hó 27. R. G. Bl. 843.) értelmében ez a pénzügyminiszter hatáskörébe utaltatott.

séről: „Der Abgang eines Rechnungsabschlusses ist als schwerer Mangel empfunden worden und wurde in den Budgetdebatten stets als eine wesentliche Lücke hervorgehoben. Ich glaube (a bizottság előadója *Kraft* nemzetgyűlési képviselő volt), dass es daher am Platze ist, wenn wir den Rechnungshof ersuchen, diesen Bericht bis zum Ende des Jahres tatsächlich (ekkorra helyezte kilátásba ennek elkészítését az állami számszék elnöke) fertigzustellen.“ A továbbiak folyamán a bizottság előadója szemrehányásokat tett az állami számszéknek a végleges zárszámadás hiánya folytán, melyről így nyilatkozott: „der uns über die verflossene Zeit ein Urteil und damit der Bevölkerung eine gewisse Beruhigung geben sollte, in welcher Weise in Wirklichkeit gewirtschaftet wird.“

Az állami számszék beváltotta ígéretét, mert 1921. évi december hó 31-én tényleg beterjesztette az 1918. évi november hó 1-től az 1919. évi június hó 30-ig terjedő időről szóló zárszámadást és a reávonatkozó „Tätigkeitsbericht“-et. Azt lehetett volna feltételezni, hogy azon erélyes állásfoglalás után, melyet a nemzetgyűlés 1921. évi szeptember hó 30-iki ülésén elfogadva a „Finanz- und Budgetausschuss“ jelentését, nyilvánított, ez a neki előterjesztett zárszámadásokat és jelentéseket lelkiismerets vizsgálat tárgyává fogja tenni. Ez azonban nem következett be. Az 1918. évi november hó 1-től az 1919. évi június hó 30-ikáig terjedő időről szóló zárszámadásra vonatkozó jelentés az 1922. évi január hó 18-iki ülésen (Stenogr. Protokolle 2947) felolvastatván, az elnök a következő kijelentést tette: „Diese Vorlagen werden geschäftsmässig behandelt werden.“ További intézkedésnek azonban a hivatalos jegyzőkönyvek szerint nincs nyoma. Hasonló sors érte az 1919. évi július hó 1-től 1920. évi június hó 30-ig terjedő időről szóló zárszámadást és jelentést az 51-ik és az 1920. évi július hó 1-től 1921. évi június hó 30-ig terjedő időről szóló zárszámadást és jelentést a 183. ülésen.

A II. Nationalrat sem nyilvánított több figyelmet a zárszámadások ellenőrzése tekintetében. Az 1921-ik év második feléről szóló zárszámadás az 1923. évi december hó 18-iki ülésben (Stenogr. Protokolle 250), az 1922. évről szóló az 1924. évi december hó 3-iki ülésben adatott ki a pénzügyi bizottságnak anélkül, hogy további sorsukról a nemzetgyűlés hivatalos jegyzőkönyvei megemlékeznének.⁴²

⁴² Ezen állapotok igazolni látszanak Gróf *Lichtervelde*-t, aki az 1912. évben megjelent „Les méthodes budgétaires d'une démocratie“ című munkájában így nyilatkozik; „Parmi les périls graves qu'une aveugle poussée démocratique fait courir aux Etats modernes, on ne peut contester combien sont inquiétants le désordre et l'incohérence dans la gestion de leurs finances . . .“ (165. old.) Egyébként a szociáldemokrata Dr. Fritz *Rager* „Der Staatshaushalt der Republik“ című brosúrájában Wien 1919, egész nyíltan hirdeti: „...wird die Regierung einem parlamentarischen Ausschusse übertragen, dann fällt der wichtigste Grund für die Bildung eines besonderen Kontrollorgans weg.“

Ellenben elismerés illeti az állami számszékét, mely dacára azon tartózkodásnak, melyre az állam hitelének megővése kötelezte (lásd Taetigkeitsbericht 3413) mindig óva intette a kormányt a folyószámlahitel igénybevételétől, illetőleg a törvényhozási felhatalmazás mellőzésétől, a hitelbe történt vásárlásoknál is mindig feltüntette a kiadásokat, a nemzetgyűlés elnökénél ismételten sürgette a parlamenti ellenőrzés gyakorlását és nem tágitott a tekintetben, hogy az 1923. év október hó 1-től kezdődőleg (B. G. Bl. 407, 1923. évi június 19. „Bundesbahngesetz“, önálló gazdasági szervvé vált „Österreichische Bundesbahnen“ is ellenőrzése alá kerüljenek.

Nyilvánvaló, hogy az osztrák parlament közönye az államháztartás ellenőrzése iránt, összefüggésben volt az ottani valuta rohamos romlásával is, mely az államháztartás rendjét teljesen felfordította és melyről *Kienböck* osztrák pénzügyminiszter a bécsi Handelskammertag ülésén 1923. évi április hó 21-én így nyilatkozott: „Es fehlen uns vollständig solide, sichere Grundlagen: denn die Bilanzen für das Jahr 1922 sind keine brauchbare Grundlage. Es ist jede einzelne Ziffer einer in österreichischer Krone aufgestellten Bilanz falsch, denn jede Summe, welche die Einzelheiten der Monate und sogar Tage summiert, ist falsch, weil sie ungleiche Grössen summiert. Wirtschaftlich könnte man natürlich nur auf Grund von Goldbilanz vorgehen und zwar müssten alle Posten, auf welche eine Bilanz aufgebaut ist, in Gold umgerechnet werden, um so ein wirkliches Bild zu erhalten. Dieser Vorgang ist unmöglich. Es ist unmöglich, dass wir jetzt voraussetzen, dass die Bilanz nachträglich auf Gold umgerechnet werde . . .“

A Német Birodalom és államainak parlamentjei ellenőrzési hatáskörüket tevékenyebben gyakorolták, mint az osztrák parlament és pedig úgy a háborút megelőzőleg, mint a háboru után.⁴³ Mivel azonban ezen parlamentek rendszere az osztrákéhoz hasonló rendszeren alapult és *Windthorst*-nak, valamint *Bassermann*-nak reformtörekvései eredmény nélkül maradtak, továbbá a háboru utáni szabályozás sem különbözik, a mi szempontunkból, a háboru előttől, az ottani

⁴³ Bellardi „Die staatsrechtliche Entlastung nach preussischen und Reichsstaatsrecht“ című munkájában, Tübingen 1910, részletes felállítást közöl arról, hogy mikor nyertek elintézést a zárszámadások a parlamentben és így ír: „Die Beratung der Übersicht der Reichsausgaben und -einnahmen bzw. Staatsausgaben und -einnahmen im Reich und in Preussen (ezen ideiglenes jellegű zárszámadások elkészítését az 1898. évi május hó 1-én alkotott törvény rendelte el) findet jedesmal pünktlich in dem dem Rechnungsjahr folgenden Jahre statt.“ (69—70. old.)

állapot sem tekinthető kielégítőnek.⁴⁴ Mikor ezt *Bellardi* is megállapítja idézett munkájában (7. old. 2. bekezdés), ezt azzal magyarázza, hogy Poroszországban és a Német Birodalomban „in den typischen Ländern des monarchischen Konstitutionalismus“ a törvényhozás a közigazgatástól élesen el lévén választva, nem lehetett a törvényhozásra ily közigazgatási jellegű teendőt bízni. És ezzel már annak idején megadta a választ a cikkünk elején ismertetett francia reformtörekvésekre.⁴⁵

Hajnal Henrik

⁴⁴ Lásd Giese „Der Umkreis der Reichsverwaltung“ című cikkét a *Handbuch der Politik*-ban, Berlin, 1921, „Das Haushaltswesen der Reichsrepublik entspricht im allgemeinen dem des Kaiserreiches.“ (129. old.)

⁴⁵ Ellenben tulzásnak kell minősíteniünk a *Reinhard* által a *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 1904. évfolyamában (614. old.) idézett porosz képviselő nézetét: „Er nannte die Tätigkeit der Kommission und des Plenums ein Gaukelspiel, man wolle etwas justifizieren, was man gar nicht verstehe.“

Közlemények.

A kettős adóztatás és az adózás alóli kibuvás kérdésében Genfben 1928 októberében tartott konferencia.*

A Nemzetek Szövetségének égisze alatt gyűltek össze az egyes kormányok által kiküldött szakemberek a kettős adóztatási problémákat tárgyaló konferenciára, mely október 22-től 31-ig tartott. E konferencia tanácskozásainak eredménye 6 kétoldalu egyezménytervezet. Az első négy az egyenes és örökösödési adók szempontjából rendezi a kettős megadóztatás kérdését, a többi kettő a megadóztatás alóli kibuvás problémáit igyekszik megoldani.

A konferencián 28 állam vett részt, köztük Csonka-Magyarország és az orosz szovjet kiküldöttei. Képviseltette továbbá magát a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara is. A konferencia elnöke M. Clavier (Belgium) volt, a magyar delegátus Kneppó Sándor pénzügyminiszteri tanácsos.

A konferencia problémáival az 1920-ban Brüsszelben, továbbá az 1922. évben Genfben tartott konferenciákon kívül állandóan foglalkozott a Nemzetek Szövetségének pénzügyi bizottsága.

A Comité Financier 12 szakemberből álló bizottságot küldött ki e kérdések tanulmányozására, ez a bizottság dolgozta ki a fent említett hat egyezménytervezet közül az első négyet.

A Comité Financier mindenekelőtt megállapította azt a tényt, hogy a kettős adóztatási kérdésekben nem lehetséges jelenleg kollektív egyezmények aláírására bírni az egyes államokat. A végső, ideális cél mindenestre ez volna, mivel azonban ennek elérése egyelőre nem lehetséges, legalább elő kell készíteni számára a talajt azért, hogy megkönnyítik az államoknak a kétoldalu egyezmények kötését. A különböző adórendszereknek megfelelően készült ilyen módon a négy kétoldalu egyezménytervezet, melyeket azután véleménynyilvánítás végett megküldöttek az egyes kormányoknak. E tervezetek és az egyes kormányoknak rájuk vonatkozó megjegyzései alkották az októberi konferencia előkészítő anyagát.

A négy tervezet a következő tárgyakra vonatkozott:

1. a kettős megadóztatás elkerülése egyenes adókat illetőleg;
2. a kettős megadóztatás elkerülése az örökösödési adóknál;
3. az adminisztratív tevékenység az adókivetésnél és behajtásnál;
4. a birói tevékenység az adóvisszatérítésnél.

Az októberi konferencia mind a négy egyezménytervezetet elfogadta, bizonyos módosításokkal. Különösen az első tervezetnél

* Lásd a kettős megadóztatási kérdésekről szóló Bibliográfiát a Közgazdasági Szemle ezévi évfolyamának májusi számában.

mutatkoztak nagyobb nehézségek, tekintve, hogy az egyes országok adórendszerében igen nagy különbségek vannak. A konferencia éppen ezért célszerűnek látta, ha ez egyezménytervezethez még két másik egyezménymintát is dolgoz ki. Ily módon keletkezett az eredeti négy tervezetből hat.

E tervezeteket a Nemzetek Szövetségének tanácsa elé terjesztik. A tanács azután megküldi ezeket az egyes kormányoknak, ajánlva őket adott esetekben való alkalmazásra.

Kétségtelen, hogy ez a lépés ismét közelebb viszi a világgazdaságot az árucserre megkönnyítéséhez. A kereskedelmi szerződések megkötésekor mindig külön probléma volt a kettős adóztatás elkerülésének a biztosítása; akár külön egyezményben történt ez, akár magában a szerződésben, rendszerint nehéz és hosszadalmas tárgyalásokat igényel. A jövőben lassan sikerülni fog remélhetőleg oda jutnunk, hogy a kettős adóztatási kérdésekben csak a fenti egyezmények valamelyikére kell majd utalnunk.

Az államok kereskedelmi kapcsolatainak szabályozása ilyen módon fokozatosan egyszerűbb lesz. Ezek a genfi adóztatási egyezménytervezetek tehát végeredményben ugyanazt a célt szolgálják, mint a pénzügyi alakítások egyszerűsítéséről szóló 1923-as genfi, vagy a közlekedés és átmenet szabadságáról szóló 1921-es barcelonai stb. egyezmények. Példaképen megemlíthető, hogy az 1928 november 8-án aláírt magyar-svéd szerződésben a vonatkozó kérdések elintézése úgy történt, hogy a két szerződő fél egyszerűen kötelezte magát a genfi 1923-as, illetőleg a barcelonai egyezmények határozatainak betartására. Hasonló megállapodásokat tesznek majd lehetővé a kettős megadóztatás kérdéseiben a jövőben a mostani genfi konferencián elfogadott egyezmények.

Zelovich László.

Amerikai bankárok a new-yorki tőzsdéről.

A részvényárfolyamoknak a *new-yorki tőzsdén* több mint egy év óta csaknem megszakítás nélkül tartó emelkedése mind nagyobb mértékben magára vonja nemcsak az Egyesült-Államok, hanem az egész világ pénzügyi köreinek az érdeklődését. A politika, amelyre a Federal Reserve bankok 1927 nyár végén áttértek s amely a *bankkamatlábaknak 3½%-ra való leszállításában* és értékpapírok vásárlásában nyilvánult, főképp két irányban hatott. Egyfelől a dollárárfolyamra gyakorolt nyomás és a kamatlábak színvonalának csökkentése folytán az aranymozgalom iránya megfordult és az *aranykiviteli* többlet állandó jelenséggé vált, másfelől az olcsó és bőségesen rendelkezésre álló pénz a *tőzsdei üzlet* nagyarányu fellendülését tette lehetővé, amihez kétségtelenül a termelési tevékenység némi ellanyhulása is hozzájárult.

Mikor az aranykiviteli mozgalom kezdte elérni azt a mértéket, amely az európai valuták támogatása és az európai hitelviszonyok megjavítása szempontjából egyelőre kívánatosnak látszott, anélkül, hogy ez az Egyesült-Államok hitelviszonyainak az egyensúlyát veszélyeztesse, a Reserve bankok a *bankkamatlábaknak* fokozatos, 1928 júliusig 5%-ra való *felemelése* és értékpapírok eladása segítségével az aranykivitelt előidéző legfőbb okokat megszüntették és így az aranykivitelt megállították, amivel egyidejűleg a tőke-kiviteli mozgalomban is ellanyhulás állott be. E rendszabályokat

a Reserve bankok vezetősége bizonyos fokig alkalmasaknak tartotta arra is, hogy a tőzsdén egyre fokozódó élénkséget csökkentse és meggátolja egy reális alappal nem bíró hausse-mozgalom kifejlődését. E tekintetben azonban a rendszabályok — egyes átmeneti eredményektől eltekintve — hatástalanok maradtak. A részvényárfolyamok az egész 1928. év folyamán állandóan emelkedtek s az elnökválasztás e folyamatnak csak újabb lendületet adott.

A *new-yorki tőzsdén* a forgalom tárgyát képező részvények darabszáma, amely az 1927 november 26-án végződő héten 11,666.000 volt, az 1928 november 24-én végződő héten 33,236.000-re emelkedett. Az ipari részvények átlagos indexe, amely 1927 november 26-án 121 volt, 1928 november 24-én már 169-et tett ki. Evvel párhuzamosan a részvények effektív kamatozása lényegesen csökkent: 33 vezető ipari részvényt nézve az 1927. évi átlagos 5.24%-ról 1928 november 10-ig 4.07%-ra szállott alá. A New-York állambeli, a Federal Reserve rendszerhez tartozó bankoknál a tőzsdei report-kölcsönök (Brokers' Loans) összege az 1927 november 30-i 3571 millió dollárról 1928 november 28-ig 5290 millióra emelkedett. A new-yorki tőzsde által havonként közzétett kimutatások szerint az összes ilyen kölcsönök összege 1928 november 30-án 6.392 millió dollárt tett ki az előző évi november 30-iki 4.092 millióval szemben.

Az események ilyen irányu fejlődése volt az, amely az amerikai bankárszövetség (*American Bankers' Association*) 1928 október havában *Philadelphiában* tartott kongresszusának a figyelmét is csaknem teljesen lekötötte s amellyel az ott elhangzott nyilatkozatok is nagyrészt foglalkoztak. *Young*, a Federal Reserve Board kormányzója, nem foglalt kifejezetten állást abban a kérdésben, hogy vajjon a Reserve bankok fel fognak-e lépni a *tőzsdei spekuláció* ellen, csupán annyit mondott, hogy a Reserve bankokat élénken érdeкли bármely hitelágban beálló rendkívüli növekedés. Nem jelölhetik ugyan ki az általuk nyújtott hitelek végső felhasználási módját, de ha a hitelezés valamely formájában oly gyors növekedést tapasztalnak, amely az egyes hitelnevek között fennálló egyensúlyi helyzetet veszélyezteti, a Reserve Board ez ellen a fejlődés ellen „megfelelően” érvényesíteni tudja befolyását¹. Evvel szemben *Mac Fadden*, a képviselőház bank- és valutaügyi bizottságának az elnöke, nem csinált titkot abból, hogy nézete szerint a Reserve bankoknak a spekuláció korlátozására irányuló törekvései eredménytelenek maradtak.

Mac Fadden szerint a Reserve bankoknak az a politikája, amellyel 1927 őszén a pénzbőséget előidézték, nagyon megkönnyítette az európai valuták rendezését és az európai közgazdaság meg-

¹ Érdekes ezzel összehasonlítaniunk Randolph Burgess-nak, a newyorki Federal Reserve Bank egyik vezető tisztviselőjének, az állásfoglalását, aki „The Reserve Banks and the Money Market” c., 1927-ben megjelent könyvében elismeri azt, hogy a Reserve-bankok a hitelek felhasználási módjára semmi befolyást sem bírnak gyakorolni. Másfelől azonban a bankkamatláb megállapításánál irányadó szempontok között elsőrangú fontosságúnak tartja a hitelek felhasználási módjának a figyelembe vételét; mert ha a hitelek kiterjedését gazdasági fellendülés idézi elő, a bankkamatlábat változtatlanul lehet hagyni, míg ha hitelek fokozott igénybe vétele egészségtelen spekuláció céljaira szolgál, ez ellen a bankkamatláb felemelése egyik alkalmas védőszer gyanánt kínálkozik (179. és 196. lapok).

erősödését, ami az Egyesült-Államoknak is hasznára volt; másfelől azonban lehetővé tette egy lázas spekulációs tevékenység kifejlődését, ami a hitelviszonyok áttekinthetőségét renkívül megnehezíti. Eddig még az elért előnyök kétségtelenül ellensúlyozzák a hátrányokat, a spekuláció fokozódása azonban már veszélyessé válhatnék. Mac Fadden utalt arra, hogy míg az a pénz- és hitelmennyiség, amely a Reserve bankoktól kereskedelmi váltók leszámítolása és bankelfogadványok átvétele alapján a forgalomba kerül, a gazdasági fejlődéssel megközelítően arányban áll, addig a *kormánykötvények* alapján történő hitelezés mögött kereskedelmi üzletkötés nem áll; ez tehát az a forrás, amelyen keresztül spekulációs időszak esetén hitel leginkább a forgalomba kerül s a spekuláció ellen talán ezen a ponton lehetne a leggyorsabb sikerrel fellépni.

Ayres, a Cleveland Trust Company alelnöke, szerint a mértéktelen tőzsdei spekuláció a minden téren mutatkozó tartós prosperitásra könnyen veszedelmessé válhat. A tizennégy év óta rövidebb-hosszabb megszakításokkal állandóan tartó gazdasági fellendülés az állandó nagy aranybehozatalok következménye volt. Az aranymozgalom megfordulása vagy megszűnte után azonban ez a fellendülés az eddigi arányokban nem folytatódhat s gazdasági téren egy „józanabb korszak” fog elkövetkezni, amelyben a pontos kalkuláció és nem a spekuláció fogja a döntő szerepet játszani. A tőzsdei árfolyamemelkedéseknek tehát többé semmi gazdasági alapja nincsen és minél tovább tart a spekuláció, annál súlyosabb válságot fog maga után vonni.

A *pénzpiaci viszonyok* megjavítására nézve elfogadott *határozat* különösen arra, az *iparvállalatoknál* kifejlődött gyakorlatra hívja fel a figyelmet, amely szerint a vállalatok a termelésben nem használható tőkéiket — a magas napipénzkamatok által ösztönözve — tőzsdén helyezik el és így lehetetlenné teszik a pénzpiacnak a bankok részéről való ellenőrzését. A New-York állambeli, a Federal Reserve rendszerhez tartozó bankoknál a tőzsdei hitelek nagymérvű emelkedése is tulnyomó részben azokra a hitelekre vezethető vissza, amelyeket a Federal Reserve rendszeren kívül álló tényezők, így különösen iparvállalatok megbízásából nyújtanak.² Remélhető az, hogy az egyes iparágakban mutatkozó megélénkülés a vállalatokat nemsokára arra fogja bírni, hogy szabad tőkéiket ismét befektetési vagy üzemi szükségleteik fedezésére használják fel. Mindamellett kíváncsatos volna, hogy a bankok, amelyeknél a vállalatok nagyobb követeléseket tartanak fenn, módot találjanak annak a megakadályozására, hogy a vállalatok ezeket a pénzeket a spekuláció szolgálatába állítsák. Itt azonban gátló körülmény az, hogy az Egyesült-Államokbeli bankoknak jelentékeny része a Fe-

² E hitelek összege és összetétele 1927 november vége óta a következőképen fejlődött:

	Összesen	Saját számlára	New-York városon kívüli a Federal Reserve rendszerhez tartozó bankok számlájára	Mások számlájára
		millió dollár		
1927 XI. 30.	3.511	1.277	1.270	964
1928 XI. 28.	5.290	1.234	1.768	2.288

deral Reserve rendszeren kívül áll s egy esetleges egységes gyakorlatnak ezekre való kiterjesztése alig képzelhető.³

Lafollette szenátornak azon javaslatáról, amely a tőzsdei spekuláció megfékezésére alkalmas törvényhozási rendszabályokat kíván, a kongresszuson nem esett szó. Ámbár a szenátus bank- és valutaügyi bizottsága annakidején ezt a javaslatot elvben nem utasította el, kormánykörökben és a Federal Reserve Board részéről kevés hajlandóság mutatkozik a törvényhozási beavatkozás gondolatának a támogatására.

Young kormányzó a pénzügyi viszonyok tárgyalása közben alkalmat talált arra, hogy kitérjen a *Strong* képviselő javaslata által felvetett gondolatra, amely szerint törvényhozási úton a Reserve bankok feladatává kell tenni az *árszinvonal állandóságának* a fenntartását. *Young* határozott szavakat talált a javaslat visszautasítására. A Reserve bankok főfeladata az egészséges bank- és hitelügyi viszonyok fennmaradásának a biztosítása. Erejüket erre kell összpontosítaniuk és így minden olyan feladatnak a rájuk való ruházása, amely a bank- és hitelviszonyokkal közvetlen összefüggésben nincs, a főfeladat teljesítésének a hátrányára válnék. Ezért szerencsétlen gondolatnak tartaná, ha az árszinvonal állandóságának a fenntartásával és a konjunkturális kilengések mérséklésével a Reserve bankokat kívánnák megbizni.

A kongresszusnak nem a pénzügyi helyzetre vonatkozó határozatai közül Európa szempontjából igen nagy jelentőségű az a határozat, amely egy *nemzetközi bankárszövetség* létesítését kívánja. Ezt a határozatot a Bankers' Association ezidei elnöke, *Preston*, a Hamilton National Bank of Chattanooga elnöke, beszédének a hatása alatt mondták ki. *Preston* utalt az egyes országok hitelviszonyai között fennálló folytonos kölcsönhatásra, miért is elsőrangú fontosságúnak tartja azt, hogy a világ bankjainak a képviselői időnként jöjjenek össze az őket közösen érdeklő kérdések megbeszélésére. Meg kell alapítani a világ bankárjainak a szövetségét, amely az összes országok hitelviszonyait és hitelszükségletét állandóan figyelemmel fogja kísérni és így meg fogja könnyíteni a hitelélet terén bekövetkezhető zavarok elkerülését.⁴

Tekintettel arra, hogy az Egyesült-Államokban a tőzsdei spekuláció ellen tapasztalható ellenszenv nagyrészt abból a feltevésből indul ki, hogy a spekuláció a gazdasági élettől fizetési eszközöket von el és így arra bénítólag hat, érdekes utalnunk *Gustav Cassel* felfogására, amely szerint ez a feltevés teljesen indokolatlan.⁵ *Cassel*

³ Az Egyesült-Államokbeli összes bankok száma 1926 június 30-án 27.000, amelyek közül 9400 tagja és 17.600 nem tagja a Federal Reserve-rendszernek. A tőkeerőt nézve azonban az 56 milliárd dollár összegű összes tőkeerőből előbbiek 41, utóbbiak csak 15 milliárd dollárt képviselnek. (Randolph Burgess: The Reserve Banks and the Money Market. New York and London, 1927., 13. l.)

⁴ Örömmel kell megállapítanunk, hogy az országok sorában, amelyekben az Amerikan Bankers Association felhívása visszhangra talált, Magyarország az elsők között áll. Hegedüs Lóránt, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének az elnöke, az eszmét nagy lelkesedéssel karolta fel és az európai országok testvér-egyesületei körében már számos hivatást szerzett számára.

⁵ *Gustav Cassel*: Diskontpolitik und Börsenspekulation. (Vierteljahrsbericht der Skandinaviska Kreditaktiebolaget. 1928. Oktober. 59. l.)

szerint a fizetési eszközök, amelyeket az értékpapírok vásárlója ezek megszerzésére fordít, abban a pillanatban, amint a vásárló rendelkezése alól kikerülnek, az eladónak állanak rendelkezésére és semmisem gátolja azt, hogy ugyanolyan természetű elhelyezést találjanak, mint azelőtt. E szempontból az értékpapírok árfolyam-emelkedése is teljesen mellékes. A *tőzsdei spekuláció* tehát magában véve a közgazdaság hitelezését nem érinti és ennek megfékezésére a közgazdaság hitelgényeinek a zavartalan kielégítése céljából semmi szükség sincs. A jegybankoknak *változatlan árszínvonal* fenntartására kell irányítaniuk főtörekvésüket, s e tekintetben a Federal Reserve bankok politikája eredményes is volt, amennyiben az 1927 nyarán igen alacsonyra süllyedt árszínvonal egy év leforgása alatt jelentősen emelkedett.⁶

Amint látható, Cassel felfogása és a Federal Reserve Board vezetőségének álláspontja között úgy a tőzsdei spekuláció, mint az árszínvonal állandóságának fenntartására irányuló törekvés megítélése tekintetében mélyreható ellentétek állanak fenn. A Reserve-rendszer működése terén még hosszú idők tapasztalataira van szükség, hogy e kérdésekre nézve a vélemények némileg tisztázódjanak. Valószínűnek csak annyit mondhatunk, hogy a Reserve-bankok az elkövetkező néhány hónap alatt tartózkodni fognak minden, a tőzsdei spekuláció ellen alkalmazott erélyesebb rendszabályoktól. Noha a Reserve-bankok magatartásánál politikai szempontok nem irányadók, alig hihető az, hogy a Reserve-bankok a tőzsdén fekete napok előidézésével vezessék be a republikánus párt kormányzásának első időszakát, amely főképp a további prosperitás jelszavával tudta magát uralmon tartani.

Óvári Papp Zoltán.

⁶ A Bureau of Labor nagykereskedelmi árindex-statisztikája szerint, amely az 1926. évi átlagot 100-zal veszi egyenlőnek, az index az 1925 márciusi 104.8-ról 1927 júliusig 94.1-re csökkent, de 1928 szeptemberig ismét 100.1-re emelkedett.

Könyvismertetések.

Mattyasovszky Miklós: A földmivelés közgazdaságtana. Budapest, Patria, 1927. 379. p.

A gazdasági politika terén az átfogó, a tárgykör egészére kiterjedő munkák ritkábbak, mint az elméleti közgazdaságtanban. Akik tudományosan foglalkoznak gazdasági politikával, ezt érhetők fogják találni, mert az elmélet a maga általánosításával sokkal egységesebb, mint a gazdálkodás különböző és egymástól sokszor távol álló ágazatait felölelő politika. De még az egyes gazdaságpolitikai fejezeteknek, mint az agrárpolitikának, ipárpolitikának is ritkábban találkozunk átfogó feldolgozásával, inkább csak egyes kérdések monográfiáival. Így azután nálunk szélesebb alapokon nyugvó, rendszeres agrárpolitikai munka még rövid idő előtt is alig volt. Ilyen mindenekelőtt *Buday László* kitűnő Agrárpolitikája, mely azonban elsősorban a statisztikai alapon megközelíthető ténymegállapításokban és szerzőjének éles ítéletével válik ki, de a közgazdasági összefüggésekre kevésbé tér ki. *Kenéz* munkája pedig nem is kíván rendszeres agrárpolitikát nyújtani, épügy, mint *Czettler* mezőgazdasági szociálpolitikája, bár utóbbi munka kétségtelenül az agrárpolitika igen széles területét öleli fel.

Irodalmunk emez állapota készítette *Mattyasovszkyt* rendszeres agrárpolitika megírására. A súly a rendszeren és nem a részleteken van. Átfogni az agrárpolitika egész területét és azt rendszerbe foglalni, erre törekszik könyve. Sőt *Mattyasovszky* célkitűzése még ennél is tovább terjed, mert ő a földművelés közgazdaságtanát akarja nyújtani, mely szerinte alapja kell, hogy legyen az agrárpolitikának.

Kétségtelen, hogy *Mattyasovszky* e feladatra hivatott. Az agrárpolitikának régi művelője és annak egyes fejezeteiről, kivált az öröklési jogról és szokásokról, szép munkát írt, egész életét az agrárpolitika szolgálatában töltötte és alapos elméleti képzettségének is ismételt tanujelét adta. Egyébként maga is gyakorlati gazda és ez hivatottságát még növeli. Munkájában teljes mértékben meg is felel azoknak a felcsigázott várakozásoknak, melyekkel könyvét kezünkbe vesszük. Kivált a földbirtokpolitikai részről áll ez. Az idevágó kérdéseknek *Mattyasovszky* hazánkban oly kiváló ismerője, minő kevés van. Hozzávéve alapos képzettségét és magas, tudományos színvonalát, fejtegetései mindenki figyelmét megérdemlik. Könyvének igen jelentős részét a birtokpolitikai kérdések veszik is igénybe. Nagyon figyelemreméltók a mezőgazdasági hitelről szóló fejtegetések, továbbá az érdekképviselletekről, az értékesítés kérdéseiről szóló fejezetek. Az összes kérdéseket a szerző széles látókörből tárgyalja. Különösen becses természetesen munkája számunkra azért, mert a hazai viszonyok bőséges ismeretét lehet könyvéből meríteni.

Legyen szabad azonban a tudós szerző ama nézeteire is rámutatnom, melyekkel nem érthetek egyet. Ezzel nem a munka érdemeit kívánom kisebbíteni, csak eltérő álláspontomat jelezni.

M. szerint a járadék „a termelésre és értékesítésre fordított áldozatok megtérülésén felül jelentkező többlet“ (23. old.), de „nem függhet a járadék a jogi rendszertől, így a magántulajdontól sem“ (24.). A kommunista gazdálkodás mellett is volna szerinte járadék, mert a magántulajdon csak azt jelenti, hogy a járadék egyesek kezébe jut“ (25.).

E felfogás abból a szemszögből indul ki, hogy a járadék nem forgalmi, hanem termelési jelenség, tehát nem történeti-jogi, hanem gazdasági kategória. Ha ugyanis forgalmi jelenség volna, akkor a kommunista gazdálkodásban nem léphetne fel, mert a mai forgalmi jelenségek magántulajdont és áralakulást tételeznek fel. Eszerint a járadékot a termelésre fordított javakon felül fennmaradó természetbeni hozadéknak kellene tartanunk. A járadék ekkor a physiokraták „produit net“-je értelmezésében állana előttünk.

M. azonban a járadék e fogalma mellett nem marad meg, mert azt mondja később, hogy „a járadék forrása a termelési, értékesítési vagy fogyasztási előny“ (25.). Sőt világosan kimondja: „A járadék a költség és ár különbözete pozitív irányban“ (25.). Ezzel azonban egészen a forgalmi gazdaság szintjére kerülünk, mert csak ott van ár, ennek viszont feltétele a magántulajdon intézménye, a járadék ezzel pedig történeti-jogi kategóriává lesz, mely áll és bukik a magántulajdonnal.

Ha pedig egyszer ennyire vagyunk, akkor a járadék azzá lesz, aminek M. által helytelenített (26.) felfogásom szerint tartanunk kell, t. i. tulajdoni jövedelemmé, melynek magassága az ártörvényektől függ. Hogy a földtulajdonos vagy a bérlő kapja-e, ez M. szerint közömbös, mert ez tisztán formalisztikus különbség. „Minima non curat praetor és a közgazdaságtan csak nagy vonalakban rajzolhatja meg a jelenségeket, a szörszálhasogatás nem teheti érvénytelenné a lényegyet felismerő törvényszerűségeket“ (28.).

De nézzük csak a szörszálhasogatást! Ha a jövedelemelosztást meg akarjuk érteni, keresnünk kell azt a közös alapot, melyen a jövedelemelosztás végbemegy. Ez ma nyilván a magántulajdon intézményének és a cserének egybekapcsolása a termeléssel. Ez az oka annak, hogy a munkás nem termelhet szabadon bármily földön, vagy gyárban, hanem munkáját annak eladni kénytelen, aki azt megveszi. A bér tehát az az ár, melyet munkájáért kap. A tőkés is eladja tőkéjét és így jut kamathoz. Csak a földbirtokos volna kivétel? Miért kellene őt másképp tekintenünk? Ő is termelési jószágot vet forgalmi úton a termelésbe, amidőn eladja bérlet útján a földhasználatot. Ennek ellenértéke a földjáradék, mely haszonbér alakjában jelentkezik.

Hogy miért fizetik a haszonbért? Nyilvánvalóan azért, mert a föld termelékeny és ezért keresik, ahogy a kamatot is, mint a tőke használati díját, azért fizeti a kölcsönvevő, mert a tőkével termelni lehet és mert a tőke nem áll rendelkezésre korlátlan mennyiségben. A földjáradék tehát lényegében nem különbözeti jövedelem, hanem tulajdoni járadék, mint a kamat.

Talán ott van a szörszálhasogatás, hogy azt mondom, hogy a saját földjén gazdálkodó tulajdonos jövedelme nem járadék? Hát

a saját tőkéjével dolgozó tőkés jövedelme kamat-e? Ilyen gyanánt a számításba beállítása csak a gazdaságosság ellenőrzése végett történik, mert így láthatja a vállalkozó, nem volna-e előnyösebb a tőkét kikölcsönözni, vagy máshol foglalkoztatni? A vállalkozónak, ha saját tőkével is dolgozik, a költségek és az értékesítési ár között mutatkozó többletét senki sem tartja járadéknak, hanem nyereségnek. Miért kellene a földbirtokosnál másképen eljárunk, midőn éppen úgy saját kockázatára termel, mint a vállalkozó és ezért jövedelme is éppen úgy árkülönbözet, nyereség, mint azé. A földjét bérbeadó földbirtokos jövedelmétől a nyereség ugyanabban különbözik, mint amiben eltér a tőkéjét kikölcsönadó tőkés jövedelme a vállalkozóétól, ki saját tőkéjével termel. Az utóbbiak jövedelme árkülönbözet és a piac esélyeitől függ, míg a földjét bérbeadó vagy a tőkéjét kikölcsönző egyének jövedelme egyaránt kikötött, szerződéses jövedelem. Ez alapon tehát a jövedelemnek egységes osztályozása adódik és ez a tudományos feladat tehát nem is lehet szörszálhasogatás.

Ezért tartom szükségesnek a tulajdoni járadékok kategóriájának felállítását és a földjáradéknak a kamattal együtt ebbe a kategóriába sorolását, a különbözeti járadékoknak pedig e járadékoktól megkülönböztetését. E felfogással nem állok egyedül. A M.-féle felfogás ezzel szemben a kettőt nem választja szét és ezért nem tudom elfogadni.

Nemcsak azért tartottam szükségesnek erre bővebben kitérni, mert a földjáradék helyes magyarázatának az általam előadott álláspontot tartom, hanem azért is, mert M. az *agrárgazdaságtannak*, mint külön a mezőgazdaság elméletének szükségét vitatja és ez elméleti rész tulnyomó részét nála a járadéktan teszi. Az „Agrárgazdaságtan“-nak címzett részből 7 oldal esik e tárgyra; összesen csak 58 oldalra terjed, szemben az agrárpolitikának címzett rész 286 oldalával. De még az 58 oldalon is, mihelyt elhagyja a földjáradék kérdését, már nagyobbára is agrárpolitikába tartozó kérdéseket tárgyal. Az agrárpolitika értelmezése, az agrármozgalmak és programok, az agrárpolitika és a statisztika viszonya, a földmives és iparosállam kérdése, mind agrárpolitikai problémák. És az, hogy e problémák töltik meg az agrárgazdaságtan legnagyobb részét, azért van, mert a földmívelésnek külön közgazdasági elmélete nézetem szerint nem lehet. Készségesen megengedem, hogy a közgazdaságtan elmélete gyakran tulságosan az ipar és kereskedelem, vagyis inkább a tőkegazdaság szemszögéből vizsgálta problémáit. De ez nem ok arra, hogy a mezőgazdaság számára külön elméletet követteljünk, melyet külön tartalommal meg sem tölthetünk. Hiszen akkor az volna a következmény, hogy külön ipari, bányászati és kereskedelmi közgazdaságtant kellene csinálni. De hiszen az elmélet az egységeset, a közöset keresi a jelenségekben, nem a különleget. Ilyenek az érték, az ár, a jövedelem, a tőke, a hitel és a gazdasági szervezet kérdései. Ezek minden termelési ágra kihatnak és ezek alkotják az elmélet tartalmát. Midőn külön világgazdaságtani, vagy háborús gazdasági elméletet akartak felállítani, ugyanez derült ki. Az elméleti közgazdaságtan fentemlített problémáival közös alapja mind ezeknek. Ezért csak egységes lehet és szétdarabolása a közös alapok elmosódására vezetne, minden nyereség nélkül, mert a különlegességek, melyek az egyes termelési ágakban vagy a világgazdaság-

ban fellépnek, amennyiben lényegesek, ott ugyanis tárgyalást kívánnak és egyébként a gazdasági politika egyes fejezeteiben teljes mértékben figyelembe jönnek.

Az persze, hogy az agrárgazdaságtan, vagy agrárközgazdaságtan külön felépítésének szükségét tagadjuk, nem jelenti azt, hogy a M. könyvében e cím alatt tárgyalt kérdések jelentőségét tagadnók, vagy pedig a szerző szép és széles alapon nyugvó fejtegetéseit helytelenítünk. Csak nem tartjuk elfogadhatónak azt az alapkiindulási pontot, hogy külön agrárközgazdaságtan címén volna ezekre szükség.

E bírálatos megjegyzések után, melyekre részben a saját álláspontomnak M. által való helytelenítése is indított, ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy mint agrárpolitikai munkát M. könyvét igen nagy jelentőségű, szép munkának tartom, mely agrárpolitikai irodalmunk jelentős gazdagodásának tekinthető. A kitűnő szerző, kinek széleskörű tudása előtt örömmel hajlok meg, nem fogja rossz néven venni, hogy az ismertetés keretében igyekeztem saját álláspontjaim védelmére kelni.

Heller Farkas.

Nicklisch, H.: Handwörterbuch der Betriebswirtschaft. I—V. köt. Herausgegeben von H., Nicklisch. Stuttgart, Poeschel. 1926—1928.

Németországban, kivált a berlini és a frankfurti egyetem működésével kapcsolatban, igen nagy lendületet vett újabban az üzemgazdaságtan. Voltaképen régi, igen régi ismeretkörrel van itt szó, mert kezdeti a régi kereskedelmi isméré és kereskedelmi számtanra nyulnak vissza. Azóta sok változaton ment keresztül e tárgykör. Egészen konszolidáltnak még ma is alig tekinthető. *Weyermann* és *Schönitz* mint magángazdaságtant kívánták kiépíteni, míg újabban *Nicklisch*, *Schmalenbach*, *Seyffert* és mások üzemgazdaságtan néven igyekeznek egységbe forrasztani tárgykörét.

Az üzemgazdaságtan magvát a régi kereskedelmi ismeretek a könyvvezetéssel, mérlegkészítéssel és bírálattal, valamint a vállalatok kereskedelmi vezetésével kapcsolatos ismeretek alkotják, melyek különösen a kereskedelmi társaságok fejlődésével nyertek szélesebb medret. Egyébként azonban az üzemgazdaságtan tárgyköre egyrészt a közgazdaságtanból van merítve, melynek a forgalomgazdasággal kapcsolatos jelenségeit az üzemtan a közgazdaságtan bölcséleti szempontjai helyett inkább üzletechnikai szempontból veti alá vizsgálatnak, másrészt pedig a kereskedelmi és hiteljogból, melynek tárgykörébe vágó rendelkezéseit ismét az üzemek magángazdaságára való kihatásában szemléli.

Ebben a tárgykörben mozog az előttünk immár teljesen készen fekvő — majdnem három éven lát füzetekben megjelent — üzemtani lexikon is. Cikkeinek egy része majdnem egészen a közgazdaságtan körébe vág és talán némi kiegészítésekkel egy nem tulságosan széles medrű közgazdasági lexikonban is megállná a helyét. Áll ez az értékről, az árról, a pénzről szóló cikkekről, melyeknél különös üzemgazdasági szempontokat alig lehet találni. Az üzemgazdaság gyakorlati szempontjai más közgazdasági cikkeknel már erősebben érvényesülnek. Így a tőzsdéről és a tőzsdei ügyletekről, a finanszírozásról, az értékpapirokról, a közlekedésről, a vállalati formák-

ról és a biztosításról írott cikkek az üzemtechnikai szempontoknak, a gyakorlati lebonyolítás nézőpontjainak már tág teret nyitnak. Ha néha kissé bántó is az üzemtan számára közgazdasági jelenségeknél mindenáron új szempontoknak beerőszakolása, a magán-gazdasági vonatkozású címszóknál ezek már inkább maguktól kinálkoznak és sok tanulságot nyújtanak.

A cikkek harmadik csoportja, bár a közgazdaságtan szempontjából is tanulságos, tisztán üzemtani természetű. Ilyenek az egyes piacok (áru-, tőke- és pénzpiacok) leírását, szokványaik ismertetését nyújtó cikkek és az üzemtan legszorosabb kérdéseit tárgyzó cikkek. Az egyes kereskedelmi és ipari szakmák üzemtani kérdései — még technológiai vonatkozásukban is — bő feldolgozásban találhatók meg a lexikonokban, ami annak értékét erősen emeli. El kell ismerni, hogy e tárgykörben valóban széles alapon nyújt tájékoztatást a munka, melyet a német üzemtan legkiválóbb képviselői irtak.

Különösen behatóan vannak feldolgozva a könyvvezetésre, mérlegkészítésre és mérlegelemzésre, a bank- és hitelügyre, a kereskedelmi oktatásra, a valutaügyre (az egyes államok valutájának részletes ismertetésével kapcsolatban), az üzemi kalkulációra, továbbá az érdekképviselésekre, valamint a közlekedésre vonatkozó cikkek. A lexikon a magyar állapotokra is tekintettel van; az idevonatkozó cikkek *Karch Kristóf* tollából valók. Az egész lexikont friss szellem lengi át és a közgazdaságtan művelői számára is igen sok tanulságosat nyújt.

Mindenesetre elég merész vállalkozás volt üzemgazdaságtani lexikon kiadásához fogni, midőn az üzemgazdaságtan tudományának határai még nincsenek szorosan megvonva. El kell ismerni, hogy a feladatot a kiváló szerkesztő, *Niklisch* a legszebb sikerrel oldotta meg és munkatársait is a legnagyobb elismerés illeti meg. Hogy mily szükség van ily munkára, mutatja a széles meder, melyben megjelenhetett. Az elmélet és a gyakorlat egyaránt nagy hasznát fogja látni e műnek.

H. F.

Hantos, Elemér: Die Weltwirtschafts-Konferenz. Probleme und Ergebnisse. 1928. Leipzig, Gloeckner. 205. o.

A Genfben 1927 májusban ötven állam képviselőinek részvételével megtartott világgazdasági konferencia határozatainak tartalmát a gazdasági békének, a népek egymásra utaltságának, a kereskedelem szabadságának és a racionalizálásnak az eszméi adtak. H. megállapítja, hogy ezeket az eszméket kell a gazdasági élet és a társadalom különböző köreinek a magukévá tenniök, ha a világgazdaság ujjaépítésében résztvenni akarnak.

A sokoldalú anyag egyébként úgy elméleti-tudományos, mint gyakorlati-gazdaságpolitikai szempontból átvilágítva, áttekinthető rendszerbe foglalva fekszik előttünk. A világgazdasági konferencia előzményeinek, jelentőségének, a kereskedelem, ipar és mezőgazdaság felmerült, illetve napirendre hozott és megvitatott problémáinak beható ismertetése mellett nem feledkezik meg H. azokról a kérdésekről, melyek a programból kényes természetük-nél fogva, politikai okokból kimaradtak (így többek között első-

sorban a jóvátételi terheknek éppen világgazdasági szempontból nagyjelentőségű problémája) és melyek ennél fogva a konferencia jelentőségére és eredményeire negatív értelemben kihatottak.

H. részletesen tárgyalja a konferencia tárgysorozatában egyébként külön nem szereplő középeurópai gazdasági problémát is, melynek megoldását, nézete szerint, elősegítené, ha a nagyhatalmak közreműködésével sor kerülne a középeurópai államok gazdasági konferenciájára. (Vajjon az eredmények e nézetet igazolnák-e, legalább is ezidőszerint vitásnak kell tekintenünk.)

A munkát a világkonferencia irodalmának bő ismertetése és a konferencia záró jelentésének a függelékben nyújtott szövege teszik teljessé.

Mintegy külön kis tanulmányt képez az első fejezetben a kartelleknek (különösen nemzetközi, világgazdasági vonatkozásaikban) szentelt néhány (22—30) oldal. Egy könyvismertetés keretein túlmenne, ha ezzel a konferencia tárgykörében is csak részletkérdést képező problémával itt behatóbban foglalkoznánk. Így tehát (megjegyezve, hogy egyes kérdésekben, pl. a kartellekben rejlő közgazdasági veszélyek jelentőségének megítélésében, vagy a jogi szabályozás tekintetében lehetnek eltérő nézetek) csak arra szorítkozunk, hogy H. munkájának e szellemes és különösen tartalmas részére a figyelmet felhívjuk. A kisértésnek annyiban nem tudunk ellentállni, hogy H. kijelentésére, miszerint „a mezőgazdaság területén kartellszerű tömörülés elképzelhetetlen“ (29. o.), a braziliai u. n. kávévalorizáció (először, ha jól emlékezünk, 1906-ban) klasszikus, talán a szabályt erősítő kivételes példáját megemlítjük.

Egészben véve meg kell állapítanunk, hogy a könyv, mely egyébként a leipzig-i kereskedelmi főiskola világgazdasági kiadványsorozatának negyedik köteteként jelent meg, a világgazdasági konferencia irodalmának standard művét képezi. Nemcsak azért, mert tudtunkkal ezideig az egyetlen munka, mely a konferencia egész anyagát felöleli és rendszeresen tárgyalja, hanem azért is, mert a sokoldalú ismereteket, tudományos felkészültséget és irodalmi készséget igénylő anyag szakavatott kezekben nyert feldolgozást.

Hammersberg Miklós.

Sir Alfred Mond: Industry and Politics. Macmillan & Co., London. 1927, 337 l.

Alfred Mond, mint az angol ipar egyik vezető alakja és mint Anglia hosszú ideig volt minisztere, hivatott arra, hogy a világ nagy gazdaságpolitikai problémáit elemezze, azok megoldását nagy tapasztalatával előmozdítsa. *Industry and politics* cím alatt az angol képviselőházban és egyebütt utóbbi időben elmondott beszédeit gyűjtötte össze. Könyvét az egészen végigvonuló néhány vezérlő gondolat teszi egységes munkává. Mond a felmerült nagy problémák megoldásához elsősorban új mentalitást, a nehézségektől, újdonságoktól vissza nem riadást, a dolgok szélesebb látókörből való megítélését, merészséget tart szükségesnek; új problémákat nem lehet mindig régi eszközökkel megoldani. Az első és főprobléma a *termelési költségek csökkentése*. Minthogy pedig ennek egyik előfeltétele a *társadalmi béke*, semiképpen sem járható az az út, mely a munkabérek leszorításával és a munkaórák felemelésével akarja a célt elérni. Inkább arra kell törekedni, hogy tőke, vezetés és munka minél na-

gyöbb összhangban lárson hozzá a munka hatékonyságának a növeléséhez. Ennek az összhangnak a megalapozásánál vezető szerepet nyer a „captain of industry”, mert az ő feladata egyebek közt: bírónak lenni a tőkés, a munkás és a közönség által támasztott igények ügyében.

Az eszközök, melyeket Mond a szociális béke biztosítására ajánl, a következők: 1. Választott, egyeztető bíraskodás (arbitration) azokon az alapokon, mint azt az angol dominiumok közül Ausztráliában és Kanadában már megalkották, Ausztráliában kötelező igénybevétel és kötelező hatályu ítélkezés formájában, Kanadában utóbbi nélkül. (A kötelező hatályu ítélkezést illetően Ausztrália az ismert kikötősztrájk kapcsán elég rossz tapasztalatokat szerzett.) A főcél az, hogy egyrészt idő biztosíttassék, mely alatt a kedélyek lecsillapodhatnak, másrészt egy pártatlan szerv vizsgálata alapján mód adassék érdekelteknek és nagyközönségnek egyaránt, hogy tisztán lárson; ezt a főcél az intézmény kötelező hatályu bíraskodás nélkül is eléri. Valóban imponáló az adatok, amelyeket Mond Kanadára vonatkozólag közöl és amelyek szerint az 1907—1926 időközben 642 esetben fordultak az illetékes hatósághoz és csak 37 esetben nem sikerült elhárítani a sztrájkot. 2. A munkásoknak módot kell adni, hogy betekintést nyerjenek iparuk és különösebben munkaadójuk helyzetébe, mert ez a betekintés sok bizalmatlanságot fog eloszlatni munkások és munkaadók között. 3. A munkások részesedése a vállalat jövedelmében. Ezt a pontot annál fontosabbnak ítéli Mond, mert közvetlenül összekapcsolható a termelési költségek csökkentésével oly módon, hogy például az alkalmazottak a tényleges termelési költségek és egy előre megállapított standard termelési költség közötti különbözetnek egy bizonyos százalékát kapják, természetesen csak akkor, ha az előbbi kisebb, mint az utóbbi. Ez a rendszer alkalmas arra, hogy a munkások egyrészt nyersanyagmegtakarításra, másrészt idejüknek és ügyességüknek minél jobb kihasználására törekedjenek. A rendszernek sokféle változata van és egységes séma természetesen a különböző vállalatokra nézve nem dolgozható ki. Törvényhozási uton legfeljebb annyit lehetne elérni, hogy minden vállalatra nézve kötelezővé lehetne tenni valamilyen tervezet életbe léptetését.

A szociális béke mellett a termelési költségek csökkentésének másik nagy tényezője a *technika* fejlődése. A technika tudományos kutatásokon épül fel, a tudományos kutatásoktól a technikai alkalmazásig pedig gyakran nagyon hosszú és költséges az út, úgy hogy nagy koncepció és a jelen érdekeinek feláldozása a jövő érdekében szükséges az ipar vezetői részéről ahhoz, hogy ezeket a kutatásokat finanszírozzák. A fontos e téren a különböző kutató munkásságok összeegyeztetése, nehogy ugyanazt a munkát feleslegesen több helyen végezzék.

A termelési költségek csökkentésének harmadik módja az *ipar racionalizálása*. Drágán dolgozó üzemek bezárása, az egyes üzemeknek a legmegfelelőbb módon való foglalkoztatása, az általános költségek csökkentése, a nagy hullámzások elkerülése, kutatások eredményének kicserélése stb. adják a racionalizálás programját. Minthogy fenti célok kartellek útján érhetők el, Mond feltétlen hiva a kartellmozgalomnak, fentieken kívül azért is, mert a nemzeti kartellek nagyon megkönnyítik nemzetközi tárgyalások és megegyezések létrejöttét, amelyekre a racionális termelés érdekében szintén szükség van.

Mint fentiekből is kitűnik, Mond erős szociális érzékkel rendelkezik, ami természetesen nem zárja ki, hogy a szocializmussal szemben ellentétes álláspontot ne foglaljon el. Hangsúlyozza, hogy célként ő is az összeség-életstandardjának a növelését tartja szem előtt, azonban ennek a feladatnak a megoldására a szocializmust teljesen képtelennek véli. Mond feltétlen individualista és az általános jólét legfőbb előmozdítójának az egyéni kezdeményezést tartja. Mint-hogy a szocializmus ennek értékével nem számol, halálra van ítélve és a tömegek szemében is értékét veszti, mihelyt sikerült azokat a tőke és vezetés érdektársaivá tenni. Legjobb felelet a szocializmusra: mindenkit kapitalistává tenni. Ebben a mondatban kristályosodik ki Mond egész idevonatkozó felfogása.

Áttérve már most a nemzetközi problémákra, Mond megállapítja, hogy jelenleg egy hatalmas gazdasági egység van: az Egyesült-Államok. Kialakulóban van — természetesen nem a legközvetlenebb jövőre gondolva — egy másik: kontinentális Európa és Angliának rövidesen döntenie kell, hogy ebben a világgazdasági konstellációban minő szerepet szán magának. Mond, Joe Chamberlain követőjeként, arra az álláspontra helyezkedik, hogy Angliának gyarmataival együtt egy nagy birodalmi gazdasági egységet kell alkotnia egymás közötti szabad forgalommal és kifelé megfelelő védelemmel.

Ezek a vezető gondolatok, melyek Mond könyvén végigvonulnak. A részletek közül csupán egyre szeretnék kitérni, és ez Mond javaslata a munkanélküliség leküzdésére. Szerző ugyanis rámutat arra, hogy Anglia három év alatt munkanélküli járandóság fejében körülbelül 300 millió fontot adott ki arra, hogy több mint egy millió ember munka nélkül lézengjen; ezt a hatalmas összeget tehát oly módon költötték el, hogy a társadalomnak abból semmi haszna sem volt, sőt inkább kára, lévén ennek a helyzetnek elmaradhatatlan erkölcsi hátrányai. Mindezek folytán Mond azt ajánlja, hogy az a vállalkozó, akinek módjában van, megfelelő hozzájárulás mellett, eddig munkanélküli munkásokat alkalmazni, kapja meg az illető munkás munkanélküli járandóságának 75 százalékát. Így az illető vállalkozó a nemzetközi piacon versenyképesebbé válnék. Egy bizottság döntené el, hogy a vállalkozó fenti hozzájárulás nélkül nem alkalmazna-e további munkásokat, másrészt, hogy valóban új munkaalkalom adódott-e és nem egy másik üzemtől vonatott-e az el. Amini azután a munkanélküliség alábbhagyna, a 75 százalékos térítés is előre megállapított skála szerint csökkenne, mindaddig, míg végül teljesen el is tűnik. Ez a tervezet nagyon tetszetős, azonban keresztülvitele elé sulyos akadályok merednek, így különösen a fentemlitett bizottság feladata volna rendkívül kényes és nehéz. Mond szerint a svájci óraiparnak a háboru utáni legnehezebb időszakban ezen tervezethez hasonló módon nyújtott segítség nagyon jól bevált.

Mint az elmondottakból kitűnik, a fentismertetett munka elsősorban az angol viszonyokra vonatkozik ugyan, azonban a problémákat oly széles látókörből tárgyalja, hogy mindenütt érdeklődésre tarthat számot.

Vermes Andor.

Maxwell Francis: Economic Aspect of Cane Sugar Production.
London, 1927. Norman Rodger VII. 199. old.

Azon, szinte forradalomszerű átalakulások közül, melyek a világgazdaságban a háboru hatásaként történtek, a cukorpiacon beál-

lott változásokat már méretüknél fogva is a legfontosabbak közé kell sorolnunk.¹⁾ Mi sem mutatja ezt jobban, mint a cukortermelés statisztikája:²⁾

	Cukortermelés tonnában ³⁾			
	nádcukor	az össztermés %-ban	répacukor	az össztermés %-ban
1910/11.	8,421.534	50	8,560.346	50
1913/14.	9,801.536	53	8,629.337	47
1918/19.	11,914.457	76	3,883.003	24
1920/21.	11,942.390	72	4,687.412	28
1925/26.	16,256.147	66	8,278.355	34
1926/27.	15,733.541	67	7,685.470	33

A nádcukor előretörése és a termelésnek az utolsó években végbemenő, nagymérvű emelkedése jellemzi a helyzetet. Mindkét körülmény a nádcukortermelés fokozott tanulmányozására kell, hogy készítse a répatermelő országok illetékes köreit, mivel a piac telítettségénél fogva a nádcukor termelési költségeinek esetleges eltérése oly hatásokat válthat ki, melyek végzetesek lehetnek a répacukoriparra.

Jelen könyvet tehát igen nagy örömmel kell üdvözlönnünk, annál is inkább, mert a nádcukortermelésről ily átfogó munka az utóbbi időben nem igen jelent meg. Különös jelentőséget ad azonkívül ezen munkának azon körülmény is, hogy szerzője nemcsak széleskörű forrásanyagot dolgozott fel, de saját tapasztalatait is bőven felhasználhatta, mivel hosszú időt töltött a nádcukoriparban és alkalma volt a trópusi nádcukortermelő vidékek beutazására.

Könyve első részében a nádcukorvidékek gazdasági földrajzát adja. Megvizsgálja, hogy mily mértékben találhatók fel az egyes országokban a nádcukortermelés alapfeltételei. Éghajlat szempontjából p. o. Jávát és Cubát tartja legalkalmasabbnak. Ezt a termés kifejlődésének gyorsasága is mutatja. Mig ezen területeken ez csak 11–15 hónapot vesz igénybe, addig Hawaii szigetein, ahol a cukortermelés technikája különben a legfejlettebb, már átlag 2 évig is eltart, míg a nádcukor teljesen kifejlődik. A többi vidékeken is (Délafrika, Queensland, Egyiptom, Mauritius) ez a helyzet. Indiában a klíma változékonysága miatt a termelők az évnek csak egy részét tudják kihasználni.

A termelők Ausztráliában és Délafrikában független fehér ültetvényesek, míg Mauritius termésének csaknem felét indusok szolgáltatják. Jávában és Hawaiiiban a termelés a cukorgyárak kezelésében van.

A következő fejezetben a cukornád különböző fajtáit és azok különleges tulajdonságait ismerteti, míg a negyedikben a terméseredményekkel foglalkozik. Az összehasonlítás persze a termésidő különbözősége miatt nem könnyű. A legjobb eredményeket ennek tekintetbevételével Jáva, Cuba és Hawaii (nem kedvező természeti feltételei ellenére igen fejlett termelési technikája által) mutatják fel.

¹ V. ö. Rudolf Freund, Strukturwandlungen der internationalen Zuckerwirtschaft. Weltw. Arch. 1928. H. 1.

² W. R. Craig & Co, Sugar Statistics. New York 1927. 28 old.

³ Singleton = 2.240 font.

Külön fejezetet szentel Maxwell a cukornád átvételének és felbecslési módjának ismertetésére, eredeti szerződésmintákat is közöl. A nádcukor ára a legtöbb vidéken (kivéve Queenslandban, ahol az állam állapítja meg) a belőle kitermelt cukor árától függ és vidékenként változva, annak 50—70%-át teszi.

Nagy gondokat okoz az ültetvényeseknek a munkáskérdés. Mint trópusi országokban általában, a nádcukortermelő vidékek leg többjén igen nagy munkáshiány van. Ez alól Maxwell szerint csak Jáva kivétel. A munkabérek is igen nagy eltéréseket mutatnak. Míg Jáván a napibér 0.20 dollár, addig Cuba szigetén 1.25-t, Hawaiiin 1.50-et kell fizetni, Queenslandban pedig még ennél is magasabbak a költségek. Munkásjóléti intézmények fejlesztésére Hawaiiiban áldoznak legtöbbet, mivel ott legnagyobb a munkáshiány és mivel, mint azt már említettük, ott a legfejlettebb a termelés.

Maxwell könyvének legfontosabb része az önköltséggel foglalkozik. Maxwell igen nagy gonddal állította össze az erre vonatkozó hivatalos adatokat, saját tapasztalatai alapján bírálva és egészítve ki őket. A végeredmény a következő: egy tonna (= 2000 font) cukor előállításának költsége:

Jáván	\$ 48.60
Cubán	\$ 50.—
Hawaiiin	\$ 68 —
Queenslandban	\$ 121.—
Délafrikában	\$ 18.—

Érdekes lenne az európai költségeket ezen adatokkal, a legfontosabb fogyasztási területekre (Anglia és India) való szállítási költségek tekintetbevételével összehasonlítani.⁴

Nagyon érdekes a termelés megszervezését tárgyaló fejezet is, melyhez az adminisztráció tipikus felépítését tárgyaló külön rész járul. A legnagyobb gyártelepek Cuba-szigetén vannak, míg a többi vidékeken számos kisebb gyár dolgozza fel a cukornádat. Egy tonna nyerscukor előállításához az egyes vidékek szerint 7.8—8.8 tonna cukornád kell; a legjobb arányt Queensland, a legkedvezőtlenebbet Hawaii adja (a Mauritiusra és a Délafrikára vonatkozó adatokat nem lehet a többiekkel összehasonlítani, mivel azok finomított cukorra vonatkoznak).

A legjobban Jáván és Hawaiiin vannak a termelők megszervezve. Jáván több szövetség is van, melyek egyrészt a szociális (munkás) kérdéseket intézik. A legfontosabb a Hawai-i cukorszindikátus: „Hawaiian Sugar Planters Association“, melynek több osztálya foglalkozik a különböző feladatokkal. A munkáshiány leküzdésére külön munkásszerződőtő szervezetet állítottak fel, amelyek elsősorban a Philippini-szigeteken működnek. A legtöbb vidéken a szövetségek kísérleti állomásokat is létesítettek. Maxwell ezek közül a Jávait tartja a legtükéletesebbnek.

Említésre méltó körülmény, hogy Queenslandban a cukoripart állami ellenőrzés alá helyezték.

A könyvhöz csatolt térkép- és fényképmellékletek is igen érdekesek. A Hawaii szigeten épült öntöző- és szállító-berendezésekről

⁴ Az Északamerikai Egyesült-Államok az európai export részére természetesen alig jöhetnek tekintetbe Hawaii és Porto-Rico vámmentessége és Cuba vámkedvezménye miatt.

készült képek ragadják meg különösen az ember figyelmét. A könyv jó tagolása és világos, élvezetes stílusa még inkább emeli értékét. Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy Maxwell oly munkát bocsátott a nyilvánosság elé, amelyet a kérdéssel foglalkozó szakemberek szempontjából fontos forrásmunkának kell tekintenünk és amelyet azoknak is melegen ajánlhatunk, akiket világgazdasági problémák érdekelnek.

New-York.

Balogh Tamás.

Eynerg, Dr. Gert von: **Die Reichsbank.** Probleme des deutschen Zentralnoteninstituts in geschichtlicher Darstellung. Fischer, Jena, 1928. 144 oldal.

A német Reichsbank történetében 1914-ig jelentős fázisok: a diszkont politika kiépítése, a devizaárfolyamok szabályozása az aranyon keresztül, különösen jelentőségteljes pedig a giroforgalom kifejlesztése, melyet nagymértékben előmozdít a Reichsbanknak az a kezdeményező eljárása, hogy a giroátutalásokat jutalékmentesen eszközli. A háboru előtt mintegy 10 évvel a Reichsbank jelentősége visszafejlődik. Eynerg ezt (Sven Helander-rel együtt) azzal magyarázza, hogy a bank monopolizált jegypénzének, valamint vásárlóerő előállító tevékenységének jelentősége viszonylag csökkent.

Németország ellentétben Angliával, nem annyira adók, mint inkább hadikölcsönkötvények kibocsátása útján igyekezett a háboru financirozásának problémáját megoldani, amely eszköz mellett a fokozott bankjegykibocsátás lehetőségét is kihasználta. A háborút így módon a lakosság takarékolása és hadikölcsönjegyzése mellett az állami infláció financirozta. Egyébként a Reichsbank vezetősége a pénzmennyiség szükségesnek mutató szaporítását a bankjegyforgalomról a giroforgalomra igyekezett (helytelenül) áttéríteni.

Az események magyarázatát Eynerg szerint az inflációs elmélet alapján kellett volna keresni. Ezzel szemben a Reichsbank vezetősége és a változó kormányok a fizetési mérleg elmélet alapján ítélték meg a helyzetet, következésképpen a devizapiacra vélték minden baj forrását feltalálni. A bankjegymennyiséget pedig a forgalom „szükségéhez” mértén növelték. Ily előzmények után 1922 áprilisában már feltartóztathatatlan az a folyamat, mely az infláció eddig soha nem tapasztalt fokán át a pénzügyi és gazdasági összeomláshoz vezet.

A stabilizáció problémájának megoldásához az első lépés az ismeretes Rentenmark megoldás volt. A Reichsbank helyzete a Rentenbank mellett bizonytalanná vált, míg a Dawes-terv alapján összeállított szervezőbizottság el nem határozta, hogy az új jegybankot a Reichsbank keretében kelti életre. A gazdasági élet normális viszonyok közé vezetését a Reichsbank egymástkövetően két különböző intézkedéssel kísérelte meg keresztülvinni. Előbb az elővigyázatos vásárlóerő kreálás eszközével, majd, mikor ez újabb infláció előidézésével fenyeget, 1924 áprilisában a hitelszorítással és a vásárlóerő kreálás megszüntetésével, melyekre a német gazdaság általános válsággal reagál.

A stabilizáció utáni Reichsbankpolitikát vizsgálva, a sok probléma közül kimagaslik a jóvátétel kérdése. Amennyiben a jóvátételi terhek előteremtése sikerül, mint ahogy ez Eynerg szerint

sikerültnek tekinthető, még mindig fennáll a probléma súlyosabbik oldala, az egyoldalú értékátvitel oly megoldása, mely a német gazdaságot súlyos zavaroktól megkíméli. Elméletileg ezek a terhek mindenekelőtt vásárlóerő elvonást jelentenek, melynek a kereslet csökkenése és az árszint esése lenne a következménye. A jóvátétel céljaira begyűjtött vásárlóerő mennyiséggel kétféle megoldás lehetséges. 1. A hitelező államok német árut vásárolnak; ez a tiszta dologi átvitel esete. 2. A jelzett okból bekövetkezett áresés a külföldi kereskedőket áruvásárlásra csábítja. Ez esetben az áruk magánkereskedelmi úton jutnak ki és tehermentesítik a devizapiacot. A német valuta emelkedése és ebből kifolyóan az export fennakadása valószínűleg nem fog bekövetkezni, mert a jóvátételi ügyvivő közbelép és az olcsóbban kínált devizákat felveszi.

Azonban az évi jóvátételi teher: $2\frac{1}{2}$ milliárd márka, a német nemzeti jövedelmek (körülbelül 50 milliárd) mintegy 5%-a, mely a Cassel-féle számítások alapján Németországra eső haladási hányadot felemészti és a gazdasági haladás tartós megakasztása a német gazdaság fejlődő irányát is megbéníthatja. Ily nagy összegek egyoldalú átvitele esetén és a fennforgó körülmények között az elméletileg vázolt kiegyenlítődés nem jöhet létre. Tehát a német gazdaságnak egy netaláni statizálása sem lenne kívánatos, mivel a német vállalkozóknak minden arra irányuló reményét, hogy egy bizonyos, az átlagon felüli gazdasági haladást mégis sikerül megvalósítaniok, meghiúsítaná.

Annál fontosabbak a konjunkturapolitika egyéb eszközei, különösen a diagnózisok, melyek a gazdasági életet a várható nyereségek kihasználására indítják és ezzel nivellálólag hatnak. De a jelenlegi gazdasági struktúra mellett egy konjunktura stabilizációra irányuló politika kilátásai is csekélyek. A Reichsbank számára sem marad egyéb feladat, mint az eseményeket figyelemmel kísérni és csak a konjunktura változásaiban mérséklőleg, illetve segítőleg közbelépni.

E tanulmány kettős célkitűzése: a Reichsbank történetének áttekintése, valamint ezzel kapcsolatban az egyes elméletek és a birodalmi bank mindenkorai politikája közötti összefüggések vizsgálata egy a tárgy méreteihez képest kisebb munka keretében kimerítően nem megoldható feladat. De úgy látjuk, hogy Eynern-nek, ki a modern hiteleméletek követője és mint ilyen elsősorban *Hahn* tanait ugyszólván fenntartás nélkül, dogmaként fogadja el, egyéb célja nem is volt, mint a kérdéskomplexumot ebből a nézőpontból átvilágítani és a jóvátétel problémáját a konjunkturakutatás mai állásából vizsgálat tárgyává tenni. Mint ilyen, a tanulmány érdeklődésünkre joggal igényt is tarthat.

Más kérdés azonban, hogy a hitelinflációs elmélet — még, ha azt magában, bizonyos megszorításokkal elfogadjuk is — oly univerzális érvényű-e, hogy alkalmas egy állam pénzpolitikájának, melynek a dolog természetéből kifolyólag a banklátókör felett kell állnia, teljes átértésére és irányítására. Hogy csak a szociális szempontokat említsük, alig hisszük, hogy a deflációs nyomás, mely jobb hiányában technikailag célravezető lehet, szociális szempontból ideális, vagy egy központi jegybank részéről bármikor, minden további nélkül alkalmazható eszköznek lenne tekinthető.

Nem osztjuk Eynern nézetét abban a tekintetben sem, mintha a spekuláció (különösen, ha nagyobb méreteket ölt) nem idézhetne

elő önálló ármozgásokat (73. o.) és nem tartjuk szerencsésnek tudományos munkákban argot-izü rövidítések használatát („Repko“ Reparations Kommission helyett, 75. o.). Végül aláírva, hogy gazdasági kiegyenlítő mechanizmus elmélete, többek között külpolitikai nyugalmat is feltételez (139. o.) nem tartjuk mellőzhetőnek a belpolitikai nyugalom követelményének a kiemelését sem.

Hammersberg Miklós.

J. P. Warbasse: What is cooperation? A Discussion of the Consumers' Cooperative Movement, Its Principles, Methods and Accomplishments. Vanguard Press, Inc., New-York. 1927 170 lap.

Dr. Warbasse az Egyesült Államok fogyasztási és termelési szövetkezeteit felölelő központi szervnek, a Cooperative Leaguenak az elnöke. A szövetkezeti mozgalom fejlődésének és jelenlegi helyzetének vázlatos ismertetését rövid elméleti fejtegetéssel vezeti be: akár a tőke s munka harcát, akár a piacot szemléljük, nem szolgálat vagy szükségletkielégítés, hanem nyereszkesedés a cselekvés mozgató rugója. Gazdasági rendünkben tehát a kapitalista momentum domborodik ki. A szociálreform eszméi sem egyebek, mint az elnyomott osztály kapitalisztikus törekvései. Állami beavatkozás ezen a téren csak igen korlátozott sikerrel járt. Trade Unionism is csak félrendszabálynak bizonyult: magasabb bér = magasabb termelési költség, mely ismét csak a munkásosztályra háramlik vissza a termékek magasabb árában. Megoldásra szorul tehát a bérkérdés másik oldala is, t. i. fokozottabb fogyasztás lehetővé tételének a problémája. Ez pedig mindenkinek az érdeke, hiszen mindenki fogyasztó. Ezen az eszmekörön felépülve veszi kezdetét a szövetkezeti mozgalom az angol Rochdale városkában, másfelől már fejlettebb formában Németországban Raiffeisen és Schulze-Delitzsch vezetése alatt. *W.* igen érdekes és bő adatanyag kíséretében bemutatja a szövetkezeti mozgalom fejlődésmenetét, előnyomulását a kis- és nagykereskedelmen keresztül egészen az iparig. Szellemi vezérei között nem kisebb nevekkel találkozunk, mint John Stuart Mill, Robert Owen és ujabban Charles Gide párizsi professzorral. Megemlékszik Károlyi Sándor grófról is, ki mint az első egyike, terjesztette a szövetkezeti eszmét hazánkban. Statisztikai adatokkal megvilágított képet nyerünk a szövetkezeti termelésnek az egyes iparágakban elfoglalt állásáról, melyek közül a háztartási szükségleteket kielégítő iparok mellett nem hiányzik a bank, biztosító és különösen az Unió néhány államában a hajózás, posta, táviró, telefon és a sajtó sem. A szövetkezeti gazdálkodás legnagyobb elterjedését nyugati és északi Európában, nevezetesen Anglia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia és Németországban érte el. Szemben áll ezzel az Amerikai Egyesült Államok feltűnő hátramaradottsága: A szövetkezeti mozgalom nagyobbarányu megszervezése csak 1916-ban indult meg a szerző elnöklete alatt álló Cooperative League alapításával. Az United States Bureau of Labor Statistics 1927 márciusára vonatkozó adatai szerint az Unió területén működő összes szövetkezetek tag-száma mindössze 700.000, melyet a közel 900.000 tagot számláló magyar „Hangya“ szövetkezet is felülmul. Ennek oka kétségtelenül az Egyesült Államok munkásosztályának magas életszínvonalában rejlik, mely a fogyasztás racionalizálását nélkülözhetővé teszi.

W. részletesebben foglalkozik a szövetkezetek gazdálkodásának betegségeivel, melyek leginkább tul-dimenzionáltság és ennek következtében a tagok érdekei iránt való közömbösség, azaz kapitalisztikus gazdasági szervezetté való átalakulás formájában jelentkeznek, vagy pedig nem tudnak ellentállni a két állandó vetélytárs, az állam és a „profit business“ támadásainak. Példásnak itéli ebből a szempontból a német szövetkezetek szervezetét, amely a tagok érdeklődésének ébrentartására a helyi szervek központi kiküldötteitől minimális (100 M) anyagi érdekeltséget is kíván. Az eredeti Rochdale-i program, melynek sarkalatos alapelveihez nagyjában ma is ragaszkodnak a szövetkezetek, kizárólag messzemenő homogenitás esetén, tehát csak akkor valósulhat meg, ha a vezetők és szakemberek is a tagok sorából kerülnek ki. Ezt hathatós propagandával és az új generációnak a szövetkezeti eszmére való ránevelésével igyekeznek biztosítani.

Hogy a világgazdaság forgalmának mily hányadát teszi ki a szövetkezeti gazdálkodás, arra nézve statisztikai adatok még nem állanak rendelkezésre. Becslések szerint $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{10}$ -ed részét éri el. Meddig terjedhet a szövetkezeti mozgalom? Vajjon kezébe keritheti-e az egész termelést? Ebben, józan felfogásánál fogva maga a szerző sem hisz. Az elméleti beállítású olvasó előtt ezen a ponton a problémák egész sora merül fel: elképzelhető-e szövetkezeti gazdálkodás a kapitalista gazdasági rend figyelmen kívül hagyásával, vagy képzelhető-e egy szükséglet kielégítésre alapozott nemzet- vagy világgazdaság? Vagy pedig ellenkezőleg, nem a kapitalista gazdaságon épül-e fel a szövetkezeti gazdálkodás is? A kevésbé elméleti gondolkodású amerikai szerző azonban ezt a kérdést teljesen érintetlenül hagyja. Vizsgáljuk meg tehát azon termelési ágakat, amelyekbe a szövetkezeti rendszer sikeresen benyomult: ezek kevés kivétellel a háztartás, a mindennapi élet szükségleteit kielégítő közvetlen használati cikkek előállítását fedezik. Ha azonban kísérletet teszünk arra, hogy a termelés szinte beláthatatlan láncolatát visszamenőleg végigkövessük, azt tapasztalhatjuk, hogy mennél távolabb jutunk a közvetlen használatra alkalmas készterméktől, annál kevésbé találunk szövetkezeti alapon szervezett gazdálkodást. Vannak továbbá termelési ágak, mint aminő pl. a vas-, gépipar stb., amelyeknek tulnyomórésze termékeiknek egyedi voltánál fogva nem üzemelő szövetkezeti alapon. Nem zárkozhatunk el tehát azon megismerés elől, hogy a kapitalizmuson felépülő gazdasági szervezet termelésének csak egyes végső torkolatait tarthatja megszállva a szövetkezeti gazdálkodás. Vajjon tehát nem csupán csekélyhatású korrektívumot nyújt-e a kapitalista gazdasági renddel szemben a szövetkezeti gazdálkodás, mely talán nem is egyéb, mint az uralkodó rendnek csupán szükségszerű fogalmi ellentéte?

Neményi Endre.

Folyóiratok szemléje.

The Quarterly Journal of Economics.

XLIII. kötet, 1. szám. 1928 november.

Myron W. Watkins: The Sherman Act: Its Design and its Effect. Az u. n. Sherman-törvényt 1890-ben fogadta el az U. S. A. törvényhozása. Ez a híres törvény a trösztök ellen készült, igen általános szavakkal törvénytelennek nyilvánította és büntető szankció alá helyezte a kereskedelem szabadsága ellen irányuló törekvéseket. A dolgozat végső következtetése az, hogy a törvény, ha nem is volt teljesen hatályos, célját mégis sok tekintetben elérte és üdvös eredményeket ért el. — *Melwin M. Knight: Water and the Course of Empire in North Africa.* Gazdaságtörténeti és gazdaságföldrajzi tanulmány, amely Észak-Afrika vízviszonyainak a politikai fejlődésre gyakorolt hatását vizsgálja. — *A. G. Black: The Provision for Agricultural Credit in the United States.* 1913 előtt Amerikában a mezőgazdasági hitel kérdése nem volt államilag rendezve és számos nehézség állott fenn. Az 1913-ban életbeléptetett Federal Reserve Act a mezőgazdaság szükségleteire annyiban volt tekintettel, hogy a Federal Reserve Systemhez tartozó bankoknak megengedte, hogy hathónapos lejáratu mezőgazdasági váltókat leszámítoljanak. De engedélyezte azt is, hogy ezek a bankok öt évnél nem hosszabb lejáratu, jelzálogilag biztosított kölcsönöket nyújtsanak az érték 50%-áig. 1923 óta kilenchnapos lejáratu mezőgazdasági váltók is leszámítolhatók. 1916-ban a Federal Farm Loan Board fennhatósága alatt kétféle, jelzálogos hitel nyújtására berendezett intézmény szerveztetett meg, a Federal Land Bank-ok és a Joint Stock Land Bank-ok. A kétféle bank közötti különbség az, hogy az előbbieknél inkább szövetkezeti szervezete van, míg az utóbbi tiszta részvénytársaság. Mindkétféle intézmény hosszú (de legfeljebb negyven év) lejáratu törlesztéses kölcsönt nyújt és ezek ellenében zálogleveleket bocsát ki. A háboru utolsó éveiben és a háboru befejezését közvetlenül követő időben az Egyesült-Államok kormánya saját tőkéiből is elég jelentékeny összegű, de általában csak rövidebb lejáratu kölcsönöket nyújtott a mezőgazdáknak. 1923-ban az Agricultural Credit Act újabb hitelkönnyítéseket hozott. Ezen törvény intézkedései nyomán az Egyesült-Államok kormánya 12 u. n. Intermediate Credit Bank-ot létesített, amelyek összesen 660,000.000 dollár összegű, 6—36 hónapos lejáratu mezőgazdasági hitel nyújtására jogosultak. Ugyanez a törvény National Agricultural Credit Corporation elnevezésű intézmények felállításáról is intézkedett, amelyeknek a hatásköre az előbbiekhöz hasonló volna, de amilyen csak egy létesült. Az Egyesült-Államokbeli mezőgazdasági birtokok jelzálogos terhe 1910-ben 3470 millió dollár, 1920-ban 8560 millió, 1925-ben 9200 millió és 1927-ben 9000 millió dollár volt. Az utóbbi összegből kereken 2000 millió dollár biztosító intézetek javára volt betáblázva. Az új intézmények a mezőgazdaság hosszulejáratu hitelének problémáját nagyjából megoldották, de a rövidlejáratu hitel kérdése még mindig rendezésre vár. — *Alfred Plummer: The Currency Settlement in England.* — *Frederick A. Bradford: Borrowed Reserves and Bank Expansion.* — *Bertil Ohlin: Equilibrium in International Trade.*

V. I.

The American Economic Review.

XVIII. kötet, 4. szám. 1928 december.

Joseph E. Shafer: Explanation of the Business Cycle. Deduktív okoskodással arra az eredményre jut, hogy a konjunkturális fellendülést a kereskedelmi, utóbb pedig a bankhiteleknek a kiterjesztése idézi elő, lehetővé, sőt szükségessé téve azt, hogy a termelt javakért mind magasabb és magasabb árakat fizessünk. Miután azonban a hitel vásárlóerőt kreál ugyan, fizetőeszközöket azonban nem, az utóbbiak iránt előbb-utóbb jelentkező fokozottabb szükséglet megindítja a liquidáció folyamatát, amely depresszióhoz vezet. (Igen naiv gondolat ez, amelynek azért van némi alapja. Tényleg, a hitelezés tulfeszítése esetén, a hitelnyújtók kénytelenek előbb-utóbb liquiditásuk fokozása érdekében valamit cselekedni. De azért a hitel segítségével is lehet fizetőeszközöket teremteni.) A depresszió második oka S. szerint az, hogy a hitelexpanzió révén megindított fellendülés csak addig tarthat, amíg a hitelkeretek kitágítása is folyik. Már pedig nyilvánvaló, hogy ennek egyszer mindenestre gátat kell szabni. A konjunktura-ciklust S. szerint csak akkor lehet kiküszöbölni, ha a hitel intézményét is megszüntetjük. Ezzel azonban a gazdasági haladás és fellendülés lehetőségeit is erősen csökkentenők. — *E. E. Cummins: Economics and the Small College.* A közgazdaságtannak a kisebb amerikai egyetemeken való tanítási rendszerével foglalkozik, külön foglalkozva a jelesebb és a gyengébb hírű főiskolákkal. A fennálló helyzet megvizsgálása után javaslatot tesz a javításra. — *Henry Schultz: Rational Economics.* Pietri-Tonelli-nek „*Traité d'Economie Rationnelle*” című művét bírálja. — *Herbert Heaton: The Playing Card Currency of French Canada.* 1685 óta, kb. száz éven keresztül, az akkor francia uralom alatt álló Kanadában feldarabolt és egy hatóság bélyegzőjével ellátott játékkártyák több ízben törvényes fizetőeszközként pénz szerepét töltötték be. Szerző dolgozata ezen érdekes papírpénz történetét ismerteti. — *John H. Sherman: Observations on Custom in Price Phenomena.* Néhány példa alapján foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy általános szokások miként befolyásolhatják az áralakulást. — *S. S. Garrett: Wages and the Collective Wage Bargain.* Általában azt szokták feltételezni, hogy a kollektív munkabérszerződés előnyös a munkásság számára, mert a) az egyedül álló munkás helyzete a tárgyalások szempontjából igen gyenge, b) a kollektív tárgyalás a munkásság tárgyaló erejét a munkaadójával egyenlővé teszi és az utóbbit arra kényszeríti, hogy fizetőképességéhez mért munkabéreket fizessen és c) a kollektív szerződéses tárgyalások alapján megállapított munkabér jóval magasabb annál, amelyet az egyedül tárgyaló munkás kiköthet magának. G. annak a bizonyítására vállalkozik, hogy mindez téves. Eszmemenete az, hogy van egy oly bérszínvonal, amely mellett a közgazdasági állapotok egyensúlyhelyzetben vannak. Ha a kollektív tárgyalás a bért e fölé a színvonal fölé emeli, úgy ennek következtében számos vállalkozás veszteségesse válik és megszűnik, ami a béreket előbb-utóbb szükségyszerűen lefelé nyomja. Ha viszont egyéni bértárgyalások esetén a munkabér igen alacsonyan állapíttatná meg, a vállalkozók többletnyeresége új vállalkozásokat keltene életre, amelyeknek versenye a munkakezek iránti keresletet és szükségyszerűen a munkabéreket is emelné. A természetes egyensúly akkor következik be és marad fenn legkönnyebben, ha a munkabértárgyalásokba senki sem folyik be. (Ezek némileg naiv nézetek, de emlékeztetni kell arra, hogy igen kiváló közgazdák, így Pigou, mélyebben szántó okoskodással hasonló eredményekhez jutnak el, amikor azt hangoztatják, hogy pl. a nagy angol munkanélküliség oka a kollektív szerződések által tulzottan felhajtott munkabér-színvonal.) — *George W. Edwards: Government Control of Foreign Investments.* A tőkeexportáló államokban a kormányok már régóta általános politikai és gaz-

dasági meggondolások alapján befolyásolni és ellenőrizni igyekezzenek a külföldnek nyújtott kölcsönöket. E. Hollandia, Nagybritánia, Franciaország és Németország háboru előtti vonatkozó magatartásának az ismertetése után az Északamerikai Egyesült-Államok háboru előtti és utáni eljárását írja le. 1922-ben léptették életbe a még ma is érvényben lévő rendszabályt, amely abból áll, hogy kötelező előírás nélkül, de mégis általánosan betartottan, felkérték az amerikai bankházakat arra, hogy minden általuk kibocsátani szándékolt külföldi kölcsön esetében kérjék ki az amerikai külügyi hivatal véleményét. A válasz rendszerint órák alatt megadatik és lényegileg arra terjed ki, hogy általános szempontok a kölcsön mellett vagy ellen szólnak-e. A vélemény azonban semmi esetre sem vonatkozik arra, hogy a kölcsön fedezete megfelelő-e vagy sem. 1925 óta általános gyakorlat, hogy a külügyi hivatal kedvezőtlenül véleményezi azoknak az államoknak a kölcsönkérelmeit, amelyek az Egyesült-Államok kormányával szemben fennálló — főként a háborúból származó — tartozásaikat nem törlesztik és erre vonatkozóan nem állapodtak meg az U. S. A. kormányával. 1626-ban ellene nyilatkoztak egy német kölcsönnek, amelyet a felvevő német cég egy Oroszországba irányuló, az áru vételárának hitelezése alapján lebonyolítandó export finanszírozására kívánt felhasználni. 1928-ban Szovjet-Oroszország közvetlenül akart az U. S. A.-ban kölcsönt felvenni, de a külügyi hivatal ezt is leintette, noha az Oroszországgal folytatott kereskedelem ellen nem volt kifogása. 1926-ban leintették egy Braziliának nyújtandó kölcsön gondolatát, mivel azt a kávé valorizálására akarták felhasználni, egyszóval arra, hogy a kávé az amerikai fogyasztó számára is megdrágítsák. 1925-ben a Németországnak nyújtott hitelek korlátozását jelentették ki kívánatosnak, mivel azok összege oly rohamosan növekedett, hogy aggályossá vált, tudja-e majd Németország a szükséges amortizációs hányadot transzferálni. Egy cseh sörfőzde kölcsönét azért ellenezték, mert erkölcstelennek tartották egy oly élvezeti cikk külföldi gyártásának a támogatását, amelynek belföldi előállítása törvénytelen a szesztilalom következtében. Néhány esetben viszont az U. S. A. kormánya külföldi kölcsönök felvételét egyenesen előmozdította.

V. I.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülés.

December 7-én *Eber Antal* elnöklete alatt tartott ülésünkön *Judik József*, a Magyar Nemzeti Bank főellenőre tartott előadást „A bankkövetelések valutapolitikai jelentősége” címen. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle teljes egészében közölni fogja.

Tanácskozmány a külföldi áruhitelek kérdéséről.

November 29-iki ülésünkön *György Ernőnek* a Közgazdasági Szemle jelen számában a külföldi áruhitelek problémájáról tartott előadását tettük megbeszélés tárgyává. A felszólalások kinyomatait alábbiakban közöljük:

Drucker Géza elsősorban megállapítja, hogy furcsa módon az áruhitel problémájáról és kérdéséről nálunk eddig alig esett szó. Köteteket irtak össze a hitel különféle formáiról, de az áruhitel kérdése mostoha gyermeke volt a gazdasági közvéleménynek. Ez a furcsa disparitás már hosszú évek óta észlelhető és az összeomlás óta csak nagyobbodott. Azt látjuk ugyanis, hogy az áruhitelt bámulatos könnyedséggel, mondhatnók, könnyelműséggel adják a hitelezők, míg a pénzhitel hét lakat alatt őrzött kincs, amely csak a kiváltságosabb adósok előtt tárul fel. Csak egy okot tud felhozni e furcsa tüncmény magyarázatára, hogy t. i. a pénzhitelező sokkal kisebb mellel dolgozik, mint az áruhitelező. A pénzhitelező rendes körülmények között (az uzsorát most tekinteten kívül hagyva) maximálisan 2—3%-al kell, hogy megelégedjék, az áruhitelezőnél ezen haszonkulcs átlag 10%; a mai éles verseny mellett ennél többet nem vehetünk fel. Vagyis mit jelent ez? Hogy saját szakmájánál maradjon, ha mint textilgyáros valakinek 50.000 pengős áruhitelt nyújt, akkor abban 45.000 pengő pénz van, mert a fonalat, a segédanyagot, a munkabért készpénzért kell fizetnünk; regiere, adóra stb. is készpénz kell, marad tehát az 5000 pengő állítólagos haszon, azért állítólagos, mert hisz ez a delcredere és divatváltozás folytán erősen megcsökken, vagyis az áruhitel legalább 90%-ig pénzhitel. Hogy én valakinek 50.000 pengő értékű árut hitelezhessek, nekem vagy saját tőkéből, vagy idegen tőkéből 45.000 pengőt kellett mobilizálnom és mégis azt látjuk, hogy ugyanaz a kereskedő, aki könnyen szerez magának néhány évi fennállás után több 100.000 pengőnyi áruhitelt, készpénzhitelt nem tud szerezni, hacsak nincsen tárcaváltója, vagy ingatlana, vagy ha nem tud külön fedezetet adni. Ezt a tényállást a gyakorlati élet minden ismerője igazolja. Ez nyilván nem egészséges állapot, amin csak úgy lehet segíteni, hogy vagy a pénzhitelt kell könnyebben hozzáférhetővé tenni, vagy az áruhitelt nehezebben nyújtani. Az első jelenleg nem lehetséges, mert elsősorban a tőkeképződés nálunk oly csekély, hogy pénzforrásaink a legjobb indulat mellett sem rendelkeznek kellő hazai eszközök felett, külföldi pénzek igénybevétele pedig újabb eladósodást jelent, amit veszé-

lyesnek tart. Különben sem hive annak, hogy a kereskedelem és az ipar tulságosan könnyen jusson pénzhitelhez, mert ez nálunk, akik eminenter adós ország vagyunk, könnyen hozhatja az adóst kísértésbe, az ipart investíciókra, a kereskedelmet terjeszkedésre buzdítva. Az utolsó években ugyan láttuk az idegen, külföldi pénzek segítségével való folytonos terjeszkedést és nagyobbodást, de véleménye szerint ez a tempó kissé túl gyors volt és most egy kis nyugvópontnak kell bekövetkeznie. Saját szakmájából tudja, hogy a textilgyárak, melyeknek a háboru utáni években az áruéhség által előállott kedvező konjunktúrális éveik voltak, ezen nyereséget és azonfelül még kölcsönösségeket is arra használták fel, hogy terjeszkedjenek és investáljanak. Ez helyes volt, de mégis az volt a következménye, hogy mikor a konjunktúra megszűnt, a nagyobbított gyárak kénytelenek voltak legnagyobb-részt, vagy kevés kivétellel üzemüket redukálni, mert a trianoni Magyarország az óriási üzemek termelését megemésztetni nem tudja. Kivétel csak 1—2 gyár, melyeknek évek óta intenzíven ápolt export-szervezetükkel sikerült kiviteli piacot teremteniök. Mondhatná valaki, miért nem igyekeznek a gyárak a külföldi behozatalt leszorítani; erre az a válasza, hogy egyebet sem tesznek, minthogy erre igyekeznek és nem is eredménytelenül, de viszont tisztában kell lennünk azzal, hogy bármennyi gyár alakul is, bizonyos cikkekben mindig lesz behozatal. Bizonyítják ezt a nyomó-gyárak, melyek a belföldi szükségletet több mint 100%-ig el tudják látni és azért mégis jön be külföldi nyomott áru. Ezért tehát bizonyos szakmákban az ipar fejlesztésében is tempót kell tartanunk és a gyors fejlődés helyett inkább a belső megegyezéssedésre, adósságok visszafizetésére, kamatterhek csökkentésére kell most a főszólyt fektetni. Amit a gyáriparról mondtunk, az vonatkozik a kereskedelemre is, mert a kereskedő is hajlik, ha módjában van, terjeszkedésekre, fiókok felállítására a nyereségből, de esetleg kölcsönvett pénzből is.

Ila tehát a pénzhitelhez való jutás lehetetlen és némileg aggályos is, úgy véleménye szerint a másik oldalon kell a kérdést megfogni, vagyis az áruhitel megnehezítését kell lehetővé tenni. Egész gazdasági életünk még a trianonelőtti gondolatvilágba idegződött be és csak lassan tudjuk megszokni azt, hogy szegény kis országban dolgozunk. A tulnag méretek még egész gazdasági életünket jellemzik, a tulsok minisztérium, a tulsok hivatalnok, a tulsok bank, stb. — folytatódik ez az ipari termelésnél, a tulsok kereskedőnél, ami olyan áruplethorát idéz elő, hogy az az áruhitel értékét teljesen devalválja, mert a folyton termelő gyárosok és a folyton importáló nagykereskedők, kell, hogy az árut szinte kritika nélkül dobják a piacra. Tehát mértékletességet az importban, szünetet a fejlődésben; a felszabadult tőkékkel pedig tegyük a vállalatokat egészségesebbekké, vagyis kövessük azt a folyamatot, melyet egyes pénzintézeteknél látunk, melyek ingatlanaikat értékesíteni, iparvállalati engagementjüket lehetőleg redukálni, vagyis mobilitásukat nagyobbítani igyekeznek. Ezt a törekvést kell általánossá tenni és akkor az áruhitel ismét visszanyeri azt a szerepét és értékét, amelyet joggal vindikálhat magának. Ezt a felfogást talán nem mindenki fogja helyeselni, de felszólalónak a tapasztalatokból leszűrt véleménye az, hogy minden vállalat igyekezzék elsősorban mobillá lenni, amely tény még fontosabb, mint a rentabilitás. Vagyis előbb a mobilitás, azután a rentabilitás. Mert ha mobilok vagyunk, akkor anyagi gondoktól mentes fővel intenzíven foglalkozhatunk a rentabilitás emelésével, míg egy immobilizált vállalat oly anyagi gondokat rak a vezetésre, mely a rentabilitás kérdését háttérbe szorítja. Egy mobil vállalatból könnyen lehet rentabilis, egy immobil vállalat ellenben nem maradhat az.

Szél Jenő a kérdésnek csak ama részével óhajt foglalkozni, amelynek célja a nélkülözhető áruhitelek csökkentése. De főképpen a

kisiparosság és kiskereskedelem, illetve a középosztály hitelezésének kérdéseivel, miután ez a külföldi áruhitelek igénybevételének gyakorlati kialakulásával szerves kapcsolatban van és ezért közelebbi megvilágítása kívánatos. Nem szorul ugyanis bővebb igazolásra az a tény, hogy a külföldről behozott áruk igen jelentékeny tömegei jobb minőségben és egyuttal olcsóbban volnának a belföldön előállíthatók. Kisiparunk a háború és az ezt követő időkben, a külföldtől való elzártságunk idejében oly cikkek előállítására is berendezkedett, amelyeket addig csak a külföldtől tudtunk kapni. Ennek a jó felszereltségnek, termelőképességnek és készségnek ellenére a kisipari üzemek és az ott foglalkoztatott munkáskezek nagy tömegei munkanélkül állanak, mert a tőkeerős külföld saját iparának foglalkoztatása érdekében a hosszabb lejáratú nyílt áruhitelek nyújtását használja fel a verseny leg-hatalmasabb eszközéül, amely annál is inkább vezet könnyű és igen nagy eredményekre, mert tőkeszegény kis- és középiparunk sem hosszabb lejáratú, sem nyílt hiteleket adni nem tud, tőkeszegény kis- és középkereskedelmünk pedig pénzhitel híján csak nyílt és hosszabb lejáratú áruhitelek nyújtása esetében képes vásárolni, annál is inkább, mert fogyasztóközönsége szintén hitelre vásárol. A középosztály pénzhitelezésének már a háború előtti időkben is az volt a legnagyobb akadálya, hogy úgy a mobilitás, mint pedig különösen a rentabilitás tekintetében óriási különbség adódik a kistételű kihelyezés terhére a nagytételű kihelyezésekkel szemben. Különösen a lebonyolítás díja az, amely mint a kamattétel egyik lényeges alkotórésze, nagyon növeli a kistételű hitelek kamatlábát. Természetes dolog tehát, hogy az üzleti alapon álló pénzügyi intézeteknek nincs módjukban a rentabilitás követelményeinél fogva kistételű pénzkölcsönöket folyósítani ugyanakkor, amikor a nagytételű kihelyezések céljaira nincs elegendő tőke. A helyzet a középosztály hitelezésének szempontjából a békeviszonyokkal szemben még akkor is sokkal súlyosabb volna, ha a háborús és inflációs tőkeveszteségek nem állottak volna be, mert a technika óriási haladása a nagyipari termelés céljaira állandóan és fokozódó mértékben újabb és újabb tőkéket von el. Ily körülmények között az állam és a városok segítségére van szükség abban a tekintetben, hogy a kisipar-nak és a kiskereskedelemnek megfelelő pénzhitelek legyenek rendelkezésre bocsáthatók. Eddig ebben az irányban az történt, hogy a kormány és Budapest székesfőváros a kisipar és a kiskereskedelem hitelezésének céljára összesen 7 millió pengőt bocsátott rendelkezésre, ami 300.000 kisiparost és kiskereskedőt számítva, fejenként 23 pengőt tesz ki. Ezzel szemben a fejenkénti átlagos hitelszükségletet legalább 1.000.— pengőben lehet meghatározni, ami azonban 300 millió pengő hiteltőkét tenne szükségessé. Ennyit közpénzekből rendelkezésre bocsátani a mai viszonyok között lehetetlen. A kérdés megoldására egyrészt szükség van a kormány és a városok fokozottabb, költséges áldozatok nélküli támogatására, olyképpen, hogy újabb hitelek teljes fedezésre és megfelelő kamattérítés ellenében bocsáttassanak a kihelyezésre hivatott altruisztikus irányú bevált intézmények rendelkezésére, másrészt szükség van arra, hogy a középosztály felvilágosíttassék és buzdítást nyerjen arra, hogy akár csak átmenetileg nélkülözhető legkisebb összegeket is a középosztály hitelezésének szolgálatába állítson. A tényállás ugyanis az, hogy a kisipari és kiskereskedelmi üzemek napi átlagos 10 filléres betétjét számításba véve, egy évre számítva kerekén 11 millió pengő volna ugyanezen körök hitelezésének szolgálatába állítható, ami tehát már az első évben 50%-kal haladja túl az eddigi közpénzekből rendelkezésre bocsátott hitelkeretet. Eltekintve tehát a takarékoságnak egyéb gazdasági és erkölcsi előnyeitől, már a középosztály hitelezésének érdekében és ezzel egyben a külföldi áruhitelek igénybevételének csökkentése és további hatásában a külkereskedelmi mérleg passzivitásának csökkentése érdekében rendkívül fon-

tos kötelessége a kormánynak, hogy mindazokat az akadályokat elhárítsa, amelyek adó és illetékek formájában a takarékoság útjában állanak.

Varga István: György Ernő rendkívül tartalmas és tanulságos előadásában egy érdekes, de megdöbbentő adattal ismertetett meg bennünket. Kétségtelenül helyes és megbízható számítások nyomán megállapította, hogy a Magyarország által egyidejűleg igénybevett külföldi áruhitelök összegét megközelítően 400 millió pengőre kell becsülni. Ez az adat, ha szembeállítjuk 1100 milliós behozatalunk értékével, azt jelenti, hogy *a külföldről behozott áruk átlagosan közel 3 hónapi hitelre szállíttatnak*. Miután pedig nyilvánvaló az, hogy a külkereskedelmi forgalomban elég jelentékeny összeget tesznek ki azok a cikkek, amelyeknél a hitelezés időtartama rendkívül rövid, kétségtelenné válik, hogy igen nagy számban kell olyan cikkeknek lenniök, amelyek igen hosszú lejáratu hitel mellett adatnak el az országban. Nehéz azt megítélni, aggályos-e ez az importáló kereskedők szempontjából. Nézete szerint valószínű, hogy néha igen. György Ernő is élesen rávilágított arra, hogy főleg a gyenge kezek azok, akiket elbódítanak a külföldi hiteleknek viszonylag előnyösnek látszó feltételei. A hosszú lejáratu hitel igénybevétele nem mindig célszerű; nem célszerű különösen akkor, hogyha az ily hitelfeltétel mellett vásárolt áru általában jóval lejárat előtt értékesíthető.

Azonban nem ez az a szempont, amelyet megvilágítani kívánna. Arra akar utalni, hogy *a külföld által, főleg iparcikkek eladásánál nyújtott hosszú hitel gyakran hosszabb lejáratu és más tekintetben is előnyösebb, mint amelyet az illető szállítók saját belföldi vevőikkel szemben alkalmaznak. Tipikus dumping-jelenség ez*. Ha azonban dumpingről szó van, figyelmeztetni kell arra, hogy a dumpingnak tulajdonképpen kettős értelme van. Szorosabb értelemben véve dumpingről csak akkor szólhatunk, ha valaki áruját a külföldön nemcsak olcsóbban adja el, mint a belföldön, hanem egyenesen veszteséggel árusítja azt. Ez azonban csak kivételes eset, harci jelenség, amelynek célja valamely nem tetsző versenytársnak a tönkretétele. Tágabb értelemben azonban dumpingről szokás akkor is beszélni, ha az eladás a külföldre olcsóbban, vagy előnyösebb feltételek mellett történik, mint a belföldön, habár nyereség még ezen olcsóbb ár mellett is mutatkozik, noha esetleg csak annak következtében, hogy ezen kiterjesztett termelés költségei az általános költségek változatlansága folytán egységenként alacsonyabbak, mint a kisebb termelés egységeinek a költségei. Ilyenkor a dumping nemcsak az azt alkalmazó vállalat, de ezen vállalat országának közgazdasága szempontjából is teljesen célszerű és előnyös. Az illető vállalat kihasználja a belföldön védett helyzetét, de a külfölddel szemben többletnyereséget ér el, melyre egyébként nem tudna szerttenni.

Ellenmondásossá ott kezd ez a helyzet válni, amikor különböző országok iparvállalatai ugyanazon cikkekre nézve alkalmazzák egymással szemben ezt az eljárást. Ennek a veszélye akkor kezd igazán súlyossá válni, amikor az államok az exportnak azzal kívánnak kedvezni, hogy számára a belföldi hitellehetőségeknél előnyösebb hitelfeltételeket és esetleg hitelbiztosítást garantálnak. Nemcsak elmejáték, hanem a gyakorlatban is bekövetkezhető jelenséggé válhat az, hogy pl. A. országai vállalatok bizonyos cikkeket az említett könnyítések alapján B. országba szállítanak, B. országai vállalatok pedig a saját kormányuk által nyújtott hasonló export-könnyítéseket kihasználva, ugyanazon minőségű árukat viszont A. országba visznek ki. Egy ilyen jellegű nemzetközi kereskedelem a józan gazdaságosság elveivel merőben szemben áll. Az export-könnyítéseknek csak addig lehet teljes eredménye, amíg azokat valamely ország legelőször és egyedül alkalmazza. Amint azonban a többi országok akár ugyan ilyen intézkedé-

seket léptetnek életbe, akár pedig represszáliákat alkalmaznak, az export-könnyítések értelmüket veszítik és a gazdaságossággal ellenkező folyományokhoz vezetnek. Elkövetkezhetik tehát az az idő, amikor az export-finanszírozás túlzott könnyítéseit a cukorra vonatkozóan kötött bruxellesi egyezményhez hasonlóan nemzetközi megállapodással meg kell majd szüntetni, vagy legalább is korlátozni.

Abból, hogy a dumping jellegű külföldi áruimportnak esetleg káros közgazdasági hatásai lehetnek, semmiképen sem következik még az, hogy a külföldi árubehozatal általában káros és lehetőleg elhárítandó jelenség volna. Közvéleményünkben túl erősen él ez a gondolat. Minduntalan találkozunk ezzel az *ellenmondásos két állítással*, hogy *egyrészt tőkeszegénységünk folytán külföldi tőkére nagy mértékben rá vagyunk utalva, hogy másrészt azonban a külföldről jövő árubehozatait, mint fizetési mérlegünket és ipari termelésünket akadályozó jelenséget csökkentenünk kell.* Ily szakértő körben nincs szükség arra, hogy e két tétel összeegyeztethetetlen ellenmondásánál hosszasan időzzünk. Ha a külföldi tőke szükségességéről beszélünk, az nem jelent egyebet, mint hogy azt, ha nem akarjuk részben korábbi eredetű külföldi kötelezettségek konvertálására felhasználni, áruimport vételárának a fedezésére kell felhasználni. Külföldi tőkeszükséglet végső soron külföldi javak iránti szükségletet jelent. Előfordulhat, hogy ez a szükséglet a közgazdaság általános szempontjaiból nem indokolható. Imrédy Béla, tavalyi, a Közgazdasági Társaságban tartott előadásában rávilágított arra, hogy mily nehéz azonban e tekintetben helyes ítéletet alkotni. A jelen kérdés elvi megvilágítása szempontjaiból azonban az a lényeges, hogy *a külföldi tőkeszükséglet és a külföldi jószágszükséglet közgazdasági célszerűségét egyazon szempontból lehet csak megítélni és eldönteni.* Ha arra tekintettel vagyunk, bizonyos mértékig eltérő megvilágításban kell a külföldi áruhitelek problémáját is látnunk. Miután ugyanis a külföldi árubehozatal majdnem teljességével rövidebb-hosszabb hitel mellett lesz a belföldön eladva, nem maradhat fenn kétség aziránt, hogy *a külföldi tőke akkor, amikor absztrakt hitelművelet formájában áramlik az országba, ezen áruhitelek konvertálására használtatik fel. A külföldi áruhitel tehát a külföldi tőke beáramlásának első etappja. Ennek következtében általános szempontokból való megítélésüknel nem szabad bennük a kereskedelmi mérleg passzívításának valamely különleges tényezőjét tekinteni.* Kíváncsú, vagy ártalmas voltukat a külföldi tőke kíváncssága, vagy ártalmassága felől táplált nézeteinknek kell eldöntenie. Ez persze nincs ellenmondásban azzal, hogy konkrét áruknak a behozatala általános okokból, vagy pedig a behozatal különös feltételei következtében ne lehessen akár a belföldi termelőerők fejlesztése, akár pedig a gazdasági racionalizmus követelményeivel ellentétes jellegű. Hogy az utóbbi lehetséges, felszólalása elején próbálta bizonyítani. Óvakodnunk kell tehát attól, hogy akár a külföldi áruhitelek, akár a külföldi tőkeszükséglet kérdését általánosítva, a részletek megvizsgálása és megismerése nélkül megítéljük.

Gyömréy Sándor: Az előadó megállapításait csak egy pontban tartja kiegészítendőnek. Szerette volna erősebben kidomborítva látni a külföldi áruhitelek konzumtív jellegét. A hiteleknek ezt a természetét az előadó helyesen látja meg, azonban kevésbé hangsúlyozza. Meggyőzőnek tartja ugyanis Susat azon megállapítását, hogy a kereskedelmi mérleg passzívuma annak a jele, hogy az illető országban a tőkeképződés alatta marad a tőkeszükségletnek. Legyen szabad ezt a törvényszerűségként ható megállapítást kissé megkorrigáltan alkalmazni a magyar viszonyokra. Ha a külföldi áruhiteleknek csak az volna a rendeltetése, hogy a belföldi tőkeképződés és a társadalmilag szükséges tőkemennyiség között tátongó hiányt betöltse, korántsem érne el az áruhitelek összege a mai volument és a probléma sem okozna annyi

gondot. Ha a produktivitás mértékét megütő tőkeszükségletek nem találnak kielégülést a belföldi tőkeképződésben, a hiány tehát tőkejavak importja útján fedeződne, akkor a gazdasági élet normális folyamatával állanánk szemben. A mi esetünkben azonban nem a termelés, vagy a forgalom közgazdaságilag szükséges, mondjuk jogos igényeinek áruhitel útján való biztosításáról van szó, hanem igen nöagy részben fogyasztási igények kielégüléséről. A jövedelemmegosztás megkorrigálása megy itt végbe áruhitelek útján. A háboru előtti hitelviszonyainkat élénken jellemezte a konzumtív hitelek túltengése. György Ernő érinti is ezt a pontot, amikor arról beszél, hogy a személyi hiteligények kielégítése a múltban könnyebb volt, a helyi viszonyokból sarjadt intézetek útján. Ezeknek az intézeteknek gazdasági jelentősége most háttérbe szorult, e jelenség tehát oda vezet, hogy a bankszerűség igényeit kielégíteni nem tudó rétegek, nem képesek megfelelő pénzhitelhez jutni. Ez valóban így is van, csupán helyesebb megvilágításba kerülne a kérdés, hogyha az előadó a személyi hitel fogalma helyett a *konzumtív* hitel kategóriáját használná. Akkor, amikor főként vidéken a hiteligényléseket a régebbi típusu helyi takarékpénztárak igazgatósága helyett, amely tulajdonképpen mikrokozmosa a vidék politikai és társadalmi erőinek, a budapesti nagybankok affiliált intézetei, vagy fiókjainak igazgatói és főnökei bírálják el, akik, hogy Mikszáthnak az egyik főispán típusra mondott megállapítását alkalmazzam, nem ismernek sem sógort, se komát, se Istent, se befolyásos megyei virilistát, hanem végrehajtják a törvényt úgy, ahogy azt az országgyűlésen hozták, vagyis a bankra alkalmazva az a fiókfőnök, aki a váltóanyag cenzurálásánál nem helyi várospolitikai párt, vagy baráti szempontok szerint jár el, hanem a kapott instrukciókhoz alkalmazkodik, akkor eddig megfelelően lekötött hiteligénylések válnak szabaddá. Ezek a hiteligénylések elméletben is annál nagyobbak, mivel éppen ezeknek az elemeknek jövedelmi viszonyai a háboru előttihez képest mindinkább megromlottak. A konzumtív hiteligénylések tehát ott keresnek kielégülést, ahol a mai viszonyok között ezt megtalálják. A helyi pénzügyintézet helyett a külföldi gyáros lesz a hitelforrás. A külföldi áruhitel problémája ma tehát lényegében nem más, mint a háboru előtt a konzumtív hitelek túltengésének problémája, azzal a súlyosbító különbséggel azonban, hogy, amíg azelőtt a konzumtív pénzhitelek legfeljebb a magyarországi tőkék reprodukálását befolyásolták kedvezőtlenül, addig a külföldi áruhitelek ezen felül még külföldtől való függőségünket fokozzák és a belföldi termelés piacait szűkítik össze. Ezért felszólaló nem ért teljesen egyet az előadónak azzal a kijelentésével, hogyha a pénzhitel szerzési lehetőségek megkönnyítenének anélkül, hogy ez lényegében a hitelvolumen lényeges megnövekedésére vezetne, úgy megszűnnék az áruhitelnek ma fennálló domináló súlya, mert ennek elsősorban csak az volna a következménye, hogy a konzumtív áruhitelek helyébe konzumtív pénzhitelek lépnének.

Az előadó megemlíti a közületek által felvett kölcsönök helytelen, gazdaságilag improduktív, nem rentabilis célokra való használatából eredő veszélylehetőségeket, ezeknek bővebb tárgyalását azonban mellőzi. Ez a kérdés azonban igen szorosan kapcsolódik bele az előbbibe, úgyhogy érdemes volna ebből a szempontból vele foglalkozni. Nem csupán az államnak beruházási politikájára való tekintettel, hanem az adópolitikájával való kapcsolatban is: Az államháztartás a fogyasztás régiójába tartozik. Amikor tehát az állam az adóprést megszorítja, akkor saját fogyasztását emeli. Az adóterheknek emelkedése tehát az állam oldalán túlfogyasztásra, a magángazdaság oldalán pedig a szükséges megtakarítások elmaradására, életképes tőkeatomoknak az államháztartás molochjában való megsemmisülésére vezet. Imrédy Béla a produktivitás és fizetési mérleg kérdéséről tartott előadásában helyesen állapítja meg, hogy a vásárlóerőnek az ál-

lam által való tulzott elvonása és a külföldi rövidlejáratu hitelek között fennáll bizonyos kapcsolat, mert a fogyasztás kikényszerített korlátozásával szemben ott áll a fogyasztó fogyasztási törekvése és a kereskedő értékesítési törekvése, eszköz gyanánt pedig kínálkozik a hitel, akár belföldi hitelkreálás, akár pedig külföldi konzumtív hitel igénybevétele útján, amely az elvont vásárlóerőt pótolhatja. Hogy áll a helyzet az állami beruházások terén? A szanálás óta mintegy 900 millió pengőt investált be a magyar állam. Egy volt pénzügyminiszterünk az investíciók között alig lát egyet is, amely a tőkebefektetést megfelelően kamatoztatná. Az történt tehát, hogy a magángazdaság kezelésében reprodukálásra alkalmas tőkeelemek különböző formájú téglahalmazokká és nem a közgazdasági értelemben vett tőkékké változtak át. A kereskedelmi kamarának a mérlegpasszivitásról kiadott emlékirata megemlíti, hogy a produktív célra szánt hitelek is igen gyakran téves intézkedések következtében fogyasztási hiteleké válnak. Sajnos, meg kell állapítani, hogy állami investíciós politikánkban a tételnek valósággal iskolapéldáival találkozunk, nemcsak, ha a tárcák alkotóvágyának műveit nézzük, hanem a produktivitás látszatát magukon hordozó beruházások is idetartoznak; az állami hitelakciók nagy része, a terménykivitel megszervezése címén elszámolt összegek, vagy azok az alapítások az állami üzemek terén, amelyek a magánvállalkozásoknak okoznak versenyt, csekélyebb efficiency-vel, de egyenlőtlen eszközökkel. *Beruházásaink eddigi módja inkább vásárló erők keletkezését eredményezte, mint produktív erők életre hívását.*

Van-e kilátás a konzumtív hitelek leszorítására? Nem sok alapja van az optimizmusnak. Mi kapitalisztikus gazdasági rendben élünk prekapitalisztikus gondolkodással. Sombart megkülönbözteti a középkor seigneuriális életmódját a kapitalizmus korának polgári felfogásától. Az előbbi a kiadásaihoz igyekszik szabni bevételeit, míg a polgári felfogás ennek a megfordítottja. A mi társadalmunk a standes-gemäss életszükségletek megszerzése érdekében lépi át a bevétel kiadásait a konzumtívhitel megszerzésével. Itt kedvezőtlen lelki diszpozíciókkal, tehát a gazdaságpolitika eszközeivel alig leküzdhető akadályokkal kell számolni. Az állam általi túlfogyasztás korlátozása utópia. A Wagner Adolf által növekvő állami ténykedés törvényének elnevezett tendencia, kérielhetetlenül működik, az állami onnipotencia ereje folytonos terjeszkedésben van és ha az állam helyesebb belátásra is jutna, és az ellenkező irányban igyekeznék haladni, vajjon nem a Göthe bűvészinásának helyzetében találná magát és már nem is tudná leszerelni azokat a szellemeket, amelyeket életre hívott?

Vágó József szerint az a tény, hogy áruhitel könnyebben szerezhető, mint pénzhitel, azzal magyarázható, hogy árukban nyilván túlkínálat áll fenn, míg pénz iránt túlnyomóan inkább kereslet mutatkozik. A mi a külföldi áruhitel kérdését Magyarországon illeti, úgy az előadónak, mint a legtöbb felszólalónak igazat ad abban, hogy magyar kereskedelem és iparunk külföldi áruhitelaktól való mentesítése első sorban azáltal érhető el, ha a pénzhitelek szerzése megkönnyítettik. Amde az ilyen pénzhitelnek nem szabad sem az „efficiency“, sem a racionalizmus követelményeivel szembe kerülnie. Azáltal, hogy a kormány és a főváros által rendelkezésre bocsátott kiskereskedelmi hitel összegét egy „Ausfall garancia“ céljára használják fel, teljesítették az akcióhitel legnagyobb hatékonyságának követelményét. De minden közpénzezből való hitelakciónak racionalizálását is meg kellene még valósítani.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi október hónapban.

Magyarország gazdasági helyzetében október hónapban lényegesebb változás nem történt. Az általános gazdasági helyzet talán kissé kedvezőtlenebb képet mutat, mint az előző hónapban, anélkül azonban, hogy ezt kimondottan rosszabbodásnak nevezhetnénk. A termés értékesítése és a kereskedelmi mérleg passzívumának csökkentése képezik a legfontosabb feladatokat, ezen a téren azonban hatékonyabb intézkedés csak a következő hónapokban remélhető. A Németországgal folyamatban levő tárgyalások sikere esetleg állatkivitelünk megkönnyítését eredményezheti.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltüntető költségvetési előirányzat októberre 4.1 millió pengő felesleget irányzott elő, az előző év ugyanazon hónapjában előirányzott 11.4 millió pengő felesleggel szemben. Az előző évi előirányzattal szemben a kiadások közel 10 millió pengővel, a bevételek pedig 2 millió pengővel magasabban irányoztattak elő. A bevételek a tapasztalati adatok alapján, de a szokott óvatossággal vétettek előirányzatba, míg a kiadásoknál az egyes tárcák keretein belül számításba vett tatarozási és futóanyagbeszerzési tételek mellett.

az államadóssági szolgálat 6,667.700 P-vel

a békeszerződési terhek 630.000 P-vel irányoztattak elő.

Ezen költségvetési év első négy hónapjának adatai az előző év első négy hónapjának adataival szemben a következő képet mutatják:

	1927-ben	1928-ban
előirányzott brutto kiadás	272 millió pengő	309.2 millió pengő
„ „ bevételek	273 „ „	299.3 „ „
„ „ felesleg vagy hiány	-1 „ „	-9.9 „ „
előirányzaton felüli bevételek	+ 35.6 „ „	+ 18.9 „ „
tényleges felesleg	+ 34.6 „ „	+ 9.0 „ „
tényleges összes bevételek	308.6 „ „	318.2 „ „

vagyis az előirányzaton felüli bevételek még mindig igen jelentékeny, bár a múltévinek csupán 50%-át teszi ki.

Az államháztartás októberi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevételek		3 és 1 között	3 és 2 között
október	1 73.2	2 77.3	3 84.2	4 + 11	5 + 6.9

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredményei, ide számítva a nem állami számlákon szereplő sójővedéki és a külügyi tárca közvetlen kiadáson felhasznált tételeit is, az előirányzatot októberben 6.9 millió pengővel haladta túl, úgyhogy a 4.1 millió pengőre tervezett bevételi felesleg 11 millióra növekedett. Az 1928. év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege az egyes hónapokban következő volt:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
január	+ 13.1	+ 16.9
február	+ 5.7	+ 1.3
március	— 1.2	— 5.8
április	+ 0.2	— 5.2
május	+ 4.4	+ 1.1
június	+ 12.4	+ 13.9
július	+ 2.3	— 9.9
augusztus	+ 6.1	+ 3.6
szeptember	+ 3.6	+ 4.3
október	+ 6.9	+ 11.0
összesen : +	53.5	31.2

Vagyis az év első tíz hónapjára előirányzott 22.3 millió pengő hiánnyal szemben az 53.5 millió pengő előirányzaton felüli bevétel folytán 31.2 millió pengős bevételi felesleg mutatkozik. Azaz egy hónapon átlagban 5.3 millió pengő előirányzaton felüli bevétel és 3.1 millió pengő felesleg esik, tehát a bevételi felesleg a budgetnek közel 8%-át teszi ki.

A népszövetségi kölcsönre lekötött bevételek alakulását október hónapban a következő táblázat mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	szeptemb.	október
	millió pengő	
vámjővedék	12.78	13.80
dohányjővedék (brutto)	12.87	13.13
cukoradó	4.71	3.72
sójővedék (netto)	+ 1.30	1.46
összesen	31.66	32.11
különbség az előirányzattal szemben	+ 2.15	+ 3.82

A lekötött számlán szereplő tételek közül októberben egyedül a sójővedék mutatott fel hiányt az előirányzattal szemben, míg az előirányzaton felüli bevétel kétharmadát a vámjővedék eredményezte.

A népszövetségi kölcsönsszámlák álladéka októberben 11.7 millió pengővel csökkent, amely összeg az 1928/29. évi beruházásokon vétett igénybe. A még e célra rendelkezésre álló maradványösszeg 22,380.000 pengőt tesz ki.

A német birodalommal fennálló kereskedelempolitikai egyezményünknek tarifális határozmányokkal való kiegészítése érdekében tárgyalások indultak meg. Litvániával pedig jegyzékváltás után kölcsönösen a legnagyobb kedvezmény elve szerinti elbánás biztosított. A Japánnal, Chilevel és Esztországgal megkezdett korábbi tárgyalások folytatottak.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma októberben az előző hónapok irányzatával szemben változást mutatva ismét lényegesen emelkedett, úgyhogy az októberi 105 új fizetéseképtelenség az előző hónappal szem-

ben 78% emelkedést mutat. A májusban megkezdődött javuló helyzet-hez viszonyítva még mindig kedvező kép mutatkozik, de már október számszerint megközelíti, a passzívák összege tekintetében pedig felül is múlja a júliusi eredményt. Általában véve az év folyamán az új fizetéseképtelenségek csökkenését a passzívák csökkenése nem arányosan követte, úgyhogy az egy fizetéseképtelenségre eső passzívák összege majdnem állandóan emelkedett. Hogy az e hónapban bekövetkezett irányváltozás állandó jellegű lesz-e, vagy pedig ismét a kedvezőtlenebb irányzat fog állandósulni, a jelekből egyelőre megmondani nem lehet, de kétségtelen, hogy az újból megnövekedett száma a fizetéseképtelenségeknek nem vezethető vissza sajátlagos idényszerű okokra.

A magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján, a következő képet nyújtja az októberi fizetéseképtelenségi esetekről:

ujabb fizetéseképtelenségi eset	105
ebből csőd	15
magán- és kényszeregyezés	90
aktívák összege	4,253.000 P
passzívák összege	6,909.000 P
befejezett fizetéseképtelenségek száma	62
ezeknél passzívák összege	3,044.701 P
„ aktívák összege	1,148.717 P

Az új fizetéseképtelenségi esetek közül Budapestre esett 43, (41%) 2,195.000 pengő aktívával és 3,709.000 pengő passzívával, vagyis a budapesti fizetéseképtelenségek összecsúszás tekintetében magasabb átlagot tüntetnek fel. Megemlítsékre méltó, hogy a passzíváknak az aktívákhoz viszonyított aránya egyre kedvezőbb képet mutat a hitelezők javára.

A fizetéseképtelenségi esetek hullámozása ez év folyamán következő volt:

	esetek száma	aktívák összege millió pengőben	passzívák összege
január	180	10.54	15.86
február	156	7.65	11.36
március	171	6.07	9.86
április	153	2.91	5.04
május	176	5.29	9.23
június	164	6.25	11.24
július	115	3.37	5.41
augusztus	67	2.36	3.74
szeptember	59	1.48	2.36
október	105	4.25	6.90

A felvett váltóóvások száma és az óvatolt váltók összege a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása alapján következő volt:

	darab	érték mill. pengőben
január	10 062	7.81
február	9 243	6.95
március	9.641	6.85
április	10 549	6.76
május	10.863	7.02
június	9.335	5.84
július	9.789	6.35
augusztus	10.286	6.73
szeptember	9.883	6.81
október	10.714	8.45

Vagyis az óvatolt váltók ugy darabszám, mint összecszerűség tekintetében lényegesen emelkedtek és összecszerűség tekintetében a legnagyobb eddigi színvonalat érték el.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapestben:

üzletnyitás	935
üzletbeszűntetés	660
cégbejegyzés	40
cégtörés	78

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatja:

zálogfelvétel	156.225	tételszám	3,794.950	pengő értékben
zálogkiváltás	173.146	„	3,918.146	„
árverés	5.403	„	—	„
zálogálladék a hó végén	691.820	„	18,170.482	„

Feltűnő az első hidegebb hónap megérkeztével a zálogkiváltások nagyarányu emelkedése, úgyhogy bár a zálogfelvételek száma is több mint 10%-al emelkedett, mégis a zálogálladék a hó végére több mint 4%-al csökkent. Tekintve, hogy a felvett zálogtárgyak átlagos értéke magasabb volt, a zálogálladék értéke növekedett.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darabszám	pengő	tételszám	
október	224,990.000	8347	8,330.000	309	27.000

A budapesti Leszámloló Egylet forgalma volt 87,190.000 pengő, utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege 312,180.000 pengő.

A m. kir. postatakarékpénztári takaré- és csekküzlet összes forgalma szeptemberben 1.375,709.000 pengőt, októberben 1.541,615.433 pengőt tett ki.

A külföldi, főleg a németországi pénzpiacok megszilárdulása, mely a tőkeozgalmak irányát a külföld felé terelte s az export-idény eltolódása a Nemzeti Bank érczészetének nagyobbarányu csökkenését idézte elő, egyben a Nemzeti Bankkot állandó és erős igénybevételnek tette ki úgy a devizaigénylés, mint a leszámítolási hitel tekintetében. E körülmények hatása alatt a bank főtanácsa bankpolitikai okokból október 2-től kezdődő hatállyal a leszámítolási kamatlábat, amely 1926 augusztus 26 óta 6% volt, 7%-ra emelte fel. A kamatlábfelemelés éreztette hatását, amennyiben úgy a betétek kamatlába, mint a kihe-lyezési kamatláb 1/2—1%-al emelkedett.

A tényleges jegyforgalom októberben 42.1 millió pengő ujabb emelkedést mutatva, 541.7 millió pengős színvonalra emelkedett, amely a Nemzeti Bank fennállása óta a legmagasabb. Ezzel szemben a girószámlák végeredményben 10.6 millió pengővel csökkentek, ami főleg az állami számlák állományának apadásából állott elő. A forgalomban levő váltópénz-mennyiség októberben újból lényegesen emelkedett, összesen 945.000 pengő értékben. A váltótárca emelkedése 13 millió pengőt tett ki, úgyhogy ezzel eddigi legmagasabb állományát 411 millió pengőt érte el. A bank érczészlete 8.6 millió pengővel emelke-

dett, amiből 4.5 millió pengő az aranykészlet gyarapodása. Az állam adóssága 124.000 pengővel csökkent és október végén 104,106.000 pengőt tett ki.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változása az egyes bankhetek végén millió pengőben a következő volt:

szeptember	7.	---	---	---	---	39.24
„	15.	---	---	---	---	39.16
„	23.	---	---	---	---	39.09
„	31.	---	---	---	---	39.61

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, október végén 46,404.000 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége októberben 90.000 pengővel szaporodott.

A postatakarékkal és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	---	---	---	---	---	433,958.685 P
b) idegen valutában	---	---	---	---	---	35 525.555 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	---	---	---	---	---	632,688.638 P
b) idegen valutában	---	---	---	---	---	232,601.540 P

Betétek összesen: 1.334,774.418 P

A *takarékbetétek* összege október folyamán 5.3 millió P-vel emelkedett, tehát az emelkedés az átlagon aluli volt. A *folyószámlabetétek* emelkedése 75 millió pengőt tett ki, ami messze felül van a havi átlagon. Ennek folytán a *folyószámlabetétek* békebeli állományuknak 101.1%-ára emelkedtek, míg a *takarékbetétek* békeállományuknak csak 46.8%-át érték el. A *takarékbetétek* alakulása ez év folyamán a következő volt:

január	---	---	---	---	---	382.6
február	---	---	---	---	---	394.3
március	---	---	---	---	---	403.4
április	---	---	---	---	---	406.9
május	---	---	---	---	---	419.1
június	---	---	---	---	---	428.5
július	---	---	---	---	---	452.2
augusztus	---	---	---	---	---	457.3
szeptember	---	---	---	---	---	464.2
október	---	---	---	---	---	469.5

A pénzpiac helyzetében október folyamán lényegesebb változás nem történt.

Itt említjük meg, hogy a múlt évben megrendezett takarékosági nap mintájára ez év október 31-én szintén országos propaganda takarékosági nap volt. Az október 31-i takarékosági nap nemzetközi jelentőségű, amelynek megtartását az 1924. évi milánói nemzetközi takarékosági kongresszus határozta el. Ennek folyamán a pénzügyminiszter a múlt évben nálunk is elrendelte a propaganda országos megszervezését, amelynek vezetését a Postatakarékpénztár, Tébe, Pénzügyintézet Központ, az OKH és a Biztosító Intézetek Országos Szövetsége irányítja.

Október folyamán ismét felmerült a záloglevélkibocsátás kérdésének a rendezése. A külföldi hitelezők részéről beérkező ajánlatok kétfélék, az egyik a bizonyos vonatkozásban kizárólagosságot jelentő koncesszióra törekszik, a másik a szabad verseny fenntartásával is megoldhatónak véli a kérdést. Egyik érdekeltség, amelyik az egységes záloglevélkibocsátó intézet koncesszióját propagálja, olyan ajánlatot

tett, hogy tetszés szerinti mennyiségben bármikor fix árfolyamon venné át a kibocsátásra kerülő magyar zálogleveleket. Az ajánlat azonban a jelenlegi rossz piaci viszonyokat veszi alapul és ennek megfelelően nem lehetne kedvező a későbben kibocsátandó záloglevelek átvételi kurzusa. A szabad verseny hívei viszont hosszabb időre és előre nem kötik le magukat, sőt garanciát sem vállalnak a záloglevelek mindenkori elhelyezésére. A magyar kötvénykibocsátó intézetek mindkét ajánlattal szemben rezerváltan viselkednek.*

Egyik nagy textilipari részvénytársaságnak 300.000 angol font névértékű kölcsönkötvény kibocsátását határozta el, amelyet a londoni piacon fognak jegyezni. A kölcsön visszafizetése huszévi egyenlő részletben történik vagy sorsolás vagy kötvény visszavásárlás útján. Ez lesz az első magyar ipari vállalat, amelynek kötvénycimlete a londoni tőzsdére bevonul.

A tőzsdei forgalom októberben a szokottnál is lanyhább és vonatottabb menetű volt s a szeptember végén fenyegető nagyobb tőzsdei fizetéseképtelenség elkerülésére véghezvitt áldozatkész tevékenység lassu sikere is sokáig kedvezőtlenül hatott. Az első felbuzdulásban elhangzott s a tőzsde megreformálására irányuló tervek lassan feledésbe merültek és lényegesebb technikai reformot, most már nem vár a tőzsdei közvélemény.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának változását a következő táblázat mutatja:

A részvények megnevezése	Indexszám 1913 dec. 31= 100 az 1913. évi állományt érintő tőkeváltozások figyelembevételével			Az összes tőkeváltozások figyelembevételével		
	1927 XII. 31.	1928 IX. 30.	1928 X. 31.	1927 XII. 31.	1928 IX. 30.	1928 X. 31.
I. Bankok	10·5	9·9	9·8	18·3	17·3	17·2
II. Takarékpénztárak	7·3	7·6	7·6	16·1	19·8	19·8
III. Biztosítótársaságok	9·1	8·4	8·0	9·5	8·5	8·2
IV. Gőzmalmok	11·2	10·0	9·6	14·6	13·1	12·6
V. Bányák és téglagyárak	73·2	72·0	68·6	92·9	91·3	87·1
VI. Könyvnyomdák ...	30·1	30·4	30·7	66·7	65·8	67·0
VII. Vasművek és gépgyárak	41·3	34·2	32·4	48·5	40·8	38·7
VIII. Közleked. vállalatok	8·1	7·3	7·3	12·2	10·8	10·8
IX. Cukorgyárak	80·6	68·2	62·8	91·6	77·7	71·7
X. Gyár- és villamosági vállalatok	100·6	83·1	77·0	155·6	128·0	118·3
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok ...	91·3	96·9	94·3	179·7	187·6	181·2
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46·7	51·7	52·9	81·0	89·5	91·6
XIII. Textilipari vállalatok	33·6	33·1	31·5	53·3	50·9	49·6
XIV. Vegyészeti vállalatok	33·9	34·5	33·6	36·1	38·9	37·8
XV. Különféle vállalatok	51·9	48·4	45·7	85·1	78·6	73·7
Az összes részvények indexe	20·4	19·5	18·8	31·5	30·0	29·1

A részvények általános indexe októberben ismét további csökkenést mutat, ami főleg a nagyarányú lanyhaságnak és a minimális keresletnek tulajdonítható. Az árfolyamok újabb lemorzsolódása — a szállodák és gyógyfürdők, valamint a könyvnyomdák részvényeitől eltekintve — csaknem mindenütt általános volt, viszont egy részvény-

* A Pesti Napló 1928 okt. 21.

csoportnál sem volt feltűnő arányu, ami szintén arra mutat, hogy az árfolyamhanyatlás az általános érdektelenségnek, nem pedig speciális okoknak folytán állott elő.

A mezőgazdaság helyzete.

A szőlőtermés mennyiségét illetőleg, nagy átlagban megfelelt a hozzáfűzött reményeknek és kedvezőnek mondható. A borárak azonban általában rosszak voltak és a kereslet igen kicsiny. A gyümölcs-szüret is befejeződött, a szilva jó termést, a körte jó középest, az alma gyenge termést adott. Az októberi időjárás kedvező volt, úgyhogy a vetést országszerte befejezték, legfeljebb egyes északi megyékben maradt novemberre is vetési munka. Az őszi vetések a legtöbb helyen ki keltek, szépen fejlődnek, a rozs erőteljesen bokrosodik.

A növényi és állati betegségek csak szórványosan fordulnak elő. Szabolcs megyében a tengerimoly lépett fel több helyen. Egérkárt Zala megye jelentett. Az állattenyésztés és állathizlalás helyzete a magas takarmányárak és a rossz értékesítési lehetőségek mellett igen nehéz.

Az állatvásáron nagy kínálat és csekély kereslet mellett zajlanak le. Az állatarak egyébként nem egységesek, vidékenként különbözök. A hitelviszonyok nem javultak, sőt a kamattételek emelkedtek és a hitel iránti kereslet fokozódott. A mezőgazdasági munkásság helyzete változott annyiban, hogy a munkák befejeztével a napszámbérek csökkentek és munkáskereslet alig mutatkozik. Az ingatlanforgalom igen csekély, vevő nem nagyon jelentkezik. A bérbeadó földek kat. holdanként 80—300 kg. között találtak bérlőre a föld fekvése és minősége szerint.

A szarvasmarha és sertésbizlalásra a kormány által rendelkezésre bocsátott 12,000.000 pengőnek október hóra eső felerészét, vagyis hatmillió pengőt a kihelyezést végző altruista intézeteknek kiutalták s a hízalási kölcsönök folyósítása megkezdődött. A kölcsön feltételeit már korábban ismertettük.

A magyar Statisztikai Szemle 11. számában közli dr. Konkoly Thege Gyula tanulmányát a magyar földbirtokosok jelzalogilag bekebelezett terheinek összeírásáról. Eszerint a teher a következő:

Magyarországon	1905 ben	1000 millió pengő, átlag 1 holdra	78 pengő
„	1913 ban	1500 „ „ „ „	117 „
„	1928-ban	972 „ „ „ „	76 „
Németországban	1928-ban	10000 márka „	226 márka

A Magyarorszáron bekebelezett teherből	48.1%	pengő kölcsön
„	20.2%	papírkorona kölcsön
„	18.9%	dollár kölcsön
„	6.1%	angol font kölcsön
„	4.3%	másféle pénznemek és aranykor.
„	2.4%	terményekben és termékekben.

A jelenlegi megterhelés az 1913. évi teherhez képest azért tekinthető súlyosnak, mert a kamatteher átlagban kétszer olyan magasnak mondható, mint békében volt, legalább is békebeli kamatteher kétszeresét szinte megközelíti, másfelől pedig figyelembe kell vennünk azt, hogy jelenleg, főleg a hosszulejáratu kölcsönöknél sokkal kisebb a megterhelési arány, tehát a megterhelés nem is következhetik be oly nagy mértékben. Szeretnénk egyébként azt az összeállítást is látni, amely nem az összes mezőgazdaságilag / megművelt ingatlanok egy holdjára eső átlagtartozást, hanem a tényleg megterhelt ingatlanok egy holdjára eső átlagterhet mutatná ki.

A mezőgazdák helyzete Angliában is elég kedvezőtlen. Az angol mezőgazdák őszi váltókötelezettségeik fedezése céljából terményeiket

szokatlan nagy tételekben és jelentékeny veszteséggel voltak kénytelenek piacra dobni. Az árcsökkenés az 1913. évi árakhoz képest 39%-os volt. Az angol mezőgazdák helyzetét az is illusztrálja, hogy míg a mezőgazdaság terén 1926-ban 254 csőd volt, 1927-ben pedig 343, úgy ez év első kilenc hónapjában 366 csödeset fordult elő.*

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak október végén:

77 kgos tiszavidéki buza	26.10 P
rozs	23.95 P
árpa	26.75 P
zab	26.15 P
tengeri	31.75 P

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma október havában országok szerint csoportosítva, a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következő volt:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
Ausztria	4.052	2.150	31.300	99.150
Cseh-Szlovákia	379.829	1000	—	70.660
Románia	—	19.988	24.893	—
S. H. S. állam	—	—	73.450	95.352
Németország	10.209	—	—	—
Olaszország	—	—	—	—
Lengyelország	984.146	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—
Összesen	1.378.236	23.188	129.643	265.162

Vagyis szénbehozatalunk összesen 1,401.424 q-t és szénkivitelünk 394.805 q-t tett ki, ami az előző hónappal szemben további emelkedést mutat úgy a behozatal, mint a kivitel terén és az előző év megfelelő hónapjának adatait is lényegesen túlhaladja.

Széntermelésünk eredménye az év első tíz hónapjában ezer métermázsákban számítva a következő volt:

	kőszén	barnaszén
január	669	6.348
február	648	5.137
március	684	5.310
április	576	4.306
május	610	4.522
júnus	626	4.731
július	715	4.727
augusztus	645	5.155
szeptember	607	5.570
október	733	6.626

vagyis a téli hónapok fokozott termelése ismét megkezdődött.

A belföldi szénfogyasztás októberben úgy az előző hónaphoz, mint a múlt év októberéhez viszonyítva, közel 10%-al emelkedett.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram* mennyisége 6,629.650 q volt.

* Magyarság 1928 nov. 22.

A munkanélküliek száma szeptemberhez képest 1.3%-al növekedett, az előző év megfelelő hónapjához viszonyítva pedig 17.2% a szaporodás. Területi megoszlást illetőleg a budapestiek, nemek szerinti megoszlást illetőleg a férfiak arányszáma növekedett. A hó végén a munkanélküliek közül 56.1% budapesti és 87.4% férfi volt. Az egyes szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek száma az év folyamán következőkép alakult:

január	17.430
február	17.244
március	16.248
április	15.043
május	14.230
június	13.861
július	13.117
augusztus	13.355
szeptember	12.952
október	13.115

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok száma októberben 987 volt. A szociáldemokrata szakszervezetek tagjai közül munka nélkül volt októberben 12.112.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt októberben:

férfi	254.946
nő	157.620
Összesen	412.566

ami az előző hónappal szemben némi csökkenést mutat.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak színvonala októberben újból emelkedett. Az emelkedés oka nem volt egységes, mert egyes cikkek ára a különböző csoportokon belül emelkedett, más cikkek ára pedig csökkent. A drágulás indexszerűen mégis az élelmezési cikkek rovására írható inkább.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 VIII. 31.	1928 IX. 30.	1928 X. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	132	135	137
Ipari anyagok és termékek	136	138	138
Nyersanyagok	142	146	148
Gyártmányok	127	127	126
Belföldi áruk	136	137	137
Külföldi áruk	132	136	138
Az összes áruk átlaga	134	137	138
Változás az összes áruk átlagában az előző hónappal szemben	+1	+3	+1

A nagykereskedelmi áruk között mélyen az átlag alatt állanak a gyártmányok, messze az átlagon felül a nyersanyagok, míg a többi csoportok közvetlen az átlag mellett csoportosulnak. A bórárúknál jelentékenyebb árcsökkenés mutatkozott, a gabonaneműek árcsökkenését pedig nem követte a lisztárak csökkenése.

A létfenntartási költségek indexszáma, főleg a kiskereskedelemben előforduló élelmezési cikkek árcsökkenése folytán, októberben némileg alacsonyabb lett és ezt a fűtési költségek emelkedése sem ellensúlyozta. A vonatkozó árindexek az év folyamán a következő képet mutatják:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
január --- --- ---	112·3	124·0	120·67
február --- --- ---	112·1	123·7	119·57
március --- --- ---	113·5	125·6	119·37
április --- --- ---	114·1	126·3	120·71
május --- --- ---	117·1	128·8	120·98
junius --- --- ---	118·2	130·1	120·98
julius --- --- ---	117·8	129·7	120·71
augusztus --- --- ---	120·1	131·1	126·33
szeptember --- --- ---	121·1	132·4	126·75
október --- --- ---	119·3	130·1	125·82

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következő volt:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) az összes forgalom métermázsákban				
október --- --- ---	519.778	226.849	72.462	674.165
b) biztosítási érték pengőben				
október --- --- ---	17,226.600	6,040.100	1,819.600	21,446.500

A közraktárak forgalma főleg a beraktározás és így a készlet terén is oly nagy mértékben emelkedett, hogy a múlt évvel szemben úgy a készlet mennyisége, mint annak/biztosítási értéke közel 250%-kal növekedett.

A külkereskedelmi forgalom október havában 116.1 millió pengős behozattal szemben 80.5 millió pengős kivitelt tüntet fel, tehát az október havi passzívum 35.6 millió pengőt tesz ki. Az elmúlt év október havához viszonyítva, a kiviteli értéke ugyszólván változatlan maradt, míg a behozatal értéke főleg fa és géphehozatal folytán több mint 4 millió pengővel emelkedett.

Magyarország külkereskedelmi mérlegét az év folyamán a Statisztikai Hivatal adatai alapján a következő összeállítás mutatja:

	1927-ben			1928-ban		
	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet
	millió pengőben			millió pengőben		
január --- --- ---	73·3	58·1	— 15·2	85·0	54·2	— 30·8
február --- --- ---	78·4	54·9	— 23·5	96·2	60·5	— 35·7
március --- --- ---	97·1	63·4	— 33·7	107·8	73·1	— 34·7
április --- --- ---	91·5	53·7	— 37·8	94·3	59·1	— 35·2
május --- --- ---	92·4	61·1	— 31·3	92·1	61·9	— 30·2
junius --- --- ---	83·7	51·4	— 32·3	91·2	59·1	— 32·1
julius --- --- ---	88·3	57·4	— 30·9	85·9	57·5	— 28·3
augusztus --- --- ---	107·5	75·9	— 31·6	96·7	75·1	— 21·6
szeptember --- --- ---	115·0	82·1	— 32·9	104·1	71·9	— 32·2
október --- --- ---	111·8	80·8	— 31·0	116·1	80·5	— 35·6
összesen ---	939·0	638·8	— 300·2	969·4	652·9	— 316·5

Tehát a múlt év első tíz hónapjával szemben kereskedelmi mérlegünk passzívuma 16.3 millió pengővel növekedett, amelyet kivitelünk 14.1 millió pengős emelkedése mellett behozatalunk 30.4 millió pengős növekedése idézett elő.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által *október* havában lebonyolított *személy- és áruforgalom* eredménye volt:

utasok száma	--- --- ---	8,213.946
utaskilométer	--- --- ---	241.161.460
fizető áruk mennyisége	--- ---	2.783.813 tonna
áru tonnakilométer	--- ---	302.490.337

ami az áruforgalom terén az előző hónappal szemben lényeges emelkedést jelent.

Az áruforgalomra vonatkozó lényegesebb adatok augusztus hónapra vonatkozólag a következők:

	tonna	tonnakilométer
gyorsáru	26.136	2.828.675
dara-áru	45.367	5.598.200
kocsirakományáru	1,912.750	215,368.100
átfutó forgalom	62.685	15,426.718

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt *augusztus* hónapban:

Az árucikk megnevezése	Tonna	Tonnakilométer
árpa	17.889	2,057.135
buza és kétszeres	171.424	16,799.562
rozs	31.591	3,380.237
tengeri	4.431	425.376
zab	9.511	1,131.809
egyéb gabonanemű	571	62.239
gabonaneműek összesen	235.417	23,856.358
ásványszén, koks, brikett és lignit	395.167	35,960.197
bányafa	14.551	1,906.181
gömb- és rönkfa	14.345	1,907.885
tüzifa	165.522	17,710.854
talpfa	2.771	304.810
szőlőkar	357	37.485
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	69.853	9,569.861
faneműek összesen	267.399	31,737.076

A Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása alapján *Magyarország gépjárműveinek* állománya volt október végén:

személykocsi	10.063
busz	1.196
autóbusz	498
teherkocsi	3.458
egyéb gépkocsi	582
gépkocsik összesen	15,824
motorkerékpárok	7.952
géperejű járművek összesen	23.77

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi Statisztikai Hivatal a következő adatokat közli:

behozatal vasuton	5,082.360 q
„ hajón	2,058.555 „
kivitel vasuton	1,673.630 „
„ hajón	134.730 „

Budapestre érkezett októberben 1917 hajó.

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

vidéki	14.650
megszállt területről	3.121
külföldi	6.419
összesen	24.190

Budapestre érkezett szeptemberben 112 repülőgép 104 utassal és 6.403 kg. teherrel, Budapestről indult 113 repülőgép 142 utassal és 6.406 kg. teherrel.

A csepeli vámmentes kikötőt október 20-án adták át a forgalomnak.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 augusztus	1928 szeptember	1928 október
bádogos	76 fill.	73 fill.	80 fill.
asztalos	67 „	72 „	73 „
szabó	60 „	65 „	70 „
kőműves	95 „	96 „	91 „
napszámos	42 „	47 „	48 „
gyári munkásnő	39 „	26 „	29 „
napszámosnő	46 „	47 „	47 „

A pénzügyminiszter hozzájárulását adta az Annuitás házépítő szövetkezet 15 millió dolláros külföldi kölcsönéhez, melyből a köztisztviselők építési kölcsönt kaphatnak a lakbérük lekötésével.

A Budapestben kiadott építkezési engedélyek száma volt október hónapban:

földszintes házakra	122
emeletes házakra	37
egyéb új épületekre	11
átalakításokra	181

A befejezett építkezések száma volt :

földszintes lakóház	169
emeletes lakóház	58
egyéb új épület	12
átalakítás	130

Az újonnan létesült lakások száma volt :

ebből 1 szobás	799
2 „	395
3 „	266
4 „	133
5 „	69
6 „	22

Ifj. Rácz Lajos.

LIIe ANNÉE
JANVIER 1928
VOL. 71, N° 1

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences, éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur:
Wolfgang Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Kunz, E.</i> : Le problème juridique des organisations industrielles	1
<i>Imrédy, B.</i> : Productivité et balance des paiements	20
<i>Varga, E.</i> : Internationalisme et nationalisme économique	42

Notes

<i>Judik, J.</i> : Valeur d'or et valeur de dollar	57
<i>Künstler, Z.</i> : The Bankers Clearing House dans l'année 1927	57

Revue	59
--------------	----

Spann, O.: Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrsgeschichtlicher Grundlage 16. Aufl. (Heller, F.) — *Dobretsberger, J.*: Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft (Kores, V.) — *Memorandum on Public Finances* (Havas, J.) — *Ray Hall*: The Balance of International Payments of the United States in 1926 (Budai, Gy.) — *Birnbaum, B.*: Organisation der Rationalisierung (Balogh T.) — *Neményi E., Czinner A., Náday P.*: La réclame (Nagy, D.) — *Havas, M.*: La Banque Nationale Hongroise et le marché monétaire (Varga E.) — *Meyerheim, H.*: Psychotechnik der Buchführung (Neményi, E.)

Revue des périodiques étrangères	74
Société Hongroise d'économie politique	79
Chronique économique	85

JAHRGANG LII
JÄNNER 1928
BAND 71, HEFT 1

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Abhandlungen

<i>Kunz, E.</i> : Die Kartellfrage als Rechtsproblem	1
<i>Imrédy, B.</i> : Produktivität und Zahlungsbilanz	20
<i>Varga, S.</i> : Wirtschaftlicher Internationalismus und Nationalismus	42

Miscellen

<i>Judik, J.</i> : Goldwährung und Dollarwährung	53
<i>Künsztler, Z.</i> : The Bankers Clearing House im Jahre 1927	57

Bücherbesprechungen	59
----------------------------	----

Spann, O.: Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrsgeschichtlicher Grundlage 16. Aufl. (Heller F.) — *Dobretsberger, J.*: Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft (Kore V.) — *Memorandum on Public Finances* (Havas J.) — *Ray Hall*: The Balance of International Payments of the United States in 1926 (Buday Gy.) — *Birnbaum, B.*: Organisation der Rationalisierung (Balogh T.) — *Neményi E., Cziper A., Nádai P.*: Die Reklame. (Nagy, D.) — *Havas, M.*: Die Ungarische Nationalbank und der Geldmarkt (Varga, S.) — *Meyerheim, H.*: Psychotechnik der Buchführung (Neményi E.)

Ausländische Zeitschriften	74
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	79
Volkswirtschaftliche Kronik	85

LIIe ANNÉE
FÉVRIER 1928
VOL. 72, N° 2

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences, éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

- Surányi-Unger, Th.* : Le rôle de la méthode statistique dans l'économie politique ... 97
Karg, N. : La tendance neoromantique et l'universalisme de M. Spann dans l'économie politique ... 123
Balkányi, B. : L'exportation des produits agricoles de la Hongrie ... 134

Notes

- Tunyogi Szücs, K.* : Le crédit industriel à longs termes ... 158
Óvári Papp, Z. : La stabilisation du change Italien ... 162

Revue ... 169

Teleszky, J. : Les finances de la Hongrie pendant la guerre (Éber A.) — *Gargas, S.* : Die grüne Internationale (H. F.) — *Streller, R.* : Statik und Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie (Balogh T.) — *Bosch, W.* : Die Kreditrestriktionspolitik der Deutschen Reichsbank 1924/26 (Balogh T.) — *Weber, W.* : Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben (Neményi E.) — *Gebhard, H.* : The present state of the cooperative rural-bank-movement in Finland (Viener A.) — *Conrad, E.* : Die gegenwärtige Verschuldung der deutschen Landwirtschaft (Varga I.) — *Palotay, D.* : Précis d'économie politique (Varga I.)

Revue des périodiques étrangères ... 183

Bibliographie ... 190

Société Hongroise d'économie politique ... 194

Chronique économique ... 197

JAHRGANG LII
FEBER 1928
BAND 72, HEFT 2

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Abhandlungen

<i>Surányi-Unger, Th.</i> : Die statistische Methode in der Volkswirtschaftslehre	97
<i>Karg, N.</i> : Die neoromantische Richtung und der Universalismus Spanns in der Nationalökonomie	122
<i>Balkányi, B.</i> : Der landwirtschaftliche Export Ungarns	134

Miscellen

<i>Tunyogi Szűcs, K.</i> : Der langfristige industrielle Kredit	158
<i>Óvári Papp, Z.</i> : Goldwährung in Italien	162

Bücherbesprechungen

Teleszky, J.: Die Finanzen des ungarischen Staates während des Krieges (Éber A.) — *Gargas, S.*: Die grüne Internationale (H. F.) — *Streller, R.*: Statik und Dynamik in der theoretischen Nationalökonomie (Balogh T.) — *Bosch, W.*: Die Kreditrestriktionspolitik der Deutschen Reichsbank 1924/26 (Balogh T.) — *Weber, W.*: Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben (Neményi E.) — *Gebhard, H.*: The present state of the cooperativ rural-bank-movement in Finland (Viener T.) — *Conrad E.*: Die gegenwärtige Verschuldung der deutschen Landwirtschaft (Varga I.) — *Palotay, D.*: Grundlinien der Volkswirtschaftslehre (Varga, I.)

Ausländische Zeitschriften	183
Bücherschau	190
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	194
Volkswirtschaftliche Kronik	197

LIIe ANNÉE
MARS 1928
VOL. 72, N° 3

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences, éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Jacobi O.</i> : La rationalisation de l'Europe	209
<i>Serbán I.</i> : L'importance pratique de la recherche des conjonctures économiques du point de vue agraire	225
<i>Surányi-Unger Th.</i> : La méthode statistique dans l'économie politique	241

Notes

<i>Schäfer L.</i> : L'ordre nouveau des transports par chemin de fer en Europe centrale	264
<i>Óvári Papp Z.</i> : Les grandes banques allemandes en 1917	271

Revue

<i>Mises L.</i> : Liberalismus (Heller F.) — <i>Mayer H., Fetter F., Reisch R.</i> : Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III. Einkommensbildung (Varga I.) — <i>Laky D.</i> : L'accroissement de la population de Budapest 1900 — 1920 (Sipos S.) — <i>Sartorius v. Waltershausen</i> : Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte (H. F.) — <i>Grunzel J.</i> : Die wirtschaftliche Konzentrationen (Román A.) — <i>Fricke R.</i> : Konjunktur u. Einkommen (Balogh T.) — <i>Grünwald B.</i> : La conception du Comte Széchenyi sur le crédit privé; les antécédents et les conséquences de sa doctrine en Hongrie. (Schäfer L.) — <i>Leener G.</i> : Les chemins de fer en Belgique (Makay I.)	275
--	-----

Revue des périodiques étrangères	295
Société Hongroise d'économie politique	299
Chronique économique	301

JAHRGANG LII
MÄRZ 1928
BAND 72, HEFT 3

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Abhandlungen

<i>Jacobi O.</i> : Racionalisierung Europas	209
<i>Serbán I.</i> : Die praktische Bedeutung der Konjunkturforschung für die Landwirtschaft	225
<i>Surányi-Unger T.</i> : Die statistische Methode in der Volkswirtschafts- lehre	241

Mitteilungen.

<i>Schäfer L.</i> : Die neue Ordnung des Eisenbahn-Transportes in Mitteleuropa	264
<i>Ovári Papp Z.</i> : Die deutsche Grossbanken im 1927	271

Bücherbesprechungen 275

Mises L.: Liberalismus (Heller F.) — *Mayer H., Fetter F., Reisch R.*: Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III. k. Einkommensbildung (Varga I.) — *Laky D.*: Die Entwicklung der Bevölkerung der Hauptstadt Budapest 1900—1920 (Sipos A.) — *Sartorius v. Waltershausen*: Zeittafel zur Wirtschaftsgeschichte (H. F.) — *Grunzel J.*: Die wirtschaftliche Konzentrationen (Román A.) — *Fricke R.*: Konjunktur und Einkommen (Balogh T.) — *Grünwald B.*: Antecedenzen und Folgen der privatkreditlichen Anschauungen des Grafen Széchenyi in dem ständischen Ungarn (Schäfer L.) — *Leener G.*: Les chemins de fer en Belgique (Makay I.)

Ausländische Zeitschriften	295
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	299
Volkswirtschaftliche Kronik	301

LIIE ANNÉE
AVRIL—MAI 1928
VOL. 72, N° 4-5

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Neubauer J.</i> : Capital, fortune, richesse	313
<i>Fülei-Szántó E.</i> : La valorisation dans la législation Hongroise	334
<i>Zelovich L.</i> : Contribution au problème du bilan de commerce de la Hongrie	354

Notes

<i>Buday J.</i> : La Bourse de New-York	363
<i>S. A.</i> : Le projet d'une loi sur les banques en Roumanie	367

Revue

Földes B.: Finanzwissenschaft. (Domány Gy.) — *Bozóky F.*: La méthode de la statistique. (Varga J.) — *Rexford Guy Tugwell*: Industry's Coming of age. (Buday K.) — *Bonn M. J.*: Geld und Geist. (Román A.) — *Woff H.*: Lehrbuch der Konjunkturforschung. (Balogh T.) — *Winkler F.*: Ungarn als Nahrungsmittelquelle des deutschen Volkes. (Viener A.) — *Haber F.*: Österreichs Wirtschaftsbilanz. (Hammersberg M.) — *Samsøe Jens*: Die Industrialisierung Dänemarks. (Viener A.)

Revue des périodiques étrangères

L'économie mondiale en 1927 (Zelovich L.)

Société Hongroise d'économie politique

Chronique économique

J A H R G A N G   L I I
A P R I L — M A I 1928
B A N D 72, H E F T 4—5

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Neubauer J.</i> : Kapital, Vermögen, Reichtum	313
<i>Fülei-Szántó E.</i> : Die Valorisation in der ungarischen Gesetzgebung, mit bes. Rücksicht auf das Gesetz XII.—1928	334
<i>Zelovich L.</i> : Zur Frage unserer Handelsbilanz	354

Miscellen

<i>Buday J.</i> : Die Newyorker Effekten- und Geldbörse	363
<i>S. A.</i> : Der Plan eines neuen Bankgesetzes in Rumänien	367

Bücherbesprechungen .....

370

Földes B.: Finanzwissenschaft (Domány Gy.) — *Bozóky F.*: Methodenlehre der Statistik. (Varga J.) — *Rexford Guy Tugwell*: Industry's Coming of age. (Buday K.) — *Bonn M. J.*: Geld und Geist. (Román A.) — *Wolff H.*: Lehrbuch der Konjunkturforschung. (Balogh T.) — *Winkler F.*: Ungarn als Nahrungsmittelquelle des deutschen Volkes. (Viener A.) — *Haber F.*: Österreichs Wirtschaftsbilanz. (Hammersberg M.) — *Samsøe Jens*: Die Industrialisierung Dänemarks. (Viener A.)

Ausländische Zeitschriften .....

386

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1927 (Zelovich L.)

393

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft .....

408

Volkswirtschaftliche Kronik .....

413

LIIE ANNÉE
JUIN-JUILLET 1928
VOL. 73, N° 6-7

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Neubauer F.</i> : Réforme agraire et production...	426
<i>Varga E.</i> : Les banques et caisses d'éparques de Budapest d'après les bilans de 1927 ...	444
<i>Balogh T.</i> : La réorganisation de la statistique économique en Allemagne	486

Notes

<i>Buday J.</i> : Emissions étrangères à la bourse de New-York ...	504
<i>Balogh T.</i> : Le conseil économique en Allemagne ...	511

Revue ...	516
------------------	-----

Dékány E. : La théorie des classes du marxisme. (Surányi-Unger Th.) — *Illyefalvi I. L.*: L'année statistique et administrative de Budapest XV. (Szádeczky-Kardoss T.) — *Edmund Herzfelder*: Die Goldwährung als eine Fiktion der Nationalökonomie. (Judik J.) — *Rosch, Carl*: Kreditinflation und Wirtschaftskrisen. (Hammersberg Miklós.) — *C. H. Kisch, C. B. and W. A. Elkin*: Central Banks. (Óvári Papp Z.) — *W. Randolph Burgess*: The Reserve Banks and the Money Market. (Buday Gy.) — *Dr. Tänzler, Fritz*: Aus dem Arbeitsleben Amerikas. (Neményi E.) — Aperçu de la démographie des divers pays du monde. (Viener A.)

Revue des périodiques étrangères ...	536
---	-----

L'économie mondiale en 1927 II. (Zelovich L.) ...	544
--	-----

Société Hongroise d'économie politique ...	554
---	-----

Chronique économique ...	557
---------------------------------	-----

JAHRGANG LII
JUNI—JULI 1928
BAND 73, HEFT 6—7

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFÜHRER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Neubauer F.</i> : Bodenreform und Mehrproduktion	426
<i>Varga St.</i> : Die Lage der wichtigeren Budapester Geldinstitute im Spiegel der Bilanzen vom Jahre 1927	444
<i>Balogh T.</i> : Neuorganisation und Tätigkeit der deutschen Wirtschafts- statistik	486

Miscellen

<i>Buday J.</i> : Auswärtige Emissionen auf der New-Yorker Effekten-Börse ...	504
<i>Balogh T.</i> : Der Wirtschaftsrat in Deutschland	511

Bücherbesprechungen 516

Dékány S.: Die marxistische Klassentheorie (Surányi-Unger Th.) — *Illyefalvi I. L.*: Statistisches Jahrbuch der Hauptstadt Budapest XV. (Szádóczky-Kardoss T.) — *Edmund Herzfelder*: Die Goldwährung als eine Fiktion der Nationalökonomie. (Judik J.) — *Rosch Carl*: Kreditinflation und Wirtschaftskrisen. (Hammersberg M.) — *C. H. Kisch, C. B. and W. A. Elkin*: Central Banks. (Óvári Papp Z.) — *W. Randolph Burgess*: The Reserve Banks and the Money Market. (Buday Gy.) — *Dr. Tánle, Fritz*: Aus dem Arbeitsleben Amerikas. (Neményi E.) — *Aperçu de la démographie des divers pays du monde.* (Viener A.)

Ausländische Zeitschriften 536

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1927 II. (Zelovich L.) 544

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft 551

Volkswirtschaftliche Kronik 557

LIIE ANNÉE
AOUT—SEPT. 1928
VOL. 73, N° 8—9

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE :

Dissertations

- Heller F.*: Recentes doctrines sur la théorie du crédit ... 573
Domanovszky Á.: Discussion sur les emprunts étrangers en Allemagne 599

Notes

- Bruchsteiner E.*: Détails relatifs au problème des habitations dans les villes
européennes... 621
Domány J.: Changements dans la circulation internationale du capital 627

Revue ... 632

Schultz B.: Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in
Deutschland. (Heller F.) — *Wilbrandt R.*: Der Volkswirt als Berater der
Volkswirtschaft. (Korek V.) — *Jordan Ch.*: Statistique mathématique. (Sós E.)
— *Domány J.*: Théorie des systèmes monétaires. (Óvári Papp Z.) — *Sir
Robert Donald*: The Tragedy of Trianon. *Francis Deák*: The Hungarian—
Rumanian Land Dispute. (Varga I.) — *Sinz J.*: Die Sanierung Ungarns.
(Balogh T.)

Revue des périodiques étrangères ... 645

Bibliographie des travaux sur l'impôt double (Zelovich L.) ... 651

Chronique économique ... 653

JAHRGANG LII
AUG.—SEPT. 1928
BAND 73, HEFT 8-9

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- Heller W.*: Neue Lehren über die Theorie des Kredits ... 573
Domancovszky A.: Meinungsstreit über Auslandsanleihen in Deutschland ... 599

Miscellen

- Bruchsteiner E.*: Beiträge zur Wohnungsfrage der europäischen Städte ... 621
Domány J.: Richtungswandel der Kapitalströmungen ... 627

Bücherbesprechungen ... 632

Schultz B.: Der Entwicklungsgang der theoretischen Volkswirtschaftslehre in Deutschland. (Heller F.) — *Wilbrandt R.*: Der Volkswirt als Berater der Volkswirtschaft. (Korek V.) — *Jordán K.*: Mathematische Statistik. (Sós E.) — *Domány J.*: Theorie der Währungssystemen. (Óvári Papp Z.) — *Sir Robert Donald*: The Tragedy of Trianon. *Francis Deák*: The Hungarian—Rumanian Land Dispute. (Varga I.) — *Sinz J.*: Die Sanierung Ungarns. (Balogh T.)

Ausländische Zeitschriften ... 645

Bibliographie der Doppelbesteuerung. (Zelovich L.) ... 651

Volkswirtschaftliche Kronik ... 653

LIIE ANNÉE
OCTOBRE 1928
VOL. 73, N^O 10

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Darner Z.</i> : L'organisation scientifique du travail ...	669
<i>Káldor G.</i> : Le programm économique du libéralisme anglais ...	699

Notes

<i>Éber E.</i> : La production de lait en Hongrie ...	713
<i>Levatic L.</i> : Le problème des habitations en Hongrie ...	719

Revue ... 723

Surányi-Unger T.: Les questions fondamentales de la politique économique.
(Balás Ch.). — *Seligman E. R. A.*: The economics of installment selling.
(Roskovics J.). — *Bechel A.*: Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre (Neményi E.). — *Études sur la passivité du bilan de commerce.* (Zelovich L.). — *Rapport de la chambre de l'agriculture pour l'année 1928.* (Vigdorovits E.). — *Alföldi A.*: Histoire des établissements de crédit de Budapest. (Varga E.). — *Deutsch P.*: Konjunktur und Unternehmung (Varga E.). — *Philip André*: Le problème ouvrier aux Etats-Unis. (Schütz G.).

Revue des périodiques étrangères ...	740
Bibliographie ...	745
Chronique économique ...	750

JAHRGANG LII
OKTOBER. 1928
BAND 73, HEFT 10

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>v. Derner Z.:</i> Rationalisierung und Wirtschaftspolitik...	669
<i>Káldor G.:</i> Das Wirtschaftsprogramm des englischen Liberalismus ...	699

Miscellen

<i>Éber E.:</i> Die Milchwirtschaft Ungarns ...	713
<i>Levatic L.:</i> Die Wohnungsfrage in Ungarn ...	719

Bücherbesprechungen ... 723

Surdnyi-Unger Th.: Die wissenschaftliche Grundfragen der Wirtschaftspolitik. (Balás K.). — *Seligman E. R. A.:* The economies of installment selling. (Roskovics J.) — *Bechel A.:* Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre. (Neményi E.). — *Denkschrift über die Passivität der Handelsbilanz.* (Zelovich L.) — *Bericht der ungarischen landwirtschaftlichen Kammer für das Jahr 1928.* (Vigdorovits E.) — *Alföldi A.:* Geschichte der Geldinstituten in Budapest. (Varga J.). — *Deutsch P.:* Konjunktur und Unternehmung (Varga J.). — *Philip André:* Le problème ouvrier aux Etats-Un's. (Schütz G.).

Ausländische Zeitschriften ... 740

Bücherschau ... 745

Volkswirtschaftliche Kronik ... 750

LIIE ANNÉE
NOVEMBRE 1928
VOL. 73, N° 11

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Dr. Harmaja L.</i> (Helsingfors): Développement et état actuel de la vie économique de Finland	765
<i>Tabakorits D.</i> : Problèmes actuels de change	778

Notes

<i>Hajdrik A.</i> : Le rôle de la corrélation dans la recherche des conjunctures	794
<i>Künsztler Z.</i> : La rente réelle des obligations	798

Analyses des livres

<i>Horn, E.</i> : Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft. (H. F.) — <i>Wagemann, E.</i> : Konjunkturlehre. (Varga J.) — <i>Hantos, E.</i> : Europäischer Zollverein und Mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. (Pap Gy.) — <i>Ritter, K.</i> : Staatshilfe oder Selbsthilfe zur Linderung der Agrarnot (Lesenyi F.) — <i>Migration Laws and Treaties.</i> (Schütz G.) — <i>Comte Teleki S.</i> : Le sort des associations dans la Russie des soviets (Óvári Papp Z.) — <i>György E.</i> : Cession et escampte des créances. (Varga E.) — <i>Kepes E.</i> : La fin du métallisme et l'illusion du rétablissement monétaire. (Viener A.) — <i>Lortsch, Ch.</i> : La Hongrie économique et les intérêts Français en Hongrie. (Hammersberg M.) — <i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch N.</i> (Viener A.)	803
--	-----

Revue des périodiques étrangères	824
Société Hongroise d'économie politique	828
Chronique économique	829

JAHRGANG LII
NOVEMBER. 1928
BAND 73, HEFT 11

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER :
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Dr. Harmaja L.</i> (Helsingfors): Die Entwicklung und gegenwärtige Lage der finnischen Volkswirtschaft	765
<i>Tabakovits D.</i> : Aktuelle Fragen der Währungspolitik	778

Mitteilungen

<i>Hajdrik, A.</i> : Die Rolle der Korrelation in der Konjunkturforschung ...	794
<i>Künsztler, Z.</i> : Reelle Verzinsung der Obligationen... ..	798

Bücherbesprechungen 803

Horn, E.: Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft. (H. F.) —
Wagemann, E.: Konjunkturlehre. (Varga J.) — *Hantos, E.*: Europäischer
Zollverein und Mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. (Pap Gy.) —
Ritter, K.: Staatshilfe oder Selbsthilfe zur Linderung der Agrarnot
(Lesenyi F.) — *Migration Laws and Treaties.* (Schütz G.) — *Gr. Teleki S.*:
Das Schicksal der Genossenschafts-Bewegung in Sowjet-Russland. (Óvári
Papp Z.) — *György E.*: Zession und Eskomptierung von Forderungen.
(Varga S.) — *Kepes E.*: Der Verfall der Goldwährung und die Illusion
der Sanierung (Viener A.) — *Lortsch, Ch.*: La Hongrie économique et les
intérêts Français en Hongrie. (Hammersberg M.) — *Ungarisches Wirt-
schafts-Jahrbuch IV.* (Viener A.)

Ausländische Zeitschriften	824
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	828
Volkswirtschaftliche Kronik	829

LIIE ANNÉE
DECEMBRE 1928
VOL. 73, N° 12

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE:

Dissertations

- György E.*: Le problème des crédits de marchandise étrangers ... 841
Hajnal H.: Les méthodes du control parlementaire des budgets d'État... 860

Notes

- Zelovich L.*: La conférence de Genève dans la question du double impôt 875
Óvári Papp Z.: Banquiers Americains sur la bourse de Newyork ... 876

Analyses des livres

- ... 881
Mattyasovszky M.: L'économie de l'agriculture (Heller F.). — *Nicklisch H.*: Handwörterbuch der Betriebswirtschaft (H. F.). — *Hantos E.*: Die Weltwirtschafts-Konferenz (Hammersberg M.). — *Sir A. Mond*: Industry and Politics (Vermes A.). — *Maxwell F.*: Economic aspect of cane sugar production (Balogh T.). — *Eynern G.*: Die Reichsbank (Hammersberg M.). — *Warbasse J. P.*: What is cooperation ? (Neményi E.).

Revue des périodiques étrangères ... 894

Société Hongroise d'économie politique ... 897

Enquête sur le problème des crédits de marchandise étrangers.

Chronique économique ... 905

JAHRGANG LIII
DECEMBER 1928
BAND 73, HEFT 12

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- György E.*: Die Frage der ausländischen Warenkredite... 841
Hajnal H.: Methoden der parlamentarischen Kontrolle des Staatshaushalts 860

Mitteilungen

- Zelovich L.*: Die Genfer Konferenz über die Doppelbesteuerung ... 875
Óvári Papp Z.: Amerikanische Bankiers über die Newyorker Börse... 876

Bücherbesprechungen ... 881

Mattyasovszky M.: Volkswirtschaftslehre der Agrikultur (Heller F.). —
Nicklisch H.: Handwörterbuch der Betriebswirtschaft (H. F.). — *Hantos E.*: Die Weltwirtschafts Konferenz (Hammersberg M.). — *Sir A. Mond*:
Industry and Politics (Vermees A.). — *Maxwell F.*: Economic aspect of
cane sugar production (Balogh T.). — *Eynern G.*: Die Reichsbank (Ham-
mersberg M.). — *Warbasse J. P.*: What is cooperation? (Neményi E.).

Ausländische Zeitschriften ... 894

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ... 897

Beratung über die Frage der ausländischen Warenkredite.

Volkswirtschaftliche Kronik ... 905